

EKKER
KBIJNDER
ASSEN

Geschied van
L. Daedens

9-8-1990

VERKOCHT

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

afgesch. O.B. Assen
Nov. '70 JWD

Ter inleiding

In opdracht van het partijbestuur verschijnt het wetenschappelijk maandschrift der S.D.A.P., te beginnen met dit nummer, na in velerlei opzicht te zijn vernieuwd. Een nieuwe leiding, een nieuwe naam, een nieuw kleed — zij brengen tot uitdrukking, dat met deze 24ste jaargang van het maandschrift geen simplé voortzetting van *De Socialistische Gids* wordt beoogd. Dus volge hier een korte verantwoording van ondergetekenden, die door het P.B. met de redactie belast zijn, om bekendheid te geven aan hun bedoelingen, voornemens en verwachtingen.

Doch dan past ons allereerst een terugblik. Immers sinds 1916, dus gedurende 23 jaren, heeft *De Socialistische Gids* in belangrijke mate deelgenomen aan de geestelijke ontwikkeling der partij. Hij bracht tal van studies, die het socialistisch denken hebben bevrucht en waarnaar nog menigmaal zal worden gegrepen. In zijn afleveringen weerspiegelt zich een bewogen stuk partijgeschiedenis. De dank echter, waartoe wij allen jegens de leiding van dit wetenschappelijk periodiek verplicht zijn, dient zich allereerst te richten tot den man, die meer dan één ander zijn stempel daarop heeft gedrukt: pg. Prof. W. A. Bongers. Van het eerste nummer af heeft hij het maandschrift geleid, in onafgebroken trouwe arbeid. Vele van zijn beste wetenschappelijke studies stond hij daaraan af; zijn leiding wist een kring van medewerkers om zich te verenigen, die met hem *De Socialistische Gids* een eervolle plaats in de intellectuele wereld van ons land en van de internationale arbeidersbeweging wisten te verschaffen. Dit besef legt ons een verplichting op en wel om de traditie, door een staf van vooraanstaande krachten gekweekt, ook voort te zetten: een verzamelpunt te vormen van wetenschappelijk en cultureel verantwoorde bijdragen. Hoeveel ook na enige tijd zou blijken te zijn gewijzigd, de eerste en voornaamste taak van de redactie blijft onveranderd dezelfde: mede te werken aan de verdediging, verbreiding, verdieping en uitwerking der democratisch-socialistische gedachte.

De Socialistische Gids werd opgericht in oorlogsdagen, weshalve de redactie schreef, dat daartoe destijds „overtuiging en moed nodig waren”. Zijn de omstandigheden, onder de „vrede” van vandaag, gunstiger dan toen? Wij zouden het in het verbijsterde, verscheurde en bloedende Europa van heden niet gaarne bevestigen. Integendeel, wij zijn ons ten volle bewust van het feit, dat, nu het terrein, waarop de arbeidersbeweging nog bestaan en werken kan, internationaal zózeer is ingekrompen, de strijd, ook geestelijk, zwaarder is geworden dan ooit.

Uit de beproevingen der ineengestorte illusies en de lessen ener sombere en harde werkelijkheid moeten wij de kracht putten om, geleid door onze diepste overtuiging, de weg te helpen vinden, die wij verder moeten gaan. Ook de eigen beweging heeft deel aan de snelle maatschappelijke evolutie onzer dagen. Aan haar gaan de gebeurtenissen niet spoorloos voorbij.

Het nieuwe partijprogram, waarvan de verreikende betekenis nog geheel onvoldoende is doorgedrongen, bracht reeds ten vorige jare tot uiting, waarin de wijzigingen, die de socialistische strijd onderging, allereerst moeten worden gevonden.

Nieuwe vijanden en nieuwe gevaren doemden op; nieuwe vraagstukken vragen om oplossing. De internationale problemen overheersen en daarmee dicteert de buitenlandse politiek tot op grote hoogte tevens de koers, die de binnenlandse volgen moet. De opkomst en ontzaglijke machtsopname van de onderling verbonden dictatuurstaten vernietigde niet slechts binnen de eigen grenzen alles wat tot de meest wezenlijke elementen der Westerse cultuur heeft behoord, zij bedreigen thans door hun agressieve omwoelingsarbeid, hun zogenaamde „dynamiek”, ook het geestelijk en politiek bestel der West-Europese democratieën. De voedingsbodem zelf, waaruit de socialistische arbeidersbeweging is ontstaan — de wereldhuishouding economisch, de groeiende democratie staatkundig, het vrijheidsstreven cultureel — hij wordt in zijn voortbestaan bedreigd. De totalitaire opzuiging van alle volkskrachten in de éne machtswil van een allesbeheersende staat is de volstreekte negatie van de beschavingselementen, zonder welke een socialistische beweging niet kan bestaan. Veel van wat veilig gewaand was, wankelde en vraagt onze sterke steun.

Tegenover zo ontzaglijke gevaren en een zo verzwaarde taak is het democratisch socialisme zich bewust geworden van

diepten, tot waar het tot nu toe niet was doorgedrongen. Het weet zich thans helderder dan ooit de omvangrijkste, hechtst georganiseerde en meest bewuste voortzetting van een groei, die de gehele cultuurontwikkeling der Europese mensheid omspannt. De strijd om de verwezenlijking van onze idealen is in een fase getreden, waarin het niet slechts gaat om bepaalde, concrete, politiek-economische leuzen en eisen, doch veeleer om de redding van waarden zonder welke alle maatschappelijke arbeid zijn zin verliest, waarden, die sinds hun ontluiking in de menselijke geest de gang der beschaving hebben begeleid en eeuwige waarden dienen te heten: het streven naar gerechtigheid, de erkenning van de menselijke persoonlijkheid en haar aanspraken op vrijheid. De democratie is voor de thans levende geslachten de enige staatkundige vorm, welke deze waarden behoedt en hun verdere ontplooiing, die diepgaande sociaal-economische omzettingen eist, mogelijk blijft maken.

Naar twee richtingen is de socialistische taak vernieuwd. Meer dan tot nu toe wordt voor de noden van het heden principieel opbouwende arbeid geëist, welke tot de wortels der economische organisatie doordringt; sterker dan tot nu toe is bezinning noodzakelijk op de geestelijke en zedelijke krachten, welke voor een maatschappelijke opbouw in onze geest onontbeerlijk zijn.

Gedragen door de overtuiging, dat uit de crisis van het heden alleen het democratisch socialisme een uitweg weet aan te wijzen, welke een duurzame bestrijding der maatschappelijke noden door economische opbouw met behoud en versteviging der menselijke waarden verbindt, meent de redactie ook tot velen buiten de rijen der eigen beweging te kunnen spreken. Uit de geschiedenis van het Nederlandse volk is zonder gewelddadige ontwrichting de arbeidersbeweging en de geestelijke stroming welke haar vergezelt niet meer weg te denken. Reeds lang rijpt het inzicht, dat ook de andere productieve groepen der volksgemeenschap zonder diepgaande wijzigingen der economische structuur uit de noden, waarmee zij worstelen, niet kunnen worden bevrijd. Ons maandschrift wenst zijn deel bij te dragen tot de behandeling van de dringende vraagstukken, waarmee ook ons volk worstelt. Ontwikkeling van eigen inzichten dient daarbij voorop te staan, doch ook de polemieek zal het niet schuwen.

In de spanningen van vandaag geldt meer dan ooit, dat vrijwel geen sfeer van het culturele leven vrij blijft van de

harde botsing der strijdende overtuigingen. Ook kunst en andere geestesuitingen kunnen — al denken hun beoefenaars dit somwijlen — niet neutraal blijven en neutraal worden beoordeeld, waar de voedingsbodem zelf, waaruit zij tot nu toe ontsproten, onder hen wankelt. Daarom moet de strijd om het behoud der vrijheden en hun bevestiging door maatschappelijke vernieuwing alle bijdragen — op welk gebied ook — doordringen. Opvoeding tot strijdbare democratie is de eerste en voornaamste taak.

Hieraan wil ons maandschrift naar beste krachten medewerken. Het zal aldus actueel zijn in de goede zin des woords, n.l. deze, dat de vraagstukken zullen worden behandeld, welke zich thans aan ons opdringen als de meest urgente. Sprekende tot een grote lezerskring wil het ook populair zijn in een goede zin. En wel, doordat de medewerkers zich beijveren zo beknopt en helder mogelijk voor te dragen, wat zij hebben te zeggen. De leesbaarheid wordt dan verhoogd zonder het gehalte van het gebodene te schaden. Zonder inspanning echter maakt niemand zich het inzicht eigen, dat hij als strijder behoeft. Langere bijdragen uit te sluiten is zeer zeker niet ons plan (al bindt de beschikbare ruimte ons aan grenzen), doch de grote omvang zij dan door de inhoud verantwoord.

De redactie behoeft voor haar slagen de medewerking van velen, die zij niet uitsluitend in de eigen politieke partij hoopt te vinden. Naast de haar aangeboden bijdragen, welke haar welkom zijn, hoopt zij veel leesstof te kunnen brengen van hen, die zij tot het schrijven daarvan aanzette. Een stelselmatige ontwikkeling der democratisch-socialistische gedachte op het ruime gebied, hierboven aangeduid, wil zij hierdoor bevorderen. Zij vertrouwt er daarbij op, dat zij mag rekenen op de steun van hen, die met haar overtuigd zijn dat alleen, indien ieder op zijn plaats eigen krachten ten volle inzet, de overwinning is verzekerd van de hoge waarden, welke thans in het geding zijn. De redding der beschaving en de vestiging ener sociale democratie zijn niet meer te scheiden.

Dr. W. Banning

Dr. H. Brugmans

Prof. J. van Gelderen

Van vriend en vijand

Geestelijke herbewapening

(W. B.) Kan ik er wat aan doen, dat de leuze „geestelijke herbewapening” me bitter op de tong ligt? Ik herinner mij, dat er nog maar een paar tientallen jaren geleden vurig gesproken werd van „sociale rechtvaardigheid”, en wij socialisten doen het nog — in het jaar 1919 bracht de leuze het tot een soort officiële erkenning, en werd zij plechtiglijk opgenomen in het Vredesverdrag van Versailles (hoofdstuk: Organisatie van den Arbeid), waar werd verklaard, dat de Volkenbond ten doel heeft de algemene vrede te verzekeren, en „een zodanige vrede slechts gevestigd kan worden op de grondslag van sociale rechtvaardigheid”. Dat smaakt wat bitter nu... De leuze „geestelijke herbewapening” komt thans voor in een óók plechtig stuk: de Memorie van Antwoord van den Nederlandsen minister van Buitenlandse Zaken. Kan ik het helpen, dat de gedachte aan het officieel bijzetten in het museum der grote leuzen bij mij opkomt?

Maar ik wil mijn bittere gevoelens terugdringen, omdat de zaak er te belangrijk voor is. Objectief gezien, is er niet slechts aanleiding maar beklemmende noodzakelijkheid voor individuen en bewegingen, om eigen geestelijke bagage te onderzoeken en de vraag te stellen, of men de grote problemen van de tijd tot een redelijke oplossing kan brengen. Dat met name democraten en socialisten terug grijpen naar die fundamentele zedelijke waarden, die van socialisme en democratie de wezenlijke kern uitmaken, dat zij zich tot nieuwe strijdbaarheid vermannen, die zowel zelfherziening als versterking der geestelijke weerkracht betekent — het verwondert niet. Wij verstaan wel, ook aan ons zelf, dat uit de wereld van thans, met haar volstreckte verachting van goede trouw, waarachtigheid en oprechtheid, met haar machtsaanbidding en geweldsverheerlijking, een drang naar geestelijke herbewapening opkomt; zowel economische,

sociale als politieke verhoudingen vragen om rechtsnormen, dus om moraal.

En toch blijft wat tot nog toe om deze leuze zich in ons land afspeelde, teleurstellend. Ik ga daarbij uit van de overtuiging, dat zij, die de leuze aanheffen, subjectief eerlijk zijn — ik wens niet te oordelen over wat een menselijk gemoed beweegt. Maar wij hebben ook te maken met de objectieve werking van een dergelijke leuze, zowel naar binnen, naar de kant dus van die groepen, die zich achter de leuze stellen, als naar buiten, de werking in ons gehele volk. Het is vooral deze dubbele werking, die de leuze zo bitter doet smaken. Zij komt voornamelijk uit de positief Christelijke kring. Ik ontkom niet aan de gedachte, dat zij daar uitsluitend wordt opgevat in deze zin: dat „de anderen” ook zullen moeten komen tot de positief Christelijke beginselen, maar dat een bekering, een zelfherziening of zelfs maar een vernieuwde bezinning voor de Christenen zèlf volkomen overbodig wordt geacht. Minister Patijn gaat in zijn Memorie van Antwoord zelfs zo ver, dat hij uit de geestelijke herbewapening, d.w.z. het zich buigen voor de Christelijke beginselen, afleidt de noodzaak van de door hem gevolgde buitenlandse politiek, óók zijn politiek die de Volkenbond verzwakt. Het is op zijn minst genomen betwistbaar, of deze politiek met Christelijke beginselen mag worden getooid. Maar afgezien van dit voorbeeld: heeft het positief Christelijke volksdeel géén reden om te spreken van eigen schuld aan de morele ontreddering van de tijd, of, om het wat dichter bij te brengen: aan het dalen van het zedelijk gezag van het Christendom? Kan een leuze objectief de indruk van waarachtigheid wekken als zij zich alleen tot anderen richt? Dit wordt nog versterkt door het gemis aan positieve inhoud. Ik begrijp levendig, dat men het daarover niet zo dadelijk eens wordt; ik erken ook, dat men in konkrete oplossingen kan verschillen en nochtans op eenzelfde geestelijke grondslag zich verbonden weet. Maar wie nu, zeg in de laatste drie maanden van het jaar 1938, een leuze als „geestelijke herbewapening” loslaten, en zich daarbij aan elke poging tot konkretisering onttrekken, begaan een diep ernstige fout. Wij mogen toch vragen: wat brengt uw leuze mee voor consequenties bij het werklozenvraagstuk, wat ten opzichte der vervolgte minderheden, wat inzake de internationale rechtsorde, wat ten opzichte van de sociale en geestelijke groepen die uw eigen volksgemeenschap samenstellen? Wat vooral betekent deze leuze, die komt uit

OPENSARE L
EN BIBLIOT
ASSEN

de groep der bevoorrechten, aan offer uwerzijds ten opzichte der ontrechten? Måg er, juist door Christenen, gesproken worden van „geestelijke herbewapening”, zonder enige daad, die het afstand willen doen van bevoorrechting, demonstreert? Het geldt zowel voor personen als voor Staten: dat onbaatzuchtigheid kenmerk van hoge zedelijke opvattingen blijft.

Wie nalaat aan de leuze een konkrete inhoud te geven, komt tot een resultaat dat hij juist uit godsdienstige eerbied tot elke prijs moet voorkomen: dat de leuze tot één van de talloze geestelijke bedwelmingsmiddelen wordt. Men vergete niet in welke tijd men leeft: of men nu spreekt van „de moderne mens” of van „de massamens”, er is inderdaad een zeer grote hoeveelheid mensen, wier kritische zin en geestelijke inspanning, wier zedelijk oordeel vooral is verslapt in en door het gedaver der leuzen — en het is juist daarvan, dat de dictatoren en demagogen leven. Ik besef tenvolle hoe moeilijk het is, maar ik meen dat het voor de geestelijke kracht van de democratie volstreckte eis is: leuzen moeten niet slechts subjectief oprecht, maar ook objectief konkreet zijn. Veronachtzaamt men deze eis, dan blameert men zichzelf, doet men in dit geval schade aan het prestige van het Christendom, en speelt men in de kaart van hen, die brutale leidlieden van blinde volgelingen begeren te worden.

Ir. J. W. ALBARDA:

Pacifistische volksverdediging

Het is nu een bloeitijd voor velerlei utopisme. In sommige tijden is het aanstekelijk geweest, naar de quadratuur van de cirkel te zoeken. In andere waren pogingen, om een perpetuum mobile uit te vinden, talrijk. Sedert de grote economische crisis over vele landen is gaan woeden, wordt veelvuldig naar een nieuwe oplossing van het maatschappelijk vraagstuk gezocht. Ook over Nederland is een stroom van gedrukte en gestencilde geschriften uitgestort, welker opstellers ieder voor zich menen, die oplossing op een oorspronkelijke wijze te hebben gevonden. Het is kenmerkend voor de tegenwoordige geestesgesteldheid, dat de boeken van Edward Bellamy, die bijna vergeten waren, nieuwe en grote belangstelling genieten.

Zoals de ontwrichting op economisch gebied, die wij beleven, velen heeft bewogen nieuwe wegen naar een uitkomst te wijzen, zo heeft de ontreddering op het terrein der internationale politiek anderen doen zoeken naar een nieuwe en veilige weg, om de wereldvrede te bereiken. Het zou dom zijn hiermee de spot te drijven. Nu de gevaren van een alles verwoestende oorlog zo reëel zijn geworden en zo nabij zijn gekomen, dat zij ieder denkend mens dag en nacht met onrust vervullen, is elk streven om redding te bedenken, eerbiedwaardig en verdient elk weloverwogen voorstel ernstig onderzoek.

Voor wat betreft de actie, die om geestelijke en zedelijke herbewapening roept, behoeft dat onderzoek niet lang te duren. Dit wil niet zeggen, dat deze actie niet als een belangrijk verschijnsel zou zijn te beschouwen. Zij wijst echter in de doolhof der internationale problemen geen weg. Zij wijst slechts een uitgangspunt. Als allen, die aan haar deelnemen of door haar worden aangetrokken, het hierover eens zijn, dat men zich bij de beoordeling van de vraagstukken van oorlog en vrede moet doen beheersen door de diepste zede-

lijke beginselen — wat buiten de rijen dier beweging geenszins algemeen wordt verworpen, hoezeer men ook over de aard dier beginselen van mening kan verschillen — betekent dit nog volstrekt niet, dat zij ten aanzien van de concrete vraagstukken eenzelfde standpunt innemen en eenzelfde gedragslijn willen volgen. Staatslieden, rechters, officieren, industriëlen, ambtenaren, boeren en arbeiders, die eensgezind geestelijke en zedelijke herbewapening aanbevelen, hebben ten aanzien van geen van de vraagstukken, die nu urgent zijn, een gemeenschappelijke overtuiging. Zodra de vraagstukken van Volkenbond, collectieve veiligheid, militaire bewapening, houding tegenover agressieve staten, verdeling van grondstoffen, koloniale gebieden en zovele andere aan de orde worden gesteld, begeven zij zich met hun nieuwe geestelijke en zedelijke wapenrusting naar verschillende tegenover elkaar gestelde kampen. En het is juist op het gebied van deze vraagstukken, dat over oorlog of vrede zal worden beslist!

Men zou zulk een beweging niettemin met onverdeelde waardering kunnen gadeslaan, als zij slechts tot diepere bezinning leidde, zonder veler kracht tot handelen op het gebied der concrete beslissingen te verlammen. Van een gedeelte van hen, die tot die beweging behoren, moge daardoor de energie worden gestaald — bij vele anderen betekent de omhelzing van de leuze der geestelijke en morele herbewapening een vlucht uit de bange werkelijkheid. In de waan het verlossende woord te hebben gevonden, somtijds ook in de zelfvoldaanheid van hen, die menen een superieur standpunt te hebben bereikt, wenden zij hun aandacht en hun krachten van de onmiddellijk dringende vraagstukken af, waarvoor zij een zekere onverschilligheid aannemen. En intussen gaat de vreselijke ontwikkeling naar onbeschrijflijke onheilen voort, door hen in niets belemmerd. Ontsteld zullen zij ontwaken als de machten, die voor morele overwegingen ontoegankelijk zijn, die onheilen doen losbarsten!

Van hen, die pacifistische volksverdediging propageren, mag men niet zeggen, dat zij vluchten uit de werkelijkheid. Zij zien de werkelijkheid vóór zich, zo zwart als zij is, en zij ontwijken haar niet. Zij maken zich ook voor ons eigen volk geen illusies van veiligheid. Zij geven zich ter dege reken-schap van de gevaren, die Nederland bedreigen, misschien op zeer korte afstand van tijd.

Anti-militaristen zijn zij. Het middel van het wapengeweld verwerpen zij. Velen hunner verwerpen het zelfs als het

middel voor een internationaal machtsorgaan, dat de internationale rechtsorde zou moeten handhaven. Elke oorlog achten zij onzedelijk en zinloos. Ook de verdedigingsoorlog. De voorbereiding daartoe veroordelen zij.

Deze pacifisten zijn echter realisten genoeg om te begrijpen, dat ook het Nederlandse volk het beginsel der absolute weerloosheid niet kan aanvaarden. Zij aanvaarden dat beginsel ook zelf niet. Zij zijn zich helder bewust, dat bij overweldiging van een volk door een vreemde macht vrijheden en rechten verloren gaan en een eigen volksleven met vernietiging wordt bedreigd. Zij kennen en erkennen van deze dingen de grote waarde en ook zij willen strijden voor hun behoud; maar niet met militaire middelen. Zij propageren een „pacifistische volksverdediging”.

Den strijd met vreedzame middelen willen deze pacifisten ook in Volkenbondsverband wel voeren. Zij zijn voorstanders van de toepassing van economische en financiële sancties. Hun strijdwijze krijgt echter eerst ten volle haar eigen karakter, als een internationale actie om oorlogsgeweld te voorkomen niet is geslaagd en het land wordt overweldigd. Dan zal tegen den overweldiger niet moeten worden gestreden met militaire middelen, maar met geestelijke wapens. Men zal aan den overweldiger elke dienst, elke medewerking, elke betaling moeten weigeren. Men zal ondanks de vreemde overheersing de zelfstandige organisatie van het materiële en geestelijke volksleven in stand moeten houden. Men zal de bezettende mogendheid „in handel en wandel” moeten boycotten. Men zal op haar soldaten en haar ambtenaren door woord en geschrift invloed moeten oefenen. Men zal moeten overgaan tot burgerlijke ongehoorzaamheid en lijdelijk verzet. Het is aldus, dat in een geschrift van de vereniging „Jongeren Vredes-Actie” de „nieuwe weerbaarheid” wordt geschetst.

Het onderzoek van deze denkbeelden moet worden begonnen met de erkenning, dat, als de pacifistische volksverdediging tot dezelfde hoogte doelmatig was als de militaire defensie, zij om redenen van morele aard boven de gewapende landsverdediging verre zou zijn te verkiezen. Ten eerste verplicht zij den verdediger niet tot het vergieten van bloed; ten tweede leidt zij niet tot zulke ontzaglijke verliezen aan mensenlevens en goederen, als de strijd met de hedendaagse wapens zal kosten.

Van de doelmatigheid van de pacifistische landsverdediging zegt men echter reeds te veel, als men haar twijfelachtig

noemt. Die doelmatigheid moet ten enenmale worden ont-
kend.

Laat ons eerst de mogelijkheid onderzoeken, om met economische en financiële Volkenbondssancties alleen een gewapende staat, die tot gewelddaden wil overgaan, tot vreedzaam overleg te dwingen. Die mogelijkheid bestaat inderdaad, mits aan twee voorwaarden is voldaan. De eerste, die ook de voorstanders van pacifistische volksverdediging stellen, is, dat de sancties zich uitstrekken over de minerale oliën en andere onmisbare oorlogsbenodigdheden. De tweede is, dat achter de economische en financiële sancties de mogelijkheid van militaire sancties staat. Is aan deze laatste voorwaarde niet voldaan, dan zal de staat, die door de sancties wordt getroffen, de dingen, die hij nodig heeft, met geweld uit andere landen gaan halen of ze op zee gaan buitmaken. Een van de grote voormannen van hen, die de pacifistische volksverdediging verlangen, de Zwitserse religieus-socialist Ragaz, heeft dit drie jaar geleden, tijdens de Volkenbondactie tegen Italië, ronduit erkend. Een blokkade, zo schreef hij toen in zijn blad *Neue Wege*, kan alleen door oorlogschepen en kanonnen effectief worden gemaakt. Zelfs zal dit niet anders zijn geworden, wanneer in een toekomst, waarop wij blijven hopen de staten zijn ontwapend en het recht wordt gehandhaafd door een centraal Volkenbondsgaan. Ook dan kan de mogelijkheid van gewapende gezagshandhaving voor het welslagen van economische en financiële maatregelen niet worden gemist.

„Stopzetten van de herbewapening, gevolgd door ontwapening”, zo luidt het advies, dat de pacifistische volksverdediger G. M. Nederhorst onlangs in het maandblad *Fundament* aan de West-Europese mogendheden gaf — niet voor morgen, maar voor vandaag! Als zij die raad volgden, zou daar door de mogelijkheid van economische en financiële sancties volslagen worden prijsgegeven. Niets houdt dan de agressieve staat meer tegen.

De beurt is dan aan de pacifistische volksverdediging in het land, waarin een overweldiger is binnengerukt, dat hij is gaan bezetten en dat hij wil blijven bezitten. Het land is ontwapend, het biedt althans geen militair verzet. Dit wil niet zeggen, dat de vijand met open armen wordt ontvangen. Integendeel, men zal trachten hem de intocht en het verblijf zo moeilijk mogelijk te maken. Ik neem aan, dat ook onze pacifistische volksverdedigers de toegangswegen in ons land onbegaanbaar willen maken en de bruggen over onze kana-

len en rivieren willen vernielen. De inval zal er ten hoogste een weinig door worden vertraagd. De werkploegen, die de invaller aanvoert, om wegen en bruggen in een toestand van bruikbaarheid te herstellen, zullen niet onder het vuur van kanonnen en machinegeweren hebben te arbeiden. De invaller zal met zijn eigen wapens Nederlanders tot deelneming aan dit werk dwingen.

De invaller rukt dus, ondanks allerlei betrekkelijk geringe hindernissen, binnen. Hij maakt zich in het gehele land van het gezag meester. Hij laat zich in de uitoefening van zijn gezag bijstaan door krachten, die hij heeft medegebracht, en door hem welgezinde, fascistische elementen van het overweldigde volk. Hij zal ook anderen dwingen hem behulpzaam te zijn. Wie weigert hem te dienen, wordt onmiddellijk ontslagen, misschien zelfs gedood.

Nu begint de strijd tegen het vreemde gezag, dat zich heeft gevestigd. Het eerste punt op het daarvoor door de pacifistische volksverdedigers ontworpen programma luidt: weigering van alle medewerking als ambtenaar en als arbeider. Daarbij behoren dan, volgens de ontwerpers, belemmering van munitieaanvoer, verhindering van wapenproductie, bevestiging van lastingweigering, enz.

Het is niet nodig, deze punten stuk voor stuk te onderzoeken. Men kan volstaan met te vragen, of in een land, dat door nationaal-socialisten is bezet en ingelijfd onder een meedogenloze dictatuur, een actie, waartoe zulke handelingen behoren, enige kans van welslagen bezit? Misschien kan zulk een actie worden begonnen; maar dan toch slechts op zeer bescheiden schaal, omdat vrees voor het wrede gezag slechts de moedigsten niet zal weerhouden ertoe over te gaan. Maar kan zo'n actie ook worden volgehouden, langer dan enkele dagen? Arbeiders, die weigeren te werken, moeten leven. Uitkeringen uit de vakverenigingskassen? De bestuurders, die ze zouden moeten verstrekken, zullen al in verzekerde bewaring zitten en de kassen zelf zullen in beslag zijn genomen. Ambtenaren, die weigeren dienst te doen, zullen voor goed worden ontslagen.

Het is onbegrijpelijk, dat de voorstanders van pacifistische volksverdediging zulke verzetacties mogelijk achten onder een fascistische dictatuur. Even onbegrijpelijk is, dat zij vele volgende punten van hun program voor uitvoerbaar houden. Men kan hun toegeven, dat zekere methoden van propaganda niet geheel uitgesloten behoeven te zijn. Illegale acties tot het verspreiden van vlugschriften, het plakken en schrij-

ven van leuzen op muren en wegen, verbreiding van berichten van man tot man — dit alles kan met levensgevaar nog wel worden gedaan. Maar grote acties voeren of zelfs dienstweigeringen organiseren? Waarom zouden dan toch in Italië, in Duitsland, in het voormalige Oostenrijk, waar de begeerte naar de vrijheid bij honderdduizenden leeft en duizenden dagelijks tot het brengen van de grootste offers gereed staan, zulke acties op grote schaal ten enenale uitblijven, en, voorzover zij op kleine schaal beproefd mochten worden, totaal zonder uitwerking zijn?

Van een wonderlijke naïeveteit geven de laatste twee paragrafen van het pacifistische programma blijk. In de ene bevelen de opstellers handelingen aan zoals: „organisatie van het maatschappelijk leven; regeling van de voedselvoorziening met behulp van die landen, die een vredespolitiek voeren; kolenvoorraden, regeling van licht en watervoorziening; eventuele evacuatie van de grote steden zoals in de oorlog; enz.”

Menen zij werkelijk, dat als een fascistische mogendheid Nederland heeft bezet, het Nederlandse volk over deze economische aangelegenheden nog enige zeggenschap zal hebben? Wat heeft het Duitse volk in zulke aangelegenheden te zeggen en over welke macht beschikken de Duitse industriëlen?

In de andere paragraaf lezen wij o.a.: „Weerbaarmaking van de onderdrukte massa door handhaving van de eigen wetten; eigen besturen, onderwijs, landbouw en industrie handhaven of organiseren”. Het zou voor deze pacifisten leerszaam zijn, eens te informeren, wat er in Oostenrijk en in Sudeten-Duitsland van de „eigen wetten” is overgebleven, wat van de „eigen besturen” is bewaard, en in hoever de onderworpen bevolkingen van die landen vrijheid bezitten, om onderwijs, landbouw en industrie naar eigen inzicht en voor eigen belangen te organiseren! Deze paragrafen van het program schijnen wel van Brits-Indische herkomst te zijn. Het verschil tussen toestanden en volken ginds en die in Europa en dat tussen de Engelse heerschappij in Azië en een fascistische tyrannie zijn echter zo groot, dat Gandhi's adviezen hier in gene dele zijn toe te passen.

Ook wanneer in een land, dat door een dictatuurstaat is overweldigd, de uiterste geestkracht en de grootste heldenmoed worden aangewend om het den overweldiger lastig te maken, zal hij voor die druk niet wijken. Slechts zal hij zijn terreur verzwaren. De maatregelen, in de laatste tijd in

Duitsland tegen de Joden genomen en nog beraamd, bezwijzen afdoend, dat de dictatuur op dat gebied geen grenzen kent.

Pacifistische volksverdediging moet falen. Misschien zal men opmerken, dat dit van de militaire defensie van een klein land als het onze evenzeer kan worden gezegd, en dat de pacifistische volksverdediging dan toch het voordeel heeft, dat zij niet met de gruwelen van de oorlog gepaard gaat. Indien dit mocht worden toegegeven, zou daarmee het pleit nog niet zijn beslist ten gunste van de pacifistische volksverdediging, die in wezen weerloosheid is.

Belangrijker toch dan de vraag, op welke wijze een vijandelijke macht, die het land wil overweldigen, moet worden weerstaan en of zij wel moet worden weerstaan, is de vraag, hoe kan worden voorkomen, dat een agressief gezinde mogendheid tot gewelddaden overgaat. Voor iederen pacifist is deze vraag de allervoornaamste. Zij is op dit ogenblik van brandende urgentie.

Wij laten nu onbesproken de mogelijkheid om door vreedzaam overleg enige tegenstellingen op te lossen, die oorlogsspanningen voortbrengen. Dit is een probleem op zich zelf, dat in het „licht” van München niet eenvoudiger is geworden. Concessies, dit heeft de jongste ervaring geleerd, kunnen in zekere omstandigheden oorlogsgevaar vermeerderen in stede van het te verminderen. Na München spreekt men van de Oekraïne, van Memelland, van Tunis, Corsica en Nice!

Wij gaan uit van de bestaande toestand, waarin fascistische staten met oorlog dreigen. Wat weerhoudt hen nog tot wapengeweld over te gaan? Zijn het morele overwegingen? Niemand neemt dit aan. Is het liefde voor de vrede? Zij achten krijgsroem de hoogste eer voor den mens. Wat hen nog doet terugdeinzen voor de vreselijke stap, is de vrees voor zijn gevolgen. Zij mogen duchtig voorbereid zijn — als zij de strijd beginnen, komen ze tegenover zwaar bewapende naties met grote hulpbronnen te staan. Zij zullen behalve met deze ook hebben te rekenen met een binnenlands front, dat zich des te eerder tegen hen zal vormen en des te sterker zal staan, naarmate hun overwinning op het krijgstoneel langer uitblijft en minder waarschijnlijk wordt.

De bewapening der West-Europese staten en die van de Verenigde Staten zijn in deze omstandigheden dienstig tot het voorkomen van de oorlog en daarvoor onontbeerlijk. Indien morgen de democratische mogendheden zouden be-

sluiten, het advies der pacifistische volksverdedigers te volgen en tot vermindering van bewapening over te gaan, om van ontwapening nog niet eens te spreken, zou het oorlogsgevaar onmiddellijk in onoverzienbare mate worden vergroot. Zelfs de betrekkelijk geringe weerstand, die een klein land als het onze met militaire middelen kan bieden, is een factor van belang in de berekening der agressieve mogendheden. Als een invaller in Nederland niets anders te wachten stond, dan de passieve weerstand van een ongewapend volk, zouden de opmars naar onze kust, ten einde onze havens te bezetten, en de doortocht naar België, om Frankrijk aan te vallen, het werk van enkele uren zijn, dat geen zware offers zou kosten. Voor den agressor een aanmoediging, zo niet een uitnodiging, hoe weinig onze ultra-pacifisten zulks ook zouden bedoelen.

Omdat pacifistische volksverdediging, als zij bij de democratische volken ingang zou vinden, het oorlogsgevaar ontzaglijk zou vergroten, daarom vooral is deze nieuwe methode van weerbaarheid met beslistheid te verwerpen.

In vorige eeuwen hebben utopisten verdienstelijk werk verricht. Zoals de alchimisten, die naar de steen der wijzen zochten zonder hem ooit te kunnen vinden, hebben medegewerkt aan de opkomst der scheikunde — zo hebben de oude utopisten vele maatschappelijke waarheden ontdekt, die nog steeds waard zijn te worden gekend.

Van de hedendaagse utopisten, die werken met een overvloed van goede wil, maar meestal met een tekort aan kennis van de maatschappij en van de methoden van wetenschappelijk onderzoek, kan men niet zeggen, dat hun werk zeer nuttig is. Schadelijk is het in dit opzicht, dat de daaraan bestede energie verloren is voor de grote massabeweging, die alle krachten voor de verwezenlijking van een nieuwe samenleving moet verenigen.

Zulk een schade veroorzaakt ook de actie voor pacifistische volksverdediging. Utopistisch is die actie om deze reden, dat haar doel nooit kan worden aanvaard door een staat, die zich wil handhaven, door een regering, die haar verantwoordelijkheid beseft, door een politieke partij, die zich zelf niet uit het volksleven wil uitschakelen en zichzelf niet ten gronde wil richten. Schadelijk is zij, omdat zij scheiding en tegenstelling brengt tussen pacifisten van zeer goede en ernstige wil.

Minder dan ooit kan zich, in deze tijd van de vreselijkste risico's, de vredesbeweging verbrokkeling van haar energie

veroorloven. Nu moeten alle krachten worden gericht op het herstel van de stormschade, die het Volkenbondsgedouw heeft geleden; op de vernieuwing en de versterking van de nog slechts zwakke rechtsgemeenschap der naties, die helaas voor haar bescherming aan zedelijke middelen niet genoeg heeft, maar de beschikking over wapens behoeft. Als de mensheid er niet in slaagt deze taak spoedig te vervullen, dan zal er wellicht na een korte tijd voor geen enkele vredesbeweging in Europa meer een plaats zijn.

VAANDELDRAGER UIT DE DUITSE BOERENOORLOG
(Houtsede van omstreeks 1525, ontleend aan de voortreffelijke
Deutscher Freiheits-Kalender 1939, uitgave Sebastian Brant, Parijs)

Van vriend en vijand

Levend onderwijs

(H. B.) Terwijl de arbeidersbeweging strijdt tegen de verslechting van het Nederlandse volksonderwijs, bereikt ons een rapport over het nieuwe Belgische leerplan voor de lagere school. In het tijdschrift *Onze kinderen en hun toekomst* (Juli—Aug. '38), vertelt J. van Mourik iets over zijn bezoek aan een honderdtal lagere schoolklassen, waar het modelleerplan-1936 wordt toegepast.

Wij lazen dat geschrift met. . . „gemengde gevoelens”. Met grote vreugde en diepe bitterheid. Vreugde, wijl het ons warm om het hart wordt, wanneer wij horen wat er in België ontluikt. Bitterheid, omdat wij ons nu des te sterker bewust zijn van de groeiende achterstand, die ons volk ook op dit gebied in te halen krijgt.

Theoretisch is het frisse Belgische plan gebouwd op de gedachte van het „belangstellingspunt” („centre d'intérêt”), waaromheen het onderwijs zich telkens groeperen moet. De klas gaat iets in of buiten het schoolgebouw bestuderen, en leert zich rekenschap geven van haar ervaringen. De kinderen hebben meikevers meegebracht, een molen bekeken, in het stadspark gewandeld, een bezoek gebracht aan de tuin van het schoolhoofd. Ze hebben er zich aan gewend, hun ogen de kost te geven en een logische vraag te stellen. Ze maken opstellen en sommen rondom het „belangstellingspunt”.

Dat alles is intussen geen technische handigheid, om het onderwijs wat smakelijk op te dienen. Het is vooral een uitgangspunt tot gemeenschapsopvoeding, want al het werk in de vier eerste schooljaren wordt gevoed door één der waardevolste culturele krachten die wij kennen: de verbondenheid met de eigen omgeving van dorp of stadswijk, het onmiddellijk waarneembare levensmilieu.

Op dit terrein valt in Nederland nog schier alles te doen. De A.J.C. heeft een prachtig voorbeeld gegeven met haar

centrale opvoedingsplan voor de Rode Valken, samengevat in „De grote Reis” — de praktische verwezenlijking van Troelstra's dichterwoord: „Het leven ligt in kringen om ons heen”. Persoonlijke waarneming en gemeenschappelijke verwerking van het ervaringsmateriaal gaan hier samen, evenals individuele activiteit en gemeenschappelijke tucht. Komen ze niet beiden voort uit levende belangstelling en groeiend verantwoordelijkheidsbesef?

De vernieuwing van onderwijs en opvoeding is van het aller-grootste belang, al was het slechts omdat de totalitaire staten ons vóór zijn geweest met het uitwerken van een sluitend drillsysteem van opvoeding tot onmondigheid. Wij, socialisten, dragers van een beweging die de radicaalste van deze tijd kan wezen, moeten begrijpen, dat er iets principieels in de wereld veranderd zal zijn, wanneer de scholen minder zullen lijken op kazernes dan op zoemende bijenkorven, waarin ieder zijn plicht doet. Het socialisme moet er zich van doordringen, dat alle grote sociale en politieke vernieuwingen steeds gepaard zijn gegaan met diepgaande, paedagogische hervormingen. Wij zijn de erfgenamen van Renaissance en Revolutie, dus van Montaigne en Condorcet, Comenius en Pestalozzi. En van Danton, die zeide: „Na brood, is opvoeding de eerste volksbehoefte!”

De oorlog tegen het Westen

DOEL EN
WEZEN VAN HET
NATIONAAL
SOCIALISME

DOOR P. J. SCHMIDT

„Oppositie staat gelijk met verraad. Oppositie heeft niet langer enige morele rechtvaardiging... Het volk weet niet wat het wil: het heeft slechts instinct. Maar de Leider weet wat het volk wil: dat maakt hem tot Leider.”

(W. Stapel)

Al schijnt het soms een eeuw geleden — de tijd, waarin men meende het nationaal-socialisme met een hoonlach of wat goedmoedige humor te kunnen bestrijden, ligt nog nauwelijks tien jaar achter ons. Niet alleen in de overdonderende opmars van het fascisme zelf,¹⁾ ook in de snelle wijzigingen in de critiek er op, komt het adembenemende tempo van deze bezeten periode tot uitdrukking.

Dat heeft het voordeel, dat de eerste fasen van die critiek in dit artikel met enkele zinnen kunnen worden afgedaan. De Duitse georganiseerde arbeidersbeweging ging bijna geruisloos en in ieder geval volstrekt roemloos ten onder, eendeels door de uiterlijke zelfgenoegzaamheid en innerlijke zwakte van de Duitse sociaal-democratie, anderdeels door de gewetenloze tactiek der communisten, die tenslotte doelbewust met de Nazi's samenwerkten, op straat en in het

¹⁾ De woorden „nationaal-socialisme” en „fascisme” kunnen o.i. zonder bezwaar als synoniemen worden gebruikt. Er mogen verschillen van historische, psychologische en zelfs van culturele aard zijn (het régime van Mussolini ondergaat b.v. nog klassieke invloeden, waarvan het Derde Rijk niet de minste „last” heeft) — zowel theoretisch als practisch is het fascisme van Mussolini gelijk aan het nationaal-socialisme van Hitler. Het eerste is slechts zwakker dan het laatste en op den duur zal daarom ook het Italiaanse Imperium door Hitler worden bedreigd. Wij zijn ons er van bewust, dat er over dit laatste veel meer te zeggen is; we moeten hier echter met deze noot volstaan. (S.)

parlement, om de sociaal-democratie (toen nog „sociaal-fascisme“) te vernietigen.²⁾

Bij beide bewegingen heerste tot bijna op de dag van de ondergang een roekeloze en thans haast onbegrijpelijke onderschatting van het fascistische gevaar. Bij de burgerlijke partijen was dit nog erger. Nog klonk in hun kringen het leedvermaak over de verpletterende nederlaag der arbeidersbeweging na, toen zij zelf, allen, liberalen, nationalen, protestanten, katholieken, enz. van het politieke terrein werden weggevaagd.

Eerst na 1933 begint het besef van de ernst van het geval tot bredere kringen door te dringen. Maar ook dan houdt de critiek, deels zelfs nog in onze kring, een grondtoon van hardnekkig optimisme. De „revolte van de middenstand“ wordt verbonden met het „effect van de economische wereldcrisis“, en men ziet de lijn van het fascisme alweer dalen naarmate de curve van de conjunctuur omhoog gaat. Doch de politieke „bewustwording“ van de middenstand bleek in het totale complex van fascistische machts-groei al spoedig een zeer ondergeschikte rol te spelen, en het zonnetje-achter-de-crisis-wolken bleef zo bleek en zwakjes, dat de conjunctuur-optimisten in hun berekeningen en voorspellingen gemakshalve het fascisme maar buiten beschouwing lieten.

Verbijsterd door het falen van deze en dergelijke „voor de hand liggende“ politieke en economische analyses, en diep onder de indruk van het steeds sneller groeiend succes van de nationaal-socialistische propaganda, begaf de critiek zich naar de hogere sferen van de psycho-analyse.

Reeds eerder was dat gebeurd, doch slechts in zeer beperkte kring. Nu, d.w.z. in de jaren 1935—'36, werd de op het fascisme toegepaste psycho-analyse een populaire wetenschap en in zekere zin zelfs een journalistiek amusement. Zij bracht ongetwijfeld allerlei interessante en pikante bijzonderheden aan het licht over het karakter, de levensloop en de eigenschappen van verschillende leiders (zie Konrad Heiden e.a.). Zij legde verband tussen primitieve instincten, moderne techniek en massa-suggestie en maakte zich ver-

²⁾ Voor de feiten en gebeurtenissen in de jaren voorafgaande aan Hitler's greep naar de macht, is nog altijd het beste boek: *Germany puts the clock back* by Edgar Mowrer, thans ook verkrijgbaar in de „Penguin“-uitgave. Zie voorts ook het eerste deel van *Der Faschismus an der Macht* von Fritz Sternberg. Uitg. Contact-Amsterdam.

dienstelijk door het rubriceren van „complexen”. Zij analyseerde ook — zij het niet altijd even gelukkig — de opleving van de nationale gedachte, de wijze waarop de reactie die opleving benutte om met allerlei democratische begrippen af te rekenen, etc. Doch het eindigde meestal in de bestrijding van een caricatuur van het marxisme (Mennicke) of in een stroom van zelfverwijten (dat men het zoverhad-laten-komen), het zoeken van de schuld in eigen boezem, culminerende in een opsomming van de nadelen van het Verdrag van Versailles — dat toen reeds voor één kwart was gesaboteerd, voor twee kwart was geliquideerd en voor het vierde kwart op 't punt stond te worden vergeten, helaas!

Hoe dan ook: deze critiek leverde niets positiefs op in die zin, dat zij concrete tegenkrachten opriep tegen de gevaren, die zij analyseerde. In vele gevallen was het resultaat omgekeerd aan de goede bedoelingen: vooral de politiek ongeschoolden moesten bij het lezen van deze lectuur, vol politieke en persoonlijke teleurstellingen en zelfverwijten, wel de indruk krijgen, dat die Nazi's dan toch maar stevig opruiming in de Europese rommelkamer hadden gehouden.

Zelfs met de *autarkie*, om nog een belangrijk punt te noemen, dat de laatste tijd, terecht, telkens en niet alleen onder marxisten³⁾ in discussie komt, wordt de kern van het probleem nauwelijks geraakt.

Inderdaad, die autarkie, het streven om binnen de eigen nationale Staat in alle economische behoeften te voorzien, is de economische uitdrukking van de nationalistische ideologie. Deze poging om de volstreekte superioriteit van de nationale Staat te handhaven (met de zwaarste economische offers in het binnenland en met de dreiging van de „totale” oorlog tegen het buitenland) is een oorlogsverklaring aan de algemene, horizontale en verticale internationalisatie der economie, die het kapitalisme bracht. Wij zijn met prof. Roberts e.a. van mening, dat autarkie voor het nationaal-socialistische Duitsland een „niet te verwezenlijken droom is”, een op den duur onhoudbaar standpunt, dat òf tot drastische inkrimping van de behoeften der bevolking moet leiden, òf — tot verovering van de halve wereld.

Voor velen houdt hier, helaas, de critiek weer op. Zij menen nu met de toepassing van marxistische formules te kunnen

³⁾ Zie het uitstekende boek van Stephen H. Roberts *The House that Hitler Built*, Methuen Publishers, London; thans ook in Nederlandse vertaling verkrijgbaar.

volstaan, die hier op neerkomen: Autarkie is de economische onderbouw van de nationaal-socialistische ideologische bovenbouw. Men heeft hier te maken met een strijd tussen de „haves” en de „have-nots”, de bezittende en de bezitloze Staten, een „gewoon” imperialistisch belangen-conflict dus. Heeft het Duitse nationaal-socialisme een deel van de buit binnen — zo redeneren zij verder — dan gaat het tot de „haves” behoren, dan verandert het tempo en geleidelijk ook het karakter en de ideologie van het nationaal-socialistische stelsel en dan heeft men tenslotte toch weer alleen te maken met onder elkaar de buit verdelende kapitalisten, waarbij het voor de arbeidersklasse lood om oud ijzer blijft voor welke staatsvorm zij goed en bloed moet offeren, etc.⁴⁾

Deze redenering raakt evenmin als de eerder genoemde punten het wezen van het fascisme. Zij is bovendien gevaarlijker, omdat zij wetenschappelijker klinkt en nauw aansluit bij opvattingen, die generaties lang in de arbeidersbeweging konden en moesten domineren, n.l. zolang het kapitalisme in een groei-periode verkeerde, of zolang men *veronderstelde*, dat dit het geval was.

Het gaat echter niet alleen om een „nationalistische ideologie”, doch om een veel verder teruggrijpende *ras*-ideologie.

Het gaat niet eenvoudig om een „gewone imperialistische oorlog” van een Staat, die naar economische „verzadiging” zoekt; dat is slechts middel tot het verder liggende doel: de *vernietigings-oorlog* tegen het Westen, als haard van de vrijheidsgedachte.

Het gaat niet om machtswaan, geboren uit expansiezucht, het gaat om economische expansie als onderdeel van een machtswaan, die ver buiten de grenzen van economische belangentegenstellingen uitgaat.

Autarkie is niet de onderbouw van een nationaal-socialistische bovenbouw, doch, omgekeerd: de volstreekte superioriteit van het Duitse ras is *uitgangspunt* en de autarkie is slechts een middel, een wapen en een vorm van propaganda. Dan zet het fascisme, van dit standpunt uit gezien, de dingen

⁴⁾ Dergelijke redeneringen kon men b.v. nog onlangs in populaire vorm vinden in manifesten van onafhankelijke en revolutionaire socialisten in Engeland, België, Frankrijk en Nederland, uitgegeven tijdens de Tsjechische crisis. Zij vonden bijval bij pacifisten en anti-militaristen in alle kringen. Ook in onze kring werden deze stemmen gehoord; zij kwamen doorgaans van hen, die Chamberlain's politiek in gunstige zin poogden te verklaren. (S.)

op de kop? Inderdaad: het fascisme wil de dingen „op de kop zetten”. Dat is zijn kracht en zijn zwakte tegelijk. Doch zijn zwakte alléén, als zijn tegenstanders dat leren begrijpen en er naar handelen.

Het is de zeer grote verdienste van den schrijver van het onlangs verschenen boek *The War against the West*⁵⁾, dat hij het wezen van het fascisme in zijn volle, anti-menselijke afschuwelijkheid heeft blootgelegd, vrijwel geheel aan de hand van officiële en erkende Nazi-publicisten en hun duistere voorgangers.

Het doorwerken van dit boek is een soms haast ondragelijke, geestelijke marteling, een tocht door de hel. Zonder zware modderlaarzen en een gasmasker kan men het einde niet halen. Wij herkennen hier en daar citaten, die als voorbeelden van „uitwassen” van het fascisme in protestvergaderingen of spottende artikelen dienst deden. Doch in dit boek wordt bladzij na bladzij aangetoond, dat het alles bittere, *bloedige* ernst is en dat ook de walgelijkste „uitwassen” hun wortels in het wezen van het fascisme vinden, ja, dat zij het wezen van deze satanische beweging vormen.

De bekende uitspraak van den Nazi-hogepriester Engelke, een der voornaamste functionarissen van de Duitse Rijkskerk, n.l. „dat God zich heeft geopenbaard, niet in Jezus Christus, doch in Adolf Hitler”, vindt men in de nationaal-socialistische literatuur honderdvoudig en in allerlei gedaanten terug. Om een voorbeeld te noemen: H. Frank, de Rijksminister van Justitie, zei het nog duidelijker aldus (1935):

„Vroeger plachten wij te zeggen: *dit is recht, of dat is onrecht*. Heden stellen wij slechts de vraag: *wat zou de Führer zeggen*. . . . De wetten met Adolf Hitler's naam ondertekend moeten wij erkennen als het heilige werk van onze Volksgeest. Hitler heeft zijn gezag van God ontvangen. Daarom is hij de door God gezonden kampioen van het Duitse Recht in de wereld.”

Men had aanvankelijk de neiging zulke nonsens als „uitingen van mystische vervoering” te beschouwen, waarmee de rest van de wereld weinig of niets te maken had. Een noodlottige vergissing — want als zij God uit de hemel halen en hem in den persoon van den „Führer”, *hun* Führer, op aarde zetten, dan doen zij dat met de opzettelijke bedoeling, de

⁵⁾ *The War against the West* by Aurel Kolnai, with a preface by Wickham Steed, published by Victor Collanz Ltd., London, 1938. 700 blz., 18 sh.

godsdienst van zijn abstract en universeel karakter te beroven, *dan wordt in den Führer het absolute wereldse* (dat is dan het *Duitse*) *gezag gevestigd*, waaruit verder alle materiële en geestelijke afwijkingen en wanstaltigheden van het nationaal-socialisme voortvloeien. Er kan dan maar één Führer, één volk, één ras zijn, verenigd in het Duitse Rijk, dat principieel geen ander gelijkwaardig menselijk bestaan op deze aarde erkent, niet van individuen, noch van naties, volken of rassen. Wilhelm Stapel, een der bekendste nationaal-socialistische theoretici, bevestigt dit als volgt:

„Bestaan kan slechts het Imperium Teutonicum, *want de Duitsers zijn een beter volk dan andere volken en daarom hebben zij recht op de Opperheerschappij* . . . Wij eisen niet „gelijke rechten” voor Duitsland, omdat wij zelf niet van plan zijn gelijke rechten aan anderen toe te kennen. . . . Wij, Duitsers, staan niet gelijk met andere naties; neen, wij hebben een recht, dat niet kan worden vergeleken met dat van iemand anders,” enz.

In zulke beschouwingen is elke objectiviteit zoek. Doch het is, alweer, de *bedoeling*, dat het begrip objectiviteit wordt beschrapd. Toen de nazi's in 1933 aan de macht kwamen verklaarde Hermann Goering: „Wat mij betreft, ik ben *subjectief*. Ik voel mij alleen met *mijn volk* verbonden en ik erken niets anders op de wereld. Ik dank mijn Maker, dat hij mij geschapen heeft zonder wat men noemt een „zin voor objectiviteit”.”

Uit deze aanvaarding van één Führer, één ras en één recht en de volkomen opheffing van de objectiviteit, concludeert Aurel Kolnai terecht, dat men goed moet begrijpen, dat het „nationalisme” van deze lieden veel verder gaat dan patriotisme of jingoïsme, veel verder ook dan „dictatuur” of „staats-almacht” in de technische zin. Er wordt geen inbreuk gemaakt op individuele rechten: *zij worden eenvoudig van hun betekenis beroofd*. De toegang tot de weg naar menselijkheid wordt niet versperd: zij wordt geheel *afgesneden*. Humanistische beginselen worden niet verkracht of verwaarloosd: zij worden geheel en al *ontkend*. Geweld is niet langer een middel: het is de *natuurlijke uitdrukking* van de „nieuwe staatsgeest”, van de Duitse „ras”-superioriteit. Langzamerhand begint de ontzettende betekenis van dit „rassisme” ook in katholieke kringen door te dringen, zoals o.m. bleek uit een rede van kardinaal Verdier op 21 November j.l., waarin hij uitriep: „. . . dat aldus de mensheid terugkeert tot de wildernis, waarin alleen de sterkere het recht heeft om te leven”.

Krachtens deze ideologie, en niet alleen uit economische expansie-zucht, moet het nationaal-socialisme op alle fronten de oorlog tegen het Westen organiseren. De noodzakelijkheid, de onvermijdelijkheid, de *plicht* hiertoe loopt door de hele vroegere en latere nazi-literatuur heen.

Het is van het grootste belang, steeds weer de volle nadruk daarop te laten vallen. Want uit de mening van hen, die het nationaal-socialisme in de eerste plaats zien als een imperialistische drang naar economische expansie, komt de noodlottige stelling voort (zowel in onze als in burgerlijke kringen), dat door toe te geven aan de Duitse „drang naar het Oosten” (en naar koloniën), het Westen zich beveiligen kan.

Maar welke grote economische voordelen er ook aan verbonden zijn — die drang naar het Oosten is voor het nationaal-socialisme nauwelijks meer dan een incident en een afleidings-manoeuvre. Het is het voortdurend zoeken naar de lijn van de zwakste weerstand, het neerslaan en opsloppen of vernietigen van de kleinen en de zwakkeren, dat tot uitdrukking kwam zowel in de campagnes tegen Oostenrijk en Tsjechoslowakije als in de pogroms tegen de Joden. Ook als Nazi-Duitsland tegen Moskou of Praag, tegen Warschau, Kiëf of Boekarest zou marcheren, schreef Wickham Steed, „dan voert dit Teutoonse heidendom toch in werkelijkheid de oorlog tegen het Westen”.

Naar binnen moesten de Joden de eerste en ergste slachtoffers zijn, omdat zij klein in aantal, geestelijk sterk en fysiek-militair zwak waren. De perverse taal van Hitler in *Mein Kampf* over „den zwartharigen Jodenjongen, die uren in een hinderlaag ligt, met een duivelse vreugde op zijn gezicht, wachtende op het niets-vermoedende meisje, dat hij besmet met zijn bloed en aan haar eigen ras ontsaakt”, enz., was niet zo maar een hysterische aanval op een volksgroep, die niet over de geweldmiddelen kon of wilde beschikken om zich te verweren. Ook niet alleen (al speelde dat een listige rol mee!) een laffe streling van de anti-semietische gevoelens, die latent in een groot deel van de Duitse burgerij aanwezig waren en waarmee zij haar „ongeluk” op de Joden „afreageerde”. Doch bovenal een schreeuw van verzet tegen de geestelijke superioriteit van een ras dat zonder vrijheidsbegrippen niet leven kan, tegen allen die de soldaterij van het Duitse ras niet als de hoogste vorm van „Kultur” erkennen willen — een oorlogsverklaring

dus aan de cultuur van het Westen, die deze „ras-zuiveren” in hun geestelijke impotentie zo irriteert, dat zij boeken moeten verbranden, omdat zij ze niet begrijpen, en de bajo- net over een schilderij moeten halen, omdat hun botte hersens de schoonheid van kleur en licht niet verwerken kunnen. Met andere woorden: de pogroms van 9 en 10 November kunnen evenmin alleen, noch in hoofdzaak, uit economische motieven worden verklaard. De Joden uitplunderen ten bate van de staatskas, en daarna de katholieken en de protes- tanten en allen bij wie wat te roven valt — zeker, dat is een voor Nazi’s vanzelfsprekend motief. Doch dat verklaart niet het doel-bewuste anti-semietisme van het *begin* der natio- naal-socialistische beweging af. Het verklaart evenmin de on- beschrijfelijke lafheid, wreedheid en gemeenheid waarmee men tewerk ging. Dat kan alleen worden verklaard uit de fac- toren, die wij boven noemden, waardoor ondeugd wordt tot deugd, lafheid tot moed, wreedheid tot plicht. Het schuim moest „beloond” worden. De onzinnige, ingehamerde rassen- theorieën moeten zo nu en dan in practijk worden gebracht, bij wijze van „grote manoeuvres”. De overgrote meerderheid van de bevolking moet daarbij leren toekijken (en zij heeft het geleerd!). En tenslotte kan men bij die gelegenheden aan de practijk de vraag toetsen *in hoeverre de Nazi-theorie over de positie van het proletariaat* is geslaagd, een theorie, die volgens Moeller-Van den Bruck hierop neerkomt, *dat het Duitse proletariaat zijn bitterheid moet behouden, ja dat het zelfs moet overkoken van anti-bourgeoiswoede, niet echter om de Duitse kapitalisten te bestrijden, doch om de typische bourgeoisie van het Westen neer te ranselen voor het ge- meenschappelijk welzijn van de Duitse natie.* „Want het zijn niet klassen, doch (ras)typen, die de mensheid verdelen.” Een proletariaat, dat op zulke schanddaden niet reageert, ze goedkeurt of er aan meedoet, is murw, is zijn karakter en zelfbewustzijn kwijt — en daarna klaar voor de taak, die Moeller-Van den Bruck het opdraagt.

Neen, de pogroms waren niet alleen bestemd voor plun- dering, noch alleen voor de bevrediging van het nazi-schuim en de consolidatie van de „proletarische positie” naar binnen — zij waren deel van de slag tegen het Westen. De alge- mene afschuw, die deze gebeurtenissen in het buitenland hebben gewekt, is verheugend, doch zij is alleen dan van betekenis voor de toekomst, als men er snel en krachtig de politieke en militaire consequenties uit trekt.

Want naar buiten liggen de dingen niet anders. De elemen-

taire democratische vrijheden, die de nationaal-socialisten terecht als het grootste gevaar zien voor het bestaan van hun systeem, liggen het sterkst verankerd in het Westen. „Wij moeten een voortdurende oorlog voeren tegen de ideeën van de Franse revolutie” zegt de nazi-schrijver Blüher, „een oorlog die op geestelijk gebied al gewonnen is”. En wat hier onder „geestelijk gebied” moet worden verstaan vertelt zijn collega, K. Springenschmied:

„Frankrijk vecht niet alleen voor zijn eigen veiligheid, doch bovenal voor de ideeën van de Revolutie van 1789.... Sedert echter de Duitse revolutie deze vale, liberaal-humanitaire ideologie heeft verdrongen door een duidelijke bekentenis tot de Volkse eenheid van bloed, wil en bestemming, bepaald door de Natuur(!), heeft Frankrijk onmiskenbaar gevoeld, hoezeer het reeds op het terrein van de ideeën verslagen is.... Duitsland zal Europa tegen de Afrikaanse ontaarding en tegen het Aziatische barbarisme beschermen en in de loop van die strijd zal het de heerser over Europa worden.”

„Het vernegerde Frankrijk, dat Duitsland's doodsvijand is” (Hitler in *Mein Kampf*) is ook niet meer dan een onderdeel — en volgens sommige al te haastige nazi's reeds een *verslagen* onderdeel — van de totale oorlog tegen het Westen. Want het gaat om „de ideeën van de Franse revolutie”, de democratische vrijheden, die thans gemeengoed zijn, hier meer, daar minder, in alle democratisch geregeerde staten. *De vernietigings-oorlog tegen het Westen, de totale oorlog tegen de vrijheids-gedachte en haar instellingen, geboren uit de Franse omwenteling* — dat is tegelijk *doel* en *wezen* van het nationaal-socialisme.

Een „totale” oorlog, d.w.z. een oorlog waaraan allen deelnemen, op alle motieven, ook de laagste die een menselijk brein bedenken kan, met alle middelen, ook de gemeenste die de moderne techniek uitvinden kan. En oorlog is voor deze lieden niet een catastrofe of een noodzakelijk kwaad, doch, zoals wij straks nog zullen aantonen, een eer, een glorie, een feest. Want zó alleen, immers, kan het Duitse volk zijn ras-superioriteit bewijzen! Ook gaat het hierbij niet alleen om forten, loopgraven, bombardementen, etc., maar niet minder om spionage en intrigues op grote schaal, om burgeroorlog, om stelselmatige inmenging, direct en indirect, in de zaken van andere staten.

Ook onder hen, die dit alles hebben leren beseffen, zijn er velen, die een laatste troost en hoop menen te kunnen vinden in de gedachte (aangewakkerd door een groot deel van

de psychoanalytische literatuur!), dat men hier „slechts” te maken heeft met een door allerlei meer of minder „toevallige” omstandigheden aan de macht gekomen groep „pathologische elementen”, die buiten „het eigenlijke volk” staan. Dat is eveneens een vergissing. De formuleringen van de Nazi-theoretici liggen niet alleen in de hedendaagse literatuur: zij lopen dwars door de Duitse geschiedenis van de hele 19de eeuw heen. Terug tot het Pruisische militarisme — dat niet dacht aan een Verdrag van Versailles, doch droomde van een honderdmaal erger Verdrag van Potsdam. Terug tot Fichte, omstreeks 1800: „waarachtig patriotisme moet liggen in het begrip, dat het Duitse volk eeuwig is en het hoogste” — en nog verder terug.

In het Hitlerisme heeft zich het bederf van tientallen eeuwen van tyrannie opgehoopt in een strijd op leven en dood tegen de nog jonge vrijheid. Historisch gezien is dit op zichzelf niet verrassend: het is nog niet zo heel lang geleden (hoogstens anderhalve eeuw), dat het begrip slavernij (lijfeigenschap, horigheid) een algemeen erkend en wezenlijk bestanddeel vormde van de economie, de politiek en de moraal van de mensheid!

De dik-Duits klinkende woorden en frases als „Kultur, Ursprache, Volkstum, Deutschtum, Rassenseele, Führerstaat, Männerbund (de platonische liefde van man tot man), Ichzeit, Wirzeit, Allzeit, totale Inpflichtnahme, die Verleibung des Gottes (in de N.S.D.A.P. en den Führer), Herrenmensch”, enz. enz. vormen m.a.w. slechts het rookgordijn waarachter de weezinwekkende strijd wordt gevoerd om de ferugkeer tot de absolute slavernij, ondergebracht in modern-technische mechanismen (een soort massa-robot). Door die quasi-abstracte, opzettelijk-duistere, onverteerbare frases heen klinkt de krakende commando-stem van den dril-sergeant, hoort men klakkende hakken, rommelende trommels en de collectieve schreeuw (als bij de rede van Hitler tijdens de Tsjechische crisis): „*Wir wollen Krieg!*” Er is maar één Recht, het *Duitse* Recht, en dat is „wat Arische mannen recht vinden”. *Ras-zuiverheid*, zeggen de nationaal-socialistische theoretici, garandeert een instinct voor Recht, „zonder een spoor van dwaling”. W. Stapel zegt het populair aldus: „Recht is niet een zaak van overeenkomst: het wordt vastgesteld door den Führer. *Het is niet gebaseerd op een contract, doch op een bevel.*”

Er is maar één moraal, de *Duitse* moraal, die deugd noemt

wat tot nu toe als ondeugd gold. „Politiek zonder morele remmen is de enige vorm van eerlijkheid”, zegt Stapel. Het „hebt uw naaste lief” alleen omdat hij ook een mens is (Auch=Mensch) is geen christelijke deugd — het is slechts „een uitvindsel van de Joden”. En H. Freyer vindt er geen enkel doekje meer om als hij schrijft: „*Men moet de dingen zien, zoals de Jager het Beest ziet en het Beest den Jager; dat is de logica van de politieke deugd, dat zijn de tien geboden van haar ethiek!*”

Er is maar één vrede, de *Duitse* vrede en die vrede, zegt het maandblad *Deutsche Wehr* „...heeft slechts de functie van een eenvoudige wapenstilstand tussen twee oorlogen”. *Oorlog is het hoogtepunt van het menselijk streven*, schreef de *Militärwissenschaftliche Revue*, officieel orgaan van het Duitse Ministerie van Oorlog (17 Januari 1936) en het blad vervolgt: „Oorlog is de vader van alle dingen: hij is de voorbereiding van het einde van een periode in de geschiedenis van een Natie en tegelijkertijd wordt hij de vader van een nieuwe ontwikkeling”.

Dat is dus de Duitse vrede en zo kan het gebeuren, dat Hitler zich het aureool van vredesapostel toeëigent en de socialisten, de Joden, Eden, Duff Cooper, etc. voor „oorlogshitsers” uitmaakt!

Men voelt, hopen wij, na lezing van het bovenstaande, hoe uitermate belachelijk en bekrompen de telkens terugkerende formule wordt: „zonder Versailles geen Hitler”, en hoeveel dichter men bij de *werkelijkheid* komt, als men na de gebeurtenissen van de laatste maanden zou zeggen: *zonder München geen pogroms*.

Het gaat m.a.w. niet om dit-of-dat, niet om meer-of-minder, zelfs niet alleen om een bijzonder hevige „periodieke reactie”: het gaat om de totalitaire contra-revolutie tegen *alles* wat aan het denkend menselijk wezen *leven* geeft. Het gaat dus om méér dan het leven zelf. In de kritieke dagen aan het eind van September gaf prof. Bonger in zijn *Volk*-artikelen de formulering, die toen beslissend was, die nu nog beslissend is en het tot op de dag van de nederlaag van het fascisme moet blijven: „het gaat er om of men het leven boven de Vrijheid, of de Vrijheid boven het leven stelt”. Reeds eerder was deze formule gebruikt. Zij was met fanatieke hartstocht te voorschijn gekomen uit de daadwerkelijke, heroïsche strijd van het Spaanse volk tegen de binnen- en buitenlandse fascistische overweldigers: „*Liever staande*

te sterven dan knielend te leven".... „Liever dood dan slaaf".... dat waren voor allen de eerste, en voor tienduizenden de laatste woorden in de historie-makende vrijheidsstrijd, die rondom de poorten van Madrid en langs de oevers van de Ebro werd en wordt gevoerd.

Het valt velen nog steeds moeilijk te erkennen, dat het fascisme ons tot deze keus — liever dood dan slaaf — heeft teruggebracht. Hoe langer men met die erkenning wacht, des te sneller zullen de nederlagen van de democratie elkaar opvolgen, des te zwaarder zal de strijd in de toekomst zijn. Eerst als men de betekenis van het in dit artikel nog onvolledig geschetste wezen van het nationaal-socialisme geheel in zich heeft opgenomen, als men beseft, dat het gaat *om niets minder dan alles*, eerst dan kan men zich een duidelijk beeld vormen van de beschikbare tegenkrachten en van de strijdmiddelen en methoden, alsmede van de theoretische en praktische zelfcritiek, die het Westen, de democratie, zal hebben toe te passen, wil zij zich kunnen staande houden. Daarover zal in dit tijdschrift ongetwijfeld nog nader worden gesproken.

Van vriend en vijand

Democratie voor six pence

(J. v. G.) Goedkope uitgaven zijn geen nieuws. Seriedrukken van klassieke werken op het gebied van wetenschap, letteren en kunst, tegen betrekkelijke lage prijzen in de handel gebracht, evenmin. Toch heeft de Engelse uitgeverij onlangs een weg gevonden naar een lezerskring van ongekenden omvang, welke nog niet was betreden. Wij bedoelden de stroom van nieuwe werken en herdrukken, die door de Penguin-books Ltd. (aangevuld met een Pelican serie), sinds enige tijd worden verkocht voor den eenheidsprijs van sixpence (ongeveer 23 cent). Een letterkundige cafeteria! Maar een die uiterst smakelijke en voedzame geestespijs biedt aan honderdduizenden.

Welk een krachtbron voor volksopvoeding in de beste zin deze goedkope massa-edities kunnen vormen, wordt het best ingezien, als wij wijzen op de „specials”. In enkele maanden tijds verschenen daarin meer dan een half dozijn stuk voor stuk voortreffelijke geschriften, waarin het internationale fascisme werd ontmaskerd en de zaak der democratie met kracht verdedigd werd. Ik denk aan Mowrer's vlijmscherpe ontleding van de republiek van Weimar: „Duitschland zet de klok terug”; Garratt's onbarmhartige onthullingen in „Mussolini's Romeinsch rijk”; de Hertogin van Atholl's waarheidsgetrouwe schilderingen in „Spanje onder de schijnwerper”¹⁾; Grant Duff's adembenemende schets van het Tsjechoslowaakse drama (vóór de ontknoping geschreven) en Madame Tabouis' diagnose: „Chantage of oorlog”. Maar ik vergeet daarnaast niet Peter Thoeme's verklaring van „moderne Duitse kunst”, waarin zijn opgenomen aanklachten en getuigenissen der beste Duitsers uit de dagen vóór Hitler in woord en beeld, welke in gruwelijke vervulling gegaan zijn. En evenzeer denk ik aan Cole's uitnemende verhandelingen over de plan-economie in verschillende landen en over het socialisme in zijn jongste ontwikkeling. De lezende massa in Engeland koopt deze boeken (ik zag ze in handen op straat, in bussen en in de ondergrondse) en leert, naar men slechts kan hopen, te langen leste inzien, dat ze politiek en militair geen eilandbewoners meer zijn!

¹⁾ Thans gelukkig bij de A.P. in 't Hollands verschenen voor 35 cts.

Belgische politiek

een opheldering

Om te begrijpen wat er tegenwoordig in het politieke leven van België gebeurt, moet men beginnen met een beetje geschiedenis. Genoeg geschiedenis, althans, om de grote trekken te onderscheiden van de ontwikkeling, die sinds 1934 aan gang is.

Deze ontwikkeling heeft in hoofdzaak drie fazes doorgemaakt, die men uit het oogpunt van de socialistische doeleinden met een kromme lijn zou kunnen schematiseren, die eerst diep afdaalt, dan plotseling — maar later decrescendo — opstijgt, om — in de derde faze — wederom geleidelijk af te dalen.

Ziehier haar voornaamste kentekenen:

- 1e. Tot einde Maart 1935, scherper wordende tegenstelling tussen de politiek der burgerlijke coalitieregeringen en de socialistische oppositie, die streed onder het vaandel van het Plan van de Arbeid.
- 2e. Na de „omwerping van het stuur” door de regering-Van Zeeland in Maart 1935, twee jaar lang vooruitgang, maar in een tempo, dat in de loop van het tweede jaar langzamer wordt, om ten slotte tot stilstand te geraken.
- 3e. Sindsdien, meer bepaald sinds het midden van 1937, even geleidelijke en onderbroken achteruitgang (onder de laatste maanden der regering-Van Zeeland, de regering-Janson en de regering-Spaak).

Het zonderlinge van deze ontwikkeling is, dat zij zich voltrokken heeft zonder essentiële wijziging van de parlementaire machtsverhoudingen, en sinds Maart 1935 ook zonder

wijziging van de samenstelling der regeringsmeerderheid. Meest verrassend van al: hare laatste faze, de „afglijding naar rechts”, voltrekt zich onafhankelijk van de politieke kleur van den Eerste-Minister, en het tempo van de achteruitgang versnelt geleidelijk, ofschoon de katholiek Van Zeeland werd opgevolgd door den meer „linksen” liberaal Janson, en deze door den nog meer „linksen” socialist Spaak. Dit laatste verschijnsel volstaat, om het — inderdaad gerechtvaardigd — vermoeden te doen oprijzen, dat zijn verklaring 'n diepergaande ontleding van zekere algemene ontwikkelingstendenzen vereist, enerzijds in verband met economische conjunctuurschommelingen en met internationale gebeurtenissen, maar anderzijds ook in verband met de diepere innerlijke psychologische oorzaken van wat men zou kunnen noemen de grootheid en het verval van het „Zeelandisme”.

Dat er in de tegenwoordige vervalperiode een aantal veroveringen van het „Zeelandisme” broos zijn gebleken, is voor al te veel Belgen — zelfs onder de socialisten — aanleiding, thans de grootheid van het voorafgaand tijdperk te onderschatten, evenals het blijvend karakter van sommige der toen bereikte resultaten. Soms gaat men zelfs zo ver, te zeggen: „Het enige, waarin de regering Van Zeeland gelukt is, is een tijdelijke economische heropbeuring; maar dat is niet eens haar verdienste geweest, vermits het er alleen op aan kwam, met de stroom der toen stijgende wereldconjunctuur te zwemmen”.

Een dergelijke voorstelling is echter onjuist en onrechtvaardig. Voorzeker, een groot gedeelte van de economische en sociale vooruitgang in 1935, 1936 en 1937 is gebleken van voorbijgaande aard te zijn, niet bestand tegen de omkeer van de economische wereldconjunctuur sedert ongeveer een jaar. Heel zeker ook mag men aan het Zeelandisme verwijten, dat het meer heeft verwezenlijkt op „conjunctureel” dan op „structureel” gebied. Maar toch is het vals, de „omwerping van het stuur” van einde Maart 1935 te beschouwen als een eenvoudig meevaren met de gekeerde tij der wereldeconomie. En het is onrechtvaardig, niet alleen tegenover de persoonlijke rol van den heer Van Zeeland, maar ook tegenover de zakelijke betekenis van de invloed, die het socialistische Planisme op de gebeurtenissen van die jaren heeft uitgeoefend.

Het stuur is toen wel degelijk omgeworpen, niet als automatisch gevolg van meevlotten met de tij, maar doordat de

mannen op de commandobrug een andere koers wilden en doorgedreven hebben. Want men vergete niet, dat de op de wereldcrisis van 1930 volgende economische inzakking, die België in Maart 1935 tot op de rand van de afgrond bracht, voortging — en crescendo voortging — minstens een jaar of twee nadat de daling van de wereldconjunctuur reeds had opgehouden. Zij was het gevolg, niet van deze conjunctuur op zich zelve, maar van het feit dat de toenmalige Belgische regeringen zich hadden „vastgeklemd” aan een deflationistische politiek, die België belette voordeel te halen uit de intussen voltrokken universele conjunctuurverbetering. Dit berustte hoofdzakelijk op volgende feiten: het vasthouden aan een te hoge goudwaarde van de munt, met de bekende gevolgen voor de uitvoernijverheid; de in verband daarmee onvermijdelijke credietinkrimping, met als gevolg de verlammeende oppotting der kapitalen; het voortijveren voor algemene prijsdaling, op het ogenblik dat prijsstijging vereist was voor een nieuwe „Ankurbelung”; en, last but not least, het doordrijven tot het bittere einde van de sociale deflatie, die kunstmatig de arbeidsinkomsten, de industriewinsten, de productieve staatsuitgaven en daardoor de koopkracht der massa's verminderde en de werkloosheid vermeerderde.

De omkeer van 1935 en het economisch herstel dat België in minder dan 2 jaar terugvoerde van de eerste crisis tot een uitgesproken „boom”-periode, zou dus wel degelijk onmogelijk geweest zijn zonder de nieuwe economische politiek, die in plaats van op deflatie op reflatie was gericht.

Deze politiek ging uit van de muntdevaluatie, maar werd consequent doorgevoerd met behulp van de convertering der renten, de algemene verlaging van de rentevoet, de geleidelijke credietexpansie, de uitbreiding van parastatale credietinstellingen en de uitvoering van een grootscheeps program van openbare werken. Tevens werd de vermeerdering van de koopkracht der massa's op de binnenlandse markt gesteund door een sociale politiek, die, meer nog dan op vermindering der werkuren, gericht was op geleidelijke loonsverhoging, vooral ten bate van de minst betaalde arbeiderscategorieën.

Ofschoon met den heer Van Zeeland niet „het Plan aan de macht” kwam, maar wel een coalitieregering, waarin de socialisten een minderheid vormden, is de oorspronkelijke stuwkracht van deze nieuwe economische en sociale politiek niettemin de actie voor het Plan van de Arbeid geweest.

De beweging voor het Plan, die met het Kerstcongres der Belgische Werklieden Partij van 1933 haar aanvang had genomen, verkreeg omstreeks einde 1934 en begin 1935 een lawine-achtig karakter, in hoofdzaak omdat voor de massa's het Plan het zinnebeeld was geworden van het groeiend verzet tegen de verarming door de deflatiepolitiek.

Ongetwijfeld heeft ook de positieve ideële inhoud van het Plan van de Arbeid daarbij een rol gespeeld. Hij heeft weer zelfvertrouwen gegeven aan de arbeidersbeweging, die tot op het einde van 1933 ontredderd en ontzenuwd was door het gebrek aan elk constructief doeleinde in de strijd tegen crisis en werkloosheid. Hij heeft er ook veel toe bijgedragen, in de burgerij, in de middenstand en vooral onder de intellectuelen, sympathie te winnen.

Maar per saldo is de beslissende kracht van de Plan-actie gesproten, minder uit de ideële deugdelijkheid van het Plan zelve, dan uit de groeiende golf van de sociale ontevredenheid. In de laatste weken van de Plan-actie traden dan ook alle andere beschouwingen meer en meer op de achtergrond en het Plan verscheen tenslotte in de praktijk als de tegenvoeter van de toenmalige deflatiepolitiek.

Voor zover kan men dan ook zeggen, dat de deflatiepolitiek der Van Zeeland-regering niets anders heeft gedaan dan de conjunctuurpolitiek van het Plan te verwezenlijken en wel met nagenoeg volslagen succes. Het duidelijkste teken van dit succes is geweest, dat van de 300.000 werklozen in België na 2 jaar slechts 100.000 overbleven, t.t.z. het onoplosbare residuum der „technologische” werklozen, ouderlingen en fysiek verzwakten, die zelfs niet konden aan het werk gesteld worden tijdens de „boom”, toen in vele nijverheden gebrek aan arbeidskrachten en overvloed van bestellingen was.

Maar het Plan van de Arbeid behelsde benevens een nieuwe conjunctuurpolitiek ook en in hoofdzaak een programma van structuurhervormingen op economischen politiek gebied. Een kernidee van het Belgische planisme is van den beginne geweest, conjunctuurpolitiek en structuurhervormingen organisch met elkaar te verbinden.

Daarin ligt eigenlijk het originele van het Planisme, dat ik reeds 4 jaar geleden definieerde als „anti-crisis-socialisme”. Zo moest bij voorbeeld de credietexpansie verzekerd en gevestigd worden met behulp van een geleidelijke uitbreiding van het toezicht en de invloed van de Staat op het bankwezen — de typische economische structuurhervorming van

het Plan. En omdat dit niet mogelijk was zonder dat de inrichting van het politiek bewind zelve werd aangepast aan de nieuwe taken van de Staat op economisch terrein, behelsde het Plan ook een ingrijpende hervorming van de Staat. Tenslotte waren ook op sociaal gebied structuurhervormingen voorzien, zoals het algemeen maken van het stelsel der verplichte sociale verzekeringen en der wettelijk erkende collectieve contracten, opdat ook hier een bestendig karakter kan verleend worden aan de tussenkomst van de Staat, ten bate van een verhoogd levenspeil van de arbeidende klassen. Welnu, terwijl het Zeelandisme op het gebied der conjunctuurpolitiek totaal planistisch is geweest, stond het enigszins anders tegenover de planistische structuurpolitiek.

Wel werden ook op dit gebied in het programma der beide regeringen Van Zeeland belangrijke punten van het Plan opgenomen en voor geen enkel werd de deur helemaal gesloten, zelfs niet voor de geleidelijke verwezenlijking van de „overdracht der macht” in gemonopoliseerde bedrijven. Maar in de practijk kwam van dit alles zeer weinig in huis. Betrekkelijk het meeste nog werd verwezenlijkt op het gebied der sociale structuurhervormingen en dan nog onder drukking van de algemene werkstaking van Juni 1936. Evenwel ook dit „meeste” was maar weinig in vergelijking met wat sedert meer dan drie jaar werd beloofd en nagestreefd, zoals blijkt uit het feit, dat zelfs de dringendste structuurhervorming op sociaal gebied, de verplichte verzekering tegen werkloosheid, nog steeds hangend is.

Wat de economische structuurhervormingen betreft, daar is het resultaat nog schaarser. Het reeds in Juni 1935 ingevoerde toezicht op de banken bleef een zeer halfslachtig iets. De hervorming van de zogenaamde parastatale credietinstellingen, met behulp van de volmachten der zogenaamde „Kaderwet” van Juni 1937, greep wel veel dieper; maar zij kwam zó laat, t.t.z. zó dicht bij het begin der tegenwoordige reactieperiode, dat een groot gedeelte van de noodzakelijke uitvoeringsmaatregelen kon worden op de lange baan geschoven of gesaboteerd, zodat deze op zich zelf ernstige economische structuurhervorming totnogtoe voor een groot gedeelte een hervorming op papier is.

Een totaal fiasco is het boeken op het gebied der politieke structuurhervormingen. Wel hebben de ervaringen sedert Maart 1935 meer en meer doen uitschijnen, dat de hervorming van de Staat een essentiële voorwaarde was van duurzaam succes op elk ander gebied — veel essentiëler zelfs dan

de opstellers van het Plan van de Arbeid het in 1933 hadden voorzien. Toch geraakte men op dit punt zelfs niet eens tot het opmaken van een programma, dat meer behelsde dan vage algemene formules en vrome wensen. Zelfs op het beperkte gebied van de zogenaamde administratieve hervorming en van de hervorming der parlementaire werkmethodes bereikte men zo goed als niets.

Dit feit dient vooral vastgehouden, omdat het van bijzonder belang is voor de verklaring van de buitengewoon moeilijke toestand, die de regering Van Zeeland aan haar opvolgers heeft overgelaten.

Wanneer men daaraan denkt, moet men helaas zeggen, dat het Zeelandisme er wel in geslaagd is een tijdelijke economische crisis te overwinnen, maar niets heeft bereikt voor de oplossing van de bestendige politieke crisis, waardoor het bestaan zelf van de Belgische democratie wordt bedreigd. Wel gemerkt, wanneer men de balans opmaakt van de positieve en negatieve resultaten der regeringen Van Zeeland, dan blijft er, trots alles, nog een belangrijk batig saldo over; zelfs nadat, sinds omstreeks een jaar, een aanzienlijk gedeelte van het veroverde terrein weer werd verloren. Maar juist het onzekere van deze veroveringen toont aan, dat de belangrijkste kwestie thans niet is, een nauwkeurige balans op te maken, die toch maar zeer voorlopige waarde zou kunnen hebben. Veel belangrijker is het, de lessen uit het gebeurde te trekken bij middel van een ontleding der oorzaken, die de onvolledigheid en de broosheid van de positieve uitslagen der Van Zeeland-politiek verklaren.

In de eerste plaats moet gewag worden gemaakt van de nieuwe economische depressie, die, hoofdzakelijk als gevolg van de internationale politieke gebeurtenissen, reeds in de laatste maanden van 1937 ook in België is voelbaar geworden. Wat de verbeterde economische wereldconjunctuur van Maart 1935 tot einde 1937 heeft gegeven, dat heeft de verslechterde conjunctuur sindsdien voor een gedeelte weer genomen. En dit economisch feit is natuurlijk niet zonder terugslag gebleven op de budgetaire toestand en daardoor ook op de gehele Belgische politiek.

Dit verklaart wel voor een groot gedeelte de nieuwe verscherping van de klassentegenstellingen, maar het verklaart nog niet, waarom in de scherper geworden strijd tussen reactie en vooruitgang, de reactie alleen een sterkere positie had en over de hele lijn overwinningen behaalde.

Er blijft dus, zonder het voorname belang in de veranderde economische omstandigheden uit het oog te verliezen, te verklaren, waarom deze omstandigheden juist deze en geen andere politieke uitwerking hebben gehad.

Over het karakter van deze politieke uitwerking kan helaas niet veel twijfel bestaan. Nadat, gedurende de laatste maanden van de tweede regering Van Zeeland, een periode van stilstand en wijfeling, gevolgd door een periode van innerlijke ontreddeering en ontbinding was ingetreden, hebben de volgende regering, onder Janson en Spaak, in steeds sneller wordend tempo moeten achteruit wijken voor het tegenoffensief der kapitalistische reactie.

De eerste beslissende slag werd geleverd, toen in Mei 1938 Janson moest afdanken, omdat de reactionnaire vleugel van zijn meerderheid weigerde het door de crisis aangetaste begrotingsevenwicht te herstellen door belastingen, die voor een deel de grote inkomsten, de grote erfenissen en de kapitalistische monopolies troffen.

Indien zijn opvolger Spaak reeds in zijn regeringsverklaring, en nadien nog meer in zijn politiek, voor de versterkte reactie te teruggeweken, zo kan men in dit rechtvaardig beoordelen, indien men vergeet, dat Spaak in den beginne een terreinverlies moest registreren, dat reeds vooraf een voltrokken feit was.

Vóór het terreinverlies onder Janson en Spaak is er, als eerste oorzaak, een machtsverlies onder den heer Van Zeeland geweest. In de laatste maanden van diens regering is zijn politiek met verlamming geslagen geweest door de snelle groei der reactionnaire invloeden, die van de rechter vleugel der regeringsmeerderheid uitgingen.

Voor een deel is een dergelijke reactie het gevolg der natuurlijke ontwikkeling van een coalitie-regering, zoals die, waarop de heer Van Zeeland steunde.

Toen zijn eerste regering tot stand kwam, was haar dringendste taak, het door bankkrachs, muntercrisis, kapitaalvlucht en *run* op de spaarkassen geschokte „economische vertrouwen” te herstellen. Daarom bleek een regering op zeer ruime parlementaire grondslag nodig. Dat is de oorsprong van de regeringsformule, die tot op dit oogenblik geldt: een gewone parlementaire meerderheid is niet voldoende, er moet bovendien in elk van de drie grote partijen op zijn allerminst een beslissende meerderheid de regering steunen.

Men mag zich afvragen, of men niet in menig opzicht beter

had gedaan, zich — althans sinds 1937 — met een gewone meerderheid te vergenoegen, m.a.w. of een kleinere maar hechter meerderheid voor een vastberaden regeringspolitiek, en een sterkere oppositie voor het parlementair stelsel niet voordeliger zouden geweest zijn. Maar die vraag komt post festum; aan het feit is niet meer te tornen.

Gebleken is alleszins, dat het verbond der partijen betrekkelijk licht te handhaven was, zolang men, met de wind der wereldconjunctuur in de zeilen, zuiver economische herstelpolitiek voerde. Maar dit werd veel moeilijker, zodra het er op aankwam, ten einde dit herstel te consolideren en aan een nieuwe depressie het hoofd te kunnen bieden, tot structureelhervormingen over te gaan, die de voorrechten van het financieel en monopolistisch hyperkapitalisme aantastten. En zelfs op de hoogte van de *boom* is het reeds moeilijk gebleken, van de „grotere koek” der nationale welvaart een rechtmatig aandeel aan de arbeidende klassen te verzekeren. De massastaking van 1936 had reeds getoond, dat dit niet van een leien dakje liep; en trots de voorzichtigheid, waarmee men (anders dan in Frankrijk b.v.) het rythme van de sociale vooruitgang aanpaste aan dat van het economisch herstel, bleef de kapitalistische reactie op de loer naar gelegenheden tot weerwraak. Men heeft dan ook sindsdien bij de gewichtigste stemmingen in het Parlement — het duidelijkst van al, toen het om de zgn. Kaderwet op de openbare credietinstellingen ging — de regeringsmeerderheid geleidelijk zien verbrokkelen.

Voorzeker, dit hoefde op zich zelf nog niet de regering tot machteloosheid te veroordelen. Zij had integendeel — vooral na de schitterende verkiezingszegepraal van den heer Van Zeeland op den rexistischen leider Degrelle in April 1937 — de groeiende reactionnaire drukking kunnen tegenwerken, door vastberaden en versnelde uitvoering van haar programma, op het risico af, openlijk met een kleine meerderheid te moeten voortregeren.

Dat dit niet gebeurde, is in hoofdzaak te wijten aan oorzaken, die met de persoonlijke aanleg en lotgevallen van den heer Van Zeeland verband houden.

De heer Van Zeeland richtte in den beginne zijn oogmerk meer op de financiële conjunctuurverbetering dan op de overige politieke taken, wellicht minder omdat hij deze laatste onderschatte, dan omdat hij van huis uit financieel technicus en niet politicus was. Het ontbrak hem wel niet aan de wil, politiek succes te halen, maar wel aan politieke

en parlementaire ervaring, en vooral aan de grondslag van een sterke politieke overtuiging en aan de stuwkracht van een politieke passie, zoals die kan voortvloeien uit het ver-groei-d zijn met een maatschappelijke beweging of gedachten-stroming.

Zo kwam het, dat de heer Van Zeeland, die aanvankelijk een zeer vaste leiding aan zijn „ploeg” had weten te geven, mettertijd steeds onvaster en weifelender werd, naarmate de eigenlijk politieke vraagstukken meer op de voorgrond traden.

Bepaald noodlottig werd die toestand evenwel eerst, toen de persoonlijke positie van den heer Van Zeeland ontred-derd en ten slotte onhoudbaar gemaakt werd door de poli-tieke weerslag van de zgn. „zaak der Nationale Bank”.

Men weet, dat het interne beleid van dit Belgische Instituut van Uitgifte, waar de heer Van Zeeland, vooraleer hij minis-ter werd, vice-gouverneur was geweest, tot een uiterst on-verkwikkelijke reeks parlementaire debatten en rechterlijke gedingen aanleiding heeft gegeven. Onverkwikkelijkst van al was zonder twijfel de voor geen enkel middel terug-deizende campagne, die daaromtrent door de politieke vijanden van den heer Van Zeeland werd gevoerd. De buitensporigheid van die campagne maakte het enige maan-den lang voor zijn collega's en zijn parlementaire meerder-heid tamelijk gemakkelijk, zich voorts rond hem te scharen. Maar een reeks incidenten, minder in verband met het aan-deel van den heer Van Zeeland aan de besproken tekort-komingen in het vroegere beleid der Nationale Bank zelve, dan in verband met de manier, waarop hij daarover later als minister opheldering had gegeven, verbraken ten slotte die ministeriële solidariteit. En toen de judiciale macht het administratief onderzoek in een gerechtelijk onderzoek om-vormde, sleepte het daardoor onvermijdelijk geworden ont-slag van den heer Van Zeeland een buitengewoon lange en moeilijke ministeriële crisis mede, die aantoonde, dat met het persoonlijk prestige van den heer Van Zeeland ook het zakelijk prestige van zijn politiek erge schade had geleden. Bij dit oorspronkelijk handicap van de regering-Janson kwam zich spoedig een ander voegen. Toen deze aan het bewind kwam, stond reeds vast, dat de begroting voor 1938 als gevolg van de economische depressie zou ontwricht worden, tenzij men nieuwe belastingen invoerde voor een bedrag, dat nagenoeg gelijk was aan de sedert 1935 toegestane ont-lastingen. Nog juist vóór dat een zware ziekte mij maanden

lang buiten gevecht stelde en mij dwong begin Maart als minister van Financiën ontslag te nemen, had ik desaan- gaande voorstellen uitgewerkt, die, zelfs in de ietwat gemil- derde vorm, die de regering er na mijn vertrek aan gaf, geweldige tegenstand op de rechterzijde terugriepen. Onder de leuze „Oorlog tegen de Belastingen” kwam een cam- pagne los, die niet alleen de meerderheid van de regering- Janson ontwrichtte, maar ten slotte ook de grondvesten van het Staatscrediet aantastte.

Weliswaar haalde de heer Janson, toen hij in de Kamer- zitting van 11 Mei 1938 de vertrouwenskwestie stelde, trots het afvallen van de rechtervleugel der oorspronkelijke rege- ringscoalitie nog een meerderheid. Hij moest niettemin kort nadien bedanken, omdat hij op extra-parlementair gebied de slag had verloren. De inzakking van de Staatsrente, de massale kapitaalvlucht, de bedreiging van de muntkoers, de Beurspaniek, kortom de klassieke middelen, waardoor de kapitalistische reactie met behulp van haar parlementaire en vooral journalistieke handlangers reeds zo dikwijls buiten het Parlement om democratische of socialistische regeringen heeft ten val gebracht, liet geen andere uitweg toe, dan een regering, die bij middel van een zwenking naar rechts het „economisch vertrouwen” zou herstellen.

Dit is de essentiële oorzaak van het feit, dat de regering- Spaak — die n.l. op grond van de Beurspaniek in minder dan 24 uren moest worden geïmproviseerd — de op de eerste blik zo bevreemdende „afglijding naar rechts” moest registreren. Dit bleek uit het nieuwe regeringsprogramma. Op sociaal gebied werd de „poos” met de economische depressie gemo- tiveerd; maar die overweging kon heel zeker niet verklaren, waarom de economische structuurhervormingen helemaal werden opgegeven. Van de voorgestelde nieuwe belastingen behield men alleen de twee derden, die de massa der ver- bruikers en kleine luyden trof; het derde, dat op de grote vermogens gemunt was, werd op de lange baan geschoven. Het begrotingsevenwicht zou inplaats daarvan met behulp van „besparingen” hersteld worden. De afschaffing van de Dienst voor Economisch Herstel (de zgn. *Orec*), van het zgn. Revaluatiefonds tot Financiering der Openbare Wer- ken, en van het Ministerie van Volksgezondheid vervulde de wensen van de uiterste rechterzijde. De benoeming van een bankier, bovendien een bekend deflationist, als minis- ter van Financiën bezegelde de „verzoening” van de regering met wat men in België „de goudmuur” noemt.

Geen wonder, dat na een dergelijke reeks overwinningen de kapitalistische reactie zich versterkt en aangemoedigd voelde, nieuwe successen te zoeken en te behalen. Het viel haar des te gemakkelijker, doordat de Staat als gevolg van de „staking van het kapitaal” sedert het voorjaar van 1938 het grootste gedeelte van haar financiële verdedigingsmiddelen had verloren, en dus ook langs financiële zijde onder de schroef kon worden genomen.

De „afglijding naar rechts” ging daarom voort tot in November j.l. Toen kwam het plotseling tot 'n hevige reactie van socialistische zijde. Op twee punten kwam een tegenoffensief los: Burgos en de deflatiepolitiek.

De gevolgen zijn bekend: het zenden van een Belgische tegenwoordiger naar generaal Franco moest verschoven worden en de deflationistische minister van Financiën, de heer Gérard, moest ontslag nemen, waardoor een regeringscrisis werd uitgelokt, die op het ogenblik, waarop ik schrijf, nog niet is opgelost.

De twee socialistische tegenstromingen, „anti-Burgos” en „anti-deflatie”, zijn vrij verschillend van oorsprong en karakter. Het parool „anti-Burgos” gaat vooral uit van de groep der „oude” partijleiders zoals Vandervelde en De Brouckère. Zij hebben een machtige steun gevonden in de politieke hartstocht, waarmee deze (in andere landen veel eer als diplomatisch-technische kwestie beschouwde) aan gelegenheid in België wordt behandeld.

De voornaamste leiders van dit tegenoffensief staan bekend als „anti-Spaakisten”, hetzij omdat zij, zoals De Brouckère, principiële tegenstanders van de deelname aan de regering zijn gebleven, hetzij omdat zij, zoals Vandervelde, de politiek van „nationale unie”, zelfs met planistische inslag, altijd als een kleiner euvel hebben beschouwd, waarbij men maar tijdelijk moest berusten. Het andere tegenoffensief daarentegen — dat natuurlijk voor een belangrijk gedeelte in dezelfde partijkringen weerklank vindt als het eerste — is meer karakteristiek voor de houding van de „jongeren”, die tot in Maart 1935 de Planactie leidden en sindsdien om dezelfde redenen het „regeringssocialisme” voorstaan. Deze laatsten wensen alleen maar, dat het in 1935 aangevatte, maar onvoltooide werk voortgezet worde, liefst onder de verdere leiding van Spaak, maar in een gereinigde atmosfeer, zelfs indien dit een diepgrijpende omvorming der regering en een inkrimping van haar parlementaire meerderheid betekent.

Van vriend en vijand

Een nieuw tijdschrift

(J. v. G.) Onlangs kwam op mijn schrijftafel een eerste aflevering van een nieuw tijdschrift, die mij, ik beken het gaarne, met ongewone vreugde vervulde. Op de sober uitzierende omslag stond in alle eenvoud: *Zeitschrift für freie Deutsche Forschung*, uitgave van de *Freie Deutsche Hochschule* in Parijs. En enkele der vertrouwde namen bleken present: Einstein, Stern, Marck, Lips, Meusel, Geiger. 't Ware Duitsland van de geest, dat we altijd hadden bewonderd, ging in ballingschap, en het werkt verder.

De wereld van vandaag is zo rauw geworden; van duizenden is het fysieke bestaan één marteling; de meest elementaire waarden, die de maatschappelijke orde van de volstreckte wildernis onderscheidde, worden zó geschonden — dat de geestelijke tragedie van Duitsland op de achtergrond dreigt te geraken. 1800 mannen van wetenschap en kunst gingen in verbanning; het vrije denken werd van overheidswege afgeschaft! Hogescholen bezet door naamlozen, die voor ontvolkte zalen doceren; tijdschriften van hoge standing verdwenen; andere verdacht en onbetrouwbaar geworden; beoefening der wetenschap zelf ontaard en ontkracht door haar de ziel — de autonomie — te ontnemen!

De barbaarse verblinding moet zich bitter wreken. Ook hier werkt de terreur als enkel vernietigende kracht, terende op de reserves van het volk, dat ze eenmaal verarmd achterlaat.

En ziet, de gesmaden en de verjaagden, zij zetten de oude taak voort. Zij werken verder, eerlijk, dapper, met de oude wil naar objectiviteit en geloven in de herrijzenis.

In de nacht van heden houden zij de lampen brandend.

AUDITOR;

Radio, Muziek

en Radiomuziek

In het belangrijke *Zeitschrift für Sozialforschung* = Paris (Nummer 1:2 — 1938) troffen ons enkele buitengewoon agressieve — en daarom interessante — opmerkingen over „Omroep en muziek”, van de hand van den bekenden componist Ernst Krenek, wiens romantische concertsuite „Triomf der gevoeligheid” onlangs door de Brusselse zender ten gehore werd gebracht.

Krenek meent, dat de radio-muziekprogramma's een overladen allegaartje vormen, dat het best wordt gekarakteriseerd door de onder een of andere klinkende term samengevatte gevarieerde nummers en potpourri's. Hij trekt dan de volgende conclusie: „Het muzikale gedeelte der radio-uitzendingen wordt niet samengesteld in overeenstemming met het eigen karakter van de muzikale Kosmos, doch is op vermaak en afleiding van den luisteraar gericht”. Volgens Krenek hebben de omroep-leidingen een uitgesproken voorkeur voor die soort muziek, die niet tot luisteren dwingt, doch die van het horen afleidt. („Musik, die weghören macht.”) De radio zou aan die muziek de voorkeur geven, die niets anders refereert te zijn dan een „acoustisch ornament”, dat zich bij de „overige ter bedriegelijke opluistering van dit leven opgestelde ornamenten dient aan te passen, en niet door zijn wezenlijke waarde het systeem dier ornamenten mag breken.”

De muziek, die via de luidspreker tot ons komt, zou dus slechts de doeleinden dienen van het kapitalistische propaganda-instituut, dat de radio — vooral in *Amerika* ondubbelzinnig en kras — zou zijn. In het verdere verloop van zijn polemiëk beweert Krenek: „Het gebied van de ontspanningsmuziek werd door de radio ontzaggelijk uitgebreid, doordat haast alles wat zij uitzendt, juist door dit feit ontspanningsmuziek wordt.”

Een gewaagde slotsom, die gevolgd wordt door de opmerking: „De toevoer van muziek naar alle bereikbare plaatsen,

verdunt deze op dezelfde wijze, als een zich uitbreidende vloeistof in steeds dunner wordende hoeveelheid stroomt." Schitterend gezegd, zeker, maar... ernaast! Het is merkwaardig, dat op dit punt de inzichten van een uitgesproken vijand van het kapitalistische stelsel, overeenstemmen met die van die kunstenaars, die zich hoovaardig in hun ivoren toren terugtrekken en iedere aanraking met het volk verontwaardigd afwijzen.

De hierboven aangehaalde bewering van Krenek steunt niet uitsluitend op feitenmateriaal. Hoe vaak is het mij niet gebeurd, dat jongere en oudere werklozen mij geestdriftig vertelden, hoe een radio-uitzending hen gedurende korter of langer tijd van een drukkende last bevrijd, hen boven de dingen „uitgetild" had.

Dat „in publieke localiteiten zowel als bij de mensen thuis de muziekstroom, meestal zo getemperd, dat de luisteraars niet in hun gewone gedoe gestoord worden, voortsiepelt", is helaas ten dele waar. Zo ken ik bijvoorbeeld een kleinburgervrouwkje, dat hele dagen de luidspreker liet aanstaan, en op die manier ontelbare keren Mozarts „Kleine Nachtmusik" had gehoord, zonder haar ooit te *horen*. Toen zij eens, bij uitzondering, een concert bezocht, kwam zij een en al opgetogenheid — vooral omdat ze de „Kleine Nachtmusik" zo prachtig gevonden had — thuis. Zo iets moois had ze nog nooit in haar leven gehoord. Maar die muziek moet je toch kennen, eergisteren nog werd zij uitgezonden, werd opgemerkt. Dát wilde er niet bij haar in. Zij liet zich niet van haar stuk brengen: de „Kleine Nachtmusik" had ze gisteren in het concert voor het eerst gehoord...

Heeft Krenek met zijn verwijten dus tóch gelijk? Wij menen, dat zij in dit geval minder tegen de omroep, dan wel tegen den luisteraar zelf gericht moeten worden. Men kan nog zoveel bezwaren hebben tegen de leiding van de verantwoordelijke omroepinstanties, maar men kan hen met de beste — of liever met de slechtste — wil van de wereld niet verantwoordelijk stellen, voor het misbruik dat de luisteraars van de radio maken. Is men als bezitter van een radiotoestel soms gedwongen om de hele dag de kraan, waaruit muziek en woorden stromen, door te laten lopen? Wij willen niet verzwijgen, dat Krenek deze vraag met „ja" beantwoordt. Hij schrijft: „Gesproken dagblad, weerberichten, markt- en beursoverzichten en dergelijke, de algemene belangstelling wekkende mededelingen, moeten de radio tot een nuttig gebruiksinstrument voor de normale

huishouding maken. Er doen reeds tal van ontroerende, voor het leesboek rijpe, anecdoten de ronde, die verhalen, hoe de radio geholpen heeft bij allerlei perikelen des dagelijkschen levens, hoe door haar hulp zoekgeraakte kinderen terecht gebracht werden, hoe zij er toe bijdroeg dat een klant, die bij een apotheker, door een vergissing vergift in plaats van medicijnen kreeg, nog bijtijds gewaarschuwd kon worden, hoe door haar medewerking een opera-onderneming, toen een belangrijke tenor onverwacht had opgezegd, aan een remplaçant was geholpen en veel van dergelijke dingen meer. De vertrouwenspositie, die de omroep zich door zulke diensten bij gezin en samenleving verwerft, komt natuurlijk ten goede aan de autoriteit, waarmede ze datgene distribueert waarvoor zij eigenlijk bestemd is. Zij maakt zich onmisbaar, doordat zij de voorstelling wekt, dat er elk oogenblik iets komen kan, dat den luisteraar persoonlijk aangaat; en derhalve moet men *onafgebroken* blijven luisteren."

Wij wezen reeds op die werklozen, voor wie ernstige muzikale uitzendingen zulk een enorme betekenis kunnen hebben. Het is buiten kijf, dat de omroep tot dusver ongekende mogelijkheden biedt ter verbreiding van muzikale waarden. Dat zij als geen ander instituut het volk voor zulke waarden ontvankelijk maken kan.

Dat veel *arbeiders* nogal eigenaardig op bepaalde muziekwerken reageren, vindt zijn oorzaak hierin: In de fabriek worden de oren misbruikt. Hun ontvankelijkheid voor muziek is daardoor niet zo, als wij het wel zouden wezen, en zoals bij mensen aanwezig kan zijn, wier oor niet onder het gestadige machinegedreun te lijden heeft.

Hier moge ook geweest worden op de eigenaardige hebbelijkheid van sommige zenders, die zich blijkbaar verplicht achten, hun muzikale uitingen te omhangen met ietwat te schoolfrikkerige „toelichtingen". Het gaat te ver, een muziekwerk uiteen te rafelen en de verschillende fragmenten in de breedte te analyseren. De omroep mag geen surrogaat van het conservatorium worden. Het ene is al even fout als het andere!

Wel staat reeds thans vast, dat tal van luisteraars zich beginnen te interesseren, voor het leven van de componisten wier werk hen vaak wordt voorgezet. Daarom kunnen verhalen, hoorspelen, vlotte causerieën, op het leven dier componisten betrekking hebbend, eventueel afgewisseld door grammofoonplaten, zeer interessant en leerrijk zijn. Volkomen verkeerd is het, de luisteraars te *overladen* met

symphonieën. Juist klassieke muziek moet met mate en bedachtzaamheid worden uitgezonden.

(Apropos! Van overladen gesproken... Zou het een doodzonde zijn als de Nederlandse omroeporganisaties, bij het uitzenden van concerten, een pauze ook *pauze* lieten blijven? Is het absoluut nodig, ook de laatste halve minuut nog te „vullen” met een half afgedraaide grammofonplaat?).

Telkenmale vlamt de discussie over de „noodzakelijkheid van een radio-genische muziek” weer op. Zou de omroep een *eigen stijl* moeten kweken, die zich, naast andere muzikale stijlvormen zelfstandig kan handhaven? Niet alle in zwang zijnde muziekinstrumenten eigenen zich in dezelfde mate voor radio-uitzending. Op de weg van microfoon naar luidspreker vinden tal van klankwijzigingen plaats. De voortschrijdende technische ontwikkeling heft dergelijke misstanden langzamerhand op. Zou men echter, ook indien dit niet het geval ware, een „radio-genische muziek”, d.w.z. een speciaal voor de radio geschreven en op het eigen karakter van de omroep ingestelde muziek, moeten voorstaan? Maar al te lichtvaardig is men geneigd, om weergave en middel te verwarren met gehalte en inhoud.

Een nieuwe stijl stampst men niet zomaar uit de grond; zij moet groeien, en heeft daarvoor veel tijd nodig. De componist *Carl Rathaus*, wiens suite uit „Uriel Acosta” nog kort geleden door het station-Droitwich werd uitgezonden, zei eens, dat hij bij de instrumentatie van een compositie-opdracht voor de omroep, in het geheel niet aan... de omroep dacht, doch alleen aan de *muziek*. Juist! Elke muziek, die inhoud en diepte heeft, is voor de omroep, die zich tot de massa des volks richt, geschikt.

Enigszins anders kan het zijn met de muziek, die speciaal voor een bepaald *hoorspel* wordt geschreven. Hier kunnen schrijver en componist samenwerken. Waar het woord niet voldoende is, valt de muziek in, niet enkel als „illustratie” van het woord, doch veeleer als symbolische verdieping. Verbinding van woord en muziek kan de kracht van het woord, zijn spanning of ontlading, verhevigen. De muziek doet ons ingaan tot het woord, versterkt het, verbindt het, „vertaalt”, zoals Richard Kolb het eens uitdrukte, „dat wat tot de sfeer van het begrip behoort, in die van het gevoel”. Geen „radio-genische” muziekwerken, wel echter opdrachten van de leidende omroepinstanties aan musici, om bepaalde hoorspelen door speciaal daarvoor geschreven composities te verdiepen! Iets dergelijks ware ook mogelijk voor literair-

muzikale uurtjes: de muziek slaat hier een brug van woord tot woord.

Opdrachten... Muziek... Daarbij denk ik ook aan de V.A.R.A. In de loop der jaren is haar het uitzenden van tal van socialistische liederen en muziekwerken verboden. Wat rest, is niet zo heel veel: „Eens” en „Aan de strijders” en „Morgenrood” en de Planliederen... Veel meer mag de rode microfoon al niet uitzenden. Zou het, gezien dit feit, niet op de weg van de V.A.R.A. liggen, om, in samenwerking met de arbeidersmuziek- en zangverenigingen, opdrachten te geven tot het laten schrijven van *nieuwe* verzen en *nieuwe* composities, van nieuwe socialistische liederen, waar vaart, melodie en kracht uit klinkt? Dan zou de V.A.R.A. — waar toch ook zo vele liederen van Eisler verboden zijn — niet enkel op oude melodieën en teksten zijn aangewezen.

Meer en meer gaan de omroepers er toe over, bepaalde concerten voor een *publiek* te laten uitvoeren. Waarom eigenlijk? Zij doen het niet alleen, omdat daardoor nieuwe bronnen van inkomsten kunnen worden aangeboord. Zij doen het ook ter wille van het *publiek*, dat er naar verlangt, de zo vaak gehoorde musici nu ook eens te *zien* spelen. Maar ook voor de *luisteraars in het land*. Immers door de aanwezigheid van publiek is er een acoustische coulisse, die de directe aanwezigheid van den luisteraar bij de muziekuitvoering zoveel mogelijk vervangt. De duizend-en-een klanken van een zich vullende zaal, het stemmen van de muziekinstrumenten, het gevoel van direct contact tussen uitvoerende kunstenaars en publiek... dit alles schept een bijzondere sfeer. Dergelijke uitzendingen, die niet in de studio zelf plaats vinden, zijn echter ook voor de *uitvoerende musici* van grote betekenis. — Om nog eens op Krenek terug te komen: Hij meent dat de uitvoerende musicus in staat is in de studio meer te presteren dan in de concertzaal, omdat hij hier, niet door het publiek afgeleid, zich volkomen op de uit te voeren muziek kan concentreren.

Wij sluiten ons daarentegen aan bij de mening van den eminenten radiokenner E. Jolowicz: „In de studio heerst gedurende de repetities en bij de uitvoering een heel andere sfeer dan in de concertzaal. Alleen al het uiterlijke beeld draagt hiertoe bij: De musici behoeven geen stijve feestkleden te dragen. Het stemmige en gestrengte van de concertuitvoering gaat hierdoor verloren, en dat moet invloed

uitoefenen op de innerlijke houding van de musici... Geheel van zelf komt het orkest tot een grotere zelftucht, als dit de ogen van een groot aantal toeschouwers op zich gericht voelt...

Tragi-komisch is de situatie in de muzikwereld van het Derde Rijk. De beste compositie heet waardeloos als haar schepper een Joodse grootmoeder heeft. Bijzonder angstvallig houdt zich de *omroep* aan deze bruine regelen. Shakespeare's „Midzomernachtdroom” wordt — God beware! — niet opgevoerd met begeleiding van Mendelssohn's muziek, doch met die van een meneer... Anheisser. Zo'n meneer, „Ariër” en bovendien employé van de omroep, kan het toch zeker beter dan een Mendelssohn.

Anderzijds moeten bij de melodieën, die „Arische” meesters als Schubert en Schumann, in hun verblinding bij gedichten van den „Schweinehund” Heine hebben geschreven, nieuwe verzen van raszuivere S.A.-poëten gefabriceerd worden. Ongeveer twee jaar geleden, waren er nog enkele intellectuelen in het Derde Rijk, die zich voorzichtig en schoorvoetend, *tegen* de „ontjoodsing” van deze liederen keerden. Een van hen — Dr. Luther — schreef destijds in de *Deutsche Zukunft*: „Robert Schumann heeft Heine's woorden geadeld, heeft er een nieuwe zin aan gegeven, heeft hen — al mogen zij dan uit een troebele bron gesproten zijn — tot hogere, zuiverder sferen, verheven. Hij heeft ze, doordat hij ze onverbrekkelijk met zijn melodieën verbond, geheel tot zijn eigendom gemaakt.” Oef!

Sindsdien is echter de *Deutsche Zukunft* verboden, en waagt niemand het meer, ook maar het geringste tegen de „ontjoodsing” dier liederen op te merken. Maar... is de „ontjoodsing” inderdaad geslaagd? Dat blijft onbekend. Want men hoort wel geen „Arische” melodieën op Joodse verzen meer door de Duitse radio klinken, maar een „Arisch” surrogaat schijnt nog steeds niet gevonden...

In de pers der Duitse onderwijzers vonden wij een dezer dagen een lijstje van „verboden liederen”, „producten van de Joodse geest”; het Duitse volk moet enkele van zijn mooiste liedjes vergeten, o.m.: „Nun zu guter Letzt”, „Wohlauf in Gottes schöne Welt”, „Nun bricht aus allen Zweigen”, „Zu Strassburg auf der langen Brück”.

O ja, de Duitsers zijn grondig. Waarom hun zenders in de laatste tijd geen muziek van *Bizet* ten gehore brachten? Dit raadsel wordt door het *Musikalische Juden-A.B.C. 1938* opgelost; hier lezen wij: „De afkomst van *Bizet* wordt door

Duitse ambtenaren onderzocht. Hij was met de Jodin Halévy getrouwd. Buitendien heeft hij op echt Joodse manier vreemde melodieën gestolen."

Je moet eens zo'n radio-uurtje van de „Hitler-jeugd" beluisteren... Zij zingen liederen, wier bestanddelen kris kras van overal aan elkaar gelijmd zijn; melodieën, die ons verwonderd doen opkijken; doen ze ons niet denken aan oude socialistische jeugdlieder en aan Hanns Eisler...? „Echt Joodse manier", nietwaar?

Ook wordt door de Duitse omroep veel blaasmuziek uitgezonden. „De oude Stadtpfeifereien, die tot Duitslands muzikale ontwikkeling gedurende de laatste eeuwen niet weinig hebben bijgedragen, vinden hun historische voortzetting in de kapellen van de S.A. en S.S.", verkondigt een zekere meneer Herzfeld in het officiële orgaan van de Duitse omroep *Rufer und Hörer*. Hetzelfde blad eist sinds jaar en dag: „Weg met de muzikreactie! Weg met de Schlager-confectie! Duitse dansmuziek, aantreden!" Maar die „Duitse dansmuziek", bijzonder leeg en bijzonder saai, heeft zo weinig weerklank gevonden, dat men in arren moede toch maar weer in het buitenland leentjebuurt is gaan spelen.

Och, natuurlijk, laat ik hem niet vergeten, den lievelingscomponist van den Führer: *Richard Wagner*. Het is al Richard Wagner, wat de klok slaat.

Het aantal Duitse luisteraars, dat deze muziek de keel uithangt, groeit. De melodieën, die hen door *buitenlandse* stations toestromen, klinken hen waarschijnlijk aangenamer in de oren. Deze... en ook andere klanken...

Is het dan te verwonderen, dat de „Reichssendeleiter" van het Derde Rijk, Hadamowsky, tijdens een vergadering van de „Reichsrundfunkammer" in Dusseldorp (October 1938) de klaagzang moest aanheffen: „Het is niet in de haak, dat men in het eigen land de omroep van den vijand beluistert! Ik spreek tot het geweten van al diegenen, die aan de waarheidsgetrouwe berichten van de Duitse zenders geen geloof schenken en liever uit de vergiftigde bronnen van de anti-Duitse buitenlandse stations hun kennis putten."

En een zekere „Landeskulturverwalter" Brouwers schetste: „Indien volksgenoten zeggen dat in gene (September) dagen bepaalde buitenlandse zenders méér zouden hebben gebracht dan de Duitse, moet nu in het openbaar verklaard worden, dat de Duitse radio-omroep in dergelijke dagen een bepaalde taak te vervullen heeft."

Ja, dat weten we....

Van vriend en vijand

De strijd tegen het Neo-Malthusianisme

(W. B.) Het is slechts één symptoom onder meerdere; ik kies juist dit, omdat ik persoonlijk allerminst met het Neo-Malthusianisme sympathiseer (wat overigens niet betekent, dat ik de sexuele moraal van de tegenstanders van het N.M. zonder meer in bescherming zou willen nemen). Wat een deel der Rooms-Katholieken zich in deze aangelegenheid meent te mogen veroorloven, is in een rechtsstaat volstrekt ontoelaatbaar, het werkt bovendien het anti-papisme in de hand, waaraan wij waarlijk geen behoefte hebben. Zeker, Rome veroorlooft zich véél tegenwoordig; het bant niet slechts vrijdenkers uit het Zuiden, maar dwarsboomt ook socialistische en gereformeerde actie, daarbij de leer toepassend, dat men den ander nimmer de rechten zal toekennen, die men voor zichzelf opeist. Maar het optreden tegen het N.M. gaat verder; men verschaft zichzelf recht, wetend dat men daarmee tegen het geldend recht ingaat, dat men eenvoudig terzijde schuift. Bovendien wordt deze praktijk theoretisch goedgepraat met een leer, die hierop neerkomt, dat ons gehele Nederlandse volk zich heeft te voegen naar de Roomse interpretatie van wat zedelijk geoorloofd of verwerpelijk is. Men noemt dat „het recht van weerstand”, of nog fraaiër: „gewetensdaad”. Wij onzerzijds erkennen zonder reserve, dat het geweten der onderdanen in een Staat geëerbiedigd behoort te worden. Maar zolang in een volk zeer verschillende overtuigingen en opvattingen leven, en de wet geldigheid heeft, gaat het niet aan, dat één bevolkingsgroep háár interpretatie van moraal aan het geheel oplegt, ja, praktisch tracht door te zetten.

Ik herhaal: voor het N.M. wens ik het niet op te nemen. Maar voorlopig is het nog niet aan Rome, om medeburgers met andere morele opvattingen in het openbaar het brandmerk van minderwaardigheid op te drukken, en daarbij zich aan de geldende rechtsorde niet te storen. Wij betreuren het optreden van de Katholieken, ook van hun leiders, ernstig — niet het minst, omdat het aan de positieve krachten in onze vaderlandse volksgemeenschap schade doet.

Ir. H. VOS:

Het Rapport-Westhoff

Over het rapport-Westhoff, of het plan-Westhoff, zoals het in de wandeling heet, is in de korte tijd na zijn publicatie reeds veel geschreven.

De eigenlijke titel van het boek is: „De directe mogelijkheden der werkverschaffing bij de werkloosheidsbestrijding”, en men zal goed doen de beperking, welke in deze titel gelegen is, zowel ten aanzien van de mensen als van de objecten niet uit het oog te verliezen. Het rapport behandelt de *werkverschaffing* naar mogelijkheden en gevolgen. Doch er is in het rapport een ontwikkeling te onderkennen, ten aanzien van de waardering der werkverschaffing en ten aanzien van de methode, van zodanige aard, dat het daardoor belangrijker wordt voor de huidige regeringspolitiek — en ook voor een bewind onder andere leiding — dan het zou zijn zonder deze ontwikkeling der ideeën.

Het lijkt mij daarom de moeite waard de plaats te onderzoeken, welke plaats de werkverschaffing tot nu toe innam in de serie van regeringsmaatregelen, en welke plaats door ir. Westhoff eraan wordt verleend.

Wij kennen in ons land:

1. Steun.
2. Contraprestatie.
3. Werkverschaffing.
4. Werkfondswerken (tegen verlaagd uurloon).
5. Werkverruiming tegen normale arbeidsvoorwaarden.

Bij de vormen 1, 2 en 3 zijn „zorg” en „schifting” belangrijke onderdelen. Niet alle ingeschreven werklozen ontvangen steun — niet alle in de steun opgenomen werklozen komen in aanmerking voor het werken in contraprestatie of werkverschaffing. Op 420.800 werklozen (eind Februari 1938.

ingeschreven werklozen) bedroeg het aantal arbeiders „in zorg”, steun plus werkverschaffing (opgave rapport Westhoff, pag. 11), 253.500 of 60 %, waarbij nog aangetekend dient te worden, dat ook een aantal kleine boeren en kleine zelfstandigen, dat normaal niet als „werkloos” staat ingeschreven, in de werkverschaffing werkt. Op dezelfde datum werkten 54.000 arbeiders in werkverschaffing, of 21 % van de „in zorg” opgenomenen.

Bij werkfondswerken en normale werkverruiming vallen „zorg” en „schifting” weg. Jongeren en ouderen, gesteunden en ongesteunden, georganiseerden en ongeorganiseerden, gehuwden en ongehuwden, huisvaders met en zonder gezinsinkomsten, hebben daar dezelfde kansen.

Het is vooral het element „zorg” in plaats van „recht” of „kans”, dat op de mentaliteit van de werklozen fnuikend werkt. Het sterkst komt dit tot uiting bij het systeem der „contra-prestatie”. Hierbij wordt de werkloze — in uurloon — tewerk gesteld voor een aantal uren, dat afhangt van zijn steunbedrag. Meestal mag het totaal weekinkomen pl.m. 10% boven de steun liggen.

Dit systeem van contra-prestatie is grotendeels bezweken onder de critiek. Ir. Westhoff geeft in de inleiding van zijn boek (pag. 7) de volgende karakteristiek:

„Deze methode kan slechts worden toegepast bij objecten van zeer beperkte omvang en weinig belangrijkheid en dan nog alleen bij werken, die uitsluitend uitgaan van de Overheid; geen enkele derde kan met dit systeem werken, tenzij men exorbitante subsidies in uitzicht zou stellen. Er wordt niet gewerkt in stukloon, maar in uurloon, althans voor zover er sprake is van werken. Men kan hier beter spreken, met den oud-directeur-generaal van de Arbeid, den heer Zaalberg, van presentiegeld inplaats van loon; het is de werkverschaffing in haar oude primitieve vorm.”

Wij tekenen hierbij slechts aan, dat *vooral* van de zijde van de arbeiders verzet is aangetekend tegen dit „presentiegeld”, waarbij geen rekening wordt gehouden met de prestatie, en waarbij vaak getracht wordt prestaties te verkrijgen door koeliedrijversmethoden.

De werkverschaffing houdt wèl rekening met de prestatie; toch bevat zij, door het verband tussen plaatsingsmogelijkheid, plaatsingsduur, emolumenten enerzijds en gezinstoeestand anderzijds, ook een sterk element „zorg”. De nadelen daarvan worden op pag. 337 van het rapport samengevat als volgt:

- „1e. de zeer enge band tussen de gezinsbehoeften en het werkverschaffingsinkomen, met als nadelig gevolg, dat de tewerkgestelde steeds blijft leven op een laag levensniveau naar een berekend minimum; hij kan daar niet boven uit. Heeft hij gespaard, of heeft hij een eigen huisje, dan moet dit eerst voor een gedeelte worden geconsumeerd, alvorens hij voor hulp in aanmerking komt. Worden zijn kinderen ouder en doet de gelegenheid zich voor, dat zij meer gaan verdienen, zo wordt deze verdienste voor een belangrijk deel in mindering gebracht op zijn werkverschaffingsinkomen;
- 2e. de tewerkgestelde leeft in voortdurende verleiding fraude te plegen bij het opgeven van zijn gezinsinkomen; hij wordt voortdurend gecontroleerd;
- 3e. de prikkel tot werk zoeken wordt bij hem en zijn gezinsleden ernstig geremd door de maatregelen genoemd onder 1e;
- 4e. de verstrekking der emolumenten (goedkope levensmiddelen en steun in natura) heeft o.a. het bezwaar, dat de arbeider wordt ingedeeld bij de groep van armlastigen en/of gesteunden ingevolge de steunregeling, aangezien hij hiervoor geen arbeidsprestatie levert;
- 5e. door het gelege verband tussen gezinssterkte en plaatsingsduur zullen de kleine gezinnen sneller naar het vrije bedrijf afvloeien dan de grotere gezinnen.”

Een der belangrijke delen van het rapport van Ir. Westhoff is o.i. — ook zònder dat een uitbreiding van de werkverschaffing volgt — dat hij een aanval doet op dit zorgkarakter der werkverschaffing.

Hij geeft aan (eveneens op pag. 337), dat de bezwaren voor een groot deel te ondervangen zouden zijn door:

- „1e. eventuele verandering van de gezinsinkomsten niet meer van invloed te doen zijn op de plaatsingsduur in de werkverschaffing;
- 2e. in die streken van ons land, waar voldoende gesubsidieerde objecten aanwezig zijn, de steunregeling in geld en de verstrekking van goedkope levensmiddelen buiten werking te stellen;
- 3e. allen, waarvan na een zeer nauwkeurig onderzoek vaststaat, dat zij het aangeboden werk niet in voldoende mate kunnen verrichten, voortaan te beschouwen als armlastigen, tenzij onherroepelijk vaststaat, dat betrokkenen nog *geheel* valide zijn in hun vak;
- 4e. opheffing van de verschillen met de arbeidsvoorwaarden in het vrije bedrijf.”

Ten aanzien van 1e bestaat onzerzijds geen enkel bezwaar. Integendeel! Ook ten aanzien van punt 4 niet — daarover straks trouwens meer. Wat betreft het tweede punt: ook het niet meer verstrekken van goedkope levensmiddelen e.d. aan gezinshoofden in werkverschaffing — *indien de lonen behoorlijk zijn* — ontmoet bij ons geen bezwaar. Het doen vervallen van *elke* steunregeling in geld echter *wel*. Ten eerste uit een oogpunt van de economie van de werkverschaffing. Het doen vervallen van elke steunregeling zou

een *dagelijkse* aansluiting vereisen van het aantal arbeiders in de werkverschaffing bij het aantal werklozen — praktisch een onmogelijkheid. En ten tweede miskent deze opvatting, evenals die onder 3e de belangrijkheid der *vakbekwaamheid*, de mogelijkheid tot het verliezen daarvan door het verrichten van grondwerk (textielarbeiders, sigarenmakers, metaalbewerkers, kleermakers, enz.) en ook de onmogelijkheid voor velen in hun vak valieden (kantoorbedienden) om in *snel tempo* in de werkverschaffing tot een goede prestatie te komen.

Doch — ook met deze bezwaren — vormen de opvattingen in het rapport Westhoff een vooruitgang. De werkverschaffing naar de opvatting van den samensteller wordt tot een „vrij” bedrijf, d.w.z. tot een *werkverruiming voor het platteland met beperkte toelating* n.l.: „voor bij de organen der openbare arbeidsbemiddeling ingeschreven werklozen, niet uit een werklozenkas trekkende, kostwinners boven 18 jaar en kostgangers boven 21 jaar (pag. 350).

Er blijft dus één subjectief element: men moet bij werkloosheid voor steun in aanmerking komen. Dat de jongeren daardoor van werk verstoken blijven, terwijl de ouderen werken, dat zeer dikwijls jonge kerels thuis zullen zitten, terwijl de vader van tegen de zestig zwaar — ongewend — grondwerk moet doen, blijft ook bij deze opvatting een bezwaar. Een remplaçantenstelsel zou hier uitkomst kunnen brengen.

Evenzeer een stap vooruit bij de huidige toestand vormen de opvattingen inzake het *loon* in het rapport Westhoff. Beter is het te zeggen: een stap vooruit bij de huidige theorie, want juist het rapport geeft aan, dat het verband tussen de gehuldigde theorie en de normale praktijk vrijwel verbroken is.

Hoe is toch de theorie? Het loon in werkverschaffing moet liggen tussen de steun en het loon in het vrije bedrijf ter plaatse; waarbij dan onder het „vrije” bedrijf op het platteland in het algemeen verstaan wordt het landbouwbedrijf. De theorie ging hierbij uit van de gedachte, dat het werkverschaffingsloon moest liggen beneden het loonpeil in het vrije bedrijf om het zoeken van werk daar niet te belemmeren.

Ten aanzien van de stedelijke arbeiders is de theorie tot praktijk geworden. Op het platteland echter blijkt — met enkele uitzonderingen — het loon in de werkverschaffingen,

indien men de emolumenten e.d. mederekent, te liggen boven het loon in de landbouw. Het ligt daar (zie de tabel hieronder, overgenomen van pag. 434 van het rapport) tussen het loon in de wegebouw en het loon in de landbouw. Weekloon in guldens:

	Landbouw	Werkverschaffing	Wegenbouw
Groningen	14—15	12.62	13.92
Friesland	15—18	12.62	13.92
Overijssel	12—13	12.67	13.92
Noord-Brabant . .	12—13	13.53	13.92
Limburg	?	13.53	13.92
Gelderland	10.50—13	12.67	13.92
Zeeland	11—12	12.67	13.06
Drenthe	13	12.62	13.06
Utrecht	13—16	12.67	14.40
Zuid-Holland . .	11—18	13.72	14.40
Noord-Holland . .	15—18	14.25	14.88

De tabel geeft natuurlijk gemiddelden. Voor de wegebouw zijn de cijfers berekend op grondslag van uurlonen, vermenigvuldigd met 48 — voor de landbouw zijn de lonen der collectieve contracten aangegeven. Een bezwaar tegen de vergelijking in deze vorm is, dat bij eventueel werken in accoord of bij overwerk e.d. in wegebouw en landbouw *hogere* inkomsten ontstaan, terwijl bij de werkverschaffing de *werkelijke* gemiddelden zijn aangegeven. Dit is een bezwaar, waarvan het gewicht niet volledig te meten valt; doch de afstand is zó gering, dat reeds een kleine gemiddelde verhoging van de werkelijke verdiensten in de landbouw de conclusie van het rapport-Westhoff aantast.

Intussen, voor sommige gedeelten van het land gaat de conclusie *zeker op*: het was ons niet onbekend, dat op enige plaatsen de werkverschaffing voor sommige arbeiders een beter weekinkomen opleverde dan de landbouw. En voor de gedeelten waar zij *niet* opgaat accepteert Ir. Westhoff een verbetering.

Hiermee is het *theoretisch* systeem, waarop de beloning in de werkverschaffing steunde, doorbroken — ook dit is van waarde.

Doch of daarmee alles gezegd is? Ir. Westhoff leidt uit de cijfers af, dat bij overgang naar een „vrij bedrijf” de kosten der werkverschaffing slechts weinig zullen stijgen. Hij wenst dus de gemiddelde beloning ongeveer gelijk te houden. De

moeilijkheden voor grotere gezinnen, welke hieruit zullen voortvloeien, bespreekt hij niet. Eigenlijk berust zijn conclusie op de opvatting, *dat de lonen in het vrije bedrijf voldoende zijn*. En wanneer nu één ding, juist door de cijfers, door hem gegeven, *bewezen* wordt, is het, dat de lonen in de landbouw *onvoldoende* zijn.

Dat de practijk van de werkverschaffing, welke een zo belangrijk zorg-karakter draagt, waarbij de beloning althans enigermate zich richtte naar de *minimum behoeften* van een gezin, de theorie van het *lager-dan-het-vrije-bedrijf-zijn* heeft overwonnen, ondanks alle aanpassingsdrang, kon alleen geschieden, *omdat de landbouwlonen beneden dit bestaansminimum liggen*.

Men is er dus *niet* vanaf met de lonen voor het vrije bedrijf als basis te kiezen, hoe belangrijk ook theoretisch de ontwikkeling der opvattingen moge zijn.

En zeker, indien men de werkverschaffing — zoals de heer Westhoff — wil uitbreiden, en *als een constante bron van inkomen voor 100.000 gezinnen* beschouwt, mag men zich niet op *deze* wijze met de minimum-opvatting verzoenen. Het is — daarover straks — ook niet nodig.

Naast een ontwikkeling inzake de opvattingen betreffende „zorg” en loonbasis, is in het rapport Westhoff nog een derde te onderkennen, en wel t.a.v. de *financiering* en t.a.v. de *gevolgen* van werkverschaffing, wat betreft de werkverruimende werking.

Bij de oorspronkelijke opzet van de regering zouden de bedragen voor steun (eventueel contraprestatie), dus ook de bedragen voor de werkverschaffing worden gebracht op de *gewone dienst* van de begroting, en dus uit de lopende inkomsten worden betaald. Bij de werkwondswerken en de werkverruiming tegen normale arbeidsvoorwaarden daarentegen komen de uitgaven voor op de *kapitaaldienst*.

De instelling van het werkloosheidssubsidiefonds verandert niet de theoretische opzet; de tekorten van dit fonds worden beschouwd als te behoren op de gewone dienst.

Ook hier is de natuur sterker geweest dan de leer — het was onmogelijk alles uit de gewone dienst te betalen; in de tekorten moest worden voorzien door het opnemen van gelden op korte of lange termijn. Toch beheerst het boeken van de steungelden en van het overgrote deel van de kosten der werkverschaffing op de gewone dienst het algemene begrotingsbeeld — en in tegenstelling met de uitbreiding

van de werkgelegenheid door middel van de *werkverruiming*, wordt dit begrotingsbeeld bij uitbreiding van de werkverschaffing niet gunstiger. Dit laatste is volgens het rapport Westhoff slechts dan het geval, indien door particulieren het werk wordt uitgevoerd en deze hun kapitaal ter beschikking stellen — indien dus een zekere vermindering van de oppotting plaats heeft. In wezen is dit voordeel, dat de heer Westhoff calculeert slechts *schijn* — een gevaarlijke schijn, omdat het hem verleidt te pleiten voor een uitbreiding der werkverschaffing door particulieren — omdat dit „voordeel” slechts dan ontstaat, indien de particulieren hun uitgaven boeken op buitengewoon, en de Staat ze uit „gewoon” zou willen betalen.

Indien de Staat ook het economisch toelaatbare deel van de werkverschaffingskosten op de buitengewone dienst brengt, is er geen enkel onderscheid meer . . .

En nu is één van de o.i. belangrijke ontwikkelingstendenzen óók in het rapport Westhoff, dat deze richting wordt ingeslagen. De regering heeft althans aan dit onderdeel een begin van uitvoering gegeven, door een belangrijk bedrag op de kapitaaldienst, voor uitbreiding der werkverschaffing aan te vragen. De motivering is nu — zij had zo kunnen zijn in alle achter ons liggende jaren — dat bij het uitvoeren van cultuurtechnisch werk, óók als dat geschiedt in werkverschaffing, de waarde van de bodem belangrijk stijgt. Wij voegen daaraan toe, dat dikwijls de waarde méér stijgt, dan de kosten bedragen en dat vooral particulieren hiervan gebruik maken om belangrijke voordelen in de wacht te slepen. Het verschuiven van een deel van de werkverschaffingskosten van de gewone dienst naar de kapitaaldienst, waardoor de werkverschaffing óók in dit opzicht komt te liggen tussen de „steun” en de „werkverruiming” in, meer naar de laatste toe, *behoeft* nog geen *conjuncturele gevolgen* te hebben. Indien b.v. in 1937 alle uitgaven op de gewone dienst worden geplaatst, en in 1938 *f* 20 millioen op de kapitaaldienst, zal er slechts *dan* enig conjunctureel effect zijn, indien er (bij overigens gelijkblijvende factoren) hetzelfde tekort of overschot op de gewone dienst blijft. Indien echter b.v. in 1937 het tekort *f* 50 millioen was, en dit werd gedekt door leningsgelden, en het tekort in 1938 door de gewijzigde financieringsmethode wordt *f* 30 millioen (op dezelfde wijze gedekt), dan is er wel een, gaarne en terecht aanvaarde, *verbetering in het begrotingsbeeld*, maar géén conjunctureel effect.

Wij hebben deze opmerkingen gemaakt, omdat ons iets van het hart moet inzake de koopkrachttheorie en het gebruik daarvan in het rapport Westhoff.

Wij hebben in het Plan van de Arbeid, dat wel zeer ten onrechte in het rapport Westhoff niet genoemd wordt, berekeningen gegeven omtrent de gevolgen van een koopkrachtvermeerdering. Dat thans denkbeelden als de onze, en berekeningen als de onze, met dezelfde woorden ingeleid, hun weg vinden in een in overleg met de regering opgesteld rapport, daartegen hebben wij geen bezwaar. Maar wèl bezwaar hebben wij tegen het feit, dat men de in het Plan van de Arbeid aangegeven grenzen, waarbinnen de koopkrachttheorie opgaat, verwaarloost.

Laten wij het zeer simplistisch stellen. Indien men de werkverschaffing uitbreidt en daarvoor méér aan lonen uitbetaalt een bedrag van f 10 miljoen gulden, doch men voert op hetzelfde ogenblik, om de begroting „in evenwicht” te houden een loonbelasting in welke dezelfde opbrengst geeft, dan is er geen sprake van een koopkrachtverhoging, slechts van een verschuiving, die misschien sociaal gewenst kan zijn, doch conjunctureel niets betekent. Er is dan *geen* secundaire werkverruiming.

De samensteller van het rapport spreekt nergens over deze samenhang, daardoor wordt de „koopkrachttheorie” àl te simplistisch gehanteerd. Het heeft er alle schijn van, dat de samensteller deze samenhang niet ziet.

Een tweede punt: Uitdrukkelijk stelden wij in het Plan van de Arbeid voorop: het extra-belang voor openbare werken moet *groot* zijn, wil er iets van de secundaire werkverruiming terecht komen. . . . Het bedrag nu, berekend volgens het rapport Westhoff, is *niet* groot.

Het rapport gaat uit van een totale tewerkstelling extra van 50.000 man bij de werkverschaffingen. Door de opdrachten, welke aanstonds uit het werk voortvloeien (indirecte werkverruiming) zullen nog 10.000 man arbeid vinden. Deze verhouding staat vrijwel vast. Maar wat dan, zeer minutieus, té minutieus naar onze smaak, wordt uitgerekend als secundaire werkgelegenheid tengevolge van de koopkrachtverhoging, is speculatief.

De 50.000 man in de werkverschaffing zullen per week gemiddeld f 2.90 verdienen boven de steun, d.i. f 150.— per jaar. In totaal 7.5 miljoen per jaar koopkrachtverhoging. De 10.000 man, welke *indirect* werk krijgen zullen per week gemiddeld f 11.60 verdienen boven het gemiddelde steun-

bedrag, d.i. f 600.— per jaar. In totaal 6 miljoen gulden meer. De gehele koopkrachtverhoging komt dus neer op 13.5 miljoen, een bedrag, dat ten opzichte van het totaal van de koopkracht der Nederlandse Volkshuishouding (in één jaar ruim 4000 miljoen) en ten aanzien van de fluctuaties daarin *niet* zeer belangrijk is.

Voorraadvorming, een geringe prijsstijging, het iets langer gemiddeld werken van bepaalde categorieën, al deze in het Plan van de Arbeid ter plaatse aangeduide economische verschijnselen kunnen het effect t.a.v. de secundaire werkgelegenheid geheel teniet doen.

Intussen, zowel de verschuiving van een deel van de kosten naar de kapitaaldienst, als het in de berekening betrekken van de *gevolgen* van de regeringsmaatregelen), hetgeen bij de bezuiniging zeer ten onrechte nimmer is geschied!), hebben onze onverdeelde instemming.

Is hiermee alles gezegd wat onzerzijds over het „plan Westhoff” te berde moet worden gebracht? Nog niet! In de Februari-aflevering van dit tijdschrift zullen wij gelegenheid hebben, onze mening te zeggen over de invloed van de voorgestelde nieuwe werkverschaffing op moreel en vakbekwaamheid der arbeiders.

BOEKBESPREKINGEN

Cole behandelt kernproblemen

G. D. H. Cole. *Socialism in evolution*. Pelican books A 37, 1938, 248 blz.
Prijs f 0.30.

Als een der eerste „Pelican books” verschen in 1937 Cole's *Practical Economics*. Cole gaf daarin van de stand en het karakter der planmatige productie in Rusland, Duitsland, Italië, de Verenigde Staten en Engeland een critische uiteenzetting, die een voorbeeld is van een heldere en overzichtelijke behandeling van ingewikkelde en moeilijke problemen.

Onlangs is in de reeks „Pelican books”, die niet alleen wegens hun uiterst lage prijs spoedig een grote bekendheid hebben verworven, opnieuw een werk van Cole opgenomen: *Socialism in evolution*. Het bevat een achttal, voor hun publicatie in deze bundel omgewerkte, artikelen. De eerste drie geven overwegend historische beschouwingen over de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in Europa, van de politieke organisatie der Britse arbeiders en van de maatschappijen op aandelen in Engeland. De overige artikelen handelen over actuele vraagstukken, als: de waarde van het Marxisme voor onze tijd; de crisis in de socialistische beweging na de wereldoorlog en vooral na de triomf der nazi's in Duitsland; het fascisme en de invloed van het fascistisch gevaar op de tactiek der socialistische beweging; de vraag of het kapitalisme door zuiver economische of door politiek-economische oorzaken in een min of meer nabije toekomst ten gronde zal gaan. Er zijn tegen enkele van Cole's beschouwingen bezwaren aan te voeren; zo overschat hij m.i. de mate, waarin thans in Rusland in economisch opzicht het socialisme is verwezenlijkt, en ziet hij ook — al vervalt hij allerminst tot de dwaling, dat de fascisten de huurtroepen van de kapitalisten zouden zijn of dat het fascisme de laatste fase, de laatste poging tot verweer van het kapitalisme zou wezen — soms fascisme en kapitalisme wat te veel als wapenbroeders en komt hij wel eens tot zeer aanvechtbare beweringen, bijv. deze: dat de werkelijke tegenstelling, die ten grond ligt aan de oorlogsvoorbereidingen in Europa en aan de huidige oorlog in Spanje, veeleer die tussen kapitalisme en socialisme dan die tussen fascisme en parlementaire democratie is.

Dit neemt echter niet weg, dat het ons moeilijk zou vallen een tweede geschrift te noemen, dat op even beknopte en eenvoudige, en tegelijk grondige en van de wil om „te zeggen, wat is” getuigende wijze ons de moeilijkheden en de mogelijkheden voor onze beweging in deze tijd voor ogen stelt. En veel meer dan door de verschillen, worden we getroffen door de talrijke punten van overeenkomst, welke bestaan tussen de inzichten van dezen „links-georiënteerden” Engelsen socialist en die, waartoe vele Nederlandse sociaal-democraten in de laatste jaren zijn gekomen. We denken hierbij o.m. aan de inzichten omtrent de gewijzigde betekenis van de proletarische klassenstrijd voor de verwezenlijking van het socialisme, omtrent de positie van de middenstand in de sociale strijd en de gevolgtrekkingen, die daaruit voor de tactiek van onze beweging zijn te maken, omtrent de z.g. onvermijdelijkheid oftewel „natuurnoodwendigheid” van de zegepraal van het socialisme, en ook omtrent de vraag, wat

onze beweging in dit tijdsgewricht te doen staat. Cole geeft, aan het slot van „Can capitalism survive?” (Kan het kapitalisme blijven bestaan?) die taak aldus aan: „...onverwijld aan het werk tijgen tot verbreding van het democratisch front, niet door enigerlei opoffering van socialistische beginselen, maar door voor het ogenblik onze krachten te concentreren op datgene, waarvan wij kunnen hopen, dat wij het inderdaad tot stand zullen brengen, en bovenal op die directe maatregelen, welke noodzakelijk zijn om in de tegenwoordige crisis de beschaving te redden. Gezamenlijke waarborging van de veiligheid tot het behoud van de vrede; gemeenschappelijk verweer tegen fascistische agressie; verdediging van de democratische instellingen in binnen- en buitenland; en daarbij een beknopt, eenvoudig, practisch program van reorganisatie en hervorming voor het eigen land, allereerst gericht op weder tewerkstelling van de werklozen en directe verhoging van de minimumlevensstandaard. Dit zijn, naar mijn overtuiging, de bestanddelen van een politiek, die in staat is, alle vooruitstrevende elementen schouder aan schouder te doen gaan en met geestdrift te bezielen. Maar tenzij wij snel handelen, in een geest van democratische eensgezindheid tegen de satanische machten, die thans op de wereld zijn losgelaten, vrees ik met grote vreeze, dat wij mogelijk te laat zullen handelen.”

Men zou kunnen opmerken, dat deze laatste woorden niet bijster optimistisch klinken, maar pleit dit tegen hun juistheid?

A. W. IJ.

De Kadt over Georges Sorel

J. de Kadt, *Georges Sorel, het Einde van een Mythe*, Amsterdam. Uitgeverij „Contact”. 1938, 192 blz.

Degenen die de geestelijke ontwikkeling van J. de Kadt hebben gevolgd, van *De Socialist* tot *De nieuwe Kern*, zullen er zich niet over verbazen, dat deze puntige, scherpe redeneerder zich aangetrokken voelde tot den grootsten intellectuelen vrijbouter van het socialisme: Georges Sorel. Het zijn verwante zielen en gelijkelijk begaafde geesten, met hun analytische verstand en hun eenzame hunkering naar sterke, gave, harmonische gemeenschap. Beiden denken zij even rechtlijnig, maar, omdat ze zo snel evolueren in hun voorkeur en afkeer, maken zij soms de indruk, soepel te zijn. Toch zijn zij juist het tegendeel: hun vinnige zigzags bewijzen slechts, dat hun intellectuele hartstocht hen meermalen drijft tot op of over de grens van het absurde.

Wanneer ik een tijdlang achter elkaar Sorel lees, moet ik denken aan de biljartbal, die door een ongemeen behendig speler zó wordt gestoten, dat hij telkens snel over het groene laken schiet, van de ene band naar de ander... maar zó, dat hij nooit carambole maakt. Een nul dus eigenlijk... .., maar de prestatie van een wereldkampioen.

Deze man, die bekend is als bestrijder van het verstands-rationalisme, had zelf elementen in zich van den volmaakten rationalist. Hij, die „het geweld” principieel verdedigde, was het tegendeel van een barbaar. Hij, die in de Dreyfuss-zaak aan de goede kant gestaan had, miskende ten volle de historische grootte van Jaurès, en liet zich in met anti-semieten. Hij, de eeuwige opposant, leverde wapens aan de totalitaire verdelgers van iedere oppositie. Ja, men kan van hem zeggen, dat hij altijd, consequent ongelijk had, hetzij dat onjuiste argumenten hem leidden tot een

juiste conclusie, hetzij omgekeerd. Geheel juist is hij nergens, evenmin als volkomen fout. De constructieve geest vindt in hem veel stof tot overdenken, op voorwaarde echter, dat hij hem dikwijls ontmoet, en nooit volgt.

Sorel heeft een groot aantal zwakheden van democratie en socialisme meedogenloos uitgesproken. Hij heeft bovendien een aantal perspectieven opengegooid (en daarna weer dicht), die inderdaad reëel zijn.

Zo heeft b.v. duidelijk gezien, dat socialisatie van het gehele economische leven ineens onwenselijk was, en onderscheid gemaakt tussen de eigenlijke „productiesfeer” en het „milieu” waarin de productie zich voltrekt. Wonderlijk genoeg: deze beschouwingen acht De Kadt nu juist „niet erg geslaagd” (blz. 85). Wij echter menen eer het tegendeel, en verdedigen, dat Sorel (zij het in wonderlijke vorm) reeds het verschil heeft gemaakt tussen wat wij nu „sleutel”² en andere industrieën noemen, ja, dat men hier een aanduiding kan vinden van wat De Man later in het Plan zou onderscheiden als „particuliere”, „gesocialiseerde” en „gemengde” sectoren van het bedrijfsleven.

Trouwens, over het algemeen heeft Sorel zich, veel meer dan de meest vooroorlogse socialistten, beziggehouden met de concrete vormen van de toekomststaat. Niet de proletarische eis van nu is bij hem op de voorgrond (en daarom heeft hij de levende beweging nooit begrepen), maar de orde van morgen. Veel stof tot nadenken geeft het, wanneer De Kadt schrijft: „Men moet Sorel's economie dus zien als een poging om de aandacht te vestigen op de *positieve kanten der kapitalistische productie en op de gevaren van een staatsocialisme*”. En verder: „De arbeidsdiscipline is het kernprobleem voor het socialisme; zolang men dat zelf niet kan oplossen, doet men beter, de leiding maar over te laten aan de kapitalisten” (blz. 86). (Hoe actueel deze opmerking is, bewijst de ontwikkeling van Frankrijk sinds 1936!)

Hier hebben wij, meen ik, Sorel op zijn best. Socialisme is voor hem niet het probleem van loon, werktijd en eigendom, maar van de organisatie van de arbeid. Hier wortelt hij in het gehele traditionele Franse socialisme, van Saint Simon en Proudhon tot Hyacinthe Dubreuil ¹⁾: de strijd tegen luiheid en parasitisme. Hier raakt hij het principieel anti-bureaucratische syndicalisme van den groten Fernand Pelloutier.

Misschien had De Kadt dit duidelijker kunnen stellen.

Volkomen raak is hij echter, wanneer hij Sorel's voorstelling van de revolutionaire „elite” ontleedt en verwerpt, door er de hoogmoed, het puritanisme en het gevaar van dweepzucht in aan te wijzen. Zeer juist zegt hij: „Sorel zag het probleem totaal verkeerd, toen hij meende, dat we de mensen moreel verheffen door ze in spanning te laten leven. Het werkelijke probleem is: hoe zullen wij de mensen zoveel morele en geestelijke kracht geven, dat ze spanningen kunnen doorstaan, en hoe kunnen wij die krachten tijdens en na de worsteling aanvullen en vernieuwen” (blz. 141). Inderdaad: het socialisme is er voor *normale* mensen.

We zijn De Kadt dankbaar voor dit boek. Aan theoretische bezinning is op het ogenblik te veel behoefte, dan dat wij niet verheugd zouden zijn over deze waardevolle aanleiding om een aantal grondvragen van het socialisme weer te doordenken. Doordenken — maar dan, in tegenstelling tot Sorel en De Kadt: met het bewuste doel, om door onze overpeinzing de concrete beweging van socialisme en democratie te dienen! H. B.

¹⁾ Net verschenen: Hyacinthe Dubreuil, *Lettre aux Travailleurs Français*, Parijs, Grasset 32 blz., 4 francs.

Bibliografie

Dr. H. Krekel, *Engeland en Europa, de Grondslagen der Britsche buitenlandsche politiek*, Den Haag, Martinus Nijhoff, f 4.— en f 5.—.

E. W. Hofstee, *Het Oldambt, een sociografie*, Groningen, J. B. Wolters, f 4.90.

Chronique des Evénements politiques et économiques dans le Bassin danubien, 1918:1936, Tchecoslovaquie, uitgegeven door de Conférence permanente des hautes Etudes internationales, Den Haag, Martinus Nijhoff, f 1.—.

Idem, *Yougoslavie*, f 0.70.

J. Linthorst Homan, *Van Kerspel tot Gemeente*. Schets van de geschiedenis van de Drentsche Gemeente Vledder, en haar Landbouwleven, Assen, Van Gorcum, f 3.—.

H. Faber, *Naar wijder Horizon*. Over de ziekten van dezen tijd en hun genezing, ingeleid door W. Schermerhorn, Utrecht, W. de Haan, f 2.90 en f 3.75.

De Nieuwe Plattelandsschool, Het schoolwerk gegroepeerd om belangstelpunten. Proeve van behandeling in de lagere leerjaren op de dorps-school van Wognum. Het hooiland, voor klasse 1 en 2. De tulp voor klasse 3 en 4, Purmerend, J. Muusses, f 0.65.

J. Oosterling, *De Telefoon, Proeve van Bewerking van een Belangstellingspunt in de hogere leerjaren van een Plattelandsschool*, Purmerend, J. Muusses, f 0.45.

W. P. J. A. van Royen, *Analyse du Problème de la Neutralité au Cours de l'Evolution du Droit des Gens*, Den Haag, Martinus Nijhoff, f 2.80.

H. F. MacNair, *The real Conflict between China and Japan, An Analysis of opposing Ideologies*, Chicago-Cambridge, Un. Press, 9/.

E. A. Peers, *The Church in Spain, 1737—1937*, London, Burns, 1/.

C. M. Trevelyan, *The English Revolution, 1688—1689*, London, Butterworth, 5/.

Cobbett, *Jews and the Jews in England*, London, P. Boswell, 3/6.

A. E. Buck, *The Reorganization of State Governments in the United States*, Columbia-Oxford Un. Press. 12 6.

H. J. Laski, *Parliamentary Government in England*, London, Allen & U., 12 6.

S. Rogerson, *Propaganda in the next War*, London, Bles, 5/.

F. R. Scott, *Canada to-day*, Oxford U.P., 6/.

André Labrouquère, *Capitalisme japonais*, 18 fr.

Henry Laufenburger, *L'Intervention de l'Etat en matière économique*, 70 fr.

Comte R. Coudenhove-Kalergi, *L'Homme et l'Etat totalitaire*, 18 fr.

Robert Mosse, *L'Economie collectiviste*, 40 fr.

K. A. Wieth-Knudsen, *Natalité et Progrès*, 80 fr.

Jean Pons, *La Révolution française et l'Avènement de la Bourgeoisie*, 25 fr.

Albert Hyma, *Christianity, Capitalism and Communism*. 1937. Den Haag. Mart. Nijhoff. f 6.—.

Theod. Litt, *Der deutsche Geist und das Christentum*. 1938. Leipzig. Leop. Klotz. f 1.—.

Nic. Berdjajew, *Beteekenis en Oorsprong van het Russische Communisme*. 1938. De Spieghele. Amsterdam. f 2.50—f 3.50.

Vandervelde *herdacht*

door J. F. Ankersmit

Het overlijden op hoge leeftijd van den Belgischen socialistischen leider Emile Vandervelde betekent de afsluiting van een tijdperk. Voor de Belgische arbeidersbeweging sluit dit heengaan de periode van de ongeremde opgang af. Voor het wereldsocialisme is zijn dood te zien als het einde van het heldentijdperk, dat in 1889 de schitterende tweede Internationale deed ontstaan, die later na de wereldoorlog zou herrijzen.

In zekere zin kan men zeggen, dat Vandervelde zijn grootste roem heeft overleefd; er viel in de laatste jaren een verzwaking van zijn beleid te constateren. In de Internationale bood hij niet meer de oude hardnekkige weerstand tegen het verscheurend communisme, dat hij tevoren in Moskou als verdediger van de vervolgte revolutionair-socialisten ten bloede geselsd had. Hij ging nu te veel met de leidende Fransen en de emigrantenpartijen mee, die naar een samengaan streefden met de communisten, hoewel dezen steeds de sociaal-

In gesprek met Louis de Brouckère

democratie zochten te ondermijnen. Aldus was hij niet meer als vroeger ten volle de representant van de gehele socialistische Internationale, doch meer en meer slechts die van haar communistisch-aangevreten linkervleugel. Eenzelfde ontwikkeling deed zich voor bij zijn positie in de Belgische Werkliedenpartij. Hoewel partijcongressen elk samengaan met de communisten afwezen, leende hij zich meermalen tot een samenbetogen met hen. Dit deed een toenemende oppositie tegen hem opsteken. Wel werd hij nog traditioneel als „de patroon” geëerd, gelijk ook bij zijn uitvaart, toen de geschillen zwegen, treffend gebleken is. Maar er was een groeiende tegenstelling tussen hem en de scherp-anticommunistische vleugel der partij, waartoe ook de vakbeweging behoorde. Op het laatst van zijn leven moest hij ervaren, dat een deel van de parlementaire vertegenwoordigers en van de gewestelijke secties der partij hem niet meer volgde. In het partijcongres vond hij nog een meerderheid, toen hij het geschil met den socialistischen minister-president Spaak over de benoeming van een handelsvertegenwoordiger bij de Spaanse rebellenregering tot uiterste scherpte dreef. Een deel stond hem nog morrend bij, hoofdzakelijk wel uit tegenzin om van den wel eer onbetwisten leider afstand te nemen, maar een ander deel ging eigen weg. Wellicht speelde hier een rol Vandervelde's neiging om den jongen socialistischen premier te kapittelen, die in zijn plaats de leiding van 's lands zaken op zich genomen had. In elk geval moet het een hard gelag voor den bejaarden voorman geweest zijn, dat hij zich niet meer de vertegenwoordiger van het onverdeelde Belgische socialisme kon noemen, terwijl hij toch eenmaal midden in dat nationale socialisme gestaan had. Om die middenman te blijven was hem bij het klimmen der jaren de lenigheid ontgaan, die hem vroeger in zo hoge mate eigen was.

Zo herdenk ik hem dan bij voorkeur als den Vandervelde uit het overgrote deel van zijn lange en roemrijke socialistische leven. Toen was hij geestelijk wel in waarheid de „patron” der zijnen, voor de Vlaamse zowel als voor de Waalse en Brusselse socialisten ten volle de leider, aan wiens voorgaan en voorbeeld zij oneindig veel te danken hebben. Aan zijn nijvere en heldere pen is niet alleen een onafgebroken reeks dagblad-artikelen ontsproten, waarin hij temidden van de zich opstapelende politieke moeilijkheden de partij de weg wees, maar ook een eerbiedwaardige stapel weten-

Gezien door een engels tekenaar

schappelijke boeken, waarin hij een echt Belgisch socialisme omschreef, dat een deugdelijk socialistisch begrip met onbezweken zin voor de eisen der realiteit paarde. Een werk als dat, waarin hij aan het „étatisme”, het staatsgevoel van de omhoogstrevende arbeidersklasse, zijn grenzen wees, wyl de staat van verlosser uit economische nood ook geestelijk verdrukker kan worden en als zodanig door een vrijheidlievend socialisme nimmer geduld kan worden, zulk een werk heeft ook buiten de landsgrenzen zijn betekenis verkregen. Het sloot zich waardig aan bij de beschouwingen, die ook in Engeland in een boek van de Webbs, ook in Nederland in Troelstra's pleidooien voor een socialistische staatsleer, die de autonomie van nieuwe organen voor geestelijke werkzaamheid en voor bedrijfsleven hoog te houden had, tijdig de gezindheid markeerden tegenover een staatsalmacht, die later in het fascisme zijn afschuwelijke verwerkelijking zou vinden. Voor de Belgische arbeidersbeweging intussen is Vandervelde toch voornamelijk de grote wekker geweest, die haar als uit het niet schiep. Gemakkelijk heeft hij het daarbij niet gehad. Hij trof ter organisatie een proletariaat aan, dat in dieper ellende verkeerde dan haast in enig ander land het geval was en aldus voor kiemen van zelfbewustzijn schier onvatbaar scheen. Daarenboven een proletariaat, dat, speciaal in het Walenland, welhaast meer naar atheïsme en anarchisme dan naar sociaaldemocratie neigde. Het vorderde een geweldige inspanning, uit deze laaggezonden en verwilderde arbeidersklasse een reëel denkende sociaaldemocratische beweging op te bouwen. Behalve door zijn ondoofbare energie is Vandervelde hierin hoofdzakelijk geslaagd door zijn meeslepende welsprekendheid. Het was een eigenaardige welsprekendheid die hem kenmerkte, vertogen van zuiver academische architectuur, onderstreept door weidse gebaren van horizontaal en verticaal elkaar snijdende lijnen, die de gedachte als het ware in een streng harnas klemde. Doch onder de academische vorm gloeide een vurige hartstocht, die de hoorders in een ban gevangen hield en diep in de ziel greep. Ontelbare duizenden heeft hij met deze meesterlijke redevoeringen tot overtuigde sociaaldemocraten gemaakt en, meer nog, tot strijders die met hem de noodzakelijkheden der werkelijkheid leerden bevatten

Van den fransen tekenaar Gassier

en zich niet aan grijpen naar het voorshands onbereikbare te buiten gingen. Met een onverzwakte agitatie van zulk een aard heeft Vandervelde in moeizame strijd allengs de triomf verzekerd van het algemeen kiesrecht, dat voor zo vele landen het bouw- en bindmiddel voor de totstandkoming van politieke arbeidersmacht en politiek arbeidersbegrip geweest is. Aldus kan men hem met recht den Belgischen Lassalle noemen.

Was tot dusver de Belgische sociaaldemocratie onder zijn leiding als politieke oppositie tot groot gezag gekomen, hij was de eerste om in te zien, dat nieuwe toestanden nieuwe eisen stelden. Zo aanvaardde hij, de republikein, reeds tijdens de oorlog een benoeming onder 's konings raadgevers, omdat hij gevoelde, dat zo groot mogelijke eendracht in den lande tegenover den heerszuchtigen vijand onmisbaar was. Hoewel hij op het internationaal socialistisch congres van 1904 te Amsterdam tot de tegenstanders van het ministerialisme behoord had, aarzelde hij niet het ministerschap te aanvaarden, toen na de oorlog de wederopbouw van het verwoeste land samenwerking aller krachten vergde. Aan zijn ambten van Buitenlandse Zaken en van Justitie vooral heeft hij zich met bijzondere ijver gewijd. In beide functies toonde hij, de internationalist, niettemin een getrouw Belg te zijn. Aanvankelijk was hij zelfs wel al te hardvochtig jegens degenen, die tijdens de bezetting bezweken waren voor de Duitse verlokkingen door in een Raad van Vlaanderen aan te sturen op een splitsing van België en op een brengen van het Vlaamse land onder Duitse invloed. Daarentegen heeft hij met mannenmoed zijn internationale gezindheid doen spreken door tegen de Franse bezetting van het Roergebied een grootse volksbeweging te ontketenen. Was toen door de voormalige Geallieerden en met name door de Franse regeringen naar hem geluisterd en was aan Duitsland de vernedering bespaard, daar de jonge democratie gesteund in plaats van verachtelijk gemaakt, dan zou het Hitler-geweld misschien nimmer tot de macht gekomen zijn.

Genoeg om te doen gevoelen, welk een wijs, krachtig en bezonnen partijleider Emile Vandervelde in zijn beste tijd geweest is. Als zodanig zal hij in de geschiedenis van het internationale socialisme in eeuwige ere blijven.

Van vriend

en vijand 1

Een waardig gedenkboek

(J. v. G.) Naar opzet, vorm en inhoud moet dit wèl verzorgde boekwerk, in opdracht van het partijbestuur der S.D.A.P. op zo voortreffelijke wijze door De Arbeiderspers, ter gelegenheid van het 25-jarig Kamerlidmaatschap van J. W. Albarda uitgegeven boekwerk, den jubilaris een ware voldoening zijn. Geheel in zijn geest ligt de gedachte om daarin niet enkel, ja zelfs niet als hoofdzaak, bijeen te brengen een aantal getuigenissen over de veelzijdige betekenis van zijn persoon en zijn werk, zo gelukkig omschreven als „een kwart eeuw parlementaire werkzaamheid in dienst van de bevrijding der Nederlandse arbeidersklasse”, doch een overwegend aantal bijdragen te doen bestaan uit korte verhandelingen over „de groei der Nederlandse volksgemeenschap”. Voor iemand zo wars van eer- en huldebetoon als Albarda kon alleen op die wijze het boek een hogere waarde krijgen dan de simpele bevestiging van de vriendschap en sterke waardering, welke hij om zijn menselijke en leiderskwaliteiten allerwege in de partij geniet. Men plaatste bovendien hierdoor den man en zijn werk tegen de wijde achtergrond van een kwart eeuw nationale ontwikkeling, waaraan hij zulk een loffelijk aandeel had. Van de gehele inhoud zijn dan ook niet minder dan 5/6 deel aan dit „algemeen gedeelte”, met 17 bijdragen, gewijd.

Het persoonlijk gedeelte, bestaande uit 24 getuigenissen, leent zich uitteraard niet tot bespreking. Genoeg zij, dat aan dit koor van eensgezinde stemmen alle geledingen der beweging deelnamen: stad en land, jong en oud (ik moge Vlieggen's en Gerhard's gevoelig woord afzonderlijk noemen), partij en vakbeweging. Zij bewijzen, hoe diep Albarda's werkzaamheid sinds jaren in het gehele veld der beweging is geworteld.

Een keur van lezenswaardige opstellen vormt het tweede, omvangrijkste, deel van het boek. Hiermede vooral is deze uitgave tot een kostbaar geschenk voor onze mensen geworden. Weinig delen van het sociale en culturele leven van ons land in de afgelopen kwarteeuw bleven daarin onbesproken.

Al vormt uit de aard der zaak de eigen beweging, van alle kanten belicht, een belangrijk onderwerp, juist haar groeiende invloed en gestadig uitdijende werkingsfeer brachten als vanzelf mede, dat de schrijvers zich moesten bezighouden met het geheel der volksgemeenschap, waarmee die beweging meer en meer onverbreekelijke eenheid ging vormen. Voor treffelijke schetsen, door hun noodzakelijke beknoptheid leesbaar en vol van inhoud, treft men aan in elk der drie onderdelen, welke achtereenvolgens de politieke, de economische en sociale en de culturele ontwikkeling behandelen. Menigmaal mondt de leerzame terugblik uit in de aanduiding van een richtlijn voor de toekomst — om 'n enkel voorbeeld te noemen: in Beckman's analyse der politieke verhoudingen en De Roode's zeer geslaagde ideeën-geschiedenis der internationale vredespolitiek — en dan treft het telkens weer, hoe nauw Albarda's arbeid aansluit bij deze op de toekomst gerichte perspectieven.

Pakkend is ook het weids tafereel van maatschappelijke verheffing, dat zich voor ons ontrolt in de vijf bijdragen, waarin de laatste kwart eeuw, economisch en sociaal, wordt geschetst. De diepe schaduwen, die het heden verduisteren, crisishood en werkloosheid, teruggang in verzorging door de „aanpassing” veroorzaakt, worden niet vergeten. Maar reden tot moedeloosheid is er — als we voor een oorlog gespaard blijven — niet.

Meer ruimte voor subjectieve beoordeling, zowel voor de schrijvers jegens hun stof, als voor den lezer jegens het gebodene, biedt de laatste, doch niet de minst belangwekkende afdeling over de culturele ontwikkeling. Een zevental schrijvers, onder wie twee niet-partijgenoten, leverden daarin samenvattingen van de ontwikkeling in enkele delen van het bloeiende geestesleven in ons land: godsdienst en wijsbegeerte (Banning), litteratuur (Dirk Coster), kunst (C. Veth) en muziek (P. Tiggers), en de culturele arbeid der eigen beweging. Ik doe, meen ik, den vakbekwamen schrijvers der eerste vier zeer lezenswaardige bijdragen niet tekort, als ik de aandacht nog even in het bijzonder vestig op de laatste drie opstellen, welke goeddeels nieuw terrein betreden. Schetst Ankersmit met tekenende trekjes het enorme contrast tussen „de krant” van 1913 en van nu (wat ging er veel vertrouwds verloren, dat toch per sé verdwijnen moest!), Brugmans stelde een boeiend overzicht samen van de ontwikkelings- en ontspanningsarbeid voor jeugd en volwassenen samen, dat veel nieuws bevat. Het

zelfde geldt voor de over het geheel goed geslaagde schets van de socialistische theorie hier te lande door mevr. Verwey. Ondanks de rijke inhoud bleven er nog wel lacunes. Als de ernstigste zou ik willen vermelden: een schets van de socialistische vrouwenbeweging, welke m.i. niet had mogen ontbreken.

Mijn aankondiging zou echter onvolledig zijn, indien ik niet afzonderlijk en prijzend gewag maakte van de reeks uitnemende, karakteristieke, foto's, waarmee het boek is verlicht. Alles bijeen dus een zeer geslaagde uitgave, der partij tot sieraad.

Woorden van den jongen Vandervelde

Als 26-jarige jongeman hield Vandervelde, op 7 April 1892, een toespraak tot de Jonge Balie van Brussel over „Het verval van het Kapitalisme”. Hij besloot met de volgende woorden:

„De kinderen der rijken worden opgevoed zonder in aanraking te komen met den arme; zij kennen er haast het bestaan niet van, zoals de prins uit de Hindoe-legenden, door zijn vader wordt gevangen gehouden in zijn schone paleizen en bloeiende tuinen, opdat hij niet de gelegenheid zou krijgen, om de smarten en de ellende dezer wereld te aanschouwen. Maar meer en meer wordt deze onwetendheid onmogelijk, want de armen dringen door in de tuinen en vergaderen rondom de paleizen: de enen vragen brood omdat zij verhongerd zijn; maar er zijn ook anderen, die heel iets anders vragen: wat zij willen, wat zij eisen, wat zij desnoods zullen nemen, dat is een plaats onder de zon, onder de zon van kunst en wetenschap. Zij vragen niet alleen het collectivisme der stoffelijke rijkdommen, maar ook het collectivisme der intellectuele schatten. Trouwens, het ene gaat niet zonder het andere: het kapitalisme brengt met zich mee: particuliere weelde, verbrokkelde wetenschap en „kunst om de kunst”, een wanhopige formule van de kunstenaars-naturen, die hun echo niet meer horen antwoorden. Het socialisme daarentegen zal ontwikkelen: gemeenschappelijke weelde, geordende en bewuste wetenschap, gericht op een maatschappelijk doel, de kunst begrepen en bevrucht door de massa. Wanneer de mensheid, in stede van de slaaf te worden van de machines, gediend zal worden door haar ijzeren slaven, zal men opnieuw de bloeitijdperken zien ontstaan, die Griekenland deed ontluiken, dank zij de vrije tijd, die het van zijn slaven ontving. Evenals in de eeuw van Pericles zullen de huizen eenvoudig zijn, maar in de pracht der monumenten zullen allen de stralende schoonheid der meesterwerken aanschouwen. En dan zullen de onenigheden en verschillen, die ons scheiden en verscheuren, verdwijnen, om plaats te maken voor een gemeenschap, voor het diepe geloof, dat onze voorouders hebben gekend in twee grote tijdperken van hun geschiedenis: de polytheïstische Oudheid, toen de blankheid der Goden van het Parthenon zich aftekende tegen de zuivere hemel van Athene; de Christelijke Middeleeuwen, toen de nederigste der ambachtslieden zowel als de hooghartigste der filosofen het hoofd boog onder de gewelven der Gothische tempels”.

(Ontleend aan *Wil en Weg*, orgaan van de Belgische Centrale voor Arbeidersopvoeding.)

VERSTERKT DE DYKEN-MAKERS
EER DE VLOEDGOLF UW WoonSTEE
BEDREIGT

Prof. R. N. Roland Holst

IN MEMORIAM

(1868—1938)

Op Oudejaarsdag van 1938 is Prof. R. N. Roland Holst van ons heengegaan, nadat hij in November zijn zeventigste verjaardag had gevierd. Ook in de kring van de arbeidersbeweging laat zijn sterven een pijnlijke leegte achter. Was het niet tot hem, dat de jonge Diamantbewerders Bond zich destijds had gewend, om wandschilderingen aan te brengen in de stemmige zaal, waar de Bondsraad vergaderde? Had hij niet enkele jaren van zijn leven doorgebracht in het gebouw dier moedige vakorganisatie — Berlage's architectonische schepping — om er zijn symbolische voorstellingen uit te beelden, bij verzen van de grote dichteres, zijn echtgenote? En tenslotte, toen dat eerste werk niet bestand bleek tegen de invloeden van ons klimaat, had Roland Holst toen geen nieuwe stukken tot stand gebracht, onlangs eerst onthuld, waar een nieuwe inspiratie in voelbaar was?

Van deze laatste schilderijen hebben wij hier twee gereproduceerd, naar de geest misschien het actueelste, artistiek wellicht twee der sterkste. In de volgende aflevering van ons tijdschrift hopen wij een studie te publiceren over Roland Holst, beeldend kunstenaar, litterator en mens, van de hand van den schilder Mr. J. S. Sjollema.

REDACTIE.

De sterke uren

Prof. J. v. GELDEREN:

De aardverschuiving van München

Voor ieder, die de Europese gebeurtenissen in de Septembermaand van 1938 aandachtig heeft gevolgd, moet het aanstonds bij de tragische ontknoping te München duidelijk geweest zijn, dat de daar gevallen beslissing waarlijk een van historische betekenis genoemd moet worden. Zo groot als de voorafgaande spanning geweest was, zo diep ingrijpend bleek de afloop van deze hevigste aller politieke na-oorlogs-crisissen. Nog is het geheel van werkingen, die daarin hun uitgangspunt vinden, niet te overzien. Nog veel minder heeft de plotselinge diepgaande machtsverschuiving reeds haar min of meer uiteindelijke liquidatie gevonden. Integendeel, dit laatste proces is nog in volle gang en rijk aan verrassende episodes. De gelijkenis met een geologische gebeurtenis als een z.g. tectonische aardbeving dringt zich aan ons op. Ook daarbij vallen meestal aanstonds aanzienlijke wijzigingen in het landschapsbeeld waar te nemen (een berg verandert van vorm, een rivier wijzigt zijn loop, ravijnen storten in), terwijl nog dieper gaande structuurwijzigingen ondergronds kunnen zijn opgetreden, waarvan de gevolgen eerst later aan het daglicht komen. Trachten wij niettemin ons in de snel voortschietende stroom van politieke gebeurtenissen in dit „dynamische” tijdperk een ogenblik rekenschap te geven van wat reeds te zien valt en van wat zich verder laat vermoeden. Het is zonder terugblik en zonder het uitzoeken van de „schuldvraag” mogelijk.

Dat de staten van de as Rome—Berlijn, inzonderheid Duitsland, een grote diplomatieke overwinning hebben behaald, staat vast. Alleen door een weergalozе actie van geweldsdreiging zijn zij, zonder een schot te lossen, — zij het ook met uiterst kostbare militaire maatregelen — er in geslaagd de tegenstand tegen de afscheuring van het Sudetengebied te breken. Een sterk bewapend volk, bereid tot verbitterd verweer, steunend op een zware vestinglinie, vertrouwend

op zijn bondgenoten, werd op de knieën gedwongen. Zijn territorium werd verkleind, zijn volkshuishouding uiteengescheurd, zijn verdedigingswil werd verlamd, zijn positie geïsoleerd en volstrekt afhankelijk gemaakt. Velen hadden reeds tevoren de verstrekkende gevolgen geschilderd, welke door zulk een overweldiging van Tsjecho-Slowakije, wegens de centrale ligging van dit land, zouden worden teweeggebracht. Wat de bekende schrijver Konrad Heiden in zijn instructief boek: *Ein Mann gegen Europa* had geschilderd als „het ideale resultaat van een isoleringspolitiek” en daarom als te onwaarschijnlijk gunstig voor Duitsland had verworpen, trad in werkelijkheid prompt in, zelfs in nog veel beslister vorm dan hij in het voorjaar van 1937 vooruitzag.

„Een gebeurtenis, welke in feite de hegemonie van het nationaal-socialisme over Zuid-Europa zou vestigen. Een enorm, geheel Europa uit haar voegen drukkend machtsblok zou ontstaan. De as Berlijn—Praag—Wenen zou het continent in twee helften snijden, in welke nationale en politieke zelfstandigheid van zelf zou worden uitgedoofd. Oppermachtig zou dit blok drukken op Zwitserland, oppermachtig op Roemenië en de Balkanlanden, oppermachtig zelfs op Polen. Frankrijk ware op het vasteland geïsoleerd en automatisch een tweede-rangs mogendheid geworden; Italië zou de dag kunnen berekenen, waarop het óf met de wapens om de Donau-ruimte zou moeten vechten ofwel deze als politiek niet slechts verslagene, doch tevens vernederde zou moeten verlaten.” t.a.p. bl. 319.

Stuk voor stuk zijn deze gevolgtrekkingen in vervulling gegaan. Tsjecho-Slowakije, dat door Chamberlain in het Engelse parlement een rustig voortbestaan als weliswaar verkleinde, doch krachtiger, wijl eensgezinder staat voerspeld werd, wordt dag aan dag verder in zijn zelfstandigheid gebroken door de wurgende greep der Duitse economische en militaire overmacht. Zijn politieke structuur, zijn partijwezen, zijn geestelijk bestaan worden vernietigd; het wordt gelijkgeschakeld tot een (zij het ten dele onwillige) vazalstaat. Zijn bezegeling vindt dit proces in de aanleg van de strategische spoor- en heerbaan dwars door het land onder Duits beheer. Het land werd daarmee van krachtigste barrière tot een corridor naar het Zuid-Oosten. Zijn meest oostelijk deel, Karpathen-Oekraïne, is de scherpe wig, gedreven in het Poolse en Russische woongebied van de tientallen millioenen Oekrainers, die thans het voorwerp zijn geworden van een tomeloze agitatie; gigantische herhaling van het spel met de Sudeten.

De „Henlein” heet thans Worosjin en is gouverneur van het „autonome” Karpathenland¹⁾; in zijn hoofdstad Usti zetelt

¹⁾ Merkwaardige eenvormigheid van methode: wie denkt hierbij niet aan het ook „autonome” Mansjuko?

een Duits militair attaché! De Duitse handelsminister Funk (om zijn tournee's niet onaardig Rundfunk gedoopt) bereist onafgebroken de Zuidoosthoek van Europa plus Turkije en haalt door de handels- en clearingsverdragen, die alle kenmerken van politieke en militaire dwangoplegging aannemen, de eerste buit al binnen. Naumann's gedroomd statenblok Mittel-Europa van vóór 1914, dat tijdens de oorlog een ogenblik het aanzijn kreeg, doch in 1918 weer ineenstortte, wordt opnieuw verwezenlijkt. Politiek en strategisch is deze wereld-historische situatie reeds op welsprekende wijze vóór September 1938 uitgebeeld door den Amerikaansen schrijver over militaire problemen, G. Fielding Eliot, in zijn artikel: „De aanval brengt nog de overwinning” in *Foreign Affairs* van Oct. 1938, bl. 63:

„Indien Hitler's Duitsland ooit in staat is zijn droom te verwerkelijken van de Drang nach Osten — de Tsjecho-Slowaakse republiek weg te vegen van zijn pad en op te trekken naar de beheersing van het Hongaarse graan, de Roemeense olie en het Roemeense hout en zegevierend post te vatten aan de kusten van de Zwarte Zee — dan zal hiermee in Europa een rijk geschapen zijn met zulke onheilspellende mogelijkheden, dat de rest van de wereld wel mag sidderen voor zijn dreigende blik. En achter de Zwarte Zee liggen de Caspische Zee en de Perzische Golf, en de voornaamste levenslijnen der Britse imperiale verbindingen.”

Ook de pogingen tot intimidatie en beïnvloeding der andere omringende kleine staten zijn reeds in volle gang. Het gefinancierde karakter van de gretig gezochte aanleiding bleek wel nergens duidelijker dan bij de onmatige reactie van de Duitse pers op de belachelijke „schoten”, gericht op enkele gebouwen in gebruik bij Duitse vertegenwoordigers hier te lande.

En Italië? Een tekenend bewijs, dat ook hierin Heiden goed zag, vormt het korte maar openlijke conflict tussen de asgenoten, dat beslecht werd in het accord van Wenen, waarbij... Italië moest aanvaarden, dat Polen en Hongarije geen gemeenschappelijke grens kregen, doch de Duitse wig in de Karpathen bleef bestaan! Italië voelt zich duidelijk bekocht met het bondgenootschap, waarmee de ander zó grote voordelen behaalde. De Duitse regering bleef hier tegenover in een historische lijn. Blijkens de Duitse pers en hetgeen weldra in feite volgde, heeft Ribbentrop aan den eierzuchtigen schoonzoon van den Duce dezelfde weg gegaan, die Bismarck na 1871 aan het (verslagen!) Frankrijk als vergoeding aanwees: machtsuitbreiding in het Middellandse Zeebekken. „Wij het vasteland, gij de zee, het oude „Mare nostrum” — een schoon verdelingsprogram. Voor-

lopig echter met dit pijnlijk contrast voor den Zuidelijken bondgenoot, dat de een al aardig „binnen” is, terwijl de ander zijn loon zelf nog halen moet!

Over de voor ieder duidelijke verzwakking van Frankrijk behoeft waarlijk niet veel meer te worden gezegd. Het laatste en hechtste steunsel van zijn defensief cordon rond Duitsland viel in gruis, ja, werd een wapen, dat zich tegen hem keert. Op bondgenootschappen behoeft het bij de kleinere staten van Europa niet meer te rekenen. De ergste sceptici kregen immers gelijk. De Volkenbond werd bovendien, zonder dat er veel ophef van gemaakt werd, een schim. Bijzonder sterk was de uitwerking van de knieval der democratieën op de verbijsterde publieke opinie in de Verenigde Staten. Het documentaire bijvoegsel van *L'Europe nouvelle* van 29 October 1938 schreef als slotsom van zijn resumé over hetgeen daar te lande in de crisismaand voorviel: „Tot de verslagenen behoort, zonder tegenspraak, ook Roosevelt en zijn buitenlandse politiek te worden gerekend.” De z.g. isolationisten, die scherpste afzijdigheid prediken, zegevierden. Eén ogenblik scheen de balans van München dan ook zo overweldigend negatief voor de Westelijke machten, dat een Frans publicist verbitterd schrijven kon: Hitler heeft na 20 jaar de wereldoorlog gewonnen; onze millioenen zijn tevergeefs gestorven!

Maar, zo moet bij overdenking van zulk een machtsverschuiving de vraag worden gesteld: wat verwachtten de beide hoofdfiguren ter democratische zijde dan van hun houding en hebben zij deze als een catastrofe aandoende serie van diep insnijdende gevolgen niet voorzien? Indien men de elementen van angst, zwakheid, verdeeldheid en de geheime sympathieën voor Hitler, althans de neiging om hem voor een crisis te behoeden, even buiten beschouwing laat, komt het antwoord op de gestelde vraag dunkt me in het kort hierop neer: De verdedigers van het accoord in Engeland en Frankrijk rekenden erop hierdoor de stroom van het Duitse geweld naar het Oosten af te leiden. Waarom zouden de beide machten, Duitsland en Rusland, elkaar daar niet verzwakken? Frankrijk in het bijzonder hoopte achter zijn Maginot-linie de gevreesde Duitse legers te zien voorbij trekken en zelf zich te kunnen concentreren en versterken binnen de grenzen van het Empire français, met zijn kern in het moederland en Noord-Afrika. Vergat men bij deze kwasi-verstandige politiek niet de onverbiddelijke samenhang in de internationale verhoudingen, die Schwarzschild eens scherp

formuleerde: Londen wordt in Parijs, Parijs wordt in Praag, maar Praag wordt in Weenen verdedigd. Twee van deze bastions zijn reeds gevallen.

Evenwel, een proces als dat der koortsachtige machtsuitbreiding van Duitsland heeft zijn eigen voortgang en roept zijn eigen tegenkrachten op, naar binnen en naar buiten. In enkele maanden tijds kwam reeds een merkbare keer! Niet van ontspanning, van herstel en bitter begeerde rust. Doch wel, een versterking der inwendige remmingen en een verzamelen van verzetskrachten. Ontwikkelen deze zich verder, dan ontstaat een belangrijke tegenkracht, waardoor bereikt zou worden, dat de democratische zaak haar diepste punt weer overschreden zou hebben.

In Duitsland heerste aanstonds een uitgesproken vredeskater. Het volk besepte na afloop met huivering langs welk een afgrond het door zijn Führer was geleid. Sudetenland was hiervoor al te geringe vergoeding. Dit wordt vooral een factor van belang, nu de offers van de oorlogseconomie zwaarder en zwaarder op het beproefde land gaan drukken. Technisch, economisch, financieel en monetair — op elk gebied wordt de grens der mogelijkheden steeds dichter genaderd. Hand over hand nemen de tekenen van uitputting toe. Daarmee is echter ook het ontzaglijk gevaar acuut geworden, dat de heersers naar gewelddadige afleiding naar binnen of naar buiten zoeken. Waarheen zal de brandfakkel worden geslingerd? De eerste onmenselijke, hysterische uitbarsting was de Novemberpogrom met zijn lange trieste nasleep. De uitwerking hiervan blijkt meer en meer voor het regime funest. Schaamte en weerzin maakten zich in Duitsland meester van allen, in wie de „melk der menselijkheid” nog niet is opgedroogd. Bovendien vielen de financiële baten van de uitplundering bitter tegen. Veel kostbaars werd onherstelbaar verwoest.

De psychologische uitwerking naar buiten was ongekend diep en duurt nog steeds voort. Voor alle ongelovige, naïeve, verbeeldingloze zielen werd de tomeloze vernietigingsdrift van dit regiem, door geen innerlijke rem gebonden, onafwijsbaar gedemonstreerd. Een wapen van gevaarlijke scherpte wordt de telkens weer opvlammende kwellende gedachte aan de honderdduizenden, die weerloos en rechteloos aan het lot van gijzelaars zijn overgeleverd. Het weerloze volk van Israël deed Hitler sterker wankelen dan de gewapende Tsjechen. In de Verenigde Staten sloeg de stemming finaal om. Roosevelt triomfeerde. Zijn regering treedt steeds forser op; de

enorme versnelling in de bewapening vindt plaats met een uitgesproken tendens, die geen zichtbare weerstand meer ondervindt. De mislukking van de penetratiepogingen der nazi-agenten in Zuid-Amerika is erdoor in de hand gewerkt. Een zeer belangrijk resultaat van „München” is ongedaan gemaakt. De verdere gevolgen hiervan zijn nog niet te overzien. Een reusachtige krachtreserve voor de democratieën komt in bereikbare nabijheid.

Langzamer, moeizamer, minder verstrekkend zijn de wijzigingen, welke zich in Engeland aan het voltrekken zijn. De oppositie tegen Chamberlain stijgt gestadig. Zijn crediet zou geheel verspeeld zijn bij een volgend échec, b.v. een diplomatieke nederlaag tegen den driesten Mussolini, die wanhopig vecht voor zijn buit en steeds dieper in een dwangpositie geraakt. Wat typeert het peil, waarop de verwachtingen gezonken zijn beter dan de algemene opluchting over het feit, dat Chamberlain en Halifax zonder enig positief resultaat uit Rome terugkeerden? „The Economist” van 7 Januari wenste de toeristen ironisch goede reis en voegde er aan toe: „maar wij bidden, dat de Eerste Minister en de Minister van Buitenlandse Zaken alle verleidingen zullen weerstaan om een overeenkomst mee naar huis te brengen.”

Doch van dieper betekenis dan de teleurstelling over de resultaten van München is een andere factor. Nooit heeft het Engelse volk tot in zijn onderste lagen de bedreiging van leven en goed in het eigen huis zo aan den lijve gevoeld als in de laatste Septemberweek. Wat deskundigen reeds lang doorzagen, weet thans een ieder: Engeland is geen eiland meer! De eeuwenoude zekerheid thuis veilig te zijn verdween, maar daarmee tevens de strategische basis van een beveiligd Empire. Zoals Fielding Eliot het uitdrukte t.a.pl. bl. 64:

„Het gehele weidse bouwwerk van wereldmacht, dat Brittanië had opgebouwd was afhankelijk van één enkele factor — de veiligheid van zijn basis, de Britse eilanden, voor een directe aanval. Zolang de Britse vloot deze veiligheid verschafte, was alles wel. Op de dag, dat de broeders Wright voor het eerst hun vlieg wonder verrichtten, begon de veiligheid te tanen.”¹⁾

¹⁾ Hoe populair waren de trotse woorden, welke Shakepeare een zijner helden in de mond had gelegd:

„Dit bolwerk, door natuur zichzelf gebouwd,
Waar iedere krijg en zijn verderf op afstuit,
Dit volk van zegen, deze kleine wereld,
Dit kleinoed, in de zil'ven zee gevat,
Die als een wal het kost'lijk pand beschut,
Of als een gracht, die 't huis verdedigt tegen
De nijld van min met heil begaafde landen”....

(Richard de Tweede, II, I.)

En Frankrijk? Nuchterheid en evenwicht keren weer. In stêe van zijn „Empire” beveiligd te hebben, ziet het dit rechtstreekser dan ooit bedreigd. De Balearen, de Pyreneëngrens, Ceuta, in handen van vijandig gezinde machten, zij waren blijkbaar nog niet duidelijk genoeg. Mussolini hielp een handje. De Italiaanse directe gebiedseisen deden het laatste werk. Frankrijk toonde weer het beeld van spontane eenheid in het critische uur. Zelfs de werkstaking werd snel vergeten. Daladier maakte een reis vol betekenis en Bonnet schreef zowaar stevige nota's!

Tezelfdertijd werden in Oost-Europa de verweerkrachten wakker. Polen's weinig verheffende zigzagpolitiek kreeg duidelijker tekening, nu het met een Oekraïense zelfstandigheidsbeweging *made in Germany* wordt bedreigd. Het bezon zich te elfder ure op de gevaren der Duitse Oostpolitiek en naderde Roemenië en Rusland. Weliswaar zweeg de Sowjetsfynx, maar dat zij de levensbedreiging niet zou beseffen en daarnaar handelen, is niet aan te nemen. Tenzij de innerlijke verzwakking achter de gesloten façade nog veel ernstiger is dan velen vermoeden. In Azië werkte Japan zich daarentegen in China meer en meer vast, wat voor de antikomintern bondgenoten een onverdeeld nadeel is.

Niettemin, de ogenblikkelijke situatie is vol gevaren. Al is de versnelde bewapening in gang, het militaire verlies door de ineensstorting van Tsjecho-Slowakije kan nog niet zijn goed gemaakt. De Duitse bedrijvigheid, ook ter zee, is onheilspellend. Juist omdat in deze wedloop het Westen, de democratie, de langste adem heeft, kan een beslissing vóór het fatale tijdstip geforceerd worden.

Een beslissing tegen wien? Tegen Oost of West? Alleen kortzichtigheid en angst kunnen ons met een als geruststelling bedoeld antwoord trachten in slaap te wiegen. Voor hen, die Hitler's program, tot nu toe tot op de letter uitgevoerd, kennen en die tevens beseffen, in welke mate Hitler de oude Alduitse politiek weder heeft opgenomen, kan het antwoord niet twijfelachtig zijn. Nooit heeft Hitler als doelwit van zijn vastelandspolitiek afgezworen, wat hij als zodanig in „Mein Kampf” met hartstocht had afgeschilderd: de vernietiging van het „vernegerde” Frankrijk, den eeuwenouden erfvijand van het Duitse volk. Terwijl hij echter in zijn boek voorzag, dat hij eerst dit land moest verslaan, alvorens zijn veroveringstocht naar het Oosten te kunnen beginnen, blijkt thans de mogelijkheid deze volgorde om te draaien. Om twee duchtige redenen. De isolatie en verzwakking van Frankrijk zijn

niet zo volkomen als hij had verwacht, doordat Engeland het risico van dezen bondgenoot los te laten niet nemen kan. Bovendien trok het zich door en na „München” verder terug in het defensief dan hij had durven hopen. Eerst dus een onaantastbare positie op het Europees vasteland opgebouwd! Alle hulpbronnen in beslag genomen, waarmede een blokkade kan worden getart. En daarna? Openlijk heeft hij het Chamberlain gezegd: koloniën, maar zonder oorlog. Als rijpe vrucht van Duitsland's verpletterend continentaal overwicht. Hier ligt het aanknopingspunt van zijn expansiepolitiek met de oude Duitse droom, gekoesterd door de vooroorlogse heersers en de leiding van de weermacht: *Weltpolitik und Weltgeltung!* Oud en nieuw ontmoeten elkaar; de nazi's zijn de wilde adepten der Alduitse imperialisten. In 1913 verscheen een destijds opzien barend boek van J. J. Ruedorffer: *Grundzüge der Weltpolitik*, achter welke schuilnaam zich een toen gezaghebbend Duits diplomaat verborg. De oorlog en zijn nasleep verdrongen het werk uit de belangstelling, die het verdiende. Het behelst een breed opgezet en diepgaand betoog over de eeuwige strijd der internationale en nationale tendenzen in de wereldpolitiek en hun vermoedelijke ontwikkeling. Vanuit het gangbare Duitse gezichtspunt verheerlijkt het de telkens weer overheersende kracht van het nationalisme, een vorm van de overschuimende, onsterfelijke, grenzenloze levenskracht der natie, welke thans haar bloedige wedergeboorte viert. Actueel is daarbij zijn betoog, dat Duitsland, jong en te laat gekomen, zich in een pijnlijke noodlottige cirkel bevindt. Die dient doorbroken:

„De eerste eis van een Duitse wereldpolitiek is, dat Duitsland op het continent zo sterk is, dat het tegenover elke groepering de kansen van een overwinning aan zijn zijde heeft. Dan alleen zal het bij zijn wereldpolitieke ondernemingen de terugslag op de continentale constellatie op zich kunnen nemen. Ja, deze zal zelfs uitblijven, zodra men ziet, dat Duitsland op het continent met kans op succes ook bij samenwerking zijner tegenstanders in de wereldpolitiek niet aantastbaar is. *De beslissing over de Duitse wereldpolitiek valt op het continent.* Velen schijnt de vloot het eerste instrument voor de wereldpolitiek” (z.i. ten onrechte). „Men kan zich een Duitse wereldpolitiek zonder overmacht ter zee denken, maar zeker geen zonder zulk een positie te land.” tap. bl. 106.

Vijf en twintig jaar gingen voorbij, met een oorlog en twee omwentelingen. De strevingen bleven dezelfde, toen even „grenzenloos” als nu. Wij zijn na München weder bij het uitgangspunt terug gekeerd. Het ging en gaat in laatste aanleg om het Westen. Wat in de mildere, nog half-Europese vormen

van de Hohenzollernpolitiek is mislukt, moet in de barbaarsere, „rücksichtslosen” nazivorm opnieuw worden beproefd. Agressiever en gevaarlijker, omdat de heersers van vandaag niet meer streven naar Weltmacht náást de andere en oudere, doch dorsten naar vernietiging dier andere, naar wereldheerschappij. Aansluitend bij wat er voortleefde in de duisterste spelonken van de Duitse geest¹⁾ is het nazidom de negatie van alles wat aan geestelijke waarden in de westerse democratieën leeft. Deze twee werelden kunnen niet naast elkaar bestaan. Een geslaagde Duitse hegemonie ware de vernietiging der west-europese cultuur. Niets minder staat op het spel. De deur voor de verdere opmars werd op 29 September te München met een daverende slag opengegooid. En voor de gehele democratische wereld geldt thans de hoogst ernstige waarschuwing, welke Heinrich Heine in 1834 met profetische blik tot Frankrijk richtte: om ook bij vreugde en kortswijl het pantser, de helm op het hoofd en de speer in de hand nimmer af te leggen. Gelijk Minerva, de godin der wijsheid.

14 Januari 1939.

Errata

Het artikel van Hendrik de Man, in de Januari-aflevering van ons tijdschrift, kon, om redenen van actualiteit, eerst zeer laat worden ingezonden. Zó laat, dat het aanbrenge van enkele correcties in de drukproef ten slotte niet meer mogelijk was. Wij verzoeken daarom onze abonné's de volgende fouten te willen verbeteren, voor zover zij dit niet reeds deden.

Blz. 32: 6e regel van onderen: onderbroken — lees: *ononderbroken*.

Blz. 34, 20e regel van onderen: eerste — lees: *ergste*.

Blz. 35, midden: deflatie — lees: *reflatie*.

Blz. 36, 8e regel van onderen: ernstige — lees: *ernstigste*; 5e regel van onderen: het boeken — lees: *te boeken*.

Blz. 38, 1e regel: in — lees: *van*.

Blz. 41, 5e regel: terugriepen — lees: *teweegriepen*.

¹⁾ Zie het gedocumenteerd artikel van P. J. Schmidt in de Januari-aflevering van dit tijdschrift: „De Oorlog tegen het Westen”.

Van vriend

en vijand 2

Nogmaals de strijd tegen het Neo-Malthusianisme

(W.B.) Mijn korte stukje in het vorig nummer van *S. en D.* heeft vooral in de Rooms-Katholieke pers nog al wat stof opgejaagd. Terwille van de belangen er mee gemoeid, die ver boven het eigenlijke strijdpunt uitgaan, kom ik er op terug, en wil zo duidelijk mogelijk zijn.

Niemand onzer denkt er aan, om bezwaar te maken tegen een openlijke bestrijding van het N.M., wanneer levensovertuiging en inzicht daartoe dringen. In een democratisch land is een geestelijke strijd, mits waardig gevoerd, een belangrijke factor tot bewustmaking, noodzakelijke volksopvoeding.

Wij kunnen er óók inkomen, dat de Katholieken krachtens hun overtuiging ijveren voor wetswijziging, wanneer de bestaande wet naar hun mening onvoldoende is ter bescherming van grote volksbelangen. Wèl menen wij, dat in een volk als het onze, met zeer verschillende geestelijke opvattingen, er plichten volgen uit dit feit — zowel voor minder als voor meerderheid. De minderheid moet aanvaarden, dat zij minderheid is. Maar de meerderheid heeft er nadrukkelijk voor te waken, dat zij een loyale minderheid niet krenkt, haar geen publiek stempel van minderwaardigheid of verachtelijkheid opdrukt. Het zal aan de Katholieken niet onbekend zijn, dat een groot deel van ons Nederlandse volk bezwaar heeft tegen processies op de openbare weg. Dus is het in ons land, waar Katholieken, Calvinisten, Vrijzinnigen en Vrijdenkers samenleven, zaak van beleid, dat men leert samenleven in goed begrip voor wat den ander heilig is. *Formeel* erken ik het recht van een Coalitieregering, om de Neo-Malth. Bond tot een verboden verenging te verklaren; men heeft er de macht toe, en ontleent daaraan gemakkelijk zijn recht. *Materieel* echter begaat men aan een ander deel van ons volk grievend onrecht, door ze in het openbaar het stempel van zedelijke minderwaardigheid op te drukken. Een dergelijke maatregel kan men doorzetten, maar is bewijs nòch van eigen innerlijke kracht nòch van wijsheid.

Ik leg de nadruk op „loyale” minderheid. „Ons Noorden” heeft mij verweten, dat sociaal-democraten weer eens incon-

sequent blijken: immers in Denemarken hebben de sociaal-democraten de Nazi-propaganda verboden. Alsof de gevallen te vergelijken zijn: hebben de Deense nazi's geen papieren gestolen en geheimen verraden? Wat moet men toch troebel denken, als men deze deloyale nazi-methoden gelijk stelt met de Neo-Malthusiaanse propaganda!

Intussen: over deze dingen ging het in mijn vorig stukje niet. Mijn protest ging toen en blijft nóg gaan tegen het optreden van die Katholieken, die voor zich, nù tegen de N.M. beweging maar morgen tegen wat anders, een eigen recht scheppen tegen de in Nederland bestaande wet in. Ageren mogen de Katholieken zoveel ze willen, vooral als zij willen overtuigen; voor die gelegenheden die zij zelf wensen uit te kiezen, een eigen recht en wet maken en die met kabaal anderen opleggen, mogen zij niet. Dat de Katholieke pers over het geheel in gebreke bleef rondweg het optreden van een deel van haar jeugd te veroordelen, heeft het anti-papisme in ons land weer aangewakkerd. Wij betreuren het een èn het ander.

Tot zover ons zakelijk verweer. Een persoonlijke opmerking volgde nog. *Ons Noorden* heeft mijn vorig stukje „een zeer oppervlakkige en volkomen onjuiste voorlichting van den socialistischen scribent” genoemd. Dat oordeel draag ik rustig; ik weet zo zoetjes aan wel, wanneer ik oppervlakkig en wanneer zeer gewaardeerd ben (oppervlakkig is hij die onaangename waarheden zegt aan ùw adres, zeer gewaardeerd is hij wanneer hij eigen partijgenoten aanvalt). De *Limburger Koerier* heeft zich de vrijheid veroorloofd, om mij voorstander van de godloze staat te noemen. Als zij meent, dat deze dwaasheid er mee dóór kan, zal ik zwijgen — met journalistiek plebs discussieer ik niet.

3

Een nieuw Vlaams Socialistisch Maandschrift

(Red.) Van harte gaarne publiceren wij de volgende oproep, uitgaande van de Belgische Werklieden Partij:

Verschenen is het eerste nummer van *Leiding*, Vlaams Socialistisch Maandschrift. Het staat onder leiding van H. de Man. Ongetwijfeld zal er in Nederland belangstelling zijn voor *Leiding*. Velen van onze partijgenoten uit het Noorden zullen zich op het nieuwe maandschrift wensen te abonneren. Een jaarabonnement voor Nederlandse lezers kost 15 belga. Dit bedrag moet worden gestort op de Belgische postcheckrekening nr. 4525.24, op naam van A. De Block, Brussel.

Ir. H. VOS:

Het Rapport-Westhoff

Slot

Omvang en aard der projecten

Er is meer speculatiefs in het rapport-Westhoff dan alleen de berekening van de secundaire werkgelegenheid. Wij denken aan de cijfers, gegeven betreffende de geschiktheid van de werklozen voor de werkverschaffing, en aan de stelling, dat het mogelijk zal zijn deze uit te breiden tot 100.000 man. Het laatste is behalve een cultuur-technische ook een politieke speculatie....

Doch eerst iets over de cijfers betreffende de „subjecten” der werkverschaffing, zoals het in hoofdstuk I heet, de werklozen. Wie de lijst van p. 13—p. 89 van het boek, behorende bij dit hoofdstuk, analyseert, komt niet onder de indruk van de zorgvuldigheid, waarmee ze is samengesteld. In Apeldoorn en Leiden met resp. 1819 en 3015 arbeiders „in zorg” worden *allen* opgegeven als te zijn geschikt voor de werkverschaffing. Maak dat de kat wijs, is de normale repliek op zulke gegevens. Dan is er een zeer belangrijk verschil tussen het aantal ongeschikten in de steden, en het aantal op het platteland per 100 werklozen „in zorg”. Er zal zeker verschil zijn, doch vele stedelijke percentages zijn geschat, in feite zonder enige ervaring.

Wij hebben een tabel samengesteld (zie de bijlage), waarbij de grotere steden apart zijn genomen, en de rest van de provincies tezamen. Er blijkt volgens de aldus bewerkte gemeentelijke opgaven op het platteland slechts 3% van de arbeiders „in zorg” ongeschikt te zijn voor de werkverschaffing, terwijl het percentage in de steden op 20% wordt geschat. Dit laatste is hoger, ook in verband met het feit, dat enkele arbeidsbeurzen speciaal in Twente — o.i. terecht — de textielarbeiders als ongeschikt voor de werkverschaffing hebben beschouwd op grond van de eisen omtrent hun vakbekwaamheid.

Doch, het is ontoelaatbaar om nu uit de 3% van het platteland en de 20% van de steden een gemiddelde te construeren van 11%.... Het is ook daarom *onjuist*, omdat de schrijver van het rapport zelf aangeeft, dat de uitbreiding van de werkverschaffing voor de steden weinig of niets betekent. Op bladzijde 272 wordt gesproken van een aantal van slechts 2000 man van de categorie der werklozen uit de grote steden als „direct tot de practische mogelijkheden te behoren”.

In de tabel betreffende de aantallen werklozen „in zorg”, verdeeld over de verschillende provincies (zonder de genoemde steden) staat Drente, waar de werkverschaffing reeds dateert vanaf 1922, en waar tot 1933 *geen steunregeling* gold, bovenaan met 68% van de in zorg zijnde arbeiders in werkverschaffing op 28 Februari 1938. Overijssel (werkverschaffing vanaf 1926) volgt daarop met 64.5%. Groningen en Friesland, hoewel daar iets eerder dan in Overijssel met de werkverschaffing werd begonnen, halen, voor een deel reeds door het ontbreken der geschikte objecten, dat percentage niet.

Indien men een barakkensysteem wil voorkomen, en dat is duur en slecht volgens den samensteller van het rapport, die ook daarover interessante gegevens verstrekt — moet men de omvang van de werkobjecten in de verschillende gemeenten aanpassen aan de werkloosheid ter plaatse. Een gemiddeld percentage van 60% is op grond hiervan dan reeds zeer hoog te achten. Voor het platteland zou dan de maximale omvang van de werkverschaffing pl.m. 75.000 kunnen worden bij een werkloosheid als in Februari 1938. Wordt dan daarnaast nog het aantal werklozen, uit de grote steden tewerkgesteld (3400), verhoogd met 2000, en het aantal uit de kleinere steden verdubbeld, dan ontstaat een totaal-generaal van pl.m. 90.000.

Dit aantal, naar ons gevoelen een maximum, dat niet in korte tijd te bereiken is, is — zoals wij schreven, nog een politieke speculatie. Bij de algemene beraadslagingen over de rijksbegroting voor 1939, maakte Dr. Colijn zich reeds van het plan Westhoff los en noemde hij het „geen doktersrecept, dat geslikt wordt precies zoals het door den dokter is voorgeschreven”, doch slechts „een grondslag voor de eigen voorstellen der regering”, die dus nog komen moeten....

Het zelfde spel als bij het werkfonds 1934 schijnt weer te

zullen beginnen. De heer Westhoff schijnt trouwens de politieke geschiedenis van het Werkfonds slecht te kennen. Het blijkt uit het gehele laatste hoofdstuk van het boek, waarin zeer ten onrechte een „Maatschappij tot Bevordering en Uitvoering van Werken” die de schrijver in het leven wil roepen (pag. 477) en die zo min mogelijk zelf werk zal uitvoeren, en zoveel mogelijk zal financieren wat anderen gelieven te doen — als „nieuw bedrijf” wordt voorgesteld. De analogie met het Werkfonds, dat óók financiert, is hier frappant, en de vrees is gewettigd, dat het deze M.B.W. niet beter zal gaan....

Zeker, — een andere methode van voorbereiding, het overslaan van een aantal instanties, kan bevorderlijk zijn voor een vlotte gang van zaken. Doch voorstellingen en voorstellen zijn bij deze regering twee verschillende dingen.... Wij schrijven dit ook, omdat het toch wel heel eigenaardig is — om geen ander woord te gebruiken — dat juist ten tijde van de samenstelling van het rapport Westhoff in opdracht van Minister Romme, *in de eerste helft van 1938 het aantal werkenden in de werkverschaffing lager was dan in enig jaar vanaf 1933!* En ondanks de circulaire van Minister Romme in Mei j.l. is het aantal in werkverschaffing werkenden in het derde kwartaal *lager* dan in het tweede, en ligt het slechts 2000 boven het lage cijfer van 1937....

Wij hebben in de volgende tabel ter nadere toelichting de cijfers voor de werkverschaffing vanaf 1933 opgenomen, waarbij *kwartaalcijfers* gegeven zijn, berekend uit de aantallen werkenden op de laatste Zaterdag van de drie maanden van het betreffende kwartaal.

Gemiddeld aantal werkenden in werkverschaffing

	1e kw.	2e kw.	3e kw.	4e kw.
1933	53.460	51.180	41.410	42.230
1934	54.230	48.250	49.260	55.520
1935	62.810	57.130	50.780	53.100
1936	55.400	45.340	38.370	44.710
1937	54.320	46.500	41.550	48.452
1938	51.950	45.300	43.630	¹⁾

Deze tabel moge ook een eind maken aan de hardnekkige legende, dat de regeringen Colijn, 1, 2 en 3, zoveel gedaan

¹⁾ De cijfers over December 1938 zijn nog niet bekend. Eind October was het aantal werkenden opgevoerd tot 53.403, eind November tot 61.920.

hebben via de werkverschaffingen.... Het aantal in werkverschaffing werkenden bedroeg *reeds vóór* 1933 tussen 50.000 en 60.000. Men heeft hier in stand gehouden, meer niet, en het rapport-Westhoff is de eerste opzet voor een werkelijke uitbreiding.

Wij willen op deze gronden waarschuwen voor de te hoog opgevoerde verwachtingen, die wij ook in onze eigen rijen aantreffen. Cijfers als 100.000 primair plus 40.000 secundair doen hier en daar opgeld. Men diene te bedenken, dat van deze 140.000 reeds 70.000 er *normaal* zijn, en dat de rest nog kómen moet....

Enkele opmerkingen tot slot in verband met de *aard* der projecten, en de gevolgen voor de blijvende werkgelegenheid. Dat er voldoende werk is — ontginning van woeste grond en dalgrond, bedijkingen, ontwatering, drainage, ruilverkaveling, bebossing, enz. wordt in het rapport overduidelijk aange-toond. De beschouwingen en cijfers over de economie van deze werken zijn evenzeer instructief.

Zo staat op pag. 362 over de ontwatering:

Kosten ongeveer *f* 100.— per H.A., stijging van de pachtprijs *f* 15.— per H.A., soms meer! „Alleen rekening houdend met de gemaakte kosten en baten, zien wij dus, dat de in de verbetering *belegde* gelden (sic!) onder de huidige omstandigheden een behoorlijke rente (15%) opbrengen”....

Bij drainage: kosten pl.m. *f* 160.— per H.A., relatieve ver-groting der cultuuroppervlakte 10%. Dit geldt voor klei-grond (p. 362).

Hieruit volgt bij drainage: een *waardevermeerdering* van de grond van zeker *f* 250.— à *f* 300.— per H.A., uitgaande dus boven de kosten.

Bij ruilverkaveling: „normaal gaan de kosten de *f* 150.— per H.A. niet te boven” (p. 365). Winst gemiddeld 20% aan opbrengst, d.w.z. (het betreft hier veelal zandgronden) een *waardevermeerdering* van pl.m. *f* 300.— per H.A., alweer *hoger* dan de kosten....

Deze opsomming moge voldoende zijn om te doen zien, dat deze werkzaamheden hun kosten dikwijls opbrengen, d.w.z., dat uitvoering in werkverschaffing feitelijk *overbodig* is, en dat het putten van de bedragen uit de *gewone* dienst voor deze projecten onjuist is.

Wat langs de omweg der werkverschaffing hier wordt ge-introduceerd, is een *loontoeslagsysteem*. Wij hebben daar-tegen op zichzelf niet steeds bezwaren, doch hier ontstaan

door de financieringswijze grote nadelen. Door het boeken van de lasten der werkverschaffing op de *gewone* dienst wordt de begroting belast, worden *andere* sociale uitgaven onmogelijk gemaakt, en het resultaat komt aan de *grond-eigenaren ten goede*. Er is hier, ondanks alle goede bedoelingen, een *a*-sociale werking.

Er is — ook vanuit de gezichtshoek van de landbouwmaatregelen en de landbouwvooruitzichten — nog veel te zeggen over het rapport-Westhoff. Eén opmerking echter nog. De resultaten ten aanzien van de blijvende werkgelegenheid door cultuur-technische arbeid worden *te groot* voorgesteld ten opzichte van het noodzakelijke complex van maatregelen. De „winst” aan cultuurbodem door ruilverkaveling, verbetering der afwatering, drainage, enz. uit zich *niet* in een vergroting van het aantal hectares grond, en daarmee *niet* of niet in belangrijke mate in een toenemende werkgelegenheid, in tegenstelling met inpolderingen en ontginningen. De 100.000 H.A. winst door ruilverkaveling zijn „*fictief*”, de 225.000 van de Zuiderzee zijn reëel. De Zuiderzeewerken kunnen buiten beschouwing blijven; voor ontginningen raamt het plan-Westhoff 70.000 H.A., d.i. — met de verzorgingsbedrijven mede — voor 100.000 mensen blijvende woongelegenheid. Het tempo der ontginning lag in ginningen raamt het plan-Westhoff 70.000 H.A., d.i. — met overschatte ook hier het effect ener versnelling niet. Voor het probleem van de bevolkingsgroei biedt de landbouw aléén geen oplossing.

Het rapport-Westhoff bevat goede dingen. Zoals het daar ligt zou het een waardevol *deel* kunnen zijn van een totaalplan tot bestrijding der werkloosheid. Zonder maatregelen op ander gebied — in Colijns opvatting dus, dat het „z.g. plan-Westhoff” „*het voornaamste onderdeel*” is „van de bijzondere maatregelen tot bestrijding der werkloosheid” —, zonder sterke industrialisering en openbarewerken-politiek, zonder bewuste monetaire en belastingpolitiek, wordt het plan-Westhoff *niet* tot een waardevol onderdeel, doch kan het een gevaarlijke *uitwas* zijn. Juist voor de *toekomst* van ons land, die niet enkel grondwerkers — met alle respect voor grondwerk — doch een geschoolde, vakbekwame, in beroep opgeleide arbeidersklasse behoeft.

Bijlage betreffende de geschiktheid der werklozen voor de werkverschaffing naar de toestand op 28 Februari 1938:

GEMEENTEN	In zorg	Geschild voor werkverschaffing	Ongeschild voor werkverschaffing	Te werk gesteld	Percentage ongeschilden	Percentage te werk gestelden
I						
Amsterdam	29.472	23.578	5.894	2.560	20.—	10.9
Rotterdam	30.430	24.344	6.086	466	19.7	1.9
's-Gravenhage	13.252	10.602	2.650	58	20.—	0.5
Utrecht	6.096	5.000	1.096	357	18.—	7.1
	79.250	63.524	15.726	3.441	19.8	5.4
II						
Groningen	2.945	2.355	590	217	20.1	9.2
Leeuwarden	910	673	237	143	26.—	21.2
Almelo	1.285	937	348	550	27.1	58.8
Deventer	1.646	1.223	423	190	25.7	15.5
Enschede	3.708	2.550	1.158	525	31.2	20.6
Hengelo	863	443	420	126	48.8	28.5
Zwolle	1.091	924	167	159	15.3	17.2
Arnhem	2.678	1.500	1.178	526	44.—	35.—
Nijmegen	3.013	2.749	264	401	8.8	14.6
Amersfoort	795	662	133	26	16.7	3.9
Haarlem	5.020	4.020	1.000	109	20.—	2.7
Hilversum	2.170	1.917	253	121	11.7	6.3
Dordrecht	3.152	2.679	473	189	15.—	7.1
Schiedam	2.853	2.383	420	66	15.—	2.8
Vlaardingen	1.187	1.009	178	6	15.—	0.6
Eindhoven	2.983	2.208	775	672	26.—	30.6
's-Hertogenbosch	1.614	1.264	350	280	21.7	22.2
Tilburg	2.300	2.199	101	89	4.4	4.—
Maastricht	3.114	2.991	123	81	4.—	2.7
	43.277	34.686	8.591	4.476	19.8	12.9
III						
Apeldoorn	1.876	1.876	—	919	—	49.—
Leiden	3.015	3.015	—	—	—	—
PROVINCIES (zonder de genoemde gemeenten)						
IV						
Groningen	9.646	9.584	62	5.077	0.6	53.—
Friesland	10.884	10.686	198	4.185	1.8	39.1
Drente	10.593	10.556	37	7.276	0.3	68.5
Overijssel	6.798	6.404	394	4.131	5.8	64.5
Gelderland	16.438	15.987	451	6.860	2.7	42.9
Utrecht	1.750	1.651	104	531	5.9	32.2
Noord-Holland	15.264	14.846	420	4.862	2.8	32.8
Zuid-Holland	22.261	21.474	787	2.482	3.5	11.6
Zeeland	3.756	3.716	40	923	1.1	24.9
Noord-Brabant	19.999	19.248	751	5.945	3.8	30.9
Limburg	8.644	8.349	295	1.855	3.4	22.2
Totaal	126.033	122.501	3.539	44.127	2.8	36.—

Sociale elementen in de Amerikaanse film

Door Max Wolters

Alles wat wij in Amerikaanse films aan sociale werkelijkheid en sociale zin aanschouwen, krijgen wij slechts te zien bij de gratie van Will H. Hays. Begonnen als advocaat, ging hij als republikein in de politiek en aan de republikeinen en president Harding dankte hij ook het ambt van directeur der posterijen. In 1922 werd hij president van de Motion Picture Producers and Distributors of America, Inc.

Hij oefent een keuring uit, die dus door de producenten en filmverhuurders zèlf is ingesteld. Niet met de bedoeling om de kunst of de zedelijkheid te dienen, maar met de taak de producenten en filmverhuurders te vrijwaren tegen de last van campagne's van puriteinen, zedelijkheidsapostelen, vrouwenverenigingen, aanvallen van het katholieke Legion of Decency, het Legioen van het Fatsoen etc. Kortom: tegen alles waar men last van kan hebben bij het geldverdiene aan films.

De rechterhand van Will Hays en de man, die de eigenlijke keuringen leidt, is de katholieke Joseph I. Breen.

De grondregel.

Will Hays heeft eens de principes van zijn keuring gepubliceerd. De eerste grondregel voor de filmindustrie was „het laten zien van het leven der betere standen”. Er gaan alleen in de Verenigde Staten wekelijks 90.000.000 mensen naar de bioscoop. In de hele wereld 220.000.000. Deze massa moet in de bioscoop ontruikt worden aan het eigen sociale milieu en binnengevoerd worden in de wereld der betere standen. Ziedaar de sociale taak van de droomfabriek voor de massa zoals Will H. Hays haar ziet.

Maar zelfs vóór Will Hays een film kan zien heeft de cen-

suur der kleinburgelijkheid al gewerkt. Oppermachtig bij de filmproductie is niet de regisseur, noch de scenario-schrijver, maar de producer.

De regisseur is in Hollywood een ondergeschikt vakman, die meestal pas de dag vóórdat hij in de studio moet, „zijn” scenario krijgt en die meestal zelfs geen poging meer kan doen om van bepaalde scènes een persoonlijke opvatting te verwerkelijken. Laat staan dat hij enige invloed kan uitoefenen op geest en inhoud van de film.

Auteur buiten gevecht.

De scenario-schrijver wordt op een andere manier geestelijk buiten gevecht gesteld. Is hij de auteur van een toneelstuk of roman, dan mag hij meestal bij wijze van enige medewerking nog slechts zijn handtekening zetten onder een contract, waarin hij de filmrechten afstaat. Hetzelfde genoegen smaakt de auteur van een „origineel verhaal” — een filmidee, dat nog niet op het toneel of in een succesroman is uitgewerkt. Buiten de „auteur” om ontstaat dan het „screen play”, het „filmspel” of scenario, waarin alle publiek- en winstoverwegingen van den producer worden verdisconteerd en waarin de persoonlijkheid van een bewerker altijd gecorrigeerd kan worden door zijn medewerkers. Het definitieve draaiboek is opnieuw een collectief product van het „scenario-depart-

„Remember my forgotten man”, het navrante lied van de vergeten mannen, dat in de show-film „Golddiggers of 1933” een opmerkelijk sociaal accent bracht.

ment", van het kantoor, waar de geestelijk scheppende arbeid van den vrijen kunstenaar zoveel mogelijk is vervangen door gemechaniseerd en gestandaardiseerd bureauwerk.

De producer daarentegen is de man, die alles beslist en uitmaakt. Hij bepaalt het budget en tegelijk het artistiek niveau. Hij bepaalt of een film A of B is, een „super" of een „normaalfilm". Hij, die vóór alles verantwoordelijk is voor de winst, die zijn film moet behalen bij de internationale kleine burgerij, bepaalt de wijze waarop de film zich mag bezighouden met de sociale werkelijkheid. Méér dan de soms in tienvoud in de filmtitel vermelde trotse „auteurs", méér dan de regisseur, die naar Europese toneelzede nog wel eens verantwoordelijk wordt gesteld voor „zijn" film.

Deze achtergrond van de filmproductie dient even geschetst te worden om ons te wapenen tegen illusies omtrent de oorspronkelijkheid en de kracht van Hollywoodse filmkunstenaars met sociale tendenzen. De Amerikaanse film is nooit het product van één vrij scheppende kunstenaar, die geldmannen, artisten en technici mee kan slepen in de roes van collectieve geestdrift voor een goede film, zoals dat in het onberekenbare en „wanordelijke", maar artistieke Frankrijk nog wel eens, maar ook daar slechts tot op zekere hoogte, kan voorkomen. De Amerikaanse film is het product van een fabriek en een kantoor, waarin de individualiteit van vele, vele kunstenaars in ondergegaan. En daarmee: veel sociaal idealisme.

Pijnlijk bewustzijn.

Het is echter een feit, dat vele vooraanstaande figuren in Hollywood zich die ondergang van sociaal en artistiek idealisme in hun vak bewust zijn. Pijnlijk bewust. Vroeger uitten die spijt en ergernis over de gemiste kansen in een kunst, die wekelijks bijna een kwart milliard mensen bereikt, zich vooral in eindeloze brass- en zwelgpertijen, in drinkgelegenen en orgieën in „nachtclubs". Vooral de laatste jaren hebben deze spijt en ergernis geleid tot een merkwaardige ontwaking van sociaal besef in Hollywoods „hogere" regionen.

Het is echter niet alleen de onvrede met het eigen werk en het eigen vak, dat filmsterren, regisseurs en auteurs zelfs bij zo iets proletarisch als stakingen in opspraak brengt, maar het is de algemene sociaal-economische toestand van Amerika en in het bijzonder de krachtige politiek van Roosevelt, die hun sociale belangstelling heeft aangewakkerd.

Roosevelt's optreden tegen de filmtrusts raakt hen direct in hun economische belangen. Maar tegelijk is de aanklacht die het ministerie van Justitie wegens trustvorming heeft ingediend tegen negen grote filmmaatschappijen van belang voor de inhoud van de films.

De aanklacht noemt het ongezond, dat de filmproducenten direct en indirect beschikken over duizenden bioscopen en dat zij het publiek betrekkelijk dus kunnen laten zien wat zij willen. Het publiek moet zijn keuze kunnen doen inzake het soort film, dat het wenst te zien, zegt de aanklacht, die er voorts op wijst dat onafhankelijke producenten de grootste moeite hebben om hun films vertoond te krijgen.

Roosevelt en Hollywood.

Roosevelt knoopt hiermee aan bij een strekking, die men sinds jaren in Hollywood op kan merken: telkens en telkens zijn er weer regisseurs, die zich tot regisseur-producer proberen te maken en die trachten, zich zo een onafhankelijke positie te verschaffen. Meestal tevergeefs.

De filmmaatschappijen zelf hebben op Roosevelt's politiek ook gereageerd. In de meest directe vorm. Sommige hebben films vóór Roosevelt gemaakt, andere er tegen. Men herinnere zich een grappige persiflage van de New Deal, Roosevelt's „nieuwe bedeling”, in de 20th Century-Fox-film „Ali Baba goes to town” met Eddie Cantor in de hoofdrol. De nieuwe sociale belangstelling van de „hogere” lagen van Hollywood gaat echter dieper dan politieke toespelingen. Zij sluit aan bij die van den enigen artist in Hollywood, die zijn films onafhankelijk maakt, bij Charlie Chaplin, die in 1936 *Modern Times* lanceerde en die den clown, den kinderlijken mens, in voortdurend verzet tegen, of liever in voortdurend misverstand met de bestaande maatschappelijke orde toont.

Chaplin zelf gevoelt, dat de tijd hem dwingt verder te gaan: op zijn persiflage van de mechanisatie en van de lopende band moest hij thans eigenlijk de persiflage van „The Dictator” laten volgen. Het is echter zeer de vraag of Chaplin de dubbelrol van den joodsen emigrant en van den man, met wien hij zijn snorretje gemeen heeft ooit zal spelen. Er zijn meer films aangekondigd, die niet doorgingen. Men denke aan Chaplin's *Napoleon*.

Met het Dictator-plan zijn wij geheel in de sfeer van de tijd-films, die sommige Hollywood-sterren en regisseurs zo graag zouden maken. En niet kunnen (durven) maken.

De tijd-films.

Men herinnert zich het overgrote enthousiasme met hetwelk onze landgenoten Joris Ivens en Johnny Fernhout in Hollywood zijn ontvangen, toen zij daar hun „Spanish Earth” (Spaanse Aarde) voor de bloem van de filmkolonie mochten vertonen. Hier sprak het heimwee naar de werkelijkheid van de in studio's gekooide kunstenaars. Hier sprak ook het verlangen om met films deel te nemen aan het politiek-sociale leven.

De betrekkelijk onafhankelijke producer Walter Wanger, die zijn films uitbrengt bij dezelfde maatschappij (United Artists) als Chaplin, probeerde het Spaanse conflict in een studio-sterren-film op het doek te brengen. Wat Will Hays en de voorzichtigheid van den producer zelf van het oorspronkelijke plan hebben overgelaten, konden wij onlangs op het Nederlandse filmdoek aanschouwen: „Blockade” bleek een klagelijke mislukking, waarin de goedbedoelde toespraak aan het slot, ten bate van vrouwen en kinderen die in open steden gebombardeerd worden, natuurlijk nog een vriendelijk applaus kreeg.

Maar als Spanje-film staat *Blockade* — vóórdat zij gedraaid werd al zwaar verminkt — ver achter bij *Bommen op Madrid*, *Coeur d'Espagne* (de prachtige bloedtransfusie-film van „Hulp aan Spanje”) en *Spaanse Aarde*. Ook over deze zuiver documentaire films wierp de internationale censuur haar schaduwen vooruit en zelfs in de meest objectieve gedeelten moest in ons land in de Ivens-film nog geknipt worden. Uit *Spaanse Aarde* moesten de foto's verdwijnen, die duidelijk Duitse en Italiaanse kentekenen van de macht aan de kant van de rebellen lieten zien. Ook in Frankrijk werd deze film verminkt.

De vrees van de Nederlandse filmverhuurders, hun zaken onderhevig te zien worden aan een politieke strijd pro en contra, en de vrees vóór of het ingrijpen van de keuring belet den Nederlander zich een juist denkbeeld te vormen van het politieke en sociale element in de Amerikaanse film.

Politieke films.

De reeds genoemde, ondernemende filmproducer Walter Wanger geniet bijv. in Amerika een aparte reputatie doordat hij de politiek zeer openlijk op het witte doek bracht met zijn opzienbarende films *Gabriel over the White House* (Gabriel en het Witte Huis) en *The President Vanishes*

Optocht der werkers uit „Ons Dagelijks Brood”, de verfilming van de stichting ener werklozen-gemeenschap (Regie: King Vidor).

(De President verdwijnt). Geen van beide films werd in ons land ook maar ter keuring aangeboden.

De „sociale film”, zoals de Amerikaanse industrie het genre heeft beoefend, is geboren uit de simpele behoefte aan contrast. De Kitsch van het rijke milieu dat den kleinburger (en den proletariërs en bourgeois, in wie immers altijd ook nog iets van den kleinburger steekt) wordt voorgeschoteld, werkt voor een verwende smaak op de duur slechts nog, wanneer voor het treffende contrast wordt gezorgd.

Dit kan gebeuren in de Kitsch-film zelf of in een aparte film. Beide ontwikkelingen zijn in Amerika overduidelijk na de crisis aan de dag getreden.

Als de opmerkelijkste „sociale film” in de eerste klasse, moet men de Warner-productie *Golddiggers of 1933* noemen met het navrante lied „Remember my forgotten Man” en de verschijning van de dode soldaten en *We 're in the money* met het ballet tussen de reuzendollars met de opschriften „In God we trust”.

Als laatste voorbeeld van deze ontwikkeling diene een echt-Amerikaans-satirieke film als *My Man Godfrey*, waarin

naast de dolzinnige luxe van geblaseerde millionnaires de mensen, die van de afval leven, getoond worden. Laat men echter, bij uitzondering, eens overwegend deze laatste zijde van de maatschappij zien, toont men — hoe ook met vrouwelijk schoon verfraaid — de zelfkant van de samenleving, dan bereikt de film met moeite de Nederlandse bioscopen: een film als *A Man's Castle* (De Trekvogel), met Spencer Tracy als zwerver uit een dorp van keten in niemandsland, moet vier jaar wachten op een vertoning in een buurtbioscoopje in een grote stad en gaat dan onopgemerkt voorbij.

Warner's sociale films.

De tweede categorie van „sociale films” dankt men speciaal aan de activiteit van Warner Brothers, die in 1932 een groot succes behaalden met *I'm a fugitive from chaingang* (Ik ben een vluchteling) met Paul Muni in de hoofdrol en Mervyn le Roy als regisseur. Daarop volgden de minder belangrijke film *The Matchking* (De luciferskoning) van Bretherdon met Warner William en Lily Damita en het volgende jaar *20.000 jaar Sing Sing* met Tracy en Davis (regie Michael Curtiz), *Heroes for Sale* (Heldenlevens te koop) met Barthelmess en Loretta Young (regie Wellman) en *Mayor of Hell* (Boefjes) met Cagney en Darro, regie Archie Mayo. Hiermee is het „sociale” element al vrijwel gekarakteriseerd. Men zoekt niet het sociaal-politieke, maar het sociaal-criminele aspect. Misdadigers en hun bestraffing genieten de voorkeur. Het is het contrastmotief en de compensatie van de verheerlijking van het onaantastbare particuliere eigendom, die Will Hays in zijn vaandel heeft geschreven en die hem zelfs heeft doen verklaren, dat hij de interessante methodes van inbrekers etc. niet in details op het doek wil laten zien. Een streven waarin hij het precies even ver brengt als de grote pers het in haar uitvoerige rechtbankverslagen doet.

Verdere sociale films van Warner, die men in Nederland zag, zijn: *The world changes* (De wereld verandert) (1933—'34) met Muni (regie Mervyn le Roy) over de vleesfabrieken, *Massacre* (Voor de vrijheid van zijn volk) met Barthelmess en Dvorak, regie Crosland, over de Indianenreservaten, *Wild boys of the road* (Waar zijn onze kinderen?) met Darro, regie Wellman, een film van de door werkloosheid verwilderde, zwervende jeugd en *Gentlemen are born*

(Jeugd in Nood), een film over de werkloosheid onder de jonge intellectuelen, regie Alfred Green.

Men kan zeggen dat na het seizoen met deze laatste films (1934—'35) de belangstelling voor de sociale film ebde.

In 1935—'36 kwam nog *Man of Iron* (De fabrieksbaas) met Barton McLane, regie McGann, maar pas het succes van het toneelstuk *Dead End* op de planken van Broadway gaf de filmproducers een nieuwe sociale injectie: Samuel Goldwyn produceerde ijlings *Dead End*, de zeer opmerkelijke film, die in een doodlopende straat in een armoebuurt van New York speelt, in één decor. De film is nu spoedig al een jaar in ons land. In een brandvrije kluis. Zij is nog niet gelanceerd in een bioscoop.

De Dead End-kids.

Ondertussen zijn de jongens, de kids, die door *Dead End*, stuk en film, beroemd werden, al reeds gebruikt voor nieuwe sociale films. *Crime School* (Verwaarloosde jeugd), weer een tuchthuisfilm, die dus aansluit bij *Mayor of Hell*, is een Warner-product met de Dead-End-kids, regie Lewis Seiler. *Angels with dirty faces* met de Dead End-kids en James Cagney moet nog in ons land komen.

Verscheidene „sociale films” werden in ons land niet voor openbare vertoning toegelaten. *Black Fury* (De zwarte hel) was een aangrijpende film uit het mijnwerkersleven met Paul Muni in de hoofdrol, regie Michael Curtiz. Niet toegelaten. Evenals *Frisco Kid* met Cagney. Evenals *Marked Woman* (Gebrandmerkt), op de Biennale bekroond, bij ons verboden. Het onderwerp was in dit laatste geval een „verdacht huis”. De keuring is in het algemeen zeer streng op het stuk van gangster-geschiedenissen. Ook de Metro, de Paramount en de Fox ondervonden dat.

De lynch-justitie.

Een aparte groep van films met een sociaal element werd ingeleid door de Metro-productie van Fritz Lang's *Fury* (Massa-justitie), waarin het lynchprobleem behandeld werd. Verrassend in deze film was de oorspronkelijke kijk op het merkwaardige milieu van de burgers in een kleine Amerikaanse stad: de kern van het Amerikaanse volk, die men noch in de show-films, noch in de gangster-geschiedenissen goed leert kennen.

Big City (Wereldstad) kan men een tegenstuk tot dit provinciestad-milieu noemen. Maar *Big City* benadert niet de sociale waarde van *Fury*, zomin als Lang trouwens in zijn volgende films *You and Me* (Jij en Ik) (reclasseringspogingen) en *You only live once* („Uitstel van executie”, een film over het probleem van de recidive en de vergeefse pogingen om aan het milieu en de dreigende doodstraf te ontkomen) de artistieke hoogte van zijn eerste Amerikaanse film wist te halen.

Merkwaardig is het dat Warner's „sociale film”-regisseur, Mervyn le Roy, in *They won't forget* (Wie doodde Mary Clay?), met Claude Rains, het crimineel-sociale probleem van de lynch-praktijk en dat van de justitie nog scherper stelde.

Van sociaal standpunt werd die film de zuiverste van de groep. In Amerika zelf had zij een groot succes, ook al omdat de verhouding van het Noorden tegenover het Zuiden erbij in het geding komt, maar in ons land verwierf deze zeer knap gemaakte film, die laat zien, hoe de justitie terwille van een politiek succes een schuldige „moet” vinden en aldus een onschuldige ten gronde richt, slechts weinig bijval bij de exploitanten en dus ook bij het publiek.

Deze zelfde opmerking moet men maken over een van de merkwaardigste werken van den socialen regisseur King Vidor, die op zijn succesfilm over de wereldoorlog *Big Parade* (De grote parade), een film als *The Crowd* (Alledagsmensen), waarin geen sterren, maar gewone mensen uit New York de hoofdrol speelden, kon doen volgen en die in *Hallelujah* de eerste was, die de negers ernstig nam. Prestige, maar geen succes.

„Ons dagelijks brood”.

Hij schreef en regiseerde een film als *Our Daily Bread* (Ons dagelijks brood) en getuigde daarmee van een zelfde sociaal en coöperatief idealisme als Upton Sinclair bewoog tot het schrijven van *Co—op* (De handen inéén). Een film, die laat zien hoe werklozen, die vrijwel niets anders hebben dan hun werkkraft — en een stuk „niemandland” — een bloeiende werkgemeenschap opbouwen.

Ondanks de concessie aan het publiek — de leider is een mooie jongen, die weifelt tussen een verleidelijke slechte en een eenvoudige goede vrouw — is de film in ons land onopgemerkt voorbijgegaan, in kleine theaters.

Pas nu, vijf jaar later heeft King Vidor, die tevergeefs met

en voor *Ons dagelijks brood* probeerde zich onafhankelijk te maken, een nieuw onderwerp gekregen, dat hem enigszins waardig is: de Engelse Metro-verfilming van dr. Cronin's succesvolle doktersroman *The Citadel*.

Van de grootste Amerikaanse filmmaatschappij noemden wij reeds *Fury* en *Big City*. Belangrijker was *The last gangster* — vergeefse poging om aan „het” milieu te ontkomen (in ons land niet toegelaten). Zeer de aandacht verdiende de psychologische film, die het gangster-wezen als oorlogs-erfenis verklaarde: *The gave him a gun* (Men gaf hem een geweer). Een film, die in elk geval belangrijker was, dan de met veel drukte aangekondigde film *Drie Kameraden*, een film die onder Duitse druk zo ernstig werd verminkt, zo goed als *De weg Terug* van Universal.

Afgezien van *Manhattan Melodrama* (Van Dyke) en *Yellow Jack* (als „Gele Koorts” hier als toneelstuk bekend), een kleinere film als *The devil is a sissy* (Schooiertjes) — verwant aan de in ons land verboden Paramount-film *This day and age*, waarin de jeugd ook voor eigen rechter speelt als de justitie machteloos blijkt — en de recente films *Lord Jeff* (over de Engelse verbeteringsgestichten van dr. Barnados) en *Boy's Town* (een film van Taurog over de merkwaardige Amerikaanse verbeterstad van den Iersen priester Flanagan), blijft *De Goede Aarde* de grootste sociale film, die de Metro de laatste jaren maakte.

De film volgt het succes.

Zij is, met zoveel anderen, die wij noemden tevens een treffende illustratie van vrijwel de enige wijze, waarop men in Amerika tot verfilming van een sociaal onderwerp geraakt. Men maakt „sociale films”, wanneer een sociaal toneelstuk (*Dead End* etc.) maand na maand in de theaters blijft lopen of wanneer een sociale roman oplaag na oplaag beleeft: *De goede aarde* etc.).

De sociale belangstelling van vooraanstaande regisseurs en acteurs wordt daardoor niet voldaan, temeer daar de producers in bijna elke filmbewerking van deze successen nieuwe — en telkens weer de oude — concessies aan het publiek doen.

Vandaar dan ook de verrassend grote belangstelling, speciaal in Hollywood aan de dag gelegd jegens politiek-wetenschappelijke reportage-films als de „March of Time” (Loop der Tijden)-serie brengt.

„De loop der tijden”.

Daar ziet men bijv. hoe en waarom en met welke gevolgen voor de bewoners, de Tennessee Valley ontgruimd moest worden en hoe het enorme dal herschapen werd in een enorm meer, ten bate van ettelijke stuwdammen en elektrische centrales.

Dit grootste technisch-economische streekplan van de Verenigde Staten werd in 1936 door het Hooggerichtshof, na een verbitsterde strijd pro en contra wettig verklaard.

„March of Time” gaf een dramatisch politiek overzicht van mensen en machten, die bij deze enorme industrialisatie-onderneming een rol speelden en hielp mede daardoor Roosevelt's indrukwekkende New Deal-project aan een grote morele overwinning.

Naar onderwerp en methode kan men zulk een „March of Time” aflevering slechts vergelijken met Turin's merkwaardige Russische „Turksib”-film, de film die een beeld van en een aansporing tot de bouw van een spoorweg Turkestan—Siberië was.

March of Time gaf ook een aflevering over de interessante sociale beweging voor het Townsend-plan. Een Nederlandse *Loop der Tijden* zou ongetwijfeld het Plan van de Arbeid binnen de gezichtssfeer van duizenden denkende bioscoopbezoekers hebben gebracht. Als dat hier mocht.

De sociale en politieke durf van de Amerikaanse *March of Time* is groot. Twee jaar geleden — de tijd gaat snel — probeerden Amerikaanse jongens de groeiende oorlogsgeest met bittere spot te lijf te gaan. Zij meenden dat het belachelijke doodt.

Zij voelden allen dat een nieuwe oorlog op komst was en

Het leven van de duizenden kinderen, die ook in de Verenigde Staten na de crisis langs de wegen zwierven, werd verbeeld in de film „Wild boys of the road” (Boefjes), Amerikaanse „besprizorny” of verwaarloosde jeugd!

zij stichtten een vereniging voor jongeren: „De veteranen van toekomstige oorlogen”.

Hun leus was: „Wat is het nut van een oorlogsbonus (de premie voor oud-strijders) als je dood bent?” en zij vroegen in een manifest een bonus van duizend dollar voor elk mannelijk inwoner.

Tweehonderd middelbare en hogescholen namen aan de beweging deel, massa-meetings werden gehouden, marsen van „veteranen” georganiseerd, leden van Senaat en Congres werden in de wandelgangen in Washington bewerkt.

March of Time maakte een leerzame film over deze spontane actie. Een leerzame film met Hitler en Mussolini, met de jonge veteranen, die de bondsgroet brachten — de uitgestrekte arm en de opgehouden hand — en met foto's van de Franse oorlogskerkhoven. Commentaar: „Dezen kregen geen bonus”.

Politieke afleveringen.

De belangrijkste afleveringen van *March of Time* van de laatste tijden zijn: *Inside Nazi Germany 1938* (De binnenkant van Nazi-Duitsland), *Nazi-conquest no. 1* (De overweldiging van Oostenrijk), *Czecho-Slovakia* en *Refugees* (Emigranten).

De afleveringen over Duitsland en Oostenrijk zijn in ons land door de Nederlandse keuring niet toegelaten, die over Tsjecho-Slowakije is zelfs niet meer aangeboden, die over de emigranten, waarvoor men ook in ons land opnamen heeft gemaakt, is in Engeland juist uitgekomen. Naar wij hopen gaat zij hier niet dezelfde weg als zovele emigranten en laat men haar wèl toe.

Samenvatting.

Samenvattend kan men zeggen dat er in hogere regionen van kunstenaars in Hollywood een groeiende sociale belangstelling is. De producers ontdekken echter in het algemeen de sociale werkelijkheid pas door middel van het succesboek en het successtuk. Zij verfraaien deze zoveel mogelijk nog door concessies aan de kleinburgerlijke smaak voor welke de bioscoop werkt en gaan dan aan het verfilmen.

Hun eigen censuur en directe Duitse druk (*De Weg terug, Drie Kameraden*) belet hen echter meestal het kind bij de ware naam te noemen. Zie ook *Blockade*.

De belangrijkste sociale getuigenissen zal men daarom niet

moeten verwachten van de kostbare speelfilms, die voor de grote wereldmarkt worden gemaakt. Het sociale element zal daar in het algemeen slechts contrastmotief zijn of gangsterromantiek, die de kleinburger behoeft als compensatie voor de eerbied voor de particuliere eigendom, die hem wordt ingescherpt. Ook en vooral door de dóór en dóór kapitalistische filmindustrie.

De onafhankelijken.

Bijzondere belangstelling verdienen daarom de producten van een betrekkelijk onafhankelijke onderneming als „March of Time”, al hebben haar mensen op sommige onderwerpen een typisch Amerikaanse kijk.

Haar reportage over het Chinese conflict is bijv. zuiver Amerikaans-imperialistisch en gaat niet uit van de Chinese sociaal-economische geschiedenis, maar van de Amerikaanse handelsbelangen.

De sociaal-politieke afleveringen van „March of Time” over Nazi-Duitsland (met de enige ongecensureerde filmopnamen die men uit Duitsland over de grens wist te smokkelen en de werking van Hitlers propaganda zowel in Duitsland als in Amerika, de economische toestand, de recruterings voor leger en arbeidsdienst behandelende), over Oostenrijk etc. zullen wij in ons land echter niet zien. Evenmin als veel ander werk van onafhankelijke filmers, die machteloos zijn tegen de grote filmmaatschappijen en filmtrusts.

Wij zullen dat onafhankelijke werk niet zien, ook al doordat in ons land de bioscopen een gesloten bedrijf vormen, dat nog haar aparte keuring en verboden heeft. (Zo is de film *Potemkin* sinds 1933 door de Bioscoopbond op politieke gronden verboden). Geen ongekeurde film mag, ook niet in besloten kring, meer in Nederlandse bioscoopzalen vertoond worden, krachtens besluit van de Bond, die onze keuring blijkbaar nog verbeteren wil.

Zo zijn er verschillende beletselen, door welke men in Nederland niet zo'n volledig beeld van de ontwikkeling van het sociale element in de film kon krijgen, als men wel zou wensen. Dat het sociale element de aandacht van het bioscooppubliek heeft, ziet men vooral aan het internationale succes van de March of Time-films, die in Australië de naam „Thinkies”, denk-films, kregen.

W. DREES:

De financiële positie

der Nederlandse Gemeenten

De wettelijke regeling inzake de gemeentelijke financiën komt weer eens op de helling. Het is dringend nodig, want het schip is lelijk lek. Het dichten van de gaten zal geen eenvoudige zaak zijn. Met enkele reparaties van beperkte aard zal niet kunnen worden volstaan. Vernieuwing op belangrijke punten is geboden. Intussen blijkt nog niet, dat de Regering het initiatief zal nemen tot afdoende verbetering. Zelfs zijn maatregelen in overweging, die de toestand op sommige punten nog ongunstiger zouden maken. De gemeenten hebben trouwens gedurende de crisisjaren ervaringen opgedaan, die hen achterdochtig stemmen, als de Regering in de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten wijziging wil brengen. Veel goeds hebben zij daarvan niet ondervonden. Herhaaldelijk waren dergelijke wijzigingen voor de gemeenten financieel nadelig en steeds hadden zij groter afhankelijkheid tengevolge.

Het Gemeentefonds.

De instelling van het Gemeentefonds, bij de financiële verhoudingswet van 1929, had juist even vóór de crisis aan de minst draagkrachtige gemeenten enige verlichting gebracht. Zij temperde de verschillen in belastingdruk en scheen enige ruimte van beweging te zullen geven. Toen het Rijk echter nadeel begon te ondervinden van de bepaling, dat de uitkeringen gedurende vijf jaar onveranderd bleven en het Rijk tekorten in het fonds moest bijpassen, maakte het daaraan spoedig een einde. Het denatureerde eerst de

betekenis van deze uitkeringen, die een *recht* waren, tot een naar willekeur te verlenen *gunst*, door aan onverminderde uitkering de voorwaarde van een loonsverlaging te verbinden. Het paste vervolgens een even willekeurige tussentijdse korting op de uitkeringen toe. En tenslotte werd, nog voordat de eerste vijfjarige termijn verstreken was, het systeem gewijzigd. De uitkeringen werden per jaar vastgesteld, zodat de gemeenten de invloed van de conjunctuurwisseling ten volle zouden ondervinden, en in de verdeling werd verandering gebracht. De werking van dit alles werd slechts tijdelijk verzacht door een in tien jaar geleidelijk aflopende garantiebepaling. *Het gevolg is, dat nog jarenlang tal van gemeenten de uitkering uit het fonds voortdurend zien dalen.* Amsterdam b.v. met ongeveer f 700.000 per jaar. Elk jaar wordt de schroef pijnlijker aangedraaid.

Het Werkloosheidssubsidiefonds.

De Regering heeft de werklozensteun willen beschouwen in de eerste plaats als gemeentelijke taak. Dit standpunt bleek natuurlijk onhoudbaar, reeds op de eenvoudige praktische grond, dat in de gemeenten, waar de grootste werkloosheidsuitgaven moesten worden gedaan, de inkomsten meestal ook het sterkst terugliepen, zodat dekking voor de uitgaven onmogelijk was te vinden. Reeds onder het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck had het Rijk zich dan ook genoodzaakt gezien te gaan bijdragen. In 1933 liepen die bijdragen op tot 75 millioen. Het Ministerie-Colijn verminderde ze, zonder enige redelijke grond, tot 46 millioen. Dat was een van de methoden om het Rijksbudget te saneren. Voor het feit, dat de gemeentelijke budgetten, die toch reeds allermint in evenwicht waren, hopeloos werden ontwricht, sloot de Regering de ogen. De gemeenten moesten er maar zien te komen door verdere bezuiniging.

Ondanks alle druk van regeringswege en de ijverige medewerking van gemeentebesturen, vooral nadat b.v. in Amsterdam en Rotterdam het „burgerlijk blok” de leiding nam, bleek het onmogelijk, in het bijzonder natuurlijk in de gemeenten met grote proletarische bevolking, langs de weg van inkrimping van bemoeiingen en verlaging van uitgaven, de middelen te vinden voor de ontzaglijk stijgende uitgaven voor werkloosheids- en armenzorg.

De noodzakelijkheid van een nieuwe regeling drong zich dan ook op. De wet op het Werkloosheidssubsidiefonds kwam

tot stand. Het Rijk stortte daarin zijn bijdrage, aanvankelijk 46 millioen, later 53 millioen, terwijl onder de inkomsten werd opgenomen de opbrengst van 10 procenten op vermogens- en inkomstenbelasting. Verder echter moest het fonds gevoed worden door de gemeenten, die daartoe naar de oorspronkelijke bedoeling zouden moeten afstaan 25 % van hun belastingcapaciteit. Het is in werkelijkheid geworden ongeveer 28 %. Zij ontvangen daartegenover een bijdrage in de werkloosheidsuitgaven naar vaste normen, die er in het algemeen op berekend is, dat de gemeenten zelf van de kosten der werkloosheid blijven dragen een gedeelte, overeenkomende met ongeveer 15 % — in de practijk is het geworden 16 % — van hun belastingcapaciteit.

Dit betekent dus, dat de gemeenten 44% van hun belastingcapaciteit — in sommige gevallen nog meer — direct of indirect moeten besteden voor de werkloosheidszorg.

Het is duidelijk, dat tal van gemeenten daartoe niet in staat zijn. De mogelijkheid werd dan ook geopend naast de vaste, objectieve bijdragen, „subjectieve” bijdragen te ontvangen, tot ten hoogste 99 % van de werkloosheidsuitgaven, en belastingbijdragen, voorzover een gemeente ook de vermindering van de bevoegdheid tot belastingheffing niet kon dragen. Men zou zeggen: kan het mooier?

De lelijke kant van deze schijnbaar zo gunstige mogelijkheid was echter reeds dadelijk, dat de gemeenten, die daarvan gebruik moesten maken, nog afhankelijker werden van het Rijk dan te voren. De Regering kan aan het toekennen van de subjectieve bijdragen voorwaarden verbinden, die de gemeenten dwingen hun ganse beleid naar haar aanwijzingen te richten. En in die afhankelijke positie zijn thans ongeveer 350 gemeenten, waaronder Amsterdam en Rotterdam en de meeste andere grote gemeenten! Een deel van de gemeenten is overigens ook na toekenning van de volle subjectieve bijdrage nog noodlijdend en moet dus nog verdere steun van het Rijk vragen, waarbij nog verder gaande eisen plegen te worden gesteld. En van de gemeenten, die nog niet rechtstreeks afhankelijk zijn, leven de meeste onder de druk van de vrees het te worden.

Om de misère vol te maken, heeft de Regering, toen de middelen van het fonds ontoereikend bleken, niet voorgesteld ze te versterken, maar is zij in de plaats van *bijdragen* voor een belangrijk deel *voorschotten* gaan geven, zij het, op aandrang van de Tweede Kamer, renteloos. De gemeenten, die er het moeilijkst aan toe zijn, hebben dus

het vooruitzicht, als herstel intreedt, nog jaren gebukt te gaan onder de verplichting die voorschotten terug te betalen. En aan verschillende gemeenten, waaronder Amsterdam en Rotterdam, worden zelfs noch voorschotten, noch bijdragen gegeven tot het bedrag, dat nodig zou zijn om de begroting te doen sluiten.

De toestand.

Zonder de extra-bijdragen, de noodlijdendheidsbijdragen, gebruik van reserves enz., zouden de gewone uitgaven der gemeenten in 1937 de gewone inkomsten met bijna f 40 miljoen hebben overtroffen. (De gemeentelijke reserves, die voor bijzondere doeleinden inbegrepen, zijn van 1931 tot 1937 gedaald van 69 tot 19 miljoen.) Na gebruik van alle mogelijke bijzondere dekkingsmiddelen bleef er een tekort van ruim 16 miljoen.

Het is merkwaardig, dat, zoals Ed. Polak onlangs terecht opmerkte, niemand er zich meer veel van aantrekt, dat op de gemeentebegrotingen ondanks alles nog vele miljoenen ongedekt blijven. In de eerste crisisjaren werd moord en brand geschreeuwd als een begroting b.v. van Amsterdam of Rotterdam niet sloot. Op drastische maatregelen werd aangedrongen om aan een dergelijke wantoestand een einde te maken. Nu wordt er nog wel wat gemopperd, maar in feite berusten sinds lang de burgerlijke partijen en ook Gedeputeerde Staten en de Regering in wat aanvankelijk ontoelaatbaar werd geacht. In een aantal gevallen wordt de beslissing over de goedkeuring van een begroting slepende gehouden tot het jaar om is. Dan wordt bijschrijving van het tekort op de kapitaaldienst aanvaard, zodat er voor wordt geleend. Al blijft natuurlijk zuinigheid geboden, de mogelijkheid om door verdere bezuiniging het tekort weg te werken, wordt nauwelijks meer ernstig bepleit. Het is een droevig échec van de in ons land indertijd met zoveel pretentie ingezette deflatiepolitiek.

Gezond zal de toestand eerst worden bij een economische opleving, die de inkomsten van de bevolking en daarmee van de openbare lichamen doet toenemen en de uitgaven voor werklozenzorg en armenzorg afnemen. Ten dele is het intreden daarvan afhankelijk van internationale verhoudingen, die niemand in ons land in zijn macht heeft; voor een ander deel van het voeren van een economische politiek, die in eigen land productie en verbruik stimuleert in plaats van

ze te doen inkrimpen. Intussen kunnen de gemeenten daarop niet wachten.

Ook de Regering wil thans verandering. Zij is, als ik goed zie, zelf ook bekropen door een gevoel van machteloosheid tegenover de taak om 350 gemeenten van Den Haag uit mede te besturen en op de meeste andere nog een wakend oog te houden.

Het anti-revolutionnaire Tweede-Kamerlid, de heer Wageenaar, die tot verleden jaar als hoofdambtenaar aan het Departement van Financiën een belangrijk aandeel heeft gehad in de bemoeiingen met de gemeenten, heeft in de Kamer duidelijk uitgesproken hoe zijn ervaringen hem tot de slotsom hebben gebracht, dat een zo intense centrale bemoeiing op de duur onhoudbaar is.

Wat zijn nu de plannen der Regering?

Forensenbelasting en extra-inkomstenbelasting.

Teneinde de positie te verbeteren van „werkgemeenten”, welke velen buiten haar grenzen zien wonen, die binnen haar gebied hun inkomsten verwerven, wordt weer een forensenbelasting voorgesteld, waarbij de opcenten op de gemeentefondsbelasting voor hen, wier belastbaar inkomen *f* 1.800 of meer bedraagt, zullen worden verdeeld tussen woon- en werkgemeente.

De grondgedachte schijnt mij juist. De resultaten zullen echter beperkt zijn. Amsterdam verwacht van deze belasting een bate van *f* 550.000,—, op zichzelf geen kleine som, maar toch gering in verhouding van de Amsterdamse tekorten; Rotterdam een bate van *f* 100.000,—. Sommige woongemeenten zullen hun verlies gemakkelijk kunnen dragen; andere dreigen echter op hun beurt in moeilijkheden te komen. Verder wordt voorgesteld aan noodlijdende gemeenten de bevoegdheid te geven een eigen gemeentelijke inkomstenbelasting te heffen om de begroting sluitend te maken. Dit heet wenselijk om de eigen verantwoordelijkheid te herstellen. Zij moeten er niet op rekenen, dat het Rijk toch de tekorten wel zal dekken. De ingezetenen zullen moeten beseffen, zo is de redenering, dat, als zij bepaalde voorzieningen willen handhaven, die wellicht uitgaan boven hetgeen elders geschiedt, zij ook bereid moeten zijn de kosten daarvan zelf op te brengen. Uit de toelichting is op te maken, dat de Regering, al zal deze mogelijkheid gelden voor noodlijdende gemeenten in het algemeen, in de eerste plaats

denkt aan Amsterdam en Rotterdam, die formeel nog niet onder de noodlijdende gemeenten zijn gerangschikt, maar waarmede zij niet goed raad weet. Zij meent klaarblijkelijk, dat daar nog wel flink bezuinigd kan worden, maar kan of wil niet zelf aangeven waarop en hoe. Zij wil nu, langs de weg ener anders dreigende extra-belasting, daartoe dringen. Toch kan zij er niet toe besluiten de gemeenten dan ook werkelijk vrij te laten in de keuze tussen belastingheffing of verdergaande bezuiniging. Zij herstelt de eigen verantwoordelijkheid volstrekt niet. Als een gemeente een tekort heeft en een Rijksbijdrage zou willen vragen, moet zij verzoeken de belasting te mogen heffen. De Regering zal daartoe echter pas toestemming verlenen als de begroting eerst tot een bepaald peil is teruggebracht. Een jammerlijk hinken op twee gedachten!

In het voorstel, zoals het thans luidt, zit enkel voordeel voor de Rijksschatkist, zonder dat de gemeenten er iets bij winnen, hetzij materieel, hetzij door groter vrijheid. En *de bevolking zal extra-lasten moeten opbrengen juist in die gemeenten, waar de nood het nijpendst is* en de belastingen reeds het thans toegelaten maximum hebben bereikt. Bovendien zal de belasting onevenredig zwaar drukken op de minst draagkrachtigen, omdat progressie niet wordt toegelaten.

Wat wil de Regering verder doen?

Dat de voorgestelde belastingmogelijkheden op zichzelf geen oplossing brengen, beseft ook de Regering. Zij erkent thans eindelijk ook, al blijft zij verdere bezuiniging noodzakelijk achten, dat het Rijk meer geld ter beschikking van de gemeenten zal moeten stellen. In plaats van 21 millioen aan voorschotten uit het Werkloosheidssubsidiefonds, wil zij stellen bijdragen uit 's Rijks kas tot een bedrag van 26 millioen. Het is begrijpelijk, dat de Regering dit ziet als een groot offer, dat het Rijk zal brengen voor de sanering der gemeentefinanciën.

Hoe komt het dan, dat gemeentelijke kringen haar voornemens met zo weinig geestdrift, ja met wantrouwen hebben begroet? Vooreerst wordt de hulp nog weinig afdoende geacht. Hoe belangrijk het voor den Minister van Financiën ook is, dat hij 21 millioen, waarvoor werd geleend, moet dekken op de gewone dienst, en hoezeer dit voor de toekomst ook voor de gemeenten een verbetering betekent,

dadelijke verlichting wordt, voor zover dit bedrag betreft, niet verkregen. En de 5 miljoen méér zullen onvoldoende blijken, zoals duidelijk wordt als men zich er rekenschap van geeft hoe groot de reële tekorten zijn alleen reeds van Amsterdam en Rotterdam.

Dat velen de regeringsplannen echter niet alleen onvoldoende, maar gevaarlijk achten, heeft andere gronden.

Wijziging in karakter van het Werkloosheidssubsidiefonds.

De Regering wil namelijk de 26 miljoen niet toevoegen aan het Werkloosheidssubsidiefonds om de bijdragen daaruit te verhogen. Zij wil integendeel nog enige miljoenen aan dat fonds onttrekken en het dan maken tot een verdelingsfonds, waaruit de gemeenten jaarlijks aan objectieve bijdragen ontvangen wat de middelen toelaten. Voorzover die bijdragen onvoldoende zijn, zullen de gemeenten als noodlijdend worden beschouwd en behandeld. De bovengenoemde 26 miljoen en het bedrag van ruim 4 miljoen, waarmee de Rijksbijdrage aan het fonds wordt verminderd, zullen worden toegevoegd aan de post voor noodlijdende gemeenten op de begroting van Binnenlandse Zaken, welke post daardoor 37,5 miljoen zou gaan bedragen. Bleef het hierbij, dan zouden in plaats van subjectieve bijdragen uit het Werkloosheidssubsidiefonds, die nog min of meer werden beschouwd als iets, waarop een gemeente aanspraak kan doen gelden, noodlijdendheidsbijdragen treden, die de gemeenten in nog groter afhankelijkheid brengen. De ondragelijke toestand, dat honderden gemeenten uit Den Haag, zo niet worden bestuurd dan toch voortdurend worden bedild, zou erger in plaats van beter worden. Van enige verruiming van mogelijkheden bij het vervullen van de gemeentelijke taak zou geen sprake zijn.

Wel is waar verklaart de Regering, dat zij het aantal noodlijdende gemeenten wil beperken en dat zij daarom de 37,5 miljoen zoveel mogelijk wil verdelen naar objectieve normen. Niet de flauwste aanduiding is echter te vinden hoe zij zich dat voorstelt. Er is bij de begrotingsdebatten naar gevraagd. Antwoord is niet gekomen. De reden is duidelijk. De Regering heeft er zelf nog geen voorstelling van. Zij jaagt trouwens twee doeleinden na, die bezwaarlijk verenigbaar zijn. Zij wil, naar zij zegt, af van de ingrijpende bemoeiingen met het gemeentelijk beheer, waartoe het verlenen van subjectieve bijdragen noopt, en wil daarom verdeling naar vaste maatstaven. Tevens wil zij echter voor

komen, dat enige gemeente meer ontvangt dan volstrekt onmisbaar is om bij de uiterste zuinigheid de eindjes aan elkaar te knopen. Waartoe men uiteraard de financiële toestand en het beleid van elke gemeente minutieus zou moeten nagaan!

Nieuwe wolken boven de gemeenten.

Intussen heeft de Regering nog andere plannen, waardoor zich weer donkere wolken boven de gemeenten samenspinnen. Ter versterking van de Rijksmiddelen is een reeks belastingvoorstellen aangekondigd. Daartegenover zullen in het belang van het bedrijfsleven andere belastingen worden verlicht of afgeschaft. Ongelukkigerwijze zullen de gemeenten en van de belastingverhoging en van de belastingverlaging de dupe worden.

De in uitzicht gestelde loon-, winst-, huur- en rentebelasting zal vermoedelijk leiden tot daling van de opbrengst der gemeentefondsbelasting en de daarop door de gemeenten geheven opcenten. De winstbelasting zal ook de opbrengst van de dividend- en tantiëmebelasting, die gedeeltelijk aan de gemeenten ten goede komt, doen teruglopen. Het schijnt bovendien in de bedoeling te liggen ook gemeentebedrijven onder de winstbelasting te doen vallen.

De belastingverlagingen zullen mede betrekking hebben op gemeentelijke belastingen. Het recht om een zakelijke bedrijfsbelasting te heffen zal vervallen. De personele belasting zal voor een deel worden prijs gegeven. De vermogensbelasting, waarop de gemeenten opcenten heffen, zal worden verlaagd.

De Regering heeft schadeloosstelling van de gemeenten in uitzicht gesteld. De Minister van Financiën heeft echter verklaard, dat hij slechts een aflopende compensatie op het oog heeft. Blijft het daarbij, dan zullen weer vele millioenen aan de gemeenten ontnomen worden. De enige troost, die gegeven wordt, is, evenals bij de daling van de uitkeringen uit het Gemeentefonds, dat zij slechts langzaam gevild worden in plaats van ineens. Hoop op herstel uit de noodtoestand, waarin zij zich bevinden, zou voor lange tijd moeten worden opgegeven.

De noodzakelijkheid het vraagstuk in zijn geheel te bezien.

In het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer inzake de wetsontwerpen betreffende de extra-inkomstenbelasting en

de forensenbelasting, wordt terecht ook het algemene beleid van de Regering tegenover de gemeenten besproken. Verklaard wordt, dat men „vrijwel algemeen” van oordeel was, „dat het vraagstuk der gemeentefinanciën als één geheel moet worden gezien en alle te treffen maatregelen tegelijk in ogenschouw behoren te worden genomen. Geschiedt dit niet, dan kan het tot stand komen van een bevredigende oplossing niet worden verwacht.”

Houdt de Kamer aan dit standpunt vast, dan kan de behandeling van het complex van maatregelen van grote betekenis worden voor de gemeenten. De Nederlandse gemeenten hebben in de laatste tientallen van jaren prachtig werk gedaan. Zij hebben pioniersarbeid verricht op tal van gebieden, waarop de centrale overheid zich pas veel later en dikwijls slechts aarzelend begaf. Voor de volkshuisvesting, de gezondheidszorg, het onderwijs en cultureel werk, de werkloosheidsverzekering en de werklozensteun, de ontwikkeling van de oude armenzorg in de richting van maatschappelijk hulpbetoon, en vele andere bemoeiingen ten dienste van de massa der bevolking, heeft gemeentelijk initiatief een levenwekkende betekenis gehad. De sociaal-democratie in het bijzonder heeft er op aangestuurd, zoals haar gemeenteprogram zegt, „de organen en instellingen der gemeenten op de beste en ruimste wijze dienstbaar te maken aan de geestelijke en stoffelijke behoeften der bevolking.” Na de versterking van haar vertegenwoordiging bij de vorige raadsverkiezingen en de hernieuwde deelneming aan het dagelijks bestuur in de grote gemeenten, is weer nieuwe krachtsontplooiing waar te nemen, in het bijzonder bij de werkverruiming, gericht op het geschikt maken van de gemeenten voor nieuwe verkeers- en woonverhoudingen. Ook waar hoger gezag het treffen van regelingen in hoofdlijnen aan zich heeft getrokken, is gemeentelijke uitvoering ter vermindering van bureaucratische verstarring van grote waarde.

Willen de gemeenten opgewassen zijn tegen hun belangrijke taak, dan moet hun de onmisbare bewegingsvrijheid worden hergeven. Grotere feitelijke bewegingsvrijheid, doordat meer middelen tot hun beschikking komen; grotere vrijheid ook, doordat inmenging van hogerhand tot normale proporties wordt teruggebracht.

Ook naar de gedachtengang van de Regering moet het daarvoor nodige geld te vinden zijn. Zij acht belastingverhoging immers mogelijk en toelaatbaar in de gemeenten, die er het

slechtst voor staan. Dan kan ook niet als ondragelijk worden afgewezen een in plaats van die extra last te stellen veel beperkter verhoging in alle gemeenten van de hoofdsom der gemeentefondsbelasting, waarvan de opbrengst via het Gemeentefonds over de gemeenten zou kunnen worden verdeeld, terwijl ook de opbrengst der opcenten enigszins zou toenemen, — een denkbeeld onlangs door De Zeeuw nader ontwikkeld in de jaarvergadering van de Vereniging van Sociaal-Democratische Staten en Gemeenteraadsleden.

Als voorts de 26 millioen, die de Regering méér op de Rijksbegroting wil brengen, werden toegevoegd aan het Werkloosheidssubsidiefonds, zou het mogelijk zijn, aan de gemeenten naar vaste normen meer uit te keren voor de werkloosheidsuitgaven of op een geringer deel van hun belastingcapaciteit beslag te leggen. Onder de gemeentelijke uitgaven, waarvoor wordt bijgedragen, zou dan ook kunnen worden begrepen de steun aan kleine zelfstandigen, die nodig is geworden door dezelfde maatschappelijke omstandigheden als de steun aan werklozen.

Er moet ook een einde komen aan de onredelijke toestand, dat voor *werkverruiming* via het Werkfonds enkel *voorschotten* worden verstrekt, waarvoor rente en aflossing moet worden betaald, en bij *werkverschaffing* grote *bijdragen*, zodat er bij de gemeenten een onevenredig groot financieel belang ontstaat om werken, die op normale wijze zouden zijn uit te voeren, het karakter van werkverschaffing te geven.

Een oplossing in deze geest, die met goede wil in korte tijd zou zijn te verwerkelijken, zou aan vele gemeenten de mogelijkheid hergeven, zij het nog op sobere wijze, hun taak verder op eigen kracht te vervullen. Voor de toekomst zou dan nodig zijn een nieuwe afbakening van de taakverdeling tussen Rijk en gemeenten, en in verband daarmee een nieuwe afbakening van de belastinggebieden, waarbij aan de gemeenten een deel zou moeten worden toegekend van belastingen, die minder conjunctuurgevoelig zijn dan gemeentefonds- en vermogensbelasting.

De gemeente blijve een levend orgaan.

De Nederlandse gemeente dient te blijven, ja weer in veel sterker mate te worden, een krachtig orgaan, met eigen leven, met de mogelijkheid ten behoeve van de bevolking, waarmee zij in zoveel nauwer contact staat dan de Rege-

ring, die collectieve voorzieningen te treffen, die plaatselijk het best kunnen worden verzorgd. Zij worde daarin niet belemmerd, noch door zich opstapelende tekorten voor uitgaven, tot welker dekking zij naar hun aard en omvang niet in staat is, noch door onderwerping aan een gecentraliseerde bureaucratie.

Zij had ook nooit door hoger gezag, ter wille van luttele bedragen, mogen worden beroofd van essentiële elementen in de plaatselijke gemeenschap, zoals enige jaren geleden op ontstellende wijze is geschied bij de gedwongen opheffing van tal van kleine, maar nog levenskrachtige openbare scholen.

De S.D.A.P. is in 1935 de raadsverkiezingen ingegaan met als eerste punt op haar program

„Verdediging op de grondslag van Grondwet en Gemeentewet van de autonomie der gemeenten en van de democratische bestuursvorm”;

en als tweede punt een wijziging van de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten

„zodanig, dat de toestand van noodlijdendheid, waarin vele gemeenten verkeren, wordt opgeheven, en de gemeenten in staat gesteld worden haar sociale taak te hervatten.”

Zij heeft daarbij tevens de strijd gevoerd voor een dadelijke hervatting der gemeentelijke activiteit, zover de knellende banden, die zijn aangelegd, dat maar enigszins toelaten. Zij heeft zich daarvoor in de plaatsen, waar zij aan het bestuur deelneemt, ook met treffend resultaat ingespannen.

De komende actie zal worden gevoerd in dezelfde geest. Weer is een strijd over de gemeentepolitiek tevens een strijd over de landspolitiek. De uitslag dient een getuigenis te zijn van de wil van het Nederlandse volk om de democratie te behouden, ook in de levende vorm van een krachtige plaatselijke gemeenschap, en om die democratie doelbewust aan te wenden voor een actieve politiek van werk en welvaart in gemeente en Rijk.

Bekering tot het activisme?

HET CONGRES DER FRANSE PARTIJ

De Franse socialistische Partij (S.F.I.O.) heeft op Kerstmis haar congres gehouden in de Parijse voorstad Montrouge. Lang en hartstochtelijk heeft zij gediscussieerd over de zakelijke inhoud van haar vredespolitiek, en ze heeft de moed gehad om haar debatten niet te beëindigen met een onduidelijke „eenheids”-motie. Vrijwel voor het eerst in zijn politieke loopbaan is Blum er niet op uit geweest, om een verzoenend woord te spreken, maar heeft hij zich aan het hoofd gesteld van een bepaalde stroming. Als voornaamste spreker van de zogenaamde „oorlogszuchtigen”, de „bellisten”, heeft hij een kleine meerderheid verworven tegenover de „pacifisten” van Paul Faure en zijn geestverwanten. Laat ons beginnen, de zakelijke inhoud van de beide (naar Franse gewoonte, zeer langdradige) resoluties tegen elkaar af te wegen.

Beide groepen erkennen de noodzakelijkheid van landsverdediging. Bij een overval op het grondgebied zal het gehele Franse socialisme zijn aandeel nemen in de afweer met alle middelen. Aan de andere kant geven beide richtingen toe, dat het behoud van de vrede een groot offer waard is, en dat dus geen internationale oplossing te verkrijgen is door het stellen van brutaliteit tegenover brutaliteit, bluf tegenover bluf. Wanneer concessies nodig zijn om de atmosfeer in Europa te kalmeren, dan mag men deze niet van te voren afwijzen. Als bewijs van goede wil, kome Frankrijk met het voorstel van een internationale conferentie op brede grondslag, waar alle problemen openlijk kunnen besproken worden.

Tot zover dus geen enkele onenigheid. Maar deze ontstaat, zodra men zich de concrete inhoud van de bewuste confe-

rentie gaat voorstellen, en de rol, die Frankrijk er spelen moet. De socialistische Partij, aldus de Blumisten, „verzet zich allerminst tegen directe besprekingen met de totalitaire dictaturen, met als enige voorwaarde, dat deze onderhandelingen dienen tot de opheldering en gezamenlijke regeling van de Europese vraagstukken”. Daartegenover zeggen de Paulfauristen: „Om daartoe te komen, zal de Partij alle onderhandelingen met alle landen en op alle gebieden uitlokken. Zij zondert geen enkele voorbereidende, of zelfs fragmentarische bespreking uit. Zonder de gevoelens te verbergen, die de Hitleriaanse praktijk haar inboezemen, zou de Partij met vreugde het verbond bezegelen, dat tussen Frankrijk en Duitsland zou kunnen tot stand komen, als inzet van een algemener verbond”.

De tekst van Blum is ongetwijfeld koeler dan die van Faure. Maar het verschil is meer dan een schakering van temperatuur. De meerderheid wil even hartstochtelijk een Europees accoord als de minderheid, maar zij meent, dat het succes van onderhandelingen met de „totalitaire dictaturen” pas mogelijk is, wanneer vooraf aan twee voorwaarden is voldaan, namelijk: een indrukwekkende versterking van de nationale weerbaarheid, en een toenadering van de Angelsaksische landen tot Rusland, met Frankrijk als bemiddelaar. Harerzijds wijst de minderheid op de nationale en internationale gevaren van overbewapening („zulk een bewapening trekt de oorlog aan!”....) en op de consequenties van een nieuwe bewapeningswedloop voor de sociale politiek, betaalde vakantie en 40-urenweek. Zij voegt aan deze redenering toe, dat de vorming van twee „ideologische blokken” tot een conflict leiden moet, terwijl een oorlog in het gunstigste geval op niets anders zou uitlopen dan op een nieuw Versailles.... dat door de socialisten weer zou moeten worden bestreden, gelijk dat van 1918 door ons bestreden is.... verondersteld tenminste, dat er na een „gewonnen” oorlog nog socialisten zouden zijn....

Wanneer men zich de moeite geeft, deze laatste woorden te herlezen, zal men beseffen, hoe dankbaar de taak van de minderheid op het Congres, trots alles, was. Zij sprak woorden, die jarenlang onder ons inheems waren geweest, ja, die dikwijls genoeg de inzet hadden gevormd van onze gehele strijd tegen de reactie. Terecht kon zij de meerderheid voor de voeten werpen, dat Blum thans hetzelfde zei wat de chauvinisten hemzelf eertijds in het gezicht geslingerd hadden. Zij bestreed hem met zijn eigen woorden van

nog kort geleden: „de oorlog lost niets op”, „de fatale bewapeningswedloop leidt tot verarming, reactie en tenslotte tot oorlog”, „geen groter misdaad dan de oorlog onvermijdelijk te achten” enz. Het standpunt van de minderheid leek dus zeer sterk. En toch bleef zij... minderheid, zelfs nadat de groep-Deixonne (geschaard om het maandblad *Redressement*) zich bij haar had aangesloten.

Hoe is dat te verklaren?

Niet door de bijzondere begaafdheid van een meeslepend spreker. Het intelligente betoog van den Paulfaurist Arnol en de warme, eenvoudige welsprekendheid van zijn geestverwant Le Bail maakten op het Congres ongetwijfeld een gunstiger indruk dan de bezwete bezweringen van Charles Spinasse of de schreeuwerige heftigheid van Grumbach. En ook Blum zelf was oratorisch ongetwijfeld verre de mindere van zijn belangrijkste tegenvoeter, den Partijsecretaris Faure. Trouwens, ook als persoonlijkheid is de laatste aanmerkelijk meer geliefd dan de omzichtige fractievoorzitter. Blum is een scherp intellect met een grote liefde voor het ideaal — Paul Faure is een bewogen mens, die tenslotte schrander genoeg blijkt. De eerste een intellectueel, wiens betoog „een zaklantaarntje richt op alle duisterheden van een probleem”, zoals een congressist het tegenover mij formuleerde. De tweede een boerenzoon, typische Fransman, die fris van de lever zijn mening zegt. Blum heeft de stille aandacht der partijgenoten, maar als hij uitgesproken is, volgt geen ovatie of Internationale. Men koestert voor hem een genegenheid, die is opgebouwd uit vertrouwen en bewondering, maar populair is hij niet bijzonder. „Wat wilt Ge? Men is niet ongestraft de intelligentste man van de Kamer”, zei alweer een afgevaardigde uit het land, in een particulier gesprek.

Men kreeg de indruk, dat Blum zich in zijn grote rede (die bijna twee uur duurde) niet durfde te laten gaan. Kwestie van karakter, maar misschien ook terughoudendheid van den staatsman, die niet alles zeggen kan. In elk geval sprak hij niet de simpele woorden, die Paul Faure in zijn geval zou hebben gezegd, en die waarschijnlijk aldus zouden hebben geluid: „Partijgenoten! Toen ik aan het bewind was, of van de Regeringspolitiek althans nauwkeurig op de hoogte, hebben wij niet opgehouden, te capituleren: Spanje, Oostenrijk, Tsjechoslowakije. Ik heb met de fascistengespraakt, en ben bereid dat opnieuw te doen. Door de ervaring heb ik echter geleerd, dat deze „totalitaire dictaturen” een-

voudig niet wensen te luisteren, zolang zij onze vredesbetuigingen opvatten als even zo vele bewijzen van zwakte. De vrede redden betekent: vóór alles de onbeschaamdheid der fascistten terugwijzen. Hiervoor is nodig: het stellen van macht tegenover macht. Voorzichtig, opdat ons „blok” geen bedreiging wordt en dus panische verweersinstincten zou gaan oproepen. Maar toch krachtig, opdat men aan de overkant kan weten, waar men aan toe is. Wij staan tegenover een nieuwe situatie, en daarom is het citeren van mijn eigen woorden van vroeger tamelijk zinloos. Toen betekende strijd voor ontwapening: strijd voor blijvende vrede tussen volken van goeden wil. Thans kennen wij, zoal geen volken, dan toch régimes van kwaden wil. Deze zullen pas verstandig worden, wanneer zij leren inzien, dat voortzetting van hun afpersingspolitiek te veel militaire risico's mee-brengt. Partijgenoten, deze situatie — niet door ons gemaakt, maar door de doodsvijanden van het Socialisme! — wordt in de motie die mijn naam draagt geconstateerd; laat ons er de consequenties uit trekken”.

Dat alles heeft Blum gezegd — tussen de regels. Maar het congres heeft hem toch wel begrepen. Met 4322 stemmen tegen 2837 en 1014 onthoudingen heeft het hem gevolgd: een verhouding dus van 6 tegen 4. Men mag aannemen, dat ook de blanco-stemmers op dezelfde wijze verdeeld waren.

Ik acht deze uitslag voor de „bellicisten” een overwinning. Het staat vast, dat vóór en onmiddellijk na München een soortgelijke resolutie als die van Blum niet de helft van dit aantal stemmen zou hebben verkregen. Ja, het is de vraag, of de Partijleider een meerderheid zou hebben gehaald, zonder de bekende demonstraties in de Italiaanse „Kamer”. Inderdaad kon men hier en daar te Montrouge nog sporen waarnemen van een gedachtengang, die het intelligentste verdedigd is door den Duitsgezinden journalist Pierre Dominique, in het dagblad *La République* en in een schitterend geschreven boekje: *Après Munich. Veux tu Vivre ou Mourir?*¹⁾ Dit standpunt komt in het kort hierop neer: In München hebben wij het slotbedrijf gehad van Frankrijks Middeneuropese politiek sedert de oorlog. Laten wij thans niet meer onze kracht zoeken in bondgenootschappen en met zwakke nationaliteitenstaten, maar ons veilig terug-trekken achter de Maginot-linie. Onze taak is geen andere dan versterking van onze volkskracht in het moederland en

¹⁾ Paris, Stock, 1938.

in de koloniën, of, met een groot woord als troost voor de nederlaag: „opbouw van het Imperium”.

Dit program had weerklank gevonden tot diep in de Partij. Puntig formuleerde Blum op het Congres, dat men niet van hém moest verwachten, „imperialist te worden uit pacifisme”. Helaas! Nauwelijks had men deze koloniale afleidings-tactiek ingezet, of Mussolini kondigde een greep aan naar Noord-Afrika... En nu komt ook Dominique in het geweer: „Tunis is Frans en zal dat blijven”, schrijft hij in zijn orgaan, en de Italiaanse pers verwijt hem evenzeer zijn „onbeschaamdheid” als aan den verwoedsten „bellicist”!... De waarheid is, dat de grens van Tunis bij Eger had moeten verdedigd worden, en dat Italië nergens anders dan in het Franse „Imperium” vergoeding zoeken kon voor de ondergang van Oostenrijk en Tsjechoslowakije. Mussolini is door Hitler uit de Balkan verdrongen: zelfs het oude getrouwe Hongarije wijkt voor de Duitse penetratie. Wie anders kan deze rekening helpen vereffenen dan Frankrijk?

Voor de Fransen was deze consequentie moeilijk te aanvaarden. Zij willen met rust gelaten worden, en in zoverre gaf het Congres van de S.F.I.O. een zuiver beeld van het gehele Franse volk: een pacifistisch boerenvolk,²⁾ dat de wereldoorlog gevoerd heeft, en dat vandaag het onmogelijke beproeft, om een nieuwe catastrofe te ontgaan. Alle sprekers van de minderheid hebben met hartstocht betoogd, dat de motie van de meerderheid ons in de situatie bracht van 1914. De term: „Zover is het al gekomen”, hoorde men in hun betogen telkens terugkomen. Onverbiddeijk was dan echter het antwoord van de Blumisten: „Neen, niet de motie brengt ons in deze situatie. De motie constateert slechts, dat de anderen ons in die situatie hebben gebracht, en wij verleggen onze stellingen alleen, om de vrede beter te kunnen verdedigen”. Voor dit argument is het Congres gezwicht, moeizaam en met nog minder enthousiasme dan de uitslag van de stemming zou doen vermoeden. Het applaus was in meerderheid voor de „pacifisten” — de stemmen tenslotte toch voor Blum....

Is de meerderheid dan geforceerd? Door de omstandigheden, ja! Maar niet door handige vergaderingstactiek; noch door overweldigende propaganda, want beide hebben aan de zijde der Blumisten ontbroken. De feiten zelf hebben de geesten snel doen evolueren, en (laat men zich daar bij de

²⁾ Het was opvallend, dat het meer agrarische Zuiden een sterkere Paulfauristische stroming vertoonde dan het industriële Noorden!

Nazi's geen enkele illusie over maken!), wannéer de fascistische chantage voortgaat, zal de Socialistische Partij, met uitzondering van de onbeduidende „integrale pacifisten”, gesloten achter een activistische buitenlandse politiek van Frankrijk staan. Tegenover een gedrild Duitsland zal geen verdeeld en verdelend Socialisme een halfslachtige houding aannemen. De Partij zal, zodra het gevaar nog dichterbij komt, een eenheid vinden, die des te hechter is omdat ze door discussie en gewetensstrijd is verkregen. En daarmee zal het Socialisme een voorbeeld zijn voor het land.

Men wil er nog niet aan. Men kijkt nog rond, of er geen andere uitweg is dan „het opvoeren van het nationale verdedigingsapparaat tot de hoogste technische doeltreffendheid” en het sluiten van „eenzijdige” verdragen, die het Duits-Italiaanse gevaar als het ware zouden isoleren. Men citeert Jaurès' redevoeringen tegen het Frans-Russische accord van vóór 1914. Men ziet niet in, dat terugval in de oorlog slechts dan te vermijden is, wanneer men het heden niet verwacht met de verleden tijd.

En dan komt men af en toe met een schijn-Marxistisch schema voor de dag: de voorstelling, dat de tegenstelling tussen de as Rome-Berlijn en de door Blum gewilde verbindingen, geen andere zou zijn dan die van „verzadigd” en „onverzadigd” „imperialisme”.

Ik kan deze redenering niet anders zien dan als een drogreden. Zet werkelijk „het imperialisme” er aan beide kanten achter? Hoe wil men dan verklaren, dat de *werkelijke* imperialistische groepen in Frankrijk al lang zóveel vertrouwen hebben gekregen in Hitler's anti-socialisme, dat zij hem niet willen hinderen met een oorlog, die het einde van zijn stelsel zou betekenen? De bitterste vijanden van het Volksfront, de *echte* kapitalistische elementen, de „tweehonderd families”, dragers van koloniale belangen, zijn al lang zóver, dat zij gaarne Duitsland willen tegemoet komen — óók, zelfs in de koloniale kwestie — om erger te voorkomen. Het verbond tussen kapitalisme en nationalisme is in Frankrijk al lang volkomen verbroken. Dezelfde pers, die destijds verklaarde, dat „de Boche betalen moest”, die de Ruhrbezetting goedkeurde en de socialisten voor landverraders uitmaakte omdat zij het tegen Poincaré durfden op te nemen — deze zelfde pers, die ervoor pleitte, om aan de Duitse Republiek van Weimar het bloed onder de nagels weg te halen, is thans tegenover Hitler zacht en vriendelijk, begrijpend en over„objectief”.

En willen in Duitsland de „imperialisten” een oorlogspolitiek? Is het niet veeleer zó, dat zij Hitler hebben gesteund zonder hem ooit geheel te beheersen? Hebben zij hem thans in hun macht? Wij, socialisten, hebben de traditionele gewoonte, om, als iets ons tegenstaat, direct verband te zoeken met het kapitalistische stelsel, dat Marx ons leerde doorzien en bestrijden. Maar de waarheid is, dat het Duitse régime oneindig erger is dan wat ooit het kapitalisme in zijn ergste periode vertoonde. Want zelfs in de jaren der ongebreidelde uitbuiting konden de arbeiders zich nog verzetten, organiseren, druk uitoefenen — onder het fascisme echter schijnt elke poging tot protest volmaakt zinloos geworden. De rest is zwijgen; één schreeuwt voor ons allen.

Wie dit alles op de brede rug van het kapitalisme schuift, dreigt zichzelf te bedriegen. Zeker, de kapitalistische verhoudingen zijn de voedingsbodem voor het fascisme geweest. Maar wie met deze mededeling volstaat, begaat een bijna even grote dooddoener als de Christen, die alles aan de zonde toeschrijft. Het is juist — maar men komt er practisch niet verder mee. Verder komt men pas, wanneer men erkent, dat het kapitalisme zózeer in verval is geraakt, dat het de politiek niet meer in de hand heeft. Uit de decadentie van het kapitalisme groeit ofwel een socialiserende democratie (Scandinavië) ofwel de barbarij, „waarin de strijdende klassen gezamenlijk ten onder gaan” (Marx). Wie zich tegen deze tot systeem geworden chaos verdedigt, vindt iets geheel anders tegenover zich dan „een vorm van kapitalisme” of „een onbevredigd imperialisme”.³⁾ Hij vindt tegenover zich (om nogmaals Marx te citeren): „de absolute ontmenselijking van den mens”, den dynamischen anti-mens. Tot dezen vijand moet men de woorden leren spreken, die hij verstaat — en dat zijn er maar zéér weinige.

Het Congres van de S.F.I.O. had zich nog lang niet van alle illusies bevrijd. Ook de Blumisten schenen mij — op één enkele uitzondering na — geestelijk nog niet geheel klaar, en het is dan ook zeer verklaarbaar, dat Blum de bijeenkomst had willen uitstellen. Misschien was dat inderdaad beter geweest, want laat ons openlijk uitspreken, dat het Congres met zijn taak niet is gereed gekomen. Het heeft een beslissing genomen, maar kon er nog niet toe komen, de consequenties van zijn besluit geheel te overzien. Zeker is het de sterke kant van de „pacifistische” betogen geweest, dat zij de meerderheid telkens konden stellen tegenover

³⁾ Zie het artikel van Schmidt in het Januari-nummer van dit tijdschrift.

verantwoordelijkheden, die zij nog niet met zoveel woorden had aanvaard. Inderdaad kan het tot grote verwarring leiden, wanneer het Franse Socialisme thans bij de genomen besluiten stil blijft staan — een gevaar, dat mij helaas niet geheel uitgesloten lijkt.

Alles beheersende vraag: Wat nu? Betekent de resolutie Blum, dat wij onze plaats moeten innemen als een gehoorzame sectie van het burgerlijke nationalisme? Betekent ons huidige standpunt, dat wij alle sociale eisen zullen moeten verzwijgen, ten bate van de landsverdediging? Erger: betekent het niet een slag in de lucht, gezien de toestand, waarin de Franse staatsfinanciën verkeren?

Deze vragen zijn door de organen van de minderheid met nadruk gesteld, met name in het veertiendaagse Paulfauristische blad *Le Socialiste*. Het is bedenkelijk, dat noch de Blumisten in hun blaadje, *La Paix Socialiste* (een ééndagsvlieg trouwens), noch de „bellicistische” linkervleugel van Zyromsky in *La Bataille Socialiste*, met concrete antwoorden zijn gekomen.

Misschien zijn wij te ongeduldig, en is de uitwerking punt twee, dat nu aan de orde komen kan. Mogelijk! Toch geloof ik, dat het een goede dienst zou zijn geweest aan de zaak der strijdende internationale democratie, wanneer reeds te Montrouge een duidelijke weg was afgebakend. En het is goed, dat de groep jongeren, rondom het maandblad *Les Cahiers Socialistes*, zich blijkbaar reeds volkomen vertrouwd heeft gemaakt met de grondgedachten van het activistische anti-fascisme — zó, dat zij in de motie-Blum terecht niet meer een terugtocht zag, maar het betrekken van de enige stellingen, die gelegenheid geven tot het voeren van socialistische toekomstpolitiek, voor behoud van de vrede en voor opbouw van de volkswelvaart.

Want (in tegenstelling tot wat de minderheid meende): die beide behoren bij elkaar. Hier kan de grote tegenstelling liggen tussen de nationale politiek der Franse socialisten en die van de reactionnaire regering Reynaud-Daladier. De laatste meent niet te kunnen regeren tegen de kapitalisten, en dat is tot op zekere hoogte juist. Inderdaad is het provoceren van felle klasseconflicten een ernstige fout, en wij hebben geen goed woord over voor de communistische fractie in het Vakverbond (C.G.T.), die een hopeloze stakingspoging doorzette. Maar het ontwijken van klasseconflicten aan de ene kant betekent niet het afstoten van het gehele werkende volk, dat tenslotte de meerderheid der

natie is, ja, „de natie zelf”, gelijk men (met een herinnering aan de leuzen van de Derde Stand tijdens de Revolutie) pleegt te zeggen.

Terecht probeert Daladier een beweging tot „nationale reconstructie” in te zetten. Terecht gaat hij het land door, en predikt verhoging van de productie: „Frankrijk aan de arbeid!” Maar hij schijnt niet te willen zien, dat hij, door zijn onbehouwen klasse-politiek, door het maken van stakingsslachtoffers en het vasthouden aan de beginselen van de deflatie, het proletariaat verbittert. Natuurlijk moet er harder worden gewerkt, wanneer men de bewapening wil verbeteren: wie kanonnen maakt, moet worden gevoed en gekleed door anderer arbeid. En natuurlijk bestaat er in zoverre een tegenstelling tussen improductieve bewapening en werktijdverkorting. Maar Jouhaux en de C.G.T. waren tot onderhandelen bereid. Zij wilden zelfs een campagne beginnen voor opvoering van de productie. Zij, die het vertrouwen van de Franse arbeiders bezitten, hadden bij de „nationale reconstructie” moeten betrokken worden. Men heeft het tegendeel gedaan.

Deze grote nationale fout van de regering zal duur worden betaald. Met onwillige honden is het kwaad hazen vangen, en, wanneer er één groep mensen is, van wie men niets bereikt met barse dwang-politiek, dan zijn het de Franse arbeiders, in wie Proudhon en de „sociale individualisten” nog steeds zo levend zijn. „Frankrijk aan de arbeid!” en „nationale reconstructie” zijn geen leuzen, die men ongestraft kan opheffen tegen C.G.T. en Socialisme in.

Hier ligt m.i. de taak der Franse Partij: het land ervan doordringen, dat de versterking van de nationale weerbaarheid geen zaak is van alleen fort en kanonnen, ja, zelfs niet alleen van vliegtuigen. Het is een zaak van geestelijke bereidheid, van geloof in de algemeen-menselijke cultuurzending van Frankrijk, als hart van de sociale wereld-democratie. Om der wille van die zending mag men orde verlangen en prediken, mag men ingespannen arbeid vragen en offers opleggen.

Dan echter moet ook het Franse kapitaal zijn grote deel bijdragen. Het mag niet geëerbiedigd worden bij zijn chantage-politiek, die het tot dusver heeft gevoerd en die het van Hitler heeft kunnen afkijken. Het is onaannemelijk, dat men het volk lasten laat dragen, en het dreigement van kapitaalvlucht voortdurend als een zwaard van Damocles boven de natie laat hangen. Wat baat het tenslotte, of men

het (nooit betrouwbare) „vertrouwen” der kapitalisten wint, en daarvoor de natie van zich vervreemdt?

Wanneer men deze dingen uitspreekt, is het nationale, anti-fascistische parool geen burgerlijke Daladier-phrase. Dan is er geen tegenstelling tussen sociale vooruitgang en nationale weerbaarheid. Dan zal de samentrekking van de Franse volkskracht door het Socialisme worden gestempeld en voluit anti-kapitalistisch, anti-liberaal zijn.

Er is op het Congres van Montrouge eigenlijk maar één man geweest, die deze dingen klaar en radicaal heeft uitgesproken. Dat was onze partijgenoot Jean Bouhey, Kamerlid voor de Côte-d'Or, de enige van de fractie, die tegen de accoorden van München heeft gestemd. „Wanneer het weer te doen was, zou ik het weer doen”, zeide hij. „En ik ben overtuigd, dat ik niet meer de enige zou wezen.” Applaus van enkele Kamerleden op dat moment bewees, dat hij gelijk had.

Bouhey's gehele houding heeft diepe indruk op ons gemaakt. Geen woord te veel, geen overdadige gebaren. Preciese voorstellen en duidelijk begrip voor de consequenties. Internationaal inzicht ook: hij is de enige, die durft te wijzen op de tegenstelling tussen de Franse socialistische politiek en die van de Engelsen. En vooral: hij blijkt een volkomen duidelijke voorstelling te hebben, zowel van de afgrond, die het nationaal-socialisme betekent, als van de taak der sociaal-democratie. „Wat spreekt ge toch over tegenstellingen tussen de „ware wil” van het Duitse volk en Hitler? Natuurlijk hebt ge gelijk, en natuurlijk bestaat die tegenstelling. Maar ze is volkomen latent, improductief, en zal dat voorlopig blijven, omdat er voor de Duitsers geen enkele gelegenheid is, om vruchtbare oppositie te voeren. Momenteel is er (helaas!) geen enkele andere realiteit”. En over de nationale eenheid deze formule: „Ze zal tot stand komen, zonder of tegen ons, wanneer ze niet tot stand komt dóór ons”. Jean Bouhey is tenslotte ook de enige, die kan besluiten met een „Bongerse” slagzin: „Steeds talrijker worden de socialisten, die niet aanvaardden om te leven onder de „Germaanse vrede” van Hitler”.

Er zijn veel sprekers aan het woord geweest. Er is wel sprekendheid over de zaal uitgestort. Maar de vraag is slechts, wat er van door zal werken. Wij hebben kunnen constateren, dat de rede van Bouhey tenslotte door bijna alle afgevaardigden het levendigst besproken werd. Dat is een voortreffelijk teken. Want het Congres van Montrouge kan

slechts waarde hebben als een begin. Een onklaar „pacifisme” is uitgerangeerd en dat betekent winst. Een bekering tot het activisme. . . . is mogelijk geworden, meer niet.

Laat ons hopen, dat de jongeren in de S.F.I.O. hun taak begrijpen, en dat zij van de socialistische arbeidersbeweging („de grootste georganiseerde macht in de natie”, constateert de motie-Blum) een nationale kracht weten te maken, die de kapitalistische chantage in eigen land schaakmat zet en aan de fascistische chantage over de grenzen geen verdere successen gunt.

Er is bovendien geen andere manier, om de democratisering van de fascistische landen — enig duurzaam vredesperspectief! — beter te bevorderen!

Dictator en „Normaal Mens”

In zijn laatste, zo juist verschenen, in dialoogvorm geschreven boek, *Die Schule der Diktatoren* (Zürich-New York, Europa Verlag, 1938), laat Ignazio Silone de volgende woorden spreken door de figuur, die hij „Thomas den Cynicus” noemt:

„De superioriteit van den fascistischen leider ten opzichte van zijn tegenstanders is vóór alles hierin te zoeken: hij streeft naar macht, naar niets anders dan macht; met de kapitalisten of met de proletariërs, met de priesters of met den duivel, dat is hem onverschillig; de hoofdzaak blijft voor hem, dat hij aan de macht komt. Deze manier om politiek te doorleven, betekent een onschatbaar voordeel tegenover die der tegenstanders. Deze zijn veelal brave huisvaders, dikwijls zelfs mannen van eer, ze hebben „ideeën”, „beginselen”, „programma's”, ze zijn gebonden aan duizenderlei belangen, zij moeten hun doen en laten verantwoorden voor congressen en vergaderingen, en buiten de politiek hebben ze nog allerlei andere stokpaardjes: litteratuur, jacht, hengelen, muziek, golf, een pijp; om alleen te spreken van de liefhebberijen, waar de geïllustreerde bladen zich mee bezig houden. Voor den fascistischen leider daarentegen is de politiek geen beroep, maar een hartstocht in de ware zin des woords: een totalitaire, al het andere uitsluitende hartstocht, zoals trouwens elke werkelijke hartstocht totalitair is. Het Duitse woord „Leidenschaft”, samentrekking van alle driften op één enkel voorwerp, is juist afgeleid van „lijden”).” (blz. 71/72).

En even tevoren had Prof. Pickup, de theoreticus van het fascisme, gezegd: „De normale mens is een samenstel van wensen: hij heeft plezier in eten, drinken, roken, slapen, een kanarievogel houden, tennissen, naar de schouwburg gaan, goed gekleed zijn; hij verwekt kinderen, verzamelt postzegels en heeft een beroep. De normale mens blijft onbelangrijk, omdat hij zich versnipperd aan vele kleinigheden. Maar de mens, die de ware roeping tot de macht in zich heeft, leeft alleen voor de macht. De macht is zijn straf, zijn idée-fixe, zijn beroep, zijn geliefde, zijn kanarie, zijn schouwburg, zijn drank, zijn spijs, zijn postzegelverzameling. Heel zijn geestelijke potentieel is geconcentreerd op dit punt, en daarom houdt het gewone volk hem al gauw voor een belangrijk man; aldus wordt hij leider. Evenals degeen die zich concentreert op God een heilige wordt; en hij, die slechts voor het geld leeft, milliardair”. (blz. 70.)

BOEKBESPREKINGEN

Dr. J. van den Tempel: „De wereld in stormtij”. Uitgave van H. D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem. 1938. 390 bladz.

Dit kloek uitgegeven boekwerk is het resultaat van veelomvattende en grondige studie. Het is inderdaad geen geringe onderneming om in een fel bewogen tijdvak als het tegenwoordige een onderzoek in te stellen naar (gelijk de ondertitel luidt) „oorzaken, zin en verloop van de economische en maatschappelijke spanningen” en de uitkomsten daarvan in een lijvig boekdeel neer te leggen. De schrijver is zich blijkbaar van de aanvang af bewust geweest van het feit, dat zijn onderzoek vraagstukken van drieërlei aard zou moeten omvatten: aan de loutere beschrijving van hetgeen geschiedde moest een theoretische analyse aansluiten om tot de oorzaken of „zin” door te dringen, doch bovendien zou hij antwoord moeten geven op een aantal concrete vragen van eminent praktische betekenis. Immers nergens ter wereld is de overheid met gekruiste armen blijven toezien, toen het bedrijfsleven dreigde ineen te storten. De crisispolitiek vormt veeleer niet alleen de hoofdinhoud van de staatswerkzaamheid op financieel en economisch gebied, doch is tevens zelf tot factor in de conjunctuur geworden. Een bepaalde kijk op aard en oorzaken der crisis moet dus leiden tot een oordeel over de in verschillende landen gevolgde koers. In het voorwoord vinden wij dan ook de voornaamste praktische vraagstukken opgesomd, waarbij „de economische wetenschap gehecht is aan de staatkundige practijk” en wel: de koopkrachttheorieën en haar daadwerkelijke toepassing; de ordening; de conjunctuurbeheersing; het stelsel van „managed currency”.

Bij bestudering van Van den Tempel's boek moet het opvallen, dat hij zijn aandacht voornamelijk heeft gericht op de beschrijvende en theoretische taak. Zijn oordeel over de gevoerde conjunctuurpolitiek laat hij meer volgen uit zijn stellingname tegen bepaalde nieuwere opvattingen in zake geld en crediet, dan dat het slotsom is geworden van een critische ontleding van bepaalde complexen van maatregelen. Een uitzondering vormt in dit opzicht de uitvoerig gedocumenteerde beoordeling van Roosevelt's „New Deal” in hoofdstuk XXII van het tweede, overwegend beschrijvende, deel. Deze werkwijze heeft haar voor en tegen. Zij geeft het boek een grotere geslotenheid en nodigt den lezer als het ware uit, om indien hij de theoretische uitkomsten van het eerste deel beaamt, zelf zijn conclusies te trekken ten aanzien van de veelheid van voorstellen en leuzen, welke als conjunctuurbestrijding zijn aangediend. Daartegenover staan echter, zie ik wel, twee nadelen: Voor wien als voor ondergetekende de theoretische analyse verre van overtuigend bleef, verliezen ook vele later geformuleerde praktische oordeelvellingen veel van hun stellige kracht. Bovendien moet het voor alle lezers, die de recente litteratuur niet volgden, uiterst moeilijk zijn zich uit de meer of minder terloops gemaakte opmerkingen van praktische politieke aard een duidelijk beeld te vormen van hetgeen de schrijver als uitweg voor ogen staat.

Toch moet het Van den Tempel's bedoeling geweest zijn als gids te dienen in de verwarrende doolhof der sociale feiten. Zij het een, die zich de verantwoordelijkheid ten aanzien van alles wat op voorspellen lijkt, ten volle bewust is. Maar wie als hij wil doordringen „tot de zin der grote veranderingen en aard en betekenis der drijvende krachten”, kan met beschouwing van hetgeen achter ons ligt alleen, niet content zijn. Toch vrees

ik, dat velen, die dezen zeer bekwamen gids op zijn weg, die hij betogend en verklarend voor ons aflegt, met veel nut en lering zijn gevolgd, aan het eind gekomen, een gevoel van teleurstelling niet zullen kunnen onderdrukken. Zij missen een perspectief, een houvast, dat hun de overtuiging bijbrengt, dat het meer is dan „ontwrichting”, meer dan „bezetenheid” wat hun is getoond, dat er ook lijnen van vernieuwing, van overgang lopen uit het heden naar de toekomst van het sociaal-economische leven. Hierbij nu toont zich het eminent praktische belang der theoretische beschouwingen. Immers, zijn verdediging der 19e eeuwse geld-, crediet- en conjunctuuropvattingen en even pertinente afwijzing der nieuwere inzichten hebben m.i. Van den Tempel ook geleid tot zijn negatieve instelling tegen vrijwel het gehele complex van staatsingrijpen op monetair en economisch gebied, dat van crisisafweer bezig is door allen wirwar heen uit te groeien tot een diepgaande vervorming van het economisch leven, waaruit geen terug meer mogelijk is. Te zeer is voor Van den Tempel het overwegend vrije kapitalisme der 19e eeuw met zijn gestadige opbouw ener expanderende wereldhuishouding de maatschappij-vorm, waaruit door socialisatie der productiemiddelen eenmaal het socialisme rechtstreeks zal ontstaan. De constructieve toekomstwaarde van de, ondanks alle nationale verscheurdheid, geleidelijk toenemende planmatige beheersing van telkens nieuwe delen van het economisch geheel ontgaat hem daardoor. Ook zijn uiterst sceptische beoordeling van allen planarbeid vloeit hieruit voort. Ik besef volkomen, dat de bewijsvoering voor deze conclusies de grenzen van een boekaankondiging verre te buiten zou gaan. Van den Tempel's theoretische beschouwingen verdienen dan ook, om hun wetenschappelijk gehalte, in dit tijdschrift een meer uitvoerige bespreking. J. v. G.

Poging, die poging bleef

W. C. Bijl, J. W. Hoekstra, C. J. Lindemans en Dr. K. F. Proost, *Volksontwikkeling, Beginselen en Practijk*, met een voorrede van A. de Koe, Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1938.

Twee factoren in het moderne leven stellen de volksontwikkeling aan de orde van de dag. Ten eerste: *de democratie*, die steeds groter groter groepen tot verantwoordelijkheid roept, die nieuwe kaders nodig heeft en actief meelevens vraagt bij vroeger passieve groepen. Ten tweede: *de vrije tijd*, product der economische evolutie, maar die een culturele opvoedingstaak oplegt aan alle grote, principiële stromingen in het volk.

Hier ligt een kernprobleem. De totalitaire dictaturen zijn er zich reeds bijzonder uitgebreid mee gaan bezig houden, met opoffering van honderden miljoenen marken en lires. Thans moeten ook de humanistische bewegingen een eigen principieel program opstellen — en uitvoeren.

Wanneer men van het bovenstaande diep doordrongen is, grijpt men vol spanning naar een boek als het hier aangekondigde, „eerste proeve van een theorie der vrije volksontwikkeling”, zoals Ds. De Koe in zijn voorrede zegt. En het is dan ook met teleurstelling en spijt, dat men zich verplicht ziet, te constateren: helaas, de poging is poging gebleven.

Niet, dat er geen passages in voorkomen, die tot overpeinzing prikkelen en dus waardevol zijn. Vooral het tweede, wijsgerige hoofdstuk bevat uitstekende formules, waarvan wij er enkele willen noemen.

Allereerst over de taak der volksontwikkeling, in het algemeen gezien: „Het is haar taak m.a.w., den mens zich van zijn plaats in de natuur, het

leven en de maatschappij bewust te doen worden, hem tot ontdekking van zijn eigen wezen te brengen en hem dat innerlijke houvast te helpen verwerven, dat hem in staat stelt uit eigen krachten te bepalen, wat voor de opbouw van zijn leven dienen kan" (blz. 44).

Suggestief is de uiteenzetting over het begrip „evolutie”, van biologisch feit tot bewust ordenend, humanistisch ideaal, dat door de schrijvers met religieuze inhoud en achtergrond wordt toegerust. Inhoud en achtergrond, die men persoonlijk niet behoeft te aanvaarden, om weer met instemming te onderstrepen: „Wanorde, immoraliteit, leugen, ontbinding, leegte, tuchteloosheid, domheid, zelfzucht wekken afkeer en verzet, omdat zij elementen van chaos zijn”... (blz. 72). En evenzeer achten wij het een voorstreffelijke definitie: „goed handelt de mens, als hij naar de mate van zijn inzicht de bestemming van het geheel dient” (blz. 74).

Zo ware er meer te citeren. Maar de weg van het algemene principe naar het daadwerkelijke program, wordt hier nauwelijks betreden. De intelligente functionaris van een Instituutsafdeling — voor wien dit boek toch moest geschreven zijn — zal de indruk krijgen: dit is belangrijk als filosofische versteviging van mijn democratische gezindheid, maar als man van het ontwikkelingswerk krijg ik hier (edel)stenen voor brood.

Het komt mij voor, dat het uitgangspunt der schrijvers onjuist gekozen was. Natuurlijk weten ook zij wel, dat opvoeding nooit „neutraal” kan zijn, wil zij meer wezen dan vulgarisatie. Maar deze erkenning, op blz. 43 is m.i. in strijd met een zinsnede op de volgende pagina: „...zij (de volksontwikkeling) heeft zich in het bijzonder te richten tot hen, die, om welke reden dan ook, hun plaats niet of niet uitsluitend kunnen vinden onder de aanhangers van bepaalde afgesloten systemen.”

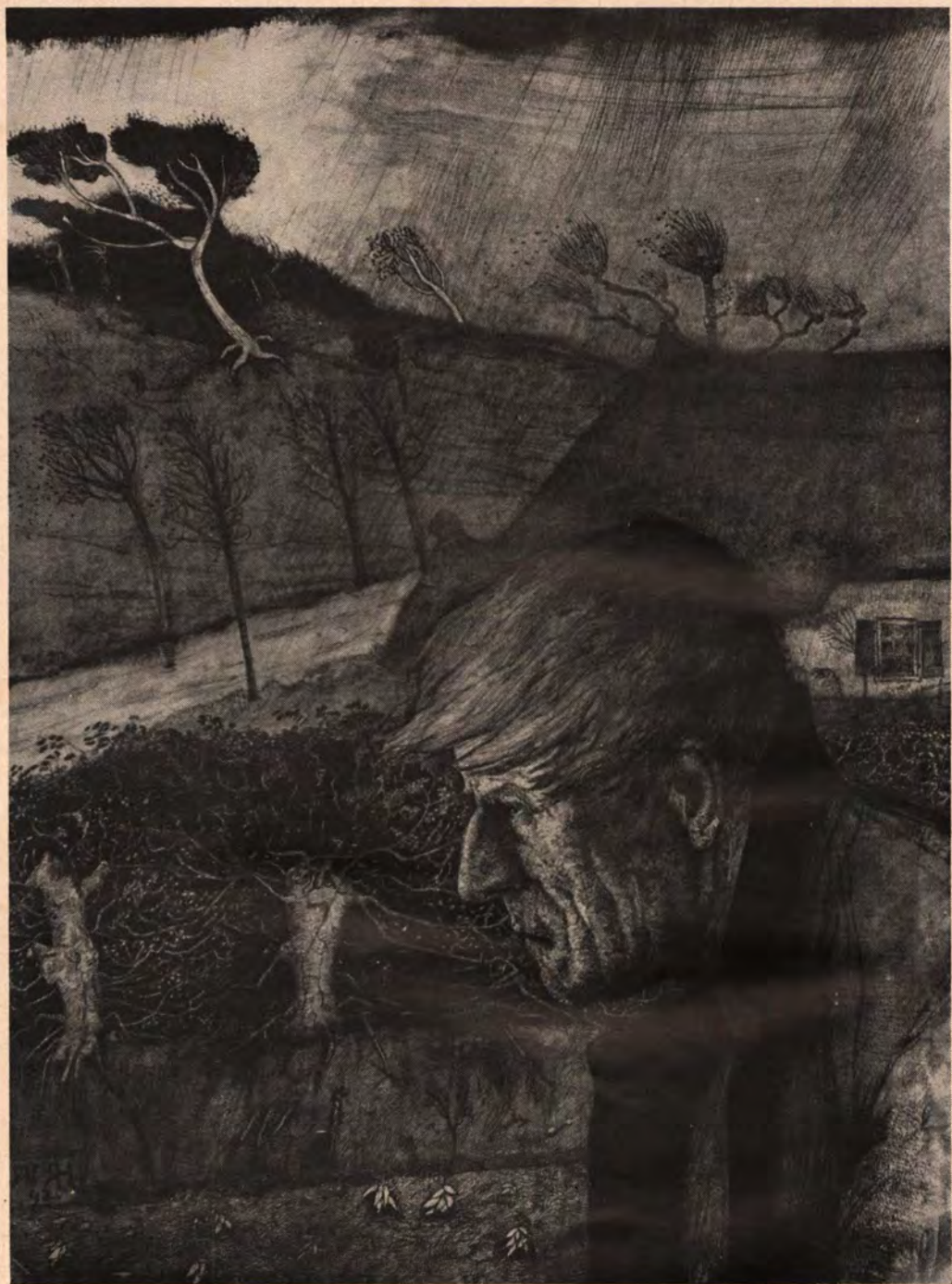
Hier ligt m.i. de oorzaak der mislukking. Men beschouwt blijkbaar de „aanhangers van bepaalde afgesloten systemen” als geestelijk te weinig mobiele naturen, terwijl juist de meer onbestemde persoonlijkheden eerder tot de „vrije volksontwikkeling” zouden komen. Ik acht het tegendeel waar. Natuurlijk stuit alle opvoeding af op fanatici en bekrompen, zelfgenoegzame kuddemensen. Maar een overtuigd protestant, katholiek of socialist is allermint zulk een kuddemens. Hij moge zich in dienst stellen van een „bepaald afgesloten systeem” — zijn leven, als verantwoordelijk lid van een volksgroep van het gemenebest, brengt hem tot voortdurend nadenken, tot toetsing, tot „bijladen”.

Wanneer men het ontwikkelingswerk doet steunen op *deze* groep, krijgt het een reële sociale zin, al moet het zich hoeden voor partijdigheid. Dan baseert het zich op een concrete gemeenschap en richt het zich op een concreet doel. De wereld en maatschappijbeschouwing echter van Proost c.s. moge voor hen persoonlijk onaantastbaar zijn — als parool voor massale volksontwikkeling blijft zij te vaag en zwevend.

Over de eigenlijke *arbeiders*ontwikkeling nauwelijks een woord. In het historisch overzicht wordt als oudste voorbeeld genoemd: Toynbee Hall van 1884, terwijl reeds bijna een halve eeuw tevoren, in de kring van Kommunistenbond en Franse vakbeweging, een groot stuk scholingsarbeid was tot stand gebracht. En de alinea over het Instituut is gebaseerd op gegevens van twaalf jaar oud, terwijl deze organisatie zelve nog geen vijftien jaar bestaat. Ook de kaderscholen van het R.K. Werkliedenverbond blijven ongenoemd, terwijl ons eveneens iedere mededeling wordt onthouden over pogingen aan de protestants-christelijke kant.

Een boek van vooruitstrevende, religieuze mensen, die de volksontwikkeling een warm hart toedragen — maar die buiten de grote bewegingen staan, waaruit het Nederlandse volk is samengesteld. Te smalle basis!

H. B.

Oude Man in Landschap

Tekening 1892

Uit: A. M. Hammacher,
„Getekende Portretten en Koppen
van R. N. Roland Holst”,
Uitgeverij De Spiegel,
Amsterdam.

Bijlage maandblad
„Socialisme en Democratie”,
Maart 1939,
N.V. De Arbeiderspers
Amsterdam.

Van vriend

en vijand

1

Wat lezen fabrieksarbeiders?

(H.B.) Onze partijgenoot Jurgens van de Fabrieksarbeidersbond, stuurt ons een merkwaardig document. Het is namelijk in zijn organisatie een goede gewoonte, om aan de vrijwillige contributie-innens hier en daar, jaarlijks een klein geschenk aan te bieden: een boek naar keuze, voor een bepaald bedrag. Het bewuste document licht ons in over de litteraire voorkeur van deze kameraden.

Zo blijkt de afdeling Rotterdam II een 25-tal bodes aan het werk te hebben, en voor ons ligt het lijstje van wat dezen in de laatste drie jaar aan het Hoofdbestuur hebben gevraagd. Verder beschikken wij nog over de wensen van een 17 Hagenaars en van tien Groningers. Een vrij losse greep uit al het materiaal. Wat leert het ons, uit een oogpunt van arbeiders-ontwikkeling?

Het leert ons, dat de verlangde boeken alle, zonder uitzondering, op een zeer behoorlijk peil staan — persoonlijke smaak natuurlijk terzijde gelaten. Wanneer b.v. op het gebied van de roman de grootste belangstelling blijkt uit te gaan naar A. M. de Jong — den man, die „ons volk lezen leerde”, gelijk Conscience het Vlaamse — dan is dat winst, hoe ook ieders persoonlijke mening is over een werk als *Een Verdoolde*.

Voorts bemerken wij, hoe nauw de culturele behoefte van onze vrienden verbonden is met hun gehele levensovertuiging. Grote vraag is naar de romans met enige sociale strekking, naar Jef Last, Upton Sinclair, Kassak (*Achterbuurt*), Traven, Glaeser, Remarque, Jolán Foldès, Theun de Vries, Frapié, Sjolochow, Pearl Buck. Maar bij het neerschrijven van die laatste naam komen wij op het volgende punt: het verlangen naar het romantische, het ver af loggende. Wij noteren een boek over *Java's pracht en praal*, *Kasteel in Karintihë* van Fabricius, *De grote verwildering* van Den Doolaard, de boeken van Gulbrandsen.

En dan: de geschiedenis! In 1937 vroegen niet minder dan

vier Rotterdammers de *Pelgrimstocht der Mensheid!* Terwijl Troelstra's *Gedenkschriften* regelmatig blijven doorlopen en ook Jaurès' *Franse Revolutie* wordt gevraagd, blijkbaar over meerdere jaren. Een voorbeeld van zeer verheugende belangstelling, tot uiting komend in een niet geheel gelukkige keuze is: *Mijn vriend Robespierre* door den oppervlakkigen en niet betrouwbaren Henri Béraud.

Slechts weinigen vragen om ontspanningslectuur, maar zelfs dan blijven ze in de rode familie, met Theo Thijssen of Piet Bakker, of in de wereldlitteratuur, met *Uilenspieghel*. Iets leren willen bijna allen. Sommigen gaan tot Pleysier's nog altijd voortreffelijke Instituutsuitgave *De Mens in de Leerschool van Moeder Aarde*, maar niemand vraagt „zo maar een verhaaltje”: het moet in elk geval iets goeds wezen. Een leerzame en verheugende ervaring!

2

„Alles, waarin een klein land
groot kan zijn”

(H.B.) De dichterlijke Frans-Zwitserse prozaïst C. F. Ramuz heeft een boekje geschreven, dat de titel draagt: *Besoin de Grandeur* („Behoeftte aan Grootheid”). Wij zullen het hier niet in zijn geheel bespreken, doch het bevat wel een paar passages, waaromtrent wij gaarne het onze in het midden zouden brengen. Passages namelijk, waar sprake is van de ook door ons, Nederlandse socialistten, zo smartelijk gevoelde benauwenis van „een klein land met kleine ideeën”, om een uitdrukking te bezigen van onzen gestorven Waalsen partijgenoot Hector Denis. Ramuz zegt: „Ik woon in een land, waarvan de vreemdelingen om strijd getuigen, dat het „mooi” is. En ook wij zelf hebben op onze bergtochten dikwijls de majesteit gevoeld van ons berglandschap. Maar — bijna alle grootheid komt hier van de natuur, en slechts zo bitter weinig ontspruit aan de cultuur. De mens verschrompelt hier, omdat hij te weinig horizon heeft, te weinig perspectieven”.

Deze gedachtengang is volkomen van toepassing op Neder-

land. Hoezeer wij ook, door onze havens en koloniën, een breder perspectief hebben dan Zwitserland, toch wordt ook ons volk bedreigd door een akelige zelfvoldaanheid, die geen oog heeft voor klemmende noden en prachtige vergezichten. Ook onze regeerders „verwarren tenslotte sleur met orde, gezapigheid met zekerheid en berusting met zelfvertrouwen” (Ramuz, blz. 58). En een groot deel van ook ónze verantwoordelijke mensen kent het verschil niet tussen „beheren” en „regeren”. Ook in Nederland heeft de valse „mythe van de stabiliteit” (blz. 71) een taai leven. En vooral: ook bij ons „leiden de beroemde „leidende klassen” niets meer” (blz. 76).

Zwitserland ligt tussen twee ultra-militaristische staten. Staten, voor wie het gemeenschappelijke kazerneleven een religie geworden is. Staten, die streven naar een „groots” doel: een onmenselijk en cultuur-verwoestend doel, maar toch een doel, dat een beroep doet op de fantasie en de offerwilligheid van de jeugd. Wij ironiseerden dat vroeger: terecht, want het verdient de ergste spot — maar ten onrechte, omdat wij de „behoefte aan grootheid” bij tallozen onderschatten. Wij bestreden „het ontwaken om der wille van het ontwaken, de beweging om der wille van de beweging zelf” (blz. 92): terecht, want men moet ontwaken tot iets, men moet zich bewegen naar een zedelijk verantwoord doel, en zonder Rede is ieder streven zinloos. Maar met negatieve strijd, met „ontmaskering” alléén is geen wereld te winnen.

Wat moeten dan de democratische landen doen? Wachten tot de orkaan van duivelse „grootheid” overgedreven is? Neen, de democratieën moeten het zoeken — niet in de breedte, maar in de diepte: in de bevrijding van den mens uit de ban der blinde krachten van natuur, maatschappij en eigen complexen.

Het socialisme heeft de pretentie, bij de organisatie van deze bevrijding, in het huidige historische moment, de weg te wijzen.

IN MEMORIAM AUGUSTA DE WIT

1864-1939

DOOR H. J. VAN WIELINK

Voor ons ligt het boekje *Drie Novellen*, geschenk ter gelegenheid van de Boekenweek, dat weldra aan meer dan veertigduizend kopers van boeken zal worden uitgereikt. Een bevriende hand zond het ons zo juist toe. We slaan het open in de tweede novelle *Liefde en geweld langs den Barito* van Augusta de Wit en lezen:

„Ongaarne, ervoeren zij, sprak een Dajak (over het onzienlijke en eeuwige). Misschien omdat hemzelven niet duidelijk was wat hij meende, wanneer hij, onbeholpen en onsamenhangend, iets mompelde omtrent zijn ziel, ziel die hier en nu niet hetzelfde wezen was dat zij eenmaal zijn zoude, nadat „zijn adem afgescheurd was”, zoodat zijn lichaam koud en roerloos lag; maar niettemin hijzelf wanneer het plechtige doodenfeest, op de stem van velerlei schoon speeltuig, liefelijk en ook ontzagwekkend van klank, hem gedragen had naar de Watervallen der Vergetelheid, die louteren van al wat der aarde was, aardsch; dan mocht de rein-gewasschen ziel het Dorp der Zielen binnengaan, waar het leven wel gelijkt op het leven in de landen der Dajaks, maar altijd-durend is en volkomen gelukkig.”

Onze gedachten gaan naar de gewijde stilte van het Oosterbeekse kerkhof, waar nu enkele dagen geleden de schrijfster van deze regelen ten grave gedragen werd. En we herinneren ons de mystiek-symbolische opdracht van de laatste novelle uit haar gelijknamige bundel *De Wake bij de brug* aan:

„den Bouwer eener andere, onzienlijke Brug, waarover dag aan dag vele verlangenden aan de eenzaamheid ontkomen en de landen bereiken van het broederlijk geluk.”

* * *

25 November 1864 werd Augusta de Wit geboren te Siboga op Sumatra's Westkust. Op achtjarige leeftijd ging ze naar Nederland, waar ze o.a. de Meisjes-H.B.S. te Utrecht bezocht. Na aan het Bredford-College te Londen en het Girton College te Cambridge zich voor het examen-Engels

M.O. te hebben voorbereid, keerde zij naar Indië terug, waar ze eerst als lerares aan de H.B.S. voor meisjes te Batavia en daarna als journaliste aan de *Java-Bode* werkzaam was. Een korte tijd was zij vervolgens verbonden aan het *Utrechts Dagblad*, waarna zij zich te Berlijn vestigde als correspondent van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, in welk blad ze meer dan dertig jaar litteraire critieken en studies heeft gepubliceerd, voornamelijk over Duitse en Engelse boeken. De laatste jaren vertoefde zij nu eens in 't buitenland, dan weer in ons land, totdat zij zich kort voor haar dood in Baarn vestigde.

Met Augusta de Wit is een eenvoudig, goed mens heengegaan, wars van uiterlijk vertoon, die zich als schrijfster enkel uitte als zij iets te zeggen had dat uit het hart kwam. Een hartstochtelijk zoekster van schoonheid, moest zij in de wereld van deze dagen wel veel teleurstelling ondervinden — een bloedverwant getuigde er van aan haar graf, waar overigens — teken van haar bescheiden eenvoud — op haar verzoek niet gesproken werd — en veel smart is haar deel geweest. Enkele ontboezemingen in een korte schets *Aan het strand*, gepubliceerd in *De Gids* (1901) wijzen ons de bronnen waaruit veel van deze smart en teleurstelling geweld zal zijn.

Ze waant zich in dit verhaal — ze woonde toen in Berlijn — als in een visioen op een stralende morgen, in Indië, aan zee en ziet daar een oude visser zijn vishekken gereed maken en een jonge man zijn boot kalefateren. Als ze dan in deze idyllische omgeving de jonge vrouw van den timmerman met haar kind naar zee ziet gaan om te baden, dan klaagt ze weemoedig:

„... 'k zie hoe frissche schoonheid van rondom op je toestroomt, hoe aad'mend je geluk drinkt uit morgenzon en zee.

„Ik zie het en ik zou wel op je toe willen loopen en mijn beide leege handen naar je uitstrekken: „Zustertje, geef mij, die het zoo héél noodig heb, toch een beetje van je overtollig geluk!”

Tot plots zij haar kleren van zich werpt, zeggende:

„Steedsche verbeeldingen en verzinsels die ik lang voor verstand heb aangezien! wrevelig geldgebrek, haast om toch vooruit te komen in de wereld, loodzwaar werk dat mijn werk niet is, gezelschap en oordeel van sierlijke menschen, met mijn stoffige kleeren, gooi ik jelui van me af! — lig daar!

„Ik sta naakt, ik ben alléén, ik zou kunnen schreeuwen van geluk.

„Nu ga ik de zee in — de zee!”

Zo schreef ze in 1901. En in haar laatste werkje laat ze een harer figuren zeggen:

„...deze wilden, deze wezens van den Barito en het moeraswoud leven in een vrijheid toemeloos. Bij hen echter zijn waarden ongerept gebleven die in „de beschaafde wereld” tot onherkenbaar wordens toe geschonden zijn. Wat wordt daar gemeend met „schoonheid”? Meestal toch enkel prikkeling der zinnen.

„De schoonheid die de Dajak zoekt, ja! die hij schept is van zuiverder aard.”

Niet in de „beschaafde wereld” zoekt zij dan ook als schrijfster bij voorkeur haar stof. En als zij 't een enkele maal doet, als in *De Godin die wacht* of, gedreven door haar hartstocht voor muziek en haar bewondering blijkbaar voor de figuur van Willem Mengelberg, in *De muzikant aan 't Water*, dan bereikt ze niet die zuivere harmonie van inhoud en vorm, die aan haar beste werk zulk een evenwichtige schoonheid geeft. Het zuiverst is haar kunst als zij zich beweegt in de kringen van de eenvoudigen der aarde: een stroper in *Nellis*, haar eerste novelle, een Schotse boer in het ontroerende *De Vader*, een in armoe levende Venetiaanse glasschilder, kunstenaar echter bij de Gratie Gods, in *De meester-glaswerker*, een landarbeidersvrouw in *Het dure moederschap*, en vooral: de inlanders in Indië in haar vele Indische schetsen en novellen.

Het kan dan ook geen verwondering baren dat zij zich tot het socialisme aangetrokken voelde. Al heeft zij nimmer — bij ons weten — actief deel genomen aan de strijd van de arbeidersklasse, en al heeft haar werk ook nergens een directe socialistische strekking, toch voelt men in haar beste werk telkens haar socialistische overtuiging doorstralen. Al dadelijk b.v. in haar eerste novelle uit *Verborgene Bronnen*, door de wijze waarop zij den jongen Nellis, den stroper, zich laat verdedigen tegen de zachte verwijten en vaderlijke vermaningen van den vriendelijken ouden predikant, die hem in zijn afgelegen woning een schuilplaats biedt als hij door een schot uit het geweer van een douane gewond is. En directer o.a. in *Orpheus in de Dessa*, als zij den Hollandsen ingenieur Bake, die zich verwondert over de vrees van de inlander Si Bengkok voor hem, die hij toch niet kent, zich laat herinneren, hoe hij inlanders met afgewend gelaat in 't stof zag neerhurken, toen een ambtenaar in zijn rijtuig langs hen reed. Bij die herinnering voelde hij weer de

„schok van weerzin, verontwaardigd medelijden en schaamte, waarmee het stuitende gezicht hem getroffen had — schaamte vooral alsof de vers

nedering dier kruipende mannen en vrouwen zijn eigene ware. De naam „Compagnie” — waarmee de inlanders de Hollandsche machthebbers ten huidige dage nog noemen, kwam hem in de gedachte. Maarschalk Daendels en zijn met bloed gecimenteerden postweg, de politiek der Indische baten, dat alles was lang geleden. En toch, na zooveel jaren van wel willen en wel doen zag een Javaansche jongen een hem onbekenden Hollander met angst aan. Verjaarde onrecht ooit?”

Of haar vriendschap met Henriette Roland Holst en haar man oorzaak of gevolg van deze wending naar het socialisme is geweest, is ons niet bekend; zeker is dat een innige band beide vrouwen — beide „op de kentering der tijden geboren” en dus aan dezelfde innerlijke conflicten ten prooi — verbond en dat Augusta de Wit's verering van de dichteres voor haar leven en haar kunst van grote betekenis is geweest. Aan deze verering — waarin zij ook den onlangs gestorven echtgenoot van Mevr. Roland Holst betrok — heeft zij op fijne wijze uiting gegeven door aan hen een van haar schoonste werken op te dragen: *God's goochelaartjes*. De dichtelijke kern ervan vormt het leven der vlinders, wel „goochelaartjes Gods” genoemd, en in dit boek het zinnebeeld van de ziel. Met haar diepe zin voor symboliek noemt zij in de opdracht de dichteres en haar man „twee goochelaren Gods”.

Wij benaderen in dit aan de vlinders gewijde boek een zijde van haar wezen, die voor haar kunst van niet minder grote waarde is geweest: haar hartstochtelijke liefde voor de natuur, die soms een mystiek karakter had. Of ze een Brabants landschap beschrijft als in *Nellis*, of het Schotse bergland als in *De Vader*, of een Indisch natuurfereel — steeds is door haar schildering de adem der bezieling gegaan, waardoor zij ons de natuur geeft in haar mysterieuze, haar met de bron van alle zijn verbonden, levende schoonheid. Zo in haar laatste geschrift weer, als zij ons een beeld ontwerpend van de machtige Barito schrijft:

„Uit het rotsige binnenst van Borneo, nevelland steil, door dobberende wolken oversomberd altoos, borrelend van honderden verborgen bronnen, komt de Barito er aan gestort, in donderenden waterval van wijd uitsproeiend schuim regenboogsglorig omvlogen, in echoënde ravijnen verdwenen, duisterdiep onder kruipend geboomte, te voorschijn barstend wederom in sleurenden kolk en werveling, die rotsen uitholt, waar Dajakvorsten van weleer liggen opgebaard te midden van hun schatten en schedels ontelbaar, zielen betekenend, die nu hun slaven in het Daar ginder zijn — komt de Barito er aan gestort, de grootmachtige stroom, bouwer en breker van alle Dajakland, teelder en verslinder van miljoenvuldig leven, vijandvriend van den Dajak, vernielers en hernieuwers eindelooos....”

En niet alleen de natuur, ook dode voorwerpen worden soms bezielde wezens als zij ze beschrijft. In de zoëven genoemde schets *Aan het strand* verbeeldt zij een jonge inlander, die timmert aan zijn prauw en zegt dan:

„Met de kiel naar boven gekeerd gelijkt zij een grooten zwartigen visch, amechtig op het droge. Zij ligt roerloos nu, als dood; maar in elk harer slanke lijnen, in de smalle welving der zij, in de scherpe kiel lang gestrekt, in den oprekkenden steven wacht verborgen lenigheid. Straks komt de eerste golf, die den vloed vooruit draaft, straks komt het opbeurende getij, straks met een sprong, schiet zij de branding in....”

Dit is geen kunstige beeldspraak, waarmee een schrijver zijn taal versiert, dit is een voor haar levende werkelijkheid, direct aan het diepste, het primitiefste van haar zieleleven ontsprongen en daardoor ook direct tot het eenvoudigste leven in óns sprekend. Daarin zit de bekoring van haar schone taal, proza naar de vorm, maar bezielde dichtkunst naar het wezen. Daarin zit ook de oorzaak, waardoor zij zo onvergelykelyk zuiver ons de aan de natuur verbonden inlanders weet te tekenen, met hun primitieve animistische geloof — geloof, dat niet zo ver staat van haar dichterlijke visie op de natuur, op alles wat is.

Zuiverder dan Multatuli — welk een diepe indruk diens prachtige *Saidjah en Adinda* ook nu nog steeds maakt — heeft zij de inlanders voor ons verbeeld in hun eenvoudige leven te midden van de rijke Indische natuur. Zij heeft niets van zichzelf gelegd in 't denken en voelen van haar Javanen of Dajakkers, maar ze van uit hun eigen wezen voor ons doen leven, een wezen dat zij aan 't innigste in zichzelf verwant voelde. En zo is 't dan te verklaren, dat zij telkens weer terugkeert naar Indië

in haar werk, en dat zij, enkele andere novellen uitgezonderd, ons het meest boeit in haar Indische verhalen.

Het meest bekende daarvan is — en terecht — *Orpheus in de Dessa*, haar meesterwerk ongetwijfeld, een juweeltje van prozakunst. Daarin zijn alle kwaliteiten van haar zuivere talent samengevloeid: de nobele kracht van haar zinsbouw, de treffende juistheid van haar woordkeuze, de ongeunstelde directheid van haar beeldspraak, de symbolieke

klankrijkdom en het fijngelede rythme van haar taal — dit alles voortgekomen uit en gedragen door een innerlijke bewogenheid, die geboren is uit 'n onmiddellijke, ongeremde overgave aan wat haar ziel als schoonheid heeft erkend: Met welk een liefde heeft zij de figuur van 't ongelukkige fluitspelertje, *Si Bengkok*, geboetseerd, zodat het aan alle kanten, de mooie en de minder mooie, zichtbaar voor ons staat en wij het liefkrijgen, zoals de schrijfster het liefhad. Met welk een schier magische kracht weet zij ons weer de Indische natuur in verschillende verschijningen voor te toveren, en in deze natuur de inlanders in hun dagelijkse doen: de psalmsuiker-zoeker, met zijn toverspreuk, de karbouwenjongens, de priesters, het oogstfeest leidend, de inlander die de karbouwen-diefstal komt melden, de mandoer die aan de machine knoeit tot woede van den ingenieur Bake, den eveneens scherp gebeden tegenspeler van *Si-Bengkok*. Niet toevallig gebruiken we hier het woord tegenspeler. Wij willen daarmee een eigenschap van Augusta de Wit's kunst in het licht trekken, die er een bijzondere bekoring aan verleent: het dramatische. Het mag wonderlijk heten, dat zij nooit voor 't toneel heeft geschreven, want haar beste novellen zijn kleine drama's, zorgvuldig opgebouwd uit tegenstellingen, die zich toespitsen en een spanning brengen in 't verhaal, die ons snel naar het einde, de ontknoping doet voortlezen.

Het oeuvre van Augusta de Wit is, haar lange leven in aanmerking genomen, niet omvangrijk. Maar wat het aan omvang te kort zou komen, dat wint het aan waarde. Het is geen kunst die „bij 't pond" wordt gewogen, maar „bij 't lood", zoals Staring eens van 't werk van „een al te bescheiden schrijver" zei. En wanneer vele der dikke boeken waarmee verschillende schrijvers en schrijfsters, in slordige haast de markt overstromen, lang vergeten zullen zijn, dan zal dit kleine, maar zuivere werk, de vrucht van aandachtige, overgegeven arbeid, nog zijn oude glans behouden hebben.

R. N. Roland Holst

In de overrijke nalatenschap van Roland Holst zijn er twee dingen, die mij bij het schrijven van zijn naam reeds fascineren en mij bijna het zwijgen opleggen. Dat is de reserve, waarin hij zich met de jaren steeds verder heeft teruggetrokken, en de zeldzame schoonheid van wat hij zelf gepubliceerd heeft.

De groep van kunstenaars, waartoe Roland Holst behoorde, de generatie van '90, heeft met hartstocht de eenheid der kunsten beleden. Zij heeft steeds en bewust woord, klank en ruimte in elkander overgebracht, en vóór alles de macht, die deze verschillende werelden samenbindt, het *Rhythme*, vereerd.

Zij waren veelzijdig: Der Kinderen, Jan Veth, Toorop, Diepenbrock, Konijnenburg, Berlage, Thorn Prikker, de meesten hunner hebben meer dan één muze bemind en gediend. Zij hebben in hun streven om de geestelijke begrenzing, die het tijdperk en de Hollandse traditie hun vak oplegde, te doorbreken, vaak hun gedachten verweg gestuurd van 't eigen werk; ze hebben met liefde en talent andere middelen van uitdrukking gebruikt dan die, welke hun eigen techniek hen gaf. Diepenbrock was een vurig en doordringend essayist. Toorop en Der Kinderen waren bezielde van muziek. Roland Holst, die zich zelf de minst natuurlijk begaafde van zijn bentgenoten heeft genoemd, had bij zijn geboorte de elementen van een architect en het talent van een schrijver medegekregen en hij heeft deze kernen tot ontwikkeling gebracht, niet uit tijdverdrijf, doch omdat het zo moest en niet anders kon, wilde hij tot volle klaarheid komen omtrent zijn eigen roeping: de monumentale kunst.

Het wezen der architectuur naspeurend, heeft hij zich de wereld der meetkunde eigen gemaakt, die hem het alpha en omega van zijn werk was. En al schrijvende ordende en verhelderde hij zijn gedachten omtrent de idee, die hij te veroveren had. Men gevoelt in de meeste zijner essays vóór alles den drang om zelf in de abstracte wereld van de idee een bepaald begrip, vaak een element van zijn eigen werk.

volkomen machtig te worden. Men voelt in menig woord, dat er een gedachtengang achter gespannen stond, die om bevrijding vocht.

Men wordt door zijn essay, waar het polemisch is, overtuigd, omdat met vuur de klaarheid is veroverd. En tenslotte is men bekoord, omdat het door een kunstenaar is geschreven, een kunstenaar ook van het woord.

Hij had de taal lief, als elke andere materie, waarin hij zich te uiten had; met dezelfde piëteit als het glas van zijn ramen en de lithografische steen hanteerde hij zorgvuldig en verliefd de stugge en schone Hollandse taal. Men voelt hoe hij de klank van sommige woorden heeft moeten beluisteren, zoals een schelp, die men tegen het oor houdt: om er de geheime muziek en de verre echo in te vernemen ener oeroude vergeten gedachtengang, ener diepe gevoelswereld.

De taal van Roland Holst is een instrument van heel aparten snit. Er zijn vaak termen in, die door verrassende combinatie een nieuwe klank te horen geven. Er is dikwijls een heel eigen woordenkeus, die op zich zelve al perspectieven opent. Het is ook een instrument met vele registers. Teder, vervoerd tot aan het dwepen toe, hartstochtelijk betogend, toornig.

Het korte opstel, direct na het overlijden van Toorop geschreven, is op wonderlijke wijze ontroerd-persoonlijk en visionair-algemeen tegelijkertijd. De vorm, als een gelijkenis vaak, de toonaard van elk opstel is telkens anders. Wat hen bindt is wel in de eerste plaats de gloed, die er zich in uitsprekt en de wijde, historisch geordende ondergrond zijner gedachtenwereld.

Men kan zeggen, dat zijn smartelijk besef van wat er met de tijden verloren is aan zuivere elementen in de kunst, zijn stijgende verontwaardiging bij de verzieking van het kunstleven, hem op den rand van een historisch heimwee hebben gebracht. Doch hij was veel te levenskrachtig om zich daardoor te laten vangen. Met veel liefde en veel haat heeft hij op zijn wijze meegewerkt aan de grote afbraak, die den hedendaagsen schilders tot helft van hun taak is geworden. De afbraak van alles wat een gezapig mensdom tot troost of bedwelming was geworden in zijn saai, ontluiserd bestaan. Hij heeft met veel talent het geriefelijke, sentimentele of lekkere plaatje gehaat doch evenzeer de snobistische mode-gril, die den valschen schijn van het tegendeel had. Zijn zwijgen der laatste jaren is dan ook geen verslagenheid geweest, doch een intens vertrouwen in de positieve krachten

van het leven. En het besef, dat hij zijn plicht als publicist gedaan had.

Alles, wat schoon is en ver van hier of wel ver van nu, had zijn intense belangstelling. Chartres, Indië, negerkunst, de beschilderde grotten onzer verre voorouders in de holen van Zuid-Frankrijk.

Hij was een eclecticus, een „kiezende” geest, niet op de wijze van een verzamelaar; hij was het noodgedwongen. Van wat hij nodig had, nodig als lucht om in te ademen, ontbrak het meeste in het Westelijk halfrond dezer tijden. Dat was de gemeenschap, het dienen van een gemeenschappelijk ideaal; de communie. Een eenzellig, individueel scheppen was hem niets waard. Hij kon pas gelukkig zijn, indien wat hij maakte, vooral wat hij voorstond als ideaal ener kunst, door anderen werd medebeleden. Waar geen gemeenschap was, schiep hij zich die, want hij *kon* niet alleen zijn. Hij wist met haast vrouwelijke intuïtie te overreden. Uit harts-tochtelijke persoonlijke noodzaak. Steeds wist hij zich ook de kameraad van de ongenoemde steenhakkers en glazeniers van vervlogen, gelukkiger tijden.

Talenten van jongeren, met slechts een aanwijzing van de door hem verlangde zuiverheid en devotie werden onmiddellijk herkend, zo mogelijk opgewekt, geholpen. Soms werden ze te veel of te vroeg geholpen en uit hun baan gebogen. Doch de tyrannie, waarmee dit geschiedde, diende een onpersoonlijk ideaal.

Gemeten naar dit ideaal was er ook in de kunst zelve veel, dat ziek bleek. Gebrek aan piëteit, krachtpatserij, ijdele roemzucht hoonde hij in den kunstenaar met te meer klem, daar hij begreep, hoezeer een zieke kunst een zieke maatschappij beduidt. Achter zijn hoon meent men hier en daar een grote bezorgdheid te horen over wat zulke ziekten, voortwoekerend op het plan der politiek zouden kunnen uitrichten. En dat in opstellen van zeer lang geleden.

Zijn boetprediking had echter nooit de pedanterie van sommige ongelukspropheten; ik denk b.v. aan Oswald Spengler. De zeer schone taal, waarin hij toornde, was steeds de taal van gekwetste liefde. Het is wel niet voor niets dat de figuur van den profeet Elia in het Noorder transeptraam van den Dom te Utrecht een meesterwerk is geworden.

De laatste tien jaren heeft Roland Holst zich nauwelijks in het openbaar geuit. Deze tien jaren zijn uitsluitend voor zijn werk gereserveerd geweest, eerst ook nog voor zijn leiderschap van de Academie. Hij heeft kans gezien in deze

weinige jaren de oogst binnen te halen van lang zoeken, van moeizaam worstelen om te geraken tot wat hem al reeds lang en steeds duidelijker voor ogen was komen te staan als de kunst van het „Teken”.

In deze moeilijke periode van zoeken zijn de ramen o.a. van het Lyceum en het eerste, het Zuider transeptraaam van den Dom ontstaan. Zij dragen kenmerken van stroef, geharnast werken, waarbij een deel van zijn rijke natuurlijke impulsen niet vrij uit kon stromen.

De ramen in het stadhuis zijn de grote bevrijding geweest.

Daar is volle bloei ontloken aan strenge geometrie, daar ligt verfijnde waarheid genesteld binnen ornamenteel stramien.

Sommige onderdelen, als de rechtspraak, het verplegen van zieken, het onderwijs zijn van den eenvoud, die het kenmerk is der allergrootste meesterwerken.

Na dit raam volgt het ene werk op het andere. En aan het eind van zijn leven staan zijn twee compleetste en rijkste scheppingen: het tweede (Noorder) transeptraaam in den Dom te Utrecht en de marmerensapsis in het gebouw van den Hogen als glasschilder niet opdrachten heeft hij ten volle kunnen verwezenlijken, dat, waarvoor hij lang en hard gevochten had: waarlijk monumentale kunst. Het heeft hem als glasschilder niet

SOLON

(figuur op één der wanden in het
Gebouw van de Hoge Raad)

ontbroken aan de opdrachten, die dit mogelijk maakten. Doch als wandschilder is de opdracht van den Hogen Raad de eersten helaas de laatste kans geweest, die hem, als geboren wandschilder, in staat stelde de monumentale schilderkunst te dienen — op de wijze die hij zich droomde: als die van de Kunst van het „Tekē”. De afmeting der wand en de aard van de opdracht gaven hem de mogelijkheid, deze kunst in de ruimte te laten stralen, de ruimte zelve er door mede te bepalen, en mensen en ruimte tot een andere, bewogener en warmer verhouding te brengen, en dit is hem op grandioze wijze gelukt.

Hij zelf heeft in zijn laatste rede, als erelid van den B.N.A., het „Tekē” gedefinieerd. O.a.: „Het menselijk figuur tot Tekē verwerkt, dat wil zeggen, het menselijk figuur in zijn wezensvorm, niet in zijn verschijningsvorm, tot een vlam-mend letterschrift herleid, stelt uitsluitend wezens voor, wier zedelijke kracht, wier diepe bezieling, wier spirituele vol-maaktheid die der gewone stervelingen ver te boven gaat.” Zijn andere schilderijen, die tot vaste sier ener bepaalde ruimte gemaakt zijn, hebben ander karakter. Zij zijn niet onderdeel, begrenzing ener ruimte, doch deel ener wand; onderdeel van een paneelbetimmering of andere geleding van een muur. Ik noem slechts de laatste versieringen in de vergaderzaal van den A.N.D.B. met hun eigenaardig gouden timbre, hun teruggehouden, verstillde weelde en innigheid.

Het is niet mogelijk hier op elk zijner werken in te gaan. Hoe zou men immers in weinig woorden recht kunnen doen wedervaren aan zulke voldongen meesterwerken als het raampje van het minnend paar, deel van een gebrand venster voor Parijs 1925; aan het verrukkelijke paneel van den ploeger in de Nederlandse Heide-Maatschappij. Aan de prachtige affiches, die baanbrekend gewerkt hebben, aan de vrije lithographieën, juwelen van grafische kunst. Aan zo-veel anders nog.

Het is te kort nog na zijn overlijden om deze werken in hun juiste verband met tijd en toekomst te zien. Het is echter zaak om ons te doordringen van het besef, dat ons met een schok overviel bij zijn dood: dat een man was gestorven, die zijn leven tot een zeldzaam hecht, gesloten en harmonisch geheel had gebouwd. Het besef dat we plotseling een houvast misten en zonder hem, in den chaos hulpelozer stonden.

Hij heeft door ascese, door veel opofferingen, zich zelf en zijn werk gelouterd steeds weer, en steeds weer ontdaan van

alles wat het hedendaagse leven voor vuil in ons wil deponeren. Hij heeft gewerkt met de vreugde en overgave alsof morgen aan den dag het Duizend-jarig rijk van Vrede en Geluk zoude aanbreken.

Hij heeft inderdaad gestaan aan de poorten van dit Rijk. Hij heeft er den gouden glans van gezien en dit licht is hem nooit in zijn ogen uitgedoofd. Zijn jeugd, de eeuwwending, is een kort ogenblik overgoten geweest met dit verrukkelijk schijnsel. En de krachten, die hem daarmee geschonken zijn, heeft hij zijn leven lang behoed.

Toen stuk voor stuk de sociale, de artistieke idealen, die een ogenblik geleken hadden, als lagen ze tastbaar voor de handen ener verlangende mensheid, stuk voor stuk afbrokelden, heeft hij trouw, koppig en vastberaden volgehouden. Zonder tijd en uitstel te achten.

Het beginsel, dat hij in het schijnsel ener ideale gemeenschapskunst had kunnen aflezen en langzaam aan heeft leren ontcijferen, is hem structuur van zijn kunst geworden: het beginsel der geometrie was voor hem niet alleen de bron van alle artistieke wetmatigheid en zekerheid, doch tevens een symbool van een goddelijke ordening, die in staat is het aardse en het maatschappelijke in vaste ordening te binden. Het geometrisch stramien, het Rhythme, was hem ook symbool van den geheimen achtergrond, waaruit al het levende ontstaat, opkomt, om er tenslotte, bevredigd, berustend, in terug te zinken.

Wij hebben kunnen zien, hoe deze klare rust zich tot in de kleinste dingen kon uiten, hoe mild en tactvol de kleinste zijner attenties waren. Wij hebben ook gemerkt dat het toeval of wat daarvoor doorgaat, zich tenslotte gewonnen heeft gegeven en zich geschikt om deze levensschoonheid te eerbiedigen.

Hij is gestorven nadat hij zijn werk volbracht mocht noemen, op den laatsten dag van het jaar, dat hem vergund had zeventig te worden, in de onaangetaste kracht van zijn leven. Nadat hij de erkenning van velen en de liefde van allen, die hem in zijn lange leven hadden leren kennen, in ontvangst had kunnen nemen. Hij heeft de laatste maand niet gewerkt, als schonk het lot hem de gelegenheid om een stil afscheid te nemen en als een *égard* jegens hem, die niets onvoltooid kon achterlaten en niets gehaast kon doen.

Hij is begraven op een winterdag in een besneeuwd en sprookjesachtig landschap, zo heerlijk, dat het voor al zijn vrienden als een laatste tractatie van hem was.

Statenlozen!

Wereldburgers?

DOOR MR. W. VERKADE

Ik druk u de hand waarde medeburger der ballingschap; want de ballingschap is heden ten dage het vaderland der fatsoenlijke mensen geworden. (Victor Hugo in een brief aan Alexander Herzen, gedateerd Hauteville-House, 13 Juli 1860.)

Na het even duidelijke als volledige overzicht, dat R. van Lee in het Decembern timer 1938 van *De Socialistische Gids* gaf, zou er weinig aanleiding zijn, in dit nummer van *Socialisme en Democratie* reeds dadelijk weer over dit onderwerp te schrijven, wanneer ook de principiële kant van dit vraagstuk niet eveneens de geesten bezig hield. Maar al te velen in en buiten Europa laten zich bij de beoordeling te zeer beheersen door groeps- en al dan niet vermeend nationaal belang. Vele anderen — en daaraan mankeert het weer vooral in ons eigen land — komen bij hun oordeel over dit vraagstuk niet verder dan tot medelijden — zij het medelijden gepaard met daadkrachtige offervaardigheid — en verontwaardiging over het regime, dat de slachtoffers uitwierp. Beide groepen verzuimen de vraag te stellen naar het perspectief van millioenen medemensen, waarvan er velen allermint beneden de middelmaat zijn; beide verzuimen een behoorlijke plaatsbepaling van volk en staat tussen de uiterste polen van individu en mensheid.

Aan sociaal-democraten is wel allereerst de taak, zich van deze vraagstukken rekenschap te geven. Daarbij is de proef-ondervindelijke methode helaas weinig bruikbaar. Dat de Sowjet-Unie zich de laatste jaren ten scherpste verzet tegen toelating van vluchtelingen, zelfs als het trouwe partij-communisten zijn, verbaast ons daarbij het minste; het is slechts één van de zeer vele aanwijzingen, dat het humanistisch en internationaal karakter van het oude marxistische socialisme daar geheel verloren is gegaan. De machthebbers aldaar

zullen trouwens ook uit ervaring geleerd hebben, dat het toelaten — anders dan voor Intourist-reisjes — in de Unie van personen, die over vergelijkingsmogelijkheden met toestanden buiten Rusland beschikken, weinig propagandistisch werkt onder haar eigen onderdanen.

Schrijnender is het voor een overtuigd sociaal-democraat, wanneer hij ziet, dat in landen als Australië en Zweden, waar zijn partijgenoten het gehele of vrijwel het gehele regeringsbeleid in handen hebben, niet of nauwelijks emigranten worden binnengelaten en dit op nationaal-egoïstische motieven wordt verdedigd of op grond van vrees voor loondruk door den nieuw-aangekomene, die wel alles wil aanpakken en die in zijn verheugenis over de herwinning van zijn vrijheid en het recht om te arbeiden, zich om de hoogte van zijn loon nog niet weer bekommert.

Frankrijk en België zijn soepeler geweest, toen daar sociaal-democraten regeerden; dit is in de laatste maanden echter sterk verminderd. Bovendien vraagt men zich wel eens af, of zich onder deze royaliteit niet ook een behoorlijke dosis ambtelijke nonchalance mengde.

Is de empirie dus voor de bepaling van een sociaal-democratisch standpunt onbruikbaar, welk antwoord op dit vraagstuk kunnen wij dan vinden bij de sociaal-democratische beginselen?

Het socialisme werd geboren uit de nood van een uitgemergelde, rechteloze proletariërsbevolking, die „geen vaderland” had en „niets te verliezen dan haar ketenen”. Uiteraard zal ook het socialisme van heden — wil het zijn traditie trouw blijven — met begrijpende sympathie de (op welk motief ook) uitgestotenen uit hun vaderland tegemoet moeten treden; de socialisten zullen zich daarbij enerzijds rekenschap moeten geven, dat emigratie een noodsprong is, waartoe de totaal onvermogens meestal zelfs de aanloop niet kunnen nemen; en dat, wanneer de emigrant een belangrijk deel van zijn vermogen heeft kunnen redden, hij alleen hun bijzondere aandacht waard wordt door metterdaad zich met minder fortuinlijke emigranten solidair te tonen; anderzijds zullen zij moeten bedenken, dat wie totaal berooid en rechteloos in een ander land aankomt, geestelijk lang niet altijd een proletariër is en integendeel veelal deel heeft aan rijke culturele, nationaal-getinte traditie. Met begrip voor de geestelijke verschillen, zal de georganiseerde sociaal-democratie voor hen een lot mogen en moeten

opeisen, dat niet minder is (maar ook niet beter) dan dat van den arbeider of kleinen man uit haar eigen rijen.¹⁾

Niet minder — want zoals Hendrik de Man in *De socialis-
tische Idee* zo voortreffelijk heeft waar gemaakt, is alleen dát socialisme zijn naam waardig, dat boven de nationale band de realiteiten erkent en het ideaal beleeft van de inter-
nationale mensheidsgedachte. De gedwongen emigrant, ook de niet-politieke, is voor het socialisme allereerst *medemens*, die reeds op grond van dit feit *niet rechtelozer* mag zijn dan de burgers van het land, dat hem asyl verleent. Met dit algemene beginsel is natuurlijk nog weinig concreets gezegd: Het betekent b.v. geen pleit voor de verlening van staatskundige rechten, die voor den emigrant toch geen waarde hebben, zolang hij niet practisch geheel medeburger van zijn nieuwe vaderland is geworden. Maar het betekent wel een gewaarborgde rechtspositie, een erkenning van de eerste waarborgen van vrijheid tegenover willekeur van ambtenaren of politie en een gelijke bescherming tegen misdrijven van anderen. Het betekent ook hulp en bijstand bij verder emigreren tot de bescherming van een nieuwe regering verkregen is en een — zo nodig door particulieren georganiseerde — voorziening in het nodige voor voedsel en huisvesting. Het algemene beginsel mag natuurlijk ook niet leiden tot „slapheid” tegenover „onechte” emigranten: spionnen, misdadigers, arbeidsschuwen, speculanten, die in zo groten getale — en met name uit Duitsland — de emigrantenstroom naar de nabuurlanden begeleid hebben.

De tot nu toe gevolgde zienswijze op dat vraagstuk heeft den lezer ook niet in het onzekere gelaten omtrent een derde karaktertrek van het moderne socialisme, die wij voor de bepaling van een standpunt inzake het emigrantenvraagstuk van belang achten: de karaktertrek van nuchtere zake-
lijkheid, die het algemene beginsel concreet toepast en de toestand ziet zonder schone frazen of doelloze jammerklachten: Als men in deze geest het emigrantenvraagstuk aanpakt, is het duidelijk, dat men met toelating en vol-
doende liefdadigheid om de vluchtelingen te onderhouden, nog ten ene male in de arbeid te kort schiet. Immers — hier bereikt men niets anders mee dan een vergroting van het aantal paupers in den lande, vatbaar voor stoffelijke en

¹⁾ Wil men voor een man van bijzondere gaven meer doen, dan mogen anderen zich daarvoor spannen, of moge hem gelegenheid geschonken worden die gaven productief te maken, op de weg der sociaal-democraten ligt deze hulp niet.

geestelijke epidemieën en bedreiging voor de loonstandaard — ook al zorgt men voor strenge contrôle op het arbeidsverbod; die steeds terugzien naar het land van hun herkomst, elkaar wantrouwen en zich niet aanpassen aan de geest van wat hun nieuwe vaderland zou behoren te zijn.

Wie ook maar van uit de verte bekend is met het verschijnsel der emigrantepsychose, — het gevolg van een doelloos bestaan, gepaard gaande met een zich uitsluitend concentreren op het voorwerp der haat-liefde, het verlaten vaderland, dat zij vrijwel in geen enkel opzicht kunnen beïnvloeden —, zal begrijpen, dat de emigranten een ander levensdoel moeten krijgen, willen zij niet een bron van permanente onrust en sociale wanverhoudingen blijven.

De liberale oplossing om dit andere levensdoel *individueel* te geven in de vorm van een nieuwe arbeidsmogelijkheid en bestaansgrond, is uitsluitend mogelijk in die verre, weinig bevolkte streken, waar iedere blanke nog zijn eigen bestuur kan opbouwen, zonder een andere ernstig te hinderen en waar bij voldoende toezicht van overheidswege bovendien het organiserend vermogen van de meeste Europeanen aan eventuele inheemsen van andere huidskleur ten goede kan doen komen. Voor zeer gespecialiseerde arbeiders en sommige intellectuelen is bovendien nog plaats in de steden van jonge landen, die aan dergelijke specialisten behoefte hebben. Maar zelfs deze individuele weg van het zich verschaffen van een nieuw levensdoel is onmogelijk, indien niet een goed-ingelicht en soepel werkend apparaat ten dienste staat van de vluchtelingen uit dictatoriaal-geregeerde landen. Zonder onrecht te doen aan de vele gegevens die tal van particuliere vluchtelingencomité's in de loop der jaren bijeen verzameld hebben, mag men zeggen, dat de opgave om een overzicht te hebben van de arbeidsmogelijkheden en de immigratievoorwaarden over de gehele wereld, voor particulieren te zwaar is en dat hiervoor alleen reeds een herleefd Nansen-bureau recht van bestaan zou hebben. Daarbij komt dan ook nog dat heel veel emigratie voor een definitieve bestemming niet mogelijk is zonder een grondige voorbereiding van de betreffende mensen op hun taak en van en zonder allerlei voorbereidende maatregelen in het land van bestemming die kunnen bevorderen dat de nieuweling zo spoedig mogelijk in zijn eigen onderhoud kan voorzien. Is bij deze individuele methode bij de emigrantenhulp dus reeds internationaal georganiseerde leiding en voorlichting

nodig, nog veel ernstiger klemt deze noodzaak wanneer men methoden zou volgen, die sociaal-democraten nader aan het hart mogen liggen: de weg om aan deze slachtoffers van een politiek, die de solidariteit der mensheid ontkent, een levensdoel te geven, dat aan deze internationale solidariteit nieuw leven inblaast.

Is niet een belangrijk deel van de mislukkingen van de Volkenbond toe te schrijven aan het feit, dat de Bond behalve een gedeelte van zijn belangrijkste ambtenaren en enkele uitzonderlijke figuren onder de regeringsgedelegeerden, geen „eigen mensen” tot zijn beschikking had? En zou het niet mogelijk zijn om na strenge selectie uit emigranten, die hun identiteitspapieren en hun persoonlijke levensuitzichten zouden danken aan de Volkenbond, een corps van toegewijde „wereldburgers” te vormen, die op de meest gevarieerde wijze de internationale solidariteit en de internationale rechtsorden zouden kunnen dienen?

Wij beginnen met een eenvoudig voorbeeld: De Volkenbond heeft onder zijn vleugelen een organisatie voor de hulpverlening bij grote rampen. Zou het zo onmogelijk zijn, om in Europa misschien, maar zeker in Azië, Zuid-Amerika en Afrika ergens een soort arbeidsreserve te vormen, die getraind en bereid was om ingeval van grote natuurrampen etc. per eerste gelegenheid — en dan liefst per vliegtuig — zich te laten overbrengen naar het gebied des onheils en daar de nodige hulpdiensten en opbouwdiensten te verrichten?

Men kan zich het beeld der mogelijkheden ook omvangrijker voor de geest roepen. Hoezeer de mandaten — mede dank zij het onafhankelijk karakter van de mandatencommissie tegenover de Volkenbondsraad en de regeringen — nog tot de beste resultaten van de Volkenbondsbemoeienis behoren, toch is tot dusver het gehele beheer van elk mandaatsgebied nog sterk in handen geweest van bepaalde afzonderlijke staten. Dit wordt door de niet-mandaatslanden steeds beschouwd als een bevoorrechtiging van de betreffende overwinnaarsstaten in de wereldoorlog. Zou men het niet eens met een der mandaatslanden kunnen proberen, of niet een werkelijk Europees mandaat daar mogelijk zou zijn onder mandatencommissie en Volkenbond zonder de schakel van een bepaalde mogendheid? Dat in de wereld der geëmigreerden niet voldoende bestuurstalenten aanwezig zouden zijn, lijkt weinig aannemelijk, al zou speciale koloniale scholing nog nodig zijn. Evenmin dat deze emigranten in een of andere zin de belangen van één mogendheid eenzijdig zou-

den behartigen. Temeer waar de emigranten uit verschillende landen komen en als slachtoffers van verschillend gericht ideologiën: men denke b.v. aan de witte Russen en de rode Duitsers. Dat dit niet bij voorbaat tot onderlinge vijandigheden behoeft te leiden, bewijst de ervaring van de z.g. Minderhedencongressen die tot voor kort aan de Volkenbondsvergaderingen plachten vooraf te gaan. Alle scherpe „nationale” tegenstellingen raakten daar steeds meer op de achtergrond tegenover de positie van „minderheid” tegenover een centrale regering en men kon het daar steeds aanzienlijk veel beter eens worden over de noden en wensen der meerderheden dan de regeringen, die de meerderheden in buurlanden heetten te steunen, tijdens de officiële Volkenbondsberaadslagingen. Zo zal vermoedelijk ook de feitelijke toestand der emigratie vele nationale en ideologische kloven overbrugd blijken te hebben; en dit proces zal voltooid worden wanneer een gezamenlijk werkterrein wordt aangewezen. Natuurlijk onder voorwaarde dat men de geschiktsten hiervoor de leiding in handen geeft. Op deze wijze zouden belangrijke nieuwe volksplantingen in spaarzaam bewoonde streken kunnen ontstaan.

Ter vergemakkelijking van deze oplossing zou er eventueel geen bezwaar tegen gemaakt behoeven te worden, wanneer een der mandataris-staten er de voorkeur aan zou geven een ander gebied voor dit experiment beschikbaar te stellen, mits het niet zo onherbergzaam is, dat belangrijke mate van emigratie er niet mogelijk zou zijn en mits hierdoor het nieuwe land ook onder mandaat zou worden gesteld.

Wonden er geen Arabieren in Palestina, dan zou een zo groot mogelijke kolonisatie van Joodse emigranten aldaar aangewezen zijn. Thans is dit vraagstuk zeer gecompliceerd en men zal al blij mogen zijn, wanneer na de conferentie nog in enigszins belangrijke mate Joodse immigratie mogelijk zal blijven. Trouwens, Palestina is in allen gevalle te klein om alle Joden die mogelijk nog uit Oost- en Midden-Europa verdreven zullen worden te herbergen; er zal zeker een tweede tehuis, — al heeft dat niet de grote tradities van Palestina —, naast het Tehuis der Balfour-declaratie gezocht en gevonden moeten worden.

Een derde groep van „geïnternationaliseerde personen” wordt broodnodig, wanneer ooit de Volkenbond of een dergelijk instituut zou worden omgebouwd tot een rechtshandhavende organisatie. Bij de huidige machteloosheid van de Volkenbond lijkt de verwerkelijking van dit ideaal weinig

nabij. Maar niemand weet in hoe nabije toekomst de noodzaak van een collectieve veiligheid zal worden gevoeld en daarvan een begin van een geïnternationaliseerde weermacht — en in eerste instantie een luchtmacht — het gevolg zal zijn. Wat zonder de leiding van een internationaal rechtslichaam, door individuele bereidheid spontaan ontstond bij het begin der fascistische inmenging in Spanje, de internationale brigade, zou zeker in veel gedisciplineerder en betere vorm in zeer veel groter omvang en omgeven met afdoende waarborgen tegen misbruik van bevoegdheid te organiseren zijn als sluitstuk voor een verjongde Volkenbond. Zulk een gewapende macht behoeft niet massaal te zijn, mits het maar mobiel en bijzonder goed getraind is: het eerst voor de hand ligt een luchtcorps voor althans Europa en een klein expeditiecorps tegen buitenlandse interventie en overvallen door „vrijcorpsen” op kleine schaal. Een soort van internationale recherche-dienst zou hierbij goed kunnen aansluiten.

Wij zijn ons zeer wel er van bewust dat op het ogenblik, dat deze perspectieven, die als doeleinden voor de oplossing van het emigrantenvraagstuk gesteld moeten worden, bereikbaar zouden zijn, vermoedelijk ook voor velen de reden tot emigratie uit hun land vervallen zou zijn. Dit is echter geen reden om de kwestie niet principieel te stellen en richting te geven aan denkbelden, ook al zijn zij maar voor een zeer gering gedeelte verwezenlijkbaar. Maar wanneer men de richting ziet, heeft men althans een maatstaf om de maatregelen die inzake het vluchtelingenvraagstuk genomen worden, te toetsen en om ook de politieke gezindheid van den emigrant vanuit een bovennationaal gezichtspunt te bezien.

Het behoeft weinig nadere toelichting, dat het vreemdelingenregime hier te lande in dat licht gezien weinig hartverheffend is. In theorie is de vreemdeling beschermd; volgens de theorie van de heersende praktijk is hij vrijwel geheel rechteloos; en in de praktijk van de praktijk valt het dan nog wel eens weer mede, wat den emigrant toch weer geoorloofd is. Doch er behoeven zich maar even bijzondere omstandigheden voor te doen, hij behoeft maar enkele invloedrijke vijanden te hebben, of zijn zwakke rechtspositie wordt weer duidelijk.

Een nauwkeurige analyse hiervan, benevens de pogingen tot herstel van een vreemdelingenrecht, in overeenstemming met onze vaderlandse tradities, zou een afzonderlijk artikel eisen. Voor vandaag zij het ons voldoende het vraagstuk in zijn sociaal en internationaal kader gesteld te hebben.

Tunis

als politieke en economische
factor in de Middellandse Zee

DOOR J. NORDER

Onder de vele sensaties, die 1938 op het gebied der buitenlandse politiek bracht, was één der laatste de Italiaanse eis: Tunis! Wij willen daarom den lezers van *Socialisme en Democratie* een korte schets van dit land geven.

Tunis is het Oostelijkste der drie Atlaslanden, het wordt ten Oosten en ten Noorden begrensd door de Middellandse Zee, ten Zuiden door de Sahara — het gedeelte dat onder de naam Tripoli in Italiaans bezit is — terwijl het Westen begrensd wordt door Algerije: evenals Tunis een Franse bezitting.

Van de drie Atlaslanden is Tunis, door zijn in verhouding groter cultuurgebied, het belangrijkste. In Marokko en Algerije wordt het gedeelte, dat niet wordt ingenomen door de woestijn, beheerst door hoge woeste bergketens, waardoor de oppervlakte cultuurgrond uiterst gering is. In Tunis zijn deze bergketens evenwel samengesmolten en hebben slechts een geringe hoogte, welke hoogte enerzijde de neerslag bevordert en anderzijds geen grote belemmering voor cultures vormt.

Hier in Noord-Afrika, aan de rand der dorre gebieden, is de vruchtbaarheid van het land niet zozeer de beslissende factor voor de landbouw als wel de neerslag; water is het belangrijkste probleem. Men heeft in Tunis daarom de natuurlijke landschappen niet ingedeeld volgens de samenstelling van de bodem, doch naar de hoeveelheid neerslag, die er gemiddeld valt.

De gebieden met meer dan 40 cm. neerslag noemt men Tell; dit zijn de landbouwgebieden, welke — behoudens enkele hoge ruggen in de steppe — in het Noorden gelegen zijn. De landbouw wordt meestal zeer extensief beoefend, alleen de Europeanen — meest Italianen — bewerken het land intensiever.

De inboorlingen bemesten de grond nooit en krabben het land — nadat de herfstregens zijn gevallen — slechts zeer

gebrekkig om met een houten ploeg. Nadat men dan het koren gezaaid heeft, kijkt men er voor de oogsttijd niet meer naar om. Bij het oogsten worden slechts de aren afgesneden en het stoppelveld gebruikt om het vee te weiden. Door deze zeer extensieve bewerking verkrijgt men slechts 6 hl. tarwe per ha. tegen 36 hl. in Nederland.

Om het gebruik van de betere Franse ploegen aan te moedigen, heeft het gouvernement bepaald, dat van de landerijen, die met de Franse ploeg beploegd worden, slechts $\frac{1}{10}$ der geldende belasting zal worden geheven. Deze fiscale bepaling had echter niet het resultaat, dat men verwachtte, daar men voor het gebruik van de Franse ploeg trekvee nodig heeft; dit trekvee is voor den armen Tunesischen boer onmogelijk te bekomen. Daardoor kwam deze maatregel enkel ten goede aan de kolonisten en de rijke inboorlingen, die ook voordien reeds goede ploegen bezaten en door dit stelsel dus een aanzienlijke vermindering van belasting verkregen.

De uitermate slechte bebouwing van de bodem wordt nog in de hand gewerkt door het pachtsysteem. De boeren zijn bijna nooit de eigenaars van de grond. Voorheen werden de landerijen verhuurd voor de tijd van een jaar, welke termijn tegenwoordig is verlengd tot drie jaren. Die korte termijn is evenwel niet aantrekkelijk voor den huurder om verbeteringen aan te brengen, daar dat meestal betekent dat de opvolger eerst profiteert van de verbeteringen. Deze gedachte wortelt zo diep in den landbouwer, dat hij zich zelfs niet de moeite getroost om de struiken uit zijn land te verwijderen, maar er rustig om heen ploegt; worden deze dan nog door doornen tegen de geitenaanvallen beschermd, dan woekeren ze naar hartelust voort. Zodoende zijn reeds ettelijke akkers totaal verloren gegaan voor de cultuur.

Beschouwd men gewoonlijk gebieden met 40—20 cm. neerslag als steppe, hier heeft men er ook nog twee begrippen voor. Gebieden van 40—30 cm. neerslag noemt men Sahel, met 30—20 cm. steppe. De Sahel vindt men aan de Oostkust, zij is het gebied van de olijvcultuur. Doordat de olijf eerst na 5 jaar vruchten afwerpt en na 12 jaar eerst rijke oogsten kan geven, vordert deze cultuur een flink kapitaal; dientengevolge bevinden de olijvenboomgaarden zich hoofdzakelijk in de handen van Franse maatschappijen, welke deze boomgaarden laten verzorgen door inboorlingen, die daarvoor in ruil een paar bomen voor zichzelf ontvangen.

De olijf levert zeer wisselvallige oogsten op, terwijl ook het

aantal bomen per ha. zeer wisselt. In de omgeving van Sfax bedroeg de waarde van de oogst in 1920 102 miljoen francs tegen 12 miljoen in 1921. Bij Sfax plant men 17 tot 25 bomen per ha. tegen 150—200 in het Noorden. Naast olijven worden in het Noord-Oosten veel wijnstruiken verbouwd. De wijnbouw gaat min of meer in Italiaanse handen over. Het Zuiden heeft naast olijven dadels van inferieure kwaliteit. De fijne dadels worden geleverd door de oasen in de woestijn, vooral door de oasen Tozeur en Nefta. De oasen dreigen evenwel overwoekerd te worden door het woestijnzand, dat de bomen bedelft en in de kanalen doordringt.

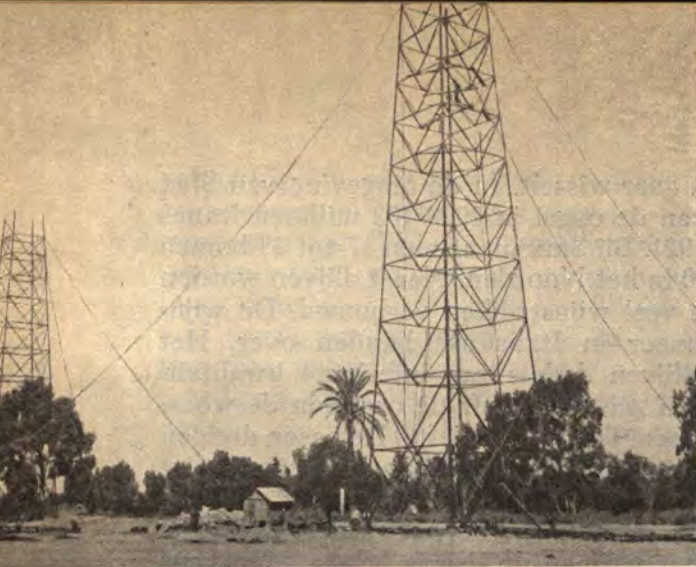
Een zeer zware belemmering voor de ontwikkeling van de olijven- en dadelcultuur vormen de fiscale lasten. Men kent in Tunis de belasting per boom. Mag dit b.v. voor rijkdragende dadelpalmen nog wel te dragen zijn, ten opzichte van de armere oasen werkt zij ruïnerend. Wat dan ook het woestijnzand door de eeuwen heen niet wist te bereiken, was voor den fiscus maar een kleinigheid; vele kleine oasen zijn door de bewoners verlaten, daar de dadelpalmen geen lonende productie meer opleveren. De tabakscultuur is door vroegere fiscale maatregelen geheel vernietigd.

De steppen vormen het gebied van de veeteelt, die door de nomaden al even zorgeloos wordt beoefend, als de landbouw door de gezeten bevolking. Tegen de tijd, dat de zon de steppen doet verzengen, zoeken de herders het vochtiger gebergte op, waar zij aan de eigenaars van de weiden meestal één schaap per honderd moeten afstaan voor weide-recht.

Behalve voor veeteelt zijn de steppen van belang voor de productie van het halfa-gras, dat — vooral via de stationnetjes van de lijn Gafsa—Sfax — wordt uitgevoerd naar Engeland.

Van het grootste belang voor de export is de mijnbouw. De fosfaatmijnen bij Gafsa exporteerden tussen 1920—1930 jaarlijks voor pl.m. 600 miljoen francs. Ten behoeve en op kosten van de fosfaatmijnen, werd de 280 km. lange spoorlijn Gafsa—Sfax aangelegd. Het Noorden bezit nog ijzer-, lood- en zinkmijnen, welke productie nagenoeg geheel wordt uitgevoerd naar Engeland, België en Duitsland, daar het moederland ter bescherming van eigen mijnbouw de invoer van ertsen — ook uit eigen koloniën — met zware invoerrechten belast.

De Tunesische industrie is van geen grote betekenis, enerzijds door gebrek aan de meest essentiële grondstoffen,

*Frans Radio station
in aanbouw (Djedeida)*

anderzijds door het streng douanetarief, waarmee Frankrijk de opkomst der industrie in zijn koloniën belemert.

Sinds 1881 — het jaar toen Tunis onder Frans protectoraat kwam — is de Tunesische handel veel

omvangrijker geworden. In 1865 bedroeg de uitvoer *f* 2,4 miljoen, tegen 1909—'13 jaarlijks gemiddeld *f* 68,4 miljoen en in 1927 *f* 102.67 miljoen. In tegenstelling met die van de meeste koloniën wijzigde de Tunesische handelsbalans zich van actief in passief. Bedroeg de jaarlijkse invoer van 1909—'13 nog *f* 62 miljoen, dus minder dan de uitvoer, in 1927 vormde de invoer een bedrag van *f* 177.16 miljoen, dus een zeer nadelig saldo ten opzichte van de uitvoer.

Frankrijk heeft de invoer voor de helft in de handen, terwijl $\frac{2}{3}$ van de uitvoer naar Frankrijk gaat.

Toen Frankrijk in 1881 de Italiaanse aspiraties voorkwam en Tunis onder zijn protectoraat stelde, waren er slechts 700 Fransen in Tunis tegenover 11.200 Italianen. Dit bevolkingsoverwicht heeft Italië ook nadien behouden. In steeds groter getale emigreerden de Italianen naar Tunis. Het aantal Italianen in Tunis bedroeg in 1891 21.000, in 1901 71.000, in 1921 84.000 en thans, naar Margret Boveri, meer dan 100.000. In 1921 waren er 48.000 Fransen en thans — alweer volgens Boveri — 71.000. Deze getallen zullen evenwel niet zuiver zijn, daar zich tussen de 71.000 Fransen zeker een zeer groot aantal genaturaliseerde Italianen zullen bevinden.

De Italianen vormen in Tunis een staat in een staat, een aaneengesloten bloc met een Italiaanse cultuur. Ze hebben hier hun eigen scholen, boeken, kranten, lezingen, theaters, cinema's, vaderlandse verenigingen, kerken, weldadigheidsorganisaties, handelskamers, enz. De scholen worden gesubsidieerd door Italië, het onderwijzend personeel heeft zijn opleiding genoten aan Italiaanse universiteiten. Het Italiaans is er voertaal, slechts luttele uren wordt aan het Fran-

besteed. Door deze scholen wordt een Italiaanse elite gevormd, welke kan dienen als culturele kern voor de Italiaanse groep. Waar anders de Italiaanse werklieden, boeren en vissers zeker tamelijk spoedig zouden verfransen, houdt deze kern de verfransing met alle kracht tegen. Dit is tevens de taak der Italiaanse pers in Tunis, die grotendeels fel anti-Frans is en vooral naturalisatie als eer- en gewetenloos brandmerkt.

De Fransen hebben het Italiaanse gevaar niet onderschat en van meet af maatregelen genomen, om dit gevaar te bezweren. Voor 1890 had men uitgestrekte terreinen aan Franse maatschappijen verkocht, wat evenwel niet aan de immigratie van Fransen ten goede kwam, daar inboorlingen en Italianen als werkkrachten werden gehuurd, waar dit in Tunis de goedkoopste werkkrachten zijn. Dit systeem werd in 1892 verlaten. Men beschouwde de kleine Franse boeren als de kern der kolonisten en poogde dit element te versterken door goederen in de dode hand te kopen en voor bijna niets uit te reiken aan de kolonisten. Men streefde evenwel de bedoeling voorbij, doordat niet de Franse boeren emigreerden, doch de stedelingen, die niet voor landbouwer deugden en hun land later weer verkochten aan Italianen. Zo kwamen in twee van de drie officieel gestichte Franse boerencentra Italianen terecht, terwijl zich in het derde bijna geen mens vestigde. Zo bestond dan in 1921 de gehele Franse boerenbevolking, dus de „kern” der kolonisten, uit 6700 personen, eigenaars, knechten en hun gezinnen inbegrepen.

Daarentegen breidt het aantal Italianen in de landbouw steeds uit. Het zijn meest de Sicilianen, die een zeer schamel bestaan leiden. Ze wonen vaak in hutten, samengeflanst uit wat planken en petroleumkisten. Om de hutten liggen hun tuinen voor groenten, planten en druiven. Ze zijn er steeds op bedacht hun bezit uit te breiden en later de hut langzamerhand door een betere woning te vervangen.

Alleen in de mijnbouw worden de belangrijke posten alle bezet door Fransen, maar de werklieden zijn weer Italianen en inboorlingen.

De sociale toestand van de inboorlingen is allesbehalve rooskleurig. Hebben wij boven reeds een korte schets gegeven van den pachter, dan rest ons hier nog een schets te geven van de Khammes, een categorie die nog beneden den pachter staat, en die meer te vergelijken is met de horigen uit het feodaal tijdperk. De naam „Khammes” betekent „vijfden”, n.l. het aandeel dat de Khammes in de oogst hebben.

Door den eigenaar wordt den Khammes een mechia grond (pl.m. 10 ha.) verstrekt, benevens een ploeg met een paar ossen en zaaikoren. Nadat ze het hele jaar gewerkt hebben, krijgt dan de eigenaar $\frac{2}{3}$ van de opbrengst en de bewerker de rest. Daarnaast verbouwen ze nog wat groenten en vruchten voor eigen gebruik. Desondanks levert het hun een bestaan op, dat zeker niet boven dat van den Egyptischen fellah uitgaat.

Nog erbarmelijker wordt hun toestand indien de oogst slecht uitvalt. Ze zouden zeker van honger omkomen indien de eigenaar niet bijsprong. Maar de eigenaar is geen grondbezitter uit philanthropisch oogpunt: voor de voorschotten die hij verstrekt, neemt hij normaal 35—50 pct. rente, en, naarmate de nood stijgt, stijgt deze rente tot 250 pct. Dat daarmede de schuldenaar geheel in de macht van den eigenaar komt, behoeven we er vanzelfsprekend niet meer aan toe te voegen. Dit is het meest verbreid systeem voor Tunis.

Voor de Fransen Tunis onder hun protectoraat brachten, regeerde een Bey, in naam ondergeschikt aan de Turkse regering, in werkelijkheid onafhankelijk. De laatste zelfstandige Bey had zijn regering, alsmede het land enigermate gemoderniseerd, zeer tegen de wensen van sommige delen der bevolking in. Aan deze zelfstandig ontwikkeling werd door de Fransen een einde gemaakt.

Thans voert de Bey nog slechts een schijnbewind. De Bey en zijn ministers vormen slechts de wetgevende macht in Mohammedaanse zaken, het eigenlijk bewind wordt gevoerd door de Fransen, die de besluiten nemen, welke de Bey uitvoert en ondertekent. Voor provinciaal bestuur heeft men Kaïds en voor stambestuur Sjeiks, beide bijgestaan door Franse „contrôleurs civils”.

Het algemeen bestuur wordt uitgevoerd door een conférence consultative, welke is samengesteld uit de afgevaardigden der gemeenten en Kamers van Koophandel, men heeft er gekozen Fransen en benoemde inboorlingen in. De „ministries” van Handel, Landbouw, Waterstaat en Onderwijs staan onder Franse directies.

Met deze staatsregeling nemen de inboorlingen evenwel geen genoegen. Er zijn twee inboorlingenverenigingen, de Oude-Tulbanden en de Jong-Tunesiërs, die hun aanhangers voornamelijk vinden onder de stedelijke bourgeoisie; de arme inboorlingen hebben door hun zorgen geen tijd om ook nog over staatsinrichting na te denken. Oorspronkelijk was er

een brede kloof tussen de opvattingen der twee verenigingen, waarvan eerstgenoemde de onafhankelijkheid wilde, maar overigens niets wilde weten van maatschappelijke vernieuwing, terwijl laatstgenoemde behalve nationale bevrijding à la de Jong-Turken, modernisering der maatschappij nastreefde. Tenslotte verenigden zich de beide verenigingen sinds 1920 onder de eis „destoer”, d.w.z. een constitutie die hun practisch de onafhankelijkheid geeft. Vooreerst werd een stevige actie ontketend om de leden van de „Conférence consultative” te doen verkiezen door de Tunesiërs en de bevoegdheden van dit lichaam uit te breiden. Met deze actie hebben ze bereikt, dat het aantal gemeenten vermeerderd werd en 't aandeel der inboorlingen in het bestuur vergroot.

Gaarne zouden we nu nog even zeer beknopt de belangen van Italië bij Tunis willen samenvatten, om daarna deze bijdrage te besluiten met een korte beschouwing over de taak die Frankrijk in de toekomst heeft.

Voor Italië is Tunis van belang:

1e. *Uit strategisch oogpunt.* Italië heeft een zeer lange kuststrook te verdedigen, gelegen in het centrum der Middellandse Zee. Wie Tunis op de kaart opzoekt, ziet met één oogopslag, dat de Noordkust van Tunis, — waar thans b.v. de sterke Franse oorlogshaven Bizerta is gelegen —

Oud-Romeins Theater te El Djem

slechts luttele uren is verwijderd van het Italiaanse eiland Sicilië. Het bezit van Tunis betekent voor Italië dus een beveiliging in de rug, een contrôle op het centrum der Middellandse Zee en voor Frankrijk een pistool op de borst van Italië.

2e. *Uit demografisch oogpunt.* Het bezit van Tunis zou Italië in staat stellen er een gedeelte van zijn bevolkingsoverschot te plaatsen, zonder dit overschot te verliezen zoals thans met de meeste Italiaanse emigranten het geval is. Thans leven in Tunis reeds ruim 100.000 Italianen, wat twee maal zoveel is als het aantal dat Italië in al zijn koloniën heeft weten te plaatsen. In 1936 bedroeg het aantal Italianen in alle Italiaanse koloniën tezamen 50.414 volgens het *Geographisch Zeitschrift* van Juni 1936. Emigratie naar Tunis is vooral voor de Zuid-Italianen en Sicilianen zo aantrekkelijk, wijl zij hier ongeveer hetzelfde klimaat aantreffen als in hun vaderland.

3e. *Uit koloniaal oogpunt.* Italië is zelf zeer arm aan grondstoffen en hoopt deze in Tunis te vinden. Tunis sluit direct aan op Tripoli en zou meteen een mooi bezit zijn, om de grote verliezen te dekken, die Italië jaarlijks lijdt door het bezit van Tripoli en Cirenaika. Zo zou Tunis dan de enige kolonie worden, die baten brengt aan Italië, want aan al zijn koloniën moet Italië grote sommen gelds besteden.

4e. *Uit historisch oogpunt.* Vanaf de vernietiging van Carthago (146 v. onze jaartelling) tot de ineenstorting van het West-Romeinse Rijk (476) heeft Tunis een der mooiste bezittingen van het Romeinse Rijk gevormd. Talloze overblijfselen van de Romeinse cultuur bevinden zich nog op Tunesische bodem. Waar Italië in zich zelf de opvolger ziet van het Romeinse Rijk, maakt het ook historische aanspraken op Tunis.

Besluiten we nu met een korte beschouwing over de taak van Frankrijk. Waar Tunis geen essentiële grondstoffen voor de opbouw van een flinke industrie bezit, zal men in Tunis inderdaad het accent op de agrarische bedrijven moeten leggen. In de bevordering van den landbouw ligt dus in de eerste plaats de taak der Fransen.

Het is Frankrijk niet gelukt, door grootscheepse emigratie een waardig tegenhanger der Italianen te verkrijgen. Deze tegenhanger zal het nu bij de inboorlingen moeten zoeken. Vandaar dat, behalve uit sociaal oogpunt, de Fransen uit oogpunt van zelfbehoud voor de verheffing van den armen

Tunesischen boer moeten zorgdragen. Dit zal Frankrijk kunnen bereiken:

1e. door het verstrekken van grond aan de tegenwoordige pachters tegen gemakkelijk vervulbare voorwaarden, opdat de Tunesische boer geïnteresseerd wordt bij een meer intensieve bebouwing en opdat ook de Khammes in staat zullen zijn, voor zich zelf te bouwen en niet ten voordele van een grootgrondbezitter;

2e. door het oprichten van staatscredietbanken, die tegen een matige rente geld op lange termijn kunnen verschaffen, waardoor de boeren zich van trekvee en modern gereedschap kunnen voorzien, terwijl de bewoners van de Sahel flinke olijvenboomgaarden zullen kunnen aanleggen.

3e. door particuliere geldschietterij te verbieden, waardoor de boeren niet meer ondergeschikt kunnen worden aan den een of anderen geldschietter;

4e. door afschaffing van drukkende belastingen, b.v. door in plaats van de bomen, de productie *progressief* te belasten, waardoor dan ook de minder goed dragende bomen weer lonend zouden kunnen worden.

Terwijl de immigratie van Fransen de inboorlingen in dit tamelijk dicht bevolkte land — naar zijn cultuurland gerekend — alleen maar kan verdringen, zonder het Franse element te versterken, zullen bovengenoemde maatregelen de band tussen de Tunesiërs en de Fransen versterken.

Daarnaast zal Frankrijk moeten zorgen voor goed onderwijs, om daarmee de Tunesiërs op te voeden tot zelfbestuur, waardoor het onderwijs niet, zoals thans, uitsluitend agrarisch moet zijn, doch veelomvattender; daarbij moet het opstaan voor ieder.

In Tunis kan Frankrijk een grootse taak vervullen, mits het niet alleen kijkt naar koloniaal, naar winstbelang. Want ook zonder winstbejag heeft Tunis nog talrijke grote belangen, die het voor Frankrijk maken tot een kostbaar bezit.

LITERATUURLIJST:

1. Margrët Boveri: *Opmarsch in de Middellandsche Zee*. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam. 1938.
2. J. Brummelkamp: *Sociale Geografie van Afrika*, deel I. J. B. Wolters, Groningen. 1929.
3. H. T. Colenbrander: *Koloniale Geschiedenis*, deel I. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage. 1925.
4. A. Hettner: *Grundzüge der Länderkunde*, 2de deel, 6e druk. B. G. Teubner, Leipzig. 1930.
5. H. N. ter Veen: *Koloniale vraagstukken in Italiaansch Noord-Afrika*; Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, Leiden. 1935.

Nog eenmaal

Tsjechoslowakije:

eenheidsstaat of bondsstaat

DOOR Dr. J. VALKHOFF

In mijn vorig artikel (in *De Socialistische Gids* van October 1938), dat diende om het waarlijk democratisch karakter van de Tsjechoslowaakse staat van 1918—1938 nog eens duidelijk vast te leggen, om eventuele legendes te voorkomen, werd op de structuur van de Tsjechoslowaakse staat in die periode vrijwel niet ingegaan. Hier volgen enkele — met het oog op de beschikbare plaatsruimte zo beknopt mogelijke — staatsrechtelijke beschouwingen over de bouw van de Tsjechoslowaakse staat 1918—1938, die m.i., hoewel er nu onder Tsjechoslowakije „een streep staat”,¹⁾ nodig zijn, omdat zelfs in sociaal-democratische kringen de schuld van de ondergang van de Tsjechoslowaakse staat door enkelen op het karakter en de structuur van deze staat geworpen wordt. Ook in dit opzicht is klaarheid gewenst en dienen legendes voorkomen te worden. Gedachtig aan Prof. Kranenburg's waarschuwing, dat men het probleem van eenheidsstaat-bondsstaat niet abstract en niet dogmatisch mag bezien,²⁾ zal het Tsjechoslowaakse probleem hier wel in het kort, maar zo concreet mogelijk, realistisch en inductief behandeld worden.

In 1918 werd Tsjechoslowakije als zelfstandige staat geschapen. Om overwegend politieke en strategische redenen werden een aantal nationaliteiten onder buitenlandse invloed in één staatsverband bijeengebracht. Dit is meer gebeurd in de geschiedenis. Men denke aan Noord- en Zuid-

¹⁾ L. J. Kleyn in *De Socialistische Gids*, October 1938, bl. 619.

²⁾ Kranenburg (R.): *Algemeene Staatsleer*, Hoofdstuk VI, bl. 144 (1937). Hiernaar verwijs ik ook in het algemeen voor de begrippen eenheidsstaat, bondsstaat en statenbond.

Nederland in 1815. De Belgen wilden toen echter òf onafhankelijk zijn, òf bij Oostenrijk komen. De eenheid van Noord en Zuid was van de aanvang af niet levensvatbaar. Was dan Tsjechoslowakije „in zijn toenmalige omvang en vorm”, zoals Prof. Bongers zegt,³⁾ levensvatbaar?

Men had in 1918 een bondsstaat kunnen vormen. Er is over gedacht en over gesproken (o.a. bij het verdrag van Pittsburg). Toch was dit niet doenlijk geweest. Er bestonden centrifugale stromingen. Er was nog te weinig saamhorigheid. En er moest een sterke staat zijn, voor afweer en voor opbouw. Verondersteld dat men, toegevend aan de decentrale neigingen, een federale bondsstaat had gevormd, dan had men dit op twee manieren kunnen doen: òf in de hoop en met de bedoeling, dat er op den duur toch een gedecentraliseerde eenheidsstaat uit zou groeien (vergelijk de Duitse republiek van Weimar 1919), òf met de hoop en de bedoeling, dat het een bondsstaat zou blijven en er zo toch op den duur een sterkere staat zou komen, doordat de eensgezindheid zou toenemen.

Voor dit laatste wijst men gaarne op Zwitserland. De vergelijking gaat echter niet op. Zwitserland is al heel oud. De Eedgenootschap ontstond 1 Augustus 1291 spontaan als defensief verbond en groeide als bondgenootschap tegen onderdrukking en autocratie tot een uitgebreider staatsgeheel. Evenals onder onze Unie van 1579 waren er trouwens moeilijkheden en een streven naar sterkere eenheid. Zwitserland groeide langzaam als nationale staat. Door de historie werden de kantons samen één organisch geheel. Oude wrijvingen zijn uitgesleten. Zij waren er vroeger wel. Zo is Tessino nog in de 17de en 18de eeuw door andere kantons onderdrukt. In Tsjechoslowakije waren de verhoudingen veel delicates. De Tsjechen waren vroeger altijd onderdrukt geweest en nooit geassimileerd.

Zo was in 1918 de eenheidsstaat de meest aangewezen vorm. Deze vorm is hecht en sterk, ofschoon — zelfs bij overwegende centralisatie — geen absolute waarborg als de samenstellende delen niet bij elkaar behoren. Dit bleek bij ons in 1830. Zou de vereniging van Noord- en Zuid-Nederland bij een bondsstaat beter gegaan zijn? Neen. Die eenheid was veel minder levensvatbaar dan Tsjechoslowakije. Ook België werd, toen het een onafhankelijke staat werd in 1830, zoals in 1815 reeds door vele Zuid-Nederlanders gewild was, een eenheidsstaat, bestaande uit heterogene

³⁾ Bongers (W. A.) in *De Socialistische Gids*, October 1938, bl. 598.

Achterlijk Sub-Karpatisch
Rusland: éénkamerwoning

elementen wat taal, ras en volksaard betreft. Toch ging het in België goed. Het was in die „vorm” en die „omvang” levensvatbaar.

Ook bij de vorming van Tsjechoslowakije als eenheidsstaat bestonden er twee mogelijkheden: ten eerste met de hoop en de bedoeling om eenheidsstaat te blijven, ten tweede met de hoop en de bedoeling om er op den duur toch een samengestelde staat, een bondsstaat, van te maken. Het laatste is in uitzicht gesteld. Is hiermee te lang gewacht? Hoe het ook zij, er was stellig geen reden om uiteen te gaan. Men bezie de zaken realistisch. Daar is bijvoorbeeld Sub-Karpatisch Rusland. Dit zou volgens het verdrag van St. Germain en Laye een autonome eenheid binnen de eenheidsstaat zijn met zo groot mogelijk zelfbestuur. Deze volkenrechtelijke en grondwettelijke verplichting is niet nagekomen, door de vergaande achterlijkheid, het analfabetisme enz. van de bevolking in dat gebied. Er is echter ontzaglijk veel door de Tsjechoslowaakse staat voor de bevolking van dit gebied gedaan: nieuwe eigendomsrechten, kerken, hospitalen, scholen, wegen, bruggen en nog veel meer.⁴⁾ Dit alles staat als credit tegenover het wachten met de verlening der autonomie, een talmen dat trouwens zijn redenen had.⁵⁾

Er werden in 1918 minderheden in de Tsjechoslowaakse staat opgenomen, zoals in zovele andere staten. Hun positie was internationaal geregeld. Er waren volkenrechtelijke waarborgen (Versailles, St. Germain). Bij de beoordeling van de hierboven opgeworpen vraag, of er te lang gewacht is met de omvorming tot een bondsstaat naar Zwitsers voorbeeld (in begin September j.l. toegezegd), bedenke men, dat

⁴⁾ Dr. J. B. de la Faille in *De Telegraaf* over *Het lot der Roetheenen*.

⁵⁾ Ook erkend door Dr. J. B. de la Faille in genoemd *Telegraaf*-artikel.

de eenheidsstaat democratisch was. Dit is zeer gewichtig. Er was vrijheid van drukpers, mogelijkheid van interpellatie en vragen, openbaarheid, vrije kritiek enz. Het kiesrecht was algemeen met evenredige vertegenwoordiging. Dit bestond zowel voor de Kamers, als voor de Gemeenteraden. Dit schept de mogelijkheid voor de minderheden om zich te uiten. De ware sterkte blijkt dan⁶⁾. De minderheden konden zich dus zowel in hun eigen staat (zie *Tschechoslovakische Quellen und Dokumente*, nr. 13, 18 en 19), als ook daarbuiten over hun eigen regering, over hun eigen staat uiten en beklagen.

Treffend is, dat België een eenheidsstaat is, Zwitserland een bondsstaat is en Tsjechoslowakije een eenheidsstaat was. Alle drie deze staten zijn gunstig voor de minderheden, terwijl de structuur van de staat — historisch te verklaren — verschillend is. Dit laatste wezenskenmerk van de staat is dus niet beslissend voor het probleem der minderheden. In alle drie de landen, die hier genoemd zijn, is de positie der minderheden oneindig gunstiger dan in de autoritaire staten als Hongarije en Italië met hun nationale, politieke en religieuze minderheden. Die kunnen zich daar niet uiten. De conclusie is derhalve, dat de structuur van de staat niet beslissend is in deze. Veel belangrijker is de democratische regeringsvorm in de staat.

Sinds 1926 zaten ook Duitsers in de Tsjechoslowaakse regering. De Sudeten-Duitsers hadden ook ministers: zelfs drie in getal. Henlein zat zelf niet in het parlement; zijn partij wel. Een wonderlijke toestand!

Moeilijker was in de laatste jaren voor de Tsjechoslowaakse overheid het probleem van de ambtenaren. Kon men de nationaal-socialistische (direct onder Duitse invloed staande) ambtenaren handhaven (vgl. bij ons de N.S.B.-ers)? Het betrouwbaarheids-criterium van Mr. in 't Veld („kunnen rekenen op de ambtenaren”)⁷⁾ aanvaardend, begrijpt men de ernstige moeilijkheid der Tsjechoslowaakse regeerders sinds 1933.

Laat men het toch goed onthouden: de eenheid is van buiten af verstoord. Het ging betrekkelijk goed. De Sudeten-Duitsers gaven nooit de wens tot „Anschluss” bij Duitsland

⁶⁾ Men zag dit bij de onlangs in België gehouden gemeenteraadsverkiezingen in de vroegere Duitse districten, waarbij de Heimatstreue Front met een eigen lijst uitkwam, deze alleen in Eupen de volstreekte meerderheid verkreeg, doch in andere plaatsen verloor.

⁷⁾ Mr. In 't Veld in *De Socialistische Gids*, October 1938, bl. 590.

te kennen.⁸⁾ Zij waren *niet* „op hun bevrijding bedacht”,⁹⁾ zoals wel de Zuid-Nederlanders na 1815. Bovendien hadden zij nooit tot Duitsland behoord. Henlein had altijd gezegd bij Tsjechoslowakije te willen blijven. Het ging ook wel goed, al was er feitelijk onmiskenbaar een kloof tussen de Tsjechen en de Duitsers, bijvoorbeeld in de wetenschappelijke wereld, en al zal er wel een zekere economische achterstelling van Sudetenland, dat trouwens het meest door de economische crisis getroffen werd, geweest zijn. Deze laatste kan echter ook bij een statenbond plaats hebben, getuige onze — overigens direct bestuurde — Generaliteitslanden en in vroegere eeuwen sommige Zwitserse kantons. Dit is echter geen reden om uiteen te gaan.

De ambtelijke taal was geregeld. Evenals in België sinds 1932, bestond er een talenwet, die tamelijk vrij was. Zo kan de Gemeenteraad, gekozen met algemeen, gelijk, direct en evenredig kiesrecht, zelf de taal der verhandelingen bepalen. In het privéleven (telegraaf, telefoon, banken enz.) was er wel achterstelling en plagerij. Dergelijke moeilijkheden zijn er echter ook nu nog, na circa 100 jaar, in België. Dit is echter geen reden om er nu maar direct een federatieve staat van te maken.¹⁰⁾ Nog minder om uiteen te gaan. Ten aanzien van de godsdienst was men tolerant, naar nog onlangs een katholiek hoogleraar hier te lande op grond van eigen waarneming verzekerde.

Men vergeete het nooit: de moeilijkheden kwamen door het nationaal-socialisme. Nog ervan afgezien, dat de Duitse nationaal-socialisten Tsjechoslowakije zoals het economisch, politiek en militair was, weg wilden hebben.

Door het nationaal-socialisme zijn de inwendige moeilijkheden vergroot. Eerst was het probleem eenheidsstaat of bondsstaat er alleen een van een hechte of een aan centrifugale spanningen blootstaande staat. Toen werd het probleem er een van ondermijning van het democratisch karakter van de staat. Totalitaire en autoritaire staatsopvatting en democratische staatsopvatting kwamen tegenover elkaar te staan.

Bij een bondsstaatskarakter had het kunnen zijn, dat de nieuwe Bondsgrondwet de eis bevat had, dat de afzonder-

⁸⁾ Zie Bongers (W. A.) in *De Socialistische Gids*, October 1938, bl. 599.

⁹⁾ Dit tegenover de tendentieuze passage in het artikel van J. Winkler in *De Socialistische Gids*, October 1938, op bl. 602, vóórlaatste alinea.

¹⁰⁾ Zie *Hervorming van de Staat* (uitgave Marinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1937), bl. 331 e.v. over de structuur van de Belgische Staat.

lijke deelstaten democratisch moesten zijn, zoals de Grondwet van Weimar dat deed of de huidige Zwitserse het doet. Dan zou de Duitse campagne toch doorgegaan zijn. Of de deelstaten zouden vrij geweest zijn in de keuze der regeringsvorm. Dan ware theoretisch en in abstracto denkbaar een totalitaire en autoritaire deelstaat in een democratische bondsstaat. Ieder ziet het belachelijke en onmogelijke van dit laatste in. Men kan de fouten erkennen, die er (wat het tempo betreft bijvoorbeeld) gemaakt zijn. Men dient echter op te passen met lichtvaardige veroordeling of niet gefundeerde veronderstellingen. Er zijn wel andere landen met minderheden, waarvan toch niemand zal zeggen, dat ze niet levensvatbaar zijn als staat (Joegoslavië bijvoorbeeld met een groot aantal minderheden). Tsjechoslowakije was als gezagsorganisatie democratisch (zie mijn artikel in *De Socialistische Gids* van October 1938). Het is en wordt nu hervormd, en hoe! De democratische regeringsvorm bleek hierboven belangrijker te zijn dan de structuur. De jonge Tsjechoslowaakse staat was wel degelijk levensvatbaar, ja levenskrachtig. Hij was fris, vitaal, sympathiek. Hij had een mooie, „glorievolle” toekomst¹¹⁾ voor zich.

¹¹⁾ Aldus in het telegram van het Hoofdbestuur van *Eenheid door Democratie* aan Dr. Benesj, den nu afgetreden Tsjechoslowaaksen staatspresident.

Optocht van
Slowaakse boeren

Drs. H. BOVENKERK:

Frank van der Goes

een dubbel jubileum

Er is, vorige maand, een opmerkelijk jubileum gevierd in de Nederlandse socialistische beweging; de tachtigste geboortedag van Frank van der Goes.

Feestvieringen van dit soort verdragen vóór, noch nabetrachtingen; hun betekenis is ten nauwste aan het moment zèlf gebonden. En een maandschrift is daarom niet de aangewezen plaats om ze te bespreken. Maar het goedgunstig geval wil, dat wij dit moment kunnen aangrijpen om er op te wijzen, dat Van der Goes in dit zèlfde jaar 1939 nog een tweede bijzonder moment zal herdenken. Immers, aan de hand van zijn publicaties laat zich vaststellen, dat het straks juist een halve eeuw geleden moet zijn, dat Frank van der Goes socialist werd.

Ziedaar een moment, waarvan men de betekenis toch wel als zeer bijzonder mag kenschetsen. Immers: voor Frank van der Goes persoonlijk heeft dit moment beslist over heel zijn verdere levensloop. En ook anderzijds: men overdrijft nauwelijks, wanneer men zegt, dat voor de andere betrokken partij, voor de socialistische beweging in dit land, die betekenis al even ingrijpend is geweest.

Wij hebben een heimelijk vermoeden, dat het dit socialist worden is, waaraan de betrokkene zèlf het liefst wordt herinnerd. En vandaar dat we in deze bladzijden willen trachten ons een beeld te vormen van de omstandigheden waaronder dit moment heeft plaatsgehad.

Feitelijk was er in de eerste dertig jaren van dit leven, de periode 1859—'89, nog maar weinig dat een wending in deze richting kon doen vermoeden.

Zeker: al héél vroeg vinden we den jongen aristocraat bezig met wetenschappelijke arbeid, ontmoeten we hem in een milieu, dat het voornaamste intellectuele centrum van de tijd zou blijken. Met de meest-vooraanstaanden der Tachtigers zat hij te Amsterdam, bij dr. Doorenbos op de schoolbanken. Jacques Perk was zijn jeugdvriend. En reeds den H.B.S.-leerling vinden we bezig met wat men zijn eerste intellectuele liefde mag noemen: studies in toneel en toneelgeschiedenis. Spoedig treedt hij, náást een man als Thijm, vrij geregeld op als toneel-recensent van *De Amsterdammer*, en zo komt ook het contact met De Koo tot stand. Juist dat contact met De Koo en *De Amsterdammer* is kenmerkend voor het milieu, waarin Van der Goes in deze periode te vinden is. Een milieu dat aantrekkelijk genoeg is, voor wie er zich een beeld van tracht te vormen.

Hier was het, dat alles wat cultureel gesproken, lééfde in die periode, zich concentreerde. En er was een goed stuk cultureel leven en bedrijvigheid in Amsterdam in die jaren rond '80. Het zijn de jaren die aan de oprichting van de *Nieuwe Gids* ogenblikkelijk vooraf gaan; nieuwe leuzen hangen in de lucht; aan de cafétafeltjes van de „Caves de France”, van „Mast” en zo menig ander beroemd „avant-garde”-café van die dagen ontmoeten de radicalen op artistiek, cultureel en politiek gebied elkaar. En *De Amsterdammer* is het orgaan, waarin dit alles voorlopig nog het makkelijkst gastvrijheid vindt; voor de kennis van het cultuurleven van deze periode zijn haar jaargangen van evenveel belang als de afleveringen van *De Nieuwe Gids*. Trouwens — als geheel beschouwd is óók *De Nieuwe Gids* zèlf in deze jaren lang niet zó uitsluitend aesthetisch-litterair gericht als men dat in het algemeen geneigd is aan te nemen.¹⁾ Méér wellicht dan in enig „litterair” of „algemeen-cultureel” tijdschrift van tegenwoordig, kwamen in de *Nieuwe Gids* de politiek, de economie en de sociologie van de dag tot hun recht. En op dit gebied ook heeft zich de aandacht van den jongen publicist Van der Goes ook voor een belangrijk deel — zij het ook lang niet uitsluitend! — geconcentreerd. Onder het pseudoniem „Ph. Hack van Outheusden” publiceert hij, wat hij in dezen te vertellen heeft; daaronder b.v. een serie artikelen onder de gemeenschappelijke titel *Jong-Amsterdam*, waarin vooral het politiek aspect van de jonge radicale beweging geschilderd wordt. Van de lichte toon, waarin hier over dit alles werd gesproken, moge het volgende fragment

¹⁾ Zie ook: Dr. G. Stuiveling, *De Nieuwe Gids als geestelijk Brandpunt*.

enig denkbeeld geven; tevens is het opmerkelijk als levendige tekening van het hier bedoelde milieu:

„Wij, die ons gaarne aan koffiehuistafeltjes bevinden en wien onze cigar het best smaakt, wanneer zij zich vermengt met den rook van de cigaren van duizend andere patriotten, wij vormen evengoed een coterie van liefhebbers en een kring van habitués, als bijvoorbeeld de vaste bezoekers van schouwburgen, van veilingen of van interessante teraardebestellingen. Wij zijn de stamgasten der politiek, de leiders der publieke opinie; als men de groote menigte zeeft, dan zijn wij de dikkere stukken die men overhoudt, en als men haar distilleert, de vaste stoffen die achterblijven. . . Wij zijn de claue die men volgt tot zelfs in zijn afkeuring; wij zijn de Maagden die in Vesta's tempel het politieke vuurtje stoken; wij zijn de tinnegieters, in wier schalen en kroezen het geestelijk eten en drinken van het volk wordt opgedragen.”

Men ziet: naast een behoorlijke portie zelf-ironie is hier toch ook een sterk zelf-bewustzijn; de man die dit schrijft, is zichzelf zeer wel bewust in welke richting hij zijn taak en het terrein van zijn activiteit wenst te zoeken. Maar — met de opkomende arbeidersbeweging van die dagen, nog geheel en al de „oude” beweging van Domela, de beweging nog geheel en al van een geestelijk-vormeloze, lichamenlijk en cultureel-verkommerde massa — dáármee heeft dit alles voorlopig nog niets uit te staan. Wat in dit milieu aan het woord komt, is typisch de beweging en de wijze van denken van een burgerij die welvarend, cultureel-ontwikkeld en zelfbewust genoeg is om zich de luxe van een grote mate van intellectueel, artistiek en zelfs politiek radicalisme te veroorloven. Juist dit typisch-burgerlijke stempel is ook voor de gehele *Nieuwe Gids*-beweging kenmerkend.

Ziedaar dan het milieu waarin we den Van der Goes van de jaren 1879—'89 moeten zoeken. En alles wijst er op, dat hij zich in dat milieu ook voortreffelijk thuis gevoeld heeft. Al spoedig is de jonge zakenman in het cultureel milieu van het Amsterdam der Tachtiger jaren een algemeen gezien en geacht man geweest. Op alle mogelijke terreinen ontmoeten we de sporen van zijn geestelijke activiteit. Sinds de dood van zijn vader in '81 drijft hij diens assuradeursfirma zelfstandig verder; maar het, blijkbaar toch nog vrij gemoedelijke, zakenleven van de tijd laat hem voor zijn talrijke litteraire, politieke en artistieke bemoeiingen tijd over. En die bemoeiingen werden steeds omvangrijker. Het redacteurschap van de *Nieuwe Gids* heeft hij allermintst als een sinecure opgevat; de *Nieuwe-Gids*-mannen waren geen van allen vlotte schrijvers, en, eerlijk gezegd, zelfs toen, rond 1890, het tijdschrift in zijn grootste bloei was, had het nog al eens

te kampen met kopienood. Ook al om die reden moeten de bijdragen van Van der Goes, stylistisch altijd even goed verzorgd als doordacht en weloverwogen wat de inhoud betreft, en daarenboven gewoonlijk óók van nogal flinke omvang, voor het bestaan van het tijdschrift van zeer grote betekenis zijn geweest. En dan: Van der Goes was in deze tijd stellig degene, die van alle Nieuwe-Gids-ers naar buiten toe, speciaal tegenover de oudere generatie, het meest representatief was. Als er in 1881 en '85, ter viering van de eeuwfeesten van respectievelijk Hooft en Breeroo, organiserende commissies worden gevormd, dan zien we beide malen Van der Goes als secretaris van de commissie optreden, náást Thijm, Ten Brink en andere grootheden van het moment. Voor een dergelijke post kwam op dat moment nog geen der andere Tachtigers, tenzij wellicht Van Eeden, in aanmerking; Kloos was daartoe te welfremd en te weinig „salonfähig” ook; Van Deyssel te wild, Verwey voorlopig nog te jong.

Maar daarnaast zijn er de talrijke en uiteenlopende andere bezigheden, waaraan we hier slechts in het voorbijgaan kunnen herinneren. Daar is het leraarschap aan de toneelschool, lange jaren achtereen waargenomen, eerst officieel, later, toen de naam Van der Goes reeds een àl te specifieke betekenis had gekregen, die het deftige instituut, met de bijzondere aandacht (en een stevige subsidie!) des Konings, vereerd, niet zo recht meer te stude kwam, min of meer clandestien.

Daar is de voortdurende medewerking aan het week- en later het dagblad *De Amsterdamer* (de laatste relatie werd verbroken omdat de toneelrecensent zich verstout had met een produkt van niemand minder dan Justus van Maurik de draak te steken!). En dan, vooral, de drukke activiteit in de vrijzinnige „Kiesverenigingen” als „De Unie” en later „Amsterdam”, de burcht der Radicalen (Treub c.s., de latere Vrijzinnig-Democraten). Als bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1889 de Radicalen hun grote overwinning behalen op de Liberalen, is Van der Goes een van hun kandidaten; en zijn aantal stemmen bracht hem dicht in de buurt van een zetel.

Alles genoeg om duidelijk te maken, menen wij, wat wij hier duidelijk *wensen* te maken: dat Van der Goes in zijn wereld waarlijk een „gezien” man was. Overigens: we moeten er bij zeggen, dat in deze kiesverenigingen toch het eerste directe contact met de arbeidersbeweging tot stand

komt. Ook de beweging voor algemeen kiesrecht brengt hem met arbeidersorganisaties in contact, voor wie hij het woord voert, zelfs als candidaat optreedt; men leze het hoofdstukje over Van der Goes in Vliegen's *Dageraad der Volksbevrijding*, waarin men tegelijk een alleraardigste momentopname kan aantreffen van het „piekfijne jonge heertje”, dat Van der Goes op dat moment in de ogen van Vliegen en de zijnen geweest moet zijn. Toch — Vliegen zelf vertelt het er uitdrukkelijk bij, en uit alle andere gegevens blijkt dat evenzeer — socialist was Van der Goes op dat moment, in 1888, nog zeer bepaald *niet*. Oók in de jaren 1887—'89, toen Van der Goes reeds lang „in de politiek gegaan” was en er, zéér tot de spijt van Van Deyssel en de andere literaire vrienden, steeds dieper in verzeilde — ook toen nog was er van een bewuste oriëntering in socialistische richting nog geen sprake.

Toch — achteraf is het wel heel duidelijk hoe het, ook zónder dat de reiziger het bewust wilde of zelfs vermoedde, steeds meer die kant uitging. Weinige jaren later reeds, wanneer ze zojuist beëindigd is, staat Van der Goes zèlf zijn onbewuste evolutie achteraf duidelijk voor de geest. In de magistrale *Nieuwe-Gids*-studie *Over Socialistische Aesthetiek* van 1891, vol van het vuur en de welsprekendheid van den pas-bekeerde, luidt het al dadelijk in het begin: „Want méér dan enig mens die leeft, is mij waard het doel dat ik hoe langer hoe klaarder zie staan aan het einde van een weg, *waarop ik al gelopen heb zonder het te weten, en zonder verder te zien dan wat vlak voor mijn voeten lag.*”

Eerst achteraf werd dus een ontwikkeling, die op dat moment reeds voltooid is, door verstandelijke redenering geconsolideerd en gerechtvaardigd. Zoals het trouwens wel vrijwel altijd gaan zal. Maar toch — het blijft de moeite waard, om te zien op hoe volkomen ón-theoretische wijze de theoreticus bij uitstek van het Nederlands socialisme zich zèlf zijn socialistische overtuiging verworven heeft....

De uiterlijke gang van zaken kent men. De aanleiding tot de eerste aanraking met de arbeidersbeweging is een befaamd geval in de geschiedenis van het Nederlands socialisme; het proces tegen Domela Nieuwenhuis wegens majesteitsschennis, de geruchtmakende brochure waarmee Van der Goes zich in de zaak mengt (*Majesteitsschennis*, 1886) en tenslotte de episode waarbij hij, als gevolg van nogal hitserige publicaties in het *Handelsblad* over „den assuradeur Van der Goes”, van de beurs wordt gewerkt.

Verjaagd door Mercurius

Ontvangen door Minerva

Wie de bewuste brochure zèlf herleest, zal merken dat de affaire zèlf, de vraag naar het al-dan-niet gerechtvaardigd zijn van het tegen Domela uitgesproken vonnis, er slechts een rol in speelt op 't tweede plan. *Niet* dat een, overigens ook dan reeds in zijn ogen dwaze en barbaarse wet is toegepast, brengt den schrijver tot verontwaardiging; goed of slecht — de wetten *zijn* er nu eenmaal, en de rechter die ze toepast, doet zijn plicht. Maar wat hem tot zeer scherpe uitingen brengt is het feit, dat officier en rechter beiden blijkens herhaalde uitlatingen, in den verdachte vóór alles den *socialist* gezien hadden en den *socialist* begeerden te treffen. Temeer was dat bedenkelijk, waar deze methode steeds meer neiging had, tot systeem te worden. Wanneer het *Handelsblad* boven zijn verslag van de rechtszitting de kop plaatste „Socialisten voor de rechtbank”, gaf dat voortreffelijk de kern van de zaak weer. „Gij zijt een sociaal-democraat, zegt men of schreeuwt men, als wilde men zeggen: gij zijt een deugeniet. Ik *verdenk* U van socialistische gevoelens, alsof men zeide: ik houd u voor een schelm.” Welnu: déze wijze van bestrijding was het, die Van der Goes in het geweer bracht. Hij zag gebeuren, dat er mensen werden behandeld op een „gemene manier”, zoals hij het, zéér veel later, in een geheel andere situatie uitdrukte; maar beide malen lag hièr, bij de „gemene manier”, het beslissende moment.

Het was of, in deze jaren, de omstandigheden zèlf er op uit

waren om hem duidelijk te maken: voor deze mensen, die zich socialistena noemen, is er in deze maatschappij geen recht te vinden. „Alleen in een land, waar de macht berust bij een kleine minderheid, die tezamen een bepaalde klasse vormt, is zoiets mogelijk”. Met deze formulering van twee jaar later („In Memoriam”, *N. Gids* III), waarin men het inzicht in het klassen karakter der maatschappij als het ware door ziet breken, eindigt dit nieuwe requisitoir tegen een beschuldigde, wien sterker dan wat ook ten laste werd gelegd, dat hij zich aan „gemene manieren” schuldig maakte. Zo kwam dan de grote kracht, die Van der Goes naar de arbeidersbeweging toedreef, zij het dan niet tegen wil en dank, dan toch onbewust — toch uit zijn eigen wezen voort. Want méér dan iets anders, is één bepaalde karaktertrek, dezen mens in buitengewoon sterke mate eigen, verantwoordelijk voor de in schijn soms zo grillige koerswendingen in deze levensloop: de behoefte om zich, altijd en overal, onvoorwaardelijk te solidariseren met een partij, die dreigt door een sterkeren tegenstander in haar rechten verkort te worden. En degenen zeker, die ook in latere, óók in de laatste jaren met opmerkzaamheid de wisselingen van deze politieke loopbaan gevolgd hebben, zij weten hoe het meer dan iets anders deze drijfveer was, die daarbij de dominerende functie vervulde. Onnodig daarbij op te merken, dat in dit artikel over Van der Goes' *persoonlijkheid* niet de vraag van belang is, in hoeverre de *subjectieve* oordeelvelingen, die uit dit rechtvaardigheidsbesef voortkwamen, al dan niet klopten met de *objectieve* verhoudingen.

In herdenkingsartikelen is, deze maand, Van der Goes enige keren gekarakteriseerd als de aestheticus. Een karakteristiek die, naar onze mening, stellig juist is — evenwel met dien verstande, dat *juist* zijn aesthetisch besef voor dezen mens het dienen van de rechtvaardigheid maakte tot onontkoombare eis. Zijn beroemd *Nieuwe Gids*-artikel „Socialistische Aesthetiek” is ook in dit opzicht zo waardevol. Lodewijk van Deyssel, die Van der Goes voor de voeten wierp, dat hij, door socialist te worden, de zaak van de Schoonheid beledigde, krijgt tot antwoord: deze kapitalistische maatschappij is juist hierom verdoemd, omdat zij zo ontzettend *lelijk* is; omdat het zo onduldbaar, beledigend *lelijk* is om de massa der mensen te zien lijden aan in wezen *onnodig, vermijdbaar* leed.

„Verdriet, dit staat mij zeker vrij, en dit is eene socialistische aesthetiek, vind ik leelijk, en het verdriet van veel menschen leelijker dan het ver-

driet van weinigen. Gebrek is ook leelijk, niet het hebben van weinig geld, tijdelijk of op den duur, van menschen die van-zich-zelf meer bezitten dan een millionair hun geven kan, maar het opgroeien en voortleven van gewone menschen in afwezigheid van het noodige, waardoor zij hun lichaam en geest nooit iets meer kunnen laten doen en worden dan bij een toestand van niet-sterven hoort. Zij sterven niet, en dat is alles wat men van hen zeggen kan. Als zij niet gierig en nijdig en valsch zijn, zijn zij mal-verkwistend, kruiperig en bot. Zij zien er machteloos, bleek en mager, verflenst uit, of zij zijn vet, opgezet, rood en grof. Is er in de natuur, in de levende wereld, iets zoo leelijks als de geestelijke en de lichamelijke toestand van een lijdend proletariaat? Het allerleelijkste wat er in de wereld is, een door armoede verteerd volk, willen de socialisten verhelpen."

Men ziet: méér dan iets anders wordt hier getuigd in naam van de Schoonheid. Maar door één die — en hierin gaat Van der Goes, als eerste, zijn mede-tachtigers te boven! — in staat is die schoonheid zó groot te zien en zó absoluut, dat hij kan héénzien over de grenzen van een maatschappij, waarvan hij en de anderen het product waren; dat hij die maatschappij zèlf aan haar kon toetsen. En daarmee is het extreem individualisme der Tachtigers, de nood, waarvan zij de hoogste deugd maakten, overwonnen.

Het kan na het voorafgaande wel duidelijk zijn, dat Van der Goes in het geheel niet de beweging *binnentrad* als de wèlonderlegde theoreticus, die men later, en terecht, in de eerste plaats in hem zien zou.

Eerst *in* de beweging zelf heeft Van der Goes zich tot marxistisch denker ontwikkeld. Het eerste artikel van zijn hand, waarin, voor zover wij zien kunnen, bewust en met zoveel woorden een socialistische geloofsbelijdenis is uitgesproken, laat dat ook duidelijk zien. We bedoelen het artikel „Zeventienhonderd-negen-en-tachtig”, dat bij het eeuwfeest van de Franse Revolutie in de *Nieuwe Gids* verscheen. Dit artikel voert tot een socialistische doelstelling — in de slot-beschouwing ervan, gewijd aan de beroemde „Rechten van den Mens” zoals de Constituante ze formuleerde, vindt men de volgende passage:

„Als de geheele litteratuur van staatkunde en regeering verloren ging, en deze bladzijde bleef behouden, dan zou het verlies nog luttel zijn. Wat de wetboeken bevatten, bevat zij en wat zij niet bevat, behoort uit de wetboeken te worden verwijderd: *mits men ook nu niet meene, dat, hoe goed ook, dit woord het laatste zij dat men over deze zaken wenscht te vernemen*; de kracht die dezen waarheden de uitdrukking gaf, is sinds 1789 niet verzwakt en zij *arbeidt thans even onvermoeid aan de verdelging van het wettelijk voorrecht van het eigendom*, als zij toenmaals reeds bezig was met vele schadelijke voorrechten ervan te beperken”.

Evenwel: de redenering, die tot deze conclusie gevoerd had, had met een marxistische analyse niets, en met een burgerlijk-rationalistische maatschappijbeschouwing à la Darwin—Buckle alles gemeen. Als dé grote, werkzame kracht wordt in dit betoog beschouwd: de menselijke Rede. Wanneer de Franse Revolutie aan het bestaan van een ganse reeks misstanden een eind heeft gemaakt, dan is dat blijkbaar niet, omdat degenen, die de Revolutie maakten, zedelijk beter waren dan degenen, die vóór hen kwamen. Maar wat gestaag en ononderbroken verandert is dit: de kennis der mensheid vermeerdert regelmatig en met volstreckte zekerheid. „Steeds voegt het geslacht dat komt bij de voorraad van het geslacht dat heengaat, een hoeveelheid openbaar geworden feiten, gerangschikte en gecontroleerde waarnemingen, opgedane ervaringen, uitgedachte hypothesen, aangenomen verklaringen, vastgestelde wetten; door de vermeerdering en door de groter verspreiding van kennis, wordt de mening omtrent de natuur van de mensen, de aard der maatschappij, de wereldlijke en hemelse dingen, steeds anders.”

Men ziet: dit is nog volkomen rationalistisch-zonder-meer geredeneerd. Juist van het inzicht dat Marx aan deze beschouwingwijze, men mag zeggen voorgoed, heeft toegevoegd: het inzicht n.l., dat *niet* de menselijke Rede souverain de wording der maatschappij bepaalt, maar dat integendeel de menselijke Rede enerzijds, het maatschappelijk zijn anderzijds, elkáár volledig bepalen — van dát inzicht is hier nog geen spoor. Wanneer er een scherpe scheidingslijn valt tussen rationalisme-zonder-meer en marxisme — dan zien wij Van der Goes op dit moment nog aan de andere kant van die lijn.

Dat nam niet weg, dat, óók in theoretisch opzicht, de betekenis van het toetreden van Van der Goes tot de jonge arbeidersbeweging zeer groot was — zeer veel groter overigens waarschijnlijk dan men in de tijd zelf weten kon. Van der Goes was niet de eerste vak-intellectueel die tot de arbeidersbeweging kwam — daarin was Nieuwenhuis hem voorgedaan. Maar zó volkomen had Nieuwenhuis zich vereenzelvigd met de beweging in dienst waarvan hij zijn gehele leven — méér: zijn capaciteiten! — zou offeren, dat hij het zichzelf onmogelijk had gemaakt om méér te wezen dan *zij* was op dat moment. De heroische en tragische personificatie te zijn van wat de Nederlandse arbeidersbeweging uit de jaren rond '80, de beweging van een verkommerd, ver-

wilderd, cultuurloos en onmondig proletariaat, zijn *kon* en zijn *moest* — dat was *zijn* functie geweest. Van der Goes kon verder gaan, omdat de tijden vervuld waren. In hem wordt de synthese van de vaag-willende beweging en het scherp-bewuste intellectuele denken verwezenlijkt: voor het éérs in de Nederlandse arbeidersbeweging. Men behoeft slechts *zijn* eerste publicaties als socialist, de polemieken met Van Deyssel, met Treub, brochures als *Wat de socialisten niet willen*, te leggen naast de geschriften van een „Clemens”, naast de afleveringen van *Recht voor Allen*, om in te zien wat dit betekende. Hem als eerste was het gegeven, de ontoereikendheid van deze beweging te onderkennen en de andere weg te wijzen. Dat wil het zeggen, wanneer men hem met Vliegen „den vader van de S.D.A.P.” noemt. En men kan misschien zijn betekenis voor deze fase van de socialistische beweging het scherpst formuleren met de woorden die hij zelf, zéér veel later, over Troelstra schreef: met hem is het socialisme in Nederland mondig geworden.

Der wereld held

DOOR NICO VAN SUCHTELEN

De wereld wacht den hoogen held	Standvastig hart
Die 't al herstelt,	De liefde hoedt die nooit vergaat;
Wat ligt verneêrd,	Den wijze, die wat waan misdeed
Ontwijd, onteerd,	Vergeeft, vergeet;
Door waan die recht noch liefde telt.	Zichzelf verwint
Den dappre, die bij moord en brand,	En vree slechts vindt
Zijn plicht gestand,	In loutering door 't eigen leed.
Lijdt, strijdt en beidt	De wereld wacht, vernêerd, onteerd,
Wat God bereidt	Op wie haar leert
't Geteisterd en verbijsterd land.	Nijd, strijd ten spijt
Den dulder, die in nacht van nood,	Eendrachtigheid.
Van druk en dood,	Hij is de held
Vertrouwend richt	Die 't al herstelt;
Het stil gezicht	Die diepsten doem
Naar blijder toekomst dagend rood;	Tot vreugde en roem
Den sterke, die in hel van haat	En vloek ten zegen keert.
De wraak weerstaat;	Uit: Nico van Suchtelen, <i>Uit zijn</i>
In 't onverward	<i>Werk</i> , W.B.-vereniging, 1938, blz.
	15/16.

Aanpakken

wat mogelijk is (I)

Door Mr. J. IN 'T VELD, Burgemeester van Zaandam

Onze huidige tijd kenmerkt zich door een sterke behoefte aan activiteit. De periode van berusten en afwachten is voorbij. Men wil, dat er althans iets *gedaan* wordt. Het overgrote deel van ons volk zou niets liever zien dan dat alle krachten werden samengetrokken om met doelbewuste overtuiging te streven naar herstel van de welvaart. Een regering, die met vaart en enthousiasme op dit doel zou aansturen, zou zich bij voorbaat van de steun der publieke opinie verzekerd weten. Een beleid, dat geen enkel perspectief weet te openen, een bestuur, dat zijn kracht zoekt in enkel maar „aanpassen”, vindt geen waardering meer. Ook in het nieuwe kabinet-Colijn kan men van die veranderde mentaliteit een zwakke weerklank bespeuren. Dat het geluid niet sterker klinkt, zal wel in hoofdzaak aan het ontbreken in haar boezem van een *eensgezinde* sterke overtuiging geweten moeten worden.

Dezelfde versterkte behoefte aan activiteit openbaart zich op het terrein der gemeente. Enerzijds brachten de laatste jaren ongetwijfeld een helderder inzicht in de zeer beperkte mogelijkheden, waarmede de gemeentebesturen te kampen hebben, anderzijds ging daarmede gepaard een toenemen van de waardering voor de gemeentebesturen, die onder alle moeilijkheden toch de weinige kansen, welke overbleven, wisten uit te buiten. Ik behoef in dit verband slechts de naam Rotterdam te noemen.

Op *activiteit* komt het in dit tijdsgewricht allereerst aan; er is thans geen groter zonde dan stilzitten en niets doen. Dat geldt ook voor onze gemeentebestuurders.

Wanneer maar ernstig wordt gezocht en de wil tot aanpakken aanwezig is, valt er in bijna elke gemeente nog wel wat te doen.

In de eerste plaats denken wij hierbij aan de *strijd tegen de werkloosheid*, die ook op het werkprogramma van de gemeentebesturen nummer één behoort te staan. Op dit punt is er betrekkelijk weinig verschil tussen gemeenten, welke financieel afhankelijk zijn van het Rijk, en gemeenten, die haar financiële zelfstandigheid konden bewaren. Mogelijkheden van werkverruiming (met behulp van het Werkfonds) en werkverschaffing zijn er bijna overal. Ook financieel afhankelijke gemeenten krijgen daarvoor wel medewerking van de regering, al maakt deze van de zwakke financiële positie dezer gemeenten — meer dan ons lief is — gebruik om in de richting van werkverschaffing te sturen. Het is hier vooral een kwestie van onderhandelingsbekwaamheid om zo gunstig mogelijke uitkomst te verkrijgen.

Het standpunt, dat wij werkverschaffing onder alle omstandigheden moeten afwijzen, vindt in onze kring niet veel verdedigers meer. Tegen uitvoering van werken, die op normale wijze niet zijn tot stand te brengen, in werkverschaffing, kan moeilijk bezwaar worden gemaakt. Maar wij komen er tegen op, wanneer men de vorm van werkverschaffing opdringt voor werken, die binnen afzienbare tijd tóch zouden moeten worden uitgevoerd. Wanneer het alleen maar een *vervroegde* uitvoering geldt, is hulp van het Werkfonds de aangewezen oplossing.

Voorzover aan uitvoering in werkverschaffing niet te ontkomen valt, vindt het gemeentebestuur een taak in het streven naar zo gunstig mogelijke arbeidsvoorwaarden. Waar nodig, pare het zijn aandrang aan die van de vakbeweging.

Hoe vreemd het misschien ook klinkt, in de moeilijkste positie verkeren de gemeenten, die met grote moeite haar financiële zelfstandigheid nog juist hebben weten te behouden. Deze leven juist op de grens en hebben maar een klein stootje nodig om in de kring van financieel afhankelijke gemeenten terecht te komen. Dit stootje kan verwekt worden door de verplichting om rente en aflossing te gaan betalen van door het Werkfonds voorgeschoten bedragen of van de voor rekening der gemeente blijvende vaste lasten bij werkverschaffing. Het kan ook zijn, dat de begroting een uitbreiding van de werkverschaffing niet toelaat, omdat een arbeider in de werkverschaffing aan de gemeente nu eenmaal meer kost dan een arbeider in de steun. Het bestuur van zodanige gemeente kan daardoor voor een pijnlijk dilemma komen; enerzijds de sociale plicht om naar vermogen mede

te werken aan de bestrijding van de werkloosheid; anderzijds het schrikbeeld van de financiële afhankelijkheid. Ook in andere vorm kan de tweestrijd zich voordoen. Aldus b.v.: moet een kleine ruimte in de begroting dienstbaar worden gemaakt aan werkverschaffing en werkverruiming of aan andere noodzakelijke sociale maatregelen, zoals het weer op peil brengen van een te veel besnoeid subsidie voor t.b.c.-bestrijding, het verbeteren van onredelijk lage lonen en salarissen, e.d.? Het ware te wensen, dat de regering in dergelijke gevallen niet te zware druk op de gemeenten uitoefent en aan een eventuele extra-bijdrage uit het Werkloosheidssubsidiefonds niet te benauwende voorwaarden verbindt. Misschien kan het voornemen der regering om de toekenning van extra-steun aan meer objectieve normen te binden hier enige uitkomst brengen. Men moet het de gemeenten niet te moeilijk maken om haar aandeel te leveren aan wat thans *primaire* plicht is: werkloosheidsbestrijding. Met te meer vrijmoedigheid durf ik deze wenselijkheid te bepleiten, omdat ik op het standpunt sta, dat ook de gemeentebesturen het belang van de werkloosheidsbestrijding tegenover andere belangen, welke om behartiging vragen, zwaar moeten laten wegen. Een algemene richtlijn is hiervoor

samenwerking tussen Woningbouwvereniging en Gemeente, Gemeenschappelijke tuinen van „De Dageraad”. A'dam Z.

natuurlijk niet te geven. De verschillende belangen zullen nauwkeurig tegen elkaar moeten worden afgewogen. Ongetwijfeld zijn gevallen denkbaar, waarin er gegronde redenen zijn om andere belangen te doen domineren. Tot dusdanige belangen reken ik echter *niet* het belang van belastingverlaging. Wel zeer bijzonder zullen de omstandigheden moeten zijn, die wettigen het belang der werkloosheidsbestrijding ondergeschikt te maken aan dat van belastingverlaging. Ik heb het in de raad van Zaandam onomwonden uitgesproken: in de huidige omstandigheden behoort werkverruiming te gaan vóór belastingverlaging. En het was mij een grote voldoening, dat niet alleen de gehele raad, maar ook de plaatselijke pers zich daarbij van harte aansloot.

Uiteraard ben ik hierbij niet blind voor het feit, dat een verlaging van *bedrijfslasten* de werkverruiming kan bevorderen. Daarop kom ik hierna nog terug. Alles, wat helpen kan om het bedrijfsleven te stimuleren en opnieuw tot bloei te brengen, verdient de volle aandacht ook van de gemeentebesturen. Het is voor een gemeentebestuur zeker geen gemakkelijke taak om zich op dit voor hem vreemde terrein te oriënteren. Wellicht kan een sociografisch onderzoek hierbij belangrijke steun bieden.

Werkverruiming en werkverschaffing kunnen tevens dienstbaar worden gemaakt aan een tweede taak, welke volle aanspraak heeft op de belangstelling van de gemeentebesturen: *verbetering van de volkshuisvesting, veraangenaming van het wonen, stadsverbetering en stadsverfraaiing.*

Verschiedene gemeenten hebben in werkverschaffing parken en plantsoenen, recreatie-terreinen, sommige zelfs zwembaden, tot stand weten te brengen. Met behulp van het Werkfonds wordt in tal van gemeenten gewerkt aan de uitvoering van een rioleringsplan. Er liggen op dit terrein heel wat mogelijkheden. Men informere maar eens, wat Amsterdam en Rotterdam ook in de laatste moeilijke jaren op dit gebied tot stand hebben weten te brengen. En wat de kleinere gemeenten betreft, zou ik er b.v. op willen wijzen, dat wij in Zaandam al ver gevorderd zijn met de voorbereiding van een rioleringsplan voor de helft der gemeente en een plan voor een park annex zwembad en canoëvijver; de raad heeft voorts de stichting van een overdekte zweminrichting mogelijk gemaakt door rente en aflossing van een lening te garanderen; op het uitbreidingsplan wordt voorzien een rondweg met nieuwe brug over de Zaan, welke het aanzien van Zaandam zeer zal bevorderen; wij hopen deze weg, die een belangrijke

schakel vormt in het provinciale wegenplan, daarin opgenomen te krijgen; de brug is reeds in uitvoering.

Voor de ontwikkeling van een gemeente tot een zo aantrekkelijk mogelijk werk- en woonoord is uiteraard een goed *uitbreidingsplan* eerste vereiste. Aan dit onderdeel van hun taak kunnen de gemeentebesturen nimmer genoeg aandacht wijden. Het uitbreidingsplan bepaalt het aanzicht van een groeiende gemeente voor eeuwen. Fouten, daarin gemaakt, blijven een bron van voortdurende ergernis.

Daarnaast hebben wij onze zorg te wijden aan *verbetering van de bestaande kommen*. Is verbetering met het oog op de financiële consequenties niet aanstonds mogelijk, in ieder geval zorg men voor tijdige vaststelling van verbeteringsplannen met behulp van voor- en achtergevelrooilijnen en bebouwingsvoorschriften op grond van art. 43 der Woningwet, opdat het tot stand komen van nieuwe bebouwing de uitvoering van verbeteringsplannen niet voorgoed onmogelijk maakt.

Ziet men de mogelijkheid om te komen tot *uitvoering* van saneringsplannen, dan verdient het aanbeveling contact te zoeken met den inspecteur der Volksgezondheid, belast met de zaken der volkshuisvesting. Het is n.l. niet uitgesloten, dat de gemeente voor dergelijke saneringsplannen een bijdrage van het Rijk ontvangt tot 50 % van de kosten.

In nauw verband met sanering van oude wijken staat uiteraard de *opruiming van krotten*. Het eerst nodige daarvoor is onbewoonbaarverklaring. Daarmede is het gemeentebestuur er evenwel niet af. Het zal aan de te verdrijven bewoners nieuw onderdak moeten kunnen aanwijzen. Nieuwe woningen, gebouwd door particulieren, zijn daarvoor als regel te duur. Bouw van goedkope woningen door de gemeente zelf of door woningbouwverenigingen zal hier dus uitkomst moeten brengen. De regering is tot medewerking aan dergelijke plannen in het algemeen wel bereid en verleent ook krotbijdragen in de huren. Een bezwaar is alleen, dat zij de eisen, waaraan dergelijke woningen moeten voldoen, zoveel mogelijk drukt.

Daarnaast vraagt de *normale woningbouw* de volle aandacht van de gemeentebesturen. Enerzijds zullen zij de particuliere bouw hebben te bevorderen, anderzijds zullen zij paraat moeten zijn voor het geval het particuliere bedrijf niet in staat blijkt te voorzien in de behoefte aan goede en goedkope arbeiderswoningen. Is dit het geval, dan zal de gemeente daarin niet mogen berusten, maar zelf hebben aan te pakken.

Verschillende mogelijkheden openen zich dan: er kan gebouwd worden met rijksvoorschot; de gemeente kan ook het financiële risico zelf aanvaarden door met eigen middelen te bouwen of aan de woningbouwverenigingen de betaling van rente en aflossing van door deze op te nemen gelden te garanderen. Ook in deze laatste gevallen kan echter de regering er een stokje voor steken. Men diene er rekening mede te houden, dat bij de huidige opvattingen in Den Haag de uitvoering van woningbouwplannen door gemeenten of woningbouwverenigingen in het algemeen wel niet vlot verlopen zal.

Grotere kans op resultaat biedt het aanvatten van de bouw van *woningen voor grote gezinnen*. De regering heeft zich met een circulaire tot de gemeentebesturen gewend, waarin uitzicht wordt geopend op medewerking van het Werkfonds tot dit doel en wel op deze voet, dat het bedrag, waarmede de bouwkosten van een dergelijke woning die van een normale woning overtreffen, à fonds perdu zal worden vergoed. Dit betekent dus dat deze woningen niet meer huur behoeven op te brengen dan woningen voor kleinere gezinnen. De plannen moeten vóór 1 April a.s. worden ingediend. Het is uiteraard van belang, dat de gemeentebesturen zich vooraf behoorlijk rekenschap geven van de behoefte aan dit soort woningen in hun gemeente.

Tenslotte valt aandacht te wijden aan de *verbetering van woningen*, die, hoewel niet best, toch nog wel door het aanbrengen van verbeteringen in bewoonbare staat zijn te brengen. De Woningwet biedt de mogelijkheid om tegen onwillekeurige eigenaren op te treden. Een steun kan hierbij bieden het aanbod van de Regering om in de kosten van verbetering van z.g. ongewilde woningen tot een maximum van $\frac{1}{3}$ bij te dragen, mits de gemeente van deze rijksbijdrage weer $\frac{1}{3}$ voor haar rekening neemt. Met behulp van deze regeling is stellig nog wel wat goeds te bereiken, als er maar voor gewaakt wordt, dat zij niet gehanteerd wordt om krotten een beetje op te lappen.

Voor de uitvoering van al deze werkzaamheden heeft de gemeente bekwame medewerkers nodig. Voor zover zij die niet zelf in dienst kan nemen, staan verschillende architecten- en ingenieursbureaux ter beschikking. Voor de uitoefening van het bouw- en woningtoezicht in kleinere gemeenten is intercommunale samenwerking de aangewezen oplossing.

Filmmuziek

door „International”

Om de ontwikkelingsgang van de film te bevorderen, is het noodzakelijk de zuiverheid van het artistiek materiaal, waaruit de film is opgebouwd, opnieuw te toetsen.

In de allereerste plaats geldt dit voor de filmmuziek. Artistiek zowel als technisch heeft de film de laatste jaren grote vorderingen gemaakt, doch kan men de filmmuziek hierbij als het stiefkind beschouwen. Zowel musici als wetenschappelijke kenners der muziek zien daarin nog maar al te veel slechts een factor om geld te verdienen. Zij ontkennen het feit, dat de 20e eeuw de filmmuziek als de belangrijkste vorm van de moderne muziek aan de muziekgeschiedenis heeft toegevoegd. Zij loochenen zijn aesthetisch bestaansrecht. En zij vergeten, dat deze nieuwe muzikale vorm fundament zou kunnen worden voor een nieuw muzikaal tijdperk.

De filmindustrie begreep instinctmatig de grote betekenis van de muziek voor de film, maar niet de rol, welke deze in de film kan vervullen. Op dit punt schiet niet alleen de filmindustrie aan inzicht te kort, maar ook manuscriptschrijvers, regisseurs en vele musici zelf. Deze laatsten ontkennen nog te veel de essentiële noodzakelijkheid van een collectieve samenwerking en hebben nog steeds geen voldoende begrip van de elementaire waarde, die de muziek in de film hebben kan.

Van de filmcomponisten, die dit wel begrijpen en bovendien trachten nieuwe wegen te bewandelen, weerklinken gegronde klachten. Hun bedoelingen worden meestal door gebrek aan begrip van de zijde der filmvervaardigers, die niets verstaan van de innerlijke natuur der muziek, kapot gemaakt. Wil men de muzikale willekeur bij een film verhoeden, dan moet de componist reeds in de ontwikkeling van het manuscript worden betrokken, opdat de muziek tot een dramaturgische factor kan uitgewerkt worden. Filmmuziek moet geen losstaand requisiet zijn!

Helaas is de gang van zaken bijna altijd zo, dat er weken, ja maanden besteed worden aan de voorbereidingen van een film, doch dat de filmcomponist het draaiboek eerst in handen krijgt, wanneer de film kant en klaar gemonteerd is (althans wanneer het geen uitgesproken muziekfilm is). En dan wordt er van hem gevergd, dat hij één, twee, drie, liefst binnen een week de muziek componeert.

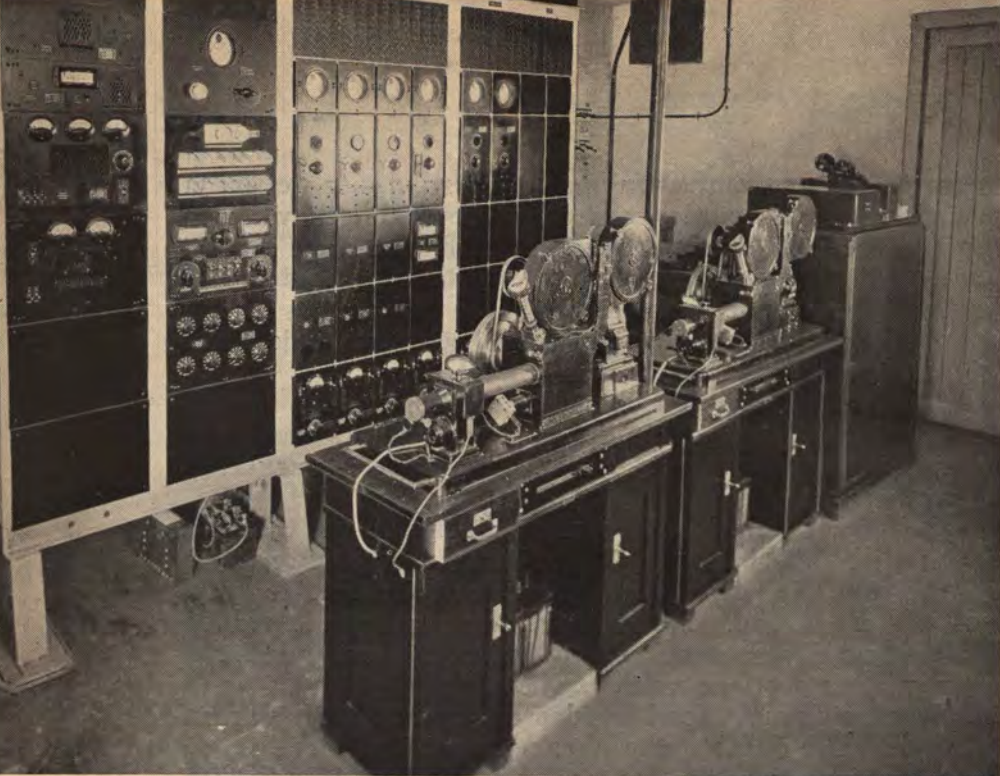
Wil de muziek een gewichtig uitdrukkingmiddel in een film zijn, dan moet zij in de allereerste plaats aan twee voorwaarden voldoen. Beiden zijn eenvoudig en gemakkelijk te begrijpen:

1e. De muziek moet het rythme hebben van het tijdperk, waarin de film zich afspeelt. Want het is natuurlijk onmogelijk een film, die het hedendaagse leven behandelt, te voorzien van muziek, die het levensrythme weergeeft van de vorige eeuw. Bij een moderne film behoort klare, pregnante, pakkende, suggestieve muziek.

2e. De muziek moet goed worden toegepast. Wanneer men onder de laatst uitgebrachte films naar een film zoekt, waarbij de muziek meer is dan een min of meer bemerkbare „achtergrond” en een simpele stemmingmakerij (de functie van het vroegere bioscooporkestje), dan blijken zulke films slechts schaars voor te komen. Zelfs bij producties die wat manuscript, regie, camera etc. betreft, op hoog peil staan, valt een merkwaardige achteloosheid voor de muziek op. De nieuwe, in Amerika geproduceerde film van Fritz Lang *You and Me* is wel de enige Amerikaanse film, waarbij de grootst mogelijke aandacht aan de muziek besteed werd. Niemand minder dan de componist van de *Dreigroschenoper*, Kurt Weill, componeerde de partituur. Vooral de inleiding van de film, een soort proloog met song, is een prachtige combinatie van toon en beeld. Of de muziek op zich zelf al dan niet die van de *Dreigroschenoper* evenaart, is hier van geen belang. Het gaat om het feit, dat de muziek in deze film zijn functie heeft en de nauwe samenwerking tussen regisseur en componist duidelijk naar voren treedt.

Opvallend is het, dat men in het algemeen bij Amerikaanse films zelden „filmische” muziek hoort. Zelfs bij het prachtige epos *The Good Earth* miste de muziek deze eigenschap en stond niet op dezelfde hoogte als dit grootse werk.

De schoonheid van een toonfilm ligt niet alleen in de soepele overgang van de ene scène in de andere, doch in het rythme van zijn reflexen. Het contact, dat de muziek met de filmbeelden heeft, is veel nauwer dan dat b.v. in andere

Het domein van den toonmeester. Een der geluidsopnamekamers van de Tobis studios te Parijs

combinaties het geval is, zoals met de dans in de danskunst. Onder muziek hier wel te verstaan de energie van de muzikale uitdrukking, die samenvloeit in harmonie met ons eigen bestaan.

In Europa is de kwaliteit van de filmmuziek wel iets beter te noemen dan in de U.S.A., behalve dan natuurlijk in het jazz- en swing-genre, waarin Amerika absoluut bovenaan staat. Arthur Honegger schreef voor *Mayerling* een uitstekende begeleiding. Ook de alleraardigste muziek van den componist Melichar voor Karl Ritter's film *De drie Kameraden* kan men als zeer geslaagd beschouwen. In dit laatste geval werd de muziek voor de opnamen, in engste samenwerking met draaiboekschrijvers en regisseur, gecomponeerd. Dit geschiedde o.a. ook met de proloogmuziek van de Nederlandse film *Dood Water*, waarvoor de inmiddels overleden jonge, begaafde componist Walter Gronostay de muziek schreef. De beeldmontage van deze proloog werd naar de muziek samengesteld. Als combinatie van beeld en toon behoort dit stuk film reeds tot de „klassieken” in de filmkunst.

Vaak ook wordt getracht een klassiek meesterwerk pasklaar

te maken binnen de grenzen van een film drama. Men noemt dat dan „bewerking”. M.i. getuigt het van barbaarsheid. men kan evengoed proberen een beroemd schilderij in een niet-passende lijst te wringen; men snijdt er net zo lang stukken af, tot het past. Ludwig Berger heeft dat misschien gevoeld en liet daarom Strauss' compositie voor zijn film *Drie Walsen* reeds van te voren bewerken. Van uit filmstandpunt bezien, werd de muziek hier dus niet stiefmoederlijk behandeld. Van uit zuiver muzikaal oogpunt kan men zich daarmede echter niet ten volle verenigen.

Wel degelijk valt er een volmaakt voorbeeld te noemen van goede toepassing in de film van muziek en beeld. Dit geldt voor de tekenfilmen van Walt Disney. Eén punt mogen we hierbij echter niet uit het oog verliezen, n.l. dat het voor den componist gemakkelijker is gelijke tred te houden met deze „vlucht” in de fantasie der beelden en dat hij minder gebonden is en minder hinderpalen ontmoet dan voor een compositie bij een gewone speelfilm.

Opvallend is, dat de massa de vele zinloze filmmuziek, de moordende uitbarstingen en het soms donderend lawaai als werd er een hele muziekbatterij afgeschoten, aanvaardt. En de vraag rijst: is de massa zo onmuzikaal? Inderdaad valt te constateren, dat de muziekcultuur zich in dalende lijn bevindt. Zo al de belangstelling voor de muziek op zeker gebied toeneemt, kan men toch vaststellen, dat het muzikaal gehoor er niet op vooruit gaat. Het bezoek aan concertzaal of opera is niet gestegen. Het toenemende interesse strekt zich uit tot radio en film. Het zijn de microfoon en luidspreker, die een hoofdrol in het leven zijn gaan spelen. Wij kunnen ons nauwelijks meer een begrip maken van een leven zonder hen. De radio is een factor in ons leven geworden, die meetelt. Hij bracht ons vele voordelen, maar — en hier komt het antwoord op bovengestelde vraag — hij verleerde velen het „horen”. Het klinkt paradoxaal om te zeggen, dat dit instrument, wat ons bij uitstek het geluid brengt, het „horen” verleerde. Bij nader beschouwing is het dat niet. Men draait aan een knopje en krijgt muziek. Het is even eenvoudig als water uit de kraan te tappen. Hierdoor is men zo verwend, dat de radiomuziek voor ons tot dezelfde primitieve functie gezonken is als het water uit de waterleiding. Evenals men regelmatig in ons leven voorkomende geluiden *niet meer hoort*, zo hebben ook velen de muziek door de radio leren „overhoren”. Het oor is afgestompt. Hetzelfde geldt voor de filmmuziek. Het publiek merkt niet,

dat menige film een beter lot verdiend had en hij door de muziek kapot gemaakt wordt. Het publiek beseft niet meer, hoe veel gewichtiger de kracht is, die er ligt in de schoonheid der stilte dan in die van het geluid. Een pauze in de muziek behoeft toch niet noodzakelijkerwijze te betekenen, dat zijn vibrerende kracht op dat moment opgehouden heeft te bestaan. In deze stilteperiode doorkruist het rythme, het hartebloed van de muziek immers, een ruimte, waarmee het menselijk oor geen verbinding heeft. In de stilte wordt de muziek verwerkt.

Deze reactie der mensen, de afstomping van het muzikaal gehoor, spreekt natuurlijk evenmin tegen de radio als de gasoorlog tegen chemische uitvindingen. Het is alleen noodzakelijk er zich rekenschap van te geven.

Er zijn ook technische factoren, waaronder de filmmuziek te lijden heeft. Het synchronisatie-orkest bestaat in Europa meestal uit een samengestelde groep van losse musici, die geen tijd tot repeteren krijgen. Dat de uitvoering der muziek hieronder lijdt is niet verwonderlijk. Het zou inderdaad niet overdreven zijn, indien de grote filmmaatschappijen er toe overgingen een eigen orkest aan te stellen onder leiding van een vasten dirigent. Een andere dringende noodzakelijkheid is het, dat de opnamen van de muziek geschieden door een toonmeester, die begrip heeft van muziek en in staat is partituren te lezen.

Indien deze verschillende problemen eens tot een oplossing gebracht werden, zou de film ongetwijfeld een belangrijke stap vooruit gaan.

Dr. H. BRUGMANS

Het „planistische socialisme”

Ongeveer op hetzelfde ogenblik, dat het eerste nummer van *Socialisme en Democratie* verscheen, werd ook in de Belgische Werklieden Partij een nieuw tijdschrift geboren: *Leiding*, onder hoofdredactie van Hendrik de Man. Tegelijkertijd was in Noord en Zuid de behoefte gevoeld aan nieuwe, principiële en systematische ontleding van de socialistische praktijk en theorie. En, al moge onze kijk op de concrete vraagstukken in velerlei opzicht afwijken van die der Vlamingen (met name op het gebied der internationale politiek) — aan beide zijden van de grens zijn wij begonnen met het stellen van de meest dringende problemen. Beide organen hebben in hun eerste afleveringen programmatisch willen zijn.

Zo treffen wij dan in het Januari-nummer een artikel aan van den hoofdredacteur zelf, onder de sprekende titel: *Is het Planisme dood?*

Hier is iemand aan het woord, die met volkomen onbevangenheid zijn mening zegt, ook wanneer deze, door opgedane ervaringen, afwijkt van een vroeger uitgesproken oordeel. Hier durft men eigen misrekeningen simpelweg gebruiken als „materiaal”, zonder valse „prestige”-zucht of even valse verdeemoediging. De Man zegt fris en kernachtig wat hij denkt te hebben opgemerkt en geleerd, in zake zijn eigen ministers-experiment, en in zake de ideologische inhoud van de B.W.P.

De geschiedenis van „Het Plan aan de Macht” is voor ons, Nederlanders, voornamelijk niet van actuele betekenis, al kan het in België betaalde leergeld ons eerstdaags zeker van dienst zijn. Wel echter kunnen wij dadelijk ons voordeel doen met de opmerkingen over invloed en innerlijke kracht van het „Planisme” in de Belgische Partij. Het is van belang, ons af te vragen, hoe het in dit opzicht staat met de S.D.A.P.! Wij mogen daarbij dan trouwens bedenken, dat de schijnbaar theoretische vraag tevens grote praktische waarde heeft, getuige De Man's eigen woorden: „dat het Planisme tussen 1935 en 1939 heel wat meer zou hebben

kunnen bereiken, indien het in onze eigen Partij meer was doorgedrongen, indien de nieuwe geest, die het vertegenwoordigde, bij al onze voormannen sterker had gewerkt." (Blz. 4.)

„Planmystiek zonder Planistisch Bewustzijn”: ziedaar één der tussentitels in het artikel, en even later heet het: „In werkelijkheid en in grote trekken staat het daarmee in België nog immer zó: voor een derde denkt de B.W.P. Planistisch, voor een ander derde denkt zij nog volgens de formules van het oude vulgair-marxistische extremisme, voor het laatste derde deel denkt zij eenvoudig volgens de eveneens oude traditie van het gewoonweg opportunistische reformisme. En het ergste is daarbij, dat die verwarring van drie verschillende mentaliteiten in de geesten, of althans in het onderbewustzijn van het merendeel onzer partijgenoten bestaat”. (Blz. 8.)

In Nederland staat het zeker anders. Het oude revolutionarisme werd op het Haarlemse Congres buiten de S.D.A.P. gezet. Maar toch was het iets méér en iets waardevollers dan een laatste restje barricadenmystiek, dat de latere O.S.P.-ers bezielde. Behalve traditioneel-Marxistische ouderen, waren ook verontruste jongeren in de oppositie. En, hoewel zij in de Partij bleven, bestond er bij hen twijfel aan de traditioneel-reformistische vooruitzichten. Voorlopig achtten zij het gewone hervormingsschema minder gevaarlijk dan het romantische extremisme — maar bij de „voorlopigheid” vonden zij toch geen bevrediging. Deze „ontevredenen” van toen, die welbewust niet achter *De Socialist* stonden, werden pas weer volkomen door de S.D.A.P. gegrepen, toen zij strijdbaar „Planistisch” werd.

Want het Plan van de Arbeid is voor ons geen strijdprogram alleen, geen parlementair voorstel zonder meer, geen rapport zoals b.v. dat van Ir. Westhoff. Het is niet in de eerste plaats een pleidooi voor grote werken in crisistijd. Het is kort en goed: het centrale punt van onze gehele socialistische tactiek, van onze algemene methode. Het is een parool voor de lange baan, een direct bruikbare toepassing van de wil tot planmatige ordening van het ganse maatschappelijke bestel. Het is revolutionnair omdat het zich richt tegen de kernfouten van het kapitalisme, en het is reformistisch omdat het dagelijks actueel is. Het is een kompas voor onze marsroute, en geeft de schakel tussen heden en toekomst. Het brengt de opheffing van een oude tegenstelling: die tussen „klein werk” en „groot doel”.

Het Plan van de Arbeid „waarschuwt” niet tegen barricadenromantiek: het maakt deze overbodig. Het „redeneert” evenmin over de grenzen van hervormingsarbeid in het kapitalisme: het geeft aan deze hervormingsarbeid een scherp omschreven, maar geenszins onbereikbaar doel. Het brengt daardoor nog andere onderwerpen van discussie in de socialistische beweging op een ander plan.

Het geeft aan de sociaaldemocratie met name een duidelijke plaats in de natie: het geeft ons een taak om te vervullen, hier en nu. En tevens geeft het, door duidelijke voorstellen in zake „geordende ruilhandel”, het internationale perspectief. Het stelt voorts het begrip „klassenstrijd” in een geheel nieuw licht. Strijd vóór de zuiver afgewogen belangen der verschillende volksgroepen — samenwerking met *alle* voorstanders van het „Planisme” en in zóverre dus niet de strijd van één klasse vóór één klasse. Maar wél strijd tegen de krampachtige machtswil van de kleine klasse der economisch machtigen — anti-kapitalisme dus van de krachtigste soort. Innerlijke tegenstrijdigheden van het „vóór-Planistische socialisme” vinden hier dus eindelijk hun oplossing.

Wanneer men de zaak zó ziet, beschouwt men het „Planisme” inderdaad als een nieuwe phase in de geschiedenis der arbeidersbeweging, evenals revolutionarisme en reformisme-zonder-meer (of: alleen met socialistisch slot-effect in redevoeringen) dat hebben kunnen zijn. Dan betreurt men ook, dat de S.D.A.P. dit niet zó heeft gezien, in al haar geledingen, evenmin als de B.W.P.

Laat ons het zo duidelijk mogelijk zeggen. In Haarlem hebben wij het revolutionarisme afgesneden. Wie er thans nog mee komt, verwijzen wij naar een deur, die sinds Pasen 1932 open staat. *Maar de grote discussie met de niet- of half-Planistische elementen in de Partij heeft eigenlijk nooit plaats gevonden.* Ze zijn er, en ze hebben het Plan aanvaard alsof het een stuk „normaal” reformisme was geweest. En, omdat zij het ook naar buiten als zodanig hebben voorgedragen, heeft onze actie voor het Plan niet steeds het principiële karakter gedragen, dat zij had moeten hebben om de socialistische massa's met nieuw geloof in hun zaak te bezielen.

Daarin ligt m.i. de voornaamste oorzaak van veler ontmoediging onder de inderdaad zware slagen, waarmee de geschiedenis ons beproeft. Oude formules hebben hun waarde verloren, omdat de nieuwe werkelijkheid slechts *nieuwe* vooruitzichten kan bieden. Maar wie het Planistische vooruit-

zicht mist, ziet in het verliezen van de oude formules slechts „water in de wijn”.

De overgang van een periode in de arbeidersbeweging naar de volgende, kost steeds veel moeite. De overgang van revolutionarisme naar strijdbaar reformisme heeft heel wat scheuringen teweeg gebracht, internationaal en nationaal. Die van reformisme naar Planisme is echter vrij kalm gegaan. Te kalm? Niet duidelijk, niet principieel genoeg?

Natuurlijk wil niemand onzer scheuring. Niemand verzet zich trouwens tegen het Plan!... Er is nergens een „vleugel”, die het oude reformisme onverkort in eer hersteld wil zien. Maar nu het Planisme de S.D.A.P. zo heel gemakkelijk aan de oppervlakte veroverd heeft, is er dubbel aanleiding, om de opvoeding van de ganse strijdende Partij tot welbewust Planistische wil, in de diepte door te zetten! Ook ons tijdschrift heeft in dat opzicht een taak te vervullen.

Geldmacht tegen Volksmacht

In het genoemde artikel schrijft Hendrik de Man voorts nog:

„Er zou een boek te schrijven zijn over de talloze, rechtstreekse en onrechtstreekse, soms openlijke maar meer dikwerf loense manieren, waarop dit gebeurt. Als ik ooit mijn Memoires schrijf, zal er vermoedelijk een leerrijk kapittelje in staan over het thema: de lotgevallen van een Minister van Financiën, die de Staat wou vrijmaken van de heerschappij der financiers en speculateurs. Maar men kan ook nu reeds, zonder indiskreet of persoonlijk te worden, enkele verschijnselen aanstippen, die algemene draagwijdte hebben en ook zonder naam en toenaam te geven, controleerbaar zijn.

Bankconcerns kunnen een regering, die haar niet bevalt, het leven moeilijk en zelfs onmogelijk maken door haar leningen te torpederen of door van haar op 't gepast oogenblik terugbetaling van leningen op korte termijn te verlangen. Zij kunnen door middel van de persorganen en van de makelaars, die van hun gunst afhangen, beurspanieken verwekken, met daling van de Staatsrenten, kapitaalvlucht, gouduitvoer en drukking op de wisselskoers der munt. Zij kunnen hun advocaten en juridische raadgevers, evenals hun persoonlijke vrienden, klanten of dienaars, indien die bij toeval ook, evenals trouwens elkeen die over genoeg geld beschikt, persorganen van alle aard, nieuwsagenturen, filmbedrijven en dergelijke middelen voor het beïnvloeden der openbare mening, aan hun wil onderwerpen, zelfs door het gebruik van volstrekt wettelijke middelen, zoals het opkopen van acties, het steunen met advertenties, abonnementen, voorschotten, subsidies en voordelen van de meest verschillende aard.”

(Leiding, I, blz. 11.)

BOEKBESPREKINGEN

Silone's Intermezzo

Ignazio Silone: *Die Schule der Diktatoren*. Zürich/New York, Europa Verlag, 1938.

Waarschijnlijk is Ignazio Silone één van de belangrijkste Europese schrijvers van onze tijd. Zowel in zijn sociaal-politieke studiën (*Der Faschismus*) als in zijn novellen en romans (*Fontamara*, *Die Reise nach Paris*, *Brood en Wijn*) vertoont hij zich aan ons als de grote waarheidszoeker. Niet wat er in deze woordenrijke jaren is gezegd, interesseert hem het meest; achter het woord zoekt hij de werkelijke bedoeling. De concrete uitwerking van de programma's is hem meer waard dan die programma's zelf.

Overal in Silone's werk vinden wij deze tegenstelling: woord — feit. Vlijmscherp weet hij te ontleden, waarom op dit contrast het gehele fascistische regime berust. Nuchter, spottend, onverbiddelijk laat hij ons zien, hoe de woorden fraaier worden, naarmate de werkelijkheid, het menselijke leven van iedere dag, er meer mee in strijd geraakt. Silone's boeken zijn een onafgebroken ontmaskering van bedrog en zelfbedrog. (Trouwens, kan de ene mens den anderen blijvend bedriegen, wanneer het slachtoffer zich weet vrij te houden van illusies, dus van zelfbedrog? Niet slechts de bedrieger is schuldig — óók de bedrogene, die zich immers bedriegen laat!)

„Woorden zijn vrouwelijk („le parole” in het Italiaans), maar de feiten („i fatti”) zijn mannelijk”, zo heet het ergens in *Brood en Wijn*. Welnu, Silone is een bij uitstek „mannelijke” geest, onromantisch, onrhetorisch, levend en schrijvend om zich te verlossen van de valse troost der woordbedwelming. Zijn gehele werk heeft de bekoring en de betekenis van een geestelijke zelfbevrijding, zó eerlijk en ernstig, dat wij luisteren moeten, en gedwongen zijn tot meedogenloze zelfcritiek. Maar wij kunnen deze zelfcritiek verdragen, omdat hij ons tevens doordringt met een humanistisch ideaal, dat de scherpste verhoren kan doorstaan.

Intussen is *Die Schule der Diktatoren* zeker Silone's minst positieve boek. Het bevat een schitterende en vernietigende ontleding van de tweeslachtigheid der dictatoriale régimes: enerzijds de bruutheid van hun werkelijke machtspolitiek — anderzijds de volmaakt zinledige, maar bijna „mystieke” woordenkraam van hun propaganda. Gewetenloos en schijn-schoon tegelijk, als een „gepantserde vuist”, met een laag klatergoud overtrokken. In deze ontmaskering is de schrijver op zijn best. Maar hij beantwoordt niet de vraag, hoe men de vuist kan weerstaan, of krachteloos maken, door het klatergoud te laten afschilferen.

Een verwijt is dit overigens niet. Silone heeft geen andere bedoeling gehad dan ons zo intens mogelijk te doen beseffen, hoezeer het totalitaire régime slechts surrogaat, slechts „margarine”¹⁾ is, ja, hoezeer het de gegeven problemen alleen maar verergert. Meer heeft hij niet gewild, met deze ironische gesprekken tussen „Thomas den Cynicus”, den Amerikaan-

¹⁾ „Tussen margarine en fascisme bestaat een innig verband. De wetenschappelijk-zuiverste definitie van het fascisme is misschien deze: het fascisme is de margarine van het geestesleven” (blz. 245)

sen leerling-dictator, Mr. Döbbl Juh, en zijn „theoreticus”, Prof. Pickup. Hij ontvouwt de methode der fascistten tot en met hun greep naar de macht, hij wijst ook de zwakheden aan van de anti-fascisten. Maar in dit verband was geen ruimte voor beantwoording van de vraag: „Hoe nu?” Zelfs een andere vraag, die hij zelf stelt: „Welke zijn de historische uitwerkingen van het fascisme en nationaal-socialisme?” (blz. 195), neemt hij later niet meer op.

Silone speelt hier, zoals gezegd, de rol van den „cynicus”. Als zodanig laat hij van de vijanden der democratie eenvoudig niets heel. Maar wij verlangen des te sterker naar een volgend werk, waarin hij zich de strijdbare humanist, democraat en socialist zal betonen. Dat volgende boek wordt hier reeds aangekondigd in enkele van de beste passages. Moge *Die Schule der Diktatoren* een intermezzo blijken, dat de inleiding vormt tot: *Die Schule der Demokraten!*

H. B.

Bibliografie

R. F. Beerling, *Crisis van den Mensch, Beschouwingen over de Existentie-philosophie*. Haarlem, Tjeenk Willink, 1938.

Prof. Dr. J. Huizinga, *Homo Ludens, Proeve eener Bepaling van het Spelelement der Cultuur*. Haarlem, Tjeenk Willink, 1938.

Prof. Dr. C. A. Mennicke, *Moderne Psychologie*. Utrecht, Bijleveld, 1938.

Dr. P. van Schilfgaarde, *Keerpunt in de Cultuur*. Uitg. E. J. Breeuw, Leiden. *Freie Wissenschaft, Ein Sammelbuch aus der deutschen Emigration*. Parijs, Sebastian Brant Verlag, 1938.

Bundel wetenschappelijke opstellen van ongelijke waarde, voortkomend uit dezelfde kring van uitgeweken Duitse geleerden, die ook geschaard zijn om het (in S. en D. aangekondigde) *Zeitschrift für freie Deutsche Forschung*. Te vermelden zijn o.a.: *Die Tragödie der Deutschen Christen* (F. W. Forster), *Der Mythos des nationalsozialistischen Nihilismus* (Fr. Lieb), *Vom romantischen Idealismus zum sozialistischen Neuhumanismus* (Siegfried Marck), *Psychologie des Staates* (A. Baumgarten), *Das Dritte Reich als Despotie* (Carl Misch), *Die Finanzpolitik des Nationalsozialismus, Krieg und Krise* (Alfred Meusel), *Die Aufgabe des Historikers in der Emigration* (Arthur Rosenberg). E. J. Gumbel, die deze artikelen verzamelde, droeg zelf een opstel bij, *Arische Naturwissenschaft?*, terwijl hij in een zakelijke, maar juist daardoor ontstellende inleiding, de gelijk-schakeling der Duitse Universiteiten nagaat. Ruim een kwart van het hoogleraren-corps te Heidelberg werd sinds '33 aanwijsbaar wegens politieke of „rassische” redenen ontslagen. Bijna de helft is korter dan vier jaar professor!

Prof. C. Bouglé, *Humanisme, Sociologie, Philosophie*. Parijs. Coll. Actua-lités scientifiques et industrielles, 1938.

Alfred Fabre—Luce, *Histoire secrète de la Capitulation de Munich*. Parijs, 1938.

Leonard E. Hubbard, *Commerce et Répartition en U.R.S.S.*, Coll. Biblio-thèque Economique, 1938.

Pierre Lachize Rey, *Les Idées morales, sociales et politiques de Platon*. Parijs, Bibliothèque de la Revue des Cours et Conférences, 1938.

Fr. Perroux, *L'Artisanat dans le Capitalisme moderne*. Parijs, 1938.

Paul Einzig, *Economic Problems of the next War*. Londen, 1939. Sh. 7/6.

W. Drop †

DOOR W. H. VLIEGEN

Er is in de bladen der „Arbeiderspers” en elders reeds genoeg geschreven over de levensloop van het op 10 Maart j.l. overleden sociaal-democratisch Kamerlid en Rotterdams gemeenteraadslid Willem Drop, dat herhaling op deze plaats wel overbodig schijnt. Hij was een der — helaas zeldzamer wordende — proletariërs die, uit zeer armoedige kringen afkomstig en zonder enig ander dan wat lager onderwijs opgegroeid, door het socialistisch ideaal gegrepen en steunend op een medewerkende natuurlijke aanleg, zich voor en na, al doende, de kennis en de beschaving wist te veroveren, nodig om een uitmuntend volksvertegenwoordiger in de beste zin des woords te zijn. Want Drop's positie in de Kamer was een eervolle. Ze was heel wat meer dan die van vele andere gewezen arbeiders die in de Staten-Generaal zitting hebben. Er zijn er verschillende wier taak zeer beperkt is, die zich bepalen tot het nu en dan meer plichtmatig dan uit innerlijke drang in de bres te springen voor een of ander speciaal belang, en dan weer lange tijd niets anders meer van zich laten horen dan het voor of tegen bij de stemmingen.

Drop evenwel was een werker, een die werk zocht en vond, die zich in vaak ingewikkelde materie wist in te werken. Zelfs onder de Kamerleden zijn er niet veel die zó thuis zijn in de sociale verzekeringswetten, lijvige boekdelen met lang niet altijd duidelijke teksten. Toen Brautigam, de scheepvaart- en marinespecialist der fractie, uit de Kamer ging, redde Drop de fractie uit de moeilijkheid der vervanging. Hoe hij het klaarspeelde weet niemand, maar toen hij sprak, was hij er in, zo goed als maar denkbaar was. De ingewikkelde arbeidswet had geen geheimen voor hem. Alleen wie hem van heel nabij gade sloeg, kon begrijpen hoe hij daarnaast al die speciale belangen als van de mijnwerkers, de zeelieden, de Zuiderzeevissers, de mensen wier belangen liggen bij de Zeeuwse stromen, allemaal groepsbelangen, zeker, maar die soms bescherming behoeven, die bescherming wist te geven, voor zover dat binnen de macht

van een Kamerlid ligt. Wie hem van nabij gade sloeg, kon het begrijpen. Drop werkte elk uur van de dag en waarschijnlijk vele uren van vele nachten.

Daarnaast een der ijverigste propagandisten met het woord. Zijn agenda van spreekbeurten was steeds onbegrijpelijk lang en hij was een goed spreker, warmte en overtuigingskracht lagen in zijn woord. Daarbij wars van alle demagogie, geen woordenkraam, geen speculatie op applaus. Als er iets op zijn redevoeringen aan te merken was, lag het misschien in een ietwat domineesachtige breedsprakigheid, het invlechten van zinnen die als interjectief dienden en uit zeker oogpunt wel hadden kunnen worden gemist, maar die geen andere bedoeling en geen andere werking hadden dan dat zij den spreker hielpen in zijn betoog. Heftige taal sprak hij niet, ook niet als er reden voor verontwaardiging ruimschoots aanwezig was.

Voor een gewezen arbeider van zeer proletarische afkomst, was Drop tot een merkwaardig hoog peil van beschaving weten op te klimmen.

Een politicus, die in het bijzondere het algemene en het algemene in het bijzondere weet te zien, was hij niet. Hij was een behartiger van arbeidersbelangen, in ruime zin genomen. Zijn algemene ontwikkeling was niet buitengewoon.

Of hij zich ooit met theoretische vraagstukken bezig hield, het is mogelijk, maar ik geloof het niet. Misschien is het feit dat hij een gelovige was, ook in theologische zin, hierbij een hindernis geweest. Gelovigen deinzen soms terug voor theoretisch onderzoek dat misschien de hechtheid van hun geloof zou kunnen schaden. Ik wil het niet onderzoeken, maar feit is dat, hoewel Drop en ik vele malen uren samen waren, in de trein en elders, ik van enige theoretische aanleg of bezigheid nooit iets heb bemerkt. Misschien was dat in zijn geestverwante kring van religieus-socialisten anders.

Dat moet wel zo zijn, vanwaar anders die bijzondere waardering die hem in die kring ten deel viel?

Ik schreef hierboven, dat het type van den arbeider-propagandist in onze kring zeldzamer wordt, een bedenkelijk verschijnsel in een zo grote partij. Wat is de oorzaak of wat zijn de oorzaken? Ongetwijfeld is een ervan, dat de vakbeweging vele jonge, belovende krachten voor hare bestuurdersfuncties nodig heeft. Dat zou geen kwaad behoeven te zijn als zij dan niet zó door die functies in beslag werden genomen, dat ze als propagandisten voor de

partij en daardoor voor de algemene beweging weinig meer kunnen zijn. Velen sluiten zich zelfs op in het werk, niet voor de *vakbeweging*, maar voor een bepaalde vakbond.

Drop was vakbewegingsman, maar werd ook een man van betekenis voor de algemene socialistische beweging. Ik zie nog een enkele die daartoe komen kan. Maar er moesten er meer zijn. De gewezen vakarbeider die zich de eigenschappen en de kennis vergaart om een goed partijpropagandist te zijn, heeft op den propagandist die uit andere kring komt, iets voor, de kennis van het arbeidersleven.

Hiermede is geen woord kwaads bedoeld aan het adres dergenen die uit meer intellectueel milieu tot ons kwamen. Wij kunnen ze zeker niet missen.

Maar hoeveel groter werfkracht kon worden ontwikkeld als partijgenoten als Drop talrijker waren. En dat lag bij hem niet aan zeer buitengewone gaven. Het lag aan zijn werfkracht, aan zijn onvermoeide arbeid, natuurlijk gesteund in zijn vurige, ingeboren, niets ontziende liefde voor de idealen die het socialisme inhoudt.

Drop heeft zich doodgewerkt. Hij bezat op zijn 58-jarige leeftijd niet meer de nodige weerstandskracht tegen de ziekte die hem overviel. Zijn dood is diep te betreuren, maar het leven was goed en het leven waard.

In memoriam

Voor Willem Drop.

Uit het eenvoudig Volk zijt Gij gesproten,
— 't Eenvoudig Volk dat om uw heengaan rouwt. —
Wier schrijnend leed, al jong door U aanschouwd,
Uw wil gevormd heeft tot den vastbesloten

En onvermoeiden strijder die gebouwd
Heeft aan een nieuwe wereld, onverdrotten.
Gij zaaide 't zaad, dat, welig opgeschoten,
Als een belofte is voor wie 't aanschouwt.

Nu heeft de dood zich over U gespreid
En opgenomen in zijn majesteit
Waaruit geen wederkeren moog'lijk is.

Maar wie, als Gij, aan 't Volk zich heeft gegeven,
Diens naam staat onvergankelijk geschreven,
In 't Gouden boek van de geschiedenis.

Maart '39

Jaap van IJperen.

De Idus

Geen paniek — geen illusies!

van Maart

door Prof. J. van Gelderen

Het tempo der internationale machtsverschuivingen begint merkbaar te versnellen. Een nieuwe crisis, dreigender en van meer fundamentele aard dan tevoren, schuift naderbij. Alle voorvallen, waaraan deze spannende voorjaarsmaanden zo rijk zijn, hebben duidelijk het kenmerk geen doel in zich zelf te zijn, doch voorbereidingen, overgangen. Zij leiden komende, heviger verwickelingen in; het zijn alle voorstadia van één beslissende strijd, die niet meer schijnt te kunnen worden ontgaan: de worsteling om de verdeling van de aarde, om de wereldheerschappij. In langzamer voortgang, doch over veel groter veld van actie en met heviger en bewust geweten verschrikkingen in het verschiet, herhaalt zich het gebeurde van de Juli-maand 1914: allen drijven naar de fatale afgrond van de oorlog.

De totalitaire voorbereiding werkt zó uitputtend op de weerstand der volken, tast zozeer alle reserves van arbeidskracht, kapitalen en natuurlijke hulpbronnen aan, dat een voortzetting er van onmogelijk wordt. Zij moet ineensstorten en daarmee het regiem, dat de weg insloeg, waarop het niet kan omkeren, of zij moet haar „natuurlijke” ontknoping vinden in de oorlog, die haar afsluiting en „rechtvaardiging” moet vormen. De dictatoren hebben haast. Niet slechts omdat hun tegenpartij, later in actie gekomen en beschikkend over veel grotere reserves aan volkskracht, met snelheid de achterstand begint in te halen en in grimmige vastberadenheid dag aan dag toeneemt. Doch evenzeer, omdat de nerveuze krachtsinspanning der totale mobilisering — afgezien nog van de materiële grenzen — ook de psychische bereidheid van het eigen volk meer en meer begint aan te tasten. Welk volk toonde en toont duidelijker, door alle valse schijn

heen, kentekenen van uiterste overspanning, angst en tegenzin dan het Duitse? De luidruchtig aangeboden ongevroegde geschenken aan gebied en mensen, welke tot nu toe de moeilijkheden van de innerlijke situatie eerder vergrootten dan verlichtten, konden alleen de huivering wekken voor het doorstaan gevaar en de stemming: hoe lang zal dit nog zonder catastrofe kunnen worden voortgezet? Materieel en psychisch verkeert Duitsland in zijn brede lagen eerder in de toestand van 1917/'18 dan van Juli 1914! Hoe zal dit militair uitwerken? Zou het nationaal-socialisme niet slechts de welvaart, de vrijheid, de cultuur van het volk hebben geschonden, doch ook de militaire kracht, ten behoeve waarvan het door de Pruisische heersers aan de macht was geholpen? *Rauschnig*, in zijn diepe analyse van de ontbindende krachten, welke in Duitsland werken achter de bedrijgelijke façade der Göbbelse propaganda, houdt dit met nadruk vol.

Intussen gaat de opstelling der machine, de keuze der uitvalspoorten en gevechtsterreinen, de bezetting der als voorraadschuren benodigde gebieden onophoudelijk verder. Door haar brutale activiteit is de „as” daarbij nog zichtbaar in het voordeel. Drie historische feiten typeren deze ontwikkeling in de afgelopen weken: de bezetting van Kanton en Hainan door Japan; de verovering van Catalonië door Franco, de inlijving van Tsjecho-Slowakije bij Duitsland. De drie jonge republieken, die sinds jaar en dag voor hun leven vochten, werden de eerste slachtoffers van dit stadium der reeds begonnen wereldveldtocht. Voor twee van hen is het pleit voorlopig beslecht.

In Spanje is de strijd in volle liquidatie. Of de te elfder ure door militairen gevormde verdedigingsraad het schenden van de met bloed gekochte solidariteit der verdedigers van Spanje beloond zal zien met een eervoller vrede dan anders mogelijk geweest ware, moet worden afgewacht. Twijfelachtig is het zeker. Franco's positie is zeer sterk, doordat de „as” en zijn tegenstanders gelijkelijk boeleren om zijn gunst. Londen rammelt met de geldzak van de City en speculeert op het patriotisme der Spanjaarden; doch de anderen zitten er met hun troepen en ondernemingen en hebben ook nog wel iets te beloven voor het uur van de grote afrekening. Niets onderstreepte de eminente militaire betekenis van dit verwoede diplomatieke gevecht, allereerst voor Frankrijk, meer dan het zenden van Pétain, den redder van Verdun! Noch Hitler, noch Mussolini toonden tot nu toe met andere

volken te kunnen omgaan zoals hun geslepen tegenstanders dat, uit lange ervaring, kunnen. De eerste les uit de bittere tragedie van Spanje is duidelijk. Krachtdadiger hulp aan de republiek, openlijke opzegging der verradelijke „non-interventie” had — afgezien van alle morele motieven — een zeer veel solieder basis verschaft voor de flankdekking, die Frankrijk, en daarmee ook Engeland, aan de Pyreneeën zo dringend nodig heeft. Het gevaar is groot, dat ondanks alle diplomatie, Spanje het bruggehoofd wordt voor een inval uit het Zuiden in het hart van Frankrijk. De burgerlijke angst voor het „bolsjewisme”, de voorkeur voor een reactionair-fascistisch regiem kan zich nog bitter wreken. Nog fataler blijkt reeds nu de opoffering van de Tsjechische Republiek. De somberste verwachtingen van hen, die de September-politiek noodlottig vonden, worden bewaarheid, zo niet overtroffen. Voortgedreven door de drang naar penetratie van Zuid-Oost-Europa heeft Duitsland de eenheid van de verzwakte staat verder ondermijnd en het dreigend uiteenvallen tot voorwendsel genomen om het gebied in te lijven. De onmiddellijke betekenis van deze nieuwe geweldsdaad, logische voortzetting, zij het formele breuk van de overeenkomst van München, ligt vooral in het militaire. De ontwapening van het uitmuntend geoutilleerde leger, de beschikking over de artillerie en de luchtmacht zijn evenzoveel aanvullingen van de eigen oorlogstoerusting. Doch van meer belang is nog, dat de poging tot volledige vernietiging van elke Tsjechische militaire macht de duidelijke bedoeling openbaart bij elk verder avontuur gevrijwaard te zijn voor een aanval in de rug, van uit het nog altijd strategisch belangrijke Bohemen. Bekend is Bismarck's woord, dat hij, die Bohemen beheerst, tevens heerst over Europa's continent. Nog onheilsPELLender voor het Westen is de blijkbare koerszwenking ten aanzien van Roethenië, dat aanvankelijk door het accoord van Wenen aan een anti-Duitse groepering van Hongarije en Polen (waarachter Italië) onthouden werd en thans plotseling is losgelaten. Moet dit de neutraliteit van beide eerstgenoemde landen kopen? Betekent het de tijdelijke onderbreking van de aanval op de Oekraïne om Rusland gerust te stellen? Hoe het zij, het maakt de toestand naar het Westen te dreigender. De „erweiterte Strategie”, welke Hitler's uitvinding heet te zijn, bestaande in een stelselmatig samenwerken van politieke ondermijning door minderheden in het bedreigde land, de agressieve perscampagne, de agitatie, gevolgd door een of andere vorm van interventie en

Pilsen (Skoda-Werke): Thans Duits oorlogs-potentieel

bezetting, wordt aanstonds na de nederwerping van de Tsjechische republiek, toegepast op Roemenië, dat zich te weer zal stellen. De spreekbuis van Göring, de *Essener National-Zeitung*, betoogde op bemoedigende toon, dat de protesten tegen Duitse gewelddaden bij elke gelegenheid zwakker werden. Tekenend staal van zelfmisleiding en miskenning van andere regeringen en volken, waardoor in 1914 de Duitse regering ook reeds de fatale oorlog aanvaardde met een reeks van noodlottig geworden „tegenvallers”! In waarheid heeft, na de ondermijning van de verzoeningspolitiek van Chamberlain-Daladier door de pogroms en de uitdrijving der Joden, de liquidatie van Tsjecho-Slowakije deze politiek geheel vernietigd. De ring van afweer, van democratische samenwerking, waarin de enige redding voor de bedreigde volkeren is gelegen, sluit zich thans snel. De Ver. Staten volgen Roosevelt's koers en houden zich op alles voorbereid. Engeland is eerst thans psychologisch oorlogsrijp geworden. Daladier kan zich nog slechts handhaven door mee te doen in vastberaden verzet.

Uiterst moeilijk is de positie van Italië. De „as”-genoot streekt tot nu toe alle voordelen op. De eigen eisen vinden een sfeer van blijkbare onwil; in het volk, van den Koning tot den man in de straat, is de afkeer van een Duits bondgenootschap algemeen, een oorlog tegen Frankrijk daar-

entegen antipathiek. Zal Mussolini doorzetten met de heilloze moed van den desperado, die hij reeds lang is? En zal uit de bijstand, die Hitler zegt te zullen bieden, de grote oorlog ontspringen? Of zal de spanning in Italië zo groot worden, dat ons, met of zonder den Duce, een tweede verassing wacht als in 1914?

Ook in Azië wordt het bloedige spel verder gespeeld. De bezetting van Hainan, nog niet zo lang geleden vrijwel een casus belli, is aanvaard door Engeland en Frankrijk. Voor beide een levensbedreiging in het Oosten. Genesteld vlak tegenover het rijkste deel van Indo-China, bedreigt Japan deze zwak verdedigde bezitting met overval en snijdt het de verbinding tussen Singapore en Hongkong ook maritiem af. Het verkreeg een springplank in de richting van de Philippijnen en Indië. Duister als de Japanse politiek in haar onderdelen is — bij alle cynische duidelijkheid in de grote lijn — bleef het onzeker, of deze bezetting tevens is een overwinning van de vloot tegenover het leger, daarmee dus van de voorstanders der zuidwaartse Nanyo-expansie tegenover de continentale, op China gerichte, die tot nu toe de politiek had beheerst. De jongste berichten spreken daarentegen weer van troepenbewegingen in de richting van Sowjet-Siberië. In China zelf voltrekt zich geen geringer wonder dan de verdediging van republikeins Spanje te zien had gegeven. Had oudtijds de grote Chinese muur gediend om de barbaren uit het land te houden, thans vormde de Kuo Mingtang-regering, in het uur van de nood door de rode legers bijgestaan, een nieuwe Chinese muur. Ditmaal bezwege-lijk en levend, opgetrokken uit de legers, die met onge-

Het door Japan bezette China. Gemeente-politie te Shanghai fouilleert voorbijgangers op wapenen.

kende dapperheid en in ontwakend nationaal besef strijden en alle veroveringen van de Japanse indringers tot een hoogst onzeker bezit maken. Japan is ondanks zijn overwinningen heel wat kwetsbaarder dan China; het put zich economisch en financieel meer en meer uit. De onmogelijkheid om de guerilla, waarvoor de verbeterde vechtende Chinezen bij uitstek geschikt zijn, baas te worden, beslist tevens over de kans uit de exploitatie van het veroverd gebied enige vergoeding te halen voor de kosten van het „incident”. Op groter schaal dan tevoren herhaalt zich de misrekening, die reeds Manchukuo tot een financieel fiasco heeft gemaakt. Op bajonetten kan men niet zitten, heette het al vroeger — maar nog veel minder kan men er kapitalistisch mee exploiteren en winst maken.

De rekening der aanvallers staat hachelijk, zo niet slecht, ondanks de schijn van het tegendeel door de ontzetting, die hun optreden alom verspreidde. Hun voordeel is niet zozeer gelegen in het feit, dat zij het initiatief namen en de eerste gevechtsterreinen — Abessinië, Spanje, Tsjecho-Slowakije, Midden-China — hun (tijdelijk?) toevielen. Veel meer ligt hun voorsprong in hun koelbloedige bereidheid tomeloze offers aan mensenlevens te brengen, in hun roekeloos spelen met de oorlog, in hun hondse mensenverachting en naakte machtsbegeerte. Reeds thans hebben zij orgieën van wreedheid en ontmenselijking te zien gegeven, hebben zij nationaal en internationaal de door hen verachte normen van moraal en recht geschonden en vertrapt. Maar de laatste lichten onzer hoop zouden worden gedoofd, indien de bedreigde mensheid in de democratische volken niet opnieuw in dit historisch uur de kracht, de bereidheid en de moed vond om alles te offeren voor haar hoogste goederen. De despotieën, die de wereld bedreigden, waren steeds kort van duur. Hun geweld riep zelf de weerstand op der volken, die met hun vrijheid alles zouden verliezen. Slechts langzaam worden zij uit hun arbeid, uit hun liefgewonnen vrede opgeroepen tot het laatste reddende verweer. Zo de tekenen niet bedriegen, is dit de grootste betekenis van Hitler's gewelddaad op 15 Maart. Zijn verschijning op het Hradschin spreekt onuitwisbaar tot de verbeelding der ganse democratische wereld, die daarmee haar laatste hoop op vergelijk, op vreedzaam accoord zag vervliegen. De vijftiende Maart — bij de Romeinen de Idus genoemd — was de dag, waar tegen eenmaal Caesar tevergeefs gewaarschuwd werd. Hij bracht zijn voortijdig einde.

Oorlog

en pacifistische volksverdediging

D. Tinbergen schrijft:

Men kan veilig aannemen, dat de mening van Albarda over de pacifistische volksverdediging (P.V.V.), onlangs uitgesproken in *Socialisme en Democratie* en in de krant, gedeeld wordt door het merendeel der sociaal-democraten. Zijn stellingname is, ook daarom, meer dan een persoonlijke mening en nadert tot een partijstandpunt.

Toch zou het onjuist zijn uit de *beslistheid* van Albarda's betoog te concluderen, dat binnen de partij op dit punt *eenstemmigheid* heerst, want die is er niét. Zoals binnen de sociaal-democratie het hele vraagstuk van oorlog en vrede verschillend bezien wordt — onze krant heeft hiervan gelukkig geen geheim gemaakt — zo goed verschilt men ook bij deze vraag van mening: een minderheid aanvaardt de P.V.V.

In de besliste afwijzing van Albarda voel ik nog een ander gevaar. Als aan ons land een conflict wordt opgedrongen — en elke politieke partij heeft met de mogelijkheid hiervan in dit tijdsgewricht rekening te houden en er een oplossing voor te geven — dan geldt het te kiezen tussen twee zeer onvolmaakte middelen: oorlog óf P.V.V. Naarmate men het ene middel, P.V.V., beslist afwijst, aanvaardt men het andere, oorlog, beslist. En daar zit de moeilijkheid: kán een sociaal-democraat hier met volle eerlijkheid beslist zijn, is niet de militaire practijk in té krasse tegenstelling tot onze democratische idealen?

Bij een gedachtenwisseling op dit gebied komt men gauw in de verleiding, in het niet-gekozen middel de zwakke plekken aan te wijzen. Een tamelijk vruchteloze bezigheid, omdat de onvolmaaktheid van beide middelen boven elke twijfel verheven is.

Nuttiger is het daarom, te trachten van beide middelen de bruikbare en goede kanten te ontdekken, zich deze gedachten eigen te maken en ze te propageren. Alleen een positieve

gedachtenwisseling kan ons op weg helpen naar de synthese die wij zoeken.

Albarda heeft van de P.V.V. verschillende goede kanten niet verzwegen, maar er valt toch, meen ik, nog wel iets aan toe te voegen. Op twee kanten van positieve waarde wil ik vooral de aandacht vestigen; volledigheid is hiermee vanzelfsprekend niet beoogd.

In de eerste plaats dan is de strijdwijze zuiver democratisch. Het verzet zal een straf-georganiseerde strijd zijn, maar een van vrije mensen, deelnemend op grond van eigen overtuiging. Een strijd, die de democratische mentaliteit schraagt, in plaats van hem, zoals de oorlog doet, te ondermijnen. (Voor wie dit laatste betwijfelt: is, met de krijgsoverwinning van de democratische staten in 1918, de democratie gediend geweest? Is hij niet veeleer een voedingsbodem geweest voor anti-democratisch gewas?)

Terecht maken wij verschil tussen oorlog met een democratische staat en oorlog met een fascistische staat. Oorlog schijnt in deze tijd eerder een strijd te worden van ideologieën dan van volkeren. Bij voorbaat zien wij een eventueel komende oorlog als een tussen democratie en fascisme. Nu vallen de grenzen tussen deze ideologieën, laat ik zeggen tussen de democratische en fascistische mensen, in het geheel niet samen met de staatkundige grenzen: in Duitsland wonen talloze democraten, in een democratisch land als het onze zijn de fascistische sympathieën niet gering. De verdienste van een wezenlijk democratische strijdwijze als de P.V.V. is, dat men hiermee de democratie bij den „vijand” nooit kan schaden, het fascisme in eigen land niet steunen. De P.V.V.-er maakt zich als het ware los van de onzuivere frontverdeling tussen de staten en levert zijn volle kracht als democraat aan het ideologische front.

In de tweede plaats vestigt de P.V.V. er opnieuw de aandacht op, dat lijdelijk verzet dient te worden georganiseerd. De P.V.V.-er bevindt zich hier, met mensen als De Ligt en Henriëtte Roland Holst, trouwens in goed gezelschap.

Albarda's mening hierover is mij wel heel vreemd. Zijn vergelijking met de door Hitler bezette gebieden gaat mank, omdat het hier haast zonder uitzondering gebieden betrof met een aanzienlijk percentage Duits sprekende en fascistisch-georiënteerde mensen.

Ik zou de zaak zo willen stellen:

Elk onzer kan binnen weinige maanden voor de dringende vraag gesteld worden: hoe ver zal ik bereid zijn mede te

werken aan het regime van de staat, die mijn land bezet heeft. En elk, die zich enigszins Nederlander voelt, zal dan naar mijn vaste overtuiging érgens een grens stellen, dat is: érgens beginnen met lijdelijk verzet. En dat, terwijl op deze strijdwijze nooit een beroep is gedaan, de neiging tot lijdelijk verzet bij de bevolking als het ware volkomen braak ligt. De uitwerking van dit verzet kan verveelvoudigd worden als men van te voren de mensen er rijp voor maakt, een beroep doet op hun verzetswil en hem organiseert. Verzetsbewegingen die anders zouden verzanden, kunnen dan verdiept worden en versterkt. Men hoeft voor de verschillen tussen de Brits-Indische strijd en een strijd in Europa niet blind te zijn, om toch de successen van Gandhi als een sterke steun voor de P.V.V.-gedachte te beschouwen.

Naar mijn overtuiging is lijdelijk verzet geen illusie, zelfs geen vervulbare wens, maar een werkelijkheid, die slechts in banen moet worden geleid om tot een sterk wapen te worden.

Hoe men ook over de pacifistische volksverdediging denkt, het blijft een grote verdienste dat men zich hierin opnieuw bezonnen heeft op het vraagstuk van de oorlog. Voor velen heeft dit schema gebracht een duidelijker en beter verantwoorde persoonlijke houding tegenover een eventueel conflict. Men moet het niet zozeer zien als een gereed plan, maar als een nog te verbreiden gedachte. Als sociaal-democraten zijn wij verplicht er ernstig van kennis te nemen en er ons een oordeel over te vormen.

Ir. J. W. Albarda antwoordt:

Sedert Tinbergen de hieraan voorafgaande beschouwingen schreef, hebben de gebeurtenissen hun afschuwelijke gang voortgezet. Tot dusver, zo kon Tinbergen nog menen en schrijven, heeft Hitler zich nog haast zonder uitzondering meester kunnen maken van „gebieden met een aanzienlijk percentage Duits sprekende en fascistische georiënteerde mensen”. Op het ogenblik, als dit antwoord aan Tinbergen verschijnt, heeft Hitler zich intussen ook meester gemaakt van een gebied, bewoond door een volk, van het Duitse naar ras en aard verschillend en door de taal gescheiden en volstrekt niet overwegend fascistisch georiënteerd. En toch is ook in Tsjechoslowakije geen mogelijkheid van pacifistische volksverdediging aanwezig geweest!

We hebben allen in de dagbladen het relaas der gebeurte-

nissen gelezen. De Duitse legermacht is Tsjechoslowakije binnengetrokken zonder ergens militair verzet te ontmoeten. Zij heeft de hoofdstad en het land bezet en boven Praag zweven de gevreesde bombardeervliegtuigen. Het Duitse oppergezag beveelt: ieder moet morgenochtend op de gewone wijze aan het werk gaan. Verzuim zal worden beschouwd als sabotage. Wat dit betekent is voor niemand een geheim. De Gestapo is reeds binnengerukt, voorzien van lijsten, waarop de namen en adressen van duizenden personen, die gearresteerd moeten worden, om naar concentratiekampen in Tsjechië of in Duitsland te worden gebracht. Er knallen reeds hier en daar schoten van executie-peletons. Men moet eerbied hebben voor de waardige houding der Tsjechen. Zij begroeten de Duitse troepen niet met geveinsde hartelijkheid, noch met gejubel. Zij juichen niet mee met de Duitsers, die Hitler een ovatie brengen op de burcht. Zij blijven grotendeels thuis, als des Zondags te Praag een Duitse parade wordt gehouden en zij halen, ten teken van rouw en protest, de Tsjechische vlaggen in, die zij noodzaak waren geweest uit te steken.

Dit is een waardig en indrukwekkend gedrag; maar effectieve pacifistische volksverdediging is het niet. Pacifistische volksverdediging wil werkstaking, dienstweigering, burgerlijke ongehoorzaamheid, lijdelijk verzet. De Tsjechische arbeiders zijn geschoold in sterke vakverenigingen. Maar werkstakingen blijven uit, van dienstweigering op enigszins uitgebreide schaal wordt niets bemerkt, van burgerlijke ongehoorzaamheid en lijdelijk verzet van enige afmeting niets vernomen. Hoe kon het anders? De militaire bezetting, de kruisende vliegtuigen, de Gestapo, de dreigende terreur. . . . Men moet van mensen het onmogelijke niet vragen en nog veel minder het onmogelijke verwachten.

Gandhi, op wien Tinbergen zich beroept, de Brits-Indische mahatma, die Europese toestanden zeer onvoldoende kent en van het leven onder fascistische dwingelandij slechts zwakke voorstellingen kan bezitten — Gandhi heeft ook den Joden in hun vreselijk lot lijdelijk verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid aanbevolen. In een nieuw blad, *Jüdische Weltrundschau*, wordt hem een ernstig doordacht antwoord gegeven. „Satyagraha ist nur denkbar in einer liberalen Welt”, wordt daarin gezegd; waarbij dan onder een liberale wereld natuurlijk wordt verstaan een wereld, waarin de vrijheden worden geëerbiedigd en waarin eerbied voor het mensenleven geldt als een gebod. Ondanks de koloniale ver-

houding en al haar willekeur en onbarmhartigheden, is Gandhi in Brits-Indië toch in aanraking met een „liberale” en niet met een fascistische wereld. Die liberale wereld treedt tegen lijdelijk verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid met enige gematigdheid op; zij staat immers ook onder de contrôle van de vrije publieke opinie van het Engelse volk, dat gevoelig is. Toen in Brits-Indië Hindoese studenten, volgelingen van Gandhi, zich op een spoorbaan wierpen, stopte de trein. Twijfelt iemand of, indien zich in Duitsland Joden op de rails hadden neergelegd, den machinist niet zou zijn bevolen, door te rijden met de grootste vaart?

Pacifistische volksverdediging is in een land, dat door fascistten bezet is, onmogelijk, behoudens pogingen van zeer kleine omvang. Zij is op grote schaal onmogelijk, omdat pacifistische volksverdediging tot voorwaarde heeft de beschikking over vrijheden, die onder fascistisch gezag niet bestaan en omdat slechts weinig mensen tot een vrijwillig martelaarschap de krachten bezitten.

Houden Tinbergen en zijn medestanders, ondanks de ervaringen in Tsjechoslowakije, nog vast aan de mening, dat pacifistische volksverdediging mogelijk is, dan moge ik hun verzoeken, zich eens ernstig rekenschap te geven van de gevolgen, waartoe werkstakingen en dienstweigering op grote schaal in geval van een fascistische bezetting zouden leiden. Die daden zouden de levensmiddelenvoorziening, de voorziening met water, gas, electriciteit, het verkeer, de reinigingsdiensten enz. enz. in de war brengen. Dit zou niet de bezetters in grote moeilijkheden brengen. Zij voeren met hun legers voorraden en hulpmiddelen voor de soldaten mee en indien die voorraden onvoldoende zijn, nemen zij in beslag wat zij nodig hebben. Zij brengen technische en administratieve krachten mee en ieder dezer weet te voren precies waar zijn taak is en waarin zij bestaat. Zij hebben bovendien de medewerking van de fascistten van het bezette land en die van de zwakken en de bangen. Zij, de bezetters, zullen geen uur gebrek lijden. Maar de landgenoten van de moedige en offervaardige pacifistische volksverdedigers zullen met de nood te worstelen krijgen. En als dan de bezetters de bakkerijen weer aan het werk hebben gebracht, groenten en aardappelen naar de markten hebben doen brengen, de elektrische centrales, de gasfabrieken, de waterleidingen, de treinen en de trams weer in bedrijf hebben gebracht — dan zijn zij, de bezetters, de redders des volks uit een nood, waarin het gevaar liep om te komen!

Het is een vreselijke wereld, waarin wij vandaag leven. Onze diepste gevoelens doen ons de geweldloosheid stellen torenhoog boven het geweld. Maar het geweld, dat de volken bedreigt, houdt tegenover geweldloosheid niet halt. De fascistische agressie kan slechts worden voorkomen, indien een macht, die zo nodig over sterker geweld kan beschikken, haar in bedwang houdt. Als in Frankrijk, in Engeland, in de Verenigde Staten, in Rusland, in Polen en in Roemenië heden de leer van de pacifistische volksverdediging werd gehuldigd en richtsnoer was voor het beleid der regeringen, zou binnen zeer korte tijd de heerschappij van het Derde Rijk zich uitstrekken van de Zwarte Zee tot de Noordzee en het Kanaal en niet lang daarna nog veel verder. Als in Nederland de pacifistische volksverdediging werd aanvaard, zou onze vrijheid nog slechts bij uren kunnen worden gemeten.

Er gaan thans, nu de democratische en andere bedreigde staten zich eindelijk gaan aaneensluiten, om de fascistische agressors in bedwang te houden, vele stemmen op, die de krachtige toepassing van economische maatregelen vragen. Misschien zal tot zulke maatregelen worden overgegaan en met alle pacifistische volksverdedigers zal ieder onzer zich verheugen, als het dan daarbij kan blijven. Echter dienen de voorstanders der pacifistische volksverdediging wel te bedenken, dat aan de toepassing van economische en financiële maatregelen niet ernstig zou kunnen worden gedacht, indien de volken en de staten, die zulke maatregelen overwegen, niet beschikten over grote militaire macht. Anders zou reeds een plan, om zulke onbloedige maar diep ingrijpende maatregelen toe te passen, daden van geweld uitlokken van de zijde der regeringen, die zich daardoor bedreigd gevoelen.

„Handel zo”, zegt Kants moraal-maxime, „dat uw gedrag kan worden verheven tot algemene gedragslijn.” Indien alle Nederlanders of ook maar de meesten hunner de beginselen en de strijdwijze der pacifistische volksverdedigers aanvaardden, zou Nederland verloren zijn. Indien andere democratische volken met het Nederlandse die beginselen en die strijdwijze tot de hunne maakten, zou de baan vrij zijn voor een fascistische wereldheerschappij. Want Hitler en Mussolini — dat zal Tinbergen wel toegeven — zouden de leer van Gandhi en die van de pacifistische volksverdedigers niet gaan belijden en niet gaan brengen in praktijk.

Helaas, de tijd voor de geweldloosheid is nog niet gekomen!

Van vriend en vijand

*Quousque tandem?*¹⁾

Het recept der nationaal-socialistische agressie begint zich met een dodelijke eenvormigheid te herhalen. Na Oostenrijk, Sudetenland, Slowakije, Memelland is het wachten slechts op het volgende object. Waar minderheden of bewegingen zijn, die een aanknopingspunt bieden voor staats-ondermijnende agitatie, treedt de machinerie in werking. „Het gelijke bloed” of de „geestverwante broederschap” of welke leuze ook, leveren het parool om op het ogenblik, dat de staat aanvalsrijp geacht wordt, toe te slaan, liefst nog te hulp geroepen door de om bescherming vragende groep. Het is de in practijk gebrachte „verruimde strategie”, waarop Hitler prat gaat en waardoor hij met geweld en list, doch tot nu toe zonder oorlog, zijn veroveringstochten kon volvoeren. Voor alle kleine volken is het zaak op hun hoede te zijn, ook al hebben zij geen nationale of rassen-minderheden binnen hun grenzen. Een nationaal-socialistische beweging, die zich meer en meer als voorpost van het Nazi-regiem gaat gedragen, kan voldoende zijn om op het kwade ogenblik het gewenste voorwendsel op te leveren. Een onduldbare ondermijningsactie is gemakkelijk te ontketenen en het geboden zelfverweer van de bedreigde staat levert het verlangde motief.

Hiermee worden deze groepen in alle democratische staten van de centra van vreemde mentaliteit, die ze al waren, tot haarden van rechtstreekse bedreiging voor het bestaan van de staat, die hen met de lankmoedigheid, der democratie eigen, laat voortbestaan. Uiterste waakzaamheid is plicht en nauwelijks voldoende. Tegen dit sluipend doodsgevaar dient alle schroom te worden afgelegd om zich los te maken van een formele democratie en om zo nodig zich de bevoegdheden te verschaffen hiertegen met de wet in de hand op te treden. Beroep op de zedelijke weerkracht van het volk baat tegen deze combinatie van binnen- en buitenlandse aantasting niet. Tijdig toeslaan en neerslaan is nodig, opdat de democratie niet aan zich zelf ten gronde ga. J. v. G.

¹⁾ Hoe lang nog?

Een

strijdbaar

man

door J. Greshoff

Ik sla de trom en dreun de droomers wakker
Wie droomt verraadt zijn vrouw, zijn kind,
zijn makker;

Geen eerlijk man kan zich gelukkig voelen
Als zijn gelijken die het goed bedoelen
En nooit hun stuggen nek hebben gebogen
Door liederlijke landsknechten bespogen,
Getrapt, geslagen worden totterdood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, het is geen tijd voor zingen,
Voor maanlicht, minnepijn en mooie dingen.
Als de gerechten, onze zielsgenooten
In donkre martelkampen weggesloten
Verteeren zonder hoop op beter morgen,
Als dronken loeders godenzonen worgen
Moeten wij allen klaar staan voor den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, het voordeel van deze aarde
Verloor voor wie een hart heeft alle waarde.
Wie denkt aan ketenen en ballingsoorden
Veracht muziek en gruw van groote woorden;
Zoolang de besten in hun cellen zuchten
Dweept men niet met opalen avondluchten;
Het leven is verbitterd door den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, stroomt samen, wij zijn velen.
Mijnwerkers komt met bijlen en houweelen,
Gij boeren scherpt uw zeisen en uw grepen
Matrozen neemt de haken van uw schepen
En jagers laadt met scherp uw jachtgeweren;
Wij zijn de laatsten en wij moeten 't keeren:
Boven de knoet verkiezen wij den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, we zijn in 't nauw gedreven.
Wij, die in vrede en vriendschap wilden leven,
Worden een zee van purperroode vlammen
Die zich een weg baant door betonnen dammen;
Bezielde mannen die voor vrijheid vechten
Zijn sterker dan een troep betaalde knechten.
Wij vreezen niets, den duivel noch den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom; eens komt een eind aan 't lijden
Na deze ellenden rijzen zachte tijden.
Dan bouwen we weer onze luchtkasteelen
Dan mogen onze kinderen weer spelen
Dan glijden weer op 't meer de blonde barken
Dan vrijen weer de paren in de parken. . .
Het leven wint het eindelijk van den dood!
Wordt wakker, want de nood is nu nog groot.

Politiek

en

Dogma

rondom het
Neo-Malthusianisme

DOOR RENÉ

Een van de meest kwetsbare zijden der huidige coalitie is, dat ze z.g. op principen is gebaseerd, zowel in haar beoordeling van partijen als in haar afweer tegen anderen. Wie beseft wat politiek is en een weinig geschiedenis en aardrijkskunde leerde, moet wel eens lachen bij zulk een figuur. Politiek immers heet de kunst van het bereikbare. Welnu, wat men bereiken wil en hoe, kan een kwestie van beginsel zijn; maar als men vervolgens bij de keuze der middelen onderhandelt over samenwerking en verwante vraagstukken, en men dus terecht komt bij politieke concurrenten, dan heeft men van te voren te verwachten, dat deze er andere beginselen op na houden dan de onderhandelaar zelf. Stonden ze immers dezelfde beginselen voor, dan vormden ze allerwaarschijnlijkst één partij; toch moet er samengewerkt worden. Iedereen doet dit om althans een deel van zijn program te verwerkelijken. Maar is het dan wel eerlijk om mijn politieke concurrenten te verdelen in twee groepen: degenen, met wie ik in beginsel verbonden ben en degenen, die mijn principes tegenstanders zijn?

Het is een gemeenplaats bij sommige roomse publicisten, dat er geen sprake kan zijn van onderlinge verstandhouding tussen katholieken en socialisten vanwege hun godsdienstige overtuiging. Men herinnert zich de kreet van Van Wijnbergen: „Nulla communio”; men herinnert zich de chronische onrust van sommige kranten b.v. van de *Limburger Koerier*¹⁾ etc. etc. . . . De strekking van dit opstel is aan te tonen, dat

¹⁾ Ik moet eigenlijk zeggen: Neerlandia Pers. Het hoort tot de zonderlinge manieren van dit blad om zijn opponenten voor te houden, dat zij het waagden niet slechts de *Limburger Koerier* tegen te spreken, maar de gehele Neerlandia Pers. Van deze imposante N.V. wordt verondersteld, dat haar kapitaal gelijk evenredig is met het gewicht harer opinies.

Het was dezelfde *Limburger Koerier*, die twee jaar geleden sterke sym-

dergelijke beweringen louter door tactiek worden ingegeven (volgens ons: slechte tactiek, maar dit terzijde), maar dat er — ik zeg niet — geen principiële tegenstellingen bestaan, alleen, dat deze tegenstellingen zo liggen, dat op het terrein van het practische leven samenwerking wel degelijk mogelijk is, vanuit katholieke zijde gezien. Het is ellendig te moeten aanschouwen met welke simplismen men er in slaagt — ja waarlijk men slaagt — het eenvoudige roomse volk kopschuw te maken van „de lelijke rooien”. Waar het voor de socialis- tische beweging geldt, dat bij haar plaats is voor elke gods- dienstige overtuiging, dient nu en dan onderzocht vanuit de eigen problematiek der diverse confessies, hoe het socialisme dient geconstrueerd te worden. Ziehier een bescheiden bij- drage: er volgt dus een verkenning op het gebied der rooms- katholieke leer.

Men kan a priori reeds aannemen, dat de zaken niet zo een- voudig liggen, als men hier te lande graag aanvoert; er zijn immers staten, waar een katholieke politieke partij samen- werkt met een socialistische (België, vroeger Duitsland); er zijn — en dit vooral is van belang — landen, waar men goed katholiek kan zijn en tevens socialist (Spanje, Frankrijk, En- geland, Amerika). En hier in ons land herinneren we ons de tijd, dat er geen coalitie was en dat liberalen en katholieken broederlijk samenspannen tegen de protestantse partijen. Vandaag zijn de als zodanig georganiseerde liberalen links. Als men er hier niet aan wil, het zij zo! We vragen alleen: is het eerlijk het roomse kerkvolk voor te houden, dat hel en verdoemenis hen wacht, als ze iets doen, wat hun geloofs- genoten in andere landen, zonder gewetenswroeging plegen; of anders, en voor een katholiek juist gesteld: we vragen naar de verantwoording van die leiders (geestelijke en poli- tieke), die een dergelijk misverstand bevorderen.

Het is uiteraard in een tijdschriftartikel onbegonnen werk

pathie toonde voor de N.S.B. en voor Hitler c.s., tot grote ontevredenheid van roomse, speciaal clericale kringen. Sinds is er verbetering en slikt ze als regel haar sympathie in, toont alleen de keerzijde van haar fascistische neiging: haar felle afkeer van alles, wat naar socialisme zweemt. De on- behouwen uitval tegen Dr. Banning was symptomatisch.

Hoe fijngevoelig deze houding is t.o.v. haar lezerskring, de mijnwerkers en eenvoudige arbeiders en boeren van Limburg, hoeft geen betoog. Overigens kan men zich troosten met de wetenschap, dat meer ernstige en intellec- tuele katholieke kringen hun schouders ophalen over de *L. K.* Wij hebben van geestelijken gehoord, die openlijk fulmineerden tegen haar; zij vormt ook het regelmatig mikpunt van dat voortreffelijk en zelfstandig r.k. week- blaadje *De Zuid-Limburger*, bekend om zijn dappere publicaties over poliepen en Unilever, onder redactie van Dr. Verhagen.

om van het totale socialistisch systeem een zodanige interpretatie te geven, dat het precies past in de rooms-katholieke levensbeschouwing. Wij geloven, dat dit te doen is en vinden een voorlopig bewijs in voornoemde buitenlandse toestanden, waar men principieel katholiek en socialist kan (we zeggen niet: moet) zijn. We zullen dit debat verengen tot een algemene vraagstelling en een concreet actueel voorbeeld. De insider zal daarbij gewonnen geven: we maakten het ons niet gemakkelijk. Men zou aldus het ons tegengesteld standpunt kunnen formuleren:

1e. De oppositie tussen rooms-katholicisme en socialisme is principieel, want de S.D.A.P. bevordert het neo-Malthusianisme²⁾ — ergo met zulke lieden geen samenwerking in ordine politico, à fortiori geen katholiek kan lid zijn van een dergelijke partij.

2e. De katholiek moet onderdrukking van het Neo-Malthusianisme in de staat voorstaan, een socialist echter bepleit vrijheid.

Wie enigermate belezen is in de roomse litteratuur, zal toegeven, dat deze stellingen het hier te lande traditionele standpunt correct weergeven.

Daartegenover voeren wij inleidend aan: het is onrechtvaardig, de S.D.A.P. met het Neo-Malthusianisme te identificeren; omdat er socialisten zijn die tevens het N.M. propageren, is dit nog geen partijbeginsel. Wat denkt men er van, als wij zeggen, dat rooms-katholieken anti-semieten zijn, wijl hun liturgie spreekt van *perfidii Judaei*, wijl de middeleeuwen door , wijl Paus Paulus IV , wijl Zwart Front

Maar we beweren verder: vanuit principieel katholiek standpunt zijn geen der beide stellingen geïnspireerd; wanneer ze dus wel voorgestaan worden, is dit geen principiële maar practische politiek, gericht op handhaving der coalitie, bestrijding der S.D.A.P. en vooral ter afleiding van ernstiger zaken. Men begripe ons goed: we zijn niet zo dwaas te beweren, dat bovengaande stellingen tegen bepaalde katholieke principes ingaan; alleen: ze kunnen er niet dwingend uit afgeleid worden. En dit volstaat om aan te tonen, dat de dwangpositie, waarin momenteel de Nederlandse katholieke arbeider zich bevindt, kunstmatig is.

²⁾ We volgen hier het roomse spraakgebruik. Het is ons uiteraard bekend, dat de Neo-Malthusianistische Bond een breder arbeidsveld heeft en dat hij niet zo, maar lukraak aan iedereen en in elke omstandigheid preventieve middelen ter voorkoming van conceptie aanprijst, maar in dit verband verstaan we voortaan onder N.M. een beweging, die de geoorlooftheid bepleit van het gebruik van preventieve middelen.

De katholieke moraal, die zoals men weet, uiterst objectief gericht is, heeft nochtans een prachtig correctief in haar leer van het geweten; vandaar uit benadert men het probleem der zedelijke vrijheid. Men komt dan tot de conclusie, niet dat iedereen doen en laten mag wat hij wil, noch ook, dat de mens zichzelf als laatste gezagsnorm mag stellen. Maar wel, dat de uitspraak van het eigen geweten tenslotte definitief beslist, of een daad subjectief goed of kwaad is.³⁾ Ook een katholiek heeft volgens zijn leer de persoonlijke gewetensvrijheid van anderen te respecteren, niet, omdat hij menen kan dat de ander misschien gelijk heeft (zijn norm is de enig objectief-juiste volgens hem), maar de ander kan onwetend en onschuldig dwalen. Hierover oordeelt alleen God en daarom moet men zo lang mogelijk zulk een mens met rust laten (wèl pogen te overtuigen, maar nooit dwingen) tenzij hij het algemeen welzijn ernstig benadeelt of schade toebrengt aan zichzelf of anderen, of natuurlijk ook, wanneer de goede trouw louter voorgewend is. Daar komt nog bij, dat als er geen duidelijke kerkelijke uitspraak is, (die voor den katholiek naar zijn inhoud samenvalt met de objectieve zedelijke orde) men nooit met zekerheid weten kan, dat de ander ongelijk heeft.

Gewetensdwang — en wij verstaan hieronder een zedelijk dwingen met premies of dreigementen, speciaal van de zijde der overheid, kan dus gerechtigd zijn, maar mag toch alleen maar uitgeoefend worden in uiterste gevallen.

God alleen kan harten en nieren doorgronden. Er is een periode geweest in het Christendom, waarin de eerbied voor de objectieve orde zozeer overwoog, dat daaraan graag de persoonlijkheid werd opgeofferd: men denke aan de tijd der gedwongen kerstening (Karel de Grote), aan inquisitie en ketterverbranding. Geleidelijk aan echter is het besef gegroeid, dat het Rijk van God zo niet opgebouwd wordt en dat, waar een mens slechts het uiterlijke beoordeelt en dan zeggen moet: die man doet verkeerd en dient gestraft — God, die het innerlijk beoordeelt, wellicht heel anders vonnist. Zo kwam men er toe, ook binnen het katholieke stelsel, den mens buiten de kerk zijn vrijheid te gunnen, erkennend, dat hij wellicht dan toch innerlijk eveneens als de rechtgelovige van God uit leeft en handelt — erkennend ook, dat

³⁾ Men raadplege hieromtrent de katholieke moralisten in hun tractaat: *De Principiis* — of Dr. L. Bender: *Het geweten*. Het zij eens en voorgoed gezegd: wij raadpleegden voor deze studie de traditionele katholieke auteurs en trekken onze conclusies uitsluitend uit hun leer.

de Kerk en God er weinig mee winnen, als staatswetten het geweten moeten vervangen en politie-agenten de „still small voice of God” (Godes nog zwak klinkende stem); uit eerbied ook voor de menselijke natuur en haar schatten aan geestelijke kracht, die van een bandiet een heilige en van een atheïst een gelovige kunnen maken.

Er ligt een eigen, hoge waarde in de vrije, gewetensvolle ontplooiing der persoonlijkheid, een waarde, die ook volgens de katholieke moraal hoog uitgaat boven de staat en die deze dus niet mag fnuiken, maar moet bevorderen.⁴⁾

Echter, er zijn condities te stellen. Met een beroep op de vrijheid van geweten mag men de gekste dingen nog niet doen; men kan de inwendige stem van andermans geweten niet beluisteren en daarmee is de mogelijkheid van bedrog gegeven. Daarom moet men deze gewetensvrijheid, hoe waardevol ook, begrenzen. Ik kan mezelf altijd t.o.v. God verantwoord worden met een beroep op mijn geweten, niet t.o.v. mijn medemens. Hij heeft het recht zich en het zijne te verdedigen tegen het dictaat van mijn geweten, als dit hem aantast in zijn rechten. Hiervandaan de reeds genoemde beperking: mits de gewetensvrijheid geen ernstige schade toebrengt aan algemeen welzijn, aan eigen of anderer groot goed, èn — mits de gewetensvrijheid niet voorgewend is.

Ik vertrouw, dat deze condities vanzelfsprekend zijn; enkele voorbeelden mogen een misschien overbodige toelichting geven: zo kan een anarchist zich niet op zijn gewetensvrijheid beroepen om te mogen plunderen; noch een principiële ontkenner van alle eigendomsrecht om te mogen stelen, noch een zelfmoordenaar, van 17 jaar b.v., om zich te mogen verdrinken. En als men duidelijk — maar dit is uiterst delicaat — merkt, dat een beroep op het geweten voorgewend wordt b.v. bij belastingweigering uit overspannen pacifisme — dan wederom heeft de staat recht van ingrijpen.

We komen nu tot het zo delicate onderwerp van de propaganda voor het Neo-Malthusianisme.⁵⁾

Allereerst en inleidend dit: het moet toch mogelijk zijn dit

⁴⁾ Behalve de reeds geciteerde auteurs, voortreffelijk: Jacques Maritain. *Du régime temporel et de la liberté*, eerste deel: *Une philosophie de la liberté* nr. 10 et seq. De toepassingen ook in *L'humanisme intégral* van denzelfden schrijver.

⁵⁾ De katholieke moraal-theologen behandelen dit onderwerp in hun tractaat *De sexto et nono precepto*. Het is eindeloos veel malen gepopulariseerd en niet altijd met even veel goede smaak. Onze studie zinspeelt op beide soorten van behandeling.

onderwerp sine ira et studio (zonder gevoelsoverwegingen) te bespreken; maar dan is vereist, dat men elkander niet direct van onedele motieven beschuldigd. Men doet dit wel zeer grif van R.K. zijde; alsof de hele beweging van het N.M. gedragen werd door Godshaters (excusez du peu!), lieden die winstbejag en een gunstige positie nastreven en voor de rest door levensgenieters en profiteurs.⁶⁾ De R.K. moeten zich dan maar niet verbazen, als hun propaganda voor kinderrijke gezinnen verdacht wordt van imperialistische strekking te zijn, („binnenkort is heel Nederland Rooms”) verdacht wordt eenkennig ingesteld te zijn op het alleenrecht van den man; het argument van levensgenieter en profiteur werkt als een boemerang en vliegt even snel terug.

Als men de beide stelsels eerlijk wil bespreken, moet men van weerszijden goede trouw aannemen en niet direct het ergste veronderstellen. We willen daarmee niet zeggen, dat aan weerskanten geen lieden staan, die het stelsel hanteren om redenen, die zij zich wel wachten hardop te zeggen, maar laat iedereen erkennen, dat, wanneer hijzelf van dergelijke bondgenoten niet gediend is, hij aannemen moet, dat ook de tegenstander ze niet wenst.

De katholiek moet het N.M. veroordelen. Het is nog eens met onmiskenbare duidelijkheid gezegd in de encycliek *Casti Connubii* van wijlen Pius XI. Voor een katholiek is daarmee de zaak uit. Ons echter interesseert hierbij de katholieke motivering.

Er zijn altijd van die populaire auteurs, die de meest verantwoordelijke vraagstukken duidelijk aan den man weten te brengen. Wie met een beroep op het Bijbelse „Groeit en vermenigvuldigt u”, nu ook meent, dat het 's mensen plicht is om zoveel mogelijk kinderen voort te brengen, geeft wel een zeer naief, maar daarom juist een niet erg geslaagd beeld van het Christen-gelovige standpunt. In elk geval, een R.K. zal dan voortaan moeite krijgen om zijn kloosters en het celibaat van zijn priesters te verdedigen. Maar ook binnen het huwelijk bestaat die plicht niet, hoezeer het er soms de schijn van heeft, bij de tomeloze strijd tegen het N.M.⁷⁾ De katholiek zal b.v. krachtens zijn beginselen de onthouding binnen het huwelijk, mits met wederzijds goedvinden, eerder hogelijk moeten prijzen; en men herinnere zich uit de laatste tijd de propaganda binnen het katholieke kamp voor

⁶⁾ Vergelijk als voorbeeld en dan nog gematigd: *Maasb.* 5 II '39, artikel Prof. L. Bender O.P.

⁷⁾ Men lette op de propaganda van de Bond voor Grote Gezinnen.

periodieke onthouding (stelsel Ogino-Knauss—Smulders).⁸⁾ Deze vaststelling was van belang, omdat men het N.M. aanvalt, beweerende, dat deze beweging schadelijk is voor het algemeen welzijn: er komen te weinig kinderen. Wij stellen daartegenover vast, dat ook volgens katholiek beginsel de mens zelfs in het huwelijk niet verplicht is mee te werken tot de geboorte van zoveel mogelijk kinderen. Maar dan mag men uit dien hoofde het N.M. ook niet bestrijden, omdat het een gevaar oplevert voor het algemeen welzijn. De vraag n.l., in hoeverre een volk gebaat is met een hoog kindercijfer, is zo ingewikkeld, men kan veilig zeggen, verkeert nog in zo'n pril stadium, dat elk antwoord voorbarig is; we hebben overigens de indruk, dat de oplossing, indien ooit mogelijk, genuanceerd zal zijn naar tijd en omstandigheden. Maar één ding staat vast: zeker onjuist is propaganda voor een ongelimiteerd aantal en daarbij aansluitende merken we op, dat ook de gemeenschap het meest gebaat is, wanneer de kinderen onder zulke omstandigheden ter wereld komen, dat ze kans hebben op een menswaardig bestaan.

Hangende dit vraagstuk, mag men dus zeggen, dat de zorg voor het algemeen welzijn geen doorslag-gevende factor kan zijn bij de zo intieme verhoudingen in het huwelijk. De echtelieden mogen hier beslissen (hoe men overigens ook denkt over de verhouding: individu—gemeenschap) met alleen hun verantwoording ten overstaan van elkander, t.o.v. het komende menskind en dit doende zijn ze gehoorzaam aan de Wet des Levens. Maar ze hoeven zich nu nog niet af te vragen (zullen ze het ooit in geweten moeten?), in hoeverre de staat kinderen nodig heeft.

De bestrijding van het N.M. op grond van de gebrekkige opvoeding, die het twee-kinderstelsel oplevert, kan nauwelijks ernstig genomen worden. Men kan met evenveel recht beweren, dat er niets van de opvoeding terecht komt, als er zoveel kinderen zijn, of de geboorten zo snel op elkaar volgen, dat de ouders bijna geen aandacht aan hun kroost kunnen besteden, overbelast als ze zijn met materiële zor-

⁸⁾ De geschiedenis van deze beweging is een roman apart. In het begin feestelijk ingehaald als het strijdmiddel tegen N.M. kwam er al spoedig oppositie, omdat het stelsel, wegens zijn doelstelling psychologisch inleide op N.M. praktijken, omdat de theoretische rechtvaardiging vanuit de moraaltheologie toch niet zo gemakkelijk te construeren viel met vaststaande beginselen inzake katholieke huwelijksmoraal, en last not least: nu komen de medici en zeggen: het stelsel werkt niet altijd (publicaties van Dr. W. Aulsems). Dit hadden de geestelijken ook al menen te bespeuren, die als uiterste redmiddel het gewaagd hadden aan te bevelen in moeilijke gevallen.

gen; dat kinderen elkander opvoeden, is zeker waar, zo goed als het feit, dat een enig kind altijd riskeert teveel en dus niet opgevoed te worden, maar zulke waarheden zijn niet volledig. Anders was een weeshuis het beste opvoedings-systeem. Overigens bewijst dit argument teveel: want het zou aantonen, dat in het huwelijk na het eerste kind moral restraint en periodieke onthouding altijd zondig waren; men zou tenslotte wel eens willen vragen, hoeveel kinderen er eigenlijk nodig zijn om elkaar op te voeden en of de kwaliteit der opvoeding recht evenredig is met de quantiteit der opvoedelingen. Dus ook het belang van het kind wordt op zich niet gedeerd door N.M.

Het argument uit de nadelen, die voor de echtelieden, speciaal voor de vrouw, voortvloeien uit N.M.-praktijken, is al even weinig zeggend. Ten eerste, omdat hier de eigenlijkdeskundigen, de vrouwenartsen, het er niet over eens zijn en daarbij ook: dit argument laat zich omkeren; de katholieke moraaltheoloog zal immers vandaag nog niet mogen toegeven, dat wanneer onbelemmerd huwelijksgebruik nadelig is voor de vrouw, N.M. geoorloofd is, zelfs zal hij de vrouw moeten aansporen bepaalde inconventiënten maar te verdragen „propter periculum incontinentiae uxoris” (wegens het gevaar van onbeheerstheid bij den echtgenoot).

Persoonlijk erken ik de volle klemkracht van een ander, voor mij het beslissend argument; men zou het aldus kunnen formuleren: een daad, die door God bestemd is om een groot menselijk goed te bereiken (de voortplanting van het leven in een nieuwen mens) wordt zodanig misvormd, dat zij dit doel niet kan bereiken. Het is uit eerbied voor de objectieve orde in de Schepping, dat de diepste denkers van het Christendom het N.M. afwijzen. Een mens is niet verplicht die daad te stellen, maar stelt hij ze, dan moet ze goed gedaan worden. Dit terrein is aan menselijke willekeur onttrokken en staat onder Gods souvereiniteit, uitgedrukt in de schikkingen van zijn Heelal en in het woord van zijn Schrift en in het besef van zijn kinderen. Daarom zal een Christen, meen ik, nooit het N.M. om frivole redenen (de lusten, niet de lasten van het huwelijk) bepleiten. Echter, er blijft zelfs na dit zware argument nog zoveel te vragen over.

Er heerst bittere armoede en lange werkeloosheid in een gezin; er zijn al vier kinderen, maar de ouders zijn nog jong en sterk. Hier dreigt gevaar. Onthouding is mooi, maar moeilijk. Als één der partijen uit angst voor de zonde, de andere tot ontrouw drijft, kan dat Gods wil zijn?

De dokter heeft gezegd: een volgende bevalling is dodelijk voor uw vrouw; hier ligt eenzelfde problematiek.

Ik begrijp het naieve enthousiasme, waarmee de R.K. leidende kringen destijds het stelsel Smulders bijvielen, vanuit hun smartelijke ervaring: zij hebben ongetwijfeld ook deze verhalen gehoord. Angstige zielen hebben hen gevraagd, of ze nu toch van God verdoemd werden, als ze onder deze omstandigheden....; en verbitterd gingen ze heen, omdat de raadgever makkelijk praten had.

Laten we nu eens aannemen — ik weet het niet — dat dan toch hun antwoord zo moest zijn, durft men dan echter, in het aangezicht van deze situaties, daarenboven nog volhouden, dat het N.M. zozeer tegen de eerste eisen der natuurwet ingaat, dat niemand zich op dit punt eerlijk kan vergissen? Men moet goed weten, wat dit in katholieke zin betekent.⁹⁾ Er wordt in de zedenwet onderscheiden tussen die voorschriften, welke zo klaarblijkelijk zijn, dat niemand ze kan ignoreren, en andere, waaromtrent twijfel en vergissing mogelijk is. Nu is het een roomse gemeenplaats te beweren, dat het N.M. indruist tegen de eerste soort natuurwetten, daarvandaan de beweringen omtrent de kwade trouw van N.M.-propagandisten. Welnu, het komt me voor, dat men dit eerlijkheidshalve in het licht van bovenstaande voorbeelden niet kan doen. Men begrijpe mij goed: ik beweert niet, dat N.M. in zo'n geval geoorloofd is; alleen, dat het niet klaarblijkelijk ongeoorloofd is en dat dus iemand, die zijn persoonlijke verantwoording niet kan endosseren op het gezag ener Kerk, en in zo'n geval N.M. voorstaat, niet beschuldigd mag worden van te ageren tegen beter weten in. En weer overdenk ik het centrale argument en vraag mezelf af, of het wel degelijk zo onaantastbaar is en geen uitzondering toelaat. Ik herinner me, dat de doelstelling van het huwelijk vroeger meer dan nu gezien werd in het perspectief van de kinderzegen; maar de Christenen van alle tijden hebben geweten, dat het huwelijk er ook was als de prachtigste vormgeving der menselijke liefde; als zodanig is ze zelfs symbool (de katholieken zeggen: sacrament) der Goddelijke Liefde. Welnu, de huwelijksdaad drukt deze intieme en vitale verhouding uit¹⁰⁾ en nu vraag ik aarzelend: is dan de

⁹⁾ Men raadplege hieromtrent de katholieke moraaltheologie i.v. ignorantia legis naturae (onwetendheid aangaande de natuurwet).

¹⁰⁾ Dat dit opzicht tegenwoordig weer sterker naar voren komt ook in r.k. kringen kan men volgen in de polemieken rondom de publicaties van Dietrich van Hildebrand en Dohms, twee katholieke auteurs. Onlangs verscheen over dit onderwerp een lijvig proefschrift te Nijmegen.

van God gewilde finaliteit niet bereikt, ook als dat andere om ernstige reden uitgesloten wordt? Begrijpt gij, katholieke theologen, dan zo goed het huwelijk tussen twee onvruchtbaren? Ja maar, hoor ik u zeggen: ge gaat in tegen de traditie. Mag ik u herinneren, mijne heren, aan de wisselvalligheden van juist de huwelijksmoraal? Wat schreven oude auteurs over de tijd van de huwelijksdaad? Hoe zagen de huwelijksbeletselen er vroeger uit? Waar is vandaag de redelijkheid van het huwelijksbeletsel van aanverwantschap in meer verwijderde graad en waarom zou de eugenetiek en een gezonde rassenleer nog niet ooit een, ook kanoniek, huwelijksbeletsel kunnen inspireren? Ik wil maar zeggen: men moet niet doen, alsof er in de huwelijksmoraal geen jota of stip ooit veranderd zou kunnen worden. Maar dan is de vraag gewettigd: waarom zo driftig uitvallen tegen mensen, die — laat ons zo lang mogelijk veronderstellen: met goede bedoelingen — door eenzelfde problematiek gegrepen, radicale hervormingen voorstaan?

Ik concludeer: in het huidige stadium moet een katholiek, in gehoorzaamheid aan zijn kerkelijke overheid, die daar een degelijk argument voor heeft — tegen het N.M. zijn; echter zijn er voor hem geen dwingende redenen aanwezig om de gewetensvrijheid van hen, die dit stelsel voorstaan, aan te tasten. Noch het algemeen welzijn noch het belang van anderen wordt er ernstig door gekwetst; noch ook zijn zij noodzakelijk huichelaars, die gewetensinzicht voorwenden om iets heel anders te camoufleren; zo eenvoudig is het vraagstuk omtrent de geoorloofdheid van N.M. niet.

Maar daarmee vervalt de principiële noodzaak om het N.M. met staatkundige middelen te onderdrukken en de z.g.n. principiële oppositie op dit gebied tussen S.D.A.P. en katholicisme. Q.E.D. (hetgeen te bewijzen was).

Wanneer volgens de katholieke moraal een echtgenote volstaat met te protesteren tegen N.M.-praktijken van haar wederhelft en daarna zich passief kan gedragen¹¹⁾, dan kan men niet inzien, waarom bij een politiek samengaan, hetwelk toch nog altijd geen huwelijk is, men hogere eisen zou moeten stellen.

Wil men werkelijk vanuit het Katholicisme de propaganda voor N.M. middelen effectief tegengaan: geen betere bestrijding van het N.M., dan een zodanige welvaart bezorgen aan het arbeidersgezin, dat niet met angst en beven de komst

¹¹⁾ Algemeen gevolgde opinie bij katholieke moraaltheologen.

van een kleine tegemoet wordt gezien. Het is deze vrees, die de felste propaganda voor N.M. voert en niet de actie der vereniging van die naam; en, laat men zich geen illusies maken: ondanks alle vermaningen winnen de N.M. praktijken ook in roomse milieus, ook in het Zuiden snel terrein. Maar dan is nodig, dat men niet langer principieën als voorwendsels hanteert om de kunstmatige eenheid van de R.K.S.P. te handhaven en om een politiek-aangewezen samenwerking met de S.D.A.P. te weigeren.

Men zou met een beroep op katholieke documenten van de eerste rang — ik denk hier speciaal aan *Quadragesimo Anno* — kunnen betogen, dat het nu een allereerste plicht van de katholieke staatkunde is, om betere levensvoorwaarden te scheppen voor de arbeidersklasse. En is men nu werkelijk zo kinderlijk eenvoudig om te verwachten, dat de heer Colijn meewerken zou aan een maatschappij-wijziging in de richting van *Quadragesimo Anno*? Veeleer is het uitgangspunt en de algemene richting van *Quadragesimo Anno* parallel met de socialistische hervormingsplannen. Het zou te ver voeren dit hier uit te werken. Overigens, men weet het in de competente kringen. Het werd a.h.w. gedemonstreerd bij de ontvangst van het Plan van de Arbeid, uitgejouwd door r.k. politici en publicisten, werd het gretig bestudeerd en op zijn waarde erkend door knappe katholieke economen (Prof. Veraart in *Roeping*, Prof. Kaag in *Economie*).

Maar wat wil men verwachten van een partij, die zich zo log beweegt; omdat haar front zo wijd is, kan haar mars-tempo slechts uiterst gering zijn. Als het R.K. Werkliedenverbond eens ernstig vooruit wil, dan zijn daar de remmers in vaste dienst, de beheerders van katholiek kapitaal, met een oncontroleerbare invloed op roomse autoriteiten, die wel zorgen zullen, dat men niet te vroeg aankomt.

Wat het zwaarste is, moet het zwaarste wegen. Wanneer inderdaad het catholicisme hier in Nederland in een noodpositie verkeerde, dan zou men het niet anders dan bewonderen kunnen, wanneer, met terzijdestelling van alle andere belangen, men de handen ineen sloeg om zijn geestelijk domein te beschermen. Maar iedereen weet, dat dit niet zo is, de katholieken zelf het best. Ze klagen nog wel eens over antipapisme, maar als het niet erger is dan een rede van Ds. Kersten of een gemiste, zwaar-bezoldigde baan, dan loopt het zo'n vaart niet. Maar dat ze door zich te blijven isoleren, het antipapisme oproepen, is een simpele waarneming. Laat

men dit niet verkeerd verstaan: wij hitsen niet, wij zeggen alleen, dat wanneer een kerk telkens haar kinderen terzijde roept en apart organiseert: „jullie mogen niet spelen met de kinderen van hiernaast: die zijn erg slecht”, dan moet men zich niet verbazen, dat een dergelijk wantrouwen beantwoord wordt. Als de kerk zich politieke partij stelt, dan heeft ze ook alle risico's te verwachten van een verblijf in een arena, waar haar plaats niet is; ze raakt besmeurd met alle modder, die daar rondvliegt, want de fouten en erger van haar politieke strijders vallen op haar terug; ze maakt zich gehaat bij lieden, die haar zouden eerbiedigen, als ze haar loutere, geestelijke gestalte te zien zouden krijgen, maar die nu niets anders kunnen zien, dan haar meest veile knechten, welke zich sierden met haar kleed — dan haar zonderling toegetakelde bondgenoten, reeds klaar om weg te lopen en zich aan te sluiten bij haar vijanden.

Als men dit alles overweegt, dan komt men tot het krachtige besluit van een zo'n eminenten denker en vurig katholiek als Jacques Maritain: „Een katholieke partij, die op zich en rechtstreeks geordend is op het tijdelijke (voor zover ze politieke partij is) en uit de godsdienst haar laatste bepaling ontvangt (voor zover ze katholiek is) loopt het risico om enerzijds de belangen van het katholicisme en der zielen in gevaar te brengen bij deze wereldse zaken; ze riskeert immers het geestelijke tot iets tijdelijks, tot iets van een groep neer te halen en het zo te verlagen; ze riskeert verwarring te wekken tussen de godsdienst en het politiek optreden van een partij; en anderzijds loopt ze gevaar haar taak, d.i. de behartiging van het tijdelijk welzijn op een gegeven moment te verwaarlozen, doordat ze aarzelen gaat; ze durft niet een naam, die zo zwaar te dragen is, op het spel te zetten bij plannen en waagstukken van zuiver werelds gebied, die soms en, juist met hun gevaarlijke kant gewaagd moeten worden om het aards bestaan en onze aardse goederen te redden.”¹²⁾ Het bovenstaand artikel werd tot een paraphrase van deze tekst. Als Maritain vervolgens bepleit, dat de katholieken over verschillende partijen verdeeld kunnen zijn, om daar, ieder op de plaats van zijn begaafdheid en politiek inzicht, nuttig te werken, betoogt hij wederom iets, wat het slotaccoord van dit betoog moge zijn.

¹²⁾ Jacques Maritain: *Du régime temporel et de la liberté*. Desclée '33. IIIe partie. *De la purification des moyens*, p. 174. Men kan dezelfde gedachten aantreffen in zijn ander werk *Humanisme intégral*, VII; de Hollandse vertaling *Naar een nieuwe Christenheid* heeft de passage p. 258.

Over de

Amsterdamse Raadhuisprijsvraag¹⁾

DOOR Ir. W. VAN TIJEN

Er zal wel niemand zijn die, na het doorlopen van de zalen in het Stedelijk Museum, waarin de 214 ingezonden raadhuisplannen zijn tentoongesteld geweest, niet door een duizelig gevoel is bevangen.

Was het voor ingewijden al heel moeilijk een weg te vinden door deze rijstebrijberg van „architectuur”, voor den leek moet het verbijsterend geweest zijn, om te weten „waar men nu eigenlijk kijken moest”.

Toch was hetgeen werd tentoongesteld voor de ontwikkeling van onze architectuur van het allergrootste belang en men kan het gemeentebestuur niet anders dan dankbaar zijn voor de grootscheepse volledigheid, waarmede zij deze tentoonstelling heeft laten inrichten.

De opzet daarvan is trouwens geheel in lijn met de brede wijze, waarop het gehele raadhuisprijsvraagstuk van gemeentewege tot nu toe is aangepakt.

In de gegeven omstandigheden is stellig geen eerlijker, ruimer en onbevooroordeelder behandeling van deze gehele aangelegenheid mogelijk geweest, dan die van gemeentebestuur en jury. Men kan dan ook niet beter doen, dan de suggesties van de jury verder volgen. Dat bijna alle architecten in deze unaniem zijn, is wel typerend.

Wanneer in het onderstaande getracht zal worden, enkele grote lijnen in het resultaat „tot nu toe” te vinden en mogelijkheden te ontwikkelen, welke bij de verdere behandeling in overweging kunnen worden genomen, dan wordt dit dezerzijds gezien als aansluitend op de bedoelingen van het gemeentebestuur, die blijkbaar bij publicatie en tentoonstelling hebben voorgezeten, n.l. gelegenheid te geven om tot uiting te laten komen, wat er in kringen van publiek en

¹⁾ Sinds het schrijven van hetgeen volgt, heeft Le Corbusier zijn mening kenbaar gemaakt en is het zonderlinge bericht gelanceerd, dat B. en W. de beide door de jury aangewezen inzendingen zouden opdragen hun projecten tot één te „versmelten”.

Noch het eerste noch het tweede feit is van invloed op de strekking van dit artikel.

bouwkundigen in verband met de raadhuisplannen leeft. Het komt ons voor, dat bespreking van een drietal fundamentele kwesties verhelderend kan werken op de vorming van de openbare mening, inzake deze voor het culturele leven van Nederland zo uiterst belangrijke aangelegenheid. Deze punten zijn:

1. De stedenbouwkundige ligging van het raadhuissterrein.
2. De opvatting, die in het programma tot uitdrukking komt, omtrent de representatieve functie van het nieuwe raadhuis.
3. De ontwikkelingstendenzen in de Nederlandse architectuur, die uit de inzendingen blijken.

Stedenbouwkundige ligging

Voor een raadhuis is het stedenbouwkundige primair, het bouwkunstige secundair.

Op een belangrijk punt kan een vrij onbelangrijk gebouw een goed raadhuis zijn. Het omgekeerde is niet mogelijk.

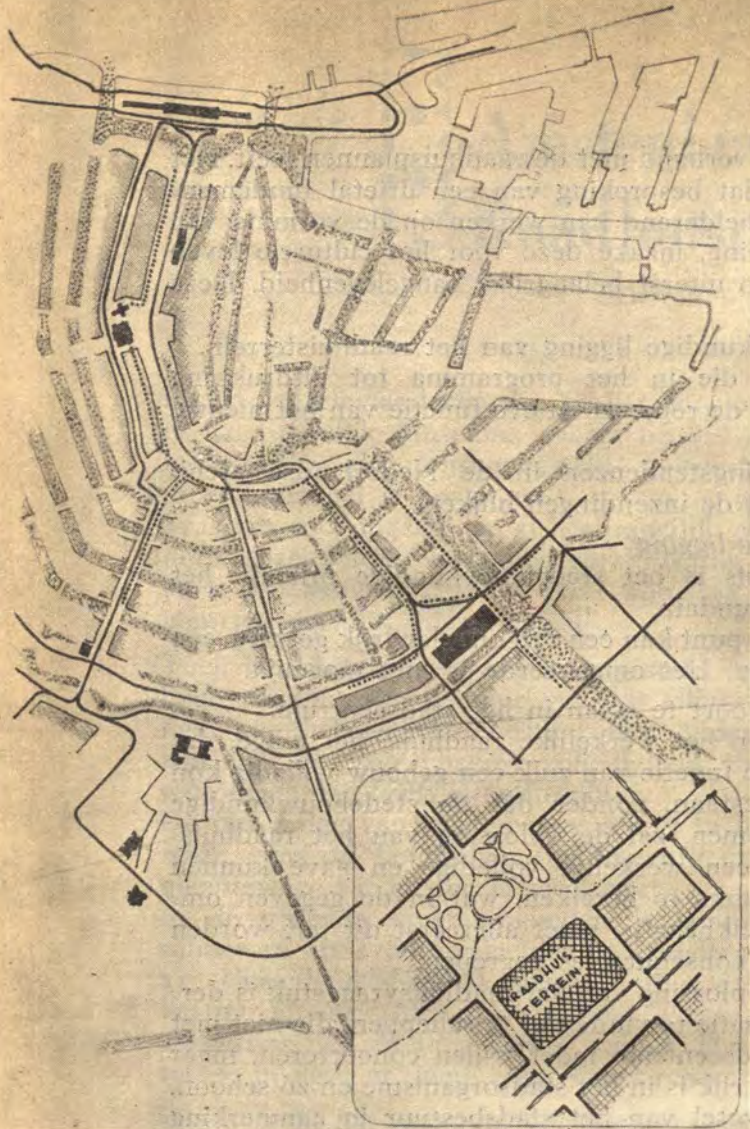
Een raadhuis behoort te staan in het stadscentrum.

Nu in Amsterdam het wérkelijke raadhuis, het enige, dat de representatieve functie van zulk een gebouw volledig kon vervullen, is afgestaan, zonder dat de stedenbouwkundige plaats is vrijgekomen, zal de oplossing van het raadhuisvraagstuk nooit een werkelijk volledige en gave kunnen zijn. Om desondanks te bereiken, wat in de gegeven omstandigheden bereikbaar is, moet allereerst dit feit worden erkend en in zijn consequenties begrepen.

Primair voor de oplossing van het raadhuisvraagstuk is derhalve, om een situatie te vinden of te scheppen, die niet met het eigenlijke stadscentrum moet willen concurreren, maar die toch zó belangrijk is in het stadsorganisme en zó schoon, dat zij voor de zetel van het stadsbestuur in aanmerking kan komen.

In *principe* is het Frederiksplein niet onbruikbaar voor deze functie van op één na belangrijkste punt in de stad.

Gericht op het stadscentrum, vlak bij de Amstel, op de grens van oude en nieuwe stad, vlak bij een der schoonste gedeelten van de grachtengordel en Binnen-Amstel, op de kruising van de dubbele verkeersring met een der grote toekomstige radiaalwegen, vlak bij de monding van de brede nieuwe weg ter plaatse van het vervallende Weesperpoortstation, is nog afgezien van de beschikbaarheid van het terrein, een beter punt niet zo gemakkelijk denkbaar. Aan de concrete tegenwoordige situatie ontbreekt daartegenover nagenoeg alles, wat voor het beoogde doel onmis-

baar is. De toegang: de Utrechtsestraat, is een tweederangs winkelstraat. Het plein is een zeer matig 19e-eeuws geval zonder schoonheid in maten of belendingen. Het contact met de schoonheid van grachtengordel en binnen-Amstel en de ruimtelijkheid der Buiten-Amstel is door tweederangs bebouwingen verbroken of sterk belemmerd. De symmetrie van het plein mist elke werkelijke grond. Oost- en Westeinde zijn geheel ongelijkwaardig. Het Oosteinde mondt in een doodlopende dwarsstraat. Het Westeinde heeft een toekomst, maar het heden is al heel weinig glorieus.

Wil men hier iets bereiken, dan moeten enkele grote dingen

gedaan worden. De verbreding van de Utrechtsestraat staat op het programma. Dat het bouwterrein tot aan de Amstel moet worden doorgetrokken is al herhaaldelijk door de beste deskundigen betoogd. Dat dan ook het blok tussen Sarphatistraat en Achtergracht behoort te verdwijnen, zal duidelijk zijn. Maar dán ontstaat ook de mogelijkheid van werkelijke grootsheid. In een dergelijke grote situatie worden alle nu haast onoplosbare problemen tot een onderdeel van hun huidige omvang gereduceerd. Verankerd aan oude en nieuwe stad, aan verkeer en ontspanning (Amstel), zou hier voor Amsterdam een werkelijk waardig en waardevol secundair centrum kunnen ontstaan. Een gebouw in de stad inplaats van een gebouw aan een plein.

Bij de aanvang der prijsvraag zijn de betrokken architecten practisch unaniem tot de conclusie gekomen, dat doortrekking van het terrein tot aan de Amstel noodzakelijk was. Alleen om de goede gang van zaken niet te storen heeft men zich er bij neergelegd het „Paleis”-terrein als uitgangspunt te nemen. Het punt wordt weer allerwegen aan de orde gesteld, nu de ontwikkeling zover is gevorderd, dat dit zonder bezwaar kan geschieden.

Laat Amsterdam niet doof blijven voor deze communisopinio van alle deskundigen. Geld voor de onteigening is er heus wel, óf zoals voorgesteld, uit de rente-opbrengst van de bouwsom, óf door het grote bedrag voor versieringen enz. iets te verlagen. Deze gelden zullen goed besteed blijken.

De representatieve functie van het raadhuis

De tweede kwestie, die van fundamenteel belang is voor de te verkrijgen oplossing, is de betekenis die men hecht aan de representatieve functie van het gebouw.

De opgave volgens het programma is tweeledig.

Gevraagd werd een representatief en een werkgedeelte. Dit laatste biedt op zichzelf geen moeilijkheden. Een goed kantoorgebouw ontwerpen kan men in onze tijd als de beste, al doet men het niet altijd.

Het is de eis van het representatieve karakter, waarin de moeilijkheden schuilen.

Amsterdam hád een representatief raadhuis, maar heeft het afgestaan. Evenals inzake de situatie, zal men zich in dit opzicht moeten vergenoegen met iets secundairs te stichten. Zoals de Dam het hart van de stad is en blijft, zo is en blijft de Burgerzaal, die van het „Paleis”. Aan het Frederiks-

plein kan men wel een schone gelegenheid voor ontvangsten en feesten bouwen, maar het culturele en historische hart van de stad is niet te verplaatsen.

In het programma is dit anders gewild. Met behulp van grote afmetingen heeft men getracht bovenbedoelde moeilijkheden te omzeilen.

Men heeft verder klaarblijkelijk gemeend, dat in de symmetrische situatie het gegeven voor een in zichzelf gesloten zelfstandig monumentaal geheel voorhanden was. In zeer veel opzichten wijzen het programma en ook de beantwoording der gestelde vragen er op, dat in deze richting de oplossing volgens de jury te vinden was.

O.i. heeft men daarbij over het hoofd gezien, hoe weinig *werkelijk* monumentaal deze situatie in zichzelf is, hoe innerlijk zwak de hier alles bepalende symmetrie daarvan. De overgrote meerderheid van de inzenders heeft in dit opzicht de suggesties van de jury gevolgd. Voor ons gevoel is iets van bovenbedoelde innerlijke zwakheid daarmee in vele plannen overgegaan. De situatie van een gebouw is nu eenmaal een fundamenteel gegeven.

Met het bovenstaande wil niet gezegd zijn, dat een symmetrische oplossing op zichzelf in dit geval, niet goed en juist kan zijn. Deze symmetrie kan dan echter niet die van Oost- en Westeinde tot basis hebben.

Gesteld echter eens, dat Amsterdam al niet één onverplaatsbare en onvervangbare Burgerzaal rijk was, is een dergelijke zaal (het kernpunt van de opgave volgens het programma) een voor onze tijd te realiseren object? Hebben wij de gemeenschappelijke verlangens, de gemeenschappelijke verwachtingen, de hoop en de vrees, die het Belfort in Brugge schiepen, of de groeps- en stedetrots, die de Amsterdamse Burgerzaal voortbracht? En toch zijn juist deze soort gevoelens nodig, omdat het hier enkel om een idee, in het geheel niet om een nuttigheid gaat.

Maquette van de toren van Kromhout

Veel architecten zullen deze twijfel „defaitisme”, gebrek aan zelfvertrouwen of kortweg „onzin” vinden, maar wat aan plattegronden en interieurs van burgerzalen in het stedelijk museum te zien is, heeft deze twijfel niet kunnen verminderen.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat niet bedoeld wordt, dat een raadhuis uit enkele „nuttige” ruimten zou mogen bestaan. Integendeel. Het onnutte, het schone, het enkel om zichzelf, om de vertolkte idee aanwezige, is terecht in het programma nog essentiëler geacht dan de „nuttige” ruimten, die tenslotte ook nog altijd elders onder te brengen zijn. Het accent kan echter elders gelegd worden op het levende en echte, inplaats van op het schimmig lege.

De raad met wat daaromheen is, het dagelijks bestuur, zoals het door B. en W. wordt uitgeoefend, zowel feitelijk, als representatief; het zijn volkomen realiteiten van onze tijd, welke tot een veel meer dan enkel zakelijke uitdrukking kunnen worden gebracht.

En wanneer men de uitbeelding van verordenende en besturende representerende instanties nog onvoldoende acht, laat men dan trachten een werkelijk groot beheersend element te scheppen, zoals de toren van Kromhout in Rotterdam had kunnen zijn; een toren, die wanneer hij niet in wanbegrip was verworpen, van Rotterdam voor altijd een andere stad zou hebben gemaakt.

Wanneer de architecten, aan wie de uitwerking der plannen wordt toevertrouwd, voldoende scheppende fantasie bezitten, zullen zij een dergelijk beheersend motief heus niet alleen in een torenbouw behoeven te zoeken. Laat men hun echter niet opdragen dit element te vinden in een lege, holle prachtzaal, voor enkele vormelijke feesten tussen vele dagen en weken van dode leegte, een zaal waarvan de verschikkingen door zovele interieurperspectieven op de tenoonstelling worden gesuggereerd en waaruit blijkt hoe grote maten in deze meer aanleiding tot leegte, dan tot inhoud geven.

Ontwikkelingstendenzen in de Nederlandse architectuur, die uit de inzendingen blijken.

Ten slotte nog iets over het derde punt, dat met de andere beslissend is voor het resultaat der prijsvraag.

Wijst dit resultaat duidelijk in de richting van stijlvorming,

van een groeiende architectuur? O.i. in zeer geringe mate. De zelfverzekerdheid der „nieuwzakelijken" is verdwenen. Zij experimenteren met symmetrie, monumentaliteit en representatie zonder nog tot een zeer overtuigend resultaat te geraken. De Molièrianen zijn opvallend schaars, al bracht één ploeg het tot de laatste ronde.

Het overgrote aantal der inzendingen is een streven naar schoonheid, niet naar stijl. Grote lijnen tekenen zich eigenlijk niet af; eerder is er een vervagen van wat men tot nu toe als zodanig meende te kunnen zien. De opvatting, dat het leven zelf toch altijd een bron van schoonheid is en men daarom in een onzekere tijd als de onze het best doet, deze realistische schoonheid naar voren te brengen en zo iets te verkrijgen, dat in zijn waarachtigheid waardevol is, is vrijwel algemeen verlaten.

Men zoekt naar architectuur, naar de vorm, die het *zelf is*. Een soort modern eclecticisme, een „je prends mon bien ou je le trouve", een overal iets van je gading vinden", is daarbij troef. De architectuur moet blijkbaar nog weer eens eigenlijk alles proberen. De vaste grondslag van waaruit gemeenschappelijk kan worden opgebouwd lijkt nog lang niet bereikt.

Men heeft de situatie inzake de stadhuisbouw terecht vergeleken met die bij de bouw van Rijksmuseum (station) en Beurs.

Laat men zich aan de geschiedenis van deze werken spiegelen.²⁾ Laat men het begrijpelijk vinden, dat men nog ver van het doel is, dat de detailkwesties nog van generlei betekenis zijn, dat het nog alléén om de hoofdzaken gaat, alléén daarom, alleen om een beginselverklaring of het raadhuis een gebouw zal worden als een ander, of een mijlpaal in de ontwikkeling, of een dáád, een teken, dat de mogelijkheden van nieuw cultureel leven openbreekt.

Beurs, museum en station bepalen het „gezicht" van Amsterdam als moderne grote stad. Dit gezicht heeft juist daar door die trekken van cultureel verlangen gespaard aan een grote waarachtigheid, die zo dierbaar zijn aan allen, die van Amsterdam houden.

Zij die geroepen worden, hun krachten aan de raadhuisplannen te geven, mogen de portretten van Kuipers en Berlage in hun werkvertrekken hangen. Zij hebben dan een schone traditie, die zij kunnen trachten voort te zetten.

²⁾ Berlage was 28 jaar, toen hij de prijsvraag voor de koopmansbeurs won. Toen hij de opdracht tot bouwen kreeg, was hij 41!

Aanpakken

wat mogelijk is (slot)

Door Mr. J. IN 'T VELD, Burgemeester van Zaandam

Een derde taak, welke thans in het middelpunt der belangstelling staat, betreft de *steunverlening*. Wat de eigenlijke werklozensteun aangaat, heeft het gemeentebestuur, zoals bekend, niet heel veel bewegingsvrijheid meer. Toch valt er op ondergeschikte punten voor de werklozen nog wel eens iets te bereiken. Het is van grote betekenis, dat de werklozen in de gemeentebesturen hun natuurlijke beschermers zien, die voortdurend voor hun belangen op de bres staan. Als zij maar het gevoel hebben, dat met hun noden wordt meegeleefd, is dat al veel waard. Daarom leek mij de ministeriële motivering van de afwijzing van de aandrang om verhoging van de brandstoffenbijslag tijdens de hevige koude weinig gelukkig. De werkloze, die in de kou zit, verstaat deze taal niet. . . .

Ook wat het *armbestuur* in engere zin betreft, is de bewegingsvrijheid sterk beperkt. De hier geldende steunnormen moeten nog blijven *beneden* die van de werklozensteun. Overigens is het niet nodig, dat de afstand te groot wordt. Ook op dit terrein streve men naar het bereikbare, waarbij men vooral afhankelijk is van de financiële mogelijkheden. De uitgaven wegens armenzorg gaan zulke zware eisen stellen aan de gemeentelijke schatkist, dat op beperking het oog wel bij voortdurende gericht moet blijven. Een nieuwe regeling van de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten wordt uit dit oogpunt steeds meer urgent.

Het behoeft wel geen betoog, dat alle mogelijkheden, welke de regering op het terrein der steunverlening biedt, dienen te worden uitgebuit. Ik noem slechts de verstrekking van steun in natura (goedkope margarine, vet, vis en groenten), de steunregeling voor kleine boeren en tuinders, de spaarregeling. Ook deze laatste, niettegenstaande het verzet, dat

zij in onze kringen gewekt heeft. Nu zij er eenmaal is, verzieze men niet uit het oog, dat er geen spaarbank is, die een zó hoge rente biedt. Overweging verdient zelfs om, gelijk in Rotterdam, eenzelfde spaarregeling ook voor de armlastigen in te voeren.

Ernstige aandacht worde voorts gewijd aan de *sociale verheffing* van hen, die op normale wijze niet meer in hun onderhoud kunnen voorzien. Wij denken aan een centrale werkplaats en jeugdwerkverschaffing voor jonge werklozen, aan vak- en herscholingscursussen en eventueel andere wijze van herscholing of beroepsomvorming voor ouderen, aan ontwikkelingswerk voor allen. Belangstelling verdient ook de in Dordrecht ondernomen poging om door de vorming van een werkgemeenschap het levenspeil der werklozen wat omhoog te brengen.

Het armbestuur worde getransformeerd in *maatschappelijk hulpbetoon*. Niet langer zij richtsnoer, dat slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid, onderstand mag worden gegeven (Armenwet van 1854), maar men houde zich aan art. 29 der wet van 1912, volgens hetwelk de ondersteuning moet worden verstrekt in zodanige vorm en zodanige mate, als met het oog op de behoeften en persoonlijke eigenschappen in verband met de omstandigheden van den arme het meest gewenst is *om hem wederom in staat te stellen in het onderhoud van zich en zijn gezin te voorzien*. Dit eist een geheel andere oriëntering, een geheel andere outillering ook van de dienst. De gemeentebesturen behoeven voor een goede uitvoering van deze taak de beschikking over in maatschappelijk werk gespecialiseerd personeel, waaraan vooral in kleinere steden en op het platteland nog maar al te veel ontbreekt. Samenwerking tussen gemeenten, die *alleen* tegen deze eisen niet zijn opgewassen, lijkt mij ook hier aangewezen.

In deze gedachtengang passen ook de *borgstellingsfondsen* voor de middenstand. Blijkt het mogelijk een middenstander door een crediet op de been te houden, dan verdient dit uiteraard, ook uit financieel oogpunt, verre de voorkeur boven een vervallen aan de steun. Daarom is het wijs beleid van de gemeentelijke overheid aan deze borgstellingsfondsen haar financiële en morele steun te verlenen.

Naast de ondersteuning aan armlastigen vragen nog *andere vormen van maatschappelijk hulpbetoon* bemoeiing van de gemeentebesturen. Wij noemen: ziekenzorg, krankzinnigen-

zorg, zorg voor ouden van dagen, tuberculosebestrijding, zorg voor zwakke kinderen, schoolvoeding en kleding, consultatiebureau's voor zuigelingen en kleuters, voor moeilijke kinderen, voor drankzuchtigen, bureau's voor beroepskeuze, nazorg voor achterlijke kinderen, wijkverpleging, hulp aan onbehuisden, enz. Het is natuurlijk niet nodig, dat de gemeentebesturen zelf al deze dingen ter hand nemen; dikwijls kunnen zij zich bepalen tot subsidiëring van de arbeid van particuliere verenigingen. Maar zonder deze steun zal er veelal van het werk niet veel terecht komen. En toch is het slagen van deze arbeid maatschappelijk van de allergrootste betekenis. Want niet alleen kan daardoor veel leed geheeld of verzacht en veel ellende voorkomen worden, maar tevens wordt aldus de volkskracht versterkt en menigeen voor maatschappelijke mislukking behoed, hetgeen uiteraard weer van gunstige invloed moet zijn op de latere uitgaven voor armenzorg in engere zin.

Het is daarom gewenst, dat de gemeente deze arbeid niet alleen financieel steunt, maar hem ook zo veel mogelijk stimuleert en er zo nodig leiding aan geeft. Dat is vooruitziende politiek in de beste zin des woords. Ook voor dit soort arbeid geldt weer, dat de gemeente moet kunnen beschikken over goed geoutilleerde diensten en dat, wanneer de gemeente te klein is om op eigen kracht in deze behoefte te voorzien, intercommunale samenwerking uitkomst zal moeten brengen. Een begin is hier en daar al gemaakt met *districts-schoolart-*

Gemeentelijke melkvoorziening op de Lagere Scholen

sendiensten. In Noord-Holland heeft de provinciale afdeling van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten het initiatief genomen voor een organisatie op het gebied van *geestelijke voor- en nazorg*, welke ten doel heeft de plaatsing en de plaatsingsduur in krankzinnigengestichten zoveel mogelijk te beperken. Dit is beter voor de patiënten en prettiger voor de familie, terwijl tegelijk het financieel belang der gemeente daardoor gediend wordt. Met het oog op dit laatste wordt ook aan noodlijdende gemeenten toegestaan een bescheiden bedrag tot dit doel uit te trekken.

Van schoolvoeding en kleding en schoolartsendiensten (waarbij vooral ook de tandverzorging niet te vergeten) naar het *onderwijs* is maar één stap. Dat het onderwijs de volle belangstelling der gemeentebesturen verdient, behoeft wel niet te worden uiteengezet. Wel is waar is de bewegingsmogelijkheid hier uitermate gering, maar — zo ergens — dan geldt hier, dat ook de geringste mogelijkheid dient te worden uitgebuit. De voornaamste grief tegen de bestaande toestand heeft betrekking op de veel te grote klassen. Veel kunnen de gemeentebesturen daartegen niet uitrichten; alleen de ernstigste uitwassen kunnen zij bestrijden met behulp van het instituut: *kwekeling met acte*. Laat men deze slachtoffers van de aanpassingswoede dan niet met een al te kale foai afscheppen. Voor de redenering „hoe lager tegemoetkoming, hoe beter, want des te sterker aandrang om zo snel mogelijk van dit instituut af te komen” kan ik weinig voelen. Deze strijd moet niet op de ruggen van de kwekelingen met-acte worden uitgevochten.

Het slechtst is wel het *voorbereidend onderwijs* uit de bezuinigingsstrijd te voorschijn gekomen. In sommige gemeenten heeft men het geheel moeten opheffen, in andere ontkwamen niet aan sterke beperking; het aantal gemeenten, waarin men het aan de gestegen behoefte heeft kunnen aanpassen, zal wel heel klein zijn. Voor zover de gemeentefinanciën ook nu nog niet toelaten dit onderwijs het zijne te geven, kan wellicht het particulier initiatief enige uitkomst bieden. Mocht neiging daartoe aanwezig blijken, dan is te overwegen, of de gemeente steun in uitzicht kan stellen door ingebruikgeving van lokalen en een bescheiden subsidie. Daartegenover kunnen dan de nodige voorwaarden gesteld worden.

Ook het *nijverheidsonderwijs* moest een veer laten. Beperking van de cursusduur voor de ambachtsscholen tot 2 jaren tastte de kwaliteit van dit onderwijs ernstig aan. De mogelijkheid

bestaat om door het instellen van avondcursussen dit kwaad althans enigermate te beperken.

Overigens worde het vakonderwijs zowel voor jongens en meisjes als voor volwassenen (avondcursussen) zoveel mogelijk bevorderd. Hetzelfde geldt voor het *handelsonderwijs*. Men denke ook aan de instelling van *cursussen voor de middenstand* in verband met de wettelijke vestigingseisen. Waar de gemeentelijke middelen te kort schieten, worde nagegaan, of door samenwerking met het bedrijfsleven, dat bij dit onderwijs grote belangen heeft, iets te bereiken valt. Naast de geestelijke opvoeding vraagt ook de *lichamelijke verzorging* van het kind alle aandacht. Over de geneeskundige zorg en over schoolvoeding spraken wij reeds. Daarnaast willen wij wijzen op het belang van goed gymnastiekonderwijs, schoolreisjes, schoolzwemmen, kinderspeeltuinwerk, e.d. Ook hier geldt weer, dat niet alles uit de kas van de gemeente behoeft te komen; samenwerking tussen de burgerij en plaatselijke overheid kan ook op dit terrein tot gunstige resultaten leiden.

Een belangrijke taak ligt er verder nog altijd op het gebied van de *arbeidsvoorwaarden voor het gemeentepersoneel*. Wel is waar is ook op dit terrein de bewegingsvrijheid voor de gemeentebesturen sterk aan banden gelegd, maar beperkte mogelijkheden zijn er toch nog wel. Het is nu b.v. de goede tijd om, voor zover dit er nog niet is, te zorgen voor een behoorlijk ambtenarenreglement. Met een *technische herziening* van de loons- en salarisregeling kan men op ondergeschikte punten dikwijls nog aardige verbeteringen tot stand brengen. Voorts wijde men zijn aandacht aan herstel van het reële karakter van het Georganiseerd Overleg. Door het opleggen van loonsverlagingen en andere verslechteringen in de arbeidsvoorwaarden heeft het Georganiseerd Overleg ernstig aan waarde ingeboet. Nu wij door deze moeilijke periode heen zijn, is het zaak het G.O. zo spoedig mogelijk weer in zijn waarde te herstellen. In aansluiting daaraan bevordere men de medezeggenschap van het personeel ook in de dagelijkse arbeid aan diensten en bedrijven, al ga men daarbij niet overijld te werk.

Een bijzondere lans zou ik nog willen breken voor de *arbeidscontractanten*. In het algemeen zijn wij er geen voorstanders van om personeel op arbeidscontract aan te stellen. Maar men ontkomt er niet altijd aan, met name niet, wanneer het werkzaamheden geldt, waarvan niet vaststaat, dat zij een *blijvend* karakter dragen. Laat men er dan in ieder

geval voor zorgen, dat dit personeel althans een behoorlijke rechtspositie-regeling krijgt, met inbegrip van ziekte-, invaliditeits- en ouderdomsuitkeringen.

Al klinkt het misschien wat vreemd, in verschillende gemeenten begint de vraag aan de orde te komen, hoe van de „ruimte”, welke allengs weer in de begroting begint te komen, het meest nuttige gebruik kan worden gemaakt. Hiervóór is reeds uiteengezet, dat daarbij in de eerste plaats aandacht behoort te worden gewijd aan werkverruiming en werkverschaffing, vervolgens aan het meest noodzakelijke herstel van wat in de afgelopen crisis-jaren moest worden afgebroken en in de derde plaats aan *verlaging van lasten* voor de burgerij. Waar het daartoe beschikbare bedrag als regel wel niet groot zal zijn, verdient het aanbeveling zich er nauwgezet rekenschap van te geven, hoe met het beschikbare het grootst mogelijke effect kan worden bereikt. Speciale aandacht zou ik dan willen vragen voor een verlaging van de tarieven voor gas en electriciteit. Niet alleen toch brengt men daarmee een verlaging van lasten voor vrijwel de gehele burgerij, maar tevens versterkt men aldus de positie van de bedrijven. De ervaring leert, dat verlaagde tarieven, mits met zorg samengesteld, het verbruik belangrijk kunnen stimuleren, zodat de winst slechts weinig daalt en na verloop van korter of langer tijd zelfs weer op het oude bedrag terug komt. Men kan dan opnieuw tot tariefsverlaging overgaan! Tegelijk werkt men aldus mede aan verlichting van de bedrijfslasten voor de industrie en de middenstand.

Overigens lijkt het mij ook gewenst bedrijven, die onder te zware druk leven, zoveel mogelijk tegemoet te komen. Ik denk hierbij o.a. aan de zakelijke belasting op het bedrijf, met name voor de kleine bedrijven met 10 à 20 arbeiders. Door een wijziging van het tarief, in dier voege, dat het verschuldigde bedrag per arbeider ad *f* 12.— met *f* 1.— wordt verminderd voor elken arbeider beneden de 20, is voor de kleinste bedrijven al een belangrijke verlichting te verkrijgen, zonder dat het de gemeente veel behoeft te kosten. Gaan de plannen van de Regering door om deze belasting af te schaffen, dan behoeft men zich over deze kwestie uiteraard het hoofd niet meer te breken. Hetzelfde geldt voor de verlaging van de personele belasting voor de café-bedrijven, enz.

Een nieuwe taak opent zich voor de gemeentebesturen in het scheppen van een soort *georganiseerd overleg tussen het*

Door toedoen van Wethouder Boekman werd te Amsterdam thans óók een gemeentelijke opleiding gesticht voor leerkrachten aan het Montessori-onderwijs. Hierboven een particuliere cursus.

gemeentebestuur en de burgerij in haar verschillende gele-
dingen, zulks o.a. door de instelling van levensmiddelenraden
en commissies ten behoeve van het overleg met het winkel-
bedrijf, de venters en de marktkooplieden; een verkeers-
commissie voor de behandeling van verkeersproblemen; een
commissie voor het bouwbedrijf ter bespreking van de
vragen, die zich voordoen met betrekking tot de stads-
uitbreiding, de toepassing van de bouwverordening, de
ordering in het bouwbedrijf, e.d.; een culturele raad, die tot
taak heeft de culturele arbeid in de gemeente te ordenen en
zo nodig te stimuleren; een jeugdraad, aan welke eenzelfde
opdracht met betrekking tot de arbeid onder de jeugd ware
te geven.

Zo hier en daar is er al iets in deze richting groeiende. Het meest consequent schijnt men de zaak aangevat te hebben in Nijmegen, waar men dit contact met de burgerij in één alles omvattende regeling heeft neergelegd. Nu is het natuurlijk niet nodig — en m.i. zelfs niet wenselijk — om alles in eens te regelen. Het lijkt mij beter deze weg stap voor stap te gaan en geen volgende stap te zetten, vóór men met de eerste stap enige ervaring heeft opgedaan. Verder

zal men uiteraard rekening hebben te houden met plaatselijke omstandigheden. Voor plattelandsgemeenten heeft dit vraagstuk vanzelfsprekend minder betekenis dan voor de steden, hoewel ik mij kan voorstellen, dat b.v. een culturele raad in een plattelandsgemeente van enige betekenis toch wel nuttig werk kan doen.

Het nut van dergelijke raden en commissies zie ik vooral in de mogelijkheid, welke zij bieden om de burgerij meer actief in de gemeentezaken te betrekken, terwijl anderzijds het gemeentebestuur een beter inzicht krijgt in de opvattingen, welke in bepaalde kringen der burgerij leven met betrekking tot de problemen, die deze kringen in het bijzonder aangaan. Door onderlinge bespreking zal het wellicht mogelijk blijken wederkerige misverstanden op te helderen en oplossingen te vinden, die het optimum van bevrediging brengen, waardoor de afstand tussen gemeentebestuur en burgerij verkleind wordt. Aldus kunnen deze instituten medewerken aan: *opvoeding tot democratie*.

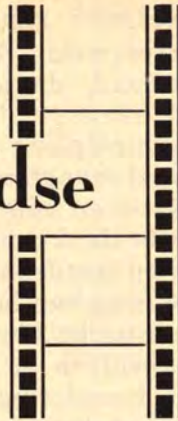
Aan een *goede verhouding tot de burgerij* hecht ik in het algemeen grote waarde. De tijd, dat de overheid zich kon opsluiten in een ivoren toren, is voorbij. Het gemeentebestuur en zijn ambtenaren dienen er van doordrongen te zijn, dat zij zijn *dienaren* van de gemeenschap. Niets verwekt groter ontstemming dan onheuse behandeling; niets geeft heviger ergernis dan bureaucratie en trage afdoening van zaken. Daarentegenover schenkt het grote voldoening, wanneer de burgerij bemerkt, dat het gemeentebestuur en het ambtenarencorps een open oog hebben voor haar belangen. Dat betekent natuurlijk niet, dat aan elke wens moet worden voldaan en aan elke grief moet worden tegemoet gekomen. Maar het maakt een groot verschil, *hoe* men de mensen te woord staat en *hoe* men een afwijzing motiveert. En het is vooral van belang, dat men zich niet van een zaak af maakt, dat men de mensen niet van het kastje naar de muur stuurt, „Service” zij ook het richtsnoer voor de overheid en haar dienaren.

De betekenis hiervan worde niet onderschat. Eén van de felste grieven tegen de democratie is, dat zij niet in staat is tot een vlotte afdoening van zaken. Welnu, het zij ons een ere-taak metterdaad te bewijzen, dat het tegendeel het geval is!

Dr. H. BRUGMANS

Nederlandse

film
kunst

De derde „grote” Nederlandse film — *Morgen gaat 't beter* „met” Lily Bouwmeester — is algemeen een succes genoemd. De bioscopen hebben er een trekpleister aan; de critiek was welwillend; ook voor onze V.A.R.A.-microfoon klonk een aanbeveling, die zeer overtuigend werkte voor wie het product nog niet gezien had.

Inderdaad valt er wel een en ander te prijzen.

Om te beginnen: de poging. Het is ongetwijfeld een nationaal belang, dat ons taalgebied een eigen filmindustrie gaat scheppen. Even stellig als het een zegen was voor het artistieke peil van onze bioscopen, dat Frankrijk zich aan het overwicht van Amerika ontworstelde — even zeker als het een leemte blijft, dat Engeland geen eigen stijl ontwikkelde — zo is het ook een onmiskkenbare winst, als Nederland op dit terrein een zekere zelfstandigheid veroverft. Principieel is dat mogelijk: daaraan kan niet meer getwijfeld worden. Want enerzijds zijn de Hollandse films inderdaad typisch „Hollands” (helaas vooral met de nadelen van dien), en anderzijds heeft ook het Nederlandse publiek dadelijk gevoeld, dat hier iets geboden werd, wat geen enkele buitenlandse maatschappij ooit leveren kon.

Verder begint het spel van enkele hoofdfiguren werkelijk op filmkunst te lijken. Lily Bouwmeester met name heeft uitgesproken filmtalent.

Maar daarmee is dan ook onze lof grotendeels uitgeput. Want het geheel blijft nog zeer sterk toneelmatig, of zelfs: matig toneel. Wie de schooljuffrouw al in het eerste „tafereel” hoort rollen met haar „r”, gevoelt, dat deze „acteurs”

het voetlicht nog niet vergeten zijn. Ze „spelen” nog een „rol” en hebben zich zeer weinig eigen gemaakt van de levensnabije ongegeneerdheid, die de Amerikanen in zo hoge mate bezitten.

Realistische toneel blijft principieel: *toneel*, en dus een *vertoning*. Het is in beginsel *onnatuurlijk*, omkleed als het wordt door een vast décor en een primitieve machinerie. Ook al aanvaardt men niet de dogma's der klassieken over „eenheid van tijd, plaats en handeling” — toch blijft toneel een *kunstmatige* samenpersing van het leven.

De bekoring van een realistische film daarentegen is geheel gelegen in zijn *natuurlijkheid*, in de bewegelijkheid van de camera, de onmiddellijke benadering van de werkelijkheid. Daarom is het een fout, wanneer men in de dictie der Hollandse filmsterren maar al te dikwijls de toneel-school voelt. „Film,” plachten wij in het „heldentijdperk” van de Filmliga te zeggen, „is de Tiende Muze, en geen gefotografeerd toneel.” Tegenover de Hollandse productieleders moet deze eenvoudige waarheid nog onderstreept worden.

Morgen gaat 't beter heeft echter nog andere tekortkomingen. Het ding is, behalve weinig „filmisch”, bovendien weinig snel. Men heeft gesproken over een „pittige” film, doch hierbij klaarblijkelijk Lily Bouwmeester's verdienste laten afstralen op scenario en regie, die niet slechts heel on„pittig” waren, doch zelfs zeer traag. Dat er ook in dit opzicht vooruitgang is sedert vroegere Hollandse pogingen, laat ik hierbij

„Vlot” . . . „Pittig”

terzijde. Wij kunnen onze nationale productie thans tenminste de eer aandoen, eerlijk onze mening te zeggen, zonder flauwe vergoelijking.

Traagheid. Ieder min of meer geroutineerd bioscoop-bezoeker kon, minstens op de helft, nagaan waar het op uit moest draaien. Men kon zich koesteren in de behagelijke zekerheid, dat „Hans” een filmploert was en de serieuze „Meneer Herder” de ware Jozef. Evenals niemand kon betwijfelen, of Annie's ontslag de toegangspoort zou openen tot een grote toekomst. Het „flitsend-moderne”, waarin men (met een overigens juiste, mode-uitdrukking) het wezenlijke van de filmkunst ziet, ontbrak in *Morgen gaat 't beter* inderdaad ten enen male.

En het succes dan? Misschien is dat succes juist te verklaren uit de opgesomde tekorten. Immers, het Hollandse bioscoop-publiek staat tegenover de eigen productie nog te weinig kritisch om fouten pijnlijk te registreren. De nationale film verkeert nog in de wittebroodsweken: het nieuwe is er nog niet af. Maar laat men oppassen: wil men de mensen vasthouden, dan moet het werk veel beter worden! Buitenlandse producten van mindere kracht hebben hier een verklaarbare onverschilligheid ontmoet.

Maar er is nog niets anders. De fouten van *Morgen gaat 't beter* vallen in Nederland weinig op, omdat ze echte nationale fouten zijn. Ons volk is niet snel in beweging te krijgen: wij socialisten weten daar het een en ander van. Het is niet gewoon om op de gebeurtenissen vooruit te lopen en ongeduldig te zeggen: „Allo! Vlug nu! Wij begrijpen het wel!” Het publiek in de Amsterdamse City-bioscoop liet het vriendelijk kabbelende film-beekje aan zich voorbij trekken en voelde zich tevreden.

Achter een doorsnee Franse film (ik denk b.v. aan *De gezusters Kleh*) staat een eeuwenoude traditie van geestelijke cultuur, van vormbeheersing, van psychologische bewustheid, van *stijl*. Achter de (tot nog toe) beste Nederlandse ontwaren wij slechts een goedmoedige onbeholpenheid, sympathiek, maar cultureel zo dood-zwak.

Bovendien was er nog een laatste, zeer belangrijk punt van overeenkomst tussen film en publiek; beide waren wezenlijk van burgerlijke makelij. Waarbij het woord „burgerlijk” zowel in de betekenis van „bourgeois” wordt gebruikt als in de zin, die de kunstenaar aan dit begrip toekent.

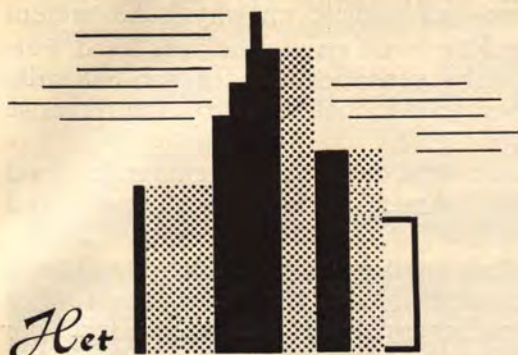
Hollands-burgerlijk is de sfeer van deze gehele film. Zonder veel distinctie, maar evenmin „volks”; hoogstens „populair”.

Wij hebben voortdurend moeten denken aan de „lichte” revue-gedeelten, aan „levensliedjes” en grappenmakerijen van een radio-program. (Berg je, wanneer Hollanders „licht” worden!) *Burgerlijk* waren deze gerokte, feestende heren op hun dansfeest, met hun joelende refrein, „Morgen gaat het bétar, bétar, bétar”. *Burgerlijk*, zonder een zweem van de weldadig aandoende beheerstheid van een Engelse aristocratische partij, maar óók zonder de verrukkelijke ongedwongenheid van het bal musette in een Parijse proletarische voorstad. Noch de student-corpslid noch de socialistische werker aan een vrije volkscultuur vindt hier aanknopingspunten. Het was doorsnee-burger-Hollands.

Wij hebben tenslotte horen zeggen, dat deze film „optimistisch” was en daaraan werd de juiste opmerking vastgeknoopt, dat de strijd van deze dagen geleverd wordt tussen de (tot wanhoopsdaden bereid staande) pessimisten en degenen die geloven, dat het „morgen beter” zal gaan. Wordt hier niet oppervlakkigheid verward met optimisme? Is er inderdaad iemand, die hier nieuwe levenskracht uit kan putten, geloof in de toekomst van ons volk en van hem zelf? Kan men optimisme afleiden uit het feit, dat er in een scenario een lief meisje optreedt, dat eerst een paar zware tegenslagen heeft, maar voor wie alles tenslotte op zijn pootjes terecht komt? Ik meen, dat men er deze film geen dienst mee doet, wanneer men er een „moraal” in gaat leggen — en zeker geen sociale!

Conclusie: het gaat beter met de Nederlandse film, al zijn onze topprestaties nog steeds ver beneden het gemiddelde peil van Frankrijk en Amerika. Voorlopig zal dat gebrek aan kwaliteit vermoedelijk in Holland weinig opvallen, want men is nog niet blasé en de fouten van *Morgen gaat 't beter* zijn typisch óók die van ons doorsnee-bioscooppubliek. Maar laten wij er vooral een critische afstand tegenover bewaren, want voor den socialist is hier met de beste wil van de wereld niets te halen!

Het

andere Amerika

Maatschappijbeschrijving
en maatschappijcritiek
in de Verenigde Staten

DOOR J. M. DE CASSERES

Dat de Verenigde Staten noch door halve garen bewoond, noch door „gangsters” bestuurd worden, dat noch Al Capone, noch de filmsterren de maatstaven zijn waarmede de Amerikaanse samenleving gemeten mag worden; kortom, dat het beeld ons veelal door de dag- en weekbladen voorgezet over Amerika en de Amerikanen een verwrongen beeld is: dit aan te tonen is het doel van de volgende beschouwing.

De klacht van onjuiste berichtgeving over de Verenigde Staten geldt niet alleen voor een deel der Nederlandse pers. Wij hebben hier te doen met een algemeen euvel.

In een recente radiorede, die vanuit New-York door de Britse omroep werd uitgezonden, sprak een Amerikaan, die uitstekend op de hoogte bleek te zijn van Europese verhoudingen, zijn verbaasde verontwaardiging uit over de wijze, waarop buitenlandse bladen hun lezers over Amerika inslachten.

Hij vertelde — één voorbeeld uit vele —, dat in de dagen, waarop te New-York een wetenschappelijk congres werd gehouden, waar de kopstukken der wetenschap bijeen waren en onderwerpen van groot algemeen belang behandeld werden, de Engelse bladen hun lezers vergastten op het gebruikelijke Amerikaanse „nieuws”: verhaaltjes over echtscheidingen in Hollywood, politieke schandalen en wat dies meer zij.

Dat de Verenigde Staten een leidende positie innemen op de

gebieden der litteratuur, der sociale en physische wetenschappen, dat president Roosevelt en zijn helpers hard werken aan de verbetering der levensvoorwaarden van het volk, daarover en over soortgelijke belangrijke Amerikaanse zaken lezen wij bitter weinig.

De vraag is: vanwaar toch deze dagelijks terugkerende vloed van rarigheden, die als „Amerikaans nieuws” opgediend wordt?

Komt het misschien, omdat een belangrijk deel der Amerikaanse pers zelf zoveel aandacht aan het sensationele wijdt en individuele en maatschappelijke wantoestanden, die elders — althans in het openbaar — onbesproken blijven, op onbarmhartige wijze in het zonnetje zet?

Of is het de Amerikaanse filmproductie, die de verslaggevers inspireert tot hun merkwaardige voorstellingen? Er verschijnen immers in de laatste jaren vele films, die bepaalde maatschappelijke misstanden op scherpe wijze geselen en in hun directheid den niet-ingewijden toeschouwer de indruk geven, dat Amerika één poel van misdaad en onzedelijkheid is, terwijl toch met groot gemak soortgelijke films, gewijd aan *grotere* misstanden, in *andere* landen opgenomen kunnen worden.

Maar ook de Amerikaanse litteratuur getuigt van een mate van *zelfcritiek*, die op *zelfverguizing* lijkt. Er is geen land, waar zozeer de tekortkomingen van mens en gemeenschap in zulke boze strofen bezongen worden als in Amerika.

Upton Sinclair, Sinclair Lewis en vele anderen hebben nauwelijks oog voor de andere kanten der Amerikaanse maatschappij. G. F. Allen's *Only yesterday* en het even bekende, anoniem verschenen *Washington merry go round*, tonen de uitwassen der politiek, ontdaan van de meest bescheiden bekleeding.

Ook de talrijke publicaties op het gebied der wetenschappelijke maatschappij-beschrijving spreken van die zelfcritiek, welke op een „critiek-complex” gaat lijken. Het gaat er echter in deze sociologische werken niet om, de dingen boos voor te stellen — hun enige doel is: de beschrijving der gemeenschap en haar delen, zoals die *is*.

Terwijl in Europa — ook in het Westen — de grenzen van statistische en sociologische studie nauwkeurig aangepast worden aan de belangen van politieke en godsdienstige machten, althans daar sterk door beïnvloed worden, blijkt dat de Amerikaanse wetenschap bezig is zich te bevrijden van *taboes* en *politieke remmen*. De grenzen der sociologie

Uit het fotografisch archief van het Amerikaanse Landbouw-ministerie. Een staaltje — uit talloze — van Amerikaanse humor en zelfcritiek. Let op de krotten, die achter het reclamebord staan, waarop gedrukt staat: „s Wereld's hoogste levensstandaard, er is geen weg als de Amerikaanse weg”

Resettlement administration Photograph by Rothstein

in de Verenigde Staten worden bepaald door de grenzen van het menselijk kenvermogen en niet door menselijke belangen.

De openhartigheid, waarmede de dingen des gemenen levens aan de overzijde van de Atlantische Oceaan behandeld worden, vindt haar voortzetting in de Amerikaanse *regeringspublicaties*.

Het lijkt wel, of de duidelijke openhartigheid van president Roosevelt's geschriften, redevoeringen en *dad*en het werk der regeringsinstanties en hun publicaties zeer gunstig beïnvloedt. Men kan geen regeringsrapport opslaan, dat te maken heeft met de sociaal-economische structuur des lands, of men wordt getroffen door de scherpe doordringing tot *wezenlijke* oorzaken van maatschappelijke euvels, zo, dat men tijdens de lezing wel eens het titelblad opslaat, om zich te overtuigen, dat men met een hoogste officiële regeringspublicatie te doen heeft en niet met een geschrift van een particulier menslievend genootschap. Wij zijn het nu eenmaal niet gewend, dat een regering zich excursies op het gebied der humaniteit veroorlooft!

Enkele voorbeelden van geschriften, die van deze geest getuigen, mogen hier even aangeduid worden. Ik denk aller-

eerst aan het regeringsrapport *Recent Social Trends*, waarin een maatschappij-analyse wordt gegeven, die elders nooit nabijgestreefd, laat staan overtroffen werd. Zelfs naar mijn bescheiden mening niet in particuliere sociologische onderzoekingen.

Ik denk ook aan de toelichtingen, die president Roosevelt aan zijn wetsvoorstellen voor sociaal-economische en planologische ordening vooraf laat gaan. Ik denk ook aan de talrijke voortreffelijke rapporten van de „National Resources Committee”, de nationale ordeningsdienst, die door zijn werk bewijst dat het den president „menens” was, toen hij in 1931 verklaarde: „*Gewestelijke en nationale ordening is essentieel voor de welvaart, het geluk, ja het bestaan zelf van het Amerikaanse volk*”.

Tevens denk ik aan de fotografische dienst van het Landbouwministerie, die in duizenden foto's de Amerikaanse samenleving heeft „vastgelegd”. Deze afbeeldingen, gemaakt met een buitengewoon inzicht in wat sociaal belangrijk is, vormen de eerste fotografisch-sociologische documentatie ter wereld. Zij blijven niet rusten in de opbergkasten, doch worden wijd en zijd gebruikt, ook door particuliere schrijvers, waarvan een pas verschenen boek, getiteld *Land of the Free* merkwaardige getuigenis aflegt. (zie afb.)

In het meesterlijke regeringsrapport *Technological Trends*, uitgegeven door het „National Resources Committee” en gewijd aan de waarschijnlijke ontwikkeling der *technologie*, komt een hoofdstuk voor over de „weerstand tegen de aanvaarding der technologische vooruitgang”. Daarin wordt het drama van de tegenstand tegen de ontwikkeling van de zakelijke uitrusting der gemeenschap „ten voeten uit” beschreven. Hier lezen wij de moderne herhaling van Charles Dickens' scherpe *en nog op geen enkel punt verouderde* beschrijving der regeringsmachine in *Kleine Dora*.

Hebben wij hierboven door enkele voorbeelden aangetoond, dat critische zin en openhartigheid tot de belangrijkste kenmerken der Amerikaanse maatschappij-beschrijving behoren, toch mogen wij niet verhelen, dat al deze openhartigheid *op zich zelf* niet tot het doel van een betere gemeenschap leidt. Publiek en overheid raken zo gewend aan al de blootgelegde zaken, dat de schok, die meestal oorzaak van verbetering is, ontbreekt en zodoende de maatschappij-critiek vruchteloos wordt.

Er is in Amerika voorts het gevaar, dat het maatschappij-onderzoek en de *documentatie* de plaats gaan innemen

van de betere organisatie der samenleving, ten behoeve waarvan althans veel van die onderzoekingen opgezet werden.

Het zou een ernstige misvatting zijn te menen, dat alléén de regering de verbetering der maatschappelijke verhoudingen kan doen bereiken. In democratische landen is macht en kracht der overheid aan nauwe banden gebonden. En veel is er, dat alleen door de vrije samenwerking van individuen verbeterd kan worden.

Bevolkingsontwikkeling en bevolkingssamenstelling zijn zaken, die evenzeer de vrije maatschappij en haar instellingen, als de overheid raken. (Zo beschouwt bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke Kerk de voortplanting als een onderwerp, dat haar rechtstreeks aangaat, met uitsluiting van andere instellingen.)

De vergaande onderzoekingen op het gebied der *demographie*, zoals in Amerika verricht werden, bewijzen, dat geleerden en instituten daar in vrijheid hun werk kunnen verrichten, zonder rampen over zich uitgestort te krijgen. Het gevolg dezer door geen politieke invloeden geremde studie van diepere oorzaken der maatschappelijke euvels is dat men in de Verenigde Staten aan de weet komt „waar de schoen wringt”, terwijl men elders veelal genoegen moet nemen met gegevens, die omtrent de werkelijke krachten, welke de samenleving beheersen, geen inlichtingen geven. Zeer opmerkelijke — gemeten met onze maatstaven — zijn dan ook de Amerikaanse publicaties op het gebied der bevolkingssamenstelling en ontwikkeling. Professor Folsom's boek *The Family* is hiervan een goed voorbeeld. Bijzondere belangstelling wijdt Folsom aan het probleem der „excessive reproduction”, wat met „buitensporige voortplanting” gebrekkelig vertaald is. Het gaat hier n.l. omtrent de verzorgingscapaciteit der familie en het kindertal in verhouding tot inkomen, gezondheid en bestaanszekerheid. Ook schenkt Folsom aandacht aan wat hij noemt „de ideologische basis der taboes tegen geboortebeperving”. Eveneens behandelt hij oorzaken en gevolgen van de grote voortplanting in de minder bedeelde en in geheel niet-bedeelde volksgroepen.

Dat de zuiver *quantitatieve* onderzoekingen op het gebied der bevolking geringe waarde hebben, wanneer ze niet vergezeld gaan van *qualitatief* onderzoek, is een stelling, die in Amerika aanvaard wordt als grondslag voor het practische werk op sociaal gebied. Zulks zeer ten voordele van de ordeningsarbeid op het terrein van het ruimtelijk bestel

der gemeenschap, welke deze gegevens broodnodig heeft. Folsom's boek — één der vele meesterwerken der moderne Amerikaanse sociologische litteratuur — houdt zich met *algemene* Amerikaanse zaken bezig. Naast algemene werken bestaat echter behoefte aan sociologisch onderzoek van bepaalde gebieden. Het gaat met de sociologie net als met de geographie. In beide wetenschappen streeft men naar ver-
bijzondering, op de basis der algemene werken. Dit komt tot uitdrukking in de talrijke sociologische *monographieën*, die men in ons land met een door professor Steinmetz bezochte term als *sociographie* pleegt aan te duiden.

Een voorbeeld van zulke sociographische arbeid is het werk van het echtpaar Lynd, *Middletown*, gevolgd door *Middletown in transition*. De aankondiging van een goedkope uitgave van eerstgenoemd boek luidde in de volgende *niet-overdreven* termen:

„In deze beroemde studie van het dagelijks leven in een gewone, kleine Amerikaanse stad, kunt ge een volledig beeld van onze cultuur vinden. „Zijn brood verdienen, Huis en Huisgezin, De Opvoeding der Kinderen, Het Besteden van het Inkomen, De Vrije Tijd, De Godsdienst, Het Bestuur der Stad”: al deze aspecten van ons gecompliceerde leven worden in détail onderzocht. Om hun materiaal bijeen te brengen, brachten de Lynds en een staf van helpers een geheel jaar door in zulk een stad, die ze even objectief bestudeerden als een anthropoloog een volksstam in Centraal-Australië onderzoekt.

Hun doordringende behandeling van het onderwerp is oorzaak geworden, dat het woord *Middletown* een *begrip* geworden is.”

De stad, die de Lynds als type van een „gewone” Amerikaanse provinciestad gekozen hebben, is Muncie in de staat Indiana. Het is uiteraard niet mogelijk hier op beide boeken in te gaan. Dit zou een apart artikel vergen en waard zijn. Zij worden slechts aangehaald als voorbeeld van de hoge stand der practische sociologie in de Verenigde Staten. Het merkwaardige van dit onderzoek is niet alleen de diepe doordringing in de sociale psychologie der stad, maar evenzeer het feit, dat dit onderzoek een *dynamisch* karakter heeft. In het tweede deel, getiteld *Middletown in transition*, wordt de ontwikkeling van mens en menigte gedurende de depressiejaren gezien en de voortdurende veranderingen, die een levende gemeenschap ondergaat, beschreven. Geen aspect der stad is verwaarloosd en zowel in opzet als uitvoering behoort Lynds' werk tot de belangrijkste publicaties op het gebied der sociographie.

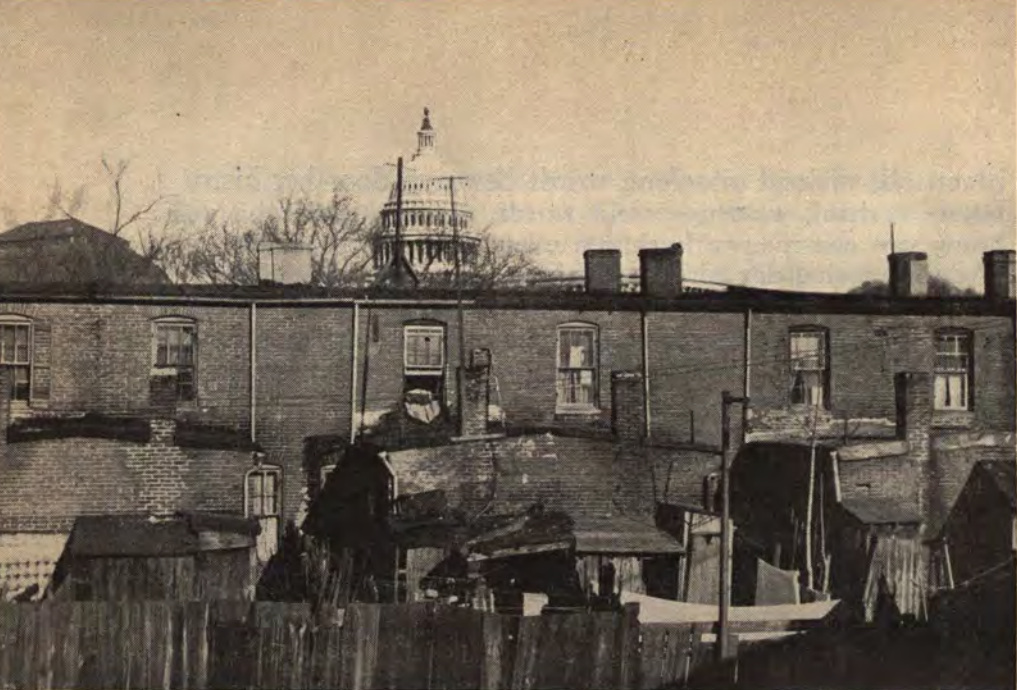
Dat dit soort onderzoekingen op zich zelf weinig of geen

practische invloed uitoefent, wordt bewezen door het historische verhaal, waarin verteld wordt, dat te Muncie bij de bouw van een nieuwe kerk een exemplaar van *Middletown* in de fundering der toren werd ingemetseld (behoorlijk omsloten, ten einde de tand des tijds te weerstaan). De bekende schrijver Mencken zeide hierover in een bespreking van het vervolg van *Middletown*, dat dit geval bewijst, dat de mensen in Muncie het boek òf in het geheel niet, òf niet goed gelezen hadden. Hij gaf het kerkbestuur de raad dit alsnog te doen.

„Dan zullen ze wel anders over deze „reclame“ denken — aldus Mencken — en zich haasten het boek weer uit de grond te krijgen — al zou daarvoor de hele toren moeten worden afgebroken: een dergelijke aanklacht tegen onze hedendaagse cultuur zullen zij toch niet aan komende geslachten kunnen overleveren!”

Wanneer wij trachten de oorzaken der typisch-Amerikaanse openhartigheid en critische zin te achterhalen, dan ben ik geneigd allereerst aan de *uitgestrektheid des lands* te denken. Deze uitgestrektheid is niet alleen een materiële factor van het allergrootste gewicht, ze is dat ook voor de geestelijke structuur der Verenigde Staten. Deze beslaan een terrein van *twee honderd dertig maal* de oppervlakte van ons land. De afstand San-Francisco—New-York is gelijk aan *tweemaal* de afstand Amsterdam—Moscou, of anders gezegd: gelijk aan de afstand Amsterdam—Omsk, diep in Siberië.

Wanneer men in Europa een vliegtocht van enige betekenis maakt, passeert men diverse aparte landen, door wilde en willekeurige grenzen van elkaar gescheiden. Van die grenzen wordt men uit de lucht niets gewaar, maar op de grond vormen zij, zowel geestelijke als materieel, onoverkomelijke barrières. Niet aldus in Amerika. Daar gaat men met de vliegmaschine van San-Francisco naar New-York over vele Staten, doch hun grenzen hebben niet veel meer betekenis dan de grenzen der Zwitserse kantons. De tegenstellingen tussen de Zwitserse kantons zijn misschien wel groter dan tussen vele Amerikaanse staten. De bevolkingssamenstelling daarvan bestaat immers voor een belangrijk deel uit mensen, waarvan de wieg — als zij er tenminste een gehad hebben — in Europa stond, of wier ouders of grootouders daar vandaan getrokken zijn. Het gevolg is, dat de streek-tegenstellingen, al willen wij hun bestaan niet ontkennen, niet zo fel zijn als in Europa, zelfs niet als in kleine landjes, welks grondgebied

Een ander staaltje van fotografische zelfcritiek: krotwoningen te Washington op korte afstand van het Kapitoel, waarvan men de koepel boven de huizen ziet uitrijzen

Farm Security Administration, Photo by: Vachon.

ettelijke malen kleiner is dan de gemiddelde staat in Amerika. Natuurlijk kent men in Amerika, dat bijna zo groot is als geheel Europa, inclusief Rusland — dus eerder een *continent* dan een land genoemd moet worden — grote verschillen in klimaat, in bodembenutting, in bevolkingsstelling. Ook Amerika heeft zijn gewesten: de oude streken van „Nieuw-Engeland”, trots op hun vermeende verwantschap met het oude Engeland; New-York, een staat in de staat; het „Midden-Westen” der boeren; de Katoenstaten (Cotton-Belt) van het zuiden; de schone dreven van Amerika's Westkust. Maar die streekverschillen worden verzacht en geneutraliseerd door de gemeenschappelijke taal, door gelijke technologische ontwikkeling en de in verhouding tot Europa zo korte geschiedenis. Een factor van gewicht voor de geringe geestelijke betekenis der staatsgrenzen is nog het feit, dat deze grotendeels kunstmatige topographische lijnen zijn, die dwars over berg en dal in rechte lijnen van honderden kilometers gaan, zonder het allerzwakste verband met mens en bodem. De *ruimte* van het Amerikaanse grondgebied werkt bevruchtend op de vrijheid van mening en onderzoek, waarvan hierboven enkele voorbeelden werden gegeven.

Men kan zich in de Verenigde Staten de weelde van *ruim* denken veroorloven en staat niet als bij ons bij de geringste beweging op buurman's tenen te trappen. Die uitgestrektheid brengt ook mede, dat het wetenschappelijk leven ruimtelijk niet zo gebonden is als bij ons. Wat in San-Francisco bedacht wordt, werkt bevruchtend op soortgelijk werk in New-York. Wat bijvoorbeeld in de Universiteit van Illinois op sociologisch gebied wordt „uitgedokterd”, heeft zijn nut voor het gehele geweldige territorium van het Amerikaanse gemeenbest. De wisselwerking is groot, de mensen wonen ver van elkaar, men zit elkaar niet voortdurend in de wielen, het land is jong, de *taboes* niet onaantastbaar.

Het zou verkeerd zijn, indien men — op grond van het bovenstaande — Amerika alleen als het land der maatschappij-*ontleding* zou zien. De kritische zin gaat gepaard aan de wil maatschappelijke misstanden te verbeteren. Het hele werk van president Roosevelt getuigt hiervan. Dat dit niet van een leien dakje gaat, behoeft weinig toelichting. Het land is zo groot, er wonen 130 miljoen mensen, men moet de gedachten rijp maken voor ingrijpende geestelijke en materiële veranderingen. Van de volkomen anarchie op het gebied der sociale economie tot een geordende gemeenschap is een lange weg!

Om te veranderen is het echter nodig de dingen te kennen, die men veranderen wil. Daartoe dient de maatschappij-*beschrijving* en *ontleding*, waarover in dit stuk een en ander verteld werd. De daarop gebaseerde *ordenings*arbeid behandelen, valt uiteraard buiten het kader van dit artikel. Ik hoop daar in een aparte beschouwing iets over mede te delen. Dat de verbetering der Amerikaanse samenleving den groten president Roosevelt ter harte gaat en dat hij en zijn helpers daaraan zwoegen, zal ieder die de Verenigde Staten in de laatste tijd bezochten, erkennen. Schrijver dezer regels is althans teruggekomen met de overtuiging, dat er voor ons, Nederlanders, levend in een werelddeel, waar *destructieve* krachten oppermachtig heersen, reden te over is om met afgunstige bewondering te zien, hoe regering en volk der Verenigde Staten bezig zijn de zaken der Amerikaanse gemeenschap te behandelen.

Duidelijkheid gewenst!

DOOR J. VAN DER WIJK

Bovenstaande titel is mij in de pen gegeven door lezing van het artikel van Dr. H. Brugmans over „het planistische socialisme” in het Maartnummer van dit tijdschrift, waarin ik een bedenkelijke tendenz zie.

Mijn bezwaar geldt niet Brugmans' verdediging van het „planisme”. Piëteit voor een dode, zelfs voor een, die luttele tijd geleefd heeft, heeft altijd iets eerbiedwaardigs.

Ook zijn verering van De Man, den vader van het bijna doodgeboren wicht, gun ik hem gaarne, al heeft deze vader in feite zijn kind verloochend door zijn toetreding tot het ministerie Van Zeeland, dat geenszins een Plan-ministerie vormde in de door De Man tevoren zo nadrukkelijk uitgesproken zin („Het Plan, het gehele Plan en niets dan het Plan”, wie herinnert zich deze slagzin van De Man nog?). Wil Brugmans de „leiding” aanvaarden van iemand, die zo veel verder was dan Marx dat hij meende de Staat te kunnen vrijmaken van „de heerschappij der financiers en speculanteurs” en een droevige ervaring als Minister van Financiën nodig had om te ervaren dat dit in een kapitalistische maatschappij niet mogelijk is, iets dat ouderwetse marxisten van 't slag van ondergetekende ook zónder die ervaring al wisten, dan is dat de zaak van Brugmans.

Maar ons aller zaak is het, als Brugmans schrijft:

„In Haarlem hebben wij het revolutionnarisme afgesneden. Wie er thans nog mee komt, verwijzen wij naar een deur, die sinds Pasen 1932 open staat.”

Daar is geen woord Frans bij, al is het uit de pen van Dr. Brugmans gevloeid. „Laat ons het zo duidelijk mogelijk zeggen”, om de woorden van B. te gebruiken: En tegenover de historieschrijving in de eerste der aangehaalde zinnen en tegenover de bedreiging in de tweede zin heb ik bezwaar. Op het Haarlemse congres is geen revolutionnarisme „af-

gesneden" of, zoals Brugmans óók schrijft: „buiten de S.D.A.P. gezet". Op dat congres is geen enkele *richting* buiten de Partij gezet, maar alleen het bouwen van een partij in de Partij. Als Brugmans mij niet gelooft leze hij er het manifest maar eens op na, dat het P.B. direct na het congres „voor massaverspreiding" heeft uitgegeven (zie Beschrijvingsbrief 1933, pag. 71). Laat ik er iets uit citeren:

„Verschil van mening over de tactiek is in een socialistische partij geen zeldzaamheid. Op de grondslag van de sociaal-democratische beginselen is ruimte voor verschil van opvatting omtrent de wijze, waarop de socialistische doeleinden moeten worden bereikt. In de S.D.A.P. heeft altijd vrijheid bestaan en zal altijd de vrijheid behouden blijven om van verschil van opvatting blijk te geven en voor verschillende opvattingen het pleit te voeren.

....Ook zij, die nu de S.D.A.P. hebben verlaten, hadden in de partij *de volste vrijheid* om voor hun opvattingen, welke van die der grote meerderheid afweken, te getuigen....

Dit was echter den leiders van de linkervleugel niet genoeg.

Zij organiseerden zich binnen de S.D.A.P. tot een oppositiepartij....

Zij bouwden een partij in de Partij!

Zulke dingen kan geen enkele partij op de duur doorstaan.... Eindelijk was het geduld der partij uitgeput. Haar Paascongres verlangde nu.... dat alle leden zich zouden gedragen naar de regelen door de congressen gesteld....

De leiders van de linkervleugel hebben dat niet gewild.... Zij zijn.... *zonder noodzaak* (cursivering van mij, J.v.d.W.) uit de S.D.A.P. getreden en zij hebben een nieuwe partij gesticht."

Tot zover het manifest. Wil Brugmans na lezing van het bovenstaande toch volhouden, dat zijn interpretatie van „Haarlem" de juiste is, dan zou daarin de beschuldiging aan het toenmalige partijbestuur liggen, dat dit „voor massaverspreiding" een stuk zou hebben geschreven, dat een volkomen valse voorstelling van de gang van zaken gaf. Of, als wij erkennen, dat het manifest het „proces" op het congres juist weergaf — en daaraan valt aan de hand van het congresverslag niet te twijfelen —, dan ligt in Brugmans' uitingen in het *Socialisme en Democratie*-artikel de niet malse beschuldiging aan de leiding der Partij opgesloten, dat deze onder het mom van handhaving der discipline een geheel ander doel heeft nagestreefd, n.l. uitwerping van de ver- tegenwoordigers ener haar onwelgevallige richting. De nauwelijks minder ernstige beschuldiging trouwens aan de overige congressisten, dat zij dit voze spel niet zouden hebben doorzien, in ieder het geval het hebben medegespeeld. Intussen, dit alles is historie. Belangrijker nog, wijl actueler, is Brugmans' verwijzing naar „een deur, die sinds Pasen 1932 open staat" voor hem „die thans nog met het revolution-

narisme" aankomt". Openstaat, bedoelt B. blijkbaar, niet voor den revolutionnair die de S.D.A.P. wenst binnen te gaan, maar om er uit te gaan — en dat met gezwinde pas — voor den onverlaat, die het thans nog waagt de Partij te verontrusten met propaganda voor „het revolutionnisme". In het midden latende hoeveel juistheid er is in die bewering omtrent de open deur — we zagen boven dat Brugmans' voorstelling van zaken er wel eens naast kan zijn — mag ik er toch wel op wijzen, dat de hier gegeven uitspraak aan een grote vaagheid lijdt. Wat verstaat Brugmans n.l. onder „revolutionnarisme"? Als hij er mee bedoelt de neiging tot het uitlokken van bloedige revoluties als zelfdoel, de liefhebberij voor het revolutiespel, ja, dan is zijn bewering vrij onschuldig. Dergelijke personen horen inderdaad niet in onze partij thuis, horen in geen enkele politieke partij thuis. Of de S.D.A.P. zulke rare schutters onder haar leden telt, mag betwijfeld worden. De leiders van hen, die — zij het ook slechts bij wijze van spreken — in 1932 om hun „revolutionnarisme" de deur zouden zijn uitgezet, behoren en behoorden er althans niet toe. Het revolutionnarisme van de meest op de voorgrond tredenden dezer leiders is zelfs gebleken van een bijzonder tam en broos soort te zijn. *Hun* voorbeeld geeft dus weinig houvast voor wat B. verstaat onder ontoelaatbaar revolutionnarisme.

Enige aanwijzing vind ik wel in wat hij schrijft over de door het „Planisme" totaal gewijzigde betekenis van de klassenstrijd. Het doet mij vermoeden dat volgens Brugmans *het* kenmerk voor ontoelaatbaarheid als lid van de sociaal-democratische *arbeiderspartij* tegenwoordig is: het blijven vasthouden aan de opvatting, dat de arbeiders als *klasse* de enige groep vormen die voor de verwezenlijking van het socialisme in aanmerking komt, waarnaast *personen* uit andere klassen — óók zelfs uit de eigenlijke kapitalistische — in de strijd voor die verwezenlijking een welkome en misschien zelfs noodzakelijke steun kunnen verlenen.

Brugmans' uitingen over *barricadenmystiek* en *barricadenromantiek* doen verder vermoeden, dat hij ook die leden der S.D.A.P. graag uit deze organisatie verwijderd zag, welke wel is waar de democratie en het vermijden van geweld in de politieke strijd zéér hoog schatten, doch niet overtuigd zijn, dat de tegenstanders van het socialisme ons nooit een andere weg zullen opdringen.

Nu kan men zeggen: wat maakt gij u druk om een uiting van Brugmans en om wat deze daar wèl of niet mee bedoeld

kan hebben? Brugmans is toch de partij niet. — Zeer zeker, doch Brugmans is wel redacteur van het partij-orgaan, dat mij als medewerker vermeldt. Indien zou blijken, dat Brugmans inderdaad aan het woord revolutionnair een betekenis zou hechten analoog aan die, welke ik in de beide voorgaande alinea's geschetst heb en als ook *de andere redactieleden zowel met deze omschrijving als met Brugmans' verwijzing naar de open deur accoord zouden blijken te gaan*, dan zou ik, als gegadigde voor slachtoffer dezer opendeurpolitiek mij verplicht voelen deze mijne eerste medewerking aan *Socialisme en Democratie* onder de huidige redactie tevens de laatste te doen zijn.

En daar ik mag aannemen, dat iets soortgelijks ook voor een aantal andere „revolutionnaireren” geldt, acht ik een klare uitspraak van de Redactie in haar geheel in deze gewenst.

Een kort wederwoord op drie punten

1. Hoe kan men volhouden, dat het Haarlemse congres slechts het vormen van een „partij in de Partij” veroordeeld heeft? Discussie en resolutie hielden zich bezig met heel wat anders dan alleen de vraag, of *De Socialist* nog zou mogen blijven verschijnen, met een min of meer gesloten „fractie” om zich heen. Behalve de *actie* der links-socialisten is ook hun *tactiek*, hun *ideologie* met grote meerderheid verworpen. Dat wil zeggen: elk jaar worden op congressen besluiten genomen met een minderheid tegen, zonder dat deze minderheid behoeft te verdwijnen. In Haarlem echter waren de tegenstellingen zó scherp geworden, dat scheuring volgen moest. Het Partijbestuur had formeel gelijk, te verklaren, dat de links-socialisten niet weg behoeften te gaan. Maar het links-socialisme was gebroken, en dat men hieruit de consequenties heeft getrokken, kan ik mij levendig voorstellen.

2. Onder „revolutionnarisme” mag worden verstaan: de voorstelling, dat de overgang naar socialistische maatschappijvormen zou kunnen of zelfs zou moeten plaats vinden langs gewelddadige weg. De S.D.A.P. stelt daar tegenover, dat zij geen andere zodanige overgang wenst, dan gewild en bekrachtigd door de meerderheid des volks, democratisch tot uiting gekomen. Hieruit vloeit tevens voort, dat de arbeidersklasse (die alléén zulk een meerderheid niet vormt; zeker niet in een land met confessionele vakorganisaties en volkspartijen) bondgenoten zoeken moet, hetzij in oppositie of in de regering. Los hiervan staat, dat de S.D.A.P., in geval van anti-democratische rebellie, iedere effectieve gezagshandhaving zal steunen. Geweld van een socialistische minderheid: neen — principieel verwerpelijk en bovendien perspectiefloos. Zelfsverdediging van democratische meerderheid: zo nodig ja — daar is de staat „staat” voor. Het zoeken van „eigen recht” wordt door ons noch voor ons-zelf gewild, noch bij anderen geduld.

3. Over het „planisme” (volgens Van der Wijk een dode, volgens mij de nieuwe tactische en sociaal-economische inhoud van het democratische socialisme): daarover is discussie helaas onvruchtbaar. Onze standpunten liggen te ver uiteen.

H. B.

BOEKBESPREKINGEN

Uit het werk van Frank van der Goes

Uitgegeven door de commissie tot huldiging van Frank van der Goes op zijn 80ste verjaardag door de Wereldbibliotheek N.V., Amsterdam 1939. f 3.50 gebonden.

Ook in de kring der arbeidersbeweging wordt het publiceren van gedenkboeken bij persoonlijke jubilea de laatste tijd al meer en meer gebruikelijk; de beide bundels, onlangs verschenen ter ere van S. de Wolff en Albarda, liggen nog vers in het geheugen.

Meestal worden dergelijke publicaties samengesteld uit de bijdragen van een aantal vereerders en vrienden, die daarmee getuigenis afleggen van de gevoelens van eerbied en dankbaarheid, welke zij de betrokken figuur toedragen. Gevoelens van eerbied en dankbaarheid — óók het werk, dat voor ons ligt getuigt ervan; en dat op zeer welsprekende wijze. En toch verschilt het gedenkboek, dat bij de 80ste verjaardag van Frank van der Goes, als resultaat van de bemoeiingen van de gemelde commissie het licht zag, naar zijn opzet en inrichting principieel van de beide zoëven genoemde. Niet anderen — de geëerde *zelf* wordt hier aan het woord gelaten. Geen bijdragen van anderen bevat dit boek — afgezien van de enkele hartelijke pagina's, die Henriëtte Roland Holst het ten geleide gaf — maar een keuze van een goede twintig essays, uit geheel het publicistische werk van Van der Goes zèlf bijeengegaard.

Terecht, want Frank van der Goes is in de arbeidersbeweging zogoed als in het Nederlands cultuurleven in bredere zin niet zozeer een *vergeten*, als wel een absoluut onvoldoende *gekende* figuur. De oorzaken, die hiervoor verantwoordelijk zijn, zijn te samengesteld om ze hier na te speuren — maar een van de voornaamste is ongetwijfeld de werkwijze van den publicist Van der Goes; een manier van werken, hierdoor gekenmerkt, dat het vòlgende te schrijven artikel steeds weer opnieuw tèt volledig beslag legde op geheel zijn concentratie, dan dat voor het lot van de voorafgaande artikelen nog aandacht kon overschieten. Zo werd dit publicistisch werk begraven in de verstofte en vergeten jaargangen van alle mogelijke periodieken.

En zo krijgt dit boek een zeer bijzondere betekenis — het maakt den modernen lezer mogelijk, kennis te maken met een Nederlands socialistisch denker, die hem als zodanig maar al te vaak volledig onbekend zal zijn. Een grote naam wordt door dit boek met inhoud gevuld. En menigeen zal tot zijn verrassing bemerken, hoe rijk die inhoud is. Zowel naar onderwerp als naar formaat zijn de artikelen en essays, die men hier bijeenvindt, uiterst uiteenlopend, wat het boek een levendigheid geeft, die prettig aandoet. Maar of het nu gaat om enkele pagina's, geschreven naar aanleiding van een actueel geval, of het nu een verkiezingsuitslag betreft of een toneelrecensie, of wel een studie van vele tientallen pagina's over een onderwerp van méér diepgang — steeds weer treffen zowel de absolute zakelijkheid der behandeling als de virtuositeit, waarmee deze stylist van ongekende capaciteiten zijn

vorm beheerst. In stylistisch oogpunt bereikt het hier verzamelde wei zijn hoogste top in het beroemde opstel *Over Socialistische Aesthetiek*, dat èn voor de geschiedenis van de *Nieuwe-Gids*-beweging èn voor het socialistisch denken in ons land een stuk is van fundamentele waarde. En de man-van-wetenschap Van der Goes ziet men in zijn volle kracht in de studie *Het Belastingstelsel in de voormalige Republiek*, die een kleine 100 pagina's beslaat. Tot de economische geschiedenis van Nederland in de 17de eeuw is hier een zeer gewichtig hoofdstuk geleverd; een hoofdstuk, juist voor socialisten zozeer van belang, omdat uit de gegevens, die Van der Goes hier heeft bijeengebracht, zich een denkbeeld laat vormen van de omstandigheden, waaronder de arbeidersklasse in de Republiek geleefd heeft. Men zou dit hoofdstuk haast willen invoegen in Jan Romein's *Lage Landen bij de Zee!*

De plaats ontbreekt hier om zelfs maar ieder van de grotere artikelen, die het boek bevat, met enkele zinnen te pogen te karakteriseren. Wij noemen nog de studie: *Het Koningschap in Nederland*, die omtrent deze thans althans in onze kring weer actuele aangelegenheid zeer veel beharigenswaardigs bevat en waarmee, komt het ons voor, ook thans nog menig een zijn voordeel kan doen. Zeer mooi is ook het artikel — óók een van de meer omvangrijke — *Multatuli over socialisme*; dat, zonder één psychologische term te hanteren, van het verschijnsel Multatuli in het Nederlands geestesleven van het laatste kwart der 19de eeuw een in psychologisch opzicht uiterst rake analyse geeft.

En met het noemen van deze enkele titels willen wij volstaan; verder laten wij de exploratie van dit belangrijke en rijke boek over aan den lezer. De Wereldbibliotheek, die het boek op keurige en stijlvolle wijze uitvoerde, komt daarvoor ongetwijfeld een woord van lof toe.

H. BOVENKERK.

Nazisme — Nihilisme

Hermann Rauschnig: *Die Revolution des Nihilismus, Kulisse und Wirklichkeit im Dritten Reich*, Europa Verlag Zürich/New York, 1933. 4e druk.

Men kan tegen dit boek vele bezwaren opperen en op goede gronden. De schrijver was jaren lang een vooraanstaand Nazi, die in de senaat van Danzig als voorzitter een weinig fraaie rol heeft gespeeld. Toen de gelijkmaking hem als politiek werd voorgeschreven, kwam zijn gemoed in opstand, verliet hij de partij en het land. Zijn gezindheid is in hoofdzaak conservatief, Duits-nationaal. Dat doet den lezer reeds op zijn hoede zijn. Bovendien is het boek 508 dicht gedrukte bladzijden lang en van de bekende kwalijk verteerbare omhaal en grondigheid. De stijl is menigmaal stroef en ondoorzichtig.

Alles toegegeven. Maar.... ondanks dit alles laat het je niet los, indien je eenmaal vol moed de tocht door de lange betogen begonnen bent. Want de oprechtheid van zijn conservatieve gezindheid en van zijn diep gewortelde haat tegen de beweging, waarvan hij zich heeft losgemaakt, hebben hem ware lynxogen verschaft bij het bestuderen van het Hitler-regiem van binnen uit. Van tijd tot tijd klinkt uit de zwaarwichtige bladzijden een sterke menselijke stem, een nauw verholen passie. Dan verhaalt hij van ontmoetingen en gesprekken met de hoogste leiders en staren wij met hem in de afgrond van wilde geweldenarij en cultuurvijandschap, die thans in Duitsland heersen. Zodoende werd zijn analyse

onverbiddelijk, alle frazen en schijn doorlichtend en een onthulling van de sombere werkelijkheid.

Het vormt in waarheid een pendant op het voortreffelijke boek van Kolnai, behandeld in de Januari-afllevering. Schetste dit op grond der litteratuur wordingsgeschiedenis en kwasi-geestelijke bouw van het nazi-stelsel, Rauschning ontleedt het regiem als het ware van binnen uit, in zijn daden en cultuurontbindende werking op het Duitse volk. Het resultaat is ontstellend en hoopgevend tegelijk. Ontstellend door het openleggen van wat hij als de kern onthult: de naakte vernietigingsdrift tegen alles en allen — hoopgevend, omdat zulk een ontbinding en verwildering de eigen ondergang tastbaar in zich dragen. In geen mij bekend geschrift is zo onbarmhartig de façade van kwasi-theorie, schijnmythe, voze wereldbeschouwing, op misleiding en massabegoocheling gerichte symboliek, neergehaald als bij Rauschning. Het démasqué is volkomen. Een heilloze heksensabbath is alles wat overblijft.

Als naoorlogsproduct ontstond uit de duisterste elementen van Duitse zelfverheffing, woede over de geleden nederlaag, dorst naar macht en geweldpleging, door geen norm geremd, een levenshouding van een groep desperado's, die, begunstigd door de verwarring en zwakte der Weimars-republiek, en de eigen agressieve vechtorganisatie, de macht in handen wisten te krijgen. Alle menselijke waarden zijn in die hete strijd opgebrand en wat restte was niets dan de verheerlijking van het instinctleven der sterken, der „rücksichtlosen”, zwelgend in macht ter verwerving van steeds meer macht. De partij, weldra de staat, werd één machtsmachine in handen van deze nieuwe ideaallose, onmeedogende, mensenhatende „elite”. De revolutie om de revolutie, de beweging om de beweging, de oorlog om de oorlog! — zietdaar de werkelijke inhoud van deze „Duitse” omwenteling. Het werktuig is de vormloos gemaakte, gelijkgeschakelde massa, waaraan ten slotte de leiding zelf op haar beurt verslaafd raakt in de zucht naar steeds nieuwe successen, in het zoeken van schijnvergoeding voor de opgelegde grenzeloze offers. Op treffende wijze schildert de schrijver, hoe zeer alle conservatieve elementen, ook de militaire, grondig bedrogen uit moesten komen met het bewind dezer vernietigingsfanatici en zedelijke nihilisten. In hoogmoedige overschatting hunner mogelijkheden, in de geringschatting voor alle andere volken en staten drijven zij Duitsland in een noodlottig isolement en naar een tweede oorlog. De slotsom van den schrijver, die in zijn analyse tal van treffende karakteristieken inlast van leidende krachten en sociale verhoudingen in het steeds sterker omgewoelde Duitsland van heden, is somber. Het „dynamisme”, de razende voortbeweging zonder doel buiten zich zelf, moet op een catastrofe uitloopen. „Geen revolutie kan eeuwig duren, noch kan zij de leiding in een nieuwe orde op zich nemen. Wat duren wil, moet zich van geestelijke en niet van „biologische” (rassen) beginselen bedienen, zich buigen voor recht en zedelijkheid en de eigen macht vrijwillig grenzen opleggen. Niet een toppunt van macht en heerschappij, doch een van vrijheid en recht is het doel van elke Europese nieuwe orde”. Dit kan Hitler nimmer brengen en daarmee is hij geoordeeld.

J. v. G.

Manoeuvre-oorlog

DOOR PROF. J. VAN GELDEREN

De Heer Hitler heeft op zijn vijftigste verjaardag onder meer een aantal brieven van Frederik den Groten ten geschenke gekregen. Als uiting van vleierij, gelegen in de daarin schuilende vergelijking met dezen meest vereerden Pruisischen koning, heeft het feit geen vermeldenswaardige betekenis. Doch er schuilt meer in het feit, dat de Führer zelf den achttienden eeuwsen soldatenvorst tot voorbeeld koos. En wel om zijn strategie. Deze vertoont een treffende gelijkenis met de politiek, welke Hitler nu reeds enkele jaren achtereen toepast. Beide zijn gericht op machts- en gebiedsvergroting, welke toen als nu moet worden doorgevoerd tegen een overmacht van „vijanden”, die door hun onderlinge verdeeldheid zich telkens weer zagen geplaatst tegenover voor hen nadelige voldongen feiten. De gehele regeeringsperiode van Frederik den Groten verging in een toestand van spanningen en machtsverschuivingen, waarin oorlog en vrede nauwelijks meer van elkaar te onderscheiden waren. De „vrede” was — met omkering van het bekende woord van Clausewitz — de voortzetting van de oorlog met andere middelen. En zo heel „anders” waren die middelen in feite niet. Immers, de oorlogsvoering verschilde, door een reeks hier niet ter zake doende oorzaken, op diepgaande wijze van die, welke door Napoleon en de negentiende eeuw ten onrechte als het type van de oorlog werd aangezien. Niet de snelle vernietiging van den tegenstander door middel van opeenvolgende, zo mogelijk beslissende veldslagen — de z.g. neerwerpingsstrategie — vormde toen de kern van het krijgsbedrijf, doch in tegendeel de langzame, jaren durende, wel-overwogen doorvoering van manoeuvre's en legerverplaatsingen, die den vijand in een steeds onvoordeligere positie moest dringen, totdat hij het spel gewonnen gaf — de z.g. afmattingsstrategie. De Pruisenkoning was een meester in deze oorlogsvoering, die onder hem haar hoogste bloei bereikte,¹⁾ waardoor hij, in mensental en financiële kracht, verre de mindere, grote overwinningen behaalde.

¹⁾ Zie E. Daniëls: *Geschiede des Kriegswesens*, deel V, blz. 83: Grootste rijkheid der afmattingsstrategie in het tijdperk van Frederik den Groten.

Het ware echter een misverstand te menen, dat deze manoeuvre-oorlog het leveren van bloedige veldslagen uitsloot. Als grondstelling van deze veldheren (waartoe beroemde heden als Wallenstein, Gustaaf Adolf, Turenne, Eugenius van Savoye en onze Willem III behoorden), gold echter: een slag wordt alleen geleverd, indien het strikt onvermijdelijk geworden is, óf indien de omstandigheden overweldigend gunstig schijnen te zijn. Afmattingsstrategie is, schrijft Daniels, volstrekt geen matte strategie, bij Frederik den Groten zeker niet.²⁾ Toch schreef deze laatste na een veldslag aan zijn zoon: „De voortdurende marsen deugen niet; in zulke vertwijfelde omstandigheden als de onze moeten vertwijfelde hulpmiddelen aangegrepen worden.” (Daniels, t.a.p. 104). Deze opvatting van het vechten, als een vertwijfeld middel, was met zijn doorlopend agressieve politiek niet in het minst in strijd.³⁾

De parallel met Hitler's nu reeds enige jaren achtereen toegepaste strategie is duidelijk en leerzaam. Deze heeft tot nu toe zijn snelle herbewapening en totale mobilisatie weten om te zetten in een reeks van nieuwe machtspositie's, in het opslokken van grotere en kleine grensgebieden, die tevoren van binnen uit en van buiten af „stormrijp” gemaakt werden. Door tweezijdige verdragen hield hij intussen zijn „vijanden” uiteen en verwierf hij bondgenoten, die het effect van zijn afdreigingspolitiek konden verhogen zonder daarvoor te hoge prijs te vragen. Zijn legers, als die van Frederik, behoefden slechts te marcheren! Niettemin is van een vredestoestand in Europa geen sprake meer. Zonder zware offers aan welvaart, tot aan de rand der uitputting toe, gaat dit niet. Maar reeds voor eeuwen verzuchtte een Duitse dichter over deze soort van oorlogvoering, vergeleken met die der oude:

„De oude ontnam de mensen hun bloed,
„En deze neemt slechts uit de kasten het goed!”

Wie over de aard van de manoeuvre-oorlog nadenkt, zal

²⁾ Het is belangwekkend te volgen, hoe maarschalk Foch, de discipel van Napoleon, worstelde om de matheid, die over de geallieerden was gekomen, ten koste van bloedige offers te overwinnen. (Zie Liddell Hart: *The man of Orleans*).

³⁾ In zijn *Art de guerre* dichtte hij:

Et n'engagez jamais sans de fortes raisons

Ces combats, où la mort fait affreuses moissons.”

(Gaat niet zonder goede gronden veldslagen aan, waar de dood zijn gruwelijke oogst houdt).

bemerken, dat deze een verhelderend licht werpt op al hetgeen ook in 1938 en in de jongste maanden geschiedde. De „vrede” is de marcheers- en manoeuvreertijd van de 18e eeuwse oorlog geworden; de veldslagen van toen zijn te vergelijken met de militaire oorlog van thans. Daardoor krijgen wij meteen het antwoord op de bange vraag, die millioenen harten steeds weer beklemt: zal de „werkelijke” oorlog uitbreken, als de ontknoping van de in gang zijnde worsteling om de wereldmacht? Onder twee omstandigheden, ja; primo als deze voor den agressor in een bepaald geval strategisch „overweldigend gunstig” lijken (Abessinië, Albanië, Spanje, Oostenrijk, het van bondgenoten verlaten Tsjechoslowakije) óf indien de eigen toestand zo „vertwijfeld” wordt, dat alleen „vertwijfelde middelen” nog kans bieden. De eerste oorzaak wordt verzwakt, naarmate de collectieve afweer sterker en geslotener wordt; de laatste versterkt, naarmate deze het manoeuvreren meer en meer verlamt!

Alle gebeurtenissen van de afgelopen maand krijgen in dit verband hun plaats; de stille strijd om het vitale gebied van Spanje; dat na de ineenstorting van de Republiek reeds een permanente bedreiging voor Frankrijk's veiligheid en voor de eenheid van het Britse Rijk is geworden; de bezetting van Albanië, die de omsingeling van Joegoslavië voltooide en Griekenland onder bedreiging zette en, in het Verre Oosten, de in bezit name van de halverwege tussen Hainan en Singapore gelegen Spratley-eilanden.

Maar ook de tegenzijde versterkt zich: de indrukwekkende Nota van Roosevelt, waarin voor het eigen en voor de andere democratische volken verzamelen geblazen wordt en ten slotte, de vooral om zielkundige en symbolische redenen uiterst belangrijke Britse dienstplicht!

Hitler's Rijksdagrede toonde de duidelijke sporen van de aarzeling en verwarring, die in het front der agressoren door het toenemend verweer sinds de noodlottige bezetting van Praag zijn aangericht! De opzegging van het vlootverdrag met Engeland en van het non-agressiepact met Polen hebben ook allereerst psychologische betekenis, welke naar binnen en naar buiten echter gering bleek te zijn. Komt er een korte „pauze”, dan zal ze generlei ontspanning brengen, omdat het loeren op nieuwe aanvalskansen de geladen stilte vult. Heeft Hitler niet meermalen aangekondigd, dat hij zijn plannen zou verwezenlijken „als een dief in de nacht”?

Voor de democratieën is er maar één houding mogelijk: „Gereed zijn is alles”.

W. DREES

Het congres de demonstratie de Statenverkiezingen

Het congres

Het partijcongres van dit jaar zal in herinnering blijven als het congres, waarin Vliegen afscheid nam als lid van het Partijbestuur. Zijn heengaan had, zoals Vorrink terecht opmerkte, een ander karakter dan dat van Banning. Banning moest zich beperken in zijn werk, omdat het te veel werd. Vliegen ging — vrijwillig — om zijn leeftijd en trok zich daarmee terug uit een van de laatste functies, die hij nog bekleedde. Een functie bovendien, waarin hij van zeer bijzondere betekenis is geweest. Welk een herinneringen moeten hem hebben bestormd bij het terugzien op de 45 jaar, die verlopen zijn sinds hij de oprichtingsvergadering der S.D.A.P. presideerde! Wie hem zag en hoorde in het ontroerende moment, toen hij zijn afscheidswoord sprak, kon zich nauwelijks indenken, dat voor den man, die daar stond in volle kracht, aan de grote daad van voor 45 jaar al een geschiedenis in de socialistische beweging was voorafgegaan en dat hij reeds op het internationale congres, dat een halve geleden de stoot gaf tot de viering van de 1ste Meidag, Nederland vertegenwoordigde. Het congres heeft op treffende wijze doen blijken welk een grote plaats Vliegen inneemt in het hart van onze mensen en hoezeer men er zich van bewust is, dat hij is een van beste, trouwste, bekwaamste leiders der sociaal-democratie. Moge in de partijraad zijn woord nog vaak worden gehoord.

Zondert men dit historische moment uit, dan zal overigens dit congres geen diepe sporen laten in de geschiedenis der S.D.A.P. Het bereikte een hoogtepunt in de voortreffelijke rede, waarin Albarda de toestand schetste van de wereld en

ons land en opriep tot de strijd tegen de twee grote gevaren, fascisme en werkloosheid. Wat de eigenlijke beraadslagingen betreft echter, was het meer een goede jaarvergadering dan een congres van grote politieke betekenis. Een van de redenen was, dat geen bijzonder onderwerp ter inleiding en discussie aan de orde was gesteld, nu het congres, in verband met de demonstratie op Tweede Paasdag, een dag korter zou duren dan gewoonlijk. Er zijn echter ook algemene redenen waarom onze congressen thans minder bewogen en uiterlijk minder belangwekkend zijn dan vroeger wel het geval was. De partij heeft in de loop der laatste jaren na grondige voorbereiding haar standpunt tegenover de gewijzigde verhoudingen bepaald. In het Herzieningsrapport, het nieuwe beginselprogram, het Plan van de Arbeid, het rapport over nieuwe organen, het gewijzigde programpunt ten aanzien van de internationale politiek en de landsverdediging, is onze positie naar alle kanten duidelijk omlijnd. Over de hoofdpunten bestaat een grote mate van eenstemmigheid en voorzover er meningsverschil is gebleven, leidt het besef van de ernst der situatie tot grote zelfbeperking in de gedachtenwisseling. Deze overwegingen zullen het voor het congres gemakkelijker hebben gemaakt het P.B. te machtigen eventueel het volgend jaar van het houden van een congres af te zien. Bij de in uitzicht gestelde commissoriale behandeling van de regeling der congressen zal de verhouding tussen congres en partijraad nog eens grondig moeten worden bezien. Het congres is thans nog belast met organisatorische werkzaamheden als b.v. de vaststelling der begroting, die in een zo grote bijeenkomst niet tot hun recht kunnen komen en beter aan de partijraad worden overgedragen. Hetzelfde geldt voor de bespreking van onderdelen van het beleid van het P.B., die niet van principiële betekenis zijn. Hoe meer de congressen zich concentreren op de behandeling van de grote maatschappelijke en staatkundige vraagstukken, hoe beter zij aan hun doel zullen beantwoorden. In het algemeen zullen daartoe m.i. tweejaarlijkse congressen voldoende blijken, al zal er gelegenheid moeten blijven tot tussentijds bijeenkomen. Allermint zijn intussen de besprekingen thans zonder waarde geweest. Het was goed, dat grote aandacht werd geschonken aan de strijd tegen de werkloosheid, aan de positie van het openbaar onderwijs, dat in de practijk der „gelijkstelling” vaak bij het bijzonder onderwijs wordt achtergesteld, aan de nood van de ouden van dagen. Het was goed ook, dat uit heel de houding van het congres bleek van eens-

gezindheid en vastbeslotenheid tegenover het internationale gebeuren.

De vragen, van verschillende zijden gesteld in verband met de omzetting van *De Socialistische Gids* in *Socialisme en Democratie* gaven het P.B. een welkome aanleiding om zich met warmte aan te sluiten bij de waardering, door het congres getoond ten opzichte van de leiding, die Bonger zoveel jaren aan *De Socialistische Gids* heeft gegeven, en nog eens duidelijk te doen uitkomen, dat de wijziging van ons wetenschappelijk maandschrift, die er op gericht is het in zo wijd mogelijke kring ingang te doen vinden, geen koersverandering betekent.

De demonstratie

Dat de rust van de beraadslagingen op het congres geen slapheid in de beweging betekende, daarvan heeft, voorzover het nog nodig mocht zijn geweest, de demonstratie voor werk en welvaart in het Haagse Zuiderpark een afdoend bewijs gegeven.

In de burgerlijke pers is geschreven, dat de demonstratie overbodig was. Iedereen is immers voor werk en welvaart en de Regering doet wat zij kan. Het kan zijn, dat de Regering alles doet wat zij mogelijk acht. Het ging er echter om te tonen, dat een groot deel van het Nederlandse volk méér mogelijk en nodig acht. Dat er nog altijd reden is het kabinet-Colijn aan te sporen tot groter doortastendheid, is niet enkel onze opvatting. Kan men zich krasser verwijt denken dan dat van den heer Deckers, zelf oud-lid van de Regering-Colijn, die onlangs, zoals Albarda in herinnering bracht, meende te mogen zeggen: Regering, begin, begin, begin?

Vele tienduizenden hebben door hun samenstromen uit alle delen van het land, in weerwil van grote internationale spanningen, een krachtig getuigenis gegeven van de vaste wil om de democratie niet enkel door afweer te beschermen, maar haar ook door sociale opbouw sterk te maken. Dit massale samenzijn zal ons allen in herinnering blijven als een grootse uiting van trouw aan de socialistische gedachte boven alle teleurstellingen en tegenslagen uit.

De Statenverkiezingen

Van trouw aan die gedachte heeft bij de verkiezingen ook ons kiezerscorps doen blijken, dat reeds gedurende de gehele crisistijd aan alle aanvallen van rechts en links weerstand

heeft geboden. Echter, al is sedert 1935 ons stemmental vrij belangrijk en ons percentage nog enigermate gestegen, een overwinning zijn de Statenverkiezingen niet geworden. Zelfs heeft het optreden van de overigens onbelangrijk gebleven Kiësbeweging er toe geleid, dat per saldo een verlies van twee zetels is geleden. Er is dan ook geen juichkreet aan te heffen over een succes in de strijd voor een betere economische politiek. Reeds tijdens de verkiezingsactie was trouwens te bespeuren hoe de druk van de internationale gevaren begrijpelijkerwijze de belangstelling voor andere vraagstukken bij velen deed verflauwen en de strijd tegen het nationaal-socialisme ook in ons land als het allesbeheersende deed zien. De N.S.B., vier jaar geleden zo trots op de bijna 8% stemmen en de 44 zetels, die zij bij haar eerste deelneming aan de verkiezingen verwierf, heeft zich meer dan de helft daarvan zien ontvallen en is daarmee nog dieper weggezakt dan reeds bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1937 het geval was.

Het teruglopen van de N.S.B. bracht als natuurlijk gevolg mee, dat de partijen, die in 1935 een deel van hun kiezers aan deze beweging verloren, thans hun aantal stemmen en zetels weer zagen stijgen. Op deze wijze stemmen en zetels terugwinnen was voor ons niet mogelijk, omdat ons kiezerscorps reeds in 1935 voor de N.S.B. onaantastbaar was gebleken. Tussen de burgerlijke partijen onderling zijn verschuivingen

opgetreden, die in de pers verschillend zijn beoordeeld, naar mate men meer met de Statenverkiezingen van 1935 of met de Kamerverkiezingen van 1937 vergeleek. De anti-revolutionairen b.v. hebben gewonnen, vergeleken bij 1935, sterk verloren sinds 1937. Veel zegt dit laatste niet. Ieder wist, dat Minister Colijn tienduizenden stemmen had verkregen, die niet van instemming met de antirevolutionaire beginselen getuigden en die bij een volgende verkiezing, zeker als hij zelf niet rechtstreeks in het geding was, weer in andere richting zouden afvloeien.

Merkwaardiger dan dit vanzelfsprekende feit is, dat de vrijzinnig-democraten zoveel gunstiger uit de stembus zijn gekomen dan de liberalen. In 1935, midden in de aanpassingspolitiek, waaraan zij meewerkten, slook hun aanhang in bangstigende mate. Bij de verkiezingen van 1937, tijdens de korte opleving na de devaluatie, herstelden zij zich. Nadat zij buiten het Ministerie zijn gehouden, blijken zij snel te zijn gegroeid. De algemene actie voor de democratie, zoals die door E.D.D. wordt gevoerd, komt onder de niet-proletarische groepen vooral de vrijzinnig-democraten ten goede. Voor een wending in de Nederlandse politiek zou het van veel beslissender betekenis zijn geweest, indien deze kiezers sterker hadden beseft, dat de democratie niet enkel staatskundige, maar ook maatschappelijke inhoud moet hebben en de sociaaldemocratie hadden versterkt. Niettemin kan het, als de vrijzinnig-democraten niet terugvallen tot de politiek van 1933—1937, een verheugend feit zijn, wanneer onder de vrijzinnige volksgroep de vrijzinnig-democraten blijvend de overhand verkrijgen op de Vrijheidsbond.

De liberalen hebben, na sinds tal van jaren telkens opnieuw te zijn gedaald, ditmaal wel eindelijk enige winst te boeken. Intussen hebben zij van de 25 zetels, die zij in 1935 verloren, niet meer dan 3 terug gewonnen. Wil men een overzicht over langere tijd, dan kan men het best als uitgangspunt nemen het jaar 1923, omdat toen voor eerst naast het algemeen mannenkiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging ook het vrouwenkiesrecht zijn invloed deed gevoelen. Sedert dat jaar zijn de liberalen van 61 op 36 zetels gedaald. Zelfs de vrijzinnig-democraten, die nu 11 zetels hebben gewonnen na er in 1935 8 te hebben verspeeld, blijven trouwens met 39 zetels nog 1 beneden hun getal in 1923. Voor de anti-revolutionairen en de Christelijk-Historischen is het nadelig verschil groter en de Rooms-Katholieken, die ditmaal reden hebben tot grote tevredenheid, zijn thans niet sterker dan zij

in 1923 waren. Van de grote partijen staat alleen de S.D.A.P., ondanks een verlies van in totaal 3 zetels in de crisistijd van 1931 tot 1939, nog belangrijk hoger dan in 1923. Zij had toen 107 zetels; thans 124. Ons stemmencijfer is in die tijd geklommen van 503.282 op 877.897; ons percentage van 19,4 op 21,3. Wij zijn vooruitgegaan tijdens de economische opgang. Tijdens de crisisjaren is, bij verdere stijging van ons stemmental, ons percentage vrijwel gelijk gebleven. Een beschouwing over de oorzaken zou mij in dit korte artikel te voeren. Tot op zekere hoogte geeft overigens reeds de handhaving van onze positie reden tot voldoening. Dat noch de communistische actie onder de werklozen, noch de afscheiding van de O.S.P., noch de opkomst van het nationaal-socialisme, noch de diepe teleurstellingen, die de sociaal-democratie internationaal heeft doorleefd, met de gevolgen die dat heeft gehad voor ons standpunt ten opzichte van de ontwapening, onze aanhang hebben doen wankelen, is een teken van vastheid en van innerlijke kracht.

Intussen, zo voor andere partijen onverzwakte handhaving bevredigend zou zijn, voor een beweging met doeleinden als de onze is het anders. Voor ons is het niet genoeg te blijven waar wij zijn. Wij moeten vooruit. Vooruit, juist ook in deze crisistijd, nu wij wel indirect op het regeringsbeleid invloed oefenen — van de denkbeelden van het Plan van de Arbeid worden geleidelijk allerlei brokstukken overgenomen — maar nu sterke groei in het kiezerscorps aan ons optreden een gans andere kracht zou verlenen.

Een verheugend verschijnsel is de gunstige uitslag in tal van plaatsen, waar wij zitting hebben in het dagelijks bestuur der gemeente. Het is een aanwijzing, dat ons constructieve werk waardering vindt, ook als de crisishood en de verhouding tot de Regering grote beperkingen opleggen. Deelneming aan het bestuur van gewest en gemeente heeft te groter betekenis, waar wij op het landsbeleid slechts als oppositie kunnen inwerken.

Het is nieuwe krachtsinspanning waard om te pogen bij de raadsverkiezingen onze positie niet slechts te consolideren, maar te versterken.

Staten- verkiezing 1939

DOOR J. BINSMA

de cijfers

De verkiezingen voor de Provinciale Staten genoten tot dusverre in ons land niet de belangstelling, welke de verkiezingen voor de Tweede Kamer hadden. Deze keer echter is dat anders geweest. Het ging er thans in hoofdzaak om, of het Nederlandse volk zijn goedkeuring zou hechten aan het beleid der coalitieregering van den heer Colijn.

De Nederlandse sociaal-democraten hebben niet opgehouden tegenover de aanpassingspolitiek van deze regering haar opbouwende critiek te stellen, belichaamd in het Plan van de Arbeid. Redelijkerwijze had men mogen verwachten, dat de Nederlandse kiezers bij deze Statenverkiezingen een afkeurend oordeel over deze regering hadden uitgesproken. De eigenaardige verhoudingen in het Nederlandse politieke leven, waarbij een aantal christelijke partijen zijn samengeperst in een zogenaamde coalitie, maken het echter vrij illusoir om deze regeringspolitiek op normale wijze te doorbreken. De grote massa der Nederlandse arbeiders zit nog te zeer verankerd in de grote christelijke partijen, in het bijzonder de rooms-katholieke. En al zijn er ook tekenen, die er op wijzen, dat grote groepen van roomse arbeiders geenszins instemmen met de economische politiek van deze regering, waarin ook hun partij vertegenwoordigd is, zij blijven die partij toch trouw, omdat zij daarin het plechtanker vinden van hun godsdienstige overtuiging, die zij in de laatste jaren bedreigd achten, gezien hetgeen er in de autoritair bestuurde landen met hun kerk geschiedt. En dan nemen zij deze regeringspolitiek maar op de koop toe.

Ziedaar een der oorzaken, welke het in de Nederlandse verhoudingen zo moeilijk maakt om tot een nieuwe economische politiek te geraken. Weliswaar begint er in steeds ruimere kring meer waardering te komen voor onze opvattingen, maar tot een radicale ombouw in ons staatkundig leven is het tot dusverre niet kunnen komen.

Als we de gedetailleerde cijfers van deze Statenverkiezing

nader bezien, dan kunnen wij vaststellen, dat de positie van deze coalitieregering bijna niet verzwakt is, althans wanneer wij ons uitsluitend tot de cijferuitkomsten bepalen. Intussen zijn er een aantal bijkomstige invloeden, welke deze conclusie nog kunnen corrigeren. Vast staat, dat de regering-Colijn ook nu weer de wind in de zeilen had. In 1937 scheen het, alsof er een gunstige wending zou komen in de economische crisis, en van deze omstandigheid profiteerde de heer Colijn toen in hoge mate. Thans sprak ook de grote spanning op het gebied der internationale politiek, welke ook ons land niet onberoerd liet, een woord mee en naar onze mening heeft de thans aan het bewind zijnde regering hiervan geprofiteerd.

Een andere vraag was deze: hoe zal de N.S.B. zich verder ontwikkelen? Zal de débacle van 1937, waarbij deze nog jonge beweging reeds toen van 7.9% terugliep tot 4.2%, zich verder voortzetten, of zullen zij zich daarvan weer weten te herstellen? Het antwoord is duidelijk geweest. Het stemmenpercentage brokkelde nog verder af tot 3.9%, hetgeen voor een beweging als deze fataal is. Bewegingen als deze kunnen alleen gedijen, indien zij snel achter elkaar doorslaande successen behalen. Dit neemt echter niet weg, dat 3.9% nog veel te veel is.

Maken wij nu een vergelijking tussen de Statenverkiezingen van 1939 en die van 1935 en tevens met de Kamerverkiezingen van 1937, dan krijgen wij het volgende beeld:

Partij	Statenverkiezing 1935		Kamerverkiezing 1937		Statenverkiezing 1939	
	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%
S.D.A.P.	782.451	21.1	890.661	21.9	877.897	21.3
R.K.	1.030.206	27.8	1.170.431	28.8	1.228.005	29.9
A.R.	421.174	11.4	665.501	16.4	519.498	12.6
C.H.	343.766	9.3	302.829	7.5	405.648	9.9
St. Geref.	93.961	2.5	78.619	1.9	84.643	2.-
Herv. Geref.	22.511	-6	24.543	-6	10.544	0.3
Chr. Dem.	67.258	1.8	85.004	2.1	84.788	2.1
Kath. Dem.	57.326	1.5	27.665	-7	—	—
Vrijh. bond	226.935	6.1	160.260	3.9	256.031	6.2
Vr. Dem.	156.206	4.2	239.502	5.9	276.295	6.7
Communisten	127.603	3.4	136.026	3.4	132.738	3.2
R.S.A.P.	51.600	1.4	32.846	-8	37.271	0.9
Troelstra-beweging	—	—	—	—	11.324	0.3
N.S.B.	294.596	7.9	171.137	4.2	159.872	3.9
Diversen	34.747	1.-	73.053	1.9	28.248	0.7
	3.710.340	100.-	4.058.077	100.-	4.112.802	100.-

Als wij allereerst de positie van onze eigen partij in oogen-schouw nemen, dan zien wij, dat deze zich niet alleen volkomen gehandhaafd heeft, maar zelfs haar percentage nog iets heeft kunnen verbeteren door op te lopen van 21.1% tot ruim 21.3%. Vanzelfsprekend geeft dit in het geheel nog geen reden tot juichen, want een partij als de onze is er niet mede gebaat door haar positie te handhaven, maar moet ook, wil zij tot meer invloed in het staatkundig leven van Nederland komen, weer vooruitgaan. In dit licht bezien is het niet van belang ontbloot, vast te stellen, dat wij bij de Statenverkiezingen van 1931 748.951 stemmen hadden of 22.3%. Hadden wij dit percentage nu weer behaald, dan hadden wij nu 917.155 stemmen moeten hebben en dan nog was er sinds 8 jaren van vooruitgang geen sprake geweest. Er ontbreken ons dus ongeveer 40.000 stemmen en deze zijn naar alle waarschijnlijkheid afgevloeid naar andere groepen, welke daarvoor het meest in aanmerking komen.

Als wij van onderstaande groepen de cijfers van 1931 en 1939 naast elkaar plaatsen, dan krijgen wij het volgende overzicht:

Partij	1931		1939	
	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%
Communisten	76.913	2.4	132.738	3.2
R.S.A.P.	21.659	0.7	37.271	0.9
Troelstra-beweging	—	—	11.324	0.3
Christen-democraten	12.008	0.4	84.788	2.1
	110.580	3.5	166.121	6.5

Hieruit blijkt tevens, waartoe de afsplintering in allerlei kleine partijtjes leidt. Indien al die kleine groepen, welke zeggen democratisch te zijn of op 'n socialistisch standpunt te staan, de weg naar één grote arbeiderspartij konden vinden, dan zou die niet alleen een stemmenpercentage van de 21.3% der S.D.A.P., vermeerderd met de hierbovengenoemde 6.5% behalen, doch dan zou het percentage zeer waarschijnlijk nog hoger liggen, zeer waarschijnlijk wel 30%. Nu toch zijn er tal van kiezers, welke door de onderlinge strijd in de arbeidersbeweging worden afgeschrokken en bijvoorbeeld liever de zijde der Vrijzinnig-Democraten kiezen. Een sterk voorbeeld daarvan is het resultaat der verkiezingen in Friesland. De Rooms-Katholieke Staatspartij maakte weer een goede verkiezing. Regelmatig ziet deze partij haar kiezerscorps toe-

nemen. Sinds 1931 groeide dit reeds aan met bijna 200.000 stemmen en ook de percentages stijgen regelmatig. Toegegeven moet worden, dat de stijging voor een deel verklaard wordt door het opheffen van de Katholieke Democratische Partij. Voegen we de uitkomsten van deze beide tezamen dan wordt het beeld iets anders:

	1935	1937	1939
R.K.S.P.	27.8%	28.8%	29.9%
Kath. Democraten..	1.5%	0.7%	—
	29.3%	29.5%	29.9%

De stijging van 1937 is een gevolg van het terugkeren van een belangrijk aantal kiezers, welke in 1935 op de N.S.B. hebben gestemd.

Doch ook dan blijft het resultaat zeer gunstig. Een en ander zal wel zijn oorzaak vinden in het grotere geboortecijfer onder de rooms-katholieken. Vroeger was daarentegen ook de zuigelingensterfte onder die bevolkingsgroep veel groter (zuidelijke provinciën), maar de laatste jaren is dat sterftecijfer ook belangrijk gedaald. Vroeger werd dus het grote geboortecijfer ten dele geabsorbeerd door het grote sterftecijfer. Nu dat niet meer het geval is, komen onder de rooms-katholieken langzamerhand grotere jonge-kiezersgeneraties met als gevolg grotere percentagestijgingen dan voorheen.

De Anti-Revolutionnaire Partij verloor sinds 1937 weer 146000 stemmen, waarvan er ruim 100.000 zijn overgegaan naar de christelijk-historischen, die thans een zeer goede beurt maakten. Ook de liberalen zullen ongetwijfeld weer veel Colijn-kiezers van 1937 teruggewonnen hebben en kwamen zelfs nog iets uit boven hun percentage van 1935.

De positie der vrijzinnig-democraten wordt nu bij iedere verkiezing beter. Om in drie achtereenvolgende verkiezingen het percentage op te voeren van 4.2% op 5.9% en 6.7% is geen gering resultaat.

De communisten hebben het na dertig jaren nog niet verder kunnen brengen dan tot 3.2% en dus nog beneden hun percentage van 1931. Dat biedt dus geen fraaie perspectieven! De Troelstra-beweging heeft welgeteld over het gehele land 11.000 stemmen behaald, waarvan alleen in de provincie Friesland 8600. Zij heeft dus nergens ook maar enig succes behaald, behalve dan in Friesland, maar daar heeft zij dan ook het succes behaald om aan de arbeidersbeweging aldaar een slag toe te brengen van betekenis.

Wij hebben de verschillende partijen opnieuw gegroepeerd en daarbij verschillende min of meer aanverwante groepen bij elkaar gevoegd. Bij de christelijke groepen vinden wij hierin, behalve de drie coalitiepartijen, ook nog de staatskundig-gereformeerden en de hervormd-gereformeerden, bij de revolutionaire groep vinden wij de communisten, de R.S.A.P. en de Troelstra-beweging.

Groep	Statenverkiezing 1935		Kamerverkiezing 1937		Statenverkiezing 1939	
	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%
S.D.A.P.	782.451	21.1	890.661	21.9	877.897	21.3
Rev. groepen.....	179.203	4.8	168.872	4.2	181.333	4.4
Chr. Dem. groepen	124.584	3.4	112.669	2.8	84.788	2.1
Vrijzinnigen	383.141	10.3	399.762	9.9	532.326	12.9
Christelijke partijen	1.911.618	51.5	2.241.923	55.2	2.248.338	54.7
N.S.B.	294.596	7.9	171.137	4.2	159.872	3.9
Diversen	34.747	1.-	73.053	1.8	28.248	0.7
	3.710.340	100.-	4.058.077	100.-	4.112.802	100.-

Hoe de regeringspartijen, de drie coalitiepartijen dus, het er hebben afgebracht zien wij uit de volgende staat. Zoals wij reeds eerder opmerkten heeft er slechts een kleine verzwakking plaatsgevonden, daar het totale percentage slechts terugliep van 52.7 tot 52.4%. Houden wij rekening met de 0.7% van de katholieke democraten in 1935, dan wordt de teruggang rond 1%.

Partijen	Kamerverkiezing 1937		Statenverkiezing 1939	
	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%
R.K.	1.170.431	28.8	1.228.005	29.9
A.R.....	665.501	16.4	519.498	12.6
Chr. Hist.....	302.829	7.5	405.648	9.9
	2.138.761	52.7	2.153.151	52.4

Wij zien echter, dat de partij van de regeringsleider Colijn vrij gehavend uit de strijd is gekomen en dat de vooruitgang geheel ten gunste van de rooms-katholieken en vooral van de christelijk-historischen komt. In laatstgenoemde partij nemen we de laatste tijd onder de jongeren vrij sterke democratische stromingen waar. Buitendien werden de beide vroegere regeringspartijen, de liberalen en de vrijzinnig-democraten

ten, vooral deze laatsten, belangrijk versterkt. Dit alles wijst op een versterking der democratische gedachte in de mid-
dengroepen. Of de regering en speciaal de heer Colijn, hier-
mee rekening zal houden, is een andere vraag.

Wij zeiden, dat de Anti-Revolutionaire Partij een sterke
teruggang had geboekt. Bezien wij in dit verband de cijfers
eens van de laatste vier verkiezingen, dan komen wij tot
merkwaardige uitkomsten bij deze partij. Bij de Kamerver-
kiezingen in 1933 behaalt zij rond 499.000 stemmen, met als
lijstaanvoerder de heer Colijn. Twee jaren later, bij de Sta-
tenverkiezingen, waren er reeds weer 78.000 kiezers ver-
dwenen. In 1937 stijgt zij onder leiding van haar lijstaanvoer-
der plotseling tot 665.000 stemmen en thans, bij de Staten-
verkiezingen, zijn er ineens weer 146.000 kiezers zoek.

	aantal stemmen	percentage
1933	499.892	13.8
1935	421.174	11.4
1937	665.501	16.4
1939	519.498	12.6

Het blijkt hier dus duidelijk, dat de Anti-Revolutionaire
Partij haar successen behaalt als de heer Colijn lijstaanvoer-
der is, een de partij een zeer onbetrouwbaar kiezerscorps
heeft. *(Slot volgt.)*

Pogrom 1938

... En huizen storten in. De gele vlammenmond
Wil nu de hemel in zijn beet omvatten
En Joden dwalen angstig in de bossen rond
Of schuilen in riolen, samen met de ratten.

Weer bukt het Oude Volk dat heeft gedragen
Zijn al te zware last door alle eeuwen heen
Het rood verleden leeft weer op in onze dagen
En mensen zijn in mensenmin alleen.

Weer wordt het volk voor brood het bloed gegeven
Weer is de mens de broeder van het beest
Het dierinstinct gaat in visioenen leven...
Weer is de moord de meester van de geest.

Er waren tijden dat de dood ook rondging
Als nu in deze tijd van wraak en vuur
En dat in 't land aan ied're boom een mens hing
Of dat zijn bloed droop langs een executiemuur.

Er waren tijden... maar zij werden overwonnen.
Er waren heersers... maar hun ster is uitgeblust
Een nieuwe tijd is immer weer begonnen
Bij 't eenzaam graf waarin hun offer rust.

16.11.'38.

EM. VAN LOGGEM.

Van vriend en vijand

„De Nieuwe Gemeenschap”

(W.B.) In de rooms-katholieke wereld is in de afgelopen winter een grote activiteit ontwikkeld, die in menig opzicht doet denken aan de geestelijke en morele herbewapening, al zijn er stellig verschillen. Op 30 November van het vorig jaar is in Amsterdam deze katholieke actie ingezet met redevoeringen pater dr. Beaufort, den heer Asberg en prof. Kors, onder de pakkende titel: „De nieuwe Gemeenschap”, en sedert zijn de daar uitgegeven leuzen in allerlei vergaderingen herhaald. Zie ik goed, dan spelen er allerlei motieven in deze activiteit een rol, die het nodig maken, dat wij er ons rekenschap van geven. In het Januari-nummer van *Lering en Leiding*, het maandblad van het R.K. Werkliedenverbond, staan de redevoeringen der zoëven genoemde heren afgedrukt, zodat wij ons nu een oordeel kunnen vormen. Men heeft dan een „driejarige propaganda voor de nieuwe gemeenschap” op het oog, en zal wegen wijzen tot een betere samenleving, in godsdienstig, cultureel en sociaal-economisch opzicht”.

Eén motief, dat wij zonder meer respecteren, al wordt het niet uitdrukkelijk uitgesproken, is: bijeenhouden. Het is voor ieder, die wat aandachtig toekijkt toch wel duidelijk, welk een geweldige activiteit Rome ontplooiën moet en ook feitelijk ontplooit om het voortdurend afbrokkelen, met name in de grote steden, tegen te gaan. Dat in dit afbrokkelingsproces behalve de tendenzen der urbanisering ook de sociale politiek der Staatspartij, en met name de achterstelling van arbeiderseisen, een rol van betekenis speelt, behoeft geen betoog. Dat een actie voor een nieuwe gemeenschap, waarin het „herstel der maatschappelijke orde” volgens *Quadragesimo Anno* een sterke klemtoon krijgt, de sociale spanning in eigen kring wat moet verzwakken, kan niemand Rome ten kwade duiden. Er spreekt daarvoor te zeer oprechte bezorgdheid en bewogenheid mee.

Verder treft mij, dat een zo oudbakken term als „de nieuwe

gemeenschap" het nog weer doet. Vermoedelijk mede, omdat het *nationale* motief het *sociale* komt beheersen en bezielen. In de laatste jaren, en nog in de laatste maanden, nu internationale dreigingen boven onze hoofden hangen, is er in brede lagen van ons volk tastbaar een besef gegroeid, dat de sociale tegenstellingen en vraagstukken wegdrukt ten bate van een nationale herleving, weerbaarheid, volksge-meenschap of welke woorden men verder gebruiken moge. Wie op dit besef speculeert, wordt gehoord en dikwijls met geestdrift ontvangen, en uiteraard: zonder dat men de konkrete inhoud op zijn praktische bruikbaarheid toetst. Nu moet men overigens van een aantal belangrijke r.-k. econo-men en sociologen zeggen, dat de door hen geboden konkrete inhoud wel degelijk positieve waarde heeft (ik denk aan de Tilburgers met name).

Maar één motief blijft voor het niet-r.-k. volksdeel wat moeilijk. Met grote geestdrift wordt deze Nieuwe-Gemeen-schaps-actie *aan ons hele volk* gepropageerd; men wil na-drukkelijk het hele land daarvoor bewerken en winnen. En dan *niet* op de wijze zoals indertijd de S.D.A.P. en het N.V.V. het Plan van de Arbeid presenteerden: hier staat òns plan ter discussie, wij vragen om uw critiek, wij zijn bereid tot herziening wanneer die nodig blijkt, wij zijn bereid tot samenwerking ook met wie anders denken.... Neen, zo bedoelen de r.-k. hun actie niet; zij bedoelen met de leuze der nieuwe gemeenschap uitdrukkelijk een door-voering der r.-k. beginselen. Zo duidelijk mogelijk gezegd: hun nieuwe gemeenschap is niet gedacht als resultante van alle in ons volk naar vernieuwing stuwende krachten, maar als verwerkelijking van de beginselen van het r.-k. solida-risme, waarvoor anderen hulpstroepen mogen leveren.

Wij staan hier voor een niet verheugende, moeilijke situatie. Ik begrijp dat de r.-k. krachtens hun wezen niet anders kun-nen. Maar dit betekent óók, dat deze actie bij niet-r.-k. voortdurend de indruk vestigt van onoprechtheid. Men vraagt wel — alleen reeds door de machtsverhoudingen ge-dwongen — medewerking van de andere volksgroepen, maar men kan niet anders bedoelen dan een medewerking aan een verwerkelijking der r.-k. inzichten.

Vermoedelijk kunnen wij in deze situatie niet verder komen dan de eerlijke erkenning wáár de moeilijkheid ligt. Maar deze erkenning moet dan ook komen, óók van r.-k. zijde.

A.J. VAN MULLEM

Levend onderwijs

IN NEDERLAND

In het eerste nummer van het tijdschrift *Socialisme en Democratie* staat een klein artikel, getiteld: „Levend onderwijs”.

In dat artikel wordt met waardering gesproken over de toestand van het Belgische onderwijs, dat gebouwd is op het beginsel van het „belangstellingspunt”, dat voor het eerst consequent is toegepast door Decroly bij zijn onderwijs aan zwakzinnige kinderen en dat later in het gehele Belgische leerplan als richtsnoer is aanvaard.

De schrijver wijst er op, dat dit onderwijs voor de ontwikkeling van de gemeenschapszin van grote waarde is, omdat het uitgaat van en voortdurend rekening houdt met de onmiddellijk waarneembare levenskring van het kind.

Wat ons land betreft, zegt schrijver: „Op dit terrein valt in Nederland nog schier alles te doen”. Met veel lof wordt dan gewaagd van het Rode-Valken-opvoedingsplan van de A.J.C., maar verder wordt geen enkel ander feit vermeld. De lezer kan aldus in de waan worden gebracht, dat in Nederland op dit punt inderdaad nog bijna alles te doen zou zijn.

Een van de vernieuwingsvormen bij het onderwijs is de toe-

(H. B.) In dit belangrijke artikel krijgt het paedagogisch-organisatorische werk van onzen partijgenoot Ratté, wethouder van Onderwijs te Rotterdam, de aandacht, die het verdient. De schrijver vergist zich echter, wanneer hij meent, dat mijn entrefilet „Levend Onderwijs” hieraan ten onrechte voorbij ging. Ik stelde slechts (in anderhalve blz.) tegenover elkaar: onze landelijke strijd tegen de verslechting (leerlingenschaal), en de stuwung, die uitgaat van het Belgische departement. Sinds de jongste Kamerdebatten is die tegenstelling alleen verscherpt. Dat intussen, tegen de stroom in, door vooruitstrevende krachten, plaatselijk, veel bereikt kan worden en bereikt is, zou ik niet graag ontkend willen hebben. Evenmin als Van Mullem waarschijnlijk de Belgische methoden voor zo overijld en „ondemocratisch” houdt, als uit sommige zinsneden zou kunnen blijken.

passing van de idee der globalisatie, bij welke toepassing het onderwijs meer aanknoopt bij wat in het *leven* der kinderen de belangstelling wekt.

Nu moet erkend worden, dat de globalisatie-idee in ons land nog niet volledig verwerkelijkt is, maar men kan zeker niet zeggen, dat er hier bijna niets gedaan zou worden op dit gebied.

Er wordt integendeel zeer véél gedaan, maar op... Hollandse wijze, dat is met een zekere bedachtzaamheid, die onstuimige naturen misschien wel eens ergeren zal, maar die aan de andere kant door de onderwijzsmensen — ook door hen, die voorstanders zijn van onderwijshervorming in de boven aangegeven richting — geboden wordt geacht.

Het is met onderwijshervormingen precies eender gesteld als met vele maatschappelijke hervormingen. Men kan soms in theorie nog zo overtuigd zijn van de urgentie van hervormingsplannen, men kan de bestaande toestand zelfs onhoudbaar achten, eenmaal gesteld voor de taak, deze hervormingen te verwezenlijken, stuit men soms op grote moeilijkheden en wordt men door de omstandigheden gedwongen tot het ontwerpen van een weloverwogen „plan in étappen”. Daarbij komt nog dit bezwaar: de Nederlandse schoolmeester, hoe vooruitstrevend hij op politiek gebied mag wezen, is vaak een conservatief paedagoog. En dit heeft zijn goede redenen. Al te vaak is in vroeger jaren geliefhebberd in de paedagogiek en werden allerlei mode-snufjes op paedagogisch gebied de onderwijskrachten voorgezet en soms opgedrongen, die aan de eigenlijke geest van het onderwijs geheel vreemd waren. Toen Thijssen in *De Nieuwe School* ook deze nieuwlichters in het zonnetje zette, ging er een zucht van verlichting op in de onderwijzerswereld: dààr werd scherp de humbug geanalyseerd, ontmaskerd en... veroordeeld. Het was de tijd, dat wij, jonge onderwijzers, ons minderwaardigheidscomplex voor goed kwijtraakten; de tijd, dat we niet meer geïmponeerd werden door een naam op de kaft van de methoden, maar dat we de methoden zelf toepasten en ze beoordeelden naar het „eten van de pudding”.

Toch... één nadeel heeft deze prachtige *Nieuwe School*-tijd van het onderwijs misschien gehad. En dat is dit: men is in onderwijskringen toen zó argwanend geworden tegen al het nieuwe, dat men, omdat veel waardeloos bleek te zijn, nu ook maar aannam, dat alle onderwijsvernieuwing wel op humbug zou berusten.

Zodoende doet zich in de Nederlandse paedagogische wereld meermalen de situatie voor, dat onderwijshervormingen voor het eerst aangepakt worden door mensen, die buiten de sfeer van het lager, middelbaar of hoger onderwijs staan. Meestal is dan de eerste reactie van den doorsnee schoolmeester een sceptische afwijzing. Pas als de hervorming langzamerhand systematisch wordt toegepast en als blijkt, dat de onderwijshervormer naast een zeker idealisme ook een nuchtere zin voor het practisch bereikbare bezit, begint dit scepticisme te wijken voor een geneigdheid de plannen te bestuderen. En wanneer dan door studie de overtuiging ontstaat, dat in dit alles „iets zit”, dan wil men desnoods de zaak eens zelf gaan proberen.

Deze houding, hoe eenzijdig zij in sommige opzichten moge zijn, heeft toch ook haar voordelen. Onze school mag maar niet aan alles gewaagd worden; het kind moet geen proefkonijn worden voor allerlei min of meer kortstondige experimenten. Er is de laatste jaren al zoveel gebeurd in de school, zoveel zijn over het dak gegaan en soms zelfs dóór dat dak, dat een zekere rust in de school meer dan gewent is.

Dit alles verklaart het verschil tussen óns tempo en dat van de Belgen. Men mag daaruit echter niet afleiden, dat er in Nederland niets of bijna niets gebeurt. Het tegendeel is het geval. Met name het huidige gemeentebestuur van Rotterdam heeft inzake onderwijshervormingen de koe bij de horens gevat. Wel was er in Rotterdam al het een en ander op dit gebied gebeurd (o.a. een toepassing van het Dalton-

*Klas 2 B
g.l.o. school,
Soumanstraat
Daltonmethode*

tafel-lezen

*Een nieuwe lees-
krant wordt door
de kinderen in
zinnen geknipt*

stelsel op kleine schaal, waarbij moet opgemerkt worden, dat volgens kenners van het Daltonsysteem de geest van dit stelsel alleen in grote organisaties goed verwezenlijkt kan worden, in hele scholen dus; een klas met tafeltjes er in, waar alle kinderen verschillend werk maken, is daarom nog geen echte Dalton-klas). Maar een poging om systematisch te komen tot vernieuwing van het gehele onderwijsstelsel, is toch pas in de laatste jaren ondernomen.

Het gemeentebestuur stond daarbij voor grote moeilijkheden. Want met deze onderwijshervorming werd begonnen in een van de zwartste perioden van ons onderwijs, waarin we trouwens nog zitten: de tijd van de grote, overbevolkte klassen. Vergeten we niet, dat in België de klassen veel kleiner zijn dan bij ons, wat de doorvoering van de globalisatie-hervorming, die zo geweldig veel vraagt van de onderwijskrachten, vergemakkelijkt. Niettemin heeft het gemeentebestuur de zaak aangepakt; het ontving daarbij de volle medewerking zowel van de gemeentelijke onderwijsinspectie, die de scholen aanwees, waar een proef genomen zou worden met gedeeltelijke globalisatie (de methode Evers, Kuitert en v. d. Velde) als van het onderwijzend personeel van het eerste leerjaar van die scholen.

Zo begon de proef, voorlopig op 6 scholen. Toen de rapporten van de gemeentelijke onderwijsinspectie bij het gemeentebestuur de overtuiging vestigden, dat deze hervormingsplannen „cash value” hadden, werd besloten verder

te gaan. Dit is een gang van zaken, die verantwoord is. Eerst kennis nemen van de ideeën, dan onderzoeken of deze ook hier te realiseren zijn, vervolgens praktisch beginnen, en als uit de resultaten blijkt, dat de nieuwe denkbeelden verwezenlijkt kunnen worden, dan een aanvang maken met de opzet voor een hervorming op grote schaal.

Misschien is een dergelijke methode iets minder luidruchtig dan die van onze zuidelijke bureu, ze is echter niet minder verantwoord, berust op vaster grondslagen, zet niet alles op één kaart.... en houdt op echt democratische wijze rekening met de factor, die in dit alles de factor is: de man en de vrouw voor de klas. Men kan een onderwijshervorming van boven af opleggen, zeker; men kan ook de onderwijzers dwingen om in te gaan, ongetwijfeld.... maar wil een „proef” slagen, dan moet degene, op wiens of wier schouders de taak rust, in de klas deze proef te realiseren, gewonnen zijn voor de idee. Pas als dan blijkt, dat het gaat, kunnen later de andere krachten gewonnen worden voor het grote plan.... al zullen er altijd wel enigen zijn, die, uit welk motief dan ook, niet veel voelen voor het nieuwe.

Nadat aldus gebleken was, dat de nieuwe methode inderdaad waarde had, deed het gemeentebestuur een volgende stap. Indien de idee van de globalisatie juist is, indien het gewenst is, dat aangesloten wordt bij het milieu, bij de woonsfeer van het kind.... dan is de consequentie daarvan, dat op Rotterdamse scholen de globalisatiemethode op de voor Rotterdamse kinderen meest geëigende wijze moet worden toegepast. Maar ook hiër ging men niet over één nacht ijs. Het gemeentebestuur had eenvoudig een wijziging, of liever: een algehele verandering van het leerplan, kunnen vaststellen. Dit geschiedde echter niet; voorlopig beperkte men zich ertoe het leerplan voor de scholen met voortgezet onderwijs (de z.g. B-scholen) meer in contact te brengen met de levenssfeer van het kind. Een onderwijshervorming op grote schaal wenste men n.l. op *wetenschappelijke* wijze voor te bereiden, daarbij rekening houdend met de ontwikkeling van psycho-techniek, ook op paedagogisch gebied. Om te onderzoeken, waar men dan wel bij kon aansluiten, werd een woordenschatonderzoek ingesteld. Dit onderzoek is een van de omvangrijkste, welke tot dusver op dit gebied zijn gehouden. 3469 proefpersonen werden op hun of haar woordenkennis onderzocht. Het zou ons hier te ver voeren, alle details van dit onderzoek naar voren te brengen. Maar toch moeten we op enkele dingen wijzen, al was het maar

om aan te tonen, dat er iets gebeurt in Rotterdam, dat er daar leven in de paedagogische brouwerij is.

Allereerst moet inzake dit veelomvattend onderzoek opgemerkt worden, dat de onderwijskrachten zèlf de proefleiders waren bij de test. Wel werd een commissie gevormd (bestaande uit de gemeentelijke onderwijsinspectie, 2 leden van de inspectie van het geneeskundig schooltoezicht en enige onderwijskrachten), die het gehele onderzoek verder technisch organiseerde, maar... de man en de vrouw voor de klas hadden de leiding van de proef. Zo werd het heilig huisje van de theoretische paedagogiek ook opengesteld voor den gewonen „meester en juffrouw”. En wat was het gevolg? Dat bij velen de aanvankelijk bestaande sceptische houding, waarover we in het begin van dit artikel spraken, plaats maakte voor enthousiasme. Niet bij allen natuurlijk, maar over het algemeen mag het oordeel, dat ik uit de mond van een ervaren onderwijsman hoorde: „Het gemeentebestuur heeft het toch maar klaargespeeld, dat ze dat werk met veel toewijding hebben gedaan”, als juist gelden. Zo werd de bodem geploegd, waarin het zaad van de globalisatie-idee later wellicht zal kiemen.

Nog maar zelden is het gebeurd, dat zóveel onderwijskrachten als proefleider betrokken werden bij een der grootste tests, ooit in Nederland (en we kunnen gerust zeggen: ooit ter wereld) gehouden.

Daarnaast ging het gemeentebestuur over tot een andere maatregel om de invoering van de globalisatiemethode geleidelijk voor te bereiden. In het Maarten-Maartenshuis te Doorn werd in de herfstvacantie van 1937 een meerdaagse conferentie gehouden, waar het probleem van de globalisatie van meer dan één kant werd toegelicht, waar de werkers en werksters in de school in de gelegenheid waren, hun praktische ervaringen uit te wisselen, vragen te stellen aan de inleiders op deze bijeenkomst en last but not least... op gezellige wijze in contact met elkander en met de onderwijsinspectie deze dagen door te brengen. Een dergelijk initiatief tekent de democratische verhoudingen, die momenteel in de onderwijsorganisatie, althans in Rotterdam, bestaan. Het was een leerzaam en vruchtdragend samenzijn, gewijd aan de hervorming van het onderwijs.

Intussen kreeg het grote woordenschatonderzoek zijn beslag. Momenteel wordt het rapport over dit onderzoek (een uiteraad zeer omvangrijk werk) opgesteld. Natuurlijk ligt het niet in de bedoeling, aan dit rapport een zuiver wetenschap-

pelijk karakter te geven, al zal zeer zeker ook dit element gewicht in de schaal moeten leggen. Hoofdzaak is het praktische resultaat van het onderzoek, dat de basis moet zijn van de verdere invoering der globaalmethoden in het Rotterdamse onderwijs.

Men is er zich volkomen van bewust, dat hetgeen tot dusver werd verricht, nog slechts gedeeltelijke globalisatie is. Globalisatie over de breedte van een geheel leerjaar is het einddoel; zeer terecht wil men bereiken van dit doel echter niet forceren, doch gaat men stap voor stap verder.

Zijn we nu tevreden in Rotterdam? Volstrekt niet, maar de situatie is wel zo, dat men van de onderwijzensmen (vogels van zeer diverse pluimage op politiek en vakverenigingsgebied), wat ook hun critiek moge zijn, niet anders dan bewondering hoort voor de wijze, waarop dit alles aangepakt wordt. Op het congres van de Paedagogische Vereniging in December in Den Haag gehouden, zeide mij een der onderwijsautoriteiten, die zeer voor onderwijshervorming geporteerd is: „Daar bij jullie in Rotterdam gebeurt wat, daar waait een frisse wind”. In de onderwijswereld beseft men, dat er wat gaande is en reeds heel wat bereikt werd.

Tenslotte nog deze opmerking: Rotterdam staat hierbij niet geheel alleen in Nederland. Ook in het noorden van ons land, onder leiding van den heer Welling, hoofdinspecteur, en met krachtige medewerking van de rijksinspectie en van vele leerkrachten in de school, is zeker „iets” gedaan. Daar wordt reeds op menige school een leerplan gevolgd, dat doordrenkt is van de beginselen, welke volgens H. B. bijna

*g.l.o. Hoestraat
1e klas*

*Bij de vele platen,
waaronder de moeilijke naam staat,
wordt de afbeelding bedekt en lezen de kinderen het moeilijke woord*

*g.l.o. school
Soumanstraat
Rotterdam
Daltonmethode*

*Aardrijkskunde
(groep) met kaart
en atlas. Meisje
rechts tekent
met kruisje aan,
dat haar taak
af is*

uitsluitend in België toegepast zouden worden. In vele lezingen tenslotte, wordt gewezen op de urgentie van onderwijs hervorming en daarbij dankbaar gewag gemaakt van wat in deze reeds gedaan is.

De overgang van „kazerne” tot „bijenkorf” is op weg. Zoals meestal, volgt de paedagogische vernieuwing ook hier de sociale en politieke. Zeker, de grote klassen dwingen de leerkrachten tot meer en strenger handhaven van de „orde” dan een tijd geleden, maar toch... er is veel veranderd in de omgang tussen kind en leerkracht. Op vele Rotterdamse scholen tenminste is ook nu van een kazernegeest geen sprake. Men moest eens een kijkje kunnen nemen in sommige scholen (op het moment b.v., als de kinderen hun glas melk drinken, mede een resultaat van het inzicht, dat onderwijs alleen „nuttig effect” heeft, als mede voor gezonde voeding wordt gezorgd en het nijpend tekort op dit gebied in vele proletarische gezinnen op school gecompenseerd kan worden).

Het is trouwens een erkend feit, dat de omgang tussen onderwijskracht en leerlingen tegenwoordig heel wat beter is dan vroeger. Alleen — onze grote klassen zijn weer niet bevorderlijk voor de sfeer op school.

Er gebeurt in Nederland iets. Er is in Rotterdam reeds veel gebeurd. Veel blijft er, dat verricht moet worden, maar — de weg is ingeslagen en de eerste schreden zijn reeds gedaan. Is dat — gelukkig! — niet veel meer dan „bijna niets”?

Op 18 April onderbrak de Engelse radiodienst haar muziek-programma, om onverwachts in het Duits een reeks nieuwsberichten uit te zenden.

Radio

als wapen in de wereldpolitiek

DOOR AUDITOR

Reeds enige tijd geleden wees ik op het gebruik van de omroep als oorlogsinstrument. Sindsdien hebben we op dit gebied zo het een en ander beleefd, vooral in de onheilzwangere Septembermaand van het vorige jaar en in de laatste weken. Wij kregen een aanschouwelijk onderricht, dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet.

Wie zijn oor goed te luisteren legde, wist echter reeds lang *voordien*, hoe noodlottig de invloed van een instrument als de radio kan zijn, als dit zich bevindt in handen van de dictatoren, die het op gewetenloze wijze aanwenden.

Weten wij niet, welk een onheilvolle taak de Italiaanse radiostations vervulden tijdens de roofoorlog van Mussolini tegen de Abessijnen? Ten dienste van de onderlinge communicatie en van de propaganda, waren niet minder dan 1200 radiostations bij de troepen der invallers in gebruik.

In Duitsland stelt men bij voorkeur de omroep als propagandistisch instrument in werking, wanneer men het nuttig acht de terreur, die men beoogt — en die dan ook na zulk een campagne prompt volgt — in een smetteloos blank manteltje van moraliteit te hullen.

Als eerste voorbeeld moge hier gewezen worden op de drijfjacht tegen de Joden: het jachtseizoen op dit wild, werd door de omroep van het Derde Rijk ingeluid op de eerste dag van het Nazi-regime, en het zal eerst eindigen op de dag, dat het ter ziele gaat.

Nemen wij, als tweede voorbeeld, de giftige anti-Franse propaganda, die duurde tot de 13e Januari 1934, de dag van de volksstemming in het Saargebied. Hierbij mogen vooral de weergaloos gemene scheldkanonnaden, die op den Franzen minister van Buitenlandse Zaken, Barthou, werden losgelaten, niet over het hoofd worden gezien; de dag nadat Barthou werd vermoord, werden zij stopgezet. . . .

Nemen wij, als derde voorbeeld, de systematische hitscampagne tegen Rusland, bedreven met behulp van Russische emigranten, die in Berlijn hun bureau's hebben gevestigd. Opmerkelijk in deze campagne is, dat zij de éne keer veel heftiger is dan de andere; een verschil in toon, dat niet in de laatste plaats schijnt te worden bepaald door een Duitse

commissie, die bij de handel met Rusland is geïnteresseerd. Non olet. . . Geld „stinkt niet”.

Nemen wij, als vierde voorbeeld, de hitscampagne tegen het voormalige, min of meer zelfstandige Oostenrijk, en tegen zijn kanselier Dollfuss. De 25e Juli 1935 werd hij door Nazi's vermoord. In aansluiting aan het, 's avonds tegen elf uur uitgezonden, extra-bericht over de moord op den Oostenrijksen kanselier, bracht de bruine omroep enkele van de vrolijkste danswijsjes ten gehore. Men hoorde: „Die Sterne strahlen heut noch mal so hell” en „Ik meende te dromen”. Aan welke laatste deun de omroeper verheugd toevoegde: „Maar waar is het toch. . . !”

Nemen wij, als vijfde voorbeeld, de kort nadien ingezette radio>veldtocht tegen Schuschnigg en de zijnen.

En tenslotte: de alles in de schaduw stellende hitscampagne tegen Tsjechoslowakije. Een radio>veldtocht, die overigens merkwaardig vroeg werd ingezet. Interessant is, dat het hoogtepunt van een der éérste anti-Tsjechoslowaakse uitzendingen van de „Deutschlandsender” op 7 December 1935, gevormd werd door het voorlezen van een pro-Henlein-artikel uit. . . *De Maasbode*.

De Nazi's schijnen een speciale voorkeur te hebben voor het misbruiken van buitenlanders, die zich al dan niet toegankelijk in Duitsland bevinden, ten bate van de bruine propaganda. Lukt het hen den een of anderen argelozen buitenlander te overdonderen, dan wordt zulk een onnozele hals voor de micro gesleept, om van zijn liefde voor Duitsland en van zijn bewondering voor den Führer te getuigen. Vooral Engelsen zijn hiervoor zeer in trek. Typisch is, dat in de Septemberdagen een of andere volslagen onbekende journalistieke groothed uit Toronto (!) het — natuurlijk voor Hitler geestdriftig gestemde — buitenland heette te ver-
tegenwoordigen.

Wie hebben er trouwens in de Septemberdagen al niet voor de microfoon het woord gevoerd? Hitler en Chamberlain, Daladier en Mussolini, Benesj en Hodza, Spaak en Colijn, en zelfs de Paus. Vooral op de korte golf wemelde het letterlijk van propagandatoespraken. We hoorden Japanners, die in een wonderlijk Duits brabbeltaaltje, hun duitje bijdroegen in de Duitse „wereldvoorlichting”. De meeste Europese stations zonden — vaak elk uur — nieuwsberichten in andere talen uit; voorop natuurlijk Berlijn, Rome en Moscou. De Engelse B.B.C. bracht avond aan avond, op drie korte-golf-zenders, een uur lang de laatste nieuwsberichten

in het Duits, Spaans en Italiaans. Straatsburg, dat negen maal per dag berichten in de Duitse taal uitzond, werd bijgestaan door drie andere Franse staatszenders, benevens door drie particuliere zenders. De Poolse en Hongaarse anti-Praag-uitzendingen leken op de Duitse, als het ene bedorven ei op het andere. En tussen dit alles door kraakten en knetterden de stoorzenders erop los. Een helse cacophonie in de aether! De Duitse gruwelberichten tegen Praag werden enkele uren later op scherp-ironische wijze door Radio-Melnik weerlegd. Waardoor weer de woede der Duitsers werd aangewakkerd. Een stemming, die in de daarop volgende Duitse anti-Praag-uitzendingen duidelijk te bespeuren was. Tevens werd de Duitse omroep benut voor het verstrekken van instructies voor het voeren van een burgeroorlog in Tsjechoslowakije. Nauwkeurig werd aangegeven, hoe de „Sudetenduitse broederen” zich in straatgevechten hadden te gedragen (o.a. op de 19e September). Ook werd tot dienstweigering aangezet.

De communistische „geheime zender” 29,8 slaagde erin 20 minuten na de rede van Hitler in het Sportpaleis, den Führer uitvoerig van replek te dienen. Een prestatie!

Ook Chamberlain antwoordde, zij het enigszins laat. Blijkbaar heeft ook hij de microfoon leren waarderen; telkenmale als hij een tocht naar de bruine steden aanving en na zijn terugkomst uit het Arische Mekka, deed hij het Engelse volk kond van zijn meningen en bevindingen. Hij deed zich voor als de zwakke, oude man; en wist zo menige brave ziel tot tranen te ontroeren. Onderwijl lachten de dictatoren, die den wildeman speelden, in hun vuistje. Zakelijk en mannelijk bleef van hen allen alleen Benesj, die dan ook voor regeren niet deugde....

Hoe hebben nu de *Duitsers* op dit alles gereageerd? In een brief van een Duitser — afgedrukt in de *Neue Vorwärts*, Parijs — lezen wij: „Door de omroep wisten de mensen zeer veel van het werkelijke gevaar. Men zag niet veel volk in de restaurants. Men bleef thuis bij zijn radiotoestel zitten, en luisterde naar Praag, Straatsburg, Luxemburg.”

En een Naziblad, de *Westdeutsche Beobachter*, schreef:

„Wij ontmoetten gisteravond toevallig een volksgenoot, die door de toestand in de wereld nogal in de war was. Toen wij hem de reden van zijn gedrukte stemming vroegen, verwees hij ons naar de berichten van de buitenlandse zenders en bladen. In de al te grote nieuwsgierigheid naar mededelingen van buitenlandse zenders, zien wij een bron van de ongegronde geruchten der laatste weken.”

Tegen deze beïnvloeding door het buitenland, in de rustige sfeer van de huiskamer, moet worden gereageerd.

Tegelijk met de toespraak van den haatprediker, moet er iets van de sfeer van bedwelming der in de vergaderruimte opgezweepte massa's, de huiskamers der „volksgenoten” binnendringen. Die massa-bedwelming, die razernij — welke de *Nazi-spreker* niet kan ontberen — moet ook den *radio-luisteraar*, moet de millioenen radioluisteraars blind en stom maken. Niet te stom echter, want zij moeten meekrijsen, meebrallen, met het haatkoor van de beschonken massa's. Ook zij moeten zich opstellen in het gelid der blinden, die marcheren op het pijpen van de leiders. Zij, *juist zij*, moeten zich onderwerpen, moeten mee optrekken zonder te vragen, waarheen de weg voert, die men hen laat gaan. Zij moeten mee optrekken met de blinden, zonder na te denken, zonder gelegenheid te krijgen om tot zich zelf te komen.

Zo willen de Nazi's het, maar de werkelijkheid is wel enigszins anders. De Duitser voor zijn radiotoestel, krijgt gelegenheid zijn hersens te laten werken. (Niet voor niets heeft Goebbels het organiseren van „luister-gemeenschappen” voorgeschreven. *Italiaanse „luister-bijeenkomsten”* zijn ons al bekend uit Silone's *Brood en Wijn*.) En als de luisteraar zijn verstand eenmaal gebruikt, dan draait hij al heel gauw aan de knop van zijn toestel en hoort dan eensklaps een andere stem: de stem van het buitenland. Hoe het beluisteren van niet-Duitse radioberichten op een nog enigermate functionnerend Duits brein kan inwerken, bleek ons reeds uit de opmerking van de *Westdeutsche Beobachter*. Maar ook de opgewonden redevoeringen, die door den „Reichs-sendeleiter” Hadamowsky, door den „Landeskulturverwalter” Brouwers en door den Westduitsen „Gauleiter” der N.S.D.A.P., Grohé, op de „Rundfunktagung” in Düsseldorf (October 1938) werden afgestoken, wijzen in die zelfde richting.

Overal in de wereld kon men gedurende de Septemberdagen de angst voor de oorlog waarnemen. Hoe heel anders was dit in Augustus 1914! Natuurlijk heeft de tegenwoordige angst voor de oorlog velerlei oorzaken. (Men kent de gruwelen, die de oorlog over China, over Spanje gebracht heeft; men ducht de wrede vernielingsmachinerie in een toekomstige oorlog enz.)

Bij dit alles komt nog een andere oorzaak, in het leven geroepen door het bestaan en de machtige invloed van de radio. In 1914 werd het „laatste nieuws” *alleen* bekend door

de „extra tijdingen” van de nieuwsbladen. Op straat kochten de mensen de extra-nummers, lazen snel de vetgedrukte berichten, stelden zich op de hoogte van de jongste gebeurtenissen en bespraken ze — heet van de naald — met anderen, die eveneens een „extra-tijding” gekocht en het belangrijkste er uit gelezen hadden.

Op de straat, waar men zich met *de anderen*, met de massa, verbonden voelde, kwam, als eerste reactie op de zo juist gelezen berichten: het hoera-patriottisme. Iemand schreeuwde „hoera!”. Anderen schreeuwden mee. Allen schreeuwden. Men was één hart en één ziel. Op ten oorlog!

Thans echter komt het laatste nieuws bij de mensen *thuis*. Ieder ogenblik wordt de luisteraar op de hoogte gesteld met de gebeurtenissen. In zijn kamer, bij het radiotoestel, naast zijn vrouw en kinderen, is hij meer aan *zichzelf* overgelaten. En *hier*, thuis, is de reactie natuurlijkerwijze een geheel andere dan op de straat. *Hier*, in de sfeer van de huiskamer, denkt hij, als hij de dreigende berichten hoort, het eerst aan zich zelf, aan zijn gezin, aan het ongeluk, dat hèn boven het hoofd hangt. *Hier* is hij „egoïstischer” en geeft zich natuurlijker. Hij verbergt zijn bezorgdheid niet voor de „anderen”. *Hier* stromen iemand niet zo gauw de frasen uit de mond en is men niet zo gauw „geestdriftig”, want men ziet de nijpende angst op het bezorgde gezicht van vrouw of moeder. Hoe ver lijkt toch de tijd achter ons te liggen, waarin de vrede-stoespraken van den Duitsen minister van Buitenlandse Zaken Curtius, en van den Engelschen kanselier van de schatkist Snowden, van Den Haag uit door de Duitse zenders werden uitgezonden — de tijd, dat de Duitse autoriteiten het als een bijzondere onderscheiding voelden, Professor Einstein op de Berlijnse Radiotentoonstelling als gast te mogen begroeten —, de tijd, dat de Duitse stations de uitreiking van de Nobelprijs in Stockholm en de redevoering van Thomas Mann tot het Duitse publiek brachten —, de tijd, dat Professor Butler, de president van de Columbia-Universiteit te New-York, voor de micro van de zender Berlin werd geïnterviewd.... Is dit alles werkelijk al weer zolang geleden? Er zijn nauwelijks tien jaren verstreken, sinds de Duitse omroep dergelijke uitzendingen verzorgde. Maar tegenwoordig hebben die zenders heel andere zorgen aan het hoofd. Tegenwoordig moeten zij zich bezighouden met anti-Amerikaanse en zelfs anti-Nederlandse hitscampagnes, en opnieuw — in Maart j.l. — met een leugen-veldtocht tegen Praag. (Die in niets verschilde van die in Sep-

tember.) Tegenwoordig moeten zij er zorg voor dragen, dat zo weinig mogelijk de stem van het buitenland in de Duitse huiskamer weerklinkt. Weshalve er, naast tal van andere maatregelen, onlangs een „Gemeindefunk” is opgericht, die tot taak heeft de middelgrote en kleine steden en dorpen te voorzien met transportabele luidsprekerinstallaties. In samenwerking met de omroepindustrie heeft deze „Gemeindefunk” speciale toestellen geconstrueerd, die door het Goebbelsministerie worden aanbevolen. De installaties worden in transportkoffers gemonteerd en kunnen direct in werking worden gesteld.

Maar wat geeft dit alles, als de luisteraars toch *buitenlandse* stations aanzetten, alhoewel dit als „hoogverraad” beschouwd wordt en dienovereenkomstig wordt bestraft? Niets laat zich echter zo moeilijk achterhalen als het beluisteren van „verboden stations”. Daarbij komt, dat de beschaafde wereld, die langzamerhand de waarde van een goed functionerende en met beleid aangewende omroep is gaan beseffen, het propagandaministerie steeds groter moeilijkheden in de weg legt. Zo is er sinds korte tijd een anti-fascistische geheime zender in Danzig, die sterk de aandacht trekt. Daar zijn de in het Duits gehouden voordrachten tegen fascisme en verderfelijke zelfoverschatting van een bepaald ras, die door het Vaticaan worden uitgezonden. Dan spreken toonaangevende Engelse persoonlijkheden — als Sidney en Beatrice Webb — over „29,8” tot het Duitse volk. Of richten zich (zoals bijvoorbeeld op 18 December 1938) figuren als Lion Feuchtwanger, Leonhard Frank, Alfred Doebelin en Edmond Vermeil, Professor in de Germanistiek aan de Sorbonne, via het station „Paris-Soir” tot de Duitsers.

Om elk „onheil” te voorkomen, worden in Duitsland de zogenaamde „Klein-Empfänger”, ontvangtoestellen, die slechts de uitzendingen van de respectievelijke streekzenders en de „Deutschlandsender” doorlaten, gefabriceerd en gepropageerd. Als ideaal staat Goebbels voor ogen: „Sterke zenders, zwakke ontvangtoestellen!”

In het bezette Tsjechoslowakije werd minder omslachtig te werk gegaan. De Tsjechische bevolking moest aan de Duitse geweldenaars onmiddellijk — 15 en 16 Maart j.l. — de radio-toestellen en wapens inleveren.

Men mene niet, dat Mussolini andere middelen te baat neemt. Hij heeft met de anti-Britse propaganda van zijn zender in Bari, schitterende zaken gemaakt. Die uitzendingen

waren een goedkoop diplomatiek handelsobject in handen der Italianen tegenover Engeland. Staat gij mij een lening toe, dan staak ik de tegen u gerichte propaganda van het station Bari. En de Engelse diplomaten waren blij, dat Bari voortaan zou zwijgen. Maar wie garandeert hen, dat morgen de dag niet een *nieuwe* Italiaanse zender de taak van Bari overneemt? Dat wordt dan weer een nieuw handelsobject. En zo kan men doorgaan.

In zijn boek over de oorlog in Abessinië heeft maarschalk Badoglio er met nadruk op gewezen, dat Italië nog veel meer radiostations nodig heeft. In Augustus 1938 begon men in Italië met de bouw van niet minder dan 50 nieuwe zendstations, die een totaalsterkte van 935 Kw. zullen hebben. Ook heeft men plannen voor de oprichting van een zender in San Remo, hoewel de zender Genua, met een capaciteit van 10 Kw. voldoende zou zijn voor dit Italiaanse gebied. De zenders, bestemd voor de buitenlandse propaganda — in het bijzonder die voor Noord- en Zuid-Amerika, het Oosten en het Middellandse Zeegebied — werden versterkt. Het station Rome zal in de toekomst over twee zenders, elk van 100 Kw., en over drie, elk van 50 Kw., beschikken.

Wat de Duitse radio-propaganda in Tsjechoslowakije beoogde, precies datzelfde wil tegenwoordig de omroep-campagne der Italianen, op korte golf 32, in Corsica; den Corsicanen wordt met veel pathos en moederliefde duidelijk gemaakt, dat zij door de wrede Fransen onderdrukt en uitgebuit worden en dat het met hen pas beter zou gaan op dat ogenblik, waarop zij Italianen in het vrije Italië van den Duce zouden worden.

Zelfs een Engelsman, Sir Arthur Willert, de vroegere chef van het „Foreign Office”, voelde zich gedrongen vier maanden geleden in het „Royal Institute of International Affairs” de aandacht te vestigen op de gevaarlijke propaganda door de dictatuurlanden bedreven. Bij deze gelegenheid zei hij, sprekende over de omroep: „Veel van deze propaganda behoort tot de ontzaggelijke stormaanval, welke door de totalitaire landen, Duitsland, Italië en Rusland, met hun kortegolf-uitzendingen in vreemde talen is ingezet. Ik meen met recht te mogen zeggen, dat die landen programma's in alle denkbare talen uitzenden. Zo herinner ik mij, gedurende de Abessijnse crisis te hebben gehoord, dat de B.B.C. dagen lang met de handen in het haar zat, om een uitzending uit Berlijn, die geen harer beampten kon ontcijferen. Later bleek, dat het een uitzending in de Zoeloe-taal was.”

En ondanks al deze feiten windt de Duitse Rijkskanselier zich op, zoals blijkt uit zijn jongste redevoering in de „Rijksdag“: „Als het niet uit is met de Duitse radio-uitzendingen uit zekere landen, zullen wij deze weten te beantwoorden!“ „Weten te beantwoorden!“ Is het niet precies *omgekeerd*? Welke landen zijn het, die de omroep als wapen in de internationale politiek het eerst hebben gehanteerd? En welke staten zijn er tenslotte — schoorvoetend — toe overgegaan, deze radio-aanvallen te beantwoorden? Zelfs een prominent Engelsman moest, zoals wij lieten zien, op dit feit de aandacht vestigen. (Gewezen zij ook op de uitvoerige discussie over „radio, als propaganda-middel“ in het Britse Lagerhuis. 15 Februari l.l.)

Wij hebben den Duitsen Rijkskanselier geciteerd. Mogen wij in dit verband nog enkele, uit *Mein Kampf* afkomstige, woorden in herinnering brengen? — „Het is de taak van den politieken leider met de zwakheid en de bestialiteit rekening te houden.“ (blz. 650.)

De dictaturen misbruiken de omroep; deze moet zijn deel bijdragen in de *geestelijke mobilisatie*, die het volk oorlogsbereid maakt. En het doel van de radiopropaganda *tijdens* de oorlog is: het schokken van de tegenstandswil bij den vijand.

Een bijzonder — en meer speciaal ook voor Nederland belangrijk — hoofdstuk sneed de *National-Zeitung* (Basel) van 2 September 1938 aan: het blad stelde de vraag, of de kleine neutrale staten hun recht op uitzending tijdens een oorlog zouden behouden, en bleek van mening, dat een werkelijk *neutrale* berichtgeving omtrent de oorlogstoestand en de politieke situatie, door *beide* oorlogvoerende partijen als schadelijk zou kunnen worden aangezien. Elk der strijdende partijen zou dan deze zender van een neutrale staat, als „vijandig“ brandmerken. De *National-Zeitung* vreest, dat „tijdens een oorlog neutrale staten hun neutraal recht op uitzending, onder bepaalde omstandigheden door een hunner burenen ontnomen“ zou kunnen worden.

Of echter *tijdens een oorlog* de omroep überhaupt te gebruiken zal zijn, staat nog te bezien. Men bedenke maar eens, dat elk land in de gelegenheid is door *stoorzenders* de omroep van den vijand onbruikbaar te maken. Wat zou er dan van de uitzendingen terecht komen? Geen enkel station zou te volgen zijn.

Een fantastisch hoorspel van de Amerikaanse omroep over de oorlog der „Mars-bewoners“ tegen de bewoners der

aarde...., en onmiddellijk denken vele luisteraars, dat de oorlog uitgebroken is. Er ontstaat een paniek. Zenuwaa>vallen. Huilende mensen.... Een misverstand. Het was maar een hoorspel.... De werking van deze uitzending toonde echter „ondubbelzinnig”, zoals de bekende journaliste Dorothy Thompson in de *Herald Tribune* concludeerde, „dat het gevaar niet van Mars, maar van de theatrale demagogie dreigt”.

Hoe moet de radio-propaganda van de *democratische staten* worden gevoerd? Een vraag, die wij reeds vaker besproken hebben. Die propaganda moet behendig, doordringend, zij moet levendig zijn. Geen enkel middel, dat de techniek biedt, mag worden verwaarloosd. De democratische omroep heeft tot taak, telkens weer, *de waarheid en niets dan de waarheid* te verkondigen, háár te plaatsen tegenover de halve, de verdraaide waarheden, die veel gevaarlijker zijn dan dikke leugens. Wie de waarheid uitspreekt, mag niet in zijn schulp kruipen, mag niet te bescheiden zijn en de zwakkere spelen. Hij moet voor zijn overtuiging staan. Want *hij* is de *sterkere*. Zwak is hij, die de waarheid schuwt, schuwen moet.

Wij sluiten ons volkomen aan bij de woorden door Georges Duhamel, op 25 October 1938, in het „Institut de France” uitgesproken:

„Nu rest mij nog, om mijn uiteenzettingen te voltooien, de taak, te spreken over de omroep als *informatie-middel*. De waarde van de omroep op dit gebied schijnt onaanvechtbaar. Toch dient er steeds de nadruk op te worden gelegd: de omroep is slechts een tolk. Hij dient zowel de laagste als de hoogste menselijke hartstochten; hij heeft de waarde, die de mensen hebben, welke zich van hem bedienen. Als die mensen zich vergissen, als die mensen liegen, vergist zich de omroep, liegt de omroep. Zijn draagwijdte en zijn snelheid zijn groot, des te gevaarlijker zijn de leugens, die hij verspreidt. De omroep is een strijdmachine, die bevelen overdraagt en de geest onderdrukt. Onder deze voorwaarden wordt hij aangewend tegen de vrije ontplooiing van de hoogte en waardigheid der menselijke persoonlijkheid.

Gij ziet, al deze overwegingen voeren ons terug naar het gebied der *moraal*, en het is alleen op dit gebied, dat een waarachtige vooruitgang kan worden bereikt.”

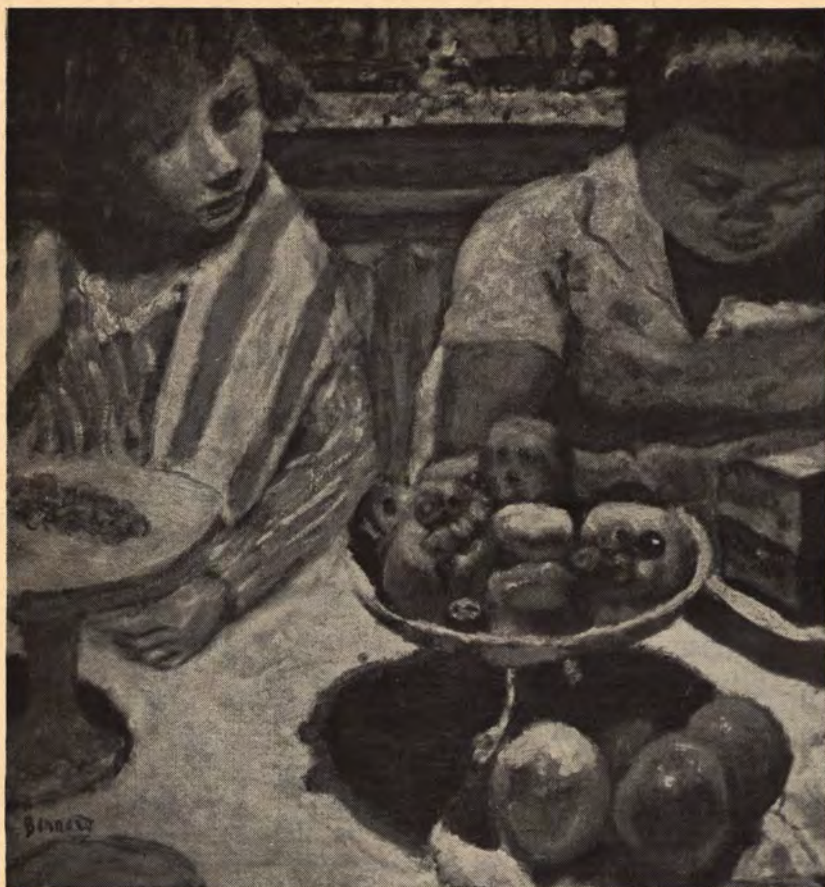

Jos. de Gruyter:

Parijse schilders

in het Stedelijk Museum

Onder de bescherming van de „Association Française d'Action Artistique” werd onlangs in Amsterdam een uitgebreide tentoonstelling gehouden van het werk van acht Parijse schilders. „Parijs” is tegenwoordig een internationale term, maar de vertegenwoordigden waren Frans, met uitzondering van den Spanjaard Picasso. De keuze van het achttal was niet zonder willekeur, ongeveer de helft der aanwezige werken bleek afkomstig te zijn van den handelaar Paul Rosenberg en niet allen waren even goed, laat staan even volledig vertegenwoordigd. Maar ondanks deze bedenkingen was het een pakkende, zelfs indrukwekkende tentoonstelling, die den bezoeker ruime gelegenheid bood zich eens te bezinnen op het vraagstuk van de moderne kunst. Het vraagstuk is samengesteld en ik kan hier in het beste geval slechts enkele kanten ervan belichten. Voor velen is de moderne kunst moeilijk te verstaan en als geheel wekt zij inderdaad, het streven naar klaarheid ten spijt, een indruk van grote wanordelijkheid. De spanningen en strijdigheden van onzen tijd weerspiegelen zich duidelijk op dit terrein; stijlen, scholen, „ismen” of modes hebben elkander met verontrustende snelheid opgevolgd en telkens treft een ongebreideld individualisme. De kunstenaar van thans schijnt bijna gedwongen te vechten voor zijn eigen waarheid of schoonheid, hardnekkig beschermt en cultiveert hij zijn eigen geestelijke bloementuin. Hij herhaalt levenslang, bij steeds grotere verfijning en volmaking, éézelfde motief (Braque) of wel hij stort zich, met de roekeloosheid van een bezetene, telkens weer in een nieuw avontuur (Picasso). De

„Kasopmaken”
± 1925

laatste vijftig jaren hebben voor den beeldenden kunstenaar ongekende perspectieven geopend en belangrijke krachten losgewoeld, maar alles schijnt nog in een branding te verkeren, alles heeft veel weg van een crisis in een langdurig proces van kunstondergang en kunstvernieuwing, van afbraak en opbouw. Een strijd als op leven en dood, maar een boeiende, vaak grootse strijd.

We mogen inmiddels het chaotisch aanzien van een groep van werken als deze ook weer niet overdrijven. Ondanks hun individualistische levensinstelling hebben de „moderneren” onderlinge aanrakingspunten. Een gemeenschappelijke traditie, een duidelijke grondslag van overeenkomst ontbreekt, maar er zijn niettemin samenhangen. Zulk een verband is bijv. de behoefte aan heldere en sterke, schone of expressieve kleur.¹⁾ In dit opzicht hebben deze schilders conse-

¹⁾ Indien ook het latere werk van Vuillard en Utrillo op de tentoonstelling te zien was geweest, dan had men dit nog sterker kunnen beseffen.

quent het streven van de Impressionisten voortgezet, die voorgoed afrekenden met de grijze of bruine ateliertoon, buiten in het vrije gingen werken en hun indrukken van de natuur, van zonlicht en ruimte, zo fris en direct mogelijk op het doek vastlegden. (Denk bijv. hier te lande aan de grasgroene weiden met bontgevlekte koeien van Willem Maris.) In vroeger eeuwen was de tekening, de vormgeving, het vooropgestelde en werd de kleur doorgaans meer bijkomstig geacht; de kleur werd als het ware in de tekening ingewerkt of ingelast. Daarentegen „denkt” een modern kunstenaar allereerst in kleuren, of minstens zijn kleur en tekening voor hem onafscheidelijke en gelijkwaardige elementen. Meestal echter overheerst de kleur, en hierin weerspiegelt zich het sterk bewogene van onze cultuur, want betekent de lijn vooral het stabiliserende in een kunstwerk, de kleur drukt voornamelijk de emotie uit.

De modernen willen evenwel niet, zoals de impressionisten, directe natuurindrukken weergeven door middel van zuivere of felle kleuren. Zij wensen juist afstand te scheppen tot het natuurbeeld, zij willen de natuur vergeestelijken, stileren, vervormen of zelfs geheel uitschakelen. Dit proces begon bij Van Gogh en men noemt het Expressionisme (van expressie-uitdrukking), in tegenstelling tot Impressionisme (van im-

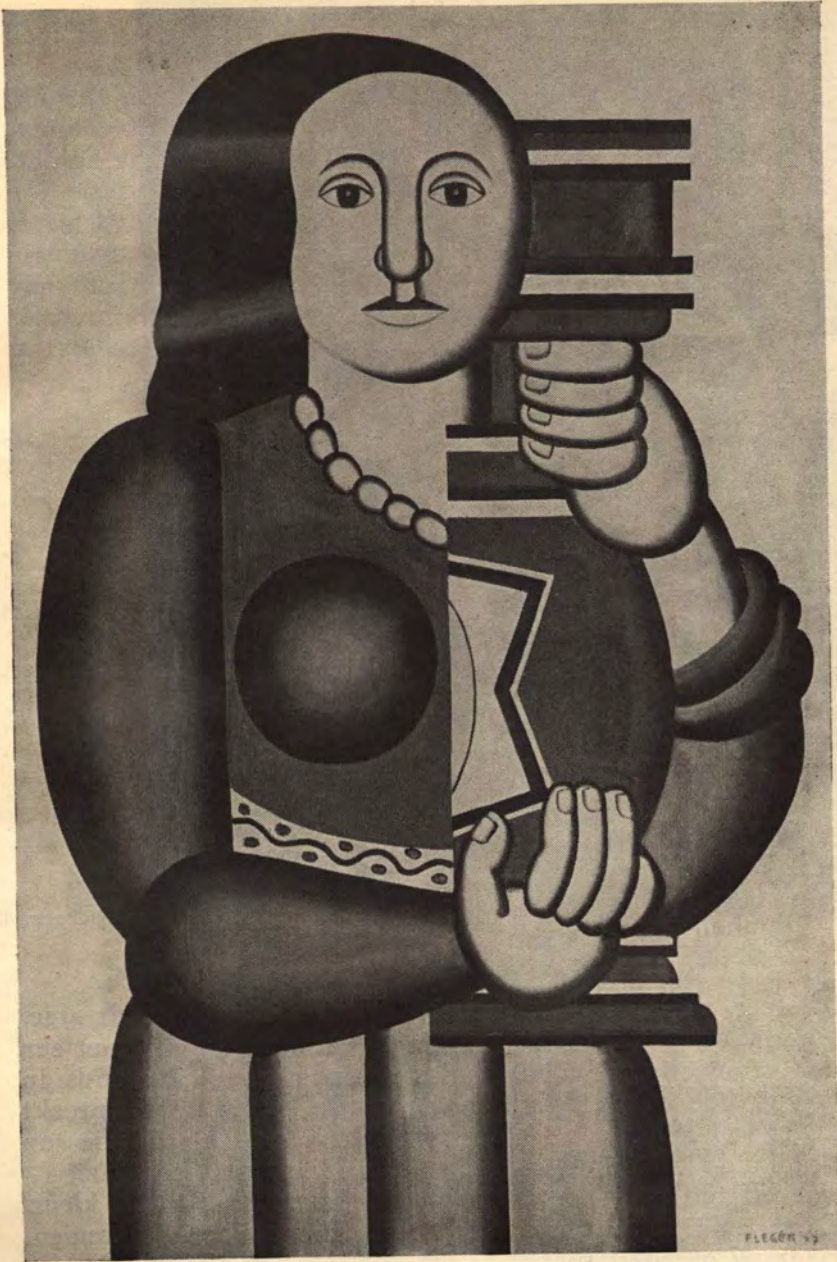
Henri Matisse
„Rust in het park”
1933

pressie-indruk). Niet langer dus op meer of minder volgzame wijze beelden uit de werkelijkheid weergeven, maar zelfstandig een innerlijke werkelijkheid verbeelden; niet afgaan op passieve indrukken van buiten af, maar van binnen uit actief optreden, ingrijpen, iets uitdrukken: een levensgevoel, levenshouding, levensgeloof. Ruwweg gesproken is dit het algemene kenteken van de moderne kunst, maar binnen dit algemene kader treffen zeer grote onderlinge verschillen. Juist omdat het totale scheppingsproces minder „van buiten naar binnen” en zoveel drastischer „van binnen naar buiten” verloopt, treden de individuele verschillen van geest en temperament sterker dan vroeger op de voorgrond. Bonnard en Vuillard zijn de oudsten van het gezelschap, zij staan dan ook het dichtst bij het Impressionisme, al is hun kunst meer dromerig, meer nadenkend op enigszins phantastische, bekoorlijke wijze. Bonnard, door en door Fransman in zijn liefde tot het schone handwerk, was mooi vertegenwoordigd. Aan hem verwant is Matisse, eveneens allereerst een vertolker van eigenaardige, dichterlijke kleurharmonieën, maar niet zo argeloos als zijn beide voorgangers. Matisse behoort kennelijk tot een jongere geestesgesteldheid, hoewel in leeftijd nauwelijks verschillend met de vooraf genoemden; hij is ongeduriger en wisselvalliger, bewust en paraat, met afwisselende momenten van speelsheid en gekweldheid.

Een tragische klank heeft het werk van den sterk menselijken, opstandigen, vaak onbeheersten Rouault en van den tegelijk verfijnden en wrangen Utrillo, een schilder van het Parijse stadsbeeld; deze beiden zou men moderne romantici kunnen noemen. Maar de grote scheidingslijn komt hierna, met Léger, Braque en Picasso, alle drie in 1881 geboren en alle drie zich zo ver verwijderend van de natuurverschijningen, dat de beschouwer moeite kan hebben een „onderwerp” in hun doeken te herkennen.

Onderling toont dit drietal dan echter weer krasse verschillen, vooral Léger staat apart, zowel door zijn zwakkere begaafdheid als door zijn dogmatische mentaliteit. Hij zoekt niet zozeer een vergeestelijking als wel een soort van industrialisering van de kunst, en maakt schilderijen zoals een ander machines maakt, of waren „en gros” fabricceert. Hij ziet de mechanisering van onze samenleving en schijnt door deze gedachte behekt. Aldus komt hij ertoe op een grondslag van technisch-industriële, geometrische vormgevingen levensbeelden te schilderen, waarin niet enkel alle stemming

Ternand Léger

Vrouwen met vaas, 1927

Stilleven, 1924

of sfeer, maar ook alle menselijkheid volstrekt wordt afge-
wezen. Vergelijkt men bijv. zijn „Vrouw met vaas” met een
der vrouwefiguren van Matisse, dan springt aanstonds in
't oog hoe ontziend het eerste werk is. En toch spreekt
Léger's plakkaat-achtige kunst met haar gladde verf, die aan
ripolin doet denken, van een dodelijke ernst en is zij —
zichzelf ten spijt misschien — vaak zeer fraai in de kleur.
Zij zal als tijdsverschijnsel een bepaalde betekenis behouden,
maar zij ontroert niet.

Anders is dit bij Picasso, de meest drastisch emotionele
schilder van het achttal en de belangrijkste vertegenwoor-
diger van wat men samenvattend „het modernisme” noemt.
Beurtelings verguisd en luidruchtig bewonderd, is Picasso

voor velen een raadselachtige, onbegrijpelijke, haast onheilspellende figuur, wiens ontwikkeling door plotselinge wendingen gekarakteriseerd wordt en aan wiens kunst men schijnbaar nimmer houvast heeft. Een volledige tentoonstelling van zijn werk zou trouwens duidelijk maken, dat hij nog meer bokkesprongen en zigzaggen maakte dan reeds tot uiting kwam in het aanwezige in 't Museum. En toch heeft men naar mijn inzien het recht niet, den kunstenaar in dezen van moedwil te verdenken. Veeleer reageert hij met een seismographische gevoeligheid op al wat er leeft en gist en worstelend tot uitdrukking wil komen in onze stormachtige

Pablo Picasso

„Circusakrobaten“
1905

tijd, daarbij soms van het ene uiterste in het andere omslaand. Zijn verscheurdheid — indien hij een verscheurde is — is de verscheurdheid van het huidige Europa. Maar misschien moet het veiliger heten hem alleen 'n Spanjaard te noemen.

Evenals Léger, kan Picasso soms onmenselijk zijn; maar dan is zijn wreedheid bezielde, zijn onmenselijkheid verpletterend; hij begrijpt dat instincten gevaarlijker zijn dan machines. Deze onmenselijkheid betekent tevens strijd, afweer en protest, een bezwering van de destructieve tendenzen, gelijk in zijn geweldige „Guernica”²⁾, waarin hij met koude wel sprekendheid al zijn haat, zijn verbittering, zijn verachting over deze wandaad heeft uitgestort. Een folterend werk, dat boekdelen spreekt over wat er om kan gaan in den tegenwoordigen mens in Europa; een tijdsdocument, waarbij Léger's constructies haast kinderachtig aandoen en dat ons de lyrische kleurharmonieën van Bonnard en Matisse een ogenblik glad doet vergeten.

Maar Picasso kan het ook anders. Hij kan ook teer, weemoedig, lieflijk zijn. Men kon zich nauwelijks iets stillers denken dan de magere gestalten van zijn Circusacrobaten in het Stedelijk Museum, waarover een zacht heimwee speelt, een vragende verwondering, een vreemd gevoel van eenzaamheid. De sfeer van dit werk is uiterst ongrijpbaar; het raakt aan het lusteloze, het afwezige, en tegelijk is 't sterk door zijn innige menselijkheid. Sommigen achten dezen verstildten Picasso het grootst, ik voor mij bewonder nog meer die late werken met vingerdikke, zwarte contouren als van gebrandschilderde ramen, en met helle, brutale en triomphantelijke schakeringen van groen en rood, geel en blauw, violet en grijs. Uitbarstingen van een buitensporige schepingsdrift, die ons regelrecht doen zien in de draaikolken, in de onweders, in de dreunende strijd van den mens; die ons iets laten voelen van de geheimzinnige en machtige processen van dood en geboorte, afbraak en opbouw, vernietiging en wording.

In Duitsland heet dit thans „ontaarde kunst” — en het wordt ironischerwijze zo genoemd door juist diegenen, die dan toch in de eerste plaats verantwoordelijk zijn voor de onrust dezer tijden! Maar het vereist geen inzicht of moede te voorspellen, dat Picasso's werken deze nationaal-socialistische theorieën zullen overleven.

²⁾ Het grote doek was op de Parijse wereldtentoonstelling en nadien in Londen te zien.

De pachters en de pachtwet

DOOR W. VAN DER SLUIS

Het oude pachtrecht

Wanneer de wetgever den pachter een redelijke positie wil waarborgen, een positie, die in overeenstemming is met de belangrijke functie, die hij in het maatschappelijke bestel inneemt, dan moet hij zich bemoeien met vier zaken. In de eerste plaats moet het pachtrecht voorschriften bevatten omtrent de *pachtsom*, opdat de pachter niet de dupe wordt van de grote en helaas steeds toenemende wanverhouding tussen vraag en aanbod van cultuurgrond. In de tweede plaats moet de voortzetting van de pacht (de *continuatie*) worden geregeld, opdat de pachter niet voortdurend op de schopstoel zit. In de derde plaats moet aandacht zijn gewijd aan het recht van den pachter op vermindering van de pachtsom, wanneer de opbrengst van de bodem door onvermijdelijke toevallen ver beneden de verwachting blijft (de *remissie*). En in de vierde plaats moet de *vergoeding* zijn geregeld voor de door den pachter aangebrachte verbeteringen, wanneer deze de boerderij verlaat.

Van deze vier zaken zijn de twee eerste verreweg de belangrijkste. Hoe beter de twee eerste geregeld zijn, hoe meer de twee andere aan betekenis verliezen.

Hoe waren nu deze vier zaken geregeld onder het oude pachtrecht, dat neergelegd was in een aantal artikelen van het Burgerlijk Wetboek?

De pachtsom. Omtrent de hoogte van de pachtsom was onder de oude pachtwetgeving niets geregeld. Helemaal niets! Deze al-beheersende aangelegenheid was overgelaten aan de twee partijen: pachter en verpachter. Het gevolg was, dat de pachtsom, bij de heersende concurrentie, vrijwel altijd

zó hoog was, dat er voor de pachters niet of nauwelijks van een redelijk bestaan kon worden gesproken, terwijl het den pachter uitermate moeilijk werd gemaakt den landarbeider een redelijk loon uit te betalen. Het gevolg was ook, dat de voordelen van de vooruitgang (hogere productenprijzen, beter bedrijfsbeheer, rationalisatie) na afloop van de pachtjaren bij den landheer terecht kwamen. Het gevolg was eveneens, dat de weg naar een duurzame verbetering van de toestand der pachters (de helft van alle Nederlandse boeren) volkomen geblokkeerd was.

De continuatie. Omtrent de voortzetting van de pacht was in het B.W. niets geregeld. Helemaal niets. Partijen konden in de pachtovereenkomst naar eigen goedvinden de duur regelen. En als de pachtjaren om waren kon de pachter blijven of moest hij vertrekken, al naar het den landheer (die economisch de sterkste was) beliefte. Dat deze „regeling” den pachter in een weinig behagelijke positie plaatste, is zonder meer duidelijk. En dat het algemeen belang hiermee niet gediend was, is evenzeer duidelijk, wanneer men bedenkt, dat de pachter zich bij een zo ongewisse toestand wel tweemaal bedacht, voor hij de verbeteringen aanbracht, die een rationeel beheer vordert.

De remissie. Dit is een onderwerp, dat wèl geregeld was. Art. 1628 van het B.W. bepaalde, dat de pachter aanspraak had op vermindering van de pachtpenningen, wanneer door onvermijdelijke toevallen (overstroming b.v.) de hele of de halve oogst verloren was gegaan. Intussen... in art. 1631 was de bepaling opgenomen, dat partijen konden overeenkomen, dat de pachter voor de onvoorziene toevallen aansprakelijk kon worden gesteld. Het gevolg was dan ook, dat in vrijwel alle pachtcontracten werd „overeengekomen”, dat het recht op remissie werd uitgeschakeld.

Vergoeding voor aangebrachte verbeteringen. Omtrent deze aangelegenheid was in het B.W. niets geregeld. Wanneer de pachter gedurende de pachtijd verbeteringen aanbracht (ontginning van heidegrond, draineren), waardoor de waarde van de boerderij steeg, dan had hij, als hij vertrok, niet de geringste aanspraak op enigerlei vergoeding. De landheer stak de voordelen in de zak.

Zo zag dus het oude pachtrecht (tot 1 November 1938) er uit. Het was diepdroevig. Van enigerlei rechtspositie van den pachter was geen sprake: hij was aan de heidenen (in dit geval dus de landheren) overgeleverd. Dit pachtrecht is

meer dan 100 jaar geleden gefabriceerd en gedurende al die 100 jaar onveranderd gebleven. De vernederende en beledigende positie, waarin de pachter geplaatst was, paste wellicht bij de toestanden, die een eeuw geleden de meest juiste geacht werden. Zij past niet meer in deze tijd.

Het behoeft dan ook niet te verbazen, dat er in de loop der tijden een steeds sterkere drang kwam om in deze toestand wijziging te brengen. *Ik ben er nog altijd trots op, dat het onze Partij was, die de eisen voor een beter pachtrecht het eerst en het scherpst formuleerde en het krachtigst verdedigde.*

Het nieuwe pachtrecht

Het nieuwe pachtrecht, dat op 1 November 1938 in werking is getreden, is niet meer neergelegd in een aantal artikelen van het B.W., maar in een aparte wet, de Pachtwet.

Uitgaande van de vier pijlers, waarop elke goede pachtwetgeving behoort te rusten, zal hieronder worden nagegaan, hoe de zaken thans zijn geregeld.

De pachtsom. Volgens de nieuwe pachtwet moet voortaan elke pachtovereenkomst, op straffe van nietigheid, schriftelijk worden aangegaan (art. 6 lid 1). Dat is alvast een grote verbetering. Mondelinge overeenkomsten zijn goed, zo lang de partijen (pachter en verpachter) met mekaar in vrede leven. Zodra er onenigheid komt, heeft men aan een mondelinge overeenkomst niets. Menige pachter heeft dat tot zijn schade ondervonden.

In geval van nietigheid, als zo pas bedoeld, is de verpachter gehouden tot teruggave van de bedongen pacht prijs, terwijl de pachter niet gehouden is tot enige vergoeding voor het genoten verbruik en de getrokken vruchten (art. 6 lid 2). Mocht het zijn, dat het niet schriftelijk aangaan van de overeenkomst te wijten is aan een omstandigheid, welke den verpachter niet kan worden toegerekend, dan kan de rechter een mildere regeling vaststellen (art. 6 lid 3).

Deze schriftelijke pachtovereenkomst moet voortaan binnen 8 dagen na het aangaan door den verpachter naar den pacht rechter worden opgestuurd (art. 7 lid 1). Laat de verpachter dit na, dan bevat de wet de nodige sancties (art. 9).

Wanneer de pacht rechter van mening is, dat er in het pacht contract buitensporigheden voorkomen of althans de pacht prijs zodanig is vastgesteld, dat hij den pachter, ook bij bijzondere bekwaamheid en ijver, niet de mogelijkheid van een redelijk bestaan zoude laten, hoewel de pachter dat

redelijkerwijs mocht verwachten, dan roept hij de beide partijen op voor een bespreking (art. 7 lid 2). Komt men overeen, dat de buitensporigheden moeten verdwijnen en (of) dat de pachtprijs naar beneden moet, dan worden de wijzigingen neergelegd in een proces-verbaal, dat voor de beide partijen verbindend is (art. 8 lid 1). Komt men niet tot overeenstemming, dan verklaart de pachtrechter de overeenkomst nietig (art. 8 lid 2). De verpachter kan dan de boerderij aan een ander verpachten, maar als in de nieuwe overeenkomst wederom buitensporigheden worden opgenomen, of een te hoge pachtsom, dan zal hij bij den pachtrechter wederom op bezwaren stuiten. Ook kan de verpachter in dat geval de boerderij zelf gaan beboeren of een zetboer aanstellen. Groot is dat gevaar echter niet.

Mocht het zijn, dat de partijen na verloop van tijd een wijziging van de overeenkomst of een aanvulling nodig oordelen, dan moeten ook die wijzigingen en aanvullingen aan de goedkeuring van den pachtrechter worden onderworpen (art. 11 lid 1).

Gedurende de pachtijd, die voortaan, behoudens uitzonderingen, 12 jaar zal zijn, kunnen de omstandigheden veranderen. Het kan b.v. gebeuren, dat de prijzen van de landbouwproducten omlaag gaan, waardoor het redelijk wordt, de pachtsom te verlagen. Ook kan het zijn, dat in een bepaalde streek of in heel het land het levenspeil omhoog gaat (b.v. door het streven van de moderne arbeidersbeweging), waardoor een verlaging van de pachtsom alleszins redelijk wordt, opdat ook de pachter en de landarbeider van dat hogere levenspeil kunnen profiteren. Welnu, wanneer verlaging van de pachtsom door de goede trouw wordt gevorderd, kan de pachter zich met een dergelijk verzoek tot den pachtrechter wenden (art. 24 lid 1). Intussen bevat art. 32 de bepaling, dat de verpachter zich tot den pachtrechter kan wenden met het verzoek de pachtsom tussentijds te verhogen, wanneer zulk een verhoging, in verband met de veranderde omstandigheden, door de goede trouw wordt gevorderd.

Het is zonder meer duidelijk, dat de nieuwe regeling omtrent de pachtsom een enorme verbetering is voor de pachters. Voor de kleine en voor de grote. Maar vooral voor de kleine pachters, omdat bij het huren van kleine boerderijen de concurrentie dodelijk is. *Voor de arbeidersbeweging is het niet zonder belang, dat verband gelegd wordt tussen het levenspeil in het algemeen en het levenspeil van den pachter.*

De pachter moge daarin aanleiding vinden het streven van de moderne arbeidersbeweging naar een hoger levenspeil krachtiger te steunen dan hij tot dusverre deed.

T.a.v. de pachtsom bevat de wet een behoorlijke regeling. Alleen... er zal veel afhangen van de uitvoering.

De continuatie. Het zal voortaan regel zijn, dat de pacht-overeenkomst voor onbepaalde tijd wordt aangegaan (art. 4). Op deze regel zijn evenwel twee uitzonderingen. In de eerste plaats zal de „onbepaalde tijd” geen betrekking hebben op stukjes grond, die kleiner zijn dan $\frac{1}{4}$ ha. en waarvan de pachtprijs lager is dan *f* 50.— per jaar (art. 15). In de tweede plaats is art. 4 omtrent de onbepaalde tijd niet van toepassing, wanneer uit de aard van het gepachte dan wel uit de bijzondere omstandigheden van het geval een korte duur van de overeenkomst redelijkerwijs voortvloeit (art. 5 lid 1). Hier kan b.v. worden gedacht aan cultuurgrond aan de grens van de grote stad, welke grond na korte tijd als bouwterrein dienst zal moeten doen.

In deze twee gevallen is een pachttermijn van een, twee of drie jaren, ter beoordeling van den rechter, geoorloofd (art. 5 lid 2 en 3). In alle overige gevallen geldt de pacht-overeenkomst voor onbepaalde tijd.

Intussen — en dat klinkt op het eerste gezicht heel bar — kunnen beide partijen voortaan de pachtovereenkomst te allen tijde schriftelijk opzeggen, hoewel ze kunnen overeenkomen, dat opzegging door elk hunner, of door den verpachter, niet vóór een bepaald tijdstip zal kunnen plaats hebben (art. 34 lid 1). De opzegging dient echter ten minste 18 maanden vóór de datum, met ingang waarvan wordt opgezegd, te geschieden (art. 34 lid 2).

Bij nadere beschouwing echter is de regeling minder hardvochtig. Wanneer de pachter tussentijds opzegt, kan de verpachter, indien hij door die opzegging ernstig in zijn belangen zou worden geschaad, aan den rechter een schadevergoeding vragen (art. 40 lid 1). Méér kan hij er niet aan doen.

Wanneer de verpachter tussentijds opzegt, staat de pachter daar echter niet machteloos tegenover. Als hij ernstig in zijn belangen zou worden geschaad — en dat zal vrijwel altijd het geval zijn — kan hij binnen een maand aan den pacht-rechter nietigverklaring van de opzegging vorderen (art. 35 lid 1). Op deze regel is één uitzondering. Hij kan de nietigverklaring niet vorderen, indien deze is geschied in het jaar, dat volgt op elk tienjarig tijdvak van de duur der pacht-

overeenkomst (art. 38). Hieruit volgt dus, dat de „onbepaalde tijd” van de pachtovereenkomst als regel 12 jaar duurt.

In twee gevallen moet de pachtrechter de vordering van den pachter afwijzen. Hij moet in de eerste plaats de vordering afwijzen, wanneer de pachter zijn verplichtingen niet behoorlijk is nagekomen (art. 35 lid 2), al opent art. 37 de mogelijkheid, dat de rechter, met aanhouding van de uitspraak, een termijn van ten hoogste een jaar vaststelt, binnen welke de pachter alsnog aan bepaalde verplichtingen voldoet. De rechter moet in de tweede plaats de vordering van den pachter afwijzen, wanneer de verpachter zelf of diens bloed- of aanverwanten in de rechte nedergaande linie het gepachte in gebruik willen nemen. Deze afwijzing vindt echter alleen plaats, wanneer een daartoe strekkend voorbehoud in de pachtovereenkomst is gemaakt en de pacht ten minste 5 jaar geduurd heeft (art. 35 lid 3).

In alle andere gevallen moet de rechter de belangen van den pachter en van den verpachter nauwkeurig tegenover mekaar afwegen. Wanneer de belangen van den pachter het zwaarst wegen, dan wordt zijn vordering toegewezen en kan hij dus blijven; wanneer de belangen van den verpachter 't zwaarst wegen, dan wordt de vordering van den pachter afgewezen en moet hij dus verdwijnen. Bij ernstige schade kan de rechter bij toewijzing van de vordering aan den verpachter en bij afwijzing aan den pachter een schadevergoeding toekennen (art. 36).

Resumerende moet dus worden geconstateerd, dat deze regeling van de continuatie een grote verbetering betekent. De pachter vindt in deze regeling een verstrekkende bescherming. Hem is zelfs een rechtspositie toegekend.

Alleen . . . er zal veel afhangen van de uitvoering.

Remissie-recht. De nieuwe pachtwet bevat in art. 23 de bepaling, dat de verpachter een vermindering van de pacht prijs moet gedogen, wanneer gedurende een pachtjaar of een pachtseizoen tengevolge van buitengewone omstandigheden de opbrengst van het bedrijf aanzienlijk minder is geweest dan bij het aangaan van de overeenkomst te verwachten was. En aangezien deze bepaling niet kan worden uitgeschakeld, zoals onder het oude pachtrecht mogelijk was, is het remissierecht dus behoorlijk geregeld.

Daar staat echter tegenover, dat art. 31 bepaalt, dat de pachter een verhoging van de pacht prijs moet gedogen, wanneer gedurende een pachtjaar of een pachtseizoen de lasten,

die den verpachter zijn opgelegd door publiek-rechtelijke lichamen wegens buitengewone werken, waardoor des pachters bedrijf gebaat wordt, hoger zijn geweest dan bij het aangaan van de overeenkomst kan worden verwacht. Intussen moet worden opgemerkt, dat de remissie van veel geringer betekenis is dan vroeger het geval was.

Vergoeding voor aangebrachte verbeteringen. Ook deze kwestie is in de pachtwet geregeld. Wanneer de pacht langer dan een jaar geduurd heeft, is de verpachter bij het einde van de pachtovereenkomst verplicht, den pachter een vergoeding te geven voor de verbeteringen, die door dezen in de laatst verlopen 10 jaren aan het gepachte zijn aangebracht (art. 22 lid 1). Dit betekent niet, dat de pachter nu maar zijn gang kan gaan met de wetenschap, dat hij toch alles vergoed krijgt. Wanneer het verbeteringen betreft, die de inrichting of de gedaante van het gepachte veranderen, dan heeft de pachter, wil hij later voor vergoeding in aanmerking komen, vooraf de uitdrukkelijke toestemming van den verpachter nodig. Wanneer het andere verbeteringen betreft, moet hij den verpachter daarvan tijdig, onder opgave van de geschatte kosten, mededeling doen. En alleen als de verpachter zich niet verzet of als de rechter het verzet ongegrond verklaart, heeft de pachter aanspraak op vergoeding. De Regering had deze regeling soepeler voorgesteld. Maar de meer behoudende elementen in de Tweede Kamer hebben in deze richting gestuurd en het pleit gewonnen.

Wijze van procederen. De nieuwe pachtwet betekent ongetwijfeld een grote vooruitgang. Alleen — ik moet dat nog eens uitdrukkelijk herhalen — zal er veel afhangen van de uitvoering. Een enkel woord over de wijze van procederen is dus hier op zijn plaats.

In eerste instantie wordt recht gesproken door de pacht-kamers of door de pachtbureau's. Bij ieder kantongerecht is een pachtkamer ingesteld, bestaande uit drie man: de kantontrechter (als voorzitter) en twee deskundigen op pachtgebied. Deze deskundigen worden door de Kroon benoemd, Gedeputeerde Staten gehoord. „Bij deze benoeming dragen wij zorg”, zegt art. 47 lid 3, „dat noch de belangen van de pachters, noch die der verpachters in de pachtkamer overheersen.” De wet wil dus waken tegen partijdigheid. Ik hoop, dat de practijk met deze wil in overeenstemming zal zijn. Ook pachtbureau's, samengesteld door de provinciale land-

bouworganisaties, kunnen in eerste instantie recht spreken. Zij moeten echter door den Minister zijn erkend en zij moeten aan verschillende voorwaarden voldoen. Zij hebben een aantal bevoegdheden, die ook de pachtkamers hebben. Zij kunnen b.v. pachtvereenkomsten goedkeuren en deze behoeven dan niet meer naar de pachtkamer te worden toegezonden. Maar hun bevoegdheid is veel geringer dan die van de pachtkamers. Met continuatie-kwesties b.v. mogen zij zich niet bemoeien.

In tweede instantie wordt recht gesproken door de pachtkamer van het gerechtshof te Arnhem. Deze pachtkamer bestaat uit drie raadsheren (waarvan er een als voorzitter optreedt) en twee niet tot de rechterlijke macht behorende personen, die deskundig zijn ten aanzien van de verhoudingen op pachtgebied.

Ik hoop, dat ook deze pachtkamer onpartijdig zal zijn samengesteld.

De eerste stap

De waarheid gebiedt te zeggen, dat de nieuwe pachtwet goed is. Wat nooit gekund heeft, wat de tegenstanders altijd hebben beschouwd als de ondergang van de Nederlandse landbouw, is thans werkelijkheid geworden. *Tegen een wereld van vijanden — binnen en buiten de Kamer — hebben wij deze wet moeten verdedigen.*

Als nu ook de uitvoering van de wet behoorlijk is, betekent ze een aanzienlijke versterking van de positie van de pachters, die, zoals bekend, de helft uitmaken van de Nederlandse boeren en die ook ongeveer de helft van de Nederlandse bodem exploiteren. De wet kan eveneens een verbetering betekenen van de positie van de Nederlandse landarbeiders, die deze versterking zeer van node hebben. Het is echter duidelijk, dat deze wet ten slotte nog maar half werk betekent. Er moet niet alleen paal en perk worden gesteld aan de *pachtprijzen*, maar evenzeer aan de *koop-prijzen* van de grond. Wanneer het eerste wel geschiedt en het tweede niet, dan zou een verschuiving plaats kunnen vinden van de pachters naar de eigenboeren. En hoewel dit verschijnsel, op zich zelf beschouwd, in het geheel geen ramp zou zijn, zou het een ramp worden, omdat de ongeremde kooprijzen geen redelijke betaling van de landbouw-arbeid zouden toelaten.

De pachtwet moet dan ook worden beschouwd als een eerste stap op de weg naar de ontvoogding van de boerenstand.

Dat de tweede stap spoedig moge volgen.

H. BICHET:

Antisemitisme

voor de October-omwenteling

Hier volgt het eerste hoofdstuk van een nog niet gepubliceerd werk, *De Antisemitische Internationale en haar slachtoffers*. Een studie, die de verhouding tussen het moderne antisemitisme en de, uit de Joodse traditie verklaarbare, weerloosheid der Joden, aan een onderzoek onderwerpt. Dit hoofdstuk behandelt de voorgeschiedenis van het hedendaagse antisemitisme.

(Nadruk van dit artikel, ook gedeeltelijk, is verboden.)

Er is een groter verschil tussen den vroegeren antisemiet en den tegenwoordigen, dan tussen een kind en een volwassene. Als iemand vóór de wereldoorlog zou hebben voorspeld, dat onze planeet in de dertiger jaren der twintigste eeuw zou zijn vervuld van het gerucht der Jodenvervolgingen, men zou aan zijn verstand getwijfeld hebben.

Desondanks is de overeenkomst in onderdelen groot. Leerzaam is in dit verband de meer dan dertig jaar geleden in het Neurenbergse weekblad *Der Atheist* gepubliceerde reportage, van de hand van den — thans uitgeweken — Duitsen schrijver F. Timpe, over de vergaderingen van den antisemitischen graaf Pückler. Dit *Wochenschrift für Volksaufklärung*¹⁾ is tegenwoordig haast niet meer in handen te krijgen. Derhalve nemen we hier een uitvoerig uittreksel uit dit interessante ooggetuigenverslag over:

„Rode biljetjes hadden het van de aanplakzuilen verkondigd, en ook de *Wahrheit* en dergelijke antisemitische periodiekjes hadden het van te voren bekend gemaakt, dat graaf Pückler weer eens een van zijn daverende toespraken zou afdraaien... Drie kwartier voor het begin ga ik naar de bijeenkomst; maar nu reeds is de zaal sterk gevuld met luitjes uit de vierde en vijfde stand. Er hangt een blauwe walm van sigarenrook, zo dicht dat je er gaten in zou kunnen snijden... Kellners draven heen en weer... Gerinkel van glazen, stoelgestommel, plompe stappen, ruwe

¹⁾ Nürnberg 1906.

stemmen. Aan de ingang wordt luidruchtig met de *Wahrheit* gecolporteed. Gedrukte exemplaren van de laatste rede van Pückler, liggen uitgestald en men kan ze gratis medenemen. „Judenkarten”, prentbriefkaarten voorzien van foeilelijke Jodencaricaturen, worden te koop aangeboden. Af en toe ziet men een venter leuren met *De khleine Cohen en z'n fhamilje* of met *Cohennetje en z'n Saartje in badpak*.

Voor in de zaal heeft men een soort podium geïmproviseerd, waarop twee met witte kleden bedekte tafels staan. Het kleinste van de twee is bestemd voor een inspecteur en brigadier van politie, die hun wakend oog over de bijeenkomst laten gaan en haar eventueel kunnen ontbinden.... Op de achtergrond is verder een rode banier geplant, voorzien van het in gouden letters opgestikte opschrift: „Deutschland, Deutschland über alles!” Langzaam aan raakt de zaal eivol, de rook en het rumoer worden steeds erger. Dan ontstaat er enige beweging bij de ingang, de aanwezigen staan op, degenen die achteraan staan klimmen op tafels en stoelen. „Hoeraaa! Leve graaf Pückler. Hij leve hoog!” Netjes op een rijtje schrijden de heren van het bestuur der antisemitische vereniging, met graaf Pückler aan het hoofd, door de zaal naar het podium, waarop ze plaats nemen. Nog altijd wordt „Hij leve hoog!” gekrijst, totdat „meneer de graaf” zich verwaardigt, van zijn verhevenheid af, minzaam met de hand te wuiven en naar alle kanten strijkages te maken....”

Timpe zegt, dat de redevoeringen van den grafelijken spreker altijd op hetzelfde neerkwamen. Strijk en zet hoorde men: „Slaat de Joden dood! Keert terug tot het Christendom! Aanbidt weer uw eigen God en keert u af van de Joodse leiders der sociaal-democratie.... Op hetzelfde moment, mijn beste, rode Schulze, waarop jij je ontdoet van die kromneuzige, scheefpotige Aziaten, die gedrochtelijke jodenrekels, word ik met jou sociaal-democraat!”

„Met de ergerlijke scheldwoorden, die de hoogtepunten der redevoeringen vormen, is het eveneens steeds koekoek-éénzang. In de vier bijeenkomsten, die ik deze winter bezocht, moest ik telkenmale de volgende krenkende schimpscheuten en aanduidingen aanhoren: „het internationale Jodendom”, „dat gespuis”, „die schacherende smouzen”, „dat jodentuig”, „die vervloekte jodenrekels”, „die kromneuzige, scheefpotige Aziaten”, „die arme onnozele Duitsers, die hun goeie geld verslingeren aan deze Oosterse brandstichtersbende” en meer van dat fraais. Vaak stelde de graaf de rhetorische vraag: „Is het niet belachelijk, mijne heren?”, waarop het publiek eenstemmig „Jaaa!” schreeuwde. Over het algemeen was de verhouding tussen redenaar en publiek nogal intiem.... Op het „proost, meneer de graaf!” uit het publiek, repliceerde de edelman met een: „proost jongens!”

Als de politie ertoe overging de bijeenkomst te ontbinden, dan werd de zaal eerst onder tegenstribbelen en onder het afdreunen van het **Deutschlandlied** ontruimd. Als het echter tot een discussie kwam en er was een debater, die nogal handig was, dan werd hem het woord ontnomen, of hij werd afgemaakt met een: „Die vent staat te kletsen!” Kan men zich voorstellen, dat er nog Joden waren, die zich geroepen

voelden in zulk soort bijeenkomsten van gedachten te wisselen? Toch waren er zulke zonderlingen, die zich door de volgelingen van den graaf in de maling lieten nemen of van het podium wegjouwden. Timpe zelf was erbij, dat een Jood op zo'n bijeenkomst zich uitsloofde om aan te tonen, dat de graaf ernaast was, want Christus beval de naastenliefde aan. Christus en zijn opvolgers: Paulus, Petrus en... Pilatus! Deze redetwister muntte dus niet uit door een teveel aan kennis, wat trouwens van den graaf evenmin gezegd kon worden, hoewel zijn nalopers hem bewonderden vanwege zijn „ontwikkeling”. Zo deinsde Pückler er niet voor terug, het praatje te verkopen van de christenkinderen, die door Joden voor hun religieuze feesten geofferd werden. En de zaal gaapte hem aan in stomme eerbied. Na afloop ging de troep dan naar het „Deutsche Wirtshaus”, een kroeg in de Friedrichsstrasse, waar antisemitische liederen werden aangeheven, als het fraaie: „Er trokken drie Itzigs eens over de Rijn, ze heetten Mozes, Cohen en Veitelstein...”

Men herkent hier dezelfde kenmerkende elementen, die ook thans nog in de strijd tussen Jodenvijanden en Joden aan de dag treden: de antisemieten, die de lasterpraat als politiek wapen op meesterlijke wijze hanteren en de Jood, die zich tegenover deze gewetenloze kinkels tracht te beschermen door een beroep op de Christelijke naastenliefde.

Maar wat is het verschil tussen toen en nu? Een antwoord hierop is minder eenvoudig dan oppervlakkig schijnt. Het ontbreekt ten enemale aan diepgaande bronnenstudies, waar

Titelblad van een album, uitgegeven door het anti-semitische moppenblad „Die Wahrheit”, dat 1880 in 4 oplagen verscheen. (Origineel in het bezit van het „Comité Juif d’Etudes Politiques”-Paris).

uit men, zowel voor het verleden als voor het heden zou kunnen putten. Van niet-antisemitische zijde heeft men zich tot dusver slechts zelden ernstig met deze materie beziggehouden. De Fransman Bernard Lazare schreef een uitstekende geschiedenis van het antisemitisme²⁾, maar, hoewel er onder de Joden toch tal van ondernemende uitgevers zijn, is nog geen van hen op de idee gekomen, dit werk te laten vertalen of de voortzetting ervan te bevorderen. Een bewijs onder vele, dat de slachtoffers van de Jodenvijanden niet begrijpen, van hoe eminent belang de politieke propaganda is en hoe opmerkelijk al haar uitingen onderzocht dienen te worden.

De enige kenner van deze materie schijnt Hitler te zijn. Het is niet bewezen, dat hij de mogelijkheden ener antisemitische politiek, die hij in zijn Oostenrijks geboorteland reeds in zijn jongensjaren had leren kennen, destijds al doorzag. Maar het staat als een paal boven water, dat hij in zijn herinneringen haar eigenaardigheden en gebreken juist heeft gekarakteriseerd.

Van het grote aantal antisemitische agitators, die gedurende het laatste kwart van de vorige eeuw optraden, heeft Hitler twee mannen aan het werk gezien. Die mannen werden voor hem wat — met inachtneming van de afstand in geestelijke waardij — Marx en Engels voor de moderne socialisten betekenden. Het waren: Georg Ritter von Schönerer en Karl Lueger.

Schönerer³⁾ koesterde als zovelen de wens, de „nationale” gedachte met de „sociale” te verbinden. Hij trad op voor sociale verzekering, minimumlonen, Zondagsrust en armenzorg. Sociale hervormingen, die volgens hem, niet door de strijd der georganiseerde arbeiders tegen de georganiseerde ondernemers, niet door stakingen, gewapende opstand en onteigening der kapitalisten veroverd moesten worden. Neen, die „beste, rode Schulze” moest de klassenstrijd vervangen door de rassenstrijd. Wilhelm Marr, die voor het eerst de naam antisemitisme gebruikte en die de stoot gaf tot de vorming van de „Antisemietenliga”, liet in 1873 een geschriftje het licht zien, dat het in betrekkelijk korte tijd tot zijn twaalfde druk bracht. In dit vlugschriftje „ontmaskerde” hij de „zege van het Jodendom over het Germanendom”. Schönerer meende een verandering van de

²⁾ *l'Antisemitisme et ses causes* — Paris 1934.

³⁾ cf. *Ordo* Revue bimensuelle. Organe du Comité Juif d'Etudes Politiques. — Paris 1938. Nrs. 5 en 8.

bestaande toestanden te kunnen bewerkstelligen, door een „zege van het Germanendom over het Jodendom”.

Eenzijds moest door het propageren van een „Wander-vogel”-mentaliteit en door het bevorderen van de corpsgeest der „Burschenschaften”, door Zonnewendefeesten, Ostara- en Midwintergebruiken, de patriarchaal-idyllische toestanden, die volgens de dweepers met het oude Germanendom in oude tijden heersten, weer in het leven worden geroepen. (Een soortgelijke stroming werd in Duitsland vertegenwoordigd door de „Freideutsche Bund” van Ahlwardt, door Henschel's „Mitgartgemeinde”, door de „Bund der All-Arier”, door de „Erneuerungsgemeinde” van Fritsch, door de „Thule-Gesellschaft” en hoe al die groepen en verbonden meer geheten mogen hebben, die tegen het Romeinse Recht van leer trokken, Wittekindherdenkingen vierden, voor de menselijke paring een „natuurlijke teeltkeuze” voorstonden, „erfhoeven” verlangden en wat dies meer zij.)

Anderzijds hield deze Noordse mystiek als zeer reële kerngedachte in, dat de Joden uit het economische leven moesten worden verbannen. Duizenden zwart-wit-roodgerande kaarten werden door Schönerer verspreid, die de mensen op het hart drukten vreemde woorden te mijden en met Duitse letters te schrijven. Tegelijkertijd gaf hij echter het parool uit: „Duitse klanten naar den Duitsen handelaar! Koopt niet bij Joden!”

Op deze plaat wordt de rechts op de voorgrond staande Joodse beursmakelaar aangeduid als degene die schuld draagt aan het wegtrekken der noodleidende Duitse boeren naar overzee. Op een plakkaat leest men de misdaden die den Joden aangewreven worden: sjacheren, woeker, wissels, aandelen, beurszwendel, goudstandaard, gerechtskosten, vrijhandel. De gelijktijdige vermelding van goudstandaard en beurszwendel is tekenend voor de verdoezelings tactiek der antisemieten, die tegen elke prijs een juiste analyse van de economische samenhang vermijden willen.

Om de economische boycot voor te bereiden, werd een maatschappelijke boycot georganiseerd. Zegswijzen als: „Een echt Duits meisje weigert, als een Jodenjongen haar ten dans vraagt!”, moesten dienst doen om het ontstaan van een boycotbeweging uit te lokken. In 1880 richtte Schönerer een „Deutsche Schulverein” op, die, zoals de edelgermanen dat uitdrukken, „Judenrein” was. Tegenover de neutrale „Deutsche Turnerschaft” werd een „Deutsche Turnerbund” gevormd, die het hakenkruis als insigne voerde. Schönerer was het ook, die het „beginsel” invoerde, dat Joodse studenten niet het recht op satisfactie toekwam. Men kon hen dus ongestoord beledigen, zonder het gevaar te lopen van een duel. De toegangskaarten tot zijn bijeenkomsten waren verlicht met de — psychologisch zeker niet te onderschatten — aantekening: „Joden geen toegang!” In die dagen ontstond heel een industrie van met antisemitische opschriften bedrukte sluitzegels, plakbiljetjes en sigarenpijpjes.

Sinds Schönerer in 1873 voor het Beneden-Oostenrijkse wouddistrict in de Rijksraad gekozen was, beijverde hij zich zijn beginselen ook in de wet vast te leggen. In zijn wetsvoorstel van 21 Mei 1887 was een immigratie- en vestigingsverbod voor buitenlandse Joden opgenomen. De aanval bleef echter niet beperkt tot de *buitenlandse* Joden. Met zijn voor de geesteshouding der antisemieten zo karakteristieke strijdkreet: „Wat de Jood gelooft, komt 'r niet op an; 't ras zelf is een zwijnepan!”, kondigde hij heel het Jodendom de onverzoenlijke oorlog aan.

Zulk een program moest wel op velen een zekere aantrekkingskracht uitoefenen. Ten eerste heeft haast ieder mens de romantische neiging, het verleden te idealiseren en terug te verlangen naar tijden, die onherroepelijk verdwenen zijn. Ten tweede gaat de strijd, die de sociaal-democratie voorstaat, met risico's gepaard. Het anti-semitisme is gemakkelijker — voor alle groepen. Uitschakeling van een beperkt aantal (Joodse) kapitalisten lijkt den „werknemers” een gemakkelijke vorm van voorschot op de verbeide nieuwe maatschappelijke rechtsordening — de „werkgevers” echter achten zulks een gemakkelijk te hanteren wapen tegen een bepaalde groep (Joodse) concurrenten.

Ondanks deze verlokkende perspectieven, was Schönerer niettemin slechts een tijdelijk succes beschoren. Hij wilde met te beperkte middelen teveel bereiken. Niet alleen de Joden, ook de Habsburgers wilde hij vernietigen. En bovendien wilde hij met zijn „Alldeutsche Bewegung”, „Germania's

Israël im Heere! Anno 2000, Atelegascourfel

„Israël in het leger. Anno 2000. Oorlogskoersen. Indien men de Joden in het leger toelaat, zullen ze daar slechts onheil stichten, daar ze zich alleen voor hun eigen zaken interesseren. De tekening is een voortreffelijk voorbeeld van de in haar soort schaamteloos-meesterlijke bespottung, welke wij reeds bij de vroegere anti-semieten aantreffen.

Dom" niet slechts „zonder Juda", doch ook „zonder Rome" oprichten. De „los-van-Rome-beweging" slaagde erin het aanzienlijke aantal van 120.000 afvalligen om zich te verenigen. Maar het uittreden van deze innerlijk reeds lang niet meer gelovigen betekende, zoals Hitler terecht zegt, voor de millioenenmassa's der Katholieke kerk eerder een versterking.

Wie dergelijke vergaande doeleinden nastreeft — ook dit ziet Hitler duidelijk in — mag zich evenmin tot het kleine forum van een parlement beperken, als zijn actie in feite laten bepalen door burgerlijke bevolkingslagen, wier strijd-wil de „Führer" der nationaal-socialistische beweging uit eigen ervaring niet hoog aanslaat.

„Dat men de moed had, in het parlement de kreet aan te heffen: „Hoch Hohenzollern!", imponeerde mij evenzeer als het mij verheugde",⁴⁾ schrijft de overweldiger van de republiek van Weimar. Hij juicht het toe, dat de Alduitsers „zich nooit tot compromissen leenden". Maar, voegt hij hieraan toe, een wereldbeschouwing heeft eerst dan uitzicht op de overwinning „als de grote massa als draagster van de nieuwe leer zich bereid verklaart, de noodzakelijke strijd op zich te nemen". „Doordat Schönerer en zijn aanhangers zich in de eerste plaats tot de burgerlijke bevolkingslagen richtten, kon de uitkomst slechts slap en tam zijn. De Duitse burgerstand

⁴⁾ *Mein Kampf* 20 Auflage. München 1933 Bd. 1. Blz. 106 e.v.

is, in het bijzonder in zijn hogere kringen, zij het ook, dat sommigen dit niet inzien, pacifistisch tot formele zelfverloochening toe, als het interne aangelegenheden van staat of natie betreft.”⁵⁾

Dies werd de beweging van Schönerer, zoals Hitler haar verwijt, „burgerlijk, deftig, getemperd radicaal”, inplaats van aan scherpte te winnen. Van een „lawine” verwerd zij ten slotte tot een groep „zonder enige betekenis”, die het veld moest ruimen voor de „Christelijk-socialen” partij van Lueger. (Schönerer werd intussen door zijn aanhangers niet zo vergeten, als Bernard Lazare door zijn lotgenoten. De „vader van het politieke antisemitisme” is in 1936 door het „Franz Eher-Verlag” plechtig herdacht. En onlangs verscheen onder protectoraat van het voor de verbreiding van antisemitische denkbeelden uiterst belangrijke „Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands”, een volledige uitgave van zijn gezamenlijke geschriften, die niet minder dan 6 delen telt.) Lueger nam niet zoveel hooi op zijn vork als Schönerer. Hem was het voldoende, Wenen te veroveren, om van dit centrum uit beslissende invloed uit te oefenen op de Oostenrijkse monarchie. Het handige politieke optreden van dezen man, die het tot burgemeester van de hoofdstad gebracht had, maakte grote indruk op Hitler. Lueger, looft hij, legde zich in zijn politieke werkzaamheid vooral toe op het winnen van groepen, wier bestaan bedreigd werd en die derhalve de strijdwil eerder aanspoorden dan verlamden. „Eveneens was hij bereid zich te bedienen van alle reeds aanwezige machtsmiddelen, om uit dergelijke oude krachtbronnen voor de eigen beweging het grootst mogelijke nut te kunnen putten.”⁶⁾

Maar het redden van de Dubbelmonarchie was een vergeefs streven. Doordat de „Christelijk-socialen” het rasbeginsel afwezen, leidde hun tegenstand tegen de Joden slechts tot een ideologie, die Hitler minachtend „schijn-antisemitisme” noemt, omdat de Joden zich, zelfs bij een volledige overwinning van Lueger’s denkbeelden, nog altijd door de doop konden redden en omdat in het algemeen in een Christelijke staat tegen een andere religie geen onverbiddelijke oorlog kon worden gevoerd.

Als Schönerer en Lueger hun opvattingen hadden laten samensmelten — meent Hitler — dan zou hun optreden tot een resultaat van betekenis hebben kunnen leiden. „Zou de

⁵⁾ *Mein Kampf* blz. 110.

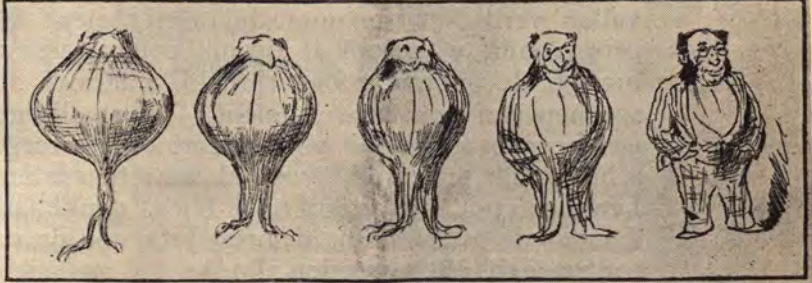
⁶⁾ *Mein Kampf* blz. 108.

Preis pro Quartal 2 Mark.
Redacteur: S. de Groussiers.

Einziges konseruales und antisemitisches Wochblatt.

Die „Wahrheit“ hat sich in allen christlich geklanten, konseruativen, social-reformatarischen und antisemitischen Kreisen durch ihr unerschrockenes Auftreten, ihren schlagenden Witz, ihre tief empfundnen Zeitsgedichte und ihre anerkannt trefflichen Illustrationen erworben. Wir bitten um thätigste Unterstützung durch Abonnement und Empfehlung und es dahin zu wirken, daß die „Wahrheit“ in den öffentlichen Lokalen aufliegt, wo Parteigenossen verkehren.

Nach Darwin! Entwicklungsgeschichte einer Zwiebel.

„Naar Darwin! Ontwikkelingsgeschiedenis van een ui“. Plaat op de achterzijde van het „Skizzenbuch der Wahrheit“. Hier worden tegelijkertijd de Joden en het Darwinisme gehoord, dus de wetenschap die voor de onwetenschappelijke theorie der anti-semieten gevaarlijk is. De samenvloeiing van spot en politieke propaganda is ook in dit geval uitstekend gelukt.

Christelijk-socialle partij met haar diepgaande kennis van de grote massa tevens een juiste voorstelling van de betekenis van het rassenprobleem hebben gehad, zoals de Alduitse beweging dit verworven had en zou zij eindelijk zelf nationaalistisch geweest zijn, of zou de Alduitse beweging bij haar juist inzicht in de draagwijdte van de Jodenkweslie en de betekenis der nationale gedachte, tevens over het practisch inzicht van de Christelijk-socialle partij beschikt hebben, dan zou zulks een beweging hebben opgeleverd, die volgens mijn mening toen reeds met succes had kunnen ingrijpen in de Duitse lotsbeschikking.” 7)

In werkelijkheid is echter voor de vorming van een organisatie, die daadwerkelijk in de strijd om de macht kan ingrijpen, niet alleen een afgeronde theoretische doelstelling nodig, die de vroegere antisemieten ontbrak, maar tevens een geweldige materiële en psychische impuls.

Zulk een impuls bracht de grote Russische revolutie eerst. Een eeuw lang was de sociale revolutie slechts een „spookbeeld“ geweest, dat men weliswaar diende te vrezen, maar dat bij nuchtere overweging eigenlijk helemaal niet bestond. Een enkele keer, in de Parijse commune van 1871, kreeg het „spook“ voor korte tijd vlees en bloed. Maar die episode drong niet al te diep in het bewustzijn der mensheid door. Eerst in 1917 bespeurde het burgerdom van een hele reeks landen, wat het zeggen wil, als de arbeiders en boeren de macht grijpen.

7) *Mein Kampf* blz. 133.

De onverzoenlijkheid, waarmede zich de aanvankelijk goedmoedige revolutie al spoedig tegen de onophoudelijke aanvallen verdedigt, de nooit tevoren geziene stortvloed van propaganda, waardoor ze de miljoenenmassa's in beweging brengt, de onbevooroordeeldheid, waarmee zij zich — we spreken van haar heroïsche tijd — over alle nationale grenzen heen beweegt, dit alles vormt een onvergelijkelijk aanschouwelijk onderricht voor al haar tegenstanders. Zonder Lenin zou noch Mussolini noch Hitler denkbaar geweest zijn. Zonder de overwinning der revolutie zou de reactie niet tot contra-revolutie geworden zijn.⁸⁾

De revolutionaire beslistheid, het zich instellen op een massabasis, het internationaal georiënteerd zijn: ziedaar de drie karakteristieke nieuwe eigenschappen van de beweging, waarmee wij ons thans bezighouden. Maar ook dat, wat reeds voordien van haar aanwezig was, heeft zich in beslissende zin gewijzigd. Op een bepaald punt slaat de kwantiteit in de kwaliteit om. Water blijft niet hetzelfde, wanneer men het in een beker of in de vorm van een oceaan voor zich heeft. Vóór de revolutie was het antisemitisme een poel, thans een zondvloed.

Met het rijzen van deze vloed is het tijdperk afgesloten, dat den Joden thans als „bekoweter” (eerbaar) antisemitisme, als een zalige droom uit het verleden voorkomt. De tijd, dat „de wereld” hoogstens om de paar jaren opgeschrikt werd door een in „barbaarse” landen uitgebroken pogrom, terwijl het Jodendom overigens slechts te lijden had door een zekere afkeer van een aantal niet-Joden en door de beschuldigingen van enkele heethoofden, als graaf Pückler.

Nu is de tijd voorbij, dat de socialistenvolk zeggen konden: het antisemitisme is „het socialisme van een stel domme kerels”. Nu kunnen zij zich niet meer veroorloven, wat gedurende de levensjaren van Friedrich Engels nog gebeurde, toen aan hun kleinbezit gehechte boeren, minachtend „naar de antisemieten” gestuurd werden. Het antisemitisme heeft weliswaar, wat zijn strijdmethoden betreft, grote overeenkomst met het socialisme gekregen, maar „stomme kerels” zijn zijn aanhangers niet meer. Integedeel. Het zijn door de wol geverfde „kerels”. Tegen den roden Lenin steunt — mutatis mutandis — een witte Lenin.

⁸⁾ Georg Decker komt de verdienste toe, in verschillende hoofdartikelen van het in Parijs verschijnende blad *Deutsche Freiheit* op dit feit te hebben gewezen.

BOEKBESPREKINGEN

Banaliteit of Werkelijkheid?

Dr. W. Banning, *Geestelijke Herbewapening*, 36 blz. Uitg. Voorhoeve, Rotterdam.

Deze simpele, maar keurig uitgegeven brochure, voorziet in een behoefte nu de gedachte der geestelijke en morele herbewapening, van de hoogste officiële zijde gesteund, al te veel en al te gemakkelijk nagepraat dreigt te worden en daarmee óf tot huichelarij óf tot al te gemakkelijke weldadigheid óf tot ondoordachte stuurloze dadendrang kan ontwaarden.

Zij voorziet bovendien in een behoefte, omdat weinigen meer geschikt zijn om haar te schrijven dan Banning, die enerzijds deze gedachte met de nodige eerbied kan benaderen en haar tegen de achtergrond kan plaatsen van het Evangelie (*Efezenbrief VI: 10—18*), waar zij thuis behoort; en die anderzijds practisch te zeer in de sociale werkelijkheid staat en theoretisch de moderne sociale structuur te scherp doorziet, dan dat hij er zich met een stichtelijk praatje van zou kunnen afmaken.

Aan de hand van drie vragen tracht Banning deze „geestelijke herbewapening” op haar waarde. De eerste vraag is, waar de oude „bewapening” niet meer deugt. En het antwoord is, dat deze gedachte allereerst een antwoord is op het economische en politiek amoralisme, waarin de wereld is vastgelopen. Zedelijke inhouden — waarheid, gerechtigheid en vrede — moeten weer gelden in arbeid en bedrijfsleven, maatschappij, staat en volkenwereld.

De tweede vraag is gericht op het doel van de geestelijke herbewapening: dit kan niet alleen maar bewapening of uitsluitend liefdadigheid zijn. Het kan alleen liggen in de totaliteit van gerechtigheid en vrede.

De gerechtigheid, die den mens erkent als natuurlijk wezen met zijn recht op voedsel en arbeid, als psychisch wezen met de daarbij behorende eerbied voor het menselijk zielenleven; als sociaal wezen en de daarbij behorende eerbied voor de gemeenschap; en als geestelijk wezen met de vrijheid van geloof en geweten.

En de vrede met „de mensen” die geen zoetsappigheid is; onder de volkeren; met het leven; en in laatste instantie met God.

Nog concreter wordt dit werkje bij de beantwoording van de derde vraag: „Tot wie wordt de eis van geestelijke herbewapening gericht?” Al naar het antwoord moet immers de roep verschillend luiden.

Wanneer zij bij de sociaal bevoorrechten niet inhoudt: de bereidheid om van bevoorrechte posities afstand te doen, klinkt zij vals; bij de ontrechten moet zij het besef wekken dat haar en wraakzucht geen scheppende krachten zijn en dat men kan vertrouwen op zedelijke en geestelijke beginselen.

Voor de Christenen houdt het opkomen voor eigen beginselen in, zonder vrees voor aanvallen van links of rechts, zelfs niet wanneer deze tegelijk komen, en het nimmer verraden voor de eis van simpele menselijkheid. En ten slotte voor een ieder: het „eenvoudig onze plicht doen in dienst van waarheid, gerechtigheid, vrede en dan verder maar niets eisen voor zichzelf en niet rekenen op succes en de rest in blijmoedig vertrouwen overgeven aan God.”

Het komt ons voor, dat Banning met deze brochure de taak van het Christendom, waarin deze gedachte der geestelijke herbewapening leeft, juist heeft getekend: een taak die nimmer alleen maar politiek, maar ook

nimmer los van elke politiek kan zijn; die concreet op de werkelijkheid ingaat en niet bij algemene verklaringen blijft staan. Alleen een dergelijk Christendom zal zich kunnen bevrijden van de fouten — beperking tot de persoonlijke relaties en tot het hiernamaals, vlucht in woorden en in burgerlijke zelfgenoegzaamheid — die in de vorige eeuw zoveel intellectuelen en arbeiders van zich heeft vervreemd. En die bevrijding zal tot heil zijn van Christendom en naar rechtvaardigheid strevende sociale stromingen beide.

W. VERKADÉ.

Twee werken over bewapening en oorlogsvoorbereiding

Capt. B. Liddell Hart, *Europa mobiliseert*. Vertaling van „Europe in arms”. Uitgeverij Contact, Amsterdam, 1938.

Fritz Sternberg, *Hoe lang kan Hitler oorlog voeren?* Vertaling van „Die Deutsche Kriegsstärke”, door I. Carvalho. Uitgave Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam, 1939.

Een tweetal boeken, die bij alle onderlinge verscheidenheid van opzet en gedachtengang toch meer gemeen hebben dan alleen het feit, dat hun onderwerpen elkaar aanvullen. Immers Liddell Hart bespreekt de militaire technische ontwikkeling der laatste jaren en Sternberg de voorwaarden en mogelijkheden der sociaal-economische mobilisatie, welke voor de te verwachten „totalisering” van de oorlogsvoering nodig geworden zijn. Dieper gaat echter de overeenstemming, waar beide schrijvers langs geheel verschillende weg tot de zelfde uitkomst komen en wel, dat ondanks alle „totaliteit”, alle technische evolutie en alle drang naar organisatorische perfectie de uitslag van een toekomstige worsteling toch in hoge mate bepaald blijft door den gesmeden, deerlijk mishandelden, individuen mens en diens offervaardigheid, toewijding en uithoudingsvermogen. Kan dit bij den Engelsen conservatief — een gerenommeerd militair deskundige en jarenlang redacteur van de *Times* — niet zoveel verbazing wekken, treffender is deze conclusie vooral in de mond van Sternberg, den veelszins orthodoxen Marxist, die tevoren al enige naam maakte met zijn werken over het Imperialisme en het conjunctuurvraagstuk. Aan deze mentaliteit hebben we dan ook het feit toe te schrijven, dat St. zijn overigens zo overtuigend en boeiend boek, alvorens tot zijn eigenlijke onderwerp over te gaan, aanvangt met twee zwaar verteerbare hoofdstukken over wereldeconomie en imperialisme, geheel in de welbekende, enigszins apodictische stijl der „marxisten”. Zij doen overigens weinig ter zake. Het onderzoek, dat hij instelt naar de oorlogsvoorbereiding in alle grote staten en naar de reserves, waarover zij zullen kunnen beschikken, vormt de kern van het uiterst interessante boek. Zijn uiteenzettingen, die een wijd veld bestrijken en van een uitvoerig bewijsmateriaal zijn voorzien, verschaffen de moed gevende zekerheid, hoe groot het verschil in „oorlogspotentiaal” is tussen de „as” en zijn tegenstanders, ten nadele van de eerste!

Uit dit verschil in kracht vloeien verschillende feiten voort, die intussen het lot in heden en toekomst van schier de gehele wereld beheersen. Met een variant op Marx zou men kunnen zeggen, dat niet de productiekrachten, doch veeleer de vernietigingskrachten de aard der (toekomstige) productieverhoudingen bepalen! Wat blijkt St. nu bij zijn onderzoek? De middelen, waardoor de „as”-staten, in zonderheid Duitsland, hun natuurlijke achterstand trachtten op te heffen, zijn tweéelei. De „totale

mobilisatie" der in het binnenland aanwezige hulpmiddelen en de opgelegde handelsverdragen, welke aanvoermogelijkheden moeten scheppen. De volledige onderwerping der volkshuishouding (kapitaal, arbeid, productie-apparaat, geldwezen) aan het militaire doel dreigt echter reeds tevoren van een zeker punt af — dat in Duitsland waarschijnlijk reeds is overschreden — de weerkracht eerder te ondermijnen dan te vergroten! De vele symptomen van uitputting, in de laatste maanden bekend geworden, bevestigen deze diagnose. Het Duitsland van nu is voor een iets langer dan enkele maanden durende oorlog heel wat slechter toegerust dan het Duitsland van 1914. Gevolgen: van de dreiging met geweld moeten de resultaten komen en, komt het tot openlijken strijd, dan moet een bliksemsnelle overval en vernietiging de overwinning brengen. De tomeloze geweldsdrift der dictatoren slaat alle nuchtere berekening van kansen in de wind en vormt op zichzelf een bedreiging der omringende staten, die met een vooruitzicht van een eind-overwinning, nadat de vernietiging van een moderne oorlog over hen heen gegaan zal zijn, maar schrale troost winnen. Des te heilzamer is het wegnemen van alle overschatting van de kracht der fascistische staten, het aanwijzen van hun innerlijke voosheid, ook militair. Hun verachting en miskening van den mens wreekt zich op hen, mits de anderen vastberaden en tot offers bereid zijn. Een zelfde betoog levert Liddell Hart, die met de conclusie eindigt: „Er bestaat dus een redelijke hoop, dat in een volgende oorlog de aanval eerder zal ineenstorten dan de beschaving”.

Beide schrijvers leren ons dus de verschrikkelijke ernst van dit sombere tijdperk en verschaffen ons tevens goede gronden voor een vertrouwen, dat onze volharding staalt.

J. v. G.

Bibliografie

De laatste tijd is het aantal werken, waarin de staatsinterventie op economisch gebied, zoals deze in practisch alle kapitalistische democratiën noodgedwongen is doorgevoerd, snel toegenomen. Zij zijn overwegend kritisch en onthullen doorgaans de fragmentarische, onstelmatige wijze, waarop het ingrijpen in het vrije economische leven, het aan banden leggen der ondernemers, plaats vond. Uiterst zelden vindt men een schrijver, die speurend naar de toekomstwaarde van dit nieuwe staatsingrijpen, opbouwend de weg wijst, die van crisispolitiek tot hervormde economie kan leiden, zoals de links-liberale Engelse auteurs als Keynes en Salter deden. Integendeel is duidelijk een herleving van het liberalisme te constateren. Van de aantoning der volstreekte superioriteit van de „vrije economie” boven de „geleide economie” naar de opstelling van het parool „terug naar het oude, vrije kapitalisme” is maar één stap. Tegenover de onverbiddelijk voorschrijdende ontwikkeling in de richting van toenemend streven naar planmatigheid in de voortbrenging kan men deze economen althans de deugd der beginselvastheid niet ontzeggen. Hun vaak scherpzinnige kritiek der „kapitalistische planpolitiek” is bovendien heilzaam voor het werk, dat aan de uitbouw ener doordachte planpolitiek moet worden verricht. Hier volgen enige dezer geschriften, waaronder, zoals blijkt, de Franse een grote plaats innemen:

B. Laverne, *La crise et ses remèdes*, coll. Les problèmes Contemporains, 20 fr. fr.

A. Piettre, *La politique du pouvoir d'achat devant les faits*, expérience américaine et expérience française, 30 fr. fr.

L. Rougier, *Les mystiques économiques*, 32 fr. fr.

M. J. Bonn, *The crumbling of Empire*, George Allen and Unwin.

The world crisis, een verzamelwerk, uitgegeven door het Instituut voor Internationale studiën te Genève (ook in het Frans verschenen als *La crise mondiale*), Longmans, Green and Co. 10/6. Bevat o.m. opstellen van L. von Mises, W. Röpke, John B. Whitton en M. A. Heilperin over internationale economische vraagstukken.

R. F. Harrod, *International economics*, Cambridge Univ., Press. 5/—.

P. T. Ellsworth, *International economics*, MacMillan 10/—.

R. Muckerjee, *Economic problems of modern India*, MacMillan, 10/—.

M. Kalecki, *Essays in the theory of economic fluctuations*, Allan and Unwin, 6/—.

Prof. J. Tinbergen, *Une méthode et son application au mouvement des investissements*, Uitgave van de Volkenbond, Genève, 1939. f 1.60. Een eerste resultaat van het mathematisch-statistisch onderzoek in opdracht van de Volkenbond onder leiding van den schrijver verricht naar de concrete oorzaken van de cyclische beweging van het economisch leven, nadat G. von Haberler tevoren een samenvatting van de heersende theoriën over dit vraagstuk had gepubliceerd. Het thans verschenen deeltje bevat hoofdzakelijk een uiteenzetting der gevolgde correlatiemethode en enige toepassingen daarvan. Een tweede deel wordt aangekondigd, waarin aan de hand van deze methode de conjunctuurbeweging in de Verenigde Staten geanalyseerd zal worden. Geen lichte kost, doch zeer leerzaam!

Eenvoudige, doch grondige inleidingen tot de beoefening der statistiek zijn onlangs verschenen in tweede, respect. derde druk nl.

Dr. O. Bakker, *Statistiek*. J. Muusses, Purmerend, geb. f 6.50.

Mr. Dr. J. H. van Zanten, *Leerboek der statistische methode*, Samson, Alphen aan de Rijn.

Beide zijn populair in de goede zin des woords engeven niet alleen enig inzicht in de methodevraagstukken, doch tevens een beknopt overzicht van de bestaande statistieken. Bakker beperkt zich hoofdzakelijk tot Nederland en het werk van het C.B.S.; een overzicht der Indische statistiek van Dr. Derksen vormt een welkome aanvulling. Van Zanten gaat op velerlei dieper in en opent aperçu's op de internationale litteratuur en publicatie's.

Charles Ellwood, *De Psychologie van de menschelijke samenleving*, vert. dr. J. J. von Schmid. Amsterdam 1939. Een inleiding in de theorie van de Sociologie, van psychologisch gezichtspunt. Voornamelijk over de krachten in sociale groepen en de veranderingen daarin.

Dr. P. W. van den Nieuwenhuysen, *De nationaal-socialistische Arbeidsdienst*. Den Haag 1939. Een R.K. proefschrift van Leuven, met een objectieve weergave zowel van feiten als theorieën, berustend op onderzoekingen ter plaatse.

J. P. Mayer, *Political Thought, the European tradition*, met een inleiding van R. H. Tawney, London 1939. Een overzicht van het sociaal en politiek denken vanaf de Grieken. Voor de moderne tijd hebben verschillende schrijvers de verschillende landen behandeld (Engeland, Frankrijk, Duitsland, Italië, ook het fascisme, Amerika, Sovjet-Rusland.)

Edgar Delvo, *Democratisch Socialisme*, met een woord vooraf van H. de Man. Antwerpen 1939. Een poging om het Plansocialisme te verbinden met een strijdbaar democratisch humanisme. Een oproep tot de jonge generatie van socialisten.

Uit

De Wilde's nalatenschap

door A. W. IJzerman

Domela Nieuwenhuis heeft eens opgemerkt, dat men wel vaak „Koninklijk” noemt, wat „nationaal” moest heten — bijv. onze marine — maar dat iets zo onplezants, als onze staatsschuld nimmer de „Koninklijke schuld”, doch steeds de „nationale schuld” wordt genoemd. Vermoedelijk is dit voor minister De Wilde niet het motief geweest, dat hem zijn fiscaal struisvogelei als „nationale” belasting ter tafel deed brengen. Waarschijnlijker is het — ik weet althans geen redelijker verklaring voor het gebruik van dat adjectief in dit geval — dat hij daardoor de attracties van zijn wetsontwerp hoopte te verhogen, aangezien het woord „nationaal” in onze tijd vrijwel ieder als een klanck van gezang in d'oren klinkt.

Enkele dagen geleden verraste ons de mare, dat niet een van de als koppen-van-Jut dienstdoende Excellenties van Onderwijs en van Waterstaat dit martelaarschap beu geworden was, maar dat des Sterken Mans sterke rechterhand, dat minister De Wilde uit het kabinet is getreden. Hierdoor verkeren wij thans in het onzekere t.a.v. de vraag of het ontwerp van zijn nationale inkomsten- en winstbelasting al dan niet, en zo ja, zonder ingrijpende wijzigingen, zal worden gehandhaafd.

Intussen, welk lot ook aan dit wetsontwerp moge zijn beschoren, zijn Memorie van Toelichting zal in ieder geval een zekere historische betekenis behouden, doordat zij een verdediging van de invoering ener winstbelasting (in het ontwerp „vennootschapsbelasting” genoemd) bevat, die in de scherpst mogelijke tegenstelling staat tot àl wat men voorheen over dit onderwerp van regeringszijde had gehoord.

Tot voor kort speelde het denkbeeld om de dividend- en tantiëmebelasting, die uitsluitend de uitgekeerde winst treft, te vervangen door een van gemaakte winst te heffen belasting in onze parlementaire arena slechts de vrij bescheiden rol van een socialistisch stokpaardje. Van sociaal-democra-

tische zijde werd herhaaldelijk betoogd, dat door middel van een winstbelasting een einde moest worden gemaakt aan een toestand, waarbij de directie, onder goedkeuring der aandeelhouders, feitelijk ieder jaar zelf bepaalt over welk deel van de winst belasting zal worden betaald, en waarbij bovendien de verwachting, dat op de lange duur de fiscus toch van alle gemaakte winst zijn rechtmatig aandeel zou krijgen, niet zelden ijdel bleek te wezen.

In de Tweede Kamer hebben Albarda in 1934, bij de begrotingsdebatten, en IJzerman in 1936, bij de behandeling van de begroting van Financiën, op de invoering ener winstbelasting aangedrongen. Vaker en uitvoeriger is deze zaak ter sprake gebracht in de Eerste Kamer, waar zij in Wibaut een even bekwaam als volhardend pleitbezorger vond. We herinneren hier slechts aan de debatten, die hij in 1924 met Colijn en — na in 1930 zijn praesadvies over „De ongenoegzaamheid van de uitkeringsbelasting” voor de Vereniging voor Belastingwetenschap te hebben uitgebracht — in 1934 met De Geer heeft gevoerd.

Aan beide zijden van het Binnenhof stuitte alle aandrang af op de weigering van den minister van Financiën, om het even of deze Colijn, De Geer dan wel Oud heette. Als het grote en onoverkomelijke bezwaar werd steeds aangevoerd, dat van een winstbelasting economische gevaren dreigden; zij zou voor de vennootschappen de prikkel tot kapitaalvorming ernstig verzwakken en dus de gezondheid van ons bedrijfsleven, en diens gevolge op de duur ook de belangen van de schatkist, schaden. Hiertegenover konden sterke argumenten worden gesteld: deze belasting bestaat elders, o.a. in Oost-Indië, en heeft daar geen schadelijke gevolgen voor de soliditeit der ondernemingen gehad; zij zal bij een matig heffingspercentage, b.v. 10 à 20 pct., de prikkel tot kapitaalvorming nauwelijks kunnen verzwakken, te minder waar zij van de netto-winst, na aftrek van de in het belang van het bedrijf redelijk geachte reserveringen, wordt geheven; daarenboven klinkt het kapitaalvormingsbezwaar ietwat wonderlijk uit de mond ener overheid, die er geen been in zag of ziet, om wanneer het natuurlijke personen, particulieren, betreft, steeds de volle winst, zonder aftrek van de noodzakelijke reserveringen, te belasten.... Geen argumenten waren echter bij machte de regering van haar afwijzend standpunt af te brengen.

Minister De Wilde, in het najaar van 1937 aan de tand gevoeld in de Voorlopige Verslagen over de begrotings-

hoofdstukken I en VII B, bleek de voetstappen zijner ambtsvoorgangers te willen drukken. In de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk I, ondertekend door de ministers Colijn en De Wilde, werd erkend, dat „zuiver fiscaal gezien” de invoering ener winstbelasting profijtelijk kon zijn, maar onmiddellijk hierop volgde de afwijzende verklaring: „Van de regering zijn evenwel op economische gronden geen voorstellen van deze strekking te verwachten.” Minister De Wilde herhaalde die verklaring in zijn M. v. A., betreffende hoofdstuk VII B.

Edoch, deze regering, waaraan meermalen verweten is, minder te doen dan zij in uitzicht had gesteld, heeft in dit geval spoedig gedaan, wat, naar haar nadrukkelijke verzekering, niet van haar mócht worden verwacht. Nog waren na de herhaalde afwijzing, geen elf maanden verlopen, of reeds bracht de Millioenennota, in September 1938, de aankondiging van een „bijzondere winstbelasting van rechtspersonen”, die, als onderdeel van een nationale inkomsten- en winstbelasting, zou worden geheven van „de hier te lande door rechtspersonen gemaakte bedrijfswinsten”. En in het

3 Mei 1939 ingediende wetsontwerp verscheen inderdaad, onder de benaming van vennootschapsbelasting, de veel gesmade winstbelasting ten tonele.

Gezien alle vroegere ministeriële uitspraken, zou het niemand hebben verwonderd, indien deze verschijning door minister De Wilde was ingeleid met de verzuchting: Ze deugt eigenlijk niet maar we kunnen helaas zonder haar er niet komen. Ik beveel haar dus in het genadig oordeel en in de — ditmaal wel zéér zwaar beproefde! — goedertierenheid van de Staten-Generaal aan. . . .

Zó echter sprak de minister niet. Van verwerper tot voorsteller van de winstbelasting geworden, werd hij van deze heffing een even vurig voorstander als de voormalige Christenvervolger Clovis, na zijn bekering, van het Christendom is geweest. In de Memorie van Toelichting schrijft hij o.a.:

„Aan de dividend- en tantiëmebelasting ligt ten grondslag de gedachte, dat door het belasten van de uitdelingen uiteindelijk, zij het op een eenvoudigere wijze dan door het belasten naar de winst, de gehele winst wordt getroffen. Nu leert echter de ervaring, dat deze veronderstelling in de practijk maar al te dikwijls faalt.”

Na enige oorzaken van dit veelvuldig falen te hebben vermeld, vervolgt hij — wij zullen enige zijner gulden woorden cursiveren —:

„Tengevolge van deze omstandigheden hebben de fouten van de uitdelingsbelasting zich zodanig geaccentueerd, dat zij heden ten dage *nauwelijks nog doeltreffend* kan worden geacht en dat zij *in de practijk tot een onevenredige — en dus onrechtvaardige — heffing leidt*. Voor zover den ondergetekenden bekend is, is *Nederland* van de voor vergelijking in aanmerking komende landen dan ook *het enige, waar de uitdelingsbelasting tot dusver is gehandhaafd*. Wil een *behoorlijke oplossing* worden verkregen, dan is het *noodzakelijk, dat de fiscus ook van de gereserveerde winsten zijn deel krijgt*. En aangezien de gereserveerde winst en de uitgedeelde winst te zamen de gehele winst uitmaken, betekent dit, dat de belasting niet van de uitdelingen, doch van de totale winst moet worden geheven.”

Hierop volgt een uiteenzetting van de redenen, waarom de zes indieners van het wetsontwerp (met den minister van Financiën hebben nog vijf andere excellenties de M. v. T. ondertekend; zij zullen over de kwestie echter wel niet veel vijven of zessen hebben gemaakt) van oordeel zijn, „dat ook

zonder de nationale inkomsten en winstbelasting aan de vervanging van *de verouderde dividend- en tantiëmebelasting* door een met de tegenwoordige omstandigheden en met de moderne belastingtechniek meer in overeenstemming zijnde winstbelasting van naamloze vennootschappen op den duur niet zou kunnen zijn ontkomen."

Ten slotte wordt verklaard, dat de voorgestelde winstbelasting en de bestaande uitdelingsbelasting niet duurzaam naast elkander te handhaven zijn. Binnen afzienbare tijd moet één van de twee verdwijnen. Welke? Dit is niet twijfelachtig! „Gezien hun voorkeur voor een winstbelasting boven een uitdelingsbelasting”, geven de zes excellenties, van zessen klaar, te kennen, dat de dividend- en tantiëmebelasting dient te eclipseren en dat, als de uitverkorene hunner harten, de winstbelasting, vermoedelijk na verhoging van het thans voorgestelde percentage (8 pct.), tot in lengte van dagen zal worden bestendigd.

Het is geen verwijt, het is een compliment aan mr. De Wilde wanneer we zeggen, dat bij de lezing van dit gedeelte zijner M. v. T., het ons vaak was, alsof wij Wibaut over dit onderwerp hoorden spreken. Dat Saulus Paulus werd, was een heugelijk feit en dat de thans afgetreden bewindsman in zake de winstbelasting dat doorluchte voorbeeld navolgde, verdient o.i. spot noch blaam, doch louter lof. In deze navolging zien wij een der zeer schaarse verblijdende uitingen van het Christelijk karakter, dat het huidige kabinet heet te bezitten.

Mr. De Wilde is nu minister-af. Of het „nationale” belastingontwerp zijn heengaan zal overleven, weten wij niet. Maar wat de toekomst ook moge brengen, het pleidooi, in de M. v. T. voor de winstbelasting gehouden, is van blijvende waarde. „The evil that men do lives after them, the good is oft interred with their bones” (Het kwaad, dat mensen doen, leeft na hen voort, het goede wordt vaak met hun gebeente begraven), laat Shakespeare Marcus Antonius zeggen; voornoemd pleidooi is een van de uitzonderingsgevallen. Van 's ministers erfenis, die overigens slechts onder beneficie van inventaris aanvaard kan worden, vormt het een kostelijk stuk. Dit deel zijner nalatenschap zullen de sociaal-democraten zeker in ere houden. Zij zullen het aan houtworm, roest, noch mot prijs geven, maar er een gepast en nuttig gebruik van maken, gelijk de goede en getrouwe dienstknecht uit het Evangelie van Matthéus deed met de hem toebetrouwde talenten.

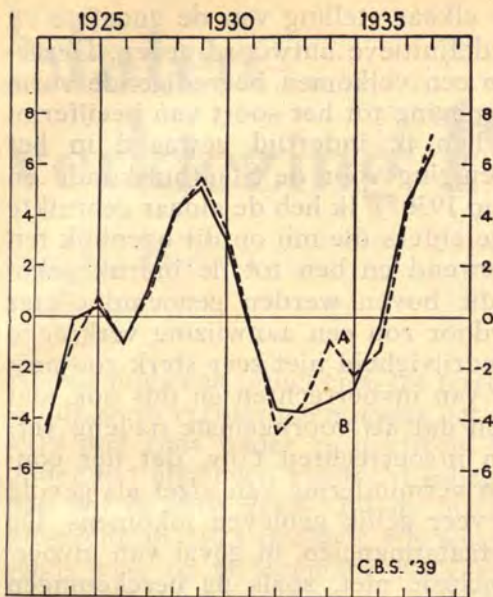
Contingentering of invoerrechten

Door prof. dr. J. Tinbergen

De crisis van 1929 heeft zijn oorsprong voor een goed deel buiten Nederland gehad en zich in ons land voortgeplant via de kanalen van in- en uitvoer. De uitvoermogelijkheden werden ernstig verminderd en de aandrang van goederen uit het buitenland die in ons land afzet zochten werd groter. Dit werd nog geaccentueerd toen in 1931 het Engelse pond van het goud werd losgemaakt, gevolgd door een aantal andere valuta's, en toen het ene land na het andere overging tot het invoeren van een systeem van contingenteringen. Als verweer daartegen heeft de Nederlandse Regering in 1933 en '34 eveneens de invoer van een belangrijk aantal goederen gecontingenteerd, welke toestand tot op heden in 't algemeen nog bestaat. Door de jongste wetgeving op dit terrein wordt echter beoogd om bovendien ten dele of geheel over te gaan tot een stelsel van invoerrechten en daarmee is de bekende vraag weer actueel geworden welke van deze twee wijzen van bescherming de voorkeur verdient. De beantwoording van deze vraag is niet eenvoudig, omdat men niet alleen letten moet op de gevolgen voor de betrokken bedrijfstakken zelf, doch ook die voor alle andere industrieën. Men moet letten, om een bekende zegswijze te gebruiken, niet alleen op wat men ziet, maar ook op wat men niet ziet.

Men moet daartoe trachten te weten te komen hoe de gevolgen zijn voor alle belangrijke economische verschijnselen, zoals prijsniveau, productie, inkomens, enz. Nu is er reeds onmiddellijk t.a.v. de uitwerking op het prijsniveau de waarschijnlijkheid dat invoerrechten leiden tot verhoging, terwijl het contingenteringsstelsel — het moet tot eer

der Regering worden geconstateerd — ons land geen prijsverhoging heeft gebracht. Dit laatste wordt duidelijk gedemonstreerd door nevenstaande grafiek, ontleend aan *De Nederlandsche Conjunctuur*,¹⁾ waarin A het werkelijk prijsverloop voorstelt en B het uit de grondstoffenprijzen en loonvoet berekende prijsverloop. De grondstoffenprijzen zijn daarbij met ongeveer een vierde, de loonvoet is met

ongeveer een half vermenigvuldigd, in overeenstemming met de kostprijsofbouw. Men ziet dat werkelijk en berekend verloop niet alleen overeenstemmen voor de periode 1923—1933, doch, na een afwijking in 1934, eveneens van 1935—1938. De tijdelijke afwijking in 1934 moet misschien zo worden geïnterpreteerd, dat de contingentering aanvankelijk heeft geleid tot een prijsverhoging, doch dat daarna door de regering met succes op verlaging der prijzen is aangestuurd. Vergelijkt men nu met elkaar de uitwerking van de contingenteringsmaatregelen en die van zodanige invoerrechten dat daardoor een even grote procentuele beperking van de invoer zou worden verkregen, dan zal een groot verschil blijven, dat in het laatste geval het prijsniveau aanzienlijk zal stijgen. Bij aanvankelijk nog niet gewijzigde inkomens zal dit een belangrijke vermindering van afzet teweegbrengen. Hierin zou alleen een verandering ten goede kunnen komen wanneer het hogere prijsniveau dat voor de binnenslands vervaardigde goederen kan worden bedongen zou leiden tot hogere winsten en daarom tot hogere investeringen. Deze tendentie zou echter worden doorkruist door een tendentie tot winstvermindering door vermindering van de afgezette hoeveelheden. Hier kan alleen verdere gedetailleerde

¹⁾ Mei 1939, blz. 65.

berekening en tegenover elkaar stelling van de gunstige en ongunstige factoren het definitieve antwoord geven. Dergelijke berekeningen zijn in een volkomen bevredigende vorm nog niet te geven.²⁾ Een poging tot het soort van becijferingen dat hier nodig is heb ik indertijd gewaagd in het praeadvies voor de Vereniging voor de Staathuiskunde en de Statistiek uitgebracht in 1936³⁾. Ik heb de aldaar gebruikte techniek en de voorlopige cijfers die mij op dit ogenblik ten dienste staan eens aangewend en ben tot de indruk gekomen dat de invloeden die boven werden genoemd elkaar ongeveer opheffen. Daardoor zou een aanwijzing verkregen zijn dat de investeringsbedrijvigheid niet zeer sterk zou profiteren van de invoering van invoerrechten en dus ook niet het totale geldinkomen en dat als voornaamste nadelig verschil van het stelsel van invoerrechten t.o.v. dat der contingentering blijft bestaan vermindering van afzet als gevolg van prijsstijging bij ongeveer gelijk gebleven inkomens. De gunstige invloed op de staatsfinanciën, in geval van invoerrechten wijzigt deze conclusie niet, zoals de berekeningen verder uitwijzen; het totale bedrag waarom het hier zou gaan is van dezelfde orde van grootte als het bedrag dat de consumenten meer moeten betalen en dus minder kunnen besteden. Het is overdracht van koopkracht. Een en ander schijnt nadere overweging van de invloeden die van invoerrechten te verwachten zijn voor onze volkshuishouding nog wel de moeite waard te maken. De uitvoering van openbare werken, burgerlijke zowel als militaire, schijnt me tot bestrijding van de werkloosheid meer te zullen bijdragen.

²⁾ In de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel tot wijziging der Tariefwet-1934 wordt dit terecht opgemerkt. Daarnaast wordt de motivering gegeven, dat de prijsverhoging „geenszins een onwenselijk... karakter” draagt omdat ze een „noodzakelijk herstel van normale verhoudingen” is. Daarmee is bedoeld dat in bepaalde industrieën weer lonende prijzen zullen gaan heersen. Omtrent de werkgelegenheid is daaruit geen eenvoudige conclusie te trekken.

³⁾ Over de vraag: Kan hier te lande, al dan niet na overheidsingrijpen, een verbetering van de binnenlandse conjunctuur intreden, ook zonder verbetering van onze exportpositie? Welke lering kan ten aanzien van dit vraagstuk worden getrokken uit de ervaringen van andere landen?

Staten- verkiezing 1939

DOOR J. BINSMA

(Slot)

Als we nog eens terugkeren tot onze eigen partij, dan dienen wij de serie verkiezingen onder het algemeen kiesrecht sinds 1919 nog eens nader te bekijken. Bij de eerste verkiezing onder het algemeen kiesrecht (alleen voor mannen) behaalden wij in 1919 20.9%. Bij de invoering van het vrouwenkiesrecht in 1923 daalden wij weer tot 19.4% om in 1927 reeds weer op te lopen tot 20.7% en in 1931 tot 22.3%. Dit was ons hoogste percentage, hetwelk wij ook nu nog steeds niet hebben bereikt. Zelfs zijn wij nu nog maar 0.4% boven het jaar 1919.

Jaar	Aantal stemmen	%
1919	251.522	20.9
1923	503.282	19.4
1927	609.392	20.7
1931	748.951	22.3
1935	782.451	21.1
1939	877.897	21.3

Bij de Statenverkiezingen doet zich ten opzichte van de S.D.A.P. steeds het verschijnsel voor, dat onze partij bij deze verkiezingen steeds minder stemmen behaalt dan bij de daaraan voorafgaande Kamerverkiezingen. Heel sterk was dat bijvoorbeeld bij de Statenverkiezingen van 1927. Bij de Kamerverkiezingen hadden wij 706.000 stemmen en bij de daaropvolgende Statenverkiezingen in 1927 liepen wij terug tot 609.000 stemmen of 97.000 minder. Bij de verkiezingen van 1929 en 1931 was het verschil reeds minder, namelijk 56.000 stemmen, bij die van 1933 en 1935 was het verschil nog slechts 16.000 stemmen en thans bleven wij nog slechts 13.000 stemmen beneden die van 1937. Had de Troelstrabeweging ons nu niet een aantal stemmen afhandig gemaakt,

dan was het verschil nog geringer geweest. Dat wijst er dus op, dat ons kiezerscorps steeds stabielier wordt. Een betrouwbaar kiezerscorps is in tijden van crisis en politieke spanning van het grootste belang.

Kamerverkiezingen			Statenverkiezingen		
Jaar	Aantal stemmen	%	Jaar	Aantal stemmen	%
1925	706.704	22.9	1927	609.392	20.7
1929	804.264	23.8	1931	748.951	22.3
1933	798.596	21.5	1935	782.589	21.1
1937	890.880	21.9	1939	877.897	21.3

Uit de bijgevoegde staat kunnen wij ook nog de ontwikkeling der partij in de verschillende provincies goed volgen.

Provincie	1931		1935		1939	
	Aantal stemmen S.D.A.P.	%	Aantal stemmen S.D.A.P.	%	Aantal stemmen S.D.A.P.	%
Friesland.....	45.721	25.5	46.482	24.1	38.266	18.4
Groningen.....	52.029	30.5	50.629	27.-	58.065	28.5
Drente.....	24.675	28.4	22.652	24.2	24.983	23.9
Overijsel.....	53.792	23.9	48.564	19.9	54.037	20.2
Gelderland.....	57.824	16.3	70.111	18.1	76.693	18.-
Utrecht.....	35.220	20.2	42.506	21.5	49.121	21.5
Noord-Holland.....	210.539	31.5	200.485	26.1	223.644	26.6
Zuid-Holland.....	210.581	25.3	241.560	26.2	283.083	27.2
Zeeland.....	16.521	15.-	16.908	14.6	18.345	14.8
Noord-Brabant.....	24.844	6.9	28.534	7.3	33.613	7.8
Limburg.....	17.205	8.7	14.158	6.5	18.047	7.6
Totaal.....	748.951	22.3	782.589	21.05	877.897	21.34

Wij zien hierbij, dat de S.D.A.P. haar positie in bijna alle gewesten of geconsolideerd of verbeterd heeft. Een uitzondering hierop vormt de provincie Friesland. Deze provincie is thans wel de zwarte vlek in onze verkiezingscampagne geweest. De actie van den heer Kiès heeft in deze provincie het gevolg gehad, dat ruim 11.600 kiezers op de kandidaten der zich noemende Troelstrabeweging hebben gestemd en verder vele kiezers zich van ons hebben afgewend, omdat zij tengevolge van deze onderlinge strijd, geen vertrouwen meer in onze beweging hadden. Ons percentage is in Friesland dientengevolge gedaald van 24.1% op 18.4%. In 1931 hadden wij zelfs 25.5%.

Hadden wij nu nog dit percentage gehad, dan zouden wij 52.998 stemmen hebben behaald of 14.732 meer dan thans.

Ook deze zijn afgevloeid naar andere groepen, waarvan wij hieronder weer een berekening geven:

Partijen	1931		1939	
	stemmen	percentage	stemmen	percentage
Communisten	4.814	2.7	6.486	3.1
R.S.A.P.	1.538	0.9	1.877	0.0
Troelsrabew.	—	—	8.697	4.2
Chr. democraten	2.290	1.3	14.604	7
	8.642	4.9	31.614	15.2

Dit geeft wel een jammerlijk beeld, waartoe al die verdeeldheid leidt. Tegenover de 18.4% van ons staan hier nu 15.2% van kleine partijen, die afzonderlijk tot niets in staat zijn. De toestand in deze provincie is nu reeds zo, dat de anti-revolutionairen ons met 47.183 stemmen ver vooruit zijn. De christelijk-historischen volgen ons op de voet met 36.473 stemmen. De vrijzinnig-democraten gaan in deze provincie ook sterk vooruit. Bij iedere verkiezing boeken zij zonder onderbreking vooruitgang en behaalden nu reeds 29.348 stemmen met 8 zetels!

Plaatsen	1931		1935		1939	
	Aantal stemmen S.D.A.P.	%	Aantal stemmen S.D.A.P.	%	Aantal stemmen S.D.A.P.	%
Amsterdam	128.938	37.3	118.031	31.2	127.092	30.8
Rotterdam	83.816	34.9	91.823	35.2	110.351	37.1
Den Haag	54.063	27.4	64.059	28.4	78.593	30.4
Totaal	266.817	34.1	273.913	31.7	316.036	32.6

Het is ook de moeite waard om de drie grote steden nog eens aandachtiger te beschouwen.

Wij zien daarbij duidelijk, dat Rotterdam en Den Haag zich zowel positief als relatief prachtig ontwikkelen. Vooral in een gemeente als Den Haag, waar de bevolking in vrij snel tempo toeneemt, is het een mooie prestatie om niet alleen ons kiezerscorps procentelijk op peil te houden, maar ook nog steeds uit te breiden. De percentages in Den Haag waren in:

1919	23.0%	1931	27.4%
1923	29.3%	1935	28.4%
1927	29.4%	1939	30.4%

In Rotterdam was het percentage in 1919 weliswaar 39.9%, maar de teruggang, welke daarop volgde, wordt gedurende de laatste verkiezingen in een regelmatig tempo weer ingehaald.

Veel minder gunstiger is de toestand in Amsterdam. Als juist moet worden erkend, dat er in Amsterdam enige invloeden gewerkt hebben, welke niet gunstig waren voor onze verkiezingsuitslag. Dat de bekende *Telegraaf*-campagne er niet in geslaagd is om ons belangrijke verliezen toe te brengen, stemt tot voldoening. Maar de teruggang is er dan toch onmiskenbaar. Grijpen wij terug naar de nog vroegere verkiezingen, dan is het beeld bepaald ongunstig voor Amsterdam.

Onze percentages waren in:

1919	32.0%	1931	37.3%
1923	30.8%	1935	31.2%
1927	32.4%	1939	30.8%

Wij zijn nu dus precies even ver als in 1923 en zelfs beneden het jaar 1919!

In het voor ons gunstigste verkiezingsjaar 1931 behaalden wij 37.3% van het aantal stemmen. Ook voor Amsterdam is het wel van belang om na te gaan, hoeveel kiezers wij thans in 1939 missen, als wij dezelfde positie van 1931 hadden behouden. Bij eenzelfde percentage hadden wij thans 154.099 stemmen moeten hebben. Wij hadden er thans 127.092, zodat er 27.007 voor ons verloren zijn gegaan.

Gaan wij thans weer de reeds eerder genoemde groepen na, dan zien wij het volgende:

Partij	1931		1939	
	Aantal stemmen	%	Aantal stemmen	%
Communisten	246.692	7.1	54.245	13.1
R.S.A.P.	8.727	2.5	8.157	2.-
Troelstra-beweging	—	—	1.199	0.3
Christen democraten	2.752	0.8	9.577	2.3
Totaal	36.171	10.4	73.173	17.7

Nu willen wij niet beweren, dat al onze verloren stemmen persé naar deze partijen moeten zijn gegaan, maar de waar-

schijnlijkheid is toch wel groot, dat deze partijen daar grotendeels van hebben geprofiteerd.

De communistische partij, welke over het gehele land afbrokkelde, maakte in Amsterdam weer een goede verkiezing. Hun percentage was in 1931 7.1% en liep in 1935 op tot 12.5% en werd in 1939 opgevoerd tot 13.1%.

Hun positie is in de hoofdstad dus voorlopig wel veilig gesteld!

Het zou te ver voeren om ook de zetelverdeling aan een verdere beschouwing te onderwerpen. De provincie-gewijze verdeling der zetels kan er echter toe leiden, dat een bepaalde partij met een hoger stemmenpercentage minder zetels krijgt. Dat zien wij dit jaar ten aanzien van de S.D.A.P. Bij een stijging van ons totaalpercentage daalde ons aantal zetels van 126 op 124. In dit licht bezien is de daling dus niet verontrustend, temeer als wij bedenken, dat dit zetelverlies te wijten is aan de uitslag in Friesland. Wanneer de bekende gebeurtenissen daar niet hadden plaatsgevonden, dan zou de kans groot geweest zijn, dat wij inplaats van 2 zetels verlies nog één zetel gewonnen zouden hebben.

Aantal zetels der Partijen.

Partij	1931	1935	1939
S.D.A.P.	127	126	124
R. Kath.	180	175	186
Anti Rev.	82	75	81
Chr. Hist.	70	61	63
St. Geref.	12	13	10
Herv. Geref.	1	1	—
Chr. Dem.	—	10	12
Kath. Dem.	—	5	—
Vrijheidsbond.	58	33	36
Vrijz. Democr.	36	28	39
Communisten.	10	12	12
R.S.A.P.	—	4	2
Troelstra-beweging	—	—	2
N.S.B.	—	44	21
Diversen	14	4	2
	590	590	590

Ofschoon wij de staat van het zetelverloop der S.D.A.P. per provincie al eens eerder hebben gepubliceerd is het volledigheidshalve toch wel gewenst om deze gegevens in dit opstel nog eens vast te leggen.

Aantal zetels der S.D.A.P. in de Provinciale Staten.

Provincie	Onder het beperkte kiesrecht						Onder het algemeen kiesrecht					
	1901	1904	1907	1910	1913	1916	1919	1923	1927	1931	1935	1939
Friesland	—	1	7	9	13	20	14	12	12	13	13	10
Groningen . . .	1	1	4	4	6	10	14	11	13	14	13	13
Drente	—	—	—	—	—	—	2	8	7	9	10	9
Overijsel	—	1	1	3	4	4	8	9	10	10	10	10
Gelderland . . .	—	—	—	—	—	—	11	10	10	11	12	12
Utrecht	—	—	1	—	1	1	8	8	8	8	9	10
N.-Holland . . .	—	1	4	8	16	21	21	19	24	26	22	22
Z.-Holland . . .	—	—	—	—	2	10	21	20	21	21	23	24
Zeeland	—	—	—	—	—	—	4	4	5	6	6	6
N.-Brabant . . .	—	—	—	—	—	—	4	3	3	4	5	5
Limburg	—	—	—	—	—	—	4	4	5	4	3	3
Totaal	1	4	17	24	42	68	117	107	120	127	126	124

Wij wijzen hier in dit verband nog eens op Friesland, dat in 1916 onder het beperkte kiesrecht 20 zetels had en thans 10. Daarbij moet echter in het oog worden gevat, dat wij daar in 1916 ver boven onze stand leefden, want dat aantal zetels gaf in het geheel niet onze werkelijke machtspositie weer. Het toen bestaande districtenstelsel gaf ons bij enige toevallige meerderheden een veel groter aantal zetels dan ons stemmenpercentage wettigde. Bij de eerste verkiezingen in 1919 onder de evenredige vertegenwoordiging, werd dit toen vanzelfsprekend direct gecorrigeerd.

Het is ten slotte wel interessant om behalve de percentages, die de verschillende partijen over het gehele land behaald hebben, ook eens na te gaan, hoe deze percentages zijn in verschillende groepen van gemeenten. In diverse publicaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek worden de Nederlandse gemeenten in drie groepen verdeeld en wel:

- Industriegemeenten;
- Landbouwgemeenten;
- Gemengde gemeenten.

Onder industriegemeenten worden verstaan gemeenten, waar blijkens de beroepstellingen meer dan 50% der beroepsbeoefenaars tot de industrie behoort. Hetzelfde geldt ten aanzien van de landbouwgemeenten. De overige gemeenten zijn onder de rubriek „gemengd” gerangschikt.

De tijd ontbrak om deze splitsing toe te passen op de uitslag der jongste statenverkiezingen. We hebben er ons dus toe bepaald om een en ander te baseren op de kamerverkiezing van 1937 en met het oog op de omvang van deze verhande-

ling alleen ten aanzien van de drie grootste partijen en wel de S.D.A.P., de Rooms-Katholieke en de Anti-Revolutionnaire Partij.

We stelden daartoe het onderstaande overzicht samen:

Partij	Percentages			
	Gehele land	Industrie gem.	Landbouw gem.	Gemengde gem.
S.D.A.P...	21.9	20.2	12.1	24.9
R.K.....	28.8	42.1	34.7	24.1
A.R.....	16.4	10.8	17.4	17.6

Hieruit blijkt dus, dat de S.D.A.P. in de landbouwgemeenten ver beneden haar gemiddeld landspercentage blijft en zelfs in de industriegemeenten blijft ze daar nog beneden. Alleen in de gemengde gemeenten komt ze daar boven uit. De rooms-katholieken komen in de industrie-gemeenten ver boven hun landspercentage uit. Dat vindt vanzelfsprekend zijn oorzaak in de sterke positie, welke deze partij inneemt in de grote industrieplaatsen, zoals Tilburg, Eindhoven, Maastricht en in de mijnstreek.

De anti-revolutionnaires schijnen in de industrieplaatsen verhoudingsgewijze de minste invloed te hebben.

In ieder geval blijkt dus — voorzover we dat nog niet wisten — dat wij in de industriegebieden niet die invloed hebben, welke oppervlakkige beoordelaars vaak menen aanwezig te zijn.

Deze drie groepen kunnen ook nog worden ontleed naar de grootte der gemeenten en wel naar de volgende indeling:

Gemeenten met minder dan 5.000 inwoners;

„ „ 5.000— 10.000 inwoners;

„ „ 10.000— 20.000 „

„ „ 20.000— 50.000 „

„ „ 50.000—100.000 „

„ „ boven 100.000 „

Gaan we, rekening houdende met deze verdere onderverdeling, deze drie partijen nog eens beschouwen, dan nemen we het volgende waar. Wij vermelden daarbij alleen de slechtste en de beste percentages.

Industriegemeenten

S.D.A.P. Gemeenten met 10.000—20.000 inwoners .. 14.2%

„ „ 20.000—50.000 „ .. 24.2%

Groepsgemiddelde 20.2%

Ofschoon in deze groep de verschillen niet zo sterk spreken, zien we hier toch wel, dat de S.D.A.P. in de grotere gemeenten de beste percentages behaalt, en daarentegen de R.K. in de kleinste gemeenten. Bij de A.R. lopen de uitkomsten groepsgewijze niet sterk uiteen.

Wij kunnen tenslotte nog eens nagaan, hoe het totale aantal stemmen, dat iedere partij over het gehele land heeft uitgebracht, voor wat diezelfde partij betreft, verdeeld is over de drie gemeentegroepen (in procenten).

Nemen we gemakshalve weer de drie grootste partijen, dan zien wij het volgende:

Groep	Tot. aantal stemmen gehele land	S.D.A.P.	R.K.	A.R.
Industrie.....	16.8	15.4	24.5	11.-
Landbouw.....	16.7	9.2	20.-	17.8
Gemengd.....	66.5	75.4	55.5	71.2
Totalen.....	100.-	100.-	100.-	100.-
Partijgemiddelde.....		21.9	28.8	16.4

In de industriegemeenten nemen de R.K. dus de beste positie in. Hetzelfde zien we bij de landbouwgemeenten ten aanzien van de R.K. en de A.R. Daarentegen haalt de S.D.A.P. verhoudingsgewijs het grootste contingent van haar kiezers uit de gemengde gemeenten.

Zoals gezegd zijn deze beschouwingen gebaseerd op de Kamerverkiezingen van 1937, maar er is, voor wat deze drie partijen betreft, geen aanleiding om te veronderstellen, dat de *groepsuitkomsten* thans *belangrijk* zijn gewijzigd.

Voor het doel, waarvoor zij nodig zijn, namelijk om de invloed der partijen te meten naar de aard der bevolkingscentra, kunnen deze percentages zeer wel dienst doen, omdat een verschil van enkele fracties op het vormen van een oordeel toch geen invloed uitoefent.

De Arbeiders beweging

in de Verenigde Staten

door JAMES ONEAL, New York City

Mijn Europese lezers kunnen misschien moeilijk de redenen begrijpen van de catastrophale scheuring in de Amerikaanse arbeidersbeweging. De oorzaken daarvan liggen diep geworteld in de Amerikaanse economie en geschiedenis van de vakvereniging, waaraan persoonlijke vijandschap tussen een aantal leiders is toe te voegen. Een korte schets van de historische achtergrond zal den lezer tot hulp strekken.

De Amerikaanse Arbeidersfederatie (A.F.L.) bestaat in de eerste plaats uit handwerksbonden van geschoolde arbeiders, hoewel industriële en semi-industriële organisaties niet zijn uitgesloten. Zo is de Vereniging van Mijnwerkers — in ledenaantal de grootste van alle bonden — het type van een industriële organisatie, en zijn president John L. Lewis was, alvorens hij het Comité voor Industriële Organisatie (C.I.O.) hielp opbouwen, gedurende vele jaren een machtig figuur in de A.F.L. Verschillende bonden, die in de kledingindustrie, de brouwerijarbeiders, de arbeiders in de juwelenindustrie en enige andere behoren eveneens tot de industriële organisaties.

De bonden der handwerkers waren echter het grootst in aantal en het machtigst in de A.F.L. en veertig jaar lang is de Federatie in beroering gebracht door jurisdictieconflicten tussen deze bonden. Deze onderlinge bondsstrijd heeft dikwijls de vorm aangenomen van stakingen van de ene bond tegen de andere, naar aanleiding van het geschil, of een zekere groep arbeiders tot deze of gene bond behoorde.

Speciale comité's van de Federatie onderzochten zulke tot conflict leidende aanspraken en namen een beslissing. Af en

toe weigerde een bond deze beslissing te accepteren en trok zich terug uit de Federatie, of werd geroeyeerd. De voornaamste bron van deze bondsoorlogen lag in de bouwindustrie. Ook andere industrieën werden echter door deze oorlogen aangetast, wanneer de productieleiders nieuwe productiemethoden, nieuwe werktuigen, machines of materialen invoerden. Soms hebben bonden, die de beslissingen van de arbitrage-comité's geaccepteerd hadden, in latere jaren de oude conflicten weer opgevat.

Ondertussen bleven bepaalde grootindustrieën van massaproductie, zoals staal, rubber, petroleum, automobielen, enz., praktisch gesproken ongeorganiseerd, uitgezonderd een paar bonden, die de minderheden van geschoolde arbeiders organiseerden. De massaproductie-industrieën werden bovendien vestingen van „gele” „company”-bonden, georganiseerd en gefinancierd door leiders van die industrieën. En pogingen van de handwerkersbonden om de basisindustrieën te organiseren, hadden weinig succes.

De meest frappante mislukking op dit gebied was de poging om in 1919 de staalindustrie te organiseren. Onder leiding van de A.F.L. werkten ongeveer 24 nationale bonden tezamen, om te trachten die industrie te organiseren. Meer dan 300.000 arbeiders gaven gehoor aan een oproep tot staking, en over de 150.000 vroegen het lidmaatschap van de bond aan, maar de staking werd verloren en de nieuwe leden verdwenen weer binnen het jaar. De contrôle in het gebied van de staking, het gebruik van maatschappij-gardes, het wijdverspreide spionage-systeem en de invloed op de dagbladpers, maakten de staalcorporatie tot een geweldige kracht. Maar het lag voor de hand, dat 24 verschillende organisatie-chauvinisten, ruziemakend over de verdeling van de leden, niet tot een daadwerkelijke actie konden komen. Ongeveer veertien jaar later, in 1933, besloot de A.F.L. de automobielen-industrie te organiseren, welke inmiddels ook een reusachtige massaproductie-industrie geworden was. Maar wederom kwam men bij een dozijn of meer bonden voor het probleem te staan van concurrerende aanspraken. Een conferentie van belanghebbenden leidde tot weinig resultaat. Er waren nog twee conferenties nodig, alvorens men tenslotte overeenkwam om alle automobielen-arbeiders, behalve die van een zeer speciaal vak, in „federale” plaatselijke bonden te verenigen, die tijdelijk, direct in de A.F.L. opgenomen zouden zijn. De uiteindelijke regeling van de aanspraken van vakbonden op de leden van deze „federale

Hoe een Amerikaanse tekenaar in 1889 het Parlement van „s werelds oudste democratie” beschouwde.

bonden” zou later getroffen worden. Op deze basis slaagde de A.F.L. erin, ongeveer 35.000 arbeiders te organiseren van een industrie, welke op zijn minst 400.000 arbeiders in dienst had en nam tenslotte de „federale bonden” op in een nationale bond, aangesloten bij de A.F.L.

Intussen nam in Juni 1933 het Ver. Staten-Congres (parlement) de Nationale Industriële Herstelwet aan. Deze wet bleek een grote hulp bij het organiseren van de arbeiders, vooral in de massaproductie-industrieën. Latere wetgeving versterkte de bonden verder in het recht van organisatie, en de belangstelling voor het organiseren van de massaproductie-industrieën herleefde.

John L. Lewis en andere gedelegeerden op het A.F.L.-congres van 1934, spoorden aan om die industrieën te organiseren. De vergadering keurde dit goed in een resolutie, die een minnelijke schikking was tussen de inzichten van de leden der handwerkers en die der industriële bonden. In een der voornaamste paragrafen van de resolutie werd verklaard:

„Gedurende de laatste jaren hebben zich nieuwe werkmethodes ontwikkeld. Dit heeft een verandering teweeg gebracht in de aard van het werk, dat uitgevoerd wordt door miljoenen arbeiders in industrieën, die zeer moeilijk of onmogelijk in handwerkersbonden georganiseerd konden worden. De systemen der massaproductie zijn betrekkelijk nieuw en staan onder contrôle van grote corporaties en aggregaties van kapitaal, die alle pogingen tot organisatie weerstaan hebben. De totstandkoming van de Nationale Industriële Herstelwet — die de rechten van de werknemers om zich te organiseren en vertegenwoordigers naar eigen keuze te kiezen, zonder inmenging van de werkgevers of hun agenten beschermt — heeft geleid tot het geven van de vrije loop aan de grote organisatiebehoefte, welke in miljoenen arbeiders leefde en welke zij niet konden bevredigen door de tegenstand van de werkgevers.”

De genoemde paragraaf voldeed de industriële bondsleden geheel en al, terwijl een volgende paragraaf de leden der handwerksbonden tevreden stelde: de verzekering n.l., dat de A.F.L. „ten volle de jurisdictie-rechten zou beschermen van alle vakbonden, georganiseerd op de voet van handwerksvakken” en hun tevens contrôle zou verlenen over nieuwe leden in industrieën, waarin de „grenslijnen tussen de ambachten onderscheidbaar zijn”. De resolutie voegde er dan aan toe, dat vele industrieën niet georganiseerd konden worden op de basis van een handwerksvak en dat hun organisatie „op een andere voet diende te worden opgebouwd, om zoveel mogelijk effect te bereiken”. Hiertoe behoorden de automobiel-, cement-, aluminium- en staalindustrie e.a., die zo spoedig mogelijk aangepakt moesten worden.

Op de volgende conferentie, in 1935, klaagden de industriële bondsleden, dat de Uitvoerende Raad weinig gedaan had om de voornoemde resolutie in praktijk te brengen. Als gevolg hiervan werd aan het congres rapport uitgebracht over de conclusies van meerderheid en minderheid. Deze verslagen vertoonden tegenstrijdige verklaringen van de resolutie van 1934. De meerderheid legde de nadruk op de paragraaf, die betrekking had op de handwerksbonden; de minderheid op die, welke betrekking had op de industriële organisatie. Het rapport van de meerderheid werd aangenomen met 18.464 tegen 10.897 stemmen.

Hoewel deze uitslag een grote winst betekende voor de industriële bondsleden, organiseerden zij onder leiding van John L. Lewis het Comité voor Industriële Organisatie (C.I.O.), reeds een maand na de A.F.L.-conferentie. De C.I.O. verklaarde, dat zijn doel „aanmoediging en bevordering” was van organisatie in de massaproductie-industrieën, opdat nieuwe bonden zich bij de A.F.L. zouden aansluiten en tevens om de „organisatiepolitiek van de A.F.L. te moderniseren”. Aldus leidde het conflict van denkbeelden tot de organisatie van een concurrerende federatie, nadat er een bittere correspondentie gevoerd was tussen Mr. Lewis en president Green van de A.F.L. De organisatie van de staalindustrie begon in Juli 1936. En in Maart van het volgende jaar werd de C.I.O. door de Staal-Corporatie van de Ver. Staten (Metaalbond) erkend. Er viel ook vooruitgang te constateren in de organisatie van andere basis-industrieën. Deze scheuring in de arbeidersbeweging strekte zich uit tot staats- en stadsfederaties en bracht geschillen teweeg in de

Staking bij de Pulman-fabrieken (21 Juli 1894). In hetzelfde jaar werd in Nederland de S.D.A.P. opgericht!

Canadese beweging. Concurrerende bonden deden invallen bij elkaar, stationneerden posters en vervolgden elkaar gerechtelijk of ten overstaan van de Nationale Arbeidscommissie. De onderlinge bondsstrijd werd een burgeroorlog, doch bedaarde een weinig in het midden van 1937, toen de industrie een nieuwe depressie onderging, die het organisatie-werk bemoeilijkte.

Ook de A.F.L. verrichtte eveneens uitgebreid organisatie-werk en won honderdduizenden nieuwe leden. In Augustus 1936 schorste de Uitvoerende Raad twaalf bonden, die zich bij de C.I.O. hadden aangesloten. Maar de nieuwe depressie in 1937 en de behoefte naar vrede, die in beide federaties heerste, droeg veel bij tot het houden van een vredesconferentie, in October 1937.

De A.F.L. werd op die conferentie vertegenwoordigd door drie afgevaardigden en de C.I.O. door tien. Iedere organisatie verzekerde de andere, dat hij volledige bevoegdheid bezat om een overeenkomst op te stellen en ieder van hen legde een plan voor, dat voor de andere niet aanvaardbaar was. Maar uit het debat groeide tenslotte een overeenkomst. John L. Lewis weigerde echter deze te accepteren. De hele aangelegenheid werd toen overwogen door een gecombineerde sub-commissie, die bestond uit William Green en George M. Harrison van de A.F.L. en John L. Lewis en Philip Murray van de C.I.O. Lewis stelde voor om:

- 1e. alle 32 C.I.O.-bonden tot de A.F.L. toe te laten;
- 2e. conflicten tussen bonden in conferentie te overwegen;
- 3e. bonden niet te schorsen, zelfs al waren de problemen nog niet beslecht.

In de vredesovereenkomst, door Mr. Lewis van de hand gewezen, werd verklaard, dat het bij de 12 oorspronkelijke bonden, die zich bij de C.I.O. hadden aangesloten, slechts

ging om kleine jurisdictie-kwesties. Maar daar de C.I.O. twintig later toetreden bonden bezat, die een gelijk veld als de A.F.L. bestreken, zouden de oorspronkelijke 12 kunnen terugkeren tot de A.F.L. vóórdát de zaak ook van de 20 concurrerende bonden was opgelost. Daarna zouden alle 32 C.I.O.-bonden in de A.F.L. opgenomen worden. Bepaalde industrieën zouden gerekend worden tot de industriële organisaties, en een speciale vergadering zou bijeengeroepen worden om de beslechting te bekrachtigen.

De verantwoordelijkheid voor de mislukking van dit plan berust vooral bij John L. Lewis. Het C.I.O.-comité had verklaard, dat het de bevoegdheid bezat om te onderhandelen. Het bracht een overeenkomst tot stand... en toen wees Mr. Lewis het werk van zijn eigen comité van de hand. Zijn veranderde voorstel werd direct door de A.F.L. afgewezen, omdat daardoor alle conflicten tussen de twee federaties in de A.F.L. gebracht zouden worden. Daar dit voorstel het tevens onmogelijk maakte om enige bond, zelfs tijdelijk, te schorsen — werkte het de voortzetting der conflicten in de hand. Bovendien bond de overeenkomst de C.I.O. tot niets, totdat de conferentie-comité's van de 20 concurrerende bonden een bevredigende oplossing hadden uitgewerkt.

Mr. Lewis was gewoon, zijn eigen Mijnwerkersbond met ijzeren hand te regeren en hij zette deze houding in de C.I.O. voort. Als man van onbepaalde energie en heerszuchtige wilskracht stond hij toe, dat er een biographie van hem gepubliceerd werd, waarin hij vergeleken werd met Mussolini, waarin afbreuk werd gedaan aan de bondsdemocratie en waarin verklaard werd, dat een zekere mate van tyrannie bij leiders van de Mijnwerkersbond noodzakelijk was. De schrijver dezer biographie bracht vele uren bij Mr. Lewis door, en werd bij het samenstellen van het boek geholpen door diens verwanten en officiële medewerkers.

Sinds de mislukking van de vredesconferentie is het vertrouwen van vele leden en van sommige zijner leiders in de ontwikkeling van de C.I.O. geschokt. Dit ligt deels aan de teleurstelling over de scheuring, maar hoofdzakelijk aan bezorgdheid over een verkeerde politiek, die de C.I.O. heeft gevolgd, waarbij aan actieve leden van de Communistische Partij toegestaan werd, belangrijke posities in de aangesloten bonden in te nemen. De Bond van de Verenigde Automobielarbeiders is nu hopeloos verdeeld, tengevolge van de verdraagzaamheid van de C.I.O. tegenover de totalitaire elementen. Gedurende vele weken heersten er strijd en

Spotprent in „Justice”, het (in Engelse, Duitse, Spaanse en Italiaanse uitgave verschijnende) blad van de Amerikaanse Kleermakersbond. De grote massa-industrieën komen de C.I.O. binnen.

vuistgevechten in de plaatselijke afdelingen. Twee concurrerende bonden zijn uit de strijd te voorschijn getreden en de C.I.O.-leiders hebben hun stem gegeven aan de vleugel, welke door de Stalingroep geschapen is. Van de andere C.I.O.-bonden wordt ongeveer $\frac{1}{3}$ gecontroleerd door de aanhangers van Stalin.

Mr. Lewis kende de invloed van de Communistische Partij in de C.I.O.-bonden en toch zijn hij en zijn officiële medewerkers niet tussenbeide gekomen, hoewel Mr. Lewis' Mijnwerkersbond geen communisten tot het lidmaatschap toelaat en aan de bond verzocht werd, iedereen er uit te zetten, die zijn communistische belijdenis geheim had gehouden en toch toegetreden was!

In November 1.1. werd de C.I.O. nog verzwakt, doordat de Internationale Bond van Arbeiders in de Dameskledingindustrie zich met 250.000 leden uit de C.I.O. terugtrok, omdat deze laatste een nationale conferentie had bijeengeroepen om een permanente organisatie tegen de A.F.L. tot stand te brengen. De Bond van Arbeiders in de Dameskledingindustrie doet nu zijn uiterste best om een hervatting der vredesonderhandelingen gedaan te krijgen. Ook in de C.I.O.-Textielarbeidersbond heerst verdeeldheid en twee concurrerende bonden vechten om de aanhang van de textielarbeiders. Eén ervan heeft zich reeds aangesloten bij de A.F.L.

De A.F.L. volgt een politiek van waakzaam afwachten en schijnt meer vertrouwen te hebben in zijn toekomst dan de C.I.O. De A.F.L. gelooft, dat destructieve krachten in de C.I.O. deze voortdurend zullen verzwakken en dat vele

C.I.O.-leden op den duur vredesonderhandelingen zullen eisen. De A.F.L. is ook minder aangetast door communistische intriges, daar zij er steeds een standvastige politiek tegen gevoerd heeft.

Het is een tragedie, dat de beweging tot industriële organisatie in de massaproductie-industrieën een scheuring heeft teweeggebracht en dat een roekeloze politiek van de C.I.O. ertoe bijgedragen heeft om een stervende communistische beweging in de Ver. Staten te doen herleven. Industriële organisatie is nodig. De A.F.L. had op dit punt een te langzaam tempo... en de C.I.O. een te snel. Indien de industriële bondsleden nog een jaar of twee gewacht hadden, dan ben ik er van overtuigd, dat zij een gunstiger beslissing verkregen hadden. En had bovendien Mr. Lewis de overeenkomst, die door zijn eigen vredescomité in October 1937 gemaakt is, niet afgewezen, dan kon de vrede hersteld zijn in een herenigde beweging met een stevige fractie van industriële bonden.

De Amerikaanse socialistische beweging toont een beeld, dat niet bemoedigender is dan wat ik over de vakverenigingen heb gegeven. De Socialistische Partij bereikte zijn maximumkracht in 1919, toen er over de 100.000 betalende leden waren. In 1920 verkreeg de Partij zijn hoogste aantal stemmen — bijna een miljoen — voor zijn presidentscandidaat.

Zo tracht de Amerikaanse vakkers voor haar lezers de werking van het ongebreidelde kapitalisme aanschouwelijk te maken.

Eugen V. Debs, die toen in de gevangenis zat wegens zijn anti-oorlogspropaganda. Het is een frapperend feit, dat de Amerikaanse beweging, die geographisch en ideologisch het verst van Rusland verwijderd ligt, de eerste was, die door de Communistische Internationale tot verdeeldheid gebracht werd. Na de bolsjewistische revolutie in 1917 kozen vele Russische emigranten, Polen, Oekraïners, Joden, Russen, Letten en Lithauers — als leden van de Socialistische Partij communistische programma's en organiseerden met steun van enige Amerikaanse leden een machtige politieke vleugel. In de herfst van 1919 deed de strijd tussen de socialisten en communisten een splitsing ontstaan in de Socialistische Partij. Ongeveer een derde der leden ging met de communisten mee, een derde bleef bij de partij en de overige, ontmoedigde leden verdwenen eenvoudig.

In de volgende jaren gedijde het Amerikaanse kapitalisme door de na-oorlogse economische moeilijkheden van Europa, en de Amerikaanse arbeiders waren tot 1929 zó tevreden met de voorspoedige jaren, dat de socialistische propaganda niet vorderde. Ondertussen duurde de twist met de Communisten voort en het ledenaantal van de Socialistische Partij daalde tot het geringe aantal van 10.000, totdat de economische crisis van 1929 miljoenen loonarbeiders teleurstelde.

De communistische beweging werd door regeringsaanvallen in December 1919 tot ondergrondse actie gedreven en bleef gedurende twee jaar een geheime organisatie, die innig verknocht was aan gewapende opstand. Daarna werd de beweging tot een openlijke partij gereorganiseerd. Maar zijn ledenaantal was in 1924 eveneens gedaald tot ca. 12.000 en daarvan spraken er slechts ongeveer 1000 Engels. Het ledenaantal van de A.F.L. daalde ook van 4.000.000 in 1920 tot 2.900.000 in 1923.

De „voorspoed”, welke tot het einde van 1929 voortduurde, was zo wijdvertakt, dat de Amerikaanse massa's niet geïnteresseerd konden worden voor organisaties van vakbonden of voor radicale ideeën. En iedere arbeiders- en socialistische organisatie leed zware verliezen.

Het begin van de industriële depressie, laat in 1929, kenmerkte een keerpunt. In de daarop volgende jaren werden niet alleen miljoenen arbeiders van het werk beroofd, doch honderdduizenden intellectuelen voelden de schok van de crisis, terwijl studenten en onderwijzers, aankomende theologen en academici, die bijna allen de burgerij en de

„Mene Tekel”.

intellectuele families vertegenwoordigden, in een maatschappij werden rondgedreven, die hun geen bestaansmogelijkheid bood. Velen wendden zich tot de arbeidersbeweging, de Socialistische Partij of de communistische beweging, alwaar zij een „loopbaan” zochten, zonder dat zij enige voorbereiding bezaten of voorafgaande ervaring in dergelijke bewegingen.

Tegen het jaar 1932 sloten deze gedeclasseerde intellectuelen zich bij de Socialistische Partij aan en enige jaren later beheersten zij, praktisch gesproken, de Partij door opzijschuiving van de ervaren socialisten en veteranen, die de beweging sinds de oprichting in 1901, in een dertigtal jaren hadden opgebouwd. Om gevoelsredenen aangetrokken door het 5-jarenplan in Rusland, leunden deze nieuwe leden ook aan bij de communistische beweging en propageerden het maken van een eenheidsfront met de C.P. Deze richting in de Partij bracht een oppositie teweeg bij de socialistische veteranen, en de Partij splitste zich in twee delen. Naarmate de strijd tussen de twee groepen voortduurde, knoopten de C.P. en verscheidene communistische splinterorganisaties vriendschappelijke betrekkingen aan tot de pro-communistische intellectuelen in de Partij. Verscheidene groepen in de Partij vaardigden communistische programma's uit en hechtten hun goedkeuring aan revolutie en aan de dictatuur

van het proletariaat. Tegen 1934 bezat de pro-communistische „vleugel” een wezenlijke meerderheid in de uitvoerende macht van de Partij, en de neiging tot communistische ideeën trad steeds meer op de voorgrond. In September van dat jaar zond het Partijbestuur een voorzichtig geformuleerde uitnodiging aan „ongeorganiseerde radicalen” om zich bij de Partij aan te sluiten. En dit opende de deur aan de communisten; in de grote steden sloten zij zich bij de Partij aan.

In datzelfde jaar viel er een catastrophale daling te constateren in de stemmencijfers en het ledenaantal der Partij in de steden, die beheerst werden door de pro-communistische vleugel. Maar inplaats van deze rampzalige Partijpolitiek te beteugelen, ging de nieuwe leiding op haar weg door.

De crisis kwam in 1936, tijdens de campagne van de presidentsverkiezingen, toen het Partijbestuur de grootste gewestelijke organisatie (de staat New York), die de socialistische veteranen ondersteunde, royeerde. Tegen het einde van het jaar hadden zoveel gewestelijke en plaatselijke organisaties zich uit de Partij teruggetrokken, dat zijn ledenaantal geringer was dan in 1902, terwijl het totaal aantal stemmen, dat zij behaalde — 187.000 — geringer was dan dat, wat in 1902 verkregen werd! De Partij was zo verzwakt, dat zijn campagnefonds — \$ 27.000 — ook het kleinste was, wat de Partij ooit bezeten had!

De Socialistische Partij had een ramp beleefd, doch werd nog meer verzwakt door een groepenstrijd tegen de Trotzky-communisten, die tot de Partij waren toegelaten om de socialistische veteranen te verslaan. De Partij was niet in staat de Trotzkyisten te assimileren en zo werden deze uit de Partij gestoten. Het ledenaantal daalde in 1938 tot ongeveer 2000. In datzelfde jaar ontving de Partij zijn genadeslag, door niet in staat te zijn om een voldoende aantal stemmen te behalen om zijn wettelijke erkenning in de staat New York te handhaven.

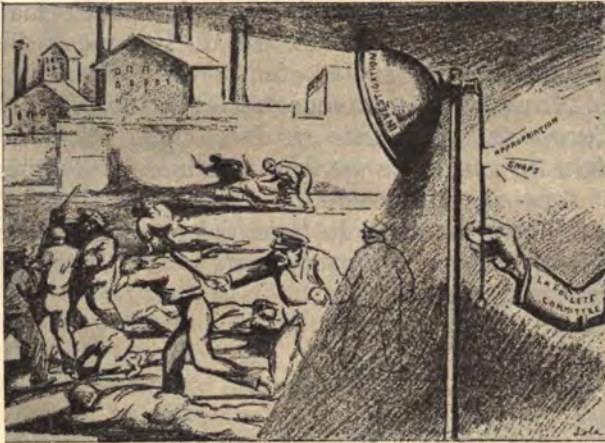
Intussen kwamen de sociaal-democratische veteranen, die in de staat New York uit de Partij gezet waren en hun kameraden, die in andere steden uitgetreden waren, tezamen in een nationale conferentie in Mei 1937. En zij organiseerden de Sociaal-Democratische Federatie van de Ver. Staten (S.D.F.). De langdurige groepenstrijd had echter ook hun gelederen gedund en toen de S.D.F. gesticht werd, bezat zij niet meer dan 3000 leden. De conventie aanvaardde een zuiver sociaal-democratisch program, maar de organisatie

was financieel te zwak om enig uitgebreid ontwikkelingswerk uit te voeren.

Het is een opvallend feit, dat de communisten, die in 1929 een scheuring in de Socialistische Partij teweegbrachten, hun leden voornamelijk telden onder de geïmmigreerde arbeiders uit Rusland, terwijl de communisten, die de Partij in 1936 vernietigden, te vinden waren onder de geboren Amerikaanse intellectuelen, die daartoe gedreven waren door zucht naar carrière!

Laat in 1938 stelden de Socialistische Partij en de S.D.F. comité's aan, die nu vergaderen om de mogelijkheid tot eenheid te bespreken. Of dit bereikt zal worden, kan ik niet zeggen. Er zijn nog steeds elementen in de Socialistische Partij, die nog niet ten volle zijn afgestapt van de politiek en inzichten, die de scheuring teweegbrachten; vele anderen daarentegen zijn „genezen” van hun communisme. Een verenigde socialistische beweging is zeer zeker wenselijk, maar zelfs indien zulks verwezenlijkt wordt, zal het jaren duren, alvorens deze beweging een invloedrijke factor in het Amerikaanse politieke leven kan zijn. Te ernstig is de Partij aangetast en van de vroegere leden zijn er te veel ontmoedigd om het geloof te waarborgen, dat een hereniging van twee zwakke organisaties van veel nut kan zijn voor de werkende massa's.

Indien de Socialistische Partij een Sociaal-Democratische Partij was gebleven, dan is er alle reden om te geloven,

De, op Roosevelt's initiatief ingestelde, commissie-La Follette, heeft een schril licht laten vallen op de geweldsmethoden der stakingbrekers en bedrijfs-terroristen.

dat de Partij zich van de dodelijke uitwerking der ongewone „voorspoed” van 1921—1929 zou hebben hersteld. Zijn organisatie, prestige, stemmen en ledenaantal zou in de lange depressie-periode zijn toegenomen, omdat de massa's op een democratisch program gereageerd zouden hebben. Het was voor de Partij een tragisch ongeluk, zich juist naar Moscou te wenden op het tijdstip van haar grootste kansen en ondanks het feit, dat Moscou reeds eens tevoren een scheuring veroorzaakt had.

Tengevolge daarvan heeft de socialistische beweging zijn invloed, welke zij eens bezat, verloren. Verdeeld in twee concurrerende groepen, zijn de georganiseerde arbeiders te veel in beslaggenomen door de strijd om groepsvoordeel of vrede, om aandacht te kunnen besteden aan de stichting van een arbeiderspartij. Practisch is er eigenlijk weinig verschil tussen de politiek van de A.F.L. en de C.I.O. Beide zijn overgegaan tot de oude, onpartijdige politiek: werken in de regerende partijen en wel allereerst in de Democratische Partij van President Roosevelt. De C.I.O. echter raadt al zijn leden aan, zich bij die partij in te schrijven, terwijl de A.F.L. een theorie handhaaft van politieke onafhankelijkheid, hetgeen op den langen duur, zolang als de georganiseerde arbeiders niet hun eigen partij stichten, te verkiezen valt.

De Amerikaanse sociaal-democraten, beroofd van iedere onafhankelijke kracht en invloed, hebben de voornaamste sociale en arbeidspolitiek van den President ondersteund en vooral ook zijn prachtige poging om de reactionnaire politiek van isolatie prijs te geven, die de Europese dictaturen zo heeft versterkt. *Wij sociaal-democraten beseffen, dat het lot van de Amerikaanse democratie verbonden is met het lot van de Europese democratie en dat het de plicht is van de Ver. Staten om samen te werken met andere democratische volkeren, teneinde de vrede te handhaven, de bedreiging van de totalitaire machten te beteugelen en de economische stabilisatie en ontwapening van de wereld tot stand te helpen brengen.*

Binnenkort zal het Nederlandse Parlement het bekende wetsvoorstel van Minister Goseling behandelen „ter bescherming van de openbare orde”. Ook Zwitserland kende de problemen van „middel” en „kwaal”.

Zwitserland

en de democratie

ANDRIES STERNHEIM

Wie over Zwitserland schrijft heeft veelal de neiging, een parallel te trekken tussen dit land en Holland, vooral wat aard, geestesgesteldheid en godsdienst betreft. Het moge waar zijn, dat zekere gelijke trekken zijn aan te wijzen, — de verschillen zijn en blijven zeer aanzienlijk.

Zwitserland met zijn ruim vier millioen inwoners is een echte boerenrepubliek en daarom ook tot in hart en nieren vasthoudend, taai en conservatief. Het liefst zou dit volk met zijn 21 autonome kantons door de wereld met rust worden gelaten en zijn leventje temidden van de grote internationale spanningen op de oude voet voortzetten. Maar het land ligt nu eenmaal in de branding. Sedert het beruchte jaar 1933, maar vooral na de overweldiging van Oostenrijk door Duitsland en het in het bezit nemen van het Sudeten-gebied heeft Zwitserland zijn innerlijke rust verloren en kan haar niet meer terugvinden. Met uitzondering van de Westgrens is het gehele land thans omgeven door de twee dictatuurstaten Duitsland en Italië. Dat de ontvankelijkheid voor buitenlandse invloeden groot is, ook op politiek terrein, komt door het feit, dat de Duits-Zwitsers, ook al spreken ze het Zwitsers-Duits, het Hoogduits als officiële taal leren, de Frans-Zwitsers sterk verwant zijn aan de Franse cultuur en de politieke structuur van Frankrijk, terwijl de Italiaansspreekende kantons de invloed van Italië ondergaan. De ongunstige aardrijkskundige ligging van het land heeft de regering aanleiding gegeven om bij het toetreden van Zwitserland tot de Volkenbond uitzonderingsbepalingen te bedingen. Tijdens en na het overweldigen van Abessinië door Italië werden deze nog uitgebreid, zodat Zwitserland voor zich een „integrale neutraliteit” heeft verworven, waardoor van dit land nagenoeg geen enkele actieve medewerking bij de

uitvoering van Volkenbonds-bepalingen meer kan worden verlangd.

Gezien de invloed welke Duitsland, ondanks alle wijsgerige beschouwingen zijner politieke leiders, waarin het tegendeel wordt betoogd, in alle neutrale staten aanwendt om propaganda voor het nationaal-socialisme te maken en de vele hiermede samenhangende gevallen van spionage, kan het wel niet anders of het land heeft met grote, vroeger ongekende problemen te worstelen.

De belangrijkste vraag die nu om beantwoording roept is deze: hoe bestrijdt de Zwitserse regering de voor de democratische staat gevaarlijke, uit het buitenland geïmporteerde, invloeden? Het antwoord hierop kan betrekkelijk kort zijn. Zwitserland, het Zwitserse volk in zijn overgrote meerderheid, wenst de democratische staatsvorm trouw te blijven en de regering heeft bij vele officiële gelegenheden uitdrukkelijk verklaard, dat zij onder alle omstandigheden zal blijven strijden voor de onafhankelijkheid en onaantastbaarheid van het land.

Maar in deze periode van diep-zedelijk verval wordt er van een regering meer geëist dan het afleggen van plechtige verklaringen, waaraan de practijk ten slotte slechts inhoud kan geven. En dan moet gezegd worden, dat de Zwitserse regering nu reeds sinds jaren tegenover fascisme en nationaal-socialisme een politiek volgt, die naar onze stellige overtuiging de beginselen van de democratie niet bevordert. En hetgeen voor de burgerlijke Zwitserse regering geldt, is eveneens van toepassing op de regering van een aantal kantons, waar reactie troef is. Dat deze tactiek, althans gedeeltelijk, de consequentie is van de noodlottige politiek der grote democratische mogendheden in Europa, verandert hieraan niets. Gedeeltelijk, zeggen wij, omdat sinds de opkomst van het Italiaanse fascisme zowel bij den leider van de buitenlandse politiek *Motta* als bij den vroegeren katholieken minister *Musy* de liefde voor dit regeerstelsel niet onder stoelen of banken werd geschoven. Heeft de heer *Motta* ook maar één woord van critiek uitgesproken over het feit, dat, nu reeds enkele jaren geleden, een vertegenwoordiging van de in Genève zetelende fascistische „Union Nationale” een reis naar Rome ondernam, om daar de eed van trouw in handen van den Duce af te leggen? Het merkwaardigste staaltje van neo-democratie beleefden we evenwel, toen, nu enkele maanden geleden, op last der regering, het bestgeinformeerde dagblad in Volkenbonds-aangelegenheden, het in

Genève verschijnende *Journal des Nations* voor de tijd van drie maanden werd verboden, omdat het gewaagd had, na de beruchte conferentie van München, de uitdrukking te herhalen, die in 1918 bij de Vredesconferentie ten aanzien van de „big four” („grote vier”) werd gebruikt, n.l. dat men met een „club de charcutiers”, een spekslagersclub te doen had gehad. Dit ging te ver! Het orgaan had openlijk stelling genomen tegen de nieuwe verminking van het internationale recht, zoals het reeds zo vaak in de loop van de jaren had gedaan. Aan dit simpele feit, het verbieden van het *Journal des Nations*, demonstreerde zich de funeste gang van zaken in de internationale politiek. Taai vasthoudend aan de beginselen, welke aan het werk van de Volkenbond ten grondslag liggen, heeft dit blad onomwonden de houding der democratische landen, die de Volkenbond hebben getorpedeerd, veroordeeld. En juist deze critiek, die steeds een opbouwend en zakelijk karakter droeg, mocht niet worden gehoord, eensdeels ter wille van de machtige naburen, anderdeels teneinde eigen geweten in slaap te sussen.

De kantonale regeringen, vooral die van het Franssprekende gedeelte van Zwitserland, lieten zich ten aanzien van bepaalde maatregelen ook niet onbetuigd. In vijf kantons, waaronder één Duits-Zwitsers, werd machtiging verleend tot het houden van een referendum inzake een verbod van de communistische partij, met het gevolg dat deze partij in alle vijf kantons werd opgeheven. De nationaal-socialistische bewegingen werden echter ongemoeid gelaten en in het kanton Genève werd bij de verkiezingen door de radicale en de conservatief-democratische partij zelfs een verbond gesloten met de beruchte partij van Géo Oltramare, dat de invloed van de socialistische beweging met alle macht zou tegenwerken. En hoe staat het met het houden van spreekbeurten, door buitenlanders te vervullen? Aan Jouhaux werd enige tijd geleden verboden, in een openbare vergadering op te treden, den fascist Doriot, den bekenden fascistisch-gezinden Frans schrijver Dorgelès evenals den leider der koningsgezinde „camelots du roi”, Charles Maurras werd geen strobreed in de weg gelegd om van hun opvattingen te getuigen.

Na het gebeurde te München, na de „aardverschuiving”, waarbij ook nieuwe afgronden zijn gevormd, ontstond er bij het Zwitserse volk een gevoel, dat een mengsel was van vreugde over de behouden „vrede” en tegelijk angst voor de overheersing van Duitsland. De angst won het al spoedig

van de vreugde. Plotseling ontwaakten de burgerlijke partijen. Het regende protesten tegen de federale regering, die niet bereid was, diep-ingrijpende maatregelen tegen de wassende invloed van het nationaal-socialisme te nemen en de afzonderlijke kantons in deze zelfstandig liet beslissen. Zo werden in het kanton St. Gallen twee bekende nationaal-socialistische organen, *Schweizervolk* en *Schweizerdegen*, verboden. Beide bladen waren maandenlang in vele dorpen en steden gratis verspreid en natuurlijk ook naar Duitsland verzonden. Aangezien de meeste Duits-Zwitserse bladen in Duitsland niet worden toegelaten, zou nu in dit laatste land gemakkelijk de indruk kunnen worden gewekt, alsof het nationaal-socialisme in Zwitserland reeds een grote omvang heeft aangenomen, waardoor de pressie van Duitsland op Zwitserland dan weer sterk zou worden verhoogd.

Eind 1938 breek de *Neue Zürcher Zeitung* een lans voor de opvatting, dat de anti-democratische partijen niet het recht hebben van de democratische staat te eisen, dat deze haar slechts met democratische strijdmiddelen zal aanpakken. Het standpunt wordt ondubbelzinnig aldus geformuleerd, dat de democratische staat het recht heeft, zijn voortbestaan ook met ondemocratische methoden te verdedigen tegen partijen, die zelf iedere democratische opvatting zouden verloochenen, zodra zij zich van het gezag zouden hebben meester gemaakt. Een scherpere actie tegen het nationaal-socialisme, zowel het geïmporteerde als het „nationale”, werd nog gemotiveerd door de opvatting, dat een te lankmoedige houding van de regering tegenover de nationaal-socialistische agitatie het vertrouwen van Noord- en Oost-Zwitserland in de vastberadenheid van de regering om de onafhankelijkheid van het land te verdedigen, zou verzwakken. Onder de invloed van de paniekstemming ging de federale politie er in November 1938 toe over, den leider van de Zwitserse nationaal-socialistische arbeiderspartij, Ernst Leonhardt, te arresteren, omdat hij zich aan acties had schuldig gemaakt, die het gezag van de regering ondermijnden. Tevens werden in die dagen grote betogingen, vooral in Duits-Zwitserland, gehouden onder de leuze „Zwitserland voor de Zwitsers”.

Onder deze omstandigheden moest de regering wel iets doen. De in November 1938 door den minister van Justitie Baumann in het parlement afgelegde verklaring, dat de regering weldra een verordening zou afkondigen met strafbepalingen tegen anti-democratische propaganda, werd wellicht

meer in burgerlijke dan in socialistische kringen toegejuicht. Nog voordat de verordening verschijnt, wordt een omvangrijk spionage-complot ontdekt, dat op samenwerking der Zwitserse en Duitse nazi's wijst, waarom dan ook twee crypto-fascistische organisaties, „Volksbund” en „Bund treuer Eidgenossen” worden vervolgd.

Onder deze omstandigheden verschijnt op 9 December 1938 de regeringsverordening betreffende „*Maatregelen tegen staatsgevaarlijke woelingen en tot bescherming van de democratie*”. Aangezien ook in Holland en Denemarken maatregelen overwogen worden om het nationaal-socialisme krachtiger te bestrijden, zodat het onderwerp dus zeer actueel is, laten wij hier de belangrijkste artikelen van deze verordening volgen:

Art. 1. Hij, die een poging doet, de grondwettige orde van de Staat of van de kantons wederrechtelijk omver te werpen of in gevaar te brengen, die in het bijzonder een propaganda van het buitenland begunstigt, die op de verandering van de politieke instellingen van Zwitserland is gericht, kan met gevangenisstraf tot één jaar of met boete tot een maximumbedrag van 2000 Zw. francs worden gestraft. Beide straffen kunnen tegelijk worden opgelegd.

Art. 2. Hij, die in het openbaar een onware of verdraaide bewering van feitelijke aard opstelt en verspreidt, die geschikt is, de binnen- of buitenlandse veiligheid van de Zwitserse Staat in gevaar te brengen,

in het openbaar en stelselmatig de democratische grondslagen van de Zwitserse Republiek of van de kantons verachtelijk maakt, in het bijzonder door het voor dit doel opzettelijk opstellen of verspreiden van onware beweringen van feitelijke aard,

in het openbaar tot haat tegen bepaalde groepen van de bevolking wegens hun ras, godsdienst of nationaliteit ophitst,

de door de overheid vastgestelde richtlijnen voor buitenlandse politieke verenigingen schendt,

een drukpersverbod of maatregelen tegen communistische woelingen of tegen staatsgevaarlijke propaganda-materiaal overtreedt. . . .

wordt, voorzover geen zwaardere straffen van toepassing zijn, gestraft met een gevangenisstraf tot een maximum van drie maanden of met een boete tot hoogstens 2000 Zw. francs. Beide straffen kunnen tegelijk worden opgelegd.

Art. 5. De regering is bevoegd, verenigingen en instellingen, die de binnen- en buitenlandse veiligheid van het land in gevaar brengen, te ontbinden, haar politieke werkzaamheid te beperken of te verbieden en haar vermogen in beslag te nemen.

De regering kan, indien nodig, zekere propagandavormen verbieden, welke tegen de politieke en culturele grondslagen van Zwitserland gericht zijn.

Art. 6. De regering kan, afgezien van de al of niet strafbaarheid van bepaalde personen, persorganen of periodieke geschriften, welke tot het uitvoeren van de in deze verordening strafbaar geachte handelingen geëindigd hebben, tot een tijdsduur van zes maanden en bij herhaling van het strafbare feit, voor goed verbieden.

In lichte gevallen kan eerst met een waarschuwing worden volstaan.

Het is allereerst van belang na te gaan hoe de Zwitserse bevolking over deze nieuwe verordening oordeelt. Territoriaal beschouwd, staat hier geheel Frans-Zwitserland tegenover Duits-Zwitserland. Dit is begrijpelijk, wanneer men bedenkt, dat de infiltratie-politiek van Duitsland zich in de eerste plaats richt op het Duits-spreekende gedeelte van Zwitserland. Enthousiaste uitingen over deze verordening hebben we echter in geen enkel Zwitsers blad aangetroffen, al verklaarden een aantal Duits-Zwitserse organen, natuurlijk met uitzondering van de nationaal-socialistische pers, zich met haar inhoud accoord. Een der leidende persoonlijkheden in de Zwitserse sociaal-democratie, de Duits-Zwitser Werner Stöcker, heeft, krachtens een artikel van zijn hand in de *Rote Revue*, Januari 1939, ernstige bezwaren van formele en materiële aard tegen deze soort van reglementering. Hij schrijft o.a.:

„Ook de nieuwe verordening brengt ons, althans gedeeltelijk, een „regeringspolitie-wetgeving”, welke, volgens de uitspraak van een federale rechter, het bestaan van de democratie op zichzelf weer in gevaar brengt. Ten onrechte beroept de regering zich hier weer opnieuw op art. 102 van de Grondwet (dat aan de regering opdraagt, voor de binnen- en buitenlandse veiligheid van het land te zorgen. A. St.). De daarin vervatte bepalingen geven de regering niet de bevoegdheid, van de gewone weg van het recht af te wijken en *strafwetten* uit te vaardigen, maar alleen om concrete maatregelen tot bescherming van de Staat en van de democratie te treffen.”

In het Frans-spreekende Zwitserland was het misnoegen over deze nieuwe verordening, zoals gezegd, unaniem. Natuurlijk schold de redactie van de *Union Nationale*, het orgaan van de Frans-Zwitserse nazi's, zeer heftig op deze muilkorf-maatregelen. Maar daarnaast liet de burgerlijke en socialistische pers zich ook niet onbetuigd. Vooral het kanton Genève stond hier weer vooraan. Eerst sinds het jaar 1815 deel uitmakend van de „Confédération”, meent het altijd weer opnieuw door de regering in Bern stiefmoederlijk te worden behandeld, vooral wat de financiële maatregelen betreft. Maar nog belangrijker is wellicht het sterk individualistische gevoel van den Frans-Zwitser, waardoor de vrees ontstaat, dat door deze soort verordeningen de autonomie van de kantons door het federalisme zal worden aangetast. Motieven, die dus meer op gevoelsoverwegingen berusten, dan dat ze van ideële aard zijn en die geenszins het vertrouwen vermogen te wekken, dat Frans-Zwitserland nu juist als de hoeder van de democratie optreedt.

Van meer principiële aard waren de bezwaren van de zijde

der socialistische beweging. Het Geneefse orgaan *Le Travail* is hier vooral de spreekbuis van de in Frans-Zwitserland in arbeiderskringen heersende opvattingen. De verordening wordt aldus geïnterpreteerd, dat de regering zich daardoor wenst te beschermen tegen de critiek, welke door haar eigen handelingen en die van de regeringsbureaucratie wordt opgeroepen. Zij, de regering, zo luidt ongeveer de opvatting, heeft ons eerst willen doen geloven, dat zij bezorgd was voor de handhaving van de vriendschappelijke betrekkingen met de naburige landen. De regering heeft echter het masker afgeworpen, zij wil de persvrijheid besnoeien, in de eerste plaats om haar eigen weg te kunnen vervolgen, een weg waarlangs alle dictaturen steeds zijn gegaan. En Nicole formuleert zijn bezwaren in *Le Travail* van 10 December 1938 nog nauwkeuriger in de volgende bewoordingen:

„En wie zal er over hebben te beslissen, of (zie art. 2 der verordening) deze of gene bewering opzettelijk of niet-opzettelijk is verdraaid? Wie zal zeggen of zij wel of niet de veiligheid van het land in gevaar brengt? Dit zal de Uitvoerende macht zijn, die voor alles zal handelen door tussenkomst van zijn voornaamste hulpkracht, de Procureur-Generaal van de Republiek....

In goed Frans komt dit hierop neer, dat het recht van vrije meningsuiting vanaf dit ogenblik naar het goeddunken van de regering wordt beperkt en van degenen aan wie zij haar bevoegdheden overdraagt.”

De vraag, of de verordening van de Zwitserse regering inderdaad de democratie zal beschermen en ook de uitingen van haat tegen bepaalde volksgroepen zal kunnen tegengaan moet met een tegenvraag worden beantwoord: meent de regering het werkelijk ernstig met deze bepalingen? Zo ja, dan zal dit in de toekomst duidelijk moeten blijken, duidelijker dan tot nu toe het geval is geweest. Belangrijker dan het opstellen van schone teksten, is het volledig handhaven en bevorderen van de geest van de democratie. Alleen op deze wijze zou er een vernieuwende kracht van de regering kunnen uitgaan, welke de passieve democratie in een actieve omzet. Alleen op deze wijze ook zou het mogelijk zijn de krachten, die de eenheid van de bevolking ondermijnen, onschadelijk te maken. We hebben een aantal Zwitserse nationaal-socialistische bladen van de laatste tijd doorgebladerd om te zien, of de verordening van de Zwitserse regering nu reeds haar uitwerking op de inhoud van deze bladen heeft uitgeoefend. Welnu, de sterkste uitvallen tegen vrijmetse-laars en Joden mogen ietwat verzacht zijn, de geest van de bladen is precies dezelfde gebleven. Het is niet nodig, met

den strafrechter in aanraking te komen, om overal haat en verdeeldheid onder een bevolking te zaaien. Bovendien, leugenachtige en demagogische voorstellingen van zaken, mits in een kwasi-behoorlijk kleed gestoken, kunnen de grote onwetende massa beter beïnvloeden dan krachttermen, die fatsoenlijke lieden afschrikken.

Er is nog een zeer belangrijke reden om niet teveel te rekenen op een alles-omvattende liefde van de regering voor de democratie, wellicht de allerbelangrijkste. En dit zijn de belangen, welke het Zwitserse kapitalisme, en daarmee een aantal personen die in de politiek een zeer vooraanstaande rol spelen, aan de fascistische en nationaal-socialistische machten bindt. In een zoeven verschenen boekje van Dr. Fritz Giovanoli,¹⁾ de bekwame schrijver over de sociologie van de 1ste Mei, wordt hier een tipje van de sluier opgelicht. Klaar en duidelijk wordt aangetoond, dat zij, die in hun redevoeringen de term „van Zwitsers standpunt” niet genoeg kunnen herhalen, in talrijke raden van beheer van grote Duitse en Italiaanse trusts en andere ondernemingen zitting hebben en daardoor onmogelijk vrij kunnen staan ten aanzien van de belangen der Zwitserse democratie.

Het spreekt vanzelf, dat Zwitserland niet het enige, ja zelfs niet het voornaamste land is, waar de macht van het bankkapitaal zich zo duidelijk demonstreert. Zo duidelijk als het kan. Want het blijft veelal nog een geheim, in hoeverre en op welke wijze het grootkapitaal o.a. de pers beïnvloed en door dit medium weer de publieke opinie.²⁾ Er moge aan de hand van de feiten, die Giovanoli zo uitvoerig weergeeft, nog eens blijken, dat de politieke democratie op zichzelf geen garantie biedt voor een daadwerkelijke strijd tegen de cultuur-bedreigende machten van fascisme en nationaal-socialisme. De politieke democratie biedt slechts de voorwaarde voor deze strijd. De uiteindelijke zege van de arbeidersbeweging is slechts denkbaar door een overwinning zowel op de sluipende als op de gouden Internationale.

¹⁾ *Im Schatten des Finanzkapitals*, Jean Christophe Verlag, Zürich 1939, 60 blz.

²⁾ Een groot aantal waardevolle gegevens vermeldt Wickham Steed in zijn in de serie „Penguin Books” verschenen studie over *The Press*, Londen 1938.

Van vriend en vijand

Onverlichte theologie

Verworpen dichterschap

(M. W.) Sol justitiae illustra nos! Zon der gerechtigheid, verlicht ons! staat boven de deur van de Utrechtse universiteit.

In de aula worden gobelins aangebracht. Zij brengen, naar ontwerpen van den schilder Willem van Konijnenburg, de Unie van Utrecht en de werkzaamheid der verschillende faculteiten in beeld. De dichter P. C. Boutens bracht het essentiële van de werkzaamheid der faculteiten in twee regelige verzen onder woorden en aldus leest men op het gobelin gewijd aan de geneeskunde:

Met vlijm en kruid dwingen wij uitstel af
Van wie nog nooit een sterveling afstel gaf.

De diergeneeskunde heeft in Utrecht ook een faculteit. Op haar gobelin staat:

Wij dienen met een nooit volbracht vergelden
De dieren, die zich tot den mensch gezelden.

De Unie van Utrecht werd geëerd met een gobelin, dat achter de kathedraal hangt. Er staat op te lezen:

Hier was het dat in druk van bittren nood
Onenigheid haar duurzame eenheid sloot.

De rechtskundige faculteit typeerde de dichter met de volgende regels:

Wij door den schijndoolhof van goed en slecht
Spannen den broozen draad van tijdelijk recht.

Het gobelin van de theologische faculteit ontbreekt nog. De versregels, die de dichter voor dit gobelin maakte, zullen nooit met de zon der poëzie deze Utrechtse aula verlichten. De dichter Boutens schreef voor de theologen:

Bijlichten wij met menselijke verklaring
Het duistere voetspoor van Gods openbaring.

Maar de theologen verwierpen deze kenschetsing van het werk hunner faculteit. Meenden zij, dat hun arbeid hier te gering werd voorgesteld? Was de formulering „menselijke verklaring” hun te menselijk? Vatten zij de uitdrukking „duistere voetspoor” verkeerd op?

De dichter, die in alle eenvoud en bescheidenheid de theologische faculteit heeft willen karakteriseren, weet het niet. Slechts heeft hij vernomen, dat zijn verzen zijn verworpen en dat in stede van zijn regels het Bijbelwoord „De vreze des Heren is het beginsel der wijsheid” in het theologische gobelin moet worden geweven.

Dit woord heeft natuurlijk niets te maken met het werk van een theologische faculteit. „De vreze des Heren” kan niet onderwezen worden. De werkzaamheid van de theologische faculteit wordt niet in het minst gekarakteriseerd door deze algemene uitspraak.

Het is niet de zon der gerechtigheid geweest, die de theologen verlicht heeft bij de keuze, die zij thans gedaan hebben. Eerder lijkt het of enige eigengerechtigdheid hun oordeel heeft verduisterd.

Ook het gobelin der letteren en wijsbegeerte is nog niet aangebracht. Maar tegen de versregels, die daarop zullen prijken, zijn geen bezwaren gerezen:

Wij leven in der afgestorvenen geest
Doorleven kan men slechts wat is geweest.

Ook in deze verzen treft dezelfde bescheidenheid met welke de dichter alle menselijke werk laat spreken. Wat er eigenlijk gebeurt, wil de dichter zeggen, weten wij niet. De aarde is ons slechts een tijdelijk doorgangshuis. Wij kunnen ons slechts bezighouden met de studie van wat gebeurd is. In de faculteit der letteren en wijsbegeerte geeft men bijv. les in de geschiedenis der wijsbegeerte, men scheidt er geen wijsgeren.

Het is merkwaardig, dat de zuivere ootmoed, die nodig is voor karakterisering van alle werk, dat van mensen komt, juist door de theologen verworpen is.

Zij hebben een typering van hun eigen, bescheiden werk afgewezen en hebben daarvoor in de plaats gesteld een algemene uitspraak, die ten onrechte de indruk zou kunnen wekken, dat speciaal de theologen „de vreze des Heren” of „de wijsheid” voor zich op zouden kunnen eisen als een soort monopolie.

„Zon der gerechtigheid, verlicht ons” staat boven de deur van het Utrechtse universiteitsgebouw. Maar de zon der poëzie, die rechtvaardiglijk haar licht wilde laten stralen over zes faculteiten, ziet haar schijnsel boven één afgeschermd met een tekst, die wel iets met godsdienst, maar niets met een theologische faculteit van doen heeft.

Wat ik er in

mis! *door*
F. J. W. Drion

Wie, alleen maar als vriend, aan een familiefeest deelneemt, zal meest aarzelen het woord te vragen. Maar als het feest uitgroeit tot een weerslag op de plaats die de familie in staat en maatschappij is gaan innemen, mag misschien ook de gast opstaan om te zeggen wat hij mist in hetgeen de sprekers die hem voorafgingen hebben gezegd.

Het boek, Albarda bij zijn vijf-en-twintigjarig parlementair jubileum aangeboden, draagt tot ondertitel: *Een beeld van de groei der Nederlandsche Volksgemeenschap*. Er is van allen die hun bijdrage gaven maar één — zie ik het wel — die aan dit laatste woord zijn diepe betekenis heeft gegeven. Ik bedoel Dr. Brugmans, als hij (blz. 300), na de evolutie in de A.J.C. van uitgelezen, ascetische groep tot brede, zich aanpassende massa te hebben getekend, zegt: „Mogen wij een vergelijking maken met de evolutie der oudere beweging zelve, die een soortgelijke groei doormaakte van kleine, opvallende kern met strenge groeps Moraal tot brede volkspartij, „liberaler” van vorm, maar niet minder strijdbaar van geest”. Ik heb, maar te vergeefs, gezocht in de bijdragen van Dirk Coster over literatuur, van Corn. Veth over beeldende kunst, van Piet Tiggers over muziek, naar een poging tot beantwoording van de vraag in hoever de socialistische (en als gevolg daarvan algemene) ontwakings van de arbeidersklasse deze dichter tot de cultuur in al deze vormen kon brengen, en in hoever zij dat in werkelijkheid gedaan heeft. Piet Tiggers staat, geloof ik, van het antwoord het verst af. Hij laat de bourgeoisie in de negentiende eeuw de muziek, het concert, zien als „een openbare gemakelijkheid, geen eredienst aan de muze... De muziek werd precies zo burgerlijk, precies zo extase-loos als de burger zelf. Zij werd hem een genieting, maar niet meer dan dat. Hij zorgt er

immers voor, dat de muziek hem niet uit het evenwicht brengt. Hij bewaart altijd enige afstand, hij gaat er niet in onder; de muziek vordert van hem geen bekentenis, zij is geen fatum". Ik wrijf mijn ogen uit, dat lezende. Het is al bijna een halve eeuw geleden dat ik voor het eerst aan die bourgeois-genieting mee ging doen. Is het dan maar een droom van mij dat wij, toen op een Mengelberg-concert de geniale Hugo Heermann (was hij niet een leerling van Joachim?) Beethoven's vioolconcert speelde, allen, die hele rij van het balcon langs, met tranen in de ogen naar het largetto luisterden? Of dat wij, anders zo verlegen en onbewogen Nederlanders, als zotte Parijzenaars en Weners het paard van Weingartner's wagen spanden, toen hij ons Beethoven's Negende had laten openbaren. Of dat wij vijftien volle minuten lang, met handen en voeten en stoelen lawaai hebben gemaakt, en niet konden ophouden, toen de Bohemers ons een avond op de klankengolven van Schuberts en Beethovens kwartetten hadden opgestuwd tot de hoogte waar hemel en aarde in elkaar overgaan?

Wij zijn daarna natuurlijk Debussy gaan waarderen, en Ravel, en de jonge Hollanders, maar zou vóórdien muziek alleen maar „divertiment" zijn geweest, „niet meer"? (bl. 281). En zou nu voor de moderne componisten „de arbeidersbeweging een vrij groot en ontvankelijk publiek" (blz. 284) vormen? Voor de arbeidersbeweging, of misschien voor wat, in een ander verband, Dr. Brugmans „een kleine, opvallende kern" noemt? Ik zou willen weten hoeveel er zijn, onder de honderdduizenden die rood stemmen, of dit misschien zelfs niet doen maar toch met het gelaat naar de toekomst staan, maar die overigens slechts het leven van allen dag leven, en die toch, nu en dan, in ontroering een muziekwerk opnemen. Zelden in een concert, want het concert is nog te veel gebeurtenis voor hen, te veel uitgang, maar in hun huiskamer, bij de radio. Er zijn er, ik weet het. Een eenvoudig, oh! zo kleinburgerlijk boekhoudertje vroeg mij: „Hebt u door de radio de vierde symphonie van Mahler gehoord?" En een typistetje, uit een simpel arbeidersgezin, politiek dood, morsdood, vertelde mij met glinsterende ogen: „We zetten anders nooit de radio aan als er zware muziek is. Maar gisteren was ie blijven aanstaan, en toen kwam er ineens een symphonie van Beethoven, de eerste zei de omroeper geloof ik: Maar wat is dat mooi! We hebben allemaal stil zitten luisteren, tot mijn jongste broertje toe".

Zijn dit alleenstaande feiten? Of zijn ze symptomatisch? En

is het met de literatuur en de beeldende kunsten hetzelfde? Muziek raakt de ziel onmiddellijker dan de andere kunsten. Naar de wetten der mechanika laat zij zelfs de niet aangehoerde snaar nog meetrillen. Maar wat lezen zij, de negenhonderdduizend mannen en vrouw die op de S.D.A.P. stemden — om van de anderen niet te spreken? Er werden dezer dagen enkele aardige gegevens daarover gepubliceerd. Weten wij er meer van? Weet gij, die het Gedenkboek samenstelden, en die zoveel dichter bij den arbeider staat, weet gij, of hij Adama van Scheltema's verzen in zich laat doorklinken? Zijn Henriëtte Roland Holst's:

Zij was geschapen om te zweven
tusschen lachende bloeiende dreven,
om te kussen en verder te ijlen
glanzende, niet te verwijlen.

zijn die regels en wat er volgt geschreven voor hem, of alleen maar voor ons? En voelt hij dat in de vorm van het huizenblok dat hij nu binnen gaat, van de kamers die hij nu bewoont, grotere liefde geopenbaard is dan in de woning waarin zijn vader eens geboren werd?

De beantwoording van die vragen mis ik, bijna geheel, in het Gedenkboek. Maar ik mis er meer in. Dr. Banning's *Vijf en twintig jaar geestelijk leven* vertelt overtuigend van de geestelijke stromingen, die Albarda in zijn vijf-en-twintigjarige parlementaire loopbaan heeft kunnen gadeslaan. Maar heeft hij, als leider van de S.D.A.P., aan de oevers daarvan gestaan? Zijn het de stromen die het meest en het krachtigst het socialistisch gebied kruisen? Dr. Banning meende, dat „een enkel woord over de buitenkerkelijke religie en de bewust anti-religieuze opvattingen” niet mocht ontbreken. Een enkel woord? Voor een partij die naar mijn vaste overtuiging voor drie kwart uit onkerkelijken bestaat? Ik mis in het boek de behandeling van de daarmee samenhangende problemen. Voor het eerst in de wereldgeschiedenis van de laatste tien eeuwen ontstaat daar een groep, meer dan het zevende van een bevolking, die niet onverschillig en toevallig, maar merendeels welbewust en opzettelijk de kerk verlaat, de dienst van een God mijdt. En in de praktijk van het leven lost zich het probleem op hoe die allen een bestaan voeren dat niet méér tegen de moraal van den fatsoenlijken mens zondigt dan dat van zo velen die angstvallig de ogen op een hiernamaals gevestigd houden, of wier leven zelfs dag aan dag kerkelijk bewaakt wordt. Men zou willen weten:

welk aandeel hebben in die mogelijkheid betere levensvoorwaarden? Welk aandeel het socialisme als godsdienst? Welk aandeel de lichamelijke en geestelijke gezondheid, in de laatste kwart eeuw gewonnen?

Er is nog een andere evolutie, die ik in het Gedenkboek niet aangewezen vond: die naar nationale eenheid, ook in de socialistische kring. Tot de meerderheid van de S.D.A.P. is het, als tot zoveel anderen, doorgedrongen dat het behoud van de dingen die in het verleden verworven zijn soms groter inspanning verdient dan het verwerven van nieuwe. Het is, voor de velen die nog met aarzeling, wantrouwen zelfs, de partij gadeslaan welke zich eens nauwer verbonden dacht aan den arbeider over de grens dan aan de gelijkgezinde niet-arbeiders in het vaderland, van betekenis dat de omstandigheden, de gebeurtenissen elders, de ervaring van de wereldoorlog en wat er meer toe moge hebben meegewerkt, ook de S.D.A.P. tot de overtuiging gebracht hebben dat internationale eenheid in vele tijden het best gediend wordt door nationale kracht. Ook, dat nationale kracht niet groeit rondom vage begrippen en verre idealen, maar rondom de dingen die het verleden in het volk tot kern heeft gemaakt. De S.D.A.P. is niet de enige in ons land die in de laatste kwart eeuw tot dit inzicht is gekomen en het, dank zij de evolutie van anderen, heeft kunnen belijden. Ik zou, voor de niet-socialisten die 't Gedenkboek zullen lezen, daarover een hoofdstuk, niet te zeer achteraan, hebben willen vinden.

Maar, liever nog, een artikel over de groei van revolutionaire klassenstrijd tot Plan van de Arbeid. Er is de studie van Mevrouw Verwey—Jonker — en ik bewonder die. Maar ik mis daar twee dingen in. Ten eerste de aanwijzing van de lessen, die Rusland (en in zekere zin ook Duitsland en Italië) ons hebben gegeven. Ik ken communisten, die, nog altijd, verzekeren dat Rusland naar een democratisch bewind gaat. Zij verafschuwen, zeggen zij, de dictatuur, maar zij achten die onvermijdelijk om het kapitalistisch stelsel te overwinnen. Die dictatuur, menen zij, zal echter slechts een tijdelijke zijn. Als zij haar taak heeft vervuld zal zij de democratie vestigen. Ik zou hebben willen zien aantonen, in het Gedenkboek, dat dit, na de Russische ervaring, tot een dwaze illusie is geworden. Dat men de economische structuur, voor elke wijziging waarvan de mens zo uiterst gevoelig is, misschien anders dan door een langdurig proces van ordening en stuwning grondig kan veranderen, maar dat men dan staat voor de onvermijdelijkheid van alles wat Rusland

— en nu ook Duitsland en Italië — te zien geven: een dictatuur die niets ongemoeid laat, niet het geestelijk leven, niet de vrijheid van spreken en schrijven, niet de kerk, niet de school, niet de kunst, niet de wetenschap. Die om verzet, samenzwering (in zulk een systeem telkens weer oprijzend) te breken niet mag terugdeinzen voor telkens nieuwe terechtstellingen, voor het uitroeien van gehele groepen. En dat door een niet te ontkomen proces zij die de macht hebben — hoe goed hunne bedoelingen mogen geweest zijn — die macht altijd maar door willen en moeten uitbreiden, het denken en handelen van de anderen steeds verder moeten inperken, en zo de mogelijkheid tot opheffing hunner dictatuur, tot een omzetting in vrijer staatsleven, iedere dag verder naar de horizon jagen, zó ver, dat zij geheel uit het gezicht verdwijnt. Taine tekende het, in zijn *Origines de la France contemporaine*, met dit beeld:

„Er bestaat een vreemde ziekte, die men het meest in de wijken der armen vindt. Een arbeider, met werk overladen, ellendig, slecht gevoed, is aan het drinken geslagen; elke dag drinkt hij meer en sterker alcohol. Na enige jaren raakt zijn zenuwgestel, reeds verzwakt door te weinig voedsel, overspannen tot het ineenstort. Er komt een ogenblik waarop de hersenen, als door een slag getroffen, ophouden de machine te leiden: zij kunnen bevelen zoveel zij willen, zij worden niet meer gehoorzaamd; elk lid, elk gewricht, elke spier, los van de anderen handelend, springt krampachtig op in onsamenhangende schokken. Toch blijft de man opgewekt; hij bemerkt niet het kwaad dat hij zichzelf berokkent, hij begrijpt de raadgevingen niet die hij krijgt, hij weigert de geneesmiddelen die men hem biedt, hij zingt en schreeuwt de gehele dag door, en vooral, hij drinkt meer dan ooit. Ten slotte versombert zijn gezicht, zijn ogen belopen, zijn schitterende vizioenen hebben plaats gemaakt voor monsterlijke en zwarte verschijningen. Hij ziet rondom zich niet anders meer dan dreigende figuren, verraders die in hinderlaag liggen om hem plotseling te overvallen, moordenaars die de arm opheffen om hem te worgen, beulen die hem martelingen bereiden en het is hem of hij door een poel van bloed waadt. Dan stort hij zich voorwaarts en om niet gedood te worden doodt hij. Niemand is gevaarlijker dan hij, want zijn waanzin houdt hem op, zijn kracht is onuitputtelijk, zijn bewegingen zijn onverwacht, en hij verdraagt, zonder er aandacht aan te schenken, beproevingen en wonden waaronder een gezonde zou bezwijken”.

Het is het aanschouwen van dit beeld in de werkelijkheid van onze dagen dat de S.D.A.P. tot haar tegenwoordige kracht en politieke gezondheid gebracht heeft, de wetenschap dat zij zelf zó moet worden of met een Plan van de Arbeid de lange gang naar een maatschappij zonder ontberingen zal hebben te gaan.

Toch zou ik, om al wat ik hier aangaf gemist te hebben, niet

als gast bij het familiefeest zijn opgestaan, indien mevrouw Verwey—Jonker uit de ontplooiing van de socialistische theorie in de verlopen kwart eeuw dit éne ontvouwd had: de centrale plaats waar de *vrijheid* in de S.D.A.P. nu is komen te staan. Men verwacht, haar artikel lezende, telkens dat woord — maar het blijft onuitgesproken. Ik weet wel dat, goede Hollanders als zij waren, ook de socialisten van de oude generatie, zij voor wie de geschiedenis is als een automatisch proces, gestuwd door de economische factoren, zich niet licht in een maatschappij van kazernes zouden hebben laten opsluiten. Maar het automatisme dat men in de historische ontwikkeling veronderstelde, deed toch de vrijheid tot iets ondergeschikts, tot een eerst later en nader te waarden ding worden. De vraag of de productie-middelen in de handen van de gemeenschap te eniger tijd niet ook de persoonlijke geestelijke vrijheid in die zelfde handen zou brengen, werd nauwelijks geopperd. Het artikel van mevrouw Verwey—Jonker laat ondubbelzinnig zien hoe het verdwijnen van het geloof aan automatisme in de socialistische theorie tegelijk de zelfstandige waarde van de geestelijke persoonlijkheid in de ontwikkeling der mensheid weer in de voorgrond moet brengen. In zijn *Introduction* tot het werk van J. P. Mayer *Political Thought. The European tradition*, zegt prof. Tawney:

„De mens, als de historie hem het eerst ontmoet, is een sociaal dier. Zijn politieke overtuiging is het kort begrip van zijn ervaring van het leven in de maatschappij. Het is zijn poging de manier vast te stellen waarop de instellingen daarvan werken, en de beginselen waarnaar zij georganiseerd moeten worden, om beter te kunnen functioneren. Dat politieke denken heeft betrekking op feiten, maar ook op de waarden waarnaar feiten worden beoordeeld. Zo praktische verschijnselen er al vleugels aan geven, het verkrijgt, eenmaal in beweging, een eigen leven. Het verwerft, zijn weg makend, zelfstandig kracht.”

Die zelfstandige kracht, waarvan de vrije menselijke persoonlijkheid de voorwaarde is, wordt thans zeker in de kring van de S.D.A.P. minder dan ooit als een zaak van de tweede rang gezien. Allerlei publicaties nemen het probleem onder de ogen van het behoud ervan, ook als de onvermijdelijke beheersing van de productie een feit geworden zal zijn. Ik zou, voor de heel velen die socialisme nog altijd met slavernij vereenzelvigen, als een sluitstuk van het Gedenkboek hebben willen zien aantonen hoe de moderne evolutie van het socialistisch denken als van zelf tot de centrale

plaats van de vrijheid, voorwaarde voor de menselijke persoonlijkheid, moest voeren.

Heb ik mij, zeggende wat ik zei, te veel op dit familiefeest naar voren gedrongen? Men wijte het aan mijn liefde voor de toekomst van ons volk, die voor een zo belangrijk deel beheerst wordt door de plaats welke de S.D.A.P. in zijn midden bezet. Ik heb slechts willen bereiken, dat ook anderen, buiten haar perken, de eigenschappen zien die zij verzuimde naar buiten te keren.

Barcelona gevallen

De angst is diep in 't lichaam weggezwegen
De honger knijpt, een grondeloze pijn.
De vluchtelingen bloeden op de wegen
Waar kind'ren als geknakte bloemen zijn.

Er ligt een man; de vliegmachines vlogen
— Wegspattend staal scheurt aarde ingewand —
Het laatste leven siddert in zijn ogen
En zacht beweegt hij nog zijn slappe hand.

Het bloed vloeit traag als kan het moeilijk scheiden
Van 't kloppend lichaam dat het leven bond,
Uit brede wonden gaat het langzaam glijden
Dan kruipt het zwart als wormen uit de mond.

De vingers die de loop hadden omsloten
Zo vast als ijzer zich aan ijzer paart
Verslappen snel; 't zijn jonge wingerdloten
Door herfst en winter voor vergaan gespaard.

Hij was de wering die de stad moest hoeden
Hij en zijn makkers, als een mensenmuur,
De Junkers grommen en de makkers bloeden
En Barcelona strijdt voor 't laatste uur.

O Barcelona, stad van kreunend lijden
De horden komen moordend door de poort
Je bent een stuw in 't voortgaan van de tijden,
De steden vallen, maar de geest gaat voort.

30.1.'39.

EM. VAN LOGGEM.

Van

MODERN *toneel*

DOOR W. CORDAN

tot leken­spel

Om de steeds groeiende leken­spel­beweging te begrijpen, moet men een blik werpen op de ontwikkeling van het moderne toneel. Want al de verschillende en veelsoortige pogingen van leken om een eigen en nieuwe vorm van toneel­kunst te vinden, zijn méér dan uitingen van dadendrift door enthousiaste toneeldilettanten. Als we hier van leken­spel spreken, bedoelen we niet het liefhebberij­toneel, zoals dat ten allen tijde naast het officiële theater bestaan heeft, maar de, voornamelijk uit de jeugdbeweging ontstane, pogingen om een eigen spel­inhoud en eigen speelvormen te vinden. Het bestaan van dit streven bewijst, dat men ontevreden of half tevreden was, dat men aan het moderne toneel een tekort voelde, een leemte, waarin men zelf ging trachten te voorzien.

De eerste pogingen van deze aard begonnen reeds voor de oorlog. Toendertijd had het toneel in zijn oude vorm een zeker hoogtepunt bereikt. De enceneringen van een Stanislavsky in Rusland en een Max Reinhard in Duitsland, gaven binnen de door het toneel gestelde grenzen, het ten top gedreven naturalisme. Weliswaar niet het rauwe en sociaal­gerichte naturalisme van den jongen Gerhard Hauptman of van Gorki's „Nachtasyl", doch meer het impressionistisch verfijnde en geraffineerde naturalisme. Vooral Reinhard's opvoeringen van de „Fledermaus" en de „Rosenkavalier" zweefden in een wolk van kleuren, klanken en geruis aan de ogen en oren der verrukte toeschouwers voorbij. Een toneel­voorstelling was toen werkelijk een feest, een „Reinhard­première" gewichtige aangelegenheid van de high life: het was de erediens­t van een rijke, onbekommerde, op genot

ingestelde samenleving; het was, wat Bert Brecht later eens het „culinaire toneel” noemde.

In deze tijd — voor 1914 — begonnen in de pas ontstane Duitse jeugdbeweging de eerste pogingen om tot eenvoud en waarachtigheid terug te keren en met simpele middelen elementaire vraagstukken der menselijke gemeenschap uit te beelden.

Wij zullen straks op deze pogingen nader ingaan, doch eerst willen wij de ontwikkeling van het toneel zelf volgen.

Het valt moeilijk te zeggen, welke weg deze ontwikkeling onder normale omstandigheden precies ingeslagen zou zijn, doch vast staat wel, dat op de overdreven verfijning een reactie moest volgen. Dat deze zo ongewoon heftig was, brachten de tijdsomstandigheden mee. De oorlog en de daarop volgende nationale en sociale ineens stortingen en omwentelingen, vonden in de kunst een spiegel, die het beeld weerkaatste van een lijdende en door vertwijfeling en messiasverwachtingen verscheurde mensheid. De uitdrukkingsmiddelen waren in dezelfde mate bewogen en hartstochtelijk: expressionisme, futurisme, dadaïsme volgden elkander op, of beter gezegd: doorkruisten elkaar.

In de beide landen, die in de laatste deceniën het Europese toneellevens hadden gevormd, was de genot- en speelzuchtige klasse, de oude draagster van de toneelcultuur, verjaagd of geïntimideerd, althans trad zij niet meer functioneel op. Andere bevolkingsgroepen vulden de schouwburgen en verlangden nieuwe, andere kost.

Tairoff, een Russische regisseur, had reeds voor de oorlog in een zeer groot aantal artikelen, brochures en redevoeringen een soort privé-oorlog tegen de heersende opvatting gevoerd en ook enige zelfstandige opvoeringen tot stand gebracht. Zijn kritiek richtte zich zowel tegen de „zinloze overbelasting” van het naturalistische toneelapparaat, tegen het hol gepronk van costuums en coulissen, als tegen de gedistingeerde, sublieme gesticulatie en spreektechniek van deze periode. Zijn doel was: den toneelspeler te bevrijden van de technische belemmeringen en hem geheel zich zelf te laten zijn. Toen nu de omwenteling in Rusland hem in de gelegenheid stelde zijn theorieën in de praktijk te brengen, aarzelde hij niet zijn program op de meest radicale wijze te demonstren. Het te zijner beschikking gestelde Moskouse Kleine Theater opende — merkwaardig genoeg voor een revolutionaire tijd — met het oud-Indische drama Sakuntala van Kalidasa. Weliswaar wordt bij nader inzien duidelijk,

wat Tairoff tot deze keuze bracht: als hij op elementaire wijze de oerelementen van het menselijk zijn ten tonele wou brengen, dan had hij niets aan de moderne dramatiek, met haar psychologismen en determinismen, dan was hij verplicht terug te grijpen naar materiaal dat in een naïef-directe vorm primaire reacties van de menselijke ziel en van menselijke handelingen uitbeeldde. Ongetwijfeld was, vanuit deze gezichtshoek, „Sakuntala” een goede greep.

De toepassing van zijn regieopvattingen was radicaal: de bevrijding van den toneelspeler van alle ballast werd letterlijk doorgevoerd. De spelers verschenen naakt op het toneel, enige met beschilderde lichamen. De aankleding van het toneel was even Spartaans: coulissen in de oude zin bestonden niet meer, daarvoor in de plaats traden stellages en platforms in een stijl, die we nu kubistisch noemen.

Het succes van deze première moet enorm geweest zijn. Toch keerde men naderhand tot, zij het karige en sterk gestileerde, costuums terug. Opvallend bleek ook later Tairoff's grote voorliefde voor klassieke stukken, waarvan hij er een groot aantal deed opvoeren. Wij noemen deze gang van zaken ook daarom opvallend, daar de leuze, die Tairoff zelf voor zijn pogingen koos, luidde „het bevrijde toneel”.

Soortgelijke wegen bewandelde Meyerhold, die Tairoff later in roem overvleugelde. Ook bij Meyerhold stonden de pogingen, om een nieuw type toneel te vinden, in het middelpunt. Zijn methode komt in wezen neer op het uitschakelen van alle psychologiserende elementen en het gewennen van den toeschouwer aan bepaalde schematische, elementaire reacties voor vreugde, smart etc., zoals men dat kent van het Japanse en Chinese toneel. Men begrijpt onmiddellijk, dat hier al weer nieuwe aanloopjes genomen worden om den toneelspeler opnieuw aan banden te leggen en het is niet vreemd, dat Tairoff op dit punt Meyerhold scherp aanviel. Wie ooit gelegenheid had Meyerhold's beroemdste encenering, „Brul China” van Tretjakow, te zien, zal zich na afloop, in spijt van alle bewondering, tegen een zeker gevoel van onbevredigdzijn hebben moeten verzetten. Trachtte men hiervan de oorzaak op te sporen, dan kwam men, als men de actueel politieke inhoud van het stuk als factor uitschakelde, tot de conclusie, dat het „nieuwe” een zuiver formeel en aesthetisch karakter droeg en niet in noodzakelijk verband stond met de behandelde stof. Deze kon evengoed in een andere vorm worden opgevoerd. In hoeverre

De Sowjet-Unie, eens de grootste verwachting voor allen, die uitzien naar toneel-vernieuwing, is in de veilige schoot der traditie teruggekomen. Hierboven: de „finale” van „Ivan Susanin”, nationale heroïsch-tragische opera” door Glinka: 21 Februari 1939.

en met welke middelen deze cohaesie wel bereikt kan worden, zal ons duidelijk worden als wij nader ingaan op de pogingen van Piscator.

Tairoff had destijds, behalve tegen het „culinaire, naturalistische” toneel, ook tegen het z.g. „Stijl-toneel” gestreden. Daarmee wordt bedoeld de ook thans nog voorkomende methode, om, met verzaking van alle naturalistische coulissen, te spelen voor gordijnen, meestal betekenisvol in symbolische kleuren gehouden. Vooral Shakespeare werd voor zulke experimenten gebruikt. Een van de beroemdste opvoeringen van dit soort was de encenering door den Berlijnsen staats-intendant Leopold Jessner van „Richard III”, waarbij het geheel zich afspeelde op een reusachtige, bloedrode trap. Toch vereiste juist deze vereenvoudiging groot artistiek vermogen.

Tairoff nu uitte het verwijt, dat dit streven eenzijdig was en geïnspireerd op schilderkunstige overwegingen, zoals het naturalistische toneel volledig van de psychologiserende kunst van den schrijver afhankelijk was. Ongetwijfeld is zijn verwijt juist; alleen slaat het — cum grano salis — op hem zelf en Meyerhold terug, daar zij evenzeer, zo al niet op de prae-raphaelitische, dan toch op de kubistische en expressionistische schilderkunst geïnspireerd waren. Het was Piscator, die deze fout scherp onderkende. Hij begreep, dat coulissen en handeling niet min of meer los van elkaar staan en dat het een niet aan het ander ondergeschikt kon worden gemaakt. Het evenwicht kon echter ook niet bestaan in een

terugkeer tot het oude naturalisme. De tijd, waarin het toneel kon proberen den toeschouwer een illusie van werkelijkheid te geven, was voorgoed voorbij, want op dit gebied was een onoverwinnelijke concurrent gekomen: de film. Er moest een derde mogelijkheid worden gevonden. En dit was een gestileerd realisme, of zoals men het later noemde: functionalisme. Wij kunnen het best met voorbeelden toelichten, wat hiermee bedoeld wordt.

Toen Piscator begon met het ten tonele brengen van J. Hasek's „De brave soldaat Schwejk”, stond hij voor het probleem een volkomen ondramatische en geheel op het anecdotische ingestelde handeling — de grappen van een Tsjechischen „musketier” — vertoonbaar te maken. Hij loste het vraagstuk op door middel van de techniek. Voor het eerst maakte hij gebruik van de „lopende band”, d.w.z. hij legde over het toneel, van zijkant tot zijkant, een enorm lange band, die draaide in de richting tegengesteld aan de marsrichting van den braven soldaat Schwejk, zodat deze, net als in de roman —, onafgebroken trouw en stompzinnig kon doormarcheren, zijn monologen en beschouwingen voor zich heen mompelend. De requisieten, wacht- en tolhuisjes, spoorwegbomen, kazernes, rolden hem, zo eenvoudig mogelijk gestileerd, tegemoet, de band stopte, om na iedere scène weer verder te draaien en Schwejk zijn tragi-komische mars te laten voortzetten. De uitwerking van deze, door zijn eenvoud verbijsterende oplossing was bij ieder, die deze historische opvoering bijwoonde, enorm. De lopende band had letterlijk de taak van den schrijver overgenomen, de taak n.l. om den hoofdpersoon door de verschillende etappes te leiden.

De hier uitgewerkte gedachte — het was in het jaar 1927 — voerde Piscator in de volgende jaren steeds consequenter door, totdat hij in de opvoering van Walter Mehring's „Kaufmann von Berlin” zijn hoogtepunt bereikte. Daar wij dit nog altijd als een hoogtepunt beschouwen van het moderne toneel in het algemeen, willen we er even langer bij stilstaan.

Ook de „Koopman van Berlijn” was geen „stuk” in de oude betekenis van dat woord, doch een vertelling, een reportage van oorlog, putsch, inflatie en zwendel. Weer speelde de lopende band (verscheidene ditmaal) een grote rol: op deze band marcheerden soldaten naar en uit de oorlog, rolden O.W.-ers aan, dansten lichtzinnige paren voorbij. Tegelijkertijd werd op grote schaal gebruik gemaakt van film: toelich-

tend door middel van historische scènes, statistieken, data. Aldus ondersteunde deze spreker, koren en zangers, zo b.v. als zij, tijdens een beursscène, geprojecteerd wordt op een dun, doorzichtig, voor de toneelopening opgehangen gaasdoek en over de daarachter goed zichtbaar blijvende handeling een stroom van rollende en fladderende bankbiljetten uitschudde.

Schrijver dezes is er nog heden van overtuigd, dat deze experimenten van Piscator de enige geslaagde poging vormen tot een uitbeelding van de totaliteit van het moderne leven, met gebruikmaking van de technische middelen van deze tijd.

O ironie der ontwikkeling! ruim tien jaar na Tairoff is er wederom een „overbelasting van het toneel-apparaat” ingetreden, zij het met dit wezenlijke verschil, dat het hier niet te doen was om bevrediging van snobistische verlangens naar amusement, doch om de poging, deze wilde, ontredde en gemechaniseerde tijd in zijn elementen functioneel uit te beelden.

Doch een ander, die theoretisch reeds invloed op Piscator had uitgeoefend, nam de draad weer op en trok hem in eenvoudiger vorm door: Bert Brecht.

Onder leiding van Brecht werd het nog altijd aan de oude opvattingen gekoppelde „epische toneel”, tot „leerstuk”, een vorm, die ons regelrecht naar het leken spel voert. Brecht's „leerstukken” (de bekendste zijn: „Lindberg's Flug”; „Der Ja-sager”; „Die Massnahme”) kunnen, maar moeten niet door beroepsspelers gespeeld worden. Een gering aantal spelers kan, met een minimum van requisieten, de eenvoudige en met opzet schematisch gehouden handeling onder de knie krijgen. („Die Massnahme” werd zelfs in de Berlijnse Philharmonie opgevoerd.) Een grote rol spelen, gelijk reeds bij Piscator het geval was, de spreker en de koren. Het essentiële van de opvoering is de gemeenschappelijke arbeid en het gemeenschappelijk beleven: een actueel probleem, dat iedereen bezighoudt, krijgt door gemeenschappelijke arbeid en met deelname van zoveel mogelijk medewerkers (koren!) gestalte; de opvoering is eigenlijk minder einddoel dan eindresultaat. Dit is tevens de basis van het leken spel en zo zien wij inderdaad met de „pogingen”, zoals Brecht deze stukken noemde en die in Holland te vergelijken zijn met de opmerkelijke openluchtspelen van Maurits Dekker, het moderne toneel overvloeien in het leken spel, mits we daaronder niet verstaan een bij de gratie van

de wet der traagheid nog bestaande, op dood spoor geraakte traditie, doch een vitale, logische ontwikkeling willen volgen. Zo zien we hoe de auteurs via een buitengewoon spannende en bewogen ontwikkeling van het toneel tot de lekenspel-gemeenschap komen. Deze gemeenschap bestond al lang. Haar bakermat was, zoals we in het begin zeiden, de jeugdbeweging en haar houding was er een van protest. Het treffendst wordt de geboorte van het moderne lekenspel gekarakteriseerd in een rede van een jeugd-leider, die ik ontleen aan een Duits boek over het lekenspel. Heftig maar getuigend van idealistische bewogenheid, wordt hier tegen het geraffineerde „culinaire” toneel van leer getrokken:

„Klank en roes! Wij hebben het toneel niet nodig! Deze ontaarde en geschminkte kunst is een dochter van het gezelschapsceremonieel en flatterende illusie. Van schijn en leugen kunnen wij niet leven. Om den mens is het ons te doen. Wat heb gij van den mens gemaakt? Gij toont niet het ware gezicht van den mens, maar zijn masker. Niet de toneel, doch een geraffineerde techniek. Wij hebben geen heilige tekenen van den ontroerden mens vertoont uw behoefte aan techniek en maskers. Een heilige geestdrift vervult ons, zodat wij zingen, spelen en dansen kunnen; en wij scheppen dank zij deze geestdrift.”

De waarachte mens! Wat is de waarachtige mens en hoe beeldt men hem uit? Ziedaar het probleem als het gaat, niet om kritiseren, maar om opbouwen. En uiteraard zullen de eerste schreden naïef en vaak gebrekkig zijn.

Zo bewoog zich de eerste periode van het lekenspel in een sfeer van algemeen idealisme en zuivere stemming: de „ware mens” scheen identiek met den *Zondags*-mens (want de *natuur*mens leeft het minst van al ononderbroken in esoterische sferen!), steeds streefde men naar „vlucht uit het alledaagse”. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen, dat de romantische geesten van de eerste jeugdbeweging, op zoek naar stof, geschikt voor opvoering, spoedig in de middeleeuwen verzeild raakten, of zelfs hun toevlucht namen, zonder katholiek of zelfs maar religieus te zijn, tot het gemakkelijke en simplistische symbolisme der katholieke Apostel-spielen van Mell, Weismantel, etc.

Doch de klemmende vraagstukken van de naoorlogstijd, plaatsen de lekenspelbeweging voor het onvermijdelijke alternatief: te vluchten in een niet meer te verantwoorden esoterische sfeer of het vermogen tot bezielen, dat de jeugd eigen is, te beproeven op tijdproblemen.

Hier moet in de eerste plaats gewezen worden op de verdienste van Henriëtte Roland Holst. Had zij in haar boek „De voorwaarden tot hernieuwing der dramatische kunst” de socialistische gemeenschapskunst aangewezen als de enige mogelijkheid tot vernieuwing vanuit een nieuwe geest, later schonk zij, aan wie in het spel vreugde vinden, een reeks schone hooggestemde werken. Hun zeer bijzondere waarde ontlene deze spelen, afgezien nog van het artistieke niveau, aan de verhevenheid en algemeen geldigheid van taal en begrippenwereld, die elke goedkope actualiteit in de trant der agitprop-methoden vermijdt en toch bij monde van symbolische figuren al de nood en hoop van onze tijd tot uiting brengt. Hier liggen schatten voor de ernstige en gedempte feesten onzer dagen.

Het is niet het doel dezer regelen een geschiedenis te zijn van de moderne leken spel-literatuur. Als wij daarom, op gevaar af deze of gene naam te vergeten, ons er toe bepalen, de verdienstelijke ijver van Jan W. Jacobs, de pogingen van Garnt Stuiveling en, van de laatste tijd, de spreekkoren van Jac. van der Ster te vermelden, dan geschiedt dit slechts om de scheppende ontwikkeling van het leken spel te onderstrepen. Het was er ons om te doen, aan te tonen hoe vanuit twee tegengestelde polen het beroepstoneel en het leken spel, voortgedreven door de dialectiek van hun ontwikkeling, tot elkaar kwamen. Zodat het slechts van zekere maatschappelijke verschuivingen afhangt of de ineenvloeiing van deze beide vormen, die Piscator steeds als ideaal voor ogen zweefde, mogelijk zal zijn. Opdat het toneel weer inderdaad een spiegel des tijds zal zijn, omdat het den „waren mens” van zijn tijd uitbeeldt.

Scène uit „Massa-Mensch” van Ernst Toller. Oorspronkelijk werd dit werk te Berlijn gecreëerd door Ernst Toller. Deze afbeelding geeft een Nederlandse „leken spel”-opvoering weer, door de S.D. Vrouwenclubs.

Emigranten

en internationale
weermacht

Zou dit de taak
der Statenlozen
moeten worden?

DOOR C. POTHUIS—SMIT

Mr. W. Verkade gaf in het Maart-nummer van *Socialisme en Democratie* een schets van de taak, die aan de „statenlozen” zou kunnen worden opgedragen. Hij deed dit onder de fascinerende titel: „Statenlozen? Wereldburgers!” en herinnerde de lezers aan Victor Hugo's glansrijk woord in 1860 tot den balling Alexander Herzen.

Verkade's artikel verdient ongetwijfeld grote belangstelling, alleen al omdat de schrijver tracht een oplossing te ontwerpen voor het emigrantenprobleem en nieuwe arbeidsmogelijkheden voor de grote massa der statenlozen te zoeken. Volkomen juist zegt hij: ze moeten weer een levensdoel krijgen, iets wat hun op het ogenblik ontbreekt en waar door het gevaar dreigt, dat zij een bron van voortdurende onrust zullen worden.

Maakt hen wereldburgers! roept de schrijver. Schitterend denkbeeld! Kan het worden verwezenlijkt? Op de manier, zoals Verkade het voorstelt? Hij wil drie mogelijkheden voor hen openstellen, alle drie onder de vleugelen van de Volkenbond.

1. Een arbeidsreserve, die getraind en bereid is om in geval van grote natuurrampen enz. per eerste gelegenheid zich te laten overbrengen naar het gebied des onheils en daar de nodige hulpdiensten en opbouwdiensten te verrichten;
2. aanstelling van emigranten met bestuurstalenten, daartoe door speciale opleiding nog koloniaal geschoold, tot mandatarissen van de Volkenbond in mandatarisstaten — dit als een voorzichtig experiment;
3. de Volkenbond vorme „geïnternationaliseerde personen” tot een rechtshandhavende organisatie.

De eerste mogelijkheid — een zeer sympathieke suggestie — lijkt nog het eenvoudigst in werkelijkheid om te zetten,

terwijl de kansen van de tweede moeilijk te overzien zijn. Maar op de derde mogelijkheid, die in waarheid een zeer grote massa der emigranten aan het werk zou zetten, komt het eigenlijk aan in Verkade's artikel. Daarover enkele opmerkingen.

Volgens den schrijver zou uit deze onafzienbare stroom van emigranten een nieuwe internationale brigade gevormd kunnen worden. Nu niet *zonder* leiding, hetgeen, zoals hij zegt, in Spanje geschiedde, maar *met* leiding en wel onder die van de Volkenbond. Ze zou groter, beter gedisciplineerd moeten zijn, en ze zou allereerst een internationale luchtmacht moeten vormen. Hier dient er aan herinnerd te worden, dat Verkade een vernieuwde collectieve veiligheidsactie voor mogelijk houdt; daarbij zou dan deze internationale weer-macht kunnen optreden.

De statenlozen te beschouwen en dus te behandelen als wereldburgers — de idee is groots. Maar hen te zien als aangestelde verdelgers, die uit de lucht moderne bommen hanteren — het is hunner onwaardig en lijkt een afschuwelijk vooruitzicht voor de vluchtelingen, die buiten hun vaderland rondzwerven.

Allereerst echter — is het mogelijk? Hebben al dezen geen van elkaar onderscheiden complexen van verbittering en haat, ook van aanhankelijkheid en liefde, tegenover verschillende volken en regeerders? Zullen zij niet moeilijk tot één omljnd doelpunt te verenigen zijn, nu zij vanzelfsprekend groep voor groep van mentaliteit verschillen? Natuurlijk is zulk een verband wél te verkrijgen, wanneer men hen eenvoudig als beroepsmilitairen beschouwt. Dan hebben ze slechts te gehoorzamen, te marcheren of te vliegen naar het punt, waarheen zij geleid worden. In dat geval zou zulk een emigranten-brigade waarschijnlijk mogelijk zijn, *indien* tenminste de deelname als een goed betaalde werkkring kon worden beschouwd — goed betaald vanwege de zware risico's. . . .

Verkade wijst hierbij op het werk van de Internationale Brigade in Spanje. Aan ieder heeft dit werk — voor zover daaraan niet uit zucht naar avontuur, maar uit zuivere motieven werd deelgenomen — ongetwijfeld respect afgedwongen. Ook aan degenen, die het beginsel van een pacifistische volksverdediging zijn toegedaan en die het dus principieel afkeurden. Het doel werd echter niet bereikt; slechts het verlies van een groot aantal veelbelovende jonge levens

was het gevolg. En mocht men daar tegenover stellen, dat met meer en met betere wapens de kans groter was geweest, dan is dit toch een gevaarlijk argument, omdat men daarmee aan het verstedragend kanon — om 't zo maar eens uit te drukken — het laatste woord zou willen geven. Hetgeen toch nooit met de socialistische beginselen kan worden gedekt. Neen, de Internationale Brigade, hoe moedig zij ook was, kan geen navolgenswaardig voorbeeld zijn om de emigranten levensdoel en bestaansmogelijkheid te verschaffen. Het is ook zeer wel mogelijk — wellicht waarschijnlijk — dat velen onder de overlevende Internationale Brigadiers na hun ervaringen deze mening delen.

Zo lijkt de mogelijkheid om op deze wijze tot zulk een internationale weermacht te komen, zeer gering en alleen aanvatbaar als een organisatie van beroepsmilitairen, hetgeen natuurlijk niet de bedoeling kan zijn. Zulk een internationale weermacht, uit vluchtelingen en emigranten bestaande, zou ook iets geheel anders zijn dan het „Volkenbondsleger”, waarin velen onzer een machtig hulpmiddel van een krachtige Volkenbond zien of zagen. (De waardering voor dit denkbeeld is bij de veranderde situaties ook reeds sterk verminderd.) Niemand heeft zich immers zulk een Volkenbondsleger ooit gedacht als bestaande uit verjaagden en verstotenen uit een aantal landen.

En nu de andere kant: is het wenselijk?

Zou het niet een lugubere toekomst zijn om de zwervende emigranten aan te bieden? Als *wereldburgers* zouden zij zich daarin niet gevoelen, eerder als mensen, die gebruikt worden om te vernielen, om te wreken. Daarbij zouden zij hun bommen waarschijnlijk ook boven het eigen vaderland en het eigen volk moeten neerwerpen; zij zouden onschuldigen treffen — men denke aan de verontwaardiging over deze zelfde methode in Spanje. Zou niet al hun menselijk gevoel daartegen in opstand komen? Maar bovenal, zou 't niet onmenselijk zijn, om hen na al hun leed daarmee te belasten? En staat het merendeel der emigranten voor dit werk niet te hoog?

Natuurlijk bedoelt Verkade slechts de zaak aan de orde te stellen, een verschiep te openen, en daarvoor alleen al moet men hem dankbaar zijn, nu voor de talloze vluchtelingen de kansen om in weinig bevolkte streken een bestaan te vinden, zo gering zijn. *Dit* plan echter lijkt niet alleen onuitvoerbaar maar ook verkeerd. Op deze wijze zouden de statenlozen allerminst wereldburgers worden.

Antwoord van mr. W. Verkade

Bij voorbaat was reeds in mijn artikel toegegeven, dat de verwezenlijking van de geuite denkbeelden afhankelijk is van een aantal voorwaarden, waarvan wij thans verwijsd schijnen: allereerst het opnieuw *willen* opbouwen van de interationale rechtsorde door — zo niet alle — dan toch de meeste grote mogendheden en wel met een internationale „sterke arm”, naast andere organen. Hadden de mogendheden zich naar Volkenbondsrecht gedragen tegenover de fascistische inmenging in Spanje, dan was zelfs reeds het succes van de samengeraapte Internationale Brigade niet twijfelachtig geweest.

Het feit dat vele Duitse, Oostenrijkse en Italiaanse emigranten met grote geestdrift daarbij dienst genomen hebben, wijst er reeds op dat zij niet behept waren met de goeddsbezwaren, die mevrouw Pothuis bij hen veronderstelt. Blijft de vraag of emigranten met verschillende mentaliteit voor een gemeenschappelijk doel in een goed geordende verband te brengen zijn. M.i. wel degelijk, omdat zij merendeels juist op grond van een boven-nationaal ideaal in conflict zijn gekomen met een dictatoriale overheid. Daartegenover moet de wens krachtig zijn, om een internationale rechtsorde te helpen handhaven, die het machtsstrevens naar-buiten dezer regering binnen de perken moet houden. De ideologische tegenstellingen zullen juist opgeheven kunnen worden door het besef, dat een internationale rechtsorde optreedt tegen rechtsinbreuken, niet tegen ideologieën. Het feit, dat de band met de eigen overheid verbroken is, terwijl anderzijds het nieuwe bestaan geheel samenhangt met de organisatie van de internationale rechtsorde, zal zeker in staat zijn, de nodige eensgezindheid te verwekken. Mevrouw Pothuis zou het ideaal der internationale rechtsorde lager stellen dan dat der nationale rechtsorde, indien zij wat bij elk politiecorps mogelijk is, internationaal onmogelijk acht. Ook mevrouw Pothuis' morele bezwaren komen neer op miskenning van het politieberoep.

Geweld *in dienst van rechtshandhaving* kan ik echter niet minderwaardig vinden en behoeft ook allerminst in „wreken”, in „bommen op hun eigen volk neerwerpen” te bestaan. Een goed georganiseerde internationale weermacht zal — evenals de politie — hoofdzakelijk preventief werken en zal allerminst ingesteld mogen zijn op het terroriseren van burgerbevolkingen maar speciaal op het weerstaan van die onverhoedse militaire roofovervallen (veelal zonder oorlogsverklaring) die thans de vrede bedreigen.

J. Stokvis:

Er staat geschreven...

Een commissie uit het Centrale Comité der Communistische Partij van de Sowjet-Unie (*bolsjewiek*) — zo is de officiële naam der Partij met de oude herinnering aan de *mensjewieken*, vervloekter nagedachtenis) — heeft in het einde van het afgelopen jaar een geschiedenis der Partij samengesteld, aan welke deze haar zegen en „imprimatur” heeft gegeven. Deze geschiedenis, een „korte cursus” genoemd, hoewel zij in boekvorm bijna 400 bladzijden vult, is voor het eerst verschenen in het partijorgaan de *Prawda* (van 9 September 1938 en vlgg.) en is daarop in allerlei talen vertaald, ook in het Nederlands, en tegen uiterst lage prijs beschikbaar gesteld. In het artikel in de *Prawda* van 9 September j.l., dat de „korte cursus” aankondigt, leest men, dat de bolsjewieken binnen en buiten de partij hun ideologische weerbaarheid geducht moeten versterken, opdat zij hun taak goed zullen volbrengen. „Het is bekend — zo luidt het verder — dat de theoretische voorbereiding van het partij kader zwak is. Van de zwakke politieke voorbereiding, van het gebrek aan bolsjewistische gehardheid, van de politieke zorgeloosheid hebben de gemaskeerde vijanden des volks, de falsarissen-aanhangers van Trotzkie en Boechariën gebruik gemaakt. Nu moeten eindelijk de theoretische zwakheden van het kader der Partij gelijkwideerd worden. Thans, nu er zo een machtig ideologisch wapen gesmeed is als de „korte cursus”, goedgekeurd door het Centrale Comité der Partij, bestaat er alle mogelijkheid om de marxistisch-leninistische ideologische consolidatie van het partij kader snel vooruit te brengen. De „korte cursus” moet in het centrum van al onze arbeid tot voorlichting in de Partij staan. . . . Het in het licht verschijnen van deze oorspronkelijk wetenschappelijke geschiedenis der Partij is een gebeurtenis van wereldbetekenis. Onze broeders en kameraden in het buitenland zullen dit boek leren kennen als de popularisering van een gigantische historische ervaring, als een handleiding voor de revolutionaire activiteit”. En elders in dit artikel heet het nog: „Met de klassieke stalinistische diepte, duidelijkheid en klaarheid openbaart de „korte cursus” het nieuwe, dat het genie van Lenien aan de schatkamer van het marxisme heeft toegevoegd.”

En in een van die urenlange redevoeringen, die op het in Maart j.l. 18e congres der Partij is gehouden (een rede zo lang als alleen Russen die vermogen te houden en aan te horen!) verklaart Manoeielskie: „Een zeer grote betekenis inzake van deze theoretische achterstand der communistische partijen krijgt de vertaling in vreemde talen van de klassieken van het leninistisch marxisme van Marx-Engels-Lenien-Stalien en vooral de uitgave in vele talen van de „korte cursus der C.P.d.S.U. (b)”. De verschijning daarvan is met geestdrift door de communisten in de kapitalistische landen begroet. Zij begrijpen, dat dit boek hun een onmisbaar wapen in handen geeft, dat het hun in het licht van de ervaring van de Lenien-Stalien-partij de revolutionaire beweging in hun land verduidelijkt,

en haar geaardheid en perspectieven" (*Prawda* van 12 Maart j.l. bladz. 5. 3e kolom).

Zo hebben we dus in deze „korte cursus” een soort vulgaat, een catechismus, een officiële vaststelling van de geschiedenis en de leer tevens der Communistische Partij, die met geschriften van die aard, zoals wij die kennen, dit verschil vertoont, dat zij levensbeschouwing en levensleer moet zijn voor een geheel land, voor 170.000.000 mensen, die het zesde deel der aardoppervlakte bewonen — en voor de miljoenen in hope. Bovendien heeft deze geschiedenis, dit program, het soort leerstellingheid en orthodoxie, dat afwijking met uitbanning en erger dreigt en afrekenet met allen, die, al ware het maar in het verleden, de waarheid van het thans vastgestelde in twijfel trekken.

Het boek begint met de geschiedenis van 1883 af; het geeft een goed overzicht van de economische en staatkundige toestand van het late tsarisme, van het begin der industrialisatie, van het agrarische karakter van het land en van de eerste verzetsbeweging. Maar dan begint al dadelijk de ketterjagerij, gericht tegen de beweging van de „Volksvrijheid”, welker heldhaftige aanhangers met de inzet van hun leven de strijd voor de bevrijding van het tsarisme op hun wijze voerden. Men leze er Vera Figner's *Nacht over Rusland* op na, of de mooie hoofdstukken over dit onderwerp in Quack's *Socialisten*. Vera Figner noch de andere helden en heldinnen van dit tijdperk worden met name genoemd, wèl Plechanof, die hen bestreed. De „korte cursus” verklaart zelfs, dat de „Volksvrijheid” heulde met de rijke boeren. Treffend is, dat bij de vermelding van Lenien's levensloop met geen woord gerept wordt van diens broer Alexander, ook een „narodnik”, een „Volksvrijheidsman”, die als samenzweerder tegen het leven van den tsaar in 1887, toen Lenien 17 jaar was, is opgehangen. Allerlei levensgeschiedenissen van Lenien vermelden deze belangrijke gebeurtenissen in het leven van den revolutionairen leider uitvoerig. Hoofdstuk II vertelt van het ontstaan der Russische Soc. Dem. Partij bolsjewiek, de partij der vastberaden beroepsrevolutionairen, waarvan Lenien de leider en de ziel werd. Ze noemden zich bolsjewieken, meerderheidsmannen, omdat zij op het partijcongres van 1903 een kleine meerderheid voor hun beginselen van vijandigheid tegen elk opportunisme verkregen. Bij dit punt begint in de „korte cursus” de smaad, de hoon tegen al wat *niet* bolsjewiek is. vooral tegen de mensjewieken, de minderheidsmannen. De eerste Sowjet, opgericht in het toen nog Petersburg geheten Leniengrad faalde volgens de „korte cursus” wegens de slechte mensjewiekse leiding. Men weet, dat Trotskie in de leiding zat.

Uitvoerig staat het boek stil bij de gebeurtenissen van de wereldoorlog, toen Lenien de befaamde stelling verkondigde, dat de imperialistische oorlog in een burgeroorlog moet omslaan en dat een oorlog alleen rechtvaardig is, als het een *bevrijdingsoorlog* is. Hoofdstuk IV geeft een heldere uiteenzetting van het dialectische en historische materialisme volgens de geschriften van Lenien: „stof, natuur, zijn, het physische is primair, en geest, bewustzijn, waarneming, het psychische is secundair.”¹⁾ Op deze bekende wijs gaat het lied verder door.

Als het verhaal de revolutie van 1917 nadert, begint de geschiedvervalsing, die moet aantonen, dat de theorie van het „socialisme in één land”, het geschilpunt zoals men weet, tussen Trotskie en Stalien, reeds kant en

¹⁾ Leerzaam voor de wijsgerige opvatting van het bolsjewisme is het uitstekend geschreven boek van J. F. Hecker: *Moscow dialogues, discussions on red philosophy*. London 1933.

klaar door Lenien was verkondigd, en dat alle leidende figuren van die tijd, die in de laatste drie, vier jaren als bandieten, moordenaars, spionnen zijn doodgeschoten, al 20 jaar geleden moordenaars en bandieten waren, en dat Stalien al in 1917 de tweede man na Lenien was, hij en niet Trotskie. Van Trotskie wordt gezegd, dat hij, en met hem Boecharien, Radek, Pjatakof en hoe de doodgeschotenen verder heten, in de kaart van Duitsland hebben gespeeld, dat zij provocateurs waren en samen zweerden met de contra-revolutionairen, d.w.z. met de mensjewieken, de sociaal-revolutionairen, de witgardisten; dat zij toen al Lenien, Stalien, wilden gevangen nemen en vermoorden. Als de vorming van het Rode Leger wordt besproken en de strijd tegen interventie en binnenlandse vijanden, waarbij Trotskie inderdaad de leidende figuur en de vertrouwensman van Lenien was, wordt van Trotskie niet gerept, tenzij in smadende zin en worden Stalien en Worosjielof, de mannen van nu, ook de helden van het verleden. Als in 1921 de Kroonstadse bolsjewieken in opstand komen tegen Moskou, is het Trotskie die hen terneerslaat, maar het boek geeft aan Worosjielof de eer ervan.

Bij de uiteenzetting van de strijd tussen Trotskie en Stalien wordt geen enkele poging gedaan om de principes tegen elkaar af te wegen en die gehele episode wordt een lofredde op laatstgenoemde... evenals de collectivisatie van de landbouw, die door Stalien is doorgezet (eigenlijk volgens de denkbeelden van zijn tegenstander!) en uitgevoerd met een gruwzame hardheid tegen de wederstrevenden. Toen die boerentragedie te ontstellend werd²⁾ kwam Stalien tussenbeide met een artikel in de *Pravda*. „Duizelig door het succes”, waarin de bolsjewistische voortvarendheid zachtkens vergoelikt werd; maar alles was geschied op *zijn* aanwijzingen. Het laatste gedeelte van de „cursus” is een parafrase en verheerlijking van des leiders redevoeringen, die de lijn der orthodoxie steeds verder doortrekken. Volgens de leiding houdt de ontwikkeling der mentaliteit der mensen geen gelijke tred met hun economische positie; er blijven nog allerlei burgerlijke resten over, die door de economische veranderingen nog onaangeroerd zijn gebleven, en daartegen heeft men te waken. Men behoeft grotere activiteit in ideologisch-politieke arbeid en moet de ideologie van de vijandige klassen en anti-leninisten bestrijden. Men heeft op zijn hoede te zijn tegen den leider van bandieten, moordenaars en spionnen, Judas Trotskie. Men moet de partij zuiveren, de vijanden vernietigen, afwijkingen van de partijlijn onvermoeid bestrijden.

Het slot van het boek geeft een overzicht van wat in de S.U. onder leiding van de Partij is bereikt. Het verworvene is inderdaad indrukwekkend. Maar in de schier ziekelijke grootspraak, die ook dit dictatoriaal geregeerde land kenmerkt, wordt de Sowjet-Unie voorgesteld als een land van geluk en vrijheid, van de zuiverste democratie (zie onze nieuwe grondwet!), waar slechts een *handjevol* sondaards — tegen wie men toch meent het gehele land in het harnas te moeten jagen — niet tevreden is met de gang van zaken, een land, waar vrijheid van geweten, vrijheid van spreken, onschendbaarheid des persoons, asylrecht voor vervolgte buitenlanders (het is bekend, wat daarvan in deze dagen terecht kwam!) fleureren. Men weet thans uit betrouwbare bronnen, dat al dat geluk, die vrijheid, die welvaart nog niet zo bijster groot is³⁾, dat de

²⁾ Zie het boek van M. Hindus, *dat den bolsjewieken goedgezind is: Rood Koren*, Amsterdam 1932.

³⁾ Zie mijn artikel in de *Socialistische Gids* 1938 bldz. 461 vlgg. Een goed recent boek over de economische omstandigheden der S.U. is *Soviet Trade*

„vrijheid” slechts de vrijheid heeft om zich te richten naar de door de Partij aangegeven richtlijnen, en dat de mogelijkheid van geluk en enige welvaart slechts bestaat voor wie geloof heeft, of het veinst te hebben, in de leiding en haar opvattingen, en haar bevelen wil opvolgen.

Met dat al is de „korte cursus” een uiterst belangwekkend boek, omdat het bij al het overleg, waarmee het is samengesteld, naast waardevolle informatie zo duidelijk de onwaarachtigheid en stipte partijdigheid der opdrachtgevers laat zien. De kritische lezer kan eruit leren, welke economische en culturele omwentelingen in Rusland hebben plaats gehad en zich nog steeds voltrekken, maar ook — dat wij in het Westen op onze hoede moeten zijn voor *dit* socialisme, *deze* democratie.

Frysk Jierboek 1938, under bistjur fen P. Sipma en J. H. Brouwer. Assen, Van Gorcum en Co. 340 blz. f 3.25.

Dit is het tweede van een reeks Friese jaarboeken, met zeer verscheiden inhoud, en internationale samenwerking. Wetenschappelijke artikelen op het gebied van taal, historie en cultuur van Friesland, letterkundige bijdragen in proza en poëzie. In de sterk herleeftde aandacht voor folklore enz. deed zich een niet steeds ongevaarlijke romantische strekking gelden, die meer dan eens een vlucht voor de sociale werkelijkheid betekenen moest. Eén van de middelen om de romantiek zoal niet uit te schakelen dan toch te boven te komen, is de wetenschappelijke ontginning van de schatten van taal en cultuur. Zie ik wel, dan is de bedoeling die de leiders van dit Jierboek bezielt om de wetenschappelijke bearbeiding van het Friese leven te stimuleren, en zullen zij romantisch-politieke overspanning tegengaan. Dan zij hun gaarne alles goeds gewent en vinde het voorbeeld steun en navolging.

W. B.

Bibliografie

The Christian Understanding of Man. London 1938.

Een bundel studies op het gebied van de wijsgerige en theologische beschouwing van de mens. O.a. een artikel van Alexejev over Marxistische Anthropologie.

Kirche, Staat und Mensch. Genève 1937.

Een bundel studies van Russisch-orthodoxe zijde, uitgegeven door de Oekumenische Raad der Kerken. O.a. een artikel van Vyscheslavzev over Marxisme, Communisme en totale Staat en van prof. Fritz Lieb over de Anthropologie van Dostojewsky.

and distribution van L. Hubbard. London 1938. Van den zelfden schrijver bestaat een boek over *Soviet money and finance* van 1936.

Voor de geschiedenis van het bolsjewisme is van waarde het boek van Arthur Rosenberg: *Geschichte des Bolschewismus von Marx bis zur Gegenwart*. Berlijn 1932.

N. Micklem. *The National Socialists and the Roman Catholic Church* (een van de Chatham House book reeks).

Alfred Zimmermann. *Political Doctrines* (8 s 6 d net), een bloemlezing van de belangrijkste stukken zowel uit de theorie als uit de politieke geschiedenis: Democratie, R. Katholicisme, Communisme, Fascisme, Nationaalsocialisme. Erich Voegelin. *Die politischen Religionen*, een nummer uit de reeks „Ausblicke“, waaraan Thomas Mann, Huizinga, Huxley e.a. meewerken. Grondgedachte: op het politieke gebied heersen niet alleen macht en recht, de gemeenschap is ook een Bereich religiöser Ordnung.

L. J. M. Feber. *Het uur van Azië*, Paul Brand's uitg. bedrijf, Hilversum, 1939, f 3.90. Een niet onverdienstelijk overzicht van de voornaamste krachten, welke in Azië worstelen om een nieuwe machtsverhouding. Weinig cijfers en feiten; overwegende beschouwingen in de geest van een Katholiek getint koloniaal behoud.

Amleto Vespa. *Secret agent of Japan*, Victor Gollancz, Londen, 1939, sh. 10/6. Een overvloedig gedocumenteerde striemende aanklacht tegen de imperialistische politiek van Japan, toegepast in Mansjoerije en Noord-China. De Italiaanse schrijver was zelf (gedwongen) een tijdlang in de geheime dienst van Japan en publiceerde na zijn vertrek deze reeks ontstellende onthullingen over grenzeloze wreedheid, geraffineerde volksvergiftiging en bloeddronken rechtsverkrachting, waaraan de losgelaten Japanse legerleiding zich schuldig maakte. Op aandrang van de Japanse regering is het boek in Indië verboden!

E. Varga. *20 Jahre Kapitalismus und Sozialismus*, editions Prometheus, 1938, frs. 10. Een volstrekt kritiekloze verheerlijking van de in Rusland onder het bolsjewisme bereikte economische en sociale resultaten, welke met een vloed van cijfers tegenover die der gehele overige, kapitalistische wereld worden geplaatst. De schildering van dit aardse paradijs slechts met grote voorzichtigheid te gebruiken. Aanmerkelijk objectiever en betrouwbaarder is daarentegen:

Georg Keller. *Handbuch der Volkswirtschaft der Sowjetunion*, uitg. Rivnac, Praag, 1938, f 3.50. Aan de hand van een uitgebreid statistisch materiaal wordt een beeld ontworpen van de economische ontwikkeling (productie, handel, verbruik, levensstandaard, sociale voorzieningen) op grond der planpolitiek, door den schr. „een gebeurtenis van de grootste historische betekenis“ genoemd.

A. W. Knight. *What's wrong with the economic system?* Longmans, Green, Londen, 1939, sh. 8/6.

J. S. Furnivall. *Netherlands India, a study of plural economy*, met een voorwoord van den oud-G. G. Jhr. A. C. de Graeff, Cambridge Univ. Press, 1939, sh. 25/—.

G. E. R. Gedye. *Fallen bastions, The Central European tragedy*, Gollancz, Londen, 1939, sh. 7/6.

M. A. Heilperin. *International monetary economics*, Longmans, Green, Londen, 1938, sh. 15/—.

1789 - 14 Juli - 1939

EEN WOORD VOORAF

Het hiervolgend nummer van *Socialisme en Democratie* draagt een bijzonder karakter. Het is geheel gewijd aan de bespreking van de grote omwenteling, welke op 14 Juni 1789 haar aanvang nam en in een reeks van jaren het aangezicht van Europa grondig heeft gewijzigd: de Franse Revolutie.

Wie zou menen, dat hiermede dit nummer van ons maandschrift een uitsluitend historisch karakter zou hebben gekregen, vergist zich ter dege. De Franse Revolutie, haar drijfveer en idealen evenzeer als haar uitkomsten, zij staan meer dan ooit midden in de strijd van vandaag en morgen. Zij zijn zelfs en op goede gronden tot het kernpunt gemaakt, waartegen de cultuurbedreigende macht van het internationale fascisme zich richt en aldus tot de inzet van een worsteling, die al onze krachten opeist. De idealen van 1789, ze hebben niet alleen niets van hun meeslepende bekoring verloren, doch ze zijn zelfs na de voorlopige en gebrekkige verwezenlijking, die zij in de burgerlijke maatschappij der 19de eeuw gevonden hebben, opnieuw ernstig bedreigd. Nimmer tevoren, noch daarna heeft de botsing tussen de gistende krachten, die naar menselijke vrijheid, sociale rechtvaardigheid en meer gelijkheid hunkerden en de botte gewelddadige onderdrukking en behoudzucht tot zulk een machtige ontlading geleid.

Alle bijdragen in dit nummer, hoe verscheiden van opzet en inhoud ook, monden uit in het heden. Zij tonen ons, hoe zeer de politieke en maatschappelijke strijd een ononderbroken voortgang vormt, waarin elke generatie opnieuw haar plaats heeft in te nemen. De sociaal-democratische arbeidersbeweging heeft verscheiden bronnen. Haar gedachtenwereld, welke trouwens nimmer stil staat, vertoont elementen van verscheiden herkomst. Niettemin staat vast, dat de idealen en leuzen, zoals zij hun machtigste roepstem verkregen in de Franse Revolutie en haar woordvoerders meer dan ooit een hecht en onwankelbaar bestanddeel daarvan vormen. Nu vrijheid en gelijkheid worden vertrappt en de menselijke broederschap gewelddadig wordt geschonden, is het onze eer en trots ons de voortzetters te weten van een strijd, die door alle wisseling der tijden één opwaartse lijn vertoont. Hiervoor te leven en als het moet het leven te geven is het onvergankelijke voorbeeld ons door de helden der Franse Revolutie voorgehouden.

De Franssen

vieren hun revolutie

door
Ralph Korngold

Vertaling Rosey E. Pool

I

Het Franse volk is op het punt, officieel de honderdvijftigste verjaardag van de „Grote” Revolutie te vieren.

De vreugde zal niet eenstemmig zijn en degenen, die aan de feestelijkheden deelnemen, zullen niet allen de zelfde gebeurtenissen herdenken of de zelfde mensen eren.

Er waren inderdaad niet één, maar twee revoluties. De-
genen, onder de hoofdpersonen van de Revolutie, die tot in de herfst van het jaar 1792 leefden, spreken haast allen over de „eerste” en de „tweede” revolutie.

De eerste begon bij de vergadering van de Staten-Generaal in Versailles, op 5 Mei 1789 en bereikte haar beslissende punt bij de bestorming van de Bastille op de 14e Juli van dat jaar. Dit was een absoluut burgerlijke revolutie. Zij bracht de verschuiving van de politieke macht van het Hof, de adel en zijn bondgenoot de kerk naar de bourgeoisie, bestaande uit financiers, kooplieden en fabrikanten. Zij maakte Frankrijk tot een constitutionele monarchie, zij proclameerde de rechten van den mens (gelijkwaardig aan de verklaring der Rechten in de Amerikaanse grondwet), zij nationaliseerde de kerkelijke goederen, maakte een einde aan de feodale rechten van de adel en legde een inniger verband in het volk, door de oude provinciale grenzen af te schaffen. Het begin van de tweede revolutie mag men stellen op 10 Augustus 1792, bij de bestorming der Tuilerieën en het einde bij de val van Robespierre, 27 Juli (9 Thermidor) 1794. Hoewel zij niet proletarisch was in de zuivere zin van het woord, wordt zij toch gekenmerkt, door een toenemende invloed van het Parijse proletariaat op de openbare aangelegenheden. Zij maakte Frankrijk tot een republiek,

voerde het algemeen kiesrecht voor mannen in, erkende het recht van de arbeiders op werk of op ondersteuning van staatswege voor henzelf en hun gezinnen en zij erkende het recht van de regering om de prijs van handelswaren vast te stellen. Eveneens deed zij enige belangrijke stappen om te komen tot een billijker verdeling van de eigendom in Frankrijk. De voornaamste helden der eerste revolutie waren Mirabeau, Lafayette en Bailly, en van de tweede: Robespierre, Saint-Just en Marat. Danton en Desmoulins nemen een daartussen liggende plaats in.

De bourgeoisie verkreeg belangrijke voordelen van de eerste revolutie. In het vervolg bestuurden haar vertegenwoordigers 's lands zaken. Alle openbare ambten waren voor haar zonen toegankelijk geworden en aangezien titels afgeschaft waren, konden haar leden zich gelijkwaardig voelen aan hertogen en hoge adellijke heren.

Deze voordelen zouden niet verkregen kunnen zijn zonder de hulp van het Parijse proletariaat, dat de Bastille bestormde toen de Koning en de adel niet willens bleken te zijn de eisen van de bourgeoisie in te willigen en dat door de regen ploeterde naar Versailles, om den Koning naar Parijs te brengen.

Maar nadat ze de kastanjes uit het vuur gehaald hadden, ontdekten de arbeiders van Parijs, dat zij voor zich zelf erg weinig hadden veroverd. De grondwet verloochende hun vrijheid en sloot hen uit van de openbare ambten. Dat zouden ze waarschijnlijk luchthartig hebben verdragen, want ze hadden nog niet geleerd, welke voordelen het stembiljet zou kunnen geven. Toen de tweede revolutie hun het kiesrecht gaf, vonden slechts ongeveer 5000 van de 150.000 kiezers in Parijs het de moeite waard naar de stembus te gaan, in de meeste gevallen. Wat hen meer verontrustte was, dat er zo weinig werk was (er waren, zegt Mirabeau, 120.000 werklozen in Parijs) en dat het brood zo schaars bleef en zo duur en van zo slechte kwaliteit. „Wij hebben de vrijheid lief”, zou Jacques Roux zeggen, „maar dat is geen reden, waarom we zouden moeten verhongeren.”

Inderdaad waren de dingen er door de uittocht van vele rijke mensen, niet beter, maar slechter op geworden.

Toen in de herfst van 1791 een nieuwe Vertegenwoordiging werd gekozen, stonden de leiders daarvan, de Girondijnen¹⁾,

¹⁾ De Girondijnen waren een burgerlijk-nationalistische groep in de Revolutie. Hun voornaamste steunpunt hadden zij in het Zuiden (departement van de Gironde).

Hoe een tijdgenoot de bestorming der Bastille zag

tegenover een grote onrust in de bevolking. De Girondijnen waren begaafde redenaars, maar onbekwame staatslieden. Ze konden geen beter middel tot oplossing van de economische crisis bedenken, dan Frankrijk een zegerijke oorlog tegen een of meer van zijn naburen te laten voeren. Het feit, dat de aandelen op de Parijse beurs stegen, zodra de oorlog verklaard was, wijst de bron waaruit dit streven kwam, wel aan.

Het ontbrak ook niet aan een verontschuldiging voor de oorlog. De Duitse grensstaten, waarheen vele adellijken waren uitgeweken na de bestorming van de Bastille, hadden de uitgewekenen veroorloofd, een militaire organisatie te onderhouden. Deze bedreigde weliswaar niet in belangrijke mate de veiligheid van Frankrijk, aangezien het emigrantenslegertje slechts uit vijfduizend slecht bewapende mannen bestond. Maar als men besloten is een oorlog te voeren, is de ene verontschuldiging even goed als de andere. Omdat de Keizer van Oostenrijk de beschermer van de Duitse grensstaten was, beduidde een aanval daarop ook oorlog met Oostenrijk; en omdat Pruisen Oostenrijk's bondgenoot was, zou dat land er waarschijnlijk ook in betrokken worden. Maar zulke bijkomstige aangelegenheden stoorden de „grote kinderen van de Revolutie” niet....

Het Hof en de adel waren evenmin afkerig van een oorlog. Zij verwachtten, dat de Franse legers, waaruit de meeste officieren gedeserteerd waren, spoedig verslagen zouden zijn en dat het absolutisme weer hersteld zou worden met de hulp van vreemde wapenen. Madame Campan, een van de hofdames van Marie-Antoinette, vertelt ons, met welk een begeerigheid de Koningin later op de landkaart het oprukken van den Pruisischen generaal Brunswijk volgde. Nu was hij in Longwy; op die dag zou hij in Verdun zijn; op een andere dag zou hij Parijs bereiken. . . .

Aldus werd de oorlog verklaard. Maar na een gunstig begin, namen de zaken een uitgesproken ongunstige keer. Frankrijk werd aangevallen. Het papiergeld — de assignaten — uitgegeven met als dekking het in beslag genomen kerkeigendom, begon snel in waarde te dalen. De lonen werden in genen dele naar gelijke verhouding verhoogd. Er kwam een tijd, dat in sommige delen van Frankrijk nauwelijks een pond brood gekocht kon worden voor een dagloon. Sterker werden het lijden en de ontevredenheid onder de armen. Toen daarenboven de mensen nog overtuigd ervan raakten, dat het Hof hen verraadde, volgde de tweede revolutie.

De Parijse bevolking, ondersteund door vrijwilligers uit de provincie, bestormde de Tuilerieën en de Koning en zijn familie werden gevangen genomen.

II

In de herfst van 1791 werd een nieuwe vertegenwoordiging gekozen, de Conventie, waarin de Girondijnen nog de overwegende invloed uitoefenden. Toen de houding van het Parijse proletariaat dreigender werd en er stemmen opgingen voor een meer gelijke verdeling van het land, kwamen zij en de royalisten elkaar instinctief nader. Reeds in de constituerende vergadering had één van haar voornaamste burgerlijke leden, Barnave, gewaarschuwd: „Wanneer de volgende stap in de richting van de vrijheid de afschaffing van het koningschap moet zijn, dan zal de volgende stap in de richting der gelijkheid wel een aanval op het privaat bezit blijken te zijn. Daarom moet iedereen inzien, dat het in ons gemeenschappelijk belang is, dat de revolutie ophoude”. Maar zoals dezelfde Barnave bij een andere gelegenheid opmerkte: „Het is gemakkelijker een revolutie te beginnen, dan te beëindigen”.

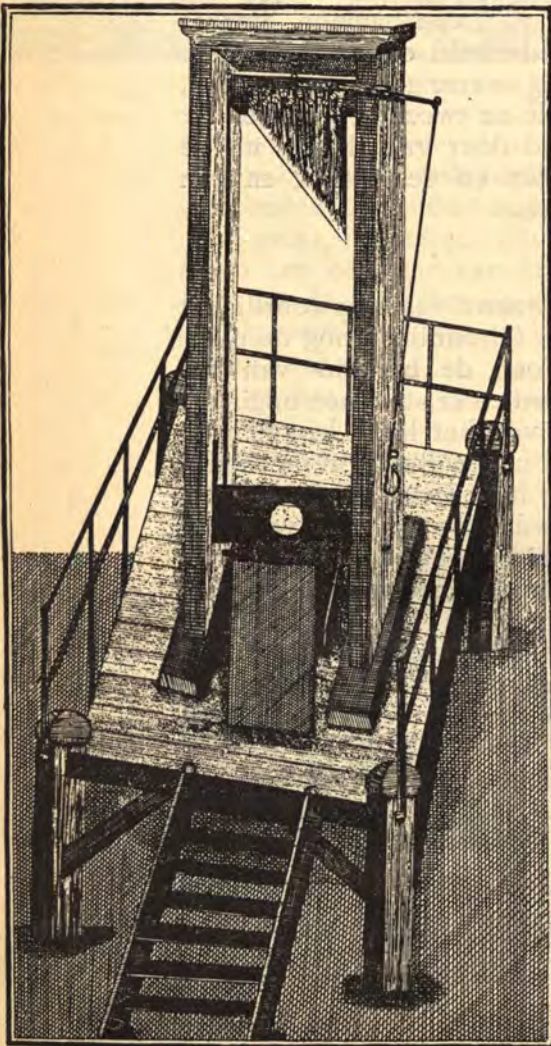
De Republiek werd uitgeroepen en de Koning terechtgesteld. Maar al deze dingen bevorderden niet de toestand aan het

front. Groot Brittanje, Oostenrijk, Pruisen, het Duitse Keizerrijk, Spanje, Sardinië, Napels en Holland waren nu in de coalitie tegen Frankrijk, dat geleek op een belegerde vesting. In de Vendée was een ernstige koningsgezinde opstand uitgebroken. Maar de Girondijnen, die in de eerste plaats bezorgd waren over de economische eisen van het Parijsche proletariaat, maakten een krachtig voeren van de oorlog onmogelijk. „Zelf deden ze niets en ze wilden ook niet iemand anders iets laten doen”, zegt Michelet.

Hun tegenstanders, geholpen door de Parijse Commune (Gemeente), intimideerden tenslotte de Conventie, door huisarrest voor de Girondine-leiders te eisen. Zij werden zo slecht bewaakt, dat het velen gelukte te ontsnappen; met hulp van de royalisten begonnen zij een bewapende opstand in twee en zestig van de vier en tachtig departementen van de Republiek. Toen de toestand hopeloos werd, dwongen

het Parijse proletariaat en de Commune de regering, te antwoorden met het Schrikbewind („Terreur”).

Weinigen zullen loochenen, dat het Schrikbewind een kwaad was, hoe onvermijdelijk het aan de benarde revolutionairen ook moge geschieden hebben. Men mag echter niet uit het oog verliezen, dat het een verdedigende en geen aanvallende maatregel was. „Als het land”, zegt Saint Just, „niet het slachtoffer ware geweest van samenzwering, als het Vaderland niet duizendvoudig had geleden omdat het te lankmoedig was geweest, zou het een vreugde geweest zijn te regeren volgens de grondslagen van vrede en eenvoudige gerechtigheid, die zo vanzelfsprekend zijn bij de vrijheid. Maar tussen het volk en zijn vijanden ligt nu het zwaard en niets anders.

De „stut der Vrijheid”...

Degenen, die niet wilden luisteren, moeten nu met een ijzeren roede geregeerd worden."

Ondanks dat alles was er niet, zoals gedurende de Russische revolutie, een streven om een bepaalde klasse te „liquideren". Natuurlijk stonden adellijken en rijke burgerlijken onder verdenking, maar wanneer er iemand gearresteerd werd, was dat niet omdat hij een edelman of een bezitter was, maar omdat hij beschuldigd werd van verraad tegen de staat. De beschuldigingen waren vaak ongegrond en vele onschuldigen werden in het net van de Terreur gevangen. De regering, waarvan Robespierre de eigenlijke leider geworden was (hij werd nooit dictator) keurde de excessen van de Terreur niet goed, maar zij was machteloos om ze te verhinderen. Het was vechten met de rug tegen de muur, tegen vreemde invallen, verbonden met bewapende opstanden en verraadopstanden van degenen, die verantwoordelijk waren voor de tragische toestand — en dus was het niet mogelijk in te gaan tegen de overijverige ondersteuners van de regering. Het uiteindelijke besluit van Robespierre om toch iets daartegen te ondernemen, droeg veel bij tot zijn val.

III.

Hoe zeer we de excessen van de Terreur ook mogen betreuren en veroordelen, toch moeten we opmerken, dat hun omvang en hun verschrikkingen zeer overdreven werden in vergelijking met soortgelijke voorvallen en de wreedheid van het oude régime zelf. In geheel Frankrijk werden een 18.000 mensen terechtgesteld, dat is ongeveer de helft van het aantal, dat alleen in Parijs ter dood veroordeeld werd, na de Commune in 1871, toen militaire noodzaak niet als verontschuldiging kon worden aangevoerd. Carlyle heeft met enige bitterheid opgemerkt, dat de reden waarom de Terreur gedurende de Franse revolutie zoveel scherp commentaar heeft gekregen, is gelegen in het feit, dat zij was gericht tegen de bevoorrechte klassen en hun gunstelingen en niet „tegen de stemloze millioenen". In het historische kamp heerst meer droefenis over Marie-Antoinette dan over duizend armzaligen, wier verdediging de stof voor een veel sterker pleidooi zou kunnen leveren.

Deze partijdigheid der historie is zonder twijfel te danken aan het feit, dat de bevoorrechte klassen het recht schijnen te hebben, „hun gramschap te koesteren en op te kweken", in veel sterkere mate dan het proletariaat. Het standbeeld voor Thiers (die de verantwoordelijkheid voor

Fouquier-Tinville,
Openbaar Aanklager bij de Revolutionnaire Rechtbank

de goedkope slachterij van de Commune net zo goed moet dragen als Robespierre de verantwoorde-
lijkheid voor de Terreur te dragen heeft) blijft ongehinderd staan in Saint-Germain-en-Laye; en hoewel de Terreur veel verder verwijderd is, moest de buste van Robespierre beschermd worden in het stadhuis van Atrecht, na herhaaldelijk vandalisme.

Taine, die partijdig genoeg is, geeft ondanks dat toe, dat van de honderd franken, die een Franse boer vóór de Revolutie verdiende, er 8 werden weggenomen door de vertegenwoordigers van den Koning, de adel en de geestelijkheid. De methoden, waardoor dit gelukkige resultaat werd verkregen, rechtvaardigen ten volle de vlam-

mende uitbarsting van Mark Twain: „Er waren twee Terreurs. De ene moordde in wilde harstocht, en de andere in harteloze koelbloedigheid; de ene duurde enkele maanden en de andere duurde duizend jaren; de ene bracht tien duizend mensen ter dood, de andere honderd miljoenen; onze huideringen zijn allemaal voor de „gruwelen” van de kleine Terreur; maar wat zijn de verschrikkingen van de snelle dood door de bijl, vergeleken bij een levenslange dood door honger, koude, belediging, wreedheid en hartekwel-
lingen? Wat is een snelle dood door bliksem vergeleken bij de dood door een langzaam vuur op de brandstapel?

Het kerkhof van een stad zou de doodkisten kunnen bevatten, die gevuld zijn door deze korte Terreur, waarover we zo ijverig hebben leren griezelen en treuren; maar geheel Frankrijk zou nauwelijks de doodkisten kunnen bevatten die door die andere, werkelijke terreur gevuld werden — die onuitsprekelijke, bittere en verschrikkelijke terreur, die niemand van ons heeft leren zien in haar gehele omvang, en niemand onzer heeft medelijden met haar slachtoffers geleerd”.

Bovendien werd het sprookje verspreid, dat de Terreur door de val van Robespierre beëindigd werd. Niets is minder waar. De Terreur werd slechts verplaatst van Parijs naar

de Gironde-departementen en de Jacobijnen werden de slachtoffers ervan. Deze Witte Terreur was, zoals dat vaak het geval is, nog wilder dan haar voorganger. „Zij ging, wat de gruwelen betreft”, zegt Louis Blanc, „zelfs de Septembermoorden, zelfs de fusilleringen van Collot d'Herbois, zelfs de verdrinkingen van Carrier te boven.” Zij duurde minstens even lang als de Rode Terreur en haar vielen, volgens Nougaret, alleen in het Zuiden, 30.000 mensen ten offer.

IV.

Goethe heeft gezegd, dat hij de orde boven de gerechtigheid verkoos. Orde zonder gerechtigheid is evenwel, op zijn best, alleen een tijdelijke uitweg. Toen Napoleon de orde in Frankrijk herstelde, liet hij toegefelijkheid gelden en toonde zich niet bijzonder onrechtvaardig, daarom ontbrak het niet aan stabiliteit in het Consulaat.²⁾

Maar wat baat een innerlijke orde, als ze gebruikt moet worden om een internationale wanorde te scheppen?

Toch diende Napoleon de Franse revolutie, door haast gedurende een generatie te voorkomen, dat een royalistische reactie alles, of het merendeel zou hebben weggevaagd, wat de revolutie had volbracht. Toen de restauratie eindelijk kwam (1814), was de nieuwe orde te stevig geworteld, dan dat ze gemakkelijk zou kunnen worden verwoest.

Het Napoleontische tijdperk had nog op een andere manier revolutionaire betekenis. Madame de Staël had Napoleon „een Robespierre te paard” genoemd. Dat is een klaarblijkelijke overdrijving. Toch was Napoleon van nederige geboorte en dat waren óók de meeste van zijn generaals. Toen zij door Europa marcheerden en koningen als kegels omverwierpen, verstoorden zij voor altijd de legende van de superioriteit der hogere klassen. Nooit weer zouden koningen en edellieden kunnen verkondigen,

²⁾ Napoleon liet zich, na zijn staatsgreep in 1799, tot „Eerste Consul” (een Romeinse titel) benoemen.

Deze, ietwat abnormale alcoholicus, Carrier gelastte in Nantes massale verdrinkingen („noyades”)

dat hun door de Voorzienigheid bijzondere gaven waren geschonken, die hen in staat stelden te regeren. Maar Napoleon bewees ook op heldhaftige wijze, dat tyrannie niet alleen een attribuut is van degenen, die voor het purper geboren zijn. „Macht”, zegt Lord Acton, „bederft altijd. Absolute macht, bederft absoluut.”

V.

Critici van de Franse Revolutie hebben in de laatste tijd vaak opgemerkt, dat misschien het ernstige argument ertegen is, het verwoede nationalisme, dat zij niet alleen in Frankrijk, maar ook elders opwekte en het noodlottige voorbeeld, dat zij gaf door gehele bevolkingen in de oorlog te betrekken, na het instellen van de conscriptie (algemene dienstplicht en loting). Het is waar, dat er vóór de Revolutie weinig nationalistisch gevoel was in Europa. Oorlogen waren conflicten tussen de dynastieën, die uitgevochten werden met legers van huurlingen. Provincies en gehele landen gingen van den enen heerser op den anderen over, zonder dat het volk er sterk bij betrokken was. Wat zou het hun eigenlijk aangegaan zijn? Zij hadden tóch geen stem in de regering. Het kon voor hun niet veel verschil uitmaken, of zij belasting betaalden aan een Fransman, die met een Oostenrijkse getrouwd was, of aan een Oostenrijker, die met een Franse vrouw was gehuwd. Als de nieuwe regeerder bereid was, de magere privileges te handhaven, die ze van vroegere monarchen hadden kunnen loskrijgen, vonden de burgers het niet de moeite waard zich over de verandering zorgen te maken.

Toch waren er grenzen aan hun onverschilligheid en het zou dom zijn te loochenen, dat de oorlogen der Republiek en in het bijzonder de Napoleontische oorlogen, een aanzienlijke graad nationalisme op het Europese vasteland hebben verwekt. Maar het zou een ernstige dwaling zijn, de Revolutie verantwoordelijk te maken voor wat in onze dagen als nationalisme geldt.

De Revolutie bazuinde de geboorte van de democratie uit op het vasteland van Europa. De Democratie verwekt een atmosfeer, die gunstig is voor het nationalisme. *Want het is de democratie, die de bevolking van een land samen bindt.* De democratie heeft elasticiteit, het despotisme stroefheid. Het laatstgenoemde schijnt sterker, maar, op de proef gesteld, blijkt het vaak zo breekbaar als glas. Zo is het nationalisme, dat de beschaving heden ten dage bedreigt, in

wezen helemaal geen nationalisme, omdat het geen openbaring is van de volkswil, maar van een gril der eerzuchtige regeringskliek. Het is geen haar waarachtiger dan de namaak plebescieten, waarmede de dictators, onbewust, een hulde betonen aan de democratische wijze van handelen.

De conscriptie is het verdedigingswapen van de democratie. Het is onaannemelijk, dat in een democratisch land slechts enkelen geroepen zouden worden om hun land te verdedigen. Ongelukkigerwijze is de democratie tot dusver zeer onvolkomen. Te vaak is zij nog verbonden met een economisch feodalisme, dat niet zelden de dienstplicht heeft benut voor agressieve doeleinden. De leiders van de tweede revolutie begunstigen de dienstplicht, maar alleen voor de verdediging. Robespierre zeide: „Wij moeten ons bewapenen, niet om naar de Rijn te gaan — dat zou een eindeloze oorlog betekenen —, maar om de vrede te bevestigen: een vrede zonder verovering”. Daarenboven wensten zij, dat het land, dat de mensen geroepen werden om te verdedigen, in waarheid het hunne zou zijn, met andere woorden, zij wensten niet, dat de politieke democratie hand in hand zou gaan met het economische paria-dom van een groot deel der bevolking. Sprekende over de Conventie zeide Saint Just: „Een volk,

„Leve de Republiek!” (slag bij Valmy). Voor het eerst overwint een volksleger de regimenten van huurlingen

dat ongelukkig is, heeft geen Vaderland. Wanneer gij de Republiek wilt oprichten, moet gij het volk redden uit zijn ellende en uit zijn gemis aan economische bestaanszekerheid". Er werden concrete stappen gedaan, om het volk die bestaanszekerheid te geven, maar Thermidor (de maand waarin Robespierre ten val kwam) maakte een einde aan de vervulling van deze taak.

Het despotisme nam de dienstplicht over, nadat de democratie het voorbeeld had gegeven, maar in haar handen is het een tweesnijdig zwaard. De democratie, hoe onvolkomen zij ook is, kan ernstige militaire nederlagen verdragen en toch sterker terug komen. Maar laat sterke militaire tegenslagen het despotisme overkomen en de eigen wapens worden er tegen gericht. Dat is in het bijzonder waar, als degenen, die onder het despotisme lijdten, tamelijk ontwikkeld zijn. Het Tsarisme overleefde de ramp van Tannenberg, maar een dergelijke tegenslag zou Hitler doen vallen.

VI.

Verre van verantwoordelijk te zijn voor het hedendaagse valse nationalisme, verdient de Franse revolutie de eer, de geest van internationalisme te hebben opgewekt, het sterkste ontwaken dat sedert het vroeg-Christelijke tijdperk had plaatsgevonden. Plotseling werd het Franse volk zich bewust van de wezens-eenheid der mensheid. Bijna zestig jaar vóór Marx en Engels hun roep „Proletariërs aller landen verenigt U" lieten horen, klonk de soortgelijke roep van de Franse revolutionairen tot allen, die geloofden in de democratie. Zij koesterden den hoop, dat landen- en klasse-grenzen weldra zouden verdwijnen, en, ter voorbereiding, werden reeds vele buitenlandse democraten tot ereburgers van Frankrijk gemaakt. Drie hunner, de Engelsman Priestly, de Pruis Cloots en de Amerikaan Paine werden tot leden van de Conventie gekozen; en de beide laatsten namen hun zetels aan. Cloots werd later ter dood veroordeeld en Paine ontsnapte per toeval aan het zelfde lot. Desondanks en ondanks het feit, dat de Franse natie later verre van internationaal gezind bleek te zijn, zou het dwaas zijn, de gehele beweging als revolutionaire grootspraak af te doen. Haar tragisch falen moest eigenlijk toegeschreven worden aan het feit, dat de middelen, die aangewend werden om het ideale doel te verwezenlijken, zo volkomen verschillend waren van dat doel zelf. Het was niet de eerste keer in de wereldgeschiedenis en het zou niet de laatste keer zijn, dat mensen een volkomen ander

doel bereikten dan dat, wat ze zich voorgesteld hadden, door de middelen die zij aanwendden. Aldous Huxley heeft het goed gezegd: „Middelen, die in wezen verschillend zijn van de doeleinden, die ze verondersteld worden te bereiken, scheppen doeleinden, die gelijk zijn aan die middelen en niet zoals zij verondersteld werden te zijn”.

Anacharsis Cloots, die meer dan enig ander man in zijn tijd, de Verenigde Staten van Europa predikte, had het ongelukkige idee, dat dit doel bereikt kon worden door „bewapende propaganda”. Hij was ervan overtuigd, dat de Franse legers zich slechts in de, door tyrannen geregeerde landen behoeften te vertonen, om als bevrijders begroet te worden. De Girondijnen, die de oorlog ook om economische redenen wensten, knoopten vast aan dit idee, omdat ze voelden, dat het in de massa's een groot enthousiasme zou doen ontstaan. Enige onder hen hebben zichzelf zonder twijfel ervan weten te overtuigen, dat het hun ware doel was, andere volkeren te bevrijden. De roep vond onmiddellijk weerklink. De Jacobijnen werden omvergeworpen. Een filosoof als Condorcet droeg de volgende slagzin bij: „Oorlog aan de paleizen, vrede aan de hutten!” Robespierre trachtte, zo goed als alleen staande, het getij te stuiten. Hij wees op de bedriegelijkheid van de campagne der Girondijnen, die, zoals hij zeide, begonnen was, om de aandacht van dringend noodzakelijke hervormingen af te leiden. Hij probeerde het Franse volk duidelijk te maken, dat deze methoden, verre van het volk van Europa te verenigen, het nog meer zouden verdelen. „Niemand houdt van bewapende afgezanten. Instinct en voorzichtigheid zeggen beide, dat men ze als vijanden moet behandelen. Door het verspreiden van ideeën en door de wereld te tonen, dat de Revolutie ons het geluk heeft gebracht, kunt gij haar gebied uitbreiden, niet door wapengeweld of door de verschrikkingen van de oorlog”.

Wanneer men zijn waarschuwing had verstaan, zou er geen Terreur en geen Napoleontisch tijdperk geweest zijn. Dan zou inderdaad de Franse revolutie eenstemmig gevierd hebben kunnen worden als, misschien, de grootste stap voorwaarts in de geschiedenis van de menselijke vrijheid. Zoals de zaken nu staan, moeten we de raad van Clemenceau aannemen, de Revolutie „en bloc” bekijken en het goede tegen het kwade op de weegschaal zetten. Weinigen, die met een tamelijk onpartijdige geest wegen, zullen kunnen loochenen, dat veel van het goede bestendig is geweest en veel van het kwade slechts van voorbijgaande aard.

De maatschappelijke gevolgen

van de Franse revolutie

door GEORGES LEFRANC (Parijs)

Er zijn 150 jaar voorbij gegaan sinds de Revolutie van 1789; in de loop van die anderhalve eeuw is men de grote revolutionaire schok eigenlijk onafgebroken blijven bestuderen. Maar de aandacht der geschiedschrijvers heeft zich niet altijd gericht op dezelfde aspecten.

De geschiedschrijving over de Revolutie richtte zich op de politiek van een Michelet tot iemand als Aulard,¹⁾ met Jaurès²⁾ en Albert Mathiez³⁾ werd zijn economisch; meer en meer heeft zijn thans, met Georges Lefebvre,⁴⁾ de neiging om sociaal te worden. Hoewel de beroepshistorici noodzakelijkerwijs deze ontwikkelingsgang hebben doorlopen, zo is deze toch grotendeels onbekend gebleven aan het grote publiek, dat dientengevolge gedoemd is, een fragmentarische en derhalve onjuiste kijk op de zaak te hebben. Het

¹⁾ Deze bekleedde de leerstoel in de Geschiedenis van de Franse Revolutie aan de Sorbonne en publiceerde in 1901 een *Politieke Geschiedenis van de Franse Revolutie: Oorsprong en Ontwikkeling van de Democratie en de Republiek*; daarna, van 1893 tot 1924, een reeks *Lessen en Studiën over de Franse Revolutie*.

²⁾ Jaurès besteedde de vrije tijd, die hij kreeg door een mislukte verkiezing aan het publiceren van een *Socialistische Geschiedenis*, waarin hij de Franse Revolutie behandelde tot aan de 9de Thermidor. Deze is opnieuw uitgegeven door Albert Mathiez in 1922—1924.

³⁾ Albert Mathiez gaf eveneens de Geschiedenis van de Franse Revolutie aan de Sorbonne. Hij vatte het resultaat van zijn onderzoekingen samen in drie kleine werken, die de gemeenschappelijke titel dragen: *De Franse Revolutie; I. De val van het Koningschap; II. Gironde en Bergpartij; III. Het schrikbewind*; waarbij zich dan komen voegen: *de Thermidorianse Reactie en het Directoire*.

⁴⁾ Het boek, dat zijn werkwijze het beste karakteriseert, is: *La grande Peur de 1789*. Men kan ook met vrucht te rade gaan bij zijn studie over *de Revolutionnaire Massa's*, in de aflevering *Foule* van het „Centre International de Synthèse”.

onderwerp van dit artikel heeft dus alle zin. Maar wellicht zal men de gebruikte methode niet aanvaarden? In plaats van mijn aandacht te schenken aan détailonderzoek omtrent twee of drie punten van het allergrootste belang, heb ik er de voorkeur aan gegeven, een algemeen beeld te schetsen van de verschillende veranderingen, die op sociaal gebied hebben plaats gevonden tussen 1789 en 1794.⁵⁾ Inderdaad vereenvoudigt men de werkelijkheid vrij willekeurig, wanneer men haar terugbrengt tot twee of drie vraagstukken, zelfs wanneer deze van vitaal belang zijn. De feiten zijn oneindig ingewikkelder, en het is beter een indruk te geven juist van het feit, dát ze zo ingewikkeld zijn. Degenen, die willen voortbouwen op deze eerste algemene gegevens, kunnen altijd de nieuwe handboeken raadplegen, die wij thans bezitten, en zelfs de bronnen.⁶⁾

Hoe was dus de maatschappelijke toestand van Frankrijk in 1789?

Welke veranderingen bracht de Revolutie, enerzijds in de bestaansvoorwaarden der mensen, en anderzijds in de bezitsverhoudingen?

In 1789 werden de voorwaarden, waaronder de mensen leefden, gekenmerkt door:

1. het bestaan van veelvuldige banden van *afhankelijkheid*, die den enen mens aan den anderen ondergeschikt maakten: het gezinsverband was hecht en de vader oefende er een absoluut gezag uit, een gezag, dat zelf weer bepaald was door de regels van het kanonieke recht.⁷⁾

In de *nijverheid* en in de *handel*, was het beroepsleven georganiseerd binnen het kader der gilden, die het koninklijk gezag niet had kunnen uitbreiden over het gehele land, maar die overal, waar zij bestonden door dit gezag werden versterkt.

Hoewel op het *platteland* de lijfeigenschap een uitzondering begon te worden, was deze nog blijven bestaan: men schatte het aantal boeren, dat er toe bleef behoren, op ongeveer anderhalf millioen; en ondanks de vooruitgang der

⁵⁾ Klaarblijkelijk kan men de Revolutie in feite als geëindigd beschouwen op de 9e Thermidor (1794).

⁶⁾ Ik noem in het bijzonder G. Lefèbvre, *La Révolution française* en L. Villat, *Les Assemblées Révolutionnaires*.

⁷⁾ Een ordonnantie van 1697 gaf aan de ouders het recht om hun zoons van beneden de dertig jaar en hun dochters beneden de 25 jaar te ont-erven, wanneer zij trouwden zonder de raad of de mening van hun ouders te hebben ingewonnen.

ideeën, werd de toestand slechts langzaam beter, vooral in de streken van het bergland, waar men ver was van de grote verkeersstromingen.

2. een buitengewoon grote *ongelijkheid*.

Vreemdelingen konden geen burgerrecht verkrijgen; hoewel er in 1787 een Burgerlijke Stand was ingesteld, mochten Joden en Protestanten niet dezelfde rechten deelachtig worden als de Katholieken.

Deze verscheidenheid in godsdienst schiep ook een sociale ongelijkheid. Noch waar het de verplichtingen tegenover de schatkist gold, noch waar het ging om het bekleden van openbare ambten, waren de leden van deze drie categorieën gelijk in rechten of plichten.

Het privilege scheen de normale stand van zaken: en de onmacht van het koningsschap om het te laten vervallen, overal waar men zulks om financiële redenen had beproefd, scheen erop te wijzen, dat hierin een blijvend en als het ware onuitwisbaar kenmerk van het stelsel lag.

De eigendomsverhoudingen waren niet minder uiteenlopend. Waar een zeker aantal eigendommen (of erflenen) vrij waren van alle lasten, brachten de meesten toch verplichtingen in natura, in arbeid of in baar geld mede —, soms drukkend en altijd onaangenaam. Maar wat moet men zeggen over de verdeling zelf van dit eigendom? Om hierop met zekerheid te kunnen antwoorden, zou men moeten kunnen beschikken over afzonderlijke studiën, die tezamen het gehele gebied bestudeerd hadden. Daar dit echter niet het geval is, kan men dus niet anders dan bij benadering te werk gaan: „De boeren bezaten in 1789 een belangrijk deel van de grond; in het geheel misschien een derde. Maar deze verhouding verschilt veel, van de ene streek vergeleken bij de andere, en zelfs van parochie tot parochie.”⁸⁾

Het grootste gedeelte der landgoederen behoort wel aan adel en geestelijkheid; want de rijkdom van de bourgeoisie schijnt — behalve in de voorsteden — op dit tijdstip vooral te bestaan uit roerende goederen.

Binnen dit juridisch en economisch kader, zijn de verhoudingen waaronder de boeren leefden nog zeer verscheiden. Naast de *lijfeigenen*, waarover wij reeds spraken, zijn de *dagloners* er het ongelukkigst aan toe, die alleen maar hun werkkraft hadden. De *zetboeren*, die toen talrijker waren dan de pachters, vertegenwoordigen reeds een iets hoger peil; boeren, die tevens eigenaar waren, zijn dit niet geheel

⁸⁾ G. Lefèbvre: *La Grande Peur*.

in de zin, zoals wij dat vandaag opvatten. Het lijkt geen twijfel, of in die Meimaand van het jaar 1789, toen de Generale Staten bijeenkwamen, was het *boerenvraagstuk* het allerbelangrijkste en het ernstigste van de sociale problemen; in de ogen van de grote massa heeft de reactie in de kringen der edelen, die in de loop der laatste jaren sommige herenrechten, die reeds in onbruik waren geraakt, weer had ingevoerd, er toe bij gedragen de gemoederen te prikkelen; ja, zelfs had men van oudsher bestaande rechten afgeschaft, als het vrij laten grazen op de gemeente-weiden, voorrechten, waarvan de kleine man profiteerde. Hoe men zich onlangs ook heeft ingespannen om het bestaan van een *arbeidersprobleem*⁹⁾ te bewijzen, dit is niet van hetzelfde belang. Ongetwijfeld komen de arbeiders soms in opstand tegen de invoering van machines, die werkeloosheid met zich brengen — en meer nog tegen de gevolgen van het handelsverdrag, dat, door de verlaging van de invoerrechten op Engelse waren, een concurrentie van deze laatste mogelijk maakte, die dodelijk zijn moest voor de nationale nijverheid. Maar deze troebelen blijven zuiver plaatselijk; Frankrijk blijft in de eerste plaats in zijn structuur een boerenland, en deze onlusten schijnen meer een plotselinge uitbarsting van woede, dan een uiting van weloverwogen en vastberaden wil tot verzet.

De Franse Revolutie zal in de eerste plaats een wijziging brengen in de bestaansvoorwaarden der mensen, immers, zij maakt de banden van afhankelijkheid, waarmee deze aan elkander gebonden waren, lossen, zonder ze evenwel door te snijden. Zij zal ook hieruit bestaan, dat zij, in de plaats van een stelsel, gebaseerd op het privilege, één brengt, gebouwd op gelijkheid. Reeds de 4e Augustus 1789 schaft de Constituante de persoonlijke lijfeigenschap af, en bevrijdt daarmee juridisch gesproken het anderhalf miljoen „horigen”, dat nog was blijven bestaan. De Constituante verklaart ook alle Gilden en Corporaties vervallen; aldus opent zij een onbegrensd gebied voor de economische bedrijvigheid en het particulier initiatief.

De Wetgevende Vergadering, die het huwelijk verwereldlijkte en de echtscheiding instelde, verleende meerdere soepelheid aan het traditionele gezinsverband (20 September 1792); op dit gebied zal de Conventie nog verder gaan, door

⁹⁾ Soreau, *Arbeiders en boeren van 1789 tot 1792*, Belles Lettres, p. 44.

de principiële gelijkheid tussen man en vrouw af te kondigen en de rechten van den Vader over de kinderen te verzwakken; bovendien wordt inzake het erfrecht gestreefd naar een gelijke verdeling tussen alle kinderen, ook de buiten-echtelijke, en staat men het testament slechts toe ten gunste van personen, die niet tot het gezin behoren (26 October 1793—6 Januari 1794). Om den enkeling te bevrijden van de onderworpenheid aan iedere gemeenschap, heeft de Constituante op 14 Juni 1791 de wet Le Chapelier aangenomen; in de gedachtengang van de leden dier vergadering was het zaak om, nu de gilden reeds verdwenen waren, ook de gezellenverenigingen, die zich nog hadden weten te handhaven, te ontbinden en hun te verhinderen naar buiten te treden door gemeenschappelijke acties en stakingen: „de vrije enkeling in de soevereine Staat” aldus had de zinspreuk dezer volksvertegenwoordigers kunnen luiden.¹⁰⁾ Zij hadden niet kunnen voorzien, dat de enkeling, aldus beroofd van het recht tot collectieve organisatie, eens met handen en voeten overgeleverd zou zijn aan een nieuwe feodale kaste, die, wat haar betrof, bij de wet een wonderlijke toegeeflijkheid zou ontmoeten, ter verdediging van haar belangen. Het is sprekend, dat Robespierre de wet niet heeft bestreden, en dat Marat, hoewel hij ertegen in verzet kwam, geen enkel deugdelijk argument heeft aangevoerd.

Op andere gebieden zal, hetgeen de Revolutie tot stand bracht, niet dergelijke verstrekkende gevaren met zich brengen. Ongelijkheid van natie en ras zijn en blijven afgeschaft: de vreemdelingen, die in Frankrijk leven, krijgen burgerrecht; eerst zullen de protestanten (24 December 1790), en vervolgens de Joden (28 Januari 1790, 7 Augustus 1790, 27 September 1791) op dezelfde wijze behandeld worden als de katholieken. Een hervorming van kardinaal belang, die aan het streven van de Revolutie de volle zin verleent, is de afschaffing van de ordes, met al hun wettelijke privilegies. De adelsbrieven worden de 19e Juni 1790 vervallen verklaard; op 28 Februari en 23 September 1790 schaft men de koopbaarheid van de functies in het leger af

¹⁰⁾ Veelzeggend zijn de bewoordingen van de memorie van toelichting, zoals die door le Chapelier is opgesteld: „In de Staat is geen corporatie meer. Er bestaat alleen nog maar het persoonlijk belang van iederen enkeling en het algemeen belang. Het is niemand geoorloofd den burgers een daartussen gelegen belang voor ogen te stellen, hen te vervreemden van het gemene best ten behoeve van een groep.... Bij vrije overeenkomst tussen afzonderlijke individuen, zal de werkdag voor iederen arbeider worden vastgesteld.”

en stelt men alle graden open voor een ieder. En wanneer de stijl van de Verklaring van de Rechten van den Mens en van den Burger somtijds als bezwangerd schijnt met allerlei juridische beslommeringen, zo geldt dit allerminst voor deze nauwkeurige zinnen, die aan duidelijkheid niets te wensen over laten, en luiden als een manifest:

„De mensen worden vrij geboren, blijven vrij en gelijk in rechten; maatschappelijke verschillen kunnen alleen bestaan op grond van het algemeen nut.”

Artikel 6 geeft duidelijk aan, dat allen toegang hebben tot het bekleden van ambten: „Alle burgers zijn gelijk en derhalve kunnen zij gelijkelijk worden toegelaten tot het bekleden van alle waardigheden, betrekkingen en openbare ambten, volgens hunne bekwaamheid en zonder enig ander onderscheid, dan dat van hunne deugden en gaven.”

Artikel 13 wijst op de gelijkheid ten aanzien van de verplichtingen: „Om de openbare gezagsorganen in stand te houden en administratieve onkosten te bestrijden, is een algemene bijdrage onontbeerlijk; deze moet wettelijk verdeeld worden over alle burgers naar gelang van hun draagkracht.”

Ook al is de arbeid der revolutionnaire lichamen soms te kort geschoten in stoutmoedigheid, ja zelfs in logica, dan toch niet op dit gebied, waar de burgerij, meer nog dan het volk, de vaste wil had door te zetten tot aan de uiterste grenzen van de gegeven mogelijkheden.¹¹⁾

Minder bestendig was de houding, die de mensen der Revolutie aannamen ten opzichte van de problemen, gesteld door de bestaande eigendoms-verhoudingen. In de klachten en bezwaarschriften, de „cahiers”, kwam dikwijls de wens tot uiting, dat de heerlijke rechten een verlichting of aanpassing zouden ondergaan. Niets kon echter doen voorzien, dat er zulke radicale maatregelen toegepast zouden worden, als die welke werden aangenomen. Door de gebeurtenissen zelf zijn de geesten gerijpt. . . . en zulks sneller aan de basis dan aan de top. Waar in de onderlinge verhouding der mensen verandering kwam in overeenstemming met gedachten, die bij de juristen zelf oprecht leefden, kan men zeggen dat dit bij het eigendomsstelsel vooral geschied is onder de druk

¹¹⁾ Een uitzondering daargelaten: de planters van de Antillen, die vertegenwoordigd waren in de Constitutie door Malouet en Lameth, grootgrondbezitters op die eilanden, slaagden erin slavernij en slavenhandel in stand te houden, ondanks het streven van de *Vereniging van Negervrienden*.

van de grote massa en vooral van de boerenbevolking, die in beweging komt terstond na de val van de Bastille: Dan zien wij de vreemde beweging ontstaan, die men „de Grote Angst” heeft genoemd, misschien een van de meest boeiende episoden uit onze sociale geschiedenis. Een ongekende siddering gaat over de landen; allerlei stromingen gaan verward dooreen; angst voor een inval van vreemde troepen te land of ter zee, een wijd en zijd verspreide ontzetting ten gevolge van roof, ongecontroleerde en oncontroleerbare berichten — en die daarom des te meer angst aanjoegen —, omtrent een complot, gesmeed tussen de aristocratie, het buitenland en de struikrovers. De boeren raken in ongerustheid, wachten, zien niets gebeuren en wenden zich al spoedig tegen de kastelen der feodale heren — terwijl zij de archieven in brand steken, waar de stukken bewaard worden, die van hun onderwerping getuigen. De *opofferingsgezindheid*, die tot uiting komt in de nacht van de 4e Augustus, had niet de spontaniteit, die men er in de verhalen soms aan heeft willen toeschrijven, en de instelling van de Nationale Garde had net zo goed ten doel om de eigendommen in stand te houden, alle eigendommen, gelijk ze bestonden, als om de veroveringen van de Revolutie te verdedigen.¹²⁾

Nadat zij voor het principe van afschaffing hadden gestemd, hebben de juristen de Constituante, uit vrees, dat de persoonlijke eigendom zou worden aangetast, geprobeerd de toepassing van deze wet minder straf te maken. Zij hebben het onderscheid uitgevonden — zo subtiel en bedriegelijk tevens — tussen „persoonlijke” en „wezenlijke” rechten. De „persoonlijke” rechten, welke beschouwd werden als te zijn voortgekomen uit een waarlijke onderwerping of bezetting („feodale overheersing”), werden zonder schadeloosstelling afgeschafft (Rechtspraak, Jacht- en Visrechten, Dwangrecht, Tolrecht, persoonlijke herendiensten („corvées”) en lijfeigenschap).

De andere, „wezenlijke” rechten of grondrechten (rente) werden beschouwd als het gevolg van een contract, waar de leenheer het land gegeven had in ruil voor te bewijzen diensten. Deze „contractuele feodaliteit” werd beschouwd als van andere aard te zijn.¹³⁾ (Recht op korentienden, schatting, overpadsrechten enz.). De rechten, die daaruit

¹²⁾ G. Lefèbvre, *La Grande Peur de 1789*.

¹³⁾ De verdeling van gemeente-weiden, zoals die de laatste dertig jaar had plaats gehad, werd ongedaan gemaakt.

Waaier van waardeloze „assignaten”
(bankbiljetten met de „nationale goederen” als onderpand)

voortvloeiden, moesten worden afgekocht, behalve, wanneer men onrechtmatige toeëigening bewijzen kon.¹⁴⁾ De grote massa der boeren waardeerde deze onderscheiding maar matig, daar zij eigenlijk historisch niet reëel te verdedigen was. De sociale onlusten hielden niet op, en zij waren des te ernstiger, daar de lasten, die men gehandhaafd had, juist de zwaarste waren, en zij ook bleven voortduren, daar men de afkoop in werkelijkheid pas organiseerde op de 15e Maart 1790. De Wetgevende Vergadering werd onder de druk van de boerenwassa's gedwongen verder te gaan dan de Constituante: de heerlijke rechten werden zonder schadeloosstelling afgeschaft, behalve voor het geval, dat de bezitter kon aantonen, dat er oorspronkelijk geld in gestoken was (25 Augustus 1792). Weldra werd ook de laatste stap gedaan: alle rechten werden afgeschaft zonder schadeloosstelling (17 Juli 1793).

In dit opzicht heeft de Revolutie dus geleid tot een resultaat van de allergrootste betekenis: het boerenbezit werd bevrijd van hetgeen er tot dusver op gedrukt had. Gelijktijdig hiermee vond de verkoop van de „nationale goederen” plaats, na de in beslagneming van de goederen der geestelijkheid eerst, en vervolgens van die der emigranten. Al deze gebeurtenissen brachten een diepgaande wijziging in de verdeling der eigendommen met zich mee. Om de waarheid te zeggen werden de leden van de Constituante en hun opvolgers door twee tamelijk tegenstrijdige beweegredenen gedreven. Moest men, zoals men het voornamelijk voorhad toen men

¹⁴⁾ Albert Mathiez schat het bedrag van een e.v. afkoping op 20 miljoen.

de goederen van de geestelijkheid in beslag nam, trachten ze zo duur mogelijk te verkopen, ten einde de financiën te saneren? Of wel moest men daarentegen goedkoop verkopen, om het aantal kleine bezitters te vergroten? Naar gelang van de omstandigheden en van de mensen die aan het bewind waren, schijnt men beurtelings met deze twee doeleinden te hebben nagestreefd, die een verschillende werkwijze met zich brachten; in het eerste geval moest men grote stukken grond verkopen en een onmiddellijke betaling eisen; in het tweede geval moest men het land verkavelen en afbetalingstermijnen toestaan.

Laat ons in ieder geval de opmerking maken, dat speculanten, die in het groot inkochten om bij gedeelten weer te verkopen, zich hier belastten met de taak om het werk der wetgevers te voltooien.

Financieel gesproken was de manoeuvre, waarvan men zo veel verwachtte, een mislukking, vooral ten gevolge van de depreciatie van de assignaten (bankbiljetten), waarmee het merendeel der „nationale goederen” betaald werd. Sociaal gesproken, kwam zij neer op een eigendomsverplaatsing van de vroegere bevoorrechte klassen naar burger en boeren, van wie de laatsten de talrijkste kopers vormden en de eersten de grootste stukken grond in eigendom verwierven.

„Van 1791 tot 1793 verwierven de boeren uit Cambrésis (Kamerijk en omgeving) tien maal meer land dan de bourgeoisie; het was een ware agrarische revolutie, die een boeren-democratie in het leven riep. Zo was het ook gesteld in het district Laon en stellig ook in de Picardische vlakke. Het boerenaandeel was ook zeer belangrijk in Sens, in een gedeelte van Vlaanderen en in het district Saint-Gaudens. De algemeen gangbare opvatting, die aan de bourgeoisie het grootste deel toeschrijft, is buiten kijf juist, wanneer men de verkoop van de „nationale goederen” in zijn geheel beschouwt, want onder het Directoire werden wetgeving en verdere omstandigheden zeer ongunstig voor de boerenstand. Wat de periode van vóór de oorlog aangaat, is deze opvatting stellig ook goed gefundeerd, wanneer men hierbij aantekent, dat de burgerij de hand legde op alle eigendommen in de steden, maar deze stelling is niet ten volle bewezen, waar het de bezittingen op het platteland geldt, daar op dit gebied een nauwkeurig onderzoek nog lang niet veelvuldig genoeg heeft plaats gehad.

In ieder geval is het een vaststaand feit, dat zeer vele boeren aanzienlijk voordeel trokken uit de verkoop der „nationale goederen”; en hoewel de grote pachters en de landbouwers die reeds eigenaars waren, er het meeste voordeel bij hadden, zo groeide het aantal kleine bezitters ontegenzeggelijk óók aan en eveneens (men is te zeer geneigd dit te vergeten) dat der kleine pachters, dank zij de verdeling van grote exploitatiegebieden. Maar of per slot het grootste gedeelte van de door de natie verkochte gronden in handen van de burgerij of van de boeren is gekomen, dit is een vraag van ondergeschikt belang. Het allerbelangrijkste is, dat het

grootste gedeelte der boeren en vooral van de dagloners verre gehouden werd van wat er gebeurde in het merendeel der gebieden. Dat is de gevoeligste slag, die de Constituante heeft toegebracht aan het enthousiasme voor de Revolutie op het platteland.”¹⁵⁾

Sommigen van de mannen der Revolutie hebben verder willen gaan. Voor zover zij zich het bestaan van een sociaal vraagstuk bewust zijn geweest, hebben zij wel degelijk in een democratisering van de eigendom, de oplossing hiervoor gezocht. Maar op dit gebied waren de bezitters, die reeds iets gekregen hadden, niet van plan zich te laten onteigenen, zelfs niet ten dele, en zij remden krachtig een ontwikkeling, die zou hebben kunnen leiden tot een „agrarische wet”. Reeds in 1789 had de „Verklaring van de Rechten van den Mens” een bindend beginsel uitgesproken, door in haar laatste artikel te verklaren:

„De eigendom is een onschendbaar en heilig recht, niemand kan ervan worden beroofd, tenzij de publieke noodzakelijkheid, wettelijk vastgesteld, zulks klaarblijkelijk vereist, en dan nog onder voorwaarde van een rechtvaardige en voorafgaande schadeloosstelling.”

Deze beginselen echter golden niet voor de politiek verdedachten; het Schrikbewind schiep dan ook, door hen te onteigenen, de gelegenheid om de sociale basis van de Revolutie te verbreden. Dit laatste schijnt Robespierre op het oog gehad te hebben, toen hij de Decreten van Ventôse liet opstellen, die de misdeelden wilden steunen met het geld en goed van de vijanden der Revolutie.

In het industriële en handelsleven heerste eenzelfde geest. Geen der vooraanstaande figuren verlangt van de gemeenschap, dat zij de organisatie der economie in handen zal nemen. Men heeft nog maar net het dogma van het particulier initiatief ontdekt en doen zegepralen; allicht niet met de bedoeling, om het meteen weer prijs te geven.

Toch zijn er twee punten, waarop men gedwongen is dit initiatief in méérdere mate te controleren, dan eigenlijk met het dogma zou stroken.

Allereerst in zake de *oorlogsindustrieën*, waar de behoeften van de Landsverdediging het noodzakelijk maken, om de productie te stimuleren en te ordenen, daar zij zonder overheidsingrijpen bleek tekort te schieten.¹⁶⁾ Toch streefde het Comité van Openbaar Welzijn er naar, een groot aantal kleine bazen in dienst te nemen, die ieder op eigen gelegen-

¹⁵⁾ G. Lefèbvre, *Le Révolution française*.

¹⁶⁾ Richard, *Les Fabrications de Guerre sous la Terreur*.

Je suis le véritable pere Duchesne, foudre :

LA MINE ÉVENTÉE,

OU

La Grande Colere

DU

PERE DUCHESNE,

A la découverte d'un nouveau projet de contre-
révolution, annoncé pour le 25 Août.

LE plus difficile à écorcher, c'est la queue, dit
le proverbe. Je m'étois toujours douté que la fin
de la Constitution nous ameneroit quelque foutue

70

heid werkten, in stede van grote staatsfabrieken in het leven te roepen.

Ook op het gebied van de *prijz-
vorming* was de regering ver-
plicht, regelend op te treden. De angstwekkende stijging van de kosten voor levensonderhoud in verband met de val der assignaten, de schaarste van sommige levensmiddelen en de angst van de massa's, vooral in de grote steden, voor hongersnood, maakten overheidsmaatregelen nodig, hetzij dat er maximum-prijzen en lonen werden vastgesteld, hetzij dat men door gedeeltelijke of algehele opvoedingen de voedselvoorziening wist te regelen.¹⁷⁾

Wij weten thans, dat deze economische kwesties een zeer grote rol hebben gespeeld, vooral in het jaar 1793, het tijdstip waarop de agitatie der „Enragés” plaats vond.¹⁸⁾ Robespierre's „Bergpartij” zond de leiders dier beweging naar het schavot, maar

moest hun programma gedeeltelijk uitvoeren.¹⁹⁾ Niets is merkwaardiger dan de toon van sommige proclamaties uit die dagen.

¹⁷⁾ Eenzelfde angst lag reeds ten grondslag aan de Octoberdagen van 1789, toen het Parijse volk den koning en zijn gezin uit Versailles ging halen, „den bakker, zijn wijf en den kleinen bakkersjongen” („le boulanger, la boulangère et le petit mitron”).

¹⁸⁾ „Enragés”: eigenlijk „razenden”, extremistische groep.

¹⁹⁾ Albert Mathiez heeft aan deze vraagstukken een lijkig boekdeel gewijd, getiteld: *La Vie chère et le Mouvement social sous la Terreur*. Hierin bestudeert hij achtereenvolgens: de crisis van 1792 en de eerste pogingen tot vaststelling en regeling der prijzen, waaraan de Girondijnen niet konden ontkomen; de „Enragés”: Varlet en Jacques Roux, hun strijd voor maximum-prijzen; de eerste maximum-verordening (Mei—Juni 1793); de wet tegen opkoperij en voor algemene opvoeding (Augustus 1793); de handelingen der revolutionnaire regeringen, na het verdwijnen der „Enragés”; de aanneming en toepassing van de algemene maximum-verordening (September-October 1793); de opeisingen en de strijd tegen de opkoperij.

Reeds in 1792 las men in *Les Révolutions de Paris*:

„Eerlijk is eerlijk! Is het rechtvaardig, dat een werkzame en behoeftege bevolking van 600.000 zielen zich een of ander levensmiddel moet ontzeggen, omdat een handjevol hardnekkige, roofzuchtige kerels het in hun hoofd krijgen, hun winkels te sluiten of hun winsten te verhonderdvoudigen? En aangezien deze bezitters zich zonder omslag stellen boven de regels van eerlijkheid en de beginselen van menselijkheid, hoe kan men dan nog de treurige moed hebben, om er het volk een ernstig verwijt van te maken, wanneer het zich een ogenblik stelt boven de onmachtig gebleken wetten van de burgermaatschappij?”

En vervolgens drukte het blad de tekst af van een strenge verordening, die Frans I in 1539 had uitgevaardigd tegen de uitzuigers, waarin deze werden veroordeeld tot verbeurdverklaring van goederen en voorraden.

In een verzoekschrift van 23 Januari 1793 had de afdeling Gobelins (Parijs) getracht, de verplichte verkoop of althans de prijsbepaling te rechtvaardigen, met een beroep op de tekst van de „Verklaring van de Rechten” zelf:

„Wij horen reeds, hoe deze laaghartige uitzuigers en hun schamteloze geldschietters („capitalistes”) ons tegenwerpen, dat de Grondwet van deze staat vrijheid van handel waarborgt. Kan er echter een wet bestaan, die de fundamentele wet te niet doet, waarin staat (Rechten van den Mens, art. IV): „De Vrijheid bestaat daarin, alles te kunnen doen, waarmee men een ander niet benadeelt”, en (art. VI): „De Wet mag slechts die handelingen verbieden, welke aan een ander schade berokkenen”. Welnu, wij vragen het U, Wetgevers, Gij die ons vertegenwoordigt, benadeelt men een ander soms niet, wanneer men beslag legt op eerste levensbehoeften, ten einde ze alleen tegen een bloedgeld te verkopen?”

En zo vinden wij in het verzoekschrift van de Faubourg Saint Antoine, dat op 26 Januari werd ingediend:

„Wij stellen hier alle soorten opkopers aan de kaak; zelfs de eerste levensbehoeften, niets is veilig onder de begerige handen van deze volksmoordersnaars. Deze struikrovers hebben de mond vol van eigendom, maar is zulk een eigendom geen misdadige vorm van natieschennis? Wij verwachten van uw wijsheid een wet, die ons hiervoor vrij-

N°. III.

REVOLUTIONS

DE PARIS,

DÉDIÉES A LA NATION

ET au District des Petits Augustins; avec un
Extrait de quelques papiers de la Bastille.

Les grands ne nous paroissent grands,
Que parce que nous sommes à genoux;
..... Levons-nous.....

Du Dimanche 26 juillet au 1er. août 1789.

TANDIS que de nouveaux défaits affligent de toutes parts les provinces, le calme renaît enfin dans la capitale; mais chaque moment atteste de nouveaux forfaits & dévoile quelque partie de ce complot affreux dont nous devons être victimes. Aujourd'hui l'on commence à savoir que, pour enchaîner le courage de nos braves compatriotes de la province de Bretagne, nos ennemis avoient projeté de les faire attaquer dans leurs propres foyers, d'intendier le port de Brest, & de demander asyle pour ceux qui eussent été poursuivis, à une puissance maritime voisine de la France. Dans cette supposition, les intrépides Bretons eussent à regret

waart, maar zó rechtvaardig, dat zij tegelijkertijd het eigendom van den eerlijken handelsman beschermt en aan de hebzucht dier kooplieden paal en perk stelt, dewelke, naar ik meen, zelfs het gebeente der patriotten zouden willen buitmaken, om het te verkopen aan de aristocraten."

En op 21 Juni 1793 stelt Jacques Roux, zonder omwegen, in de Parijse Gemeenteraad, de vraag aan de orde, of het niet nodig is, om aan de beginselen van '89 een wijder strekking te geven op sociaal gebied:

„Welke grenzen heeft men getrokken, om de handel te beperken tot hetgeen natuurlijkerwijze wordt ingegeven door de liefde tot het gemenebest? In welk hoofdstuk vind men een veroordeling van beurs-speculatie en uitzuigerij? Wat heeft de Vrijheid te betekenen, wanneer de ene klasse van mensen de andere kan uithongeren? En wat blijft er over van de Gelijkheid, wanneer de rijke, krachtens zijn monopoliepositie, het recht van leven en dood kan uitoefenen over zijn broeders? Vrijheid, Gelijkheid, Republiek — dat alles is nog slechts een hersenschim... En de buitensporige prijs der levensmiddelen, die nog dagelijks stijgt zodat drie kwart der burgers deze nauwelijks meer kan opbrengen — is dat niet, van alle middelen, die in staat zouden zijn, een contra-revolutie in het leven te roepen, het meest onfeilbare en noodlottige?"

Hébert zal eveneens, in de hem eigen stijl, dit thema oppvatten en zijn best doen, zich niet door de „enragés" te laten overbieden.²⁰⁾

In no. 279 van zijn blad, dat verscheen op de 3e September 1793, richt Hébert thans zijn aanval, niet alleen tegen de uitzuigers, maar tegen de gehele klasse der kooplieden, met een artikel dat Théophile Leclerc en Jacques Roux hem hadden kunnen benijden:

„Een vaderland? Die alledonderse kooplui hebben d'r geen. Zolang ze dachten, dat de Revolutie hun van nut zou zijn, hebben zij haar gesteund; ze hebben de Sans-Culottes geholpen om adel en magistratuur te vernietigen; maar hun bedoeling was, om de plaats der aristocraten in te nemen. Vandaar dan ook dat zij, sinds er geen staatkundige voorrechten meer bestaan, sinds de ongelukkige Sans Culotte dezelfde rechten geniet als de rijkste belastingpachter, al deze lamzakken ons de rug toegekeerd hebben en geen middel hun te schunnig is om de Republiek kapot te maken; alle levensmiddelen hebben ze opgekocht om ze van de hand te doen voor het gewicht in goud of om ons in hongersnood te brengen; maar daar ze zien, dat de Sans Culottes eerder bereid zijn te sterven dan weer in hun slavernij terug te vallen, hebben die menseneters hun knechten en hun handlangers bewapend tegen het Sans Culottendom,²¹⁾ erger nog, ze hebben de rovers uit de Vendée gevoerd, gekleed, van al het nodige voor

²⁰⁾ Men moet n.l. Hébert en Chaumette wel onderscheiden van de „enragés" (Varlet en Roux), hoewel men ze vaak heeft verward.

²¹⁾ Aanval op „Nationale Garde", waarover generaal Lafayette het commando had gevoerd.

zien²²⁾; op dit ogenblik stellen zij de havens van Toulon en Brest open voor den Engelsman, en ze onderhandelen met Pitt om hem onze koloniën uit te leveren....”

De sociale kwestie is op het tapijt gebracht; het verdwijnen van Jacques Roux, daarna van Hébert en tenslotte van Robespierre zal beletten, dat er op dat ogenblik een oplossing voor gevonden wordt.

We komen tot onze conclusie.

Op sociaal gebied was het resultaat van de Revolutie allereerst: *de vernietiging der juridische banden, die de armslag der bourgeoisie belemmerden, op economisch en vooral op politiek gebied.* Om deze taak op zich te nemen, hadden de leden van de Constituante geen aandrang nodig van buiten af; maar, om haar tot een goed einde te brengen, was de hulp der volksklassen voor hen onontbeerlijk; dezen schonken die steun op royale wijze.

In de tweede plaats is het werk van de Revolutie geweest, om *het boerenbezit vrij te maken en te democratiseren.* Op dit gebied zouden de wetgevers zeker niet zo snel en zo ver zijn voortgeschreden, als de stuwung van het volk hun niet had aangetoond, dat concessies noodzakelijk waren.

Staande tegenover het arbeiders-probleem, hebben de mannen der Revolutie eigenlijk niet gevoeld, welk een betekenis dit eens krijgen zou; *in de massa's der steden hebben ze vooral gezien: een enorm aantal verbruikers,* die men van voedsel moest voorzien, die men moest vrijwaren voor speculatieve prijsopdrijving, maar wier onbekookte eisen men toch tegelijkertijd moest tegenhouden. Wat men ook moge denken: *er bestaat generlei tegenstelling tussen de wet-Le Chapelier en de decreten op de maximumprijzen.* Juist omdat de Staat van Robespierre vast besloten is, soeverein te blijven, kan hij terugkeren tot allerlei etatistische proefnemingen, waarmee ook het Oude Régime gewerkt had;

²²⁾ De katholieke boerenbevolking van de Vendée (West-Frankrijk) was een verzet begonnen, dat de Republiek pas na grote offers baas kon worden. (Veldtocht van generaal Hoche.)

hij denkt er niet aan, terug te vallen in de vroegere, dodelijke fouten, hierin gelegen, dat hij zich zou laten verlammen door het voortwoekeren van tusschenorganen; daarin ziet hij een dreigend gevaar, van politieke, economische en maatschappelijke aard.²³⁾

Slechts enkele mannen, zoals Babeuf en zijn vrienden, zullen verder en dieper schouwen. Maar er zal eerst een geweldige uitbreiding moeten plaats vinden van de industriële productie en van de arbeidersbevolking, voordat hun ideeën doordringen in de massa's.²⁴⁾

²³⁾ Over de opkomst van een klassebewustzijn bij het landvolk en de bevolking der steden, die langzamerhand gaan begrijpen, dat hun belangen anders zijn dan die van de bourgeoisie, zie Albert Mathiez: *La Question sociale pendant la Révolution française*, Parijs, Librairie de l'Humanité, '21.

²⁴⁾ B. Bourgin heeft echter in de *Annales historiques de la Révolution française* een merkwaardige tekst gepubliceerd, gelicht uit een brief, die gericht was aan den Bisschop van Autun, van 27 Januari 1790:

„Ik moet bekennen, Monseigneur, wanneer men mij aantoonde, dat de arme niet mede kan worden betrokken in het vol genot van zijn rechten als medebetrokkene, dan zou ik zóver gaan, te zeggen: Goed! Maak dan een eind aan de armoede, door een eind te maken aan de rijkdom, door een eind te maken aan het privaat bezit. *Laten de landerijen voortaan aan niemand toebehoren en laten de veldvruchten worden verdeeld onder allen*, volgens betekenis en hoedanigheid der behoeften, functies en werkzaamheden van een ieder. Aanvaard, Monseigneur, mijn eerbied en verknochtheid. De waarheid dáárvan kan ik U beter verzekeren, dan die van mijn overpeinzigen.”

De

Fransche revolutie

als staatsvernieuwende kracht

DOOR DR. J. VALKHOFF

„Notre constitutionnalisme est mouillé des idées de la Révolution.”¹⁾ *J. Barthélemy.*

Frankrijk is niet eerst door de Grote Revolutie tot een nationale eenheidsstaat geworden. Het was dit reeds lang vóór die tijd. Bovendien was de vroegere nationale staat reeds sterk gecentraliseerd. Frankrijk is ook later altijd, hetzij als republiek, hetzij als koninkrijk, hetzij als keizerrijk, sterk centralistisch gebleven. Ook nu nog kent de Franse staat geen autonome onderdelen. De departementen, arrondissementen, kantons en gemeenten worden, evenals dit na een korte periode van decentralisatie ook reeds in de Revolutie het geval was, als louter administratieve onderdelen volgens een uniform stelsel vanuit Parijs bestuurd. Kortom, het was niet de Franse Revolutie, die de gecentraliseerde eenheidsstaat in Frankrijk vormde. Wel was zij het, die deze in verval gerakende staat vernieuwde.

Eén blik in de maatschappelijke werkelijkheid van het oude Frankrijk laat voldoende duidelijk zien, hoe nodig dit was. Gedurende eeuwen werd de volksmassa in de oude Franse staat onbarmhartig onderdrukt, uitgezogen, belast, geplunderd en uitgeput door den koning, de adel en de geestelijkheid, d.w.z. door een klein aantal mensen. Zij werd belasterd en bedrogen door de geestelijkheid als geprivilegieerde stand, die zelf op zijn beurt onderworpen was aan den koning. Het volk werd berecht door partijdige rechters, die gedeeltelijk door den koning benoemd, daarnaast plaatselijke of heerlijke autoriteiten waren. Dit betekende, dat het volk veelal rechteloos was. Wat bracht de Revolutie nu Frankrijk voor nieuws op staatkundig terrein? En in hoe-

¹⁾ „Ons grondwettelijk stelsel is doordrenkt met de ideeën van de Revolutie.”

verre maakte zij in Frankrijk een ontwikkeling mogelijk, die uitmondde in de thans bestaande Derde Republiek?

Wel was Frankrijk onder de monarchie in de achttiende eeuw reeds een gecentraliseerde eenheidsstaat, doch er bestond niet één recht voor het gehele land. In de verschillende provincies was het recht niet gelijk. Verandering in dit opzicht was nodig, om de voorwaarden voor een burgerlijk kapitalistische staat te scheppen: de codificatie. Deze werd in de „cahiers” verlangd en kwam ook, hoewel niet terstond in haar geheel, maar als zodanig eerst toen de Revolutie, na een heerschappij van de ene, steeds radicalere partij na de andere, onder Napoleon geconsolideerd werd. Het was echter de Franse Revolutie, die in Frankrijk de mogelijkheid schiep, om tot deze voor die tijd zeer moderne wetboeken te komen. En al werd de Code Civil eerst in 1804 gemaakt, ook in de eerste jaren van de Revolutie werd het stel moderne wetboeken reeds voorbereid. Fascinerend was de gedachte van een dergelijke systematische en uniforme codificatie, ook voor vele andere landen, zowel in, als ver buiten Europa.

De wet, als wilsuiting van de volksvertegenwoordiging, behoorlijk afgekondigd en niet terugwerkend, werd nu de enige bron van het recht. Het wetsabsolutisme kwam in de plaats van het gewoonterecht. Den rechter werd als reactionnair een ondergeschikte rol toegekend, overeenkomstig de reeds vóór de Revolutie door Montesquieu verkondigde theorie, dat de rechter slechts de toepasser van de onvoorwaardelijk bindende wet moest zijn. Vrije interpretatie van de „natuurlijke”, „redelijke” wet werd verwerpelijk geacht. In de loop van de laatste halve eeuw is dit in Frankrijk, evenals daarbuiten, ingrijpend veranderd. De vrije rechtspraak brak zich juist in Frankrijk baan en was ook noodzakelijk om het recht op de hoogte van zijn tijd te houden. Ook een geschreven Grondwet als hoogste, fundamentele staatswet, uitgaande van het soevereine volk, bracht de Franse revolutie. Hiermede werd een in de achttiende eeuw verkondigde en in de Amerikaanse staten voor de eerste maal verwezenlijkte gedachte in Frankrijk tot practijk (1791; in 1792 vervangen door een meer radicale Grondwet), een practijk, die in talrijke landen nagevolgd werd.

Door de Revolutie werd het Franse volk één, in die zin, dat de standen, die onder de monarchie bestonden als juridisch en politiek geprivilegieerde groepen in de staat — nu afgeschaft werden. De voorrechten van de standen, ambten,

gilden, enz. werden opgeheven. Er kwam politieke en rechts-gelijkheid voor alle Fransen: veroverd tegenover de geprivilegieerde standen. Ook in dit opzicht strekte Frankrijk tot voorbeeld voor de andere landen.

De revolutie was echter een burgerlijke revolutie: de standen verdwenen, niet de klassen in het Franse volk. De economische ongelijkheid bleef, werd anders, maar niet minder. De klassen werden zelfs nadien duidelijker te onderkennen. Marat, Barnave en andere tijdgenoten gingen in de dagen van de storm zelf reeds de revolutie als een klassenstrijd zien, welke zijn oorzaak in de economische levensomstandigheden en belangentegenstellingen der diverse bevolkingsgroepen vond. Hun beschouwing was, hoezeer geen afgeronde theorie — deze gaven pas later anderen, met name Marx en Engels —, in menig opzicht reeds scherper dan die van Saint-Simon in het begin van de 19de eeuw. Veel later zijn door Marxisten als Kautsky (*Die Klassengegensätze von 1789 in Neue Zeit* 1889) en Cunow (*Die Parteien der grossen französischen Revolution und ihre Presse*, 1912) de verschillende elementen en tegenstellingen in het Franse volk tijdens de Franse Revolutie, ook in de afzonderlijke standen zelf weer, meesterlijk ontleed.

Niet alleen het koningschap als standenmonarchie werd door de Revolutie weggevaagd, zij bracht ook het einde van de absolute monarchie. De Bourbons hadden als dynastie ongelimiteerd geregeerd: „l'état c'est moi", waarbij zelfs de adel en de geestelijkheid aan den koning onderworpen waren. De vorst oefende zijn van God verkregen gezag („droit divin") despotisch, autocratisch uit. Nu kwam een einde hieraan.

De volksvertegenwoordiging werd in 1789 weer bijeengeroepen. Zij bestond reeds, doch niet als werkelijk wetgevend lichaam. In de oude „Etats généraux" („Staten-Generaal") vergaderden de drie standen afzonderlijk, zodat de derde stand practisch geen macht had. Bovendien waren zij sinds 1614 nooit meer bijeengeroepen. Het Engelse parlement, dat ieder jaar bijeenkwam en reeds lange tijd een wetgevend lichaam was, werkte als lichtend voorbeeld voor velen (Brissot en anderen). Nu kwam 5 Mei 1789 de Assemblée Constituante bijeen, allereerst om een Grondwet te maken. Na 17 Juni 1789 werd dit op voorstel van Sieyès, die met zijn brochure over de „tiers état" (derde stand) baanbrekend gewerkt had, de „Nationale Vergadering", waarin de standen niet meer gescheiden vergaderden, zodat

er nu van één werkelijk nationale politieke vertegenwoordiging van de gehele soevereine natie als zodanig sprake was. Het volk werd nu soverein. Alle machten werden beschouwd uit het volk als werkelijke soverein voort te komen. Ook de wetgevende macht komt aan het volk toe. Deze — trouwens reeds eerder elders verkondigde — natuurlijk gefundeerde gedachte van de volkssovereiniteit, waarbij de staatsburgers zowel regeerders, als regeerden zijn, was theoretisch in Frankrijk voorbereid met name door Jean Jacques Rousseau, wiens in 1762 met het oog op de Franse censuur in Amsterdam verschenen uiterst revolutionaire boek over de staatsvorm, *Du contrat social*, niet alleen in Frankrijk zelf, maar in geheel Europa, een enorme belangstelling gewekt had. Vooral na 1792 werd de invloed van Rousseau's radicale denkbeelden overheersend in de Revolutie zelve. „Voor de doorvoering der principes van de Franse Revolutie is het boek (van Rousseau) tot Bijbel geworden”, schreef Prof. Krabbe.

Anders dan Rousseau zich theoretisch gedacht had (de directe volksregering), werd er in de praktijk een (krachtens individueel stemrecht gekozen) volksvertegenwoordiging, een vertegenwoordigend lichaam, geschapen. Gematigden als Necker en anderen hadden een twee-kamerstelsel naar Engels voorbeeld gewild. Door de Assemblée Constitutante werd dit verworpen; de adel kreeg geen aparte vertegenwoordiging. Marat had zich reeds in 1789 tegen een Eerste Kamer verzet. Eerst de meer conservatieve Grondwet van 1795 bracht een Eerste Kamer.

Op 22 October 1789 werd een indirect kiesrecht aangenomen. Zowel het actief, als het passief kiesrecht bleven beperkt en werden aan een census gebonden. Deze regeling van het kiesrecht was, vooral in haar nadere uitwerking, tegen de grote massa („multitude”) gericht; de invloed van de laagste, armste volksklassen werd zodoende beperkt. De radicalen, de arbeiders, hadden geen vertegenwoordigers in de Nationale Vergadering. Het algemeen kiesrecht — door Montesquieu gewild en in de nooit ingevoerde Grondwet van 1793 vervat — is eerst later in Frankrijk gekomen (1848). De ontbinding van het parlement, welke een beroep op het volk mogelijk maakt en waardoor bij conflict het volk moet beslissen, stamt uit de Franse Revolutie. In de beroemde, door Mignet en vele anderen beschreven zitting van 23 Juni 1789 werd na een stoutmoedige rede en op een motie van Mirabeau, die op de gezeten burgerij steunde,

Met bekrante paarden trekken de boeren Parijs binnen, door de gesloopte tolbarrières

met een grote meerderheid van stemmen de — reeds in het Engelse staatsrecht bekende — onschendbaarheid der parlementsleden gevoteerd, als reactie op de verbanningen, het ingrijpen in het algemeen van den koning en den rechter tegenover de vertegenwoordigers onder de absolute monarchie der Bourbons.

Zo werden alle Fransen nu staatkundig vrij. De boerenbevolking werd verder van de horigheid, de aan vorst, adel en geestelijkheid te betalen lasten, de „corvées”, de jachtrechten en andere heerlijke rechten bevrijd. Er kwam een einde aan de feodale toestanden. Dit was een voorwaarde voor de ontwikkeling van de moderne kapitalistische landbouw. Ook de belemmeringen, die er in de oude staat voor handel en verkeer bestaan hadden (tollen, monopolies, enz.), werden uit de weg geruimd. Ditzelfde gebeurde voor het geldwezen en het industrialisme, „Daar de Franse Revolutie meer dan een eeuw na de Engelse Revolutie uitbrak, moesten haar uitkomsten ook voor de industriële klasse veel gunstiger zijn en dientengevolge aan de adel en de bourgeoisie (de parasiterende kringen van de burgerij) veel duurder te staan komen dan die van de Engelse Revolutie”, schreef Saint-Simon in 1823/24 in zijn *Cathéchisme des Industriels*, Bd. 37, blz. 77. De belangen van geldwezen en industrie

werden vooral door de Girondijnen en ook door de Dantonisten vertegenwoordigd. De gilden en andere corporaties werden afgeschaft (de nacht van de 4e Augustus 1789 en de daarop volgende dagen) en verboden.

Menige in de Revolutie aanvaarde gedachte was voordien geestelijk voorbereid. De nieuwe ideeën waren veelal reeds tijdens de heerschappij van de autoritaire monarchale staat theoretisch voorbereid door roemrijke denkers als Rousseau, Voltaire, Diderot, Duclos en anderen. Zo was het ook met de bekende leer van de machtenscheiding in de staat, door Montesquieu, die twee jaar in Engeland vertoefde en natuurlijk Locke bestudeerd had, verkondigd in zijn eveneens met het oog op de gehate censuur buiten Frankrijk verschenen *De l'Esprit des Lois* (1748). De drie machten in de staat, wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht, moesten niet alleen gescheiden, doch ook met elkaar in evenwicht zijn. In de Amerikaanse staten was kort vóór het uitbreken van de Franse Revolutie getracht dit zo nauwgezet mogelijk te verwezenlijken. Nu gaf Frankrijk, brekend met het absolutisme, ook in dit opzicht het voorbeeld aan andere landen, hoewel de volkssouvereiniteitsleer de leer van de machtenscheiding overschaduwde.

Ofschoon er in 1790 reeds enkele stemmen vóór een republiek op gingen, bleven deze vooreerst zwak en hadden zij geen praktische betekenis. Zelfs de radicalen — bijvoorbeeld Marat en Robespierre — wilden in de eerste jaren van de revolutie een getemperde constitutionele erfelijke monarchie met ministeriële verantwoordelijkheid naar Engels model. De koning werd dan ook in 1791 grondwettelijk behouden, zoals vooral ook Mirabeau, Necker en anderen, onder invloed van de achttiende eeuwse denkbeelden van een Montesquieu, een Linguet, een Voltaire, een Turgot, de Encyclopedisten, dit als het meest geëigend voor het grote, in hoofdzaak agrarische Frankrijk van die tijd beschouwden. Men wilde, zoals gezegd, machtenscheiding en machtenevenwicht, doch practisch de derde stand boven den koning. Het Engelse staatsrecht met zijn constitutionele erfelijke monarchie was hierbij als op andere punten vóórgegaan.

De stroom van de Revolutie stuwde echter verder. De nieuwe Franse staat werd aangevallen door de buitenlandse vorsten en door de contra-revolutionaire emigranten, een aanval, welke overigens zegenrijk doorstaan werd. De val van den Fransen koning, Lodewijk XVI, werd hierdoor echter verhaast. Het streven naar een republiek werd sterker. De,

mede door de voorafgegane ontwikkeling in Amerika geïnspireerde, republikeinse partij won zeer aan betekenis in de „Assemblée Législative” van 1 October 1791 (na de vlucht van den koning) tot 21 September 1792. Op laatstgenoemde dag werd door de „Convention Nationale”, welke door de wijziging van het kiesrecht radicaler dan haar voorgangster was, unaniem de democratische republiek geproclameerd. Het overwicht van de uitvoerende macht was nu weg. Het volk had de uitsluitende wetgevende macht. Het regeerde zich zelf. De republiek bleek nu als staatsvorm niet alleen voor kleine staten, maar ook voor grote landen als de Verenigde Staten en Frankrijk bruikbaar te zijn.

Op 26 Augustus 1789 werd de „Verklaring van de rechten van den mens en van den burger” aangenomen. De Amerikaanse vrijheidsbeweging, die op haar beurt veel aan Engeland ontleend had (1689), werkte hierbij inspirerend. Het voorstel ging uit van Lafayette, een figuur, die, naar Heine in zijn *Französische Zustände* (1832) laat zien, nog lange tijd, ook in de 19de eeuw, buitengewoon populair onder brede lagen van de bevolking in Frankrijk bleef.

Een aantal vrijheden van de individuele burgers als enkelingen, in meerdere „cahiers” reeds verlangd, werden nu als „natuurlijke” en „onvervreembare” rechten vastgelegd. Artikel 1 van de „Déclaration” van 1789 constateerde, dat de mensen „vrij en met gelijke rechten geboren” werden. In 1793 werd daarentegen de gelijkheid vooropgesteld. De burgers werden tegen allerlei willekeur beschermd. Onder het „ancien régime” als politie-staat had er geen rechtszekerheid ten aanzien van het bezit, het vermogen, bestaan: gewelddadigheden, verbeurdverklaringen en dergelijke waren aan de orde van de dag. Nu werd de privaat-eigendom als „heilig” en onschendbaar” gegarandeerd en zou onteigening alleen krachtens de wet en tegen schadeloosstelling mogelijk zijn. Ook de persoonlijke vrijheid werd het individu gewaarborgd, in tegenstelling tot de toestand vóór de Revolutie, waarbij de kroon willekeurig bevelen tot inhechtenisneming kon uitvaardigen (de beruchte „lettres de cachet”), kon arresteren en gevangen houden. De drukpers werd vrij en censuur verboden. Godsdienstvrijheid werd den enkeling gewaarborgd enz.

De individualistische grondrechten waren natuurrechtelijk gefundeerd. Het humanisme zegevierde. De menselijke waardigheid werd weer beter beseft. Elk ambt zou openstaan voor iedereen, afgezien ook van iemands godsdienst.

„La carrière ouverte aux talents” („de beste man op de juiste plaats, wie hij ook is”), bleef nog lange tijd een fascinerende idee in Frankrijk. Activiteit en krachtsinspanning werden er door bevorderd. In het algemeen leidden de nieuwe denkbeelden en beginselen, gericht tegen een totalitaire staatsopvatting, tot een versterking van de eigenwaarde, het zelfbewustzijn van den individuelen burger. De ontplooiing als mens werd bevorderd. Het élan in de strijd werd versterkt. Het kwam ten goede aan de grootheid van het land, „la patrie”, met de „tricolore” (driekleur) als symbool.

Terecht wijst Heine meer dan eens in zijn bovengenoemde correspondenties uit Parijs op de grote bijdragen, die de filosofen van de 18de eeuw voor de Revolutie geleverd hebben. De rationalistische leer van de materialisten was eigenlijk minder een ware filosofie, dan wel een strijdleer, en was vooral gericht tegen de geestelijkheid, die zelf slaaf van den absoluten koning geworden was. Een publieke opinie werd door hun arbeid onder het volk gevormd, niet zozeer tegen de kerk als zodanig, daar het atheïsme weinig onder het gewone volk doordrong, maar wel tegen de gedachte, dat de overheid een macht van God is, en vóór een vrije wetenschap. Kerk en staat werden gescheiden, zoals dit ook nu nog, hoewel niet geheel, in Frankrijk het geval is. Uit de Amerikaanse constituties werden overgenomen zowel de verdraagzaamheid als rechtsbeginsel, als ook de benoembaarheid tot alle ambten, afgezien van iemands godsdienst.

Het oude politieke regiem van koning, adel en geestelijkheid was één belemmering voor een verdere ontwikkeling van Frankrijk. De Revolutie schiep de voorwaarden voor een verjonging van de staat. Het werd mogelijk, een geheel nieuwe staatsorde op te bouwen, voorwaarde tot het vervullen van de latere, glorieuse rol als nationale staat. Diverse staatsvormen heeft Frankrijk na 1789 gekend: tussen 1789 en 1815 alleen reeds had het niet minder dan tien verschillende staatsregelingen, hetgeen de graaf de Saint-Simon na de revolutie tot zijn relativisme ten aanzien van de regeringsvorm, welke in de tijd vóór de Revolutie zo van eminent belang geacht was, bracht. Na de republiek volgde het Napoleontische keizerrijk. Daarna keerde men terug tot het koningschap, doch niet naar de absolute, maar een beperkte monarchie: de Restauratie (1814—1830) en Orleans (1830—1848). De tweede Republiek duurde kort en in 1852 werd

Frankrijk na de staatsgreep van den president Louis Napoléon weer een keizerrijk.

Dit alles doet er echter niet aan af, dat de Grote Revolutie toch de voorwaarden geschapen heeft om tenslotte te komen tot de democratische derde Franse Republiek van onze dagen.

De nadruk ligt nu op de republiek als definitieve staatsvorm. Er is een geschreven Grondwet, n.l. de zeer korte, onvolledige en rekbare constitutionele wetten van 1875. Een president is het staatshoofd, als een soort constitutionele koning naar Engels model, maar nu niet erfelijk, doch gekozen. Volgens een wijziging, in 1884 in de wet van 25 Februari 1875, regelende de openbare machten in de staat, aangebracht, kan de republikeinse staatsvorm nooit veranderd worden en zijn de leden van de vorige dynastieën niet tot president van de republiek verkiesbaar.

De gedachte van de volksregering, de democratische staat, is na de Revolutie van 1789 altijd in Frankrijk blijven bestaan. Prof. Krabbe wees hierop in zijn *Kritische Darstellung der Staatslehre*. Nooit is zij, eenmaal door de Revolutie geworteld, nadien dood geweest. Wel is de staatsorganisatie in de loop van de laatste eeuw democratischer geworden, door de ministeriële verantwoordelijkheid, welke in 1789 reeds door de Assemblée Constituante gedecreteerd was en in 1875 weer consequent ingevoerd werd, door het parlementaire stelsel en vooral door de uitbreiding van het kiesrecht. De Franse democratische staat is representatief, d.w.z. er is een gekozen volksvertegenwoordiging, en wel een, die in het openbaar beraadslaagt. Sinds 1928 is er weer een districtenstelsel. Frankrijk heeft niet, zoals de meeste andere landen, een evenredig kiesrecht. De koloniën hebben eigen afgevaardigden, een uitvloeijsel van de Constitutie van 1795, welke de gedachte huldigde, dat de Franse koloniën deel van de Republiek uitmaken en aan dezelfde regeling als deze onderworpen zijn. Parijs en Lyon hebben in menig opzicht een aparte positie in de staat; bijvoorbeeld minder leden in de Senaat en een afzonderlijk gemeentelijk bestuur. De hoofdstad Parijs had altijd zulk een dominerende rol niet alleen in de Grote Revolutie, maar ook bij andere omwentelingen gespeeld, vooral door haar voorsteden! Ondanks de bedenkelijk vele besluiten (*décrets-loi*) van de uitvoerende macht in de practijk van de laatste jaren wordt Frankrijk ook heden ten dage nog parlementair geregeerd.

De grondrechten zijn merkwaardigerwijs niet grondwettelijk

vastgelegd. Heersend is echter de door Duguit en anderen verkondigde mening, dat deze individuele grondrechten uit de „Verklaring van de rechten van den mens en van den burger” van 1789 ook nu nog constitutioneel recht zijn en er daarom door geen enkele wet of besluit inbreuk op gemaakt mag worden.

Het is juist in Frankrijk, dat zeer sterk de gedachte van de rechtsstaat heerst: de rechtssouvereiniteit tegenover de thans weer in de fascistische landen gehuldigde staatssovereiniteit. Ook de overheid is in Frankrijk onderworpen aan het recht. Nergens is de administratieve rechtspraak zo ontwikkeld als in Frankrijk.

De huidige Franse staatsorganisatie en regeringsmachinerie hebben ontegenzeggelijk haar gebreken. De ministeries zijn weinig stabiel; sinds 1871 volgden meer dan honderd elkaar op. De partijverbrokkeling is groot en de partijverhoudingen zijn weinig vast. Het kiesrecht is in menig opzicht onvolledige. De vrouwen hebben het nog altijd niet. In 1795 — er werd reeds op gewezen — was in afwijking van 1791 en 1793 weer een Eerste Kamer ingevoerd en ook nu nog is er de Senaat. Dit is een lichaam met meer macht dan het Engelse Hogerhuis na 1911 heeft. Het is — anders dan onze Eerste Kamer — nooit te ontbinden. De Franse Senaat speelt meermalen een reactionaire rol in het staatkundig leven, hetgeen onlangs nog bleek tegenover het Volksfront. Hij is somtijds onvaarlijk voor de democratie.

Ook de organisatie van de Franse Republiek is echter niet statisch. In diverse opzichten vervormt zij zich reeds geleidelijk. De werkmethoden van het parlement zijn in menig opzicht verbeterd, o.a. door de juist in Frankrijk zo tot ontwikkeling gekomen vaste en andere commissies. Verder zijn er de ministers zonder portefeuille, de staatssecretarissen enz. Eveneens buiten de geschreven Grondwet om, wordt het economisch staatsingrijpen uitgebouwd: de invloedrijke, adviserende „Conseil National Economique”. Zo is deze staatsorganisatie voor de socialisten met hun verdere doeleinden als de meerdere economische ordening, de geleidelijke socialisatie en later een werkelijk socialistische samenleving, om ook de sociale ongelijkheid te doen verdwijnen, op den duur zeer zeker te gebruiken, al zal men ongetwijfeld een niet gering verzet van de kant van het kapitaal hierbij ondervinden, naar reeds in de afgelopen jaren bleek.

Dr. W. Banning:

Het

geloof

der Revolutie

Men kent de stelling, met even grote kracht verdedigd door Katholieken, Calvinisten als door ongelovige revolutionairen: de Franse revolutie heeft de godsdienst en met name de Christelijke, bestreden, ondergraven, trachten te vernietigen, en dat niet als een buitensporigheid, maar als onvermijdelijk gevolg van beider beginselen; m.a.w. de gedachtenwereld der Revolutie is met die van het Christendom volstrekt onverenigbaar. Reeds uit zuiver historisch gezichtspunt is de stelling belangrijk genoeg; zij wordt het te meer, wanneer men de gedachtenwereld van het moderne socialisme eenvoudig als een uitloper van die der 18e eeuw beschouwt, en dus meteen de mogelijkheid van een verbinding tussen Christendom en Socialisme heeft ontkend.

Hoe staat het dan met deze stelling?

Laat ons het *sociaal-politieke* gezichtspunt vooropstellen. De Franse revolutionairen, zowel zij die de feitelijke revolutie hebben geleid als de filosofen, die haar geestelijk hebben voorbereid, waren allen: anti-clericaal. Voor hen was de Kerk — i.c. de Rooms-Katholieke — de machtige steunpilaar van het gehate Ancien Régime, was zij de bevoorrechte stand, die op het lichaam des volks parasiteerde, al was er dan een lagere geestelijkheid, die de noden der massa kende en het sociaal verzet tegen de conservatieve, absolutistische hogere geestelijkheid uit volle overtuiging steunde. In de beroemde zitting gedurende de nacht van 4—5 Aug. 1789 stelt de geestelijkheid in een vlag van edelmoedigheid voor, dat zij haar feodale rechten zal opgeven (vooral belastingen). Nog in de loop van datzelfde jaar (2 Nov.) stelt zij de kerkelijke goederen ter beschikking van de Staat, die daartegenover de verplichting op zich neemt om de dienaren van de Kerk en de leraren der kerke-

lijke scholen te bezoldigen. Maar weldra wordt de geestelijkheid zelve door een diep meningsverschil beheerst: de Constituante eist van de geestelijken de eed van trouw op de nieuwe grondwet; een deel weigert, een ander deel stemt toe. Tegen de weigerachtigen zal dan de tweede wetgevende vergadering, de Législative, strenge maatregelen nemen, die later door de Conventie nog worden verscherpt; inhouding van pensioen, deportatie, ja zelfs doodstraf worden als straffen toegepast. Nog later (in '93) wordt de Christelijke kalender vervangen door de revolutionnaire, worden de Christelijke feestdagen afgeschaft en een „Culte de la Raison”, een „godsdienst der rede” ingesteld en de scheiding tussen Kerk en Staat voltrokken. Ziet ge wel, zo heeft men voortdurend betoogd, dat de Revolutie tenslotte tot een definitieve breuk met het Christendom heeft geleid en dat zij dús elkanders vijanden zijn?

Het is niet onbegrijpelijk, dat men tot deze schijnbaar zo volkomen duidelijke conclusie komt. En toch... Zeker, „de Revolutie” heeft „de Kerk” bestreden — maar onder die bestrijders van de Kerk waren nogal wat geestelijken óók. Blijkbaar bestreed althans déze groep veelmeer de sociale bevoorrechtiging, het politieke conservatisme, de zelfzuchtige steun aan het koninklijk absolutisme, in één woord: de bescherming, die de Kerk bood aan een door en door bedorven orde, aan ondragelijk onrecht, dan dat men de *geloofswaardheden* der Kerk wilde aantasten.

Er komt bij: geen der toonaangevende filosofen der 18e eeuw heeft de gedachte van de godsdienstloze staat verdedigd. Voor deze gedachte is in de 18e eeuw eigenlijk nog geen plaats. Men herinnert zich, dat de Franse schrijvers — Voltaire voorop — de „nieuwe” denkbeelden voornamelijk uit Engeland hebben gehaald. Daar was het heel gewoon, dat men er radicale inzichten op nahield, zowel in religieus als in politiek opzicht, en rustig lid van de Staatskerk bleef, haar althans voor het volk en de Staat een onmisbaar instituut achtte. In Frankrijk wordt het door en door burgerlijke van de revolutionnaire geesten nergens zo duidelijk gedemonstreerd dan aan hun waardering van godsdienst en kerk. Montesquieu, een voorloper, heeft openhartig gezegd: het nut van de godsdienst, zelfs van een valse, bestaat daarin, dat hij het aanvaarden der burgerlijke wetten vergemakkelijkt. „Een maatschappij is slechts dan rustig en welvarend, wanneer de wetten van de staat en die van de godsdienst met elkaar harmoniëren.” In het hoofd van

Feest van het Opperwezen (gehouden op „Décadi” de 20e Prairial, Jaar II)

Montesquieu komt het niet op, om Staat en Kerk te scheiden; zij behoren integendeel bij elkaar, zijn op elkaar aangewezen, al komt aan de Staat de leiding toe. En Voltaire, gaarne geciteerd als de kwade geest der Revolutie, om zijn *Ecrasez l'infame* (Vernietig den verachten God)? Zeker, hij heeft zijn felle spot uitgevierd tegen bijgeloof, priesterschap, kerkelijke dwang en Jezuitisme, maar hij wil de godsdienst zelf niet missen in de maatschappij: de godsdienst houdt een volk ordelijk en leert het de zegeningen Gods verdienen door een deugdzaam leven. Priesters zijn nodig om aan de kinderen de deugd te leren en moeten daarvoor betaald worden — alleen, men geve hun „ni jurisdiction, ni inspection, ni honneurs” en zij moeten in elk geval buiten de regering blijven; m.a.w. de Kerk zij ondergeschikt aan de Staat. Men herinnere zich verder het slot van Rousseau's *Contrat Social*, waar hij pleit voor een soort staatsgodsdienst, een religion civile, die hij in zijn gedachtengang ziet als de toekomstige religie der humaniteit.

Zullen wij dus maar de conclusie trekken, dat de Revolutie toch eigenlijk niets tegen het Christendom bedoelde en best daarmee te verenigen valt? Die conclusie zou net zo voorbarig en oppervlakkig zijn als de omgekeerde van zo pas. Wij moeten, eer wij een behoorlijk antwoord kunnen geven, eerst de *inhoud der ideeën* nader ontleden.¹⁾ De gehele 17e

¹⁾ Ik moge voor uitvoeriger analyse verwijzen naar „Europeesche Geest” 1939 onder redactie van Dr. W. Banning en dr. J. D. Bierens de Haan, blz. 306 v.v.

en 18e eeuw zijn in hun belangrijke figuren even stellig anti-theologisch en anti-dogmatisch als op hun wijze overtuigd godsdienstig; m.a.w. zij vertegenwoordigen een ander type van godsdienst dan in Katholicisme en Calvinisme is belichaamd. Men wijst af de gedachte, dat een bijzondere openbaring nodig zou zijn tot de kennis der religieuze waarheid en stelt daar, positief, tegenover de gedachte der „natuurlijke” religie en der „natuurlijke” moraal. Zoals de moderne wijsbegeerte sedert Descartes de stelling heeft aanvaard, dat de menselijke geest in staat is de waarheid te denken, zo breekt op godsdienstig terrein de opvatting door van een „redelijke” religie, d.w.z. dat de door de godsdienst geponeerde waarheden en overtuigingen door en voor de menselijke rede moeten worden gerechtvaardigd. Nu is men alweer heel gemakkelijk klaar, wanneer men deze gedachten met één forse stoot buiten het Christendom plaatst. Als men echter in de geestelijke geschiedenis van Europa nagaat, uit welke bronnen zij wordt gevoed, door wie zij wordt gedragen, dan moet er heel wat waardevols worden gebannen: het spiritualisme uit de 16e eeuw, dat belijdenis, dogma en bijbelgezag ondergeschikt had verklaard aan het getuigenis van het inwendig woord; allerlei humanisme; het socinianisme en nog wel meer. Zeker, onder de vrijgeesten der 18e eeuw overheerst het rationalisme; het pathos is stellig anders geaard, anders gericht dan dat van Katholicisme en Calvinisme; het is gericht op den mens en zijn bevrijding, naar de aarde en het geluk op aarde; er is een optimistisch vertrouwen in de vooruitgang, die men nauwelijks begonnen acht, vertrouwen ook in de natuurlijke goedheid van den mens; men maakt zich op om een heilstaat te stichten van vrijheid, gelijkheid en broederschap, en de Verklaring van de Rechten is een bazuinstoot van het nieuwe geloof. . . . Dat immers volkomen duidelijk ongeloof is, zei reeds Groen van Prinsterer. Laat ik dezen Hollandsen leider der anti-revolutionairen, tevens een grondig historicus, mogen aanhalen om te doen zien, dat het toch weer niet zó eenvoudig gaat. De revolutie noemt hij zonder meer ongeloof, omdat er voor hem geen waarheid bestaat en bestaan kan dan op grond der Openbaring in Christus, geen waarheid in recht, zedelijkheid en godsdienst, en dus de mensengeest beginnen moet „met onderwerping van hart en verstand aan de Openbaring” (Bavinck); de revolutionaire gedachte is verder voor hem ongeloof, omdat zij het toekomstig heil verwacht van ontwikkeling en opvoeding, en niet van de

wederkomst van Christus. Mag ik gemakshalve Bavinck's voortreffelijke samenvatting overnemen:

„Bij de revolutiebegrippen had hij het oog op de grondstellingen van vrijheid en gelijkheid, volkssouvereiniteit, maatschappelijk verdrag, conventionele herschepping, welke men als de hoekstenen van staatsrecht en staatsgebouw vereert. Van deze revolutie beweerde Groen, dat zij uit de verwerping van Gods Woord en Wet geboren, van huis uit niet alleen een politiek, maar ook een sociaal karakter droeg; dat zij niet enkel bedoelde wijziging van staatsvormen, maar verandering der maatschappij, dat er in haar niet alleen een politieke dwaling... maar tevens een sociaal begrip aan het licht trad. Want waar de souvereiniteit Gods wegvalt of verloochend wordt, waar blijft dan...”²⁾

Uit dit citaat is volkomen duidelijk, met welke norm Groen meet, wat voor hem het enig aanvaardbare type van Christelijk geloof is — duidelijk is ook, dat het geloof der Revolutie inderdaad een ander type is. En dus...

Dat „dus” wil Groen ons te gemakkelijker maken, door te tonen, dat hij waarlijk niet blind is voor het grote dier 18e eeuw en haar Revolutie. Hij prijst haar „streven om zich op te heffen uit het slijk”. De revolutie heeft een einde gemaakt aan dorheid en baatzucht, ook hier te lande. Zij had

„overvloedige grond om gewichtige hervormingen in naam van rechtsgevoel en menselijkheid te verlangen. Zij had in haar ijver naar verbetering, buitengemene en, althans in den beginne, belangeloze veerkracht. Alle krachten en gaven, op meer dan gewone wijs, gewekt en gespannen, werden met hooggeklommen geestdrift aan de triumpf, niet van belangen, maar van beginselen gewijd.”³⁾

Maar de beginselen deugen niet, zegt Groen, zij zijn antichristelijk, en daarom behoort de Christen te zijn antirevolutionnair. En dus...

Voor een belangrijk deel heeft Groen stellig gelijk. Wie de ideeënwereld der Revolutie als stelsel vergelijkt met het Calvinisme (hetzelfde geldt ook van het Katholicisme) moet onmiddellijk de diepgaande verschillen opmerken. Niet voor niets hebben Voltaire en Diderot in moeizame strijd zich aan het Katholicisme, Rousseau zich aan het Calvinisme ontworsteld. De sociale en politieke verhoudingen, vooral in Frankrijk, noodzaakten de vrijheidliebende geesten der 18e eeuw tot het sloperswerk, eer zij aan het bouwen — waarom het hun te doen was! — konden beginnen, en daarbij richtten zij hun slagen óók en bewust tegen de theologische stelsels. Hun wijsbegeerte en ethiek was principieel anders opgebouwd, en dus ook hun maatschappijtheorie en politiek. Toen Rousseau's *Emile* in Frankrijk ontzaglijk veel stof deed opwaaien, werden boek en schrijver door den aarts-

²⁾ Inleiding bij „Ongeloof en Revolutie”, 5e druk, blz. XVIII.

³⁾ a.w. blz. 157.

bisschop van Parijs als heidens gebrandmerkt en verworpen. Jean Jacques heeft daarop, met het zelfbewustzijn van den mens, die zich van kerkgezag bevrijd weet, geantwoord: „Monseigneur, ik ben Christen en neem het Christen-zijn ernstig. Ik ben Christen, niet als een volgeling van priesters, maar als een discipel van Jezus Christus.” Nu is een dergelijk persoonlijk getuigenis stellig geen voldoende grond om de opvatting van Groen te weerspreken. Maar het wijst toch wel met nadruk naar een andere kant van het vraagstuk, n.l. dat religie niet opgaat in stelsel en dat men nog niet klaar is met de constatering van diepgaande verschillen in stelselbouw. Rousseau — en op zijn wijze b.v. ook Robespierre — zijn voor hun persoon overtuigd geweest, dat hun strijd ging om enkele fundamentele levenswaarden, die het Evangelie in de volkeren van West-Europa tot geestelijk bezit heeft gemaakt. Van deze levenswaarden heeft de „Verklaring van de Rechten” getuigd. Krachtens de signatuur van de tijd, krachtens de gegeven historische krachten en verhoudingen, werd het geloof aan deze waarden verbonden enerzijds aan de Verlichtingswijsbegeerte, anderzijds aan een anti-absolutistische, anti-clericale politiek. Nu is het heel eenvoudig om deze waarden zonder meer gelijk te stellen met de filosofie en politiek, waarmee zij geliëerd werden — maar zo maakt enerzijds het Christendom zich te hoogmoedig van eigen schuld en tekort af, geeft het anderzijds te spoedig waarden prijs aan een tegenstander. Ma.w.: Groen e.a. hebben gelijk, wanneer zij Calvinisme en Katholicisme plaatsende tegenover het stelsel van de Verlichtingsfilosofie, tot een diepgaand wezensverschil besluiten — zij hebben ongelijk, wanneer zij op de gehele geestelijke strijd dier jaren het etiket anti-christelijk plakken. Waarmee ik zeker niet zeggen wil, dat de ideeënwereld der Revolutie aan het Christendom zou zijn ontsprongen — die bewering ware zonder meer dwaasheid.

Hoe staat het nu met het moderne socialisme?

Houd ik mij aan de grote sociale beginselen der Revolutie: vrijheid, gelijkheid, broederschap, volkssouvereiniteit, sociaal contract, dan moet allereerst worden opgemerkt, dat sedert 1789 het geestelijk leven in Europa niet stilstond en dat de inhoud, die men in de 18e eeuw aan de begrippen gaf, volkomen onhoudbaar is geworden. De beroemde stelling b.v., dat de mensen vrij worden geboren, dat zij goed uit de handen van den Schepper komen, maar door maatschappij en cultuur worden bedorven, is door wetenschap en wijs-

begeerte beide als illusie terzijde gesteld. Men denke aan erfelijkheidstheorieën, aan determinisme, aan de klassieke idealistische filosofie. De verwachting van een broederlijke gemeenschap als gevolg van verstandelijke ontwikkeling en wetenschappelijke vooruitgang is in het licht der moderne psychologie een ontzaglijke vergissing gebleken. En wie neemt nog in ernst de leer van het sociaal contract voor zijn rekening? Sociologie en ethnologie hebben het zwaartepunt van het individu naar de gemeenschap verlegd, en Rousseau's constructie als onwerkelijk afgewezen. De leer der volkssouvereiniteit als laatste grond van het gezag? Zowel door de ontwikkeling der gedachten in het Calvinisme, als door die ter „linkerzijde” (rechts- en gemeenschapssovereiniteit) kan men het begrip, zoals het in de 18e eeuw werd gevormd, niet meer gebruiken. Een socialisme, dat zijn theorie op de beginselen der Franse Revolutie zou willen bouwen, zou anderhalve eeuw ten achter zijn.

En toch kan deze argumentatie niet het laatste woord wezen, zij zou zich schuldig maken aan dezelfde fout, die wij boven aan Groen e.a. verweten: dat zij geen onderscheid maakt tussen begrip en stelsel enerz, positieve levenswaarden anderzijds. Guizot, waarlijk geen vriend der Revolutie, heeft van de 18e eeuw terecht gezegd, dat zij een eeuw was van geloof en belangeloosheid, dat zij gedreven werd door geloof in de waarheid en de menselijkheid; er was „un élan de l'esprit humain”, een stuwning van menselijke geest. Wij zouden thans misschien andere woorden kiezen, maar toch duidelijk willen uitspreken, dat ons socialisme naar zijn zedelijke motieven aan het pathos voor waarheid, menselijkheid en vrijheid innig is verwant. Socialisme is voor ons een sociale verwerkelijking van humanisme.

Ik weet, dat ik met een dergelijke uitspraak opnieuw de negatieve toejuicing van Christelijk confessionalisme oproep, dat gewend is humanisme als anti-christelijk terzijde te stellen. Laat men ons goed begrijpen: ik bedoel met humanisme de erkenning van levenswaarden, die in den mens, in enkeling en gemeenschap tot verwerkelijking moeten komen, wil ons leven en werken en strijden zin hebben. Ik bedoel niet één bepaald stelsel, en zeker niet het 18e-eeuwse. De erkenning van de waarde des mensen, de eerbied voor de in hem levende mogelijkheden, het beroep op de sluimerende geestelijke krachten, de eerbied voor gewetens- en geloofsvrijheid — zij kunnen verbonden worden met verschillende opvattingen omtrent de metafysische

werkelijkheid, zij kunnen leiden tot verschillende sociale en politieke idealen. Wij ontkennen stellig niet, dat er een verband is tussen b.v. de metafysica en de inhoud van het humanisme; het is zonder meer duidelijk, dat de rationalist aan het begrip mensenwaarde een andere inhoud toekent dan de Christengelovige, voor wien de waarde des mensen tot uiting komt in een besef van verantwoordelijkheid en schuld. Wij verdedigen niet meer, doch ook niet minder, dan de gedachte, dat er door de geschiedenis van het Europeese geestesleven een brede en samengestelde stroom heengaat, die de geestelijke waarden van het mensenleven tot uitdrukking tracht te brengen. Stellig is de humaniteits-idee van Hellas en Stoa een andere dan de caritas-idee (de idee van naastenliefde) van het Christendom, doet de eerste meer een beroep op het verstand, de andere meer op het geweten, gevoel en religie. Maar het is een verwringing, een geweld aandoen aan de historie, wanneer men beide ideeën als aan elkaar vijandig poneert. Het is veeleer de rijkdom van de Europese geschiedenis, dat beide ideeën elkaar hebben beïnvloed en bevrucht. In deze brede en oude stroom nu staat ook de gedachtenwereld der Revolutie, met een sterk accent op een rationalistische humaniteitsidee, en als zodanig meer verwant aan de Stoa dan aan het Christendom — en toch ook weer niet zonder een accent van geweten, gevoel en religie (Rousseau!). In dezelfde historische stroom staat het moderne socialisme, sterk beïnvloed door Aufklärung, idealisme en moderne wetenschap en als zodanig stellig in zekere spanning met het Christendom en toch zonder dat Christendom niet denkbaar.

Indien wij, moderne socialisten, ons aan de Revolutie van 1789 innerlijk verplicht en ook tot op zekere hoogte verwant voelen, dan bejubelen wij daarmee nòch haar „burgerlijk” karakter nòch aanvaarden wij haar wijsgerig-ethisch-sociaal stelsel. Wij erkennen slechts — nog eens: niet meer, maar ook niet minder — dat in haar opnieuw geworsteld is om mensenwaarde, vrijheid, rechtsgelijkheid, broederlijke gemeenschap. In de worsteling der eeuwen is de Revolutie slechts één periode; haar inhoud der ideeën slechts een toen historisch mogelijke, dus vergankelijke en beperkte.

Zoals de socialistische strijd slechts één periode is, en ook deze is niet zonder beperktheid en menselijke dwaling. Men stare zich niet blind op het beperkte en gebrekkige — al mag het óók niet verdoezeld worden; men zie dit stuk „historische tijd” óók in het licht van eeuwige inhoud en zin.

Condorcet

en de filosofie van de vooruitgang

I.

In een uitvoerig gedocumenteerd standaardwerk, heeft de Parijse hoogleraar Daniel Mornet ons de geestelijke voor- geschiedenis van de Franse Revolutie uiteengezet,¹⁾ en door zijn boek is ons historiebeeld in dit opzicht geheel veranderd. Beschouwde men vroeger veelal, op het voetspoor van Taine's *Origines de la France Contemporaine*, de Grote Omwenteling als het geesteskind van enkele zéér invloedrijke figuren (hetzij bevrijders of volksvergiftigers) — thans zien wij de revolutionaire ideologie als de uitkomst van een bijzonder langdurige en betrekkelijk massale, samengestelde ontwikkeling. Neen, de leuze „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap” werd niet bij verrassing aangeheven: bijna 100 jaar van oppositioneel denken was daaraan voorafgegaan. Een kleine eeuw van strijd voor verdraagzaamheid, rechtszekerheid, staatsvorming volgens Engels model — mensenrecht. Theorieën werden opgesteld, zonder dat men ze echter kon toetsen aan de praktijk. Tussen geestesleven en despotisch staatsbestel bestond een luchtledig. Illusies hadden een taai leven, omdat men ze niet behoefde te brengen in het volle leven, buiten de veilige broeikas van studeerkamer en debat-salon. Tegenstrijdigheden kwamen niet tot oplossing, omdat de kampioenen der verschillende denkbeelden over en weer toch een schijneenheid vonden in hun gezamenlijk front tegen het absolutisme. Zo kwam het, dat, toen het beslissende ogenblik aangebroken was, onervaren politici het roer in handen moesten nemen, geleid door betrekkelijk ongerijpte begrippen, welke zij hadden ontleend aan zo uiteenlopende denkers als Voltaire, Diderot en Jean-Jacques Rousseau.

¹⁾ Daniel Mornet, *Les Origines intellectuelles de la Révolution française*, Paris, Armand Collin, 1933, 552 blz.

Men heeft den staatslieden van de Revolutie voor de voeten geworpen, en in het bijzonder Robespierre, dat zij leefden met *abstracties*. Die opmerking is even gerechtvaardigd als... onrechtvaardig. Want inderdaad waren de mannen van de Nationale Conventie veelal echte „ideologen”...., maar had de despotie hun en hun voorgangers ooit de kans gegeven om iets anders te worden? Men heeft meesmuilend gesproken over „onbekookte, verwarde theorieën”...., maar wat kon de Revolutie anders zijn dan een zeer veelvormige beweging, die geestelijk uitmondde in een fel beleden, wel troebel, maar zeker niet onvruchtbaar beginselprogram? Plotseling, schier zonder zakelijke voorbereiding, moest de sprong in het concrete worden gewaagd. Van de ene dag op de ander wordt de politiek geïmproviseerd en krijgt ook de filosofie van de vooruitgang zijn beslag.

Wie deze filosofie wil kennen en wegen, moet te rade gaan bij den Girondijnsen staatsman en denker ex-Markies de Condorcet, die tijdens het Schrikbewind de ten dele uitgewerkte schets schreef voor een *Historisch Overzicht van de Vooruitgang van de Menselijke Geest*. Hier hebben de Achtste Eeuw en de Revolutie hun laatste woord gesproken. Laat ons nagaan wie deze schrijver was en wat zijn blijvende waarde is.

In tegenstelling tot zovele anderen, blijkt Condorcet reeds vóór 1789 een figuur van betekenis. Van 1770 af bekleedt hij in het wetenschappelijke en mondaine leven een eervolle plaats. Als een spons schijnt hij zich vol te zuigen met alle wiskundige ontdekkingen en economische onderzoekingen van zijn tijd, om ze later geestdriftig te populariseren. Een oorspronkelijk navorser is hij niet, maar hij verstaat de kunst, om de wijsgerige synthese te geven van andermans analytische arbeid. Het lezen van de *Encyclopédie* brengt hem in verrukking; het bewustzijn, dat de menselijke geest steeds voorwaarts dringt in het rijk der duisternis, brengt hem in verrukking.

Condorcet is van 1743, dus bijna vijftig jaar jonger dan Voltaire; dertig en één-en-dertig jaar jonger dan Diderot en Jean Jacques Rousseau. Wat voor deze pionniers moeizame bevrijding was, wordt voor hem blijde vervulling. Hij maakt zich carrière in de Academie van Wetenschappen, waarvan hij sinds zijn zes-en-twintigste jaar lid en later secretaris is; hij spreekt er klassieke herdenkingsredevoeringen uit bij de dood van grote geleerden. Bovendien houdt hij zich actief bezig met staathuishoudkunde, en, als leerling van den tra-

Condorcet vergiftigt zich in de gevangenis van Bourg-la-Reine, om aan het schavot te ontkomen

gisch mislukten staatsman Turgot, schrijft hij een grote verhandeling over (hoe kon het anders?) het brandende vraagstuk van de graanhandel.

Deze encyclopedisch ontwikkelde geest is dus een generatie jonger dan de grote Encyclopedisten. Doch ook heel wat ouder dan de voormannen der Revolutie: Robespierre is van '58, Danton van '59, Camille Desmoulins van '60. Tussen de mannen van de Idee en de mannen van de Daad, staat hij als verbindingsschakel. Zijn, zoëven genoemde *Schets*, geschreven onder levensgevaar tijdens het Schrikbewind, is er het bewijs van: een consequente samenvatting van de gehele leer der „Verlichting”, maar tevens van het optimistische toekomstgeloof der Revolutie.

Het pleit voor Condorcet's karakter, maar ook voor de innerlijke kracht van zijn overtuiging, dat hij dit blijmoedig-vertrouwende boek heeft kunnen schrijven, tijdens en na de val van zijn partij, terwijl hij reeds stond op de zwarte lijst van het Comité voor Openbaar Welzijn. Hier en daar moge hij met bezorgdheid spreken over stormen en draaikolken,

die de vooruitgang der Vrijheid komen bemoeilijken, doch steeds weer ziet hij de afschuwelijkheden van de Terreur als voorbijgaande bijkomstigheden. Wanneer hij zich tenslotte, in de nacht van 7 op 8 April 1794, te Bourg-la-Reine, vergiftigt om aan het schavot te ontkomen, beschouwt hij zijn dood als een misverstand zonder veel historische betekenis. In het aangezicht van dit tragisch einde, mag men zich niet te veel goedkope spot veroorloven. Wij benaderen dus Condorcet en zijn werk met alle eerbied, waarop zij aanspraak mogen maken. Wat was zijn filosofie?

II.

De *Esquisse d'un Tableau historique des Progrès de l'Esprit humain* geeft niet alleen in negen „tijdperken” een terugblik op de ontwikkelingsgang der mensheid: in een tiende „tijdvak” volgt ook een vergezicht in het land der toekomst. En het ons overgeleverde fragment uit dat deel begint met de volgende woorden, waar wij den gehelen Condorcet in schijnen terug te vinden:

„De uiteenzetting van de middelen om moraal en rede van een geheel volk te vormen, behoort tot dit laatste tijdvak, welks begin zojuist is ingeluid door de Franse Republiek, terwijl zijn oorsprong zo luisterrijk te stellen is tussen de laatste orkanen, die de domheid („l'erreur”) heeft kunnen opwekken uit de diepte van haar duisternis, en de eerste stralen van het kalm-verheven rijk der waarheid.”²⁾

Door „de waarheid” zal dus niet alleen „de rede” der volkeren worden „gevormd”, maar ook hun „moraal”. Hoe stelt Condorcet zich voor, dat dit in zijn zal gaan?

De volgende zin geeft onmiddellijk een begin van antwoord: „De mens besluit altijd tot de handeling, die hem het meeste geluk belooft”.

Dit „geluk” kan van verschillende hoedanigheid zijn, van hoger of lager orde, van langdurige of van voorbijgaande aard; de één zal het zoeken in de zonde, de ander in de vermijding daarvan, ter voorkoming van onaangenaam berouw; allen echter zoeken op hun manier bevrediging van eigen behoeften. In deze omstandigheden is het de taak van wetgeving en volksopvoeding, om te doen inzien, dat het in 's mensen welbegrepen, hoogste en duurzaamste eigenbelang is, zó te handelen, dat hij niet in strijd komt met wat het Opperwezen wil en wat de maatschappij van hem eist.

In een land met slechte staatsinrichting zal het onmogelijk

²⁾ *Oeuvres de Condorcet*, publiées par A. Condorcet O'Connor et M. F. Arago, Paris, Firmin Didot, 1847, t. VI, p. 515.

zijn, als een goed mens te leven. Immers, men zal daar trachten zijn geluk te zoeken, en botsen op het soortgelijke (en daardoor tegengestelde) verlangen van zijn medeburgers. Er zullen ergens b.v. tyrannen en onderdrukten zijn — welnu, wat is natuurlijker, dan dat de koning zijn geluk zoekt, door aan zijn heerszucht de vrije loop te laten? Zolang er een domme volksmassa bestaat, zal bij de regeerders de verleiding té groot zijn: zij zullen de „dupes” bedriegen. Wanneer dit echter anders zou zijn — wanneer de gelijkheid verwezenlijkt en de volksopvoeding opgebouwd was —, dan zouden de dwaalwegen van het menselijke geluksinstinct afgesloten worden, en men zou als het ware verplicht zijn, om de paden der Rede te bewandelen. En niet alleen zou de mensheid dan braver worden, doch ook gelukkiger, want van nature, zegt Condorcet, verlangt de mens niets liever, dan deugdzaam, harmonisch en in overeenstemming met zijn soortgenoten te leven.

Men ziet, hoe deze opvattingen ten dele teruggaan op die van Rousseau: *van nature* is de mens goed, en het zijn de instellingen van staat en maatschappij die hem hebben bedorven. Zo leerde Jean-Jacques — zo leert ook Condorcet. Maar het begrip „van nature” betekent bij hen beiden toch iets geheel anders, ja, iets tegenstrijdigs. Rousseau gelooft, dat de mens zich van zijn „natuurlijkheid” steeds verder heeft verwijderd — noodlottigerwijze. Condorcet echter is te veel wetenschapsman, te veel verbonden met het cultuurleven van zijn tijd, om te menen, dat het beter zou zijn geweest, wanneer de mens zijn pelgrimstocht uit het natuur-„paradijs” niet ondernomen had. Hij meent, dat „deze stormachtige en moeizame overgang van een grove samenleving naar de staat van beschaving der vrije en verlichte volkeren géén degeneratie is van het menselijk geslacht, doch een noodzakelijke crisis in zijn geleidelijke opgang naar zijn absolute vervolmaking.”³⁾ Alle besef van erfzonde — bij Jean-Jacques (burger van het Calvinistische Genève) zo sterk ontwikkeld — is bij den naneef van de optimistische *Encyclopédie* geheel afwezig. Voor hem is de mens, als bij natuurwet, vatbaar voor vervolmaking. Lichamelijk ziet men het al, zegt hij: steeds knapper dokters bestrijden al radicaler de ziekten die onze dood verhaasten. Onsterfelijk worden we wel niet, maar bereikbaar is toch het ideaal, dat wij na een „natuurlijk” leven ook onze „natuurlijke” dood zouden sterven, door eenvoudige, zachte uitputting van onze levens-

³⁾ *Ibid*, blz. 38.

kracht.⁴⁾ En evenzo zal het eenmaal ook geestelijk gaan: eens komt de dag, dat de zon op aarde geen andere dan vrije mensen zal beschijnen, mensen, die geen andere meester boven zich erkennen dan de Rede...⁵⁾

Hoe kan dit ideaal worden bereikt? Voor Condorcet is het antwoord gegeven: schep enerzijds verhoudingen, die geen „onnatuurlijke” tegenstellingen tussen de mensen in het leven roepen — dan zal het redelijke geluk *mogelijk* zijn. Maar laat anderzijds die mogelijkheid tot *werkelijkheid* worden, door een stelselmatige *opvoeding*. Want natuurlijk gelooft de filosoof van de vooruitgang niet, dat men bij wetsbesluit vrije, redelijke en dus gelukkige mensen kan produceren: hij gelooft slechts, dat men langs wetenschappelijke (wij zouden zeggen: „planmatige”) weg kan komen tot een samenleving, waarin niet langer de ene mens den anderen een wolf is, een samenleving zonder tyrannen en... „kapitalisten” (het woord is bij Condorcet te vinden.)⁶⁾ En in die samenleving, zo voegt hij er telkens aan toe, zal het betrekkelijk gemakkelijk zijn, het natuurwetenschappelijk onderzoek onder de mensen te brengen, en aldus de „vooroordelen” aan te tasten, die de basis zijn van alle „onwetendheid”, „goedgelovigheid”, ongelijkheid en ellende.

Hoe wordt nu deze theorie uitgewerkt voor de practijk?

III.

„Que les institutions publiques s'unissent à l'instruction, aux lois, pour former un système fortement lié, dont l'effet nécessaire soit d'imprimer à l'homme un respect scrupuleux, inaltérable, pour la vie et la douleur de ses semblables; un profond amour de la justice; une vive horreur de toute oppression, de toute barbarie, et un mouvement habituel et prompt qui le porte à désirer, à vouloir le soulagement, le bonheur d'autrui, de même que son propre bonheur.”⁷⁾

Condorcet, *Esquisse etc., Fragment de la Xe Epoque*, p. 555.

Condorcet heeft, als goed zoon van de XVIIIe Eeuw, een onbegrensd vertrouwen in de wetenschap: niet alleen in haar mogelijkheid om alle mysteriën te doordringen, maar ook

⁴⁾ *Ibid*, blz. 272 vlg. Sainte-Beuve, die in een schandelijk-onrechtvaardig, maar verwoed-geestig artikel (*Causeries du Lundi*, III) over Condorcet's toekomstverwachtingen het zijne gezegd heeft, merkt boosaardig op, dat een dergelijk akelig-volmaakt paradijs een nieuwe doodsoorzaak zal kennen: overlijden door verveling!

⁵⁾ *Ibid.*, blz. 244.

⁶⁾ *Ibid.*, blz. 248.

⁷⁾ „Laten de openbare instellingen zich paren aan onderwijs en wetgeving,

om bij te dragen tot de zedelijke vervolmaking van den mens. Onderdrukking van boven en goedgelovigheid van beneden kunnen elkander in stand houden om de vooruitgang te remmen — doch hoe zal dat monsterverbond zich kunnen handhaven tegenover de zegevierende Filosofie? Iedere tyrannie steunt op domheidsmacht en wijkt voor het weten. Of liever: iedere tyrannie is een tyrannie over de geesten, en de bevrijding van de geest kan door de tyrannie niet worden overleefd. Zonder „bijgeloof” geen overheersing — daarom is, door de groei der wetenschap, de Revolutie onvermijdelijk geworden... en zeker van haar overwinning.

Wanneer er hier sprake is van „wetenschap”, bedoelt Condorcet vooral de exacte, de natuurwetenschap, al heeft hij ook in zijn onderwijsstelsel een belangrijke plaats ingeruimd aan de sociologie en de staatsinrichting. Voor hem blijft echter de kennis en beheersing der natuur de sleutel tot alle vooruitgang. Prikkelend formuleert hij het zelfs aldus: „Alle fouten in de politiek, de moraal, hebben tot grondslag: filosofische fouten, die op hun beurt verbonden zijn aan fouten op het gebied der physica. Er bestaat geen enkel godsdienstig stelsel, geen bovennatuurlijke buitensporigheid, of ze zijn gebaseerd op onwetendheid omtrent de wetten der natuur”.⁸⁾ Maar de wetenschap is niet alleen een aangelegenheid van kamergeleerden, en zeker niet in de XVIIIe Eeuw, wanneer duizenden burgers een huislaboratorium bezitten, en een medische operatie een wereldse gebeurtenis wordt, niet minder dan een nieuwe tragedie of een concert.⁹⁾ Met de wetenschap groeien popularisering en opvoedkunde, en deze beiden versnellen weer het tempo van het vrije onderzoek.¹⁰⁾ Aldus verliest „het vooroordeel” snel grond onder de voeten. Voor Condorcet is er geen twijfel mogelijk: deze wisselwerking kan in haar groei niet worden gestuit, de wetenschap zal steeds sneller terrein winnen op de Kerk, en dan zal slechts een Revolutie nodig zijn, om de laatste, vermolmde hindernissen uit de weg te ruimen.

om een sterk sluitend stelsel te maken, welks noodzakelijke uitwerking zal zijn, om den mens een nauwlettende, onveranderlijke eerbied in te boezemen voor leven en leed van zijn medemensen; een diepe liefde tot de gerechtigheid; een levendige afschuw van iedere verdrukking, iedere barbarij, en een in de levensgewoonten verankerde, snel optredende neiging om de verlichting van andersmans leed en andermans geluk te wensen, ja, te willen, evenals zijn eigen geluk.”

⁸⁾ Condorcet, VI, blz. 223.

⁹⁾ Mag ik verwijzen naar mijn boek over *Diderot* (Amsterdam, 1937)?

¹⁰⁾ Condorcet, VI, blz. 225 en 267.

Ik moet hierbij aantekenen, dat de wijze, waarop Condorcet bijna stilzwijgend aan het eigenlijke religieuze probleem voorbijgaat, niet kenmerkend is voor hem. Hij blijft in dit opzicht slechts de getrouwe zoon van zijn tijd, die in de Katholieke Kerk weinig anders zag dan een bekrompen, spanningloos, verwereldlijkt instituut, dat in haar toonaangevende kringen schaamteloos gemene zaak maakte met de schijnbaar sterkste, doch in wezen reeds allerzwakste politieke macht: het koningschap. Voltaire stond vrij dicht bij de in hofkring algemeen aanvaarde opvatting, toen hij het afschuwelijke woord uitsprak, dat „men God moest vinden, als Hij niet bestond”, en wel ten behoeve van het „lagere volk”. Werkelijk godsdienstig leven hebben de „filosofen” slechts zelden tegenover zich gevonden, en, wanneer zij het ergens aantreffen, maakten zij er met een eerbiedige buiging een boogje omheen, als om een zeldzaam, indrukwekkend, niet geheel verklaard natuurverschijnsel.¹¹⁾

Kan men dus, in de revolutionnaire gedachtengang, de godsdienst langzamerhand gaan verwaarlozen — anders is het met de staatsinstellingen en levensgewoonten. Hoe deze te wijzigen, in overeenstemming met de huidige stand der wetenschap? Twee middelen: wetgeving en volksopvoeding. Want: „Welke slechte gewoonte bestaat er, welk gebruik dat indruist tegen de goede trouw, welke misdaad zelfs, waarvan men niet de oorsprong en eerste oorzaak kan aanwijzen in de wetgeving, de instellingen, de vooroordelen van het land, waar men dit gebruik, deze gewoonte bestaat, of waar deze misdaad wordt begaan?”¹²⁾ Waarheid, geluk en deugd zijn verbonden; alle drie kunnen tot onbegrensde volmaaktheid worden opgevoerd door de Rede, die ons leert om der waarheid getrouw te blijven, en aldus ons geluk te verwerven door deugdzaam — d.w.z. evenwichtig — te leven. Bevrijdt dus den mens — bevrijdt de Redel! Laat aan de triomferende wetenschap de vrije loop¹³⁾ en . . . laat het grote Franse volk, dat vóórgaat in deze ontvoogdingsstrijd, zijn taal over de wereld verbreiden. . . .

¹¹⁾ Men zie hun vriendschappelijke houding tegenover de vervolgte protestanten in Frankrijk (de „Synode der Woestijn”), en hun dwepen met de Quakers.

¹²⁾ Condorcet, VI, blz. 263.

¹³⁾ Eén voorbeeld van Condorcet's hooggespannen verwachtingen in dezen: „De filosofie heeft niets meer te gissen en geen hypothetische speculaties meer te vormen; het is voldoende, om de feiten te verzamelen en te ordenen, en de nuttige waarheden aan te tonen, die voortkomen uit hun aaneenschakeling en hun geheel”. (blz. 20, inleidend hoofdstuk tot de *Esquisse*).

Zo is dus de Revolutie in een historisch verband geplaatst. Wat zal haar concrete politiek moeten zijn?

Zij zal door haar maatregelen de *gelijkheid* moeten bevorderen. Gelijkheid tussen de volkeren vooreerst: hier ontmoeten wij Condorcet's merkwaardige, echt Girondijnse, Frans-nationale internationalisme, dat Parijs tot de hoofdstad der wereld maakt, omdat het revolutionnair is. . . . Men weet, hoe snel deze, door Robespierre terecht zo fel bestreden, gezindheid oversloeg in een chauvinisme, dat de weg vrij maakte voor Bonaparte.¹⁴⁾ Maar behalve gelijkheid tussen de naties, ook gelijkheid naar binnen, tussen alle landskinderen. Gelijkheid in eigendom ware misschien een illusie, maar er naar streven moeten wij toch. Het zal de taak zijn van (hoe kon het anders?) de wetenschap, om de vooruitgang van het economische leven te verzekeren, onafhankelijk van de grote kapitalisten: de gelijkheid van onderwijskansen zal hierbij van de allergrootste betekenis zijn. Neen, grote vermogens zijn geen volksbelang! Maar ze liggen ook niet in de lijn der wetenschappelijke ontwikkeling: het Oude Régime heeft ze geschapen, door slechte instellingen en wetten¹⁵⁾ — het Nieuwe Tijdvak zal ze ongedaan maken, door betere verordeningen. . . .

Het revolutionnaire gezag zal geen nieuwe mensen scheppen. Het zal slechts de oude, eeuwige, d.i. eeuwig-zich-ervolvmakende mensen vrij laten. . . . óm zich te vervolmaken. Gezag is niets anders dan waarborg voor vrijheid, mens- en burgerrechten.¹⁶⁾

Ook economisch verwacht Condorcet hiervan een idylle. Wie het liberale beginsel der staatsonthouding wil gepredikt zien door een revolutionnair — hij ga te rade bij de *Esquisse*. Geen ogenblik van twijfel. Natúúrlijk zal de vrijhandel de vrede waarborgen en de verheffing van de koloniale gebieden verzekeren,¹⁷⁾ want hoe zou men oorlog maken tegen zijn beste klanten, en kaapvaart bedrijven wanneer men een reële suikercultuur kan opzetten? En even natuurlijk schijnt het den schrijver, dat ieders eigenbelang samenvalt met het belang der gemeenschap.¹⁸⁾

Zijn Rede en Wetenschap geen objectieve grootheden? . . .

¹⁴⁾ Vgl. een soortgelijk verschijnsel in het moderne Rusland.

¹⁵⁾ Condorcet, VI, blz. 524.

¹⁶⁾ *Ibid.*, blz. 180.

¹⁷⁾ *Ibid.*, blz. 240—241.

¹⁸⁾ „Wanneer de maatschappij geen ketenen oplegt aan de nijverheid, wanneer zij daarentegen de belemmeringen uit de weg ruimt, haar steunt tegen fouten en gebeurlijkheden, dan zullen alle krachten van de vrije nijverheid,

Laat het bedrijfsleven vrij en steun het onderwijs — geef den mens gelegenheid om zich alzijdig te ontwikkelen — waarborg hem, in de historische lijn, meer levenszekerheid en meer vrije tijd — onderricht hem in en na de schoolleeftijd omtrent de wetten der natuur en der economie, benevens over de rechten van den mens — en Gij zult een mensengeslacht kweken, dat republikeinse burgerdeugden paart aan een juist inzicht omtrent het welbegrepen individueel eigenbelang (die twee gaan trouwens principieel samen). Misschien zal daarbij dan ook nog een plaatsje overblijven voor de schone kunsten... die overigens nagenoeg bijproducten van de wetenschap zijn. Kort en goed: het Licht zal schijnen, liefde zal heersen te midden der vrije en gelijke zonen en dochteren van het verlorene volk.

Blijft de vraag, hoe wij, moderne socialisten, tegenover deze „filosofie van de vooruitgang” moeten staan.

IV.

Wij hebben hier ongetwijfeld tegenover ons een historische conceptie, een opvatting van den mens, die niet zonder grootsheid is. Evenals Bossuet een eeuw tevoren een boek had geschreven, dat niets anders wilde, dan Gods hand volgen in de wereldgeschiedenis — zo heeft ook Condorcet een soortgelijk doel gehad, maar dan verwereldlijkt, in deze zin, dat voor hem *de ontwikkeling van de „Rede” de inhoud der historie is*. En deze historie zou dan nu eindelijk, met de Revolutie, gaan beginnen.¹⁹⁾ Vandaar de nieuwe republikeinse kalender met zijn prachtige namen der maanden; vandaar het instellen van een nieuwe jaartelling — dat alles komt voort uit één gezindheid.

Men heeft hier dikwijls gesproken over „onhistorisch denken”: het zou dwaas zijn, zó plotseling een nieuw tijdvak te laten beginnen, bij regeringsdecreet. Ik acht dit verwijt, wat Condorcet betreft, onverdiend. Want, evenals de natuur, maakt de geschiedenis wel degelijk „sprongen”, en dat de Franse Revolutie er zo één geweest is — evenals de Nederlandse Opstand, de Roemrijke Omwenteling in Engeland en de Amerikaanse Vrijheidsoorlog — kan moeilijk worden

aangemoedigd en stuk voor stuk gericht op het eigenbelang, tezamen gaan voor het belang van allen; zij zullen dan die groeiende welvaart scheppen, zonder welke iedere samenleving kwijnt en verzwakt”. (*Ibid.*, blz. 537).

¹⁹⁾ Ook bij Marx vindt men deze gedachte, dat bij de (in het geval: socialistische) omwenteling de menselijke „prachistorie” zal beëindigd worden.

betwist. Gewettigd ware de tegenwerping slechts, wanneer de revolutionairen hier de contiuniteit verloochend hadden, wanneer zij de voorstelling hadden gekoesterd, dat zij als uit het niets hun Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap konden scheppen.

Doch de schrijver van de *Esquisse* heeft juist getracht, om aan te tonen, hoezeer de Revolutie een stuk traditioneel-menselijke opgang betekent. „Onhistorisch denken” kan men niet verwijten aan den man, die zijn schets van het negende tijdperk eindigt met de betuiging, dat een zeeman, als hij de schipbreuk ontgaat wijl hij tot juiste plaatsbepaling in staat is, „zijn leven dankt aan een theorie, die, langs een keten van waarheden, teruggaat tot door Plato gedane ontdekkingen”.²⁰⁾ Condorcet's geschiedbeschouwing moge eenzijdig geweest zijn — „onhistorisch” was zij niet.

En stond zijn optimistische mens-beschouwing zo zeer buiten de werkelijkheid, als men wel heeft gezegd? Ook daarvan ben ik niet zo zeker, al zien wij de dingen vandaag minder eenvoudig en rechtlijnig. Condorcet gaat uit van 's mensen onbegrensde mogelijkheid tot vervolmaking („perfectibilité”) en natuurlijk zullen de Calvinisten (ook de socialistische) hiertegen de erfzonde in het geding brengen. Inderdaad is het duidelijk, dat de XVIIIe eeuwse filosofen te lichtvaardig hebben geoordeeld over de aantrekkingskracht van het kwade, het driftenleven in ons, de meedogenloze drang tot zelfbehoud en voortplanting. Maar zij hebben m.i. toch de enige begaanbare weg gewezen, door te getuigen, dat onze bestemming *als mensen* elders ligt dan in dit instinct en deze strijd om het bestaan: in de zelfverwezenlijking n.l. van onze *Rede*.²¹⁾

Wanneer Condorcet dan ook in de geschiedenis een lijn ontdekt van *steeds grotere bewustheid* bij *steeds grotere mensengroepen*,²²⁾ dan is daarmee inderdaad een tastbare *voortgang* aangewezen, in de richting van het Rijk der Rede. Hier staan wij naast den XVIIIe-eeuwer.

Wij zien in de „voortgang” dus méér dan een dwaze illusie, al geloven wij niet langer, dat wij te doen hebben met een betrekkelijk eenvoudig, ononderbroken groeiproces. Wij

²⁰⁾ Condorcet, VI, blz. 235.

²¹⁾ Ik heb er al op gewezen, dat het begrip „Rede” vrijwel gelijk kan worden gesteld met een aardse toepassing van het Godsbegrip. Vandaar dat Robespierre kon komen tot een „eredienst der Rede” in optima forma!

²²⁾ *Esquisse, passim*. Ook de geschiedgeschieding zal daarmee rekening moeten houden: ook zij zal, van individualistisch, sociaal moeten worden (blz. 232/233).

menen inderdaad, dat het evenzeer mogelijk is, den mens in gezonde verhoudingen te doen opbloeien, als om hem geestelijk en zedelijk te zien verwilderen en degenereren onder een b.v. fascistisch regime, of een ouderwets-barbaars straf-systeem. De mens is „noch engel noch beest”, doch hij draagt beide elementen in zich, en *beide zijn voor ontwikkeling vatbaar*. Dat de sociaal-politieke instellingen en de opvoeding hier veel kunnen bereiken, staat voor ons vast: in zoverre zijn wij Condorcet's directe erfgenamen.

Wel staan wij uiterst weifelend tegenover de voorstelling, als zou de natuurwetenschap „in laatste instantie” ook de Rede zelf, en de enige stuwkracht van de ontwikkeling zijn, via techniek, filosofie, onderwijs en staatkunde. Dan is de Marxistische beschouwing, die de productieverhoudingen als de grondslag van alles ziet, ongetwijfeld dichter bij de werkelijkheid. Voor ons echter zijn wetenschap en economie beide onderdeel van een groter organisch geheel: de menselijke, historische samenleving. Nu eens beïnvloeden zij de andere onderdelen, dan weer worden zij beïnvloed en steeds beïnvloeden zij elkander. Of liever: dat alles gebeurt voortdurend tegelijkertijd; de gemeenschap der met rede begaafde mensen beweegt zich voort (in tegenstelling tot de zonder bewuste historie voortlevende diersoorten), gedreven door wat de één „God” noemt en de ander: „haar bijzondere menselijke bestemming”. In de XVIIIe eeuw was de natuurfilosofische vooruitgang het klaarblijkelijkst geweest, gelijk de technisch-economische in de volgende tijden, of zoals de sociaal-religieuze ordening in de Middeleeuwen het sterkst de aandacht trok en de cultureel-artistieke ontplooiing tijdens de Renaissance. Doch alle elementen zijn steeds tegelijkertijd aanwezig, bovendrijvend of latent.

Hier hebben wij dan de vinger gelegd op één van Condorcet's eenzijdigheden. Hij heeft iets van den kamergeleerde, van het soort „intellectuelen”, waartegen het moderne irrationalisme in verzet komt. Van de strijd om het bestaan vindt men bij hem weinig, evenals van de niet-klassieke kunst. Slechts bij een lyrische beschrijving van de liefde komt deze gestyleerde man gelukkig uit de plooi. Van verwoestende hartstochten weet hij weinig — ook het Schrikbewind gaat langs hem heen.

Misschien, dat hij daarom het vraagstuk van orde en gezag — het kernprobleem van het moderne socialisme — niet heeft gezien. Dat een staatkundig vrij mens zedelijk zeer onvrij — d.w.z.: hebzuchtig, jaloers of tyranniek — zou

kunnen zijn, schijnt hij niet te hebben bevroed. Hij constateerde, hoe de dictatuur van een onmachtige, verrotte koninklijke klik de mensen bedierf (en daarin vergiste hij zich niet), en concludeerde onbewust, dat men „dus” de mensen maar van deze overheersing behoefde te verlossen om hen te verbeteren. Hij begreep niet, dat iedere Revolutie slechts een *wisseling van gezag* kan zijn, en geen opheffing daarvan. Zijn misvatting heeft trouwens tot diep in het Socialisme doorgewerkt.

Het duidelijkst echter komt Condorcet's vergissing aan de dag, waar hij zijn economische idealen bespreekt. Hij wil een samenleving, wel met zekere verschillen, maar zonder kasten, standen of klassen en hij meent hier toe te kunnen komen door een absolute vrijheid, zonder te beseffen, dat iedere sociale orde — en zeker een rechtvaardige — moet worden georganiseerd... tegen bepaalde belanghebbenden in. Robespierre was dit doctrinaire, wereldvreemde liberalisme (helaas!...) al voorbij: door de politieke praktijk werd hij genoopt tot de Terreur. En de latere Marxisten vulden hun theorie over het „afsterven van de Staat” aan met een paragraaf over het Sociaal Schrikbewind, de „dictatuur van het proletariaat”...

Zo vinden wij bij Condorcet, op de drempel van de XIXe eeuw, een samenvatting van het liberale denken, in al zijn grootheid en beperking. Wij treffen er aan: een geloof in den mens, dat bergen verzet, maar zware oogkleppen heeft. Een weldadig verkwikkende verknochtheid aan de humanistische vrijheidsidee en aan het beginsel der gerechtigheid, als enige waarborg voor de komende broederschap. Maar tevens een gevaarlijke aanbidding van wetenschap en techniek, wier luister zal afstralen op de kapitalisten. Een intellectualisme, dat zelfgenoegzaam zal worden, zodra het intellect ophoudt, revolutionnair te zijn.

Wie Condorcet leest, begrijpt de noodzakelijkheid van de sociale democratie, als voortzetting, aanvulling... en tegenhanger van het liberalisme.

Robespierre

en

Danton

DOOR H. BONGER

Herdenkt men de Franse revolutie, dan herdenkt men twee van haar grote zonen, Robespierre en Danton, niet alleen omdat hun rol in de loop der gebeurtenissen zo belangrijk is geweest, maar ook omdat deze beide namen ononderbroken tot vandaag toe een magische aantrekking hebben uitgeoefend op allen, die zich met maatschappelijke of politieke vraagstukken bezig houden.

Lange tijd gaan hun wegen, Robespierre als afgevaardigde van de derde stand, Danton als leider van de volksclub der Cordeliers, samen in de strijd tegen koning, adel en hoge geestelijkheid, en ook gaan zij samen in hun opvattingen over de rol van de „passieve” burgers: de arbeiders zonder bezit, de 4e stand; het is juist in de grote tegenstelling tussen de Gironde (de typische 3e stand vertegenwoordigers, te vergelijken met onze vrijzinnig-democraten, dus de bourgeois) en de Montagne, die naast de steeds machtiger wordende Jacobijnenclubs, naast de „Liberté” ook op de „Egalité” nadruk legde, dat Danton zich bij de meer links gerichte Jacobijnen aansluit. Echter in de laatste periode der revolutie, de terreur, waarin Robespierre tot dictator van Frankrijk geworden, met uiterst extreme en bloedige middelen, hoewel tegen zijn principes, het vaderland meende te moeten redden van buitenlandse en binnenlandse vijanden, worden zij onverzoenlijke tegenstanders. Danton de „moderaat”, die aan de bloedige terreur een einde wil maken, Robespierre de rechtlijnige fanaticus, die iedere gematigde als revolutie verrader uit de weg ruimt.

Alvorens, zeer in het kort, hun optreden in de revolutieperiode te schetsen, dien ik nog eens op twee belangrijke feiten ten aanzien der revolutie te wijzen.

Ten eerste werd de revolutie als zodanig gewild door geen enkele afgevaardigde van de 3e stand toen deze samenkwam op 5 Mei 1789, daartoe bijeengeroepen uit het motief waar meer absoluut geregeerde staten aan lijden, geldgebrek. De koning werd unaniem toegejuicht, republikeinen waren er nauwelijks of niet. Het is uitsluitend te wijten aan de bekrompen, domme, reactionaire politiek van de omgeving van Lodewijk de zestiende, dat de eerste revolutionaire daad, het zich tot Nationale Vergadering verklaren van de 3e stand, haar beslag kreeg. Historisch materialistisch is deze houding van hof en adel wel te begrijpen, maar de nadruk moet vallen op het feit dat wel de democratische gedachte sterk leefde, maar een sociale en politieke *revolutie* niet werd gewenst.

Ten tweede is de Franse revolutie een omwenteling die de derde stand (werkgevers, kooplieden en intellectuelen), die voor het merendeel welgesteld waren, politieke rechten heeft gegeven, waar zij voordien geheel van verstoken waren. De arbeiders bezaten geen klassebewustzijn en hadden vrijwel geen leiders. Dit is, wanneer men nu de Franse revolutie beschouwt, het feit dat nooit uit het oog mag worden verloren. Het kiesrecht bleef aan bezit verboden („*marc d'argent*”), de scheiding tussen actieve en passieve burgers maakte al gauw dat de „*Egalité*” alleen gold als gelijkheid voor de wet; een werkelijke gelijkheid heeft er de eerste jaren der revolutie niet geheerst. Later toen het tempo der revolutie zich steeds meer versnelde is het algemene kiesrecht ingevoerd, maar daar staat direct weer tegenover dat de vrijwel met algemene stemmen aangenomen „*loi le Chapelier*” die arbeiders het recht van vereniging en vergadering verbood, die de werkgevers strenge sancties gaf op werkstakingen, de gehele revolutie toch het karakter van een burgerlijke revolutie verleent. Deze wet „*le Chapelier*” is de bij uitstek reactionaire wet gebleven die een geleidelijke ontplooiing van de arbeidersrechten tientallen jaren geremd heeft.

Robespierre, aanvankelijk een onopvallend advocaat, afgevaardigde van Atrecht in de Nationale Vergadering, is pas na de dood van Mirabeau een belangrijke rol gaan spelen. „Hij zal het ver brengen, want hij gelooft alles wat hij zegt”, zeide Mirabeau van hem. Hij is een humorloze, zeer principiele, van literaire ambities voorziene, eierzuchtige politicus, die zich een zekere reputatie verwerft in de Jacobijnenclub, het begin van een politieke partij, waar de debatten van de Nationale Vergadering werden voorbereid. De „*vertu*”, een vaag begrip, het best te omschrijven met burger-

deugd, liefde voor de revolutie en later voor de constitutie, heeft bij de volgeling van Rousseau een inhoud, die later meer in terminologie van een godsdienstige secte zal thuis horen dan bij een politicus „We hebben geen priesters hier nodig” wordt hem nu al toegevoegd na zijn oprechte, maar vaak holle redevoeringen.

Zijn slagzin „waar grote rijkdommen zijn is de „vertu” in gevaar” is de ondergrond van al zijn sociale opvattingen, en ook hierin schuilt de oorzaak van het feit dat velen later Robespierre als een voorloper van het socialisme hebben willen zien. Bij het beëindigen van de werkzaamheden der Nationale Vergadering (30 Sept. 1791) is Robespierre een der beroemdste afgevaardigden, ook bij de 4e stand, waartoe zijn meesterlijke aanvallen op de ondemocratische „*marc d'argent*” niet weinig hebben bijgedragen. Een onvergeeflijke fout van de overigens vérblickende politicus, is zijn voorstel waarin de leden der Nationale Vergadering niet herkozen zouden kunnen worden in de komende Wetgevende Vergadering, een maatregel die tot gevolg heeft gehad dat 1e minder bekwame leden zitting zouden nemen in de Wetgevende Vergadering en 2e dat er in de verschillende clubs een contingent welervaren critici zijn gekomen die de partijtegenstellingen versterkt hebben, zonder dat zij de verantwoordelijkheid van het regeren bleven behouden.

Zijn waarlijk grote tijd breekt aan in de tijd van het oorlogsgevaar. Robespierre is één van de zeer weinigen die heeft ingezien hoe gevaarlijk een buitenlandse oorlog, met haar onvoorziene wendingen, voor de revolutie zou kunnen worden. In talloze magistrale redevoeringen waarschuwt hij het volk en becritisceert hij de heethoofdige Franse oorlogsdrijvers (onder leiding van Brissot) die aan de Europese volken met het zwaard de vrijheid willen brengen. Het is een feit gebleken dat men door die oorlogspolitiek het hof, dat de oorlog wenste, in de kaart speelde. Hij voorspelt dat het Franse volk aan het einde van de oorlog een Caesar of een Cromwell zou vinden.

Zonder de buitenlandse oorlog geen terreur. Volgens velen moest, nu de oorlog wel was uitgebroken, de democratie tijdelijk, als noodmaatregel, ter zijde geplaatst worden; eerst de binnenlandse en buitenlandse vijanden afslaan. De doodstraf, waar Robespierre vroeger meesterlijk tegen had gesproken, is een der noodmaatregelen, en langzamerhand begint hij, lid van het „Comité van nationale veiligheid” één dictatoriale rol te spelen in Frankrijk. Hij zet de aanval tegen

De laatste nacht van Robespierre

de Gironde in, de guillotine woedt steeds sterker, de koning is inmiddels onthoofd, en Robespierre gaat geheel te werk volgens het door St. Just geformuleerde principe: „Wat vormt een republiek? De totale vernietiging van al wat haar in de weg staat.” Zonder enige „menselijkheid”, maar volkomen oprecht aarzelt de fanaticus niet om allen die hij gevaarlijk acht voor de revolutie bijna zonder vorm van proces te laten onthoofden, daarbij steunend op de extremistische Jacobijnen van Parijs. Wel kon hij de terreur in gang zetten, maar haar gang matigen toen dat in zoverre mogelijk was dat het gevaar der buitenlandse vijanden afnam — dat vermocht hij niet meer. Aan zijn eigen middelen zou hij te gronde gaan. De uiterst linkse anti godsdienst fanatici onder Hébert kwamen eerst aan de beurt, daarna de „gematigden” (zij die de terreur wilden beëindigen), onder zijn vroegere intieme vrienden Danton en Desmoulins.

Couthon, St. Just en Robespierre zien de basis van hun aanhang smaller worden, en een verdubbeld extremisme, als in elke revolutie, in hun optreden is het gevolg. Wel is hij nog de heerser van Frankrijk bij de door hem gestichte, Rousseau

achtige „Eeredienst voor het Opperwezen”, zijn laatste redmiddel om weer een eenheid in Frankrijk te scheppen, maar tegenstanders uit alle kampen, schurken als Fouché en Tallien, de overgebleven Girondeleiders, Dantonisten, Hébertisten, en ook vele andere Jacobijnen werken aan zijn val.

Na een reeks van uiterst dramatische gebeurtenissen, eindigend met de aanval op de „tyran”, wordt hij met St. Just en Couthon op 27 Juli 1794 (9 Thermidor) ten val gebracht en de volgende dag onthoofd. De terreur was geëindigd.

Een in bijna alle opzichten antipode van Robespierre is de geweldige redenaar Danton, de man die voor eeuwig verbonden zal blijven aan de grootste daad uit zijn revolutionaire loopbaan, de redding van Frankrijk toen de Pruisen Longwy hadden genomen en voor Verdun stonden. „de l'audace, encore de l'audace et toujours de l'audace et la France est sauvée”¹⁾ waren woorden wier uitwerking in de „patrie en danger” („het vaderland in gevaar”) moeilijk overschat kunnen worden.

Danton was volksleider, vooral in de sectie van Parijs der Cordeliers, Danton organiseerde de bestorming der Tuilerieën (10 en 11 Augustus 1792), werd minister van Justitie en in die functie de sterkste figuur in het kabinet; leidde zonder scrupules een intrigerende vredespolitiek (Sorel noemt hem de enige werkelijk grote diplomaat der revolutie), wist, hoewel niet geheel overtuigend, de aansprakelijkheid voor de Septembermoorden van zich te wijzen, en heeft daarna voortdurend de nadruk gelegd op het feit, dat een sterke, wettige regering nodig was, opdat niet het volk zich zelf recht zou verschaffen. Meer en meer verzet hij zich tegen de voortwoedende terreur, hij acht het ogenblik gekomen om vrede te sluiten en te consolideren, op te houden met bloedvergieten en wordt daarom door Robespierre c.s. als verrader, als ondermijner van de revolutie beschouwd. Na een proces, dat niets met recht te maken heeft en waarin opzettelijk enkele financiële schurken gemengd waren om de aandacht van Desmoulius en Danton af te leiden, wordt hij onthoofd, martelaar voor het moderantisme, dat in dat stadium der revolutie bij de machthebbers met verraad gelijk werd gesteld.

„Laat mijn hoofd aan het volk zien, het is de moeite waard”, waren zijn laatste woorden, tot den beul gesproken. Zijn

¹⁾ „Stoutmoedigheid, nog eens stoutmoedigheid en altijd weer stoutmoedigheid, en Frankrijk is gered.”

gezegde „beter honderd maal ge Guillotineerd, dan zelf guillotineeren”, doet hem eer aan.

Jammerlijk is de zo verheven begonnen revolutie in bloed geëindigd; en pas later, onder Napoleon en na hem, kristalliseerden de grote idealen en overwinnigen uit in de „Code Civil” en later in de democratie, die in Frankrijk de diep verankerde regeringsvorm werd.

Ik zal hier niet ingaan op de allermoeilijkste vraag, die de revolutie ons stelt, n.l. of de terreur noodzakelijk is geweest of niet, maar wel moet gezegd worden, dat deze bloedige, onmenselijke periode vrijwel alle sympathie, die het buitenland aanvankelijk koesterde voor de revolutie, grondig heeft doen verdwijnen. Pas later, toen men de revolutie weer als een geheel kon beschouwen en de herinnering aan de onmenselijke moordpartij verflauwd was, zag men weer de idealen, die belichaamd in de „Rechten van den mens en den burger” het politieke credo zijn geworden voor alle democratische staten, die de vrijheid liefhebben en niet geneigd zijn zichzelf een „testimonium paupertatis”²⁾ toe te kennen door ideeën te hebben over staatsbestuur, waarin zij tot slaven en niet to burgers met medeverantwoordelijkheid worden. Dat zowel Robespierre als Danton in deze revolutie samen gestreden hebben lange tijd en beiden voor hun idealen gevallen zijn, is de rechtvaardiging van een herdenking van hen beiden in een herdenking van de revolutie.

Verder overal tegenstellingen. In karakter, in levenswijze, en ten dele ook in sociale ideeën, vooral in revolutionaire tactiek. Deze tegenstellingen hebben gemaakt, dat er in de geschiedenis van West-Europa moeilijk twee figuren te vinden zijn, die zo de historische wereld in twee partijen verdeeld hebben in het oordeel over hen. In het oordeel van het nageslacht zitten zij op een wip, nu eens is Danton, de redder van Frankrijk, de „Beethoven der revolutie” boven en de „bloeddorstige hyena, de Catilina” Robespierre geheel beneden, dan weer wordt Robespierre, de bringer van een nieuw evangelie, alleen te vergelijken met Jezus Christus, hemelhoog verheven en de „corrupte genieter, de barbaar Danton” wordt veracht naar beneden getrapt.

Men is „Robespierist” of „Dantonist”, zij zelf absoluut hebben louter absolute oordelen opgeroepen en juist over en met hun namen is een groot deel van de politieke strijd in

²⁾ Brevet van onvermogen.

Frankrijk pro of contra gevoerd, en is nog steeds niet uitgestreden. Robespierre, „de zondebok van de revolutie” (Napoleon), over wien „wel een vonnis is geveld, maar waarover geen proces is gevoerd” (Cambacérés) is op het ogenblik nog een der meest omstreden figuren uit de geschiedenis en geeft daardoor nog eens het bewijs van de door Romein op de historie betrokken zienswijze, dat het verleden „onvoltooid” is.

Andere tijden, andere oordelen.

Als eerste dictator is de belangstelling weer met vernieuwde felheid op hem gericht en door zijn verdedigers (die daarom aanvallers op Danton zijn) worden weer anderzijds de advocaten in Danton's proces opgeroepen. Beide partijen proberen de „légende Dantonienne” of de „légende Robespieriste” te doen eindigen en beide partijen strijden voor het eerherstel van hun held. Het is naar aanleiding van de geschriften over deze figuren, dat een studie over de Franse geschiedschrijving een vast uitgangspunt zou hebben.

Over deze „historische” strijd het volgende.

Danton was een practicus, had minachting voor alle theorie, was een oprecht revolutionair, verzette zich heftig tegen welke vorm van tyrannie ook, had (zonder onwetend of ongeletterd te zijn) een zeer mager sociaal en politiek programma. Eigenlijk kwamen daarop maar enkele artikelen voor: Strijd tegen onderdrukking; de revolutie moet slagen, de vrijheid is het hoogste goed; alle mensen zijn gelijk, en verder is alles „laissez faire, laissez aller” („op z'n beloop laten”).

Voeg daarbij, dat hij een typische zuidelijke Fransman was, vol ruwe humor, maar zeer goedhartig, ontembaar in energie, zeer weinig scrupuleus in geldzaken en levenswijze; een fundamenteel a-godsdienstg mens was, een afkeer had van elke abstractheid (volgens Taine is het mislukken der revolutie aan deze neiging tot classiek abstraheren toe te schrijven) en dat economische en sociale vraagstukken hem weinig beroerden, dan heeft men in het kort de verklaring van het feit, dat het liberale Frankrijk in hem, zonder grote onder-

Danton (schets, gemaakt bij zijn proces)

brekingen, dé held der revolutie heeft gezien. Ook zijn martelaarschap voor de „gematigdheid” en zijn dood door de guillotine hebben hem gemaakt tot „Ce bon Monsieur Danton”. De aanvallen zijn steeds gekomen van de zijde der mensen die hem corruptheid toeschrijven (hij zou van het hof geld hebben ontvangen, evenals Mirabeau, waarvoor hij zou trachten de leden der koninklijke familie te redden). Ofschoon er sterke aanwijzingen zijn, dat dit het geval is geweest, is het bewijs (ja ondanks Mathiez) nooit geleverd. Zeker is, dat hij nooit van zijn revolutietactiek is afgeweken door dat geld; ook zeker is, dat hij zeer „los” was in geldzaken.

Hiertegenover staat de „Incorruptible”, de ijzige, scrupuleuze Roberspierre, vol ideeën ontleend aan Rousseau, een typische ideoloog, die eerst door en uit de omstandigheden een sociaal programma heeft ontworpen, dat wel enige trekken gemeen heeft met de latere utopische socialisten, maar in wezen is Robespierre een „fraseur”, die de „vertu” boven alles stelt en hoewel hij de inhoud nooit geheel gedefinieerd heeft, alles aan dit vage begrip ondergeschikt maakt. Een staat van kleine „vertueux” bezitters, niet te veel en niet te weinig, zonder behoeften levend, als hij zelf, was zijn enige sociale ideaal. De „loi agraire” vond in hem een tegenstander en wat meer zegt, hij stemde vóór de wet Le Chapelier. Wat gemaakt heeft, dat velen hem als een voorloper van het socialisme gezien hebben, zijn zijn (later geformuleerde) principes over de bestaanszekerheid en de afschaffing van het erfrecht.

De eerste wetenschappelijke liberale revolutie-historici Thiers (die later de commune-opstand even fanatiek en bloedig als Robespierre geweest was zou onderdrukken) en Mignet verheffen Robespierre en Danton uit het dierenrijk (waartoe zij volgens de eerste pamflettisten, die ter ere van Napoleon schreven, behoorden) in het rijk der mensen, maar verafschuwen den bruto Danton en de bloeddorstige „bedenker” der terreur. De revolutie als geheel verheerlijkten zij voor het eerst, mede uit politieke overwegingen, tegen de reactionaire herstelde Bourbon-regering. De Juli-revolutie van 1830 is voor een niet onbelangrijk deel voorbereid door deze revolutie-geschiedenissen.

De eerste verdediger van Robespierre (dus aanvaller van Danton) is Babeuf, en vooral zijn medestrijder Buonaroti. Mateloos zijn zij in hun lof, vooral de laatstgenoemde; de vurige republikein Laponneraye voegt zich bij hen. „Jezus,

Rousseau en Robespierre" zijn de grootste mensen uit de geschiedenis. Men zou verwachten, dat over het algemeen de Utopische socialisten, in navolging van Babeuf, vereerders van Robespierre zijn, maar al snel komt er een scheiding tussen hen.

Cabet, de Engelse Chartist Bronterre O'Brien, Bucher, en vooral Louis Blanc vereren hem bovenmate, maar Blanqui en Proudhon achten hem van het begin af een „fraseur" zonder werkelijk inzicht in sociale vraagstukken. In deze mening zijn zij de voorlopers van de wetenschappelijke socialisten, die zich aansluiten bij het oordeel van Marx en Engels, voor wie Robespierre een „utopische ideoloog" was en Danton een groot revolutionair tacticus.

Blanc is tot aan Mathiez zijn belangrijkste verdediger in zijn voortdurende polemieken met de revolutie-geschiedenis die Michelet schreef aan de vooravond van de revolutie van 1848. Voor Blanc is de „Fraternité" het beslissende woord der revolutie. Voor de romanticus Michelet, in zijn magistraal epos der revolutie, is Danton de personificatie van het volk en is Robespierre alleen een „triste bâtard de Rousseau". Een gematigd (objectief) oordeel over Robespierre is in Frankrijk onbestaanbaar. Michelet in zijn verdediging van Danton krijgt de steun van Auguste Comte die Robespierre alleen maar kan noemen een ideoloog en een „formule qui parlait et qui marchait". Bekend is dat de roman over de revolutie van Carlyle (een geschiedwerk kan men dit niet noemen) een caricatuur bevat van „Seagreen Robespierre" (omdat hij een groene bril droeg) die, beladen met alle menselijke ondeugden, zijn bloedige gang gaat door de revolutie.

De volledigste biografie van Robespierre geschreven in Frankrijk is van de hand van de van elk sociaal inzicht gespeende Ernest Hamel. Dit boek is geen geschiedwerk maar een „Heiligenleven", mateloos in de verering van de nieuwe Christus, mateloos in de haat tegen de corrupte Danton. De schaal van Danton zakt, Robespierre komt naar boven.

Maar toch zal tijdens Napoleon III, en vooral na de val van dat régime, en tijdens de Franse republiek, liberaal, anticlericaal en anti-dictatoriaal, Danton de „officiële" held blijven der revolutie, (standbeelden worden er voor hem opgericht) en voor de terrorist zal de republiek geen sympathie koesteren. Frankrijk, dat over het algemeen veel kan „vergeten" en dan kan herdenken en met standbeelden en discourses eren, heeft naar Robespierre geen enkele straat-

naam kunnen noemen, voor hem geen borstbeeld kunnen onthullen, een eer die een man als Hébert zelfs nog te beurt is gevallen. De eerste werkelijk wetenschappelijke revolutiehistoricus Aulard, tezamen met zijn grote tegenstander, de door de Commune-revolutie tot grote minachter van het gewone volk geworden Taine, de eerste een enthousiast verdediger der revolutie en Danton's rol daarin, de laatste een psychiater die de grote ziekte van het Franse volk, de revolutie, analyseert, haten beiden Robespierre, beschouwen hem als een „waanzinnig geworden pédant”, hiermede van twee verschillende kanten werkend, de algemene opvattingen weergevend en ook de algemene opvattingen versterkend en leidend. Wel is Danton voor Taine ook een woeste barbaar, maar hij heeft een zekere grootheid, die de schrijver tevergeefs zocht bij alle middelmatigen. (Alle Jacobijnen zijn „charlatans d'esprit”).

Men zou tot nu toe de algemene conclusie kunnen trekken dat de meer links georiënteerde historici gepredisponeerd zijn om Robespierre als groot revolutieleider te zien, maar verder mag men deze conclusie niet trekken, omdat karakterverschillen en vooral geleidelijkheid of extremisme hun invloed doen gelden bij de beoordeling.

Jaurès is eigenlijk de eerste historicus, die niet alleen een goed inzicht heeft gehad in de economische gronden van de terreurperiode, maar die ook met meesterlijke objectiviteit de rol van Danton en Robespierre beoordeeld heeft.

Robespierre is voor Jaurès „een machtig principe der democratie”, maar alleen groot door het respect dat hij bij het volk bezat, verder een priester en een sectariër, die de tyrannieke gewoonte bezat alles naar zijn eigen geweten af te meten.

Om de balans der sociale rechtvaardigheid in evenwicht te willen brengen door alle ondeugden aan de kant der rijken te plaatsen en alle deugden aan de kant der armen, is voor Jaurès een illusie of een leugen, een naïviteit of een vuile berekening. Hij was oprecht, maar „sa pensée était courte”. („Zijn gedachteninhoud was beperkt”).

Danton begreep volgens Jaurès het beste de revolutie zoals hij was en bekommerde zich niet om een revolutie, zoals die had kunnen zijn. Daarom was hij groter dan Robespierre. Uit deze zin leren wij Danton, Robespierre en Jaurès beter kennen dan uit hele boeken van ongefundeerde historici. De socialist Jaurès en later met hem de socialistische Duitse Rijksdagafgevaardigde Herman Wendel, zijn de meest com-

petente Danton-verdedigers vanuit socialistisch oogpunt, Aulard, Madelin (hoewel monarchist) en de historicusstaatsman Barthou, van liberale zijde. Deze verdedigers waren nodig tegenover de meest begaafde Robespierriest, de vaag communistische tegenstander van Aulard, Mathiez. Zijn leven lang heeft hij getracht eerherstel te verkrijgen voor zijn veelgesmade held Robespierre, en heeft dat o.a. getracht door de volgens hem bestaande „légende Dantonienne” te vernietigen. Tegenover de stelling van Madelin „Robespierre tua par vertu”, stelt Mathiez de volstreckte noodzakelijkheid (economisch, ook door binnen- en buitenlandse vijanden) van de terreur, die geleid door Robespierre de revolutie en daarmee Frankrijk heeft gered. Danton is voor hem alleen maar „de grote omkoopbare”, noch in de tijd der revolutie zelf, noch later zou er veel over hem gezegd zijn, als niet het liberale Frankrijk zich van hem had meester gemaakt, om door „inlegkunde” een held te hebben die niet besmeurd was door het bloed der anti-liberale terreur. Zo onstond het sprookje over Danton. De strijd tussen Robespierriesten en Dantonisten is nu op z'n hoogst. Er wordt een vereniging in Frankrijk gesticht tot het onderzoek van Robespierre's leven, er komt een buste in het stadhuis van Atrecht, maar jammer genoeg is Mathiez ons een grote biografie over zijn held schuldig gebleven, wel heeft hij ons talloze interessante studies „autour de Robespierre” geschonken, en zijn werken omtrent de economische verhoudingen voor, tijdens en na de revolutie stempelen hem naast Michelet, Aulard, Sorel en Jaurès als de beste kenner der revolutieperiode. Is hij geslaagd in zijn poging tot eerherstel van Robespierre? Ten dele wel. Een school van historici heeft hij om zich heen verzameld, allen Robespierriesten (vooral ook heeft hij school gemaakt in Amerika), gelukt is het hem tallozen aan de corruptibeleit van Danton te doen geloven, maar een volledig eerherstel heeft hij niet bereikt. Volgens mij om de zeer eenvoudige reden, dat een land als het humanistische Frankrijk een Robespierre (ook al was het God zelf, uit Frankrijk dan), die de stelregel verdedigd heeft „zonder de terreur is de „vertu” niet veilig”, niet kan en wil aanvaarden, omdat hij buiten alle theorieën, idealen, sociale en ethische, een extremist is geworden van de ergste soort. Iemand die dichter staat bij sommige godsdienstfanatici dan bij politieke leiders in zijn starre, bloedeloze, humorloze idealen.

Was hij dan geen groot man; was hij dan niet oprecht, was

zijn rol in het oorlogsgevaar niet van groots formaat geweest? Zonder twijfel. Waren zijn democratische opvattingen niet zuiver en juist geweest van het begin af? Zonder twijfel. Was zijn opofferingsgezinde liefde voor de Franse revolutie en voor het volk niet boven alle twijfel verheven? Neen. Robespierre behoorde tot een mensentype (tallose psychiatrische studies zijn over hem verschenen) die zó intravert, zo naar binnengekeerd is (hij schreef nooit een hoofdletter, behalve bij het woord ik), dat letterlijk alles wat er gebeurde en wat hij deed op hem zelf betrokken werd, zonder werkelijke brede liefde voor medemens of medemens. Hij stond in het leven volkomen alleen; had een overgecompenseerd minderwaardigheidsgevoel zoals weinigen in de geschiedenis; of zoals een Frans psychiater het heeft uitgedrukt: „De revolutie was de staat van zijn ziel”. Het is geen wonder, dat de vreselijke figuur uit Vestdijk's roman „Mijnheer Visser's hellevaart” zich verwant voelt aan en bezeten wordt door Robespierre.

Hij is een typische, bijna klassiek tragische figuur: de moordenaar uit liefde, de vervolger uit angst voor vervolging, die alles *moet* doen tegen zijn „eigenlijke” aard in om zich te handhaven in de wereld.

Ieder die de vrijheid werkelijk lief heeft, ieder die Roosevelt (hoewel staatshoofd van een typisch kapitalistische staat) verkiest boven Stalin, zal Danton, met al zijn fouten, verkiezen boven Robespierre, de eerste moderne dictator in West-Europa.

Na een aanvankelijke bewondering voor Robespierre (of: schoon een man als Bakounin Robespierre verafschuwde en Danton hemelhoog prees en ook Kropotkin in zijn meesterlijk boek Robespierre een „ideoloog” noemt) ontdekte men na de revolutie in Rusland, ondanks Mathiez, dat Robespierre een soort super bourgeois was, tegenstemmer tegen de communistische akkerwet, voorstemmer voor de typisch anti-proletarische wet-Le Chapelier. Dus ook hier had Mathiez geen succes.

Het is een merkwaardig feit, dat de grote belangstelling voor Robespierre, juist als eerste moderne dictator, weer ontstaat in de dictatoriaal geregeerde landen: Italië en Duitsland. In de laatste 10 jaar zijn er in deze beide staten niet minder dan 8 biografieën over hem verschenen. Het laatste boek, een Duits geschrift van Müller, houdt een lichte critiek in op Hitler, waar hij Robespierre (voornamelijk ten aanzien

van de persvrijheid) behandelt. Voeg daarbij een 8-tal boeken in Frankrijk en Engeland (boven alles uit steekt de biografie in twee delen van J. M. Thompson) en twee Amerikaanse boeken, dan heeft men een indruk hoezeer deze man de historische wetenschap nog steeds bezighoudt, hoezeer men moeite doet om de caricatuur, overgaand in het vertekende portret, overgaand in de vage pasteltekening tot de fotografie te laten naderen, maar zoals bekend, bestaat ook daarin geen objectiviteit.

Wanneer men, om een inzicht te krijgen in de chaos van oordelen over de beide revolutionairen, nog wel uit één kamp, het sociaal-democratische, de moeite wil nemen om een artikel van Herman Wendel (de man die in de Rijksdagzitting, waarin de oorlog aan Frankrijk werd verklaard „Vive la France” durfde roepen) „Danton und Robespierre” (*Die Gesellschaft*, Band II, 1932) te leggen naast een klein artikel van den redactie-secretaris van dit tijdschrift, „Waarheen gaat Frankrijk? Van Robespierre tot Blum” (*De Toorts*, April 1937), dan zal men zien, dat er over geen enkel punt, zelfs bij gelijk gerichten, eenstemmigheid bestaat over Robespierre. Waar Brugmans zegt, dat Robespierre geniaal „vorm heeft willen geven aan maatschappelijke krachten”, maar dat het hem, omdat hij er te vroeg mee was, moest mislukken, (ook de stelling van de niet lang geleden verschenen biografie van Korngold, de secretaris der Amerikaanse partij) daar ziet Wendel hem juist als de grote rem op de logische (kapitalistische) ontwikkeling van de revolutie, die juist gevallen is, omdat hij de „maatschappelijke krachten” door zijn onmogelijke „moralische” ideologie ongebruikt heeft gelaten.

En volgens den schrijver van dit artikel, die aan de kant van Wendel staat, is er nog een reden waarom hij nooit naast Blum, noch welke democraat gesteld mag worden, n.l. om het feit, dat hij een dictatuur in optima forma stichtte en als zodanig „de vrijheid”, het eerste en belangrijkste woord der Franse revolutie, vermoord heeft in een waanzinnige poging om een deugdrepubliek te grondvesten waarin alleen Robespierre een goede burger zou zijn geweest.

De Franse Revolutie *en de* Beeldende Kunst

DOOR Dr. H. E. VAN GELDER

Als Anatole France in zijn prachtige Revolutieroman: *Les Dieux ont soif*, zijn hoofdpersoon, den kunstschilder Evariste Gamelin, gelegenheid geeft zijn inzichten in de Kunst uit te spreken, dan horen wij deze zeggen: „De herboren Fransen moeten al de overblijfselen uit de dagen van slavernij afwijzen: de slechte smaak, de slechte vorm, de slechte tekening. Watteau, Boucher, Fragonard werkten voor tyrannen en voor slaven; in hun werk mist men elk gevoel voor de juiste stijl of voor de zuivere lijn: nergens de Natuur, nergens de Waarheid: maskerades, poppengedoe, strikken en linten, piasserij. Het nageslacht zal hun lichtzinnige schilderijen verachten. . . . David heeft ons de weg gewezen; hij wendt het oog weer naar de Antieken; maar hij is nog niet genoeg eenvoudig, genoeg groots, genoeg naakt. Onze kunstenaars hebben nog heel wat geheimen te leren van de wandschilderingen van Herculaneum, van de Romeinse reliefs, van de Etruskische vazen”.

De romanschrijver geeft hier de sterke tegenstelling tussen de kunst van de periode van Lodewijk XV: het Rokoko, en die van de dagen van Robespierre: het Klassicisme. Hij geeft haar zelfs min of meer met de woorden van David, den grootste der Revolutie-kunstenaars, en hij brengt ons zo doende inderdaad midden in het probleem. Althans, zoals de medestrijder der Revolutie het zien moest. Dat is het

F. Boucher,
De drie Gratiën
(Louvre)

recht van den romanschrijver, maar de historicus kan na 150 jaren het geheel niet zo éénvoudig zien; voor hem is het probleem heel wat ingewikkelder; hij kan niet afwijzend staan tegenover wat Gamelin zo verachtend verwierp en hij weet, wat Gamelin niet kon vermoeden, dat de Revolutie der Nationale Conventie zou worden gevolgd door een nieuwe tyrannie en dat David met evenveel toewijding de „Kroning van Napoleon” zou contereiten als hij de „Eed in de Kaatsbaan” had in beeld gebracht!

Zo is in onze ogen de vraag naar de betekenis van de Franse Revolutie voor de Kunst een tweeledige. Er is vooreerst deze vraag, welke ontplooiing der Kunst de Revolutie zelve heeft gewenst, en daarnaast deze andere, eigenlijk meer be-

langrijke: welke ontwikkeling der Kunst de Revolutie heeft mogelijk gemaakt.

Bij de poging om op beide vragen een antwoord te geven, moeten wij enkele grondgedachten voorop stellen, welker uitwerking ons echter te ver zou voeren, en die dus slechts kort kunnen worden geformuleerd. Vooreerst, dat de economische en in haar gevolg de politieke ontwikkeling, die de Franse burgerij aan het bewind bracht, reeds vroeg in de achttiende eeuw begint, en even vroeg een geestelijke neerslag vertoont in de geschriften van filosofen, moralisten, mannen van wetenschap en letterkunde, wier werken op hun beurt hetgeen om hen heen geschiedt, zowel verklaren als sterk beïnvloeden. Voorts, dat diezelfde materiële en geestelijke invloeden ook werken op de kunstenaars, aan hun wijze van zien en opmerken richting geven en inhoud en vorm aan hun uitbeeldingen. Het ingewikkelde proces dezer beïnvloedingen, waarbij primaire en secundaire nauwelijks zijn te onderscheiden, daar een gestadige wisselwerking het onmogelijk maakt alle lijnen tot hun eindpunt te vervolgen, kan ons dan ook niet bezighouden. De uiterlijk gemakkelijker waarneembare verschijnselen kunnen ons toch echter wel doen vermoeden, wat er is geschied.

Het is inderdaad juist, dat de kunst van Boucher en Watteau met haar liefdegodjes en nymphen, haar toneelherders en herderinnen, haar Harlekijns en Pierrots een luchtige zinnelijkheid had, een fijne zwier en een aristocratische elegantie, welke doen begrijpen, dat zij behoorden bij het weinig degelijke hofleven van den Regent en van Lodewijk XV. Zij kon kwalijk zijn naar den smaak van de burgerij, — voorzover die niet hofkringen nabootste. Ook de geleerde en de filosoof mocht haar niet; de mannen van de Verlichting hadden andere idealen: een naderkomen tot de Natuur en de Waarheid, meer ernst en een dieper eerbied voor de Wetenschap. Zelfs in de hofkringen zelve, waar de kritiek der „Verlichters” als een onuitgesproken aanwezigheid toch haar uitwerking had, is tegen het einde van de regering van Lodewijk XV oververzadiging.

Aan de verschillende pogingen om iets anders te zoeken gaf een wetenschappelijke ontdekking een krachtige stoot en, in zekere zin, een uitkomst: de opgravingen van Herculanium, de kleine stad aan de voet van de Vesuvius, in de eerste eeuw na Chr. onder asregens bedolven en in de achttiende eeuw weer aan het licht gebracht. De bekoring van de

A Watteau,
De Onverschillige
(Louvre)

fresco's, het ornament, de kleuren en de stijl van het Romeinse rijk in zijn bloei veroverden de beschaafde wereld. Mevrouw de Pompadour ging in de nieuwe mode voor. Het ornament, dat wij in de stijlgeschiedenis als Lodewijk XVI aanduiden, is het resultaat van de enting van de Romeinse invloeden op de Franse smaak. Het verschijnsel uit zich op vrijwel alle gebieden der kunst: de architectuur, de beeldhouwkunst, de meubelkunst en kunstnijverheid, de schilderkunst. Voor de bouwkunst wijs ik slechts op het Parijse Pantheon met zijn zuilenrijen, door Soufflot begonnen in 1764, dus nog tijdens het Ancien Régime en op de Madeleinekerk door Vignon ontworpen in opdracht van Napoleon, aan het eind dus van ons tijdperk. Het Klassicisme komt niet minder typisch uit in de schilderkunst, en het begint eveneens reeds vóór dat het koningschap gevallen was. De strengheid, de scherpe tekening was een reactie tegen de zwerige lijn en de soepele bewegingen van het vorig tijdperk; de litteraire, filosofische, moralistische elementen in

de opkomende burgerij gaven tenslotte ook de onderwerpen der kunstvoortbrengselen aan. Dat de wel wat zwoele nymfen van Boucher werden vervangen door strenger exemplaren in klassieke houdingen was hun niet voldoende; het was niet meer de Liefde en de Lust, welke de Kunst moest uitbeelden, maar de Deugd en de Wijsheid. De gehele voorraadschuur van klassieke verhalen uit de strijd der Romeinen tegen tyrannie en barbaarsheid werd leeggehaald en in de dagen van de strijd tegen het koningschap en in de eerste tijd van de omwenteling zelf werd van de schilderkunst een wapen gemaakt in de strijd. Haar grote betekenis heeft deze periode der schilderkunst te danken aan het feit, dat een waarlijk groot kunstenaar in deze strijd vóórging, de leerling van Boucher, maar die daarna onder leiding van Vien in Italië werd gevormd, nu de profeet van de nieuwe ideaalen van burgerdeugd en staatsmanswijsheid werd: J. L. David (1748—1825). Een zeer treffend voorbeeld is zijn groot schilderij uit 1784: *de Eed van de Horatii*. Men ziet de drie zoons van Horatius op het zwaard, dat deze opheft de eed doen, dat zij hun leven zullen offeren in de strijd tegen de tyrannie. Het schilderij werd een leuze, David een gevierde; in de dagen der Nationale Conventie voorzitter der vergadering,

L. David, *De Eed der Horatii* (Louvre)

organisator van de grote Volksfeesten op het Champs de Mars. In een oproep van hem uit 1793 lezen wij: „Elk van ons heeft verantwoordelijkheid tegenover de Volksgemeenschap. De wetenschappen en de Kunsten moeten bijdragen aan de opvoeding en het geluk van de Massa. Zij tooien de Deugd met schoonheden, welke het Goede dierbaar maken voor den sterveling; zij leren de ondeugden te verafschuwen. . . . Te lang hebben de Tyrannen, die bang waren voor de edele vorm van de Deugd en die zelfs de gedachten niet vrij lieten, een teugelloos zedenbederf aangemoedigd en het ware genie verstikt. De Kunst is de nabootsing van het schoonste, het meest volkomene, dat de natuur ons biedt. . . . maar niet om de ogen te betoveren, maar om hen te laten doordringen in de ziel. . . . om de trekken van heldenmoed en burgerdeugd te ontdekken voor de ogen van het volk”. Het is de overbrenging in de taal van den volksleider van de woorden door den filosoof Diderot reeds jaren tevoren geschreven in zijn *Essai sur la Peinture*: „De Kunst heeft de taak, de grote en edele daden te vereeuwigen, de ongelukkige en beledigde deugd te eren, de ondeugd te brandmerken en de tyrannen schrik in te boezemen”.

Zo gaf de Revolutie aan den kunstenaar een taak en een programma. Davids leerlingen, als Regnault, Guérin, Gérard en Gros gaven het inhoud; zij vormen een school, welke echter niet boven David uitgekomen zou zijn, als niet nog één naam zou moeten worden toegevoegd: J. D. Ingres (1780—1867)! Hij zou het inderdaad verder brengen, maar het tijdperk van zijn ontwikkeling en betekenis ligt buiten dat van de Revolutie, zoals trouwens ook de meeste der bovengenoemden tenslotte van haar invloed en zeker van haar strekking zich hebben vrijgemaakt. Ik kom daarop zo aanstonds weder terug.

Het is echter nodig, vooraf nog even aandacht te schenken aan een uitbreiding door de Nationale Conventie gegeven aan de gedachten, welke hiervóór met de woorden van den schilder David werden geformuleerd. Niet alleen de kunstenaars van het heden moesten als leermeesters van het volk optreden, ook de Kunst van het verleden moest, binnen het bereik der menigte gebracht, dienen tot haar opvoeding en genot. Men dacht daarbij waarschijnlijk aan de periode van 1750 tot 1785, dat in het Luxembourgen een groot honderdtal der schilderijen uit het koninklijk bezit gedurende enkele dagen per week te bezichtigen waren geweest. Thans moes-

L. David, *De Eed in de Kaalsbaan* (Louvre)

ten volgens decreet van 26 Mei 1791 de her en derwaarts verspreide kunstschaten der „vroegere tyrannen” uit hun verwaarloosde staat worden gered en samengebracht worden tot een „Museum”. Men rekende daarbij niet slechts op de schatten van den Koning en van de gevluchte „vijanden van de staat”, maar ook op die van de grote kloosterorden. Een commissie werd belast met het bijeenbrengen, uitzoeken en opstellen. De 8ste November 1793 werd het Museum geopend, de laatste drie dagen van elke decade voor het publiek, de andere vijf voor de kunstenaars, die zich daarvoor moesten laten inschrijven.

Het Museum was verre van een ideaal van inrichting. Naar onze tegenwoordige inzichten ontbrak vrijwel alles, zowel wat de indeling als de methode van hangen en de verlichting betreft. Niettemin stroomde de menigte toe; een tijdgenoot vertelt, hoe hij er de mannen en vrouwen uit alle klassen der samenleving zag rondlopen; hij knoopt er de verwachting aan vast, dat de „waardering” door het volk alle kunsten snel zal brengen tot volmaaktheid.

Intussen moest men het Museum weldra sluiten; er was een gehele reorganisatie nodig, ook tengevolge van een nieuwe, ongedachte omstandigheid: de triomferende legers der nieuwe Republiek brachten namelijk de kunstschaten uit de Nederlanden en uit Italië „naar het land van de ware Vrijheid”. Zoals weleer de Romeinse legeraanvoerders de

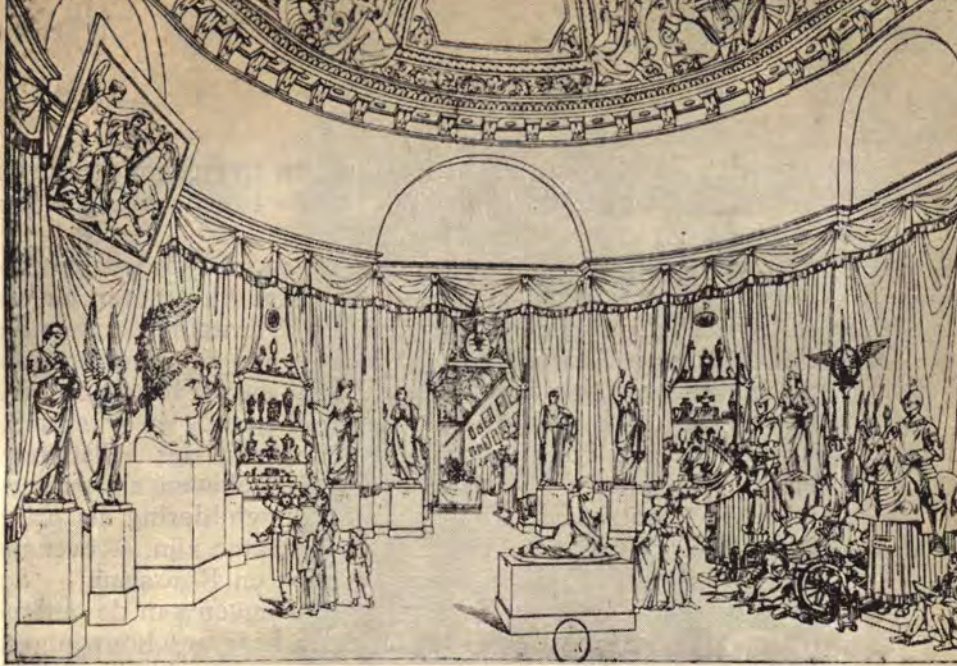

De Intocht der Schatten van Kunst en Wetenschap, 1795

kunstschaten van Griekenland en Egypte gebracht hadden naar Rome, zo deden het nu de Franse generaals. De leuzen, waaronder dit geschiedde, waren duidelijk: „Frankrijk zal de beschikking krijgen over onuitputtelijke middelen om de menselijke kennis te vergroten en de beschaving te volmaken”. „De onsterfelijke werken van kunst en wetenschap zullen niet meer verblijven in een land, dat hun vreemd moet zijn, zij komen nu in het vaderland van de kunsten en het genie, in het vaderland van de vrijheid en de heilige gelijkheid, de Franse Republiek”.

Zo ontstond in het Louvre een tweede Museum, weldra door Napoleon als eerste Consul en als Keizer met de schatten ook van Duitsland en Spanje verrijkt. Het verdere lot van dit „Musée Napoléon” zou weder buiten het bestek van dit opstel liggen, ware het niet, dat het einde ervan, na Napoleons val, een belangrijke factor geworden is in de ontwikkeling van verscheidene grote musea in Europa, aangezien de door de mogendheden in 1815 heroverde kunstschaten niet in de vorstelijke kunstkabinetten terugkwamen, maar in voor het publiek toegankelijke musea werden opgenomen. Ons Mauritshuis is er een voorbeeld van. Zo heeft dan toch de door de Revolutie aangeheven leuze over de taak der grote kunstwerken en de wens ze tot gemeengoed te maken een duurzaam en bijzonder belangrijk effect gehad.

Dit effect was duurzamer dan dat van de officiële Revolutie-

De Museumzalen in het Louvre, 1804

kunst. De wijzigingen, welke in de staatsvorm van Conventie over Directoire naar Consulaat en tenslotte naar Keizerschap kwamen, moesten aan het Jacobijnse kunstprogram wel een einde maken, al bleef de klassicistische vorm, de inspiratie op het Romeinse voorbeeld onveranderd gehandhaafd; David — ik schreef het reeds — werd Napoleon's hofschilder; en de stijl van het Empire is op de antieke wereld geïnspireerd als geen ander.

Maar, hoewel wij de verbijsterende knapheid bewonderen, waarmede de grote keizerlijke feesten en plechtigheden werden op doek gebracht, de verstarring, welke van de beginne af deze vorm-aanbiddende kunst bedreigde, heeft zich snel voltrokken en ware het niet, dat een reeks van prachtige portretten, zowel van David zelf als van zijn leerlingen, toch nog een oogst aan schoonheid bood, welke ook het nageslacht kon blijven genieten, dan zoude men kunnen zeggen, dat de door de Revolutie toegejuichte kunst onder klatergoud is te gronde gegaan. Zoals ook haar andere grote leuzen in hun tegendeel zijn omgeslagen.

En toch!

Inderdaad er is ten opzichte van de Kunst evenzeer een „en toch” als ten opzichte van de politieke en economische leuzen van 1789! Wij gedenken de gebeurtenissen dier jaren toch ook niet alléén om hun historische merkwaardigheid, doch terwille van iets dat, eenmaal uitgesproken, ondanks alles gebleven is!

Zou dan de Kunst niet zo iets hebben overgehouden? Dit brengt ons tot de beschouwing van de tweede vraag, door mij hiervóór geformuleerd.

Wij moeten daarvoor nog even teruggaan tot de leuzen aan Gamelin in de mond gelegd. Hij en zijn tijdgenoten zagen in David den man, die de schilderkunst terugbracht naar de Natuur en de Waarheid. Wij denken aan de aangrijpende uitbeelding van den vermoorden Marat en wij begrijpen het. En dan ontdekken wij bij die roep om natuur en waarheid, hoe de Franse kunst van de tweede helft der achttiende eeuw haar telkens en telkens heeft aangeheven als protest tegen de „érotique maniéré”, de „naaktschildering als prikkel voor rijke genotzuchtigen”. Die protesten zijn, — evenals die der litteratuur, als die van Diderot en Rousseau, — de inleiders der Revolutie, de geestelijke uitingen van de onderdrukte en opstrevende derde stand om háár beschouwing en háár beeld van de wereld en de dingen te uiten met het zelfde recht als de kringen van het Hof en de adel de hunne.

L. David,
De stervende Marat
(Mus. Brussel)

L. Pigalle, Voltaire
(Instit. de France)

Wat is het naturalistische beeld van den naakten Voltaire door den beeldhouwer Pigalle anders dan revolutionnair? Zo bevredigen de moraliserende schilderijen van Greuze, de eenvoudige stillevens van Chardin en zijn simpele binnenhuizen reeds uit 1740—'50, — herinneringen zij het in ander palet aan de „burgerlijke” kunst der 17de-eeuwse Hollanders, — evenals de landschappen van Vernet, L. G. Moreau en Georges Michel (Rembrandt-navolger is de laatste) de behoeften van hen, die de natuur en de waarheid willen zien op hun manier. Een natuur en een waarheid, niet gegeven in de starre dogmatische vormen van het klassicistisch recept, maar, met de romantische overgave van Jean Jacques' natuurpoëzie. Dit is — in ruime zin genomen — ook „Kunst der Revolutie”: kind althans van de vrijheid en de natuur. Voor zover de Kunst de „nieuwe heren” diende en in hun handen een propagandamiddel werd, was zij gedoemd

J. B. S. Chardin,
*Het Gebed vóór het
Eten*

(Louvre)

roemloos te gronde te gaan. Waar zij de nieuw ontsloten wegen tot de natuur en de vrijheid insloeg, ontdekte zij nieuwe en schone mogelijkheden.

Het genie van David en het nog grotere van zijn jongsten leerling Ingres heeft tenslotte bewezen, dat ook het klassicistisch streven nog wel kon worden omgebogen naar het reddend realisme, dat in zijn beste uitingen de blijde harteklop van een vrij leven tonen mocht.

Nog iets van andere aard moet daarbij worden opgemerkt, namelijk de door de Revolutie geheel veranderde positie van den kunstenaar, althans in Frankrijk, waar hij nu inderdaad een vrij lid der samenleving werd, zoals dat in Holland bijvoorbeeld reeds sedert de 17de eeuw het geval was. Ook dit heeft de vrijheid in de kunstuiting, zoal niet medegebracht, dan toch sterk bevorderd, daar het zelfbewustzijn en het persoonlijke in de uiting nu eerst iets vanzelfsprekends werden. Een der belangrijkste factoren daarvoor was de houding van de regering, zelfs in de allermoeilijkste ogen-

blikken; en daarin volgt zij niet de oudere burgerlijke regeringen in Engeland of Holland, maar slaat zij bewust een nieuwe weg in: „les arts doivent entrer dans la constitution d'un bon gouvernement”, hetgeen de zorg voor de kunstontplooiing tot staatszaak maakt. Belangrijk zijn dan ook reeds terstond de uitgaven voor opdrachten aan kunstenaars, voor organisatie van tentoonstellingen en voor aankopen van kunstwerken. Hoezeer dat ernst was, leren wij bijvoorbeeld uit het voorbericht van de officiële uitgave in verband met de „Salon” van 1793. „Het zal misschien bevreemden”, lezen wij daar, „dat wij ons bezighouden met de Kunst, terwijl Europa het gebied der Vrijheid belaagt”. „Maar wij onderschrijven het oude spreekwoord niet: „in arma silent artes”, „de Krijg legt aan de Kunst het zwijgen op”, integendeel: wij herinneren liever aan Protogenes, een kunstwerk schepend in het belegerde Rhodos”.... „de Conventie verruimt de loopbaan van het Genie!...”

De bescherming van de bouwwerken en de oude kunst — zelfs als zij wat hun bestemming aangaat met de geest der Revolutie niet stroken, — vullen dit „kunstprogram” aan, dat in zijn uitwerking en uitvoering veel zuiverder blijkt dan dat van Napoleon, waarin het element van reclame en zelfverheerlijking véél groter was.

Ook in deze opzichten heeft de Revolutie dus wel nieuwe verhoudingen geschapen en nieuwe gedachten tot leven ge-

L. G. Moreau, Gezicht op Meudon (Louvre)

wekt, welker dóórwerking voor de geestelijke en artistieke ontwikkeling van de 19de eeuw van zeer duidelijksprekende betekenis is geweest.

Geen tijdperk trouwens gaat voorbij of het brengt zijn aandeel, hoe gering soms ook, aan de geestelijke rijkdom van ons geslacht. Wij zouden véél armer zijn, als wij de gratie van Boucher en vooral de onnavolgbaar fijne poëzie van Watteau's kostelijke werken moesten missen.

Maar wij zouden misschien de glorieuze ontwikkeling van de negentiende-eeuwse Franse schilderkunst, — met haar zegenrijke invloed ver buiten Frankrijk, — hebben moeten missen, indien de storm van 1789 niet had gewoed, indien hij niet de vrijheid van de persoonlijkheid der kunstenaars had gebracht en de onbevangen blik op de natuur had mogelijk gemaakt.

Ongetwijfeld ligt hier een reden tot een dankbaar gedenken.

Bonaparte:
schets van David.
Erbij gekrabbeld:
„de generaal van
de grote natie”.

Talleyrand

door Prof. J. van Gelderen

Toen eens de in 1789 voor korte tijd als lid der Nationale Vergadering beroemd geworden Abbé de Sieyès op het eind van zijn leven er op gewezen werd, dat men in tientallen van jaren niets meer van hem had gehoord en hem de vraag werd gesteld, wat of hij in al die bewogen jaren van revolutie, keizerrijk en herstel der Bourbons had gedaan, gaf hij het wijze antwoord: „Ik heb geleefd”. Hem is het gegaan als zo velen in een periode van zo heftige bewogenheid als Frankrijk doormaakte in de halve eeuw na 1789: een korte tijd brengt het lot hen naar voren in het schelle voetslicht der historie, om ze daarna weer in de vergetelheid te doen verdwijnen. Hoe anders verging het Talleyrand, die het klaar heeft gespeeld, om gedurende 40 jaren, waarin het politieke leven van Frankrijk de diepstgaande veranderingen doormaakte met een korte onderbreking op de voorgrond te blijven als een der voornaamste acteurs in het drama der historie. Lid van de Nationale Vergadering van 1789, minister onder het Directoire en later onder Consulaat en Keizerrijk ziet Talleyrand kans de leiding te nemen bij het herstel der Bourbons, minister te blijven onder de restauratie en daarna zelfs nog een hoogtepunt van zijn carrière te bereiken als gezant te Londen in het uiterst moeilijke jaar 1830, het jaar van de Belgische opstand. Slechts gedurende twee intermezzi ruimt hij zijn plaats op het toneel in. De eerste keer vlucht hij door instinct gedreven bijtijds voor de terreur van Robespierre en wijkt uit naar de Verenigde Staten; na zijn terugkeer wordt hij door de invloedrijke bemiddeling van zijn vriendin, Mme. de Staël, aanstonds minister; de tweede maal, in 1822 wordt hij door zijn vijanden aan het hof, die zijn brutale loslippigheid tot aanleiding nemen, gedurende acht jaar tot een retraite gedwongen.

Afgezien van deze korte onderbrekingen deed hij meer dan

40 jaren mee aan de binnenlandse en vooral de buitenlandse politiek van zijn land. Doch voordien had hij reeds kans gezien, om, toen hij, de zoon van één der oudste Franse adelsgeslachten uit Périgord, door een lichaamsgebrek tot een priesteropleiding was gedoemd, in een korte spanne tijds bisschop te worden.

Een uiterst werkzaam leven dus en een zeldzame figuur, die zich op zulk een plaats door alle wisselingen van regime heen vooraan wist te handhaven. Grote kwaliteiten stelden hem hiertoe in staat, maakten hem voor opeenvolgende regeringen onmisbaar, maar ook de ernstigste fouten en tekortkomingen hadden hun aandeel in zijn vrijwel onafgebroken succes. Er was tijdens zijn leven, van een kleine kring van vriendinnen en nalopers afgezien, over hem slechts één oordeel: valsheid, ontrouw, omkoopbaarheid, berekenende list, dit alles werd hem verweten en bezorgde hem de roep een der talentvolste schavuiten te zijn, die op de golven der Franse revolutie met zo velen anderen minder talentvolle omhoog was gespoeld. Zijn grote politieke bekwaamheid, zijn tintelend vernuft, zijn, zelfs in Frankrijk, ongeëvenaarde conversatie, dat alles kon hem hoogstens respect, doch geen genegenheid verschaffen. Door geen regering of groep werd hij vertrouwd, doch door allen gevreesd en om beurten in dienst genomen. Zijn rijkdom, die hij op grootscheepse wijze verspilde en verspeelde, had hij door gokken op de beurs en door het aannemen van geldsommen van vriend en vijand in de tijd van zijn ministerschap bijeengebracht. Zijn dagelijkse sfeer was de salon met zijn speeltafel, zijn kuiperij, intrige en amoureuze avonturen. Is er eigenlijk wel een reden, om bij het herdenken van een zo groots gebeuren als de Franse revolutie ook een man te gedenken, die aan normen van moraal en fatsoen gemeten, volgens den tijdgenoot reeds zo deerlijk te kort schoot? En toch blijft het raadsel van zijn bestaan en zijn optreden ons boeien, omdat wij willen weten, wie de man was, die in Frankrijk op zoveel beslissende ogenblikken zo'n grote rol speelde.

Trouwens, de tijdsafstand bracht het perspectief, dat doorgaans voor de vorming van een milder oordeel over zo gecompliceerde naturen nodig is. De laatste tijd kwam immers de ene historicus na den anderen met een beoordeling van dezen man, warmer, gunstiger, dan hem gedurende zijn leven ooit te beurt was gevallen. Tegen de achtergrond der historie, getoetst vooral aan de allen overschaduwende figuur van Napoleon, wiens opkomst en val hij beide hielp be-

werken, kreeg deze politicus en diplomaat toch een betekenis die hem een onmisbare plaats in het kaleidoscopische beeld van het Frankrijk van zijn tijd verzekert.

Als afstammeling van zijn adellijk geslacht voerde hij, toen zijn felle leefdrang hem daartoe op weinig kieskeurige wijze de middelen had verschaft, de staat van grand seigneur, welke zo geheel paste in de corrupte, doch vormelijke sfeer van het ancien régime. Iets van de glans van die menserverachtende, door en door genotzuchtige en frivole periode in de geschiedenis van Frankrijk heeft hij behouden tot op zijn sterfbed. Doch achter deze vorstelijke allure, die hij ook in zijn ambtelijk werk nimmer verloochende (zijn luiheid was spreekwoordelijk en het advies, dat hij zijn jongen medewerker als leidraad medegaf: „niet te veel ijver” is beroemd geworden) — verborg zich toch een inhoud van geheel andere aard. Hij was een van de vertegenwoordigers van de Franse adel, die reeds heel vroeg had begrepen, dat een nieuwe periode was aangebroken en dat de bloei van Frankrijk samenviel met de ontplooiing van de nieuwe, op geld gebaseerde burgerlijke maatschappij. Zijn binnen- en buitenlandse politiek vertoont dan ook één duidelijke, nooit door hem losgelaten lijn: het belang der grote bourgeoisie, zoals deze in het politiek zoveel gelukkiger Engeland, na de bloedige periode van Cromwell en de zijnen, in anderhalve eeuw van in- en uitwendige ontwikkeling tot macht en aanzien gekomen was. Voor hem evenzeer als voor Montesquieu, Mirabeau, Quesnay was Engeland het bewonderde voorbeeld, economisch, staatkundig, sociaal en imperiaal. Deze overtuiging bleef hij, de politieke cameleon, onafgebroken trouw. Van daar ook, dat er zoveel waarheid schuilt in zijn zelfverdediging in de memoires: Ik heb nooit een regering verraden, dan nadat zij eerst Frankrijk verraden had. De tweespalt tussen deze hardnekkig nagestreefde, grootburgerlijke politiek en zijn even hardnekkige begeerte zich onder alle verhoudingen te handhaven als rijk en machtig man beheerste zijn leven en dwong hem tot een aanpassing, die tot karakterloosheid en valsheid tegenover de regering, die hij op een bepaald ogenblik diende, of vooraf gaf te dienen, verwerd. Toch was hij geen gewone lafaard. Hij was een der eerste vertegenwoordigers van de geestelijke stand (een bisschop zelfs), die onverschrokken de voor Frankrijk hoognodige scheiding van Kerk en Staat hielp tot stand brengen, waardoor hij de levenslange haat van al wat clericaal was in Frankrijk op zich laadde, welk eerst op zijn

eerst van toen af aan maakte hij zich innerlijk van Napoleon los. Hij deed dit onfraai, verried zijn meester op onbeschaamde wijze op het congres van Erfurt en daarna, doch niemand kan ontkennen, dat hij bij die politiek het duurzame belang van een naar vrede smachtend Frankrijk voorstond. Daardoor was het hem mogelijk zich van het wankelend en na 1813 ineens stortende régime van den Keizer los te maken en na de verpletterende nederlagen bij Leipzig en in Frankrijk zelf het staatkundig herstel der Bourbons snel te doen verlopen en gunstiger territoriale voorwaarden voor Frankrijk te bedingen dan een ander mogelijk ware geweest. De terugkeer van Napoleon uit Elba en de laatste vernietiging van zijn macht bij Waterloo hebben een deel van de toen door Talleyrand bereikte resultaten te niet gedaan. Echter ongedaan kon niet worden gemaakt, dat Talleyrand in de periode van de Restauratie en het Weense congres, ondanks het feit, dat hij een verslagen land vertegenwoordigde, waartegen zoveel haat en wrok waren opgewekt, de eerste rol in de internationale staatkunde van die tijd speelde. Klinkt het niet profetisch als hij, die tevergeefs bij Napoleon had aangedrongen op matiging tegen Oostenrijk, omdat hij de functie van die staat vooral zag in het tegenwicht, dat aldus werd gevormd tegen de macht van het Czaristische Rusland en het opkomende Pruisen, bij de onderhandelingen op het congres te Wenen, openlijk aanstuurde op een verbond met Engeland voor het behoud van de vrede en tot het weerstaan van de staten, die het beginsel der autocratie vertegenwoordigden? Talleyrand sprak het uit, dat de democratiën Frankrijk en Engeland, „waar de macht der publieke opinie regeerde”, stonden tegenover de despotische staten Rusland en Oostenrijk, gesteund door Pruisen. Hij had een diep wantrouwen tegen wat hij met een ons helaas zo actueel in de oren klinkende term de „dynamische staten” noemde, gericht op verovering en in het bijzonder tegen Pruisen, waarvan hij in October 1814 schreef: „als dit land zijn weg kan volgen, zal het in weinige jaren een militaristische monarchie worden, welke zeer gevaarlijk zal zijn voor al zijn nabuurstaten”. Zijn laatste publieke succes van Europese betekenis was zijn werk als gezant te Londen, waar hij met uiterste takt en behoedzaamheid wist op te treden ten gunste van België, dat zich uit de vereniging met Nederland losmaakte, zonder dat dit tot een verkoeling tussen Frankrijk en Engeland leidde. De Belgische neutraliteit was goeddeels zijn werk.

De kern van zijn politiek werd dan ook voortgezet in de gedragslijn van de derde republiek, na het ongelukkig tussenspel van het mislukte keizerschap van Napoleon III. Daarom behoort hij bij een herdenking van de Franse revolutie niet te worden vergeten. Nu de Volkenbond tot het uiterste is verzwakt en de statengroepering tot behoud van het evenwicht en de vrede wederom de Europese politiek beheerst, is opnieuw het verweer der democratieën georganiseerd tegen de as der „dynamische staten”, welke de wereld met oorlog en ondergang bedreigen. De acteurs zijn ten dele veranderd: Pruisen werd Hitler-Duitsland, voor Oostenrijk kwam Italië in de plaats, Ruslands positie is verschoven, maar het kernconflict bleef en daarmee is de politiek, waaraan Talleyrand zijn kracht en talenten heeft gewijd, weer hypermodern geworden, in 1939 even actueel als in 1815 en 1830. Aldus blijkt hij op zijn wijze de historische traditie van zijn land en belangrijke politieke aspiraties van de Franse revolutie te hebben gediend en mag de zwakheid van den mens worden vergeten voor de ontwijfelbare grootheid van den Europeanen staatsman.

DE TEGENKANT
DER REVOLUTIE

„Weduwe Capet” (Maria Antoinette op weg naar 't schavot; schets van David, „genomen” terwijl de kunstenaar uit een raam de stoet aanschouwde)

De Franse

revolutie en wij

door Mr. M. van de Goes van Naters

Wanneer was het einde van de Franse Revolutie?

Er is natuurlijk een ogenblik, waarop de Revolutie zozeer was gestabiliseerd, dat haar bewegende kracht was tot staan gekomen. Maar ook toen nog bracht zij reacties te weeg, die weer oorzaak voor nieuwe omwentelingen werden. Daarom ligt er een diepe waarheid in de profetische woorden van Gracchus Babeuf, die zelf zijn leven gaf voor de primaire doeleinden der Revolutie:

„De Franse Revolutie is slechts de voorhoede van een andere revolutie, nog groter, nog indrukwekkender, die de laatste zal zijn.”

Deze laatste revolutie, zij duurt al een eeuw, de mensheid raakt aan haar gewend, al bevat zij nog „dynamiek” genoeg. Maar eens zal het woord van Babeuf vervuld worden!

Is er dus aan de Franse Revolutie nimmer een eind gekomen, een duidelijk *begin* heeft zij wel degelijk gehad. Ook natuurlijk een voorwoord. Dit voorwoord wordt gevormd door de Encyclopédie, de grote verzameling van door het nieuwe licht der eeuw bestraalde artikelen.

Toen op 5 Mei 1789 de Staten-Generaal voor het eerst bijeen kwamen, waarbij de Derde Stand de grote onbekende vormde, bleken daar mannen te staan, in wie de grote gedachte van de 18e eeuw leefde, schrijft Jaurès. Hun geest was gevormd door Montesquieu, Voltaire, Rousseau, door de Encyclopédie. Deze vorming was sterk genoeg, om, toen de maatschappij om daden riep, de massa tot eensgezind handelen te brengen. Zo naderde de veertiende juli. In het heldendicht van de veertiende Juli spelen drie groepen hun rol: de Koning met zijn troepen, de Nationale Vergadering van Versailles en het volk van Parijs. De heldenrol komt aan dit laatste toe.

De troebelen, die een maand te voren hadden plaats gevonden, schiepen voor den Koning de mogelijkheid om óf een wig te drijven tussen Vergadering en Volk, óf de Vergadering zelf als illegaal te bestempelen, al naar gelang de Assemblée zich tegenover of naast het Parijse Volk zou stellen. Door de takt van haar leiders kon de Assemblée aan deze moeilijkheid ontkomen. Gschraagd door haar steun, volbracht Parijs in Mei 1789 zijn eerste scheppend-revolutionaire daad: de vergadering van kiesmannen, die — volgens getrapte verkiezing — de vertegenwoordigers van Parijs in de Assemblée hadden gekozen, constitueerde zich als permanente gemeentelijke vertegenwoordiging, die weldra op het Stadhuis zetelde. Zo had de Revolutie, naast haar landelijk orgaan te Versailles, haar belichaming in de stad Parijs gekregen.

Op 14 Juli 1789 ging des ochtens het gerucht, dat de Koning besloten had, zich met geweld zowel tegen de Nationale Vergadering als tegen de Gemeente Parijs te keren, en nog die zelfde dag de gevangenis-vesting der stad, de Bastille, door een belangrijke troepenmacht te doen bezetten. Tussen die troepen en de reeds van de kant van Versailles vooruitgeschoven legermacht zou Parijs worden verpletterd. Inderdaad was bij de Bastille reeds een afdeling dragonders gesignaleerd. Er moest snel worden gehandeld en er werd snel gehandeld. Tussen 9 en 11 uur vond een uitdeling van wapenen plaats, waarbij de valide bevolking van 28.000 geweren en 5 kanonnen werd voorzien.

Getracht werd nog, tot een vredelievende overdracht van de Bastille te komen, wat mislukte, omdat de onderhandelaars met gewerschoten werden ontvangen. Toen vond een bestorming plaats, waarbij de citadel dadelijk werd ingenomen. Spoedig werd zij met de grond gelijkgemaakt, waarmee een lang voor de Revolutie gekoesterde wens werd vervuld. Volk en adel hadden een gelijke tegenzin tegen deze burcht van koninklijke willekeur, waarin zoveel politieke gevangenen uit alle bevolkingsgroepen hadden gezocht. Volgens Jaurès lag hierin juist het geniale van de revolutionaire aanval op de Bastille, dat niemand, behalve de Koning en zijn onmiddellijke aanhang, het voor haar kon opnemen. De gevolgen van de veertiende Juli waren voor het verdere verloop van de Revolutie beslissend. Het overwicht was definitief verplaatst naar de zijde van de Derde Stand. Het gezag van de Assemblée — die in deze dagen in nauw contact had gestaan met de voorlopige gemeenteraad van Parijs

— was gevestigd. Het enthousiasme over de overwinning van die Gemeenteraad sloeg over naar de andere communes van Frankrijk, die met Parijs een Federatie gingen vormen van revolutionaire gemeenten. In het jaar 1790 werd een jaarlijkse feestdag voor deze Federatie ingesteld. Het werd de *14e Juli*.

In het huidige Frankrijk is hij nóg het nationale feest. Zijn betekenis kan vergeleken worden met die van de Marseillaise, in April 1792 te Straatsburg ontstaan.

Beiden, de veertiende Juli en de Marseillaise, hebben tijden gekend van mindere waardering, van monopolisering door bepaalde groepen van de Franse bevolking.

Beide zijn thans weer, wat zij krachtens hun oorsprong waren: *vrijheids-symbolen*, die spreken tot de gehele Westerse wereld.

De val van de Bastille, van de burcht van willekeur, vindt zijn apotheose bovenal in de *Verklaring van de Rechten van den Mens en van den Burger*, die in de zitting van de Assemblée van 26 Augustus 1789 is aanvaard, als eerste plechtige wilsverklaring der Revolutie. Ook deze „Verklaring” is in het overige Europa gaan doorwerken: in het archief mijner familie bevindt zich een exemplaar dezer „Regten” uit het jaar 1791!

Op de geschiedenis der „Verklaring” — die tevens is de geschiedenis onzer thans weer zo actuele Grondrechten — willen wij hier niet ingaan.

Er loopt één generale lijn van de Eed in de Kaatsbaan, over de val van de Bastille, langs de Rechten van den Mens — en zo verder; de lijn van de consequente bewustwording van de individuele zelfstandigheid.

Consequent? Misschien tē consequent!

Na het jaar 1789 zijn de oude problemen der gilden-organisatie verdwenen. Maar dadelijk komt een nieuw probleem op, *en dat probleem zijn wij nog niet kwijt*. De Grondrechten behelzen en behelsten vrijheden: *De Vrijheid* is met hen nog niet verkregen.

Reeds in het begin der Revolutie heeft een zekere Lambert zich tot de Nationale Vergadering gewend met een adres, dat wilde bereiken, „dat de grote beginselen van Gerechtigheid, aanvaard in de Verklaring van de Rechten van den Mens en in de Constitutie, in het bijzonder zouden worden toegepast ter bescherming en voor het behoud van de niet-bezittende klasse”.

Zinneprent uit de revolutietijd (Babeuf tracht de Republiek in de rug aan te vallen — vergeefs..)

De Franse Revolutie is hier *niet* volledig geweest. Pogingen waren er overigens genoeg. Niets is dommer, dan van de Revolutie te spreken als van een louter kapitalistisch streven. Reeds vanaf 1789 sprak men van de *Vierde Stand*. Marat heeft verklaard, dat de Revolutie door „den kleinen man” is gemaakt. Ook wie zich hierover niet verheugde, moest erkennen, dat de kracht der feiten ons soms naar resultaten voert, waaraan wij nooit hebben gedacht. Bij allen bestond het gevoel, dat er met de Revolutie een noodzakelijke ontwikkeling in gang is gekomen, die uiteindelijk tot volledige emancipatie van den kleinen en kleinsten man voert!

Een auteur uit onze dagen getuigt van de Revolutie: de socialistische strevingen schenen aanvankelijk sterker dan het republikeinse besef....

En dan was er Babeuf, de rode vaandeldrager der Revolutie! In de leer der „gelijken” van Babeuf kan het model worden gezien van alle plannen en pogingen tot vermaatschappelijking der productie, tot gemeenschapsbeheer der productiemiddelen. De oorspronkelijkheid van Babeuf op deze gebieden kan moeilijk worden overschat.

Maar: het volk steunde hem niet. Zijn poging tot uitbreiding van de Rechten van den Mens tot alle burgers en over alle levensgebieden werd niet begrepen.

Deze pogingen bleven pogingen. Op voorstel van Robespierre was in de Grondwet van 1793 het recht op bestaansmogelijkheid en het recht op arbeid opgenomen. Op Robespierre en op de Grondwet van 1793 bouwde Babeuf voort. Doch de Grondwet van 1793 werd nooit ingevoerd, en ná Robespierre werd Babeuf terecht gesteld. Reeds in 1793 was het spreken over landhervorming strafbaar gesteld en vanaf de Wet-Le Chapelier van 1791 was iedere organisatie van arbeiders van het zelfde beroep verboden.

Door de afschaffing der gilden was elke binding tussen de mensen, afgezien van het Staatsverband, verloren gegaan, en bijna een eeuw lang hebben de arbeiders onder de onvrijheid, elkaar door coalitie te steunen, geleden. Waar coalitie en organisatie het begin en het einde van ieder socialisme is, heeft hier de Revolutie zeker tegen het Socialisme ingewerkt! Hier blijkt dus reeds, dat de ontwikkeling van de revolutionaire idee en die van de idee van het Socialisme niet steeds evenwijdig zijn gegaan. Uit socialistisch oogpunt kent de Revolutie aantrekkende en afstotende momenten. Wat het organische tegenwerkte, wat de contrôle op de productie belette, wat de onbelemmerde uitbuiting bevorderde — alles uit naam van de Vrijheid — dit alles ging tegen het Socialisme in.

Maar daarnaast moeten wij dan de gebeurtenissen plaatsen, waardoor de emancipatiegedachte werd bevorderd, waardoor de rechtsbescherming werd gegrondvest, waardoor de feodale uitbuiting werd beëindigd: Eed in de Kaatsbaan, Bastille, Déclaration, Nacht van 4 Augustus (opheffing der privileges), Grondwet van 1793, Babeuf, vele denkbeelden van Robespierre en Marat, de uitingen van de schrijvers van de „vierde Stand” Dolivier, Lange en Roux.

In de 150 jaar, die nu achter ons liggen, blijken nu eens deze, dan weer die verschijnselen het meest tot de socialistische leiders te hebben gesproken. Marx is, vooral in zijn Parijzen tijd (1843—1845), sterk door de Revolutie — die men ook nu nog in Parijs overal om zich heen voelt! — beïnvloed geworden. Hij had zich zelfs voorgenomen, een geschiedenis van de Conventie (de republikeinse Nationale Vergadering vanaf 1792) te schrijven, waarvan helaas niet is gekomen. De critiek van Marx op het tijdvak der Revolutie berustte vooral op het feit, dat men niet voldoende had ingezien, dat er iets nieuws op nieuwe of wordende productieverhoudingen moest worden gebouwd. In het bijzonder het

„classicisme” der revolutionaire leiders (Romeinse namen en symbolen) werd door hem in de maling genomen.

Marx en Engels beiden zagen de Revolutie voor alles als een burgerlijke revolutie. Zo zegt Engels in *Het Socialisme, van Utopie tot Wetenschap*: „de overwinning van de derde Stand had zich spoedig ontmaskerd als de uitsluitende overwinning van een klein gedeelte van die stand, als de verovering van de politieke macht door de maatschappelijk bevoorrechte groep er van, de bezittende bourgeoisie.”

In de mening van Lassalle kwam een belangrijke nuance tot uiting. Ook hij sprak het uit, „hoe, sinds door de Franse revolutie de bourgeoisie de heerschappij veroverde, thans haar beginsel, het burgerlijk bezit, tot het leidende beginsel van alle maatschappelijke instellingen wordt gemaakt”. Maar daarnaast constateerde hij, dat de derde stand, de bourgeoisie, een vierde stand onder het hart droeg, een vierde stand in de plooiën van zijn kleed verborgen hield. . . . De Revolutie is het werk van deze beide standen, die in en door de Revolutie zich differentiëren, waarna er eerst van een werkelijke bevrijding van de vierde stand sprake kan zijn. Het zou een studie op zich zelf zijn, na te gaan, in hoeverre de voormannen van het moderne socialisme door de Franse Revolutie zijn beïnvloed. Het sterkst spreekt hier wel de figuur van Jaurès, die in zijn onovertroffen *Socialistische Geschiedenis* in ruim 3000 bladzijden van een minutieuze studie en een eindeloze liefde voor zijn object blijk heeft gegeven.

Politiek even belangrijk echter is het streven van Jaurès als socialistisch leider, om steeds de continuïteit aan te tonen van de grote processen van Bevrijding, die in de geschiedenis heeft plaats gevonden, waarvan de Franse Revolutie er één is, en het streven tot ontvoogding der Arbeidersklasse een andere. . . .

Zo is dus het Socialisme een regelrechte erfgenaam van de roemrijke tradities der Revolutie!

Deze gedachte is de bewegende kracht niet alleen van de *Socialistische Geschiedenis*, doch van bijna alle geschriften en redevoeringen van Jaurès. Schoon wordt zij tot uitdrukking gebracht in een opstel „Het Socialisme en het Leven”, in *Socialistische Studiën*.

„Het is alleen het Socialisme, dat aan de Verklaring van de Rechten van den Mens haar volle betekenis zal geven, en het recht der mensheid zal verwerklijken”. „Aldus ontspringt het Socialisme uit de Franse Revolutie onder de

gezamenlijke inwerking van twee krachten: de kracht van de Rechtsidee, en de kracht der groeiende proletarische actie." In een prachtige studie over Robespierre (in zijn *Socialistische Geschiedenis*) schrijft Jaurès, dat Frankrijk een eeuw heeft nodig gehad, om eindelijk aan een republikeinse organisatie met wettelijke gelijkheid door middel van algemeen kiesrecht toe te komen. De arbeid der grote werkers aan de Revolutie kan slechts, verdeeld over meerdere generaties, gereed komen. Hun daden waren noodzakelijkerwijs beperkt, maar zij waren groot. Zij hebben aan Frankrijk en aan de wereld een zo verwonderlijke stoot in de richting van de Vrijheid gegeven, dat, ondanks reactie en duisternis, het nieuwe recht voorgoed bezit van de Historie heeft genomen." Andere socialistische leiders hebben eveneens er van getuigd wat de Franse Revolutie voor hen heeft betekend. Troelstra constateert in zijn mémoires: „Zo ben ik opgegroeid in de geest der grote Franse Revolutie". Emile Vandervelde is tot deze overtuiging gekomen: „in de burgerlijke revoluties van het verleden vindt men niet alleen het streven van een klasse naar de macht, maar het streven van de ganse mensheid naar meer gerechtigheid en meer gelijkheid."

De beïnvloeding van de socialistische *massa* door de Revolutie heeft nooit opgehouden. In Frankrijk hebben onderwijs en verdere scholing daar wel voor gezorgd. Doch de Revolutie is veel meer geweest, dan een nationale gebeurtenis. Zo heeft haar herdenking in 1889 ten dele de sfeer van het beroemde Congres der Internationale te Parijs, waar tot de strijd voor de achturen-dag besloten is, bepaald. De opening van het congres geschiedde op 14 Juli! In ons land werd in *Recht voor Allen* de historische gebeurtenis besproken. Fortuyn haalde zich een vervolging op de hals, door de arbeiders op te wekken, zich, evenals voor honderd jaar, tegen de bestaande wetten te verzetten....

En zijn wij thans in Nederland het Marianne-lied verleerd? De Revolutie heeft haar doorwerking gehad, tot in de vezels van het Internationale Socialisme.

Er is vanuit óns gezichtspunt, alle reden om de vraag te stellen, die Prof. Brugmans het vorig jaar bij zijn afscheidscollege stelde: *Is de Revolutie mislukt of geslaagd?*

Welnu, ondanks alles, geven wij, sociaal-democraten, hierop een minder aarzelend antwoord dan de afgetreden hoogleraar.

Ja, de Revolutie is geslaagd.

In 1789 is voor het eerst niet door één machthebber, maar door een volk geschiedenis gemaakt. Voor het eerst traden de wetten der vrije volksgemeenschap, die zijn de wetten der Democratie, definitief in werking. Stellig was deze eerste democratie nog primitief; de volmachtentheorie was nog algemeen; de orgaantheorie eerst in het begin van haar ontwikkeling. *Men had nog niet geleerd, publiekrechtelijk te denken.*

Deze les kon alleen geleerd worden, door te doen. De gehele geschiedenis van de Constituante, de Legislative en de Conventie, zo schitterend door Jaurès in zijn meesterwerk beschreven, is een voortdurend vallen en opstaan, een voortdurend *leren* van Democratie.

Nu zal men zeggen, dat de geschiedenis van de Terreur, van Thermidor en van de 18e Brumaire met het Napoleontisch bewind als sluitstuk toch niet heeft bewezen, dat men de Democratie „geleerd” heeft.

Hier geldt echter, wat wij in het begin van dit opstel schreven: de Franse Revolutie had geen einde. De gebeurtenissen van 1830 en van 1848 waren er de voortzetting van. Ook elders. Geen enkele moderne Grondwet bleef onbeïnvloed. Ook niet de Nederlandse Constitutie van thans.

Stellingen zijn verlaten, eenzijdigheden ingezien, nieuwe mogelijkheden beseft — de grote les in volks-emancipatie is doorgegaan.

De Revolutie meende, dat het de plicht van de Staat is, den mens te eerbiedigen, zo zegt Prof. Barthélemy in een herdenkingsartikel, en hij haalt Chateaubriand aan: er is doodsgevaar bij alles wat de menselijke waardigheid kwetst. Van deze eerbied getuigt ook de begeerte naar duidelijke, nauwkeurige wetten, geldend voor iederen burger. De meest begeerde weldaad, die men van de Revolutie verwachtte, was een burgerlijk wetboek, verklaarde een der eerste codificators. Hier is Napoleon de voltrekker van de revolutionaire wil geweest.

Geen modern rechtsbeginsel is denkbaar, zonder de Franse Revolutie. Noch onrechtmatige overheidsdaad, noch misbruik van macht, noch administratieve rechtspraak, noch de gedachte van de Rechtsstaat. Wat deze laatste betreft: men doet verkeerd, met Rousseau's leer van de volkssouvereiniteit, wier invloed op de Revolutie niet moet worden overschat, het scheppende werk der Revolutie te discrediteren. Ook de internationale rechtsgedachte zal eerst tot gelding kunnen komen, nu in de Franse Revolutie en in de ander-

halve eeuw daarna, de moderne op het Rechtsbeginsel opgebouwde nationale Staat is opgetrokken.

De nieuwe wereld op het gebied van recht, staat, volk en volkerengemeenschap is in 1789 begonnen.

Deze democratische groei vindt zijn natuurlijk tegenwicht in de groei naar het sociale. De verworping van het gildenwezen was reeds lang voor 1789 een belemmering voor economische en sociale uitbouw, volgens nieuwe vormen van gemeenschap. De zwakke grondslagen van de monarchie waren eveneens een belemmering voor een ordening van Staatswege, waarvoor bij de ontkieming van het kapitalistisch stelsel evenzeer grond was als bij zijn huidige overrijpheid. De Revolutie moest komen, de cellen der gemeenschap moesten vrij gemaakt worden, en zich daarna opnieuw kunnen voegen — organisch, van onder op. Dit laatste heeft anderhalve eeuw op zich laten wachten. Ja, maar daarmee stond de sociale ontwikkeling nog niet stil!

Met de beschikbaar gekomen moderne Staatsapparatuur heeft men gewoerd, heeft men grote sociale politiek gevoerd, grootse Staatsbedrijven geschapen, en ingegrepen daar, waar de Gerechtigheid dit vorderde.

Voor dit alles legde de Revolutie de grondslag.

Het wantrouwen, toch, tussen Overheid en Onderdaan, dat kenmerkend was voor de zeventiende en achttiende eeuw, dat aanleiding was voor de strijd der monarchomachen (koningsbevechters), dat het aanzijn heeft gegeven aan de leer der machtenindeling van Montesquieu, dit wantrouwen maakte een verder doorwerken der Staatsmacht, en een Staatsinvloed op nieuwe gebieden, onmogelijk. Door de opheffing van de tegenstelling tussen Overheid en Onderdaan maakte de Revolutie aan die belangenstrijd een einde, waarna een nieuwe opbloei van de Staatsbemoeienis en van de sociale wetgeving mogelijk was.

Zo keerden de individuen, wier vrijheid van spreken en schrijven bij de Wet was gewaarborgd, zich hoe langer hoe meer tot de tweede eis van de Revolutie: de gelijkheid, die in latere tijd werd begrepen als: gelijkheid in ontwikkelingsmogelijkheid, gelijkheid in bestaansvoorwaarden.

Babeuf werd gevolgd door de utopisten: De Saint Simon, Fourier, later Louis Blanc. Louis Blanc beïnvloedde Lassalle; allen beïnvloedden Marx. Na Marx en het Marxisme kwam De Man, en daarmee het rechtstreekse teruggrijpen naar het psychologische, humanitaire, op het recht opgebouwde socialisme van honderd tot honderdvijftig jaar geleden.

De beginselen der Revolutie zijn thans weer actueel. Twee wereldbeschouwingen staan tegenover elkaar: de totalitaire en de democratische. In de totalitaire opvatting is er één opperwezen, waaraan alles gehoorzamen moet, alles ondergeschikt moet zijn, dat alles doordringt, voor niets halt houdt: *de Staat*.

In de democratische opvatting heeft de Staat één roeping, is hij ondergeschikt aan die roeping, moet hij die roeping volgen en gehoorzamen: *het Recht*. De Democratische Staat, zegt het in 1937 aanvaarde Beginselprogram der S.D.A.P., vindt niet zijn doel in zich zelf, maar in het verwezenlijken en krachtig handhaven van het Recht.

Aan de ene kant de „Realpolitik” van den absoluten heerser, wien het slechts om machtsvermeerdering te doen is; aan de andere kant het volgen van een zedelijke norm, van een eenvoudig en zuiver, maar souverain rechtsbesef, en daarom ook het nauwlettend waken tegen machtsoverschrijding en machtsmisbruik door het Staatsapparaat, dat toch slechts een *dienende* functie heeft!

Van een grote actualiteit is dan ook een passage uit het genoemde Beginselprogram van 1937, dat als volgt luidt:

„Het ingrijpen van de staat op economisch en sociaal gebied zal aan de geestelijke vrijheid geen afbreuk mogen doen. Vrijheid op het gebied van de godsdienst, vrijheid van spreken, van drukpers en van vereniging en vergadering en gelijkheid voor de wet moeten ten volle verzekerd zijn.”

Zo bevat het nieuwe program van het Democratisch Socialisme, wat ons program nog nooit heeft beheld: een uitdrukkelijke weergave van de grondrechten van 1789, als moderne wapenrusting tegen het nieuwe absolutisme van de totale Staat!

Geen wonder dan ook, dat het fascisme deze beginselen der Franse Revolutie als zijn doodsvijanden ziet. Al het geschimp op het „demo-liberale stelsel” is het gevolg van een angstige onzekerheid, of men er eigenlijk wel in zal slagen, met de stoomwals van de totale Staat alle zelfstandig opgroeiende volkskrachten en strevingen weg te pletten. Door al het Sieg-Heil-geroep heen, vreest de dictator steeds de roep te horen: „Machtigen! Hier, nog half duizlend van uw slagen, hier staan wij weder en verheffen ons weder tegen u. . . .”

Toen in September 1938 een botsing tussen de twee beschouwingwijzen bijna onvermijdelijk scheen, spanden de Duitsers een groot doek langs de Rijn bij Kehl, met het opschrift: „Ein Volk, ein Reich, ein Führer”. — Daar zouden

de Fransen wel niet van terug hebben! Maar de volgende dag hing er aan de Straatsburgse oever een nog groter doek, met slechts het honderdvijftig jaar oude devies van de Franse Republiek: „Liberté, Egalité, Fraternité”.

Tegen *die* leus moest de andere wel verbleken....

Zo is er dus een voortdurende stroom geweest van democratisch en socialistisch denken, vanaf de Franse Revolutie tot aan onze tijd toe. Stroom van democratisch experiment, vallen en opstaan, groeiend volksbesef. Stroom van sociale inspiratie, kritisch maatschappelijk denken, wil tot gemeenschapsordering.

Het democratische en het sociale volksinitiatief: in 1789 zijn zij ontwaakt. In het democratisch socialisme zijn zij te zamen groot geworden.

Maar de gedachten-vrijheid, de openbare critiek, het recht tot rekenschap vragen en de plicht tot rekenschap afleggen — voor beide stromingen onontbeerlijk — zij worden meer dan ooit belaagd.

Nieuwe Bastilles zijn opgericht, niet in Frankrijk, Goddank, maar nog dichter bij ons. Langs de gehele Nederlandse Oostgrens staan zij, het Westen bedreigend....

Wij weten het, en wij zien het gevaar onder de ogen. Wij hebben geleerd, wij hebben ons herzien en herzien ons nog dagelijks. Wij inspecteren onze wapenrusting en durven de strijd aan. Bij de zwendel, bedreven met het begrip gemeenschap, is de Gemeenschaps-gedachte ons nog grootser voor ogen komen te staan. Bij de verguizing van de Democratie is deze ons nog kostbaarder geworden. Bij de bedreiging van de Vrijheid wordt deze ons nóg liever.

Wij willen vechten voor de waarden van 1789, niet als conservatieven, maar als hervormers, verouderde en burgerlijke begrippen eliminerend, nieuwe opvattingen op het gebied van staat, maatschappij en persoonlijkheid, er aan toevoegend.

Behoudend, wat nu en voor altijd de Mythe van de Franse Revolutie vormt: haar Vrijheidsdrang, brandend en onsterfelijk.

Kabinets- *crisis*

Tussen de dag, waarop dit artikel wordt geschreven en die, waarop het verschijnt, kunnen belangrijke beslissingen vallen. Bij het schrijven kan alleen over hetgeen gebeurd is en over de vooruitzichten op dat oogenblik een oordeel worden gevormd.

Wat gebeurd is zal in onze staatkundige geschiedenis een belangrijke plaats blijven innemen. Een proces, dat sedert meer dan twintig jaar in het politieke leven van Nederland gaande is geweest, is tot een ontknoping gekomen. Sedert de principiële oplossing van de schoolkwestie en de invoering van het algemeen kiesrecht heeft de christelijke coalitie nog slechts een wankel bestaan gehad, dat een langzaam ontbindingsproces mocht worden genoemd. Hoe gaarne men haar ook in het leven wilde houden en met hoeveel inspanning men haar telkens weer opknapte, het verval van de haar verbindende krachten was niet te keren. De economische crisis heeft haar doen bezwijken. Bij de grote en zeer ernstige vraagstukken, welke die crisis aan regering en volksvertegenwoordiging ter behandeling en oplossing opdrong, kon de eenheid der coalitie niet bewaard blijven. Groter en groter werd de afstand tussen de anti-revolutionaire partij, die zich naar de liberale gedachtensfeer bewoog, en de katholieke staatspartij, waarin nieuwe economische opvattingen gestadig veld wonnen. De derde der coalitiepartijen, de christelijk-historische, was ten dele naar de oude en voor het andere, groeiende, deel naar de nieuwe opvattingen geneigd.

Het is niet een conflict in de volksvertegenwoordiging, maar een botsing in het positief-christelijke kabinet-Colijn geweest, wat de rechtse partijen uit elkaar heeft gedreven. De breuk, waartoe een geschil over een onderdeel der werkloosheidspolitiek, met hetwelk slechts enkele millioenen guldens gemoeid waren, de aanleiding is geweest, werd wezenlijk veroorzaakt door scherpe tegenstelling van economisch-staatkundige opvattingen. De voornaamste partijen in het geschil, de anti-revolutionairen en de katholieken, moesten het beiden zo hoog opvatten, dat hun samenwerking werd verbroken.

De toekomst zal leren, of nog eens een herstel van de coalitie mogelijk zal zijn. Voor het oogenblik ziet het daarnaar niet uit.

Door de formatie van het kabinet, waarmee hij op 25 Juli voor de Tweede Kamer verscheen, heeft de heer Colijn de verwijdering vergroot. Bij de verkiezingen van 1933 en 1937 hadden liberale kiezers hun sympathie voor de politiek van de anti-revolutionairen duidelijk gemanifesteerd. Bij de samenstelling van zijn program-kabinet beantwoordde de heer Colijn die sympathie-betuigingen met een bewijs van vertrouwen in de liberale staatkunde. Het kabinet telde slechts twee anti-revolutionairen — één minder dan het vierde kabinet-Colijn bevatte — en twee christelijk-historischen, waarvan één als zodanig den heer Slotemaker de Bruïne verving. De andere nieuwe ministers waren aan de liberalen meer of minder verwant. Het is zelfs niet gebleken, dat de heer Colijn ernstige pogingen heeft gedaan, om mannen van christelijke huize te vinden voor de plaatsen, die hij door vrijzinnigen heeft laten innemen.

Hoe vreemd het ook was, dat in een tijd van zulke spanningen als de tegenwoordige, een kabinet verscheen, dat voor het grootste gedeelte verwant was aan een fractie, die slechts vier leden in het parlement telt, en in zijn geheel slechts op de steun van een dertigtal leden der Kamer kon rekenen — dit had nog niet behoeven te verhinderen, dat men het kabinet een fair trial, een eerlijke proef, zou gunnen. Het is vaker gebeurd, dat een kabinet optrad, waarvoor de steun van een meerderheid niet bij voorbaat was verzekerd, en meer dan eens heeft zulk een kabinet zich toch kunnen handhaven.

Het optreden van het vijfde kabinet-Colijn was echter een geval, zoals in Nederland nog niet was vertoond. Dit kabinet kon op een meerderheid in de volksvertegenwoordiging zelfs

niet hopen. Het stond bij voorbaat vast, dat het een grote meerderheid tegenover zich zou vinden.

Tussen 1 en 6 Juli, toen hij zijn eerste poging om een kabinet te vormen in het werk stelde, had de heer Colijn een conferentie gehouden met de zes voorzitters der grote Kamerfracties. Toen hij op 6 Juli zich naar de Koningin begaf, om van het falen van zijn poging verslag te doen, moest daarin het bewijs worden gezien, dat hem in die conferentie voldoende steun niet was toegezegd. Klaarblijkelijk was het komen vast te staan, dat de formateur bij de meerderheid der volksvertegenwoordiging tegenstand zou ontmoeten.

Desondanks deed hij, na het intermezzo-Koolen, een tweede poging, die het nieuwe kabinet-Colijn opleverde. De samenstelling van dit kabinet bewees, dat het berustte op dezelfde grondslag, die in de conferentie van 5 Juli door de vertegenwoordigers der Kamermeerderheid moet zijn afgekeurd. Zo was de verschijning van het kabinet niet anders op te vatten dan als een daad, tegen de wensen en de opvattingen der Kamermeerderheid indruisend. Een parlement, dat zulk een daad duldt, ontwricht het parlementaire stelsel. Daarom moest de meerderheid terstond en ondubbelzinnig haar afkeuring doen blijken. Het is, vooral in de voor de democratie zo ernstige tijden van thans, een goede daad, die zij heeft verricht.

De meerderheid bestond uit katholieken, sociaal-democraten en vrijzinnig-democraten. Christen-democraten en communisten voegden zich daarbij. Ook zonder deze laatste groepen was de meerderheid reeds overweldigend: de eerstgenoemde fracties tellen tezamen 60 leden!

„Staatkundige verantwoordelijkheid is in het parlementaire stelsel niet iets, dat men naar willekeur kan aanvaarden of afwijzen; dwingend legt zij zich op als een gevolg van eigen daad”. Dit woord van Struycken moet de drie partijen, die het kabinet tot heengaan dwongen, voor de geest hebben gestaan en het moet hun voor de geest blijven staan. Zij hebben met hun daad een grote verantwoordelijkheid op zich genomen, in deze moeilijke en gevaarlijke tijd zwaarder drukkend dan ooit, maar ook minder dan ooit te miskennen. Zij dienen het Nederlandse volk te brengen een kabinet, dat met de volksvertegenwoordiging kan samenwerken en het vertrouwen van de grote massa des volks kan bezitten. Een kabinet op de breedst mogelijke basis, te bereiken met een werkprogram, dat voor de strijd tegen de werkloosheid geen geringere energie en offervaardigheid eist, als aan de

zorg voor vrijheid en onafhankelijkheid des volks moeten worden gewijd.

De lezers van dit artikel zullen vermoedelijk reeds weten, wat den schrijver nog niet bekend kon zijn, of de drie verantwoordelijke partijen inderdaad aan de vermaning van Struycken beantwoorden. Groot zullen van haar beslissingen de gevolgen zijn. Is er een partij, die in een zo ernstig tijds-gewicht als het tegenwoordige te kort komt aan moed en kracht, nodig voor de vervulling van haar zware plicht, dan zal zij schuldig staan aan de kwade dingen, die dan nabij komen.

De woede, die na het Kamervotum van 27 Juli in de grote liberale dagbladen is afgereageerd, laat zich zeer gemakkelijk verklaren. Als een nooit meer verwacht geschenk was de liberalen hun sterke positie in het nieuwe kabinet-Colijn in de schoot gevallen. Een gewichtige, misschien zelfs overwegende invloed bij de leiding der staatszaken werd hun toevertrouwd, ondanks het feit, dat hun invloed bij het Nederlandse volk tot een pover minimum is geslonken. Wie zou niet diep teleurgesteld zijn, als zulk een geschenk twee dagen later moet worden afgestaan?

Ondanks het misbaar, dat de grote liberale dagbladen en de steeds meer naar het nationaal-socialisme zich bewegende „Telegraaf” terstond hebben aangeheven, en dat wel bedoeld of althans geschikt scheen te zijn, om de beurs in beweging te brengen, heeft de financiële wereld minder lichtvaardig en minder kwaadaardig gereageerd dan bij de kabinetscrisis van 1935. Dit mogen wij vermoedelijk beschouwen ten dele als een teken, dat de aantijgingen van die pers, alsof de partijen der parlementaire meerderheid bankroetierspolitiek willen wagen, niet veel ingang vinden; anderdeels als een bewijs, dat ook in de financiële kringen de overtuiging is doorgedrongen, dat aanpassingspolitiek slechte gevolgen voor de staatsfinanciën zal opleveren.

Nederland heeft een kans gekregen om zich uit een deplorabele toestand te verheffen. Moge die kans worden aangegrepen met forse kracht. De democratie kan haar waarde bewijzen.

Prof. J. van Gelderen

2

jaar oorlog

in China

7 Juli 1937 nam Japan een schermutseling aan de Marco Polo-brug bij Peiping tot voorwendsel voor zijn nieuwe gewelddadige inval in China. De korte militaire triomftocht, welke zijn machthebbers zich hadden voorgespiegeld, werd tot een nu reeds 2 jaar durende bloedige oorlog, die allengs een groot en vruchtbaar deel van China omvat. Uit het „incident” groeide een drama voor tientallen millioenen mensen, even onafzienbaar van gevolgen als onpeilbaar van ellende. Het is moeilijk bij zulk een stroom van gebeurtenissen innerlijk voldoende afstand te winnen van wat ginds geschiedt, om het geheel in zijn oorsprong en verloop en in zijn vermoedelijke gevolgen enigermate te overzien. Europa heeft de handen vol aan de eigen levensproblemen. Toch beseffen we vaag, dat hoe zeer ook de Oost-Aziatische gebeurtenissen enerzijds slechts een deel vormen in het geheel van spanningen en conflicten, waarin de huidige wereld gevangen is, anderzijds deze gigantische worsteling door haar dimensies een betekenis toekomt, welke voor het lot van heel Azië en daarmee ook voor Europa in een komend tijdperk beslissend kan worden.

Het verband tussen het opdringend fascisme in Europa en de geweldpolitiek der Japanse heersers is even nauw als verwickeld. Het vindt zijn openlijke uitdrukking in het anti-komintern pact, waartoe Japan in November 1936 toetrad. Dit tekent de verwantschap in gezindheid en de gelijk gerichte aanvalspolitiek der agressoren. Niettemin is ook hun onderlinge verhouding verre van rechtlijnig. Had niet

Mussolini nog weinige jaren geleden de mond vol over het „gele gevaar”? Steunde de legermacht der Chinese regering niet voor een goed deel op Duitse officieren en instructeurs, die pas kort geleden vanwege de nieuwe vriendschap zijn teruggeroepen? Leed ook de Duitse handel van het door Japan gevestigde monopolie in Mandschurije en Noord-China niet even grote schade als de Engelse of de Amerikaanse? Het is de gelijke haat der agressoren en hun begeerte het Britse Imperium in brokstukken uiteen te rukken, die hen tijdelijk tezamen dreef en — wat de Europese partners betreft — de voor de hand liggende economische belangen deed voorbij zien in de verwachting van latere beloning. Alle landen toch, die nog handel dreven op China, worden ernstig geschaad door Japan's poging, deze ontzaggelijke markt, dit ternauwernood ontgonnen beleggingsgebied, voor zich te reserveren. Niets minder dan dit is allengs Japan's doel geworden. Een oorlog met zoveel offers en bitterheid gevoerd, heeft nu eenmaal zijn eigen consequenties.

Japan is gestuit op een verrassend hevig en taai verzet, dat dwong steeds verder te gaan tot het, ondanks gewonnen veldslagen en veroverde steden, in een positie is vastgelopen, waaruit het zich zonder een met een nederlaag gelijkstaand prestige-verlies niet meer kan terugtrekken. Om zelfs dit twijfelachtig resultaat te bereiken, moest het zijn staats- en volkshuishouding, door vorige expedities en een onmatige leger- en vlootuitbreiding reeds zwaar belast, meer en meer in dienst stellen van deze schattenverslindende veldtocht. De onder militaire leiding steeds straffere organisatie van het gehele economische leven, het tot ondragelijk wordens toe opvoeren der financiële lasten zijn door deze dwangpositie veroorzaakt. Dit alles tapt Japans levenskrachten gestadig af. Hierop is China's verdediging gegrond. Zijn rijkste gebieden zijn in de macht van Japan. Het economisch leven in zijn hoogst ontwikkelde delen is verstoord. Het is weggedrongen van de zee en teruggeworpen op zijn achterlijkste, meest westelijk gelegen provincies. Het bezit na de val van Nanking, Kanton en Hankow geen steden meer van internationale betekenis. Het wordt door de sinds enige tijd verscherpte blokkade en de strijd, aangebonden met de Europese concessies, meer en meer van het internationaal verkeer afgesnoerd. En toch, onder de sterke leiding van Tsjang Kai Tsjek, die allengs meer tot een figuur van historische grootte is gegroeid, houdt het vol. Zijn kracht ligt in zijn onmetelijke uitgestrektheid, in de grootte, doch bovenal in het ontem-

bare moreel van zijn bevolking, in staat tot een lijden, dat voor Westerse maatstaf onvatbaar is. Sinds de val van Hankow is een nieuwe fase in het verzet ingetreden, naar binnen en naar buiten. Naar binnen door de sociale politiek, welke de voortzetting van de oorlog vereist, naar buiten door de nieuwe oorlogstaktiek, aan China's regering opgedrongen, sinds haar sterkste legers in massaverband optredend, werden verslagen. Ook in deze geweldige oorlog gaan nationale en sociale elementen nauw tezamen. Een parallel met de revolutie-oorlogen van Frankrijk van 1792 en met de veldtochten, waarin de Sowjet-regering van Lenin en Trotzky zich heeft weten te handhaven, ligt voor de hand, al liggen de verhoudingen in elke tijd en in elk land weer anders.

1937 vormde in dit opzicht reeds zeer duidelijk een keerpunt. Vóór die tijd gold voor Tsjang Kai Tsjek en de bezittende klasse van China (de handelaren en industriëlen, de geldschietters en grootgrondbezitters) het rode gevaar, veroorzaakt door de Sowjetlegers en hun rusteloze agitatie onder de arbeiders en de landbevolking als aanmerkelijk groter en acuter dan de invallen van Japan. Toen in 1927 de openlijke bloedige breuk tussen de Kwomintang en de communisten uitbrak, heeft Tsjang Kai Tsjek met ijzeren vuist overal

Maarschalk Tsjang Kai Tsjek en zijn naaste medewerkers (zijn vrouw in de eerste plaats).

Afscheid van Vader en Kind (Chinese Hector en Astianax).

waar dit hem mogelijk was, het communisme uitgeroeid. In een reeks van veldtochten wierp hij de communistische legers uit alle steden en Oostelijke provincies en oefende hij een ware terreur onder hun aanhang van arbeiders en boeren uit. Zijn terugwijken voor Japan, het eindeloze geduld, waarmee hij de afscheuring van Manschukwo en de Noordelijke provincies aanvaardde en telkens weer nieuwe compromissen wist te vinden, moet ten dele worden verklaard door het feit, dat hij zich nog niet gereed wist voor een beslissende nationale worsteling, ten dele echter ook zeer zeker, omdat hij eerst gereed wilde komen met den binnenlandsen vijand, die de sociale verhoudingen in China en de positie der bezittende klassen bedreigde.

Hierin nu kwam langs twee wegen in 1937 een keer, en wel op uiterst dramatische wijze. In dat jaar werd Tsjang Kai Tsjek plotseling in Sian gevangen genomen door een der leiders van de Sowjetlegers, doch na onderhandelingen weer vrijgelaten. Een heroïsch moment, immers, de doodsvijanden verzoenden zich, toen bleek, dat de communistische legers

bereid waren, zich onder zijn leiding te voegen, mits hij dan ook de eenheid van alle nationale krachten tegen Japan wilde keren. De beide partijen waren hiervoor rijp geworden: Tsjang Kai Tsjek en de bezittende klasse, doordat zij thans ten volle beseften, dat Japan de vernietiging van China's eigen industrie en handel wilde, om het tot grondstofleverancier terug te dringen en te kunnen uitbuiten, zodat het bestaan der jonge kapitalistische klasse op het spel staat — de communisten, doordat zij het hopeloze van hun revolutionaire leuzen inzagen en de noodzakelijkheid erkenden om een volkseenheid tot stand te brengen, waarbij arbeiders en boeren met de bourgeoisie in één front streden tegen hun aller vijand. Nadat Tsjang Kai Tsjek aldus leven en positie herkreeg, heeft hij getoond het moment te verstaan en is hij de onbestreden aanvoerder van China's gezamenlijke legers geworden.

Na de bloedige strijd in de Oostelijke provincies heeft de val van Hankow in sociaal en militair opzicht een nieuwe, thans in gang zijnde faze ingeluid. China's hulpmiddelen laten een herhaling van de grootse veldslagen, waaraan een aantal tezamen gebrachte legercorpsen deelnamen, niet meer toe. Daarvoor in de plaats treedt thans een op tijdwinst en afmatting berekende nieuwe wijze van oorlogvoeren: de zgn. „bewegelijke oorlog” met kleinere, snel verplaatsbare troepenafdelingen tegen alle Japanse posities en een stelselmatige guerilla over het gehele bezette gebied. Om dit mogelijk te maken, dienden de van Japanse invasie vrijgebleven Westelijke provincies, waarheen de regering verplaatst is, geheel te worden gereorganiseerd. Met koortsachtige ijver worden deze tot nog toe verwaarloosde, ten dele vruchtbare en mineraalrijke gebieden, opengelegd. Zowel voor het binnenlands transport is dit nodig als, nog veel meer, voor het instandhouden van de zgn. „achterdeursverbinding” met de wereldmarkt. Duizenden kilometers weg zijn aangelegd, waardoor thans dit deel van China met Frans Indo-China, met Burma en met Sowjet-Rusland in verbinding is gebracht, zodat het goederenverkeer, zij het op beperkte schaal, kan voortgaan. Te zelfder tijd zijn stelselmatig industrieën uit de Oostelijke, thans bezette provincies, met een belangrijk deel van hun machinale uitlegde naar het Westen overgebracht. Door de regering georganiseerde industriële en handwerkerscoöperaties moeten enige orde brengen in de opbouw van het economisch leven, om het bestaan van de toegestroomde bevolkingsmassa

Als in Spanje: oorlogswezen, door de gemeenschap verzorgd.

mogelijk te maken en in de behoefte van de oorlogsvoering te voorzien. Een volksverhuizing van tientallen millioenen, voortgedreven door het barbaarse geweld der Japanse legers, heeft plaats gehad. Een nieuw land, binnen de grenzen van het oude China, ontstaat in het hart van Azië. De verderaf liggende gevolgen van dit historisch gebeuren zijn niet te overzien. Als onmiddellijk uitvloeisel echter van deze oorlogsvoering dringt zich op de noodzakelijkheid van een intense medewerking van de grote massa boeren en arbeiders. Zowel in het vrije als in het bezette gebied hangt van hun medewerking het welslagen van de „bewegelijke oorlogsvoering” zowel als van de guerillas af. Deze alleen kunnen beletten, dat de overweldiger zich rustig neerzet op het veroverde gebied en dit economisch exploiteert. Sociale hervormingen om het enthousiasme der Chinese landbevolking gaande te houden zijn onafwijsbaar geworden. In het Oosten betekenen sociale hervormingen echter: verlichting der drukkende schuldenlasten en hervorming van het grondbezit. Tsjang Kai Tsjek en de hem steunende Chinese bourgeoisie en intellectuelen zijn hiertoe bereid. De communisten, die onder hun leiding een rusteloze agitatie voeren,

stellen zich met deze hervormingen tevreden. De conservatieve grondbezitters en hun aanhang worden echter afgeschrikt. Hierdoor is het te verklaren, dat de „vredepartij” onder leiding van den oud-Minister van Buitenlandse Zaken, Wang Tsjing Wei, toenadering tot Japan zocht om door nationaal verraad de bezitsvoorrechten te beschermen. Wang moest vluchten en wordt thans door de Japanners gebruikt om met plaatselijke schijnregeringen het bezette gebied een zelfde soort autonomie te verschaffen als Mandchurije en de Noordelijke provincies „genieten”. Aldus zou inschakeling van China's rijkste provincies in een Japans economisch Yen-blok moeten slagen. Tot nog toe zonder instemming van enig deel der Chinese bezittende klasse. De worsteling op leven en dood heeft de Japanse aanvoerders, die het precaire van hun positie terdege moeten beseffen, thans tot hun laatste desperate stap gebracht: een eind te maken aan de buitenlandse concessies om zodoende één der verbindingswegen, waarlangs China met de overige wereld in verkeer bleef, af te snijden. Daarmede is het rechtstreekse conflict met Engeland en Frankrijk opgeroepen, terwijl de Verenigde Staten dreigend op de achtergrond staan. Hoever zullen de Japanse leiders in hun woede en verblindings durven gaan? In een economisch conflict, dat zou kunnen uitbreken, wanneer de tergende lankmoedigheid van Engeland een einde nam, zou Japan uiterst kwetsbaar blijken. Zijn invoer en uitvoer zijn voor een belangrijk deel op de Engels-sprekende wereld aangewezen. Afsnijding daarvan zou de economische instorting en daarmee het einde van de oorlog, betekenen. Daarom zou deze noodgedwongen met militair geweld worden beantwoord.

Het Europese fascisme ligt op de loer. Danzig, de Middellandse Zee en Tientsin zijn drie namen voor één zelfde zaak.

OVER DEMOCRATIE

De Franse katholieke politicus Paul Archambault heeft een inleiding geschreven bij een bundel opstellen van zijn jonge geloofsgenoten (*Options sur Demain*, Bloud & Gay, 1939). Hij kenschetst dan zijn groep als: christelijk, humanistisch, gehecht aan rede en vrijheid — democratisch:

...„in de minst aanvechtbare zin des woords, en voorzover de democratie werkelijk is wat zij aankondigt te zijn: een régime van rede en vrijheid, in dienst staand van de persoonlijkheid en van haar hoogste vermogens, een zekere manier om den mens te behandelen, welke hem er niet toe dwingt, zijn menselijkheid op te geven”.

ERNST TOLLER

ALS MENS EN
ALS DICHTER

I. De mens

Er zijn weinig dichters van deze tijd, bij wie leven en werk zulk een duidelijke eenheid vormen, als bij den schrijver van *Massamens*. Ondanks zijn grote psychische samengesteldheid, staat hij, nu zijn aardse loopbaan afgesloten is, in scherpe, vaste omtrekken, vóór ons.

Toller was niet een in alle opzichten gelukkige natuur. En de omstandigheden, waaronder hij geleefd heeft, zijn eigenlijk zijn levenlang, van zijn kinderjaren af tot aan zijn dood, abnormaal zwaar geweest.

Om te beginnen was hij een nerveus kind, en wij weten dat nerveuze kinderen, méér dan anderen nog, vaste, liefdevolle leiding behoeven.

Toller heeft het aan die leiding geheel ontbroken. „Ik had geen kindertijd die mij vreugde gaf”, schrijft hij uit de gevangenis aan de vrouw, die zijn vrouw was, „geen leraren, die mijn onrust en zwervende bandeloosheid tot orde brachten; innerlijke orde, die geestelijk leven vormt in grote, klare lijnen”.

Hier legt Toller, met de hem kenmerkende oprechtheid, de vinger op enige zwakke plekken in zijn aanleg, die hij nooit geheel overwonnen heeft.

Toller was de zoon van een winkeliertje in een Posense provinciestad, waar nationalisme (Duitsers tegen Polen) en anti-semitisme reeds vóór het begin der 20ste eeuw de atmosfeer verpestten.

Ziehier een van Toller's vroegste herinneringen. Hij staat met het kindermisje bij een hoge wagen op het binnenplein van hun huis. Er komt een klein meisje door de poort, eveneens door een kindermisje begeleid. Terwijl de twee kindermisjes een praatje maken, komt Ilse naar hem toe en geeft hem een handje. Als het vreemde kindermisje dit ziet, roept zij: „blijf daar niet staan, dat is een jood!”. Ilse laat zijn hand los en loopt weg.

H. Roland Holst

Later zitten kinderen hem achterna, onder het zingen van gemene hitsliedjes tegen de joden.

Als hij aan een „aries" vriendje vraagt waarom, antwoordt het jongetje, dat de joden in een naburige stad een christens-knaap hebben geslacht, om zijn bloed in de matzes te gebruiken.

Wanneer het kind zijn moeder naar de oorzaak vraagt waarom er rijken en armen zijn, antwoordt de goede vrouw, die haar leven lang over dien wonderlijken zoon bezorgd is geweest, zonder iets van hem te begrijpen, dat aldus God's wil is.

Toller verliest zijn vader als kind, en de laatste woorden van den stervende zijn ene, in niets gegrondveste, aanklacht. Er is niemand die hem helpen kan en wil.

Hij droomt, hij leeft in een fantastiese wereld. Terwille van een oude getrouwe keukenmeid, die hem gruwelijk verwent, verzint hij de zonderlingste verhalen.

Wanneer hij, na het gymnasium doorlopen te hebben, door een romantische bevlieging voor een actricetje in moeilijkheden geraakt, valt zijn blik op reclamebiljetten van de Universiteit Grenoble. Hals over kop verlaat hij zijn ouderlijk huis om daar te studeren — met een gemoed vol romantiek en een hoofd vol verwarde denkbeelden — zelfingenomen, schuw, genotzuchtig, vol nobele impulsies, maar zonder één moreel beginsel dat hem steunen kon.

Even denken wij aan Rosa Luxemburg. Met welk een rijkdom van herinneringen aan een gelukkige kindertijd vertrok het 17-jarig meisje naar Zürich, hoe innerlijk gevormd reeds. In grote lijnen stond haar levenstaak vóór haar, toen reeds. . . In Grenoble begaat de onrijpe jongen, die Toller nog is, eerst allerlei dwaasheden. Hij voert niets uit en zijn duitse medestudenten — met andere heeft hij geen omgang — blijken een zoodje. Op een kwade nacht verspeelt hij al wat hij bezit en komt tegen de ochtend in een bordeel terecht. Maar weldra betert hij zijn leven en begint ijverig de colleges te volgen.

Dan breekt de wereldoorlog uit.

Als millioenen jonge mensen, wordt Toller uit zijn baan geslingerd; de mogelijkheid tot een normale geestelijk-redelijke ontwikkeling, tot een leven in redelijke verhoudingen, wordt hem afgesneden — voor goed.

In onberedeneerd enthousiasme zet Toller, die afgekeurd was voor de dienst, alles op haren en snaren om als vrijwilliger aangenomen te worden. Aanvankelijk komt hij bij de

artillerie, maar in Maart 1915 vraagt hij, om bij de infanterie overgeplaatst te worden en wordt naar het front gezonden. Reeds is de geestdrift der eerste dagen in hem bekoeld; het onzinnige gedril, het gesnauw der meerderen tegen de minderen hebben hem de ogen geopend. Zijn karakter vormt zich; de beste eigenschappen van zijn wezen; zedelijke moed, streven naar waarachtigheid en menselijkheid, groeien. In de loopgraaf, waar hij als onderofficier op wacht staat, stoot hij met zijn wapen tegen een soldaat, die daar begraven werd. Dan komt het tot een doorbraak in zijn

binnenste; hij weet: dit is geen dode Duitser of Fransman, maar een dode mens. Hij voelt, dat al die doden broeders zijn en dat hij hun aller broeder is.

Na dertien maanden aan het front kan hij het niet meer uithouden; niet dit leven en sterven in massa. Hij wil vliegenier worden, maar zijn lichaam geeft het op. In een Franciscaner klooster bij Straatsburg wordt hij door vriendelijke, zwijgzame monniken vele weken lang verpleegd. Hij herstelt, maar wordt als „kriegs-untauglich” afgekeurd en gaat weer studeren, eerst te München, daarna te Heidelberg. Hij komt in aanraking met Dehmel; een zwerftocht door het Thüringerwoud gebruikt Toller om den meer dan vijftigjarigen dichter zijn verzen voor te dragen. Hij leert Landauers geniale „Oproep tot Socialisme” kennen en vindt in het edele optimisme van dit geschrift het voedsel voor gemoed en geest, waarnaar hij smachtte. Bij de dag ziet hij klaarder zijn weg. Bij de dag worden zijn vleugels sterker. Hij doet mee bij de oprichting van een studentenbond, die onmiddellijk door de regering vervolgd en ontbonden wordt.

Dan komen de stakingen te München. Met zijn vriend Eisner spreekt Toller tot de stakers, wekt op tot volhouden. Als de staking in elkaar zakt, komt hij in de militaire gevangenis. Daar leert hij de werken van Marx, Engels, Lassalle, Mehring, Bakoenin, Luxemburg enz. kennen. Zo krijgt zijn gevoels-socialisme een ondergrond van kennis.

Door de hulp van een hem goedgezinden geneesheer wordt hij na enige tijd „haft-unfähig” verklaard en ontslagen. Als de revolutie uitbreekt is Toller vrij.

In de Beierse raden-republiek treedt Toller, die ternauwer-nood 25 jaar is, onmiddellijk op de voorgrond. Als weinige intellectuelen heeft hij contact met de massa en als weinigen is hij vrij zowel van demagogie als van dogmatisme. Herhaaldelijk slaagt hij er in, bloedvergieten te voorkomen en mensenlevens te redden.

Maar wanneer de golven der revolutie hóóg gaan, laten zij voor het persoonlijk inzicht, het persoonlijk geweten haast geen plaats. Zij trekt een onverbiddelijke scheidingslijn: aan deze of gene zijde der barricade. „Gij wilt de reactie niet dienen? Goed, dan moet gij ook mijn schuld op u nemen.” De troepen, die de rijksregering tegen München zond, hebben de voorsteden reeds bereikt. In afschuwelijke broederstrijd gaat de raden-republiek ten onder. Maar een deel van de arbeiders, door de moed der wanhoop bezielde, wil zich verdedigen. Zij kiezen Toller tot aanvoerder.

Weldra is de reactie heer en meester, de terreur-van-boven volbrengt haar bloedig werk. Lévine is geëxecuteerd, Landauer vermoord op weg naar de gevangenis. Op Toller's hoofd wordt een hoge prijs gesteld. Een poos lang gelukt het hem zich te verbergen, maar het net wordt al nauwer en nauwer rondom hem gespannen. Hij wordt gevangen genomen en wegens hoogverraad tot vijf jaar vestingstraf veroordeeld.

Die jaren zijn het heldentijdperk uit Toller's leven. De opsluiting op zich zelf betekent voor zijn zwerversnatuur een ondragelijk leed. De ontbering van alle schoonheid en zachtheid des levens maakt hem wanhopig, evenals de gedwongen gemeenschap met zijn lotgenoten, even overprikkeld als hij zelf. Nóg erger zijn misschien de ontelbare plagerijen, — de wraak der machthebbers over zijn onbuigzaamheid.

Immers, hij blijft overeind staan. Hij berouwt niets. Hij wil niet dat zijn vrienden gratie voor hem pogen te verkrijgen. Hij worstelt als een held tegen lichamelijk-geestelijk verval. Hij blijft overwinnaar. Hij produceert zijn meest beroemde drama's, zijn schoonste lyriek, hij bestudeert de grote griekse, engelse en franse dichters; zijn wezen verdiept zich. Heerlijk is het om te voelen (in zijn brieven uit de gevangenis) hoe deze ongeduldige, nerveuze natuur groeit in standvastigheid. Bij ogenblikken voelt men in hem dit zeld-

zame verenigd: de warmte der makkerliefde en des wijzen klare rust.

Maar niet dan ten koste van zijn vitaliteit. De lange vrijheidsberoving met al haar leed heeft hem diepe wonden toegebracht. Zal het leven ze kunnen genezen? Toller's zelfgewilde dood geeft op deze vraag het antwoord.

II. Het werk

Toller's eerste bundeltje lyriek, „Vormorgen” getiteld, is het werk van een worstelend hart en een reeds gerijpt talent. Uit die korte gedichten klinkt een eigen stem, een eigen visie wordt in hen uitgebeeld, er is bewustheid van het eigen zelf. „Hoe vaak stierf ik, sedert de dag dat mijn moeder mij kreunend het leven gaf”, zingt de dichter in het vers, dat de bundel opent. „Ik stierf — baarde mij — stierf — baarde mij — Ik werd mij zelf moeder.” En dit is waar.

Oorlogsgedichten van een bijzondere soort vindt men hier. Haast altijd gaat Toller uit van de zinnelijke indruk, de lichamelijke gewaarwording, — spontaan hevig onmiddellijk, — uit haar stijgt hij omhoog tot het gevoel en de gedachte. Bij de *Liederen der gevangenen* zijn twee gedichtjes, waarin uit de draden der lichamelijke gewaarwording een kleine webbe van pure schoonheid geweven is. In het eerste bezingt Toller de voorwerpen in zijn cel, die hem eerst zo vijandig toeschenen: het smalle bed, de blauwe waterkruik, het krukje, zelfs het tralievenster: alle zijn zij zusters geworden. Het tweede — nog schoner — is een hymne aan de eenzaamheid.

Zij en haar tweelingzuster, de schemering, zijn voor Toller een bron van zuivere inspiratie geweest.

Het beroemde *Requiem voor de vermoorde broeders* bereikt niet de intensiteit van Tollers persoonlijke lyriek.

Het grote treurlied over de duitse revolutie moet nog gezongen worden.

Gedurende zijn gevangenschap schreef Toller het drietal drama's, die hem internationaal beroemd maakten. *Massamens*, *Hinkemann* en *De Machinebestormers*.

Massamens is de directe weerslag van Tollers beleving der revolutie in Beieren en het resultaat van het dichterlijk streven, die beleving in dramatische vorm te kristalliseren. Als elk waar kunstenaar was Toller in de tijd, dat een werk in hem ontstond, door dat werk bezeten. Maar bij de wor-

ding van *Massamens* uitte die bezetenheid zich met een intensiteit, die hij, naar ik meen, niet meer zou beleven. De inspiratie kwam over hem als een verterend vuur. Gestalten vormden zich, stemmen wisselden elkaar af, taferelen volgden elkaar op; alles scheen hem door een dwingende macht ingegeven te worden. Enige dagen duurde die bezetenheid, dat opgaan in de beelden en stemmen die in de innerlijke wereld ontstonden. Als een razende schreef Toller wat hem gedictieerd scheen te worden. Schreef en schreef, tot zijn verkrampte vingers de dienst weigerden. Maar niet eer het drama in zijn grote lijnen gereed was.

Toen kwam de beurt aan de bewuste geestelijke krachten om wat door een zo geweldige eruptie uit het onderbewuste ontstaan was, te verbeteren en aan te vullen.

Wat zou ik graag het oorspronkelijke klad van *Massamens* kunnen vergelijken met het stuk in zijn definitieve vorm! Kunnen nagaan in hoeverre de gedeelten, die ons aandoen als werk van het verstand, zoals o.a. de dialoog tussen de vrouw en den man in het eerste tafereel, de vrouw en de namenloze in het derde, — dit inderdaad zijn.

Misschien zijn zij het niet. Zelfs een socialistisch gedicht als *Pan*, waarmee Tollers werk niet in één adem genoemd kan worden, vervalt somtijds in de propaganda-toon.

De vraagstukken der revolutie, die Toller in *Massamens* dramatisch poogt uit te beelden: die van het geweld, die van de verhouding tussen individu en massa, zijn allerm minst verouderd. Maar de dramatische kracht van den dichter bleek niet sterk genoeg, om ze in levende gestalten te concretiseren. Niet in karakters en nog minder in persoonlijkheden. Toch moet men *Massamens* niet onderschatten. Er is pathos in het stuk. De laatste scènes, als het geredeneer verstormd is, werken in hun soberheid aangrijpend.

Hinkemann, het tweede drama, dat Toller gedurende zijn vestingstraf schreef, is gebouwd op het thema van een jongen, krachtigen man, die door de oorlog zijn geslachtsdeel verloren heeft. Geen gelukkig thema, oordeelde niet slechts de critiek, maar oordeelden ook velen van 's dichters vrienden en bewonderaars. Wij zijn het met hen eens. Toller heeft dit nooit toegegeven: Hinkemann's verminking, wierp hij hun tegen, is het symbool van de diepste menselijke smart; van het leed, dat door geen revolutie en geen socialisme opgeheven kan worden. Dat de schrijver het zo voelt, geloven wij graag, dat hij het den toeschouwer beleven doet, zoals b.v. Sophocles in zijn *Koning Oedipus*, bestrijden

wij. Wat er ons het meest in treft, is de atmosfeer van overspanning en overprikkeling, waarin het speelt. Belichaamt *Massamens* de ideale strevingen der duitse revolutie, in *Hinkemann* benauwt ons de ondragelijke beklemming, die in Duitsland na de catastrofe heerste.

En nu *De Machinebestormers*. Evenals *Hinkemann*, heeft Toller dit omvangrijkste zijner spelen herhaaldelijk omgewerkt, na er eerst grondige voorstudies voor gemaakt te hebben. Ik had het voorrecht, het te Berlijn te zien, geënsce-neerd door Reinhardt. De vertoning was een openbaring voor mij, van wat moderne regie in grote stijl kan bereiken. Door die regie gesteund, werkte het stuk in hoge mate meeslepend.

Maar bij rustige lezing valt het zeer tegen. De taal is doorlopend mat; de personen zijn poppen, die een lesje opzeggen; door hun woorden ruist niet het water uit de geheimzinnige bron, die bezieling heet.

Ook in dit spel beoogde Toller meer, dan de uitbeelding van werkelijke gebeurtenissen. De demonische macht van de machine wilde hij voorstellen, waartegen de arme, onwetende engelse wevers van het begin der 19e eeuw tevergefs storm liepen. En in de rustige, moedige leidersfiguur die zij in hun verblinding doodslaan, heeft hij de eigenschappen gesymboliseerd, die de arbeidersklasse stellen moet tegenover de demonische macht der machine in dienst van het kapitaal, om vrij te worden.

De voornaamste waarde van Tollers dramatisch werk is niet wat hij bereikt, maar wat hij nagestreefd heeft. Hij greep daarin naar het hoogste. En wie weet, wat hij nog bereikt zou hebben, wanneer hij in normale omstandigheden zijn dramatisch talent tot verdere ontwikkeling had kunnen brengen.

In de gevangenis schreef Toller ook het *Zwaluwenboek*. En wanneer, in gelukkiger tijden, mensen niet meer zullen grijpen naar zijn drama's, omdat het aspect der levensproblemen anders is geworden, dan zullen zij het nog wèl doen naar deze eenvoudige verzen, niet eens, maar vele malen, en er door ontroerd worden met de ontroering die schoonheid geeft en waarin door alle pijn altijd een bijzondere vreugde en zoetheid gemengd is.

Socialistische poëzie is het *Zwaluwenboek* niet, omdat door het lichte levensverhaal der vogeltjes, die bewegen in een sfeer van vrijheid, de wrangheid van het beleven van onvrijheid en grievend onrecht telkens doorbreekt, maar

omdat tenslotte de vereenzelviging met de vrije natuurschepselen, met de ruimte waardoor heen zij zwieren, de aarde waarop zij rusten, en de zon waarin zij zich koesteren, over alle pijn en leed zegepraalt.

Socialistische poëzie, met een kosmische inslag. Geweven uit draden van tijdelijkheid, in de teerste nuances van het innig persoonlijke, met de witte draad der Eeuwigheid.

Zacht, donzig weefsel van schoonheid, en als alle schone dingen, in zijn broosheid onbegrijpelijk sterk.

Blijven zullen ook — zo lang men zal kunnen begrijpen, wat het leed van vrijheidsberoving betekent, — Tollers brieven uit de gevangenis. Niet zo subliem als Rosa Luxemburgs brieven aan Sophie Liebknecht in hun extatische zelfvergetelheid. Niet zó louter en edelmenselijk als die van Karl Liebknecht aan zijn vrouw en kinderen, niet zó brandend van zichzelf verterend strijd vuur, maar toch ook van een edele specie, rijk en innig, diep ontroerend vooral, als het monument van een die worstelt met heel zijn ziel, zijn hart en zijn geest, om niet te verkommeren en te verworden onder de beproeving, en van een ook, in wie het gevoel van broederschap en de wil tot helpen groeit, onder de ondragelijke beleving van gedwongen samenzijn.

De „brieven uit de gevangenis” worden aangevuld door Tollers autobiografie, die tot zijn dertigste jaar loopt. De grote kwaliteiten van zijn schrijftrant — helderheid, bondigheid, aanschouwelijkheid — treffen ook in dit werk. Men leert er Toller — trouwens in sommige zijner brieven eveneens — kennen als een geboren verteller.

Tollers bestaan, gedurende zijn vijftien laatste levensjaren, is niet gunstig geweest voor de concentraties, die des dichters scheppend werk behoeft. Her en derwaarts wordt de balling gejaagd door de wind van het verlangen, als een is niet gunstig geweest voor de concentratie, die des dichters in stijgende mate opgeslorpt door bemoeienissen voor gevangenen, vervolgd, emigranten. Zijn laatste belangrijke daad was zijn poging om in Scandinavië, Engeland en Amerika, op grote schaal hulp te vinden voor de ondervoede miljoenen in Spanje. Zijn laatste werk, een drama, geïnspireerd op het martelaarschap van Ds. Niemöller.

In *Een jeugd in Duitsland* staat zijn portret: een bij uitstek zielvol gelaat, maar hoezeer omwolkt!

Onder een wolk heeft hij geleefd. Toen de wolk zich al te zeer verdichtte, vluchtte hij in de armen van „genosse Dood”.

1914-1939

Jean Jaurès

en de problemen van nu

(H.B.) Als dit nummer verschijnt, zal het een kwart eeuw geleden zijn, dat Jean Jaurès in het kleine Parijse „Café du Croissant” werd vermoord. Het symbool van alle menselijke krachten, die tegen de opstuwende oorlogsstroom trachtten op te roeien, was daarmee verdwenen. „De chaos kon in-zetten”, gelijk Dr. P. J. Bouman het uitdrukt, aan het slot van zijn voortreffelijke biografie.¹⁾

De herinnering aan de noodlottige revolverschoten van den chauvinist Villain is voor ons gevoel onverbrekkelijk verbonden met die aan een andere misdaad: de aanslag te Sarajewo. De aartshertog Frans-Ferdinand had een evenwichtig Oostenrijk-Hongarije willen bouwen, door vérgaande vrijheden te verlenen aan de Slavische volkeren der Donau-monarchie — hij moest uit de weg worden geruimd, wilde het geweld zijn loop kunnen nemen. En Jaurès was in en buiten het Franse Parlement zó lang, zó krachtig en zó principieel in het krijt getreden voor een evenwichtig Europa, gegrondvest op de verzoening van Duitsland en Frankrijk, dat ook deze middelaar de vrede niet overleven mocht.

Vijf en twintig jaar na dato staan wij nog voor de zelfde problemen. De oorlog heeft ze niet opgelost. Nog steeds is er een nationaliteitsvraagstuk in Midden- en Zuid-Europa. Oostenrijk-Hongarije ging ter ziele, maar een levensvatbare Donau-federatie, gebaseerd op nationaal en democratisch volksrecht, groeide niet uit wat eens de Kleine Entente was. En achter de linies Siegfried—Maginot staan ook thans weer onverzoend de beide grote mogendheden van het Europese vasteland.

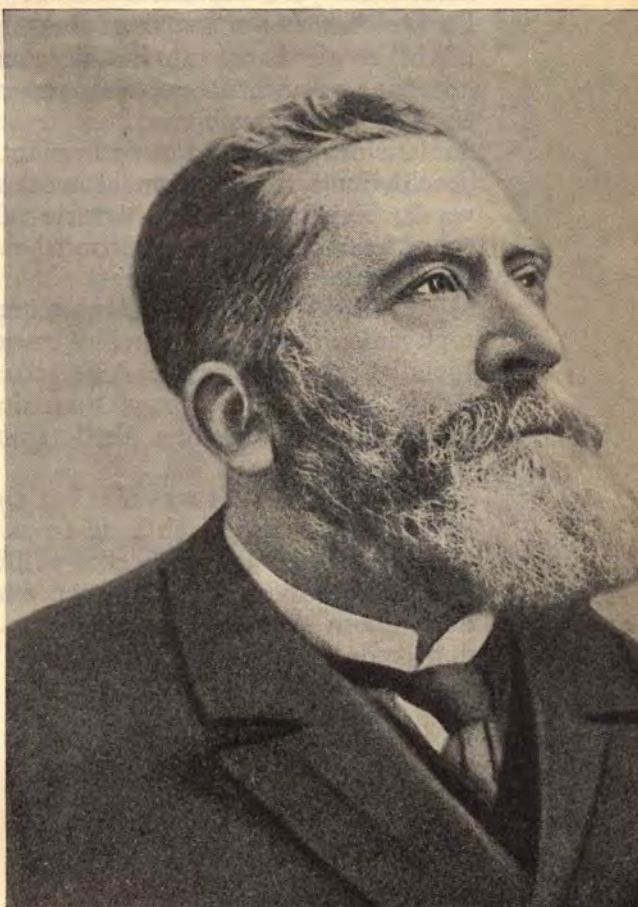
Betekent het bovenstaande een mistroostige aanbeveling, om zich te onttrekken aan de plicht tot landsverdediging, wjl het krijgsgeweld immers toch geen oplossing brengt?

¹⁾ Dr. P. J. Bouman, *Jaurès, Rathenau, Wilson*. Amsterdam, Paris, 1937.

Erger: is het een verontschuldiging voor de huidige Duitse chantage en agressie-politiek, wijl de overwinnaars van 1918 wel vergelding, maar geen recht zochten?

De lezers van *Socialisme en Democratie* weten wel beter. Wanneer ons tijdschrift op één aanbeeld steeds gehamerd heeft, dan is het wel op dat der democratische herbewapening: herbewapening in alle opzichten, militair en geestelijk. Wij zijn allerminst van oordeel, dat Hitler door Versailles zou worden verontschuldigd, al wordt hij er misschien ten dele door verklaard. De fouten der vroegere Geallieerden zijn door het Duitse nationaal-socialisme op de ganse wereld verhaald met een zó monsterlijke woeker, dat ze in het niet verzinken bij zulk een revanche. Hoe kortzichtig Versailles in sommige opzichten moge zijn geweest, en hoe zwak Weimar zich toonde: thans heeft de mensheid nog slechts te maken met één brandhaard van bedreiging: Berchtesgaden. Tegen het bewuste streven, om de volken van Europa te onderwerpen aan de cultuur-vijandige gelijkschakeling van het Nazidom, stellen wij onze vastbesloten wil om de (hoe

Jean Jaurès.

ook nog onvolgroeide) vrijheid te verdedigen met ieder deugdelijk middel.

Wij noteren dit even voor de goede orde. Tegenover het actuele fascistische gevaar kennen wij geen „gewelds-probleem”, of liever: is ieder „geweldsprobleem” er vooral één van meer of minder nuttig effect.

Maar na iedere oorlog komt een vrede, of gij en ik het beleven of niet. En dan blijkt het, of men de problemen van Donau-federatie en Europese verzoening zal kunnen oplossen in een geest van begrip, ja of neen. De tijd tussen 1918 en nu is grotendeels in beslag genomen door mislukte pogingen: een Volkenbond zonder militaire macht, zonder economisch ordenings-apparaat, zonder internationaal gerechtshof voor kwesties als de Sudetenduitse. De machten der duisternis hebben daarvan geprofiteerd.

In dit nummer van *Socialisme en Democratie* betoogt Mr. Vrind, dat wij met Duitsland moeten komen tot zaken-doen. Het blijft voor ons de vraag, of dat mogelijk is. Of wij er nog de tijd voor hebben, en of er met déze Duitsers te praten valt. Maar dat Europa — wil het niet van de ene oorlog in de andere vervallen — toch tenslotte een oplossing zal *moeten* vinden voor de internationale ordeningsproblemen, die wij aanstipten: dat staat wel vast.

En hier ligt dan zowel de wereldhistorische taak, als ook de plicht en de kans van het democratische socialisme, zoals het door ons wordt aangehangen en zoals Jaurès het profetisch heeft geformuleerd.

Socialisme, geworteld in de humanistische traditie der gehele geschiedenis, internationaal werkzaam doch in ieder land vervlochten met aard en historie van het volk, vrijheidlievend en ordenend tegelijk: zó stond het Jaurès, Troelstra en nog enige anderen voor de geest.

Maar in 1914 waren de aanhangers van deze beschouwing toch enkelingen, gelijk gebleken was op het internationale socialistische congres te Amsterdam van 1904, en zoals het na de oorlog blijken zou, toen de Franse Partij voor drie kwart naar Moscou liep, alsof er nooit een democraat Jaurès gepredikt had. . . .

Jaurès' dood in 1914 was niet het einde van het voor-oorlogse tijdperk. Het was slechts de tragische afsluiting van een te vroeg ontloken ideaal, welks prille pracht toen toch reeds zó fascinerend werkte, dat men zijn eenzamen drager moest doden, om met de wapenen. . . . *niet* te bereiken wat hij door rede had nagestreefd.

De Financiering

van de Duitse Staatsconjunctuur

I.

DOOR WALTER LEMKERING

Ieder modern staatswezen publiceert geregeld statistieken, die ten allen tijde een overzicht geven van de financiën en de productie van het land. Nu kan men niet zeggen, dat Duitsland *geen* statistieken doet verschijnen. Maar het zijn getallen, waarvan Hans E. Priester¹⁾ zegt: „Ik houd — in tegenstelling tot de gangbare mening — niet *alle* economische statistieken voor vervalst”.

Ontstaat hieruit reeds de noodzakelijkheid, om Duitse „prestatie-getallen” met de grootste voorzichtigheid te gebruiken, dan komt daar nog bij, dat naast de „verfraaide” statistieken de gewichtigste cijfers totaal geheim gehouden worden. Het Rijk publiceert noch een begroting, noch de omvang van zijn schulden. Tegenover de plicht van belasting betalen staat geen medezeggenschap en contrôle. Met welk een cynische openhartigheid men den „volksgenoot” in het gezicht zegt, dat het hem niets aangaat, wat de „leiding” met het geld doet, toonde de laatste rede van Schacht. Hij uitte zich voor de Economische Raad van de Duitse Academie over de schulden als volgt:²⁾

„Nu zal ieder van u nieuwsgierig zijn om te vernemen, om welke bedragen het ging en nog gaat.”

Men kan een speld horen vallen in de zaal. Iedere toehoorder wacht in spanning; want nu moet het komen. En dan komt het. Schacht gaat voort:

„Het spreekt vanzelf, dat ik u dat niet verraad.”

¹⁾ Hans E. Priester: *Das deutsche Wirtschaftswunder*, Amsterdam 1936, blz. 12.

²⁾ *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 1 December 1938.

Uit. het enige, wat Schacht er nog aan toevoegt is de geruststellende verzekering, dat de totale schuld niet zo hoog is, als in het buitenland beweerd wordt. Natuurlijk lopen de schattingen wijd uiteen. Met een totale binnenlandse schuld van 80 milliard Mark op 1 Januari 1939 zal men eerder een te gunstig dan een ongunstig beeld geven. De verstrekkende waarschijnlijkheid van deze schatting laat zich — natuurlijk door zeer omvangrijk bewijsmateriaal — staven. Wanneer in het navolgende het zwaartepunt minder op deze bewijsvoering gelegd wordt, dan valt dat daaraan toe te schrijven, dat een paar milliard meer of minder bij de omvang van de Duitse schuld een tweede rol speelt. Het systeem staat met een schuld van 80 milliard Mark als „resultaat” van zes jaar nationaal-socialisme voor een veel zwaarder probleem: *hoe kan de staatsconjunctuur behouden blijven en een eind komen aan het schuldensysteem?*

Deze vraag is sinds een jaar actueel. De „dringende staatspolitieke taken” in het bestek van de bewapening en het 4-jaar-plan wil men niet opgeven. Men zou de agressieve buitenlandse politiek onmogelijk maken, indien men zich op dit punt zou beperken. Tevens zou tegelijkertijd een economische crisis uitbreken, met als gevolg een werkloosheid, welke het systeem zich, op grond van zijn binnenlandse politiek, niet veroorloven kan.

De instandhouding van de staatsconjunctuur voor bewapenings- en autarkische doeleinden eist echter zulke geweldige middelen, dat zelfs de zeer hoge, reële ontvangsten van de staatskas voor de financiering daarvan niet voldoende zijn. Het leensysteem moet dus voortgezet worden. De gevolgen van deze politiek zal men eerst kunnen beoordelen, wanneer men de ontwikkeling der Duitse financiële politiek tot aan dit crisispunt volgt. Enige principiële opmerkingen zijn daarbij niet te vermijden.

In het „klassieke” liberalisme was de economie nummer één. De staat parasiteert op de economie en leeft van haar overschotten. Wie ze graag betaalt, wordt van een perverse afwijking verdacht. De economie is „dynamisch”, de financiële staatspolitiek „statisch”. Voor de staat geldt „de gulden regel” van het evenwichtige budget. In tijden

van een gunstige conjunctuur stroomt het geld rijkelijk bij de staat binnen. „Daardoor” kan hij uitgaven doen voor sociale doeleinden: voor scholen en ziekenhuizen, voor de aanleg van straten en het graven van kanalen. De inkomsten van de staat verminderen echter, wanneer het economisch leven door een crisis wordt aangetast. Volgens de „gulden regel” van het budget-evenwicht moet de staat zijn prestaties nu reduceren. Hij moet zich „aanpassen”. Tezamen met de economie wacht de staat nu overigens op betere tijden. In werkelijkheid put dit wachten de „conjunctuurpolitiek” van het liberalisme uit. Een drogreden der logica schenkt het troostende gezegde: *Omdat* het vroeger beter was, *moet* het weer beter worden. Men moet toegeven, dat er staatslieden zijn, die aan dit sofisme beginnen te twijfelen. Wachten zij toch, ondanks beter inzicht en zonder tot daden over te gaan op betere tijden, die zeer zeker wel eens komen zullen, dan kan men niet nalaten hun filosofische bespiegeling en rust te bewonderen.

Intussen bestaan er zelfs reeds liberale theoretici in de economie, die begrijpen, dat de staat als opdrachtgever — *of hij wil of niet* — de conjunctuur zowel ten goede als ten kwade beïnvloedt. In conjunctuurtijden ontwikkelen zijn opdrachten een opwaarts gerichte tendens. Zijn „aanpassingspolitiek” in crisistijden verscherpt de crisis. In werkelijkheid is de „neutraliteit” van de staat een factor, die de crisis verscherpt. De inzichten der voorstanders van staatsconjunctuurpolitiek berusten op deze kennis. Ten tijde van een goede conjunctuur begon men in de Scandinavische landen zeer spaarzaam te zijn met openbare opdrachten. Men potte de overvloedige belastingontvangsten, om in crisistijden door omvangrijke werkverschaffingsmaatregelen aansporend op het economisch leven in te werken.

De staatsconjunctuurpolitiek werd echter niet alleen met deze middelen gevoerd. Uitgaande van het feit, dat in de liberale economie de conjunctuur met een credietuitbreiding in het particuliere bedrijfsleven begint, trok men de conclusie, dat de staat de taak heeft door een staatscredietuitbreiding ten behoeve van de werkverschaffing een opleving te bereiken eerder dan het particuliere bedrijfsleven. Zodra de staatsmaatregelen hun taak tot aansporing van het particuliere bedrijfsleven vervuld hebben, kunnen de staatsopdrachten gestopt worden en de toenemende ontvangsten benut worden ter dekking van de credieten.

Dat de staatsbeleggingen niet slechts een primaire conjunc-

tuuropleving ten gevolge hebben, doch op dezelfde wijze secondaire uitwerkingen verwekken, is van beslissende betekenis. Zo schat Burkheiser³⁾ de secundaire gevolgen van 100 miljoen Mark toegevoegde staatsbelegging op 300 miljoen Mark, alvorens dit bedrag in besparingen wordt omgezet. Het is van ondergeschikt belang welke bestemming gegeven wordt aan de staatsbeleggingen. Dat men geen pyramiden bouwt berust meer op psychologische dan op economische gronden; want als het puntje bij paaltje komt kunnen autowegen toch niet tegen balanswaarde verkocht of beleend worden. Maar zeer gewichtig is het bedrag, dat van het door de staat geïnvesteerde kapitaal weer in de schatkist terugvloeit, tengevolge van vermeerderde belastingontvangsten en van verminderde prestaties op sociaal gebied. Keynes berekent dit bedrag voor Engelse budget-verhoudingen op 50 pCt., het Bureau van de Rijksstatistiek op 57 pCt. en het Internationaal Arbeidsbureau in doorsnee op 40—50 pCt.⁴⁾ Het spreekt vanzelf, dat de betekenis van de staat voor de conjunctuurpolitiek niet met enthousiasme door de liberale economie ontvangen werd. Typische voorbeelden hiervoor zijn het lot van de economische politiek van de beide regeringen Blum in Frankrijk en Roosevelt's strijd tegen de tegenstanders van zijn „New Deal”. Men moet toegeven, dat deze nieuwe methode van staatsconjunctuurpolitiek ongetwijfeld gevaren met zich meebrengt. Zo heeft b.v. Hilferding, een erkend theoreticus op financieel gebied, zich — met het oog op het inflatiegevaar — in het Duitsland van vóór Hitler geweerd tegen iedere staatscredietuitbreiding. Een opvatting, die zeer zeker gerechtigd is in Duitsland's uitzonderlijke situatie, na een tiental jaren van bodemloze depreciatie. Aan de andere kant was een man als Leopold Schwarzschild een ijverig voorstander van de credietuitbreiding en vermoedelijk de meest fanatieke tegenstander van Brüning's aanpassingspolitiek.

Toen de nationaalsocialisten aan de macht kwamen en Schacht met de staatscredietuitbreiding begon, betekende dit dus geenszins het ei van Columbus. Het onderwerp was in theoretische verhandelingen tot in de puntjes uitgesponnen. Voor en tegenstanders van de staatscredietuitbreiding reageerden geheel en al volgens hun vroegere opvattingen. Hilferding behandelde in de *Neuer Vorwärts* de verschijnse-

³⁾ Burkheiser: *Grenzen des Staatskredits*, Berlijn 1937.

⁴⁾ Keynes: *The Means to Prosperity*, blz. 13; Statistiek Rijksbureau, Berlijn; speciale bijlage bij *Wirtschaft und Statistik*, Jaarg. 1933, nr. 21; Public Works Policy, Internationaal Arbeidsbureau, Genève, 1935.

len van een nieuwe inflatie, zoals hij meende die in de Duitse ontwikkeling te kunnen vaststellen. Schwarzschild uitte in het *Neue Tagebuch* de klacht, dat Schacht verwezenlijkte, wat Brüning tevergeefs was aanbevolen.

Dat was de gang van zaken tot ongeveer eind 1934. Toen trad er een beslissende verandering in. Deze had twee oorzaken: het Duitse economische leven wantrouwde het politieke systeem. De staatscredietuitbreiding faalde. Wel deed de staat door zijn opdrachten het bedrijfsleven opleven, doch een opbloei bleef uit. Uit de conjunctuurbescherming van de staat groeide geen algemene economische conjunctuur. Naast dit versagen kwam als tweede oorzaak het voornemen om een nieuwe weermacht op te bouwen. Een gezonde economie, uit welke overschotten de bewapening gefinancierd had kunnen worden, bestond er niet. Wilde men het politieke doel van een grote weermacht niet loslaten, dan resteerde nog alleen maar de mogelijkheid van een „leen”-systeem.

Dit politieke doel vereiste een credietuitbreiding in afmetingen, die het onmogelijk maakten, om vanaf dit tijdstip de Duitse „conjunctuurpolitiek” van de staat te vergelijken met de een of andere staatscredietuitbreiding in andere landen, die de conjunctuur van de vrije markt stimuleerde. Terwijl het — theoretisch gesproken — in Scandinavië om hervorming van het liberalisme gaat, beweegt de Duitse ontwikkeling zich in de richting van een mercantilistische reactie. Dat de onderwerping van de economie aan de politieke belangen van de staat een nationaalsocialistische uitvinding is, is niet waar. De periode van het merkantiele stelsel stelde vóór het liberalistisch tijdperk de economie in dienst van het imperialistisch streven van de staat. Volgens het voorbeeld van Engeland heeft omstreeks 1900 een student aan de universiteit te Kiel het tijdperk van het merkantiele stelsel geschetst. Deze student heet Hjalmar Schacht. Als dictator van de Duitse economie voerde hij nu die maatregelen door, welke de staat onherroepelijk de eerste plaats verzekerden.

1. De Duitse muntstandaard werd door het verbreken van alle banden met het buitenland tot een binnenlandse muntstandaard gemaakt;
2. Om een schok te verhinderen in het vertrouwen van de binnenlandse muntstandaard werd het bedrijfsleven onder curatele gesteld;
3. De stabiliteit van prijzen en lonen moest verstoringen van de zijde der verbruikers onmogelijk maken.

Hoe volkomen iedere band, die de Mark met de wereldmarkt verbond, doorgesneden werd en in welke mate de Mark uitsluitend een binnenlandse muntstandaard is, heeft niemand duidelijker gezegd dan Schacht zelf:⁵⁾

„Onze muntwaarde is stabiel, omdat zij bevroren is, omdat zij „ingemaakt” is, omdat zij gemummificeerd is, omdat zij aan een wezenlijk doel onttrokken is, n.l. om de vereffening van de betalingen met het buitenland te bewerkstelligen. Onze muntstandaard wordt stabiel gehouden door hem kunstmatig aan een vergelijking met andere muntstandaarden te onttrekken.”

Door de onmogelijkheid van een vergelijking met andere muntstandaarden zijn de beurzen niet meer in staat het wantrouwen in de waarde van de Duitse Mark tot uitdrukking te brengen. De schijn van een „stabele” Mark had ook niet bewaard kunnen blijven zonder deze losmaking van alle internationale banden. Het is een dwaling, om op de buitenlandse beurzen in de zgn. koers van de „vrije Mark” toch een graadmeter voor de waarde van de Mark te willen zien. De koers van de vrije Mark heeft veel meer betekenis voor diegene, die een 100 Markbiljet door smokkel aan de staatsonteigening in het vaderland onttrokken heeft dan voor de Duitse financiële politiek. Het is zelfs niet eens uitgesloten, dat de Duitse regering, geholpen door de koers van de „vrije mark”, door stromannen Duitse Marken in deviezen laat omzetten. In deze samenhang moge ook met één zin gewag gemaakt worden van de gevolgen van de isolatie der Duitse muntstandaard.

Hoewel men daardoor in het binnenland de mogelijkheid geschapen heeft van een onbelemmerde credietuitbreiding, zonder vrees te moeten koesteren voor een critische beïnvloeding van de buitenlandse beurzen, heeft men tegelijkertijd het Duitse crediet vernietigd.

Evenals het tot stand brengen van de binnenlandse muntstandaard aan het buitenland de mogelijkheid ontnemt de Duitse met een andere muntstandaard te vergelijken — schakelt de bevoogding van het Duitse bedrijfsleven de binnenlandse critiek, practisch gesproken, uit. Het onder staatsbeheer brengen van het beschikkingsrecht over productiemiddelen en kapitaal ontnemt het economische leven de mogelijkheid — door kapitaalsvlucht of door omzetting van onsolide staatspapieren in andere particuliere fondsen — de staatscredietuitbreiding te belemmeren. Staatsbeheer en staatsleiding over alle productiemiddelen gelden in het

⁵⁾ H. Schacht: *Grundsätze deutscher Wirtschaftspolitik*, blz. 41.

Derde Rijk uitsluitend als politieke doeleinden van de staat. Marschner ⁶⁾ schat, dat 80 pCt. van alle industrie-opdrachten in het jaar 1938 staatsopdrachten waren. Van de toegestane emissies in 1938 was 90 pCt. voor de staat. Van de resterende 10 pCt. (700 miljoen Mark), die onder de rubriek van de industrie-leningen en aandeelstorting en thuis horen, komt nogmaals de helft aan de Hermann Goering-staatswerken ten goede ⁷⁾.)

Aan twee gemengde-economische bedrijven werd het treurig overschot toegestaan, ter vervulling van het 4-jaar-plan. ⁸⁾)

Wunschuh geeft de duidelijkste definitie van het onder staatsbeheer brengen van het beschikkingsrecht over de productiemiddelen: ⁹⁾)

„Wie geld bezit, kan daarom niet zo maar bouwen of een machine kopen of zich materiaal aanschaffen; behalve over de door het geld vertegenwoordigde koopkracht, moet hij ook nog over het door kentekenen of door contingenten vertegenwoordigde beschikkingsrecht over de waardevolle nationale producten beschikken. Deze verdeling hangt niet meer af van het geldaanbod, doch van de graad der staatspolitieke noodzakelijkheid.”

Maar ook met de door Wunschuh behandelde staatsverdeling van goederen en arbeidskrachten is de omvang van het onder staatsbeheer gebrachte beschikkingsrecht over de productiemiddelen nog niet afgedaan. De reglementering strekt zich de laatste tijd ook uit tot de calculatie. In 56 artikelen werden in November 1938 de „Leidraden voor de prijsvaststelling voor openbare opdrachten, gebaseerd op de inkooprijzen” geregeld. Deze leidraden zijn verplichte voorschriften. ¹⁰⁾) Zij zijn zeer gedetailleerd. Zij bepalen niet slechts de grootte van de winst, doch regelen eveneens de berekening van de inkooprijzen tot in de onwaarschijnlijkste bijkomstigheden. Het spreekt vanzelf, dat daarin de grootst mogelijke staatscontrôle over de calculaties ligt opgesloten. Wat deze maatregel betekent voor een economie, welke voor 80 pCt. uit openbare opdrachten bestaat, ligt voor de hand.

De onttroning van den ondernemer of kapitalist en zijn degradatie tot staatsemployé met een vormelijke titel wordt in het buitenland nog steeds miskend. Toen er vorige zomer op de Berlijnse Beurs enige koersdalingen plaats vonden, hechtte men aan dit verschijnsel een waarde,

⁶⁾ *Der deutsche Volkswirt*, 1938/39, no. 11.

⁷⁾ *Kölnische Zeitung* van 25 December 1938.

⁸⁾ *Frankfurter Zeitung* van 19 Februari 1939.

⁹⁾ *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 12 Februari 1939.

¹⁰⁾ *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 24 November 1938.

alsof het om de vrije critiek en het gebrek aan vertrouwen van aandeelhouders ging, die hun eigen heer en meester waren. Wanneer men zich rekenschap geeft van de honderd-milliard-waarde van de Duitse productie in 1938 en van de 80 milliard Mark volksinkomen, dan geeft alleen het feit, dat er op de beurs maandelijks omzetten van 10 miljoen Mark bereikt worden, reeds op grond van deze cijfers de zekerheid, dat de Beurs zijn vroegere betekenis verloren heeft. Zoals een conférencier in een Duits cabaret zijn geestigheden door de politie laat goedkeuren, alvorens hij het waagt zijn voordracht te houden, zo is verleden jaar om de een of andere interne binnenlandse politieke reden aan de Berlijnse Beurs „toestemming” gegeven tot fluctuatie. Dit tussenspel dient niet als graadmeter van het vertrouwen in de economie, zoals dat bij dgl. voorvallen op internationale beurzen het geval is.

De losmaking van de Mark van zijn internationale banden

Sentimentaliteit als bestanddeel van het „Duitse Socialisme”: Schacht collecteert voor de „Winterhijfe” op de gelijkgeschakelde Berlijnse Beurs.

en de onmondigmaking van de binnenlandse economie waren op zichzelf nog niet voldoende geweest, om alle poorten te openen voor het schuldensysteem van de staat. Hiertoe waren nog de prijsstopverordening en de loonstabiliteit nodig. In alle landen, waar de conjunctuurpolitiek van de staat een aanmoediging moet betekenen voor de herleving van het particuliere bedrijfsleven, hecht men waarde aan een *stijging* van de inkomsten; zij het door vermeerdering, tengevolge van het verschil tussen ondersteuning en loon van dengenen, die weer werk verkregen heeft — zij het door verhoging der lonen. Het doel der conjunctuur in alle vredelievende landen is een stijging van koopkracht bij de verbruikers. En juist deze stijging kon en mocht het Derde Rijk niet toestaan, wanneer het zijn weermacht wilde opbouwen. Wenschuh formuleert het als volgt:

„Wat de staat verbruikt en investeert kunnen de particulieren niet verbruiken en investeren. De productiekoek kan slechts éénmaal opgegeten worden. Maar dan moet ook het volksinkomen, dat uit de productie voor staatsdoeleinden... ontstaat, voor een belangrijk deel als particuliere koopkracht immuun gemaakt worden.”¹⁾

Verschillende maatregelen dienen tot dit „immuun maken”. Een daarvan is de „stabiliteit” der lonen, waarachter zich veel meer verbergt dan de formulering aangeeft. Hoe groot de stabiliteit van de nominale lonen wel was, blijkt uit het volgende: Het gemiddelde loon van alle loonontvangers bedroeg in:

1929, het jaar van de hoogconjunctuur.....	31.09	Mark
1932, het crisisdieptepunt.....	22.71	„
1933, het eerste Hitlerjaar	21.79	„
1937, het zeer drukke productiejaar	26.39	„ ¹²⁾

Deze getallen tonen aan, dat de doorsnee weklonen van 1933 eerst nog een krachtige stoot gekregen hebben, welke hen onder het niveau van het crisisjaar 1932 plaatste. De latere stijging ligt niet aan een verhoging van de lonen, doch aan een verlenging van de arbeidsuren. Practisch gesproken zijn de nominale lonen gestabiliseerd op het niveau van 1933. Dat blijkt eveneens uit een andere getallenreeks. Stelt men de lonen van het jaar 1928 op 100, dan bedroeg het loon van den mannelijken vakarbeider van het hoogste ouderdomstarief op 1 Juni 1933 81.8 pCt. en op

¹⁾ *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 12 Februari 1939.

¹²⁾ Voor 1929, 1932 en 1933 berekend naar de „3-maandelijke rapporten voor de statistiek van het Duitse Rijk”, rapport III, 1937; voor 1937 berekend naar *Wirtschaft und Statistik*, 1938, rapport 16, blz. 652.

1 October 1938 82.4 pCt. De stijging van 0.6 pCt. in 5 jaar — die van de tijd der ergste werkloosheid tot een tijd van volop werk voerden — ligt bijna uitsluitend aan overuren, tengevolge van een 12—14-urige arbeidstijd.¹³⁾

Door vast te stellen, dat de nominale lonen het crisisdieptepunt ook tijdens de hoogconjunctuur van de staat niet overschreden hebben, is de kwestie niet ten volle behandeld. Ook van deze slechte lonen wordt nog een deel van de koopkracht „immuun gemaakt”, door de bijdrage voor de werklozenverzekering even hoog te handhaven als in de jaren, waarin zes miljoen werklozen ondersteund moesten worden. Hetzelfde geldt voor alle zgn. „vrijwillige” bijdragen. Volgens Duitse berekening vindt tot 25 pCt. korting plaats van het bruto inkomen.

Een derde weg tot het „immuun maken” van de koopkracht is het opdrijven van de prijzen, waardoor de crisislonen, ingekrompen door verhoogde kortingen, nogmaals in hun reële waarde achteruit gingen. Bij de Duitse prijzen valt n.l. een veel sterkere fluctuatie te bespeuren dan bij de lonen. Bij de stabilisering der prijzen heeft men eerst evenwicht geschapen. En wel op die manier, dat men ter ondersteuning van de boeren de prijzen voor de landbouwproducten sterk verhoogd heeft. Bij het invoeren van de prijsstopverordening was er bijna geen verschil tussen de opbrengsten van de landbouwproducten en van de industrieproducten. Intussen wordt dit verschil weer plotseling veel groter. Het Instituut voor Conjunctuuronderzoek geeft een verhoging van 11.3 pCt. toe van de prijsindex voor de groothandel van 1933 tot September 1938. Maar toch zijn de prijzen voor de verschillende producten niet gelijkmatig gestegen. Stelt men ze voor 1928 weer op 100, dan staan de prijzen voor landbouwproducten tegenwoordig op 108, daarentegen voor de industriële verbruiksgoederen op 134. Deze indexgetallen geven blijk van de nieuwe Duitse landbouwcrisis.¹⁴⁾

¹³⁾ *Rijksarbeidersblad*, 1939, no. 4, blz. 61.

¹⁴⁾ De „Bank voor Industrieobligaties” bericht, dat nu de schuld-vrijmaking van 40.000 landgoederen in het Oosten van Duitsland heeft plaats gevonden en een miljard Mark gekost heeft. Het ging daarbij om boerderijen en grootgrondbezittingen, waarop deels reeds de 2de of 3de schuld-vrijmaking plaats vond. Intussen staat vast, dat op het moment van de pas gedane aflossing reeds $\frac{1}{4}$ van de boerderijen een nieuwe vrijmaking aanvroegen en ook bij de overige boeren een aanzienlijke nieuwe schuldenlast ontstaan is. Driekwart van de boerderijen zijn met 80 Mk. per H.A. en $\frac{2}{3}$ van de grootgrondbezittingen met 60 Mk. per H.A. opnieuw belast. Er wordt nu een systeem van adviseurs in het leven geroepen, dat het

Uit deze prijs- en loonpolitiek blijkt, dat de toename van de bewapening door de Duitse verbruikersmassa's, in de letterlijke zin des woords, met de honger moest worden gekocht. Dat verheelt men niet. Burkheiser schrijft:

„De mate van een op te leggen grotere werkprestatie... is afhankelijk van de werklust, het duldvormogen, de energie-reserven en de levensstandaard van de huidige bevolking. Deze grens is zeer rekbaar en kan onder gegeven omstandigheden verschoven worden tot dicht bij het punt, waarop het lichamelijk krachtsverval begint.”¹⁵⁾

Men moet hierbij voor een verkeerde gevolgtrekking waarschuwen. Het nationaal-socialisme is *niet* „het laatste stadium van het kapitalisme”. De onovertroffen omvang van de uitbuiting der loon- en salarisontvangers geschiedt *niet* ten gunste van den „kapitalist”. Degene, die tegen het nationaal-socialisme argumenteert door de uitbuiting van de loon- en salarisontvangers te stellen tegenover de grote winsten van den ondernemer, begaat een fout. Hij miskent het wezen van het nationaal-socialisme en werkt de kortzichtige, rechts georiënteerde politici en ondernemers van alle landen in de hand, die door dezelfde miskennis van het nationaal-socialisme coqueteren met het „voordeel” daarvan, n.l. de afschaffing van de arbeidersorganisaties en de vernietiging van de socialistische instellingen. Wat zich daar in het Derde Rijk „Duits socialisme” noemt, draagt alle kentekenen van een zeer gevaarlijke „gerechtigheid”. Niet alleen de loon- en salarisontvanger wordt uitgebuit. Ook de ondernemer. Hij is immers niet meer dan een employé van de staat, die als doekje voor het bloeden een vormelijke titel krijgt. Zijn grote winsten gaan gedwongen de weg van alle inkomsten: de staat annexeert ze voor zijn doeleinden. De belastingschroef is niet alleen nog sterker aangedraaid als ooit te voren, maar ook de meedogenloze wijze van incassering is onovertroffen. En tenslotte bestaan de „winsten” uit dat soort wonderbaarlijke wissels, die langer lopen dan de machines, waarmee men deze „winsten” verkregen had. Men moet evenveel fantasie als dom verstand bezitten, om bij de huidige omvang van het schulden-systeem nog aan een reële waarde van deze papiertjes te geloven.

(Wordt vervolgd.)

gebruik van de credieten moet controleren en regelen. Naast deze administratieve maatregel stelt de Rijkslandbouwstand voor, een aparte belasting op de industrie ten gunste van de landbouw in te voeren, op dezelfde wijze als bij de exportheffing.

¹⁵⁾ Burkheiser: *Grenzen...* blz. 64.

A. W. IJZERMAN

Een boek

over den

strijder Marx

B. Nicolaïevski et O. Maenchen—Helfen. *Karl Marx*. Traduit de l'allemand par Marcel Stora, 6e édition. Paris, Gallimard, 1938. 317 bl. Prijs frs. 30.—.

Indien we niet werden geremd door het besef, dat men met superlatieven zeer spaarzaam moet omgaan en dat het bovendien ons niet gegeven was alle Marx-biographieën te lezen (het scheelt iets meer dan de helft!), zouden wij dit in het Duits geschreven, maar in Frankrijk en in een Franse vertaling gepubliceerde boek het beste werk over den strijder Marx noemen.

Sinds de verschijning van Mehring's magistrale geschiedenis van het leven van Karl Marx zijn twintig jaren verlopen. In die tijd zijn zó vele nieuwe gegevens omtrent Marx en zijn strijd- en tijdgenoten bekend geworden, dat reeds daarvoor een poging om opnieuw een beeld van het leven van den grootsten der socialistische denkers te ontwerpen gerechtvaardigd werd. Dit geldt niet alleen voor de periode van de Eerste Internationale, maar ook, en misschien nog meer, voor Marx' eerste 25 à 30 levensjaren. Nicolaïevski en Maenchen—Helfen hebben van die gegevens een ruim gebruik gemaakt. Veel scherper en uitvoeriger dan in een der ons bekende oudere Marx-biographieën is bijv. in hun werk de tekening van het milieu, waarin de jonge Marx opgroeide, en van de sociale en politieke omstandigheden,

waaronder hij als democratisch journalist de strijd aanbod en zich geleidelijk tot socialist ontwikkelde.

De schrijvers hebben zich bepaald tot de schildering van Marx als strijder en van zijn sociologische en economische theorieën niet meer medegedeeld dan dat tot recht verstand van zijn taktiek noodzakelijk was.

Die beperking heeft deze goede kant, dat de grote lijnen, die Marx als politicus, als revolutionair strateeg, heeft gevolgd, daardoor bijzonder duidelijk aan het licht komen. Het treft hierbij, hoe Marx, bij alle wisseling van omstandigheden en van eigen inzichten, steeds er naar gestreefd heeft, de socialistische beweging op de bodem der werkelijkheid te brengen en te houden. Voortdurend moest deze vurige revolutionair een groot deel van zijn krachten wijden aan de strijd in de beweging, de strijd tegen de revolutionaire phrase en het revolutionaire avontuur.

De worsteling was te zwaarder, waar bij vele revolutionairen en vooral bij de emigranten, het quasi-radicalisme, dat geen rekening houdt met de maatschappelijke ontwikkeling en met het politiek bereikbare, vaak te sterker werd naarmate men minder invloed kon uitoefenen op het wereldgebeuren en er meer behoefte was aan een compensatie voor het gevoel van machteloosheid. Die worsteling werd reeds gevoerd in Duitsland en tijdens Marx' eerste verblijf te Parijs, toen de actie der rode revolutionairen feitelijk alleen betekenis kon hebben als onderdeel van de democratische beweging tot het breken van de heerschappij der reactie. Zij moest toen, na de oprichting van de Eerste Internationale, de „proletariërs aller landen” eindelijk de roepstem van het *Communistisch Manifest* begonnen te verstaan, niet alleen worden voortgezet, doch werd ten slotte tot een strijd, waarbij het voor de toekomst der socialistische beweging om het „zijn of niet-zijn” ging, toen de door Marx bestreden geest in de gedaante van Bakounin in een nieuwe en gigantische reïncarnatie was verschenen. De slag werd gewonnen, maar hij liet van het trotse gebouw der Internationale weinig meer dan een puinhoop over.

De jongen-die-altijd-gelijk-had is een even onuitstaanbaar als onbestaanbaar wezen. De roem van den grondlegger van het wetenschappelijk socialisme en de hierop gebaseerde taktiek wordt dan ook allerminst geschaad door de erkenning, dat de strijder Marx zomin onfeilbaar is geweest als de denker Marx. Ook is het, om zijn grootheid te doen uitkomen, volstrekt niet nodig degenen, met wie hij — als

Marx, als een Prometheus, gekluisterd aan de..... drukpers (spotprent op de breideling der persvrijheid na de mislukking der Revolutie van 1848).

met Bakounin — een strijd op leven en dood heeft gevoerd of over wie hij — gelijk over Lassalle — meermalen een zeer onvriendelijk, ook weleens een zeer onbillijk, oordeel heeft uitgesproken, als intellectueel of moreel minderwaardig of althans als tweede-rangs-figuren voor te stellen. Wij zouden daarom de laatsten zijn er Mehring een verwijt van te maken, dat zijn oordeel over Bakounin en Lassalle veel gunstiger was dan dat van vele andere bewonderaars van Marx. Wij hadden integendeel waardering voor zijn streven toen hij schreef, dat hij „de relaties van Lassalle en Bakounin tot Marx, met volkomen negering van de partijlegende, naar de geboden van de historische waarheid heeft uiteengezet”. Intussen, de aanwijzingen, die de geboden van de historische waarheid ons geven, zijn helaas nooit zó nauwkeurig geformuleerd, dat men door het loffelijk pogen om ze getrouwelijk op te volgen, tegen elke dwaling gevrijwaard zou zijn. Men mag dan ook Nicolaïevski en Maenchen—Helfen op grond van het feit, dat hun uiteenzettingen op dit punt sterk afwijken van die van Mehring en niet bepaald tot eerherstel

van Lassalle en Bakounin kunnen bijdragen, zeker niet onder door hem verfoeide en vervloekte „Marx-papen” rangschikken. Het komt ons zelfs voor, dat de door hen gegeven voorstelling de historische waarheid dichter benadert dan de zijne.

Wat omtrent de wijze, waarop Bakounin in en rondom de Internationale tegen Marx ageerde en intrigeerde, bekend is, maakt o.i. geen andere conclusie mogelijk, dan dat op zijn optreden volkomen het oordeel van toepassing is, door Bakounin zelf op zijn oude dag over een dergelijke taktiek geveld, toen hij aan een zijner vrienden (in een bij Quack aangehaalde brief) schreef: „Besef toch eindelijk, dat men op Jezuietische spitsboeverij niets wat levend en vast is kan bouwen; zie in, dat de revolutionaire werkzaamheid, wil zij tot een resultaat voeren, nooit in gemene en lage harts-tochten een steunpunt mag zoeken; en begrijp, dat zonder hogere, het spreekt van-zelf menselijke idealen, geen revolutie tot de overwinning kan leiden”. Het is typerend voor die taktiek, dat Bakounin jarenlang vriendschappelijk samenwerkte met Netchajew — een schurk van zodanig kaliber, dat hij een goed figuur zou maken onder de lugubere „revolutionairen” in Dostojewski's *Demonen* of onder de vooraanstaande staatslieden in het Derde Rijk — en dat hij de relaties eerst afbrak toen Netchajew tegen hem als chan-teur optrad.

Is Bakounin, al heeft hij zich soms anders voorgedaan, steeds een tegenstander van Marx geweest, Lassalle was een van Marx' medestrijders en aan de oprechtheid van de uitingen zijner bewondering voor Marx valt niet te twijfelen. Marx heeft jegens hem, sinds hij hem nader had leren kennen, altijd een zekere antipathie gevoeld. Mehring zag in Marx' verhouding tot Lassalle „het moeilijkste psychologische probleem, dat zijn leven biedt”. Naar onze mening ligt de oplossing van dit probleem in de tegenstelling tussen beider karakters, die Nicolaïevski en Maenchen—Helfen aanduiden door op te merken, dat Lassalle hield van het theatrale pathos, waarvan Marx een hartgrondige afkeer had, en dat Lassalle in even sterke mate de persoon vóór de zaak liet gaan als Marx het omgekeerde deed. Ons komt dit oordeel over Lassalle iets te scherp voor en wij zouden niet verder willen gaan dan van hem te zeggen, dat hij de zaak niet boven de persoon, boven *zijn* persoon, stelde. Maar ook dan blijft de tegenstelling nog zeer groot. Bij Marx toch ging de zaak niet alleen boven de persoon, maar werd, wanneer

het de zaak gold, waaraan hij zijn leven had gewijd, met zijn persoonlijke belangen in het geheel geen rekening gehouden. Hoewel hij niet aan valse bescheidenheid leed en zich van zijn eigen betekenis volkomen bewust was, stuitte al wat zweemde naar reclame voor de eigen persoon hem tegen de borst, stelde hij al heel weinig prijs op het bekend worden van zijn naam en hield hij, wanneer hij meende, dat dit voor de zaak dienstig kon zijn, zich opzettelijk op de achtergrond. Ook toen hij reeds jarenlang de leidende rol in de Internationale had vervuld, was zijn naam bij het grote publiek — en zelfs bij vele aanhangers der Internationale — vrijwel onbekend. Eerst na de Commune kreeg die naam een wereldvermaardheid, om niet te zeggen een wereldberuchtheid. Het met verwaarlozing van eigen belang en van eigen glorie dienen van de zaak was voor Marx iets dat van-zelf sprak. En de grote invloed, die hij heeft verworven, is bijna evenzeer aan zijn karakter als aan zijn intellect te danken.

Slechts een buitengewoon sterk karakter en een nimmer falende toewijding aan zijn idealen konden Marx in staat stellen in de strijd te volharden, ten spijt van alle tegenslagen en teleurstellingen, die èn de beweging èn de algemene gang van zaken op politiek terrein hem brachten, en van alle moeilijkheden en ontberingen, waarmede hij en zijn gezin te kampen hadden. De trieste en vaak tragische omstandigheden, waaronder Marx gedurende een groot deel van zijn Londense ballingschap leefde; de moeite, die het hem en zijn heldhaftige vrouw kostte om in de strijd om het bestaan niet ten onder te gaan; de zware slagen, die hen in hun gezin troffen... dit alles is reeds dikwerf verhaald. Maar toch herinner ik mij niet ooit een zo ontroerende beschrijving van de navrante ellende van dit emigrantenbestaan gelezen te hebben als in het sober gehouden relaas, dat Nicolaïevski en zijn medewerkster van de feiten geven. Het treft trouwens te dieper, doordat we bij de lezing bedenken, dat in onze dagen vele duizenden en tienduizenden tot een zelfde lot zijn gedoemd.

Niet alleen door de schildering van de emigrantenmisère doet deze levensbeschrijving van Marx onze gedachten herhaaldelijk afdwalen naar de tijd, die wij beleven.

Het Duitsland, dat Marx in ballingschap dreef, vertoont op menig punt een sterke overeenkomst met het huidige Hitlerland. Ook destijds verguisde en vervolgde het zijn beste zonen en was er voor zijn edelst intellect geen plaats meer binnen zijn landpalen. Ook toen werd de geest er geknecht

en gekluisterd. Ook in die jaren waren de uitingen der tyrannie er soms even belachelijk als bruuft; zo werd een eeuw geleden de opneming van een advertentie van Philaethes' (pseudoniem van den kroonprins van Saksen) vertaling van Dante's *Divina Commedia* in de *Kölnische Zeitung* verboden door den censor, met de opmerking: „Men moet van de Goddelijke aangelegenheden geen komedies maken”.... Echter zijn, bij alle overeenkomst, de verschillen toch van dien aard, dat de toenmalige tyrannie nog heilig was bij de tegenwoordige. Men behoeft zich slechts bijv. te herinneren, dat in 1849 Marx, door de politie sinds lang als een allergevaarlijkst revolutionair gesignaleerd, te Keulen tot tweemaal toe door de jury werd vrijgesproken, om te kunnen constateren dat er destijds toch een zekere mate van rechtszekerheid bestond en dat de huidige toestand van Duitsland zelfs bij die in de donkerste tijdperken van reactie uit de 19de eeuw buitengemeen ongunstig afsteekt.

Evenwel, om tot voor onze tijd beschamende ontdekkingen te komen, is het niet nodig naar onze oosterburen te kijken. We kunnen ook dichter bij huis blijven. In 1872 kon de Eerste Internationale haar congres in de Nederlandse residentie houden en rapporteerde een naar Den Haag gezonden lid van de geheime Duitse politie, voorloopster van de Gestapo, met verontwaardiging, dat de Haagse politie zelfs zó ver ging, dat ze de besloten zittingen van het Congres tegen de nieuwsgierigheid van buitenstaanders beschermde. Er waren verscheidene pogingen gedaan om de Nederlandse regering te bewegen dat congres te verbieden. „Jules Simon (de Franse minister van Onderwijs) maakte de reis van Parijs naar Den Haag om het desbetreffende verzoek van zijn regering over te brengen, maar hij had niet meer succes dan al degenen, die eenzelfde resultaat hadden trachten te bereiken.” Onze regering weerstond elke aandrang. Bedenken we hierbij, dat in 1872 — kort na de Commune! — de reputatie van de Eerste Internationale, ook wat betreft de gevaren, die deze organisatie voor de bestaande maatschappelijke orde opleverde, zeker niet gunstiger was dan in onze dagen die van de Communistische Internationale...., ja, dan is er, ook wanneer we met alle omstandigheden rekening houden, bitter weinig reden tot trots op het vrije Nederland van nu, op het land, waar in 1938 o.m. het internationale congres van de Arbeiderssportbonden niet kon worden gehouden en waar in 1939 het recht van vereniging en vergadering ook bij de wet werd vergoselingd.

Uit de voorgeschiedenis der

Joodse

I. assimilatie

door Dr. H. Knoche

Sinds een eeuw, ja, misschien wel sinds enige eeuwen, beleeft het lot der Joden in Europa en deels ook in de rest van de wereld thans zijn grootste keerpunt. Hierdoor wordt niet alleen het bestaan der Joden als zodanig een vraagstuk, doch ook twee verschijnselen, welke op het leven der Joden in de laatste 150 jaar een beslissende stempel gedrukt hebben, t.w. de assimilatie, d.w.z. de aanpassing der Joden aan de geest en de samenleving van het avondland en de daaruit volgende symbiose: de opneming der Joden in de eenheid van het avondland. Het antisemitisme wil juist deze twee verschijnselen in het Jodendom treffen: de Jood moet verdwijnen uit de volks- en mensengemeenschap der Europese volkeren. Zo wordt diegene, die tegenwoordig een onderzoek instelt naar het wezen van het Jodenvraagstuk wel gedwongen, zich ook met het wezen der Joodse assimilatie bezig te houden. Juist hier ligt vlak naast de vraag naar het wezen, ook de vraag naar de oorsprong daarvan. Een blik in het ontstaan van het verschijnsel verschaft ons tegelijkertijd een diepe kijk in het wezen van de zaak.

In het algemeen kent de wereld de Joden enerzijds slechts als het volk van het Oude- en Nieuwe Testament; een groots en wereldhistorisch beeld, dat heden ten dage deels verouderd en éénzijdig geworden is. Aan de andere kant is de Jood bekend als het meer of minder geassimileerde, moderne type, den koopman, intellectueel, kunstenaar, enz., die geheel of grotendeels midden in het Europese intellectuele leven en de Europese samenleving staat. Wat historisch tussen deze beide, elkaar tegengestelde, verschijnselen van het

Jodendom ligt, is meestal ook aan den zeer ontwikkelden Europeaan slechts vaag bekend. Dientengevolge weet hij ook niet, hoe de Joodse assimilatie ontstaan is, die de brug tussen de beide verschijnselen vormt. Evenmin kent hij het wezen en de betekenis der Joodse assimilatie en symbiose in hun huidige toestand. Het gevolg van dit alles is, dat hij daarom de aanvalsrichting, het doel en de betekenis van het antisemitisme niet begrijpt. En zo vragen wij ons hier af: Hoe loopt de ontwikkelingslijn van de Joodse, godsdienstige en nationale staat en de verhoudingen ten tijde van Christus naar het type van den modernen Jood, dien wij heden voor ons zien? Anders en korter gezegd: Hoe ontstond de assimilatie der Joden met het avondland?

Op twee beslissende plaatsen, de twee polen van zijn wezen, is het Joodse volk tegelijkertijd gevoelig geraakt. Aan de ene werd het in het hoogste, bovenwereldse en zedelijke door Christus getroffen en aan de andere pool, in zijn wereldse macht, door Rome. Maar toch zet het Joodse volk zijn weg voort — moeizaam, doch vaak ook op grootse wijze. En daar het zijn staat ontnomen wordt en daardoor de mogelijkheid als één geheel in het vaderland te leven, verspreid het zich over de aarde en blijft toch één volk. Het wordt een kerkvolk ¹⁾ met een ongekende kerkelijke discipline, die het de Joden mogelijk maakt, een volk te blijven. De Talmud ontstaat, een typische uitdrukking en geestelijke samenvatting van een late cultuur.

Nadat, tijdens het ontstaan van de Talmud het geestelijk zwaartepunt van het Jodendom in Babylonië en deels ook in Palestina gelegen had, nadert het Jodendom steeds meer ons gezichtsveld. Eerst beleeft het een bloeitijd in de Spaans-Arabisch-islamitische cultuur van de wereld er om heen en dan pas in het zuidelijk, westelijk, midden- en tenslotte in het oostelijk gedeelte van het Christelijk avondland. Men kan zeggen, dat het Jodendom bij het begin van deze periode de levenskringloop van een volk, in de geest zoals Sprengler dat bedoelt, reeds volkomen heeft afgelegd. Nu gaat het echter spiraalvormig in een nieuwe kringloop over. Zo sterft dit volk en leeft toch verder. Gesproken in de zin van de individuele levensleer is dit een ontoelaatbare paradox, in de geest van volksbiologie is het evenwel mogelijk.

¹⁾ De woorden kerkvolk en staatsvolk worden hier gebezigd voor de volgende omschrijving: kerkvolk = een volk, dat alleen door zijn godsdienst tot éénheid verbonden wordt; staatsvolk = een volk, dat zijn eenheid vindt in een staat.

Aanvankelijk was uit het staatsvolk een kerkvolk geworden, dat zijn zelfstandig volksbestaan in een geestelijk en kerkelijk-maatschappelijke organisatie staande hield, welke enig is in zijn soort. Vervult echter het Jodendom ook in de nu daarop volgende eeuwen die karakteristieke eisen, welke het denken aan het begrip „volk” stelt? Het verspreid zijn van het Joodse volk over de aarde laten we voorlopig bij dit antwoord buiten beschouwing, daar dit op zich zelf niet beslissend is; ook andere volkeren hebben zich over een groot deel van de wereld verspreid.

Wat het Joodse volk ook in deze periode met zijn verleden verbindt, is zijn geloof: zijn streng geloof aan één God, zonder het begrip van de persoon, die de wereld schiep, te vermengen met dat van de menselijke verschijning. Het is ook de verdediging van deze leer en daarmee van het Jodendom zelf tegenover de rest van de wereld, het geloof aan de uitverkorenheid van Israel en de Bijbel als kern en uitgangspunt van geloof en leven. En het is de Bijbel waarom zich de Talmud, de verklaringen tot de Talmud en overige, bijna zuiver religieus gestelde, geschriften der Joden zich organisch heen groepeeren. In zo ver schijnt alles de volstrekte, wezenlijke voortzetting van de oude Joodse godsdienst te zijn. Maar als we de zaak nader bekijken, dan zien we een bouwwerk, dat geheel niet meer dat van het verleden is en dat vele nieuwe luchtstromingen doorlaat. Het Jodendom is niet meer het oosters-antieke volk van de Bijbel en niet meer het volk uit de tijd van het ontstaan van de Talmud. Het wordt 'n Middeleeuws Europese volksgemeenschap en zijn geloof één van de godsdiensten van Europa, ondanks de scherpe tegenstelling tot het Christendom. De dogmatische geschillen bij de Islam en bij het Christendom slaan op het Jodendom over. Mystieke en rationele stromingen dringen uit de beide andere wereldgodsdiensten in het Jodendom door. De strijd om het wezen en de gestalte van God, van de engelen en van de geesten wordt in alle drie godsdiensten in nauw verwante bewoordingen uitgevochten. Ook het geloof in het wonder, evenals in de primitieve techniek van de theologische argumentatie hebben ze veelal gemeen. Behalve het historisch verloop hebben de verschillende godsdiensten ook een onderlinge verbinding tegengevolge van een gemeenschappelijke tijdgeest. Ook in de overwegend kerkelijke oriëntatie van de gehele cultuur, in het godsdienstig overwicht der gedachte, komen de Christelijke en Joodse Middeleeuwen overeen. Wel is het

Jodendom zuiver theocratisch, in zover dat de geestelijke richtsnoer van de Talmud het recht en de Rabbijn rechter is, terwijl de Christelijke wereld daarentegen op gemengde wereldvorstelijke en theocratische grondslagen berust; naast den paus staat de keizer. Verwant zijn weer de rechtspraak der rabbijnen en van het rabbinale college met die der christelijke theologische faculteiten en eveneens van enkele belangrijke theologen. Joodse gemeenten vragen in moeilijke kwesties beroemde rabbijnen uit den vreemde om raad of om een beslissing; koningen wenden zich ook vaak tot een groot bisschop of tot christelijke theologen in het buitenland. Over het algemeen is de internationale basis van de kerk en daarmede tevens de gehele geestelijke cultuur een gemeenschappelijke trek in beide godsdiensten. Een Raschi, een Maimonides, een Anselmus van Canterbury en een Thomas van Aquino worden over alle landsgrenzen heen geraadpleegd. Pausen zowel als rabbijnen oefenen de gevreesde banvloek uit. Christelijke autoriteiten kennen vaak den geestelijken leider van een grote Joodse gemeente de titel van Jodenbisschop toe.

De culturele uitdrukkingvorm der Joden toont eveneens dezelfde stijl des tijds als van het avondland. De synagoge uit de Middeleeuwen is aanvankelijk van romaanse, dan van gothische stijl. De versiering der Joodse boeken is die, welke in het algemeen in Europa gebruikt wordt, zonder speciale Joodse kentekenen. De taal der Joden is in Duitsland Duits, in Frankrijk Frans. Het zuivere Hebreeuws wordt in Europa reeds tamelijk vroeg kerk- en literatuurtaal, zoals het Latijn. De vrouwen kennen het zelfs zo weinig, dat men in Duitsland in de late Middeleeuwen de stichtelijke boeken voor Joodse vrouwen in het Duits, resp. in het Joods-Duits, schrijft. Er komen zelfs Duitse minnezangers onder de Joden voor. Verschillende schone gedichten van Süsskind (de Jood van Trimberg) werden zelfs tezamen

Maimonides

met verzen van Walter von der Vogelweide, e.a. in de keur der Duitse minnezangen van hun tijd opgenomen.

Welke attributen der volksidee blijven de Joden in dit tijdperk nog over? Daar het niet meer om een staatsvolk gaat, vervalt de gedachte aan souvereiniteit en staatsgebied reeds van te voren. Dan resteert als enig onderscheidingsteken van het normale volksbegrip nog de besloten kolonie en de normale maatschappelijke geleiding. Vermoedelijk hebben in de 4de en 5de eeuw, in de tijd van het ontstaan van de Talmud, de grote Joodse massa's van Babylonië nog zulke besloten nederzettingen bezeten. Ook waren er veel later in Oost-Europa gebieden, waar de Joodse bevolking, op zijn minst gesproken, een groot percentage innam. Maar in de Middeleeuwen bestonden die in West- en Midden-Europa niet. Daar komt het aantal Joden nooit boven dat van zekere grote gemeenten uit en bezitten zij nooit een besloten landelijk nederzettingsgebied.

Circa 300 jaar n. Chr. zijn in Keulen de eerste Joden op Duitse bodem aan te wijzen. Vermoedelijk hebben zij echter reeds veel vroeger in Duitsland gewoond. Vóór het jaar 800 krijgen wij geen duidelijk beeld van hun maatschappelijke samenstelling. Van dat tijdstip af wordt als hun kern het handelsberoep zichtbaar. Reeds vroegtijdig zijn Jood en koopman synonieme begrippen. Daarnaast hoort men van Joodse grootgrondbezitters, Joodse artsen en Joden, die van vorsten diplomatieke opdrachten ontvangen. In Frankrijk houden vele Joden zich met wijnbouw bezig. Staat en kerk bevorderen zoveel mogelijk nog dit eenzijdig handelskarakter der Joden, zodat de Joodse landbouwers verdwijnen en men in latere tijden bijna alleen nog maar van Joodse kooplieden en hoe langer hoe meer nog — tengevolge van staatsdwang — van Joodse geldschietters hoort.

Zo worden de Joden in het verloop der Middeleeuwen een deels gehate en vervolgte, maar in hun rechten en privilegiën ook weer gerespecteerde geloofsgemeenschap. Zij vormden een zekere kaste, een bepaalde maatschappelijke groep, die men op de ene plaats als schadelijk, op de andere weer als absoluut onontbeerlijk beschouwde. Voor een volksbestaan ontbreekt het den Joden langzamerhand aan alle daartoe benodigde voorwaarden. In de plaats daarvan is het Jodendom uit de Middeleeuwen een merkwaardig mengelmoes van geloofsgemeenschap, gilde en kaste.

Het eigen karakter van den Europeanen Jood treedt steeds duidelijker op de voorgrond. Hij was eerst de onmondige

leerling der Joodse geestelijke autoriteiten van het Oosten. Later verkrijgt hij in Europa zijn autoriteiten zelf en wel achtereenvolgens in Spanje, Italië, Frankrijk, Duitsland, Polen en Rusland. De beslissingen en verklaringen van de Talmud in aanlegenheden van recht en economie krijgen duidelijk het stempel

Hendrik VII geeft aan, met punthoed getooide, Joden een privilege.

van de specifiek avondlandse verhoudingen, waarmede zij rekening te houden hebben. De Jood — in zijn gehele bestempeling als Jood — met de spitse hoed en gele vlek wordt een typisch onderdeel van de wereld der gothiek. Hij is niet meer anders denkbaar dan in de schaduw van de vorstelijke burcht of van het bisschoppelijk paleis. Hij dient den vorst of bisschop als bemiddelaar; hij is hem als financieel vazal schatting verschuldigd en zweert hem bij zijn troonsbestijging, als onderdaan of vazal, de huldigingseed. En zo gebeurt het, dat bij de kroning van een nieuwen keizer de Joden aan de openlijke huldigungsprocessies deelnemen en Hebreeuwse liederen aanheffen ter ere van den nieuwen heerser. Slechts gezien vanuit de kern der Middeleeuwse, christelijk-Europese wereld is deze Europese Jood te begripen.

Er behoeft wel geen gewag van gemaakt te worden, dat deze Middeleeuwse Jood van den modernen geassimileerden Jood nog verwijderd staat op een wijze, welke wij ons nauwelijks kunnen voorstellen. Vergeleken met het antieke Jodendom is er echter een zo geweldige, ondubbelzinnige ontwikkeling in de richting van de moderne assimilatie der Joden ontstaan, dat men gevoegelijk, naar woordkeuze, van een eerste trap der assimilatie of ook van een bijzondere eerste assimilatieperiode spreken mag. Inderdaad moet men dan ook beide historische vormen der assimilatie scherp van elkander onderscheiden. Bij de moderne assimilatie ligt het zwaartepunt in de aanpassing van den enkeling aan de uiterlijke en innerlijke, de sociale en psychische instelling van zijn vaderland. En juist deze aanpassing van den Joodsen enkeling is het, die de Joodse gemeenschap vernietigt. De assimilatie der middel-

eeuwse Joden verliep geheel anders: toen doordrong de assimilatie met het christelijke Germaans-Romaanse Europa, den Joodsen enkeling en de Joodse gemeenschap op gelijke harmonische wijze. Zover het de massa en de gemeenschap der Joden betrof, werd ook de Joodse enkeling geassimileerd en omgekeerd. Deze door de assimilatie aangetaste Joodse gemeenschap zal, ondanks alle behouden gebleven orthodoxie, vele eeuwen laten afbrokkelen tengevolge der vele, thans radicaal geassimileerde, Joodse individuen.

Ongetwijfeld bezitten de Joden ook dan nog bepaalde kenmerken van hun volkssaamhorigheid: een zekere continuïteit van het mengras, dat de ondergrond van het volkskarakter vormt. En verder vindt men, ondanks de voortdurende toename der rasvermenging door nieuw toetredende aanhangers, een onverdeelde, in stand gehouden volkscultuur en mentaliteit, die haar hoogtepunt in het godsdienstige vindt. Deels is dit toe te schrijven aan het feit, dat de oorspronkelijke kern van het ras blijft overheersen. En toch bezitten zij geen staat meer en geen vorstendom. Zij zijn verspreid en wonen niet meer in grote getale tezamen. Zij zijn niet meer organisch en veelzijdig aaneengeschakeld, doch zijn op weg een zekere aanvullende factor in de economie en aldus ook in de samenleving van een nieuwe en andere wereld te worden. De Jood put zijn kracht niet meer uit eigen bodem — de bodem wordt hem immers onvreemd. Hij verzwakt daardoor naar lichaam en ziel en ondervindt de sterk stromende invloed van hen, die in grote meerderheid om hem heen leven en die wel hun kracht uit de moederlijke bodem putten. Een culturele vooruitgang van zijn andersgelovige omgeving beduidt ook voor hem een progressie; hun achteruitgang is ook de zijne. Wat de Jood ten tijde van Karel den Groten van de overleveringen van zijn geloof afweet, is even primitief en armzalig als dat wat monniken en edellieden uit die tijd van het Christendom afwisten. Aan de andere kant weerspiegelt zich de tijd der grote kathedralen en hoogtepunt der scholastiek in de hoogste ontwikkeling van het intellectueel en geestelijk Jodendom. Een merkwaardig accent verkrijgt de Joodse groepsassimilatie, wanneer reeds in deze tijd de culturele gemeenschap tezamen met de niet-Joodse omgeving hier en daar uitgesproken onjoodse, ja zelfs van uit het oogpunt der grote Joodse lijn der traditie, anti-joodse trekken aanwijst. Bijvoorbeeld een Hebreeuwse Bijbel met een naakte „Adam en Eva in het Paradijs” uit de late Gothiek. Ook een zekere aanpassing der Joden, in nationale zin, aan het volk van hun

toenmalig vaderland wordt herkenbaar. Deze is natuurlijk nog niet te vergelijken met die van een latere tijd, waarin een Disraeli, Gambetta en Rathenau, ondanks zekere gemeenschappelijke Joodse trekken, in wezen en daad ten duidelijkste als Engelsman, Fransman en Duitser te beschouwen zijn. Spaanse riddergeest, Italiaans kunstgevoel, Zuidfranse levenslust en Duitse zwaarwichtigheid kentekenen de toenmalige Joden. Bijzonder duidelijk komt dit tot uiting in het phomeen der beide volksstammen — of spreekt men beter van rassen — waarin de Joden zich in de loop van hun verspreiding gesplitst hebben: de Sefardim en Aschkenasis. Woordelijk vertaald betekent dat: de Spanjaarden en Duitsers, maar men kan het in bredere betekenis opvatten als Romaanse Joden en Germaans-Slavische Joden. Hierin spiegelt zich niet alleen de rassenvermenging af, maar ook een diepgaand, sociaal en cultureel onderscheid en taalverschil. Wat dit laatste betreft ligt dat zowel in het onderscheid der volkeren, te midden waarvan deze beide Jodenrassen zich op hielden, alsmede ook in de verschillende levensruimten, welke hun werden toebedeeld. Ook hierin ligt een uiting der vóórassimilatie, een grenssteen op de weg van het autonome Joodse volk, dat zich, relatief gesproken, in ras weinig vermengd heeft — naar het avondlandse Jodendom. Tegenwoordig is het onderscheid tussen beiden aan het verdwijnen. Legers, die over een breed front

Spinoza.

oprukken, schuiven soms afzonderlijke voorposten naar voren, sommigen vlak voor zich uit, anderen ver weg naar gevaarlijke punten. Vaak worden de laatsten het slachtoffer van hun gevaarlijke positie.

Ook de Middeleeuwse vóór-assimilatie der Joden bezat zulke voorposten. Destijds waren er Joden, zoals de genoemde minnezanger Süsskind van Trimberg, die niet alleen geassimileerd waren in de geest der gemeenschapsassimilatie van het Jodendom met de grotere Europese gemeenschap, maar wiens innerlijk tot in zijn diepste wezen aangegrepen was door de hervormende macht van het zieleleven om hem en om de muren van het Ghetto heen. M.a.w. dit waren Joden, die reeds een persoonlijke assimilatie in moderne zin ondergingen. Süsskind van Trimberg dichtte niet zoals vele van zijn collega's in Duits-christelijke of Duits-erotische stijl, maar de taal van zijn gedichten was Duits van geest. De taal was schoon, zuiver en klaar en in de beste zin des woords Duits en avondlands. Wie zo voelt en zich zo in gedichten uit, behoort niet meer tot de oude kerk- en stamgemeenschap, doch vóór alles tot de nieuwe gemeenschap en gevoelsinstelling van het volk zijns lands. Süsskind kleedt zich ook niet meer naar Joods gebruik, maar naar voorname Duitse aard, zoals de ridder-bohémiens, die de meeste zijner collega's zijn. Hij draagt ook geen baard meer, zoals dat bij de Joden gebruikelijk was, maar hij is evenals de Christenen gladgeschoren. Zijn levenswijze is gelijk aan die der minnezangers: hij bezoekt de hoven en burchten der kunstbeschermers, vorsten, graven en bisschoppen. Hij zingt voor hen, ontvangt daarvoor gaven en levensonderhoud. Aan deze levensmogelijkheid wordt tenslotte op het hoogtepunt der Middeleeuwen een eind gemaakt door de steeds toenemende vijandig gezinde stroming tegen de Joden.

Süsskind staat als eenzame figuur naast Spinoza, die hem echter in scheppingskracht ver overtreft. Beiden — hoewel naast en buiten het aanverwante en toch zo anders gearde verschijnsel van de Jodendoop staande — zijn zij de voorlopers en prototypen van den eigenlijken modernen Jood, die niet naar het Christendom, doch naar het avondland overgaat. Beiden staan zij niet in de ban van een nieuw dogma, dat zij voor een oud verwisselen. Als vrije mensen schakelen zij zich om, teneinde een grotere mogelijkheid met meer perspectief te verkrijgen. Berg en dal en stroom inplaats van Ghettomuren, de goddelijkheid der natuur inplaats van perkamentrollen, de verscheidenheid in de avondlandse

samenleving om hem heen inplaats van de eenzijdige groep van Joodse handelaren en geldschieters — dat zijn dingen, die Süsskind ontrouw maken aan het Jodendom en trouw aan het stromende leven om hem heen. Zo gaan Süsskind en Spinoza de weg der moderne assimilatie eeuwen vooruit. Tenslotte wordt Süsskind, die zwakker en zijn tijd nog meer vooruit was, door de Jodenhaat neergeslagen (maar niet de historische idée der Joodse assimilatie, die aan de natuur ontsproten is). Spinoza daarentegen, die zich in menig opzigt reeds beter aan de tijd aanpast en ook veel krachtiger is, gaat zijn weg zegevierend, zij het ook eenzaam en miskend, ten einde.

(Wordt vervolgd.)

Ballade der erfgenamen

Halbo C. Kool

De mens is erfgenaam van grond en vruchten,
die hij betalen moet met bloed en zweet:
betalen moet met tranen en met zuchten,
maar die hij welgemoed en smaakvol eet
na de volbrachte dagtaak, vloek en zegen
al sinds het paradijselijk gebod,
dat op den mens blijft schijnen en blijft wegen:
geen eigen wil en daad, een eigen lot!

Het volk is erfgenaam der eerste mensen,
de één niet meer dan het de ander is,
noch minder, zegt men — zoveel vrome wensen,
de lange eeuwen der geschiedenis,
waarin de armen zwoegden en de rijken praalden,
een woning een paleis was, en een krot,
waarin de priesters en profeten faalden:
geen eigen wil en daad, een eigen lot!

Ook nu valt er een honger uit te bannen,
gij, erfgenamen van het geld en goed,
ook nu verkommeren er vrouwen, mannen,
gij, erfgenamen van bevoorrecht bloed,
en kinderen gaan school met lege magen....
ook nu en hier, in ons land, is iets rot,
valt er te klagen, valt er áán te klagen:
geen eigen wil en daad, een eigen lot!

Volk, erfgenaam van armoe en ellenden,
zing weer: Helpt nu uzelf, zo helpt u God!
De eigen voet kan de eigen gang doen wenden,
de eigen wil en daad, het eigen lot!

Politieke wetenschap of

door Dr. J. Valkhoff

wetenschappelijke
politiek?

De Russische bolsjewiki gingen er altijd prat op, dat zij de Marxistische leer van de staat weer „opgericht” hadden. Lenin had dit tegenover de revisionisten gedaan in zijn, kort vóór het uitbreken van de bolsjewistische Novemberomwenteling, n.l. in Augustus 1917, verschenen geschrift: *Staat en Revolutie*. Hij herstelde de klassieke leer van het in de toekomst, na de proletarische revolutie, afsterven van de proletarische klassestaat. Dit geschiedde echter met een, speciaal met het oog op de Russische verhoudingen aangebrachte modificatie in de leer van de dictatuur van het proletariaat in die zin, dat de dictatuur niet door de gehele klasse, doch door de partij als voorhoede van de arbeidersklasse, uitgeoefend zou worden. In de volgende jaren werd de staatstheorie in Rusland in deze richting verder ontwikkeld. Deze gedachte van de „partijdictatuur” was de eerste specifiek Russische variant op de algemene Marxistische staatsleer.

Nu is er, ruim twintig jaren na het uitbreken van de Russische revolutie, een nieuwe kwestie in de Sowjet-Russische staatswetenschap gerezen. Zoals men weet, is er in December 1935 een nieuwe Russische Grondwet gemaakt, die door de communisten, zowel in, als buiten Rusland, als het summum van democratie geprezen werd. Het kostte weinig moeite om aan te tonen, dat dit staatsstuk maar schijnbaar democratisch is. Slechts één partij wordt immers grondwettelijk in de staat geduld, er is volgens deze hoogste staatswet geen vrije candidaatstelling voor de verkiezingen, om maar een paar van de voornaamste argumenten voor

deze stelling te noemen. De levenspraktijk na 1936 heeft dit trouwens bevestigd. De terreur is in de U.S.S.R. blijven woeden.

Nu werd bij het maken van deze nieuwe Stalinistische grondwet van 1936 het toelaten van slechts één partij in de staat door Stalin, Molotow en andere leiders gemotiveerd met de bewering, dat politieke partijen en partijstrijd in de Sowjet-Unie geen zin meer hebben, omdat er geen klasse- tegenstellingen in het land meer zijn. Dit is een drogreden, omdat, indien de vrijheid er toe bestond, er wel degelijk politieke partijen in de U.S.S.R. zouden ontstaan, wijl er verschillende opvattingen over het economisch beleid, de buitenlandse politiek, het onderwijs en andere punten, oppositiegroepen enz. in het land bestaan.

Waar echter zo voortdurend van hogerhand aan de bevolking van de U.S.S.R. verzekerd wordt niet alleen, dat de levensstandaard van de arbeiders verbeterd en ook hun cultureel peil gestegen, doch ook, dat de uitbuitende klassen thans in de Sowjet-maatschappij verdwenen zijn en er nu geen antagonistische, vijandige klassen meer in de Sowjet-Unie bestaan, kon het niet uitblijven, of de Russen gingen zich afvragen, of, waar nu de privaateigendom aan productiemiddelen weg is, de uitbuiting en de klasseverschillen en klassetegenstellingen verdwenen zijn en men zelfs uit het reeds bestaand socialisme op weg is naar het communisme, de staat niet in Rusland moet gaan verdwijnen, „inslapen”, „afsterven”? De logica dwong hen en zeker de Marxistisch geschoolden tot de conclusie, dat de staat nu ook moest gaan verdwijnen.

In zijn grote rede op het XVIIIde Congres van de Communistische Partij in de U.S.S.R., uitgesproken op 10 Maart van dit jaar, gaat Stalin op deze vraag in en behandelt hij haar uitvoerig in een apart theoretisch gedeelte van zijn betoog. Na gewezen te hebben op de versterking van het socialistisch economisch systeem van de U.S.S.R. en de eenheid van het Russische volk, welke homogeniteit tot uiting gekomen zou zijn, zowel bij de verkiezingen in December 1937 voor de Opperste Raad (het parlement) van de U.S.S.R., alsook bij de verkiezingen in Juni 1938 van de Opperste Raden der afzonderlijke Sowjet-Republieken en een duchtige scheldpartij op de tegenstanders in het land, bespreekt Stalin bovengenoemd theoretisch vraagstuk betreffende de staat.

Stalin constateert, dat de vooral door Friedrich Engels ver-

kondigde leer van het afsterven van de staat wel juist is, doch alleen onder twee voorwaarden:

a. indien men de socialistische staat bestudeert alleen in verband met de binnenlandse ontwikkeling van het land, abstraherend van de internationale factor, en wanneer men het land en de staat, om de analyse te vergemakkelijken, los van de internationale toestand beschouwt; of:

b. indien men veronderstelt, dat het socialisme reeds gezegevierd heeft in alle landen of althans in de meeste landen; dat inplaats van de kapitalistische omsingeling een socialistische omgeving bestaat; dat er geen bedreigingen van buitenlandse agressie meer zijn; dat het niet meer nodig is het leger en de staat te versterken.

Engels ging indertijd uit van de veronderstelling, dat het socialisme reeds min of meer tegelijk in alle landen of in het merendeel der landen overwonnen heeft. Thans gaat het erom het probleem concreet te zien. Engels bezag in zijn tijd niet de internationale situatie. Nu is — vervolgt Stalin — de U.S.S.R. het enige land op de wereld, waar het socialisme zegevierde, zodat het omgeven is door kapitalistische landen en blootgesteld aan militaire agressie van buiten af. Het heeft daarom een sterk en goed voorbereid leger, een goed georganiseerde justitie, politie en inlichtingendiensten nodig tegen de aanvallen en ondermijningen van buiten.

Na een analyse van de Russische staat in de afgelopen twintig jaar en de evolutie van deze gegeven te hebben, constateert Stalin, dat Rusland nu naar het communisme toe gaat en stelt hij de vraag, of de staat ook dan nog, tijdens het communisme, in Rusland zal blijven bestaan. Hij beantwoordt deze vraag bevestigend. „Ja, hij zal blijven bestaan”, roept hij uit, „zolang de kapitalistische omsingeling niet is weggevaagd, zolang het gevaar van militaire aanvallen van buitenaf niet onderdrukt is.” De vorm van de staat zal wel veranderen in die tijd. De conclusie, waartoe Stalin tenslotte komt, is, dat de staat op den langen duur, ook in Rusland, niet zal blijven bestaan. Hij zal verdwijnen als de kapitalistische omsingeling weg is en deze door een socialistische omgeving rondom de U.S.S.R. vervangen is.

Deze door Stalin uiteengezette staatstheorie heeft stellig grote voordelen voor de machthebbers in het huidige Rusland. Aan de ene kant handhaaft men het socialistisch ideaal en suggereert de grote massa, dat zij nu reeds in een werkelijk socialistisch milieu leeft en zelfs al op weg is naar het communisme. Dit is een troost in de stellig in vele

opzichten deplorabele toestand, waarin de huidige Sowjet-Russische volkshuishouding verkeert. De massa wordt tot geduld en lijdzaamheid in de huidige levensomstandigheden aangevuurd, omdat de toestand in de toekomst beter zal worden, zoals ook Hitler de Duitse arbeiders momenteel paait met zijn vier-jarenplanen, die de toekomst beter zullen maken.

Aan de andere kant wordt met deze leer de afkeer en de haat tegen het buitenland bij de Russische bevolking aangewakkerd. De schuld van het nu nog en ook in de toekomst voortbestaan van de staat wordt met deze theorie op de kapitalistische omsingeling van het buitenland geschoven. Het buitenland wordt als zondebok gebruikt. Opvallend is, dat ditmaal het gehele kapitalistische buitenland door Stalin over één kam geschoren wordt, terwijl de mede voor buitenslands gebruik bedoelde Grondwet van 5 December 1936 kennelijk speciaal tegen de autoritaire fascistische landen bedoeld was. De aandacht wordt op deze manier door Stalin van de binnenlandse moeilijkheden, die ongetwijfeld momenteel zeer groot zijn, afgeleid. Het nationaal gevoel wordt bij de bevolking zeer versterkt. Het klasse-karakter in het sowjetrecht en de sowjetstaat wordt op de achtergrond geschoven, zoals ook reeds eerder geschiedde. De eenheid van de natie, het vaderland, worden nog meer op de voorgrond gesteld dan reeds gebeurde. De nieuwe theorie is een argument te meer voor de instandhouding en uitrusting van een sterk (vooral uit de boeren gerecruteerd) leger en een sterke vloot. Niet voor niets noemt Stalin hierboven sub. b eerst het leger en dan pas de staat!

Maar ook is de nieuwe, nu door Stalin verkondigde leer betreffende de staat een motivering van de noodzaak van het behoud van een sterke staatsmacht, een zó mogelijk nog versterkte staat als politie-staat. De rechts-staat is volgens deze leer nog niet mogelijk. Er moet een staats-politie en -justitie zijn met exorbitante bevoegdheden tegen spionnen, agenten, landverraders enz., onder wie natuurlijk elke opposant te brengen is en ook gebracht wordt. Met deze theorie betreffende de staat zijn deze zaken dan goed gepraat.

Op zich zelf is het aannemelijk en begrijpelijk, dat een eenmaal, jaren geleden, in grote lijnen voorlopig uitgestippelde theorie later uitgebouwd en in concreto uitgewerkt wordt. Zo zijn hier dan in het algemene schema van de Marxistische staatsleer in de loop der jaren na 1917 twee specifiek Russische varianten aangebracht, n.l. eerst de theorie van de

„partij”-dictatuur en nu de nieuwe opvatting over het nog niet afsterven van de staat, zelfs in een socialistisch en communistisch land. De gedachte van een behoud van de staatsorganisatie in een door kapitalistische landen omgeven land, al was het alleen maar voor de militaire verdediging, is natuurlijk te aanvaarden. Het zou allemaal heel mooi zijn, als... de door Trotski indertijd bestreden Stalinistische leer van het socialisme in één land waar was!

Het is echter onjuist, dat Rusland zich heden ten dage meer en meer naar het socialisme toe ontwikkelt. Bij empirisch onderzoek blijkt dit ondubbelzinnig. De financiële differentiatie en ongelijkheid onder de mensen is sterk toenemend, door premieloon, accoordloon, stukloon, straffen in geld, beloningen in geld. Er ontstaan bevoorrechte standen. Het eerst geheel afgeschafte erfrecht is in 1922 weer ingevoerd en wordt telkens nog uitgebreid. Het is nu zelfs grondwettelijk gewaarborgd. De staatsleningen en de door de Staat gegarandeerde leningen werpen rente af. Sparen wordt op alle mogelijke wijzen bevorderd. Er is een terugtocht op allerlei terrein. Zodoende is er nu een wonderlijk amalgame. De socialisatie op het gebied van industrie, handel en landbouw is een feit en een belangrijk economisch feit. Daarnaast worden weer allerlei principes en instellingen, die eerst als burgerlijk en anti-proletarisch categorisch verworpen waren, opnieuw aanvaard.

Met het oog op dit alles is het al heel onwaarschijnlijk, dat er in de Sowjet-Unie een maatschappelijke evolutie in de richting van een werkelijk socialistische, laat staan naar een communistische samenleving aan de gang zou zijn. De waarheid gebiedt dan echter met nadruk te constateren, dat het utilistisch-politieke element in deze nieuwe Russische staatstheorie betreffende het zelfs nu nog geenszins overbodig zijn en pas veel later afsterven van de staat wel erg sterk is. Als wetenschap maakt dit opzettelijk politiek element haar waardeloos. Zij is daardoor slechts quasi-wetenschappelijk. Aan de andere kant is het wetenschappelijk element in deze Stalinistische politiek niet erg groot. Zij moge als fundering nog zo bruikbaar zijn voor den dictator Stalin in het inderdaad van buitenaf bedreigde en binnenslands met grote moeilijkheden worstelende Rusland van vandaag.

Ter voorkoming van oorlog

door Mr. H. W. L. Vrind

De vraag hoe kan worden belet, dat een agressieve gezinde mogendheid tot gewelddaden overgaat, is een van de allervoornaamste politieke vragen van nu. Daarover zijn wij het allen wel eens. Over het antwoord, dat onze socialistische beweging op die vraag moet geven, bestaat echter minder eensgezindheid.

Velen verwachten voor de vrede het meeste van een sterke bewapening van de Westeuropese staten en U.S.A. als tegenwicht tegen de oorlogspolitiek der totalitaire mogendheden. Tegen dit antwoord gevoel ik ernstige bezwaren.

Deze bewapening kan alleen indruk maken, als daarachter de bereidheid staat, deze desnoods tot het uiterste te gebruiken, d.w.z. de bereidheid tot oorlog. Als men die consequentie niet aanvaardt, kan men niet hopen indruk te maken met militaire machtpolitiek op agressieve staten. Maar dit is voor een middel tot voorkoming van oorlog een zeer bedenkelijke consequentie: het is „vredes”politiek bij de gratie van de oorlog.

Bovendien kan deze politiek alleen succes hebben, voor zover de agressieve staten tegenover een overmachtige bewapening der defensieve mogendheden afzien van het met geweld doordrijven van hun politiek. Men moet er dan op rekenen, dat men de agressieve staten steeds zoveel in bewapening vóór kan blijven, dat daar de militaire macht ineens stort vóór ze een oorlog hebben aangedurfd. Er is echter veel kans, dat een dictator, die door binnenlandse economische en financiële moeilijkheden voelt, dat hij de bewapening niet nog verder kan opvoeren, liever de wanhopige oorlog naar buiten dan de binnenlandse ineenstorting riskeert.

Zijn de voorstanders van deze politiek er wel zo zeker van,

dat de regeringen van de Westeuropese staten en U.S.A. zich dan tot het uiterste zullen inspannen om het in Duitsland of Italië tot een ineenstorting der dictatuur te laten komen? Hier rijst de vraag naar de democratische betrouwbaarheid van de genoemde staten. Als we ons hierbij Tsjecho-Slowakije en Spanje herinneren, dan kunnen we hier zeker niet gerust op zijn. Dat de Engelse regering thans aan reactionaire staten als Polen en Roemenië de garanties wel geeft, die werden geweigerd aan Tsjecho-Slowakije, doet duidelijk blijken, dat voor deze politiek iets anders dan de bescherming der democratie de doorslag geeft. (Met de anti-fascistische betrouwbaarheid van het soms hier ook bij genoemde Rusland staat het niet beter, gezien b.v. het handelsverdrag met Italië vlak na de val van Barcelona.)

Een burgerlijk-conservatieve Engelse of Franse regering zal ook altijd liever Hitler of Mussolini onder bepaalde voorwaarden de hand reiken, dan zich opofferingen getroosten om het in Duitsland of Italië tot een revolutie te laten komen. En de bewapeningspolitiek schept juist ook in de democratische staten de kansen voor burgerlijk-reactionaire regeringen. Geen geld meer voor sociale voorzieningen en onderwijs, bewapeningsleningen, die alleen succes hebben bij een regering, die „het vertrouwen van de geldmarkt bezit”, fascistische besmetting van de bij gebrek aan welvaartspolitiek en zware bewapeningslasten verarmende volksgroepen — dit is de binnenlandspolitieke lijn van de militaire machtpolitiek. Wanneer de sociaal-democratie zich dus terugtrekt op het steunen van de bewapening van burgerlijk-imperialistische regeringen, dan betekent dit het opofferen van eigen doeleinden en het wagen van de vrede ter wille van een door en door onbetrouwbare verdediging der vrijheid.

Meer welvaart, minder wapenen

De vredeskracht van de democratische staten ligt niet in nog meer bewapening dan de totalitaire staten, maar in het verwezenlijken van meer welvaart. Wat aan bewapening wordt uitgegeven, kan niet aan het levenspeil der bevolking ten goede komen. Deze eenvoudige waarheid sluit op den duur het samengaan van hoge bewapeningsuitgaven en welvaartspolitiek uit. Slechts in verminderde bewapening en vermeerderde welvaart kan de kracht der democratie tegenover het fascisme liggen. Binnenslands, omdat dan de voedingsbodem voor fascistische bewegingen verdwijnt —

omdat men dan volkskracht, volksontwikkeling en saamhorigheid kan kweken, die voor de vrijheid belangrijker zijn dan kanonnen. Internationaal, door vermeerderd prestige tengevolge van gebleken prestaties en door opbouwende hulp aan de economisch weinig ontwikkelde staten van Oost-Europa, die nu meer en meer onder fascistische invloed raken. „Elk miljoen besteed aan de economische sanering van Oost-Europa zal meer voor de vrede doen dan een miljard besteed aan bewapening” (B. W. Schaper). Vooral door Schaper en Nederhorst is in de laatste tijd weer de aandacht gevestigd op het plan van Albert Thomas uit 1932: het uitschrijven van een grote internationale lening om een modern wegennet in Oost- en Zuid-Europa aan te leggen en daardoor deze landen tot bloei te brengen. Dit opent nieuwe grondstoffen en voedselgebieden voor het industriële deel van Europa en tevens nieuwe afzetmarkten door de verhoging van het levenspeil der Oosteuropese volkeren. Om dit plan niet in kapitalistische winstmakerij te laten uitloopen, zal een internationaal, democratisch bestuurd credietorgaan nodig zijn — een begin van socialisatie van de kapitaalexport. Het geld om dit werkelijk grootscheeps aan te pakken zal er echter alleen zijn, als men de bewapeningsuitgaven vermindert.

Tegemoetkoming, maar binding

In deze internationale economische opbouw ligt ook de mogelijkheid van toenadering tot de fascistische staten, zonder in een zinloze concessiepolitiek à la München te vervallen. Op de roep naar expansie, grondstoffen, koloniën antwoorde men niet met herbewapening en felle redevoeringen — dat is de weg naar de oorlog. Maar met bereidheid tot overleg in algemeen verband, tot zekere tegemoetkoming aan eisen, die ondanks de onredelijke toon niet allemaal geheel ongemotiveerd zijn. Op voorwaarde van samenwerking. Meer levensruimte, meer grondstoffen voor het Duitse, het Italiaanse volk. Ja, maar in de vorm van medewerking aan een algemeen plan voor de ontwikkeling van Oost-Europa. Herziening van de, allang zeer onheilig gebleken, vredesverdragen — maar dan door een algemene Europese conferentie, en niet als stuksgewijze concessie van de groten ten koste van de kleintjes. Herverdeling van koloniën — maar dan in de zin van een doelmatige verdeling van de grondstoffen, de „open deur” voor de internationale handel en waarborgen voor de ontwikkelingsmogelijkheden

der koloniale volken. En tenslotte ook: algemene vermindering van de bewapening, om geld en krachten vrij te maken voor de gezamenlijke economische opbouw.

Ziehier een schetsmatig program voor een algemene vredesconferentie, waarmee we een algemene oorlog voor zouden kunnen zijn.

Men denke niet te gauw, dat de totalitaire staten hiervoor toch niet te vinden zouden zijn.

Op twee machtige bondgenoten kunnen we rekenen bij een dergelijk „offensief voor de vrede” (H. de Man): de angst voor oorlog die leeft bij alle volkeren, en de grote economische moeilijkheden die de bewapening overal veroorzaakt. Ook dictatoren zullen zich tweemaal bedenken voor zij de verhoging van het levenspeil, die deze samenwerking zou kunnen brengen, ook voor hun volken versmaden, om deze volken nog langer onder de „zegeningen” van de oorlogseconomie te laten leven.

Maar als dat tegen de verwachting in toch gebeurt? Zijn dan de democratische staten, die terwille van hun vredespolitiek het zwaartepunt verlegden van het militaire naar het economische weerloos overgeleverd aan het militair geweld van een tot het uiterste gedreven dictator?

Economische machtsmiddelen

In de vergadering van de Volkenbondsraad in Januari van dit jaar gehouden heeft de Chinese gedelegeerde Wellington Koo een plan ontwikkeld om de Japanse veroveringsoorlog in China te stuiten, bestaande uit: 1e. boycott van Japanse goederen, vooral zijde en katoenen weefsels, die voor het overgrote deel naar enkele landen worden uitgevoerd. Houdt deze uitvoer op, dan zal Japan spoedig geen geld meer hebben om invoer van grondstoffen voor zijn oorlogsindustrie te betalen; 2e. verbod van verkoop aan Japan van oorlogsgrondstoffen en materialen, speciaal petroleum en vliegtuigen; 3e. economische en financiële steun aan China, o.a. in het belang van de wederopbouw der Zuidwestelijke provincies en tot ondersteuning aan vluchtelingen o.a. door werkverschaffing; 4e. vergemakkelijking van het vervoer en het doorgaand vervoer van oorlogsmateriaal voor China; 5e. benoeming van een coördinatie-commissie om de hulp aan China en de druk op Japan zo doeltreffend mogelijk te maken, speciaal bestaande uit de staten, die bijzondere belangen in het Verre Oosten hebben.

Als dit voorstel was uitgevoerd, zou Japan deze economische

maatregelen dan met militair geweld hebben kunnen breken? Vermeerdering van Japanse uitvoer met militair geweld is ondenkbaar. Maar het halen met geweld van de petroleum en de vliegtuigen? Vliegtuigtransporten van enige omvang, die de Japanse vloot zou kunnen roven, zullen er op de hele Stille Oceaan niet meer varen, als de uitvoer naar Japan vanuit U.S.A. ophoudt. Petroleumtransporten wel wat meer, maar minder dan toen de uitvoer naar Japan nog gewoon doorging, terwijl de vloot, die de roof moet uitvoeren, ook heel wat olie verstoekt. Zo zal het toch nooit mogelijk zijn, langs die weg de enorme oorlogsbehoeften te dekken. En halen met geweld aan de bron? Een Japanse expeditie naar U.S.A. om de vliegtuigfabrieken daar te dwingen voor de Japanse strijdmacht in China te werken is fantastisch onwaarschijnlijk. De andere belangrijke vliegtuigindustrieën zijn nog verder weg. Eerder is een Japanse „petroleum-expeditie” naar Indonesië denkbaar. Ook met de tegenwoordige weermacht valt aan ernstige militaire verdediging van Indonesische petroleumbronnen niet te denken. Men zal het verweer moeten zoeken in terugtrekken van personeel, doen verdwijnen van administratie, onklaar maken van installaties e.d. Als alles over de enorme afstand van uit Japan moet worden aangevoerd om te midden van een onwillige bevolking een eigen exploitatie te beginnen, dan is het militair effect voor de oorlogvoering in China — waarbij tijd ook een grote rol speelt — gelijk nul. (Of de inheemse bevolking werkelijk onwillig tegenover Japanse ondernemingen zal staan, hangt ook van het beleid van het Nederlandse bewind af; voor de ene onderdrukker tegen de andere loopt niemand hard.)

Dit plan was speciaal voor de tegenwoordige positie van Japan gedacht. Voor een land als Duitsland liggen de zwakke plekken niet zo zeer op het gebied van petroleum (Roemenië is veel dichterbij Duitsland dan Indonesië bij Japan) en vliegtuigen. Duitsland is economisch vooral kwetsbaar in zijn deviezenpositie (voor de invoer van grondstoffen van groot belang) en in de behoefte van de moderne bewapeningstechniek aan een grote verscheidenheid van metalen, waarvan sommige slechts op enkele plaatsen der aarde en ver van Duitsland verwijderd voorkomen.

Wat hier voor enkele gevallen wat nader werd uitgewerkt, geldt met veranderde gegevens voor alle andere: Iedere bewapening is voor zijn financiën en zijn grondstoffen afhankelijk van andere landen, zo zeer dat zelfs door economische

druk vanuit een deel van die landen de oorlogsmacht kan worden lamgelegd. Op dit gebied liggen de machtsmiddelen om onze vredespolitiek kracht bij te zetten.

De betekenis van volksverzet is sterk gedemonstreerd bij de Roerbezzetting in 1923. Om verhoging van de kolenleveranties af te dwingen, die bij de vredesverdragen aan Duitsland waren opgelegd, maar niet vlot binnen kwamen, werd dit belangrijke Duitse mijngebied door Franse troepen bezet. Duitsland was tengevolge van de nederlaag in de wereldoorlog militair volkomen machteloos. Daarom werd een niet-militair verzet geïmproviseerd. Door staking, obstructie, lijdelijk verzet in mijnbouw, transport en administratie werd de Franse heerschappij zo doeltreffend tegengewerkt, dat na de bezetting niet meer maar minder kolen naar Frankrijk gingen. Tenslotte kon het verzet niet worden volgehouden door interne onenigheid tussen vakbeweging en fabrikanten; laatstgenoemden sloten toen voor zichzelf een accoord met de Fransen. Maar dit doet niets af aan het succes van dit verzet, zolang het eensgezind werd gevoerd.

Men zal misschien tegenwerpen, dat een fascistische staat dergelijk verzet wel door terreur zal weten te breken. Maar ook de Franse terreur tijdens de Roerbezzetting is zeer hevig geweest. (Honderden doden, pl.m. 150.000 verbannen, veel grof, willekeurig optreden). Toch hield het verzet lange tijd stand. Goed voorbereid verzet zal ook een nog ergere terreur kunnen weerstaan. Vooral omdat het hier niet alleen gaat om het er onder houden van de bevolking, maar juist om het doen werken van bedrijfstakken en transportmiddelen. De technische en organisatorische vraagstukken, die tegenwerking daarbij kan opwerpen, zijn met grof geweld alleen niet op te lossen. Het zelf meebrengen van administratief en technisch personeel is voor den veroveraar ook geen oplossing, als het om enigszins grote gebieden gaat, daar men dan niet genoeg mensen overhoudt voor de industrie in eigen land en het leger. Nu reeds zit men in Duitsland met gebrek aan werkkrachten op enkele gebieden tengevolge van de enorme bewapening.

Pacifistische volksverdediging

Met het voorgaande zitten wij eigenlijk al volop in de pacifistische volksverdediging, al werd die naam nog niet genoemd. Want deze gedachtengang is juist opgebouwd op een combinatie van constructieve vredespolitiek, econo-

mische sancties en niet-militair volksverzet. Meer dan een groeiende gedachte is dit nog niet.

Dat het verarmde en door burgeroorlog verscheurde Oostenrijk niets deed tegen de annexatie door Duitsland, waar het zich vroeger al eens vrijwillig bij had willen aansluiten, is geen bewijs dat voor een welvarend en eensgezind volk pacifistische volksverdediging niet mogelijk zal zijn. Als men werkelijk de bruikbaarheid van pacifistische volksverdediging wil beproeven, zal men moeten beginnen met de voorwaarden daarvoor te scheppen, door welvaartspolitiek plus ontwapening, door het verwezenlijken van een sociale democratie, die geen eigen en geen vreemd militarisme verdraagt. Op die grondslag zal men dan deze verdediging terdege moeten voorbereiden.

Laten de ongeduldigen, die bij ieder nieuw fascistisch succes vragen, waar of nu de pacifistische volksverdediging blijft, ook eens bedenken, dat de met grote moeite en kosten jarenlang voorbereide Tsjechische militaire verdediging absoluut niets heeft gedaan tegen de Duitse bezetting, terwijl er nu al een eerste begin merkbaar wordt van niet-militair volksverzet, dat niemand had voorbereid. Als men het wel had voorbereid, had men dadelijk groter kunnen beginnen.

Tegenover de Tsjechen zullen de Duitse heersers ook ontdekken, wat het zeggen wil het nationale gevoel tegen te hebben, dat zij bij hun successen in het Saargebied, in het Rijnland, in Oostenrijk en in de Sudeten nog altijd mee hebben gehad. Vreemde heersers temidden van een volk, dat de waarde van eigen instellingen door ervaring heeft leren kennen en dat niet door sociale of politieke tegenstellingen verdeeld is, hebben het onvergelijkelijk veel moeilijker, dan fascistische dictatoren steunend op een massabeweging in eigen land.

De kleine landen

Veel groter veiligheid en veel meer verdienste voor de zaak van de vrede kunnen de kleine landen zich verwerven door vooraan te gaan met deze nieuwe vredespolitiek, dan door achter de bewapeningswedloop der grote mogendheden aan hinken.

Welvaartspolitiek in plaats van bewapeningspolitiek, waardoor men tevens de voedingsbodem wegneemt voor fascisme in eigen land, dat ook voor de onafhankelijkheid zo gevaarlijk is. Initiatief der kleine staten tot een algemene vredes-

conferentie en een internationale politiek van economische opbouw. Bereidheid tot economische sancties, ook wanneer dit ten koste van particuliere winsten moet gaan. Ontwapening en voorbereiding van volksverdediging met niet-militaire middelen.

Deze politiek is de beste bijdrage, die de kleine landen — ook Nederland — kunnen leveren tot het voorkomen van oorlog. Dit is ook een veel socialistischer politiek dan het steunen van de bewapeningskoers van burgerlijk-reactionaire regeringen.

„Van München tot Oslo” schrijft Hendrik de Man boven een van de hoofdstukken van zijn brochure: *Een Offensief voor de Vrede*. „München” betekent voor de kleine staten: tussen hoop en vrees wachten op wat de grote mogendheden over hen zullen beschikken. „Oslo” moet gaan betekenen: samenwerking van de kleine staten, door eendracht sterk geworden, voor een politiek van economische opbouw van een verenigd Europa.

Dit doel verschilt zeer radicaal van de tegenwoordige toestand. Maar dat is ook nodig. Van harte sluiten wij ons aan bij de woorden van Hendrik de Man in meer genoemde brochure: „Het probleem is slechts oplosbaar, als men het beschouwt, niet vanuit het standpunt van het behoud van de huidige vrede, maar van het opbouwen van een nieuwe vrede”.

Amelo, 1 Mei 1939.

Bibliografie

Tot de nieuwere litteratuur van liberalen huize over de internationale economische vraagstukken behoren een tweetal publicaties van gezaghebbende hand:

L. Robbins: The economic basis of class conflict and other essays in political economy; Londen, Mc Millan 1939.

Beiden wijzen de huidige staatsinterventie af en bepleiten het herstel van economische vrijheid.

In verband met de huidige gebeurtenissen in Oost-Azië is belangwekkend: *Agrarian China*, uitgave London Allen & Unwin, 10 sh. 6 d. Een bundel in het Engels vertaalde studies over de landbouwtoestanden in China van de hand van moderne Chinese schrijvers.

Een uitstekende samenvatting van het onderwerp, in de titel aangegeven, vinden wij in:

Marcel Prélot: L'Evolution politique du Socialism français (1789—1934); Parijs, Spez, 1939.

F. H. v. Hayek: Freedom and the economic system. The university of Chicago press, 1939.

Van vriend en vijand

Dit blad is geen discussie-orgaan en behoort het ook niet te worden. Daarom ga ik niet in op de strijd tussen J. v. d. Wijk en Dr. H. Brugmans, geopend op blz. 250 in het Aprilnummer, t.a.v. het „Planisme” en het „revolutionarisme”. Maar wèl dient hier een woord gezegd over de opvatting van den laatstgenoemden schrijver over de betekenis van het besluit, genomen op het in de polemiëk bedoelde Haarlems congres.

Dr. Brugmans zal, naast zijn functie als voorzitter van het Instituut voor Arbeiders-Ontwikkeling, het Kamerlidmaatschap gaan bekleeden: als jonge man heeft hij dus een toekomst voor zich, die aan zijn woord gezag verlenen zal. En ik zou niet graag zien, dat de Partij later op gezag van het woord van dezen wetenschappelijk gevormden man, schade lijden zou, doordat hij in het voorjaar van 1939 enigszins met de klomp is heengegleden over alles wat met het votum van het Haarlems congres t.a.v. de latere O.S.P.-ers samenhangt.

Pg. Brugmans legt in het votum van het congres een betekenis, die er nòch formeel, nòch feitelijk in kan of mag liggen en dus nòch uit sociaal-democratisch nòch uit historisch oogpunt mag blijven gehandhaafd.

Hij schrijft op blz. 253 van dit blad o.a.: „Het Partijbestuur had *formeel* gelijk te verklaren, dat de links-socialisten niet weg behoefden te gaan”. Ik zeg: het P.B. had ook *feitelijk* gelijk met deze verklaring. Want het Haarlems congres heeft nòch het „revolutionairisme” uitgedreven, nòch ook enig sociaal-democraat, en dus ook geen groep. Indien dit de bedoeling van het P.B. geweest ware, zou een votum als het in Haarlem heeft voorgesteld, reeds enige jaren vroeger hebben kunnen voorstellen, inplaats van in eigen kring gedurende zeer lange tijd een afmattende broederstrijd te blijven voeren, waarvan het toch wel vermoedde, dat het einde het wegslopen der betrokken groep zou zijn. Zò weinig was de bedoeling van het P.B. om iemand uit te drijven, dat nog in de pauze van het congres, die aan de stemming over het votum voorafging, ernstig is gedebatteerd in de vergadering van het P.B. over het voorstel De Wolff—v. d. Kieft om een commissie van bemiddeling te benoemen.

Wat wil p.g. Brugmans nu beweren met: „het links-socialisme was gebroken, en dat men hieruit de consequenties heeft getrokken, kan ik mij levendig voorstellen”? Aanvaard hij als „links-socialisme” wat in de brochure „Actie of Scheuring”, aan de vooravond van het Haarlems congres op blz. 19, ongeveer in het midden, door de later uitgetreden groep als haar doel werd geschreven? Zo ja, acht hij dan mèt de brochure (blz. 23) de houding van het congres der *sociaal-democraten* „een aanslag op de *socialistische gedachte* in de S.D.A.P.”? Geeft blz. 19 een „socialistische gedachte” of... een *communistiche taktiek*?

Die communistiche taktiek is „gebroken”, de socialistische gedachte, zoals sociaal-democraten haar verstaan, is gehandhaafd.

BOEKBESPREKINGEN

Adolf Grabowsky: Der Sozialimperialismus als letzte Etappe des Imperialismus, uitgave Weltpolitisches Archiv, Basel 1939.

Een in 1937 te Bazel opgericht semi-gemeentelijk instituut voor de studie van internationale politieke en economische vraagstukken publiceerde het bovengenoemde geschrift als eerste uit een serie. De schrijver heeft reeds vroeger enige naam gemaakt door zijn medewerking aan de in Duitsland florerende zgn. geopolitieke litteratuur, waarbij het geografisch element en zijn invloed op de internationale politiek op dikwijls illustratieve, doch ook evenzeer eenzijdige wijze naar voren werd gebracht. Het begrip „politieke levensruimte”, waarvan thans Hitler-Duitsland een onmatig gebruik maakt, is in die kring geboren. Des te meer trekt het de aandacht, dat Grabowsky, die trouwens na het tot macht komen der nazi's, Duitsland verliet, op grond van een studie waarin het geografische element echter reeds in een algemeen economische fundering is opgenomen, tot conclusies komt, zo zeer afwijzend tegenover de dictatoren, dat zijn geschrift prompt in Duitsland verboden werd. De schrijver doet een poging om de belangrijkste elementen uit het nationaal-socialisme — zowel ten aanzien van zijn staatsabsolutisme als zijn economische politiek — te karakteriseren als de jongste, derde fase van het imperialisme. Na een kort overzicht van de — vooral in de socialistische litteratuur voorkomende — analyse van het imperialisme, tracht hij in een aantal hoofdstukken aannemelijk te maken, dat de ontwikkeling van het kapitalisme en zijn overgang naar een nieuwe maatschappijvorm parallel loopt met een opeenvolging van: feodaal imperialisme via commercieel imperialisme tot het tegenwoordige sociale (wellicht juistere) imperialisme. In de eerste fase doen zich nog de feodale militaristische klassen gelden. In de tweede overheersen de burgerlijke groepen en hun handelsbelangen. In de derde zouden massabegeerten steeds meer op de voorgrond dringen. Ongetwijfeld ontwikkelt de schrijver zijn these met een vloed van originele argumenten. Belangwekkend is de ontleding van het nationaal-socialisme met zijn drang tot het stichten van autarkische wereldrijken, steunend op een scherp rationalistisch hanteren van de staatsmachinerie naast een massaregie, welke door middel van een steeds weer geprikkeld nationalisme een ontlading voor de onbevredigde massa-begeerten moet verschaffen. Het betekent voor hem de laatste fase van het imperialisme, waarin de kiemen van een overgang schuilen naar een nieuwe maatschappijvorm. In een slothoofdstuk tracht hij de vraag te beantwoorden, of dit massa-imperialisme naar het socialisme zal leiden en komt daarbij tot een sceptische beoordeling van de toekomstige ontwikkeling, vooral op grond van de demoraliserende werking, die een periode van fascisme op de massa uitoefent. Zijn beschouwing mondt dan ook (geheel overeenkomstig de conclusies van Rauschning) uit in de verklaring, dat het nihilistisch karakter van het fascisme achter alle schijnbare orde een chaos blijkt op te roepen, welke alleen door de geestelijke kracht der vrije persoonlijkheid zou kunnen worden overwonnen. Over het geheel een zeer lezenswaardig boek.

J. v. G.

Kabinet-de Geer

Keerpunt in Nederlands staatkundig leven

door dr. H. B. WIARDI BECKMAN

Zo zal het ongeveer luiden in het jaartallenboekje voor een toekomstige generatie: 1939 = Kabinet-De Geer treedt op; eerste sociaal-democratische ministers.

Wat zal het oordeel zijn van de historische studie, die aan het jaartallenboekje zijn inhoud moet geven? Als de latere historicus aandacht schenkt aan die merkwaardige verschijning, die als het „vijfde kabinet-Colijn” is geboekt, dan zal hij kunnen vaststellen, dat het in 1939 in Nederland onmogelijk was om een ministerie aan het werk te zetten, dat klaarblijkelijk niet paste bij de opvattingen van de meerderheid van de volksvertegenwoordiging. En hij zal aandacht wijden aan de figuur van den heer Colijn, die, na een opmerkelijke levensgang, van het soldatenvak via het kapitalistisch grootbedrijf naar de politiek, op dit politiek terrein groot succes behaalde om tenslotte, door overschatting van eigen gezag, zichzelf een fiasco te bezorgen, dat ook zijn tegenstanders dezen man aan het eind van zijn leven gaarne bespaard hadden gezien. Met bekwaamheid heeft ook Colijn, zij het op geheel andere wijze dan Abraham Kuyper, het klavier der volksconscientie bespeeld, maar hij moest ontdekken, dat men zelfs als men deze kunst tot in de perfectie verstaat — ondanks de steun van de negen mannen van het grootkapitaal en ondanks de hondentrouw van de „grote” liberale en neutrale pers in dit land — niet duurzaam kan ingaan tegen wat door een groeiende meerderheid van het volk als eis van de tijd wordt verstaan. Leider van de rechtse coalitie en tegelijkertijd troetelkind van het liberalisme, dat toch de traditionele vijand van deze coalitie was — vroeger of later moest deze dubbelzinnigheid zich wreken.

Op het ogenblik, dat deze bladzijden geschreven moeten worden, is in Europa de oorlog uitgebroken. Wat zal deze oorlog betekenen voor Nederland en voor onze politieke verhoudingen? Wij weten het nog niet en wij moeten ons er dus toe zetten om, los daarvan, enkele algemene conclusies uit de binnenlandse gebeurtenissen van deze zomer te trekken. Nemen wij deze drie verschijnselen: de coalitie viel uiteen;

met de Colijniaanse crisispolitiek werd gebroken; de sociaal-democratie nam, voor het eerst, een deel van de regeringsverantwoordelijkheid op zich.

In en door de schoolstrijd zijn de partijen der rechterzijde groot geworden; in en door die strijd is de coalitie gesmeed. Haar kracht echter zoog zij uit wortels, die dieper boorden in ons volksleven; in een volk, dat zo zeer theologisch is aangelegd als het Nederlandse, moest op de heerschappij van het liberalisme een reactie volgen. De coalitiepartijen vochten voor de erkenning van de eigen betekenis van het calvinistische en van het katholieke volksdeel voor de Nederlandse natie. Wie de gescheidenis kent, zal niet willen beweren, dat deze actie overbodig was.

De rechtse partijen en hun verbond, zij hadden hun zin en hun waarde voor de staatkundige ontwikkeling van ons land. Deze erkenning echter heeft ons er nooit van kunnen weerhouden, de grondslag van de partijformatie in ons land te critiseren. Ook nadat zij haar eigenlijke taak hadden vervuld — toen de eigen scholen hadden gekregen, wat zij maar begeren konden, en de rechtse volksgroepen de plaats hadden verworven, waarop zij aanspraak konden maken — ook nadien zijn de rechtse partijen blijven bestaan en zij poogden telkens weer, zich te verenigen in de coalitie. Het was geen domme miskennis van de betekenis, die geestelijke vraagstukken voor het openbare leven bezitten, als wij vaststelden, dat deze scheidingslijn tussen „christelijke” partijen en . . . anderen, tot schade van ons volk geen rekening hield, geen rekening houden *kon*, met de grote vraagstukken van sociaal-economische aard, die zich nu eenmaal in het staatkundig leven op de voorgrond dringen.

De kwade gevolgen kennen wij maar al te goed: het was schier onmogelijk, te geraken tot een zuiver stellen van de tegenstelling tussen de reactie van liberalistische bezitters en de drang naar welvaartspolitiek en bestaanszekerheid, die in meer of minder doordachte vorm in de volksmassa groeide. Anderzijds bood de onwerkelijke partijvorming lange jaren aan vertegenwoordigers der reactie de gelegenheid, met een beetje meer of een beetje minder camouflage, hún wil op te leggen aan ons volk. Bij velen rees de benauwende vraag, of dan tóch de democratie onmachtig was, gezien de brede kloof tussen volkswil en regeringsbeleid. Nieuwe verkiezingen brachten weinig verandering; zaten wij hopeloos vast in het moeras? Wij wezen wel aan, dag aan dag, de grote verschillen, die de bewoners van het

vervallen coalitiehuis verdeeld moesten houden; wij protesteerden wel tegen de lankmoedigheid van de vele voorstanders van nieuwe gedachten binnen de coalitiepartijen, die de kracht misten, voor hun sociaal-economische denkbeelden én programs op de bres te staan; wij hadden met deze actie „gelijk”, maar — zo kon de wankelmoedige vragen — wat baat het allemaal?

En ziet: het had tóch gebaat. Het Plan van de Arbeid van S.D.A.P. en N.V.V. was een grootse en geslaagde poging, om aan de nieuwe economische opvattingen een concrete vorm te geven. Het heeft veel critiek en hoon ontmoet, maar er is over gesproken en geschreven, overal. Sedert jaren had zich een katholieke economische school ontwikkeld, wier opvattingen precies tegenovergesteld waren aan het samenstel van oud-liberale denkbeelden, dat goeddeels het praktische regeringsbeleid bleef beheersen. Zij, vaak aangeduid als de „Tilburgse school”, had niet onmiddellijk succes; maar haar arbeid werkte door. Tegelijkertijd waren verwante denkbeelden tot ontwikkeling gekomen bij jongeren in de christelijk-historische rijen; zonder zich aan veler boosheid te storen publiceerden zij zeer belangrijk werk, dat groter invloed had, dan een oppervlakkig beoordeelaar zou vermoeden. De „zuinige huismoeder” verloor haar aureool. Al dit werk, dat hier en daar in politiek-vrijzinnige kring weerklank vond, ondermijnde de grondslag, waarop de eenzijdige aanpasserij was opgetrokken. Nóg belangrijker is, dat het de bodem voor een beter bewind bereidde.

Moeten wij hierbij nog een kracht van andere aard noemen, die pas sedert kort actief is? Onder jongeren van vrijwel alle groeperingen heeft de gezapige onveranderlijkheid van ons politieke leven in de laatste twintig jaar verzet opgeroepen. Zij vonden elkaar, dan hier, dan daar; in de laatste tijd trokken vooral de conferenties op Woudschoten de aandacht. Veel was in dit streven nog onduidelijk en onvolgroeid. Maar zowel de wil tot vernieuwing van de sociaal-economische politiek (waarbij een veel krachtiger bestrijding van de werkloosheid op de voorgrond stond) als de geneigdheid tot samenbrengen van alle werkelijk Nederlandse krachten, traden duidelijk aan het licht.

Eenmaal, in de jaren vóór de wereldoorlog, was de heer de Geer de eerste rechtse politicus van naam, die het algemeen kiesrecht aanvaardde. Het is, dunkt mij, niet te optimistisch om te concluderen, dat dezelfde de Geer thans voelde, wat onherroepelijk komen moet en daarom — tot

veler verwondering — toen de tegenstand van de Colijnianen hem hiertoe uitnodigde, niet terugdeinsde voor de formatie van een ministerie, op welks beleid de opvattingen van de nieuwe economie grote invloed zullen hebben; een ministerie, bovendien, waarin de S.D.A.P. is opgenomen.

Het zou voorbarig zijn, te beweren, dat de coalitie definitief dood is. De treurzangen in anti-revolutionaire en in enkele katholieke organen zijn al te roerend. De traditie heeft nu eenmaal een vervaarlijk uithoudingsvermogen en de reactionaire elementen, die in alle rechtse partijen aanwezig zijn, zullen het uiterste doen om, zij het tijdelijk, te eniger tijd hun geliefde coalitie als regeringsbasis te herstellen. Thans staan de krachten van de vooruitgang en die van de reactie duidelijker tegenover elkaar, dan sedert lange tijd in Nederland het geval was. Maar de oude partijverdeling is daarmee nog niet verdwenen.

Voor de sociaal-democratie is de ban gebroken; vijf en veertig jaar na haar geboorte, na een periode van vaak vruchtbare, maar tenslotte dikwerf ontmoedigende oppositie, heeft de S.D.A.P. regeringsverantwoordelijkheid aanvaard. Dat de dubbele partijraad, die zich over deelneming aan een ministerie heeft uit te spreken, dit besluit met op één na algemene stemmen nam — het is een verschijnsel, dat ook op onzen vriend-den-vijand indruk heeft gemaakt. Het is een gebeurtenis van grote historische betekenis voor de S.D.A.P. én voor ons volk — wij zeggen dit laatste met vrijmoedigheid, omdat wij in de kracht van ons beginsel en in de praktische waarde van onze programs en rapporten *geloven*. Dat wij voor de anderhalf jaar, die ons van de verkiezingen van 1941 scheidt, zeker in een tijd van zo grote internationale spanning, geen wonderen kunnen verwachten, — het is reeds zo duidelijk gezegd en zo goed verstaan, dat het geen zin zou hebben, het hier uitvoerig te herhalen.

Wel behoeft de korte beschrijving van de krachten, die deze vernieuwing in de Nederlandse politiek bewerkstelligden, nog een aanvulling: de ontwikkeling van de denkbeelden binnen de eigen rijen mag in dit verband niet worden vergeten. Wij zijn in de laatste jaren, bij de herziening van ons beginselprogramma en van onze praktische politiek, onze *eigen* weg gegaan, zonder ons door het veelvuldig en vaak kwaadwillig commentaar van anderen te laten storen. Hooghartige en ironische betuigingen van instemming van tegenstanders mogen soms tijdelijke onwil hebben opgeroepen in onze eigen rijen; — spoedig genoeg zag de sociaal-democratie in, dat wie

een „eigen weg” wil gaan, zich ook niet indirect moet laten beïnvloeden. Daaraan schenken wij ook thans geen aandacht. Neen, wij spreken nogmaals voor *onszelf*.

Zonder ruzies of kabaal heeft de Nederlandse sociaal-democratie, na zorgvuldige voorbereiding in een alzijdig-samengestelde commissie, haar beginselprogram herzien. In de wereld van na 1918 was zoveel anders dan voorheen, er had zich een zo ingrijpende ontwikkeling in de denkbeelden, buiten en in onze rijen, voltrokken, dat het nodig was, de blijvende grondbeginselen van het democratische socialisme opnieuw te formuleren, zó, dat zij passen op de wereld van onze dagen.

En de tactiek? Ook ten deze hebben wij ons eerlijk afgevraagd, in hoeverre oude gebruiken en leuzen bestand waren tegen de maatschappelijke en politieke werkelijkheid van onze dagen. Kon, om één van de belangrijkste punten te noemen, een partij, die zelf de stuwkracht was geweest bij het ingroeien van de arbeidersklasse in de natie, nog langer net doen, alsof de nationale goederen en symbolen haar niets aangaan? Het is nog maar zes jaar geleden, dat de reactie er in geslaagd was, de S.D.A.P. in een hoek te duwen, waar zij zich bevond in een niet benijdenswaardig isolement. Zonder de rug te buigen; zonder één ogenblik te vergeten, dat wij op het stuk van beginselen „onszelf blijven en zullen blijven”, zijn wij er in geslaagd, dit isolement te doorbreken. Thans klinkt onze stem krachtig in het Nederlandse koor; onze denkbeelden hebben gelegenheid, zich te laten gelden. En, sedert een maand, zitten sociaal-democraten in de Nederlandse regering!

De man, die in de moeilijkste tijden de klappen voor ons allen heeft opgevangen; de man, die in fierheid en met zekerheid zo'n belangrijk aandeel heeft gehad in de ontwikkeling van de S.D.A.P. — hij, Albarda, maakt thans deel uit van het kabinet. Tezamen met Van den Tempel, in wiens kundigheid een ieder groot vertrouwen stelt, zet Albarda daar het werk voort, dat hij zolang in het parlement en op de congressen voor zijn beginselen heeft verricht.

De onzekerheid is groter dan ooit; mobilisatie in eigen land, oorlog in Europa en wat staat tenslotte ons volk te wachten? Niettemin mag worden gezegd, dat de formatie van het kabinet-de Geer, zelve het gevolg van een aantal ontwikkelingsprocessen in ons volkleven, op haar beurt het begin *kan* zijn van een geheel nieuwe periode in de Nederlandse politiek.

De grote

ommezwaai

door Prof. J. van Gelderen

De enorme spanningen tussen de dictatuurstaten en hun tegenstanders, welke in de afgelopen weken wederom tot een hoogtepunt zijn opgevoerd, veroorzaken een koortsachtige versnelling in de politieke ontwikkeling. Wat in gematigder atmosfeer zich langzaam en met horten en stoten zou hebben ontwikkeld, wordt thans met vulcanische kracht geboren. In de reeks van adembeklemmende gebeurtenissen vormt het onverhoeds tot standkomen van het non-agressie-pact tussen Duitsland en Rusland het culminatiepunt. Het heeft niet alleen de crisis met grote versnelling nader tot haar ontknoping gevoerd, doch zal zijn omwentelende betekenis over een veel wijder veld en ver over het heden heen doen gevoelen. Veroorzaakte de spanning van September 1938 de verbrijzeling der Tsjechoslowaakse Republiek tussen de twee vijandige fronten en de gewelddadige doorbraak van Duitsland naar Zuid Midden-Europa, de plotselinge en volledige ommezwaai, welke Hitler en Stalin aan hun buitenlandse politiek hebben gegeven, grijpt nog dieper door in de internationale krachtsverhoudingen en heeft een verbijsterende en tevens ontmaskerende werking op de ideologieën, welke de machtsworsteling der staten tot nog toe begeleidden. Hoe verstrekkend van gevolgen de plotselinge verbroedering der gewaande doodsvijanden ook zal blijken, voor het heden moet de onmiddellijke aanleiding worden gezocht in het steeds tastbaarder wordende feit, dat Hitler zich ditmaal in een dwangpositie heeft vastgewerkt als nooit tevoren. Zijn herhaaldelijk met succes bekroonde „erweiterte Strategie”, welke oorlogsdoeleinden zonder oorlog tracht te bereiken door de combinatie van pershetze, intimidatie, oorlogsdrei-

ging en monsterachtige bluf, begint zodanige tegenkrachten op te roepen, dat haar rendement snel afneemt.

September 1938 blijft het hoogtepunt. De vernietiging van de Tsjechoslowaakse Republiek, in stede van ontspanning te brengen, openbaarde, dat niet minder dan de wereldheerschappij de inzet is van de fascistische opmarsch. Deze overtuiging is ten koste van zulk een offer tenslotte tot het Engelse volk en zijn leiders doorgedrongen, aanstonds gevolgd door de vastberaden wil zich hiertegen tot het uiterste te verzetten. De herbewapening der democratieën heeft het Duitse overwicht, door tijdelijke voorsprong verkregen, te niet gedaan. Te zelfder tijd werd het weerstandsvermogen, vooral van het Duitse volk, fysiek en geestelijk, verder ondermijnd. In de thans ingezette zgn. „zenuwenoorlog” is geen volk meer opgesleten dan het Duitse, zodat ook naar binnen de politiek van gewelddadige afpersing averechtse gevolgen begon te vertonen. De innerlijke tegenstrijdigheden van de door machtsdrift ingegeven politiek verwickelen de positie der Duitse regeerders steeds meer. De afpersingscampagnes, het onafgebroken dreigen, het spelen met geweld, zij tasten de eigen kracht het meeste aan, drijven bijtijds neutralen en tegenstanders tot stelselmatig verweer en ondergraven zodoende de voorwaarden voor de bliksem-snelle zegevierende veldtocht, waarop de eigen strategen alleen nog de hoop op een overwinning hadden gebouwd. De schemertoestand tussen oorlog en vrede, waarin Hitler's drijven Europa heeft gebracht, wordt ook voor de democratische volken ondragelijk. Het besef werd algemeen: het moet nu uit zijn!

De toenemende druk op Polen, die een herhaling te zien gaf van de schaamteloze campagne, waarvan verleden jaar Benes' regering het onverdiende slachtoffer werd, heeft ditmaal het verzet in Polen gehard en de garanties van Engeland en Frankrijk aan dat land verstevigd. Hierdoor bevond Hitler zich in de tweede helft van Augustus wederom in dezelfde impasse, waarin hij zich vóór de conferentie van Godesberg had gewerkt. Ditmaal echter zonder dat de Engelse regering, voortgestuwd door een steeds forsere openbare mening, hem nogmaals uit deze impasse kan of wil redden. Integendeel, door de militaire besprekingen te Moscou werd hij bedreigd met de voltooiing van de ring van afweer, welke elke agressie moest breken. In deze nood greep hij naar het uiterste middel: het zoeken van een dwarsverbinding, welke de zich vormende fronten doorsneed, en

een zo mogelijk vernietigende schok aan de tegenpartij moest toebrengen.

Het ziet er reeds thans naar uit, dat deze ommezwaai de ernstigste misrekening zal blijken tot nog toe door Hitler begaan. Een noodlottiger fout dan de bezetting van Bohemen op 15 Maart van dit jaar. De feiten schijnen anders. De inhoud van het pact gaat ver; de artikelen 2 en 4 laten geen twijfel aan het feit, dat Rusland zich zelf heeft geneutraliseerd in het hangende Poolse conflict; de commentaren op dit pact en op het onmiddellijk daaraan voorafgegane handelsverdrag spreken van het herstel van oude, tijdelijk onderbroken vriendschappelijke betrekkingen, welke thans nog onvoorziene vormen van samenwerking en bijstand van langere duur mogelijk maken. Zal de afzijdigheid van Rusland bovendien betekenen het verschaffen van materiële, commerciële steun of zelfs van militaire bijstand? Ook zelfs zonder dit verdere perspectief ligt het complex van voordelen, dat de beide dictatoren voor ogen stond voor de hand. Aan de zijde van Hitler werd een doorbreking van de impasse verwacht door de psychologische schok, die deze politieke ommekeer in het Westen zowel als in Warschau moest teweeg brengen. Deze speculatie is mislukt. Geen krachtiger en waardiger document heeft de Engelse regering nog gepubliceerd dan haar communiqué daags na het bekend worden van het non-agressiepact. Op de Russische militaire steun was blijkbaar reeds niet meer ernstig gerekend en diep bleek te zijn beseft, dat elk wankelen of terugwijken, elke verzwakking van de steun aan Polen de noodlottigste gevolgen konden hebben. Als verder liggend oogmerk van Hitler moet worden genoemd het afwenden van het gevaar van de twee-frontenoorlog, welke Duitsland 1914—1918 de nederlaag heeft bezorgd. Strategisch is zulks zeker van grote betekenis. Het verzwakt Polen en maakt de bijstand van Engeland en Frankrijk moeilijker. Het schrikbeeld, dat de Reichswehr steeds voor ogen heeft gestaan, werd weggenomen, wat de bereidwilligheid der legerleiding om Hitler in zijn avontuur te steunen moet hebben vergroot. Het is in feite de terugkeer tot de in Duitsland zolang verguisde politiek van Bismarck, die in 1887 het zgn. herverzekeringsverdrag met Rusland sloot, om tegen een twee-frontenoorlog gevrijwaard te zijn. Tevergeefs bezwoer hij bij zijn aftreden zijn opvolgers aan deze politiek vast te houden. Wilhelm II en Von Holstein vernieuwden in 1891 het verdrag niet en

effenden daarmee de weg voor de Frans-Russische alliantie, die in Juli 1914 haar kracht bewees.

Daarnaast moet ook een ander schrikbeeld de Duitse regering tot haar dramatische wending hebben bewogen en wel de materiële nood, die in geval van oorlog door isolement en Engelse blokkade het volk van de aanvang af bedreigde. Duitsland en Rusland vullen economisch gezien elkander onmiskkenbaar aan. Het handelsverdrag kan de inleiding betekenen voor een uitbreiding van het toch reeds belangrijke ruilverkeer, dat Duitsland in oorlogstijd de noodzakelijke granen, olie, hout en andere waardevolle grondstoffen verschaft. Doch reiken de oogmerken der Duitse regering niet nog verder? En staat niet te vrezen, dat zij zal trachten met den nieuwen bondgenoot een modus te vinden, die haar de weg helpt banen naar de wereldheerschappij? Reeds verluiddede, dat Duitsland's levensbelangen en die van Rusland elkander nergens belemmeren of doorkruisen. Zijn niet de kapitalistische democratieën met hun rijke imperia de natuurlijke vijanden van beide dictatoriale regimes? Zo gezien liggen de voordelen voor Duitsland, uit het pact voortvloeiend, opgetast.

Doch ook Stalin zal zich om het uitzicht op een reeks van heilzame gevolgen hebben verheugd. Erkend moet zelfs worden, dat het eerste psychologische effect, dat in Rusland's voordeel moest werken, probaat bleek: Japan kreeg zulk een schok, dat zijn regering omviel en dat het in ontreddeering uitziet naar een nieuwe koers. Ook Stalin wilde zich van een nachtmerrie van een twee-frontenoorlog bevrijden. Ook zal het neutraal blijven in een Europees conflict, waardoor het land in staat gesteld wordt als leverancier van Duitsland op te treden, belangrijke economische voordelen en een relatieve machtsvergroting meebrengen, te vergelijken met die der Ver. Staten tijdens de oorlog van 1914-'18. Doch ten dele ligt voor Rusland de positie geheel anders dan voor Duitsland en daarmee ook het nut, dat het pact voor dit land kan hebben. Vergeten wij niet, dat Rusland, ondanks de theorie en praktijk van „het socialisme in één land” hunkerend bleef uitzien naar de val van het kapitalisme en naar de vernietiging der democratieën in de overige wereld. Het voerde daartoe, hoe zeer ook geschokt en gehavend, zijn ideologisch offensief door middel van de Komintern en de dictatoriaal geleide communistische partijen, die in zielige afhankelijkheid in eigen land het Russische spel moesten meespelen. Het ogenschijnlijk

onmiddellijker gevaar van een fascistische agressie, welke Duitsland naar de Oekraïne zou doen doordringen, dwong weliswaar tot een gewijzigde politiek, waarbij zich de verheerlijkers der dictatuur het democratisch mombakkes opzetten. Doch wat kon meer kansen bieden van „revolutionairen” aard, dan een pact, dat enerzijds het gevaar der Duitse expansie voor afzienbare tijd van het eigen land afwendde en anderzijds door het ondermijnen van het democratische afweerfront de oorlog plotseling aanmerkelijk dichterbij bracht, de democratieën aan de grootste gevaren bloot stelde en wellicht kapitalisme en fascisme gezamenlijk in zulk een uitputtende strijd dreef, dat Sowjet-Rusland aan het eind van het conflict zegevierend de leidende macht in de wereld zou kunnen worden?

De haat en het diepe wantrouwen tegen het kapitalistische Westen zit Stalin en zijn onmiddellijke omgeving in het bloed. Litwinoff, die in Genève de toenadering tot het Westen had gezocht en gevonden, werd op zij geschoven. Haat en wantrouwen werden onmiskenbaar door Chamberlain en de ten vorige jare berucht geworden Cliveden-set (de groep semi-fascisten om lady Ascot in Engeland) en de politici, geleid door Bonnet-Flandin in Frankrijk in de hand gewerkt en ten dele gerechtvaardigd. Ook kleinere sentimenten van gekwetste ijdelheid en pijnlijk minderwaardigheidsgevoel speelden een rol, zo o.a. woede over het feit, dat de Engelse afgevaardigde Strang slechts een hoofdambtenaar van Buitenlandse Zaken was, terwijl Duitsland niemand minder dan Von Ribbentrop zelf zond, voor wien dan ook de deur van Stalin's werkvertrek openvloog. Maar ernstiger zeer zeker is de nawerking van München. Niet ten onrechte werd het nieuwe pact het Russische antwoord op het verdrag van München genoemd. Toen werd Rusland genegeerd, opzij gedrongen, ja zelfs werd in deze duisterste uren der Engelse en Franse diplomatie onverholen de hoop geuit, dat het Duitse onweer naar het Oosten zou aftrekken en zich in de Oekraïne ontladen zou. Dit is thans gepareerd met koelbloedigheid en met volstreckte verloochening van eigen strijd en leuzen.

De beide partners hebben de werking van hun ommekeer echter ten dele miskend en zeer zeker onderschat. En ziet hier een zijde van deze historische gebeurtenis, die de belangrijkste en duurzaamste gevolgen zal kunnen blijken op te leveren. Aan de ideeën, waarin de strijdende dictatoren in Europa zich hadden vastgebeten, werd een onherstelbare slag

toegebracht en eenvoudige morele gevoelens van ongetelde miljoenen werden diep geschokt. Hoe vals en voos bleken strijdluizen waarvoor duizenden in goed geloof hadden geleden en het leven hadden gelaten. De quasi-doodsvijanden, elkaar met alle middelen bekampend, vielen elkaar in de armen op een ogenblik van hoogste spanning, waarin vóór alles trouw aan de eigen zaak van regering en volken werd verwacht. Wanhopig werd aanstonds de positie van alle communistische partijen in de democratische landen, die zich thans in allerlei bochten moeten wringen, om hetzij een slappe verloochening, hetzij een niemand overtuigende verdediging van Rusland's houding te produceren. En wat blijft over van Hitler's voornaamste ideologische wapen: de strijd tegen het wereldbolsjewisme, waaraan de fascistische partijen in West-Europa nog een zekere rechtvaardiging bij tal van behoudzuchtige en reactionaire groepen ontleenden? Doch ook binnen de eigen grenzen moeten ontgoocheling, verbijstering en verwarring zijn geschapen, die de nagestreefde nationale geslotenheid doorbreekt. Het front der agressoren wankelt; Italië zit in diepste verlegenheid; Spanje en Hongarije staan beteuterd. En wat gaat om bij hen, die in de Sowjet-macht nog een rest van socialisme meenden te bespeuren? Niet straffeloos worden moraal en rede zo gehoond en geschonden.

Er schuilt een diepe en bittere ironie in het feit, dat de verachters van de massa en de verloochenaars der idee, slechts zwerend bij macht en machtspolitiek, zichzelf en hun zaak de zwaarste slag toebrachten door het rechtsbesef en de gedachtewereld dier massa's zodanig te schokken en te verbijsteren. Met de staatsfiguur der dictaturen is ook de onverbloemde Machiavelli-politiek weer in ere gekomen, zoals zij in „De Vorst” een 4-tal eeuwen geleden met glasharde helderheid werd geformuleerd. Het beroemde 18de hoofdstuk heeft nog niets van zijn kracht verloren, slechts de namen en voorbeelden van zulk een staatskunde als daarin werd geschilderd, zijn veranderd: „Het behoeft een vorst niet aan wettige redenen ontbreken om aan het schenden van zijn woord een schone schijn te geven. Uit latere tijden zijn er een groot aantal voorbeelden van te noemen en talloze vredes en beloften zijn verbroken en onuitgevoerd gebleven door de trouweloosheid der vorsten; wie het best de vos heeft kunnen spelen, heeft het meest succes gehad. Maar men moet zijn aard weten te verbloemen en goed kunnen veinzen en ontveinzen; de mensen zijn zo

onnozel en gehoorzamen zodanig aan de eisen van het ogenblik, dat wie misleiden wil, altijd anderen zal kunnen vinden, die zich laten misleiden." Zijn er geen figuren van vandaag geschilderd in het volgende portret: „Alexander VI misleidde de mensen altijd; hij dacht aan niets anders en vond gelegenheid te over om het te doen. Er was niemand, die met meer nadruk beloften aflegde en met eden bevestigde en niemand, die er zich minder aan hield; zijn misleiding gelukte echter altijd, omdat hij dat deel van de wereldse zaken uitstekend verstond”.

Hoe actueel deze schildering der dictatorenpolitiek ook thans nog is, wordt behalve door deze citaten nog duidelijker bewezen door de volgende zinsnede, die het noodlot en de huidige merkbare aarzeling van Mussolini met weinige woorden volkomen duidelijk maakt:

„Hier is op te merken, dat een vorst als bondgenoot van een die machtiger is dan hij, alleen in hoge noodzakelijkheid anderen moet aanvallen; in het geval, dat de ander overwint, zal hij in diens macht zijn en de vorsten moeten, zoveel zij kunnen, vermijden in de macht van anderen te komen.” Behoeft het verwondering te wekken, dat de Duce onlangs dit eens door hem openlijk bewonderde boekwerk, dat uitmondte in een oproep tot bevrijding van Italië van de Duitse overheersing maar liever verbood?

Zijn dan de democratieën in hun buitenlandse politiek en verhoudingen tot anderen engelen van onbaatzuchtigheid? De vraag is te naef om haar ernstig te beantwoorden, doch uit het wezen zelf der democratie spruit voort, dat zij ondanks alle onontbeerlijke elementen van machtspolitiek moet streven naar handhaving van verdragen, naar vreedzame beslechting van geschillen, naar opbouw van een rechtsorde op zedelijke basis, zonder welke de democratie niet meer kan bestaan. Zo oefent de onthulling der naakte machtsbegeerte, die met cynische duidelijkheid uit het Duits-Russische pact spreekt, een zuiverende werking uit. De democratie staat alleen; ze kan alleen steunen op eigen kracht. De dictatoren vormen één groep, door hun wezenlijke karaktertrekken bijgedreven ondanks inwendige geschillen, die al eens verflauwen. De valse schijn der communistische agitatie als ware Rusland „de grootste vredesmacht”, de toevlucht der democratieën, is voorgoed vernietigd, nu het uittreden uit het afweerfront de aanvalsdrijf van Duitsland geprikkeld, het oorlogsgevaar tot het uiterste verhoogd heeft. Anders dan in 1938 staan echter de grote democratieën militair ge-

reed om met verbeterde vastberadenheid zich te handhaven, zij het ten koste van het conflict, dat, indien Rusland neutraal blijft, slechts met de ondergang der Midden-Europese dictatoren eindigen kan. Schrikt door dit grimmige verzet Hitler op het laatste ogenblik nog terug voor het oorlogsavontuur, waarop de nog slepende onderhandelingen zouden wijzen,¹⁾ ook dan wankelt zijn bloedige en noodlottige heerschappij. Een regiem als het zijne kan zonder opwindende successen, die de nood van elke dag doen vergeten, niet bestaan. De komende dagen zullen beslissen over de gang der geschiedenis, voor jaren.

30 Augustus 1939.

¹⁾ Heden, 1 September, is de oorlog, door Duitsland beweert uitgelokt, begonnen.

Oorlogstafereel

Pablo Picasso

De schrijver van dit artikel heeft zojuist een uitstekende „Weltgeschichte” uitgegeven.

(Twee grote delen, bij Allert de Lange, Amsterdam, 1939).

IS DE NATIONAAL-SOCIALISTISCHE

buitenlandse politiek

EEN VOORTZETTING VAN
DIE VAN WILHELM II

door

Prof. Veit Valentin

Londen

Duidelijk kunnen wij in de jongste Duitse geschiedenis drie perioden aanwijzen, die zich kenmerken door een actief optreden van de buitenlandse politiek. Het zijn: die van Bismarck, die van Wilhelm II en die van het nationaal-socialisme. In de tijd van Bismarck zijn de grondslagen gelegd voor al het volgende — het is niet voor niets, dat alle nakomelingen zich beroepen hebben op den meester der Europese staatskunde, meestal met weinig recht en met nog minder waarlijke kundigheid. Ook het nationaal-socialisme, dat toch in alle opzichten een nieuw begin wil zijn, heeft zich zeer dikwijls bediend van Bismarcks grote naam, al was zijn optreden ook nog zo weinig, in doelstelling en methode, met dat van Bismarck in overeenstemming. Wij zullen hier de momenten uit de binnenlandse politiek slechts in zoverre behandelen, als deze van essentiële betekenis zijn voor het goed begrip van de problemen der buitenlandse.

In de periode van Wilhelm II ging de buitenlandse politiek gebukt onder een ongehoord zware last, die tot het erfdeel der verantwoordelijke staatslieden behoorde. Het Duitse Rijk van 1871 was de langverbeide, na zware strijd en offers moeizaam verkregen staatsvorm voor het grootste deel van het Duitse volk. Men had deze vorm veroverd op een tijdstip, waarop de oudere naties in hun ontwikkelingsgang reeds van staat tot wereldrijk gegroeid waren. Engeland stond hierbij aan de spits, Frankrijk en Rusland volgden, weldra voegden ook de Verenigde Staten en Japan zich bij

hen, Italië probeerde zich daarbij aan te sluiten, hoewel het, uit een oogpunt van wereldpolitiek, een achterlijke armoedzaaiër was, nog veel uitgesprokener zelfs dan het Duitse Rijk. De Duitse evolutie van landbouw tot industrie-staat, dwong het Rijk te zoeken naar afzetgebieden, waar het zijn nijverheidsproducten veilig aan de markt kon brengen — hetgeen betekende: invoer van levensmiddelen voor lange tijd, invoer van grondstoffen uit het buitenland, verhaasting van de omzet zelf ten koste van de kwaliteit der goederen, én van de levensstandaard in het eigen land. Deze economische revolutie begon reeds ten tijde van Bismarck; de beroemde overgang tot het protectionisme in 1878 is een keerpunt. Het zou waarschijnlijk een dwaling zijn, de primaire oorzaken voor het imperialisme van Wilhelm II te zoeken in deze economische structuurverandering van het Duitse Rijk. Een groot aantal psychologische en ideologische factoren

De Loods verlaat het schip

hebben hier samengewerkt. De onontkoombaarheid van dit gebeuren, het gevoel te worden meegenomen in een onafwendbare stroom, zijn echter juist door deze economische ontwikkeling versterkt.

Bismarcks nalatenschap uit het jaar 1890 laat zich kenmerken door de begrippen: Groot-Pruisen, militarisme, anti-socialisme, Europese solidariteit van de monarchistisch-autoritaire staten. Het karakteristieke van het Pruisisch-Duitse militarisme was niet gelegen in het bestaan van een grote „Armee”, want die was er overal op het vasteland, doch in de speciale nadruk, die er gelegd werd op het militaire, als ware dit een gebied apart temidden van de burgerlijke, grondwettelijke staat — verder ook in in de beïnvloeding van het politieke denken en streven door het leger, ten bate van een bepaalde klasse der maatschappij, met wier kern, het oud-Pruisische jonkerdom, zich grootgrondbezit, ambtenarij en omhoogstrevende bourgeoisie verbonden.

Het leger had de grote successen van Bismarcks buitenlandse politiek mogelijk gemaakt, en de gedachte aan beperking van bewapening was meermalen door den groten kanselier afgevozen als zinloos en nadelig voor Duitsland belangen. Het Rijksg gebied Elzas-Lotharingen was door wapengeweld veroverd, een volksstemming was er niet gehouden; daar deze ten nadele van het Duitse Rijk zou zijn uitgevallen, kon ze volgens het Duitse standpunt ook nooit toegelaten worden. Ten gevolge van Elzas-Lotharingen was Frankrijk de onverzoenlijke bondgenoot van elke alliantie, die zich eventueel tegen het Duitse Rijk zou kunnen vormen. Dit feit had aan de buitenlandse politiek van Bismarck sinds 1871 een definitieve wending gegeven; hierdoor had deze het grootste deel harer vroegere soepelheid ingeboet.

Wilhelm II en zijn medewerkers stonden hier voor een taak, waarvoor waarschijnlijk geen bevredigende oplossing te vinden was. Moest men de Frans-sprekende provincies inruilen tegen overzeese gebieden? Dit zou de bij het Rijk blijvende gebieden niet tot meer inschikkelijkheid gebracht hebben. Moest en kon men Frankrijk er toe brengen, af te zien van zijn revanche? Dit is waarschijnlijk in de grond de beweegreden van de Marokkaanse politiek van Bülow en zijn helper Holstein geweest: zij presten Frankrijk, om, waar zulks mogelijk was, de wederzijdse garantie van het bestaande vredesverdrag tegen de zin der publieke opinie los te krijgen, maar geen Frans staatsman kon hierop ingaan. Frankrijk was bereid koloniale offers te brengen, in 1905 al, en vervolgens

daadwerkelijk bij het Marokko-Congo-Verdrag van 1911. Elzas-Lotharingen echter bleef voor verreweg het grootste deel der invloedrijke Franse politici „taboe”. Waar Bismarck nog jarenlang met succes een goede zakelijke verstandhouding met Napoleon III had kunnen handhaven, was een dergelijke systeem onder Wilhelm II uitgesloten. De keizer koesterde wel de droom van een samenwerking met de beide mogendheden in de flank. De continentale „Driebond” had eerst in Oost-Azië bij het beëindigen van de Chinees-Japanse oorlog in 1895 succesvol gewerkt. Het beroemde Björkö-verdrag van 1905 vatte dit motief weer op, maar zonder practisch resultaat. Het is aan de buitenlandse politici van vóór de oorlog nooit gelukt, het bondgenootschap tussen Rusland en Frankrijk te verbreken of buiten werking te stellen. Tevergeefs poogde de keizer, het dynastische gevoel bij den czaar te prikkelen, ten einde hem op te zetten tegen de burgerlijk-democratische geest van de Derde Republiek. Dergelijke reeds verblekende ideologieën vermochten echter niets tegenover de steeds aan-

groeïende spanning, opgewekt door het dynamisme van de Wilhelmstrasse.

De keizer en zijn medewerkers waren er zich volkomen van bewust, dat men zich „de plaats onder de zon” niet kon veroveren, wanneer men op vijandelijke voet stond met alle reeds bestaande grote wereldmachten. Frankrijk was niet te winnen, Rusland niet van Frankrijk te scheiden. De Verenigde Staten hielden zich volkomen afzijdig en konden geen sympathie koesteren voor het Duitse militaire imperialisme, ondanks verschillende pogingen tot toenadering. Hoe stond het echter met Engeland? De regeringsperiode van Wilhelm II vóór het uitbreken van de oorlog begon met het verdrag van Helgoland en eindigde met de ontwerpen van een verdrag voor de Bagdad-spoorweg en de koloniale belangen in Afrika. Daartussen vielen het Krüger-telegram, de toenaderingspogingen van Chamberlain en de moeizame, altijd op nieuw opgevatte onderhandelingen over een vlootvergelijk. Aan goede wil heeft het aan beide zijden niet ontbroken. Persoonlijke grieven, economische naijver, jaloezie en kopigheid van strijdlustige vertegenwoordigers hadden noodzakelijkerwijs moeten wijken voor de geweldige belangen, die Duitsland en Engeland moesten bewegen tot een vergelijk. Aan de zijde der Engelsen bestond veel wantrouwen en onbegrip, aan die der Duitsers veel afgunst en opwindung. Duits gevele hielp niet veel; Duitse opschepperij en overbieden echter nog minder.

Groot-Brittannië had slechts één werkelijk belang bij al dit over en weer gepraat: de Duitse vlootuitbreiding, welke het terecht als een bedreiging opvatte, te beperken. In ruil voor een belangrijke concessie op dit gebied zou de Britse buitenlandse politiek geen offer te zwaar hebben geacht. Wanneer deze concessie, die men als noodzakelijk beschouwde, niet verkregen kon worden — dán zocht Engeland zich te dekken door een Entente met Frankrijk, die in 1904 na jarenlange wrijving tot stand kwam, en door diens bondgenootschap met Rusland.

De Engels-Russische toenadering, die het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Berlijn niet voor mogelijk had gehouden, werd sinds 1908 meer en meer een toonaangevend element in de internationale politiek. Duitsland had thans geen enkelen vriend meer bij de belangrijkste wereldmachten. Zijn bondgenoten verwachtten meer van Duitsland, dan omgekeerd. Italië had al zeer vroeg voorzien, waarheen zich het

buitenlands zwaartepunt verlegde — het sloot zich aan bij de Westerse mogenheden, zonder evenwel openlijk met zijn bondgenoten uit de Driebond te breken. Deze Triple Alliantie was het enige overblijfsel uit de Bismarckse nalatenschap, dat tot de wereldoorlog althans uiterlijk kon worden in stand gehouden. Door de veelvuldige vernieuwingen, die het onderging, had het echter zijn oorspronkelijke betekenis eigenlijk ingeboet.

Bismarck had al heel weinig vertrouwen in den Italiaansen partner; hij wist, dat diens vriendschap in hoge mate afhankelijk was van de Engelse houding. En ook de Oostenrijks-Hongaarse monarchie wilde de IJzeren Kanselier wel tegen Rusland in bescherming nemen en steunen bij haar belangen op de Balkan — maar een bondgenootschap op leven en dood lag echter niet in zijn bedoeling, zoals het met Rusland gesloten herverzekerings-verdrag ten duidelijkste bewijst.

Het Habsburgse Rijk en het Turkse, deze oude tegenstanders uit vroegere tijden, hadden in zoverre met elkander een overeenkomst, dat zij beiden poogden, een aantal volkeren politiek samen te smelten — een onderneming, die steeds hachelijker werd in de periode van opkomend nationalisme. Wilhelm II en zijn medewerkers zagen zich in de onhoudbare situatie gebracht, te moeten toegeven, dat zij de twisten tussen den Italiaansen en Oostenrijksen bondgenoot niet meer konden beslechten, evenmin als tussen den Italiaansen bondgenoot en den Turksen vriend, ja, dat zij zelf steeds meer betrokken werden in het verwordingsproces van het Habsburgse en het Turkse Rijk. De wereldoorlog wortelde in de laatste en kwaadaardigste Oosterse crisis der nieuwste geschiedenis.

Op vier verschillende gebieden had zich het imperialisme van Wilhelm II bewogen. Het gewonnen gebied in Oost-Azië en in de Stille Oceaan was niet groot; het kon in geval van oorlog niet behouden blijven, het ging inderdaad verloren en veel belang om het terug te veroveren had het niet. De Afrikaanse koloniën, veroveringen uit de Bismarckse tijd, hadden behoefte aan uitbreiding en ontwikkeling. Hier was wel allerlei geschied en voorbereid, maar het bezit vormde geen aaneensluitend gebied, het lag verstrooid te midden van het oudere Engelse en Franse koloniale rijk; wat waarde betreft was het slechts gedeeltelijk van de tweede rang, merendeels echter van de derde.

Voor het economische imperialisme had de nalatenschap van het Turkse Rijk nog het meeste te betekenen; het Duitse

Rijk zat hier echter vrij ver uit de buurt, maar het bondgenootschap met het Habsburgse kreeg juist daardoor een vitale betekenis.

De wereldoorlog was derhalve een strijd van het Duitse Rijk om de eerste plaats te bezetten in de wedloop om de wereldmacht; het trachtte die te veroveren met behulp van gammele bondgenoten, tegenover de sterkste, rijkste en oudste mogendheden van de aardbol; geen wonder dat het daarbij, ondanks heldhaftige inspanning en prestaties, het onderspit dolf.

Het verdrag van Versailles was heel hard voor Duitsland, maar ook onverstandig van het standpunt der overwinnaars. Jarenlang was de Republiek van Weimar niet in staat iets te doen, dat de naam van buitenlandse politiek zou hebben kunnen dragen. Het bondgenootschap van de drie grote omringende mogendheden maakte reeds, dat Bismarck een soort „Alpendrück” voelde. Eerst van 1848—1849, vervolgens tijdens het oorlogsgevaar van 1875 was er samengewerkt tussen Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland. Bismarcks kunst had hierin bestaan, een tijdlang telkens twee machten van deze groep tegen elkaar op te zetten. In de tijd na de oorlog was de opgave hierin gelegen, een toenadering met de voormalige tegenstanders tot stand te brengen, ter verbetering van Duitslands hopeloze situatie.

Dit lukte het eerst met Rusland. Niettegenstaande het essentiële verschil van politieke ideologie kwam in 1921 het Rapallo-verdrag tot stand. Hiermee was bewezen, dat het verachte Duitsland in staat was, een verdrag af te sluiten. Duitsland en Rusland konden elkaar economisch en militair-technisch oneindig veel geven; de Sowjet-Unie was naar buiten verzadigd; het gevaar van een wereldrevolutie werd steeds geringer; de inwendige opbouw van het Russische wereldrijk begon de aandacht der nieuwe bewindvoerders bijna geheel in beslag te nemen. Communistische onlusten waren in Duitsland geëindigd met de zege van het democratische stelsel.

Op de toenadering met Rusland volgde een minder gespannen verhouding met Engeland. De nederlaag in de strijd tegen een wereldcoalitie sluit het recht op revanche uit. In de oorlog waren liederen van haat vooral tegen Engeland bij het volk algemeen geworden. Toch werkte nu de Engelse buitenlandse politiek machtig ten gunste van Duitsland — weliswaar niet systematisch en nu en dan waren er terugslagen — maar de richting was toch duidelijk.

Bismarck in het parlement

Het moeilijkst was de verhouding met Frankrijk, daar de regering van dit land geacht werd hoofdzakelijk verantwoordelijk te zijn voor het onverbidde vredeverdrag, en daar ze zich bovendien tot het werktuig maakte van een strenge, meer juridisch-correcte dan politiek-verziende doorvoering. De intrede van Duitsland in de Volkenbond maakte een einde aan de periode van het zondebok-zijn. Gezien en gelijkberechtigd qua grondwettelijke rechtspositie, zat het Duitse Rijk weer op de Areopagus der internationale wereld. Locarno en de intrede in de Volkenbond zijn het hoogtepunt, doch ook het keerpunt in deze ontwikkeling. Positieve politieke voordelen lieten op zich wachten en maakten de Duitse natie, die een zware strijd te voeren had, ongeduldig. Tijdens de Franse bezetting van het Roergebied liet het nationaal-socialisme steeds luider zijn stem horen. In hoeverre knoopte het program van Adolf Hitlers buitenlandse politiek aan bij vroeger streven?

Het nationaal-socialisme betekent in de eerste plaats een verkapte herhaling van het Groot-Pruisische militarisme. Niet voor niets mocht een persoon als die van koning Frederik Willem zich in zo'n grote populariteit verheugen. De staat als kazerne, als gevangenis voor onwilligen, als dwangmatige arbeidsschool voor allen, is door dezen Pruisischen vorst het eerst met karwats en korporaalsknuppel duidelijk gemaakt.

Het nationaal-socialisme verbond daarmee echter de ideolo-

gie van het Pangermanisme. Bismarck was geen Duits, doch een Pruisisch nationalist geweest, wien het verlies der Duits-Oostenrijkers of der Sudeten-Duitsers (1866) volkomen onverschillig liet. Noch Polen noch Denen noch Franssprekende inwoners voelde hij daarentegen als een hinderlijk element in zijn nieuwe Rijk. De Duits-Balten heeft hij, als onderdanen van den Russischen keizer, steeds met de grootste zorgvuldigheid gerespecteerd. Zeker was de gedachte, dat alle Duitssprekende mensen eens in een toekomstig Rijk verenigd moest worden, reeds sinds de Vrijheidsoorlogen een telkens terugkerend thema in Duitse populaire poëzie en proza. Ernstige politieke invloed hebben de aanhangers van deze ideeën gedurende de periode van Wilhelm II echter niet uitgeoefend, hoewel ze zich langzamerhand steeds meer op de voorgrond begonnen te schuiven, en zij gedurende de wereldoorlog hun stem steeds duidelijker lieten horen bij het formuleren van de oorlogsdoeleinden.

Niet alle Franssprekende mensen behoren tot Frankrijk, niet alle Engelsprekenden tot het Britse wereldrijk — de taal als bewijsmiddel kan historisch gegroeide feiten niet krachteloos maken, getuige het gezonde en levenskrachtige bestaan van Zwitserland. Ondanks deze voor de hand liggende tegenargumenten, heeft het slagwoord „So weit die Deutsche Zunge klingt” voor vele nationalistten een onweersstaanbare aantrekkingskracht.

Behoren nu echter ook lieden van een ander ras, maar met het Duits als moedertaal, tot de Duitse volksstaat? Deze vraag toont aan, hoe de rasgedachte met het taalcriterium onverenigbaar is. Bismarck wees het antisemitisme als politiek principe af; bij zijn val speelden antisemitische kringen zelfs een niet onbelangrijke rol. Wilhelm II was, na enige jeugdige strapazzen, persoonlijk en politiek, een tegenstander van het antisemitisme, en geen van zijn medewerkers deed, zelfs niet op tactische overwegingen, ook maar de minste poging tot toenadering in die richting.

Thans echter is dit anders. Het rassenbeginsel in de binnenlandse politiek kunnen wij hier buiten beschouwing laten. Men weet echter, hoe de consequente doorvoering ervan ook de buitenlandse politiek direct moet beïnvloeden, b.v. wat betreft de verhouding van het Duitse Rijk tot de Verenigde Staten. Toch wordt het, als principe bij de buitenlandse politiek, slechts bij uitzondering toegepast. Noch Japanners, noch Hongaren, noch Arabieren zijn „Arisch”.

De totale oorlog is ideëel het paroxisme van „Pruisendom”; de totale „volksheid” is het hoogtepunt van de Alduitse gedachtenwereld. Hoe staat het echter met de onlangs gelanceerde voorstelling omtrent een wederopbouw van het Heilige Duitse Roomse Rijk? Daarvoor zou pleiten, dat deze historische constructie tenminste „heilig” was in de universele zin van de zegevierende Christelijke Wereldkerk. Het is echter niet waarschijnlijk, dat het nationaal-socialisme dáárop zal terug grijpen. Voorts echter was het oude Rijk ook „Rooms” in zoverre, dat het de Romeinse Rijksgedachte voortzette; hier vertoonde het inderdaad een verwantschap met de katholieke kerk, die alle volkeren met gelijke liefde in Haar hoede wenst te nemen; dit Rijk omvatte dan ook Italianen, Fransen, Nederlanders en verschillende Slavische volkeren, zonder dat er, vóór Joseph II, aan gedacht is, deze mensen bij de Duitssprekenden in te lijven, dat wil zeggen: hen in culturele zin tot Duitsers te maken. De beroemde toevoeging „Deutscher Nation” bij de naam van het Heilige Roomse Rijk, had een beperkende betekenis: het werd gedragen door de „Duitse natie”, dat wil, volgens het toenmalige spraakgebruik zeggen, door de Duitssprekenden, terwijl de keizer in de laatste eeuw practisch altijd een Duitser was, hoewel dit juridisch absoluut niet noodzakelijk was. Zwitserland en de Nederlanden hebben rechtens tot 1648 toe, bij het Heilige Roomse Rijk behoord; in werkelijkheid waren ze reeds lang vóórdien onafhankelijk. Op welke periode moet men nu aannemen, dat het nationaal-socialisme bij deze nieuwe eisen teruggrijpt? Moeten dan ook omgekeerd die gebieden, welke nooit tot het Heilige Roomse Rijk hebben behoord, worden opgegeven, zoals b.v. Sleeswijk, Oostpruisen — Memel inbegrepen? Laat men dan, gedachtig aan het Heilige Roomse Rijk, de aanspraken op West-Pruisen, met inbegrip van Danzig en Thorn en op Posen varen — deze gebieden hebben namelijk ook nooit tot dit Rijk behoord?

Het Duitsland van Wilhelm II heeft iedere inmenging in de inwendige twisten der Donau-monarchie vermeden met een tact, die het overal elders niet steeds heeft weten te bewaren. De hereniging van Duitsland met Duits-Oostenrijk in 1938 heeft vele oude democraten en Groot-Duitsers tenminste tijdelijk met de buitenlandse politiek van het nationaal-socialisme verzoend, terwijl het optreden tegenover Bohemen en Moravië juist de patriotten van deze trouwste soort bedenklijk moest stemmen.

Van de vier „levensruimten”, waarnaar het Duitsland van Wilhelm II dong, hebben alleen het Oost-aziatische en het gebied aan de Stille Oceaan tot nu toe alleen economische betekenis behouden voor het nationaal-socialisme. Men levert wapens aan de Chinezen en probeert Japan tegen Rusland in het harnas te jagen. Er is nog geen stem opgegaan om de teruggave van Kiautsjau of van Carolinen en Marianen van Japan te eisen, als voorwaarde tot toelating bij het anti-kompintern-pact.

Anders staat het echter met de gebieden in Afrika en op de Balkan. Evenals vóór de wereldoorlog wordt beurtelings aan beide programma's gewerkt. Met een bepaalde bedoeling wordt dan aan het één, dan aan het ander bijzondere aandacht geschonken. Maar aangezien zelfs de teruggaven van *alle* voormalige Duitse koloniën zonder uitzondering, geen oplossing zou kunnen geven — noch voor het grondstoffen-vraagstuk, noch voor het bevolkingsprobleem van het nationaal-socialisme in Duitsland, zou het toekomstige Duitse Rijk in Afrika óók nog *andere* gebieden dan de vroegere moeten omvatten, die echter zonder oorlog waarschijnlijk niet te verwerven zijn.

De twee kanten

Tekening van Hahn

Reeds in de Wilhelminische tijd verscherpten de spanningen in Europa zich door koloniale naijver. Het nationaal-socialisme heeft geen andere pijlen op zijn boog. Het heeft Elzas-Lotharingen plechtig afgestaan en daarmee alleen zijn sanctie gehecht aan de bestaande gezindheid des volks. Maar moeten nu koloniale machtskwesties uitgevochten worden op de bodem van dit land, dat eens Duits was? De koloniale eis, waartegen historisch en principiëel inderdaad niets in te brengen kan zijn, heeft steeds weer de verhouding tot Groot-Britannië verscherpt, hoewel het nationaal-socialisme jarenlang veel prijs stelde op een vriendschappelijke verhouding, en het in dit opzicht een trouwe leerling was van de door Lord d'Abernon en Stresemann gevoerde politiek.

Het nationaal-socialisme was nog te meer op Engeland aangewezen, daar Sowjet-Rusland op ideologische gronden als bondgenoot moest uitgeschakeld worden, hoewel toch allerlei zakelijke relaties bleven bestaan en vooral een economische uitwisseling tot wederzijdse tevredenheid ijverig werd in stand gehouden.

Tussen Engeland en Frankrijk heersten in de eerste jaren na de oorlog meningsverschillen genoeg. Doch het nationaal-socialistische militarisme en de grove vorm, waarin het verschillende kwesties behandelde aangaande de herziening van het vredesverdrag, brachten de beide westerse mogendheden weer tot een verstandhouding, welker hartelijkheid haast groter is dan vóór het uitbreken van de wereldoorlog.

Het optreden tegen Tsjecho-Slowakije en tegen Litauen heeft tenslotte onlangs ook een Engels-Russische toenadering te weeg gebracht, die, dank zij het Frans-Russische verbond, weer terugvoert tot het van ouds beroemde concern der grensmogendheden.

Een vergelijking met de toestand van 1914 kan slechts met de grootste voorzichtigheid worden opgezet, daar alles evolueert. Het nationaal-socialisme beschikt heden over het grootste deel van de vroegere Donau-monarchie; Bulgarije is Duits-gezind; Yoego-Slavië aarzelt, terwijl het moderne Turkije kennelijk een breder en intelligenter politiek voert dan het oude Ottomaanse Rijk. Wat het verbond met Japan te betekenen heeft, wanneer het ernst zou worden, is moeilijk te zeggen. Italië schijnt ditmaal definitief stelling te hebben genomen aan de zijde van het Midden-europese blok; dit is economisch voor het grotere Duitsland van bijzonder belang; Italië echter kan daar nooit veel voordeel van hebben; de

zwakste groepering van de Bismarckse en Wilhelminische periode heeft dus een merkwaardige renaissance doorgemaakt. Maar tegenover de winst van het bondgenootschap met Italië staat het verlies van de hernieuwde spanning met Polen.

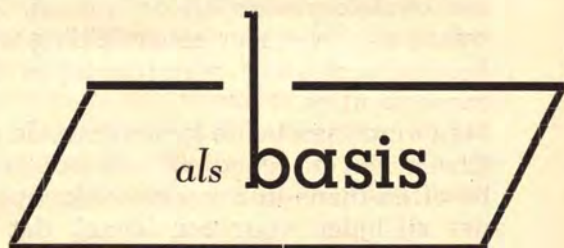
Het nationaal-socialisme is er niet in geslaagd, met één van de grote mogendheden in de wereldpolitiek tot een vruchtbare, vriendschappelijke verhouding te komen. Zijn eisen zijn matelozer, zijn toon is hartstochtelijker dan in de tijd van Wilhelm II — het resultaat van de bemoeiingen der Wilhelmstrasse vertoont thans verrassend veel overeenkomst met dat van toen. Geen verstandige regering begint een oorlog, die zij zelf als hopeloos beschouwt. Het zwaarste verwijt dat men kon maken aan het Rijk van Wilhelm II, was, dat het niet, zelfs op het laatste ogenblik, een oorlog wist te vermijden, van welks kans op succes het zelf allerminst overtuigd was. Het nationaal-socialisme heeft meermalen bewezen een bijzonder fijne neus te bezitten, waar het er om ging, toe te tasten — misschien weet het in ander opzicht even handig tewerk te gaan.

(Uit: „Marianne“, Parijs)

Geschreven vóór het optreden der nieuwe
Regering — actueler nog daarná.

Democratie

Dr. H. BRUGMANS

„...seule l'union des croyants et des incroyants
autour d'une mystique de la liberté... permettra
de recréer les conditions les plus favorables à
l'épanouissement de le personne, même reli-
gieuse.”¹⁾

Jean Lacroix, *Mystique et Politique*
(in de r.k. bundel *Options sur Demain*).

Wie op één avond luistert naar een radio-redevoering van Hitler, om zich vervolgens te verdiepen in *De komende Zege der Democratie*, het thans ook in het Nederlands verschenen boekje van Thomas Mann²⁾ — die heeft volkomen zuiver de principiële tegenstelling kunnen beleven, welke vandaag de wereld doorsnijdt. Enerzijds degenen die geloven in de zelfstandige geestelijke bestemming van ieder mens afzonderlijk en van het mensengeslacht als collectiviteit — anderzijds de „totalitaireren”, voor wie volken en enkelingen niets anders zijn dan bouwstof voor hun stelsels en staten. In de „oorlog tegen het Westen” (om een terecht beroemd wordende uitdrukking te bezigen): de belagers tegenover de verdedigers.

Bij deze scheiding der geesten is het begrip — niet het

¹⁾ „...alleen het samengaan van gelovigen en ongelovigen rondom een mystiek van de vrijheid... zal de gunstigste voorwaarden kunnen herscheppen voor de ontplooiing der persoonlijkheid, zelfs op religieus gebied.”

²⁾ Vertaling Prof. Dr. Leo Polak. Uitg. De Arbeiderspers. f 0.90.

woord! — *democratisch humanisme*³⁾ de toetssteen geworden. Men kan betogen, dat het ook anders had kunnen zijn. Zeker kent onze tijd eveneens andere, uiterst gewichtige onderscheidingen. Christenen staan tegenover heidenen en socialisten tegenover liberalisten. Maar in de practijk blijken deze „antithesen”, hoe belangrijk ook, toch niet steeds betrouwbaar. Ze kunnen etiketten zijn, opschriften die kwalijk passen bij de inhoud. Ze bewijzen pas wat ze waard zijn, wanneer ze aanleiding worden tot een duidelijke beginselverklaring vóór of tegen de democratie en haar consequenties.

Men vindt aan beide kanten van de grote lijn georganiseerde Christenen zo goed als overtuigde atheïsten. Vrijdenkers beseffen thans in concentratiekampen en in de ballingschap, dat zij lijden voor een ideaal, dat niet denkbaar zou zijn zonder twintig eeuwen Christelijke prediking. Protestanten en katholieken herhalen, tezamen met ongelovigen, dat „de mens bij brood alleen niet leven zal” — en dan bedoelen zij met „brood”: alle louter-natuurlijke en zuiver-aardse, op zich zelf uiterst gewichtige, maar toch tenslotte stoffelijke en primitieve waarden als bloed, instinct, hordedrift en machts-wil, ja zelfs behoeften-bevrediging. Ter zelfder tijd werken, aan de overkant van de barricade, Roomse en Lutherse bisschoppen samen met de aanbidders van anti-Christelijke „mythen”.

Natuurlijk is met het bovenstaande niet gezegd, dat het Christendom er „dus” slechts weinig toe zou doen. Wel echter constateren wij, dat er talloze niet-Christenen bestaan, die de consequenties van onze Westerse, door Christendom en humanisme gestempelde ideeënwereld beter begrijpen, dan sommige hoge priesters. Het is niet voldoende, de vaan van het Christendom op te steken: dat vaandel wappert aan beide zijden van de grens. Hetzij misverstand of misdaad: de vraag, of men aan de goede kant in het strijdperk staat, valt geenszins samen met die, of met het Christendom belijdt.

Tot zover zal men mij in onze socialistische kring waarschijnlijk gaarne willen volgen. Misschien wordt het anders, wanneer ik uitspreek, dat óók het propageren, ja, het ten uitvoer brengen van anti-kapitalistische maatregelen — tot en met het socialiseren van de beschikkingsmacht en het verwezenlijken van een planmatige economie — op zichzelf

³⁾ Over het woord zullen wij niet twisten. De Franse jonge Katholieken hebben zich verenigd onder de term „*Persónnalisme*.” Mijnentwegen!

evenmin een waarborg geven kan als een Christelijke belijdenis.

Er is, immers, geen sprake van, dat het fascisme eenvoudig zou kunnen worden gekenschetst als een „laatste bolwerk van het kapitalisme”. Sedert het heengaan van Schacht is er in Duitsland van een zelfstandig kapitalistisch financieel- en bedrijfsleven nauwelijks sprake meer.⁴⁾ De arbeidersklasse is genuilekorfd, maar de militaristische staat is heel wat vrijpostiger en consequenter in zijn optreden tegen het kapitaal, dan de vakbeweging ooit zijn kon. Vermoedelijk hebben de Duitse ondernemers en bankiers over hun bedrijfspolitiek minder te vertellen dan hun collega's in het door sociaal-democraten geregeerde Zweden — en toch is Zweden in allerlei opzichten een voorbeeld, Duitsland daarentegen een schrikbeeld.

Ook Rusland geeft een soortgelijke les te leren. Nooit zijn de verwachtingen van alle vooruitstrevenden over de gehele wereld hoger gespannen geweest, maar zelden werd een ontgoocheling bitterder gevoeld. Kapitalisme en feodalisme verdwenen; één zesde deel der aarde onttrok zich aan de catastrofale kringloop van de kapitalistische crises. Maar de nieuwe maatschappij, die gevestigd werd, ontwikkelde zich in steeds sneller tempo in de richting van staatskapitalisme, staatsalmacht, staatsoverheersing onder partijdictatuur. En, al moge dan het communisme van Marxistische en dus Westers-humanistische oorsprong zijn, ja, al moge het dus nog steeds meer perspectieven in zich dragen dan het principieel anti-Europese fascisme⁵⁾ — toch heeft het miljoenen mensen van de ene verslaving gevoerd in de andere.

Niet de belijdenis alléén is dus doorslaggevend, en evenmin zijn dat de maatregelen die men neemt. De vraag is ook, waaruit belijdenis en maatregelen voortkomen en waartoe ze strekken. Wie het kapitalisme aan banden legt, om de oppermacht van een kleine politieke groep te versterken, of om het militair-imperialistische apparaat beter te laten functioneren, is niet „vooruitstrevend” — ook al igt de beheersing van het kapitalisme stellig in de vooruitstrevende lijn. En het vervullen van zijn godsdienstige plichten kan een zuiver individualistische handeling zijn zonder verdere consequen-

⁴⁾ Vgl. het artikel van Walter Lemkering in de Augustus- en Septembernummers van dit tijdschrift.

⁵⁾ Het is niet toevallig, dat één der weinige theoretische tijdschriften, die het Italiaanse fascisme had, de titel *Anti-Europa* droeg.

ties ten opzichte van de gemeenschap — ook al is de Bergrede „actueler” dan ooit.

Liever een minder diep ingrijpende maatregel, liever een minder strenge belijdenis, wanneer ze maar mede voortkomen uit het besef van 's mensen eigenlijke bestemming als redelijk-zedelijk wezen en wanneer ze maar strekken tot het vervullen van die bestemming. *Humanistische achtergrond — democratische doelstelling*⁶⁾

Het democratisch humanisme is de toetssteen, die in de praktijk niet blijkt te bedriegen. Het is voor een belangrijk deel van Christelijke oorsprong, hoewel tallozen het hebben voorbereid en het aanvaarden, zonder belijgend Christen te zijn. Het is de wezenlijke kern van onze socialistische overtuiging, terwijl omgekeerd reeds Bismarck formeel „socialistische” wetten gaf, zonder democraat te wezen.

Het democratische humanisme is de gemeenschappelijke grondslag voor alle mensen van goede wil, zelfs al motiveert de één het wijsgerig of religieus gans anders dan de ander. Want het uitgangspunt blijft voor alle humanisten, ondanks de verschillen onderling: de zekerheid, dat de mens geroepen is om een bestemming te vervullen, die in overeenstemming is met zijn waardigheid als „beeldrager Gods” (zeggen sommigen), als „redelijk-zedelijk wezen” (zeggen anderen), als creatuur, „deel hebbend aan het Absolute” (zegt Thomas Mann).

Men kan over de formulering twisten. Men kan zijn eigen fundering van de „menselijke waardigheid” beschouwen als de uitsluitend-juiste. De realiteit is echter, dat thans het beginsel-zelf van deze waardigheid — hoe ook toegepast of gemotiveerd — verdedigd worden moet tegen degenen die haar willen vernietigen, ook al zijn zij uit tactische overwegingen bereid, om een bedriegelijke buiging te maken voor theologie, ritus en liturgie. (Dat wil zeggen: voor theologie, ritus en liturgie van een heersende of althans politiek belangrijke godsdienst, hetzij protestants, katholiek of — in Arabische kringen — Mohammedaans).

Men kan over waarheid en ketterij een onverzoenlijke, ja, onverdraagzame overtuiging koesteren. Men kan zijn eigen wereldbeschouwing aanvaarden als de enig geldige, zijn eigen Kerk verheerlijken als de weg, de waarheid en het leven,

⁶⁾ „Men moet de democratie definiëren als die vorm van staat en maatschappij, die boven elke andere zijn inspiratie put uit het gevoel en besef van 's mensen waardigheid.” Mann, blz. 15.

waarbuiten hoogstens dwaling te goeder trouw kan bestaan. Maar geloof en waarheid zijn niet voldoende. Men moet ze waar maken in het leven van deze tijd, in de strijd voor de waardigheid van den mens. En dan...., ja, dan zal men zich dan vertrouwd moeten maken met de gedachte, dat men in deze strijd bondgenoten treft, die in de vragen van natuur en eeuwigheid principieel ketters denken.

„De democratie”, zegt Mann, „ze mag dan over den mens denken wat ze wil, meent het in elk geval goed met de mensen. Zij wil hun peil verhogen, ze leren denken en ze bevrijden, aan de cultuur wil ze het karakter van een voorrecht ontnemen, die brengen tot het volk — in één woord: haar doel is opvoeding.” (blz. 22). Hier zijn wij, meen ik, in het hart van de kwestie. Want hier zullen talloze Nederlandse kerkelijken, protestanten en katholieken, de gelegenheid schoon zien, om het vertrouwde stokpaard van hun „beginsel” te bestijgen, en er naar hartelust op door te draven.

Ik heb het woord „beginsel” tussen aanhalingstekens gezet, omdat wij hier in feite niet te doen hebben met een waarachtig religieus principe, maar met een typisch wereldlijk, typisch Nederlands misbruik ervan. Typisch Nederlands. Want waar de protestanten een militante minderheid zijn en de katholieke kerk het religieuze leven traditioneel heeft gestempeld — ik denk natuurlijk aan Frankrijk —, daar kent men, nóch aan de Calvinistische nóch aan de Roomse kant deze taaie verknochtheid aan politiek-confessionele „beginselen”, die de grote volksgroepen ook practisch van elkaar zouden moeten scheiden.

Waarheid aan deze zijde van Quiévrain — drogreden aan de overkant! Want — laat ons de fundamentele tegenstelling zuiver aangeven —: wanneer er iets de moderne protestantse beweging in Frankrijk kenmerkt, dan is het juist haar hartstochtelijke poging, om zich in het nationale leven vooral niet te isoleren, om natuurlijk de eigen mensen bijeen te houden en te doordringen van (inderdaad!...) positief-christelijke geest, maar hen dan ook vrij te laten om in de sfeer der eigen werk- en levenskring voor de concrete uitwerking van de beginselen zorg te dragen volgens eigen inzicht en op eigen verantwoordelijkheid. En met de jonge katholieke groepen (die van tijdschriften als *Esprit* en *Temps Présent*,⁷⁾

⁷⁾ Ik kan niet beter doen dan met de allergrootste klem de lezing en overweging aan te bevelen van de jong-katholieke bundel *Options sur Demain*.

maar ook bij de ordebroeders) staat het precies zo. De Franse protestanten en katholieken vliegen uit, om overal een prediking te brengen, die principeel (d.w.z.: op de basis van het humanisme) naar aanknopingspunten zoekt.

In Nederland daarentegen is men, schijnt het, verheugd, wanneer men — uit naam van een „beginsel” — de kans krijgt om een brug af te breken, ten einde het eiland der uitverkorenen vrij te houden van rustverstoorders. In Frankrijk: de zuurdesem — in Nederland: de partijen.

Na deze algemene opmerking keren wij terug naar Mann's passage over de opvoeding als hoeksteen van het democratisch denken.

„Opvoeding?“, vraagt de Calvinist, „En de erfzonde dan?“ „Opvoeding?“, vraagt de katholiek, „Het karakter van een voorrecht ontlene aan de cultuur? En waar blijft dan de hiërarchie?“ Laat ons trachten, deze beide principiële tegenwerpingen nader onder het oog te zien.

Zeker, het Calvinisme loochent, dat de mens in staat zou zijn tot enig goed. Maar tegelijkertijd is de Hervormde Kerk in Nederland een onvermoeide opvoedster geweest: over haar methoden kan men verschillend denken, doch het feit is onomstotelijk. Voorts is niets on-Calvinistischer dan het kritiekloos toevertrouwen van de alleenheerschappij aan een door de erfzonde verworpen wezen. Maar wie kritiekloosheid onder mensen verwerpt — wie dus de kritiek aanvaardt, moet het beginsel der staatsburgerlijke en sociale *opvoeding* aanvaarden, opdat de kritiek zakelijk en doeltreffend zij. *Schijnbaar* hebben fascist en Calvinist, in hun mensverachting, punten van vergelijk. *In wezen* echter stelt juist deze mensbeschouwing hen lijnrecht tegenover elkaar. Waar de één den mens vernedert voor God, werpt de ander hem op de knieën van een mens, een zondaar.

En iets dergelijks geldt ook voor het Katholicisme. Stellig, de Kerk kent een gezag van bovenaf, zodat het trapsgewijs afdaalt, van den Paus af, tot den dorpskapelaan toe. *Schijnbaar* ondemocratisch, „fascistisch” en totalitair, door het eisen van absolute gehoorzaamheid. Doch het Katholicisme ontleent zijn *recht* om „totalitair” te zijn aan de Openbaring... en de N.S.D.A.P. aan een „leidersbevel” „ex cathedra”. Het eerste is waarachtig, het tweede platmenselijke humbug; het eerste verwerpt de niet-katholiek met eerbied, het tweede met afkeer. En wanneer de fascist menen, dat zij de katholieken wel meekrijgen,

omdat deze „toch ook totalitair zijn en toch ook hiërarchisch denken”, dan vergeten zij, dat men niet hoeft te knielen voor een smakeloze verkleedpartij omdat men buigt voor een processie. Niet in het „leiders”-beginsel ligt een punt van overeenstemming tussen de fascistische ideologie en de overtuiging dergenen, die voelen voor een krachtig gezag. Want meerdere (voor mijn part „hiërarchisch” te noemen) *verantwoordelijkheid*, veronderstelt critiek en vrijheid — dus democratie⁸⁾. En veronderstelt verder: gelijke maatschappelijke levenskansen voor iedereen.

Fascistisch misverstand! Maar de katholieken hebben er aanleiding toe gegeven! Hoge geestelijken in Spanje, Oostenrijk, Slowakije, hebben de Romeinse groet aangezien voor een Rooms-hiërarchische. En ook in ons eigen land wordt deze misvatting gevoed door artikelen, als die de „Neerlandia”-pers publiceerde over Thomas Mann's brochure: *verwaten, zelfgenoegzame, minachtende artikelen*. Artikelen, die iets geheel doen, dan „waarheid” te stellen tegenover „dwaling te goeder trouw.” Artikelen namelijk, die honend iedere zakelijke werkgemeenschap afsnijden met een strijdbaren bondgenoot, die, hoezeer ook on-katholiek, toch de verdediging op zich neemt van de enige levenssfeer, waarin de mens zich vrijelijk bekeren kan: de sfeer van het democratisch humanisme.

Mann is niet Rooms, misschien zelfs geen belijdend Christen. Maar in de wereld, die hij als ideaal stelt, is plaats voor een belijdende Kerk en een „Ecclesia Militans.” Daarom heeft hij er recht op, met eerbied te worden benaderd, en moge er naar hem geluisterd worden, evenals wij (in onze kwaliteit van democraten), willen luisteren naar de jonge katholieke apologeten, gelijk Maritain en de zijnen, de verdedigers van het „humanisme intégral.”

Wij leven in een tijd, die samenwerking op humanistische basis nodig maakt, ter organisatie van een diepgaande omwenteling; welke de ontplooiing van den mens als doel heeft, en de beheersing van het economische leven als middel. Voor die samenwerking is begrip nodig: begrip voor de gemeenschappelijke nood, én voor elkanders morele gezindheid. Daarom stellen wij *De komende Zege der Democratie* van Nederland ter discussie, in alle onbevangenheid.

⁸⁾ Zie Vorrink's bijdrage in het *Gedenkboek-Albarda*.

MENDES DA COSTA

OP „DE HOGE VELUWE”

Er ligt midden en hoog op de Veluwe een enorm complex van heide en bos, een der mooiste natuurmonumenten, die men zich kan denken: het Nationale Park „De Hoge Veluwe”.

Het natuurschoon hier is inderdaad van zeer bijzondere aard, omdat in het grote complex, dat de Hoge Veluwe omvat, reservaten van werkelijk woeste verlatenheid en in zodanige uitgestrektheid worden aangetroffen, dat men met recht van monumenten spreken kan. Doch er is meer dan dit, wat ons hier boeit! Door alles, wat u hier op dit uitgestrekte landgoed te zamen vindt, strengelt zich als een verbindend snoer de leidende gedachte, om in elke uiting van menselijk kunnen, van persoonlijke levensbehoefte, als het ware een „neerslag” te geven van het beschavingspeil onzer samenleving.

De idealen, die men zich kan stellen op het gebied van tuin-, bos- en parkaanleg, van bouwkunst en beeldende kunsten, zijn hier samengebracht. Men kan op de Hoge Veluwe grote schakering van levensuitingen aantreffen, die tot ons spreken, omdat, op elk gebied, meesters van de eerste rang aan het woord zijn.

Men bouwde monumenten voor Generaal De Wet en President Steyn, arbeiderswoningen, een herenhuis en een museum. Door een en ander zijn hier vereeuwigd: Dr. H. P. Berlage, Prof. Henry van de Velde, Kropholler, Mendes da Costa. Vincent van Gogh heeft zijn standbeeld in zijn eigen werk in het museum. Nog meer werd ontworpen, doch kon door tijdsomstandigheden niet tot uitvoering worden gebracht.

Dit is in korte trekken ongeveer de gedachtengang geweest, die leidde tot de schepping van het Nationale Park De Hoge Veluwe, van meet af bestemd tot nut en genot der Gemeenschap, zoals ook in de stichtingsacte vermeld.

De bedoeling is nu u in dit artikel in het kort uiteen te zetten, welke banden den in Juli van dit jaar overleden

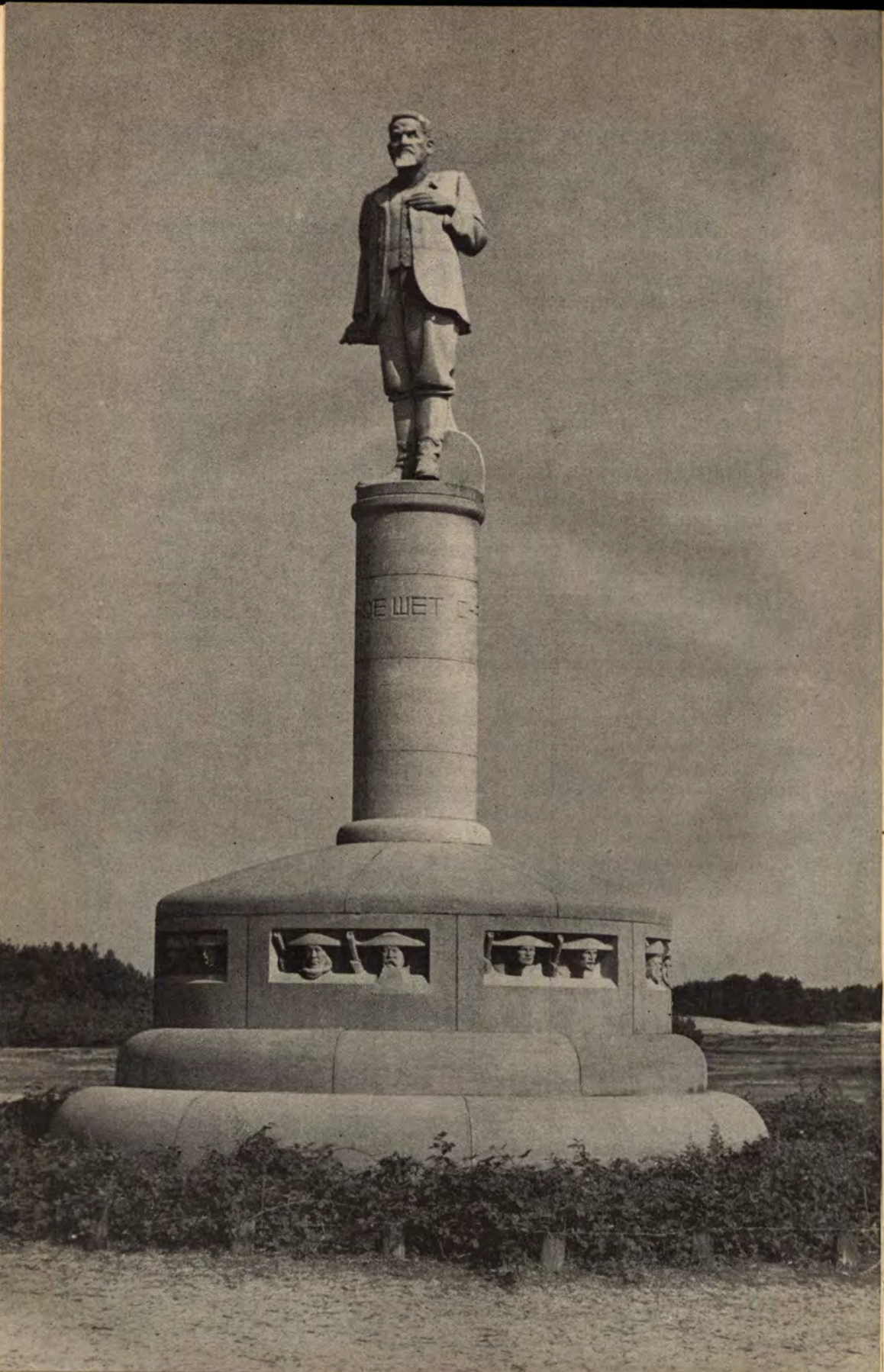
Nederlandsen beeldhouwer Dr. J. Mendes da Costa aan de Hoge Veluwe binden, waar zijn werken zijn opgesteld en hoe zijn werk er tot zijn recht komt, vooral wat betreft zijn monument voor Generaal Christiaan de Wet.

Bij een bezoek aan het Nationale Park ziet men allereerst het huis St. Hubertus, bouwwerk van Dr. Berlage, dat zijn meesterschap in het verwerken van de Nederlandse baksteen verzaamt. Huis en binnenplaats zijn doortrokken van de symboliek der St. Hubertus-sage. In de rechter en linker vleugel van het huis St. Hubertus zijn plaquettes van Mendes da Costa aangebracht; de een geeft het ogenblik weer, waar aan St. Hubertus, in ootmoedige houding, het mystieke kruis verschijnt, de andere waar de ridder het kruis heeft opgenomen om het voortaan als symbool te voeren.

In het Rijksmuseum Kröller—Müller, eveneens gelegen in het Nationale Park, zijn heel veel van zijn werken aanwezig. Naast een overvolle vitrine met zijn geestige kleinplastieken, vele kleinere beelden, zoals: „Zelfportret”, „De Verloren Zoon”, „Jan Steen”, „Spinosa”, „Frans van Assisi”, „Vincent van Gogh”, „Job”, „Jeremia, de Klaagliederen”, „Elia en Elisa”, „Adam en Eva”, „Havik”, maar ook grotere beelden zoals „De Liefde”, „Koning David”, „Portret van R. Bremer” en een monumentaal, laat werk „De Filosoof”.

De Filosoof

Daarnaast is er in het gedeelte „Otterlose Zand” van het Nationale Park een der belangrijkste scheppingen van dezen kunstenaar geplaatst, hetwelk hij zelf het meeste lief had van al zijn werken, het monument voor een der grote voor-
mannen uit de Zuid-Afrikaanse oorlog, Generaal Christiaan Rudolf de Wet.

Waarom het daar staat? Woorden van President Steyn zijn daarvoor een eerste aanleiding geweest. Toen hij bij zijn tweede bezoek aan ons land de gast was van mevrouw H. Kröller—Müller, zeide hij: „Dat is nu voor het eerst in Europa, dat ik een natuur zie, die mij herinnert aan ons Zuid-Afrika”. Deze woorden gaven de doorslag wat de plaats betreft. Bovendien lag het reeds lang in de bedoeling van mevrouw Kröller, Mendes da Costa opdracht te geven tot het maken van een werkelijk monument.

Mendes da Costa ging uit van het standpunt, dat wat men te maken heeft als kunstenaar, zeer sterk afhankelijk is van de plaats, waar het kunstwerk komt te staan, dat het dus een functie heeft te vervullen. Toen het terrein aangewezen was, waar het beeld zijn plaats zou vinden, ging Mendes da Costa, vóór hij tot zijn beeld kwam, eerst die plaats aankijken en bestuderen, om daarna pas zijn idee, zijn conceptie te vormen.

Mendes lost nu het probleem van het monument, op, doordat hij tegen de horizontale vlakke van het terrein een dominerende verticale lijn zet. De onderste sokkel van het monument wil verbeelden een zogenaamd „kopje”, een klein heuveltje, vanwaar-

uit De Wet in de ruimte kijkt. In dit „kopje”, in deze massa steen zijn gaten gehouwen voor de bas-reliefs, die telkens twee koppen van boeren-vechters representeren, terwijl de koppen zelf door de loop der geweren gescheiden zijn. Om hem heen dus al zijn medewerkers, Steyn, Kruger en nog vele andere, oude Boeren en jonge, doch allen bevangen door De Wet's grote geest. De Wet steunde op de volkskracht en uit de volkskracht is hij gegroeid. Dat zijn alles symbolen, die wij hier moeten zien.

Het profiel is markant, vooral de contour van kop en baard; in het beeld is een sierlijke lenigheid, een fijne pracht is in de verhouding van het beeld tot de dikte van de kolom. De rechter hand der figuur is gebald tot een vuist, als teken van De Wet's wilskracht, zijn linker hand rust op zijn hart, als teken van zijn bezieling. Hij draagt het hoofd omhoog en zijn oog kijkt ver vooruit over het wijde zand.

De beeldhouwer Mendes da Costa heeft er niet van willen maken het standbeeld van een mens, zoals deze naar zijn uiterlijk er uitzag, maar hij heeft er iets in willen leggen van het ontzag, dat hij gevoeld heeft voor de idee, waarvan De Wet de drager was. Hij heeft de man in zijn diepste wezen willen geven, zijn grote, eenvoudige, zijn geniale kracht, zijn in stille vroomheid zich geroepen voelen, zijn: „hier sta ik, ik kan niet anders”, als generaal tegenover de vijand, als rebel tegenover zijn eigen regering. Hier is de grote ziel van een volksheld begrepen en weergegeven door de ziel van een groot kunstenaar.

Wie het gegeven is daarbuiten op de Veluwe, op een heldere zonnedag het monument voor De Wet te zien op die ruime, vlakke hei met de fijne sterke lijnen van de zandheuvels en de bossen er achter, die weet dat daar een werk staat, zoals er in deze tijd misschien weinig gemaakt zijn. De beschouwers van dit beeld, alsook van het vele andere werk van Mendes, aanwezig in de Rijksverzameling Kröller—Müller, zullen weer heengaan, sterker en beter dan toen zij kwamen, omdat zij iets beleefden en hebben medegenomen van de kracht van den maker.

De Financiering

van de Duitse Staatsconjunctuur

II.

DOOR WALTER LEMKERING

Het gehele kaartenhuis van wetten, verordeningen en dwangmaatregelen staat en valt met het welslagen van de regering, het geloof in de muntstandaard en in de waarde van deze wissels te kunnen afdwingen; want de „dekking” van deze muntstandaard is van komische aard.

„De laatste en gewichtigste dekking van de waardeopbouw van de Duitse muntstandaard is het geloof in den Führer en in het succes van de Duitse politiek.”¹⁶⁾

Men kan zich eerst dan een duidelijk beeld van de waarborgen voor de „waardeopbouw van de Duitse muntstandaard” vormen, wanneer men — tenminste indien men den Führer als dekking van de muntstandaard accepteert — het voorbeeld naar een ander land verplaatst. Men behoeft geen hardnekkige voorstander te zijn van de gouden standaard, om toch te betwijfelen, of de 150 pond levend gewicht van den heer Mussert een toereikende dekking voor de Nederlandse gulden zou zijn.

Wat betreft de dekking door „het geloof in het succes van de Duitse politiek” wordt hier te verstaan gegeven, dat de door de staat geïnvesteerde gelden door de ingezette politiek „rendabel” gemaakt zullen worden. Burkheiser zegt op een duidelijker manier, onder welke omstandigheden bewapeningsuitgaven en oorlogsfinanciering voor hem een „consumptief” gebruik van het staatscrediet betekenen:

„Ook deze investeringen kunnen het product der volkshuishouding (en dienovereenkomstig de staatsinkomsten) verhogen, wanneer zij werkelijk en — met succes voor hun doel, n.l. het voeren van oorlog — aangewend worden.”¹⁷⁾

¹⁶⁾ Wünsch, *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 12 Februari 1939.

¹⁷⁾ Burkheiser: *Grenzen* ... blz. 90.

Het is hier de plaats niet, om politieke gevolgtrekkingen te maar de geldmarkt beheersen. Aangezien sedert 1933 een dan in grove trekken een beeld te schetsen van de maatregelen, waardoor de voorwaarden voor een onbelemmerd staatsschulden-systeem geschapen konden worden. Toen deze maatregelen doorgevoerd werden, verdubbelde het tempo van het schulden maken. De staat plundert de deposito's van de spaarbanken, verzekeringsmaatschappijen en banken voor zijn doel. Arbeiders en employé's werken tot uitputting toe onder een levensstandaard, die onder het crisisniveau ligt. De „particuliere ondernemer” ziet, hoe „zijn” productiemiddelen door de staat verbruikt worden, zonder dat hem „zijn grote ondernemerswinsten” zelfs maar de mogelijkheid bieden voor een hernieuwing van de kapitaalwaarde. Als onze grootmoeder goed gehumeurd was, zong zij het mooie lied: „Het kan niet altijd zo blijven”. Deze wijsheid geldt ook voor het Derde Rijk.

En hierbij spelen kwesties betreffende de personen van het stelsel een rol. De formele financieel-technische prestatie van dit schulden-systeem is uitsluitend de verdienste van Dr. Schacht. Als leider van de Rijksbank en van het Ministerie van Economische Zaken heeft hij, en hij alleen, alle hier behandelde maatregelen doorgevoerd, die tot bevoogding van het bedrijfsleven voerden. Met geraffineerde methoden, die aangepast waren aan de gecompliceerdheid van de Middelen- en Westeuropese economie, heeft deze „laatste kapitalist” het werk van den „eersten Bosjewik” gepresteerd. Dat Schacht zichzelf later tot woordvoerder van de economische leiders van de oppositie maakte, doet aan de eigenlijke toedracht van de zaak niets af.

Schacht was er van overtuigd, dat hij niet alleen het begin, maar ook het slot van deze financiële politiek zou bepalen. Zodra de economie de topcapaciteit bereikt had, zou de financiële politiek veranderen. De credietuitbreiding zou gestaakt worden. Het Rijk zou genoeg nemen met reële publieke inkomsten en met credieten op lange- en middelmatig-lange termijn, die het Rijk zich kon voorbehouden op de uitsluitend voor eigen behoeften gereserveerde kapitaalmarkt. In het voorjaar van 1938 vond Schacht dat dit moment aangebroken was:

„Het voorjaar 1938 betekent een mijlpaal in onze financieringspolitiek, omdat dan de volledige capaciteit van de Duitse economie bereikt is. Zodra echter een volkseconomie de laatste voorhanden zijnde arbeidskrachten en alle ter beschikking staande materialen gebruikt heeft, wordt iedere

verdere credietuitbreiding niet alleen zinloos, maar ook schadelijk. (Dan kan n.l. geen nieuwe goederenproductie meer opgewekt worden door nieuw verschaft geld. Daarmee kan enkel en alleen de concurrentie in het leven geroepen worden om de voorhanden zijnde arbeidskrachten en ruwe materialen. En zulk een concurrentie moet, ondanks alle toezichtsmaatregelen van de staat, de prijzen en lonen doen stijgen.)¹⁸⁾

Intussen weet men dat dit doel van Schacht niet bereikt is; ook na het voorjaar van 1938 heeft een verdere credietuitbreiding en wisselafgifte plaats gehad. De oorzaak, dat men Schacht's waarschuwing zo luchthartig opzij geschoven heeft, valt te zoeken in de Monetaire opvattingen, die Schacht bij de partijleiders opgewekt heeft. Dat men uit het niets een weermacht kan financieren, waartoe het rijke Duitsland van vóór de oorlog een mensenleeftijd nodig had, heeft in Hermann Goering's brein de overtuiging doen groeien, dat hij deze tovenarij zelf even goed kan als Schacht. Wanneer het tenslotte voldoende is om de economie in al zijn geledingen verder aan banden te leggen; wanneer men er mee kan volstaan om door toenemende onteigening van lonen en winsten en bovendien nog door verbruiksbeperkingen steeds hogere besparingen af te dwingen; en tenslotte wanneer men niet anders behoeft te doen dan papiertjes met cijfers te bedrukken en ze als wissels in omloop te brengen: ja, dan kan hij het even goed als Schacht.

En daar Goering zich niet met kleinigheden ophoudt, heeft hij naast de financiering van de weermacht, aan de lichamelijke prestatie van het Duitse volk ook nog een tweede plicht opgelegd: *de financiering van het 4-jaarplan*. Wanneer Schacht ooit hoop gehad heeft te kunnen redden, dat er nog te redden viel, dan is deze hoop in rook vervlogen, toen het 4-jaarplan aan Goerings' brein ontsproten is.

Schacht's economisch dictatorschap werd hem ontnomen; hij werd teruggeplaatst naar de Rijksbank. Goering verkondigde de nieuwe toverformule: Bij ons speelt geld helemaal geen rol. En Schacht's klaaglied luidt:

„Het is voor mij vaak zeer grappig, om te moeten ondervinden, hoe men — zonder te kort te doen aan alle gepresteerde arbeid — toch steeds meer gewaardeerd wordt naar lang afgedane slagwoorden. En daarbij is een der meest geliefde slagzinnen, dat een man als Schacht alleen maar in geld denken kan en daardoor, om met Lessing te spreken, de ware ring van de

¹⁸⁾ De ongecensureerde rede stond slechts in de *Berliner Börsen Zeitung* van 30 November 1938. De door ons tussen haakjes gezette zin staat b.v. niet in het bericht van de *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 1 Dec. '38.

nationaal-socialistische geest niet blijkt te bezitten. Dgl. opvattingen doen daarom zo tragikomisch aan, omdat ze van mensen stammen, die altijd om geld vragen, maar tegelijkertijd verklaren, dat geld helemaal geen rol speelt."¹⁹⁾

Inmiddels is Schacht tot heengaan gedwongen. Zijn opvolger Funk beheerst, onder den hoofdgevolmachtigden Hermann Goering, Rijksbank en Ministerie van Economische Zaken. Funk heeft een nieuwe toverformule uitgevonden. Hij heeft ontdekt, dat men voor staatsdoeleinden verder schulden maken kan, zonder dat de staat debet behoeft komen te staan. De staat zal zijn projecten niet meer zelf financieren, doch het „particuliere bedrijfsleven” daartoe dwingen.

„Het Rijk zal de „crediet-expansie”... op grove en meedogenloze wijze verder drijven. Maar dat zal in zulk een vorm plaats vinden, dat men het particuliere bedrijfsleven dwingt, crediet op te nemen, — crediet tot betaling van staatsondernemingen, welke normaal gesproken door de staat gedaan moeten worden, hetgeen tot nu toe ook geschiedde en waarop het tot nu toe van zijn kant crediet opnam. Het geheel zal onder het motto gaan: „de kapitaalmarkt in grotere mate te openen voor de particuliere geldbehoefte”. (Uit Hitler's brief aan Funk.) Dat is de tovernarij, die er te verwachten valt.”²⁰⁾

Dat deze beoordeling van Schwarzschild precies de kern treft, heeft de Duitse pers inmiddels toegegeven. In een artikel „Sollicitanten op de kapitaalmarkt” in de *Deutsche Allgemeine Zeitung* van 15 Februari 1939 wordt vooreerst gestroost, dat het nog een tijdje duren zal, alvorens de kapitaalmarkt een nieuwe aanspraak op de laatste staatsleningen toelaat. Dat niet de industrie de „Sollicitant op de kapitaalmarkt” is, maar uitsluitend de staat via de 4-jaar-plan-ondernemingen de enige blijft, wordt duidelijk gezegd:

„Wanneer men veronderstelt, dat het gebruik van de kapitaalmarkt ook verder wel hoofdzakelijk tot die plannen beperkt zal blijven, die op de een of andere manier met de doorvoering van het 4-jaar-plan tezamen hangen, dan zou ook dit geen afwijking van de tot nu gevolgde gedragslijn betekenen, want in de regel werd tot nu toe de toestemming in dergelijke gevallen verleend.”

Dat men deze weg bewandelt, vindt behalve in het politieke doel van het 4-jaar-plan ook zijn oorzaak in die situatie, waarvan wij reeds in het begin van dit artikel gewag gemaakt hebben. Het plan, om de staatsconjunctuur in de

¹⁹⁾ *Berliner Börsen Zeitung* van 30 November 1938.

²⁰⁾ Leopold Schwarzschild: *Das Neue Tage-Buch*, no. 5, 1939.

toekomst te beperken tot die middelen, welke voortvloeien uit reële inkomsten en uit leningen op lange of middelmatig lange termijn, dus uit de absorbering van de kapitaalmarkt, — houdt het gevaar in van een heftige reactie in de conjunctuur. Deze middelen zijn n.l. lang niet toereikend om de huidige productie-omvang in stand te houden. De binnenlandse politieke redenen en het buitenlandse politieke doel, dat het 4-jaar-plan zich gekozen heeft, voeren er dus toe het maken van schulden eindeloos voort te zetten.

Dat er geen uitweg meer is uit de situatie, waarin zich de Duitse financiële politiek bevindt, ook wanneer aan Schacht's stopsignaal gevolg was gegeven, blijkt uit de discussies over de mogelijkheden van een aflossing van de staatsschulden. Thoma ²¹⁾ stelt de volgende weg voor: Wanneer de staatsconjunctuur een berg van schulden heeft opgehoopt, dan moet er een groot „aflossingsoffer”, dus een afgifte van vermogen volgen. Als dan de schulden van de staat betaald zijn, kan opnieuw met een credietuitbreiding begonnen worden. Thoma ziet op die manier een „Rhytme van staatsconjunctuur en aflossing van schulden” ontstaan. Hij noemt zijn denkbeeld een „Bijdrage tot de vorming van het Duitse socialisme”. De onzin van dit voorstel op economisch gebied treedt direct op de voorgrond, wanneer men alleen maar aan de omvang denkt. Men kan op een bepaald ogenblik geen 80 milliard Mark aan het bedrijfsleven onttrekken. Zelfs wanneer men zich volkomen bewust is van de twijfelachtigheid van dgl. schattingen, mag men er aan herinneren, dat Goebbels tijdens de Jodenpogroms in November, het gehele Duitse volksvermogen op 200 milliard Mark geschat heeft! Krogman, Hamburg's burgemeester benadert in een artikel in de *Deutsche Allgemeine Zeitung* in November 1938 de kern van de Duitse toestand beter door eenvoudig te zeggen, dat deze schulden niets anders zijn dan een „boekingsaangelegenheid”. Juist omdat het leen-systeem fris en vrolijk verder gaat, zal het op een goede dag slechts door liquidatie te beëindigen zijn. De inflatie ligt in Duitsland nog vers in het geheugen. Krampachtig staart men naar de bankbiljetpersen, die de staat reeds eenmaal dienden om van zijn schulden af te komen. Alsof die persen het enige middel tot dit doel zijn! Men moest in binnen- en buitenland wat minder acht slaan op de redevoeringen van de heren regenten

²¹⁾ Dr. Richard Thoma, Prof. in het Openbare Recht: *Staatsfinanzen in der Volksgemeinwirtschaft*, 1937, blz. 85.

van het Derde Rijk, als zij daarin op de Bolschewisten schelden. De feiten zijn in Duitsland interessanter dan deze redevoeringen. Zij tonen ons, dat zich in Duitsland niet slechts een vernietiging voltrekt van alle begrippen van recht en vrijheid, doch ook een verzwakking van alle begrippen van eigendomsrecht. Het zal geenszins een verrassing zijn, indien op een goede dag de schuldbewijzen in de schatkisten der spaarbanken en banken, bij de verzekeringsmaatschappijen en de industrie ongeldig verklaard worden!

Tussen het schrijven en het publiceren van dit artikel zijn een aantal nieuwe bepalingen bij de financiering van de staatsconjectuur vastgesteld. Hoewel er geen principiële veranderingen aangebracht zijn, is het de moeite waard hierop de aandacht te vestigen. Het nieuwe statuut van de Rijksbank zegt in artikel I woordelijk, dat Hitler persoonlijk garant is voor de Duitse valuta. De bedoeling voor verdere ongeremde credietuitbreiding blijkt uit het feit, dat de beperking van het staatscrediet tot de maximale grens (400 miljoen Mark) in het nieuwe statuut niet meer te vinden is. De grens van de credietuitbreiding bepaalt — alweer volgens dit statuut — Hitler zelf. Met andere woorden: de financiële dictator Hitler staat den politieken dictator Hitler de credieten toe. Men mag veronderstellen, dat hij daarbij niet krenterig te werk gaat...

Een nieuw middel voor de credietuitbreiding, dat in zijn gehele uitwerking nog moeilijk is te overzien, zijn de belastingbons. De bedoeling was, de kapitaal-reserves van de industrie te absorberen. Doordat deze belastingbons op de beurs verhandeld worden, zijn zij aan schommelingen onderhevig. De mogelijkheid van koerswinsten heeft tot gevolg, dat zij niet in de brandkast van de ondernemers blijven, maar de geldmarkt beheersen. Aangezien sedert 1933 een verdubbeling van de in omloop zijnde betalingsmiddelen heeft plaats gehad van meer dan 5 op meer dan 10 milliard Mark, betekent een uitgifte van 8 milliard Mark in belastingbons opnieuw een verdubbeling van de betalingsmiddelen. Tenslotte mag er op gewezen worden, dat de veronderstelling aan het slot van het artikel, dat er op een annulering van de binnenlandse schuld moet worden gerekend, minder hypothetisch is dan het lijkt. Want reeds nu heeft de „Deutsche Volkswirt” gewezen op de noodzakelijkheid, om de binnenlandse schuld óf belangrijk te converteren óf te veranderen in een „eeuwige rente”.

Sociografie

als gids voor de praktijk

DOOR

J. P. KRUIJT

Naar aanleiding van de beide eerste publicaties van de „Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders”; no. 1: *Mr. J. in 't Veld*, Bestuursinrichting van de Wieringermeer; no. 2: *Dr. F. van Heek*, Economische en sociale problemen van de Wieringermeer, een studie van een kolonisatiegebied in wording. Alphen aan den Rijn, 1938.

Wij leven in een tijd, dat niet alleen de neiging tot opzettelijk ingrijpen in het sociaal en economisch leven door maatregelen van overheidswege zienderogen toeneemt, maar, gedwongen door de nood, dat ingrijpen zelf ook inderdaad steeds meer geschiedt. Lang niet altijd echter gebeurt dit goed doordacht en planmatig, en, wat even erg is, lang niet altijd op de grondslag van solide kennis van de betreffende bevolkingsgroepen. Niemand zal de stelling betwisten, dat het ingrijpen in ieder geval de beste kansen van slagen biedt, wanneer men de bevolkingsgroepen, die het meest betrokken zijn bij dit ingrijpen, in hun gehele sociaal-economische en sociaal-psychologische leven door en door kent. Meer en meer dringt dan ook tot de mannen van de praktijk de overtuiging door, hoe belangrijk het voor hun arbeid is, wanneer ze daarbij o.a. kunnen worden voorgelicht door de wetenschap der sociografie, die zich juist met dat sociale leven van de verschillende bevolkingsgroepen in al zijn aspecten bezighoudt. Zoals de technische ingenieur de resultaten benut van de theoretische en toegepaste natuurwetenschappen, zo moet de sociale ingenieur — dat behoren de politicus, de hogere ambtenaar, de sociale werker en de „captain of industry” toch feitelijk te zijn! — zich funderen op de resultaten van de sociale wetenschappen: geschiedeniswetenschap, sociologie, economie, maar ook: de sociografie, die het concrete groepsleven van de huidige cultuurvolken behandelt, en van de groepen binnen die volken.

Het is dan ook met instemming te begroeten, dat de

„Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders” een aanvang heeft gemaakt met de publicatie van een reeks geschriften betreffende de bevolking van de Wieringermeer, van de nog droog te leggen Zuiderzeepolders en van de omliggende gebieden. Niet al deze publicaties zullen op het gebied van de sociografie liggen, er zullen ook psychologische, historische en linguïstische studies verschijnen; maar uiteraard zullen toch wel de sociografische geschriften overheersen.

Over de eerstgenoemde publicatie zullen we straks een enkel woord zeggen. De tweede publicatie, die van *Dr. F. van Heek*, ligt geheel op sociografisch gebied, hoewel ze geen volledig sociogram geeft van de behandelde bevolkingsgroep, de bewoners van de Wieringermeer. Het is meer een sociografische verantwoording van de Wieringermeerdrooglegging, men zou kunnen zeggen: een model van een sociografische verlies- en winstrekening. Een noodzakelijke arbeid: immers, niet alleen voorbereiding is nodig voor elk sociaal-economisch ingrijpen, maar ook daarna toetsing van de resultaten, vergelijking van het bereikte en het nagestreefde, vergelijking ook van de sociale winst en de gebrachte offers.

Terecht onderscheidt *Dr. Van Heek* daarbij de beide begrippen *rendabiliteit* en *maatschappelijke productiviteit*. In een interessant hoofdstuk begroot hij eerst zo nauwkeurig mogelijk de rendabiliteit, het bedrijfseconomische verlies- of winstsaldo, het verschil tussen de opbrengst van de drooggelegde grond en de kosten van drooglegging, ontginning en cultuurvoorbereiding. Op de methode van zijn calculatie zullen we niet ingaan; slechts dit: terecht zijn de kosten van de afsluiting der Zuiderzee er niet bij inbegrepen; voorts is de calculatie niet aan de lage kant, in zoverre bij de keuze van de rentevoet — waarover verschil van mening bestaat — de hogere gekozen is. De conclusie van schr. is, dat „de Nederlandse staat als drooglegger en cultuurvoorbereider van de Wieringermeer een aanzienlijk bedrijfseconomisch verlies heeft geleden, dat naar gelang van de opbrengst of pachtwaarde der gronden, zich vermoedelijk tussen 61 en 80 miljoen gulden zal bevinden.”

Tegenover dit bedrijfseconomisch verlies staan echter een aantal tastbare, zij het niet alle becijferbare voordelen. Daarmee zijn we echter gekomen op het gebied van de maatschappelijke productiviteit, d.w.z. „het saldo van alle sociale voor- en nadelen, die de drooglegging van de Wieringermeer

aan de Nederlandse volksgemeenschap brengt en brengen zal." Eén dezer voordelen is slechts berekenbaar, n.l. die van de werkverschaffing, niet in de jaren van 1926 tot 1930, grotendeels vallend in de hausseperiode, toen het werkloosheidsprobleem nog een geringe betekenis had, maar daarna. Schr. berekent het voordeel der besparing van werkloosheidsuitkering tengevolge van de directe werkverschaffing op $13\frac{1}{2}$ miljoen gulden en met die van de indirecte werkverschaffing (bruggenbouw, vervaardiging van draineerbuizen enz.) mee samen op ruim 16 miljoen gulden. Dit aanzienlijk bedrag — dat, naar schr. terecht opmerkt, aantoot „hoe gewenst het is, deze ontginning en cultuurvoorbereiding der polders in tijden van laagconjunctuur te laten plaatsvinden” — verkleint het bedrijfseconomisch verlies tot ± 45 à 64 miljoen gulden. Tegenover dit verlies behandelt schr. een zestal niet berekenbare sociale baten.

1° Het verschaffen van grond aan het agrarische bevolkingssurplus van ons land. Op de duur zal de Wieringermeer een bevolking van ± 20.000 zielen kunnen bevatten. Veel is dit niet, gezien het feit, dat onze agrarische geboortever-

Oogst in de Wieringermeer

schot per jaar 25 à 30 duizend zielen is te schatten.

2° De kwalitatieve betekenis, die de grotendeels geselecteerde Wieringermeerbevolking voor de psychische en fysieke Nederlandse volkskracht heeft. Deze selectie heeft niet meer, als bij de vroegere kolonisatie van droogmakerijen, plaats als het natuurlijke proces van een heftige strijd om het bestaan onder de eerste kolonisten, maar als een rationele preventieve selectie onder de immigratiecandidaten vòòr hun komst door keuringen van pachters en landarbeiders vanwege de Directie van de Wieringermeer. De sociaal-psychologische en vaktechnische selectie acht schr. gewaarborgd, maar toch eist deze volgens hem nader onderzoek, dat hij reeds aankondigt. De fysieke selectie acht hij onvoldoende, de financiële selectie — de eis de beschikking te hebben over eigen of door familieleden verschaft bedrijfskapitaal — oordeelt hij terecht als een onrechtvaardigheid t.o.v. de vele energieke kleine boeren, die aan deze eisen niet kunnen voldoen, doch wel de eigenschappen bezitten om een omvangrijker agrarisch bedrijf te leiden.

3° De verbeterde dekking van de Nederlandse landbouwbehoeften door verbouw in eigen land, zeer belangrijk in tijden van voedselschaarste als gedurende de wereldoorlog, maar bij een eventueel nog toenemende economische autarkie ook van belang voor onze handelsbalans.

4° De sociaal-psychologische voordelen der door de Wieringermeerdrooglegging en kolonisatie geboden werkverschaffing.

5° De vorming van een nieuw afzetgebied voor de Nederlandse industrie en handel.

6° De propagandistische waarde van de Wieringermeerdrooglegging voor het Nederlandse volk. Schr. denkt hierbij aan de belangstelling van het buitenland. Schrijver dezes meent, dat ook voor eigen volk psychologisch en politiek de betekenis van dit werk niet gering is. Tè luidruchtig schalt de eigen roem der dictatoriale landen over hun prestaties als kolossale bouwwerken, drooggelegde moerassen, autowegen enz. om het niet buitengewoon wenselijk te maken; dat een democratisch land als het onze toont, het eigen volk te kunnen bezielen door grootse, tot de verbeelding sprekende, zegenrijke werken, die onze technici en organisatoren de gelegenheid geven te laten zien, wat zij kunnen presteren.

De beantwoording van de vraag, of genoemde sociale voordelen opwegen tegen het bedrijfseconomische verlies hangt

School in de Wieringermeer

af van het antwoord op een andere vraag, n.l. of deze voordelen niet met minder verlies zijn te bereiken. Schr. wijst dan voornamelijk op het ontginnen van woeste gronden, wat veel minder kosten met zich meebrengt, maar dan ook minder sociale voordelen heeft, met name een relatief geringere tijdelijke werkverschaffing, terwijl het behoud van een zo groot mogelijk oppervlak aan woeste grond ons zeker ook heel wat waard moet zijn. De eindconclusie van schr. is dan ook (voor nog nadere argumenten en toelichting verwijzen we naar de studie zelf), dat de resultaten bij het grootse werk der Zuiderzeedrooglegging wél opwegen tegen de grote financiële offers.

Een voordeel van dit werk is ook nog, dat het ter beschikking komen van zoveel duizenden ha. nieuwe grond aan de Nederlandse gemeenschap de gelegenheid geeft, een agrarische groep te vormen met een maatschappelijke inrichting, die beter strookt met de huidige economische en sociaalpolitieke opvattingen dan de werking der vrije maatschappelijke krachten op het oude land ons heeft geboden. In de keuze van de grootte van het agrarisch bedrijf, van de eigendoms- en van de exploitatievorm zit een zekere speling, waardoor wellicht maatschappelijk euvel van het oude land vermeden kan worden. In een drietal hoofdstukken behandelt schr. deze ook voor onze socialistische beweging zo belangrijke problemen. Laten we één dezer problemen hier wat nader beschouwen, n.l. dat der bedrijfsgrootte, een factor, die voor de maatschappelijke structuur van een agrarische groep, economisch maar niet minder sociaal en

psychologisch van niet geringe betekenis is. Ieder zal het er mee eens zijn, dat naar een optimale grootte gestreefd moet worden, maar.. welk criterium moet hierbij benut worden? Al weer onderscheidt schr. hier een bedrijfseconomisch en een sociaal optimum. Groot- en kleinbedrijf hebben beide hun voordelen, afhankelijk van allerlei omstandigheden, maar in het algemeen liggen de voordelen van het grotere bedrijf meer op bedrijfseconomisch gebied (grotere rendabiliteit door verschillende oorzaken), die van het kleinere bedrijf op sociaal gebied (het verschaffen van meer werkgelegenheid). Door rangschikking van het cijfermateriaal betreffende de bedrijfsresultaten en het aantal tewerkgestelde arbeiders van een groep boerenbedrijven in de Wieringermeer over een tweetal jaren bevestigt schr., dat de grotere bedrijven met zuivere of overwegende akkerbouw rendabeler zijn, de kleinere bedrijven daarentegen arbeidsintensiever. Weegt nu echter het grotere winstsaldo van het grootbedrijf wel op tegen zijn tekort aan sociale nuttigheid tengevolge van geringere arbeidsintensiteit? Slechts ten dele zijn deze twee grootheden vergelijkbaar. De sociale voordelen immers van het te werk stellen van mensen, die anders gedurende lange tijd tot een gedwongen leegloperij zijn gedoemd, liggen ten dele op psychologisch terrein en zijn als zodanig niet in geld uit te drukken, evenmin als hun politieke gevolgen. Wel echter kan men berekenen, wat het kleinbedrijf door zijn grotere werkgelegenheid aan werklozensteun uitspaart en dit stellen tegenover het grotere winstsaldo van het grootbedrijf. Tot een dergelijke berekening — ontegenzeggelijk van een grote praktische waarde — komt de auteur in deze studie nog niet; wel spreekt hij de hoop uit — en wij met hem — zich daaraan over enige tijd te kunnen wijden.

Met name is een dergelijke vergelijking noodzakelijk voor de socialistische beweging, die zich op dit gebied in een toestand van weifeling bevindt. Enerzijds is de socialist, krachtens zijn rationalistisch erfdeel uit het verleden, geneigd aan het grootbedrijf de voorkeur te geven, dat meer economische efficiency geeft en gemakkelijker technische ontplooiing en gemeenschapscontrôle toelaat. Men kan bovendien niet blind zijn voor het feit, dat de beloning van den kleinen boer in zijn agrarisch bedrijf ontstellend laag en de duur van zijn arbeidsdag ontstellend lang is. Anderzijds moet ook de Nederlandse socialist toegeven, dat speciaal in ons dichtbevolkte vaderland de landhonger ge-

stild moèt worden, dat een maximum van economische efficiency in dit geval gepaard gaat met een minimum van psychologische bevrediging en dat de meest rationeel geconstrueerde economische bedrijfsvorm weggevaagd kan worden door een groot aantal sociaal-psychologisch ontredderden. De meest optimale vorm te vinden, die naast een zo groot mogelijk economische rendement een zo groot mogelijk sociaal nut geeft, is ongetwijfeld een kwestie van staatsmanbeleid; — maar dat daarbij ook de sociale onderzoeker, met name de sociograaf, van advies kan dienen, hiervan overtuigt ons het hier besproken geschrift ten volle.

Ook de eerstgenoemde studie, die van *Mr. J. in 't Veld* over de bestuursinrichting van de Wieringermeer, brengt ons ten dele op sociaal-psychologisch terrein. Natuurlijk is dit geschrift in hoofdzaak van staatsrechtelijke aard, en in een interessant betoog laat de deskundige schrijver de verschillende vormen van decentralisatie de revue passeren en geeft hij een kort historisch overzicht. Centralisatie en decentralisatie hebben beide hun voordelen. Die van de decentralisatie nu zijn voor een deel van psychologische aard. Bij een bepaalde graad van politieke rijpheid bevredigt zelfbestuur, althans een zekere mate van zelfstandigheid, een groep meer dan een van boven opgelegd bestuur. Ook hier moet zelfs de meest deskundige staatsrechtelijke constructie getoetst worden aan het criterium van al of niet onbehagen bij de betrokken bevolkingsgroep op te wekken. In concreto onderzoekt schr. dit nu ten aanzien van de Wieringermeerbewoners. Dadelijk na de drooglegging kon men moeilijk van het nieuwe gebied een gemeente in de gewone zin van

Het dorp Wieringerwerf

het woord maken, daar de nieuwe, zich er vestigende bewoners natuurlijk nog niet ogenblikkelijk een gemeenschap met een behoorlijke mate van saamhorigheidsgevoel vormden. Voorlopig werd het nieuwe gebied bij vijf omliggende Noordhollandse gemeenten ingedeeld. In de practijk kwam echter de zorg voor de gehele sociaal-economische opbouw in handen te liggen van de Directie van de Wieringermeer, van de leiding dus van een ambtelijke Dienst. Hoewel alles onder deze regeling behoorlijk functioneerde, gevoelden de bewoners van de Wieringermeer zich toch onbevredigd: „Zij voelden zich tweederangsburgers, die geregeerd werden door bestuurders, aan wier verkiezing zij niet hadden meege- werkt.” De instelling van een dorpscommissie met advise- rende bevoegdheid door de Directie van de Wieringermeer was onvoldoende om dit gevoel weg te nemen. Ook de nieuwe regeling, die op 1 Jan. 1938 is ingegaan, gaat mank aan hetzelfde euvel. Ingesteld is toen een nieuw openbaar lichaam, „de Wieringermeer”, dat zowel de taak van een waterschap als die van een gemeente tijdelijk op zich zal nemen met bovendien daarnaast nog de ontginningsarbeid van de Directie van de Wieringermeer. Het voordeel van deze oplossing is, dat de gehele opbouw nu verder centraal geleid kan worden door één lichaam. De grief van schr. is echter, dat ook hier het ambtelijk karakter te veel over- weegt. De bevolking heeft slechts vier vertegenwoordigers in de uit negen leden bestaande bestuurscommissie, die de gemeentelijke taak zal vervullen, en deze vier vertegenwoor- digers worden nog wel door de Kroon aangewezen. Schr. meent, dat door deze oplossing het gevoel van onbevredigd- heid zal voortduren en spreekt de wens uit, dat de Regering wat groter vertrouwen zal stellen in het verantwoordelijk- heidsbesef van de Wieringermeerbewoners. De beste oplos- sing acht hij een zo spoedig mogelijke totstandkoming van een zelfstandige gemeente. Hij constateert, dat zich „wonderlijk snel de gemeenschapsgeest van de Wieringermeer- bewoners heeft meester gemaakt” en hoopt dan ook, dat de nieuwe gemeente in het leven zal worden geroepen reeds eerder dan na afloop van de voorlopig gestelde termijn van 5 jaar. Wie zijn studie leest krijgt de indruk, dat deze wens gerechtvaardigd is.

Deze beide publicaties van de „Stichting voor het bevol- kingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders” vormen een goed begin. Met belangstelling wachten we de verdere publicaties af.

Uit de voorgeschiedenis der

Joodse

II. assimilatie

door Dr. G. D. Knoche

De woorden Middeleeuwse Jodenassimilatie en Middeleeuwse Jodenvervolging schijnen een tegenstelling te vormen, waarvan het ene het andere moet uitsluiten. Het klinkt bijna als een hoon, wanneer men deze beide verschijnselen in de een of andere betrekking tot elkaar stelt. En toch heeft een dergelijke betrekking inderdaad bestaan en wel in de zin van een historische these en antithese, die in een nieuwe samenvatting opgaan. De ontzettende Jodenvervolgingen hebben de opnemng der Joden in Europa nooit absoluut tot stilstand kunnen brengen. Ze hebben zelfs nieuwe perioden in deze ontwikkeling helpen voorbereiden. In hoeverre hier een parallel met de huidige toestand valt te trekken, zou nog speciaal onderzocht moeten worden. Omstreeks het jaar 1000 kondigt zich het tijdperk der Jodenvervolgingen aan en van ca. 1100 af doen massapogroms — oorspronkelijk door Franse kruisvaarders begonnen — het bestaan en de positie van het Jodendom in Duitsland wankelen. Na de omvangrijke gruwelen der kruistochten zijn de vervolgingen op zekere tijden meer over enkele landstroken en oorden verdeeld. Nu eens hier, dan weer daar worden zij vervolgd, gevangen genomen, verdreven en op den duur in het economische leven zowel als in de samenleving overal sterk omlaag gestoten. De periode tussen 1300 en 1600 is voor de Joden diep tragisch. Het eens zo bloeiende Duitse Jodendom wordt volkomen murw geslagen. Steeds meer wordt het overal verdrongen. Uit den aanzienlijken koopman van de Karolingertijd wordt een schuw, gedrukt en angstig wezen. De bloeiende Jodengemeenten uit de tijd

der kruistochten worden kleiner en hun leden verspreiden zich. Het interesse voor geestelijke dingen neemt af en de navorsing van de Talmud stort van zijn vroegere hoogtepunt naar beneden. De financiële invloed der Joden wordt gebroken. Een zeer groot deel der Joden wordt naar het platteland vedrongen, waar zij een zeer moeilijk en zwaar bestaan moeten leiden. Deze gehele verwarde na-gothische tijd met zijn sociale, economische, religieuze en culturele ineenstorting sleept de Joden mee in zijn maalstroom. Hierdoor nemen zij diepgaand aandeel aan de catastrophe van die tijd.

Op het eerste gezicht zou het lijken, alsof deze steeds weer opflikkerende felle haat, deze dodelijke vervolging, deze economische vernietiging en uitstoting het einde van alle assimilatie zou betekenen (assimilatie hier gebruikt in de bredere zin van het woord). Maar de zaak zit toch anders. Twee factoren vlechten zich onophoudelijk gedurende de geschiedenis der Joden door elkaar heen en voeren de Joden, naar gelang van hun constellatie, hetzij tot hun opname in de samenleving, hetzij tot hun verdrijving. Hun nut, noodzakelijkheid en aanpassingsvermogen staan hier tegenover hun niet-nodig-zijn en hun ontbrekend aanpassingsvermogen. Deze kwesties worden sterk beheerst door de getalsterkte, die de Joden innemen in verhouding tot de bevolking van het land. In rijpere tijden kan een klein percentage van Joden meestal gemakkelijk verwerkt worden door assimilatie; in primitieve perioden door invoeging als groep.

Daarnaast speelt bij de landsbevolking het aanzwellen en afnemen van een tendens tot assimilatie een rol. Deze is echter nauw verbonden met de getalsterkte der Joden in het algemeen of in belangrijke centra. Daartegenover werken het nut en de noodzakelijkheid der Joden neutraliserend op tegenzin op grote schaal tegen hen, terwijl hun niet-nodig zijn die juist versterken.

Over een nog groter tijdvak gezien, vinden wij drie stromingen, waarin de noodzakelijkheid der Joden, resp. hun aanpassingsvermogen aan de tijd afwisselt met hun niet-nodig-zijn en hun gebrek aan aanpassingsvermogen. In de zuiver agrarische tijd, tussen de ondergang van de oud-Romeinse stad en de opkomst der Romaans-Germaanse stad, is de Jood de koopman, die den boer aan het benodigde helpt. Als zich dan in deze nieuwe steden langzamerhand een christelijke koopmansstand ontwikkelt, wordt de Jood als koopman overbodig. Dan is hij niet meer de begeerde, natuurlijke

monopolist, maar de gevreesde en benijde concurrent. Het Christelijk groeps-ik doet zich gelden; de Jodenvervolgingen der kruistochten worden mogelijk. In de Middeleeuwse stad vertonen zich de eerste sporen van een vroeg kapitalisme. De geldhandel wordt er mogelijk en gewenst. De Joden konden daarheen de wijk nemen en zich als geldhandelaren en geldschieters, „woekeraars”, zoals men ze destijds noemde, nuttig en zelfs onontbeerlijk maken. Ja, ze kunnen bijna weer een monopolistische positie verwerven. Wederom haalt de Christelijke wereld ze in. Dan ontstaan er Christelijke bankiers en de Jood wordt naar een meer asociaal werkend winkelbedrijf verdrongen. Het woord „woekeraar” wordt van een normale beroepsaanduiding een schimpwoord. Nu volgt in de late Middeleeuwen en in het begin van de moderne tijd de vervolging der Joden op grote schaal. Uit de tot bloei gekomen handel in de grote steden worden zij hoofdzakelijk naar het platteland verdreven. Vervolgens gaat ook de Middeleeuwse stad met zijn primitieve geldhandel en handwerkersgilden op zijn beurt ten onder. Het begin van het kapitalisme, de aanvang van het fabrieksbedrijf en de bewuste economische staatspolitiek beginnen zich in deze moderne tijd vaag af te tekenen. Wederom wordt de Jood gebruikt als bankier, organisator en fabrikant. Van de 18e tot de 20ste eeuw maakt de Jood de opkomst en het hoogtepunt van het individuele kapitalisme mee als één der typische vertegenwoordigers daarvan. Met het op de voorgrond treden van het collectieve kapitalisme — eerst als concernwezen, later onder staatsleiding — wordt ook dit type van den Jood onnodig. De tegenzin, die tegen hem bestaat, wordt wederom niet langer geneutraliseerd en de nationaal-socialistische politiek, die tegen hem gericht is, wordt mogelijk. Tegelijk komt daarmee aan het licht, dat de wereld het grote aantal intellectuele Joden, die uit Duitsland moeten afvloeien, niet gebruiken en verwerken kan en wil. Velen van hen en ook van de Joodse kooplieden moeten zich omstellen op de landbouw. Hiermede zet een vierde golf in de strijd om de verstandhouding tussen het avondland en zijn Joden in. In zoverre mag men de gemakkelijk verkeerd begrepen woorden uitspreken, dat tenslotte invoeging en vervolging der Joden één enkel einddoel nastreven: n.l. het uit de weg ruimen der tegenstelling tussen het avondland en deze oorspronkelijk volkomen vreemde minderheid; de vermindering van dit anderszijn door steeds zinnvollere aanpassing aan de samenleving van het avondland, die gaat tot een sociologische

gelijkheid en daarmee tot de oplossing van datgene wat men het Jodenvraagstuk noemt.

Grotendeels worden de economisch-sociale aanvalsmotieven van het Christelijke groeps-*ik* hierbij steeds overheerst door wereldbeschouwing en aanvankelijk kerkelijke beweegredenen. In de primitieve tijden vervolgt men de Joden wegens het doden van Christus. Dit voldoet echter niet in een decadente tijd met zijn meer sadistisch ingestelde fantasie. Nu heet het, dat de Joden hosties doorgestoken hebben, zodat deze bloeden en dat zij Christenkinderen gemarteld hebben. Dus — en dit is de noodzakelijke gevolgtrekking — moet men hen eveneens zo behandelen. Op deze wijze wordt het Jodendom deels vernietigd en deels uit de economische centra verdrongen. Van de 14e tot de 16de eeuw voltrekt zich dit proces geheel en al, zij het ook met horten en stoten.

Om de verdere verschuiving van de positie van het Jodendom in het avondland in de volgende tijd te begrijpen, moeten we tegelijkertijd een blik werpen op het algemeen geestelijk veranderingsproces van Europa. De Middeleeuws-gothische wereld verliest zijn weg in de kronkelgangen van zijn labyrinth en gaat daaraan ten gronde. De machtspositie der geestelijkheid wordt aangetast. Daarnaast treden meer en meer wereldse factoren op de voorgrond. De tot nu toe onderaardse stroom der antieke overlevering dringt naar de oppervlakte. De drang om terug te keren naar de voorbeelden der antieken — die zich vaak bij volkeren openbaart, wanneer zij temidden van twijfel en onzekerheid op een keerpunt staan — vertoont zich ook hier. Mensdom, wijsheid en kunst der oude Grieken treden weer te voorschijn. Men voelt zich aan hen verwant in hun aanbidding van de godheid in de omringende natuur zelf en ook in hun openhartig gadeslaan en onderzoeken van de zinnelijke wereld. Want ook in dit nieuwe Europa krijgt de geest van het critisch natuuronderzoek macht over de oude geest van godsdienstige speculatie en van onderwerping der gedachte aan de Bijbelse dogma's. Eerst Goethe, Hölderlin en Nietzsche zullen veel van het wezen der antieken begrijpen en het opnieuw beleven. De vormen van natuurwetenschap en wiskunde doordringen het denken en zelfs het gevoel. Reeds in het wereldse, dat zich hier tegenover de oude kerkelijkheid plaatst, ligt de kiem besloten van de vorm der godsdienstigheid van een nieuwe eeuw. Zo ontstaat uit de innerlijk dodelijk verwarde mens van de laat-gothische tijd de be-

vrijde mens der Renaissance en uit de Middeleeuwen ontstaat de mens der moderne tijden.

Hoewel van deze omwenteling Italië het middelpunt is, voltrekt zich in Midden- en Noord-Europa een ander soort omwenteling: de hervorming. Beide bewegingen hebben in het negatieve iets gemeenzaam: n.l. de tegenstelling tot den Katholieken mens der gothiek en tot de scholastiek die de Bijbel op de achtergrond dringt, ten einde scholastische theologie en kerkvaders naar voren te schuiven. Het principe van de kerkelijke priesterheerschappij wordt zowel in de wereld als in de kerk zelf op de achtergrond gedrongen. Evenzo gaat het met het principe van de askese, van de boete en van het goede werk. De gedrukte, deemoedige mens der Gothiek, die zich van duizend bovennatuurlijke krachten afhankelijk voelt, verandert in de geloofs- en wilskrachtige mens van de hervorming en Renaissance. Tenslotte wordt ook het getroffen katholicisme in zijn strijd tegen de hervormingsbeweging herzien en houdt binnen zijn grenzen rekening met de nieuwe krachten en het nieuwe wereldbeeld. Op de drempel van de moderne tijd voltrekt zich aldus langzamerhand in den Christen der Middeleeuwen een grondige verandering. Evenwel niet in den Middeleeuwsen Jood. Terwijl hij economisch en daardoor sociologisch in de verdere ontwikkeling van het avondland betrokken blijkt, blijft hij in zijn geestelijke en culturele, zijn eigenlijk Joodse wereld, meer of minder onveranderd. Terwijl de Christelijke Middeleeuwen eindigen, duren de Joodse Middeleeuwen nog voort. In zover men hem een mens der Gothiek noemen kan, blijft hij nu als zodanig een achterblijver.

Om te beginnen kan het Jodendom zich niet met zijn oerouden vijand, het antieke heidendom, verzoenen en nog minder nieuwe invloeden van zijn kant accepteren. Daartoe is dit Jodendom, dat nu ook reeds in twee lange tijdperken (in zelfstandigheid en in de verstrooiing) zijn baan in spiraalvorm door de geschiedenis gemaakt heeft, te oud. En zo blijft de Jood dan staan bij de Talmud en het rabbijnendom, evenals de Christenen der Gothiek staan bleven bij de kanonieke geschriften en de scholastiek. En zo blijft voor hem ook het Hebreeuws behouden, evenals voor den ander het Latijn, alvorens het Duits en de andere nationale talen door de kerkmuren heendringen. Zijn godsdienstigheid blijft streng spiritualistisch, een tegenpool tot de toenmalige wereld, zoals de wereld van den Middeleeuwsen Christus en zijn Maagdelijke Moeder. Nog steeds verwacht deze

mens der Gothiek uit het diepst van zijn gemoed de catastrophale verandering der wereld, de komst van de Dag des Oordeels. Zijn ogen zien evenmin als de Chr. asketen uit de Middeleeuwen de pracht der natuur. Zijn denken en wereldbeschouwing worden niet beïnvloed door de ontdekking van aardbol en hemelruim, van natuurlijke en mathematische wetten en van het ontwaken van de historisch-critische geest. Zij blijven gelijk aan die van den mens der Gothiek vóór de vlucht, die de natuurwetenschap en het critisch denken namen.

De wereld van het avondland verrijkt zich, terwijl hij zijn Joodse grondslagen blijft bewaren, met de steeds blijvende waarden van het antieke heidendom. En verschaft zich daarmee de aanloop tot een nieuwe, niet slechts christelijk-kerkelijke cultuur. In toenemende mate drukt dat een stempel op zijn denken en zijn kunst en ook op zijn levenshouding en zijn officiële, en vooral ook onofficiële, godsdienstigheid. Een Erasmus, Michel Angelo en later ook een Goethe brengen en geven aan het Jodendom niets. Het wordt door hen niet verrijkt en niet verjongd, terwijl zij in de wereld buiten het Jodendom een zegetocht vieren. De Renaissance en het Humanisme, de Hervorming en het tijdperk van het Rationalisme (verlichting), de Romantiek en de tijd der Klassieken gaan voorbij, doch het Jodendom blijft in de Gothiek.

Dat het avondland in de loop der eeuwen de banden van zijn kerkelijke religie was lossers maakt, is hierbij niet doorslaggevend. Waar het hier — in verhouding tot het Jodendom — veel meer op aankomt, is, dat het avondland buiten en deels ook boven zijn oude kerkelijke cultuur, een nieuwe wereldse cultuur schept. Dat is de aanvang ener ook religieus anders georiënteerde periode. Daartoe is het Jodendom niet in staat geweest. Een Lessing zegevierde over zijn tegenstanders, zoals den orthodoxen dominé Goeze. En met zijn overwinning heeft Lessing juist een toekomstige wereldse cultuur op christelijke avondlandse bodem helpen voorbereiden. Dit zelfde is zijn Joodsen strijdgenoot Mendelssohn op Joodse bodem niet gelukt. Hij heeft geen vrije wereldse cultuur voor de Joden helpen scheppen, doch slechts vrijwillig en in de verdere consequenties onvrijwillig, de assimilatie der Joden in het avondland voorbereid. De Joden werden evenals de hen omringende avondlanders verwereldst en omdat er geen Joodse wereldse cultuur ontstond, werden zij gesekulariseerd in de geest van het avondland. In de splitsing van Joden-

dom en Joodse geest is vóór alles de sleutel te vinden, om deze Joodse assimilatie en de symbiose der Joden met het avondland te begrijpen. Vele Joden, die in doorsnede vroeger in de Middeleeuwen als geldschieters en kooplui een tamelijk goed bestaan gehad hadden, waren ten gevolge der vervolgingen in het begin van de moderne tijd, economisch en sociaal diep naar beneden gezonken. Velen vonden als uitdragers en marskramers een moeizaam bestaan. Uit de religieuze haat der Christenen tegen de Joden van de Middeleeuwen groeide in de aanvang van de moderne tijd, tot aan de emancipatie, een grotere verachting tegen het verdrukte, zonderlinge en ogenschijnlijk verkommerde mensenslag. Maar ook hierin ontstond weer een verandering.

De tijd gaf den Jood duidelijk een ander stempel en wierp hem onbarmhartig in zijn smeltkroes, zodat al zijn elementen sociologisch opnieuw dooreen gemengd werden. Er werden aan den Jood nieuwe eisen gesteld, indien hij zich binnen de grenzen van het eigenlijke zakenleven wilde doen gelden, of daar van invloed wilde zijn. Op die manier ontstond uit het

meer Middeleeuwse uniforme type van den Duitsen Jood, een modern, meer tweepolig mens. Enerzijds ontstaat juist die grote massa van verdrukte Joden, die ver staan van het brandpunt van het economisch gebeuren. En aan de andere kant groeit er een maatschappelijke elite, die in hun verscherpte strijd om het bestaan veel duidelijker naar voren treedt. De maatschappelijke elite wordt in vele gevallen ook tot een keur van culturele mensen en vormt de avant-garde der Joodse assimilatie. Het steeds meer begrensde en onvitalite Jodendom vermag juist aan deze biologisch krachtiger naturen niet meer alle elementen der menselijke cultuur te leveren, zodat die noodgedwongen aan de psychische wereld om hen heen ontleend moeten worden. Inplaats van Joods kerkelijk wordt hun cultuur wereldlijk en afgestemd op het avondland.

In de 17de eeuw veranderde de Europese staat essentieel. In de moderne zin van het woord, ontstaat hij eerst dan. De staat, die tot nu toe een staat van standen was, wordt bureaucratisch en gecentraliseerd. De agrarisch-feodale economie en samenleving worden ondermijnd, of krijgen meer en meer moderne, vóór-kapitalistische trekken. De ruil, de geldrente en de rente in natura maken plaats voor de koop; het bezit van het contant geld wordt steeds van meer belang. De vorst begint een staand leger te onderhouden. Zijn staf van ambtenaren breidt zich steeds meer uit, hetgeen veel geld vereist. Voor de eerste maal drijft de staat bewust een economische politiek en begint zekere maatschappelijke takken te ondersteunen, ja zelfs in het leven te roepen.

Op dit moment nu vindt men den Jood weer bruikbaar, ja nuttig en in zekere mate zelfs onontbeerlijk. In deze tijden vindt men hem in alle mogelijke beroepen, vanaf die van hofs, leger- en muntleverancier en tolpachter tot aan die van directeur van de Munt en zelfs van minister van financiën. In tegenstelling tot den Middeleeuwsen Joodsen geldschietter, die door de Chr. samenleving meer asociaal dan nuttig werd beoordeeld, en daarom grotendeels uit het economische organisme verwijderd werd — verwierf deze nieuwsoortige groep onder de Joden zich niet alleen achting, maar vaak ook hoge eer. Reeds in 1622 verkrijgt de keizerlijke hofjood Bassewi in Wenen de adelsstapel onder de naam van „von Treuenberg”. Dit geschiedt nog geen 50 jaar na de toen laatste Jodenpogrom — een gebeurtenis van symbolische betekenis voor de ommekeer in het Europese Jodenvraag-

stuk. Nog in 1571 wordt de keurvorstelijke Brandenburgse muntmeester Lippold, een Jood uit Praag, gruwelijk ter dood gebracht en werden zijn geloofsgenoten tegelijkertijd uit de Mark Brandenburg verdreven.

43 jaar later, in 1614, probeert de volksleider Fettmilch, in Frankfurt a. M., een opstand tegen het stadsbestuur en tegelijk een Jodenprogrom te ontketenen. Deze vordert echter niet veel offers meer en wordt tenslotte tezamen met de opstand door den Keizer en het Rijk met wapengeweld onderdrukt, waarna de vijanden van de Joden terechtgesteld worden. Wederom ontstaat er een ommekeer in het lot der Joden van Europa. De derde stroming van aanpassing en opnemng der Joden neemt in het avondland een aanvang. Ook in andere landen treedt deze ommekeer in, bijv. in Engeland, waar tot 1656 de Joden, op weinig uitzonderingen na, verdreven werden en nu van Cromwell weer de toestemming tot nederzetting verkregen. Friedrich Wilhelm, de grote Keurvorst van Brandenburg, handelt op gelijke wijze en nodigt vijftig bemiddelde, uit Weenen verdreven Joodse families in zijn land uit. In 1675 worden de Joden ook weer in Wenen toegelaten en daarmee is voor de volgende kwart eeuw ook daar het tijdperk der Jodenverdrijvingen beëindigd. De Grote Keurvorst had ook andere, economisch bruikbare elementen uit het buitenland laten komen, om zijn door oorlog ontvolkt land weer te bevolken. Uit de Weense Joden zoekt hij voor alles groothandelaren, die zijn handel zullen doen herleven, kapitalisten en belastingbetalers.

Hierin ligt het uitgangspunt van de gehele ontwikkeling van het Jodendom in de nu volgende 250 jaar. Uit de kring van die Weense Joden en dergelijken ontspruiten onder Friedrich Wilhelm I (1713—1740) en Frederik de Grote (1740—1768) naast Christelijke beroepsgenoten, de eerste Joodse ondernemers der huisindustrie in Duitsland. Uit deze ontspruiten wederom de dragers der verlichting en assimilatie ten tijde van Moses Mendelssohn en de voorlopers der bevrijding van de Joden uit het Ghetto. Want de massa had geen aandeel gehad aan de voorrechten van hun maatschappelijke elite en had onder zware druk geleefd. Van dat tijdstip af valt in Duitsland evenals in alle West- en Middeneuropese landen de intrede der Joden in het avondlandse leven op grote schaal. In handel en industrie, in wetenschap en kunst, in politiek en beheer hebben zij zich flink gewoerd. Zij hebben hun bloed op Europa's slachtevelden vermengd met dat van hun Christelijke lotgenoten en waren op weg door talrijke

gemengde huwelijken en door gemeenschappelijke cultuur daarin op te gaan.

Na een kwart eeuw dezer ontwikkeling slaat de weerhaan om. Wederom grijpt men naar het middel der Jodenverdrijvingen, om op het gebied van het Jodenvraagstuk, naar men meent, tot een oplossing te komen.

Doch hoewel wij zekere historische wetten te erkennen hebben, zo zijn we toch nog niet tot werkeloosheid en willoosheid veroordeeld en behoeven nog niet de rol te spelen van toeschouwer des gewelds. Wij moeten geenszins in de verblinde vijandigheid jegens de Joden de enig mogelijke uitwerking van historische wetten zien. Men kan ook in rechtvaardigheid en sympathie voor de Joden rekening houden met die wetten.

Aan de andere kant wordt datgene steeds duidelijker, wat oordeelkundigen reeds lang gezien hadden, n.l. dat de uitsluitend nationaal-romantische oriëntatie, gericht op één enkel land, die vaak in Joodse kringen heerst, zowel uit politiek als uit geographisch-economische gronden, nooit een oplossing van het gehele Jodenvraagstuk der wereld kan brengen. Noch de Joden alleen, noch een Christelijke staat alleen kunnen deze oplossing brengen. Dat kan slechts aan de ene kant de samenwerking van alle betrokken staten met de Joden — indien zij zich nederzetten als landbouwers en handwerkslieden. En aan de andere kant — en dit is een nationale taak van elke staat voor zichzelf — door de assimilatie en het opgaan der Joden in de daartoe geschikte volkeren, met behulp van staat en volk. Dit zou dan moeten geschieden met gelijksoortige middelen als bij de bovengenoemde nederzetting: dus ook hier door een verdeling van de Joden op gezonde basis over de verschillende beroepen, inclusief dat van landbouwer — inplaats van een opeenhoping der Europese Joden in de grote steden en in zekere, zuiver geestelijke beroepen, welke er tot nu toe bestaat.

Er bestaan historische wetten in het Jodenvraagstuk van Europa. De uitvoering en vorming van deze wetten mag voortaan echter niet meer doordrongen zijn van Jodenhaat. Zij moeten tot stand komen door de Joden zelf en niet door een passief toeziend Europa, maar een energiek ingrijpend, dat den Joden goed gezind is.

Europa moet niet alleen ingrijpen, wat betreft de consequenties van een ongebreidelde Jodenvervolging, maar ook in een al te zwakke, liberale en daarom gevaarlijke emancipatie en assimilatie der Joden.

BOEKBESPREKINGEN

Ontmoeting

Bernard Verhoeven, *De Zielegang van Henriëtte Roland Holst*, Utrecht, Het Spectrum.

Toen de Katholieke essayist Bernard Verhoeven in 1924 zijn uitvoerige studie over Henr. Roland Holst publiceerde in het maandblad *De Beiaard*, gaven tijd en plaats aan die publicatie een eigenaardige betekenis. In de eerste plaats was het niet gewoon, tegenover Katholieke lezers zo'n onverholven bewondering uit te spreken voor de figuur van een ketterse revolutionnaire, — het moet iets dergelijks geweest zijn als toen Mevrouw Holst zelf in de *Socialistische Gids* haar eerbied beled voor de sociaal-conservatieve priester Guido Gezelle. Maar daarenboven getuigde het toen van een oorspronkelijke kijk, in de teleurgestelde communiste van 1924 de sterke trek naar het religieuze te onderkennen.

Niettemin is het opstel mij een jaar of tien geleden bij lezing tot een bittere ergernis geweest. Waarom? Allereerst om de gezwollen, oneenvoudige schrijfwijze, dubbel onverdraaglijk waar het een zo van alle effect afkerige figuur geldt als Mevrouw Roland Holst. Maar erger dan dat was de tendenz: deze „zielegang” had kennelijk niet zozeer de bedoeling de innerlijke ontwikkeling van de socialiste te schilderen, als wel Roomse lezers op de hoogte te brengen van de voorgeschiedenis van een „bekering”....

Anno 1939 zijn de verhoudingen veranderd; er is durf noch originaliteit meer voor nodig om nú te zeggen wat Verhoeven in '24 zei: de verrassing is er af, en wie het werk van Mevrouw Holst behoorlijk kent en het boek van Proost tot zijn beschikking heeft, zal voor eigen verheldering uit deze studie weinig of niets meer halen. Maar vergeten wij niet, dat Verhoeven niet voor „ons”, maar in opzet nog altijd voor zijn geloofsgenoten schrijft. Nu wordt echter een ander punt van belang, en voltrekt zich een andere ontmoeting: bij de eerste uitgave kon de biograaf in het object van zijn studie de a.s. bekeerlinge zien — waarschijnlijk stond hem het recente voorbeeld van Van Eeden voor ogen — en het vooruitzicht van die bekering blies zijn enthousiasme aan. Dat dit enthousiasme — voor de dichteres, maar vooral voor de mèn H. R. H. — blijkens het vervolg van de studie even warm is gebleven, dat er geen zuurheid van teleurstelling is en geen listige poging om de feiten te verwringen nu de Roomse Kerk haar niet gewonnen en het socialisme haar goddank niet verloren heeft, — dat is dunkt mij het waarmerk van de oprechtheid van de schrijver, en maakt ook deze nieuwe Rooms-rode ontmoeting van belang; misschien zelfs van groter belang dan de annexionistisch gestemde van 1924.

M. H. VAN DER ZEYDE

Socialisme

en

Democratie

Nu de oorlog is uitgebroken, heeft ons tijdschrift nog niet eens een gehele jaargang achter de rug. Toch heeft het, in de korte tijd van zijn bestaan, burgerrecht veroverd. Al heeft de redactie nog allerminst het gevoel, bereikt te hebben wat bereikt moet worden — reeds is, rondom *Socialisme en Democratie*, een geestelijk leven gegroeid, dat niet meer gemist kan worden, noch in de sociaal-democratische arbeidersbeweging, noch — naar onze mening — in het geheel van onze volksgemeenschap.

Onze arbeid zal natuurlijk worden voortgezet. En ons eerste woord op deze plaats moet dan ook zijn: een oproep tot onze vrienden, om ons werk blijvend mogelijk te maken, ondanks de moeilijkheden van stoffelijke en andere aard, die stellig niet op zich zullen laten wachten.

Maar niet slechts op een simpele voortzetting richten wij ons. Het zou te zwak zijn, wanneer wij ons bepaalden tot een eenvoudige betuiging van onze goede wil, en tot een propagandistische toast. Want het is duidelijk, dat de inhoud van ons orgaan sterk beïnvloed zal worden door de nieuwe omstandigheden.

Niemand weet, hoe de militaire operaties zullen verlopen, noch wat de politieke opvolgen zullen zijn van nederlaag of succes. Maar wel heeft ons allen, van het begin der vijandelijkheden af, één gedachte voor ogen gestaan: de gedachte aan wat na de wapenstilstand gebeuren moet. Ver buiten onze engere kring leeft die zorg voor een verdere toekomst: in zijn bekende radio-rede heeft ook *Eden* daar uiting aan gegeven. De ervaring van 1918 tot '39 — twintig jaar van gemiste kansen — heeft onze taak van straks actueel gemaakt, reeds nu.

Daarom gaan wij door. Maar niet „gewoon” door. Wij willen in *Socialisme en Democratie* een werkplaats scheppen, waar de vragen van de vrede behandeld kunnen worden, reeds in oorlogstijd. Politieke en economische vragen, maar ook problemen van onderwijs en opvoeding, van cultuur en samenleving.

Meer dan ooit is ons tijdschrift nodig, in de strijd om klaarheid.

REDACTIE.

De

oorlog

PROF. J. VAN GELDEREN:

der Dictatoren

....,indien Engeland zich mengt in een Europees conflict, leert de geschiedenis, dat het zich daaruit niet terugtrekt dan na te hebben gewonnen."

J. Bainville: *Histoire de France*, blz. 551.

Ten tweede male in de loop van een kwart eeuw is tussen een aantal der grootste staten van Europa de oorlog uitgebroken. Indien Stalin met het afsluiten van het niet-aanvals-pact met Hitler o.m. heeft beoogd, dezen tot de oorlog te verleiden, om hierdoor het bolsjewisme in een uitgeput en verzwakt na-oorlogs Europa betere kansen te geven, dan is zijn toeleg voorlopig ten volle geslaagd. Stellig heeft de diplomatieke triomf, die de Duitse regering in eigen ogen met dit pact heeft behaald, het machtsgevoel dermate versterkt, dat de laatste aarzeling wegviel en de risico van een ontzaggelijke worsteling met de democratieën werd aanvaard. De thans uitgebroken oorlog bevindt zich eerst in het aanvangsstadium van zijn ontwikkeling. Zelfs omtrent de partijen, die uiteindelijk er aan zullen deelnemen, bestaat nog geen zekerheid. Sinds 17 September heeft Rusland zich openlijk bij de vijanden van Polen gevoegd en zijn prijs voor het non-agressie-pact in ontvangst genomen. Het militaire bedrijf op het voornaamste, n.l. het Westelijk front is nog nauwelijks aangevangen.

Niettemin staat wel vast, dat in deze oorlog wederom het lot van gans Europa, ja van de gehele moderne wereld, in de waagschaal gesteld is. In het besef van de ernst der uitdaging, welke de Duitse veroveringspolitiek voor de Westerse democratieën betekende, hebben Engeland en Frankrijk deze bewust en tot het uiterste besloten ten lange leste aanvaard. Zelfs bij de meest vredelievende en tot compromissen geneigde, conservatieve staatslieden moet de overtuiging hebben post gevat, dat elke andere uitweg dan de oorlog door

het nationaal-socialisme is afgesneden. In onze overvolle, tot eenheid vergroeide wereld kunnen het nationaal-socialisme en de democratie naast elkander niet bestaan. Daarom kan de worsteling geen einde nemen dan met de vernietiging van een der strijdende partijen. Het langzame tempo, waarin de oorlog zich ontwikkelt, wel verre van de indruk te wettigen, dat wederzijdse onwil wederom tot een voortijdig en schadelijk compromis zal leiden, onderstreept veeleer hoe zeer de regeringen van Engeland en Frankrijk weten, wat zij op het spel hebben gezet en hoe hardnekkig deze worsteling op leven en dood zijn zal.

De omstandigheid, dat de thans levende volwassenen zich de verschrikkingen van de vorige oorlog nog herinneren als waren deze gisteren geschied, lokt tot vergelijkingen tussen toen en nu uit. Ook al zijn de voornaamste der oorlogvoerende partijen dezelfde van destijds en schijnt hetzelfde gebied tussen de Seine en de Rijn, doch ditmaal buiten Frankrijk's grenzen, het hoofdterrein van de strijd te worden, er zijn nochtans vele diepgaande verschillen, die ons een aantal der wezenlijke trekken van de in gang zijnde worsteling beter doen kennen.

Daar is allereerst de psychologische reactie bij oorlogvoerenden en neutralen, welke met die van 1914 grondig verschilt. In de laatste Julidagen, nu 25 jaar geleden, overviel onverhoeds en onvoorzien de oorlog een vreedzame wereld, die ondanks alle spanningen, „crises” en conflicten niet aan de oorlog had geloofd. De enkele dagen, waarin de oorlogsverklaringen elkander met noodlottige snelheid opvolgden, brachten alom ontzetting. Het was of het hart der mensen een ogenblik stilstond. Onmiddellijk daarop rukten de veldgrijze colonnes vlak langs onze grenzen het overrompelde België binnen. Een oorlogsgeweld, waarvan tevoren vrijwel niemand zich een voorstelling had kunnen maken, barstte los. Hoe geheel anders verliep thans het begin van de krijg. Geen vlijmscherpe afscheiding, die oorlog en vrede uiteenhield; veeleer kan men zeggen, dat we zonder al te scherpe overgang de oorlog zijn ingegleden. De toestand, waarin Europa sinds enkele jaren verkeerde, was reeds in toenemende mate een tussenvorm tussen oorlog en vrede geworden. De telkens herhaalde enerverende spanningen sinds 1936 tijdens het Spaanse conflict, de Oostenrijkse, de Sudeten-Duitse, de Tsjechische crisis, de verlamming van het Volkenbondswerk, het diepe wantrouwen, de toenemende wapeniging en oorlogsvoorbereiding, zij hadden een toestand,

die vrede genoemd mocht worden, reeds stuk voor stuk afgebrokkeld en vernietigd. Vooral bij de massa der vrede-lievende volken, die zich teleurstellingen, vernederingen, offers hadden getroost, om de bloedige wapengang te vermijden, was eerder een stemming ontstaan van berustend aanvaarden, ja zelfs van een zekere ontspanning, doordat men aan een einde met verschrikking de voorkeur gaf boven een verschrikking zonder einde. Het eenvoudige woord van Chamberlain, dat weergaf wat uit millioenen harten opwelde: „Het gaat zo niet langer, het leven in Europa wordt ondragelijk” — geeft in zijn onopgesmukte waarheid de sombere ernst van het genomen besluit ten volle weer.

Wederom als voor 25 jaar hebben Duitsland en Engeland elkaar te laat verstaan. De telkens opnieuw betoonde lankmoedigheid der Engelsen, het achterwegen laten ener hoogst noodzakelijke herbewapening, de toenaderingspolitiek vooral zij sproten goeddeels voort uit het diepe misverstand, alsof met geduld en concessies het Duitse hypernationalisme tot redelijk compromis te bewegen zou zijn. Deze houding versterkte veeleer bij Hitler en de zijnen de overtuiging, dat aan de afkeer van de oorlog bij de Engelsen geen grens bestond en daarom geen prijs tot het behoud van de zgn. vrede hun te hoog zou schijnen. Ondanks de herhaalde, met nadruk uitgesproken plechtige verzekering, dat het geduld nu toch werkelijk ten einde was en de Engelse regering vast besloten zijn verplichtingen jegens Polen na te komen, verviel de regering van Hitler in dezelfde vergissing, die von Bethmann Hollweg in 1914 had begaan, door op Engeland's neutraliteit te rekenen. Afgesloten is de periode van 6½ jaar, waarin het nationaal-socialisme de staatsmacht greep en bloedig bevestigde, de bewapening — eerst in het geheim en daarna openlijk — tot kernpunt der binnenlandse politiek maakte, de resten van het verdrag van Versailles opruimde en ten slotte sinds het voorjaar 1938 de grenzen van het Rijk gestadig uitzette en dit alles in „vrede”. Het trapsgewijs besluipen der continentale hegemonie is met het binnengrukken in Polen beëindigd. Het nationaal-socialisme heeft zijn oorlog, waarnaar het dreef en krachtens zijn wezen drijven moest. Het gaat thans „ums Ganze”. Van Duitse zijde is deze oorlog de sprong naar de wereldhegemonie, waarvan de nazileiders als voortzetters der al-Duitse machtsdromen waren vervuld. Zij hebben die wellicht nog willen zien uitgesteld, indien de diplomatie van de as er in zou zijn geslaagd, verdere machtsvergroting te verkrijgen ter betere

voorbereiding van een latere beslissende strijd. Doch juist hierom moeten de Engelse en Franse regeringen tot de slotsom gekomen zijn, dat de maat meer dan vol was en elk langer uitstel hun noodlottig zou worden. Van hun zijde bevat de aanvaarding van de strijd op dit ogenblik een element van preventie, in het besef, dat een wederom uitgestelde oorlog hun positie slechts kan bemoeilijken en verzwakken.

Voorlopig is het aantal deelnemers kleiner dan in 1914 en daarom de betekenis der neutralen groter. Voor de strategische positie van Duitsland is dit niet zonder belang. Indien het er in slaagt met Midden- en Zuid-Europa en de Oslo-staten een omvangrijke ruilhandel in stand te houden, kan deze de gevolgen der aanstonds ingezette Engelse blokkade wellicht enigermate verzwakken. Van nog meer betekenis in deze richting is het handelsverdrag met Rusland. Echter zou aan twee eisen voldaan moeten worden om de voorziening met levensmiddelen en grondstoffen, door het afsnijden van het zeetransport ernstig getroffen, enigszins te verlichten, en wel: het spoorwegverkeer met Zuid- en Oost-Europa zal aanmerkelijk uitgebreid moeten worden, willen grondstoffen uit Rusland en de Balkan in aanmerkelijke mate kunnen worden aangevoerd en bovendien zal Duitsland grote delen van zijn exportindustrie intact moeten kunnen houden, wil het over middelen beschikken om invoeren op grote schaal te betalen. Beide voorwaarden eisen tijd en veronderstellen een lange duur van de oorlog. Zal het verzwakte, van zijn reserves ontblote Duitsland, gekneusd en gehavend door het dwangbuis van een roekeloze militaire „Staatswirtschaft” aan deze zware belastingsproef kunnen voldoen? Veelbetekenend is in deze de bezorgdheid, zo meermalen door gezaghebbende schrijvers van de Duitse generale staf in voorzichtige vorm geuit, dat de geforceerde militarisering, de „Totalmobilmachung” de krachten van het Duitse volk reeds dermate overspannen en uitgeput heeft, dat het militaire weerstandsvermogen er eerder door verzwakt dan versterkt werd. Door de aanloop amechtig, zou het de adem voor de sprong missen.

Deze omstandigheid onderscheidt nazi-Duitsland van het sterke, volbloedige, over rijke reserves beschikkende land, dat Wilhelm II de oorlog indreef. Reeds de weermacht werd betaald met een ernstige daling van het levenspeil, met verslechtering van volksvoeding en kleding, met achterstand in de woningbouw, met optering der geldelijke reserves, met

overprikkelde exploitatie der natuurlijke rijkdommen en thans ziet het onderworpen en beangstigde Duitse volk zich van de aanvang af door de nijpendste oorlogszorgen besprongen. Dit alles kweekte — een ander diepgaand verschilpunt — een moreel, dat van het blinde en blijmoedige oorlogsenthouziasme van 1914 hemelsbreed verschilt. De aandrang van Himmler, den sinisteren leider der Gestapo, tot vorming van een speciale legermacht in geval van oorlog voor het binnenlandse front, moet berusten op een kennis, die alle illusies omtrent het moreel der geknevelde bevolking reeds lang verloren. Hoe voos klinkt daarbij alle officiële reclame van de Duitse eenheid onder den Führer, waar de gapende kloof tusschen de regerende kaste en haar aanhang en de grote massa van het volk voor niemand verborgen bleef.

De Westerse democratieën staan hier tegenover ten zeerste in het voordeel. In 1914 aanvaardden beide onvoorbereid het grote conflict. Wel vond Frankrijk, van de eerste dag af besprongen, tegen den vijand, die in zijn rijkste provincies was doorgedrongen, spoedig en spontaan de union sacrée, die Frankrijk zo menig maal in zijn geschiedenis tot redding was, doch Engeland had meer dan een jaar nodig om op oorlogstemperatuur te komen. Het afschudden van de waan der insulaire veiligheid, het overwinnen van de afkeer tegen dienstplicht, het onderkennen van de ontzaglijke eisen van een moderne oorlog, dit alles eiste tijd en werd slechts onder de zweepslag van bittere verliezen en van Lloyd George's vlammende welsprekendheid verworven. Thans staat het innerlijk en organisatorisch gereed met de bulldog verbeterheid, die tot de belangrijkste krachtreserven der Engelse natie behoort. In beide landen doorstond de democratie moreel de vuurproef glansrijk, nu zij in het uur van de nood alle geschillen en verdeeldheid overwon en de spontane volks-eenheid tot stand bracht, die met geweld nimmer kan worden afgedwongen. Men bereidt zich voor op een lange duur, door de Britten reeds op drie jaar gesteld.

De thans gevolgde militaire strategie is hiermede in overeenstemming. Ook in dit opzicht verkeert deze oorlog nog in zijn begin. Toch doen zich reeds in versterkte mate dezelfde consequenties van de technische ontwikkeling der oorlogsvvoering gevoelen, welke ook in de loop van de vorige oorlog optraden. Een bewegingsoorlog met snelle vernietigende slagen is alleen nog mogelijk waar, zoals in Polen, een ontzaglijk materiaaloverwicht bij een der partijen bestond.

Aan het Westfront is dit niet te verwachten. De afmattingsstrategie, welke sinds de Marneslag van 1914 de loopgravenfronten tot aan het eind van de oorlog deed verstarren, heeft thans het stadium van een fortens- en artillerieoorlog bereikt. Uiterst behoedzaam manoeuvreren aanvallers en verdedigers, zonder zich los te maken van hun onneembaar versterkte linies. De gezaghebbende militaire deskundige, kapitein Liddell Hart, heeft dit in zijn ten vorige jare verschenen boek „Europe in arms” (Europa mobiliseert) nauwkeurig voorzeggd. Zelfs in Frankrijk, waar de leer van het offensief door Foch tot het laatst toe werd gehuldigd, hebben de ontzaggelijke mensenoffers, door de massale infanterieaanvallen veroorzaakt, andere inzichten doen rijpen. Een tweede maal de jeugd van Engeland en Frankrijk bij honderdduizendtallen doen vernietigen, kan de strategie van deze volken niet zijn. Een overwinning, aldus behaald, zou de uitputting van alle partijen voor onafzienbare tijd betekenen. Daardoor dringt zich onverbiddelijk de langzame activiteit van de uitputtingsoorlog als enige mogelijkheid op. Hierbij komt het aan op het weerstandsvermogen van het economisch apparaat en van geheel de burgerbevolking, die met het leger één ondeelbare eenheid uitmaken. Door hun volstrekt superieure reserves ligt juist hier de kracht der democratische volken.

Kan over de aard en strekking van deze oorlog bij iemand, wiens brein niet door fascistische of bolsjewistische waanvoorstellingen geïnfecteerd is, enige onzekerheid bestaan? In de socialistische partijen der democratische landen, oorlogvoerende en neutrale, leeft slechts één oordeel, dat hen trouwens met het gros der overige bevolking verbindt. Van de heftige discussies over het imperialistisch karakter van de strijd, welke de socialistische partijen 25 jaar geleden verdeeld hielden, is thans geen spoor te bekennen. Ook hebben alle democraten en socialisten in de afgelopen jaren te veel en te bittere lessen gehad, om opnieuw in de eenzijdigheid te kunnen vervallen, die destijds de oorlog vooral als een economisch conflict trachtte voor te stellen. Het ging, zo zeide men, tussen Duitsland en Engeland om de strijd tussen een jong, agressief, opkomend imperialisme en één, dat oud, verzadigd, op zelfverdediging en behoud bedacht was. Is historisch gezien deze tegenstelling vervallen? Of worstelt nog steeds het Duitse Rijk met het Engels Imperium om zelf een wereldrijk te worden en past bij zodanig conflict den socialist neutraliteit? Niet het feit van de historische worste-

ling van twee rijken is echter beslissend voor ons oordeel, doch veeleer de geest, waaruit de beide rijken, door een reeks van historische oorzaken bepaald, zijn opgebouwd. Wie zou kunnen negeren, dat het Duitse Rijk, indien het erin mocht slagen zijn hegemonie over het vasteland van Europa en daarmee tevens, als oorlogsbuit, over grote gebieden in andere werelddelen uit te strekken, daarmee tevens de noodlottigste uitbreiding zou geven aan zijn stelsel van geweldheerschappij, waarin de Westeuropese beschaving verdort en verstikt? Rassenwaan en meedogenloze onderdrukking van alle geestelijke en andere minderheden, kazertering van het maatschappelijk leven, uitdelging van alle normen van rechtsbegrip en redelijkheid in het verkeer tussen de volken zouden het onverbiddelijke en onvermijdelijke resultaat van een Duitse overwinning vormen. Dan zou eerst recht een eeuw aanvangen, welke de resultaten van geestelijke en maatschappelijke strijd uit de voorafgaande eeuwen te niet zou doen en de gekluisterde mensheid zou terug voeren naar de diepte van langzaam overwonnen barbaarsheid.

Het Britse wereldrijk daarentegen, hoe zeer ook gewelddadig in vorige eeuwen bijeengevoegd, is reeds lang de politieke vorm geworden, welke aan honderden millioenen een staatkundige en maatschappelijke organisatie heeft verschaft, waarbinnen, met hoeveel strijd ook, langzame evolutie, toenemende vrijheid, vreedzame opbouw van welvaart verzekerd zijn. Het ontwikkelt zich onmiskenbaar tot een „gemenebest van volken”. Het leerde verdraagzaamheid en inschikkelijkheid en voegde zich naar de eisen van een groeiend internationaal recht. Zijn bondgenoot is wederom de Franse Republiek, wier bestaan en bloei nooit één mens, die cultuur en vrijheid lief heeft, onverschillig lieten. Zo is er in werkelijkheid voor West-Europa geen keuze en kennen gezindheid en hoop ook geen onzijdigheid.

De taak der niettemin neutraal gebleven volken, ten aanzien van de afloop van deze oorlog en de wederopbouw ener internationale rechtsorde moet dan ook worden gezien tegen de achtergrond van deze tegenstelling.¹⁾ Dat zij thans neutraal blijven en konden blijven, is het aanwijsbare gevolg van het feit, dat in de voorafgaande jaren door feilen en falen van de Volkenbond de collectieve veiligheid tot een bloedloze schim is gemaakt. De noodlottige leuze, dat Europa

¹⁾ Hierop hoop ik nog 'n volgend maal nader in te gaan.

H. Daumier

Tekening (1870)

niet in twee „ideologische kampen” mocht worden verdeeld, kwam de Duitse agressie ten goede en speelde de as-politiek in de kaart. Thans moet worden beseft en uitgesproken, dat de aangevangen oorlog voor het geestelijk leven van Europa en de voortzetting van haar cultuur op één lijn moet worden gesteld met de godsdienstoorlogen der 16e en 17e eeuw. Twee wereldbeschouwingen, twee levensidealen, die elkander wederkerig uitsluiten, staan tegenover elkaar. En opnieuw zal de historische waarheid bekrachtigd worden, dat niet

grotere of kleinere stoffelijke belangen, doch ideeën, die de hoofden en harten beheersen, de massa tot de hoogste krachtsinspanning en zelfopoffering kunnen bewegen.

Een aantal kleinere staten, over wier lot niettemin tevens wordt beslist, staan ter zijde. Wellicht tot het einde. Zij kunnen, zo zegt men, een belangrijke rol spelen bij het tot standkomen van een rechtvaardige vrede. Of, zoals de formule somwijlen ook luidt: ter voorkoming van een tweede Versailles! Wat van deze opvatting te denken? Haar sterke zijde is het vaste vertrouwen, dat de politieke ontwikkeling van Europa een voortgezette bouw van het internationale recht behoeft. De zwakheden van de Volkenbond wortelen niet in zijn beginselen. De drieledige opzet — raadzaal der volken tot versterking en handhaving van een internationale rechtsorde, een rechtsprekend orgaan en een machtsapparaat tegen rechtschennis — beantwoordt wezenlijk aan de behoefte ener groeiende wereldhuishouding en is het resultaat van een eeuwenlange ontwikkeling van het internationaal rechtsbesef. In deze richting alleen is een oplossing voor de behartiging der levensbelangen der huidige mensheid te vinden, waarmede zij het stadium van het barbaarse vuistrecht achter zich laat. Elke vrede, welke op zijn houdbaarheid en rechtvaardigheid moet worden getoetst, zal aan de verwerkelijking van deze rechtsgedachte dienen mede te werken. Hierover behoeft geen meningsverschil te bestaan. Maar heeft men hier en daar bij het gebruikmaken van Geneefse leuzen niet het voor heden belangrijkste feit uit het oog verloren, en wel, dat elke regeling, nadat het nationaal-socialisme zal zijn verslagen, ondergeschikt zal moeten zijn aan één opperste eis: hoe wordt de terugkeer, het weder tot macht komen van het Duitse fascisme verhinderd? Met geen geringere zekerheid zullen de geteisterde volken, na een tweede bloedige wapengang kunnen volstaan. Hiermee raken wij aan één der gevoeligste, doch tegelijkertijd brandendste vraagstukken van Europa, waarmee het in feite reeds sinds eeuwen worstelt: welke staatsorganisatie van het Duitse volk vormt geen bedreiging voor de vreedzame ontwikkeling der Europese cultuur?

De noodlottige richting, welke de Rijksvorming sinds de helft der 19e eeuw heeft ingeslagen, doordat Pruisen de leiding kreeg en zijn militariseringsarbeid daardoor op veelvoudigde schaal kon voortzetten, heeft dit vraagstuk steeds meer tot een der kernpunten van de Europese politiek gemaakt. Was de agressiviteit in de periode-Bismarck tijde-

lijk verzadigd, toen na een drietal uitgelokte oorlogen in 1871 het Keizerrijk tot stand kwam, onder Wilhelm II herleefde de droom van een Duits wereldrijk, die door de oorlog 1914—1918 wel geslagen, doch niet gebroken werd. Het nationaal-socialisme is hiervan de voortzetting, wreder, bloediger, barbaarser dan ooit te voren. Het heeft de knechting van het Duitse volk en de bedreiging van alle andere tot zulk een graad opgevoerd, dat puur lijfsbehoud Europa zal dwingen, indien het de thans uitgebroken crisis met behoud van zijn democratische waarden overleeft, zich met de komende staatsvorm der Duitsers bezig te houden. De erkenning van deze verantwoordelijkheid drukt ook op die Duitsers, die nog de Europese geest in zich bewaarden. Zij bracht een man als Schwarzschild er toe enige maanden geleden reeds over deze beklemmende vraag een discussie uit te lokken. Oprecht patriot als deze publicist is, verheelde hij zich niet, dat in het belang van het Duitse volk ook deze consequentie uit de nieuwere internationale gedachte moest worden aanvaard, dat de staatsvorm van een volk, hoe zeer ook soeverein, toch onderworpen blijft aan de internationale norm, om dit volk tot lid der internationale gemeenschap te maken. In deze overtuiging leeft de zelfde gedachte, waaruit de sancties van het Volkenbondspact zijn geboren. Immers, indien de collectiviteit het recht en de plicht heeft gezamenlijk den aanvallers te weerstaan, heeft ze ook het recht (en de plicht) van elk volk te eisen, dat het geen tyrannie ontwikkelt, welke tot blijvende bedreiging van die rechtsorde strekt. Wel verre van een academische vraag te zijn, is dit het ernstigste praktische probleem, dat Europa heeft op te lossen. Een totalitair Duitsland betekent oorlog-in-permanentie. Een welvarend, doch democratisch, vredelievend, internationaal gezind Duitsland zou de pacificatie van geheel Europa betekenen.

Het internationaal staatkundig probleem, dat in deze vorm door geen enkel ander volk wordt opgeworpen, is aller overdenking waard. De leuze, waaronder Engeland ten oorlog is gegaan, maakt een scherpe scheiding tusschen het Duitse volk en zijn nazi-regering. Is die scheiding houdbaar? En wel in die praktische zin, dat krachten in dit volk aanwezig en gereed zijn, om bij een ineenstorting van het nationaal-socialisme de staatsorde in handen te nemen en te leiden? Een der noodlottigste gevolgen van het verstikkende despotisme, waaraan het Duitse volk nu ruim 6 jaar is bloot gesteld, is de stelselmatige vernietiging van alle niet-nationaal-

socialistische groepen, partijen of andere organen, die het bewind zouden kunnen voeren. Zelfs de legerleiding, welke het langst weerstand bood, is nazistisch geïnfecteerd.

Schwarzschild aarzelde niet uit te spreken, dat chaos en toeval hun rol zouden spelen, indien zonder meer het Hitler-regime ineens stortte. Het bolsjewisme, van buitenaf gesteund (de Russische legers komen thans zelfs aan de grens te liggen) maakt aanvankelijk nog de beste kansen, doch zou voortzetting van de oorlog meebrengen, omdat het buiten Rusland, in het hart van Europa, even onduldbaar is als de huidige dictatuur. Is er goede kans op een tweede „Weimar-Republiek”? Welke waarborgen biedt een democratie, die keer op keer door vreemde bajonetten gestut moet worden? Twee mogelijkheden worden ernstig overwogen. De ene door Schwarzschild, die met behoud van de Rijkseenheid een internationale militaire curatele als overgangs-regime bepleit, om het Duitse volk de tijd te geven, nodig tot democratische wederopbouw. Anderen, o.w. de Fransman de Kérillis, verdedigen openlijk de ontbinding der Rijkseenheid en het vormen van een aantal, hoogstens federaal verbonden, republieken. Het zal afhangen van het oorlogsverloop en inzonderheid van de bereidheid en kracht der Duitse bevolking om zijn regeerders af te schudden, welke dezer mogelijkheden verwezenlijkt zal worden. Een tweede Versailles zal niet meer komen, zeker niet in de vorm van een vrede, die het herstel van een militair machtig en agressief Duitsland binnen één generatie weer mogelijk maakt! Daarvoor zijn de offers te zwaar, de rampen te groot, de verloren levens te talrijk.

Voorbereid, aangemoedigd en uitgelokt door dictatoren, kan deze oorlog het graf hunner despotieën worden, zoals de vorige het einde betekende der toenmaals machtigste monarchen.

20 September 1939.

Erratum:

In mijn artikel in aflevering 9, blz. 558 van deze Jaargang gelieve men te lezen op blz. 562 regel 21 v.b. in plaats van „lady Ascot”, „lady Astor”; op blz. 565 in de noot bij het artikel in plaats van „beweert”, „bewust”.

Na een jaar

Reeds nu actueel...

Geschreven na het eerste oorlogsjaar

Laten wij denken aan de grote dagen,
Waaraan wij delen met ons kleine leed, —
Laten wij denke' aan hen, die zijn verslagen,
En aan de strijd, die elk dier doden streed,
En aan wat al die duizende' ogen zagen,
Toen 's werelds lot over hen henen schreed;
Laten wij denke' aan hen, die ondergingen
Voor het geluk van later stervelingen.

Laten wij denken aan de donkre scharen,
Die, uit het troebel leven opgewoeld,
Omhoog op 's levens bloedbelopen baren,
Eén ogenblik iets groots hebben gevoeld —
En uit de hel, die zij ontstegen waren,
In grondelozer hel zijn weggespoeld;
Laten wij denken aan de blinde benden,
Die strede' en stierve' als eeuwig ongekenden.

Laten wij denken aan die, uitverkoren,
Rijk aan geluk en goed en groeiend geld,
Geluk en geld en have en goed verloren
En zonken in de chaos van 't geweld,
Die nederstortten als 't geteisterd koren —
Die bogen als de bloemen op het veld;
Laten wij denke' aan wie, door 't lot bedrogen,
Zich hulploos over hunne wonden bogen.

*Laten wij denken aan de grote tijden,
Waaraan wij bouwen met ons klein bestaan;
Laten wij denke' aan 't doel waarheen zij leiden,
Al kunnen wij nog niet hun doel verstaan;
Laten wij denke' aan de uren der getijden,
Dat zij niet vruchteloos voorbij ons gaan —
Laten wij denke' aan wie ééns zullen vragen:
„Wat deedt gij toen en wat hebt gij gedragen?”*

Uit: C. S. Adama van Scheltema *Verzamelde Gedichten*

Duits-Russische **handelsvriendschap**

In een tijd, waarin niets zo hopeloos verouderd en oninteressant is als het avondblad van gisteren, is het een hachelijke onderneming in een maandblad een „actueel” onderwerp te willen behandelen. Men weet zich historicus zonder historische „afstand”, toelichter van processen, die schijnbaar grillig verlopen, voorspeller op verschuivende grondslagen.

In sterke mate geldt dit voor de Duits—Russische handels- en credietovereenkomst, welke op 19 Augustus haar beslag kreeg, en bliksemsnel werd gevolgd door het Duits—Russische non-agressie-pact en de feitelijke interventie van Rusland in Polen. In oorlogstijd — als de politiek de economie aan zich ondergeschikt maakt — is men geneigd het krijgsgebeuren voorop te plaatsen en een economisch accoord als het onderhavige als een eerste phase te beschouwen; echter ook zonder het wapengeweld zou de Duits—Russische overeenkomst in de lijn der ontwikkeling hebben gepast. Het economisch verkeer tussen Duitsland en Rusland heeft zich immers nooit zo heel veel gelegen laten liggen aan de staatkundige en sociale verschillen tussen beide regeeringsstelsels. Slechts zij aan wie de Marxistische maatschappijbeschouwing volkomen voorbij gegaan is en die niet begrijpen welke plaats Stalin de Sowjet-Unie in de wereld wil doen innemen, kunnen zich daarover verwonderen. Het onuitputtelijke grondstoffenreservoir, dat Sowjet-Unie heet en het technisch-industrieel zo ver ontwikkelde Duitsland kunnen elkaar nu eenmaal goed van dienst zijn.

Deze erkenning heeft na de Russische revolutie niet lang op zich laten wachten: in 1922 werd de wereld verrast door het verdrag van Rapallo en vier jaar later volgde een handelscredietovereenkomst ten bedrage van 300 miljoen mark. Duitsland werd geleidelijk Rusland's voornaamste leverancier: in 1926 leverde het voor 266 miljoen rijksmark, in 1929 voor 354 miljoen rijksmark en in 1930 voor 431 miljoen rijksmark.

Hoogtepunt in de Duits—Russische handel was het jaar

1931. Toen had Rusland namelijk zeer veel kapitaalgoederen nodig voor de uitvoering van het Vijfjarenplan. De Duitse Rijksbank verstrekke, onder staatsgarantie een crediet van 300 miljoen mark aan Rusland, een bedrag, dat dit land in Duitsland zou hebben te besteden en dat het zou terugbetalen in goud. (Pjatakof=accord) In 1931 liep dan ook de Duitse export naar Rusland tot een bedrag van 762,7 miljoen mark (410,6 miljoen roebel) op en de Duitse invoer van Russische producten tot 303,5 miljoen mark (129,4 miljoen roebel).

De kapitalistische wereld bevond zich evenwel in een depressie. Rusland ondervond dit in de vorm van zeer lage prijzen voor zijn uitvoerproducten, met als gevolg, dat het saldo, dat het op zijn handelsbalans dacht te bereiken en dat het als betalingsreservoir in het buitenland wilde laten, wegsmolt. De geldmarkt moest Rusland te hulp komen. De afdeling voor de bestudering van Rusland van de Universiteit van Birmingham heeft zich moeite gegeven om de commerciële „Verschuldung”, waarin het land zich begaf, te berekenen. De buitenlandse schuld van de sowjets maakt, zo luidde de conclusie, ongeveer een derde van alle handels schulden der unie uit en bedraagt anderhalf maal zoveel als de korte schulden voor de revolutie. Er moet bij gezegd worden, dat Sowjet-Rusland geen beroep kon doen op de buitenlandse kapitaalmarkt, wat het Czaristische Rusland wel kon.

Toch kwam slechts 20 % van deze credieten voor rechtstreekse rekening van de banken; de overige 80 % werd formeel verstrekt door industriële en handelsfirma's, waarbij bedacht moet worden, dat de banken door het disconteren van Sowjet-wissels feitelijk een belangrijker aandeel in deze credietverlening namen. Daar deze wissels een looptijd van 6 tot 32 maanden hadden was deze credietverlening vaak slechts in theorie „kort” te noemen.

De buitenlandse ondernemingen, die naar Russische orders wilden mededingen, hadden dan ook meestal de financiële steun van regering of centrale bank nodig. De Duitse autoriteiten hebben zich wat dit betreft, nooit onbetuigd gelaten en ook de Duitse industrie gezamenlijk riep een orgaan in het leven om de opdrachten te financieren (I.F.A.G.O.)

De industriële export van Duitsland naar Rusland maakt dan ook in 1931 ten opzichte van het daaraan voorafgaande jaar een sprong van 60 %. Ook Tsjecho-Slowakije, Italië en Noorwegen zagen hun uitvoer naar Rusland toenemen in

dat jaar; daarentegen liep het aandeel in de Russische voorziening van Amerika, Engeland en Frankrijk in belangrijke mate terug. Rusland scheen gekozen te hebben.

De politieke omwenteling in Duitsland 1933 is niet zo spoorloos aan het Russisch—Duitse handelsverkeer voorbij gegaan als wel eens gesuggereerd wordt: De Duitse leveranties aan Rusland daalden van 626 miljoen mark (46½ % van de totale Russische invoer) in 1932 tot 282 miljoen mark in 1933 en de invoer uit Rusland liep van 371 miljoen mark tot 194 miljoen mark terug. In de beide daarop volgende jaren werd door Duitsland de handelsbalans met Rusland zeer nadrukkelijk passief.

Het Derde Rijk had de Russische grondstoffen en voedingsmiddelen dringend nodig, maar Rusland scheen te willen bewijzen, dat het voor zijn machines en fabrikaten ook elders terecht kon. Amerika kwam bij Rusland in de pas te staan. Dat Duitsland ondanks het practisch wegvallen van Russische bestelingen toch nog — en zelfs vergeleken met 1933: in toenemende mate van Rusland bleef betrekken moet behalve uit de Duitse grondstoffenbehoefte ook verklaard worden uit de credietverhouding tusen beide landen. Het crediet van 1926 moest namelijk nog worden terugbetaald en dit geschiedde gedeeltelijk in registermarken van de Duitse „Stillehalte”-crediteuren, anderdeels in goederen als goud, mangaanertsen, vlas, petroleum, ruwe fosfaten, enz. Het Russische goud stelde Duitsland in staat ook elders zijn aankopen te doen. Vandaar dat in 1936, 1937 en 1938 de Russische leveranties aan Duitsland van 215 op respectievelijk 93, 65 en 47 miljoen mark daalden.

In 1935 trachtte Duitsland het plaatsnemen van Russische orders bij zijn industrie aantrekkelijk te maken door dat land een handelscrediet — het derde dus — van 200 miljoen mark te verstrekken. Dit had enig effect: in 1936 en 1937 herstelde zich de uitvoer van Duitse producten naar Rusland enigermate. De bedragen waren in het licht van de cijfers over 1926 tot en met 1932 bescheiden (126 en 117 miljoen mark), maar in vergelijking met 1934 en 1935 (63 en 39 miljoen mark) hoog. Op 30 Juli 1937 liep de overeenkomst af.

Het crediet van 1935 was toen op 18 miljoen mark na verbruikt. Dat het bedrag van 200 miljoen mark niet te volle door Rusland in Duitsland was besteed moet deels verklaard worden uit het feit, dat de Duitse industrie niet bereid of niet in staat was de goederen te leveren, die Rusland nodig had, anderdeels uit het feit, dat Rusland tegen de kwaliteit

der producten de leverings- en betalingsvoorwaarden bezwa-
ren had. Het aflopen der overeenkomst vond zijn weerspie-
geling in een val tot 32 millioen mark in 1938. Hiermede
daalden de Russische opdrachten aan Duitsland nog beneden
het vorige dieptepunt 1935; het jaar namelijk, waarin het
Engels—Russische handelsverdrag zijn hoogste effect sor-
teerde. In 1938 kon de terugval aan de Russisch—Ameri-
kaanse handelsovereenkomst van 1937 worden toegeschre-
ven. Tot de uitvoering van het tweede vijfjarenplan heeft
Duitsland een geringere bijdrage geleverd dan tot die van
het eerste vijfjarenplan.

Door de nieuwe — vierde — handels- en credietovereen-
komst zal nu worden getracht het verkeer dat op basis van
contante betaling kwijnen moest, weer nieuw leven in te
blazen. Het accoord moet beschouwd worden als een voort-
zetting van dat van 1935. Het houdt in, dat Duitsland aan
Rusland een crediet groot 200 millioen mark toekent. Het
crediet zal zeven jaar lopen tegen een rentevoet van 5 %.
In het eerste jaar zal Rusland voor 120 millioen mark bestel-
lingenplaatsen in Duitsland (de overblijvende 80 millioen zul-
len in het tweede jaar besteed worden); de eerste twee jaren
zal Duitsland voor 180 millioen mark in Rusland kopen. Het
laatste is een nieuw element in het verkeer tussen beide
staten: Rusland was vroeger nimmer voor zulk een leverings-
verplichting te vinden. De lopende transacties (uit hoofde
van het à contantverkeer) worden daaronder niet begrepen.
De wederzijdse leveranties worden in compensatieverkeer
verrekend. Duitsland levert uitsluitend kapitaalsgoederen in
eenheden van tenminste 50.000 mark; Rusland uitsluitend
grond- en voedingsstoffen. Voor het vervoer zullen voor-
namelijk Duitse schepen gebruikt worden.

Een groot gedeelte van de Russische bestellingen zal worden
gedaan door de Sowjet-handelsvertegenwoordiging in Berlijn.
De bestellingen worden door de diverse Russische industrie-
comité's, aan wie de uitvoering van het Russische handels-
monopolie is opgedragen, aan deze vertegenwoordiging op-
gegeven. De Duitse regering heeft zich verplicht tot bemid-
delend optreden tussen de Russische handelsvertegenwoor-
diging en de Duitse industrie bij het plaatsnemen van de orders
en tot een zekere garantie voor wat betreft de leveringsvoor-
waarden en de hoedanigheid der producten. Voorts zal de
Duitse regering, hoewel het de Russische handelsvertegen-
woordiging de mogelijkheid verschaft de te kopen goederen
contant te betalen, het aan de Sowjet-Unie verleende crediet

ten volle te waarborgen. Dit verleent het nieuwe Duitse goederencrediet in feite de betekenis van een financieel crediet. Verdere begunstigen zijn te zoeken in de lage overeengekomen rentevoet van 5 %, het laatste dat ooit voor Russische buitenlandse credieten op lange termijn werd betaald, en in de lange looptijd (7 jaar). Zonder deze begunstigen zou de Sowjet-Unie er waarschijnlijk niet in hebben toegestemd op grote schaal orders in Duitsland te plaatsen. Het voelt zich daarvoor economisch te zeer geëmancipeerd.

Het antwoord op de vraag wat Rusland uit het hem in 1935 toegekende crediet in Duitsland heeft gekocht wordt o.a. gegeven in het nummer van 26 Augustus 1939 van *The Economist*. Daar leest men, dat voor 87 miljoen mark werktuigmachines werden gekocht, voor 21 miljoen machines voor de chemische, de cement- en de voedingsmiddelenindustrie, voor 15 miljoen optische en wetenschappelijke instrumenten, voor 14 miljoen mijninstallaties, voor 9 miljoen elektrische apparaten, voor 8 miljoen krachtmachines, voor 6 miljoen papier- en textielmachines, voor 2,5 miljoen schepen en voor ongeveer 1 miljoen spoorwegmateriaal. De invoer van Duitsland uit Rusland, die in die jaren 373 miljoen mark beliep had in volgorde van betekenis onder meer betrekking op timmerhout, petroleum en petroleumproducten, tabak, ruwe fosfaten, mangaanerts, vlas, voedingsmiddelen en plantaardige vetten.

In principe komt in deze samenstelling van de wederzijdse handel geen wijziging: Duitsland zal wederom kracht- en werktuigmachines, apparaten, meetinstrumenten en laboratoriumbenodigdheden, installaties voor chemische en andere fabrieken, petroleumverwerkingsbedrijven, electrotechnische installaties, werktuigen, voor het havenbedrijf en spoorwegmateriaal leveren. Duitsland ziet op zijn beurt uit naar Russische land- en bosbouwproducten, minerale en plantaardige grondstoffen en halfabrikaten.

De Russische verwachtingen worden grotendeels bepaald door de belangen van het derde vijfjarenplan, de Duitse door de principiële en mede door de oorlog gedicteerde autarkie. Was de strekking van het eerste vijfjarenplan de achterstand in te halen, die Rusland vertoonde, en die van het tweede vijfjarenplan de verhoging van het levenspeil der Russische bevolking, het derde plan wil voornamelijk Rusland doen geraken in een stadium, waarin het eigen grondstoffen zo veel mogelijk zelf kan uitbaten. Ook Rusland is hiermede de weg naar de consequente autarkie ingeslagen.

Voornamelijk de aardolie-verwerkende en metallurgische industrie zullen bij de uitvoering van het derde vijf-jaren-plan een flinke stap vooruit doen. Enerzijds zullen verschillende nieuwe olievelden in exploitatie worden genomen, anderzijds worden grote installaties voor de winning van derivaten (bijproducten) op stapel gezet. Beide processen behoeven niet te leiden tot vergroting van de momentele uitvoer. Integendeel: het verschijnsel, dat reeds thans merkbaar is — dalende uitvoer bij toenemende productie — zal vermoedelijk dientengevolge nog voortgang vinden.

Op het gebied der metallurgie worden ook verbeteringen voorzien, die bij toenemend ertswinning het uitvoersurplus zullen verkleinen; verbetering van hoogovens, gieterijen, staalfabrieken, walsen, machinefabrieken enz. Onder de niet-ijzer-metalen zal het derde plan vergroting der productie van koper, aluminum, tin en goud te zien geven. Hiervan zal vermoedelijk nog wel veel voor export beschikbaar zijn.

Wat de textielgrondstoffen betreft ziet men sterke toename der eigen wolproductie, maar voortbestaan van de behoefte tot wolimport op grote schaal. Voor katoen kan Rusland thans zichzelf bedruipen en bovendien een groeiend kwantum uitvoeren. Ook het Russische vlas zal voorlopig nog wel voor Duitsland beschikbaar kunnen worden gesteld.

De bedragen, waarom het bij deze handelscredietovereenkomst gaat zijn niet van die aard, dat men daarvan een plotselinge omwenteling kan verwachten. Dat die omwenteling wel plotseling is gekomen, komt op rekening van de zo spoedig daarna ingetreden oorlogstoestand. Gezien ook het verdere verloop van de groepering der machten kan van een doeltreffende economische voorbereiding worden gesproken. De relaties met Amerika en Engeland zullen er voor Rusland wel niet inniger op worden.

Hiermede is niet gezegd, dat Rusland nu ook terstond de nieuwe oriëntering in daden zal kunnen omzetten.

The Economist wijdde in zijn nummer van 2 September 1939 een beschouwing aan de feitelijke betekenis van het accord en ziet vier obstakels. In de eerste plaats een obstakel van politieke aard.

Het blad kan niet aannemen, dat Rusland Duitsland werkelijk aan de hegemonie in Europa zou willen helpen. Ook ons lijkt dit onwaarschijnlijk. In de tweede plaats wordt erop gewezen, dat Rusland zijn orders aan de Duitse industrie uit het hem toegekende crediet kan voldoen, maar dat er niet een soortgelijke betaalwijze voor de Duitsers open staat.

De Duitse industrie zou dus naast de eigen oorlogsbehoeften van het land en de Russische opdrachten uit hoofde van het accordo nog een hoeveelheid machines e.d. ter betaling van de Russische grondstoffen moeten voortbrengen. Het moet worden betwijfeld of de zwaar belaste Duitse nijverheid dit voor elkaar zal kunnen brengen. Verder is daar het transportvraagstuk: de landweg door Polen is — politiek gesproken — thans vrij gemaakt, maar het communicatie-apparaat is op deze route nog steeds en waarschijnlijk nog in sterker mate dan voorheen, uitermate gebrekkig. Berekend wordt, dat indien één tiende van het aantal beschikbare wagons uitsluitend ter beschikking van de Duitse ijzerertsvoorziening zou worden gesteld en maandelijks met erts geladen zou worden, Duitsland per jaar niettemin een hoeveelheid erts van Rusland zou ontvangen, die nog beneden de vredesbehoeften van het land blijft. Zoals wij reeds mededeelden, heeft men dan ook in de eerste plaats aan de zeeweg via Oostzee en Zwarte zee gedacht: het hout langs de noordelijke, het graan en de olie langs de zuidelijke weg. Men weet ook, dat in beginsel overeengekomen werd, dat Duitse schepen zouden worden gebruikt. Neemt men nu het petroleumvervoer onder de loupe, dan ziet men, dat, aangezien de pijpleidingen uit het Kaukasische aardoliegebied aan de kust van de Zwarte Zee uitmonden, slechts de Duitse tankbotenvloot (die volgens de Russische petroleum-administratie slechts 31 eenheden telt) de aanvoer kan bewerkstelligen. In de vierde plaats wijst *The Economist* op het verschijnsel der toenemende Russische verwerking van eigen grondstoffen. Er zijn echter enkele omstandigheden in deze overigens zo plausibele beschouwing verwaarloosd.

In de eerste plaats kan Duitsland technisch en organisatorisch intellect ter beschikking van de Russische grondstoffenwinning stellen onder de voorwaarde dat het verkregen surplus aan Duitsland wordt geleverd. Verder kunnen de militair-strategische wegen die het Duitse leger heeft moeten bouwen aan het handelsverkeer per as worden dienstbaar gemaakt nu de twee verdragspartners een gemeenschappelijke grens hebben gekregen. En tenslotte zal Duitsland, wat betreft zijn betalingsverplichtingen jegens Rusland spoedig lucht krijgen: in 1940 namelijk moet het in 1935 aan Rusland verleende crediet van 200 miljoen mark worden terugbetaald. Dit in het vooruitzicht staande betalingsmiddelenreservoir kan wellicht reeds thans aan de grondstoffeninvoer uit Rusland worden dienstbaar gemaakt. wanneer tenminste Rus-

land bereid is Duitsland zolang crediet te geven. Zo staat dus de vraag: wat wil Rusland eigenlijk? In het centrum van de gehele kwestie. Is Rusland inderdaad van plan Duitsland aan de overwinning te helpen dan kunnen de omstandigheden in meerdere mate geforceerd worden dan de economische beschouwers mogelijk achten.

Voldoende is voor het moment, dat de twee antipoden in de wereld van nu elkaar de hand hebben gereikt en het niet hebben gelaten bij het papier der politieke afspraken en het staal der militaire samenwerking, maar gegrepen hebben naar het hechtste bindmiddel in het imperialisme: het goud der economische verstrengeling. De naaste toekomst zal ons leren van welk gehalte dit goud is.

Na het afsluiten van deze beschouwingen heeft de Russische volkscommissaris van Buitenlandse Zaken, Molotof, in een brief aan den Duitsen rijksminister van Buitenlandse Zaken, Von Ribbentrop, extra nadruk gelegd op het voornemen van beide staten de economische betrekkingen en het goederenverkeer tussen Duitsland en Rusland te ontwikkelen. „Te dien einde”, zo luidde de brief, „zal door beide partijen een economisch program worden opgesteld, op grond waarvan de Sowjet-Unie Duitsland grondstoffen zal leveren, welke Duitsland zijnerzijds door industriële, over lange tijd lopende, leveranties zal compenseren. Daarbij zullen beide partijen dit economische program zodanig opzetten, dat het Duits-Russische goederenverkeer voor wat zijn omvang aangaat het in het verleden bereikte maximum weer zal bereiken.”

In de aard der uit te wisselen goederen (Russische grondstoffen tegen Duitse fabrikaten) brengt deze nieuwe beklemtoning geen wijziging. Uit het voorafgaande kan worden opgemaakt, dat het grootste handelsvolume in het jaar 1931 werd bereikt (voor 303 millioen mark Russische goederen naar Duitsland; voor 762 millioen mark Duitse goederen naar Rusland). Het laatstgenoemde cijfer is het hoogste dat in de Sowjetperiode werd bereikt; het eerstgenoemde cijfer wordt overtroffen door 1930, in welk jaar Duitsland voor 436 millioen mark van Rusland betrok. Beide maxima blijven echter ver ten achter bij de handelsbeweging van 1913, die een Duitse invoer van Russische goederen ten bedrage van 1.425.000.000.— mark en een Russische invoer van Duitse goederen van 880.000.000.— mark liet zien. Het is echter moeilijk denkbaar dat Molotof dit vooroorlogse handelspeil op het oog zou hebben.

De toekomst der school

die der openbare in 't bijzonder

I.

In Albarda's gedenkboek heeft I. v. d. Velde over 25 jaar Volksonderwijs geschreven; hij heeft daarin de vele niet onbelangrijke veranderingen geschetst, die dit tijdvak, 1913—1938, heeft doen zien. De kenmerkende verschijnselen aan het einde daarvan zijn m.i. 1e de ogenschijnlijk plotseling opgekomen en vrij snel gegroeide beweging tot herziening van ons onderwijs, als gevolg van de ernstige twijfel aan de doeltreffendheid van het werk in de volksschool en 2e de zorg barende achteruitgang van het aandeel der openbare school in het totaal der schoolbevolking.

Het eerste punt is door v. d. Velde aangeduid onder het hoofd: „Nieuwe onderwijsdenkbeelden”. Deze kunnen, van hoe uiteenlopende aard ze schijnbaar ook zijn, samenvattend omschreven worden als toenemende kritiek op „het klassikaal onderwijs”. De kern der kritiek ligt in de steeds luider geuite grief tegen de gaandeweg als funest geoordeelde miskenning van de grote individuele verschillen in de geestelijke totaliteit van het kind. Het lijdt geen twijfel of dit zal van grote invloed blijken op de ontwikkeling van de toekomstige inrichting der school.

Op grond van de stelling dat een prognose steunen moet op kennis van het verloop in het verleden, acht ik het nuttig wat dieper op de historie der kwestie in te gaan, die, naar het mij voorkomt, een zeer leerrijk voorbeeld van dialectiek oplevert.

Te eer ga ik daartoe over, omdat er zo velen zijn, die menen zich uitgesproken te moeten scharen bij de vóórstanders

dan wel de tegenstanders van *het* klassikaal onderwijs. Ge-
lijk bekend is de geboorte van het „volks”onderwijs te
onzent het gevolg der stichting van de Bataafse republiek,
toen in de wetgeving het beginsel werd vastgelegd, dat het
de plicht en het belang van de Staat is, er voor te zorgen,
dat het *gehele* volk in ten minste de meest nuttige kundig-
heden op intellectueel gebied, lezen en schrijven, onder-
wezen zij.

Voor die tijd, d.i. dus tot het einde van de 18e eeuw, was er
van een enigszins algemene, dergelijke overtuiging geen
sprake, behalve dan in tijden van hevige innerlijke span-
ningen in het volk, als die van de strijd tegen de Hervor-
ming, daarna vóór de Hervorming en tegen Spanje.

Er werd wel altijd voorzien in het onderwijs voor de kinde-
re der gegoede of aanzienlijke standen, zij het ook volgens
nog onvoldoende methoden. Zeer sporadisch zijn ook goede
maatregelen wel getroffen in enkele Duitse staten. Vooral
zijn er in de loop der eeuwen verscheidene mannen opge-
staan, die goede inzichten verkondigden, ook te onzent in de
laatste helft der 18e eeuw, die echter zeer langzaam door-
werkten.

Maar voor de grote massa des volks waren de onderwijs-
toestanden meer dan erbarmelijk, waarvan we ons nu kwa-
lijk een voorstelling kunnen vormen.

Verandering daagde met het „Plan van Constitutie” in 1796
en de 1e Staatslening
van 1798.

Hoe was nu het alge-
mene beeld der volks-
ontwikkeling? Toen na
velerlei voorbereiding
de eerste Schoolwet van
15 Juni 1801 tot stand
was gekomen, werd 16
Juli d.a.v. een bijeen-
komst gehouden der
pas benoemde school-
zienaars. Daar hield de
eerste Agent van Natio-
nale Opvoeding, I. H.
v. d. Palm, een aan-
spraak ter omschrijving
van hun taak. Hij gaf
een overzicht van de

v. d. Palm

grote moeilijkheden, die hen wachtten en schetste uitvoerig de stand van het onderwijs. De volgende omschrijvingen haal ik er uit aan.

„In het onderwijs der scholen zelve is niet maar hier en daar iets terecht te brengen, maar alles, het een melaatscher dan het ander, te herstellen en te herscheppen”....

„De leerwijze der scholen, slaafsch en werktuigelijk, geschikt om den lust der kinderen, inplaats van op te wekken, uit te dooven, ja van den beginne af te versmoren; om hunne verstandsvermogens inplaats van te ontwikkelen, voor hun gansche leven te verstompen, en om hun geheugen, niet met de kennis van nuttige zaken, maar met verwarde klanken op te vullen....”

„Bij de ouders ontmoet men de verstgaande onverschilligheid voor de vorming van hun kroost, in hunne harten de grofste vooroordelen, en in hunne huisgezinnen alle de gevolgen eener verwaarloosde opvoeding; bij Gemeentebesturen een geest van tegenkanting, zoo ras aan hun gezag onttrokken wordt eene voor hen onmogelijke bezorging van belangrijke zaken....”

„Wat Hercules zal den stroom leiden om deze stallen van Augias te zuiveren, en de besmette lucht haar verpestenden adem te ontnemen?...”

Hij wijst ook op het deerniswaardig lot en het totaal gebrek aan deugdelijke vooropleiding van het gros der schoolmeesters.

Reeds in de Memorie van 1800 aan de Hoogmogenden had hij verklaard o.a.:

„Het is ongetwijfeld, dat de manier van onderwijzen, zoals die op de lagere scholen plagt in gebruik te zijn, en de inrichting dier scholen zelve, allergebrekkigst zijn, in geenen deele geschikt, noch naar het nut der leerlingen, noch naar 't gemak der onderwijzers, en als 't ware, alleen gevormd, om doodelijke verveling, afkeer van alle onderwijs, en langs dezen weg, domheid en onkunde voort te planten....”

„Zoodanig eene manier van onderwijzen derhalve, als voormaals in zwang was, kan op gene openbare scholen worden geduld....”

De verbeteringen, waarop voor alles moest worden aange-
sturd, omschreef v. d. Palm als volgt:

1e. Dat aan de jeugd het leeren gemakkelijker worde gemaakt, door orde in het onderwijs, en eene geregelde opvolging van hetzelfde; door duidelijkheid en gebruik te maken van die zielsvermogens der kinderen, die in hunnen leeftijd het meest ontwikkeld zijn.

2e. Dat insgelijks aan de schoolleeraars meer gemak, en genoegens tevens, worde verzorgd, door dezelve in staat te stellen, om, zonder overdrevene geven, en terwijl zij vele kinderen tegelijkertijd in hetzelfde onderwijs begripen, zoodanige inrichtingen te maken, dat geen der leerlingen daarbij iets verlieze, maar veeleer alle daarbij winnen....”

Het is goed zich duidelijk voor ogen te stellen, dat het onderwijs aan het kind van het „gemene volk” of niet bestond, of zo slecht mogelijk dan wel uiterst onvoldoende, terwijl van overheidszijde er niemand zich om bekommerde, behalve misschien nog enigermate in de steden.

Na 1800 werd het de taak der landsregering, zodat in de eigenlijke zin des woords wezenlijke scholen en geschikte onderwijzers voor een veel groter aantal kinderen dan ooit moesten gevormd worden, terwijl de bevolking voor het grootste deel vijandig stond tegenover alle schoolnieuwigheden. Het gros der onderwijzers, verstoken van alle opleiding, wilde evenmin iets weten van ernstige arbeid naar nieuwe methoden.

Gelijk reeds gezegd is, waren er al wel verschillende mannen geweest, vooral van de Mij. tot Nut van het Algemeen, het Bataafse en het Zeeuwse genootschap van Wetenschappen, die veel over verbetering geschreven hadden. Dit was ten goede gekomen aan de scholen der „betere” standen en sporadisch hier en daar voor die der lagere.

Uit een officieel Rapport van 17 Maart 1802 bleek ook duidelijk, in spijt van het vele harde werk der uitvoerders van de wet, hoe weinig er nog veranderd was en hoe gering nog het aantal der nieuwe scholen en der „nieuwe” onderwijzers was. Het valt geheel buiten het bestek van dit artikel om de betekenis der „Aufklärung” voor dit onderwerp te schetsen. De vele apostelen voor echt, goed volksonderwijs waren merendeels voorstanders van de geestesgesteldheid, die met die naam werd aangeduid en die Aufklärung vorderde kennis, verstandelijke vorming en begrip van de dingen binnen het bereik van *allen* als *de* voorwaarde voor menselijk geluk. Dit was onbereikbaar met de enig bekende en gebruikelijke leer methode. In zo goed als alle scholen was het onderricht of wat er voor doorging hoofdelijk. Elke leerling moest bij den onderwijzer komen om „overhoord” te worden. Geen der overige leerlingen had er enig deel aan en deed daarbij weinig anders dan baldadigheid. Het grote gros bracht het dan na 2 à 3 jaar weinig verder dan tot zeer gebrekkig „spellen” en wat schrijven. Het kon absoluut niet anders, daar iedere leerling het uitsluitend hebben moest van het weinigje, dat hij aan 's meesters katheders bij het „overhoren” kon opsteken.

Als er dus iets terecht zou kunnen komen van het grootse plan der volksontwikkeling, dan moest er een grondige verandering gebracht worden in de werkmethode. Daarin ligt

dus de waarde van het zo even aangegeven voorschrift 2e van v. d. Palm: de zuiver klassikale inrichting van alle onderwijs en der school.

In volstrekte zin was dit geenszins een nieuw idee. In de twee voorafgaande eeuwen was soortgelijke opvatting door geniale didactici al bepleit in Duitsland en in ons eigen land waren er in de laatste helft der 18e eeuw reeds proefnemingen in die richting genomen. Voor de deugdelijke inrichting der „volks”school was het de reddende oplossing. Nu kon men vele kinderen tegelijk werkelijk onderwijs geven, nu kon men hun te zamen iets „verklaren”, nu konden allen te zamen profiteren van elke keer, dat een hunner mondeling „overhoord” werd; nu deed ook het schoolbord zijn intrede, waarop met krijt bij het lezen, schrijven, rekenen voor *allen te zamen* kon voorgedaan en verklaard worden, waardoor alléén 't mogelijk werd, dat de gehele schoolbevolking, klassegewijs, onderwijs kon verkrijgen, dat inderdaad ontwikkelend was. En waar in de loop der volgende tientallen van jaren, het onderwijs zich over meer vakken uitbreiden moest, bleek dat alleen mogelijk bij het werkelijk *gezamenlijk* genoten onderwijs.

Het kostte echter ongelooflijke moeite om het onderwijzend personeel tot het juiste inzicht en daarmee tot de goede toepassing te brengen van wat men lange tijd nog steeds als

School in de XVIIe eeuw

Gevelsteen in Enkhuizen

de „nieuwe” leerwijze betitelde. Vandaar dat bij de examens het onderzoek naar dit inzicht en naar de geschiktheid om goed onderwijs te geven in de klasse een vast onderdeel vormde. In de Alg. Verordening van 22 Augustus 1801 omtrent het afnemen van examens werd dit in art. 7 uitdrukkelijk voorgeschreven, terwijl in het Reglement v. Orde van dezelfde datum minutieus de klasse-indeling werd aangegeven. De definitieve regeling bij de Wet van 1806 kwam in de Algemene Schoolorde aldus voor:

Art. 7. De leerlingen zullen verdeeld worden in drie klassen, welke van elkander afgezonderd zitten, en ieder binnen elken schooltijd onderwijs ontvangen.

Art. 8. De leerlingen van dezelfde klasse worden steeds gezamenlijk onderwezen, terwijl voorts gezorgd worde, dat die der andere klassen gedurende dien tijd hunne bezigheden hebben.

Art. 9. De onderscheidene klassen worden, in de verschillende gedeelten van het onderwijs, zooveel mogelijk, op een bord onderwezen.

Art. 13. Op elke school zal tenminste eenmaal in het jaar Examen gehouden, en alsdan de kinderen van de eene klasse naar de andere bevorderd, alsmede, waar en zooveel de omstandigheden dit toelaten, aan hen, die in vlijt en ordelijkheid uitmunten, Prijsjes uitgedeeld worden.

In de grond der zaak is het dit systeem, dat nog onze wetgeving beheerst, al zijn er afzonderlijke lokalen gekomen, kreeg elke klasse een eigen onderwijzer, zijn de 3 klassen in een groter aantal, veelal 6, gesplitst en de „Prijsjes” afgeschaft.

Al is de idee van het klassikaal onderricht hier niet uitgevonden, al waren het buitenlandse didactici, van wie Nederlandse paedagogen het op verdienstelijke wijze verder uitwerkten en propageerden, al was het noodzaak, die tot invoering dwong, wijl het slechts met deze „leerwijze” mogelijk was aan een zo groot mogelijk aantal leerlingen in redelijke mate verstandelijke ontwikkeling te brengen, het ware dwaasheid niet te erkennen, dat die invoering een zeer grote verbetering was, de best denkbare, waarover men in 1800 beschikte en die bovendien in overeenstemming was met het psychologisch inzicht dier dagen. En nu vraagt de dialectiek onze aandacht.

Men ging vrij algemeen van de gedachte uit, dat de geestelijke aanleg van alle kinderen vrijwel gelijk was en dat ze slechts goede verstandelijke ontwikkeling behoeften om allen tot redelijk denkende en zedelijk handelende burgers op te groeien. De schoolklasse werd verondersteld samenge-

steld te zijn uit leerlingen, die een ongeveer gelijke graad van ontwikkeling hadden bereikt. Het werd de eerezucht van elk goed onderwijzer zijn klasse steeds op gelijk peil te houden en haar aan zijn opvolger zo ook over te leveren.

Het streven om het stelsel zo goed mogelijk aan zijn doel te doen beantwoorden, gaf het licht aan talrijke verbeteringen, waardoor het Nederlandse onderwijs een hoog peil heeft bereikt.

Hoe meer men echter het stelsel poogde te perfectionneren, vooral door het uitdenken van steeds doeltreffender methoden en betere leermiddelen, omdat het bij lange na niet de resultaten opleverde, die men er van verwachtte en in steeds minder mate werden verkregen, hoe meer men genoopt werd te twifelen aan de juistheid van de vooropgestelde psychologische grondslag van het systeem.

Ook langs andere wegen was de grondslag der „Aufklärung” aan het wankelen gebracht. Men was reeds eerder tot het inzicht gekomen, dat er geen sprake was van gelijkheid in verstandelijke aanleg noch in voorbeschiktheid tot morele volkomenheid langs de weg der hoog ontwikkelde rede.

Men begon steeds minder te geloven aan het kind als een „onbeschreven blad” met voor allen strikt gelijke geestelijke mogelijkheden, als opvoeding en onderwijs aan de hoogste eisen beantwoordden.

En zo heeft juist het klassikale stelsel, waar men het zo consequent en perfect mogelijk poogde toe te passen, door nauwkeurige analyse der resultaten, zelf de argumenten aangevoerd tot zijn veroordeling.

Maar... er zijn, dank zij dezelfde ontwikkelingsgang, verdiensten van het stelsel in het oog gesprongen, welke verwaarlozing ernstige schade zou betekenen.

Is men n.l. enerzijds tot het inzicht gekomen, dat iedere mens een eigen geestelijke persoonlijkheid is met eigen ontwikkelingsvoorwaarden, waarmede reeds van de prille jeugd af rekening behoort gehouden te worden, daarnaast en daardoor is men ook beter gaan begrijpen, dat de mens tevens een gemeenschapswezen is, dat in en door de gemeenschap tot volle ontplooiing zijner individualiteit kan komen. Het opgroeiende kind kan daarom zijn volle wasdom eerst bereiken in de gemeenschap, waar het voorbereid wordt voor zijn toekomstige plaats in de maatschappij. Dat kan de bijzondere betekenis worden van de schoolklasse.

Oorspronkelijk was deze, gelijk geschetst, slechts een verzameling van kinderen, die gelijktijdig behandeld werd. Tot

het begrip gemeenschap behoort onderlinge samenhang en wederzijdse beïnvloeding, vooral in de zin van zich naar anderen te leren schikken met behoud van zelfstandigheid, elkander te leren verstaan en elkander te helpen, waar dat slechts mogelijk is. Ervaring en studie hebben aangetoond, dat die wederzijdse beïnvloeding bij kinderen veel sterker, vaak zelfs veel afdoender is, dan men zich ooit heeft voorgesteld.

Hoe duidelijker de onderlinge verschillen aan de dag traden, die òf tot een teleurstellende differentiëring voerden, waarbij een deel der klasse eigenlijk tot de groep der non-valeurs afdaalde òf noopten tot altijd onvoldoende pogingen om ieder te geven wat hem paste, scheen de oplossing te liggen in de richting van een herleefde hoofdelijke, dus individuele behandeling van het kind.

Men had evenwel meer oog leren krijgen voor de latente vormende, opvoedende krachten in de kleine gemeenschap. De zeer enkele en verspreide pogingen als b.v. Bilthoven doen reeds vermoeden, wat er voor het algemeen misschien te bereiken is. Met vrij grote zekerheid mag men dan ook verwachten, dat de zuivere synthese gevonden zal worden van de eisen, door de individuele ontwikkelingsvoorwaarden van het kind gesteld met het kunnen benutten der grote waarden, zowel voor zijn zedelijke als voor zijn verstandelijke groei van het leven in een gemeenschap.

Alles wijst er dan op, dat de schoolklasse, zij het in zeer gewijzigde gedaante, haar integrerende plaats in de school zal behouden, waardoor mede de sociale betekenis der school belangrijk zal stijgen.

Het tweede punt is van een gans andere aard, doch zijn geschiedenis gaat in vele opzichten parallel met die van het eerste, en er schuilt eveneens een opmerkelijke dialektiek in, die aangewezen dient te worden, wil men huidige verhoudingen niet misduiden.

Het is een geschiedkundig feit van betekenis, dat bij ieder volk de meeste zorg aan het onderwijs werd besteed in tijden, dat zijn zelfstandig bestaan werd bedreigd of dat de heersende ideologie voor haar monopolistisch voortbestaan gevaar zag in een nieuw opkomende. Zo ook te onzent. De schoolverordeningen mogen er zijn, die in de tachtigjarige oorlog zijn verschenen; bovenaan het voor zijn tijd uitmuntende Groot-Placaat van 20 Dec. 1581, door Willem I uitgevaardigd, en daarnaast onderscheidene maatregelen in alle

provinciën getroffen. Ze gingen alle echter uit, niet van de kerk, als zodanig, doch van de burgerlijke overheid. Zo luidde b.v. de aanhef van de Zeeuwse Schoolordering van 1583:

„Alzoo tot opbouwinge van een goede republyck ende welstant van den lande niet weynigh aan gelegen en is, dat de jonkheyt van kintsbeen af wel werde opgevoedet ende in de vreesse ende rechte kennisse Godes ende alle goede konsten ende reden van der jeucht aan onderwesen....”

Het onderwijs werd blijkbaar gevoeld als een belang voor de gemeenschap ter behoud en bevestiging der grondslagen van de samenleving en bij gevolg rustte de zorg er voor in hoogste instantie op de overheid. In bovenbedoelde dagen was deze Calvinistisch, in oorlog met Spanje en tegen de katholieke kerk en daarom wilde zij met behulp der school een geslacht kweken, doordrongen van afkeer van Spanje en van liefde voor het „ware” geloof. Van vrijheid geen sprake. Ze duldde echter evenmin, dat de kerk zich enige suprematie in de school aanmatigde.

Alles verslaptte echter in de tijden van onbedreigde rust en groeiende welvaart en ontwikkelde zich de toestand als boven geschetst.

We hebben reeds op het karakter der omwenteling van 1795 gewezen, die we ten aanzien van ons onderwerp geformuleerd hebben als de erkenning van overheidsplicht en overheidszorg ten behoeve van de *algemene* ontwikkeling naast gelijkheid van onderwijswetten voor *allen*, waarbij we nu het accent leggen op het tweede gedeelte.

In dit beginsel, het uiteindelijke resultaat der droeve ervaring

van de gehele achttiende eeuw, zie men *het* kenmerk der schoolhervorming en waaraan men in de 19e eeuw hardnekkig vasthield. Dus niet in de éérste plaats op paedagogische gronden, doch uit liefde voor het beginsel, de gelijke grondslag van onderwijs voor *allen*, weerde men elk secte-karakter van de school, door krachtens de wet alle leerstelling op godsdienstig gebied te verbieden; doch de school was allerminst daardoor *ongodsdienstig*. Onderwijs in de algemene christelijke beginselen moest wél gegeven, „doch hetzelfde moet niet vermengd worden met eenig dogmatisch leerstelsel.”

In de definitief geworden Schoolwet van 1806 werd dit vastgelegd. In de eerste tijden leverde dit geen ernstige moeilijkheden op. Het volk was toen nog vrijwel in zijn geheel gelovig, overwegend protestants christelijk. Het onderwijs behield dus een duidelijk christelijke strekking, doch zo, dat ook de relatief geringe niet-protestantse bevolking daarin bevrediging vond.

Zeer kenschetsend daarvoor is een missieve van 30 Mei 1806 uitgaande van den Secretaris van Staat en opgesteld door den Commissaris voor de Onderwijszaken, A. v. d. Ende, aan de diverse kerkgenootschappen. Ziehier een sprekend gedeelte:

„En schoon nu het Gouvernement zich vleit, dat de nieuwe schoolinrichting ook dit heilzaam gevolg zal teweeg brengen, dat allengskens op de scholen een behoorlijk en wel ingericht onderwijs in den Christelijken Godsdienst, voor zooverre deszelfs geschieds en zedekundig gedeelte betreft, zal kunnen worden ingevoerd en tot stand gebracht, zoo vermag het echter uit hoofde der tegenwoordige orde van zaken, nimmer van den schoolonderwijzer vorderen, of dezen opleggen, het geven van onderwijs in de leerstellige begrippen van bijzondere kerkgenootschappen.

Terwijl het Gouvernement om deze reden gemeend heeft dit onderwijs in het Leerstellige geheel en al van het schoolonderricht te moeten afscheiden, stelt het er desniettemin grooten prijs op, dat de schoolkinderen daarvan geenszins verstoken blijven, en het is diensgevolge, dat het, vertrouwend op uwe goede gezindheid ter bevordering zoo van deszelfs heilzame bedoelingen, als van de belangen der schooljeugd, tot uw kerkgenootschap behorende, geoordeeld heeft in dezen niets krachtdadigers te doen, dan zich te vervoegen bij de onderscheidene kerkgenootschappen dezer Republiek, en bij dezen speciaal u uit te noodigen, om het onderwijs der voornoemde Jeugd in uwe godsdienstige Leerbegrippen geheel en al voor uwe rekening te nemen, en ter bevordering daarvan door het vernieuwen of beramen van gepaste maatregelen te zorgen, dat het dezelve aan geene gelegenheid ontbreke, om door geregelde en wel ingelichte catechisatiën als anderszins daarin onderwijs te ontvangen, terwijl het mij voorts aangenaam zal zijn, om van het nemen, invoeren of vernieuwen van voorzeide maatregelen bericht te ontvangen.”

De „christelijke” strekking ging sterk, onder de invloed der maatregelen van v. d. Ende, vooral door middel van de voor- geschreven, door hem opgestelde, boekenlijst in de richting van de positief nederduits-hervormde beginselen, waarin natuurlijk de kiem lag voor de langzaam groeiende, verbit- terde strijd der katholieken na de vereniging met België, waar de schoolwet van toepassing werd verklaard.

De „schoolstrijd” is feitelijk begonnen, om in moderne stijl- vormen te spreken, als een worsteling van 't katholicisme, dat om zijn plaats onder de „schoolzon” vocht en het Calvi- nisme, dat het recht voor zich opeiste op historische gron- den zijn stempel op de school te drukken. Wie die strijd nauwkeurig uit de geschriften volgt uit de dagen na 1815 beseft eerst goed hoe toen voor zeer velen het beginsel der omwenteling als een echt nationaal belang gold: de school, uitsluitend onder de hoede der overheid en toegankelijk d.i. bruikbaar voor allen. Men vreesde niets zozeer alsdat enige kerk, welke ook, de suprematie zou verwerven over de school. Dáárom trachtte men aan de kerkelijke bezwaren zoveel mogelijk tegemoet te komen, opdat de school de nationale kon blijven.

Dato 27 Mei 1830 werd de eigenlijke neutraliteitsformule geboren met het K.B. toen o.a. daarin aan Ged. Staten werd opgedragen

„te waken, dat men zich in de openbare scholen van geen boek bediene, hetwelk iets bevatte strijdig met de maatschappelijke orde of de zeden, of wel dat aan de eene of andere der gezindheden, waartoe de kinderen behooren, aanstoot zoude kunnen geven.”

De lezer make het zich dus klaar, dat deze neutraliteits- eis niet steunde op paedagogische gronden; veeleer werd zij ge- voeld als een gebod der noodzakelijkheid om de school als de school voor allen te kunnen behouden.

Al het gehaspel was evenwel zeer verzwaaard, doordat de schoolwet niemand toeliet een school naar eigen inzicht in te richten, dan met uitdrukkelijke vergunning der overheid, welke die zelden gaf.

De geschetste vorm van de schoolstrijd nam steeds scherper vormen aan, totdat eindelijk in 1848 de vrijheid van onder- wijs te geven werd grondwettelijk vastgelegd en na veel ge- zwoeg de wet van 1857 de mogelijkheid opende om van de grondwettelijke vrijheid gebruik te maken.

Tegelijkertijd werd de z.g. neutraliteits- eis ook in de wet opgenomen, zoals zij er nog steeds in voorkomt, ongeveer in de boven omschreven vorm van 1830.

Het algemeen erkende karakter der formule was dus, kort uitgedrukt: „Niemand kwetsen”. De onderwijzer voldeed geheel aan de geest der wet, wanneer hij zich slechts bewoog op een terrein van wat alle in Nederland beleden godsdiensten gemeen hebben. Zo kon men nog in 1869 in een brochure van een streng christelijk onderwijzer lezen:

„Behalve al hetgeen wij noemden, waardoor de openbare school aan de opvoeding kon medewerken, zonder haar neutraal karakter te verliezen, kan zij zich nog bedienen van die geloofsovertuigingen, die alle kerkgenootschappen met elkander gemeen hebben.

De onderwijzer der openbare school kan nog altijd zonder eenige gezindte te kwetsen, spreken van dat Alziend Oog, dat door muren dringt en in het verborgene ziet; van vertrouwen op God als de hechtste steun in den strijd des levens en het onverdoofbare licht in een duistere toekomst.”

In datzelfde jaar schreef een liberaal man, Dr. Lamping, dat neutraliteit in het godsdienstige dus een relatief begrip is, afhankelijk van de stand der godsdienstwetenschappen.

In die zin werd ook door anderen geschreven en steeds nauwer werden de grenzen getrokken van het nog toelaatbare terrein. Het had met onderwijs eigenlijk niets te maken. Ook Mr. S. v. Houten verklaarde nog in 1889 in de Kamer, dat neutraliteit slechts een *politieke* eis is voor een staat, die aan alle burgers gelijke rechten toekent.

Als men deze ontwikkeling nagaat kan men beter begrijpen, dat Groen v. Prinsterer het ontwerp van 1857 kenmerkte als een „Verloochening van het christelijk karakter der Natie, prijsgegeven aan de roomschgezinden van al hetgeen de Protestantsche Christen als onmisbaar in de volksopvoeding waardeert.”

Jean Jaurès spreekt tot een Onderwijzers-Congres:

„Gij houdt in Uw handen de intelligentie en de ziel der kinderen; *Gij zijt verantwoordelijk voor het vaderland.* De kinderen, die U worden toevertrouwd, zullen niet slechts moeten leren een brief te schrijven en te ontcijferen, een opschrift te lezen op de hoek van een straat, een optelling en een vermenigvuldiging te maken. *Het zijn Franse kinderen, en ze moeten Frankrijk leren kennen, zijn aardrijkskunde en zijn geschiedenis: zijn lichaam en zijn ziel.* Zij zullen staatsburgers worden en moeten weten, wat een vrije democratie is, welke rechten de souvereiniteit der natie hun toevertrouwt. En tenslotte: ze zullen ook mensen zijn, en ze moeten weten, welke de wortel is van al onze ellendigheden: de zelfzucht in zijn veelvuldige vormen — maar ook, wat het beginsel is van onze waarde: *fierheid, gepaard aan bewogenheid.* Zij moeten zich langzamerhand in grote trekken gaan voorstellen: *het menselijk geslacht, zoals het langzamerhand de teugelloosheid der instincten gaat beheersen*, en zij moeten de voornaamste elementen leren opmerken van het wonderwerk, dat wij de beschaving noemen. Men moet hun de grootheid van het denken tonen; men moet hun de eerbied voor, de verering van de ziel bijbrengen door in hen wakker te roepen het gevoel der oneindigheid, dat onze vreugde is en ook onze kracht, want dáárdoor zullen wij zegepralen over het kwaad, de duisternis en de dood.”

(15 Januari 1888.)

HENDRIK LINDT:

Opera

en **massa**

Drie jaar geleden heette de opera on-Nederlands. Een Nederlandse opera was dientengevolge een onding. De opera in het algemeen verdiende overigens niet meer dan een minachtend schouderophalen. De kunstredacteur, die zich binnen het halve jaar driemaal met zulk een uitwas der muziek in zijn blad durfde bezighouden, was een maniak. Erger: een man zonder smaak.

Op het ogenblik schrijven de muzikredacteuren van alle dagbladen gewichtige artikelen over vocaaldramatische kunst. De eigen opera staat als een kostbaar geschenk boven aan het verlanglijstje van muzikaal Nederland. De conservatoria kunnen het niet meer zonder opera-klasse stellen. En drie achtenswaardige instellingen, — de Wagnervereniging, de Mij. tot Bevordering der Toonkunst en de Bond van Volksuniversiteiten —, hebben tezamen een „Nederlandse Operastichting” in het leven geroepen, die alle opera-belangstelling in de juiste banen zal hebben te leiden.

Vanwaar een zo plotselinge verandering in waardering? Een verklaring vindt alleen, wie het werkelijke muziekleven los kan denken van schijnbaar vertegenwoordigende meningsuitingen.

De massa, — „het publiek” zo men wil —, is al deze jaren zichzelf gebleven. Ze heeft weliswaar na meer dan één onberaden Nederlandse opera-poging reden gehad, zich bitter teleurgesteld te gevoelen. Ze is ook allengs (wie duidt het haar euvel?) argwanend geworden tegenover nieuwe pogingen. Maar ze heeft desondanks haar opera-verlangen niet prijsgegeven. En in afwachting van wat toch eens zou

moeten komen, heeft ze „ersatz” gezocht. Bij een Italiaanse opera van wisselvallige kwaliteit en bij de smaakbedervende narigheid van wat met een misleidend woord „opera-film” heet.

De massa pleegt haar opinies en gevoelens over kunst niet op schrift te stellen. De kleine groep daarentegen, die „muziekgeschiedenis schrijft”, bestaat uit vaklieden wier scheppende of herscheppende arbeid zich uiteraard richt op de naastbijgelegen mogelijkheden, — op: „de uitvoering” —, en wier sympathieën bewust of onbewust met die mogelijkheden verband houden.

Zo doet zich dan ook de merkwaardige omstandigheid voor, dat de pleidooien voor een Nederlandse opera, die men thans regelmatig in dagbladen en muziektijdschriften aantreft, in de eerste plaats bestemd zijn voor... de lieden „die het weten”. Nu het eindelijk zover is, dat de Nederlandse Operastichting haar eerste uitvoeringen voorbereidt, is het dan ook minder dan ooit noodzakelijk aan te tonen, welk belang de opera heeft voor de massa. Veel noodzakelijker daarentegen is het te wijzen op de betekenis, die de massa heeft voor de opera. Het is goed, deze verhoudingen zuiver te stellen in een periode, die waarschijnlijk voor geruime tijd over een Nederlandse opera-cultuur het oordeel zal vellen.

De nieuwe Nederlandse Operastichting, — ziedaar een verrassend feit uit onze jongste opera-historie —, verkeert in de verheugende omstandigheid, dat ze *economisch* niet mislukken kan. De stichting bindt zich namelijk niet aan een omvangrijk vast personeel en een omvangrijk repertoire. Veel minder denkt ze aan een gesloten reeks voorstellingen. Ze beweegt zich voorzichtig van gebeurtenis tot gebeurtenis en zal door geen vooropgesteld plan tot een tweede stap genoopt zijn, zolang de eerste niet met het gewenste succes is gezet.

Men zou geen Hollander zijn, als men zoveel bedachtzaamheid niet prees. Maar geen sterveling is zo onnozel te menen, dat wij ons een eigen opera-cultuur veroverd hebben, zolang onze „opera-stichting” haar voorstellingen druppelsgewijs op ons doet neerdalen. Daarom moet men hopen, dat de bedachtzaamheid niettemin de regelmaat tot gevolg zal hebben; daarom moet men de werkzaamheid althans ideëel op die regelmaat richten. Een vast repertoire en een behoorlijk aantal reprises moeten dus op den duur mogelijk blijken. Ze *zullen* alleen mogelijk blijken, wanneer de massa het wil, —

wanneer de tallozen, die een Nederlandse opera begeren, deze opera-stichting als de ware erkennen.

De opera is namelijk een zaak van de massa. Niet slechts in Nederland, maar overal waar een opera-cultuur wortel schoot. De Wagnervereniging, die voor de massa onbereikbaar bleef, gaf in ons land vele model-voorstellingen, maar vestigde daarmee zelfs na meer dan vijftig jaren geen opera-cultuur. Het zijn nu eenmaal de bovenste galerijen, die de levenskracht van een opera bepalen.

Men zou een zelfde stelling voor het toneel kunnen opwerpen. Die vraag is hier intussen niet aan de orde. Wat de opera betreft, levert ze alleen in ons land een twistpunt. Bij deskundigen *buiten* onze landsgrenzen is er geen verschil van mening over, dat een opera zonder massa ondenkbaar moet heten. Het is een fundamentele waarheid, waarvan de erkenning beslissend zal blijken ook voor Nederlands jongste opera-poging en daarmee voor de Nederlandse vocaal-dramatische kunst in de naaste toekomst.

De opera-praktijk elders laat in dit opzicht geen twijfel. Het is in „opera-landen” als Italië en Frankrijk niet anders dan bijvoorbeeld in Zwitserland (waar in het bijzonder Zürich een benijdenswaardige opera-opbloei beleeft) en Tsjechoslowakije. In de Verenigde Staten alleen waren het tot 1930 de millionairs, die het opera-leven in stand hielden. Toen de economische crisis kwam en zij „bezuinigen moesten”, keerden zij zich van hun dure loges af. De New Yorkse Metropolitan Opera kwam aan de rand van de ondergang. De bijna even beroemde opera van Chicago sloot haar poorten en zette heel haar kostbare import van Italiaanse belcanto-sterren op straat. Na een halve eeuw van magnatensteun heeft de Amerikaanse opera-cultuur nog maar een geringe voorsprong op de Nederlandse.

Het fabeltje, dat enig volk „de geaardheid” voor de opera zou missen, gelooft vrijwel niemand meer, sinds het in ons eigen land onhoudbaar bleek. Met evenveel recht zou men ons land (èn Amerika!) dan immers ook „de geaardheid” voor het *toneel* kunnen ontzeggen, waarvan de opera als dramatische kunst in zekere zin een gestyleerde variëteit is en waarmee ze gemeen heeft, dat haar primitiefste voortbrengselen al vele eeuwen geleden op markten en kermissen gemeengoed van de massa waren.

Maar er is méér. De Tsjechen bijvoorbeeld, die men sinds

„De bruiloft van Kloris en Roosje” volgens een aardige prent naar Cornelis Troost. Weinig Nederlanders weten, dat het jaarlijks in combinatie met Vondel's „Gysbreght van Aemstel” uitgevoerde zangspelletje een der oudste proeven van onze nationale vocaal-dramatische kunst is.

Smetana en Janacek tot de krachtigste spruiten van de Europese opera-stam rekent, kunnen met hun opera-cultuur niet zover in het verleden teruggrijpen als Nederland. Of heeft niet zelfs... Buiksloot op het einde van de zeventiende eeuw een permanente opera gehad? En heeft niet in die jaren Servaas de Koning de muziek gecomponeerd van een „boerenopera”, die hij „Vrijadje van Cloris en Roosje” noemde en die in het illustere gezelschap van Joost van den Vondel na drie-en-halve eeuw in ons opera-arme land nog onverflauwd repertoire houdt? Men kan in elk lexicon lezen, dat „La serva padrona” (de dienstmaagd als meesteres) van Giovanni Battista Pergolesi de oudste opera is, die zich tot in onze dagen heeft gehandhaafd. Het werk beleefde zijn première te Napels in 1733. Zouden wij niet, in stede van aan onze opera-geaardheid te twijfelen, het bezit van de oudste repertoire-houdende opera (ze moge dan van primitieve hoedanigheden zijn) voor ons opeisen? Want Servaas de Koning's „boerenopera” ging in 1688 voor het eerst over de planken.

En het was de enige Nederlandse opera niet. Wij weten bij

voorbeeld van een opera „Triomferende min”, in 1680 door Hacquart bij de vrede van Nijmegen gecomponeerd op een libretto van Dirk Buysero, — van „Orpheus' hellevaart om Euridice” en „Amaryllis” geschreven door Abraham Alewyn, — van opera's van David Lingelbach, Govert Bidloo, Joan Schenk en andere nu vergeten Nederlandse componisten. Zó zat de vocaaldramatische kunst den Nederlander ook toen al in het bloed.

Zouden al die werken geschreven en uitgevoerd zijn, als ze bij de massa geen weerklank hadden gevonden? En dan: in 1645 riep Mazarin de eerste opera-troep uit Italië (het geboorteland van het muziekdrama) naar Parijs.. Mazarin geldt als bijzonder vóórljik in zijn opera-belangstelling. Dertig jaar later is de opera ook in het zoveel noordelijker gelegen Nederland al een bekende en gewaardeerde kunst-vorm. Waar blijft tegenover deze feiten de stelling, dat de Nederlander „geen opera-bloed” heeft en dat de opera hier niet thuishoort en niet bloeien kan?

De band tussen opera en massa stelt verplichtingen, analoog aan die in het algemeen uit de band tussen kunst en publiek voortvloeien. Vooreerst verplichtingen van de massa jegens de kunst, — verplichtingen, die althans in theorie bekend zijn en waarvan hier bij uitzondering niet verder zal worden gesproken. In de tweede plaats verplichtingen van de kunst (in feite: van het collectief harer vertegenwoordigers) jegens de massa.

Om ons tot de opera te bepalen: wanneer deze kunstvorm inderdaad door aard en traditie deel der massa is, zal men niet straffeloos het contact tussen opera en massa kunnen verbreken. Sterker gezegd: er is een ideële reden, die de opera verplicht, zich naar de massa te richten.

Dit betekent niet het uitroepen van de dictatuur van het proletariaat over de kunst. Maar evenmin ligt hier een academische vraag, die voor discussie vatbaar is. Hier is een zaak, die met de zekerheid van het lot haar rechten eist en die men niet eenvoudigweg in ons toekomstige opera-bedrijf naar de afdeling „exploitatie” kan verwijzen, maar die om haar ideële zijde juist nù de kunstenaars en organisatoren tot bezinning verplicht.

Wie de band tussen opera en massa niet wenst te zien of wie haar minacht, zal (dat is de zakelijke zijde) de opera

materiëel vervreemden van de onmisbare component en haar in de praktijk de levenskracht benemen. Maar ook: wie de historische rechten van den toehoorder en daarmee het bestaan van de twee-eenheid opera-en-massa ontkent, miskent (en dat is de ideële kant!) in de opera zowel haar innerlijke betekenis als haar hogere zin en staat er schuldig aan, wanneer ze als *kunst* tekort komt.

Ieder kunst-genre draagt nu eenmaal, gelijk de slak haar huis, met de kenmerken van haar eigen aesthetiek ook haar eigen publiek mee. In de muziek kent men vormen, die zich tot enkelen richten en een intieme sfeer vragen (zoals de kamermuziek), — men kent ook vormen die (zoals de opera) het reageren van een massaal publiek behoeven. Waarbij het noodzakelijk is aan te tekenen, dat de omvang der gebruikte instrumentale en vocale middelen veeleer gevolg dan oorzaak is. Want men kan geen kamermuziek tot massakunst maken door bijvoorbeeld het aantal instrumenten te vertienvoudigen. Evenmin was de opera er eertijds minder massakunst om, toen zij beoefend werd met een orkest, dat in omvang een hedendaags strijke niet te boven ging.

Er zou geen aanleiding bestaan tot een zo uitvoerig betoog voor de erkenning van de band tussen opera en massa, wanneer ingewijden geen ernstige reden hadden te veronderstellen, dat men haar in de naastbije toekomst inderdaad zal geringschatten of wellicht geheel voorbijzien. En ons opera-verleden is al van zoveel rampspoed vervuld, dat het dubbel zaak is, nieuwe ontgoocheling te verhoeden.

Ook zonder in de aesthetiek van de opera door te dringen, kan men uit de verbondenheid van opera en massa gemakkelijk twee stellingen ontwikkelen. De eerste betreft de taal, waarin de opera-voorstellingen zullen moeten worden gegeven. De tweede omlijnt in grote trekken het repertoire, waarop een nationaal opera-instituut zich te richten heeft. De argeloze buitenstaander is wellicht geneigd, van een *Nederlandse* opera geen andere verwachting te koesteren, dan dat zij zich bedienen zal van de Nederlandse taal. En wanneer die argeloze buitenstaander een nationaal voelend en een in kunstzaken onbedreven mens is, zal hij wellicht bovendien de verwachting koesteren, dat een bijzondere belangstelling bij de Nederlandse opera-instelling uit zal gaan naar Nederlandse werken.

Die *zijn* er namelijk en de opgelaaide opera-belangstelling bevordert de voorspoedige groei van heel wat nieuws. Onze Nederlandse componisten werken in alle stilte en in alle bescheidenheid. Zij praten niet over dingen, die nog niet voltooid zijn. Het zijn dan ook eigenlijk alleen maar... geruchten, die er op wijzen, hoe de verhoogde belangstelling voor de Nederlandse opera zich op het ogenblik ook uitwerkt in de arbeid van de scheppende kunstenaars. Volgens die geruchten zijn op het ogenblik diverse „koppels” in een soort muziekdramatische zesdaagse verwickeld: Henk Badings zou aan een opera schrijven in samenwerking met Jan Engelman, Willem Pijper zou met S. Vestdijk, Guillaume Landré met Anthonie Donker en Jan van Gilse met Hendrik Lindt aan het werk zijn.

Bedriegen de voortekenen niet, dan is er intussen reden om aan te nemen, dat de *Nederlandse Operastichting* ons voorhands opera-voorstellingen gaat aanbieden in het Frans, in het Duits en in krom uitgesproken Italiaans. Wie weet zelfs in het Engels; alleen *niet* in het Nederlands. Dat alles zal gebeuren met de (op zichzelf juiste!) overweging, dat een kunstwerk schade lijdt door het vertalen van zijn tekst, — dat het vertalen van een muziekdramatisch werk een zeer moeilijke zaak is, — en dat de vertalingen, waaraan een vorige periode in de Nederlandse opera-historie het aanzijn schonk, niet anders dan belachelijk mogen heten.

Het is waar: ook de beste vertaling zal schade doen aan de literaire en muzikale kwaliteiten van het origineel. Maar hoeveel schade lijdt een kunstwerk, dat in het geheel niet —, of nauwelijks begrepen wordt? En wie verwacht van de massa (let wel: deze massa is het publiek, waarop de Nederlandse Operastichting zich te richten heeft), dat ze een opera in een vreemde taal volgen en begrijpen zal?

De bezwaren zijn al eens „weerlegd”: de massa trekt toch ook jaar-in jaar-uit naar de Italiaanse opera en men zal haar overigens een handleiding verstrekken, met een overzicht van de toneelgebeurtenissen. Als het vraagstuk werkelijk eens zó eenvoudig op te lossen was!

De massa echter, die de Italiaanse opera bezoekt, heeft bij de leiding van die instelling de kwade naam, dat zij weg-blijft zodra een niet algemeen bekend werk op de planken komt. Ze bepaalt zich tot een repertoire van een half dozijn werken der oudere school, waar vaak het strikt muzikale zwaarder weegt dan het dramatische element, — waarvan ze bovendien iedere noot en elke toneel-situatie kent en waar-

van ze de vertaling dus als het ware in zich omdraagt. Deze „weerlegging” is dan ook veeleer een bewijs voor onze stelling. De massa wenst wel degelijk te weten, wat het toneelgebeuren te betekenen heeft. Zij verliest alle belangstelling, zodra er geen gelegenheid is voor begrijpen van alle details. Een handleiding? Die kan grote lijnen aanduiden, maar nooit het dramatisch conflict van moment tot moment volgen. De tekst van een reeks liederen of zelfs van een oratorium kan men in het programma afdrukken met een vertaling ernaast. Een opera vraagt van het oog, dat het zich op het toneel richten zal en niet op het tekstboekje. Nog daargelaten, dat wij onze schouwburgzalen in het donker plegen te hullen tijdens een voorstelling.

Bij dit alles blijft er weinig over van de vermeende artistieke voordelen der oorspronkelijke taal. Wil men dan het repertoire van onze lang-verbeide Nederlandse opera houden in de platgetreden paden, waar sinds lang de Opera Italiana verdienstelijke schreden zet? Of denkt men zich die Nederlandse opera misschien voor dezelfde elite, waarvoor de Wagnervereniging haar modelvoorstellingen geeft? Zulk een doublure zou uit een oogpunt van exploitatie een dodelijke vergissing zijn en daarbij een schromelijk onrecht jegens de massa.

Het moderne muziekdrama staat ver van de primadonnaopera uit het begin der negentiende eeuw, waar men zich met lege cololaturen en zoete melodieën tevreden stelde. In de moderne opera is het dramatische element primair, zogoed als dat bij het toneel het geval is. De moderne opera is muziekdrama, geen gecostumeerd concert. Daarom is het nodig, dat ieder woord zijn doel treffen kan. Wie zou een Nederlands *toneel*, dat slechts stukken in het Frans en Engels speelde, „omdat een vertaling altijd bij het origineel achterstaat”, niet een aanfluiting vinden?

De Nederlandse *opera* zit helaas met de erfenis van vele jammerlijke opera-vertalingen uit de tijd, toen Van der Linden, De Groot en Koopman hun opera-pogingen ondernamen en zagen mislukken. Maar het is toch niet nodig, die *slechte* vertalingen te gebruiken! Men zal hebben te zorgen voor nieuwe. Het verschil met vroeger zal alleen moeten zijn, dat men het precaire vertaalwerk ditmaal niet overlaat aan een musicus, die de Nederlandse taal niet beheerst. Men zal het evenmin mogen toevertrouwen aan een dichter, die in muzikale wetten vreemd is. Men zal hebben te zorgen voor een vertaler, die taal en muziek hanteren kan. En zelfs in

ons opera-arme land zal men zulk een wondermens kunnen vinden. Voorstellingen in de oorspronkelijke taal zullen zich dan, gelijk totdusverre, als model-voorstellingen (en waar-schijnlijk met alle onmisbare gala-aankleefselen) blijven rich-ten tot een kleine kring van bijzonder geïnteresseerden.

Wie zich realiseert, welke bezwaren het taal-probleem al bij het gangbare repertoire oproept, krijgt héél sombere voor-gevoelens als bovendien nog onze Nederlandse *toonkunst* in het geding wordt gebracht. Toch, het hoge woord moet er uit: zonder onze moderne Nederlandse componisten is geen Nederlandse opera-cultuur te vestigen.

De historie elders laat het op dit punt niet aan lessen ont-breken. In de eeuwen, dat Duitsland, Tsjechoslowakije en Rusland zich met import (vrijwel geheel uit Italië) verge-noegden, bleef elk spoor van een eigen opera-cultuur in die landen uit. Op die eigen opera-cultuur had Duitsland te wachten, tot Carl Maria von Weber het Duitse volkskarakter trof met zijn „Freischütz”. De Tsjechische opera-geschie-denis begint in feite met het moment, waarop Bedrich Smetana met zijn „Prodaná Nevêsta” (verkochte bruid) de ziel van het Tsjechische volk met Tsjechische muziek en een Tsjechisch onderwerp beroerde. Het begin van de Rus-sische opera is tegelijk het begin van de Russische muziek in het algemeen: Glinka's opera „Een leven voor den tsaar”, — zó Russisch in tekst en muziek, dat zelfs het Sowjet-bewind deze meer dan honderd jaar oude lijf-opera der tsaren onlangs (voor het eerst sinds 1917) weer voor de dag heeft gehaald en met weglating van de figuur van den tsaar als „Iwan Soessanin” ten tonele gebracht.

Hoe spreekt ook uit dit alles telkens en telkens weer het aandeel van het volk in de opera-historie! De geschiedenis van de opera loopt nu eenmaal niet over gala-voorstellingen voor luttele uitverkorenen-in-avondtoilet. Die kunnen een incidenteel succes bewerken. De massa echter is de leven-wekkende factor. Wie aan de oude opera-historie in dit opzicht niet bewijs genoeg heeft, kan er ook de briefwisse-ling tussen Richard Strauss en Hugo von Hofmannsthal nog eens op naslaan.

Amerika levert voorlopig de laatste schakel in de geschie-denis van een nationale opera. Geen land ter wereld heeft ooit zulke sommen uitgelegd om zich „de grootste en de

beste opera ter wereld" te kopen als de Verenigde Staten. Geen land heeft op den duur van zijn aankoop zó weinig plezier gehad. Al die import, — eerst uit Italië, later uit Duitsland, — heeft Amerika geen opera-cultuur kunnen verschaffen.

Enkele maanden geleden heeft Amerika's opera-historie een onverwachte, maar daarom niet minder onvermijdelijke wending genomen met het optreden van „The American Lyric Theatre Inc.", algemeen aangeduid als... volks-opera. Nu de import door multi-millionnaires heeft gefaald, komt men (de geschiedenis herhaalt zich) ook hier tot de conclusie, dat de opera een zaak van de massa is. En men richt zich nu tot het Amerikaanse volk, dat tot dusverre evenzeer als het Nederlandse in de reuk stond, „geen opera-bloed" te bezitten.

Nog merkwaardiger intussen is de weg, die deze nieuwe Amerikaanse opera-instelling inslaat met betrekking tot het repertoire. Over voorstellingen in een vreemde taal wordt natuurlijk niet eens gesproken. De eigen taal is de enige, die in aanmerking komt. Maar men gaat veel verder: men vermijdt ieder werk van vreemde herkomst en daarmee het standaard-repertoire. De werken, waarmee het American Lyric Theatre zijn loopbaan begint, zijn nieuwe Amerikaanse composities van een karakter, dat al evenzeer als de zakelijke opzet van de onderneming een band zoekt te leggen met de massa.

Voorlopig heeft men twee van zulke werken. De eerste is „The devil and Daniel Webster", met als ondertitel: „an American folk opera." Douglas Moore is de componist en Stephen Vincent, die zelf zijn merkwaardige verhaal voor het opera-toneel bewerkte, schreef het libretto. De tweede opera duidt men aan als „Musical romance on the melodies of Stephen Foster" en de titel is ontleend aan een der populairste van Foster's liederen, „Susanna, don't you cry." Sarah Newmeyer schreef er het libretto voor en het muzikale kader, waarin de melodieën van Foster zijn opgenomen, stamt van Clarence Loomis, een componist, die in Europa onbekend is, maar die in Amerika naam verwierf met zijn opera „Yolanda of Cyprus."

De keuze van Foster en zijn muziek als uitgangspunt voor een „volksopera" is geen toevallige. Stephen Foster, de componist van liederen als „My old Kentucky home" en „Old black Joe", is in elke noot van zijn niet te onderschatten oeuvre verbonden met de folklore van den Amerikaan-

sen neger: met negro-spirituals en plantage-liederen. Het grijpen naar die folklore ook voor de opera wijst op een streven tot activeren van de massa door democratiseren van de kunst. De leiders van het American Lyric Theatre verklaren nadrukkelijk, zich hier te hebben willen spiegelen aan de opera-ervaringen in het oude Europa, waar immers lang geleden de Franse opera ook een nieuwe toekomst kreeg door de verjongende invloed van de „opera-comique”, — waar voorts de Duitse opera werd ingeleid door het luchtige zangspel en waar een bloeiend opera-leven als het Tsjechische mogelijk werd door een kleurig muzikaal blijspel in de volkstoos.

Hoe zal het in ons eigen land gaan? Hebben wij ons hier iets van al die ervaringen ten nutte gemaakt? Of zal voor de Nederlandse Operastichting dezelfde stelling opgeld goed, die de Wagnervereniging met haar exclusieve publiek al als onweerlegbaar heeft aanvaard: „dat men hier geen Nederlandse werken wenst”? Het zou niet eens zo héél verrassend zijn. Want in het groeiproces van ons nationale gevoel vertoont de afdeling kunst nu eenmaal hevige symptomen van rachitis!

De ontwikkeling der internationale gebeurtenissen kan niet zonder invloed blijven op de toekomst van onze vocaal-dramatische kunst. De opgedrongen concentratie van nationale *krachten* moet daarbij uiteindelijk het nationale *karakter* wel automatisch versterken. Sneller en nadrukkelijker dan na de oorlogsuitbarsting in 1914 heeft de gemartelde mensheid ditmaal overal verlangd, dat de kunst zou doorgaan. De kunst zal doorgaan. En daarom behouden voorgaande regelen hun geldigheid, al werden ze ook vóór de oorlog van September 1939 geschreven. Het is het voorrecht van een tijdschrift-artikel, dat het een beroep kan doen op rustige bezinning, waar de felle actualiteit van het dagblad onbedoeld de indruk wekken zou van onredelijke agressiviteit.

Door het oorlogsgerucht zijn vele verbintenissen, die onze opera-stichting in haar korte leven aanging, op losse schroeven komen te staan. De daaruit voortvloeiende moeilijkheden mag men niet onderschatten. Maar ze zullen niet fataal behoeven te worden, wanneer de kern van alle opera-leven niet uit het oog verloren wordt: het contact opera en massa.

Een

belangrijk rapport

DOOR Ir. H. VOS

Onderzoek naar de „blijvende” werkloosheid en haar bestrijding

Het rapport van de Commissie uit de Hoge Raad van Arbeid, waarvan de titel hierboven staat, heeft in drieërlei opzicht een grote betekenis. Ten eerste door het vele *feitenmateriaal*, dat is verzameld, ten tweede door de *wijze van bewerking* van dit materiaal, en ten derde door de *conclusies*, die uit de gegevens na de bewerking zijn getrokken. Men kan het ook anders formuleren; het rapport heeft een *statistische*, een *wetenschappelijke* en een *politieke* betekenis.

De statistische betekenis. Van hoe groot belang het verzamelen van feitenmateriaal is, behoeft wel niet te worden toegelicht. Wie enkel economische *theorie* wil bedrijven kan met schone schoolvoorbeelden volstaan, die meestal met de werkelijkheid in strijd zijn; wie economische *politiek* wil voeren, en het is de bedoeling van het rapport richtlijnen daarvoor aan te geven, moet van de maatschappelijke werkelijkheid uitgaan. En bij het voeren van een moderne economische politiek komt het er niet slechts op aan te bepalen welke *soort* van maatregelen moeten worden genomen, maar evenzeer in welke *omvang* ze moeten worden genomen. Wij betogen dikwijls, dat door openbare werken een goede invloed op de werkgelegenheid kan worden uitgeoefend. Men heeft het recht ons te vragen in welke omvang wij de openbare werken wensen, en van welke omvang naar onze berekening de gevolgen zullen zijn. De werkgevers verkondigen dikwijls de stelling, dat loonsverlaging uitkomst zal brengen. Men heeft alweer het recht te vragen *hoe groot* in bepaalde omstandigheden de toeneming van de werkgelegenheid zal zijn bij een gegeven loonsverlaging. Een ander veelomstreden punt: hoe werkt de *rationalisatie* in op de werkgelegenheid? Niet of

men aan de rationalisatie invloed moet toekennen is de hoofdzaak, maar *welke* invloed, naar omvang en richting. Het beantwoorden van deze soort van vragen is niet mogelijk zonder uitvoerige gegevens te bezitten als grondslag voor de berekeningen. En in het rapport van de Hoge Raad van Arbeid wordt die grondslag gelegd. Vooral op één gebied is een ontzaggelijke hoeveelheid nieuw en belangrijk materiaal verzameld: n.l. t.o.v. de *arbeidsproductiviteit*, welke een weerspiegeling is van de rationalisatie. De „bijlage” II van het rapport, met een omvang van meer dan 120 bladzijden, verschaft een inzicht in de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit (dat is de hoeveelheid afgeleverde producten per arbeider per uur of per jaar) van een groot aantal belangrijke industrieën.

Wij achten de uitkomsten van dit onderzoek van zeer groot belang. Daarom volgt hier de samenvatting, welke in het rapport zelf te vinden is op pag. 21, waarbij echter de bedrijven in een andere volgorde zijn gerangschikt.

Stijging der arbeidsproductiviteit in Nederlandse bedrijven.

<i>Bedrijfstak:</i>	Gem. jaarl. stijging der arbeids- productiviteit 1929 = 100	<i>Bedrijfstak:</i>	Gem. jaarl. stijging der arbeids- productiviteit 1929 = 100
<i>Energiebedrijven:</i>		<i>Textielindustrie e.a.:</i>	
Kolenmijnbouw	6,3	Katoenspinnerij	0,6
Veenderij	0,2	Katoenweverij	0,5
Electriciteitsbedrijven	5,0	Katoenweverij en gecombi-	
Gasfabrieken	2,5	neerde bedrijven	1,3
<i>Bouwbedrijf e.a.:</i>		Wolnijverheid	3,9
Baksteennijverheid	2,4	Tricotage	0,9
Kalkzandsteenfabrieken	5,8	Overhemdenfabrieken	0,3
Timmer- en kistenfabrieken..	1,9	Overige confectieindustrie ..	3,6
Woningbouw	0,0	<i>Voedings- en genotmiddelen:</i>	
<i>Metaalindustrie:</i>		Akkerbouw in zeekeleigebie-	
Machinefabrieken	1,7	den	3,3
Constructiewerkplaatsen	2,8	Meelfabrieken	3,4
Vervaardiging casco's van		Broodfabrieken	0,8
schepen	3,8	Koek- en biscuitfabrieken ..	2,9
Rijwielfabrieken	4,7	Chocoladefabrieken	0,3
<i>Chemische Industrie:</i>		Sigarenfabrieken	2,5
Chemische fabrieken	4,0	<i>Drukkerij:</i>	
Zeeppabrieken	1,0	Couranten-zetterij	1,7
Olieslagerijen	5,3	Couranten-drukkerij	1,2
Papierfabrieken	3,2	<i>Vervoer:</i>	
<i>Leerindustrie:</i>		Havenbedrijven Rotterdam ..	6,8
Productie van zoolleer	1,0	Havenbedrijven Amsterdam ..	3,5
Productie van overleder	2,7	Nederl. Spoorwegen	3,5
Schoenfabrieken	2,2		

In het rapport volgt hierop de volgende passage:

„Een gemiddeld stijgingspercentage van 3 oefent een belangrijke invloed op de werkgelegenheid uit. Neemt men n.l. dit percentage voor de periode 1929—1939 (een periode van 10 jaar) voor de industrie aan, dan betekent dit, dat eenzelfde hoeveelheid werk, waarvoor in 1929 100

arbeiders nodig waren, thans door $\frac{100}{100+10 \times 3} = 77$ arbeiders verricht wordt.”

Wij leggen in deze passage de nadruk op: *eenzelfde hoeveelheid* werk. Het belangrijke effect toch immers van de rationalisatie is en blijft de *mogelijkheid met eenzelfde hoeveelheid mensen* méér werk te verzetten, d.w.z. tot een gemiddeld grotere welvaart te komen. In het rapport wordt echter mede aangegeven, dat de daarvoor benodigde extra werkgelegenheid *niet automatisch* ontstaat in de „vrije” kapitalistische maatschappij. Om de benodigde extra werkgelegenheid te scheppen is juist een economische politiek nodig, die samengevat kan worden in het begrip „industrialisatie”.

Wij hebben enige critiek op de cijfers, zoals ze in de tabel zijn aangegeven, en juist omdat wij verwachtten, dat deze cijfers klassiek zullen worden, daar het verzamelde materiaal zo uitermate belangrijk is, willen wij deze critiek niet verzwijgen. Zij betreft niet de gegevens als zodanig, maar de bewerking ervan, die tenslotte het resultaat voor de tabel levert.

Misschien is het bezwaar het best aan een voorbeeld duidelijk te maken. Het hoogste percentage van de stijging van de arbeidsproductiviteit vertoont het Rotterdamse havenbedrijf. Wanneer vroeger een boot gelost werd zonder gebruik van hefwerktuigen en thans *met* behulp van kranen, dan heeft men hier het meest markante voorbeeld van een *mechanisatie*, die leidde tot een zeer sterke stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar... in de cijfers wordt er geen rekening mede gehouden, dat voor het fabriceren en voor het later vervangen van de kranen ook menselijke arbeid nodig is. Nu kan men in het rapport de opmerking vinden, dat er oog gerationaliseerd kan worden (en wordt) *zonder* dat dit zogenaamde „vaste kapitaal” toeneemt: betere werkmethoden e.d. Ook zijn er uitvindingen, die kapitaalbesparend werken. Doch o.i. gaat nog altijd een groot deel van de technische vooruitgang gepaard met *groter* kapitaalinvestering, met *verhoging* van de vaste lasten. Voor het tijdvak van

1870—1910 voor Engeland geeft b.v. Prof. Tinbergen in zijn nota (bijlage III) aan, (pag. 217 van het rapport):

„De hoeveelheid kapitaal per eenheid product is in de periode 1870—1910 met pl.m. 60 pCt. toegenomen.”

en verderop:

„Het aandeel van de afschrijvingen is volgens onze ruwe schatting met 50 pCt. vermeerderd, en bedroeg in 1910 11 pCt.”

Het was o.i. belangrijk geweest om bij de gehouden enquête ook de vraag te stellen van de kapitaalintensiteit aan het begin en het einde van de onderzochte periode. Want slechts door een onderzoek kan worden aangewezen of inderdaad de „kapitaalbesparende” uitvindingen op zijn gaan wegen tegen de „kapitaaleisende”.

Intussen is het kennen van dit onderdeel meer van belang voor het inzicht in de *algemene* gevolgen van de rationalisatie, dan in dat van de *bijzondere* gevolgen voor de betreffende bedrijfstak. Het helpt de Rotterdamse havenarbeiders — hen, die het nu zijn — weinig of er al werkgelegenheid ontstaat bij Stork in Haarlem. Daarentegen kan het voor de *jongeren*, die nog in het productieproces moeten worden opgenomen, wel belangrijk zijn. De cijfers uit de tabel mag men dus *wel* als *bedrijfstakcijfers* hanteren; tegen de algemene conclusie, die er uit volgde moet het bezwaar blijven gericht.

Voorzichtig zal men bij het hanteren der bedrijfstakcijfers echter moeten blijven. Zonder dat men de eerste gegevens, waaruit de cijfers zijn berekend, nog heeft nagegaan, mag men de tabel voor een bepaald geval niet toepassen. Zonder hierop diep in te gaan, mag wel worden aangewezen, dat de noodzaak tot voorzichtigheid het sterkste spreekt, wanneer men de gegevens over *de landbouw* nog eens doorwerkt. Daar is o.i. te veel uit het oog verloren, dat *ontslag* van arbeiders (ook zonder dat van enige rationalisatie sprake is) door de andere verhoudingen, geheel andere effecten oplevert dan ontslag van eenzelfde percentage arbeiders in de industrie. De bodem is ten dele een *zelf producerende* factor. Men krijgt daardoor in de crisis een *schijnbare* verhoging van de arbeidsproductiviteit, die *niet* een gevolg is (althans slechts ten dele) van de rationalisatie. En het is feitelijk de laatste, die men in het rapport wil benaderen.

Even belangrijk als het verzamelde materiaal in de bijlage omtrent de arbeidsproductiviteit, achten wij dat omtrent

„De invloed van het prijsniveau op de uitvoer”. (Bijlage IV p. 231—262). Voor een aantal artikelen (boter en kaas op de Engelse markt, steenkolen voor België, katoenen manufacturen voor Nederlands Indië, en voor de bloembollenexport in het algemeen) worden in deze bijlage de gegevens bijeengebracht, waaruit men kan afleiden hoeveel de export zal toenemen als de prijs daalt. Het behoeft geen betoog, dat het kunnen geven van een antwoord op zulk een vraag, van eminent belang is voor de te volgen handelspolitiek en voor het berekenen van het mogelijk effect van een monetaire politiek.

Hiermee komen we echter reeds op het gebied van de wetenschappelijke en op dat van de politieke betekenis van het rapport.

De *wetenschappelijke* betekenis. Zien wij het goed, dan ligt deze vooral in de bijlagen III van de hand van Prof. Tinbergen, en in de reeds genoemde bijlage IV, van de heren Derksen en Rombouts. Aan de bijlagen V¹⁾ en VI²⁾ kunnen wij geen bijzondere betekenis toekennen. Op de wijze van berekening in deze bijlagen is gegronde critiek uit te oefenen. Wij zullen dit nalaten. Bijlage VII over Bevolkingsvermeerdering en werkloosheid is belangrijk vooral in één opzicht: het hier verschaftte inzicht in dit probleem kan mede helpen een einde te maken aan de legende, dat bevolkingsvermeerdering werkloosheid moet betekenen. Ziehier een zin uit de conclusies van deze nota: „De welvaart wordt in de eerste plaats bepaald door de natuurlijke hulpbronnen van het land, het aanwezige productie-apparaat en de gevoerde economische politiek en *hangt binnen wijde grenzen vermoedelijk slechts weinig van de bevolkingsgrootte af.*” (Pag. 280 van het rapport). Voor het bewijs van deze stelling wordt mede verwezen naar de nota Tinbergen.

Voordat we over die laatste nota iets zeggen, nog een enkel woord over de nota Derksen-Rombouts, betreffende de invloed van het prijspeil op de uitvoer.

Bij de verschillende gevallen, die worden onderzocht is er één van „eenvoudige” aard, n.l. dat betreffende de export van bloembollen. Hier is Nederland *de* exporteur, welhaast de enige exporteur, en men kan dus — als men wil — *zelf-*

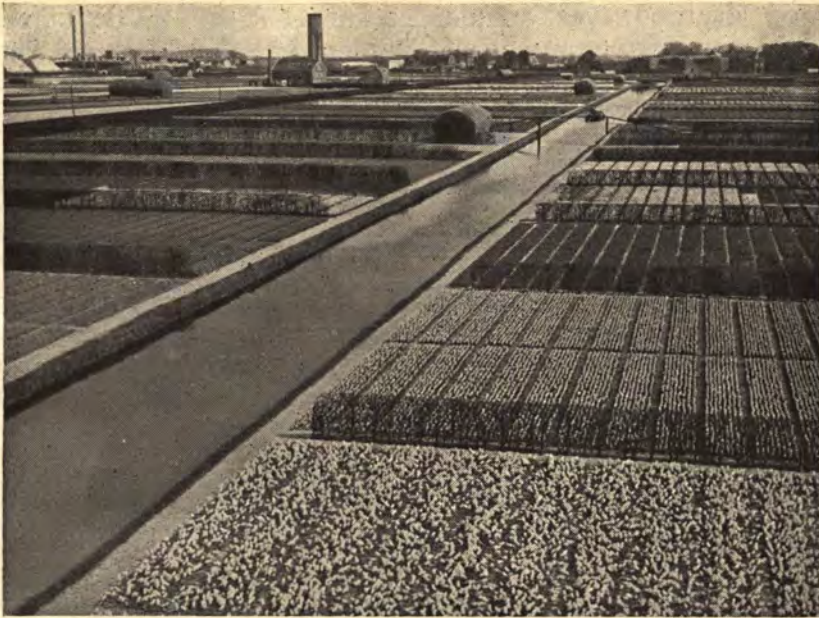
¹⁾ Bijlage V. Schatting van het aantal openvallende plaatsen bij ontslag van alle gewone arbeiders van 60 jaar en ouder, alsmede van de aan deze maatregel verbonden kosten.

²⁾ Bijlage VI. Schatting van het aantal openvallende plaatsen bij verhoging van de leeftijd, waar beneden kinderarbeid verboden is, tot 16 jaar, alsmede van de aan deze maatregel verbonden kosten.

standig de prijs veranderen. Bij een veranderende prijs kan men dan de invloed daarvan op het exportkwantum nagaan. Wie de cijferreeksen over een aantal jaren nakijkt, zal echter niet spoedig een verband ontdekken, nog minder een bepaald *in cijfers uit te drukken verband* kunnen aangeven. Hiervoor is een berekeningsmethode nodig, waarbij behalve met de prijs, ook rekening wordt gehouden met de inkomensstoestand (de „koopkracht”) in de landen waarheen wordt geëxporteerd.

Omdat het hier uitvoer betreft vanuit één land, gaat het rekenen betrekkelijk eenvoudig. Toch is het resultaat typerend. Twee dingen vallen op. Ten eerste, dat voor *hyacinthen* een dubbel zo sterke afhankelijkheid bestaat van de prijs als voor de groep „tulpen en overige bollen”. Indien men de prijs verlaagt met 10% (al het overige gelijkblijvend) zal de uitvoer bij *hyacinthen* stijgen met 10%, bij tulpen slechts met 5%. Wil men met exportpremies werken, dan zullen zij dus eerder (en beter!) effect hebben bij *hyacinthen*! Doch wil men met exportpremies werken? Ziedaar een andere vraag. Als uit de cijfers volgt, dat 10% prijsverlaging 10% meer export betekent, dan zeggen zij ook, dat na de prijsverlaging de *totale opbrengst* van de *hyacinthenbollen* ongeveer *even groot* zal zijn, maar dat wil zeggen, dat men — om nationaal te blijven — even goed de bollen kan *vernietigen* als door middel van een prijsverlaging *uitvoeren*! Bij tulpen kan men ze zelfs beter vernietigen dan uitvoeren! Ziehier een proef op de som voor de in de crisis gevolgde vernietigingspolitiek. . . .

De methode, toegepast voor het ene artikel met een Nederlandse wereldexport, is ook — met de nodige wiskundige complicaties — toe te passen in andere gevallen. Boter en kaas, katoentjes en steenkool — een serie dus van de belangrijkste Nederlandse export-artikelen — worden behandeld. Uit de cijfers wordt door de bewerkingsmethode op deze wijze een resultaat verkregen, dat anders niet te verkrijgen is. De algemene uitkomst luidt, dat een prijsdaling van 1% een exporttoename van ongeveer 1 à 2% bewerkstelligt (bij overigens gelijkblijvende omstandigheden!) of dat omgekeerd een algemene exporttoename van 1 à 2% slechts te bereiken is door een algemene prijsdaling. „Al het overige gelijkblijvend” d.w.z. dat de landen waarheen wij uitvoeren niet intussen hetzij „uit zich zelf”, hetzij als „represaille”, tegenmaatregelen nemen, bestaande uit invoerverboden, invoerbeperking, invoerrechten, exportpremies, valutawijziging!

Voor ons is de methode het meest waardevol, waar zij toegepast wordt op bepaalde *concrete* gevallen. Zij is daar ook het meest nauwkeurig.

Van de eenvoudige en meer-*ingewikkelde* gevallen in de bijlage betreffende de uitvoer naar het schema Tinbergen in bijlage III, welke heet „arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid”, maar die beter kon worden genoemd met de titel van het aanhangsel bij deze bijlage: „*Berekeningen betreffende de samenhang tussen de werkgelegenheid en haar bepalende factoren*” is nog een hele sprong.

Tinbergen stelt in deze nota een schema op van een hele serie van vergelijkingen, waardoor men, indien een aantal hoofdgegevens bekend is, kan berekenen hoe de arbeidsproductiviteit, de lonen, de uitvoer, de openbare werken enz. inwerken op de arbeidsgelegenheid in het land. Dit schema omvat het *gehele economische gebeuren* van het land.

Dit is de verdienste ervan: uit de stoutmoedige poging om het economische leven in zulk een stelsel van vergelijkingen samen te vatten, kunnen vele conclusies worden afgeleid. Doch dit is ook het gevaar ervan: de gebreken in het grondmateriaal (de statistische gegevens zijn bij lange na niet compleet) werken door in de uitkomsten, en de conclusies

zijn daardoor veel minder „zeker” dan zij in de cijfers schijnen. In verantwoorde handen kan het systeem Tinbergen goede resultaten afwerpen, indien de toepasser zich bewust blijft van de beperktheid (juist door de algemeenheid) van zijn methode — en van de fouten, die er aan kleven. Het zou ons te ver voeren in details aan te wijzen waar o.i. belangrijke fouten worden gemaakt door de vereenvoudigingen in het uitgangspunt, die nu eenmaal noodzakelijk zijn.

Intussen willen wij toch een enkele conclusie volgens de methode Tinbergen verkregen, weergeven, n.l. de conclusie t.a.v. de invloed van de lonen op de werkgelegenheid. Na een bespreking van de tabellen, wordt het resultaat als volgt samengevat (pag. 226):

„Dit betekent, dat voor een loonstijging van 10% te verwachten valt een vermindering van de werkgelegenheid van 6.4% à 9.2%; voor een loon-daling van 10% een toeneming van de werkgelegenheid tussen de 1.6% en de 9.2%. Het gunstige gevolg van loondaling is dus naar grootte zeer onzeker en mogelijk niet al te groot.”

Wij hebben tot nu toe weinig gezegd over het eigenlijke rapport (ruim 40 bladzijden van het 300 bladzijden dikke boek), omdat dit veel meer de conclusies bevat, dan de beschouwingen.

Om hun *politieke belangrijkheid* nemen wij hier de conclusies der commissie geheel over.

„De Commissie beveelt op grond van de uiteenzettingen in dit rapport de volgende middelen ter afdoende bestrijding van de abnormale werkloosheid aan:

I. MIDDELEN, DIE OP KORTE TERMIJN WERKEN.

A. Uitvoering van openbare werken:

- a. Verbetering van de woningtoestand op het platteland (kapitaals-uitgave f 20 miljoen; gewone uitgaven f 8 miljoen en sanering van de binnensteden;
- b. Versnelde uitvoering van het Regeringsprogramma ten aanzien van andere openbare werken.

B. Verruiming van de werkgelegenheid, zowel tijdelijk als duurzaam, in de landbouw door ontginning van woeste gronden, herontginningen, inpolderingen, verbetering van afwatering en ruilverkaveling.

C. Pensionering van de gewone arbeiders van 60 jaar en ouder (kosten per jaar f 5 à f 6 miljoen, indien de helft der gepensioneerden door gesteunden zou worden vervangen).

D. Verhoging van de leeftijd, waarop de jeugdigen tot het bedrijfsleven toegelaten worden, met twee jaar (kosten per jaar rond f 25 miljoen).

E. Arbeidsspreiding in industrie, handel en verkeer door als crisismaatregel in te voeren de 40-urige arbeidsweek, c.q. wandelweken, ploegenstelsels, 2 op 1-stelsel voor jeugdigen, enz., mits daarbij de opofferingen gedragen worden door het gehele volk.

II. MIDDELEN, DIE EERST OP LANGERE TERMIJN EFFECTIEF WERKEN.

In de eerste plaats worde de industrialisatie bevorderd, aangezien daarvan op de duur goede resultaten te verwachten zijn. Hierbij komt, dat, nog vóórdat de eigenlijke industrialisatie blijvende werkgelegenheid zal scheppen, er reeds werkgelegenheid ontstaat door de voorbereidende maatregelen: de bouw van fabrieken, de vervaardiging van machines en werktuigen, enz.

Het ware wenselijk, dat de Regering spoedig komt met een opsomming van concrete, uitvoerbare plannen.

In de tweede plaats (hoewel van veel geringer betekenis) worde aandacht aan de emigratie geschonken.

De middelen, hiervoor genoemd onder A, B, C en D zullen bij hun toepassing belangrijke bedragen van de Overheid vorderen. De Commissie meent dan ook, gezien de huidige financiële toestand van de Overheid, dat zij zich niet mocht beperken tot het aanbevelen dier middelen, doch dat zij daarnaast, zij het dan in zeer algemene zin, de bronnen moet aanwijzen, waaruit deze geldbedragen verkregen zouden moeten worden. Om herhaling te voorkomen, worde daarvoor verwezen naar paragraaf 4 van hoofdstuk III.³⁾

Het middel ter bestrijding der werkloosheid dat, volgens de gemaakte berekeningen, het grootste aantal werklozen in het productieproces zou terugvoeren, n.l. de arbeidsspreiding (zie onder E), eist daarentegen van de Staat geen bijzondere uitgaven. De Commissie is n.l. van oordeel (zie blz. 44 van het rapport), dat in de daling van de weekinkomsten tegemoet gekomen dient te worden door vermindering van de kosten van het levensonderhoud door middel van verlaging der indirecte belastingen. De inkomsten, welke de Staat uit dien hoofde derft, zullen gecompenseerd moeten worden, enerzijds door de vermindering van de steunuitgaven, anderzijds door de heffing van een directe belasting ten laste van hen, die niet door de voorgestelde maatregel worden getroffen. In het systeem

³⁾ Enkele belangrijke passages uit dit gedeelte luiden als volgt:

„Een verdere devaluatie zou, zoals reeds werd opgemerkt, op korte termijn een vermeerdering van werkgelegenheid kunnen geven. Zij zou dus, indien zij als bijproduct der overige maatregelen zou intreden, vanuit het gezichtspunt der werkgelegenheid gunstig zijn.

Een vergroting van de geldcirculatie zou eveneens de werkgelegenheid ten goede kunnen komen. De meest voor de hand liggende aanleiding hiertoe zou gelegen zijn in een vergroting van de door de Regering uit te voeren openbare werken, welke hierna nog nader besproken zal worden. De financiering daarvan kan op verschillende wijzen plaats hebben; die, welke neerkomen op een vermeerdering van de actieve geldomloop, zullen het meeste effect voor de werkgelegenheid hebben. Wanneer de werken daarentegen uit belastinggeld zouden worden gefinancierd, zullen zij zeer weinig bijdragen tot de vermeerdering van de werkgelegenheid; het komt aan de vergroting van de totale „geldstroom” (pag. 45).

„De Commissie meent dan ook, dat de financiering der aanbevolen maatregelen moet plaats hebben, hetzij door lenen alleen, hetzij door lenen voor die uitgaven, waartegenover blijvende materiële waarden geschapen worden, en tevens door gebruik te maken van de winst op de goudvoorraad als gevolg van een herwaardering” (pag. 46).

der Commissie is dus wel belastingverschuiving, maar geen belastingverhoging nodig, terwijl aldus de offers, verbonden aan de arbeidsspreiding, door het gehele Nederlandse volk gedragen worden."

De conclusies spreken voor zich zelf. Een vergelijking met het Plan van de Arbeid dringt zich automatisch op. *Alle aanbevolen maatregelen komen ook in het Plan van de Arbeid voor*, en vormen ook daar de hoofdschotel van het program tot werkloosheidsbestrijding. De vergelijking, welke is te maken, kan dan ook in plaats van kwalitatief, *kwantitatief* worden.

We nemen punt I A a: krotopruijing. Het Plan projecteerde voor 25 à 30 miljoen gulden per jaar extra voor krotopruijing en stedensanering. Het rapport noemt een bedrag van 36 miljoen per jaar, waarvan 20 miljoen uit de kapitaal-dienst en 16 miljoen uit de „gewone dienst” waren te verstrekken. (Dat in de vermelde conclusie slechts 8 miljoen staat voor de gewone uitgaven, komt, omdat reeds met een besparing van rond 8 miljoen op werklozensteun is rekening gehouden). Hier wijken Plan en rapport kwantitatief dus niet veel van elkander af — het Plan is iets bescheidener. Wij moeten overigens opmerken, dat op de nota-Glasz (bijlage IX) waarop het rapport t.a.v. de woningbouw steunt, veel critiek kan worden uitgeoefend. Als voorbeeld nemen wij slot.

Daar staat (pag. 291):

Ten laste van de gewone uitgaven zou dus ca. f 16 miljoen komen, doch bij de beschouwing van dit bedrag dient niet uit het oog verloren te worden, dat indien de arbeiders, die aan het werk komen allen gesteunde werklozen zijn... een steunbesparing van nagenoeg f 8 miljoen zou worden verkregen”.

Natuurlijk zijn niet alle arbeiders, die aan het werk komen, gesteunde werklozen... De 8 miljoen steunbesparing uit dien hoofde is zeker 40 pct. te hoog! Doch anderzijds wordt in dezelfde nota de fout gemaakt, dat geen rekening wordt gehouden met de *secundaire* werkgelegenheid. Het is daarom toch verantwoord 8 miljoen gulden als steunbesparing aan te nemen; waarschijnlijk is deze zelfs hoger (volgens de gegevens van het rapport-Westhoff zou men komen tot ruim 10 miljoen). Dat echter de ene fout zowat tegen de andere opweegt is rein toeval. En, behoudens enkele gegevens, bevat de nota-Glasz weinig nieuws. Zij is geen sieraad voor het rapport.

De hoofdzak intussen is: dat met de krotopruijing worde begonnen. Er waren enige aanduidingen daaromtrent in de

nieuwe aanvraag van credieten voor het Werkfonds — doch de hele zaak komt thans in een nieuw daglicht te staan, na het optreden van het nieuwe kabinet.

Punt I A b: Versnelde uitvoering van openbare werken. De commissie heeft nagelaten om hier bedragen te noemen. Daardoor is, jammer genoeg, een vergelijking met het Plan van de Arbeid kwantitatief niet mogelijk. Ook een lijst van werken ontbreekt in het rapport, dat in dit opzicht zeker ten achter staat bij het Plan van de Arbeid. Edoch: principieel is er volledige overeenstemming.

Punt I B: Het best te karakteriseren als: *uitvoering van het rapport-Westhoff*, hoewel de bezwaren er van, blijkens de bijlage van Ir. Maliepaard, worden onderkend. Voor de vergelijking van het rapport-Westhoff met het Plan van de Arbeid kan worden verwezen naar de betreffende artikelen van schrijver dezes in *Socialisme en Democratie*.

Punt C: *Pensionnering van ouderen*. Hier gaat het rapport veel verder dan het Plan van de Arbeid, dat slechts spreekt van uitschakeling, waar een behoorlijk pensioen is verzekerd. Hetzelfde geldt voor punt D: *verhoging van de leeftijd voor toelating tot het bedrijfsleven met twee jaar*, waar het Plan van de Arbeid slechts één jaar noemde. Geconstateerd moet worden, ook uit punt I E der *Arbeidsspreiding*, dat het rapport veel meer dan het Plan van de Arbeid de nadruk legt op de — geen welvaart vermeerderende! — *verdeling* van de totale hoeveelheid beschikbare arbeid, terwijl het Plan van de Arbeid zich meer richtte naar de — *wel* de welvaart vermeerderende — uitvoering van productieve arbeid.

Door de ontwikkeling van de werkloosheidscijfers in de laatste maanden als gevolg van de — eveneens *niet* welvaartvermeerderende! — militaire werken en uitgaven, kan o.i. de nadruk thans weer in de *eerste plaats* vallen (*moet* hij zelfs economisch weer in de eerste plaats vallen) op de *productieve* tewerkstelling van de werklozen. Door de vermindering van de jeugdwerkloosheid krijgt trouwens de maatregel onder I D een ander aspect. Ook de aandrang tot *arbeidsdienst* voor jeugdigen, welke in het rapport is te vinden (p. 48) kan o.i. thans gevoegelijk verder achterewege blijven.

Bij punt I E, de arbeidsspreiding, is nog de laatste toevoeging: „mits daarbij de opofferingen gedragen worden door het gehele volk” een vergelijking waard met het Plan van de Arbeid. Ook in het Plan was een systeem ontworpen van compensatie voor de inkomensderving bij werktijdverkor-

ting. Dit systeem kwam neer op: uurloonverhoging ten koste van het bedrijf met pl.m. 4 pct., loontoeslag door de overheid van pl.m. 9 pct., weekloonderving pl.m. 4 pct. Wij hebben nimmer de moeilijkheden onderschat van dit systeem, doch bij de — tot enkele industrieën beperkte — werktijdverkorting bleef er geen ander systeem over. Bij de algemener inslag, die de 40-urenweek in het rapport heeft — al is de algemeenheid niet volledig — kunnen andere wegen worden bewandeld. De commissie beveelt aan: *verlaging van indirecte belastingen*, waardoor een vermindering van de kosten van levensonderhoud voor de *arbeidersgezinnen* ontstaat (die lager weekinkomsten krijgen) en een *verhoging van de directe belastingen*, waardoor de „anderen” worden getroffen. Het behoeft geen betoog, dat van sociaal-democratische zijde tegen zulk een wijziging van het belastingsysteem geen verzet is te verwachten.

Langs andere wegen willen dus rapport en Plan bij de loonderving door arbeidstijdverkorting principieel dezelfde compensatie bereiken, die echter nooit volledig kan zijn, omdat arbeidsspreiding ook welvaartsspreiding is, en wat de werkløzen méér krijgen ten koste *moet* gaan van de anderen — waar overigens alles voor te zeggen is....

Punt II: *Industrialisatie* zegt het rapport — zoals het Plan. Ook de bijoverweging: er komt reeds werk bij de op- en inrichting van fabrieken, vindt men met zoveel woorden in het Plan van de Arbeid terug.

Er is een tweede zin: „de regering kome spoedig met een opsomming van concrete plannen”. De „nota inzake de industrialisatie” (bijlage X) van het rapport, samengesteld door het Bureau Industrialisatie van het Departement van Economische Zaken, geeft deze opsomming niet. Wij kunnen die toevoeging in de conclusies dan ook niet anders uitleggen, dan als een critiek op de samenstellers van de betreffende nota, die ook overigens weinig nieuws levert. Slechts de erkenning „van de Maatschappij tot Industriefinanciering kan een belangrijke stimulans om de geringe investeringsgeneigdheid te overwinnen, niet worden verwacht” verdient te worden vastgelegd. Immers, dat was *onze* critiek op deze maatschappij, die *opgericht* werd met het uitgesproken *doel* om de „geringe investeringsgeneigdheid te overwinnen.” Het is een publiek geheim, dat iemand, die van deze maatschappij geld kan krijgen, aan zulke voorwaarden moet voldoen, dat.... hij het geld ook particulier kan krijgen!....

Stellen wij het hoofdstuk van het Plan over de industrialisatie

satie naast de nota van het departement, dan constateren wij zonder bescheidenheid, dat in het Plan althans een poging is gedaan om een aantal industrieën met name te noemen; een begin is daar dus gemaakt met hetgeen de commissie in haar conclusie thans van de regering vraagt.

Na de conclusies wordt de financiering nog kort besproken. Wij hebben ook dit gedeelte doen overnemen met een tweetal noten, vanwege de bijzondere politiek belangrijkheid, ook thans weer. Feller critiek op de aanpassingspolitiek, zonder deze nochtans te noemen, en sterker aansporing tot een andere richtlijn behoeven wij niet te geven. Ook in dit opzicht staat het rapport theoretisch en practisch geheel op een lijn met het Plan van de Arbeid. Zelfs, alweer, is dit laatste voorzichtiger....

Folietiek belangrijk noemden wij het rapport. In de eerste plaats om de inhoud. Doch ook de *ondertekening* is niet van belang ontbloot.... Wie zijn die onbescheidenen, die in veel opzichten de maatregelen, in het Plan van de Arbeid bepleit, voor hun rekening nemen, ja verdergaande eisen stellen?

Dr. van der Waerden, (voorzitter) en Kupers zijn voor ons geen onbekenden. Daarnaast hadden zitting Prof. Cobbenhagen (R.K. Handelshogeschool), Prof. Lieftinck (Chr. Historisch van politieke richting), Prof. Methorst van het Centraal Bureau v. d. Statistiek en Dr. Ir. Hacke, die men als „ambtelijke” leden kan beschouwen, en ten slotte Ir. Guljé van de R.K. werkgevers en Prof. Klopper als vertegenwoordiger van de „liberale” werkgevers.

Het is te betreuren, dat de laatste door een Indische reis niet aan de samenstelling van het rapport heeft kunnen deelnemen.

Doch ook zonder Prof. Klopper: Een *politiek niet homogeen* gezelschap blijkt t.o.v. het hoofdpunt van regeringsbeleid, de werkloosheidsbestrijding, één lijn te kunnen aangeven, en één lijn te willen volgen *tegen de aanpassingspolitiek* in en in overeenstemming met het Plan van de Arbeid.

Meer kennis van feiten, doordachte wetenschappelijke methodes, verreichende conclusies, ziedaar wat het rapport over de „blijvende” werkloosheid, die niet blijvend mag zijn, ons brengt.

Na de journalistieke bluf van *Het Werkende Land*, na de eenzijdige „cultuurtechnische” kijk op het vraagstuk in het rapport Westhoff, is dit derde officiële rapport over de werkloosheid een buitengewone winst.

..... „behandeling achterwege gelaten”

DOOR AUDITOR

Met grote belangstelling heb ik de buitengewoon belangwekkende dissertatie van Dr. E. Boekman: *Overheid en Kunst in Nederland gelezen*.¹⁾ Reeds in de aanvang van zijn geschrift merkt de schrijver terecht op: „Het is opmerkelijk, dat in het grote werk van Kuyper over de anti-revolutionnaire staatkunde.... slechts één bladzijde is gewijd aan de kunst.”

Sinds de publicatie van dit werk van Kuyper zijn inmiddels ettelijke jaartjes verstreken. En sindsdien heeft de mensheid zo het een en ander beleefd. O.a. de ontwikkeling van film en radio. Toch mochten wij in heel het werk van Boekman, hoe ijverig wij ook zochten, niet één bladzijde over film en radio ontdekken. De auteur wijst het (in zijn inleiding) a priori af, film en radio in zijn beschouwingen te betrekken. Wij lezen daar:

„Buiten beschouwing zijn twee uitvindingen van de twintigste eeuw gebleven: film en radio. Beide uitvindingen bevatten zeker mogelijkheden, die haar tot de kunst kunnen doen behoren. Of zij zich reeds in het stadium bevinden, waarin men haar op één lijn mag stellen met de takken van kunst, waarover deze studie handelt, is aan twijfel onderhevig. Daarom is behandeling achterwege gelaten.”

Een andere keer ontglipt dr. Boekman de volgende opmerking:

„Met radio en bioscoop, van welke toch een grote invloed uitgaat, heeft het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen niet de minste bemoeienis. Typerend voor de geestesgesteldheid ten aanzien van *culturele aangelegenheden* (door mij gecursiveerd, Auditor) is het feit, dat de regering de radio alleen beschouwt als een zaak van techniek en dus onderbrengt bij het Departement waaronder de Posterijen, Telegrafie en Telefonie ressorteren.”

1) Wij komen binnenkort op dit proefschrift terug. — Red.

Waarom, vragen wij, zou minister Bolkestein de radio een plaatsje in zijn ressort inruimen, als dr. Boekman het niet nodig oordeelt in zijn studie er zelfs maar één bladzijde aan te wijden? Afgezien hiervan echter, lijkt ons het verwijt van Boekman in *dit* geval niet op zijn plaats. Want de verhoudingen op radiogebied laten een diepgaande bemoeienis van de kant van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen met de omroep niet toe. Zou het zich misschien intensief met de *samenstelling van de programma's* moeten inlaten? Waarom? *Hiervoor* zorgen immers — en, ondanks alle critiek, niet eens bijster slecht — de verschillende omroepverenigingen *zelf*. Ware de radio-omroep ook ten onzent een staatsinstelling, dan zou de figuur natuurlijk volkomen anders liggen. Maar rekening houdende met het historisch geworden, ligt het alleen op de weg van de P.T.T., zich de zaak van de radio-omroep ter harte te nemen. De „Radio-Contrôle-Commissie”, waarop Boekman eveneens wijst, is weer een heel *ander* — en niet altijd verkwikkelijk — chapitre.

En nu: Radio en kunst.

Onze tijd is de tijd der techniek. Bij dit feit moeten wij ons nu eenmaal neerleggen. Dag aan dag verrast — of overvalt — de techniek ons met nieuwe vindingen. Het gevaar, dat de mens haar slaaf wordt, is groot. In het werk van auteurs uit alle landen, nemen we de tendenz waar, de machine in de plaats Gods te laten treden. Door de techniek vervreemdt de mens van zich zelf en komt hij tot een overdreven waardeschatting van het ding. Maar diezelfde techniek draagt tevens in zich de mogelijkheid van *verinnerlijking van den mens*: en is zulk een inkeer niet een van de voornaamste kenmerken van alle waarachtige kunst?

Hiermee zijn wij bij film en radio aangekomen. Laat ons een poos bij de *omroep verwijlen*. Dat hij als *middelaar* tussen massa en kunst, die anders voor het grote publiek een gesloten boek zou zijn gebleven, van onschatbare waarde is, zal den onbevooroordeelden beschouwer vaak genoeg zijn opgevallen. En, al ware de radio-uitzending niets dan een zwakke weerklank van de kunst, het feit dat zij haar tot de grote massa brengt, zou op zich zelf reeds voldoende zijn om met iets minder geringschatting over haar te spreken. Juist een socialist, die immers met beide voeten in de wer-

weljkheid dient te staan, zou naast de nadelen, de **voordelen** van de omroep niet over het hoofd mogen zien. Vooral mag hij niet vergeten, dat de radio=vertolkingen van kunstwerken ons *thuis* bereiken, in ons eigenste levenscentrum, en dat zij elken luisteraar als individu het diepst weten te treffen. Als verbreider van geestelijke waarden, kan de omroep grote massa's tot dieper begrip van muziek en literatuur brengen. Schrijvers, die uit eigen werk voor de microfoon lezen, kunnen bij de luisteraars belangstelling voor hun werken wekken. Muzikale opvoeding is nodig. Radio draagt zijn deel hiertoe bij; zij kan tot zelf=musiceren prikkelen, zij kan de liefde voor het volkslied aanwakkeren. En juist in ons land is haar succes in dit opzicht zeer groot.

Meer dan eens heb ik kunnen vaststellen, dat een stuk muziek thuis bij de luidspreker gehoord, een sterker indruk achterliet dan in de Concertzaal. Is het bepaald nodig, dat men de zangers en instrumentalisten *ziet*? Er zij aan herinnerd, dat in de kerk der Middeleeuwen de zangers voor de gelovigen onzichtbaar bleven. Evenzo kan de radio=luisteraar, die niet door bijkomstigheden gestoord en afgeleid wordt, zich veel sterker op de muziek zelf concentreren.

„Hoe men verder over de radio moge denken”, schrijft Boekman, „in dit opzicht heeft zij het platteland reeds uit zijn isolement verlost, dat zij zijn bevolking de gelegenheid biedt, althans met goede muziek — naast slechte — kennis te maken.”

Dit geeft Boekman dus toe. Maar heeft, speciaal voor het platteland, de omroep niet nog *veel groter* betekenis? Boeren, die nog nooit een schouwburg bezochten, luisteren aandachtig naar tot hoorspelen bewerkte toneelstukken of naar oorspronkelijke hoorspelen. De Joegoslavische schrijver Roda Roda vertelde eens: „Kort geleden werd een hoorspel uitgezonden, dat ik geschreven had. Ettelijke weken daarna schreef een houtvester mij: hij zat ingesneeuwd in zijn huis in Podolië — maar mijn vrolijke scènes waren over ijs en wouden heen tot hem doorgedrongen. En een vrouw uit de bergen schreef, dat zij sinds zeven jaar verlamd te bed lag — en nu had ik tot haar gesproken „als vroeger in een gehoorzaal.”

De *schoolomroep* kan van uitnemende waarde zijn. Overal, over heel de wereld, maken onderwijzers en leraren van dit hulpmiddel reeds een dankbaar gebruik. Zijn reportages, muzikale uitvoeringen, leerspelen e.d. vormen een uiterst zinrijke aanvulling van het gewone schoolonderricht. Ken-

merkend is, dat juist in het land van de voorbeeldige „Volks-hogescholen”, *Denemarken*, de schoolomroep een zeer hoog niveau heeft bereikt.

Dat, in het bijzonder hier te lande — bij onze „huiselijke” Nederlanders — de radio zeer grote invloed uitoefent, weten wij allen. Ik mag hier nog wel eens aan de uitspraak van een zevental luisteraars herinneren, dat *De Socialistische Gids* in Juni 1938 publiceerde, verder aan het onderzoek van het „Wetenschappelijk Bureau van de S.D.A.P.”, waaruit o.a. bleek, dat velen van de armsten, die zich niet het geringste kunnen permitteren, in het bezit zijn van een ontvangtoestel, ofwel lid zijn van een radiocentrale. Bovendien verwijs ik naar het staatje over de luisteraarsdichtheid — in de *Encyclopaedie voor Radio-luisteraars* — en een artikel van de hand van F. J. W. Drion (in no. 6 van *Socialisme en Democratie*), waarin o.a. een boekhouder en een typiste worden gememoreerd, die in ontroering zaten te luisteren naar de werken van Beethoven en Mahler.

Zeker, radio is een vinding van de moderne techniek. Maar kan de mens niet *door middel van die tehniek tot geest en kunst* komen.

Eigen kunstvormen.

Is de omroep echter alleen maar middelaar, overbrenger van een kunst, die niet veel jonger is dan de mensheid zelf? Heeft de omroep niet ook *eigen* kunstvormen voortgebracht? Daar is bijvoorbeeld de — korte — *radiovoordracht*, die aan eigen, met het instrument verband houdende wetten gebonden is, en waarvan een van de beste Nederlandse radiosprekers, Dr. P. H. Ritter Jr., eens heeft gezegd: „Een radio-rede kán een kunstwerk zijn van beperking en afgeslotenheid.”

Daar zijn de *radio-reportages*, die meer en meer tot geluidsmontages worden. De wasplaat, hulpmiddel bij de reportage, wordt een historisch document. De reporter doorleeft historie — wij menen nu niet bepaald Han Hollander's voetbalwedstrijden — en hij poogt op de luisteraars het door hem beleefde over te dragen. Een reporter, die niet iets van een kunstenaar in zich heeft, zal zijn taak niet kunnen vervullen. Daar zijn de dikwijls uitstekend gemixte „*literair-muzikale*” *uitzendingen*, waarin literaire fragmenten en muziekstukken elkaar aanvullen en tezamen één afgerond geheel vormen.

En dan zijn er ten slotte, als „bekroning van de omroep”, de

hoorspelen. Het hoorspel eist van den luisteraar een sterk opgevoerde concentratie. Aan zijn fantasie is een onbeperkte speelruimte gelaten. Omroep overschrijdt alle grenzen, ook de grenzen van het stoffelijke — en stijgt tot een gebied, dat het toneel niet in die mate kan bereiken: het gebied van het onstoffelijke, het metaphysische. Daarom kan men het schijnbaar tegenstrijdige verschijnsel waarnemen, dat de oudste cultuurrijdommen — als sprookjes en legenden — met behulp van een van de jongste technische vindingen, nader tot de mensen worden gebracht. Wij denken hierbij aan „Sprookjes voor grote mensen”, aan de hoorspelbewerkingen van Griekse sagen, Chinese en Japanse legenden, aan sprookjes van Andersen en Grimm — en ook aan Disney's film *Sneeuwitje en de zeven dwergen*.

Al zouden hoorspelbewerkingen van bekende toneelstukken — als die van Heijermans — verder niets anders zijn dan een *vervanging* van het oorspronkelijke stuk, dan nog zouden zij niet te versmaden zijn. Immers, zij maken veel luisteraars bekend met waardevolle literaire werken, waarvan zij anders nooit zouden kunnen kennis nemen. Zulke hoorspelen kunnen echter ook *volwaardige kunstwerken* zijn, niet zwakker, of zelfs *sterker* dan het oorspronkelijke toneelstuk. Buitengewoon sterk en van hoge kunstwaarde waren b.v. hoorspelbewerkingen van Goethe's *Faust* en *Egmont*, Shaw's *Candida* (waarin de dialoog overweegt), Maeterlinck's *Dood van Tintagiles*, Rahindranath Tagore's *Koning van de donkere kamer*, Brecht's *Mann ist Mann*, R. C. Sheriff's *De andere zijde*, Hofmannsthal's *Elckerlyc*, Capek's *R.U.R.*, Reinacher's *De dwaas met het houweel* (waarin ook het zwakste geluid een symbolieke betekenis heeft, die zelfs den minder ontvankelijken luisteraar niet ontgaat).

...en oorspronkelijke hoorspelen.

Dat een hoorspel zich ook met andere avonturen kan bezig houden, dan met die van den wonderlijken heer Charlie Chan, schijnt nog altijd niet tot iedereen doorgedrongen te zijn. Er zijn zelfs hoorspelen — nu reeds — die volmaakte *kunstwerken* genoemd mogen worden: *S.O.S.—IJsberg!*, door Bert Brecht (Strijd van den mens tegen de elementen), *De strijd met den gelen duivel*, door E. Johannsen (Mensen offeren zich op, om den medemens van dodelijke ziekten te bevrijden), *Californische ballade*, door Ottwald en Eisler Suter's avontuurlijke leven; een spel waarin woord en muziek

een prachtige eenheid vormen), *Hart onder puinhopen*, door P. Schaaf (boeiende hoorbeelden — naturalistische scènes en lyrische verzen — over het hart onder de puinhopen van de tijd, dat ondanks alles klopt en blijft kloppen), *De stem van Victor Hugo*, door H. A. Joachim (historische documenten, in onderling verband gerangschikt, geven een diepgaande en actuele indruk van de periode Napoleon III), *Duitse satiren*, door Bert Brecht (hierbij merkt de auteur op: „Deze *Duitse Satiren* zijn voor de Duitse vrijheidszender „29.8” geschreven. Zij moesten in de beknoptst mogelijke vorm gegoten zijn: de toonval van de directe, actuele toespraak was nodig. Rijmloze lyriek met onregelmatige rhythmten leek mij het meest geschikt.”)

Het artistieke hoorspel is eenvoudig, als ieder waarachtig kunstwerk. Het zoekt zijn weg naar het hart van den luisteraar, en wel: de kortste weg. Zei Schiller niet: „De weg door het oor is de gangbaarste en naaste weg naar het hart”? De hoorspel-auteur dient zich op de kern ener zaak te concentreren. Hij kan ons met dwingende macht een psychische ontwikkeling laten volgen. Hij kan de zieleroerselen, die zijn sujetten beheersen, voor ons ontwarren en ons zó onze eigen zielsconflicten doen zien. Zo kan de kunst van het hoorspel ons terugvoeren tot onze oorsprong, tot ons zelf — en daarmee plaatst zij zich als zelfstandige uitingsvorm naast de andere kunstuitingen.

In een ernstig gesprek....

zult ge toch ook niet, als ge over literatuur spreekt, met de heren May en Wallace op de proppen komen....

of, als ge over schilderkunst spreekt, de heren Marinetti of Ziegler aanhalen....

of, als muziek ter sprake komt, de heren Linke en Dostal als voorbeelden nemen....

of, als het toneel op het tapijt komt, *Susan en een betere wereld* en *Spruitje* naar voren brengen....?

Waarom zou het dan wel gerechtvaardigd zijn, om, als plotseling de omroep ter sprake komt, te spreken over de heren Bob Scholte en Snip—Snap—Pech....?

Wij menen dus, dat dr. Boekman in zijn zo interessant en leerrijk boek aan omroep — en film — een weinigje meer aandacht had moeten besteden; het zou zijn studie noch schade berokkend, noch tot schande gestrekt hebben, indien hij de behandeling hiervan *niet* achterwege gelaten had.

BOEKBESPREKINGEN

Freda Utley: China at War, uitgave Faber and Faber Ltd., London 1939.

Freda Utley heeft reeds als schrijfster van het boek *Japan's lemen voeten* zeer de aandacht getrokken door haar vermogen om aan een levendige beschrijving van het land, dat zij bezocht, een vernuftige analyse der daar werkende economische en sociale krachten te verbinden. Zij graaft dieper dan vele der internationale journalisten, die de laatste tijd in de mode gekomen zijn. Ook dit nieuwe boek over China geeft op treffende wijze blijk van deze dubbelzijdige begaafdheid. De schildering van haar ervaringen en indrukken gedurende een maandenlang verblijf in China tijdens het in gang zijnde conflict is boeiend en aangrijpend. Het ontstellend lijdend van ongetelde mensenmassa's in de door Japan bezette provincies en medogenloos gebombardeerde steden en dorpen grijpt ons in dit sobere relaas naar de keel. Geen wonder, dat zij bij herhaling aan een bittere verwondering uiting geeft, dat Europa zo zeer in beslag genomen is door eigen problemen en gewelddaden der Europese agressoren, dat het dit gigantische drama in het verre Oosten met betrekkelijke onverschilligheid — althans werkloos — aanziet.

Freda Utley, hoe zeer ook bewogen door menselijkheid, heeft zich door haar gevoelens niet laten meeslepen, doch getoond de geestkracht te bezitten, zich een beeld van het geheel te vormen en zich rekenschap te geven van de leidende figuren en drijvende krachten in het oorlogvoerende China. De slothoofdstukken van het boek bevatten dan ook een overtuigende analyse van de sociale en nationale omwenteling, welke zich in de door het oorlogsgeweld gevormde nieuwe Chinese staat voltrekt.

Haar ontleding van de rol, die de verschillende klassen en partijen spelen, is even doordringend als haar fijne persoonsanalyse van enkele leidende figuren, onder wie allereerst de ijzeren gestalte van Tsjang Kai Tsjek. Niet minder aandacht geeft zij aan de belangen van het Westen, dat zij terecht kortzichtigheid en een gevaarlijk gebrek aan durf en activiteit verwijt. Japans bedoelingen formuleert zij kort en krachtig: „Japans fundamentele doel is een nieuwe wanorde in Azië te scheppen, de industrialisatie en modernisering van China te verhinderen en zijn nieuw gewonnen politieke eenheid te vernietigen”. Door het hachelijke spel van Europese conflicten is de houding van de grote staten, ook die der democratieën, jegens het jonge China dubbelslachtig en onzeker. Daarom eindigt zij haar voortreffelijk boek terecht met de slotsom, dat China zich reeds lang heeft gerealiseerd, dat beginselen noch verdragen iets te maken hebben met de behandeling, die het van de Europese machten ondervindt. „Wat ook de toekomst aan vriendschap of vijandschap moge brengen, het zal hoofdzakelijk moeten steunen op eigen kracht en de vastberadenheid van het volk, om te vechten tegen zijn verslaving.”

Freda Utley's analyse toont, dat in China krachten sluimeren, die ons vrouwen in de afloop van zijn heroïsche en rechtvaardige strijd kunnen wettigen.

J. v. G.

Onze neutraliteit

DOOR PROF. J. VAN GELDEREN

Ten tweede male heeft ons land zich in een oorlog, die vlak bij zijn kusten en grenzen woedt, neutraal verklaard. Ten tweede male ook hoopt de gehele bevolking tot het einde van het conflict er buiten te blijven. Deze stemming behoeft weinig toelichting. De onmetelijke verschrikkingen, waarmee een dicht bevolkt territoir van zo kleine omvang als ons land, door een moderne oorlog geteisterd zou worden, zijn nauwelijks voorstelbaar, hoe bloedige voorbeelden het jongste verleden ons ook heeft verschaft. Het behoud van onze nationale goederen en van de eenheid van het Rijk, ook overzee, staan daarbij op het spel. Vrijwel alle politiek verantwoordelijke groepen hebben dan ook openlijk hun steun aan de krachtige en onomwonden beleden neutraliteitspolitiek der regering toegezegd. Ook de sociaal-democratie. Het zijn alleen de communisten, die in geestelijke knechtschap van een nationaal-russische politiek een schijn van oppositie trachten te construeren, die wellicht zelfs de eigen aanhangers niet bedriegen kan. Meermalen is reeds onzerzijds ook bij monde van Drees in de Tweede Kamer betoogd, hoe zeer het falen van de Volkenbondspolitiek, in het bijzonder na de voortdurende uitholling van de verplichtingen, waarop de collectieve veiligheid steunde, de kleine landen van zelf tot deze houding van neutraliteit moest brengen. Engeland en Frankrijk hebben aan deze mislukking der collectieve veiligheid rijkelijk hun deel gehad. Zij aanvaardden de oorlog zonder een andere regering te raadplegen. Zij deden op de Volkenbond noch op de daarbij aangesloten staten enig

beroep. Het was slechts consequent, dat zij de neutraliteit der buiten het conflict gebleven staten erkenden en eerbiedigden. Het is ook een ijdel pogen, nu de neutraliteit in het bijzonder van Nederland en België, die geografisch in vrijwel gelijke positie verkeren, een feit geworden is, ons in speculaties te begeven, welke van de oorlogvoerende partijen van deze neutraliteit het meeste profijt trekken. Tastbare voordelen zijn voor beide daaraan verbonden en juist deze omstandigheid is vermoedelijk beslissend voor de kans, dat zij tot het einde toe zal worden geëerbiedigd.

Levert de positie van de Nederlandse staat als neutraal toeschouwer, ook van wege de traditionele kracht dezer buitenlandse politiek, althans theoretisch geen vraagstuk op (haar handhaving zal temidden van blokkade en contrablokkade praktische moeilijkheden van de hoogste orde meebrengen), de neutraliteit als element

in het politieke en geestelijke leven van ons volk is daarentegen blijkbaar voor velen nog wel een probleem. Zelfs één dat reeds tot aanmerkelijke verwarring aanleiding gaf. Ik laat hier buiten beschouwing het optreden der extremisten, in het bijzonder der nationaal-socialisten, wier gevaarlijke campagne de staatkundige neutraliteit rechtstreeks aantast door openlijke en verkapte verdenking tegen regering en regeringspersonen geuit. Dit misbruik der burgerlijke vrijheden, welke zij zelf, als zij tot zeggenschap kwamen, onmiddellijk zouden vernietigen, is ontoelaatbaar en moet krachtiger dan tot nog toe geschiedde met de wet in de hand worden neergeslagen. Talrijk zijn echter degenen, die tot het andere uiterste vervallen en door angst of klein-

In 't mijnenveld

moedigheid gedreven, aan de staatkundige neutraliteit een uitdijning geven, welke voor geest en gezindheid onzer bevolking slechts noodlottig zou kunnen zijn. Neutraliteit van de staat moet en mag niet leiden tot kleurloze afzijdigheid, voor welke de zucht om buiten het conflict te blijven hoofd en hart het zwijgen oplegt. Zo wordt de positie, ja zelfs de taak der neutrale volken, volkomen misverstaan en geschaad; zulk een gedrag is voor allen, die beseffen hoe zeer behoud en uitbouw der democratische gedachte tijdens en na de oorlog alle krachten vergen zal, onaanvaardbaar. Neutraliteit tijdens een oorlog is nimmer zo verstaan. Wij denken aan de openlijke stellingname tijdens de Boerenoorlogen tegen het toenmalig optreden van Engeland en aan de felle polemieken in ons land tijdens de wereldoorlog pro en contra beide partijen gevoerd.

Doch bovendien: er is oorlog èn oorlog. Het ontstaan en karakter van de tegenwoordige krijg maakt de verdediging van het politieke en zedelijke recht der neutralen op onvertroebelde en redelijke menings- en uitingsvrijheid noodzakelijker dan ooit. Prof. Scholten heeft in een moedig en verhelderend artikel, door hem in het Octobernummer van *Woord en Wereld* gepubliceerd, op het treffende verschil tussen 1914 en nu gewezen. Deze oorlog is rechtstreeks voortgesproten uit de stelselmatige en voortgezette schending van het internationale recht en van de meest positieve waarborgen voor de veiligheid der kleinere en zwakkere volken van de zijde der Duitse regering. Engeland en Frankrijk, aldus betoogt hij, strijden — hoe zeer daarbij ook de eigen belangen hun onvermijdelijke en gewichtige rol spelen — een strijd voor gerechtigheid en daarmee dus tevens voor de hoogste goederen met welke voortbestaan het leven ook der thans neutrale volken staat en valt!

Wie in dit conflict zich zelf het zwijgen oplegt, doet te kort aan de taak, welke de neutrale volken is opgelegd en waarbij het eigenbelang en dat van een thans verscheurde internationale rechtsorde geheel samenvallen. Noch over het ontbindende, nihilistische karakter van het dictatoriale regime, noch over de vredesbedreiging, welke uit de buitenlandse politiek der dictatoren onvermijdelijk voortvloeit, kan worden gezwegen. Indien de publieke mening in de neutrale staten in dit opzicht in slaap gesust zou worden, werd daarmee rechtstreeks in de kaart gespeeld van het fascisme en evenzeer van het bolsjewisme, dat thans ter verdediging van de expansieve politiek van Stalin plotseling de oorlog als

een „imperialistische” tracht voor te stellen, waardoor niet alleen zijn karakter wordt vervalst, doch bovendien het geweten afgestompt en de innerlijke weerstand der democratie listig ondermijnd wordt. Dat bij het verdedigen van deze inzichten en bij het ontmaskeren van alle leuzen en voorstellingen, van fascistische zijde overvloedig over de neutralen uitgestort, zelfbeperking naar vorm en uitingwijze noodzakelijk is, kan worden erkend. Men doe geen beroep op het drastisch ingrijpen in de

uitingsvrijheid, waartoe de Belgische regering zich gedwongen zag door een actie, die rechtstreeks tegen den diplomatieken vertegenwoordiger van één der strijdende regeringen gericht, de staatkundige neutraliteit in gevaar bracht. Nationale verdeeldheid maakt bovendien de neutraliteit voor België nog moeilijker dan voor het Nederlandse volk, dat op een extremistische minderheid na een gesloten eensgezindheid van inzicht en gevoelens vertoont, welke in de periode 1914—1918 niet heeft bestaan.

Tijdens het conflict, waarin over de toekomst van ons werelddeel en over de grondslagen der Westeuropese beschaving wordt beslist, het democratisch geweten wakker te houden en gepaste uiting te verschaffen is niet minder noodzakelijk ter voorbereiding van een komende vrede. Zonder de verdediging van de eenvoudige, maar fundamentele waarheden, welke de democratische zaak schragen, is geen wederopbouw van een rechtsorde mogelijk, welke alleen in staat is een duurzame vrede in onze beproefde wereld tot stand te brengen. Waar wordt elders dan in de neutrale landen nog een atmosfeer gevonden, meer geschikt om de gedachtevorming te bevruchten, nodig voor het werken aan de vraagstukken, die de komende vrede stellen zal? De positie der neutralen, vooral nu zij talrijker zijn en vermoedelijk zullen blijven dan in de vorige oorlog het geval was, zal bij de totstandkoming van de vrede door de overwinnaars niet kunnen worden genegeerd. Doch laten wij ook in dit opzicht — de afloop en liquidatie van de strijd — klaarheid laten

bestaan. Een overwinning van Duitsland zou elke arbeid aan het herstel ener georganiseerde rechtsorde volkomen onvruchtbaar maken. Een Duitse vrede ware de vernietiging der Volkenbondsgedachte en daarmee tevens ener rechtsorde in Europa, waarin nog van een vrij en onafhankelijk voortbestaan der kleine staten sprake kan zijn. Komt, naar wij met gerustheid mogen vertrouwen, de democratie zegevierend uit de strijd, dan zal de houding en het woord der neutralen, w.o. wellicht de Verenigde Staten van Amerika, van grote betekenis zijn. Hoeveel offers ook door hen zullen moeten worden gebracht, hun financiële en economische kracht niet minder dan hun geestelijke evenwicht zullen beter bewaard zijn dan die der oorlogvoerende, ook der overwinnende staten. Voor de wederopbouw van Europa, voor de hervatting en verdieping der internationale betrekkingen, voor de georganiseerde steun aan de zwakste en achterlijkste staten, zal hun medewerking niet kunnen worden gemist.

Willen de vele offers, die de thans uitgebroken oorlog opnieuw zal vergen, niet zijn verspild, dan zullen de lessen uit de jaren na 1933 en door de oorlog zelf den volke ingeprent, in constructieve daden moeten worden omgezet. Tweeërlei dringt zich uit de veelheid van suggesties en denkbeelden, welke sinds het ontstaan van de Volkenbond zijn geopperd, naar de voorgrond. 1e. Het vraagstuk van omvang en constructie van het politieke apparaat; 2e. de economische taak ener internationale rechtsorganisatie, welke in de eerste 20 jaren van haar bestaan zo volstrekt onbevredigende vorderingen heeft gemaakt. Wat het eerste punt aangaat, de noodlottige consequenties van de volstreekte staatssoevereiniteit zullen thans de geesten rijper gemaakt hebben voor de uitwerking der grootse gedachte door Van Vollenhoven het eerst duidelijk uitgewerkt: het scheppen van een machtsapparaat ter bescherming der internationale rechtsorde. Een politiemacht (alle belangrijke wapenen omvattend), waaraan alle of vele volkenbondsleden hun bijdragen leveren, onder een centrale militaire leiding, is de onafwijsbare consequen-

Tekening van Hahn

tie van elk pogen om het angstig terugwijken van de Volkenbond, dat tot zijn krachteloosheid leidde, tegen te gaan en de adspirant-agressoren in bedwang te houden. Wellicht zal het wijze zelfbeperking blijken, indien een vernieuwde Volkenbond differentiatie van samenhang en verplichtingen tussen de leden vertoont. Denkbaar is binnen het internationale raam een enger Europees verbond van de staten wier levensbelangen in ons dichtbevolkte werelddeel in de huidige anarchie niet langer te behartigen zijn.

Nauw hangen hiermee de economische problemen samen. Herstel der handelsbetrekkingen, van het internationaal kapitaalverkeer, van de bijna tot stilstand gekomen migratie, het monetaire probleem — zij allen kunnen alleen bij een door internationale gezindheid gedragen overleg tot planmatige oplossing worden gebracht. Zonder de aanvaarding der wederzijdse afhankelijkheid, met en door het internationale ruilverkeer ontstaan, is handhaving van het bereikte welvaartspeil niet meer mogelijk, laat staan de na de oorlog dringender dan ooit noodzakelijke bevordering van welvaart in de vele geteisterde streken en landen van ons werelddeel. Een reeks van praktische vraagstukken vragen om oplossing, op straffe van toenemende verwildering en verarming. Waar kunnen zij beter en bezonkener worden onderzocht dan in de neutrale staten? Doch deze arbeid ware tot halfheid en vaagheid gedoemd, indien gezwegen moest worden over het fundamentele feit, dat zonder het voortbestaan ener gestadig uitgebouwde maatschappelijke democratie geen oplossing dezer vraagstukken mogelijk is. Daarom is de verdediging der uitingsvrijheid in de neutrale staten niet alleen een zaak van het recht, dat ons dierbaar is, doch tevens van een plicht, ook ten behoeve van een komende vrede, waarvan de belangen door een laf en kleurloos zwijgen slechts kunnen worden geschaad.

29 October 1939.

„Zoals ik U vroeger reeds heb gezegd, zijn de Verenigde Staten neutraal en hebben zij niet het voornemen, in de oorlog betrokken te worden. Dat zij ook neutraal kunnen zijn in denken zoals in daden, is, gelijk ik reeds eerder zei, onmogelijk uit te voeren, omdat de bevolking van dit land de dingen rustig en zonder vooroordeel overdenkend, zich een oordeel heeft gevormd omtrent de betekenis van de huidige gebeurtenissen”

PRESIDENT ROOSEVELT, op 26 October 1939.

Industrialisatie?

DOOR W. H. VLIEGEN

Toen ik in 1934 mijn brochure *Van Woord tot Daad* schreef, die een pleidooi voor industrialisatie bevat, heb ik een ernstige tactische fout begaan. Ik heb er namelijk een populair, voor de massa der arbeiders begrijpelijk, geschriftje van gemaakt, waarvoor het intellect in de partij de neus optrok. Zo'n probleem vereist nu eenmaal zwaarwichtig betoog, met veel zwaarwichtige termen, die alleen door een élite kunnen worden verstaan. Iets als het dikke boek over het Plan van de Arbeid, dat alle waardering waard is, maar zeker niet door meer dan 2 of 3 percent der partijgenoten is uitgelezen. In de Inleiding zegt de Plan-commissie echter: „Voor een verwezenlijking en de uitvoering van het Plan is de medewerking des volks nodig.” Dat die medewerking verkregen is, kan zeker niet worden beweerd. Ik geloof zelfs niet dat in de propaganda er voor een climax valt waar te nemen. Toch bevatte ook het boek over het Plan een belangrijk hoofdstuk over Industrialisatie. Voor de bestrijding der permanente werkloosheid zelfs het belangrijkste.

Het verwijt tegen het betoog in mijn brochure was, dat het ging in autarkische richting. Er werd immers in uiteengezet, dat Nederland voor honderden millioenen waren invoerde, die, werden ze geheel of grotendeels in eigen land gemaakt, de werkloosheid belangrijk konden doen vermindern. Ik heb dat met frappante cijfers aangetoond.

„Autarkist!” voegde mijn goede vriend Van der Waerden mij toe. Ik heb daar toen slechts met een gelijkwaardige doodoener op geantwoord.

Aandachtige lezing van het hoofdstuk „Industrialisatie” in het Plan-boek moet ieder overtuigen, dat dit precies evenveel autarkisme bevat als mijn brochure. Het is veel ingewikkelder beargumenteerd, maar er staat niets in wat met mijn betoog strijdt.

Overweegt men waardoor het komt dat de werkloosheid ons land zoveel erger teistert dan alle andere, dan moet m.i. het antwoord luiden, dat dit een gevolg is van het feit, dat in Nederland een groter deel der bevolking haar bestaan vond

in handel en verkeer. Dat verder ook een groter deel van onze industrie als producent van verkeersmiddelen (als b.v. de scheepsbouw) van de gang van zaken in handel en verkeer afhankelijk was. Dáár bracht de crisis evenwel zijn hardste slagen toe en er is weinig of geen kans, dat dit zich spoedig herstellen zal, gezien de politiek van protectie in alle landen. De andere takken van bedrijf, als de landbouw, de visserij, e.d. konden de in handel en verkeer uitgestoten werkkrachten niet opnemen.

Relatief ging de hoeveelheid werkkrachten in die bedrijfstakken zelfs belangrijk naar beneden. In de landbouw van 1899 tot 1930 van 29,6 op 20,1, in de visserij van 1,2 op 0,5 procent van de in een bedrijf of elders werkzamen.

De enige toevlucht voor de uitgestotenen moet dus gezocht worden in de industrie.

Dat is het Plan met mij eens. Maar de bestaande industriële bedrijven kunnen onmogelijk al die werkkrachten opnemen, ook al kwam er een belangrijke opleving. Het zal al mooi wezen als ze allen weer kunnen opnemen, die door die industrie zelf zijn uitgestoten. Uitbreiding er van is misschien hier en daar mogelijk, vooral in die bedrijfstakken, waar de productie de binnenlandse markt nog slechts ten dele voorziet. Maar ook dan zal het moeten gaan ten koste van de import en ook dan steekt er dus een stuk autarkie in, volgens degenen, die er over denken als in 1934 b.v. Van der Waerden.

Wat is eigenlijk autarkie? Als in een land de economische politiek gericht wordt op de zelfvoorziening, op het zich onafhankelijk maken van het buitenland, het eigen land van andere zoveel mogelijk afsluiten.

Maar dat wil hier niemand. Dergelijke politiek zou vooral voor een land als Nederland onzinnig zijn. De allerbeste economische politiek voor ons is de volledige vrijhandel,

maar geen enkel land heeft dat in eigen hand. Open grenzen kunnen alleen bestaan wanneer ze zowel voor de export als voor de import gelden en daarvan is thans geen sprake. Ik geloof zelfs niet, dat we de terugkeer tot een zo grote handelsvrijheid als in de laatste jaren voor de wereldoorlog van 1914—1918 nog bestond, mogen hopen. Een van de hinderpalen hierbij ligt o.a. in de staatsfinanciën, die in alle landen, trots veel beperkter invoer, de invoerrechten die overal opgedreven zijn, niet kunnen missen.

Nederland staat in deze zeker niet aan de spits en toch bedroeg het bedrag der geheven invoerrechten in 1938 de geweldige som van *f* 99 miljoen, in de eerste 9 maanden van 1939 reeds *f* 87 miljoen gulden, zodat, tenzij de oorlog er grote verandering in brengt, voor 1939 een opbrengst van *f* 110 à *f* 115 miljoen te verwachten is. In 1913 leverden de invoerrechten 17 miljoen op. In andere landen is het nog erger. Dat alleen hierin reeds een geweldige hinderpaal is gelegen om tot de vrijhandel terug te keren, zal ieder wel toestemmen. Ik zou niet weten hoe men anders aan zo'n bedrag moest komen.

Daar moeten we dus maar niet op speculeren. Zeker niet wanneer we het hebben over middelen en wegen om van de tegenwoordige werkloosheid af te geraken.

Maar om op de autarkie terug te komen, is het autarkie als zich in het binnenland een bedrijf vormt, of een aantal bedrijven, die producten gaan fabriceren welke tot nu toe uit het buitenland kwamen? In het begin van de fiets kwamen alle rijwielen uit het buitenland, thans nog slechts enkele. De binnenlandse industrie is in staat in de gehele behoefte te voorzien en voert nog wat uit ook. Is dat een stuk autarkie? Vóór de wereldoorlog van 1914—1918 was de kolenproductie in ons land ongeveer 7 pct. van het verbruik, thans nadert ze de 100 pct. Autarkie?

Deze twee voorbeelden, die met dozijnen andere kunnen worden aangevuld, zijn voldoende om de dwaasheid van het verwijt aan te tonen. Nog dit ene. In 1913 waren in ons land 48.000 H.A. met tarwe bebouwd. In 1938 129.000 H.A. De gemiddelde opbrengst per H.A. ging omstreeks 20 pct. om-

Eternietbuizenfabriek

hoog. De invoer daalde van 80 op 50% van de verbruik. Ik weet wel, dat dit voor het grootste deel gevolg is van de landbouwsteun, maar het geschiedde met de bedoeling om binnenslands een stuk bedrijfsleven te redden, niet om de invoer af te weren, dat is een onvermijdelijk, al is het ongewild, gevolg van elk stuk eigen nieuwe productie, waarin tot nu toe door invoer werd voorzien.

Industrialisatie zal, wil het woord zin hebben, moeten betekenen: de ter handneming van de productie van artikelen die tot nu toe geheel of ten dele van elders kwamen. Met natuurlijk als uitzondering nieuwe artikelen van Nederlandse vinding, waarop

wel valt te hopen, maar niet te rekenen.

Dit is de enige kans om van een moordende, de volkskracht ondermijnende blijvende werkloosheid af te komen.

De uitvoering van meer openbare werken staat hier niet tegenover. Industrieën stichten is geen werk van enige jaren, maar het steeds maar uitvoeren van openbare werken is wél tot enige jaren beperkt. Met dit laatste kan een overgangstijd worden gevuld, maar men kan er niet eindeloos mee doorgaan. Wat niet wil zeggen, dat dit einde nu al nabij zou zijn. Blijvende werkgelegenheid van betekenis zit er niet in. Altijd dan als onder openbare werken verstaan worden werken voor openbare dienst bestemd. Werken als de drooglegging van de Zuiderzee of de verbetering van gronden verschaffen natuurlijk wél blijvende werkgelegenheid, maar moeten dan ook niet onder de rubriek openbare werken worden gerangschikt, al worden ze van overheidswege ondernomen en uitgevoerd. Niet de uitvoering, maar de bestemming stempelt een werk tot openbaar werk.

Blijvende werkgelegenheid op belangrijke schaal kan in ons land alleen verkregen worden door de stichting van nieuwe industriële bedrijven en/of door uitbreiding van bestaande. *Maar waar moeten die bedrijven hun werk, hun opdrachten vandaan halen?*

Hier kom ik vanzelf op het veel gecritiseerde punt van mijn brochure, waar ik ingevoerde producten aanwees als werkterrein voor nieuwe Nederlandse industrieën. Met cijfers toegelicht. Men heeft daaruit willen lezen als mijn bedoeling om de invoer af te snijden, misschien wel te verbieden, waartoe de contingenteringen immers al als een eerste stap kunnen worden beschouwd. Ik heb daaraan geen ogenblik gedacht, en de opsomming van die invoer van industriële artikelen alleen aangewezen als *werkterrein*.

In het Planboek vond ik, (blz. 147) maar niet door cijfers toegelicht, dezelfde gedachte terug. In hoofdstuk VI, „Industrialisatie”, vind ik, waar gesproken wordt over „industrialisatiemogelijkheden”, eveneens als werkterrein voor nieuwe industrieën aangewezen de gevallen waarin geen of zo goed als geen binnenlandse productie bestaat; waarin naast een eigen industrie nog een belangrijke invoer plaats heeft; verder de gevallen waarin de eigen industrie vrijwel de gehele binnenlandse markt beheerst; en dan nog de gevallen waarin naast belangrijke invoer ook belangrijke uitvoer bestaat.

In het Planboek wordt dan grote betekenis gehecht aan de groei van de afzetmogelijkheden. Daardoor kan het ogenblik komen, dat de stichting ener nieuwe industrie, die dus ook de import terugdringt, verantwoord is. Men zal wel willen toegeven dat hier van een principieel verschil geen sprake is. Of men in eigen land stofzuigers maakt en daardoor de invoer van dit product verkleint, of dat men in ons land tot nog toe niet vervaardigde naaimachines gaat maken en dus eveneens de import verkleint, is in wezen geheel hetzelfde. Er zal altijd nog wel van elk artikel import overblijven, omdat er altijd mensen zullen zijn, die voorkeur zullen hebben voor een bepaald merk, wat wel niet steeds een binnenlands zal zijn.

Ook is er geen principieel, maar natuurlijk wel praktisch verschil, of men zekere import verdringt dan wel de uitbreiding er van tegengaat.

Waar het op aan komt, dat is waar eventuele nieuwe bedrijven werk kunnen vinden en nu moet men mij eens vertellen waar dat anders zou kunnen zijn dan bij het fabriceren van artikelen, die thans uit het buitenland komen. Wil men dat

niet, dan beperkt men het terrein der industrialisatie dermate, dat ze het doel dat er mee beoogd wordt, op geen stukken na bereiken zal.

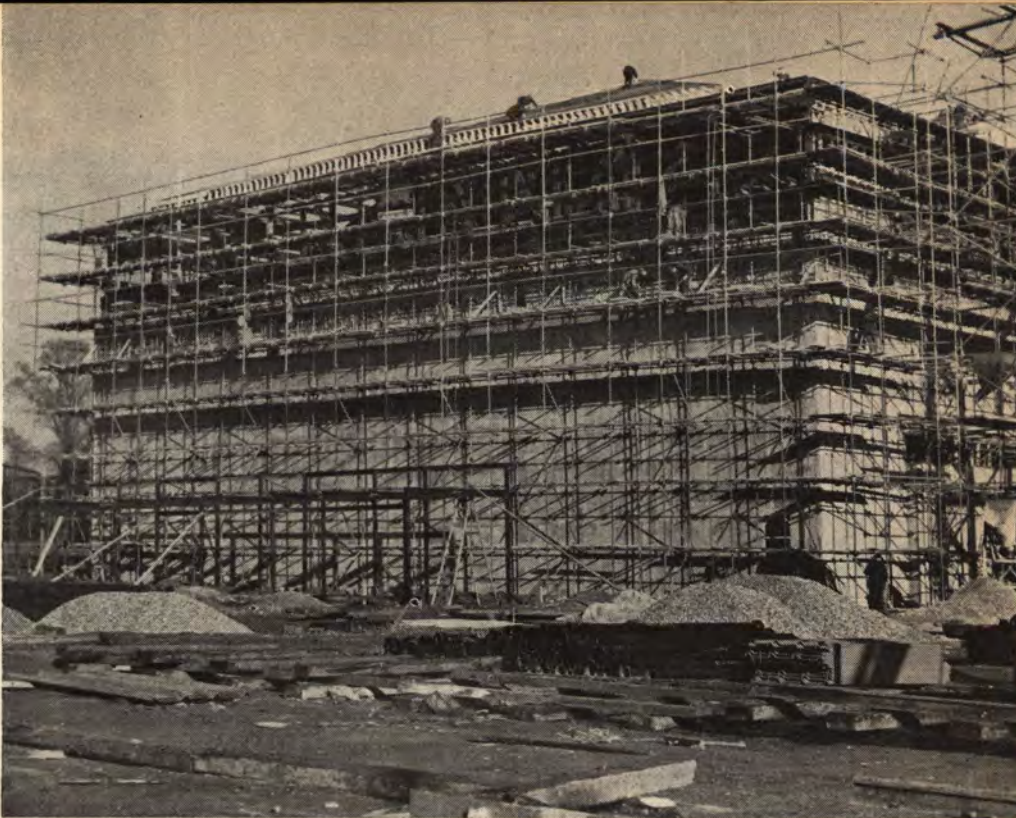
Er zijn natuurlijk bezwaren. Daar is bijvoorbeeld de vraag welke invloed de grotere binnenlandse productie zal hebben op onze uitvoer. Wat dit betreft mag er in de eerste plaats op gewezen worden, dat voor ons land de invoer de uitvoer nog altijd met enige honderden millioenen overtreft. In de tweede plaats rijst de vraag, of een grotere eigen productie de algemene invoer en dus ook de uitvoer wel zal doen verminderen. Er zullen minder afgewerkte fabrikaten binnen komen, maar de invoer van grondstoffen, halffabrikaten en vooral van productiemiddelen zal zeker vermeerderen.

In de „Transportarbeider” las ik indertijd een critiek op mijn denkbeelden over industrialisatie, wyl door de verwezenlijking er van de scheepvaart minder vracht zou krijgen. Voor sommige artikelen zeker. Ik vraag mij evenwel af hoeveel scheepsruimte er nodig is geweest om b.v. de uit het buitenland komende kousen, sokken, dassen en vooral vrouwenkleding te vervoeren, waarvan in ons land jaarlijks voor tientallen millioenen wordt ingevoerd. Maar er is nog wat anders. Zou het te IJmuiden aangevoerde erts niet meer scheepsruimte vereisen dan het product dat er uit gemaakt wordt? Zou het ruwe hout, dat voor de meubelfabrikage wordt aangevoerd niet veel meer scheepsruimte in beslag nemen dan de meubels zelf, als die in het buitenland zijn

vervaardigd? Hout- en steenbewerking bestaat altijd uit wegkapping van een deel van de ruwe grondstof, het product der bewerking is dus uiteraard kleiner en lichter dan die grondstof en vereist dus minder scheepsruimte. Ik geloof niet, dat de vergroting van de binnenlandse industriële productie geringer vervoer zal meebrengen. De industrie maakt iets,

IJzervlechter

maar ze heeft ook een en ander nodig. Terwijl ten slotte de vermeerderde werkgelegenheid van zelf het consumptie-
vermogen vergroot, wat even van zelf de handel en dus het
verkeer verlevendigen zal.

Mijn conclusie is, dat wie alleen industrialisatie wil die aan de import geen schade mag doen, in de zin dat de productie van hetgeen thans uit het buitenland wordt betrokken, niet in het eigen land mag worden ter hand genomen, die stelt voor de industrialisatie een zodanige grens aan haar ontwikkelingsmogelijkheden, dat men er voor de verruiming van de werkgelegenheid en dus voor de vermindering der werkloosheid maar niet veel van moet verwachten.

Wat mij in het „Plan van de Arbeid” is tegengevallen, dat is het ontbreken van elke aanwijzing van een weg of van wegen waarlangs de industrialisatie tot stand moet en kan komen. Het bevat wel een stuk over de wijze waarop ze kan worden gefinancierd, n.l. door industrie-banken, verbonden met de economisch-technologische instituten, maar over de voor-
naamste vraag, n.l. hoe en door wie het resultaat van de

studie dier instituten, tot stichting of uitbreiding of omvorming van bedrijven moet leiden, daarvan staat er niets. Blijkbaar gingen de samenstellers uit van de gedachte, dat, als er kapitaal is en de technische mogelijkheid aanwezig wordt geacht, dat het dan verder van zelf zal gaan. Dat het particuliere initiatief dan zijn scheppende kracht wel zal tonen.

Ik geloof niet, dat we er zo zullen komen. Het particulier initiatief, dat ik zeker niet zou willen uitschakelen, pakt meestal alleen die dingen aan, die onmiddellijk voordeel beloven. Winst is daar vrijwel de enige prikkel tot de daad. Feitelijk is de rechtvaardiging van dat ongeloof reeds gegeven. Zowel de economisch-technologische instituten als het Instituut tot Industrie-financiering zijn er al sinds een aantal jaren. Welke industrieën zijn er uit voortgekomen? Ik ken er geen ene.

Ik meen, dat er een andere weg moet worden ingeslagen. Nieuwe industriële bedrijven beloven geen onmiddellijk rendement van de er in gestoken kapitalen. Dat is alleen het geval als het de inwerkingstelling van nieuwe vindingen betreft. Voor de andere, reeds bekende artikelen zal meestal een zekere tijd moeten verlopen voordat het kapitaal rente zal opleveren. Voor de leidende technici zowel als voor de commerciële krachten als voor de arbeiders zal een kortere of langere tijd van scholing nodig zijn. Misschien zal men in sommige gevallen leidende technische krachten voor goed geld uit het buitenland moeten halen.

Ik meen dat een der wegen deze kan zijn. Er wordt van Rijksweg ingesteld een Raad, men zou hem „Industrialisatie-Raad” kunnen noemen. Hij zal waarschijnlijk kunnen bestaan uit dezelfde soort mensen als die nu de leiding hebben in de economisch-technische instituten, aangevuld met economische, financiële en commerciële specialisten, en aan die Raad wordt opgedragen niet alleen om de mogelijkheid van de stichting van nieuwe bedrijven te onderzoeken, maar ook om de gevonden mogelijkheden in praktijk te brengen. De mensen te zoeken die het kunnen of leren en ze de middelen te verschaffen die daartoe nodig zijn.

Ik weet even goed als wie ook, dat daarbij een en ander zal komen kijken. Dat er leergeld zal moeten worden betaald en schuld gemaakt, al denk ik over het maken van schulden niet lichtvaardig. Maar ik zie alleen hierin een weg om het begrip en de leuze „Industrialisatie” tot een levend ding te maken en ik heb nog nergens iemand een andere weg zien

Bouwput

aanwijzen. Voor mij is het: dit doen of niets doen. Het zou mij verheugen als iemand kon aantonen dat het anders is. In onze beweging wordt nogal eens het beeld gebruikt van de rokende fabrieksschoorsteen in tegenstelling tot de andere, die dat teken van leven mist. Het is mij om rokende schoorstenen te doen. Het is geen aesthetische winst er veel van te hebben. Maar de rokende fabrieksschoorsteen is een onmisbare voorwaarde voor de rokende collega der arbeiderswoning.

Wij moeten werk hebben voor ons volk en voor dat belang moet veel wat ons theoretisch dierbaar was, naar achter wijken.

En nu laat ik nog geheel rusten de vraag of het tot stand komen van industriële bedrijven die niet in particuliere kapitalistische handen zijn, uit socialistisch oogpunt niet begerlijk zou zijn. Ik meen van wel.

A. H. GERHARD:

De toekomst der school

die der openbare in 't bijzonder

II.

Inmiddels kreeg de strijd om de neutraliteitsidee een nieuwe stimulans door de opkomst der arbeidersbeweging, die nieuwe inzichten verkondigde, strijdig met de heersende opvattingen op economisch-politiek gebied. Deze beweging vond gaandeweg een beduidende aanhang in de onderwijzerswereld, wat tot een eigenaardig conflict aanleiding gaf. Over het algemeen vond men het klassieke voorschrift: „wiens brood men eet, diens woord men spreekt”, vanzelfsprekend: dus de onderwijzer-ambtenaar werd geacht de heersende beginselen der maatschappij te verdedigen, wat bezwaren ontmoette bij de „vooruitstrevende” onderwijzers, met een speciaal Nederlands gevolg.

Den onderwijzer hier was steeds als een zijner eerste plichten voorgehouden, de godsdienstige gevoelens van andersdenkenden niet te kwetsen. Was het vreemd, dat bij consequente doordenking gevraagd werd, waarom alleen de godsdienstige gevoelens van andersdenkenden. Al had men vroeger in hoofdzaak alleen godsdienstige verschillen, nu waren er diep ingrijpende bijgekomen op politiek-economisch gebied en evenzo op algemeen wijsgerig terrein kon het den onderwijzer dus wel geoorloofd zijn in de school dingen te zeggen — misschien welgevallig in de ogen der heersende klassen — doch kwetsend voor socialisten, vrijdenkers e.t.q.? De lijn, met toenemende ijver in de gehele 19e eeuw steeds verder getrokken, werd nu doorgetrokken tot haar limiet: de absolute neutraliteit op alle denkgebied, waar grote verschillen zijn bij de volwassenen, om de „bruikbaarheid” der

school voor „allen” te behouden, zoals men hoopte.

Tegelijkertijd begon het beeld van een onderwijzer opgeld te doen als van een futloos wezen, angstvallig steeds er voor wakend, dat hem niets ontsnapte, waaruit zou kunnen blijken, wat voor beginselen hij had of. . . . hij was rijp voor ontslag.

Deze leus der volstreckte neutraliteit vond geestdriftige instemming bij de meest onderscheiden groepen van onderlinge tegenstanders.

Vooraan de grote confessionnelle partijen. Die hadden steeds geschermd met de afkeer wekkende „goddeloze” school en vertrouwden er op dat de grote massa des volks tegen het atheïsme was en „dus” tegen de openbare school.

Verder de soi-disant radicale vrijdenkers, die betoogden, dat elk woord met enige religieuze betekenis in de school gebruikt, schadelijk werkte op de ondogmatische ontwikkeling der jeugd en tenslotte de velen, die te goeder trouw meenden, dat men daarmee het karakter der openbare school het zuiverst bewaarde.

Zo werkten dus vele krachten, bewust of onbewust, tezamen om de openbare school het stempel op te drukken, dat ze slechts bevredigen kon hen, die of positief ongodist zijn, in de zin der confessionnelle „draufgängers” of die niet voldoende nationaal denken, — gelijk ze geoordeeld worden — omdat zij bestrijders zijn der bestaande economische en politieke grondslagen der maatschappij.

Intussen is in dit betoog nog geen gewag gemaakt van datgene, waarop we reeds in de aanvang wezen, doordat we nog verzuimd hebben de aandacht te vestigen op wat we in het eerste gedeelte ook gedaan hebben, op de belangrijke wijzigingen in het algemeen gedachteleven. We bedoelen de invloed en de nawerking der Aufklärung.

Hoewel haar terecht kon verweten worden de waarde, die zij toekende aan de verspreiding van kennis, als de solide en enige basis voor de geestelijke en morele ontwikkeling, heeft zij echter de stoot gegeven tot het grote principe der erkenning van de rechten van het individu wat de Staatsregeling van 1798 in art. 19 bepaalde:

„Elk Burger heeft vrijheid, om God te dienen naar de overtuiging van zijn hart. De maatschappij verleent, ten dezen opzichte, aan allen gelijke zekerheid en bescherming.”

en in art. 60:

„De Maatschappij wil, dat de verlichting en beschaving onder haare leden zoo veel mogelijk bevorderd worde.”

Deze uitspraken zijn rechtstreeks de vrucht dier Aufklärung. Dat men dus er naar streefde om de éne algemene volks-school, uitvloeisel van art. 60, mogelijk te maken door het verbod haar tot de éenzijdige bevoordeling van één bepaald geloof te doen worden, was de eerlijke poging art. 19 na te leven.

Dat deze poging feitelijk mislukte, bewees alleen dat de mensen tezamen nog lang niet op de hoogte stonden van hun eigen wetgeving.

De neutraliteitsgedachte behoort men dus te zien als ingegeven door de oprechte poging om te behouden èn het grote goed der godsdienstvrijheid èn dat der eenheid in de school-opvoeding voor allen; al culmineerde zij dan in de moeilijk te realiseren absoluutheid.

De onderwijzer stond en staat in de school met het meest onbruikbare richtsnoer voor zijn optreden n.l. van nauwgezet in acht te nemen wat hij niet mocht doen of zeggen. Doch de man vóór de klasse had vóór alles behoefte aan de wetenschap van wat hij wèl moet en mag doen. Daardoor werd door de schoolmannen veel werk gemaakt van verschillende leermethoden, goede leerplannen, orde en tuchtmaatregelen. Eveneens van nog een heel ander vraagstuk, reeds in het eerste stuk gememoreerd en door de schoolontwikkeling zelf aan de orde gesteld. Immers de sterk intellectuele richting van het onderwijs bleek op den duur onbevredigend en men voelde toch wel goed, dat er aan de doelstelling wat ontbrak. Als een goed voorbeeld van wat de Nederlandse onderwijzer beoogde met zijn werk, deze aanhaling uit 1869:

„Het doel der school is te leeren denken. Men bevljigt zich daarom den kleine te leeren *zien*, te leeren *opmerken*, te leeren *spreken*, te leeren *oordeelen*, te leeren *onderzoeken*, om hem zoo voor zijn volgend leven tot een denkend wezen te vormen, dat niet den minsten lust zal hebben om steeds door de oogen van anderen te zien of uit den mond van anderen vertrouwend aan te hooren, wat men voor waarheid, recht en regel zal gelieven op te geven.”

Vermoedelijk zegt men het nu na 70 jaar niet veel anders. Het was dus wel zo, dat de school nog bijna uitsluitend gezien werd als een leer-instituut, dat indirect wel enigszins medewerkte aan de vorming tot goed mens. De opvoeding in eigenlijke zin, de karaktervorming dus, behoorde geheel tot de gezinstaak en rustte op een levens- en wereldbeschouwing, derhalve op een geloof, gelijk men toen nog vrij algemeen aannam.

Het lag geheel in deze lijn, dat de neutrale onderwijzer, *als zodanig*, d.w.z. zonder een religieus gefundeerde levensbeschouwing geen deel *kon* hebben aan opvoeding.

Doch zijn werk in de school moet dienstbaar zijn aan de opleiding tot de christelijke en maatschappelijke deugden.

Men voelt toch wel dat dit tot een innerlijk conflict moet leiden. Wettelijk heeft hij eensdeels een opvoedende taak, anderdeels scheen de wettelijke neutraliteit, *zoals zij werd verstaan* hem te dringen in de positie van simpel leer-instrument en ten slotte had hij te doen met het levende kind vóór hem in de klas.

En daarnaast toonden wetenschap en ervaring steeds duidelijker aan, dat wat het kind in de school ondervond en onderging, van invloed was op zijn toekomstige vorming als geheel mens, welke feit noodwendig den schoolmeester bij zijn werk mede ten gids behoort te zijn.

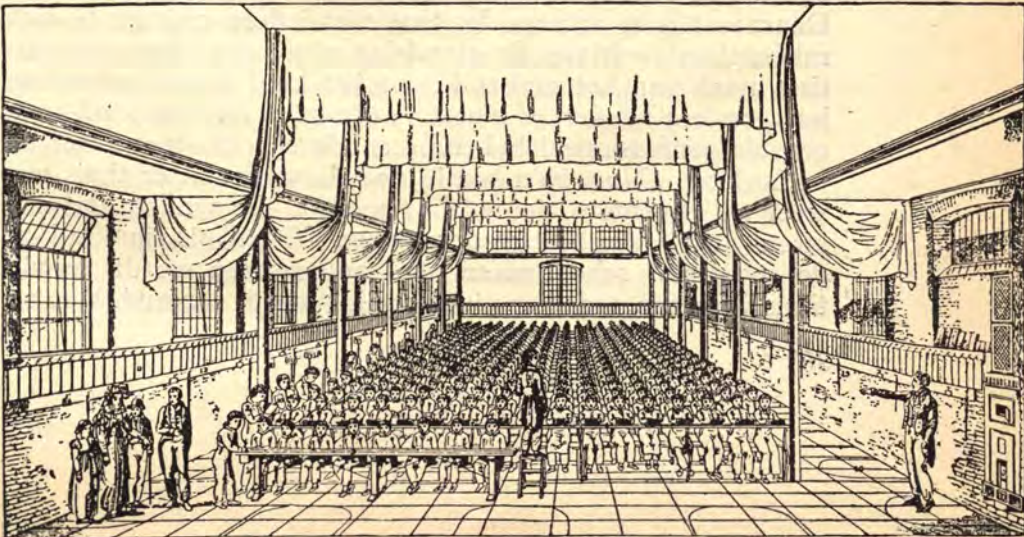
In deze wirwar van gedachten sprong een conclusie naar voren, dat de onderwijzer ook opvoeder moet zijn en zijn taak daarbij geheel bepaald wordt door de behoeften en de geestelijke groeimogelijkheden van het kind.

Zo mag het geen verwondering baren, dat voor den gewetensvollen onderwijzer het shibboleth werd „Geef 't kind wat des kinds is”, al zag men voltrekt niet duidelijk wát „des kinds” is.

Hoe komt men nu aan een natuurlijke inhoudsbepaling voor de term „des kind?”

Dit hangt uiteraard af van wat men zich als doel stelt bij alle opvoeding, het zedelijk ideaal. Evenals we reeds in het eerste

De Lancaster Modelschool in Borough-Road. Londen. Het lokaal omvat 365 leerlingen, die alle tegelijk schrijfles krijgen; het was 40 bij 90 voet groot en had 20 lessenaars, elk van 25 voet (een Eng. voet = ± 3 dm). Acht à tien leerlingen hadden samen één monitor. Langs de muur waren halfcirkels getrokken z.g. Stations.

stuk betoogd hebben vinden we dit in het beeld der harmonische individuele persoonlijkheid, die ten volle de kenmerken in zich draagt van den gemeenschapsmens, welks karakter reeds omschreven werd in art. 6 der Staatsregeling van 1798.

„Alle de pligten van den Mensch in Maatschappij hebben hunnen grondslag in deze heilige wet: Doe eenen ander niet, hetgeen gij niet wenscht dat aan u geschiede. — Doe aan anderen, ten allen tijde, zoo veel goeds, als gij in gelijke omstandigheden, van hun zoudt wenschen te ontvangen.”

Al weten wij allen te goed, dat er een zeer grote afstand is tussen schone beginselen, geformuleerd in de wet en de levenshouding onder de wet, ze kenmerken toch de richting der ontwikkeling. In het eerste gedeelte van dit opstel kwam de betekenis der gemeenschaps-idee reeds uit voor de klasse; art. 6 bevestigt die voor de school in het algemeen.

Zodra men nu erkent, dat de onderwijzer medewerkt aan de opvoeding door eigen voorbeeld en wat er van zijn woorden uitgaat in vermaning, aanbeveling, lof of blaam voor menselijke gedragingen, dan aanvaardt men ook het feit, dat dit alles verband heeft met zijn levens- en wereldbeschouwing.

Dan moet men dus ook toejuichen, dat de opvoeding in het gezin en die in de school elkander moeten kunnen aanvullen en steunen. Dan ziet men het ook als jammer, wanneer daar- tusschen een conflict kan ontstaan en acht men, uit principieel paedagogisch oogpunt bezien, het standpunt der confessionelen volkomen begrijpelijk, dat er overeenstemming moet zijn tusschen ouders en onderwijzers in levens- en wereldbeschouwing.

Ik geloof, dat een bron van veel misverstand en onbedoelde kwaadwilligheid de foutieve mening is, dat er van een levens- en wereldbeschouwing alleen sprake kan zijn op de basis van een confessie, zo sterk zelfs dat men alleen den drager van zulk een levensbeschouwing bevoegd acht medewerker te zijn tot de zedelijke opvoeding.

Daarnaast is te vrezen, dat lang niet iedere vrijzinnige zich rekenschap geeft van de grondslag zijner eigen levensopvatting, noch van het verband voor het kind tussen school en huis, anders zouden er niet zo velen zijn, die hun kind naar een als confessioneel bekend staande school sturen met de opmerking: „Nou, zo'n beetje godsdienst waait er thuis wel weer af.” Evenmin zien zij het goed in, die vinden, dat een streng gelovige er best vrede mee kon hebben, als zijn kind op de „neutrale” school maar goed onderwezen wordt, terwijl thuis voor zijn godsdienstige vorming wordt gezorgd. Wie op

het standpunt staat van de „rechten van den mens”, moet die ook ten volle erkennen van hen, wier opvattingen op wijsgerig gebied men geheel verkeerd acht en voor wie de eis „des kinds” juist inhoudt de religieuze beïnvloeding en gewinning van de prille jeugd af.

Aldus gezien, is derhalve de „finantiële gelijkstelling” een logisch uitvloeisel van de democratie.

Er is echter nog wel meer op te merken.

De tijd, dat in de ogen der „verlichten” het confessionalisme gericht was op de geringst mogelijke ontwikkeling voor de grote massa, dus inzonderheid voor het volkskind, dat een bijzondere school per se minder deugdelijk was dan een openbare, zijn we nu wel voor goed voorbij. In de eigenlijke schoolpraktijk is veel meer innerlijke overeenstemming dan velen zich voorstellen. Meermalen heb ik persoonlijk onderzocht, dat als onderwijzers van allerlei richting tezamen handelen moeten over de belangen van het kind, dan komen zij wonderwel tot gelijke conclusies, als zij een wijle mogen vergeten, dat zij tot enige politieke of confessionnelle partij behoren.

Evenzo zijn de ervaringen uit het verleden talrijk, dat de gewone mensen van zeer uiteenlopende richting met genoegen hun kinderen naar een echte openbare school hebben gestuurd, in vol vertrouwen op de mannen en vrouwen, die daar werkten, totdat ijverige en ijverende voorgangers hun met kracht suggereerden, dat hun kinderen daar verderf dreigde.

Maar bovendien, wat zou hun uit rechtstreekse eigen ervaringen genoopt kunnen hebben tot de vrees, dat hun kroost op die school ten geestelijken verderf werd gevoerd?

Ik voel niet de minste behoefte om de kracht van verschillen op geloofsgebied te onderschatten. Doch in de levenspraktijk, in de onvermijdelijke samengang van mensen van allerlei slag in de velerlei levensomstandigheden speelt de algemene moraal, de algemene mentaliteit op zedelijk gebied een veel sterker rol. Er bestaat immers geen wezenlijk verschil in het spontane zedelijk besef van onze gehele westerse generatie. Als men eens een willekeurig duizendtal landgenoten neemt zonder inachtneming van klassen, stand, geloof of politiek en men stelt hen tegenover een duizendtal diverse menselijke handelingen, zou men dan al of niet een groot verschil in de morele beoordeling dier handelingen vinden? Ik ben vast overtuigd, dat men eer een verrassend grote overeenkomst zou ontdekken. Ik vraag niet naar dingen, die ze zouden

doen, doch naar de beoordeling van daden van anderen. Want onze bewuste of onbewuste maatstaf voor mooi of lelijk op het wijde veld der moraliteit treedt het duidelijkst aan den dag bij het niet vooraf beredeneerd oordeel over anderen. Dit kan mild of hard zijn, onbarmhartig vonnissend of vergoelijkend, haastig dan wel bedachtzaam, dit hangt af van de bijzondere geaardheid van ieder individu, doch de grond van aller oordeel toont weinig verschil.

Men mag gerust beweren, dat de werkende „zedeleer” zowel van gelovigen als ongelovigen, rijken als armen, hogen of lagen, sterk sprekende familiegelijkenis vertoont, zonder zich te behoeven verdiepen in enige verklaring daarvan.

De schoonste karakteristiek, die we van een mens weten te geven is naar mijn gevoelen die, dat hij iemand is van waarachtige beschaving. Hoewel haar wezen moeilijk te omschrijven is, geloof ik, dat we het allen er over eens zijn, dat het begrip veel meer omvat de zedelijke waarde van een mens, dan zijn intellectuele hoogte. Onder „beschaving” verstaan we dan m.i. rechtvaardigheidszin, waarheidszin, verantwoordelijkheidsgevoel, plichtsbesef, overtuigingsmoed. Ze openbaart zich 't duidelijkst in 's mensen houding tot anderen, in de erkenning van anderer recht op eigen, vrije persoonlijkheid.

Vanwaar dan toch bij zoveel overeenkomst in gevoelsbasis, zo'n wanhopige, onherstelbaar schijnende divergentie, zich manifesterend in het elkaar niet willen en dus niet kunnen verstaan. Welke ook de dieper liggende oorzaken mogen zijn, mij lijkt het feit onbetwistbaar, dat de ingrijpende verschillen op politiek en vooral op godsdienstig en wijsgerig gebied, welke betrekkelijkheid niet wordt erkend en welke daarom reeds vroeg aan de weerstandsloze jeugd worden ingeënt, op de duur de geest op zodanige wijze vervormen, dat de volwassenen elkaar geestelijk niet meer naderen kunnen. Let maar eens op hoe vreemd katholieken, gereformeerden, joden en vrijdenkers, socialisten, communisten, anti-revolutionairen tegenover elkaar staan. Meermalen kan men er zich over verbazen hoe mensen, die volstrekt niet onwelwillend gezind waren, volkomen ontoegankelijk bleken voor elkanders argumenten, zo zaten ze verstrikt in de in hen vastgeroeste meningen. Het ergste gevolg daarvan is het eeuwige wantrouwen in elkanders „geheime” bedoelingen, een wantrouwen, dat men maar zelden op deugdelijke gronden weet te motiveren en juist door zijn hardnekkigheid en vaagheid de samenleving vergiftigt.

Een meisje leest één van de platen van de globale lees- en taalmethode

Het zal niemand bevreemden, als deze beschouwing van invloed is op onze houding jegens de jeugd.

Voorop de opmerking, dat, zoals reeds gebleken is, ik zonder voorbehoud voorstander der finantiële gelijkstelling ben, omdat er nu eenmaal gelovigen zijn van diverse kleur, die het in het belang hunner kinderen achten, dezen op te voeden in een richting, die hen voorbeschikt tot het oncritisch aanvaarden van de geloofsovertuigingen hunner ouders, als onaanastbare waarheid. Mijn democratie gebiedt dan de mogelijkheid tot daaraan verwante schoolopvoeding volkomen te waarborgen in dezelfde mate als ik voor mij gelijke waarborg verlang.

Toch zie ik niet het grootste kwaad hierin, dat men de jeugd reeds vroeg allerlei dogmata inprent, die ver boven het begrip van een kind uitgaan, terwijl ik het niettemin een geluk acht, als men in zijn jeugd goede gewoonten in levenshouding en gedrag heeft verworven, wat slechts bereikt wordt via het voorbeeld en het moreel dwingend gezag van zijn opvoeders. Maar wat ik positief als een vloek voor ons geslacht zie, is dit, dat bijna alle jeugd — en dat treft niet alleen de z.g. gelovigen — wordt groot gebracht in een geestesstemming, die

haar andere mensen met een andere levensopvatting als die haar zelf is ingegoten, doet beschouwen als minderwaardigen, als slecht, als gevaarlijk, als vijanden of als oerdom, die met alle denkbare middelen, desnoods met geweld tot bekeerling moeten worden gebracht of anders... moeten worden weggevaagd.

Ik kan het niet anders zien, dan dat de splitsing der jeugd naar de levensrichting der ouders, inzonderheid funest is voor de mentaliteit der aanstaande volwassenen.

Met instemming halen we uit de brochure *De toekomst van ons volksonderwijs*, nadat vooraf is uiteengezet dat het gezin de eigenlijke plaats is voor de aankweking van een bijzondere levensbeschouwing, de volgende passage aan:

„De school heeft in het bijzonder de taak van opvoeding tot lid van een grooter en daarom meer heteroogeen geheel; met name heeft zij een groote taak te vervullen in de opvoeding tot staatsburger en volksgenoot. Zij moet dus den nadruk leggen op dat wat vereenigt en samenbindt. Zoo kan zij, en dat wel alleen de gemengde of neutrale school, die niet naar gezindten is gesplitst, reeds het verkleinde beeld opleveren van de gemeenschap in dien zin, dat verschillende menschen van verschillende levensrichting en verschillende aanleg in vrede samenwerken.”

Samenvattend mogen we dus vaststellen dat èn het heil van den enkeling èn dat der gemeenschap de erkenning vorderen, dat de mens slechts in en door de gemeenschap zijn gehele bestemming kan bereiken. Daarin, maar ook daarmee is de enige plaats, waar hij tot een harmonische persoonlijkheid kan uitgroeien, mits hij dan ook tot het besef èn tot de daad komt, dat hij zich moet oefenen om in zijn medemensen ook zijn medemensen te zien, dat hij alles wat hij zelf van de gemeenschap verwacht, moet helpen aan alle anderen te doen toekennen.

En goed bekeken is dit alles in de allereerste plaats een zaak van *gezindheid* en daarna eerst van dogmatische fundering, wat pas goed mogelijk is met behulp van opgedane kennis en levenservaring.

Het is niet moeilijk langs deze gedachtengang tot de begrenzing van de inhoud van de term „des kinds” te komen.

Middelerwijl is het nu wel eindelijk tijd geworden om het aanleidende motief tot dit opstel ter hand te nemen, de zorgwekkende achteruitgang der openbare school.

Het „zorg”wekkende ligt dan evenwel in de geest der geleverde beschouwing eigenlijk alleen in het feit, dat zo velen de openbare school de rug toekeren, hoewel zij naar hun geesteshouding niet behoren op de scholen ener confessie.

alles te willen handelen naar het hoge gebod omtrent den naaste en dus ook ieders overtuiging omtrent het raadsel des levens in alle opzichten te willen eerbiedigen.

Wie kan ontkennen, dat een oprechte opvoeding der jeugd in die zin tot heil der mensheid zou zijn, tenzij misschien degeen, die meent, dat zijn inzicht omtrent het wezen der dingen het enige ware is en dus met alle middelen moet worden verbreed. In *die* stemming blijft de wereldchaos permanent.

Doch „gezindheid” wordt, als ik goed lees, niet voldoende geoordeeld voor een fundament, denkelijk uit gemis aan vergelijkingspunten met een geloof. Daartoe zou dan nodig zijn de personifiëring, ten minste een symbolisering van de als buiten-menselijk aangevoelde oorzaak van zulke gezindheid in den mens.

Eén ding staat evenwel vast: men meet zich niet willekeurig een afgeronde levensbeschouwing aan, men zoekt niet, zuiver verstandelijk, een metaphysisch rustpunt in de worsteling met het wereldraadsel uit. Een geloofsovertuiging verdraagt geen surrogaat. Een levensbeginsel groeit in ons en zit met talloze wortels vast in onze opvoeding en levenservaring.

Voor wie denkt als de schrijver van dit artikel is er niets te doen dan vertrouwend af te wachten of de geschetste gezindheid zich in de mens tot een actieve levensgids kan sublimeren.

Er schuilt evenwel nog een andere vraag in de zaak. De bijzondere school wint inderdaad in de grootte harer bevolking, doch wint ze ook aan innerlijke kracht? Vele voorstanders zelve zijn ten aanzien van dit punt lang niet zonder bezorgdheid. De innerlijke kracht der confessionele school zit in de consequente doorvoering van haar geloofsbeginsel in al haar werk, waardoor zij feitelijk slechts dienstig is voor wie van heler harte met dat beginsel instemt. Dank zij de hierarchische inrichting der katholieke kerk is dat karakter voor haar school nog het best bewaard, doch onaangetast is het nergens, blijkens wat de confessionele pers vaak te lezen geeft.

Al te zeer behoeft men zich er niet over te verbazen. Want alles in de wereld drijft naar verandering.

Er is een tijd geweest, waarin geen der voorname secten kon toelaten, dat haar aanhangers vrijelijk beraadslaagden met andersdenkenden.

De tendenz is er nog steeds. Doch door de maatschappelijke

ontwikkeling worden de mensen steeds meer op elkaar gedrongen in spijt der uiterlijk klimmende vijandschap, wordt de onderlinge afhankelijkheid steeds scherper geaccentueerd in alle levensverhoudingen, wordt de onderlinge, geestelijke beïnvloeding steeds intenser.

Het kan niet uitblijven of de overtuiging, dat de redding der gemeenschap alleen ligt in de oprecht nagestreefde samenwerking van allen, zal in kracht en verbreiding winnen.

De gehele maatschappij stuurt, door de nood, d.i. de toeneemende verscheurdheid gedwongen, aan op het uiteindelijk volle besef, dat elkander te willen, dus te kunnen verstaan, elkander op elk gebied met volle overgave te willen naderen het enige is, dat wij vóór alles behoeven.

Logischer wijze zal zich dit op economisch en staatkundig gebied gaandeweg duidelijker demonstreren. Moet daarvan niet het gevolg zijn, dat ook op het gebied van opvoeding en onderwijs algemeen beter begrip zal geboren worden ten aanzien van de voornaamste behoefte van het kind ter zake van zijn voorbereiding voor het leven, wat wel steeds de formulering van het doel der opvoeding was, doch dat men dan beter dan ooit verstaan zal, als de voorbereiding voor het leven van volwassene als volwaardig lid der gemeenschap.

Als ik let op wat groei het opvoedingsprobleem in de school in de afgelopen 25 jaar al heeft ondergaan, dan verheug ik mij nu reeds op wat anderen over 25 jaar zullen waarnemen.¹⁾

¹⁾ De vele aanhalingen zijn óf uit I. v. Hoorn *De Nederlandsche Schoolwetgeving voor het Lager Onderwijs 1796—1907* óf uit de *Socialistische Gids*, I jrg., „Art. 192” óf uit *De Dageraad*, 1898/99.

1 Mei 1939.

★

Opvoeden is niet het volgieten van een kruik, maar het ontsteken van een haard.

Plutarchus.

★

Na brood is opvoeding de eerste noodzaak voor het volk.

Danton

Karl Barth

en de politiek

De figuur van Karl Barth heeft sterk de aandacht getrokken, ook van socialisten, die van zijn theologie niet weten en wien deze theologie ook niet interesseert. Hun heeft getroffen het feit, dat hij stand gehouden heeft tegenover de vloed van het nationaal-socialisme, tot hij Duitsland moest verlaten. Wat misschien nog meer getroffen heeft, is zijn aanval op de z.g.n. christelijke politiek. Dat hij in dit opzicht onder de christelijke jongeren van ons land navolging gevonden heeft, geeft hoop, dat wij hier van de tegenstelling tussen christelijke en niet-christelijke partijen verlost zullen worden en de politieke scheidingslijn in ons land verlegd zal worden en bepaald door zakelijke geschilpunten. Velen in onze rijen zouden Barth van harte dankbaar zijn, wanneer hij zo zou helpen, om uit de politieke impasse te komen, waarin wij geraakt zijn. Het loont derhalve de moeite de houding van Barth in dit opzicht nader te onderzoeken, opdat wij klaar zullen zien, wat wij van hem en zijn aanhangers mogen verwachten en wat niet.

Het is daarbij echter niet mogelijk buiten de theologie te blijven, al zou men het nog zo graag willen. Barth is in de eerste en in de laatste plaats theoloog en geen politicus. Wat hij over politiek zegt, is steeds slechts bedoeld als illustratie en op zijn minst als uitvloeisel van zijn theologie. Deze bepaalt al zijn uitspraken. Wij zullen derhalve van zijn theologie moeten uitgaan.

Deze, de z.g.n. dialectische of Zwitserse theologie (Barth en zijn eerste medestanders, waaronder de bekendste wel Emil Brunner is, waren Zwitsers) gaat uit van de oneindige afstand tussen God en de wereld, de mens inbegrepen. Voor een religieus stelsel is steeds van zeer grote betekenis, hoe de verhouding tussen God en de wereld gezien wordt. Deze

kan zeer innig worden gezien, zoals in het pantheïsme, waarin de godheid of het goddelijke inwonend is in mens en wereld, anders gezegd: de kern, het wezen van deze laatste goddelijk van aard is. Geheel anders is het, wanneer de godheid oneindig ver verheven is boven deze (in figuurlijke zin natuurlijk), wanneer God en wereld kwalitatief oneindig verschillend zijn. Zo is het b.v. bij den oud-testamentischen profeet Jezaja, als hij God laat zeggen: Zo hoog de hemel is boven de aard, zijn mijn wegen hoger dan uw wegen, mijn gedachten hoger dan uw gedachten (Jez. 55:9).

Tot dit laatste type van religie behoort nu ook het Barthianisme. God is volgens de Barthianen oneindig ver boven de wereld verheven, Hij is geheel anders dan de wereld, ook geheel anders dan den mens. Tussen het goddelijke en ook het hoogste menselijke is nog een onoverbrugbare, oneindige diepe en brede kloof. God is het „gans andere” van mens en wereld.

Is er dan geen enkel verband? Dat is er inderdaad. Ware het anders, er zou een volstrekt dualisme zijn, een volstreekte tegenstelling tussen God en de wereld. Dit dualisme is wel gepredikt, zo b.v. in oud-christelijke tijd, toen een bepaalde „ketterij” beweerde, dat de wereld geschapen was door een bozen God, die dan vereenzelvigd werd met den oud-testamentischen God, weshalve het Oude Testament dan ook werd verworpen. Christus predikte den goeden God, die een geheel andere, nieuwe en volmaakte wereld zou brengen. Zo ver gaat Barth zeker niet, al nadert hij aanvankelijk deze opvatting vrij dicht. Er zijn nog sporen van Gods werkzaamheid in de wereld te vinden, maar veel betekenen deze niet. Ook niet in de mens, die zondaar is en blijft. Het verband tussen God en deze wereld vormt Jezus Christus, God en mens, maar Hij is verworpen, gedood, opgestaan en ten hemel gevaren. Wel zal Hij terugkomen, maar aan het einde der tijden. Dan zal God Zijn Rijk brengen, de wereld die geheel naar Gods wil is, maar die is geheel anders dan onze wereld. Koninkrijk Gods en onze mensenwereld hebben bitter weinig met elkaar te maken, de eerste is veeleer de negatie van, het oordeel over de laatste.

In dit oordeel deelt ook de mens en alles wat hij is, kan en doet. De mens is zondaar en alle mensenwerk is zondig, ook zijn kultuurarbeid. Deze heeft tenslotte met Gods wil niets te maken. Het is, zoals het graag gezegd wordt, het bouwen van de toren van Babel. Daaraan verandert ook de godsdienstige relatie niets. Ook de mens, die gelooft en zich aan

Breughel: De Torenbouw van Babel

God overgeeft, blijft zondaar. Hij verneemt alleen het woord der vergeving. Zijn zonden zijn vergeven, maar zij blijven. Een ander mens wordt hij pas bij de herschepping, als het koninkrijk Gods komt, dus in de toekomst. Het christen zijn heft het zondaar zijn niet op. Daarmee kan ook de cultuur niet geheiligd worden. Er is geen christelijke cultuur en dus ook geen christelijke politiek. Ook de nobelste menselijke arbeid op dit gebied betekent niets voor het koninkrijk Gods. Dit kan door mensen niet gebracht noch zelfs voorbereid worden. Het komt aan het einde der tijden als een daad Gods, nadat al het menselijke is te niet gedaan. Het gevaar van alle idealisme is groot, dat de mens in overmoed de afstand, die hem van God scheidt, vergeet.

Maar de Kerk dan? Ook deze behoort tot de wereld en is een menselijke instelling, dus mensenwerk, dus zondig. Zij neemt in deze wereld echter wel een bijzondere positie in, in

zoverre zij aan de andere kant toch ook Gods werk is. God roept haar leden tezamen, die echter mensen, d.i. zondaren blijven. Het bijzondere is, dat hier en hier alleen het woord Gods verkondigd wordt, wel in menselijke vorm, maar het is, kan althans zijn, het woord Gods. Dit is ook de enige taak der kerk, het Woord Gods, d.i. het Evangelie van Jezus Christus te prediken. Dit sluit echter geenszins een cultureel program in, dus ook geen sociaal of politiek program. De inhoud van haar prediking heeft te zijn de afstand tussen God en mens en de hemel en de wederkomst van Jezus Christus. Is het dan alles echter hetzelfde wat wij doen? Is de ene politiek dan even goed of even slecht als de andere? Zo is het toch niet geheel. Er is reeds gezegd, dat er toch enige werkzaamheid van God in deze wereld te bespeuren valt. Er heersen gebruiken, zeden, wetten onder de mensen, die het samenleven mogelijk maken. Om het leven mogelijk te maken, heeft God haar gegeven.

Zij zijn echter slechts dijken, die de chaos kunnen keren, het leven zelf ordenen naar een goddelijk plan is echter onmogelijk. Nu zijn de regels verschillend van waarde, maar dat blijkt niet uit een beoordelen naar een goddelijke of christelijke maatstaf, maar louter uit de practijk. Wanneer het socialisme de relatief beste bescherming van het leven blijkt, moet men het socialisme steunen, zoals Barth deed en, voorzover ik weet, doet, maar louter uit practische overwegingen en niet met het oog op een ideaal. Op het relatieve van al deze regels, dus ook van wetten en politieke programma's valt echter steeds de nadruk. Nogmaals, het leven, de staat of de maatschappij kerstenen kan men niet, christelijke politiek bestaat niet. Politiek is een kwestie van zakelijk inzicht en zakelijke overwegingen, die met het Christendom niets te maken heeft. Daarom is er ook geen religieus, laat staan christelijk socialisme mogelijk.

In de conclusies van Barth is veel, dat voor socialisten aantrekkelijk zal zijn. Zij hebben zich immers reeds lang verzet tegen de belangstelling voor een bepaalde politiek als christelijk en beweerd, dat de partijvorming heeft te geschieden op zakelijke gronden. Aan de andere kant echter is de grief tegen de christelijke politiek juist, dat zij zo weinig christelijk is. Men verwacht dus klaarblijkelijk van een zich noemende christelijke politiek iets anders dan wat zij pleegt te bieden. Zoals men den christenen vaak verwijt, dat hun levensgedrag zo weinig christelijk is. Daarachter staat toch de overtuiging dat het christelijk geloof wel iets met het

levensgedrag en wel iets met het politiek gedrag en politieke programma's en maatregelen te maken heeft. In zoverre zullen vele socialisten toch wel wat huiverig zijn voor het Barthianisme.

Naar ik meen terecht. In de strijd tegen de christelijke politiek komt er een punt, waarop men tegen het Barthianisme moet zeggen: non tali auxilio, niet met deze hulp. Ik zie hier af van allerlei theologische bezwaren. Naar mijn mening is de zo strenge scheiding tussen God en wereld, God en mens, niet vol te houden. Ons gaat het hier echter om de consequenties. Dan leidt de geschetste opvatting gemakkelijk tot de volstreckte scheiding van godsdienst en leven. Dan heeft de Kerk niet anders te doen dan het Evangelie te prediken in een zeer enge zin en houdt alle beïnvloeding van de wereld door Kerk en Christendom op. Dit standpunt nadert bedenkkelijk tot het oud-liberale, volgens welke godsdienst een zaak van de binnenkamer was, wat dan betekende dat men de wereld aan den duivel overliet, Brunner gaat in dit opzicht wel heel ver, als hij niets van programma's wil weten, maar alles verwacht van verandering van den enkelen mens. Ik meen, dat het Christendom ook eist arbeid in en aan de wereld en dat in het Evangelie ook richtlijnen daarvoor zijn gegeven. Zeker kan men geen politiek programma kant en klaar uit den Bijbel afleiden, maar enkele algemeen fundamentele beginselen, ook ten opzichte van de staat en de maatschappij, geeft hij toch wel. Dat betekent niet, dat wij een heilstaat, het Koninkrijk Gods zullen stichten, maar wel, dat wij een wereld kunnen opbouwen, die minder vloekt met alles wat Christus gepredikt heeft dan die, waarin wij leven.

Hier had ik tot voor korte tijd mijn vulpen kunnen neerleggen. De laatste tijd echter heeft Barth een verandering door gemaakt, die juist voor ons onderwerp van belang is. Dat deze verandering onvoorbereid was, kan men niet beweren, maar, al moge het dan geen volledige ommezwaai zijn, een wezenlijke verandering is het wel. Waarheen zij voeren zal, is nog niet te zeggen; het loont echter de moeite, na te gaan, waar Barth nu staat.

De verandering, die ik bedoel, is te weeg gebracht door het nationaal-socialisme. Men kan hem dit moeilijk euvel duiden, het komt in de beste families voor, ook in socialistische, dat men onder de indruk van het nationaal-socialisme zijn standpunt herziert. Barth ziet het nationaal-socialisme als het grote gevaar, dat inderdaad met alle middelen gekeerd moet

worden. Daarom kon hij in de spannende Septemberdagen van het vorig jaar de uitspraak doen, dat elke Tsjechische soldaat, die ter verdediging van het Tsjechische grondgebied viel, stierf voor Christus. De nationaal-socialistische staat toch bedreigt de Kerk en het moet dat doen. Het is n.l. niet louter een bepaalde staatsvorm, zelfs niet alleen een bepaalde wereldbeschouwing, maar een godsdienst. Het ver-goddelijkt ras en volk en kan naast deze Goden en de predi-king daarvan geen anderen God en geen andere prediking en dus ook geen Christelijke Kerk dulden.

Daarmee is het ook politiek veroordeeld. De staat moet n.l. ruimte geven aan de Kerk voor de verkondiging van het Evangelie (in de boven geschetste zin). Daar de nationaal-socialistische staat dat niet doet en niet doen kan, betekent hij de verkering van de staat in diens door God gewilde zin. Het is dus in de eerste plaats ter wille van de Kerk en haar verkondiging, dat Barth het nationaal-socialisme verwerpt. Hij doet het echter ook nog om een andere reden. Afgezien van zijn houding tegenover de Kerk moeten aan de rechts-staat toch ook bepaalde eisen worden gesteld. Hij moet de goeden belonen en de slechten straffen en de armen en onderdrukten helpen. Waar de nationaal-socialistische staat het omgekeerde doet, beantwoordt hij niet aan de eisen aan een rechte staat te stellen en is hij voor het Christelijke geloof geoordeeld.

Hiermee heeft Barth toch wel een weg betreden, die hem afvoert van zijn oorspronkelijke opvattingen. Het blijkt dus, dat er wel zeer fundamentele verschillen zijn tussen de ene staat en de andere. Barth komt daar nu ook zeer nadruk-kelijk op voor de democratische staat. Dat de verschillen zeer belangrijk zijn, blijkt overduidelijk uit de uitlating over den Tsjechischen soldaat. Men vraagt zich echter af, of hieruit geen consequenties volgen, die Barth totnogtoe ver-worpen heeft. Van de Kerk en het Evangelie uit blijken bepaalde eisen aan de staat gesteld te kunnen en te moeten worden. Doorredenerende zal men zo toch wel moeten komen tot een politiek program. Dat dan nog wel niet Chris-telijk kan heten, maar toch in ieder geval christelijker is dan een ander. Wij wachten af, en niet zonder spanning, waar-heen de ontwikkeling, die nog slechts begonnen is, Barth, den in vele maar niet in alle opzichten, afvalligen leerling van Kutter, den vader van het Zwitserse religieus-socialisme, zal voeren. Misschien wel tot opstelling van programma's althans van richtlijnen, die hij lange tijd zo innig verfoeide.

M. WOLTERS:

Van „Proletkult” naar Nationaal-Russische kunst

In de eerste tijden van de „dictatuur van het proletariaat” in Sowjet-Rusland leefde bij velen daar de illusie van de „Proletkult”, van de „proletarische cultuur”, die, na een doelmatige organisatorische voorbereiding, uit de nameloze massa van het proletariaat op zou bloeien. Zoals de vakverenigingen en de sowjets (raden) de economie en de (communistiche) partij de politiek en de staat zouden opbouwen en organiseren, zo zou de „Proletkult” de nieuwe socialistische kunst uit het niets te voorschijn brengen.

Of beter: niet uit het niets, maar uit de aanwezige burgerlijke kunst, die slechts bewerkt behoefde te worden door nameloze arbeiderscollectieven om proletarische „gemeenschapskunst” op te leveren.

Het is goed vast te stellen, dat de bestrevingen van „Proletkult”, hoezeer in het begin ook aangemoedigd en gesubsidieerd, nooit de hartelijke en overtuigende instemming van vooraanstaande leiders als Lenin en Trotzky hebben gehad. Resultaten van belang zijn niet bereikt. In het algemeen moet men trouwens vaststellen, dat de revolutie meer kunsttheorieën dan kunst heeft voortgebracht. De „mechanisatie” en het „nameloze collectivisme” bleken in de literatuur, op het toneel en in de plastische kunsten vrij onvruchtbaar.

Nu is er echter wèl — het eerst en schoonst in Rusland — een nieuwe kunst ontstaan, welker schepping (uiterlijk) geheel mechanisch geschiedt en welker scheppers hoe langer hoe meer opgaan in een zo niet nameloze, dan toch veelnamige collectiviteit: de filmkunst.

Het kan zijn nut hebben, om in een vluchtige notitie een zijlicht te laten vallen op de ontwikkeling, juist van deze kunst, die wellicht de meest onmiddellijke afspiegeling is van bepaalde tendenzen in de Russische kunst, ja in de Russische staat.

De film eist immers zulk een uitgebreid economisch, technisch en artistiek apparaat en een, vooral in Rusland, zo

langdurige voorbereiding, dat men wel mag aannemen, dat zij in het algemeen in overeenstemming is met de „Generale Lijn”. Mocht dit onverhoopt bij de uiteindelijke voltooiing van de film niet het geval blijken te zijn, dan komt zij toch niet in circulatie.

Het merkwaardige feit doet zich nu voor, dat de eerste grote persoonlijkheid, die in de filmgeschiedenis optrad, met dogmatische overtuiging slechts de massa en de verheerlijking van de massa, niet alleen in de „inhoud”, in het „verhaaltje”, van zijn films heeft nagestreefd, maar, wat veel belangrijker was, ook in de vorm van zijn werk. Vorm en inhoud waren aldus op de meest volmaakte wijze één in het eerste werk van S. M. Eisenstein: *Pantserkruiser Potemkin*.

Zag men terug naar de revolutie, dan probeerde men vóór alles de massa en de totaliteit van de feiten te doen spreken: *October (Tien dagen die de wereld deden wankelen — Eisenstein)*, naar John Reed's beroemde reportage. Desgelijks deed men bij paedagogische films als *De Generale Lijn* (Eisenstein) of Turin's *Turksib*, waarin resp. de verbeterde collectieve landarbeid en de aanleg van een spoorlijn bezongen en gepropageerd werd.

De vervaardiging van films van de opbouw en films voor de opvoeding van het volk tot hygiënisch-levende, veel-produ-

Uit een Amerikaanse . . . ? Neen, uit een Sowjet-film!

cerende burgers van de Sowjet-Unie is sedertdien voortgegaan. Bestemd voor binnenlands gebruik, werden zij alreus aanmerkelijk minder gedurfd van makelij dan hun roemruchte voorbeelden. Meer geschikt voor de massa. Zij zijn bijv. in de propaganda voor de gewapende sportiviteit of de sportieve wapening van luchtvaart, leger en vloot slechts door groter zakelijkheid te onderscheiden van Amerikaanse en Europese films. Als één van de beste trof de zuiverdocumentaire film *Wiegelied* van Wertof (de man van het *Filmoog* en *Enthousiasme*), die liet zien hoe de sowjetmoeders veilig hun kinderen in slaap konden wiegen, omdat de luchtvloot en het leger waakten. Prachtige, suggestieve montage miste hier haar uitwerking niet.

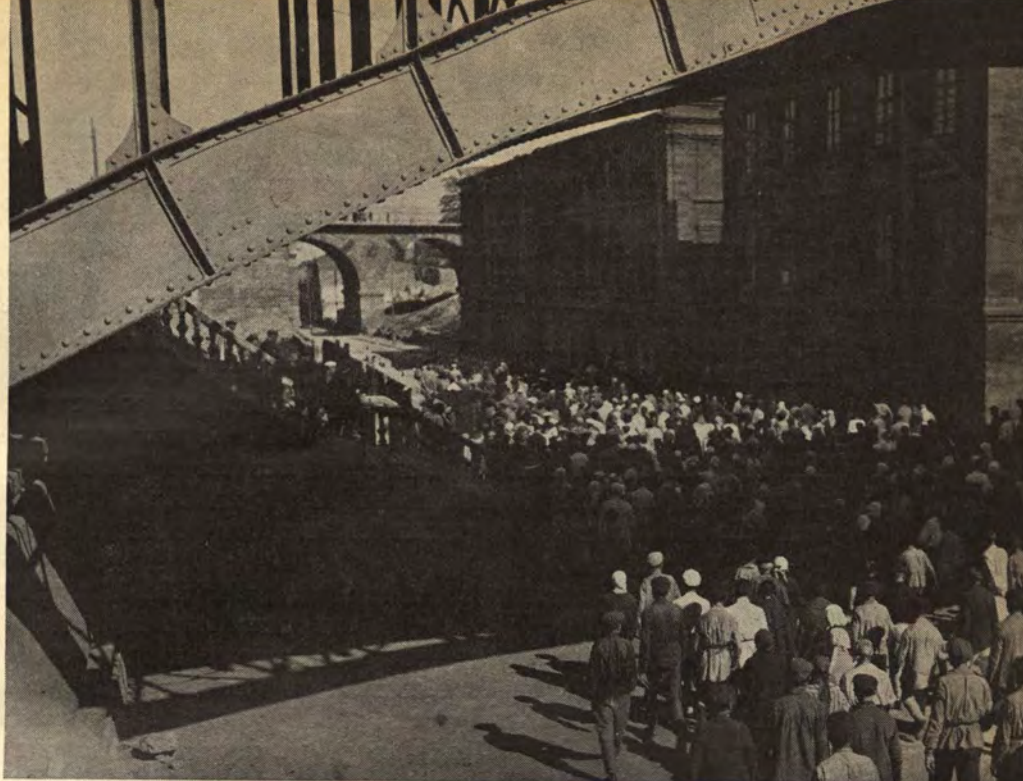
Maar interessanter is het, de ontwikkeling van de revolutiefilm gade te slaan. Na nog geen vijftien jaar volgt op Eisenstein's *October (Tien dagen)* de film van A. Romm, die hetzelfde onderwerp behandelt, maar die het accent van de collectieve revolutie verlegt naar de persoonlijke leiding en die daarom ook *Lenin in October* heet. Wat tegelijk betekent, dat ook Stalin er „in” is, maar dat Trotzky „er uit” ligt. Terwijl men Stalin Lenin als diens schaduw ziet volgen, wordt Trotzky's naam slechts genoemd om hem te vervloeken en vernietigen.

Maar nog merkwaardiger is de ontwikkeling, die Eisenstein laat zien. Deze kunstenaar, die indertijd is begonnen als toneelregisseur van... „Proletkult”, en die daarna onder Meyerhold, den revolutionnaireren leerling van Stanislawsky werkte, heeft jarenlang geen films meer laten zien.

En wat is thans het werk, waarmee hij zijn oude roemrijke arbeid voor de „generale lijn” voortzet? Een verheerlijking van het leven en de daden van Alexander Newski, de man die de opdringende Duitse Orde enige eeuwen geleden uit Rusland terugsloeg.

Het lijkt, dat zulk een sterk nationaal-Russisch werk aanmerkelijk typerender voor de huidige Russische filmproductie is dan bijv. een fel-anti-nationaalsocialistische film als *Prof. Mamlock*, de bewerking van het bekende Duitse stuk van Friedrich Wolff, dat „De Jonge Spelers” enige jaren geleden hier ten tonele brachten.

Eisenstein's nieuwe werk, een geweldige concessie aan het leidersprincipe van den man, die eens slechts met massa's en namelozen wilde werken, lijkt echter slechts hem verwonderlijker, die niet heeft gelet op voorafgaande verschijnselen.

Boven: Uit: „Potemkin”

Beneden: Het pathos van de grote mond en den groten tsaar in „Peter I”, de Sowjet-film 1939. Vroeger was het de massa, thans zijn het in Rusland de grote mannen die de geschiedenis maken.

Twee van de meest-opmerkelijke schijnen de opvoering van het toneelstuk *Peter I* van Alexej Tolstoj in 1935 in Moscou en Leningrad, en de verschijning van de film *Tsjapajew* van de gebroeders Wasieljew.

De historische continuïteit in de Russische politiek, die in de jongste tijd zo sterk de aandacht heeft getrokken, vond reeds een voor=afschaduwning in de „zuiver=artistieke” gebeurtenis van Peter's weder=verschijning op het bolsjewistische toneel. Niet als despoot, maar als bouwer van de Russische nationale eenheid, als de stichter van de Russische zeevaart en van de stad, die nu de naam van Lenin draagt, maar die hij „bouwde op geraamten” om een poort naar de Oostzee te hebben....

Het stuk, maar vooral ook de held, de tsaar aller Russen, „Pjotr Pjerwuj”, Peter I, behaalde een enorm succes. Sedertdien heeft men ook in ons land de filmbewerking kunnen zien. Dát de bioscopen de film hier zo vriendelijk hebben ontvangen was op zichzelf al een goede aanwijzing omtrent de mentaliteit. De *Potemkin* is nog altijd door de bioscopen verboden, — deze Russische *Gijsbrecht van Aemstel* echter nam rustig zijn plaats in, naast andere nationale helden die de internationale film ons laat zien....

Tsjapajew, de film van den „partisanen”=hoofdman, zoals Foermanow hem heeft beschreven, nadert in karakter volkomen tot de romantiek van een Amerikaanse film als *Viva Villa*, met inbegrip van de „eerlijkheid” van het slot, waarin de held onverwachts omkomt, als de overwinning al aan de hemel licht. Het is dan ook geen toeval, dat juist *Viva Villa* in Rusland op het filmfestival van het cinematografische jubileum het allerhartelijkst ontvangen werd.

De lijn van *Tsjapajew* — tussen haakjes: volgens ingewijden de eerste Russische film die met een zeer groot algemeen publiek succes in Rusland werd opgevoerd en die zeker „gemakkelijker” is voor een groot publiek, dan Eisenstein's dogmatische massa=films, die vooral de.... intellectuelen boeiden — werd sedertdien doorgetrokken met films als *Trinadtsat*, ten onzent vertoond als *De dertien Lanciers*.

Ook hier werd den toeschouwer weer het romantisch spel met de dood geboden, dat de bioscoop in de gewone burgerlijke wereld ook verschaft en dat den mens de schoonheid van het alleen of collectief sterven voor een hoge zaak tracht bij te brengen....

Gaarne erkent men, dat in artistiek raffinement *De dertien Lanciers* een volkomen overeenkomstige Hollywoodse film

Boven: De Nieuwe „Revolutie“-film („Lenin in October“): de leiders doen het (d.w.z.: Trotzky niet...!)
Beneden: „Tsjapajew“ Van Revolutie- tot Vecht-Romantiek

„Alexander Newsky”: de Russische nationale strijd tegen de ridders van de Duitse Orde.
Filmisch gesproken: knappe show!

als *The Lost Patrol* overtreft en dat het „afschieten” van de dertien soldaten, die in de woestijn versmachtten, veel suggestiever is „gemaakt”. Let men echter op de geestelijke inhoud, dan ziet men hoe ook de Russische film onderworpen is aan de verschuiving die Hendrik de Man eens voor het socialisme vaststelde. Het middel wordt doel. De militaire prestatie en het leidersprincipe worden verheerlijkt, over de oorspronkelijke doeleinden wordt gezwegen. In plaats van de klassenstrijd biedt zelfs *Trinadtsat* al de verheerlijking van de moed, ontplooid in een half-koloniaal, imperialistisch conflict. Van het standpunt der overheersers dan!

De revolutie blijft een bron van romantiek, maar zij is éénmalig. Zij wordt niet voortgezet en niet herhaald. Zij is er eenmaal geweest en gaf Rusland een nieuw gezicht. Thans geldt het de grootmaking van Rusland. De leiders waken en het volk kan slapen en de filmregisseurs zingen daarbij het *Wiegelied*.

De MUZE

DOOR HALBO C. KOOL

in dubio

Dezer dagen trof mij in een Frans tijdschrift een artikel over de stand der poëzie daar te lande. Naar aanleiding van een drietal bundels van dichters op middelbare leeftijd klaagde de criticus over de middelmatigheid, waarmee de jonge poëzie van thans zich tevreden schijnt te stellen. Gebrek aan belangstelling kon hiervan niet de oorzaak zijn, want met evenveel gretigheid als voorheen greep een beperkt publiek naar de bundels met nieuwe dichtersnamen. Maar er scheen zich geen enkele werkelijk belangrijke lyricus de laatste tijd te hebben aangediend. En wie de Duitse poëzie van vandaag volgt, zal ook uit deze litteratuur — zowel de officieel nationaal-socialistische als die der emigranten — niet meer dan een enkele, losse naam kunnen aandragen. Is het in Engeland veel anders?

Dit verschijnsel, van gebrek aan nieuwe poëtische talenten en continuïteit der oudere dichters, zou een algemeen, internationaal verschijnsel zijn, zo ons eigen land daarop de laatste tijd geen uitzondering was gaan maken. Toen de Nederlandse Maatschappij voor Letterkunde dit voorjaar den dichter Ed. Hoornik bekroonde met de Van der Hoogtprijs, werd deze hem, volgens de motivering, behalve voor zijn persoonlijke, poëtische arbeid ook toegekend als chef d'école. Nadat jarenlang in ons land dezelfde klacht was vernomen als elders, verheugen wij ons n.l. de allerlaatste tijd in een nieuwe „Amsterdamse school”, welke bestaat uit een kern van drie dichters (Hoornik, den Brabander, van Hattum), in wier omgeving zich dichterbij en verder af een vrij groot aantal andere poëten bevinden, die onderling en

tot deze drie in een minder sterk verband schijnen te staan. Het is met deze Amsterdamse school een merkwaardig geval. Van de kern is slechts Hoornik pas de laatste jaren gaan publiceren, terwijl beide anderen wèl reeds geruime tijd hun werk gedrukt zagen, doch hun sterren eerst zagen rijzen mét die van Hoornik. Hun leeftijden zijn gemiddeld niet lager dan die van Muzenzonen, die men tot een oudere generatie rekent. Ook hun poëzie zelve onderscheidt zich niet zo scherp van die hunner reeds langer bekende leeftijdgenoten, dat zulks het zou wettigen, hun een aparte plaats in onze literatuur in te ruimen. Betekent dit alles nu, dat hun groepsverband aanvechtbaar en zinledig zou zijn? Naar mijn mening niet. Ook al mag er dan geen sprake zijn van een positief, gemeenschappelijk, poëtisch credo (geloofsbelijdenis), toch vertoont hun ontwikkelingsgang een zekere evenwijdigheid, voldoende om deze drie, onderling onafhankelijke figuren een — zij het ook negatieve — gemeenschappelijke tendenz te verlenen.

In zijn eerste verzen bezong van Hattum onder meer het „Socialistisch Meisje”; sindsdien heeft hij een „Adreswijziging” gepubliceerd, waarin hij meedeelde, van het kamp der socialistische dichters over te zijn gegaan naar dat der „burgerlijke”. Den Brabander was in zijn begintijd sterk onder invloed van linkse leuzen, welke zijn poëzie lang niet altijd ten goede kwamen. Vervolgens, bij Rilke schoolgegaan, begon hij allereerst te letten op dichterlijke kwaliteiten, overigens zonder daarom zijn verleden te verloochenen. Hoornik tenslotte verwoordde in zijn eerste bundel een sociale opstandigheid, welke later verzachtte tot een meer algemeen menselijk medeleven.

Alle drie hebben zij in de tijd van hun opkomst te worstelen gehad met een poëtische atmosfeer, welke onder de druk stond van, met name, Greshoff en du Perron. Zozeer werd hun aanvankelijk vooral de leerschool van du Perron — goeddeels ten onrechte — voorgehouden, dat zij met hun drieën een bundel publiceerden onder de ironische titel „Drie op één perron”, daarmee te kennen gevende, dat zij weigerden deze erfenis te aanvaarden. Wáár is, dat deze jonge dichters toentertijd het werk hunner gewaande leermeesters niet of slecht kenden. Maar anderzijds bestond er in houding en antipoëtische instelling — „want de ironie, zegt men, schaadt aan de poëzije” — zoveel verwantschap met juist deze twee, dat het misverstand maar al te verklaarbaar was. Schematisch gezegd, kan men van de „Am-

Drie op één perron

sterdamse school" opmerken, dat het drietal in zijn eerste werken vrijer was van deze ironische invloeden dan ten tijde toen zij de algemene aandacht begonnen te trekken; sindsdien vecht ieder op de eigen wijze tegen deze overmaat van scepticisme: zij schijnen thans weer bereid te zijn, de dupe te worden van zichzelf en van het leven buiten hen. Daarmee gaat begrijpelijkerwijze gepaard een winst aan volheid van de lyrische toon.

Zoals men ziet, zijn deze evenwijdige lijnen onvoldoende om met klem de stelling te kunnen verdedigen, dat deze dichters naar hun aard bij elkander zouden horen. In een tijd evenwel, waarin men ijverig speurde naar, en angstig riep om nieuwe talenten, konden zij naar elkander toe worden gedreven als een poëtische „hoop=des=vaderlands", en dat werden zij dan ook. Hun werk vertoonde bovendien nog een andere, minder opvallende overeenkomst, welke nochtans wezenlijker is: steeds weer bleek hun poëzie van anecdotisch karakter te zijn. D.w.z. de aanleidingen tot hun verzen zijn vaak gekenmerkt door toevalligheden. Incidenten, de kleine gebeurtenissen van het dagelijkse leven, c.q. de grote gebeurtenissen van het eigen leventje, bepalen hun poëtische werkzaamheid van vers tot vers. Bij geen van de drie komt de betekenis hiervan duidelijker tot uiting dan bij Hoornik. Hoewel hij enkele malen, voor onze tijd be-

paald lange verzen en kleine verzencycli schreef — zodat men hem in geen geval van kortademigheid zou kunnen betichten — toch nemen zelfs zijn gedichten geen ruimere vlucht dan die van de persoonlijke ervaring en de onmiddellijke actualiteit. Wanneer hij het „epische” gedicht „Matthaeus” schrijft, dan nog mag men op goede gronden verwijzen naar de prijsvraag van „De Vrije Bladen” om vol te houden, dat ook hier de aanleiding een anecdotische was. Het zou onbillijk zijn, deze eigenaardigheid te willen voorstellen als tegenwoordig uitsluitend geldig voor de „Amsterdamse school”, maar toch is er in dit opzicht een aanzienlijk verschil tussen haar en de vorige generatie. Wanneer Gerard den Brabander over Kerensky schrijft, over Mayerling of over Karel II van Engeland — steeds is een film de aanleiding tot zijn vers geweest. Wanneer echter Marsman over Joffre, Slauerhoff over Chlotarius, Nijhoff over Memlinc dicht, dan is er telkens sprake van een persoonlijke verhouding tussen den dichter en de bezongen figuur, welke verder reikt dan een vrij willekeurige ontmoeting. Schijnt Den Brabander, oppervlakkig gezien, van dit kenmerk het duidelijkste voorbeeld te geven, Hoornik heeft met het publiceren van allesbehalve slechte gelegenheidsverzen bij officiële feestelijkheden — en dan nog wel met publicatie schier à la minute — bewezen, dat zijn capaciteiten in deze wellicht het verst gaan.

De lezer zal langzamerhand ongetwijfeld van mij verlangen, dat ik mijn vele beweringen ook staaf. Daartoe kies ik uit de jongste publicaties van alle drie telkens een vers met een nauw verwant thema. Eerst een woord echter over de titels dezer bundels zelf. Hoornik, die „de moderne poëzie” indentificeert met een zekere, niet overduidelijk omschreven — maar dat is moeilijk in poëtici! — „hallucinaire poëzie”, noemde de bundel, waaruit ik aanstond ga citeren, „Stenen”. Deze naam verraadt, hoe de dichter zich bewust is, dat het stromende element der lyriek bij hem een stollingsproces ondergaat, geen kristallisatie, maar stremming zonder meer. Van Hattum, Fries van herkomst, noemde zijn bundel: „Frisia non cantat” (Friesland zingt niet). Ook hij weet, dat de zang, waarnaar alle lyriek streeft, zich in zijn arbeid niet ten volle verwerkelijkt. Als provocerend wrijft hij dit, wat hijzelf als een gemis moet voelen, zijn publiek onder de neus. Gerard den Brabander geeft van de drie dezelfde breuk tussen poëtisch verlangen en rijmende feitelijkheid het simpelst en meest direct weer in zijn titel „Gebroken Lier”.

Zo bezingt Hoornik „De gestorvene”:

Ik ging naar een andere stad.
Des avond op een terras,
Terwijl ik Corbière las,
althans in mijn handen had,
schoof hij voorbij op het plein.
Langs het vrouwtje, dat lied'ren zong
en een kind in haar armen wrong,
boog hij af in een donkere straat....

Wie was hij en waar ging hij heen....?
Het lamplicht, dat mij bescheen,
ging af en aan in den wind:
„Hij is dood en werd nooit bemind.”
En toen ik weer verder las:
„In de barst van zijn steen woekert gras.”

Een „In Memoriam” van Van Hattum luidt als volgt:

Die alles vergat, in pijn
is nu van pijn genezen:
hij zal weer zorgzaam wezen
en met hen zijn.
Eender, als toen hij kwam,
wanneer de kind'ren riepen:
twee, die geruster sliepen,
als hij hun handen nam
en hield die in zijn hand
en sprak vertrouwde woorden,
die deze kind'ren hoorden
in 't dromenland.
Vanwaar hij nu zal zijn,
zal hij óók met hen wezen,
en is daarbij genezen
van alle aardse pijn.

Tenslotte Gerard den Brabander, die een „Dood door beroerte” verbeeldt:

Hij dacht niet aan den dood: tè zeer beslommerd,
had hij geen tijd om triest te zijn of ziek;
hij zag geen boom, noch naakt en noch belommerd,
want in zijn hersens gonsde de fabriek.

Hij had zich nooit om zijn gezin bekommerd:
zijn dochter flirtte of speelde dansmuziek;
zijn vrouw leek echter lichtelijk verkommerd:
zij keek zo vochtig en melancholiek.

Nu, voor het eerst sinds jaren, ziet hij haar:
zijn lammen mond ontnemt zij de sigaar
en bet het schuim van zijn gezwollen lippen....

En overweldigd door dit nooit geziene,
spert hij den mond.... Bezwaard met nicotine
voelt zij zijn adem woordenloos ontglippen.

Dit drietal verzen geef ik u, met alle waardering voor hun kwaliteiten, niet als een bloemlezing van het beste, wat er in deze bundels te vinden is. Dan had ik waarschijnlijk een andere keuze gedaan, niet enkel op grond van het thema. Het zijn echter voor de poëzie der Amsterdamse school goede en representatieve voorbeelden, welke ik als vergelijkingsmateriaal zou willen zien gebruikt. Zij tonen Den Brabander met zijn neiging naar realistische elementen en zijn voorkeur voor het sonnet, Van Hattum in zijn hang naar zangerigheid en zijn gevoel voor sfeer, en bij Hoornik de cryptische formulering en het rythme zonder metrum. De vorm, de vers-techniek, is in deze drie verzen, en bij deze drie dichters, geheel verschillend; hun toon, en de aard welke deze toon ver-raadt, — de eigenlijke „inhoud” van een vers —, verschilt van den een naar den ander, en vervolgens naar den derde, niet minder. Maar bij alle drie staat een anecdote voorop, een gemengd bericht, waarbij de dichter niet meer dan belangstellend toeschouwer was, dat wel zijn algemeen menselijk gevoel, maar niet zijn diepste wezen beroerde. Tenslotte, in alle drie verzen spreekt een warm medeleven zich uit, maar getemperd door een zekere afstand, gedempt door een zekere werkelijkheidszin. Deze dichters zijn romantici van aard, maar de harde actualiteit onzer dagen heeft hen gedwongen, de blik neer te slaan, van de wolken naar de grond. Deze „aardsheid” hing bovendien een tijdlang — voor hen de beslissende tijd! — in de lucht, maar hun romantische aard liet niet toe, dat hun verzen bij de pakken bleven neerzitten. De wolken en het licht in de lucht trokken hun blikken weer omhoog, en toch konden zij daarboven nog steeds de aarde en haar kammernis niet vergeten — zoals het eens toch wel is geweest....

Er valt nóg iets op te merken in verband met de jongste poëzie, doch alvorens daartoe over te gaan, lijkt het mij dienstig de gezichtskring uit te breiden — ten einde het anders gerechtvaardigde verwijt te ontlopen, dat mijn bewering op te weinig materiaal zou zijn geschoeid.

Het letterkundig maandschrift „Werk”, waarvan Hoornik de geestelijke vader is, bracht in Mei van dit jaar een poëziesnummer uit, waaraan behalve de drievoudige pit der „Amsterdamse school”, nog twintig andere jonge dichters hebben meegewerkt: een ware bloemlezing dus van onbekenden, half bekenden en bijna helemaal bekenden. Het nummer was een verrassing: een reeks namen, welke ten dele afzonderlijk af en toe reeds enige aandacht hadden getrokken, ten dele ook nog niet naar voren waren gekomen, bleek een verzameling gedichten te dekken, welke er mocht wezen. Weliswaar gingen de kenmerken, hier genoemd voor de Amsterdamse school, voor alle medewerkers aan dit nummer niet geheel op, maar toch was er voldoende aanleiding om het reeds besproken drietal voor dit aanzienlijk bredere verband als toonaangevend in het algemeen te beschouwen. Vasalis, Achterberg, Hoekstra en Lehman verdienden kwalitatief ongetwijfeld afzonderlijke beschouwing, maar het hele gezelschap paste toch wonderwel bij elkaar, al sprong een enkeling, als de oudere Henrik Scholte, er natuurlijk ietwat uit. Werd met deze publicatie aanstonds gelogenstraft, dat in onze vaderlandse poëzie geen jongeren meer naar voren zouden komen, anderzijds sprong geen enkele der medewerkers zover de anderen vooruit, als in hun tijd Marsman en Slauerhoff, Nijhoff en A. Roland Holst dat deden. De verrassing werd dan ook meer veroorzaakt door het gemiddelde niveau der verzen dan door een enkele top. Bij een jongste generatie mag men met zo'n verheugend gemiddelde altijd ruimschoots tevreden zijn en met vertrouwen de toekomst afwachten. Nu echter jarenlang jammerklachten hadden geklonken over het ontbreken van troonopvolgers in het domein der Nederlandse poëzie, moet men toch de vraag stellen, of hun afwezigheid — ook nu — op enigerlei wijze te verklaren valt.

Vorige generaties heeft men meer dan eens verweten, dat zij te veel zouden zijn vervallen in het beoefenen van de critiek en het essay. Dit werk werd dan onvruchtbaar genoemd en, dat bedoelde men daarmee, het zou de creatieve arbeid schaden. Bij deze nieuwe generatie echter ontbrak, en ontbreekt het kritische en essayistische element vrijwel ge-

heel. Zou dit toeval zijn? Zou de creatieve arbeid misschien alle werkkraft opslorpen? Het aantal en de aard der publicaties van deze jonge mensen wettigt dergelijke vermoedens niet. Bovendien, jonge kunstenaars hebben zich ten alle tijde onderscheiden door polemieken en programma's welke evenzeer tintelden van principieel vuur en geestdrift, als zij later uitsluitend van waarde bleken te zijn geweest voor hun opstellers zelf. In de letterkundige geschiedenis vindt men van deze gevechten tussen generaties en scholen vaak niet meer terug dan het creatieve werk zelf, dat voor zich spreekt, terwijl de beginselverklaringen en debatten vergeten liggen onder het stof der archieven en blijken, bij napluizing, niet te kloppen op de feitelijke verschillen in het werk der elkander bekampende groepen: de „beginselstrijd” had alleen waarde om de jonge krachten zichzelf te doen leren kennen en zichzelf te doen slijpen. Zou nu plotseling een jonge generatie het daarzonder kunnen stellen?

Het vraagstuk, dat hier wordt aangesneden, is van groter omvang dan zich in kort bestek laat uiteenzetten. Thans moge dan ook met enkele aanduidingen en open blijvende vragen worden volstaan. Reeds een enkele maal werd er in letterkundige tijdschriften op gezinspeeld, dat onze jonge literatoren veel minder eruditie zouden bezitten dan die van vorige geslachten. Zij zouden zich ook aan traditie en aan scholing veel minder gelegen laten liggen. Deze stellingen nu lijken mij voor tegenspraak niet vatbaar. Een opmerkelijk feit is ook, dat, terwijl de letterkundigen, die thans omstreeks veertig jaar en ouder zijn, voorzover zij op de voorgrond traden, vrijwel allen óf academisch gevormd zijn óf zich een gelijkwaardige kennis hebben verschaft, de jongste generatie, waarover wij het thans hebben, gemiddeld óf niet in de gelegenheid is geweest óf de kans slecht heeft benut, om op dezelfde jeugdige leeftijd even grondig bekend te raken met de monumenten onzer cultuur: kunst en wetenschap. Een statistisch onderzoek naar afgelegde examens en een testen op verworven kennis zou, meen ik, mijn stelling krachtiger onderschrijven dan mijn omzichtige formulering kan doen vermoeden. Het zal een ijdele wens blijven....

Of van dit verschijnsel, dat voor mij vaststaat, een afnemende belangstelling der goeude burgerij dan wel een toenemende interesse der minder goeuden de oorzaak is, waag ik niet te beoordelen, al zou samenwerking dezer beide factoren m.i. geenszins tot de onmogelijkheden behoren. Merkwaaardig is voorts, dat dit symptoom samenvalt met de

laatste tien jaren, waarin het vlak vóór en tijdens de vorige wereldoorlog geboren geslacht de leeftijd bereikte, waarop men gemeenlijk begint poëzie te schrijven. En de breuk, welke tussen de geslachten van vóór en van na die oorlog bestaat, werd reeds te zeer gemeenplaats dan dat zij hier nader behoeft te worden besproken.

Inmiddels, of men terwille van de poëzie met deze gang van zaken verheugd moet zijn, dan wel of men zich daarover moet bedroeven — dat laat zich thans, en zal zich ook voorlopig nog niet laten uitmaken. Duidelijk is het, dat de functie der poëzie in onze samenleving kenterende is. Door een reeks verschillende en zeer uiteenlopende factoren. Sinds jaar en dag viel er met de poëzie zelfs geen zakgeld meer te verdienen — tenzij voor wie zich als lijfpoëet in dienst stelde van dag- of weekblad. Maar dat is een andere categorie dan waarover wij het hier en nu hebben. De poëtische aandrift moest derhalve wel ingeschapen zijn, wilde zij zich in onze tijd nog baanbreken. Maar ook op den geboren dichter oefenen de technische vooruitgang en de maatschappelijke ontwikkeling hun invloed uit. Er is een „mode”, ook in de kunst, en zij wordt niet in de laatste plaats door de zoëven genoemde factoren, direct én indirect, bepaald.

Er zijn, en hun aantal neemt toe, opdrachten — van organisaties en instellingen —, die hun invloed uitoefenen. Voor uitgever en boekhandel stelt rentabiliteit de eis van grotere oplagen dan voorheen: het oefent zijn invloed uit. Maar de kunstenaar zal zich nooit kunnen aanpassen bij massaproductie; hij blijft, krachtens zijn wezen, een vrijbouter. Welnu, op het terrein der kunst zal de strijd tussen collectivisme en individualisme, tussen democratisering en aristocratisering, om een hogere eenheid, welke geen compromis zal mogen noch zal kunnen zijn, één zijner markantste vormen verkrijgen. Reeds tekent het voorspel zich in vage contouren af. Het zal behalve boeiend ook leerzaam zijn, op het verdere verloop dezer ideale worsteling te blijven letten. Boeiend is zij om de inzet, leerzaam om haar „voorbeeldigheid”.

Van vriend en vijand

1. Getuige Hitler

(W. L.) In afleveringen 8 en 9 van dit tijdschrift hielden wij ons bezig met de financiering van de Duitse staatsconjunctuur. Niettegenstaande wij de nadruk legden op de *methode* van deze financiering, schreven wij over de omvang van de Duitse binnenlandse schuld:

„Met een totale binnenlandse schuld van 80 milliard Mark op 1 Januari 1939 zal men eerder een te gunstig dan een ongunstig beeld geven.”

Intussen heeft zich een volgens Duits oordeel betrouwbare getuige aangediend, om onze bewering te staven. Op 1 September 1939 zei de getuige Hitler in de Rijksdags-Kroll-Opera, dat hij in zes jaren „méér dan 90 milliard Mark” alléén voor bewapening heeft uitgegeven.

Al publiceert men in Duitsland geen begrotingscijfers, toch komen wij met dit cijfer van Hitler een heel eind. In tijden van goede conjunctuur schommelde de Duitse begroting in de jaren voor het Hitlerbewind om de 11 milliard Mark. Op de uitgaven van toen is intussen een reeks besparingen bereikt. O.a. is een belangrijk bedrag van enkele milliarden Marken voor sociale zorg geschrapt. In de plaats hiervan zijn echter uitgaven gekomen, die de besparingen verreweg overtreffen. Volgens het *Reichsarbeitsblatt*, nr. 15/1939, is het aantal beambten bij onderwijs, kunsten en wetenschappen van 1933 tot 1938 met 140.000 (of 36,5 pCt.) verminderd, in dezelfde tijd was bij het overige overheidsperoneel een stijging met 750.000 (of 305,6 pCt.) waar te nemen.

Niet anders is het op het gebied van de bouwnijverheid. Er zijn minder woningen gebouwd. Het tekort aan woningen is volgens het Duitse Instituut voor conjunctuur-onderzoek van 800.000 op 4,2 miljoen gestegen. Het rijk geeft slechts een gedeelte uit van het bedrag, dat vroeger tijdens de republiek voor woningbouw werd besteed. Desniettenstaande is er druk gebouwd in Hitler-Duitsland. De bouwnijverheid vertoont een stijging van het aantal tewerkgestelde personen in

1938 (dus zonder de arbeiders aan de Westwal) tot 245,7 pCt. in vergelijking met 1933. Maar wat is er gebouwd? Vierduizend kilometer autowegen, waarvan volgens de *Deutsche Allgemeine Zeitung* één meter 1000 Mark kost. Daarnaast is een dozijn steden volgens de plannen van den „Führer” verbouwd of nog „in behandeling”. Wie weet iets van de omvang van deze stedenbouw? Alléén voor Berlijn heeft het *Reichsarbeitsblatt* in dit jaar 77 verordeningen gepubliceerd, waarvan elke afzonderlijk het slopen van vele straten en woonblokken betekent. Er is geen plantsoen in Berlijn of München, waar het gras niet is verwijderd en in de plaats daarvan tegels zijn aangebracht. Want dan pas kan je de 90 milliard Mark voor de bewapening horen marcheren! In Neurenberg ontstaat een nieuwe stad. Een stadion voor 400.000 mensen, een congresshal voor 200.000 mensen, nieuwe stations en hotels, die uitsluitend één week van het jaar, namelijk tijdens het partijcongres, gebruikt worden, zijn in aanbouw. Voor Bayreuth, Dresden, Hamburg, Augsburg, Wenen en Linz zijn Hitler's plannen klaar. Want in het diepst van zijn hart is hij volgens zijn bekentenis tegenover Henderson geen politicus, maar kunstenaar. Voor onze centen, zeggen de Duitsers.

Rekening houdende met de besparingen op sociaal gebied en de verhoogde uitgaven op andere gebieden mag dus worden geconcludeerd, dat de begroting van het Hitlerbewind zeker gemiddeld 12 milliard Mark per jaar heeft bereikt. Zes Hitlerbegrotingen van 12 milliard Mark en de „méér dan 90 milliard Mark voor de bewapening” betekenen dus in zes jaar Hitlertijd in totaal een uitgave van 162 milliard Mark. Tegenover deze post staat de opbrengst van alle soorten belastingen. Volgens de Duitse statistieken zijn in de zes Hitlerjaren in totaal 68 milliard Mark aan belastingen ontvangen. Vermindert men nu de totale uitgaven met het bedrag van de echte inkomsten, dan blijft het bedrag van de binnenlandse schuld tussen 90 à 100 milliard Mark. Dit bedrag komt overeen met bijna twee derde van de totale Duitse oorlogskosten van 1914 tot 1918.

2. „Het verguisde beeld”

(W. B.) Geen wonder, dat er voor de professorale intrede van dr. Jan Romein bijzondere belangstelling bestond — er was nog al wat troebel en prikkelend rumoer losgekomen, dat zelfs na de benoeming door de gemeenteraad niet tot rust kwam. De veronderstelling is dunkt mij niet boosaardig, slechts natuurlijk, dat een deel van het publiek, zo niet het gehele — burgemeester De Vlucht inclus — met spanning naar de inhoud der rede en der bijzondere toespraken heeft geluisterd: hoe zal de redenaar reageren?

Nu ligt de rede voor mij. Ik ben geen man van het vak, en waag mij dus niet aan een wetenschappelijke beoordeling. Maar twee dingen treffen mij sterk: de hoogleraar blijkt bezonnen-critisch ook tegen eenmaal vuriger, eenzijdiger verdedigde eigen inzichten. Men leze de passage op blz. 15: „Het historisch-materialisme juist als wetenschappelijke methode blijkt evenmin beeldvormend te werken. De schijn van het tegendeel wordt veroorzaakt, niet door methode, maar door het feit, dat zij vaak met pragmatische bedoelingen en in verband daar weer mee, vaak door ondeskundigen gehanteerd is.” Men leze ook de woorden tot prof. Pos gericht, woorden die boven het persoonlijke uitgaan en pleiten voor filosofie, zonder welke geschiedschrijving niet mogelijk is. Welke wetenschap is meer principieel-critisch dan de wijsbegeerte?

Maar vooral treft mij in deze rede de voorname humor, waarmee de hooggeleerde redenaar zinspeelt op en toch voorbijgaat aan het politiek rumoer, dat hem leed moet hebben gedaan. Professor, vooral om deze voornaamheid niet slechts onze hulde, maar ook onze dank. . . . in een wereld van losgebarsten vulgariteit is voornaamheid des geestes kostbaar goed.

En nu gaat men ook op dit punt over tot de orde van den dag? Ik verwacht niet anders. En toch. . . . ik hoop: zou er niet een van degenen die om politieke redenen Romein openlijk aanvielen, kunnen komen tot de erkenning dat deze rede op een peil staat, der Universiteit waardig? In de harde politieke strijd doet men elkaar dikwijls pijn. Die moet gedragen worden. Maar juist in deze strijd moge een beroep op waarheid in het onderling verkeer althans geuit worden. Zij is een van de fundamentele waarden der democratie.

3. Over hetzelfde onderwerp

Van harte sluiten wij ons aan bij de bovenstaande korte beschouwing. Inderdaad: wie kennis neemt van Romein's oratie, kan niet nalaten zich af te vragen, waarom tegen dézen man nu zóveel storm moest opsteken. Want, men moge tegen *Het vergruisde Beeld* wetenschappelijke bezwaren hebben (wij zullen dadelijk de onze formuleren) — reden voor paniek was er toch werkelijk allerminst!...

Wie naar de Amsterdamse aula toog, om deze oratie aan te horen, zal huiswaarts zijn gegaan, noch ontzet, noch verast door ongekende perspectieven. Hij heeft een aardige, suggestieve, uitnemend gestelde en tot denken prikkelende rede gehoord; hij draagt de overtuiging mee, dat deze hoogleraar zijn leerlingen ten zeerste zal weten te stimuleren — maar de 16e October 1939 was allerminst een revolutionnaire gebeurtenis in de geschiedenis der geschiedenis.

Het bovenstaande betekent, dat wij enige teleurstelling voelen. En ook: dat wij gevaren voorzien. Teleurstelling vanwege de gebeurtenis, die geen „gebeurtenis” werd. Gevaren, omdat het wel eens zó zou kunnen wezen, dat Prof. Romein, altijd uitgekreten, immers, als een vreselijk ruitenbrekerig geleerde, die rol enigszins geforceerd zou gaan spelen. En dat hij derhalve „origineel” zou willen wezen op ogenblikken, dat hij „slechts” zichzelf behoeft te zijn. Zichzelf, d.w.z.: een soliede kenner van het verleden, met een grote artistieke inslag en een sterke litteraire begaafdheid, alsmede een filosofische zin, die in Nederland niet dikwijls voorkomt. Onze angst is, dat hij deze prachtige qualiteiten zou gaan bederven, door tot alle prijs (ook als hoogleraar) de figuur te blijven, die zijn vijanden bestreden hebben: de ontstellend originele, niets respecterende „kommenist”.

Het bovenstaande zou een persoonlijke insinuatie zijn, als de oratie er geen aanleiding toe gaf. Maar ze gééft er aanleiding toe. Want ze dreigt o.i. inderdaad te ontsporen naar de kant van Hassan's dadels: origineler te zijn dan ze is.

Wat is Romein's betoog?

Hoe beter wij over een tijdperk zijn ingelicht (zegt hij), hoe minder wij er ons een „beeld” van kunnen vormen. Aangezien echter juist het „beeld” (en niet de documentatie, het materiaal) cultuurvormend werkt, verliest de geschiedenis haar betekenis voor onze geestesbeschaving, naar mate ze

wetenschappelijker beoefend wordt. Hetgeen dan wordt toegelicht, aan de hand van onze geschiedschrijving over de Nederlandse Revolutie in de Zestiende Eeuw.

Wat is hiervan waar?

Ongetwijfeld moet elke opvoeder (van de lagere school, tot de Universiteit toe) de geschiedenis op een bepaalde manier „vertellen”, en natuurlijk is zijn „verhaal” eenzijdig en subjectief. Hij zegt dingen, die inmiddels al in twijfel zijn getrokken door geleerden, die met nieuwe gegevens kwamen: het beeld wordt ons voor ogen gesteld, maar inmiddels is het al, door de ontwikkeling der wetenschap zelve, „vergruisd”.

Doch is deze vernietiging zo iets bijzonders en zo iets verschrikkelijks? Wij zouden het willen betwijfelen.

Niet alleen de geschiedeniswetenschap, maar *iedere* wetenschap (ja, ieder menselijk streven) is er op uit, om beelden te vergruizen. Maar... *de opbouw van een nieuwe beeld* (dat op zijn beurt natuurlijk weer vergruisd en vervangen zal worden) moet volgen op die gezonde, destructieve handeling. Tenminste wanneer men niet wil vervallen in een hopeeloos nihilisme, in een schouderophalend scepticisme („Wat is waarheid?”...), of in een perspectiefloos verzamelen van bruto-materiaal.

Wil Romein dit laatste?

Natuurlijk niet! Hij, die de *Erflaters* voor ons schreef, kan dit niet willen. Hij moge in zijn intree-rede sombere tonen hebben doen horen over steeds onduidelijker wordende historische voorstellingen, over documentatie, die de bezieling doodt — heel zijn vorig werk heeft wel degelijk een bredere zin gehad. Het is in zeer hoge mate cultuurvormend geweest. En het heeft stellig vele beelden vergruisd (traditionele beelden, verouderde, caricatuur geworden beelden) ...maar onmiddellijk weer nieuwe daarvoor in de plaats gegeven. Wie na het lezen van deze oratie grijpt, naar, b.v. de levenschets van Oranje, die weet, dat de beeldenstormer van nu gelukkig in zijn publicistisch werk een beeldhouwer is geweest. Laat hij zijn eigen beeldengalerij niet verloochenen, maar nog verrijken!

Het is waar, dat hieraan óók gevaren verbonden zijn: gevaren van vulgarisatie en te veel schrijven voor het grote publiek. Maar iedere wetenschap is nu eenmaal een varen tussen Scylla en Charybdis. Enerzijds: de alleen-maar-vergruizende documentatie, die óf niet tot beelden komt, óf tot een beeld van schijn-objectiviteit... een beeld dus, dat

extra-hardhandig vergruisd moet worden. Anderzijds: de fantasie, die ontaardt in fantasterij, die vooraf een beeld construeert, en het dan tracht aannemelijk te maken met tot dat doel geschifte feiten. Iedere goede historie is een zigzag tussen die twee uitersten. Ook hier, Romein, bestaat een „dialectiek van de vooruitgang”!

Het vergruisde Beeld zou een afschuwelijk somber stuk zijn, als we niet wisten, dat ook achter déze wolken van pessimisme de zon scheen van een sterk creatief vermogen.

We weten, dat het in de praktijk erg meeviel en meevalt. We weten, dat de „pragmatische” historici (Romein erkent het trouwens zelf!) niet alléén moraliserende schoolmeesters waren: Michelet en zeker ook Motley werkten met keurige kaartsystemen van zakelijke gegevens. En anderzijds hebben Ranke en de zijnen beeldvormend gewerkt.... mits men (zoals wij zagen) hun „objectiviteit” ontmaskert als zelfbedrog. Alles in dezen kan worden teruggebracht op een kwestie van graad en accent — en van verscheidenheid in de behandeling van een trouwens ook zeer gecompliceerde materie.

Inderdaad, de geschiedschrijving is genuanceerd, en wordt het gelukkig steeds meer. Ze zal het zelfs in steeds stijgende mate worden, naar mate ze dieper binnendringt in een verleden, dat eveneens was ontstaan uit het tegen- en samenwerken van talloze krachten en tegenkrachten, illusies, misvattingen, idealen en ambities. De tijdgenoten *maakten* geschiedenis, ogenschijnlijk kris-kras door elkaar, maar tenslotte toch met een bepaald, duidelijk waarneembaar resultaat: een Hervorming, een Revolutie, een nationale eenheid. En de historici *schrijven* geschiedenis — vol bonte variaties en uiterlijke tegenstrijdigheden — maar die, met alle accentverschillen, toch samenvloeit tot een dynamisch, rijk-geschakeerd, maar zinneloos-verbrokken cultuurbeeld.

Intussen: wie deze oratie goed leest, streept er allerlei zinnestjes en woordjes in aan, die de gehele strekking van het betoog zózeer nuanceren, dat ze het eigenlijk ruïneren. Zo b.v. op blz. 10, waar het heet: „Neemt men in aanmerking, dat de korte tijd ons toegemeten, ons dwingt, alle kleurverschillen in de hier weergegeven opvattingen ter wille van de duidelijkheid iets te verzwaren”.... Inderdaad! Deze rede geeft („korthedshalve”) een zó eenzijdig beeld van de problemen der geschiedschrijving, dat het ten spoedigste vergruisd moet worden.

En op blz. 15: „Intusen, dit moet men toegeven, gaat het bij

deze polemieken niet meer om een *aut . . . aut*, maar om een meer of minder, om een accent". Dit is zeer juist! Maar wat blijft er dan over van de hele paradoxale strekking van Prof. Romein's betoog? Als het slechts gaat om voortdurende verrijking, vervollediging, zuivering, assimilatie van nieuwe elementen — waarom dan de voorstelling gewekt, alsof de moderne historicus niets anders meer weet te geven dan dissonant op dissonant, heksensabbat van tegenspraken, cacophonie van onverenigbare klanken? . . .

En tenslotte, op blz. 18, sprekend over de behoefte aan een historiebeeld trots alles, en met afwijzing van de weg der totalitaireren: „Die weg mogen wij verwerpen, de behoefte, waaruit hij ingeslagen is, is echt *en ook de onze*”.¹⁾

„En wát is onze weg?”, willen wij vragen. Prof. Romein antwoordt slechts met een *woord*: „theoretische geschiedenis”. Heeft het aan ons gelegen, dat wij onbevredigd gebleven zijn? Werkelijk, deze term zégt ons niets. Want is niet *iedere* geschiedenis „theoretisch”, steeds vervlochten met en gevoed door een bepaalde filosofie, een „theorie”, een wereldkijk? En is alle geschiedenis niet *tevens* (en noodzakelijkerwijze) óók „practisch” en documentair? Hoe denkt de nieuwe hoogleraar zich precies zijn nieuwe vak? Toch niet eenzijdig speculatief? Wij kunnen ons niet voorstellen, hoe wij ons een en ander concreet moeten denken.

Wij komen tot onze conclusie.

Denkt men deze oratie consequent door, dan komt men uit op een nihilistische revolutie in de geschiedenis: op alleenmaartheorie of op alleenmaarfeiten zonder slot of zin. Doch de spreker — hoewel hij naar onze smaak te veel heeft toegegeven aan de behoefte om een felomlijnde these de wereld in te slingeren —, is voor die consequentie teruggedeinsd.

Terecht. Maar zijn onvoltooide nihilisme blijft dan ook voor het overgrote deel: een boeiende Spielerei.

E. C. M. B.—K.
H. B.

¹⁾ Cursivering van ons.

ARTIKELEN OVER BOEKEN

Azië in de branding

John Gunther, *Inside Asia*, London 1939.

Drie jaren geleden heeft de Amerikaanse journalist John Gunther een boek uitgegeven over zijn ervaringen als buitenlands correspondent voor een groot blad te Chicago. Jarenlang had hij, in kritieke tijden, van nabij de grote politieke gebeurtenissen in de voornaamste hoofdsteden van Europa gadeslagen. Zijn inzichten en ervaringen heeft hij te boek gesteld. Zijn werk bleek een groot succes. Het was al gauw in veertien talen vertaald; het verscheen ook in het Nederlands en beleefde onder de titel *Europa in de branding* binnen één jaar drie drukken. Europa in de branding! De Engelse titel luidt: *Inside Europe*, Europa van binnen. Deze laatste betiteling is beter dan de Nederlandse, want inderdaad heeft Gunther van Europa een beeld gegeven *van binnen uit*, niet alleen de branding, maar ook dat, waardoor de hevige deiningen veroorzaakt werden, dat, wat de golven zo hoog opzwepte.

Nu heeft Gunther een tegenhanger van zijn *Inside Europe* willen geven en een paar maanden geleden verscheen *Inside Asia*, Azië van binnen. De schrijver heeft Azië een jaar lang bereisd. Hij bezocht China, Japan, Brits-Indië, Nederlands-Indië, de Philippijnen, Perzië, Palestina; daarna besteedde hij een jaar aan het schrijven van zijn boek en toen hij het een titel moest geven koos hij... „Outside Asia”, Azië van buiten! Dat was goed gezien en zuiver. Europa kende hij van binnen uit, hij sprak de talen van de grote landen, waar hij jarenlang woonde, in welker samenleving hij was opgenomen; hij zag er de grote en schokkende gebeurtenissen zich onder zijn ogen afspelen (o.a. de Rijksdagbrand, Hitler's opkomst, de Dolfusztragedie). Anders ging het met zijn ervaringen in Azië. Hij was daar in de eerste plaats en ten slotte *toerist*, de intelligente, de politiek-geschoolde, de belesen, maar tóch de toerist, en hij wéét dat. Vandaar dat hij zijn boek over het Oosten wil noemen: „Outside Asia”, Azië van Buiten; maar zijn uitgevers, zo bekent hij in de voorrede, hadden gaarne, dat het, analoog aan zijn eerste boek „Inside Asia” zou heten. Aan dit vererend verzoek wilde Gunther wel gevolg geven, in de hoop, dat ze het bij het rechte einde zouden hebben....

Na aandachtige lezing zal men den schrijver in zijn zelfkennis gelijk moeten geven en niet den uitgevers, aan wier hoffelijkheid een commercieel element wel niet vreemd zal geweest zijn. Daarmee wil echter in geen geval gezegd zijn, dat *Inside Asia* slechts een oppervlakkige reportage is, van geen belang voor hen, die iets van het Oosten en zijn beroeringen af weet. Integendeel, de 650 bladzijden laten zich lezen als een spannende roman. Gunther, de nog geen veertigjarige, de rappe, schrandere journalist, vlug van observatie, humaan van gezindheid, radicaal van inzicht, heeft zijn Azië-boek even lezenswaardig gemaakt als dat over Europa; men geniet er van dezelfde levendigheid van stijl, van gelijke treffende opmerkingen; ook nu weet hij geestige anecdotes te plaatsen, die vaak meer dan een betoog het wezenlijke van een bepaalde situatie schetsen, maar toch — het is Azië van buiten af. Er is niet het directe contact met mensen en

dingen als in *Europa in de branding*. De schrijver stond niet zelf in de branding, maar vaak als een stuurman aan de wal, zij het dan ook als een zeer knap stuurman.

Het leeuwendeel van zijn boek is aan Japan en China gewijd. Hij geeft hierover niet veel nieuws. Wij kennen ons Japan, ons China zo langzamerhand. ¹⁾

Doch voor hen, die inlichting behoeven omtrent de deiningen in het Verre Oosten geeft Gunther waardevolle en levendige informatie. Zij zullen vernemen, hoe het imperialisme zich in Japan ontwikkeld heeft, naar het illustere voorbeeld van Europa, hoe dit arme, half-feudale land, onderwezen en geprikkeld door Europa's daden in China, nu Europa's rol in het Hemelse rijk wil overnemen met helse praktijken, hoe het met een schier Duitse planmatigheid zijn economie weet dienstbaar te maken aan zijn imperialistische bedoelingen, hoe het tegen alle prognose van knappe economen in maar niet failliet wil gaan (evenmin trouwens als Italië en Duitsland!), hoe het met de nationale worstelmethode van het jiu-jitsu zijn Europese tegenstanders stilletjes deukt.

In het gedeelte over China is Gunther op zijn best. Naar China gaat zijn sympathie en zijn hoop uit — zo is het met alle schrijvers, die over het Verre Oosten schrijven, ook toen er nog geen „conflict” was tussen beide landen. Gunther's kracht ligt niet in de eerste plaats in zijn politieke en economische beschouwingen; die kan men in kranten en tijdschriften, in speciale boeken net zo goed of beter gefundeerd lezen. De bekoring van zijn boeken ligt vooral in zijn persoonsbeschrijvingen, de literaire en psychologische schetsen, die hij geeft van de dramatis personae, van hen, die de hoofdrollen vervullen.

In het volle licht komt Chiang Kai Chek, deze mens van groot formaat, wreed veldheer, ongenadig vijand, goedertieren vriend, listig staatsman en gelovig Christen (de combinatie schijnt mogelijk!), maar bovenal: Chinees nationalist, die met zijn ervijanden, de zogenaamde Chinese communisten, vrede sluit, om den Japanners te kunnen weerstaan. Deze verzoening is een gebeurtenis van wereldhistorische betekenis, omdat alleen een eensgezind China een staatkundig evenwicht in het Verre Oosten kan scheppen — of op de lange duur een Chinees overwicht! Hoofdstuk XIV is aan deze verzoening gewijd. Het is Chiang's gevangenneming door den „jongen maarschalk” Chang Hsue Liang, zoon van den „ouden maarschalk” Chang Tso Lin, van Mantsjoerijse beruchtheid. Het is een toneel als uit een drama van Shakespeare, waarin de hartstochten als witte vlammen opwapperen, maar het drama is blij-eindend, want de Generalissimo wordt de Leider van een verenigd China. Het stuk speelt in 1936. In 1937 begint de verbeterde aanval van Japan, het „conflict”. Vóór die tijd hoopte Japan nog altijd, dat China zich zelf zou verteren door zijn binnenlandse beroeringen. De gebeurtenissen te Sian van 1936 zullen beroemd blijven als het keerpunt in Azië's geschiedenis. Er wordt groot en hoog spel gespeeld.

¹⁾ Van de steeds vloeiende stroom van boeken over het Verre Oosten noem ik hier *Van Hinte*, Japan—China; *Etherton and Tilman*, The Pacific, a forecast; *Hudson*, The Far East in World Politics (een uitstekend wetenschappelijk overzicht van 1937); *Zischka*, Japan wereldveroveraar; *Nohara*, Japan zoals het is (prachtig geïllustreerd); *Venables*, Behind the smile of real Japan; *W. H. Chamberlin*, Japan over Asia; *Utley*, Japans feet of clay, en: Japan's gamble in China; *Williams*, China yesterday and today (1923); *Bertr. Russel*, The problem of China (1922); *Lin Yu Tang*, Mijn land en mijn volk; *E. Mowrer*, China... enz. enz.

Groot ook is de houding van den communistenleider, die de gruwelijke wrok tegen Chiang Kai Chek uit zijn hart weet te rukken terwille van de eenheid tegen den belager. En dan de rol van „Madame”, Chiang's aangebeden vrouw, telg uit het wonderlijke geslacht der Soengs, waartoe ook de weduwe van Dr. Soen Yat Sen behoort; en als schakel tussen al deze leidende persoonlijkheden, *leidend een massa van honderden millioenen*, die naar wat meer eten, naar meer vrijheid en waardigheid, meer veiligheid hunkeren, de Australier Donald, die bij Gunther eerst goed voor het voetlicht komt.

Deze gave om zijn zoeklicht op belangrijke personen te richten, close-ups te geven, komt Gunther goed te stade in zijn hoofdstukken, over Brits-Indië waar Gandhi en Nehru zijn bijzondere aandacht hebben natuurlijk. ²⁾ Van Gandhi zegt hij: „hij is tegelijk een heilige en een politicus, een ongelofelijke combinatie van Jezus Christus, Tammany Hall en Uw vader”. ³⁾ Hij weet voor deze geestige definitie schrandere argumenten aan te voeren en breekt daarmede de betovering, waarin de oprechte, maar al te zoetsappige en dierbare beschouwingen van mannen als Romain Rolland en C. F. Andrews ons een tijdlang hebben laten verwijlen. Het licht, waarin Gunther Gandhi plaatst, maakt den Mahatma niet minder groot overigens! Ware hij Jezusfiguur alleen geweest, hij zoude het Britse Imperium nooit hebben doen schudden op zijn grondvesten en Nehru, wiens persoonlijkheid in wezen van Gandhi verschilt — Gunther toont die verschillen uitstekend aan — had niet van hem kunnen zeggen: „Hij heeft het gelaat van India gewijzigd, trots en karakter geschonken aan een kruipend en gedemoraliseerd volk, kracht en bewustzijn gebouwd in de massa's en het Indische probleem verheven tot een wereldprobleem.”

De laatste hoofdstukken van zijn boek wijdt Gunther aan Zion, en zijn methode getrouw geeft hij als het belangrijkste een karakteristiek van den groten leider dr. Chaim Weizmann, idealist en opportunist tegelijk, in dit opzicht gelijkend op Gandhi. Als politieke beschouwing is dit gedeelte stellig niet het sterkste: de schrijver meent, dat de Arabieren maar naar Trans-Jordanië of Irak moeten getransporteerd worden, daar is immers nog plaats, en dan de Europese Joden naar Palestina. Gunther zegt zelf, dat zo iets wel wat fantastisch klinkt, maar er moet nu eenmaal iets drastisch geschieden!

Gunther heeft ook Indonesië bezocht en brengt er verslag over uit. „Dutch Treat” noemt hij het betreffende hoofdstuk, een Hollands maaltje, waarvoor iedere gast iets lekkers meebrengt. Maar al hier faalt hij, en, wat erger is, hij wekt twijfel op aan die van zijn informaties, welke voor den gewonen lezer oncontroleerbaar zijn.

Hij geeft veel goede inlichting; hij begrijpt de situatie van den Indo in Indonesië in vergelijk met de halfbloeden in Brits-Indië. Hij heeft een goed inzicht in de positie van de Vorstenlanden; hij schat de betekenis van de Volksraad juist en heeft terecht minachting voor het kiesstelsel, dat voor dit college geldt. Maar wie heeft hem verteld, dat in West-Java een wilde volksstam, de Bantammers, woont? En dat de openbare school in Indië een mythe is? En dat Indonesië zijn eigen buitenlandse politiek

²⁾ Het trof mij, dat Gunther Tagore nergens noemt. Bevestigt dit mijn vaak slechts schuchter geuite mening, dat deze Indiër vooral attractie had voor den vermoeiden Europeanen cultuurmens, die hunkerde naar het exotische?

³⁾ Tammany Hall is het hoofdkwartier van een beruchte politieke organisatie in Amerika.

voert? Van de zogenaamde domeinverklaring van de grond in Indonesië heeft onze reiziger ook niet veel begrepen. De Raad van Indië acht hij een kabinet of een Hogerhuis in de dop, wat geen van beide juist is. Colijn maakt hij tot oud-voorzitter van de Handelsvereniging Amsterdam (welke maatschappij hij tot bezitter van half Sumatra promoveert!) en van Thamrin, den leider der nationalisten geeft hij foutieve levensbijzonderheden. Hoe zit dat? Ligt hier de fout aan het Engels van hen, die de inlichtingen verschaffen of aan de oppervlakkigheid van den reporter? In het credit van den schrijver mag dan aangetekend worden, dat hij door hoffelijke bejegening er niet toe geleid is om wonderen van het Nederlands beheer te verhalen.

Inside Asia is ondanks zijn gebrek aan diepgang, ondanks de vluchtigheid hier en daar, gevolg van de gehele opzet, een zeer aanbevelenswaardig boek, dat op buitengewoon aangename wijze inlichtingen geeft omtrent belangrijke gebieden in een belangrijk tijdsgewricht. Het is een vertaling in het Nederlands overwaard.

Z. STOKVIS.

BOEKBESPREKINGEN

J. van der Wijk. *Inkomens- en vermogensverdeling*. Nederlands Economisch Instituut No. 26. Haarlem, de Erven Bohn N.V., 1939. XV + 296 blz.

In deze publicatie van het Ned. Economisch Instituut geeft onze pg. J. van der Wijk een samenvatting van het door hem verrichte onderzoekswerk op het gebied van de inkomens- en vermogensverdeling. Zoals men weet, heeft Van der Wijk zich reeds vroeger op dit gebied bewogen en o.m. in de *Economist* enige artikelen gepubliceerd, die ten dele zijn opgenomen in de monografie. Zijn toenmalige beschouwingen heeft hij echter nog in belangrijke mate uitgebreid en het geheel is geworden tot een lijk boekwerk.

Het vraagstuk van de inkomstenverdeling is een vraagstuk, dat reeds lang de scherpste koppen onder de economen en de statistici heeft bezig gehouden. Het merkwaardige is n.l. dat de verdeling van de inkomens over verschillende inkomsthoogten zeer regelmatig is en ook van land tot land en van periode tot periode niet sterk uiteenloopt. Iedereen weet, dat er ontzaglijke verschillen bestaan tussen de armere en de rijkere leden van de volksgemeenschap, maar het merkwaardige is, dat de bezetting van de verschillende inkomensgroepen een zo regelmatig beeld vertoont, wanneer men ze grafisch voorstelt. Dit heeft begrijpelijkerwijze gewerkt op de fantasie van vele onderzoekers en men is er niet gemakkelijk in geslaagd om deze zo duidelijke en hardnekkige regelmatigheid te verklaren. De bekende Italiaanse econoom Pareto heeft reeds lang geleden de inkomstenverdeling in een wiskundige formule benaderd, bekend als de wet van Pareto. Toch, ofschoon hij daarmee de curve van de inkomstenverdeling dadelijk vrij goed kon benaderen, is het hem niet gelukt de formule ook te verklaren. Bovendien bleek de formule voor de lagere inkomens betrekkelijk grote afwijkingen te vertonen.

Van der Wijk's werk bestaat in de eerste plaats in enkele onderzoekingen, die op de wet van Pareto zijn gebaseerd en deze ten dele in een gemakkelijker vorm brengen; doch voor het grootste deel uit een poging om een betere wet dan die van Pareto op te stellen. Zoals een rechtgeaard onder-

zoeker betaamt, poogt hij niet alleen een betere aansluiting bij de feiten te verkrijgen, doch ook zijn formule theoretisch te verklaren. Wat betreft de betere aansluiting bij de feiten is hij ongetwijfeld geslaagd en het interessante is, dat, onafhankelijk van hem, dezelfde formule is opgesteld door een aantal buitenlandse onderzoekers, van welker werk ook Van der Wijk onkundig was gebleven. Deze buitenlandse onderzoekers zijn de Fransman Gibrat, de Pool Wisniewski en de Chinees Pac-Tsi-Yuan. Dit op zich zelf reeds interessante verschijnsel heeft zich, zoals men weet, wel meer voorgedaan. Zo werd de grensnut-economie vrijwel tegelijkertijd geformuleerd door een Fransman, een Duitser en een Engelsman. Van der Wijk poogt ook de door hem opgestelde formule theoretisch te interpreteren en hij tracht daarbij deze formule te zien als een z.g. Gaussische curve. Deze curve wordt aangetroffen bij de frequentieverdeling van verschijnselen, die door z.g. toevallige krachten worden beheerst. Wanneer, bijv. in de natuurwetenschappen, een groot aantal waarnemingen wordt verricht, dan blijkt, dat, ook indien hetzelfde object wordt gemeten, de resultaten nooit precies overeenstemmen. De oorzaak der afwijkingen is gelegen in de talloze kleine fouten, die door waarnemers, zowel als door instrumenten, worden gemaakt en deze kleine fouten zijn, zoals men dat gewoonlijk uitdrukt, van toevallige aard. Het zou teveel in details voeren, om deze term precies uit te leggen, maar volstaan moge hier worden met de mededeling, dat de grafische voorstelling van een dergelijke toevallige verdeling een klokvormige gedaante heeft. Dit betekent, dat er zeer veel gevallen voorkomen met kleine afwijkingen en betrekkelijk weinig gevallen met grote afwijkingen. Van der Wijk nu laat zien, dat de door hem opgestelde formule aldus is te interpreteren, dat wel niet het geld-inkomen, maar een van dit geld-inkomen af te leiden „psychisch inkomen” verdeeld zou zijn volgens de wet van Gauss. Dit zou dus betekenen, dat de verschillen in psychisch inkomen, welke term zo dadelijk nader zal worden toegelicht, die er tussen de mensen onderling bestaan, zouden moeten worden toegeschreven aan een complex van louter toevallige oorzaken, evenals de verschillen in lichaamslengte e.d. Dat psychische inkomen is volgens Van der Wijk een maatstaf voor de mate van bevrediging, die het inkomen schenkt. Om zijn definitie te aanvaarden moet men dus geloven in de meetbaarheid van deze mate van bevrediging. Persoonlijk kan ik mij niet overtuigd achten door de interpretatie van onzen pg. Het is mij aan de ene kant niet duidelijk, waarom de verschillen in inkomen uiteindelijk slechts op toeval zouden zijn terug te voeren. Het komt mij integendeel voor, dat zeer belangrijke systematische factoren daarbij een rol zouden kunnen spelen en, aan de andere kant, sta ik enigszins schuchter tegenover een poging om de bevredigingsgraad, die men van het inkomen ondervindt, te willen meten. Mijn afwijzing is echter geenszins een absolute. Het komt mij slechts voor, dat er verdere bewijsgronden zullen moeten worden aangevoerd om het standpunt van Van der Wijk duidelijk te maken. Zo zou m.i. moeten worden aangetoond, waarom de systematische krachten, die men bij de inkomstenverdeling meent te kunnen zien, wellicht toch in werkelijkheid op de achtergrond raken. Of wellicht zou ook moeten worden aangetoond, op welke dieper liggende krachten het is terug te voeren, dat er toevallige verschillen in inkomen zijn. Men zou zich bijv. kunnen indenken, dat deze toch ten nauwste samenhangen met het verschil in prestatie van verschillende mensen, doch men moet zich wel ervan bewust zijn, dat men dan een opvatting, als zou de beloning van de verschillende groepen in het maatschappelijk leven niet met de prestatie maar met b.v. een klasse-scheiding zou samenhangen, moet vaarwel zeggen. Wat betreft

de meetbaarheid of onmeetbaarheid van de bevredigingsgraad geloof ik, dat hier de verschillen niet zo groot zijn, als ze wellicht lijken, doch het zou ons ook te ver in de theoretische kwesties brengen om voor de lezers van dit tijdschrift genietbaar te zijn.

Ik wil er ten slotte op wijzen, dat de formule van Van der Wijk, ook zonder dat men ze precies weet te interpreteren, van groot nut kan zijn voor praktisch-statistische doeleinden. Bij tal van vraagstukken van z.g. markt-analyse speelt de kennis en de nauwkeurige weergave van de inkomstenverdeling een grote rol en een betrekkelijk eenvoudige formule als die van Van der Wijk kan daarbij het rekenwerk aanzienlijk vereenvoudigen. Reeds om die reden meen ik, dat het toe te juichen is, dat Van der Wijk de gelegenheid heeft gehad zijn werk in een monographie te kunnen samenbrengen en het komt mij voor, dat vogels van diverse pluimage bij lezing daarvan allerlei voor hen interessante beschouwingen zullen aantreffen.

J. T.

W. H. Vliegen. Die onze kracht ontwaken deed.
Derde deel. De jaren 1914—1919. N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1938, 542 pag.

Het moet voor Vliegen wel een grote voldoening zijn, dat het hem mogelijk is geweest, zij het dan meer dan tien jaren nadat de vorige delen de wereld ingingen, dit derde deel van *Onze Kracht* te schrijven en daarmee de geschiedenis van de eerste vijf en twintig jaren der mede door hem opgerichte S.D.A.P. te voltooien. Een respectabele arbeid is hiermede ten einde gebracht: in vijf delen — n.l. twee delen over *De Dageraad der Volksbevrijding* en drie delen van *Onze Kracht* —, samen tellende meer dan 2700 bladzijden, is hier een werk geleverd over de socialistische beweging in Nederland van 1878 tot 1919, waarop de schrijver met recht trots kan zijn en waarvoor ieder, die belang stelt in de ontwikkeling van het socialisme hier te lande, den auteur graag zijn erkentelijkheid zal betuigen.

Het is niet het opwekkendste deel van de geschiedenis der S.D.A.P., dat in dit laatste deel van *Onze Kracht* behandeld wordt. De oorlogsjaren met hun algemene verscheurdheid en smartelijke broederstrijd, waarbij de socialistische internationale machteloosheid bleek en noch de oorlog kon verhinderen, noch enige invloed van betekenis op de eindvrede kon uitoefenen, zijn voor den socialistischen geschiedschrijver heel wat minder aantrekkelijk dan de voorafgaande jaren van dikwijls succesvolle strijd en onweerstaanbare groei der socialistische partij. Toch heeft Vliegen terecht ook deze „droeve jaren” willen behandelen, omdat hij het, naar hij in zijn voorwoord zegt, als een plicht beschouwt de beweging ook de moeilikheden in haar ontwikkelingsgang te doen kennen, opdat zij deze te boven kan komen. Belangrijk waren de jaren 1914—1919 voor het socialisme ongetwijfeld en het is van betekenis, dat Vliegen deze periode op de hem eigene, eenvoudige wijze schetst. Het is begrijpelijk, dat in de jaren van internationale spanning en dreiging, de gewone politieke partijstrijd dikwijls op de achtergrond geraakte. De gemeenschappelijke nationale en internationale problemen waren primair. Dit heeft ook op de inhoud van het boek zijn invloed gehad. Meer dan in de vorige delen is nu aandacht besteed aan wat men zou kunnen noemen de gewone vaderlandse en algemene geschiedenis. Toch is daarnaast ook de ontwikkeling van het Nederlandse socialisme met zijn grote moeilijkheden naar buiten en naar binnen

uitvoerig behandeld. Want groot waren de moeilijkheden! Denk aan de houding tegenover de mobilisatie-credieten, het geweldige probleem van de levensmiddelenvoorziening, de mislukte bemiddelingspogingen tussen de partijen der Internationale. Denk vooral ook aan November 1918! Wat dit laatste betreft, ik geloof niet, dat Vliegen hier veel nieuws geeft na wat wij o.a. uit de gedenkschriften van Troelstra en Schaper ook over de interne spanningen reeds wisten. Maar wel kan men erkennen, dat Vliegen, hoewel zelf partij in deze, een rustige en over het geheel objectieve bespreking geeft van deze dramatische gebeurtenissen in ons overigens zo kalme Nederland.

De huidige tijdsomstandigheden maken, dat Vliegen's boek in tal van opzichten buitengewoon actueel is. Met meer dan gewone aandacht leest men juist nu, in de mobilisatiedagen van 1939 met de toenemende internationale spanning, temidden van de opnieuw losgebarsten oorlogshel, dit werk over de mobilisatie van 25 jaar geleden en over de vier zware oorlogsjaren. Opwekkend is het allemaal niet bepaald, leerzaam in velerlei opzicht wel. Hier en daar krijgt men de indruk, dat het boek wat haastig is geschreven; er zijn wat mislukte zinnen en enkele onnodige herhalingen. Maar dit zijn kleinigheden. Velen, vooral uit onze eigen kringen, zullen ook dit deel van *Onze Kracht* met genoegen lezen. Moge het onze kracht ten goede komen!

D. J. WANSINK.

Organisatie-vormen in het Nederlandse Arbeidsrecht. Intree-rede als bijzonder Hoogleraar van mr. M. G. Levenbach. Tjeenk Willink, Haarlem, 1939.

Dertien jaar geleden is prof. Levenbach zijn arbeid aan de Universiteit van Amsterdam als lector aangevangen met een rede: *Arbeidsrecht als deel van het recht.* Levenbach heeft daarmee baanbrekend werd verricht in het pogen, het arbeidsrecht te zien als méér dan door de practijk geëiste individuele bepalingen, waarin geen systeem viel te ontdekken.

De wetenschap, ook de wetgeving, zijn in die dertien jaren verder gegaan. De reeds bestaande sociale wetgeving werd uitgebreid (*Ziektewet!*), de bemoeiingen van Recht en Staat met de werkloosheid werden urgent — waarmee een ontwikkeling naar een doelbewust, collectief ordenen van de gehele arbeidsmarkt intrad; eindelijk werd met een wettelijke ordening tot bedrijfsorganisatie een begin gemaakt. (*Verbindendverklaring collectieve arbeidsovereenkomsten; Bedrijfsradenwet.*)

Tegenover hen, die menen, dat het Recht met dit alles niet zoveel te maken heeft, spreekt prof. Levenbach de overtuiging uit, dat juist *nergens* zich zoveel *rechtsproblemen* voordoen: Vrijwillige organisatie of dwang; particuliere belangen of gemeenschapsbelang; privaatrechtelijke of publiekrechtelijke regeling.

Volkomen terecht besluit prof. Levenbach dan ook dit belangwekkende geschrift met het uitspreken van deze overtuiging:

„Het arbeidsrecht is vol verscheidenheid en het zal niet anders kunnen zijn. Want het is uitdrukking van een maatschappelijk levensgebied vol beweging en spanning. Zowel voor den beoefenaar van het positieve arbeidsrecht als voor den jurist, die voor de toekomst mede vormgever wil zijn, is de veelheid van mogelijkheden op dit gebied een van de aantrekkelijkste zijden van het vak.”

M. v. d. G. v. N.

Bibliografie

J. G. ter Horst: Mens en Maatschappij, een christelijk-sociaal economische studie, uitgave N.V. M. J. van der Loeff, Enschede 1939.

Het boekje bevat een aantal hoofdstukken, waarin van christelijk standpunt sociale en economische vraagstukken van het heden op populaire wijze worden behandeld. Hoewel de schrijver verklaart geen politicus te zijn, komt hij nergens uit boven het peil, waarop de gangbare argumenten tegen de sociaaldemocratische opvattingen van politiek-christelijke zijde doorgaans staan. Beweringen, gesteund met bijbelteksten, moeten dienst doen als bewijsvoering. De bedoelingen van den schrijver waren zeker ernstig, niettemin is het als serieuze bijdrage tot de meningsvorming hier te lande mislukt.

Paul Russel Anderson and M. H. Fisch. Philosophy in America (from the Puritans to James). 18/—.

A. J. Toynbee. A study of history, deel 6.

D. Murray. The philosophy of Power. 12/6.

H. G. Wells. The fate of homo Sapiens. 7/6.

*Prof. dr. H. C. Rümke. Karakter en Aanleg in verband met het onge-
loof. f 1.25.*

*Dr. K. H. Miskotte. Edda en Thora, een principiële toetsing van het
nieuwe heidendom en de Openbaringsgodsdienst. (Jodendom, Christen-
dom). f 5.25.*

*Dr. H. de Vos. Christelijk humanisme in het licht der nieuwere Wijs-
begeerte. Openbare les als privaatsdocent bij de Theologische faculteit te
Groningen.*

*Walter Schubart. Europa und die Seele des Ostens. Verlag Vita Nova.
Luzern. Prijs f 4.60.*

De spanningen tussen Oost en West worden naar de politieke en culturele zijde beschouwd, waarbij de politieke zijde niet de sterkste is. Bijzondere aandacht wordt gewijd aan „die Verhasstheit der Deutschen als Kulturfrage des Abendlands' en aan de positie van Sovjet-Rusland.

*Dr. Hermann Rauschnig. De nihilistische Revolutie, vertaald door Dr. M.
ter Braak, uitg. Leopold, Den Haag, 1939. f 3.50.*

In de April-aflevering van dit tijdschrift besprak ik inhoud en strekking van het belangrijke werk van Rauschnig, waarin het nationaal-socialisme aan een diepgaande analyse wordt onderworpen. Ik uitte daarbij een klacht over de grote omvang en de stroeve stijl, die het boek slecht verteerbaar maakten en daardoor schade deden aan het grote nut, dat door dringing van de daarin met zoveel talent en zakenkennis verdedigde denkbeelden zou kunnen afwerpen. Inmiddels beleefde het boek verscheidene herdrukken en vertalingen. Onlangs verscheen ook een Nederlandse vertaling, welke beter bewerking ware te noemen. Dr. Menno ter Braak heeft het boek, in overleg met den schrijver, aanzienlijk bekort en ook door het voortreffelijke Nederlands aanzienlijk leesbaarder gemaakt. Bovendien voorzag hij het werk van een korte, maar pittige inleiding, waarin deze Nederlandse literator, in wiens eigen werk zoveel tendenzen van een — zij het ook — geestelijk voornaam nihilisme zijn aan te treffen, zich op verheugende wijze distantieerde van het vulgaire nihilisme, dat door Rauschnig zo onverkwikkelijk wordt ontleed. Niet zuiverheid en waarachtigheid in de critiek op de elementen van ons cultuurleven zijn de drijfveren daarvan, doch een platte niets ontziende machtbegeerte, die, indien zij niet te elfder ure wordt gestuit, slechts tot verderf leiden kan. Ik beveel deze Nederlandse uitgave van Rauschnig's boek warm aan.

3^{de}

Aan de orde is: het **hoofdstuk**

Ongeveer met deze woorden stelt de Kamervoorzitter de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken aan de orde. Dadelijk worden dan in de Kamer de lichten ontstoken, die alleen bij deze begroting branden: 's Lands vergaderzaal krijgt weer het aanzien van de wereldse balzaal die zij vroeger was. (Dit ritueel stamt uit de tijd, toen bij Buitenlandse Zaken de zijloges werden bevolkt met diplomaten; de diplomaten blijven thans weg, doch de traditie is gehandhaafd).

De verhouding van Parlement en Minister van Buitenlandse Zaken verschilt sterk van die, welke tegenover andere Departementshoofden bestaat.

De regeling der buitenlandse betrekkingen behoort, met de oorlogvoering, tot de oudste functies van de Staat, dus van den Koning. De eerste Grondwetten, die een billijke verdeling van functies tussen Koning en andere organen nastreefden, bepaalden dan ook, bijna in één adem, dat de Koning het opperbestuur der buitenlandse betrekkingen heeft, en het oppergezag over zee- en landmacht bezit. In de latere Grondwetten heeft men dit laten staan. (Bij ons: art. 56 en art. 59).

Ten aanzien van Defensie is de taak der Staten-Generaal thans minstens zo uitgebreid, als bij Sociale Zaken, Onderwijs enz., terwijl bij Buitenlandse Zaken die bemoeiing veel geringer is.

Hoe komt dit? Naar mijn mening, omdat Defensie zo verschrikkelijk „duur” is, en dus vrijwel in alles, wat er gebeurt, de Staten-Generaal werkelijk gekend moeten worden, omdat er gelden moeten worden gevoteerd.

Buitenlandse Zaken is, met zijn nog geen vier miljoen aan uitgaven, verreweg het goedkoopste Departement. Veertig maal goedkoper dan Defensie! De meest dramatische beslissingen op het gebied der buitenlandse betrekkingen kosten

slechts het papier der buitengewone Staatscourant, waarin zij worden gepubliceerd. Merkwaardig is het, dat men het feitelijke isolement van dit Departement op geheel ander terrein heeft gezocht. Het zou moeten worden verklaard uit het bestaan van een „koninklijke praerogatief”. Maar waarom zou dit praerogatief *hier* wèl gehandhaafd zijn, terwijl het bij Defensie geheel is verdwenen?

De aparte positie van Buitenlandse Zaken was dus niet de schuld van het Departement, doch van de Kamer, die, ook wanneer er geen gelden behoeven te worden gevoteerd, op grond van de ministeriële verantwoordelijkheid, bij de behandeling der Rijksbegroting, door het vragenrecht en het recht van interpellatie, steeds invloed kan uitoefenen.

Tot deze conclusie was ook *Struycken* gekomen in zijn geschriften „Het Bestuur der Buitenlandse Betrekkingen” (1918) en „De Hoofdtrekken van Nederlands buitenlands beleid” (1923), al zag hij het euvel vooral in de bewuste handhaving der oude autocratische traditie.

Nu is er in de laatste jaren in drie opzichten een verandering ingetreden, waardoor Departement en Volksvertegenwoordiging dichter tot elkaar zijn gekomen.

In de eerste plaats is in 1919, na de aanneming van een desbetreffende motie Van Leeuwen, door Troelstra's initiatief een nieuw hoofdstuk aan het Reglement van Orde der Tweede Kamer toegevoegd, waarbij een vaste Commissie van Buitenlandse Zaken werd ingesteld, „tot het bevorderen van ene geregelde gedachtenwisseling over zaken van buitenlands beleid tussen de Regering en de Kamer”. Over het nuttig effect van deze maatregel wordt verschillend geoordeeld. De vorige oorlogstoestand heeft de behoefte er aan doen gevoelen; het is goed, dat thans de mogelijkheid tot voldoening daaraan bestaat.

Voorts is na de wereldoorlog een zekere democratisering — door *Struycken* vurig bepleit — van de dienst van Buitenlandse Zaken niet te ontkennen. De nieuwe instelling van de Volkenbond stond los van de tradities der diplomatie; men kan de Volkenbond veel verwijten, doch niet exclusivisme, niet geheimdoenerij. Dit had een invloed ten goede. Verrassingen als het nooit verklaarde aftreden van den minister Melvill van Lynden in 1905 (nadat deze zich door *Kuyper* het roer uit handen had laten nemen) en het incident Van Heeckeren in 1909—1910 (omtrent beweerde pressie van den Duitsen Keizer op de Nederlandse defensiepolitiek) zijn na de oorlog niet voorgekomen. Een uiting, als die van

Troelstra in zijn Memoires: „Met meer recht kan men be-
weren, dat wij allen, ook de politici, in de jaren voor de
oorlog in volkomen onwetendheid hebben geleefd omtrent
de wijze, waarop over het lot der volkeren werd beslist”,
gaat voor onze tijd, nu de stem der Staatshoofden, premiers
en Ministers van Buitenlandse Zaken soms dagelijks door
de aether klinkt, nu er ook weer in de parlementen histo-
rische redevoeringen worden uitgesproken en verklaringen
worden afgelegd, niet meer op.

In de derde plaats zijn in de laatste jaren volk en volks-
vertegenwoordiging aan de besnoeing der uitvoerende macht
en de heilzame werking der publiciteit — Struycken's plecht-
ankers — een meer relatieve waarde gaan hechten.

De zich regenererende Democratie is hoe langer hoe meer
gaan beseffen, dat zij een *sterke* Democratie moet zijn, en
deze is onbestaanbaar zonder een sterk gezag. Een sterk
gezag houdt in: zowel een sterke legislatieve, als een sterke
executieve. Wanneer thans de uitvoerende macht, de Rege-
ring, in moeilijke uren weet te handelen, onder volledige
bereidheid om tegenover het Parlement daarvan rekenschap
te geven en daar de consequenties uit te trekken, dan bete-
kent dat niet een verzwakking, maar een versterking der
Democratie. En wat groter openbaarheid betreft: werkelijk-
heidszin dwingt tot de erkenning, dat in een tijd van Kom-
intern en Anti-komintern-pact althans twee politieke par-
tijen zich niet als Nederlandse partijen gedragen, zodat zelfs
aan de meest beperkte mededeling van geheimen in Comité-
Generaal grote bezwaren kleven. In de dictatuurlanden ont-
moeten we in deze tijd de meest brutale openhartigheid, die
trouwens meestal òf reclame òf pressie beoogt; in de demo-
cratieën is zelfbeperking en zelfbeheersing thans plicht.

Zo heeft op 9 November 1939 de situatie kunnen ontstaan,
waarin een Minister van Buitenlandse Zaken in de soberste
bewoordingen Nederland's positie kan blootleggen, zonder
dat ook maar van enige spanning tussen Regering en Volks-
vertegenwoordiging blijkt, zonder dat iemand zich beklagt
over te weinig inlichtingen, en waarin onder applaus de
Ministeriële verklaring wordt aangehoord: „Van zijn roe-
ping en defensieve taak zich bewust, wacht Nederland op
hetgeen het lot ons brengen zal, eerlijk naar alle zijden zijn
positie van zelfstandige onzijdigheid handhavend.” De twee
machten van Nederland's Staatsbestuur hebben op een
critiek moment in onze geschiedenis het juiste evenwicht
bereikt.

Twee fasen van buitenlands beleid tekenen zich in het verleden af. Ten tijde van Johan de Witt en van den Koningstadhouder Willem III hebben de Nederlanden wereldpolitiek gevoerd, waarvan gedurende de gehele achttiende eeuw overspanning het gevolg was. Gedurende de Franse tijd en ook na het Wener Congres, tijdens de geforceerde vereniging met België, leefden wij internationaal gesproken niet, doch werden geleefd. Eerst na 1839 gevoelde Nederland „zichzelf” en wilde zichzelf blijven: de zelfstandigheidspolitiek was geboren.

In de eerste zestig jaren na 1839 heeft het er op geleken, of Nederland op internationaal terrein in het geheel geen doelstellingen meer bezat. Dat wij in 1867 in de Luxemburgse kwestie betrokken werden, pleit niet hier tegen: alles overheersend toch was de weerzin, *dat* wij hierin betrokken werden!

Het aandeel van Nederland bij de voorbereiding van de Haagse Vredesconferentie van 1899 gaf aan de zelfstandigheidspolitik voor het eerst weer een nieuw accent: zelfstandigheid betekende niet geïsoleerd staan, doch was met internationale samenwerking, mits niet exclusief, zeer goed te verenigen. Belang en aanleg van de Nederlanders gaan volkomen evenwijdig, wat het bevorderen van internationaal overleg en internationale samenwerking betreft.

Aan Prof. Van Vollenhoven is het te danken, dat Nederland zich van dit belang en die roeping ook bewust is geworden. Zijn eerste appèl juist voor de wereldoorlog, *De Eendracht van het Land*, waarin als „roeping van Holland” werd aangewezen het „hernemen van onze internationale rol”, verkreeg een diepere toon, juist door de gebeurtenissen, die er op volgden.

Zijn tweede oproep, *De drie Treden van het Volkenrecht*, kort voor de wapenstilstand verschenen, heeft juist in onze tijd zijn grootste gezag gekregen, nu wij aan den lijve voelen hoe duur het ontbreken van de door Van Vollenhoven aangewezen essentialia: „het dwangapparaat van een volkenbond”, „gebondenheid der Staten”, ons is komen te staan! Nederland heeft het goede gewild. Het zou voor zich zelf de twee genoemde eisen stellig aanvaard hebben. Door tot het Pact van de Volkenbond, zoals hij geworden is, toe te treden, hebben wij consequenties aanvaard, die voor ons sedert twee eeuwen weer nieuw zijn. „Als lid van de Volkenbond zijn wij ipso jure gemengd in de algemene wereldpolitiek”, zo was Struycken's formulering daarvan.

Vergaderzaal in het Departement van Buitenlandse Zaken

Doch heeft Nederland alles gedaan, om de twee eisen verwezenlijkt te krijgen, en daarmee tevens het onberekenbare aan de gevolgen zijner toetreding te ontnemen?

Door de oorlog van 1939 ligt er over de Volkenbond een geestelijk moratorium. Het is van groot belang, dit moratorium tot aan de komende vrede te handhaven. Doch dan zal het zijn: aan zijn verplichtingen voldoen, of failliet worden verklaard. In ieder geval zal een grondige vernieuwing van het Statenbestel moeten plaatsvinden.

Bij de voorbereiding van die vernieuwing heeft Nederland een taak. Bij de vredesconferentie van 1899 hebben wij ons slechts door *fatsoensnormen* tegenover Europa gebonden geacht. Door toetreding tot de Volkenbond van 1919 hebben wij ons *moreel* tot naleving van een omvangrijke internationale regeling verbonden. Een nieuwe internationale rechtsorde, gelijk thans ook in de Tweede Kamer door velen met vuur is bepleit, zal onze *rechtsplichten* tegenover de te scheppen supranationale organisatie volkomen *stringent* vastleggen. Zullen wij onze politiek ook dán nog „zelfstan-

digheidspolitiek" mogen noemen? Zo neen, kunnen wij dan deze consequenties aan?

Kunnen wij ánders? Zoals ieder menselijk wezen recht heeft op respect van zijn persoonlijkheid, zo is dit ook met een volk het geval, dat door het verwerven van een eigen cultuur, door historische lotsgemeenschap aaneen is gesmeed; dat, zoals minister Van Kleffens het heeft uitgedrukt, „een afzonderlijk volk is, met een eigen aard en eigen idealen”. „Niemand kan ontkennen,” zo liet de minister hierop volgen, „dat deze natie als zodanig verdient te worden erkend en in allen dele te blijven gerespecteerd.”

Welnu, respect is alleen te verwachten van een Statengemeenschap, waarin niet macht en kracht, niet het grote getal inwoners, niet het vuistrecht, doch zedelijke normen soeverein zijn. Normen, waaraan alle andere staten, ook de sterksten, tegenover ons moeten gehoorzamen; normen, waaraan ook wij zelf gehoorzaam moeten zijn.

Alleen in de Rechtsstaat is er garantie ook voor de zwakkeren, ook voor de minderheden in de natie, dat zij zullen worden gerespecteerd; alleen in een supra-nationale Rechtsorganisatie is dit zelfde voor de kleine naties het geval.

Wij weten, dat tegen een organisatie, welke voor de staten bindende normen zal formuleren, uitvaardigen en door sancties zal realiseren, uit verkeerd begrip van het souverei-

Behandeling van de Begroting in de Tweede Kamer

niteitsbeginsel bezwaar zal worden gemaakt. Ten onrechte: de regel, dat het volkenrecht vóór het nationale recht gaat, is in sommige grondwetten opgenomen; niet in alle. Doch ook, waar zij in de nationale Code niet tot uitdrukking is gebracht, geldt zij even goed. Het primaat van het volkenrecht is door Prof. Krabbe aldus geformuleerd:

„Zodra vanuit de internationale rechtsgemeenschap enig belang rechtswaarde heeft gekregen, is daarmee de competentie van de Staat als rechtsgemeenschap, met betrekking tot de te waarden belangen, ingekrompen.”

De conclusie hieruit ligt voor de hand: Het behoort tot het *wezen* van het staatskarakter, van de soevereiniteit, dat het onderworpen is aan hogere normen, n.l. die van de supra-nationale Rechtsgemeenschap. Het gehoorzamen daaraan is dus nimmer een soort capitulatie, een prijsgeven van de soevereiniteit!

Deze supra-nationale Rechtsgemeenschap zal van enkele primaire rechtsregelen moeten uitgaan, welke — zoals een Katholiek spreker het in de Kamer heeft uitgedrukt — zijn af te leiden uit de volkerenmoraal, of, zoals een Christelijk vertegenwoordiger zeide, van een Statengemeenschap, die, gebonden aan het recht, verplichtingen oplegt aan de onderscheidene staten, voor welke laatsten Gods geboden evenzeer gelden als voor enkelingen.

Een van de meest brandende dezer op de volkerenmoraal wortelende regels is wel het „pacta sunt servanda”: aan het eenmaal overeengekomene moet men trouw blijven. Overtreddingen zullen sterke en onontkoombare sancties moeten te weer brengen. Ik veroorloof mij, de momentopname van zulk een Rechtsgemeenschap, zoals zij door mij in de Kamer is aangegeven, hier af te drukken:

„Alle rechtsgeldig genomen besluiten van deze nieuwe wereldbond hebben kracht van wet, alsof zij van de nationale wetgevingen deel uitmaken. Er zij voorts een sterk gezag van de legislatieve en de executieve van dit supra-nationale rechtsorgaan.

Op deze grondslag kan tussen de volkeren een nieuw recht worden gebouwd, dat de internationale vrijheid beschermt, de internationale welvaart bevordert.”

De woordvoerder van de Nederlandse nazi's herinnerde er aan — het was ons niet zozeer opgevallen — dat er grote overeenstemming bestaat tussen dit program en de door den Labour-leider Attlee geformuleerde Britse oorlogsdoelstellingen, met name de navolgende stelling:

„Erkenning van een internationale autoriteit, staande boven de individuele Staten en voorzien van de rechten en bevoegdheden om zich te doen gelden zowel op politiek als economisch gebied.” (A.P.-bladen van 8 November 1939.) Uit deze overeenstemming zou „het propageren van Britse oorlogsdoeleinden zelfs hier in de Kamer” bewezen zijn. Terecht heeft de tweede sociaal-democratische spreker, Mr. Donker, er de nadruk op gelegd, „dat de gedachte van de internationale rechtsorde niet is een privé-aangelegenheid van het Britse rijk, doch een gedachte, „die thans reeds gemeengoed is geworden van talrijke millioenen, die nu weer voor hun ogen zien, waartoe het leidt, indien een internationale rechtsorde ontbreekt of niet behoorlijk functioneert”. De eerste sociaal-democratische woordvoerder had trouwens de noodzakelijkheid van een supra-nationale Rechtsorganisatie met dwingende bevoegdheid reeds betoogd in een in Mei gehouden radio-rede over „Wereldrecht”, later gepubliceerd in het tijdschrift van de Vereniging voor Volkenbond en Vrede. Alles vóór het uitbreken van de oorlog!

Juist honderd jaar geleden, na de regeling met België, heeft dus de consequente zelfstandigheidspolitiek, als tweede hoofdstuk in Nederlands internationale staatskunde, de „wereldpolitiek” afgewisseld. Stellig is deze zelfstandigheidspolitiek, *zolang de toestand niet verandert*, voor Nederland nog de enig mogelijke. Het is op deze politiek, dat het boven geschetste evenwicht tussen Volksvertegenwoordiging en Regering is tot stand gekomen.

Doch de toestand zal moeten veranderen. Geen enkele oorlog is blijvend. En een stap terug naar gewapende vrede, voortdurende spanning, geweld of bedreiging met geweld en een uit de verte toezieende Volkenbond, zou de ondergang van Europa en stellig van de kleine staten betekenen.

Hier bestaat slechts één alternatief: een supra-nationale Rechtsorganisatie met dwingende bevoegdheid. Deze moet worden voorbereid. Reeds nu. Juist nu. Hierin hebben de Nederlanders, de Nederlandse sociaal-democraten, een taak. Als goede vaderlanders. Als goede Europeanen. Hierop zal de Nederlandse internationale politiek moeten worden gericht. Voorzichtig en geleidelijk, om na het einde der vijandelijkheden werkelijkheid te worden. Het eerste hoofdstuk van ons buitenlands beleid is in 1839 afgesloten; het tweede zijn wij thans aan het afsluiten. Aan de orde is: het derde hoofdstuk.

Socialistische neutraliteit?

DOOR PROF. J. VAN GELDEREN

Het behoeft weinig toelichting, dat de neutraliteit der kleine democratieën allen, die intens medeleven met de grote politieke vraagstukken van het heden (en welke sociaal-democraat doet dat niet?) telkens weer zal bezig houden. Ook Hendrik de Man heeft in het Octobernummer van *Leiding* het woord genomen met zijn artikel „Genoeg sabotage van de onzijdigheid!“. Hij deed het op de hem eigen wijze: duidelijk en openhartig, zodat een ieder weet, wat hij aan hem heeft. Zijn betoog is samen te vatten met enkele der hoofdjes, waarvan hij zijn artikel voorzag: geen neutraliteit zonder „neutralisten“; neutraliteitspolitiek is vredespolitiek; m.a.w. de socialist heeft niet slechts om redenen, ontleend aan de staatkundige veiligheid van zijn land, doch op eigen politieke en menselijke gronden in het uitgebroke conflict neutraal te zijn.

Het woord van De Man heeft gezag ook buiten de grenzen van zijn land. Zijn artikel, hoewel kennelijk gericht op de Belgische verhoudingen en de innerlijke discussies, welke onze Belgische zusterpartij bewegen, heeft ook een sterke algemene betekenis. Zo weinig als het ons zou passen, ons een oordeel aan te matigen over de houding, welke de Belgische partij heeft aan te nemen, zo zeer is het onze plicht ons rekenschap te geven van de algemene strekking van De Man's standpunt. Zijn gronden gelden zeker ook volgens zijn eigen gedachtengang even zeer voor socialisten in andere neutraal gebleven landen. Zijn zij houdbaar? Niet alleen voor het bepalen van onze tegenwoordige houding is het antwoord op deze vraag van belang. Onze kijk op het

conflict en op de strijdende partijen is tevens van grote invloed op onze visie op de afloop en op de kansen van een vrede, die met onze overtuigingen zal stroken. De Man tracht ons op verschillende gronden ervan te overtuigen, dat niet alleen staatkundige, doch ook geestelijke, ja morele neutraliteit mogelijk en geboden is. Daartoe gaat hij, zie ik wel, een drietal punten na: de aard der partijen, de voor- geschiedenis van het conflict en de kansen van zijn afloop, om vervolgens met enige humanitaire overwegingen zijn pleidooi te besluiten. Trachten wij zijn betoog op de voet te volgen met weglating van alle specifiek Belgische elementen. *De partijen.* De Man ontkent, dat deze oorlog, zoals hij het noemt „werkelijk een kruistocht van de democratie tegen het fascisme is”. Hij beroept zich hierbij op het feit, dat enerzijds heel of half fascistische staten, zoals Italië, Hongarije, Spanje en Japan onzijdig zijn gebleven en dat hetzelfde anderzijds met de Verenigde Staten en een reeks van Europese democratieën het geval is. Bovendien voert hij aan, dat Polen, Turkije en Portugal als bondgenoten van Engeland en Frankrijk allerm minst passen in een democratisch front. Hij vindt de groepering verward, omdat de scheidingslijn tussen de democratie en haar vijanden wordt doorbroken door één, waarbij imperialistisch zelfbehoud tegenover imperialistische expansiedrang staat.

De feiten, welke De Man aanvoert, zijn juist. De ver- menging van motieven en belangen kan worden erkend, maar zijn negatieve conclusie wordt daardoor niet minder onhoudbaar. Strookt het wel met het befaamde realisme van De Man om thans aan „de democratie” de eis te stellen, dat zij bestaan moet uit een groep van staten, onberispelijk in gedrag, bevrijd van belangenpolitiek, ontdaan van alle kapitalistische smetten? Waar bestaat zulk een ideaalbeeld? Nergens immers. Is niet veeleer de tragische grootheid van elke strijd om hoge waarden deze, dat zulke waarden alleen bestaan en bestaan hebben in de gebroken- heid en onvolkomenheid van alle maatschappelijke verwer- kelijkheid? Kan De Man in het gezicht van dit feit ontkennen, dat de Westeuropese kapitalistische wereld met haar zelfzucht, haar klasseverschillen en wat er meer aan schaduwzijde van is op te noemen toch onweerlegbaar de enige, de volstrekt enige levenssfeer vormt, waarin de diepste waarden der democratie en der geestelijke vrijheid nog worden behoed? Zal hij niet moeten erkennen, dat het voortbestaan der voorwaarden, w.o. alleen de strijd voor de

Westerse cultuur — laat staan voor de socialistische beginselen — mogelijk is op leven en dood met het lot van deze, Westeuropese wereld is verbonden? Zo hij ook deze vragen bevestigend moet beantwoorden — en een redelijke mogelijkheid voor het tegendeel zie ik niet — verliezen alle voorbeelden van staten, die niet precies in de tegenstelling passen, hun waarde. Niet om Polen, doch om Engeland en Frankrijk gaat thans het conflict. Polen's lot evenals dat van het door hem niet genoemde Tsjechoslovakije is van de algemene afloop slechts een onderdeel. En wat bewijst het feit, dat misschien voorshands, misschien tot het laatst, een groot deel der democratische wereld door allerlei oorzaken niet actief deelneemt aan de strijd? Niets immers. Hun sympathieën en hun belangen bij de inzet en de afloop zijn voor niemand twijfelachtig. Duitsland in zijn tegenwoordige vorm is en blijft, zolang het niet verslagen is, de meest hardnekkige en sterkst gewapende doodsvijand van de gehele democratische cultuur, welke — gehavend en bedreigd — bij zijn tegenwoordige militaire tegenstanders een laatste toevlucht vindt.

Het non-agressiepact tussen Duitsland en Rusland heeft de historische betekenis van deze tegenstelling nog aanmerkelijk verzaamd. Over alle ideologische en nationale geschilpunten heen vonden elkaar de twee machten, die de dood der democratie en der geestelijke vrijheid betekenen, waar zij hun voet zetten. Ik zou geen steekhoudend argument weten, waarom de wapengang tegen Duitsland en tegen alle machten, die zijn partij kiezen of zullen kiezen, niet in één adem genoemd zou mogen worden met de Middeleeuwse kruistochten of met de slag op de Catalaunische velden, waar eenmaal in een even hachelijk uur voor de Europese beschaving het aanstormend geweld van barbaarse horden werd gekeerd.

Wat te zeggen van de *voorgeschiedenis*, de „schuldvraag”, welke Hendrik de Man in dit verband zeer terloops en daarom hoogst oppervlakkig aanroert? Wie zou als sociaal-democraat willen beweren, dat de vrede van Versailles in al zijn delen „zo rechtvaardig en verstandig” was? Maar wordt met dit te ontkennen te zelfder tijd ook maar iets afgenomen van de loodzware verantwoordelijkheid, welke het Duitse nationaal-socialisme en de machten, die zijn opkomst hebben bevorderd, dragen voor de chaotische toestand, waarin Europa reeds vóór 1 September verkeerde? Wil De Man ontkennen, dat in de beste jaren der „Erfüllungspolitik”,

gesierd door de namen van Briand en Stresemann, de weg naar het rechtsherstel — zij het ook langzaam, voor ons te langzaam — was ingeslagen en wel de enige weg, die daartoe werkelijk leidde, die van internationale toenadering op de basis van de Volkenbond. Hoe kan hij bij het opsommen van de tekortkomingen, waaraan de conservatieve regeringen van Engeland en Frankrijk zich afwisselend hebben schuldig gemaakt, wegcijferen, dat eerst de toenemende ondermijning van de Republiek van Weimar, daarna haar vernietiging in de democratieën krachten wakker heeft geroepen, welke de versterking van het internationale recht en de naleving der Volkenbondsverplichtingen moesten ondermijnen? Het slap hanteren der sancties b.v. evenals het laakbare gedrag in het Spaanse conflict moeten goeddeels worden verklaard uit de onafgebroken poging der Franse en Engelse staatslieden om alles na te laten, wat de as zou kunnen versterken en Italië zou drijven in de armen van zijn gevaarlijken bondgenoot. En hoe afschuwelijk de gevolgen van deze politiek voor Abessinië en voor het republikeinse Spanje ook geweest zijn, wij moeten eerlijkheidshalve erkennen, dat de houding van Mussolini en Franco sinds het uitbreken van de oorlog, tot nog toe althans zou kunnen bewijzen, dat deze politiek niet geheel vruchteloos is geweest. Wordt het geïsoleerde nazibewind op de knie geworpen, dan is daarmee de gevaarlijkste der dictatoriale machten bedwongen en het lot der andere, kleinere afgoden na korter of langer tijd bezegeld. Wonderlijk genoeg ziet ook Hendrik de Man in zijn ijver om licht en donker gelijkelijk over beide partijen te verdelen, het voornaamste geheel over het hoofd. Voor het behoud der internationale rechtsorde en daarmee voor de levensbelangen juist der kleinere thans neutrale staten is van nog veel meer betekenis dan de inhoud zelf der Duitse en Italiaanse eisen de vraag, hoe, langs welke weg de verwezenlijking van die uit al dan niet vermeende grieven geboren eisen werd nagestreefd. Hebben Duitsland en Italië de Volkenbond niet verlaten en een aantal kleinere staten gedwongen hun voorbeeld te volgen? Hebben ze daarmee niet de wet der wildernis, de scherpte van het zwaard tot enige rechter over de internationale geschillen verheven? Hebben zij niet stelselmatig met al de longenkracht, waarover hun heersers beschikken, elke gedachte aan internationale samenwerking, aan collectieve verdragen, aan vreedzame oplossing van geschillen gesmaad, gehoond en als hun heldenvolken onwaardig verworpen? Hebben zij voor de

gebrekkige vrede van het Volkenbondspact niet in de plaats gesteld die schemertoestand tussen oorlog en vrede, dag aan dag verstikkender en ondragelijker, waarin alleen bluf, dreiging en afpersing in alle vormen de successen, de oplossingen, de bevrediging moesten brengen voor hun door blinde machtsdrift voortgedreven „dynamisme”? Hoe kan De Man, in dit licht gezien, er de democratieën een verwijt van maken, dat zij het ongelukkige Polen in zijn rechtmatig verzet hebben gestijfd of zoals De Man zelfs meent te kunnen schrijven: „aangezet, ten koste van zijn eigen vernieling een wereldoorlog te ontketenen om niet te moeten ingaan op eisen (Danzig en de Corridor), die een billijke vrede, ook heden nog — tenminste voor een deel aan Duitsland zou moeten toestaan”? Gevoelt De Man werkelijk niet, dat hij hiermede de propagandaleugen der nationaal-socialisten overneemt, welke het voornaamste feit negeerde: de hardnekkige weigering der Duitse regering om met Polen op voet van gelijkheid, zonder bedreiging, zonder vernedering, zonder herhaling van het afschuwelijke drama van Hacha te onderhandelen? Heeft De Man de documenten gelezen over het conflict met Polen, o.a. over de wijze waarop Von Ribbentrop de Engelse regering kenbaar maakte, dat Duitsland te elfder ure bereid was een Pools gevolmachtigde te ontvangen om hem in Berlijn de Duitse voorwaarden te dicteren? Hierom, om deze modus procedendi, om deze overweldiging in stede van onderhandeling ging het en gaat het in laatste instantie en niet over de vraag, welke technisch mogelijke en politiek aanvaardbare oplossing voor de Corridorkwestie had kunnen worden gevonden. Het gaat om het spel van geweldpleging en niet om de schamele knikkers, die De Man vermeldt. Zou na het dictaat van München een dictaat van Dantzig nog iets hebben overgelaten van het gehavende prestige van Engeland en Frankrijk op het Europese vasteland, de laatste ruggesteun, die de vele kleine en zwakke Europese staten tegen de Duitse expansiedrift bezaten?

Om deze miskennis van de ware inzet van de strijd en de rol, daarin door de beide partijen gespeeld, treft ons dan ook als een slag in het gezicht De Man's verbijsterende conclusie, dat wij, de voorgeschiedenis van deze oorlog overziende, „geen aanleiding hebben, ons al ware het maar om morele redenen met een der beide strijdende partijen te vereenzelvigen”.

Dit brengt mij tevens op het derde aspect, dat De Man kortelings beschouwt en wel de betekenis voor ons van

de afloop van het huidige conflict. Hij meent, dat de oorlog niet alleen „een afgrijselijk iets is, maar ook een nutteloos iets — een ondeugdelijk middel, het vraagstuk van de bilijke vrede op te lossen”. Wie zal ontkennen, dat deze als elke oorlog ontzaggelijke gevaren van verwildering en ontredding medebrengt? Maar deze klacht is nutteloos, ja zelfs gevaarlijk als ze niet gepaard gaat met de verklaring, hoe deze oorlog te vermijden geweest ware. Bezat De Man het onbloedige toevermiddel om een oorlog te voorkomen en niettemin Europa te redden van het toenemende gevaar onder de hiel der despoten te worden vertrappt? Dat hij het zegge! Veeleer is, dunkt mij, bij beoordeling van de geestelijke gevaren van deze oorlog van belang te constateren, gelijk o.a. dezer dagen terecht Prof. Huizinga deed, hoe tekenend en verheugend het is, dat ditmaal anders dan in 1914 bij de vrije volken, wier publieke opinie niet wordt gedictieerd, van haat tegen de vijand zo goed als niets is te bespeuren. Integendeel, meer wellicht dan historisch verantwoord is, maken de Engelsen en Fransen verschil tussen het Duitse regime, dat zij haten en het volk, dat zij beklagen. Dit diepgaande psychologische verschil tussen nu en toen hangt ten nauwste samen met het feit, dat de democratieën zich bewust zijn van de rechtsgoederen waarom wordt gestreden. De oorlog zal hierdoor de bewustwording verhaasten van de fouten en nalatigheden bij de opbouw van het internationale recht, in de voorafgegane jaren begaan. Bestaat er dan enige grond voor de suggestieve vragen van De Man, of één staat de huidige oorlog zou kunnen winnen „zonder zelf totalitair en autoritair te worden en imperialistisch te blijven”, of die andere, of er nog onafhankelijke kleine democratische landen denkbaar zijn na de „ellende en barbaarsheid van een oorlog?” Ik verwerp met kracht het antwoord, dat De Man blijkbaar met deze vragen suggereert. Er is geen grond voor de verwachting, dat de noodzakelijke beperking der democratische rechten, welke de oorlogvoering eist in de democratieën, één dag langer dan de oorlog zelf zal duren. Er is evenmin sprake van, dat bij een nederlaag van Duitsland de kleine staten ook maar een fractie van het gevaar zouden lopen, waarmee de overwinning van Duitsland hen met stelligheid bedreigt. Staat de zaak voor de arbeidersbeweging wel anders? Zeker, de overwinning der democratieën brengt ons niet pardoos in een socialistische maatschappij, doch zeer zeker wel in een wereld, die hoe zeer ook ontwricht en verarmd, het

allerbelangrijkste zal redden, dat wij als socialisten behoeven: *de maatschappelijke en politieke voorwaarden voor de voortzetting van onze strijd.*

Kan ditzelfde ook worden gezegd bij de overwinning van een regime, dat overal als eerste daad, waarmee het zich installeerde, de vernietiging van alle vormen ener zelfstandige arbeidersbeweging doorvoerde en de staatsmacht voor een belangrijk deel richtte op de verhinderende van alle oppositie, van alle strijd? Hoe denkt De Man over de kansen van voortgezette politieke en economische actie, ook in de niet-ingelijfde staten, indien het vasteland van Europa de onbestreden invloedssfeer van een zegevierend fascisme zou worden? Wellicht zal mij worden tegemoet gevoerd, dat de overwinning van geen der beide partijen wenselijk is, doch dat, nog wel om socialistische redenen zal moeten worden gestreefd naar een vergelijk. Dan is mijn antwoord hierop: zulk een vergelijk is een droom, maar geen schone droom. Het zou de funeste internationale toestand van vóór 1 September tot in lengte van jaren bestendigen; het zou de atmosfeer, geschapen door het vergelijk van München, vereeuwigen. Daarmee ware het vonnis uitgesproken over elk herstel van zodanige Europese verhoudingen, waarin alleen de maatschappelijke opgang mogelijk is. Het is niet in de laatste plaats om redenen van menselijkheid, dat een historische afrekening met de dictatoren en hun nieuwe geweldmethoden onafwijsbaar is geworden.

Daarmee ben ik gekomen tot het laatste en schijnbaar sterkste argument, dat Hendrik de Man aanvoert voor zijn socialistisch „neutralisme”: de onmenselijkheid van de oorlog.

Niet zonder bewogenheid citeert hij een gesprek door hem met den fijnen Franschen schrijver Alain gevoerd, die hem als laatste maning toevoegde: „vergeet de mensen niet!” Hieruit leidt De Man dan af, dat deze raad ons moet brengen tot de volgende slotsom: „dat het *volk* meer telt dan het *volkshuis*, dat geen staat ooit gelijk heeft tegen de mensen, en dat de mensen altijd gelijk hebben tegen de oorlog”. Moet ik deze zinsnede niet als een schone retorische wending lezen, doch beoordelen op haar feitelijke inhoud, dan moet deze leiden tot het afwijzen van elke oorlog, ook die ter verdediging van eigen staatkundige onafhankelijkheid. Het volk is immers meer dan het volkshuis? Dit kan De Man's bedoeling niet zijn. Als minister zonder portefeuille staat ook hij op het standpunt, gelijk hij in de aanvang van zijn artikel

zelf constateert, dat het Belgische volk en daarmee ook de Belgische socialisten bereid zijn de grenzen tegen welke inval ook te verdedigen. Ook voor hem zijn er dus onheilen groter dan de rampen van de oorlog; ook voor hem kan het wapengeweld gerechtvaardigd zijn terwille van de mensen en zijn de offers voor de vrijheid verantwoord door het doel. Doch dan mag ik ook tot hem de vraag richten, hoe hij Alain's raad „om de mensen niet te vergeten” zo zeer in de wind kon slaan bij het bepalen van zijn houding ten aanzien der oorlogvoerende partijen. Is er sinds mensenheugenis één regime geweest, dat dag in dag uit de eenvoudigste aanspraken der menselijkheid zo zeer met de voeten trad als dat der moderne despoten? Is hun kenmerk niet veeleer, dat zij de methoden van de oorlog en daarmee zijn wreedheid, zijn onmenselijkheid hebben gemaakt tot de dagelijkse praktijk van hun binnenlands bewind? Vergeet De Man, waar hij de weegschaal hanteert, niet geheel om aan de ene schaal toe te voegen het verpletterend gewicht van alle vervolgingen, plunderingen en uitmoording, waaraan de minderheden van ras, nationaliteit of overtuiging in de nationaal-socialistische machtssfeer blootstaan? Dreigt de ongestrafte voortzetting van zulk een regime, waarin alle normen, waarop onze beschaving rust, worden geschonden op de duur niet overal met zijn hete adem cultuur en menselijkheid te verstikken? En zou, nu eenmaal de worsteling tussen deze wereld en de democratieën de vorm van een wapengang heeft aangenomen de socialist daarbij neutraal kunnen zijn? De menselijke inzet van deze strijd niet te zien en daarmee de doodsnood, waarin onze cultuur verkeert, te verloochenen, is het ergste verzuim, dat de democratische socialist op dit ogenblik kan begaan. Het is daarom vooral, dat het artikel „Leiding” niet alleen ons verstand prikkelde tot tegenspraak, maar nog veel meer ons hart heeft geslagen met een pijnlijke verwondering.

Planmatige

Loonpolitiek ¹⁾

door Dr. S. Kleerekoper

- a. Is de afstand in belooning, die er tusschen de verschillende groepen arbeiders bestaat, sociaal en economisch aanvaardbaar?
- b. Wat zijn de gevolgen van deze afstand voor de laagste loonen?
- c. Moet worden gestreefd naar een planmatige verhooging van de laagste loonen, of is door den strijd om de hoogte van het loon reeds vanzelf de sociale rechtvaardigheid verzekerd?
- d. Zoo de laatste vraag in ontkennenden zin wordt beantwoord, wat zijn dan de mogelijkheden en wat zijn de grenzen van dit streven naar een planmatige loonpolitiek?²⁾

When an article is scarce, and cannot be distributed to all, he that can show the most valid patent, that is, he that offers most money becomes the possessor. T. R. MALTHUS.

Voor dat wij overgaan, tot het systematisch behandelen van de voor dit prae-advies aan de orde gestelde vraagpunten willen wij enige algemeene beschouwingen over het arbeidsloon houden, die den basis zullen vormen voor de beantwoording van de bijzondere vragen. Wij maken hierbij gebruik van de resultaten, die de modernste bedrijfseconomische analyse voor het loonvraagstuk heeft opgeleverd.

Ten aanzien van de verdeeling van de opbrengst van de ondernemingen bestaat er een belangentegenstelling tusschen ondernemers en arbeiders. Deze belangentegenstelling is de blijvende grondslag van den klassenstrijd.

De belangentegenstelling kan in een formule worden uitgedrukt: het belang van de arbeiders om hun inkomen te

¹⁾ Op verzoek van den schrijver in spelling De Vries en Te Winkel.

²⁾ De beantwoording van deze vragen door Dr. Kleerekoper en Dr. Kuin is oorspronkelijk de inhoud geweest van een tweetal prae-adviezen voor de S.V.M.V. Onzerzijds stellen wij ons voor, dit actuele en dringende vraagstuk nog vanuit andere gezichtshoek te doen behandelen. (Red.)

maximaliseeren kan alleen worden gediend door een vermindering van het inkomen van de „kapitalisten” en omgekeerd. Het is niet anders dan verwarrend om te zeggen, dat een verhooging van de productiviteit van het productieproces zowel „kapitalisten” als arbeiders ten goede kan komen, immers ieder deel van de verhoogde opbrengst, die de eene partij verkrijgt, verkrijgt de andere partij niet. Voorloopig laten wij bij dit alles nog de uiterst belangrijke vraag in hoeverre een grooter inkomen van een bepaalden bedrijfstak door middel van prijsverhoogingen en dus ten koste van het reële loon van andere arbeiders verkregen is, buiten beschouwing. Uit deze enkele opmerking volgt echter reeds dadelijk, dat er tusschen de afzonderlijke arbeidersgroepen werkelijke belangentegenstellingen bestaan en het zou de moeite waard zijn om te onderzoeken in welk opzicht een klasse-ideologie, die deze tegenstellingen verdoezelt, wezenlijk verschilt van een fascistische ideologie, die door een nationale ideologie te koppelen aan de idee van den corporatieven staat de belangentegenstelling tusschen „kapitalisten” en arbeiders aan de analyse onttrekt.

Vragen wij nu naar de grenzen van het arbeidersloon. De onderste grens blijft steeds het bestaansminimum van den arbeider. Ondanks alles wat tegen deze formule is gezegd en de onmiskenbare vaagheid houdt zij een waarheid in, die voor geen bestrijding vatbaar is. Overigens verliest zij veel van haar vaagheid wanneer men dit bestaansminimum gaat definieeren als afhankelijk van den tijd en het economisch en sociale milieu waarin de arbeider leeft. Bovendien definieeren wij dit minimum zóó, dat bij daling van het loon onder dit minimum de werkgever door een gebrek aan arbeidskrachten bedreigd wordt. Als deze dreiging niet aanwezig is, kan het loon beneden een fysisch existentiële minimum dalen.

Het maximale inkomen van den arbeider wordt bepaald door het minimum inkomen van het kapitaal. Deze formule volgt onmiddellijk uit het voorgaande en ofschoon zij op het eerste gezicht een trivialiteit lijkt, geeft zij een uitgangspunt voor een zeer belangrijke analyse. Wij vragen n.l. wat het minimale inkomen van het kapitaal dan is en merken dien-aangaande het volgende op:

De bedrijfseconomie leert, dat het ondernemersinkomen bestaat uit de volgende elementen.

- a. een vestigingsplaatspremie.
- b. een organisatiepremie.

Ad a. Wanneer b.v. onderneming A op een plaats is gevestigd, die voor transportkosten van grondstoffen en eindproducten een jaarlijksch offer van f 20.000 vraagt en onderneming B op een andere plaats gevestigd is waar dit offer slechts een bedrag van f 15.000 belooft, dan geniet deze laatste onderneming een vestigingsplaatspremie van f 5000. Immers indien beide ondernemingen blijven bestaan, dan is op den langen duur de prijs van het product zoo hoog, dat ook A nog blijft bestaan, m.a.w. is dan de prijs zoo hoog dat f 20.000 transportkosten nog worden gedekt. Bij f 15.000 transportkosten ontstaat dan een „premie” van f 5000.

Ad b. De organisatiepremie valt in onderdeelen uiteen, die ons te dezer plaatse niet interesseeren. Wij volstaan met op te merken, dat als de prijs zoo hoog is, dat de onderneming met de hoogste organisatiekosten nog kan bestaan, de overige uit dezen hoofde een premie genieten.

Nu zijn er steeds ondernemingen, die uit geen enkelen hoofde een premie genieten. Men is gewend om dezulke de grensondernemingen te noemen. Eenvoudige waarneming overtuigt ons ervan, dat deze grensondernemingen steeds en overal voorkomen en er zijn zelfs bedrijfstakken aan te wijzen, die met hun geheele of bijna met hun geheele bezetting in de grenspositie verkeerden.

Wij stellen dus vast, dat als er geen enkele premie genoten wordt, het kapitaal toch ter beschikking van de productie wordt gesteld. Wanneer men dus toegeeft dat de kapitalist om te sparen een zekere minimale vergoeding eischt, dan zal men deze vergoeding moeten zoeken daar waar geen premies worden genoten, immers bedrijfshuishoudingen waar geen premies worden genoten bestaan zoo goed als die waar een belangrijke premie wordt geïncasseerd. Het argument is vermoedelijk nog klemmender: het feit dat er zeker te veel grensondernemingen zijn bewijst, dat de aandrang tot investeren in de kapitalistische maatschappij zeer sterk is en dat het bestaansminimum van het kapitaal uiterst laag is.

Wij concludeeren dus: als de premies ten volle aan de arbeiders zouden komen, dan nog zou de kapitaalvorming geen gevaar lopen en wij voegen er aan toe dat deze conclusie niet berust op een abstracte theorie, maar op waarneming (het bestaan van de grensonderneming).

Een vergoeding van ongeveer 1 pCt. per jaar kan men dan ook als voldoende om de noodzakelijke kapitaalvorming te waarborgen, beschouwen. Al wat hierboven in den vorm van dividend, claims, obligatierente of hoe dan ook aan het kapi-

taal toekomt, zou zonder schade voor de kapitaalvorming als loon kunnen worden uitgekeerd. Men wachte zich hier voor een verwarring, die in de prijstheorie haar oorsprong zou kunnen vinden. In het algemeen neemt het aanbod af als de prijs daalt. Zou nu niet een daling van den rentestand over de geheele linie tot het voor de grensoverneming noodzakelijke, het aanbod van het kapitaal zoo doen dalen, dat toch inderdaad de kapitaalvoorziening in gevaar zou komen. Afgezien van het feit, dat ook op de goederenmarkt de zin dat als de prijs daalt het aanbod afneemt in zijn algemeenheid onjuist of in ieder geval veel te onvolledig is²⁾, merken wij op, dat de stelling voor de kapitaalvoorziening juist in omgekeerden zin werkt.

Als men spaart voor de kapitaalvorming, spaart men om uit de besparing een zeker inkomen te verkrijgen. Daalt nu de interest, dan wordt het inkomen lager en men zal als men in dit geval toch het inkomen op peil wil houden, meer moeten sparen, dus meer vermogen aanbieden. De loonstrijd gaat dus om de premies. De premies zouden zonder economisch bezwaar aan de arbeiders kunnen worden gebracht en wij moeten constateeren dat de arbeidersorganisaties in dezen strijd niet zijn geslaagd. Welke zijn de oorzaken hiervan? Deze oorzaken zijn vele en samengesteld. Wij zullen er in de bespreking van de afzonderlijke vragen eenige van leeren kennen.

Afzonderlijke vragen.

a. Is de afstand in belooning, die er tusschen de verschillende groepen arbeiders bestaat, sociaal en economisch aanvaardbaar?

De moeilijkheid voor de beantwoording van de vraag zoals zij hier ligt schuilt in het vinden van een criterum voor sociale en economische aanvaardbaarheid. Liever willen wij iets zeggen of de gevolgen van loonverschillen het aan den lezer overlatend of hij deze gevolgen wil „aanvaarden” of niet.

Wanneer de laagste reële loonen nog zoo zijn, dat een „redelijk” bestaan gewaarborgd is, heeft dit in ieder geval invloed op de beteekenis van de ongelijkheid in de belooning. Men vergete hierbij niet, dat in de beoordeeling van iedere ongelijkheid steeds een niet onbelangrijk subjectief element aanwezig is en dat de hoogte van de laagste loonen alleen reeds

²⁾ Prijsdaling kan immers aanbod uitlokken.

hierom een belangrijker problematiek inhoudt dan de loonverschillen. Wij zullen dus te gelijkertijd vraag b (de gevolgen van den afstand voor de laagste loonen) bespreken.

Is het laagste loon beneden een zeker minimum, dan werk de ongelijkheid wel zeer ten nadeele van de laagst betaalde groepen. Dit is eigenlijk altijd het geval, maar deze omstandigheid wordt des te onbevredigender, naarmate de verzorgingstoestand van de minst betaalde arbeiders (en van de werkloozen!) meer te wenschen overlaat. De verklaring hiervan vindt men in de boven geciteerde woorden van Malthus; de formule ervoor in de moderne analyse vindt men in de uitdrukking *marginal vendibility* (grensverkoopbaarheid). De hoogere geldinkomens komen als koopkracht ter markt en drijven de prijzen ten nadeele van de lagere op. Wanneer dus arbeiders, die tot een gemiddelde of hooge loonklasse behooren en die producten maken, die tot het eerste levensonderhoud behooren, door staking de loonen opdrijven en zoo prijsverhoging in de hand werken, komt hun actie ten laste van de slechtstbetaalde groep. Hier is de belangentegenstelling tusschen arbeiders onderling, waar wij hierboven reeds op gewezen hebben, duidelijk zichtbaar.

De spreiding van het loon is economisch belangrijk. Zijn de middenlagen sterk bezet, dan zal er voor een groot aantal artikelen een elastische vraag bestaan. „Overproductie” behoeft dan minder te worden gevreesd, maar de laagste klassen worden hierdoor ook des te steviger in hun moeilijke positie beveiligd.

Om de belangentegenstelling nog duidelijker te maken kunnen wij ook de stelling omdraaien. Naarmate de slechtst betaalde arbeiders lager beloond worden boeten zij aan koopkracht en wordt de positie van beter betaalde arbeiders op de consumptiemiddelenmarkten versterkt.

De conclusie waartoe wij komen is dus: Een zekere ongelijkheid in belooning vermogen wij in haar beteekenis niet te beoordeelen, te minder omdat een volstrekt gelijke belooning toch ook weer — gezien de bestaande individueele verschillen — een zekere ongelijkheid impliceert.

Op de markten bestaat steeds een belangentegenstelling (concurrentie). Deze belangentegenstelling bestaat dus ook tusschen de arbeiders onderling, en zij leidt tot beslist onbevredigende resultaten wanneer de laagst betaalde arbeiders en de werkloozen een onvoldoenden levensstandaard genieten. Natuurlijk is de belangentegenstelling tusschen kapitalisten en de arbeiders als geheel — als klasse dus — grooter dan die

tusschen de arbeiders onderling, maar dat geeft ons niet het recht om de bestaande geringere tegenstelling te verdoezelen. Integendeel vereischt iedere redelijke oplossing van deze tegenstelling dat zij goed wordt begrepen en gekend.

Economisch is verder de spreiding van het loon relevant. Naarmate de middenklassen sterker bezet zijn, kan de productie stabielier zijn, maar is de positie van de laagste klassen zwakker.

b. Wat zijn de oorzaken van het verschil in belooning.

Als „natuurlijke” oorzaak noemen wij het bestaan van z.g. „non competing” groepen (niet concurrerende groepen, zooals zij in de literatuur door Cairnes bekend zijn geworden. Ter besparing van ruimte meenen wij hiervoor naar de literatuur te mogen verwijzen.

Als vraag blijft dan over of de arbeidersorganisaties ten deze nivelleerend hebben gewerkt en de verklaring van het antwoord hierop. De klassenstrijd zooals die gevoerd wordt door de arbeidersorganisaties heeft de arbeiders in hoofdzaak gegroepeerd rond de bedrijfstakken. ³⁾

Ten aanzien van de meest nabij gelegen doeleinden, dus opportunistisch beschouwd is deze groepeerings ook het meest doelmatig.

Een doelmatige groepeerings eischt n.l., dat er tusschen de industrieën, die tot een bepaalde groep behooren een zekere uniformiteit van belangen bestaat, waardoor een grootere solidariteit wordt verkregen. Deze uniformiteit van belangen bevordert men het beste door de groepen zoo klein mogelijk te maken en wel, ze te onderscheiden naar de bedrijfstakken. Hierdoor wordt een strijd ontketend, die gaat om de verdeling van een inkomenfonds dat gevormd wordt door verkoop van producten op eenzelfde markt.

Een verdere beperking van de groepen wordt verkregen door ze nationaal af te grenzen. De beperkte resultaten van internationale vakacties zijn zoo algemeen bekend, dat wij meenen er te dezer plaatse niet nader op in te moeten gaan.

Indien op deze wijze voor de strijdende arbeiders een gunstige strategische positie is verkregen, is echter tegelijkertijd de „premie” voor den werkgever „veilig gesteld”. Er ontstaat hier n.l. een paralleliteit van belangen tusschen werkgevers en werknemers uit denzelfden bedrijfstak, gericht tegen het belang van werkgevers en werknemers uit andere

³⁾ Afwijkende groepeerings laten wij uit plaatsgebrek onbesproken; te meer daar zij de hoofdzaak niet principieel wijzigen.

bedrijfstakken. Consequenties van dezen groepsstrijd zijn loonsverhogingen, die zeer wel kunnen gaan ten koste van arbeiders uit andere groepen en van de jeugdigen, die nu van het beroep worden uitgesloten indien men tot sluiting van den ganschen bedrijfstak overgaat.

Anders gezegd: de klassenstrijd, die de maatschappij in twee elkaar bestrijdende groepen verdeelt, wordt nu omgezet in een strijd op een schier onbeperkt aantal fronten, welke strijd ten slotte uitmondt in de maandenkebeelden van den corporatieven staat.

Uit deze korte uiteenzetting volgt dus wel dat de vakactie zooals wij die kennen, zeker niet meewerkt om de afstand in belooning te doen verdwijnen of verminderen. In hoeverre de politieke strijd hierin kan slagen, zullen wij bij vraag *d* trachten te beantwoorden.

c. Wat zijn de gevolgen van dezen afstand voor de laagste loonen? Is beantwoord sub *a*.

d. Moet worden gestreefd naar een planmatige verhoging van de laagste loonen, of is door den strijd om de hoogte van het loon reeds van zelf de sociale rechtvaardigheid verzekerd?

Dat het tweede deel van de vraag in volstrekt ontkennenden zin wordt beantwoordt, volgt uit het voorafgaande.

Wij vestigen er de aandacht op, dat als men wil streven naar een planmatige verhoging der laagste loonen, dat dan deze verhoging zal dienen te komen ten laste van de „premies”. Geschiedt dit niet, dan blijft men in den vicieuzen cirkel draaien van den eenen arbeider iets te ontnemen, dat men den andere geeft, zooals wij eigenlijk in het motto van het praeadvies kort hebben getracht te doen uitkomen. Hoe de premie kan worden aangetast, zullen wij in het laatste punt onderzoeken.

e. Wat zijn de mogelijkheden en wat zijn de grenzen van het streven naar een planmatige loonpolitiek?

Een economische grens van een planmatige loonpolitiek is volgens het bovenstaande gegeven in het bestaansminimum van het kapitaal: het inkomen, dat noodig is, om de noodzakelijke kapitaalvorming te doen plaats vinden.

De aangewezen methode om dit te verwezenlijken is de methode van de belastingen voor sociale voorzieningen. Hier zal dus de politieke strijd moeten praevaleren boven het enge groepsbelang van den hierop gebaseerden vakstrijd.

Wij raken hiermede de kern van de tragiek van de moderne arbeidersbeweging. De alleen maar politieke (ideologische)

strijd brengt de arbeiders niet in beweging. De geschiedenis der arbeidersbeweging biedt hiervan zooveel voorbeelden, dat wij er hier niet nader op ingaan.

Om de arbeiders in beweging te brengen — ook voor den politieken strijd — is noodig een belangengroepering zooals wij die kennen. En deze belangengroepering dreigt steeds weer opnieuw om op den duur den algemeenen politieken strijd om de premie te overwoekeren. Het is niet te ontkennen, dat deze overwoekering zeer ver gaat. Niet alleen dat de politieke strijd door den groepsstrijd wordt belemmerd, zelfs neemt men in den politieken strijd economische doelstellingen over, die in den groepsstrijd begrijpelijk zijn maar hier tot directe ongerijmdheden ontaarden. Wij volstaan met een enkel voorbeeld. De premie kan (al of niet ten bate der slechtstbetaalden) worden aangetast door belastingen, maar niet door het uitkeeren van hooge interesten op staatsleeningen. Als nu het Plan van de Arbeid b.v. voor financiering van groote werken, inplaats van hooge belastingen te eischen, vraagt om het opnemen van leeningen, dan worden weliswaar werkloozen bevoordeeld, maar tevens de premie in haar geheel eerder versterkt dan aangetast. Wat de vorm heeft van een sociale voorziening en als zoodanig wordt gepropageerd, wordt in wezen door een deel der arbeiders betaald. En planmatig is deze verdeling der lasten over de arbeiders allerminst; immers hoe de verdeling der lasten quantitatief plaats vindt is niet bekend.

Dit alles is slechts in een geval niet waar en wel als men er van uitgaat, dat alle staatsleeningen in deze eeuw van uiterste wapening toch waardeloos worden. Als men dit inderdaad tot basis van een politiek zou willen maken, zou men de arbeidersbeweging compromitteren met de ergste uitwassen van het kapitalisme, met al de gevolgen van dien.

Een planmatige loonpolitiek kan zeker niet worden gevoerd door een ongeordende groepsstrijd, die steeds de lijn van den minsten weerstand volgt.

Noodig is een directe aantasting van de premie door de overheid. Hierbij moet er voor worden gezorgd, dat de vrijgekomen premie inderdaad den arbeiders en in het bijzonder den slechtst betaalden toevalt. Men zal niet kunnen nalaten om ten deze ook het prijsniveau onder contrôle te houden, opdat niet een premie die door een voordeur wordt uitgedreven, door een achterdeur weer binnenkomt.

Dat bereikt men vermoedelijk des te gemakkelijker naarmate

men meer van de premie besteedt voor sociale voorzieningen (moederschapszorg, kinderverzorging en voeding en onderwijs (nevenvoordeel: werkelijke bestrijding van het neo-malthusianisme), ziekenhuizen, werkloozenzorg, zorg voor ouden van dagen en dit alles zonder het funeste stelsel van de fondsvorming), dan door geldloonverhoging en de hiermede gepaard gaande verschuivingen. Dit alles gebeurt wel in meer of mindere mate, maar steeds zoo, dat de premie onaangetast blijft en ook zoo, dat de eene maatregel den andere illusoir maakt. Als voorbeeld van dit laatste noemen wij het belang dat de fondsvorming voor de overheid schept om de interest hoog te houden!

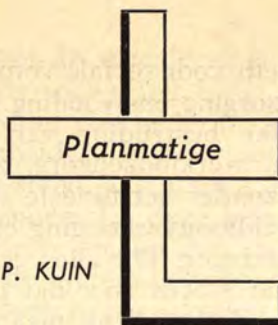
Aan een planmatige loonpolitiek is de moderne vakbeweging met haar ongeordenden groepsstrijd nog niet toe, je zelfs de idee van de ordening en coördineering van den politieken strijd en groepsstrijd onderling schijnt tot heden in haar kader nauwelijks doorgedrongen.

En ten slotte de belangrijkste opmerking. Men blijve kritisch tegenover de woorden ordening, planmatigheid, enz. Ook in Duitschland b.v. is een zekere ordening en planmatigheid, zoowel in de productie als in de inkomensverdeeling. Ik weet niet of alle Nederlandsche ordenaars zich bewust zijn of hun ordening ten slotte veel of weinig op de Duitsche zal gaan lijken.

En de hoogste ordening, n.l. de socialisatie, mag toch nooit uit het oog worden verloren, ook al beschouwen wij ons socialisatie-rapport als klassieke literatuur.

De vraag naar de mogelijkheid van de socialisatie binnen denkbaren tijd, behelst ten slotte het antwoord op het probleem van de verhouding tusschen vakbeweging en politieke partij. Op het oogenblik zouden wij deze vraag niet durven beantwoorden, maar dat men dergelijke fundamenteele problemen in onzen kring niet aan de ord stelt, voelen wij als een zeer ernstige tekortkoming.

DOOR DR. P. KUIN

LOONPOLITIEK

- A. Is de afstand in beloning, die er tussen de verschillende groepen arbeiders bestaat, sociaal en economisch aanvaardbaar?
- B. Wat zijn de gevolgen van deze afstand voor de laagste lonen?
- C. Moet worden gestreefd naar een planmatige verhoging van de laagste lonen, of is door de strijd om de hoogte van het loon reeds vanzelf de sociale rechtvaardigheid verzekerd?
- D. Zo de laatste vraag in ontkennende zin wordt beantwoord, wat zijn dan de mogelijkheden en wat zijn de grenzen van dit streven naar een planmatige loonpolitiek?

Het bestaan van loonverschillen.

Een analyse van het verschijnsel der loonverschillen leidt reeds direct tot de volgende onderscheiding:

1. Loonverschillen tussen arbeiders in dezelfde bedrijfstak.
2. Loonverschillen tussen arbeiders in verschillende bedrijfstakken.

Ad 1. In dezelfde bedrijfstak lopen de beloningen der daarin werkende groepen van arbeiders (individuele verschillen zijn voor dit vraagstuk van minder belang) uiteen, hoofdzakelijk in verband met de graad van scholing en vakbekwaamheid. De laagste lonen zijn bijna steeds die van ongeschoolden, de hoogste die van de bekwaamsten en best geschoolden. Bepalende momenten voor deze verschillen zijn enerzijds de kwantitatieve verhoudingen op de arbeidsmarkt, anderzijds de prestatie in het bedrijf. Wat de arbeidsmarkt betreft spreekt het vanzelf, dat het aanbod van die arbeiders, aan wier scholing en vakbekwaamheid weinig of niets ten koste

is gelegd, overvloediger is dan dat van degenen, wier opleiding dikwijls vrij hoge kosten met zich heeft gebracht. Ook is het niet uitsluitend een kwestie van de kosten der opleiding: het aantal dergenen, die bereid zijn zich voor hun vak een jarenlange inspanning te getroosten, is steeds veel geringer dan dat van degenen, die zonder inspannende scholing hun kans in een bepaalde bedrijfstak wagen.

Tegenover dit overvloediger aanbod van ongeschoolde en minder vakbekwame arbeiders, staat een vraag van het bedrijfsleven, die weliswaar op een zekere aantrekking van ongeschoolde arbeiders is gericht, doch die daarnaast bereid is, voor de geschoolde en vakbekwame arbeiders een hoger loon te betalen. Dit is het element van de prestatie; de arbeider van deze categorie kan meer verdienen, omdat hij meer bijdraagt tot de winst van het bedrijf, en — breder gezien — tot de grootte van de maatschappelijke productie.

Ad 2. De loonverschillen tussen arbeiders in de verschillende bedrijfstakken worden in zekere zin eveneens bepaald door de verhoudingen op de arbeidsmarkt en door de waarde van de prestatie der betrokken arbeiders. Op de arbeidsmarkt ziet men b.v., wanneer de zaken in een bepaalde bedrijfstak minder goed gaan, een afnemende vraag naar arbeiders. Wanneer dan andere bedrijfstakken dit verschijnsel niet of in mindere mate vertonen, ontstaan er gemakkelijk verschillen in het niveau van de beloning tussen de categorieën van arbeiders, die in de ene of in de andere bedrijfstak werkzaam zijn. Hier is het echter niet een kwestie van meerdere of mindere scholing of vakbekwaamheid. Het kan zijn, dat de geschoolde arbeider in de bedrijfstak, die slecht gaat, minder verdient dan de ongeschoolde arbeider in de bedrijfstak die goed gaat, doch speelt ook hier het element van de prestatie een rol, n.l. wanneer men prestatie noemt de bijdrage tot de grootte van het maatschappelijk product. Dit laatste is geen materiële grootte, maar een economische. Dat wil zeggen zij wordt gemeten in eenheden van „behoeftebevredigingscapaciteit.” De behoeften zelf komen in het economische proces niet direct, doch indirect tot uiting, n.l. in de vorm van koopkrachtige vraag. Wanneer nu in een bepaalde bedrijfstak de zaken slecht gaan, betekent dit — theoretisch gezien — dat de goederen of diensten, die deze bedrijfstak produceert minder worden gewaardeerd. Elke eenheid van deze goederen of diensten bezit dus een geringere „behoeftebevredigingscapaciteit” dan voorheen (b.v. doordat er in verhouding tot de koopkrachtige vraag teveel

eenheden van deze goederen of diensten worden voortgebracht) en de arbeiders, die deze eenheden produceren dragen daardoor minder bij tot de grootte van het maatschappelijk product. Dit alles is zeer theoretisch, maar vormt als zodanig toch de onmisbare kern van iedere analyse. Dit blijkt vooral, wanneer wij overgaan tot een beschouwing van de betekenis der loonverschillen, in de eerste plaats dus van hun functie ten opzichte van het maatschappelijk evenwicht.

De functie der loonverschillen.

Ook ten opzichte van dit vraagstuk moet men eerst de theoretische gedachtengang volgen en pas later de beperkingen aanbrengen. Het is de fout van de liberale economische theorie, dat zij met deze beperkingen onvoldoende rekening houdt. Het zou echter een fout van ons zijn, indien wij de krachten tot herstel van het evenwicht, die in het prijsstelsel toch ongetwijfeld nog schuilen, zouden verwaarlozen. Voor zover de loonverschillen berusten op onderscheiden in scholing en bekwaamheid, kunnen zij worden beschouwd als een aansporing tot het ontwikkelen van deze eigenschappen. Degenen, die ten gevolge van hun onvoldoende scholing en bekwaamheid in een lagere loonklasse vallen, worden door de mogelijkheid van een hogere beloning aangemoedigd, zich in te spannen ten einde zodanig gequalificeerde arbeiders te worden, dat de bedrijven bereid zijn meer voor hun diensten te betalen. Deze hogere beloning vormt dan als het ware de rechtvaardiging voor het brengen van offers aan tijd, geld en volharding, die elke systematische scholing vergt.

Behalve dat de loonverschillen van deze aard dus de uitwerking hebben, het maatschappelijk product te vergroten door hun aanspoerende werking in de richting van gequalificeerde werkzaamheden, hebben zij ook een nivellerend effect op zichzelf. Indien werkelijk een overvloeijing van de lagerbetaalde naar de hogerbetaalde groepen plaats heeft, worden (*ceteris paribus*) de lage lonen minder laag en de hoge lonen minder hoog.

Voor zover de loonverschillen berusten op verschil in beloning tussen gehele bedrijfstakken, zou men tot een zelfde effect kunnen besluiten. Enerzijds vormen de hoogste beloningen een prikkel tot uitbreiding van de productie, die de maatschappij blijkbaar het hoogste waardeert, anderzijds zouden de lage beloningen in de minder voorspoedige be-

drijfstukken er toe kunnen leiden, dat de productie in de blijkbaar minder gewaardeerde richting wordt ingekrompen. Daarnaast zou dan ook hier weer uit het bestaan van de verschillen in beloning een prikkel voortkomen tot overvloeiing van de lagere loongroepen naar de hogere: het nivellerende effect.

Het is echter duidelijk, dat de loonverschillen hun functie in deze dubbele richting niet ten volle kunnen vervullen, wanneer tussen de loonklassen en groepen afscheidingen bestaan, die moeilijk of in het geheel niet zijn te doorbreken. Indien b.v. bij de verschillen van de eerste soort de bestgeschoolde arbeiders zich weten te verenigen in bonden, die een exclusieve positie gaan innemen en door het belemmeren van de toevoer hun loonpeil hoog houden ten koste van de ongeschoolden, althans van de niet bij hen aangeslotenen, dan missen de loonverschillen hun productieve en nivellerende functie, zoals die in het bovenstaande werd aangeduid.

Nog veel sterker dan bij de verschillende graden van geschooldheid, zijn de afscheidingen tussen de gehele bedrijfstakken, die een uiteenlopend peil van beloningen vertonen. Hier staat in de eerste plaats de scholing en de vakbekwaamheid zelf in de weg. Het is gemakkelijk in te zien, dat bij een daling van de lonen voor geschoolde landarbeiders de mogelijkheid van een overgang naar b.v. hoog betaalde, geschoolde klassen van metaalbewerkers slechts een theoretisch karakter draagt. Alleen tussen de volstrekt ongeschoolde arbeiders van de verschillende bedrijfstakken vallen de afscheidingen tussen de arbeidsmarkten weg, voor zover zij met vakbekwaamheid te maken hebben. Juist tussen ongeschoolden echter zijn in de regel de verschillen in beloning het minst sprekend.

Een andere soort van afscheidingen tussen de arbeidsmarkten wordt gevormd door de invloed van het levensmilieu. Arbeiders van bepaalde bedrijfstakken bevinden zich in een geografisch en maatschappelijk milieu, dat zij niet of zeer moeilijk voor een ander milieu verwisselen. Men kan hierbij denken aan het platteland, maar ook aan andere beroepen als die van de schippers, de vissers, de zeelieden, de diamantbewerkers, enz.

Juist in die gevallen, waarin de loonverschillen zeer sterk spreken door hun grootte en door het feit, dat zij geen verband houden met meerdere of mindere scholing en bekwaamheid, blijkt dus hun productieve en nivellerende functie niet of vrijwel niet te werken. Dit schept juist het

probleem van de loonpolitiek. Een politiek immers is een samenstel van maatregelen, die op een bepaald doel zijn gericht en die een zeker ingrijpen in de spontane ontwikkeling veronderstellen. Loonpolitiek wordt dus daar gevolgd, waar de spontane ontwikkeling, om wat voor reden ook, niet bevredigt.

Alvorens op de loonpolitiek nader in te gaan, moeten wij ons rekenschap geven van de gevolgen, die de loonverschillen hebben voor de betrokkenen en voor de samenleving als geheel. Wij staan dus voor het feit, dat de verschillen tussen de loongroepen een min of meer blijvend karakter hebben. De voornaamste oorzaak van dat feit ligt in de gebrekkige doorstroming, die er in onze samenleving bestaat. Deze maakt het mogelijk, dat het levensniveau van verschillende groepen, ook binnen een bepaalde klasse, dikwijls sterk kan uiteenlopen. Wij zien dit verschijnsel niet alleen in de arbeidersklasse, maar ook bij de middenstand. Ook daar bestaat een min of meer blijvend verschil in beloning tussen „grote” en „kleine” middenstand, tussen hoge en lage ambtenaren, enz.

De vraag, wat de gevolgen van deze verschillen zijn en of die gevolgen aanvaardbaar moeten worden genoemd, kan men in de eerste plaats van economisch standpunt beantwoorden. Men komt dan op de economische betekenis van de ongelijkheid in de inkomensvorming in het algemeen. Zoals reeds werd opgemerkt, heeft deze ongelijkheid een constructieve betekenis, in zoverre zij de minst bedeedden aanspoort tot inspanning om door het leveren van een grotere bijdrage tot het maatschappelijk product in de hoger beloonde groepen te komen. Is echter deze inspanning door het bestaan van al te sterke afscheidingen niet te verwachten, dan blijft nog slechts het voordeel van een grotere kans op besparingen. De mogelijkheid van sparen is in principe n.l. groter, wanneer bepaalde personen en groepen een inkomen hebben dat meer of minder ver boven het gemiddelde ligt, dan wanneer allen ongeveer evenveel verdienen. Het sparen nu is op zichzelf een nuttige economische functie; het stelt de gemeenschap in staat een deel van haar inkomen niet te verteren, maar te besteden voor de uitbreiding van het productie-apparaat en dus voor de vergroting van het maatschappelijk inkomen in de toekomst. Tegenover deze goede kant van de ongelijkheid in de inkomens, staat echter de minder goede realiteit van een

onderconsumptie bij de laagst-beloonde groepen. Uit de budgetstatistieken is wel gebleken, hoe zeer de slechtst beloonde arbeiders tekort komen aan de allernoodzakelijkste gebruiksgoederen.

Economisch gezien heeft dus het bestaan van loonverschillen de strekking, de uitbreiding van het productie-apparaat te bevorderen, doch de consumptieve vraag naar gebruiksgoederen te verminderen. Wij moeten hieraan direct toevoegen, dat men juist de invloed van de loonverschillen op de verhouding tussen de omvang van het productie-apparaat en de koopkrachtige vraag naar verbruiksgoederen niet moet overschatten. Het bedrag, dat door de arbeiders in de hoogste loongroepen aan de consumptie wordt onttrokken en aan de besparingen wordt toegevoegd, is waarschijnlijk betrekkelijk gering. Niettemin geeft het verschijnsel ons een richtsnoer bij de economische beoordeling van het verschijnsel der ongelijke beloningen. In tijden, waarin de gemeenschap behoefte heeft aan uitbreiding van het productie-apparaat, valt het economisch oordeel gunstig uit, in tijden waarin de vergroting van de koopkrachtige vraag naar verbruiksgoederen de voornaamste opgave is, is het ongunstig. Het is misschien goed, er hier op te wijzen, dat de invloed van de laagte van het totale loonbedrag op de consumptieve vraag in dit verband buiten beschouwing blijft. Wij spreken slechts over de ongelijke verdeling van het totale loonbedrag zelf, zodat slechts rekening moet worden gehouden met een mogelijke toevoeging van de thans plaatsvindende besparingen der best-gesitueerde arbeiders aan het consumptievermogen der slechtst-gesitueerde.

Niettemin vertoont een dieper gaande economische analyse ook bij het ontbreken van dergelijke besparingen nog een verschil tussen de situatie bij ongelijke lonen en die bij gelijke. Wanneer ook de best-gesitueerde arbeiders hun gehele inkomen verteren, is het totaal der behoeften, dat binnen de arbeidersklasse tot bevrediging komt, geringer dan wanneer de beloningen gelijk zijn. De behoeften, die de beter betaalde arbeider bevredigt met hetgeen hij meer dan het gemiddelde verdient, zijn minder dringend dan de behoeften, die de slechter betaalde arbeider onbevredigd moet laten, doordat hij minder dan het gemiddelde verdient.

Ook hier moet men, bij alle begrip voor de principiële betekenis van deze stelling, zich wel weer bewust zijn van het betrekkelijk geringe effect dat de ongelijkheid van inkomens binnen de arbeidersklasse heeft, wanneer men het ook in dit

opzicht vergelijkt met het effect van de ongelijkheid der inkomens in de samenleving als geheel.

De conclusie uit het voorafgaande is, dat de ongelijke loonniveaux economisch alleen dan te aanvaarden zijn, wanneer zij verband houden met scholing en bekwaamheid en/of wanneer er overvloeiing mogelijk is tussen de verschillende groepen, zodat de ongelijkheid een prikkel vormt tot het leveren van door de maatschappij hoger gewaardeerde diensten. Zodra echter door het bestaan van sterke afscheidingen tussen de arbeidsmarkten dit constructieve effect wordt teniet gedaan, is er van economisch standpunt voor het bestaan van verschillende loonniveaux weinig goeds te zeggen, behalve in tijden die sterke besparingen vragen.

Een afzonderlijk probleem vormt de omstandigheid, dat sommige bedrijfstakken, naar men aanneemt, uitsluitend bij de gratie van een laag loonniveau kunnen bestaan. Het zijn vooral de exportbedrijven, waarvan dit veelal wordt opgemerkt. Van het standpunt van de volkshuishouding bezien hebben de lage lonen in dit geval de functie, een inkomenspost te scheppen op de betalingsbalans, waardoor het land zich kan permitteren, goederen en diensten van vreemde volken aan te trekken.

Men kan hiertegen opmerken, dat een verhoging van deze lage lonen, wanneer zij doorgezet wordt, dikwijls leidt tot rationalisatie in de bedrijven, zodat tenslotte de kostprijzen niet zodanig stijgen dat de export verloren gaat. Dit behoeft echter niet steeds het geval te zijn. Het is inderdaad denkbaar, dat het bestaan van een exportindustrie afhankelijk is van lage lonen en dat het bestaan van deze lage lonen uit een zuiver economisch oogpunt gezien voor de volkshuishouding voordelig is. In dit geval zou men dus kunnen concluderen, dat het bestaan van loonverschillen economisch aanvaardbaar moet worden genoemd, omdat de gehele bevolking er tenslotte bij wint. Voor dengene die de lage lonen om andere dan economische redenen verwerpt, is dit probleem onder de huidige omstandigheden onoplosbaar. „Onder de huidige omstandigheden”, d.w.z. wanneer men er van uitgaat, dat iedere individuele bedrijfstak zijn eigen kosten moet goedmaken en dat de gevolgen van ontoereikende beloning op de buitenlandse markten uitsluitend door de producenten van de betrokken artikelen moeten worden gedragen. Zoals men weet is dit voor een groot deel van onze agrarische producten reeds lang niet meer het geval. Daar vergoeden de binnenlandse verbruikers aan de producenten

ten dele hetgeen deze, op de buitenlandse afzet verliezen. Iets dergelijks ziet men in alle gevallen, waarin exportsubsidies worden gegeven. De middelen hiertoe, door directe of indirecte belastingen verkregen, worden door de gezamenlijke verbruikers betaald ten behoeve van de producenten der gesubsidieerde goederen of diensten. Deze producenten worden daardoor van het risico van de buitenlandse prijsvorming ontheven. Dit wijst in de richting van een bewuste prijzen- en loonpolitiek, waarop wij hieronder nog nader terugkomen.

Behalve van het economische, kan men de gevolgen der loonverschillen ook van het sociale standpunt waarderen. Het criterium is daar dan, of zij al dan niet een gezond en evenwichtig maatschappelijk leven bevorderen. Veel hangt hierbij af van de vraag, welk soort maatschappij men zich als ideaal voor ogen stelt. Acht men het gewenst, dat in de samenleving een sterke differentiatie in de materiële en culturele levensniveaux bestaat, dan zal men welwillender tegenover de uiteenlopende loongroepen staan, dan wanneer men de klasseloze maatschappij nastreeft. Evenwel, ook in het laatste geval kan men aan het bestaan van lage lonen een zekere positieve betekenis toekennen, in zoverre men er van overtuigd is, dat de klasseloze maatschappij eerst wordt bereikt na een revolutie, waarvan steeds de slechts betaalde arbeiders de gangmakers zijn.

Er zijn op de vraag, of de loondifferentiatie sociaal aanvaardbaar moet worden geacht, evenveel antwoorden als er maatschappijbeschouwingen zijn. Men moet daarbij bovendien steeds weer onderscheiden tussen de opvattingen over dit vraagstuk in een ideale samenleving en de beschouwingen, die uitsluitend op de huidige situatie slaan. Van het standpunt van een ethisch-gefundeerd democratisch socialisme is omtrent de sociale aanvaardbaarheid van verschillende loonniveaux het volgende te zeggen. Richtsnoeren vormen de eisen der rechtvaardigheid en der algemeen menselijke verbondenheid, die zich voor de arbeidersklasse uit in de — mede door sociale momenten bepaalde — gedachte der solidariteit. Geen van deze beide normen verzet zich, naar het ons voorkomt tegen het bestaan van die loonverschillen, welke verband houden met de prestaties van de betrokkenen, voor zover deze prestaties het gevolg zijn van grotere of kleinere inspanning. De maatschappij als geheel is er mede gebaat, wanneer mensen door volhardende inspanning in een hogere inkomensklasse kunnen geraken.

Ook de betrokkenen zelf zullen het niet als een onrechtvaardigheid gevoelen, wanneer zij, zich bevindende in een lagere loonklasse, weten, dat zij door het brengen van offers aan tijd, geld en volharding ook zelf tot grotere welstand zouden kunnen geraken. Bij deze gedachtengang wordt echter de mogelijkheid van „opklimming” volstrekt verondersteld. Iedere organisatorische maatregel, die de toegang tot de beter betaalde beroepen zou beletten, is in strijd met de rechtvaardigheid en — voor zover zij van de arbeidersbeweging zou uitgaan — met de solidariteit. Op deze grond zijn alle monopolistische tendenzen in de bonden der geschoolde arbeiders te veroordelen.

Een wijder aspect van dit vraagstuk is dat van de mogelijkheden, die de maatschappij de daartoe bereide arbeiders biedt, door eigen inspanning tot een hogere trap van scholing en vakbekwaamheid te komen. Velen zijn ten gevolge van de slechte omstandigheden, waarin zij bij het begin van hun loopbaan zijn geplaatst, niet of slechts zeer moeilijk in staat tot het volgen van een goede opleiding. In zekere zin biedt onze samenleving daarop reeds een aantal correcties in de vorm van gesubsidieerde scholen, cursussen en dergelijke. Het is echter een eis van de rechtvaardigheid en van de solidariteit, dat de arbeidersbeweging ook zelf aan dit vraagstuk haar volle aandacht schenkt. Zelfs al zou de maatschappij als geheel haar plicht in dit opzicht verzaken, dan zou de arbeidersbeweging desnoods geheel op eigen kracht, uit overwegingen van solidariteit, de mogelijkheden moeten scheppen om de kinderen van de minder bedeelde arbeiders een goede opleiding mogelijk te maken. Dit zou natuurlijk niet betekenen dat de arbeidersbeweging in dit geval zou moeten ophouden, de eis van een goede vakopleiding aan de maatschappij in haar geheel voor te houden.

Veel moeilijker ligt het vraagstuk bij die verschillen in beloning, die geen verband houden met de inspanning, die men bereid is zich te getroosten. De arbeiders in die bedrijfstakken, welke om de een of de andere reden economisch achterliggen bij het overige bedrijfsleven, kunnen als geheel door grotere inspanning niets aan hun situatie veranderen. Natuurlijk is het denkbaar, dat door organisatie en actie verbetering in hun lot kan worden gebracht. Voor zover de arbeidersbeweging als geheel aan die organisatie en actie iets kan bijdragen, eist de rechtvaardigheid en de solidariteit, dat zij dit ook doet en er desnoods grote offers voor brengt. Wij staan echter voor het feit, dat niet in alle be-

drijfstukken door organisatie en actie een werkelijke verbetering in het te lage loonpeil tot stand kan worden gebracht. Sociaal-ethisch gesproken is er voor de afstanden tussen de loongroepen die hieruit ontstaan, niets aan te voeren. De vraag rijst nu, welke houding de arbeidersbeweging hiertegenover moet aannemen. Dit brengt ons terug op het punt van de loonpolitiek.

Richtlijnen voor loonpolitiek.

Vooraf moet worden vastgesteld, dat het hier niet de plaats is, de loonpolitiek in haar geheel te beschouwen. Wij willen uitsluitend de verschillen tussen de loongroepen onderzoeken en de maatregelen, waardoor deze kunnen worden opgeheven in zoverre zij onaanvaardbaar zijn.

Als eerste beginsel moet zowel terwille van de rechtvaardigheid als van de solidariteit de eis van een minimumgrens voor alle inkomens (dus ook voor de lonen) worden gesteld. Het is in geen enkel opzicht te verdedigen, ook niet door degenen die van andere ethische vooronderstellingen uitgaan, dat bepaalde groepen van de bevolking buiten hun toedoen op een zodanig laag materieel niveau leven, dat zij aan de bevrediging van elementaire levensbehoeften niet toekomen. Het is waar, dat de mens over grotere mogelijkheden beschikt in dit opzicht en dat er nog op zeer lage niveau's een zeker evenwicht kan worden bereikt. Zelfs al is dit het geval, dan zijn er toch evenwichten, waarmede geen enkele samenleving genoeg mag nemen. Ook voor ons land moeten wij aannemen, dat er inkomens- en loonniveau's zijn, die de betrokken volksgroepen dwingen tot een leven beneden het ethisch toelaatbare bestaansminimum. Men moet dit vooral zien in het licht van de ongelijkheid. Wanneer een volk in zijn geheel tot een te laag levensniveau wordt gedwongen, heeft het stellen van de eis van het ethische bestaansminimum weinig zin. Zolang echter andere volksgroepen op een ver daarboven gelegen niveau leven, moet zowel het volk in zijn geheel als de arbeidersklasse zich van het ontoelaatbare van deze toestand bewust zijn.

Een ander beginsel der loonpolitiek is, gelijk uit het bovenstaande zonder verdere toelichting volgt, dat die verschillen, waaraan de betrokken arbeiders door meerdere inspanning en bekwaamheid niet kunnen afdoen, behoren te verdwijnen. Dit laatste is gemakkelijk genoeg gezegd; de vraag is echter hoe men het beginsel zou moeten uitvoeren en wie het zou

moeten doen. Daarover zullen wij hieronder enkele opmerkingen te berde brengen. Voorlopig ging het er echter om de beginselen vast te leggen.

Mogelijkheden voor de vakbeweging?

Wij hebben reeds opgemerkt, dat de arbeidersbeweging zich t.o.v. de loonverschillen naar onze mening niet moet beperken tot het stellen van eisen aan „de maatschappij”. Zij dient deze problemen ook zelf onder ogen te zien en na te gaan wat zij er op grond van de solidariteit tussen de arbeiders zelf aan zou kunnen doen. De vraag wordt gesteld, of de actie der vakbeweging zich in de eerste plaats zou moeten richten op een verbetering in het niveau der laagste loongroepen. Dit is op zichzelf een voor de hand liggende conclusie, na de beschouwingen die wij in het bovenstaande over de gevolgen der loonverschillen en de richtlijnen voor de loonpolitiek hebben gehouden. Men moet dit probleem echter realistisch bezien. Wanneer de vakcentrales hun middelen ter beschikking stellen van een actie in de slechtst betaalde bedrijfstakken, dan is dat goed. Wanneer zij zich echter daardoor laten afhouden van acties in beter betalende bedrijfstakken, dan is dat niet altijd goed. Het is n.l. in het algemeen niet zo, dat dat gedeelte van het maatschappelijk inkomen, dat de beter betaalde arbeiders nalaten tot zich te trekken, ten goede komt aan de slechtst betaalde. Het komt integendeel veelal ten goede aan de andere inkomensgroepen: kapitaalbezitters, ondernemingsleiders, enz. In dit geval is er dus geen enkel arbeidersbelang mee gediend, wanneer men afziet van acties in die bedrijfstakken, die weliswaar niet tot de slechtst betalende behoren, maar waarin verdere verbetering toch nog mogelijk is. Ook het algemene belang, vooral in tijden waarin een vergroting van de consumptieve vraag noodzakelijk is, zal met dergelijke verbeteringen in het loonpeil der „beter gesitueerde” arbeiders eerder zijn gediend dan geschaad.

Er is evenwel, en daarvoor mag de vakbeweging de ogen niet sluiten, één categorie van loonsverbeteringen die het gevaar in zich draagt inderdaad het groepsbelang en niet het algemeen belang te dienen. Dat zijn die loonsverhogingen, die in de vorm van prijsverhogingen door de gezamenlijke ondernemers in de betrokken bedrijfstak rechtstreeks op de verbruikers worden verhaald. Er wordt met de gedachte van de z.g. beschutte bedrijven (dat zijn hoofdzakelijk die, welke

voor de binnenlandse markt werken en weinig of geen buitenlandse concurrentie ondervinden) veel demagogie bedreven. De vakbeweging moet zich er echter van bewust zijn, dat al die lotsverbeteringen, welke in overleg met de werkgevers worden verhaald op de verbruikers, zeer populair kunnen zijn. Wanneer deze verbruikers voor het grootste deel tot de slechtst betaalde groepen der bevolking behoren, die door deze loonacties hun kosten van levensonderhoud zien stijgen, dan betekenen dergelijke acties een inbreuk op de solidariteit. Zij wekken bij de minst-welgestelden, die voor bepaalde arbeidersdiensten direct of indirect twee à drie maal het uurloon moeten betalen, dat zij zelf verdienen, terecht verzet. Noch uit economische noch uit sociale en ethische overwegingen zijn dergelijke loonverschillen te rechtvaardigen.

Het gevaar is dus niet denkbeeldig, dat een vakbeweging, die de lijn van de geringste weerstand volgt, er gemakkelijk toe komt voordelen te behalen waar dat mogelijk is en zich in de slecht betalende bedrijfstakken te beperken tot het defensief. Ook al is dit laatste door externe oorzaken (b.v. een kwijnende vraag naar de betrokken artikelen e.d.) de enige reële mogelijkheid, dan mag men toch de ogen niet sluiten voor de ongunstige uitwerking van de soms aanzienlijke verschillen in de reële lonen, die op deze wijze kunnen ontstaan.

De vakbeweging als zodanig kan langs directe weg weinig doen om deze loonverschillen te doen verdwijnen. Zij kan natuurlijk haar strijdfondsen voor een deel ter beschikking stellen voor de lotsverbetering van de arbeiders in de laagste loongroepen. Zij kan haar energie concentreren op de organisatie en de actie in die bedrijfstakken, zij kan de zwakke bonden steunen. Verder dan de economische mogelijkheden in zulke bedrijfstakken reiken, kan men echter met geen enkele actie komen. Ten slotte nadert men het punt, waarop van de bedrijven redelijkerwijs geen verdere verbeteringen kunnen worden verlangd, ondanks het feit, dat het loonniveau wellicht nog steeds beneden een op zich zelf rechtvaardig minimum ligt.

Tot aan dit punt moet natuurlijk de vakbeweging haar directe activiteit wel uitstrekken. Daarnaast echter zijn er voor de arbeidersbeweging als geheel ook indirecte middelen om tot de opheffing van deze loonverschillen bij te dragen. Het is van groot belang wanneer de arbeidersbeweging zich van dit soort problemen rekenschap blijkt te geven. Zij

kan dat doen, doordat zij de aandacht vestigt op onaanzwaardbaar lage levensniveau's en doordat zij haar beste theoretische en praktische krachten inspant om te zoeken naar een economische politiek, die de voorwaarden schept voor een verbetering van het levenspeil der slechtst betaalde arbeiders. Ook al kan men in een bepaalde richting direct niets concreets doen, dan eist toch de solidariteit, dat men zich rusteloos met het probleem bezig houdt en richtlijnen tracht aan te geven voor een oplossing. Naast de werkloosheid vormen de ongerechtvaardigde loonverschillen wellicht het belangrijkste vraagstuk, dat de solidariteit der arbeiders zou kunnen bedreigen en dat terwille van die solidariteit tot een oplossing moet worden gebracht. Niet alleen echter terwille van de solidariteit tussen de arbeiders: de bestrijding van de werkloosheid en de opheffing van ongerechtvaardigde verschillen in beloning voor maatschappelijk nuttige arbeid vormen een opgave voor de samenleving als geheel. Daarom heeft de arbeidersbeweging het recht, wanneer zij zichzelf werkelijk tot aan de grenzen van haar vermogen voor de vervulling van deze opgaven heeft ingespannen, van de gehele volkshuishouding datgene te vragen, waartoe een gedeelte van het volk niet meer in staat is. Heeft de arbeidersbeweging, wanneer zij op de bovenbeschreven wijze direct en indirect het verschijnsel van de ongelijke beloning heeft bestreden, werkelijk alles gedaan waartoe zij in staat is? Men kan daarnaast nog denken aan een vrijwillige onderlinge hulpverlening in die vorm, dat de beter betaalden regelmatig een deel van hun inkomen afzonderen teneinde dit op georganiseerde wijze ten goede te laten komen aan degenen, die in de ongunstigste positie verkeren. Van een dergelijke daad zou ongetwijfeld voor de socialistische gedachte een grote propagandistische kracht uitgaan. Belangrijker wellicht is echter nog de verdiepende en versterkende uitwerking die zo'n daad naar binnen zou hebben. Zij zou de betekenis van het offer in dienst van de menselijke verbondenheid voor velen werkelijk doen leven. Ongetwijfeld zijn er ook bezwaren aan verbonden. Men zal wijzen op het gevaar, dat de meest bevoorrechten in de samenleving zich van hun taak ontheven zullen achten, wanneer de arbeiders de ergste noden reeds door onderlinge hulpverlening zouden lenigen. Daartegenover staat, dat degene die zelf reeds meer doet dan redelijkerwijs van hem kan worden gevraagd, des te sterker staat wanneer hij nu ook van anderen een evenredig offer vraagt.

Een verder bezwaar vormt de schijn van een imitatie der burgerlijke liefdadigheid. Dit gevaar kan echter worden ondervangen door organisatie en zakelijkheid bij de toepassing van de maatregel. Dit kan de vakbeweging zeker worden toevertrouwd.

In ieder geval zou men de mogelijkheid van een dergelijke daad, die de onderlinge verbondenheid der arbeiders op prachtige wijze tot uiting zou doen komen ernstig moeten onderzoeken.

Loonpolitiek in de planmatig geleide volkshuishouding.

Wij hebben in het bovenstaande gezien, dat de mogelijkheden van de vakbeweging zelf beperkt zijn en dat er een punt komt, waarop verdere maatregelen alleen nog binnen het kader van een nationale economische en sociale politiek mogelijk zijn. Hier ligt een terrein waar het economische en het sociale eigenlijk reeds samenvallen. Het moet trouwens iedereen treffen, dat de scheiding die tussen deze beide elementen in de tegenwoordige tijd wordt gemaakt (b.v. bij werkloosheidsbestrijding) volstrekt kunstmatig is. Wanneer in een bedrijfstak de lonen volgens de boven gegeven maatstaven te laag zijn, maar van de ondernemingen kan redelijkerwijs geen verhoging meer worden gevraagd, staat men voor een vraagstuk van prijzenpolitiek. Een leerzaam voorbeeld in dit opzicht vormt de landbouw. Daar zien wij, dat door verschillende oorzaken een zodanige daling in de prijzen is opgetreden, dat de bedrijven onmogelijk meer kunnen renderen. Het is niet de bedoeling hier op die oorzaken nader in te gaan. Wij willen slechts constateren, dat het besef van de onderlinge verbondenheid in het volk zo groot is geweest, dat men niet de volle zwaarte van de slag heeft willen laten neerkomen op de bevolkingsgroepen, die de betrokken artikelen voortbrengen. Volgens de oude liberale theorie behoorden deze groepen, doordat zij het risico van de markten voor speciaal agrarische producten hadden gekozen, volledig de winsten en de verliezen, die hieruit zouden ontstaan, voor hun rekening te nemen. Dat wil niet zeggen, dat de liberaal van oordeel is, dat men in zo'n geval een bepaalde bevolkingsgroep rustig te gronde moet laten gaan. Men moet hier ook volgens hem wel degelijk helpend optreden, maar deze hulp dient in de consequent liberale gedachtengang het karakter van liefdadigheid te dragen. Men moet, alweer in deze gedachtengang, het prijsmechanisme zijn desnoods vernietigende, maar dan

ook sanerende invloed vrij laten uitoefenen. M.a.w., wanneer bepaalde bedrijfstakken volkomen ineenzakken, blijken zij — althans in de bestaande omvang — door de maatschappij niet te worden gewenst. Hun werkzaamheden zijn niet meer rendabel, dat is: economisch niet meer te aanvaarden. Men moet de getroffen producenten uit naastenliefde zo lang steunen, tot zij andere, lonender werkzaamheden hebben gevonden. Ten einde ze aan te sporen tot het zoeken naar zulke werkzaamheden dient bovendien de steun niet te hoog te zijn.

Uit de schildering van de liberale theorie omtrent de corrigerende werking der prijzen blijkt, dat in onze Nederlandse volkshuishouding — zoals in vrijwel alle andere — deze theorie niet meer het voornaamste richtsnoer is voor de economische politiek. Daarvoor zouden wederom tal van oorzaken zijn aan te wijzen. Wellicht de belangrijkste is, dat in de tijden die achter ons liggen, grote groepen van de bevolking niet meer op rendabele wijze konden voortbrengen, terwijl het aanwijzen van een lonend alternatief voor hun werkzaamheden volstrekt onmogelijk was. Hierachter liggen natuurlijk wereldverschijnselen, die in het bestek van deze bijdrage niet kunnen worden besproken.

Eén ding heeft de ervaring van het laatste decennium echter geleerd: dat de overheid zich allerwegen genoodzaakt heeft gezien, in te grijpen in het prijzenstelsel, ten einde het economisch evenwicht in het land nog enigermate te bewaren. Men heeft „kunstmatig” de prijzen van de landbouwproducten verhoogd uit bijdragen, van de binnenlandse consumenten geheven, ten einde de agrarische bedrijven niet geheel en al onrendabel te maken. Men heeft de op peil gehouden prijzen in het binnenland gebruikt als een middel om de export tegen prijzen, die beneden de kosten lagen, in stand te houden. Kortom, men heeft de vrije prijsvorming voor gehele sectoren van onze volkshuishouding vervangen door een stelsel van bewust gemanipuleerde prijzen en productie-regelingen. Het is voor iederen objectieven beschouwer duidelijk, dat een terugkeer van deze weg voor lange tijden onmogelijk zal zijn. Naar onze vaste overtuiging zal men integendeel gedwongen worden op deze wijze steeds meer regelend in te grijpen. Het economisch evenwicht zal bij de huidige technische en politieke ontwikkeling vermoedelijk nooit meer door middel van de vrije prijsvorming zijn te bereiken. De „economische mengvorm” of tussenvorm, van tegenwoordig, waarover in de moderne eco-

nomische theorie zo veel wordt gesproken, zal waarschijnlijk zijn stempel drukken op de komende tijd. De ontwikkeling zal daarbij eerder in de richting van nog meer — en hopelijk nog systematischer — bindingen gaan dan in de richting van grotere vrijheid. Dit nu is het verschijnsel, waarmede men bij zijn gedachten over een loonpolitiek van de toekomst rekening moet houden. Steeds meer zullen de kapitaal- en arbeidskosten van de geproduceerde goederen worden ontwikkeld tot zuivere calculatiegrootheden, en niet meer tot grondslagen voor de inkomens van degenen die deze goederen voortbrengen. Met andere woorden, wanneer de prijs van een product daalt beneden het niveau van zijn kosten, betekent dit niet, dat dan ook de diensten waaruit het product als het ware is opgebouwd, minder moeten worden beloond. De gemeenschap zal op den duur dergelijke verschillen steeds meer gaan opvangen doordat zij de ene groep van producenten niet de volle winst laat behalen, die de markt toelaat, doch de andere groep niet het volle verlies laat dragen, dat de markt hem zou berokkenen.

Ook de prijzen zelf zullen waarschijnlijk in de toekomst op nog grotere schaal worden gemanipuleerd dan thans reeds het geval is. Men zal b.v. nog meer minimum- en maximumprijzen vaststellen, men zal sommige prijzen verhogen teneinde andere te kunnen verlagen enz. Het spreekt vanzelf, dat wanneer op deze wijze, gedrongen door de ontwikkeling, de prijsvorming het directe verband met de kosten verliest, ook de beloningen van arbeiders en ondernemers zich niet meer parallel aan de prijzen van de door hen voortgebrachte goederen en diensten zullen bewegen. Hoe dit alles technisch zijn uitwerking zal vinden, is een onderwerp op zichzelf. Wij kunnen er hier alleen van zeggen, dat in het huidige stelsel van heffingen en toeslagen enerzijds, van directe en indirecte belastingen anderzijds, reeds belangrijke aanknopingspunten te vinden zijn. Duidelijk is echter, dat wanneer de hierboven geschetste ontwikkeling zich werkelijk voltrekt, planmatigheid in de economische leiding van het land niet meer een vrome wens, doch een harde noodzakelijkheid wordt.

Tot de elementen van een dergelijke planmatige leiding zal ongetwijfeld de loonpolitiek behoren. Daarbij kan nu reeds worden gezegd, dat eerst een op deze wijze geleide volkshuishouding de mogelijkheid biedt om loonverschillen op te heffen, die uitsluitend aan het risico van de markt en niet aan de prestaties van de betrokken arbeiders zelf zijn toe

te schrijven. Een planmatige economische leiding is natuurlijk niet identiek met een socialistische of een sociaal georiënteerde. Men kan ook kapitalistische planmatigheid hebben in de hardste betekenis van het woord. Waarschijnlijk is echter, dat wanneer in Nederland de planmatig geleide volkshuishouding een feit zal zijn geworden, daarin voldoende sociaal besef in tot uiting zal komen om de loonsverschillen, die op grond van de rechtvaardigheid en de menselijke verbondenheid niet kunnen worden aanvaard, te doen verdwijnen. Op deze wijze zal dan ook voor de loonpolitiek de planmatige leiding — hoe paradoxaal het ook klinkt — de sprong betekenen van de gebondenheid in de vrijheid.

Intussen moet men wel bedenken, dat de planmatige leiding van de volkshuishouding niet a.h.w. uit de lucht zal komen vallen. Zij moet, evenals ieder ander maatschappelijk stelsel, geleidelijk groeien. Zij moet vooral — en dat wordt dikwijls vergeten — worden geleerd. Daarom is er geen enkele reden, met een systematische loonpolitiek te wachten tot de gehele volkshuishouding in het stadium der planmatigheid is aangekomen. Wij hebben gezien, dat daarop met de zuiver economische prijzenpolitiek ook niet kon worden gewacht. Integendeel, de planmatige leiding wordt geleidelijk opgebouwd uit de maatregelen, die nu hier, dan daar onder de drang der omstandigheden worden genomen. Eén van de dingen, die men op het gebied van de loonpolitiek reeds onmiddellijk zou kunnen nastreven, is het waarborgen van een bestaansminimum door het geven van loontoeslagen, waar dat nodig is. Het uitwerken van een stelsel van loontoeslagen is trouwens in het algemeen een punt, dat terstond kan worden aangepakt, mede in verband met de bestrijding van de werkloosheid.

Bij een ontwikkeling als de boven geschetste moet voor één ding stellig worden gewaakt. Er is een gevaar in het losmaken van de band tussen de „spontane” prijzen en de beloningen, dat reeds in verschillende gesteunde bedrijfstakken aan de dag is getreden. Wanneer een bedrijfstak, hetzij door een inkrimpande vraag, hetzij door een zich uitbreidend productievermogen zijn prijzen ziet dalen, is dit het symptoom van een kwantitatieve wanverhouding tussen aanbod en vraag. Het steunen nu van een dergelijke bedrijfstak voorkomt weliswaar onaanvaardbare dalingen in het levenspeil van de betrokkenen, maar het draagt het gevaar in zich, de kwantitatieve wanverhouding te besten-

digen. De noodzakelijke aanpassing, die de liberale theorie van de werking der prijzen verwachtte, blijft achterwege, wanneer men door het geven van steun de prikkel daartoe wegneemt. Op deze wijze kan het manipuleren van prijzen en beloningen, wanneer het zonder leidende gedachte en zonder vooruitziende blik gebeurt, een verstarring ten gevolge hebben. De activiteit van het volk wordt dan niet meer geleid in de richting van de economisch meest gerechtsvaardigde productie, zij wordt niet meer afgehouden van het voortbrengen van goederen en diensten waarnaar in de nieuwe omstandigheden minder dan vroeger koopkrachtige vraag blijkt te bestaan. Dit zelfde geldt, of kan gelden, voor een gemanipuleerd inkomensstelsel. Ook hier is het mogelijk, dat de manipulatie alleen werkt in de richting van het behoud en van het consolideren van posities, die eigenlijk niet meer verantwoord zijn.

Daarom moet, wanneer de ontwikkeling gaat in de richting van een stelselmatige prijs- en loonpolitiek, als één van de belangrijkste eisen voorop worden gesteld, dat deze stelselmatigheid dynamisch zal zijn, d.w.z. dat de leiding van de volkshuishouding door planmatige aanpassing aan de veranderende markten telkens die vernieuwingen tot stand brengt, die een liberale vrijlating van prijzen en lonen wellicht ook zou hebben gebracht, doch dan ten koste van zeer ernstige en ongerechtvaardigde schade voor het levenspeil van de door het marktverloop gedupeerde bevolkingsgroepen.

Wanneer echter voor deze aanpassing en vernieuwing, mede door de ontwikkeling van een fijn gestructureerd waarnemingsapparaat, zorg wordt gedragen, dan zal de planmatig geleide volkshuishouding in alle opzichten haar superioriteit kunnen bewijzen. Immers zij biedt in een mate waaraan onder de huidige omstandigheden niet is te denken, de mogelijkheid van het opheffen van ongerechtvaardigde loonverschillen en van het waarborgen van een ethisch bestaansminimum. Zij zal mede daardoor in veel sterker mate beantwoorden aan de eisen van de sociale rechtvaardigheid en van de solidariteit, niet alleen tussen de arbeiders onderling, maar ook tussen de leden van een volk als geheel.

Juarez, Muni en Mexico

DOOR ALBERT HELMAN

De film „Juárez”, waarin Paul Muni de titelrol speelt, is eindelijk gereed gekomen en wordt thans in Nederland vertoond. Daar Muni bekend staat als een der meest „linkse” persoonlijkheden van Hollywood, heeft zijn interpretatie van deze revolutionaire figuur uiteraard veel verwachting gewekt, vooral in Mexico, het vaderland van Juárez, waar nog steeds dezelfde problemen aan de orde zijn, als die waaraan de Indiaanse president zijn leven en zijn taai uithoudingsvermogen gewijd heeft.

Toen men nog pas aan de allereerste voorbereidingen voor de verfilming van het toneelstuk van Franz Werfel toe was, is Muni persoonlijk in Mexico studies komen maken. Hij heeft een weinig in de archieven en iets meer in het paleis van Chapultepec rondgesnuffeld, waar Maxmiliaan zijn verblijf gehouden heeft; hij heeft voorts de locale kleur op zich laten inwerken en zich een denkbeeld trachten te vormen van de wijze waarop een volbloed Indiaan zich gedraagt. Want Juárez was de eerste en tot nu toe enige „reinrassige” president van Indianenbloede, die Mexico gekend heeft. Daar in lag dus ongetwijfeld de „stunt” voor Muni's weergave; dat is dan ook achteraf inderdaad zo gebleken, zij het ook ietwat averechts.

Het kortstondige bezoek van den Hollywoodsen acteur aan Mexico, waarvan ik toevallig getuige was, is met meer dan één incident gepaard gegaan. Het meest karakteristieke was het volgende voorval: De kroonjuwelen en regaliën van Maximiliaan werden in een vitrine van het Museo Nacional in Mexico-Stad bewaard. Daar genoten ze vroeger stellig niet meer belangstelling dan de Aztekische zonnesteen of het fraaie aardewerk uit voorcolumbische tijd. Maar toen de episode waarin zij dienst gedaan hadden, verfilmd zou worden, werden deze sieraden plotseling actueel, met het gevolg, dat, toen men ze ter nadere documentatie van Hollywood eens aandachtig wilde gaan bestuderen, ze even plotseling... verdwenen waren. Een paar handige dieven hadden zich zonder veel moeite er van meester gemaakt en het mocht

weinig baten dat er in het Noorden een scherpe grens-contrôle werd ingesteld, omdat men wel vermoedde, dat de dieven met het een en ander in de Verenigde Staten hun voordeel zouden willen doen. Het heeft niet mogen baten en eerst enige maanden geleden, toen de verfilming lang en breed achter de rug was, hebben de Mexicaanse autoriteiten weer een gedeelte van de buit kunnen bemachtigen. Maar de Keizerskroon is — naar ik meen — nog altijd zoek, en waarschijnlijk voorgoed, indien de dieven hem gesmolten of gebroken hebben.

Dat iets dergelijks met reële voorwerpen gebeurt, is zo erg niet; maar het is ook enigermate het lot van de historische werkelijkheid. En dat is bedenkelijker. In de film wordt Juárez als de voorvechter van echte Noord-Amerikaanse autonomie en „democracy” voorgesteld, die er alleen in slaagde de Franse indringers de baas te worden, door de effectieve hulp die de „gringo's” hem verleend hebben. Er wordt echter volkomen verzwegen, dat het plan van Napoleon III om een aan Europa geketend Mexicaans keizerrijk te stichten, slechts mogelijk geweest is doordat dezelfde Amerikanen in een oorlog van slechts enkele jaren tevoren Mexico zodanig verzwakt hadden, dat het tot op de huidige dag de gevolgen daarvan ondervindt. Het verloor Texas, Nieuw-Mexico, Opper-Californië, landstreken die vandaag nog altijd opvallende Latijns-Amerikaanse kenmerken dragen. Juárez zelf moet nog sterker dan de Mexicanen van heden gevoeld hebben, dat de Amerikaanse hulp tegen Maximiliaan een uitermate dubbelzinnig karakter droeg en Lincoln's vriendschap in wezen niet zo heel veel verschilde van die welke Napoleon III de tegenpartij toedroeg....

Het is wel merkwaardig, dat de links-vooruitstrevende Muni zich zo gemakkelijk voor dit soort geschiedvervalsing heeft laten vinden. Of zou het naïveteit zijn? Deze onoprechte weergave der feiten stemt weliswaar geheel overeen met de vigerende „officiële” geschiedenis-interpretatie in Mexico, waarbij de Monroe-leer als almachtige spons moet dienen om alle „ongepaste” voorvallen weg te wissen, opdat de resterende des te sterker kunnen opvallen. Er heersen namelijk twee diametraal tegenover elkander staande geschiedkundige „scholen” in de Latijns-Amerikaanse republieken, die beide hun politieke consequenties met zich meebrengen en al naar de staatkundige omstandigheden tijdelijk tot de „officiële” geproclameerd worden. De ene, die ook in Muni's film aan het woord komt, gaat terug op Prescott en beantwoordt aan

het Amerikaanse streven om al wat aucochthoon is, in de hoogte te steken en al het positieve, dat op de koloniale overheersing teruggaat, te onderschatten. Het is een soort van toepassing van de Monroe-leer op de interpretatie der nationale geschiedenis. Voor de mannen van deze school zijn figuren als Juárez en Porfirio Díaz geen dictators geweest, maar vrijheidsliebende volksribunen, al regeerden zij zonder veel respect voor hun eigen wetten.

Hiertegenover staat de school der „Europeaniserenden”, der hispanofielen in de eerste plaats; hun hoofdvertegenwoordiger is de Mexicaanse filosoof José Vasconcelos. Het is de school der conservatieven, die in christendom, Spaanse beschaving en Europees absolutisme het enige heul voor de Latijns-Amerikaanse wereld zien. Zij geldt voor reactionnair, zoals de andere school voor revolutionnair; maar beide kwalificaties zijn met een grote korrel zout te nemen. Voor Vasconcelos zijn de agrarische wetten van Juárez, zijn uitermate democratische constitutie, die nog steeds op haar volledige toepassing wacht, kortom heel de befaamde „Reforma” uit de Mexicaanse geschiedenis, slechts wilde regressies van „Huichilobos” — de belichaming van Indiaans heidendom en

Door de weigering van Napoleon III (Claude Rains), om Maximiliaan verder te steunen, geraakt diens echtgenote (Bette Davis) in een afschuwelijke zenuwcrisis.

Maximiliaan (Brian Aherne) op weg naar de terechtstelling

Aztekische decadentie — om het land opnieuw te brengen tot een chaotische oerstaat. Voor de nieuwlichters, de zonen van het specifiek-Amerikaanse liberalisme, is de „Reforma” echter juist de consolidering van het republicanisme dat de grondleggers der Franse Revolutie voor de geest gezweefd moet hebben, maar dat in een zozeer aan traditie gebonden wereld als de West-Europese nimmer verwezenlijking heeft gevonden.

De waarheid ligt hier in het midden. Stellig is Juárez een der grootste figuren van de Mexicaanse geschiedenis geweest, die als doorvoerder van de scheiding tussen kerk en staat maar een zeer bescheiden gebruik gemaakt heeft van zijn dictatoriale macht en zeker nooit — dat geven zelfs de tegenstanders toe — ten eigen voordele. Met Indiaanse taaiheid en wantrouwen, door Muni gebrekkig en op zijn Amerikaans geïnterpreteerd als een soort van verbeterd sloomheid, is hij tot zijn dood aan het bewind gebleven, om zijn land op te voeden voor een nieuwe, technocratische tijd.

Dezelfde Porfirio Díaz die tijdens een bestuur van een halve eeuw met zuiver dictatoriale methoden dit werk trachtte te voltooien en tegen alle theorie in de grootste materiële wel-doener van Mexico geworden is, trachtte nog tijdens de regering van Juárez de macht te usurperen met het klassieke middel van een *pronunciamiento*. Aan de mooie rol die hij in de Juárez-film speelt, zitten dus ook nog de nodige verdonkeremaande haken vast. Alle veranderingen van hoofdpersonen in de Mexicaanse geschiedenis zijn het gevolg van verraad.

Mexicaanse geschiedboeken, die, natuurlijk al naar de school waartoe zij behoren, de executie van Maximiliaan veroordelen of verdedigen, verzwijgen echter gaarne een feit, dat in de film zoveel relief gekregen heeft: het feit, dat Maximiliaan zijn keizerrijk een autochthone dynastie wilde geven, door den kleinzoon van Iturbide, van den inheemsen Keizer Agustin I, tot troonopvolger te adopteren. Het is namelijk een feit, dat geen der groepen in hun systeem gebruiken kan. Iturbide, als keizer een dronken machtswellusteling, werd een hopeloze mislukking, ondanks zijn sterk-conservatief bestuur; hij werd dan ook verjaagd door Santa-Anna, dezelfde die de noordelijke provinciën zo glansrijk in de strijd tegen de Yankee's verloor. In een keizerschap van die aard kon niemand vertrouwen hebben; omgekeerd was Maximiliaan's geste van de adoptie volkomen in overeenstemming met de Monroe-leer en de beste rechtvaardiging van zijn optreden die hij had kunnen bedenken.

Het kan niet anders, of in Mexico zelf zit men met deze conformistische film ondanks alle historische verheerlijking een beetje in zijn maag. Zij zou op de aanstaande presidentsverkiezingen ook nog wel een onplezierige invloed kunnen uitoefenen. Want de methoden die voor Maximiliaan's „keuze" gebezigd werden, zijn nog altijd niet geheel in onbruik geraakt. Overigens is het specifiek-Mexicaanse in deze film uiterst gering, — veel geringer dan in *Viva Villa* of in Eisenstein's *Storm over Mexico* bijvoorbeeld. Het prachtige landschap, het schilderachtige milieu komt maar heel zelden en terloops tot zijn recht.

Bij ons, waar men het met de Mexicaanse geschiedenis niet zo nauw neemt, vervallen de meeste van deze opmerkingen als bezwaren. Maar het is toch niet ondienstig voor een keer te zien, hoe zelfs zulke „vooruitstrevende" filmkunst als die door Paul Muni vertegenwoordigd wordt, ongewild en onwillekeurig met belangrijke geschiedvervalsing behept kan zijn.

De Indonesische

beweging

en

Japan

In deze tijd van uiterste spanningen in de internationale situatie, is het in de hoogste mate moeilijk voor een koloniënbezittend land om de juiste weg te vinden voor zijn koloniale politiek. De moeilijkheden die de interne ontwikkeling van de kolonie in het leven roept, worden nu vermeerderd, soms overtroffen door complicaties van buiten.

Nemen wij Indonesië. Er behoeft niet aan te worden getwijfeld, dat daar de ontwikkeling in niet geringe mate beïnvloed wordt door gebeurtenissen in omliggende landen. En het staat vast, dat de Indonesische beweging met meer dan gewone aandacht de gebeurtenissen volgt in de Philipijnen en India. De bijna onafhankelijke positie der Philipijnen, die een nauwe en vruchtbare samenwerking mogelijk maakt tussen dat land en de Verenigde Staten, werkt op de verbeelding van de Indonesische nationalist. De actie van de Congrespartij in India voor een spoedige onafhankelijkheid van India, werkt niet alleen op de verbeelding der Indonesische nationalist, doch drijft haar ook tot het stellen van verreikende politieke eisen. De leuze, door de Gabpi, de federatie van Indonesische partijen geponoerd en overgenomen door andere Indonesische organisaties en door de Indonesische pers. „Een parlement met verantwoordelijke ministers voor Indonesië, kan niet alleen verklaard worden uit de binnenlandse politieke ontwikkeling in Indonesië. Deze leuze ontleent haar belangrijkheid mede aan de precaire internationale verhoudingen en aan de actie van.... de Brits-Indische Congrespartij.

Het zijn echter niet alleen de snel evoluerende koloniën, die van invloed zijn. De gebeurtenissen in China mogen hier ook niet over het hoofd worden gezien en tenslotte is de rol, die

Japan thans in Oost-Azië speelt, een factor van de eerste rang. De schaduw van het land van de rijzende zon, die over alle Oost-Aziatische aangelegenheden valt, is ook in Indonesië goed merkbaar.

Hoe staat Indië er tegenover? De houding van de Europese gemeenschap is duidelijk. De door alle Hollands-Indische bladen gestelde eis van slagkruisers voor Indië is niet anders dan een begrijpelijke uiting van de vrees, die er in deze gemeenschap leeft voor eventuele Japanse expansie in de richting van Indonesië. Ook de Chinese gemeenschap is, hoe kan het anders, vol wantrouwen tegenover de Japanse bedoelingen.

Hoe is de houding van de Indonesische gemeenschap? De massa van analfabete tani's (zeer kleine landbouwers en landarbeiders) en koeli's (arbeiders) schakel ik hier uit, hoewel ik zeker niet over het hoofd zie, dat juist deze armsten der armen hebben geprofiteerd en nog profiteren van de goedkope Japanse invoer, zodat het niet hoeft te verwonderen als bij hen sympathie voor Japan wordt gevonden. Belangrijker is het echter te weten, hoe de politiek-bewuste Indonesiërs tegenover Japan staan, omdat de politiek van de Indonesische beweging ten slotte door deze mensen wordt bepaald.

Het staat vast, dat Japan een meer dan gewone belangstelling voor Indonesië heeft. Zowel economisch als politiek. Het ligt trouwens geheel in de lijn van de Japanse expansiepolitiek. Men spreekt terecht van een Japanse penetratie. Over deze penetratie nu heb ik tijdens mijn bezoek aan Indonesië, van December 1938 tot Juni 1939, met Indonesische politici en met vooraanstaande Indonesiërs uit niet-politieke kringen gesproken. Het viel mij op, dat zij in de meeste gevallen daarover spraken zonder enig teken van ongerustheid of angst voor de Japanse bedoelingen. Deze mentaliteit heb ik overal aangetroffen, behalve bij de Gerindo, de Indonesische partij met sterk-socialistische tendenzen, die een in alle opzichten afwijzend standpunt tegenover Japan inneemt. De economische penetratie heeft bij velen, voorzover zij Indonesische belangen niet direct schaadt, een duidelijke sympathie. Bij de grote massa en bij vele politici is men Japan dankbaar voor de goedkope waren, waarmee het Indonesië overstroomt. Indonesische zakenlieden willen met Japanse hulp zich bevrijden van de Chinese economische overmacht. Men heeft mij medegedeeld, dat Nederlandse handelshuizen liever met Chinese dan met Indonesische

Zijn het Japanse, Chineze of Indonesische meisjes?

zakenlieden werken, en dit noodzaakt Indonesische zakenlieden samenwerking te zoeken met Japanse. Aan de andere kant ziet men met lede ogen, dat in de tussenhandel, de Japanner de plaats van den Chinees tracht in te nemen, een plaats die de Indonesiërs het liefst voor zichzelf willen behouden. Men is er zich verder van bewust, dat de Japanse visserij de eigen Indonesische grote schade berokkent. Ik geef hier slechts enkele voorbeelden van de voor- en nadelen van de Japanse economische penetratie voor de Indonesiërs. Doch ondanks het feit, dat men in Indonesië ook duidelijk de nadelen onderkent, heb ik bij mijn besprekingen meer sympathie dan antipathie tegenover de Japanse economische penetratie ontmoet.

Zijn er belangrijke verbindingen met Japan? Op handelsgebied zeker. Indonesische handelshuizen onderhouden goede betrekkingen met Japan, zoals trouwens Nederlandse importeurs dat ook doen. Of er politieke verbindingen zijn is moeilijk na te gaan. Het staat echter wel vast, dat door bezoeken van vooraanstaande Indonesische politici aan Japan en omgekeerd ook door bezoeken van Japanse politici aan Indonesië, vriendschappelijke betrekkingen zijn ontstaan met bepaalde personen uit verschillende politieke kringen in

Japan. De Indonesische politici werden in Japan zeer voorkomend ontvangen, ook officieel, en dit kweekt vriendschappelijke gevoelens voor Japan. Dit is te begrijpelijker, indien men bedenkt, dat de houding van de Nederlandse regering, niet zelden een gans andere is. Deze is dikwijls van die aard, dat er een algemeen gevoelen bij de Indonesische politici bestaat, dat zij practisch niet voor vol worden aangezien. Ik geloof, dat men een jonge, zelfbewuste beweging niet onaangenamer kan treffen, dan juist door zulk een houding. Ik ben er dan ook vast van overtuigd, dat het beledigde gevoel van politieke eigenwaarde de oorzaak is, dat in vrijwel alle Indonesische partijen (alleen de Gerindo uitgezonderd), een stroming is te vinden, die met Japan sympathiseert. Deze sympathie varieert tussen een coquetteren met Japan om dit land als politieke boeman te gebruiken en een onverholen aanleunen tegen Japan. In de Parindra, de Pasoendan, de P.S.I.I., de P.I.I. en in de kleinere politieke groeperingen is deze stroming in meer of minder sterke mate duidelijk aanwezig.

Dat men van Japanse zijde deze voor haar zo gunstige omstandigheid niet ongebruikt wil laten, ligt voor de hand. Het staat bijvoorbeeld vast, dat Japans kapitaal moeite doet om vaste voet in Indonesië te krijgen. Geschiedt dat openlijk, zoals met het Japans-Maleise dagblad *Sinar Selatan* te Semarang, dan zou het beschouwd kunnen worden als tegenhanger van de vele Maleis-Chinese kranten, die men in Indonesië vindt. Verdedigt de Maleis-Chinese pers de Chinese zaak en voert zij propaganda voor China, het Maleis-Japanse blad doet hetzelfde voor Japan.

Probeert echter Japans kapitaal in het geheim in de Indonesische pers door te dringen, dan is men terecht geneigd om er meer achter te zoeken. Dit bleek uit de bekende „Warta Harian-affaire”, die enige maanden terug zoveel stof heeft doen opwaaien. Een der bekendste Indonesische journalisten werd daarbij gecompromitteerd. Het was namelijk door een toeval gebleken, dat door zijn bemiddeling het Maleise dagblad *Warta Harian* was opgericht met geheim Japans kapitaal. Het is het feit, dat het Japanse kapitaal in het geheim werkte, dat in alle kringen zoveel opzien heeft gebaard.

Er is in Indonesië veel, dat de neiging tot Japan in de hand werkt. De houding van den Japanner tegenover den Indonesiër is bijvoorbeeld in het kader van mijn mededelingen zeer belangrijk. De Japanner heeft in dit geval veel voor bij den

Europeaan. Hij bezit een natuurlijke voorkomendheid en vriendelijkheid, welke eigenschappen veel gelijkenis vertonen met die der Indonesiërs en die daarom ook direct tot de Indonesiërs spreken. In de omgang tussen een Japanner en een Indonesiër vindt men gewoonlijk niet de reserve die door blank en bruin in acht wordt genomen als zij met elkaar in contact komen. Op het politieke terrein overgebracht betekent dat, dat de Indonesiër instinctief den blanke meer wantrouwt dan den Japanner. Anders gezegd: de Europeaan moet voor zijn goede bedoelingen op politiek gebied met meer bewijzen aandragen dan men van een Japanner zou eisen.

De invoer van zeer goedkope waren voor de grote massa van het Indonesische volk is voor den Japanner ook van groot voordeel. Het feit, dat de goedkope Japanse invoer ten dele is beperkt ten bate van het rijke Nederland, heeft slechts bij een kleine groep van Indonesische producenten bijval gevonden. Politiek heeft deze maatregel twee reacties teweeg gebracht. Ten eerste meent men daarmee een bewijs te meer te hebben gekregen van het egoïsme van Nederland, ten

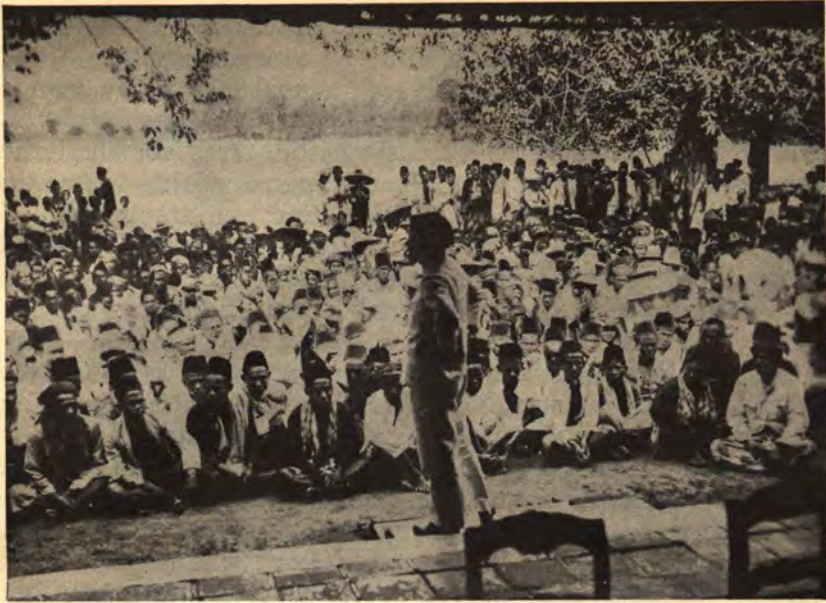
Het Westen baant zich een weg in het Oosten

tweede is daardoor sympathie voor Japan gewekt of ver-groot.

De distributie van Japanse waren, die in zeer vele gevallen door Japanners zelf wordt verzorgd (een feit overigens dat door Indonesische zakenlieden met lede ogen wordt aan-gezien), werkt ook de algemene penetratie in de hand. De Japanse toko's worden door hun lage prijzen, door zeer veel Indonesiërs (ook Europeanen!) bezocht. In Djokja b.v. zijn de Europese warenhuizen geheel door Japanse weggeconcur-reerd. En de Japanners trekken niet alleen door hun lage prijzen. Velen van hen huldigen het juiste standpunt, dat Indonesiërs zoveel mogelijk door Indonesisch personeel bediend moeten worden, een feit, dat te veel door Europese en Chinese winkels wordt over het hoofd gezien. En wordt er van Japans verkooppersoneel gebruik gemaakt, dan is het gewoonlijk uitstekend personeel. Het is voorkomend en behandelt den Indonesischen klant zoals het hoort. De Indonesiër, van hoog tot laag, koopt graag in een Japanse toko. In een Europese zaak, hoe klein ook, komt de Indone-siër in het algemeen niet zo vlug. De blanke verkoper is in zijn omgang met den Indonesiër niet ideaal. In een Japanse toko voelt de Indonesiër zich op zijn gemak, in een Europese voelt hij zich een vreemde. Deze feiten lijken onbelangrijk, maar zijn het in feite niet.

In het algemeen is de houding tegenover Japan minder afwijzend dan men hier in Nederland, op grond van politieke berekeningen, wel denkt en wel zou wensen. Deze mentaliteit blijkt onder meer in de Indonesische pers. Het valt op, dat in deze Maleise dagbladders nog maar zelden stemming wordt gemaakt tegen Japan. Dit in tegenstelling tot hetgeen men in het begin van het Japans-Chinees conflict heeft kunnen waarnemen, toen vrijwel alle Indonesische bladen partij kozen voor het aangevallen China. Deze gewijzigde houding schreef ik eerst toe aan het strenge optreden van de Indische regering tegen het stemming maken tegen bepaalde bevolkingsgroepen in Indonesië, doch later bleek mij, dat de oorzaken dieper liggen. Daarover echter straks. Belangrijk is het feit, dat niet alleen in de pers, maar over het algemeen de houding tegenover Japan thans minder afwijzend is dan bij de aanvang van de Japanse inval in China. Ik moet er echter dadelijk met nadruk op laten volgen, dat het verkeerd zou zijn, om daaruit te concluderen, dat men politiek over het algemeen sympathie voor Japan heeft. Er is ook een duidelijk afwijzende houding ten aanzien van Japan, vooral

Een openluchtvergadering in Indonesië

bij de Gerindo zoals ik eerder al meldde. Daarbij staat het vast, dat er Indonesische politici zijn die slechts om tactische redenen sympathie voor Japan voorwenden. Ook zijn er Indonesische politici die onvoorwaardelijk de Japanse inval in China afkeuren, maar wier volle sympathie uitgaat naar alle Japanse pogingen om afbreuk te doen aan Engeland en de Engelsen, de meest gehate blanken in Oost-Azië.

Deze feiten in aanmerking genomen, is het moeilijk na te gaan, of men in Indonesië overwegend voor of tegen Japan is. Dit te constateren is op zichzelf al belangrijk, omdat daarmee het bewijs is geleverd van de onjuistheid van de in Nederland veel voorkomende mening, dat de Indonesiër, met de Japanse inval in China voor ogen, niet anders dan tegen Japan kan zijn. De stelling, dat de Japanse agressie in China de Indonesische politici in de armen zelfs van een conservatief Nederland zou drijven, kon in de eerste maanden van het Chinees-Japans conflict een grote schijn van waarheid bevatten, thans is zij niet meer juist. Vooral na de afwijzing van de petitie-Soetardjo hebben de Japans georiënteerden een sterk argument meer voor hun inzichten gekregen. Ik heb zeer vele, en zeker alle belangrijke leiders van de Indonesische beweging gesproken. Het is mij gebleken, dat

dit onderwerp bij velen niet is los te maken van het Chinees-Japans conflict. Hoe is hun houding tegenover dit conflict? Alleen bij de Gerindo heb ik een absoluut afwijzende houding tegenover Japan geconstateerd. Deze partij vertoont trouwens, zoals ik reeds eerder meldde, sterk socialistische tendenzen. Zij bekijkt de Chinees-Japanse oorlog meer van internationaal dan van nationaal-Indonesisch standpunt. Zij beschouwt dit conflict als een van de uitingen van de strijd tussen de democratie en haar belagers. In deze strijd schaart de Gerindo zich onvoorwaardelijk aan de kant van de verdedigers der democratie.

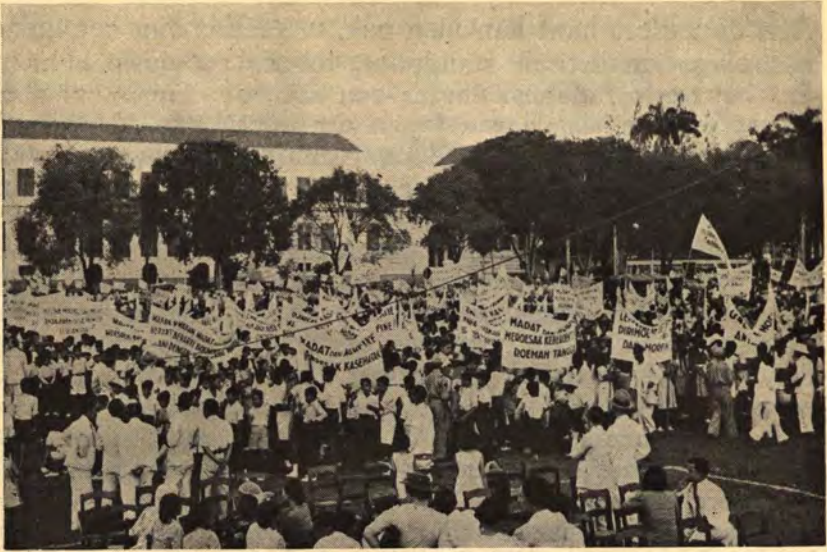
Er zijn politici, die zich stellen op wat men het Aziatisch standpunt kan noemen, terwijl ten slotte de meeste partijen zich op Indonesisch-nationalistisch standpunt stellen.

Zij, die het Aziatisch standpunt aanhangen, zijn van mening, dat het Japans-Chinese conflict bij verdere analyse voornamelijk is een kamp op leven en dood tussen het oude Europese imperialisme en het jonge Aziatische imperialisme, terwijl China slechts de rol speelt van werktuig van het blanke imperialisme. En omdat Indonesië in de greep zit van het Europese imperialisme moeten de Indonesiërs, ook als Aziaten, de kant van Japan kiezen. Breek eerst de macht der Europeanen in Azië, dan zullen wij Aziaten onze zaken zelf wel regelen, zo redeneren zij. Zij zijn er dan van overtuigd, dat dan Japan in overleg met China en de andere Oost-Aziatische landen een „nieuwe orde” in Oost-Azië in het leven zou roepen, waarbij de positie van Indonesië wel niet ideaal maar politiek in ieder geval minder slecht zou zijn dan zoals zij thans is.

Het Indonesisch-nationalistisch standpunt leidt tot tweeërlei politieke instelling, die aan elkaar tegenovergesteld zijn.

Ten eerste kan men van Indonesisch-nationalistisch standpunt het Chinees-Japans conflict bij eventueel Japans succes, zien als het begin van de Japanse overheersing over geheel Oost-Azië, als een poging zelfs om het plan-Tanaka, het plan om Japan over de gehele wereld te doen heersen, tot uitvoering te brengen. Een Indonesisch patriot wil natuurlijk noch de Nederlandse, noch de Japanse overheersing. Hieruit volgt noodwendig, dat de Indonesiër tegen Japan partij moet kiezen en dat hij moet hopen op een overwinning van China of in ieder geval op een breideling van de macht van Japan. Een overheersing immers van het machtige Japan, biedt minder mogelijkheden voor de begeerde vrijheid dan het huidige regime.

Aan de andere kant kan men ook, uitgaande van het Indonesisch-nationalistisch standpunt, tot de conclusie komen, dat het voor Indonesië beter zou zijn, als Japan het van China won en als daarna Japan de functie van Nederland ten opzichte van Indonesië overnam. De aanhangers van deze gedachte menen, dat men daarmee twee vliegen in een klap slaat, n.l. het elimineren van het Chinese gevaar voor Indonesië en de verdringing van het Westerse imperialisme uit Oost-Azië. De vertegenwoordigers van deze stroming zijn er namelijk doodsbenuwd voor, dat China de overwinning zou behalen. Zij redeneren als volgt. Zoals de toestanden nu zijn, wordt Indonesië niet alleen politiek maar ook economisch door Nederland overheerst. Bij deze economische overheersing spelen de Chinezen een grote rol. Geholpen door het Nederlandse import-, export- en bankkapitaal, oefenen de Chinezen een economische overmacht op de Indonesiërs uit, bezetten zij economische posities, die in de huidige fase van ontwikkeling door de Indonesiërs niet alleen behoren te worden, maar ook kunnen worden bezet. Volgens mijn zegslieden is de toestand nu zelfs zó, dat elke economische activiteit van enige betekenis, welke door Indonesiërs aan de dag wordt gelegd, door de Chinezen als een bedreiging van hun positie wordt gevoeld, waardoor zij ook dadelijk in het geweer komen om deze bedreiging in de kiem te smoren. Gezien de veel grotere economische macht waarover de Chinezen beschikken en hun bekende onderlinge solidariteit, worden hun pogingen gewoonlijk met succes bekroond. Om misverstand te voorkomen, wil ik er de nadruk op leggen, dat ik hier niet mijn eigen inzichten over dit netelige vraagstuk neerschrijf, maar slechts mededelingen, die ik van verschillende kanten in Indonesië heb ontvangen. Men is nu van mening, dat de Chinezen deze economische overmacht nooit zullen willen afstaan en dat zij, hoe vreedzaam van aard anders ook, alle middelen zullen te baat nemen om hun gunstige positie te behouden. Als China het van Japan wint, zou hun positie in Indonesië zeer versterkt worden, doordat zij een machtige ruggesteun zouden krijgen in hun moederland, dat na de overwinning zeer aan prestige zal hebben gewonnen. De strijd voor een snelle economische opheffing van het Indonesische volk acht men dan hopeloos tegenover de samenwerkende Chinese en Nederlandse economische overmacht. Men houdt er zelfs rekening mee, dat bij een Chinese overwinning, China zich dan ook van Indonesië zou willen meester maken, hetgeen de Chinezen

Een demonstratie tegen het gebruik van opium en morfine

niet moeilijk zou vallen, omdat zij immers al sterke posities in Indonesië innemen? Dat zou dan een consolidatie van de Chineze economische overmacht betekenen.

Daarom hopen de aanhangers van deze gedachte op een overwinning van Japan. Want zeggen zij, als Japan wint, behoeft men de pas uiteen gezette gang van zaken niet meer te vrezen. Bovendien zal deze overwinning de zo zeer gewenste verdwijning van het Europese imperialisme uit Oost-Azië, dus ook uit Indonesië, tot gevolg hebben. Dit verwachten zij inderdaad. Daarvoor komt dan wel het Japanse imperialisme in de plaats, maar voor dit gekleurde imperialisme zijn zij niet bang. Van een Japanse overheersing verwachten zij meer mogelijkheden voor Indonesië dan van de huidige Nederlandse, die volgens hen haar macht in laatste instantie ontleent aan het Engelse imperialisme. Zij wijzen dan op Formosa, Korea en vooral op Mantsjoekwo als recent voorbeeld. Mantsjoekwo dan is ongetwijfeld een vazalstaat van Japan, maar doordat deze vazalstaat door eigen mensen wordt bestuurd, zou hij goede mogelijkheden hebben om zich te versterken op economisch, cultureel en politiek gebied, allemaal dingen, die nodig zijn bij de voorbereiding tot een onafhankelijk land. In Indonesië achten zij deze hoopgevende toestand niet aanwezig.

Tegen deze redenering is veel aan te voeren; het is echter toch maar een feit, dat ik haar, zowel in haar geheel als gedeeltelijk, tamelijk veel heb gehoord, ook uit de mond van politieke leiders die in Indonesië een belangrijke rol spelen. Het argument, dat ik altijd naar voren bracht, namelijk dat het voor een naar zelfstandigheid strevend Indonesië in de gegeven omstandigheden toch altijd nog beter is, overheerst

Een marktverkoopster met klank in Indonesië

te worden door een militair zwak land, dat daarbij op een grote afstand van Indonesië ligt, waar bovendien een niet onbelangrijk deel van de bevolking sympathiek staat tegenover de emancipatie van Indonesië, dan door een zo machtig land als Japan, maakt op deze mensen maar weinig indruk, omdat zij van mening zijn, dat achter Nederland het machtige, imperialistische Engeland staat.

Ik heb nog meer argumenten vóór Japan opgetekend. De meest sprekende laat ik hier volgen.

Bij vele Javanen wordt nog grote betekenis gehecht aan de overlevering, die zegt, dat Java eerst onafhankelijk zal worden na overheersing van een geel ras. In de overlevering vindt men aanwijzingen, dat het Chinese ras wordt bedoeld, maar zoals de omstandigheden nu zijn, laat het zich aanzien, dat het toch het Japanse ras zal zijn. Men denkt dan: als deze tussenfase toch komen moet, laat het dan zo spoedig mogelijk gebeuren, dan zal de uiteindelijke vrijheid er ook des te eerder zijn. Dit argument heb ik veel gehoord, hoewel het steeds met een verontschuldigende glimlach werd aangevoerd. Men acht het toch belangrijk genoeg omdat men meent, dat het voor de grote massa nog van doorslaggevende betekenis kan zijn.

Japan als wreker. Dit argument is ingegeven door haat. Hoewel het gevaar van het Japanse imperialisme wordt onderkend, zijn er niet weinigen die Japan dankbaar zijn, dat het Engeland, de personificatie van het Westerse imperialisme, vernedering op vernedering bezorgde. Het is niet overdreven, dat iedere Aziaat die in zijn eigen land contact heeft of heeft gehad met Europeanen, meer dan eens een opzettelijke of onopzettelijke vernederende behandeling van de kant van den blanke heeft ondergaan. Een vernederende bejegening, die hij door onmacht heeft moeten slikken, maar die hij juist daardoor ook nooit vergeet. De opgekropte bitterheid en haat vinden verzachting bij de gedachte, dat Japan nu eindelijk eens de Engelsen hetzelfde doet ervaren.

Het volgende argument is sympathieker, omdat het wordt ingegeven door dankbaarheid. Reeds eerder heb ik vermeld, dat men Japan dankbaar is voor zijn goedkope goederen. De straatarme inheemse bevolking van Indonesië met haar centenhuishouding, heeft er van geprofitteerd en profiteert er nog altijd van. Men acht de contingenteringpolitiek op kosten van deze door en door arme bevolking ten bate van het rijke Nederland, harteloos en voelt zich daarom aange trokken tot den medege dupeerde, Japan.

Zeer belangrijk is de houding van officiële Japanse vertegenwoordigers in Indonesië. Hun hoffelijke houding tegenover Indonesische politieke leiders staat in schrille tegenstelling tot de ongenaakbare en laatlunkende houding, die door sommige Nederlandse autoriteiten tegenover dezelfde politici wordt ingenomen. Men heeft mij van vele zijden uit politieke kringen verzekerd, dat men liever met Japanse dan met Nederlandse autoriteiten te doen heeft.

Ten slotte nog een argument, dat ik van een zeer invloedrijk niet-politicus heb gehoord. Hij zegt: de blanke is voor de massa van het Indonesische volk, na drie eeuwen overheersing, een soort halfgod geworden. Wie de toestanden in de dessa's en op de ondernemingen kent, zal dit niet kunnen ontkennen. Maar ook bij de meer ontwikkelden, ja, zelfs bij sommige intellectuelen die niet buitenslands zijn geweest, aldus mijn zegsman, is deze geestesgesteldheid, hoewel in mindere intensiteit, aanwezig. Dit algemeen voorkomende minderwaardigheidscomplex verzwakt den Indonesiër in zijn strijd om zich te bevrijden van dezen halfgod. Bij een overheersing van Japan zal het anders worden. Tegenover den Japanner wordt de Indonesiër niet gehandicapt door een gevoel van minderwaardigheid. De positie van den zich bevrijdenden Indonesiër zal dan veel sterker zijn. Daarom, besluit mijn zegsman, staat men in Indonesië niet zo afwijzend tegenover Japan zoals Nederlanders dat wel zouden wensen. Ik geloof, dat ik met dit exposé kan volstaan. Ik meen daarmee het bewijs te hebben geleverd, dat de neiging tot Japan, die men in bepaalde stromingen van de Indonesische beweging vindt, op steviger grondslagen staan dan men in Nederland wel denkt. Verder, dat deze neiging een der gevaarlijkste consequenties is van de koloniale verhouding tussen Nederland en Indonesië.

De internationale ontwikkeling van de laatste tijd heeft de meest ongedachte en onverwachte wendingen getoond. Ook Oost-Azië drijft mee in de maalstroom. Het vraagstuk-Japan — er zijn daarvoor redenen genoeg — kan binnen afzienbare tijd ook voor Indonesië acuut worden.

Wijs politiek beleid eist, dat de Nederlandse regering de Indonesische beweging tot zich trekt.

Frank van der Goes

als essayist

De personele unie van koopmanschap en literatuur zal in een volk met een zo duidelijk burgerlijk karakter als het onze, en in een burgerij met een zo overwegende koopmansstand, een gewoon verschijnsel wezen in al die perioden, waarvan de artistieke idealen niet overmatig gericht zijn op eenzame uitersten van menselijk gevoelsleven en persoonlijke vormgeving. Na het hoogtepunt bij Vondel, die zijden kousen verkocht voor zijn brood en het klassieke drama schiep voor zijn genoeg, en na het dieptepunt bij Tollens, die de vadzige verzadigdheid van een gevestigde en nog niet in rijkdom en macht bedreigde burgerij laat hren in de nette Zondagmiddagwandelpassen van zijn conventioneel gerijm, geeft de zelfbewuste, energieke en stoer-evenwichtige Potgieter opnieuw deze twee-eenheid te zien, zuiverder gescheiden en gelijkmatiger verbonden dan bij n der anderen. Want hoewel Vondel zich zeker niet geheel aan de handel onttrokken heeft, zo was voor hem zijn zaak toch bijzaak: het is nauwelijks voor te stellen, dat dezelfde hand die de lyriek schreef van hekeldichten en doodsliederden, ook posten boekte van in- en verkoop, en werkte met wissels en rekeningen. Omgekeerd vervolgde de bedompte lucht van zijn verfwinkel Tollens tot in het opkamertje, waar hij maakte wat men zijn poëzie heeft durven noemen: het zou niemand verwonderen, deze teksten aan te treffen op de open plekken van kasboek en journaal. Potgieter echter, beter koopman dan Vondel, beter dichter dan Tollens, hield de sferen uiteen. Als lichaam en geest bij de mens, zo waren voor hem bij de maatschappij het economische en het culturele leven. Ofschoon onderling wel van elkaar afhankelijk, kon alleen beider gezondheid een gezond volksbestaan tot gevolg hebben. Wie door lot en

DOOR DR. G. STUIVELING

gave in staat was tot arbeid op beide gebieden, mocht zich daaraan niet onttrekken. Wellicht kwam de mogelijkheid van zulk een keuze zelfs niet bij hem op: hij deed zijn éne werk met het ernstige plichtsbesef van een volwassen en verantwoordelijk man, zijn andere met het toegewijde roepingsgevoel van een beheerst en bedachtzaam kunstenaar, beide als trouwhartig burger en vaderlander, zonder neiging om plicht en roeping te verwarren, en ook zonder het gevaar van verscheurd te worden tussen dagtaak en avonddromen, zoals bij romantischer talenten en nerveuzer naturen maar al te vaak gebeurt.

Op zichzelf is er dus weinig nieuws of ook maar belangwekkends in het feit, dat een jonge assuradeurszoon, zelf werkzaam in het assurantiebedrijf, een zekere letterkundige be-gaafdheid blijkt te bezitten en daardoor de neiging voelt om zijn vrije tijd te besteden aan toneelcritiek en literatuurge-schiedenis. Ongewoner is het, een achttienjarige jongeman, nauwelijks in het bezit van een einddiploma H.B.S., een studie te zien schrijven over een weinig bekend onderwerp, zodat eigen onderzoek en kritische bronnenexploratie noodzakelijk zijn — en hem te zien komen tot een resultaat, zó gedocumenteerd en zó leesbaar, zo objectief en tevens zo persoonlijk, dat deze vrijwel vergeten bijdrage in jaargang 1878 van het driemaandelijks tijdschrift „Het Toneel” nergens de sporen toont van verouderd te zijn. De Franse geest van Busken Huet, zijn bewonderde meester, had hem ge-bracht tot een navolging, die het voorbeeld evenaarde; en voor de vele moeiten was Huets knikje van herkenning loon genoeg.¹⁾ Een overzichtelijke verdeling van de stof, verlevendigd door anecdotische gegevens, schenkt reeds aan „De Familie Bouhon” die prettig-leesbare vorm, welke het essayistische werk van Frank van der Goes zal blijven kenmerken. De rust der weloverwogen volzinnen, betogend van stijl en tegelijk suggestief van ritme, de verzorgde zuiverheid van beeld en vergelijking, soms indrukwekkend van oorspronke-lijke taalplastiek, soms plotseling flonkerend in een woordspeling, die naast Multatuli's flitsend genie niet verdoft, — dit gevormde proza, dat de uitdrukking bleef van zijn per-sonlijkheid, meer dan zestig jaren lang, tot aan zijn dood, is in die vroege studie reeds in aanleg aanwezig. Maar de volkomen ontwikkeling volgde pas in de groeiachtige periode der eerste Nieuwe Gids-jaren.

¹⁾ In Huet's *Tijdschriftenoverzicht* van 1878, herdrukt in *Litterarische Fantasiën en Kritieken*, deel X.

Coenraad Busken Huet

Het valt niet te beslissen, of Van der Goes méér aan de Nieuwe-Gids-beweging te danken heeft, dan die beweging aan hem. In de loop der eerste jaargangen is er zelden een aflevering verschenen, zonder een kortere of langere, en meestal langere, bijdrage van zijn hand. Terwijl de medewerking van vele anderen, ook onder de redacteuren, wisselvallig was en soms een jaar zich rust veroorloofde al eer een nieuwe inzending het bewijs kwam brengen van een groeiend talent, schreef Van der Goes elke twee maanden zijn critische gedachten neer over maatschappij en over kunst, en schiep zich daarmee een kring van lezers, die aan de bekendheid van het tijdschrift der jonge generatie in z'n geheel ten goede kwam. Van der Goes, als hij zich richtte tegen Jonckbloet en Te Winkel,

als hij Multatuli-uitgaven besprak of zijn inzichten liet blijken aangaande de opleiding van toneelspelers, gaf aan de literaire werkzaamheden van Kloos en Van Deyssel de bescheiden aanvulling van een literair-historische denkwijze en van een literair-sociale opvatting; in beide opzichten liggen aanvankelijk vernieuwing en traditie nog onscheidbaar dooreen; misschien zelfs is in een omgeving van zo duidelijke vernieuwing het traditonele element wel het meest pikant. Maar van groter en kort-weg beslissend belang was, dat reeds in het eerste nummer, onder de Varia, een ongesigneerde notitie deed opnemen over Politiek, waarin hij zich uitsprak voor algemeen kiesrecht: „De nieuwe geschiedenis kent twee tijdvakken; in het eerste regeerde het volk in het geheel niet, en in het tweede gedeeltelijk. Nu komt de derde periode aan de beurt. Wie zal deze orde keeren; wie den stroom dwingen zijn golven bronwaarts te stuwen?” En met die hardhandige humor van de nuchterste zakelijkheid, die men ook in de geschriften der beste Marxisten zo dikwijls aantreft, eindigt de toen nog radicaal-liberale schrijver: „Wil men thans vol-

doen aan de eischen van de tijd, dan dient men met de meeste ernst de sociale wetgeving ter hand te nemen. De partij die hiermede gediend zou wezen, beschikt over argumenten die moeilijk te weêrleggen zijn. In een onaangename positie, met het hoofd onder den valbijl hebben duizenden dit kunnen bespeuren. Hunne overdenkingen duurden gelukkig maar kort.”²⁾

Aan Van der Goes, later ook aan Tak, dankt de Nieuwe Gids z'n sociaal karakter en voor een groot deel z'n stabiliteit. Want de beweging van '80, de literaire helft van de algemene vernieuwing die in de Nieuwe Gids haar orgaan vond, wordt gekenmerkt door een overheersing van het nerveuze type. Het compromis tussen dichtelijk en maatschappelijk werk, elk op zijn tijd, was daardoor onmogelijk. Hoezeer verheerlijkt als een buiten de maatschappij staande, of liever boven de maatschappij verheven macht, is het kunstenaarschap toch steeds begeleid geweest van de heimelijke wens om het erkend te zien als een aparte functie, een eigen eersbaar beroep binnen de burgerlijke samenleving. De kunst eist de gehele mens: Kloos en Verwey, Van Deyssel en Couperus, zijn literatoren geweest en niets dan dat, ook toen bij hen allen, eerder of later, de anti-burgerlijke gezindheid van hun jeugd verdwenen was. In Van Eeden heeft de verhouding tussen zijn medische praktijk en zijn artistieke arbeid jarenlang een conflict gevormd, dat nog gecompliceerd werd door zijn onvoorwaardelijke ethische overtuiging, die aan beide haar boven-menselijke normen oplei. Voor Frank van der Goes, die stellig niet tot de nerveuzen behoorde, was, mag men aannemen, zulk een innerlijke tweespalt onbestaanbaar. Hij verstond de kunst, als burger te werken, als aristocraat te leven, als socialist te denken en als artist te schrijven, zónder dat hij zichzelf hierdoor voelde gevierendeeld, en zonder dat zijn lezers hem van inconsequentie en ijdel getheoretiseer verdachten en betichtten. De Beursheren, die hem in 1889 eerst, en daarna in 1892 definitief wegens mammonschennis uit hun tempel dreven — opgehitst door het „Handelsblad”, van welks ethisch-doende redacteur Charles Boissevain in later jaren Van der Goes met superieure minachting een vernietigende karakteristiek schreef³⁾ — begre-

²⁾ *Nieuwe Gids* I, I, 153.

³⁾ „Met een misschien te fijne onderscheiding noemde Het Volk het Handelsblad het „veilste beursorgaan”. Lieden als Boissevain behoeven niet eens te worden verkocht, *verknocht* aan de geldmachten zijn ze van huis uit en door een loopbaan van tientallen jaren.” *Enz. De Nieuwe Tijd*, jrg. VII (1902), blz. 658.

pen maar al te goed de ernst van zijn overtuiging die hun aller winst bedreigde, en misschien hebben ze vaag-weg ook wel iets gevoeld van de verfijnde innerlijke beschaving, welke altijd verhinderd had dat hij één der hunnen was geworden. Want rondom Van der Goes hing een sfeer van nobele karaktergrootheid, waardoor hij zich bewoog in een zekere eenzaamheid, welke door de strijdkameraadschap van de Nieuwe Gidsers, en later de dieper-doordringende socialistische verbondenheid wel werd verminderd, niet werd opgeheven. Diezelfde sfeer omgeeft hem reeds op het portret, in 1887 door Jan Veth geschilderd; een lang, markant gezicht met hoog voorhoofd; zware wenkbrauwen boven rustig-onderzoekende ogen; een sterke mond, die een zweem van ironie verbergt onder een forse knevel. En terwijl het lichaam haast nonchalant zijwaarts leunt in een ouderwetse stoel, rust een aristocratische hand op de rechterknie. Het geheel wekt in z'n geometrische vlakverdeling — diagonaal van links onder naar rechts boven — een sterke herinnering aan de nobele stilten van Vermeer.

Frank van der Goes hield van de schoonheid, en in de jonge en opstandige formatie van redacteuren en medewerkers van de Nieuwe Gids werd deze liefde voor de schoonheid nog gesterkt door de directe aanraking met Hollands beste kunstenaars van woord en penseel. Hij, die naast Jacques Perk had gezeten op de H.B.S.-banken, en Kloos, Van Deysel en vele anderen kende sinds lang — het intellectueel-artistieke dispuut Flanor had hem onder z'n leden geteld; met hem tezamen had Karel Thijm de toneelvoorstellingen bijgewoond, die Van der Goes recenseerde in de Amsterdammer van De Koo — hij kwam nu als bijna-gelijke temidden van de artisten: hun meerdere in culturele vorming, hun mindere in creatieve begaafdheid. Het echt-geniale of geniaalschijnende van deze felle, hartstochtelijke, polemische naturen, deze vernieuwers van vers en proza, scheppers van een persoonlijk Nederlands, een individuele taal, subtiel uitdrukingsmiddel voor iedere nuance van gevoel of gedachte — en voorts het anti-kleinburgerlijke, losweg natuurlijke van hun bohémiengedrag, het had stuwende invloed op de stijl zowel van zijn schrijven als van zijn denken en doen. In de strijdvaardige artikelen tegen de „oude” Gids, gepubliceerd evenals al zijn toenmalige sociale studies onder de schuilnaam Ph. Hack van Outhesden, ziet men de fijngevoelige literator met welbehaaglijk genoeg de woorden kiezen en

schikken, om niet slechts door groter kracht van argumenten zijn tegenstander te treffen, maar ook door edeler schoonheid van schrijfrant te overtreffen.

Begrijpelijk, in deze sfeer, wordt het, dat een polemisch artikel, gericht tegen een geruchtmakend pleidooi van Quack, den gezaghebbenden hoogleraar, bankdirecteur en Gids-redacteur, aanvangt met een diepgaande ontleding van diens weinig verzorgde stijl. Wie slordig formuleert, denkt slordig en heeft zich nog niet de tijd gegund zijn gedachten te laten worden tot denk-beelden. Wie rhetorische, onpersoonlijke uitdrukkingen gebruikt, bezit geen bezielende eigen overtuiging.⁴⁾ Aldus wordt een stilistische beoordeling van de vorm tot een principiële veroordeling van de inhoud. Terloops, in een bijna verborgen geestigheid, krijgen de overige Gids-redacteurs de critiek, die zij verdienen: Quack is van hun kring nog de beste. „Zijn artikelen in de Gids bezitten een literaire charme, die — met verlof aan weinig bladzijden van dit tijdschrift eigen is. Wat deze kwaliteit betreft, de heer Quack is ondeugend genoeg in haar zijn mede-redacteurs te overtreffen, zelfs hen die ambts-halve, zij het ook alleen voor deze helft, als letterkundige bekend staan.”⁵⁾ Het duurt een ogenblik, eer de lezer zich realiseert, dat het tussenzinnetje: alleen voor deze helft, tegen alle etymologieën in, als woordspeling is aangehaakt aan ambtshalve. Maar dan ook wordt het plotseling duidelijk, hoe véél verder de hatelijkheid grijpt en hoe vernietigend zij werkt: de helft van hun bestaan is Gids-redacteur te wezen, en dit zijn zij nog maar half! Zo is het ook méér dan een woordspeling: een vondst die tot vonnis wordt, als Van der Goes tenslotte dit pleitschrift voor een ruimer mate van publieke philanthropie beantwoordt met de zin: „Gods-

⁴⁾ Behalve invloed van de Tachtigers, is hier ook Multutali merkbaar; vgl. *Ideën*, Eerste bundel, nr. 11—14.

⁵⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. I, deel 2, blz. 442—443.

huizen zullen voortaan Gidshuizen heeten.”⁶⁾ En even schamper valt hij in zijn Nieuwjaarsreplik⁷⁾ uit: „Respecteer in ons uwe grafredenaars”; terwijl hij de vergelijking tussen Potgieter en de lateren vastlegt in de kortste formule: „De oud-redacteuren zijn prozaschrijvers, de tegenwoordige proza-menschen.”

In woordspelingen als deze openbaart zich niet enkel een vernuftig talent; hun strekking is daarvoor te rechtlijnig, hun toon te onmiskenbaar. Zij zijn de uiting van een superioriteitsgevoel, dat evenzeer ontstaan kan zijn uit de traditie van een adellijk voorgeslacht als uit de intellectuele minachting voor een bekrompen, in fraseologie bevangen tegenstander. Vertegenwoordiger van een anti-kleinburgerlijke familie en vertegenwoordiger van een anti-kleinburgerlijke Idee, voortzetter van één, voorbereider van een andere cultuur temidden van een cultuurloos geworden volk, zó kon Van der Goes zichzelf zien. Hij droeg 'n dubbelsterk schild: de oude trots van den geboren aristocraat en de nieuwe trots van den overtuigden democraat; hij voerde een dubbelscherp zwaard: de heugenis van het verleden, schoon door de geordende ongelijkheid, en de zekerheid van een toekomst, niet minder schoon door de verwezenlijking der sociale gelijkheid. Of hij in de eerste jaren het Algemeen Kiesrecht behandelde, of in later tijd de actuele politiek der S.D.A.P. in ogeschouw nam: altijd had zijn werk dat vanzelfsprekend onverzettelijke, dat hem als man van karakter gekenmerkt heeft. Maar altijd ook had zijn stijl dat eigene en aparte, waaraan men den kunstenaar herkent. Een gewone uitdrukking vloeit tijdens het schrijven uit de pen; onmiddellijk concretiseert ze tot beeld, en nauwelijks een oogwenk later wordt het beeld lévend, het werpt z'n verstarring af, beweegt zich, draait en wendt, en eer deze door de literaire toverkunsten opgeroepen gestalte verdwijnt, oorvijgt ze nog een toevalligen tegenstander. „De natie”, zo constateert Van der Goes, „is steeds de vertegenwoordiging een eind vooruit, zooals een blok aan het been altijd achteraan komt.”⁸⁾ „De bepaling van de grondwet, dat de Kamers het geheele Nederlandsche volk vertegenwoordigen, is een wassen neus op het bête gelaat van ons politiek lichaam, die reeds lang geleden ge-

⁶⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. I, deel 2, blz. 449.

⁷⁾ *De Amsterdammer* 1887; herdrukt in: *Uit het werk van Frank van der Goes*, Amsterdam 1939; blz. 29—35.

⁸⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. 2, deel 1, blz. 120.

smolten is.”⁹⁾ „De partij van het behoud, die men in beter Nederlandsch, de partij van het zèlfbehoud behoort te noemen, kan meer dan één middel aanwenden om zich te verdedigen.”¹⁰⁾ „Haar gebrek aan eerbied voor de wetten der taalwetenschap bereikt de grenzen van den waanzin, en zij spant de woorden op het rad om hun bekentenissen af te persen van bedoelingen, die de ongelukkigen nooit hebben bezeten. Zoo iemand ten deze illusiën had overgehouden, dan is de spraak van sommige dagbladen tijdens het Juli-oproer te Amsterdam voor hem meêdogenloos geweest. De taal en hare schoonheidsleer zijn nimmer in deze handen volkomen veilig, maar thans scheen het alsof men de arme woorden aan het papier had genageld, met geweld stroomen van zwarten inkt in hunne onschuldige kelen had gegoten, onder krakende persen hunne ledematen had gekneld, en zóó, uit hun verband gerukt, gemarteld en vervuild, ze met woedende gebaren gejaagd had over het gladde papier, totdat ze eindelijk gebroken en walgelijk bij elkaar nêêrlagen, als een hoop dood ongedierte.”¹¹⁾

Toch is deze felheid, waar het onderwerpen van sociale aard betreft in geen enkel opzicht scherper prikkelend of sneller dodelijk dan de superieure ironie, waarmee Van der Goes polemiseert in literaire zaken. Toen Dr. Jan te Winkel, nog geen hoogleraar, in 1887 een brochure uitgaf met vele stekelige opmerkingen over de letterkundige critiek: „Een Volksbelang” — merkwaardig dat dergelijke meningsverschillen in elk geslacht weer op eigen wijze actueel worden! — nam Van der Goes de toegeworpen handschoen op; in het tournooi, dat volgen ging, zal de uitdager wel hebben gewenst, dat hij iets minder hoog te paard zat. „Er is een soort van kritiek, die de Heer te Winkel, men mag zeggen in zijn verregaande onnoozelheid, verzuimd heeft te noemen. Dat is de zèlfkritiek.”¹²⁾

„En van wie — om eens een zeer concrete vraag te doen — van wie zouden dan wel die scherpe pennen geweest zijn, die „in de laatste 20 jaar” de teedere harten van onze veelbelovende auteurs ontijdig hadden doorboord? Waar haalt Dr. te Winkel in 's hemelsnaam zijn jokkens vandaan? Ik heb er nooit iets van gemerkt en de Heer te Winkel zal man en ezel moeten noemen, eer men deze historie op zijn eigen

⁹⁾ Idem, blz. 121.

¹⁰⁾ Idem, blz. 123.

¹¹⁾ Idem, blz. 127.

¹²⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. 3, deel 1, blz. 183.

hand voor iets anders dan vóór een sprookje zal gaan houden.¹³⁾ „Het is waar, de Heer Alberdingk is niet mak als hij begint en hij heeft den redenaar uit Groningen vrij gevoelig getroefd. Maar niettemin, of beter gezegd, juist daarom, had de Heer te Winkel een gelukkiger vergelijking kunnen kiezen, toen hij deze afstraffing memoreerde, en zei, dat wat de Professor in 't midden bracht „als eene tang op een varken sloeg.”¹⁴⁾ En tenslotte: „Men verbeelde zich al de banale en grof gevoelde, slecht geformuleerde en zonder eenig verband met de feiten meêgedeelde theorieën, en deze op een toon van overtuiging, met „geestdrift of iets dergelijks” herhaald en uitgebreid! Dat is geen aardigheid meer, dat is plagen. Dat wordt inderdaad *te Winkel*.”¹⁵⁾

Een dergelijke geestigheid, waarbij een eerbiedwaardige eigennaam in een verachtelijk adjectief verandert door niets dan het geringste maar tevens subtielste taalmiddel: het zinsaccent, brengt de stijl vrijwel van het geschrevene over naar het gesprokene; het is de ironie van een causeur, en op deze plaats dus een principiële overwinning van de spreektaal op de schrijftaal. Dat Van der Goes nooit het genoegen in zulke intellectuele spelsheden heeft verloren, blijkt bijv. uit zijn beschouwing over „De Haagse bruiloft”, geschreven in Januari 1937. Of is het mogelijk de tegelijk marxistische en aristocratische critiek op de instelling van het constitutionele koningschap puntiger te formuleren dan als volgt: „De latere generatie van hun opvolgers, onschendbare draagster van een geschonden waardigheid, heeft zich in de sfeer door het heersende regiem geschapen, volkomen ingeburgerd — het woord is niet misplaatst. Want het zakelijke deel van deze staatsievolle gang naar de verenigde zitting is toch enkel het voorlezen van een akte, die, als troonrede, door anderen is opgesteld. Dat uit vorstelijke monden woorden kwamen door anderen ingegeven, was natuurlijk geen zeldzaamheid. Maar vroeger waren het de vorsten die het voorzegen hadden gelast, nu zijn zij het die naspreken moeten.”¹⁶⁾

Doch het is nauwelijks toelaatbaar zó de zinnen uit hun verband te lichten en naast elkander te plaatsen, omdat aldus ten onrechte de schijn kan worden gewekt, als ware het

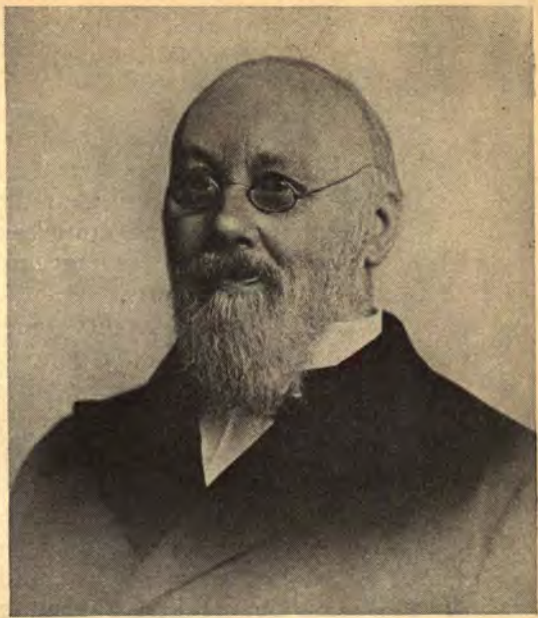
¹³⁾ Idem, blz. 200—201.

¹⁴⁾ Idem, blz. 202—203.

¹⁵⁾ Idem, blz. 207.

¹⁶⁾ Oorspronkelijk verschenen in *De Socialist*; opgenomen in: *Uit het werk van Frank van der Goes*, blz. 410—418.

polemische proza van Frank van der Goes weinig anders dan een bewuste, ja kunstmatige voortbrenging van woordspelingen en spitsvondige grapjes. Alleen opgenomen in het voortgaande be- toog, gelijk een los bloemblad meedrijft op het stromende water van een rivier, krijgt elk ironisch woord z'n be- korende betekenis. De orga- nische samenhang is beslis- send. Apart gehouden of bij- eengezet komen zij niet tot hun recht, zomin als de kost- baarste sieraden tot het recht

Prof. Dr. Jan te Winkel

hunner stralende schoonheid komen in de étalage van een juwelier, of, afzonderlijk bekeken, tussen de vingers van een toevallige koper; eerst aan de welverzorgde hand van een vrouw of tegen de wisselende gloed van een fluwelen kleed winnen zij de gratie van edelsteen en edelsmeedwerk.

Wie de totaliteit bestudeert, ziet hoe in deze essays de leuze: Vorm en inhoud zijn één, geheel in vervulling is gegaan. Want niet het betogende maar het polemische werk aller- eerst draagt in z'n spottende gedeelten de rinkelende geestig- heden als een nar z'n bellen. Zolang Van der Goes zijn eigen stellige gedachten ontwikkelt, zonder sterke antithese, bevatten zijn artikelen een rustige beschouwing van velerlei vraagstukken, een kalme mededeling van nieuw-gewonnen inzichten, op enigszins docerende toon die echter nimmer frikkig wordt. Geprikkeld evenwel door een verzet, waar- tegen men stellig moest nemen, schrijft hij een proza, dat telkens zwiept als een zweep. Zelden echter golden zijn polemieken gelijkwaardige tegenstanders, veelal scribenten tegen wie men alles geoorloofd kon achten: „Tegenstanders zijn deze lieden toch slechts in zoverre als zij onmiddellijk tégenstaan door oneerlijkheid en slecht Hollands. Enkel hun gemis aan rondheid belet ons de grote meerderheid onzer aanvallers voor volslagen nullen te houden.”¹⁷⁾ Daarom volgde de hoogste uiting van zijn essayistische begaafdheid ook eerst, toen hij zijn overtuiging kreeg te verdedigen tegen iemand, die hij erkende als zijn gelijke, ja als zijn meerdere:

¹⁷⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. I, deel II, blz. 310.

Lodewijk van Deysel. De grote gedachtenbotsing tussen Van Deysel en Van der Goes is in het werk van laatstgenoemde een onmiskenbaar hoogtepunt; een hoogtepunt ook in de oudste jaargangen van de Nieuwe Gids, doch een keerpunt tevens.

Jarenlang had de gemeenschappelijke strijd een eenheid doen bestaan, die genoeg bindend was om het uiteenvallen te voorkomen, en genoeg los om ieders vrije ontwikkeling mogelijk te maken; een eenheid in verscheidenheid, waardoor men, krachtig zonder verstarring en soepel zonder verslapping, de taken kon verrichten, die men zichzelf of somtijds elkaar had toegedacht. Jarenlang ook waren in Frank van der Goes de sociale en de literaire belangstelling gelijkwaardig en gescheiden geweest: juist daardoor kon hij één der hechtst bindende elementen zijn. Doch toen allengs zijn socialistisch-geworden politieke overtuiging heersende werd in zijn aandacht, terwijl tegelijk bij de literatoren de individualistische opvattingen tot uitersten neigden die wel wezenlijk verschilden van de oorspronkelijke bedoelingen, kón een grote botsing slechts worden vermeden, als één der beide kampioenen bij voorbaat de slag ontweek, en zich verloren gaf. Voor Kloos en Van Deysel, voor de letterkundigen in het algemeen, was de Nieuwe Gids het orgaan der Tachtiger beweging: het centrum van de nieuwe poëzie,

Lodewijk van Deysel

de nieuwe critiek en deels ook van het nieuwe proza. Voor Van der Goes echter — maar ook voor Tak, en bovenal, naar in 1893 blijken zou, voor een groot gedeelte van de abonnees — was de Nieuwe Gids een vrije tribune, van waar men moderne begrippen kon verkondigen, met de kans, ja, de zekerheid van te worden gehoord door de besten onder de jonge Nederlandse intellectuelen. Er is voor wie de oudste jaargangen goed kent, geen twijfel mogelijk, dat in deze schermutseling Van der Goes een standpunt innam, dat het meest overeenstemde met de pasgevormde traditie

van het tijdschrift. Maar evenmin is er twijfel mogelijk over de vraag, of er misschien niet een afloop te denken zou zijn geweest, die aan de Nieuwe Gids de voortzetting in eigen stijl zou hebben verzekerd. Neen, het conflict raakte de kern: de nederlaag van één der beide partijen moest noodwendig het blad veranderen en innerlijk verzwakken. Een Nieuwe Gids zonder Kloos, zoals in de crisis van 1894 mogelijk scheen en door Van der Goes werd nagestreefd,¹⁸⁾ zou in niet geringer mate een andere Nieuwe Gids zijn geweest, dan het maandblad dat in het voorjaar van 1895

Willem Kloos

onder Kloos en Boeken zijn „tweede reeks” jaargangen begon. Wat de oude Gids had gekund, omdat Potgieter de romantiek die hij bevorderde had ontdaan van alle anti-burgerlijke strekkingen: het verbinden namelijk van literatuur en maatschappelijk streven, was voor de Nieuwe Gids op den duur niet mogelijk, omdat de Tachtigers van de romantiek juist het anti-sociale hadden overgenomen, en dit versmolten met elementen, die het begrip romantiek te buiten gaan. Noch de Gids-beweging noch de Nieuwe-Gids-beweging is derhalve gelijk te stellen of zelfs maar wezenlijk vergelijkbaar met de Europese romantiek, zoals die in de ons omringende drie grote taalgebieden tot ontwikkeling is gekomen. Wat aan de Gidsers ontbrak, was bij de Tachtigers aanwezig; maar terwijl het gemis in het eerste geval ons verhindert om ronduit van romantiek te spreken zonder allerlei beperkenden adjectieven erbij, zo is toch het bezit in het andere geval alleen dan beslissend, wanneer men de gecompliceerdheid der verhoudingen op onduldbare wijze vereenvoudigt. De enige, bij wie de term Romanticus kan worden toegepast zonder veel bezwaren, is Frederik van Eeden; maar deze juist heeft, ondanks de heftigheid der polemieken rondom zijn ethische overtuiging, geen wezen-

¹⁸⁾ Vgl. F. van der Goes, *Litteraire herinneringen uit den Nieuwe-Gids-tijd*. Santpoort, 1931.

lijke factor gevormd in het conflict dat tot scheuring leidde. Dat Kloos ter ene, Van der Goes ter andere zijde handelend optraden, is niet enkel een gevolg van elks karaktereigenschappen; dat Van Eeden op het kritieke ogenblik de pogingen verijdelde, evenmin. De oorzaak ligt in de van den beginne heterogene elementen, die de Nieuwe Gidsbeweging vormden. Kloos was de exponent van de éne, Van der Goes van de andere „richting”, en deze richtingen waren tegengesteld; wat Van Eeden wilde, was een zijweg, indien het niet de weg terug moest heten.

De twee meesterlijke artikelen over Socialistische Aesthetiek zijn onmisbaar, indien men Frank van der Goes wil leren kennen in zijn opvattingen, zowel over het socialisme als over de kunst.¹⁹⁾ Van de moeizame verbindingen, die 'n latere generatie tussen de twee begrippen heeft willen leggen, van de bewuste pogingen tot het scheppen van gemeenschapskunst en de miskenning van persoonlijke dichters en schrijvers, is hier geen spoor te ontdekken. Evenmin trouwens van een socialisme, dat zich op onverantwoordelijke wijze tracht breed te maken, tot het een volledige levens- en wereldbeschouwing schijnt. In een taal, die door de inspirerende aard van het onderwerp en de niet minder inspirerende stijl van den tegenstander, buitengewoon welluidend klinkt en een zeldzame rijkdom van beelden en uitgewerkte vergelijkingen bezit, betoogt Van der Goes de schone noodzaak om het op zichzelf onbelangrijke stoffelijke leven te regelen, terwille van een vrije geestelijke ontplooiing. De economische gelijkheid moet worden verwezenlijkt; eerst dan kan de vitale ongelijkheid der mensen geheel tot haar recht komen. Er moge een speelse overdrijving schuilen in de manier, waarop de schrijver beweert, dat iedereen moet kunnen deelnemen aan een tijgerjacht op Java of een buitenverblijf behoort te bezitten aan de Ganges, de terminologie van wat er volgt is duidelijk genoeg, zelfs voor iemand die de argumentatie vrij zou willen vertalen in gebruikelijker gedachtenwendingen: „Het verlaagt een *gentleman* als hij bekennen moet zoo iets niet te kunnen bekostigen, het is verschrikkelijk armelui's-achtig, en wij, de socialisten, houden niets van armelui's-manieren. Het beste middel om daarvan af te komen, is, dunkt ons, de arme lui zelf af te schaffen, en er nette personen van te maken, die, om een paar armzalige guldens, zich in hun sport of andere ordentelijke bezig-

¹⁹⁾ Februari 1891 en April 1892; *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel I, blz. 369—404, en jrg. 7, deel II, blz. 113—140.

heden niet behoeven te bekrimpen. De socialisten zijn aristocratischer van smaak en neigingen dan eenige andere partij. Zij verafschuwen zoozeer de ploertigheid en het vulgaire, dat zij in de eerste plaats uit de geheele wereld het vulgaire en ploertige willen verdrijven, dat reeds uit sommige kringen van de maatschappij verdwenen is.”²⁰⁾ Woorden als deze liegen niet: hier spreekt de gentleman die om zich heen slechts gentlemen begeert, de aristocraat, die zich pas thuis voelt tussen zijn gelijken en dus een wereld van niets dan aristocraten wenst — hoe ver zijn we hier van den „arbeider met de vereelte vuist”! Hoe ver ook van de klassenstrijd-dichters, die het woord hanteren als wapen en de poëzie als pamflet:

„Er is in het socialisme niets, waaraan een nieuwe theorie van het Schoone zou kunnen worden vastgeknoopt, niets wat een nieuwe theorie zou noodig maken. — De aesthetiek, die de eigenschappen en de historie van het onderscheidingsvermogen tusschen mooi en leelijk beschrijft, heeft met het socialisme, dat de naam van een maatschappelijke inrichting is, niets te maken.”²¹⁾ „Tegenwoordig heeft zich bij de menschen een vaardigheid ontwikkeld om achterwaarts en voorwaarts te zien, die nieuw is, en wij passen wel op dat er geen oude en kostbare vazen van den schoorsteen vallen elken keer als wij met een nieuw ornament thuis komen.”²²⁾ „Socialisme staat tegenover Anarchie en tegenover Kapitalisme; het gezamenlijk bezitten en gebruiken van de arbeidsmiddelen, tegenover het ordeloos arbeiden met middelen die door een kleine groep van kapitalisten worden geëxploiteerd. Het is een zeer platte opvatting van Individualisme wanneer men daarin het omgekeerde van Socialisme bespeurt.”²³⁾ „Te beweren, dat eene theorie die een eind wil maken aan het verschil tusschen arm en rijk, een aanslag doet op het Individualisme, is beweren dat de individualiteit te loor gaat bij menschen die met even fraaie glimmende laarzen loopen. . . . zoodat, als Kunst een onbelemmerd Individualisme noodig heeft, de vorderingen van het Socialisme door de artisten moeten worden toegejuicht. De eenige oprechte vrienden van het Individualisme zijn de socialisten.”²⁴⁾

Het is begrijpelijk, dat een tegenstander, die geen wezenlijke

²⁰⁾ *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel I, blz. 381—382.

²¹⁾ Idem, blz. 393 en 394.

²²⁾ Idem, blz. 395.

²³⁾ Idem, blz. 399.

²⁴⁾ Idem, blz. 400.

belangstelling voor maatschappelijke vragen bezat en reeds een ontijdige sterke-man-bewondering cultiveerde, zelfs door een zó voortreffelijk gesteld pleidooi niet zou worden gewonnen. Maar aan Van der Goes had deze polemiëk de noodzaak gebracht, zich ten duidelijkste uit te spreken over de twee grote liefdes van zijn leven: het socialisme en de kunst. Wie de gedachten volgt, door hem bij latere gelegenheden ontwikkeld, bijvoorbeeld in de *Kroniek* van 1896, of vijf en dertig jaar daarna in zijn monumentale pleidooi „Geen Monumentensjagger!“²⁵), wordt overtuigd dat deze aristocratische individualist eenzelfde inzicht heeft behouden betreffende kunst en kultuur.²⁶) Doch ook betreffende het socialisme. Wáár men de lange reeks jaargangen van de *Nieuwe Tijd* opslaat, zijn eigen maandblad waarin hij in 1897, een jaar na de oprichting, direct twee pas-bekeerde kunstenaars opnam als mede-redacteuren: Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst — overal bemerkt men in de bijdragen van zijn hand diezelfde grandeur. De aandacht is thans voornamelijk doch niet uitsluitend gericht op politieke en sociaal-economische problemen, deels van theoretische aard, en wetenschappelijk proza is nu eenmaal niet een vorm, waarbij zich wonderen van schoonheid plegen voor te doen. Maar al vereist de herlezing van deze studies, die sterk gebonden zijn aan de voor-oorlogse periode, een zekere historische belangstelling, al is de stijl door z'n bewijzende bedoeling vaak weinig fascinerend, duidelijk genoeg treedt de persoonlijkheid van den schrijver naar voren. De aandacht moge soms verslapt raken door een niet te miskennen breedsprakigheid — van grootspraak, dit kenmerk der kleine zielen, heeft men geen last. Wat Van der Goes propageert is niet slechts het socialisme van een intellectueel en een aristocraat: het is een intelligent en aristocratisch socialisme. Het is een socialisme, dat de continuïteit der geschiedenis geen geweld aandoet, integendeel, dat zich daarin voelt opgenomen. „Aan de organen van de arbeidersklasse is het, door de rechtvaardigheid van de historie, voorbehouden geworden, een verleden te mogen roemen dat het hare niet is. Het is n.l. als of het groote tijdperk van elke bourgeoisie alleen nog maar bestaat voor ons. Toen zij de machten boven

²⁵) Geen monumentensjaggers! Een woord tegen den verkoop van het oude stadhuis; Amsterdam 1931.

²⁶) Buitengewoon interessant is een vergelijking tussen de verschillende artikelen, die Van der Goes met vele jaren tussentijd heeft gewijd aan Multatuli.

haar te overwinnen had, was zij de klasse welker doorluchtig voorbeeld van revolutionairen moed thans door ons wordt aangeroepen. Doch met hare grootheid te prijzen staan wij alleen. Het is niet enkel dat aan het proletariaat de toekomst behoort, ons ook behoort het verledene, in dien zin dat alleen wij het oprechtelijk in eere houden en vatbaar zijn gebleven voor de geestdrift voor zijne schoonheid.”²⁷⁾

In de vormen, die zulk een overtuiging noodwendig aan moest nemen, is de geformuleerde gedachte, d.i. het menselijke woord in wezen een belangrijker factor dan de proletarische daad. Op het sentiment doet Van der Goes dan ook nauwelijks, op het ressentiment nimmer een beroep. Hoe revolutionair van strekking de bijdragen ook zijn in *De Nieuwe Tijd*, *De Socialistische Gids*, *De Socialist*, *De Fakkel* en opnieuw *De Socialist*, het blad van zijn laatste groepje getrouwen — hoe volstrekt tegengesteld aan alles wat men in burgerlijke kringen normaal acht: nationalisme, oranjeliefde, eigendom, winstbejag, orde en rust — dit werk leidt niet tot opstand maar tot opstanding, het heeft niet de geest van dynamiet, doch een dynamische geest. De omwenteling die het teweeg brengt, is principiëler

²⁷⁾ *De Nieuwe Tijd*, jrg. 6, blz. 386.

dan een politieke: het maakt de mensen los van allerlei verstarde begrippen, het wijzigt door z'n eigen natuurlijke zekerheid de onnatuurlijke zekerheden en de niet minder onnatuurlijke onzekerheden, waarin de meesten bevangen zijn. Wil men een vergelijking, dan moet men Frank van der Goes zien als één der moderne Encyclopedisten, één van hen de tijden rijp maken voor een ommekeer, welke even glorieus zal zijn als de Franse Revolutie, doch verder van strekking. Bij Montesquieu, Voltaire en Diderot vindt Van der Goes zijn plaats, niet bij Danton, Robespierre en Marat, — maar de eersten zijn voor een heersende klasse niet minder gevaarlijk dan de laatsten. Zij immers zijn de voorbereiders zonder wier arbeid het werk der politici ondenkbaar is; zij zijn de misschien onerkende doch daarom niet minder werkelijke wetgevers der maatschappij, terwijl de latere generatie slechts de uitvoerende macht bezit. Zij zijn, voor allen die in de gang der geschiedenis geen blind toeval maar een wetmatige ontwikkeling erkennen, de aankondigers van het Noodlot, waarvan de anderen de voltrekkers zijn.

En daarom is het begrijpelijk, dat in het huidige Nederland, waar een halve eeuw terug het volledige oeuvre van Potgieter, van Busken Huet en Multatuli kon worden uitgegeven, waar reeds de critieken van Kloos en Van Deysel, de Studies van Van Eeden en het Proza van Verwey in deel na deel gebundeld werden, voorlopig wel géén plaats zal zijn voor de verzamelde werken van Frank van der Goes.

Henriette Roland Holst

ARTIKELN OVER BOEKEN

Het Joodse probleem ter tafel?

Dr. Menno ter Braak, Jos. de Gruyter, Dr. J. P. Kruyt, Prof. Dr. J. Lindeboom, Dr. H. van Oyen, Wouter Paap, Prof. Dr. H. J. Pos, Dr. J. Presser, Dr. Joh. van der Spek, Prof. Dr. B. M. Telders, Dr. P. J. Waardenburg, *Anti-semitisme en Jodendom* (Een Bundel Studies over een Actueel Vraagstuk, onder redactie van Prof. Dr. H. J. Pos), Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1939.

Deze bundel heeft — dank zij goede uiterlijke verzorging, snelle verschijning en betrekkelijk lage prijs — een vrij ruime verspreiding gevonden. Wanneer een Maecenas de uitgave bevordert heeft, kan hij dan met voldoening op zijn gebaar terug zien? Bestrijdt men anti-semitisme met boeken, en zo ja, mag dit boek dan in die strijd gelden als bruikbare ammunitie?

Ziedaar vragen, welke de recensent stellen en beantwoorden moet.

Welnu, ik meen inderdaad, dat het georganiseerde anti-semitisme in Nederland bang moet zijn voor zakelijke, objectieve, van humanistische geest doortrokken publicaties. Niet in zoverre, dat het zijn aanhangers tot inkeer zal zien komen: zijn kracht is juist, dat die aanhangers óf niet lezen, óf uit alle lectuur gif zuigen. Doch de anti-rassisten vinden in boeken als dit allerlei gegevens voor het beïnvloeden van hun aarzelende medeburgers, en zij vinden er vooral: een aanleiding tot eigen bezinning. Documentatie- en discussie-materiaal.

Het hier besproken werk bevat documentatie genoeg. Goede en minder goede.

Uitstekend is b.v. het hoofdstuk, waarmee Dr. J. P. Kruyt de bundel besluit: „*Het Jodendom in de Nederlandse Samenleving*”. Daar is een schrijver aan het woord, dien men vertrouwt om zijn brede kennis, zijn voorname helderheid, zijn bezonken kritisch vermogen en zijn menselijke warmte.

Ook het opstel van Dr. Presser, „*Het Anti-Semitisme als historisch Verschijnsel*”, kan zonder voorbehoud worden gerekend tot de goede documentatie-groep, al had de schrijver een wel heel gering aantal bladzijden tot zijn beschikking. Doch ook hier: dezelfde geest van waarlijk vrije wetenschap, waarbij de eigen overtuiging elke partijdigheid afwijst. Verder noem ik in dit verband het artikel van Dr. Waardenburg. „*Het Anti-Semitisme van biologisch Standpunt*”. Wel mist het de bewogenheid der beide bovengenoemde stukken, doch dat is niet des schrijvers schuld: de door hem behandelde stof is te problematisch, om aanleiding te kunnen geven tot een sluitend betoog, met een duidelijke conclusie als bekroning. Tenslotte de bijdragen van de hoogleraren Lindeboom en Telders over: „*Het Jodendom en de Christelijke Kerken*” en „*De Joodse Geest en het Rechf*”. „Er is”, concludeert de eerste, „terugziende op een geschiedenis van zeventien eeuwen, voor de kerken weinig aanleiding zich hoog te

verheffen op haar houding tegenover de Joden; wel mogen zij het zich tot een voldoening rekenen, dat modern antisemitisme geen steun meer vindt in clericale Jodenhaat" (blz. 81). Ziedaar een typisch „documentaire” uitspraak, waarmee iets te doen valt.

Ook Prof. Telders draagt, met zijn welwillende opsomming van Joodse juristen in Nederland, materiaal aan, dat zich citeren en gebruiken laat. Wie de beschrijving leest van Goudsmit's colleges (ik neem slechts één voorbeeld) kan (wanneer zijn geest niet ganselijk vergiftigd is) slechts concluderen, hoeveel armer Nederland geweest zou zijn, zonder het werk van mannen als deze.

Tot zover het zuivere documentatiemateriaal, dat ik dus zeer uitdrukkelijk heb getoetst op zijn betekenis voor de afweer van anti-semitische invloeden. Hetgeen betekent: op zijn concrete waarheidsgehalte. Tegenover verwringing der werkelijkheid moet eerlijk verzameld feitenmateriaal gesteld kunnen worden. In dit opzicht is deze bundel zeker geslaagd.

Moeilijker is het, de hoofdstukken van W. Jos de Gruyter over „*De Joodse Geest en de Beeldende Kunst*” en van Wouter Paap over „*De Joodse Geest en de Muziek*” te beoordelen.

Beiden hebben getracht, zich zuiver te houden aan tastbare gegevens, en in dit opzicht sluiten ze zich wonderwel aan bij het werk der voorgaande auteurs. Zo is het b.v. niet zonder humor, en van belang om te weten, dat de Nazistische kunstzuiveraars den Joodsen schilder Max Liebermann rangschikken in de galerij van gezonde (echt-Duitse), vlak bij de werkelijkheid blijvende artisten. Of ook, dat in Mei 1937, Hindemith tegelijkertijd werd voorgesteld als maker van ontaarde muziek... én als een „uitgesproken Duits type” („der ja auch blutmässig rein germanisch ist”): blijkbaar was zijn geestelijke nationaliteit (en dus kunstzinnige waarde) nog niet „endgültig” per decreet vastgesteld. Aardig, heel aardig! Maar toch bevredigen deze opstellen ons niet geheel. Want wie zich op deze terreinen van de zuivere cultuur waagt, kan niet volstaan met simpele documentatie. Wanneer iemand beweert, dat de Joden ons financieel leven beheersen, kan dat statistisch worden weerlegd, door aan te tonen, dat Waals gereformeerden en remonstranten relatief een veel belangrijker positie innemen. Maar wie aan Joodse kunstenaars verwijt, dat zij het zuivere esthetische gevoel van het Germaanse ras hebben bedorven, die moet bestreden worden op zijn eigen vlak: dat van de (betrekkelijk subjectieve) oordeelvelling. Over deze zaken kan men geen rapport schrijven, doch slechts een *essay*. Men is veroordeeld, óf aan de buitenkant van de kwestie te blijven, óf tot conclusies te komen, die misschien te persoonlijk zijn, om als materiaal te kunnen dienen in de propaganda tegen het rassisme.

De beide auteurs hebben de moeilijkheden gevoeld, en ze hebben naar een synthese gezocht. Ze geven feiten, maar trachten tevens iets te benaderen van het „specifiek Joodse” element in beeldende kunst en muziek. Doch hierbij hebben zij zich waarschijnlijk toch geremd gevoeld in hun bewegingsvrijheid, omdat het boek waaraan zij medewerkten, te veel een tendenz-werk was, om een uitvoerige, betrekkelijk abstract-aesthetische (en kritische!) verhandeling te kunnen brengen. Het resultaat van hun pogen was dan ook enerzijds een zeer goede, historische verhandeling, en anderzijds een (bij Wouter Paap m.i. het best geslaagde) poging tot het leveren van een *essay*.

Ik zou — men begrippe mij wel — beide hoofdstukken niet gaarne hebben gemist. Maar opgegeven onderwerp en toegestane plaatsruimte in dit

speciale verband, maakten het toch vrijwel uitgesloten, dat een gaaf resultaat voor de dag kwam.

En thans blijven er nog een drietal stukken over, die royaal essayistisch zijn opgezet (het vierde, nog overblijvende opstel moet even apart bekeken worden). Het zijn: „*De Joodse Geest en de Ethiek*” van Dr. H. van Oyen, „*De Joodse Geest en het Denken*” van Prof. Pos, en Ter Braak's ontleding van „*De Joodse Geest en de Litteratuur*”.

Van deze „groep” is Dr. van Oyen het meest refererend, en dat ligt voor de hand. Immers, het begrip „Joodse ethiek” is heel wat scherper omlijnd, dan b.v. dat der „Joodse litteratuur”. Doch, zodra men het terrein verlaat van Thora en Talmud, om de meer profane teksten te bestuderen, worden ook hier de grenzen vager, en maakt de beschrijving plaats voor de verhandeling. Beide zijn hier van een volstrekt edel gehalte.

Daarop sluit Pos aan (het opstel van Prof. Telders stoort ietwat tussen die beiden in!). Hoever zijn wij hier verwijderd van de (overigens door mij waarlijk niet geminachte) documentatie met propagandistische inslag! Evenals in andere verzamelwerken (ik denk aan *Scientia* en *Europese Geest*) zien wij ook hier den Amsterdamsen filosoof, meer worstelend om zijn eigen waarheid dan rustig populariserend. Uit het klimaat der strijdbare anti-rassistische zekerheid, komen wij hier in dat van de twijfel: twijfel aan de synthese van gisteren, ten einde een synthese van morgen mogelijk te maken.

Het spreekt vanzelf, dat een geestelijk zo miserabele beweging als de anti-semitische in dit klimaat geheel verzengd wordt. En het doet ons dan ook aan als een triomferende terugkeer tot het aardse, directe, hedendaagse leven, wanneer de schrijver, na een veelszins prachtige analyse van Philo, Spinoza, Marx, Freud en Einstein, van dezen laatste overspringt naar het algemene strijdpunt. Hij zegt dan o.a.: „Het lot, dat Einstein en zijn leer getroffen heeft, is een symbool van die grote strijd tegen de geest, die in Europa woedt en die met scherp ziende haat het Jodendom als zijn vijand heeft begrepen” (blz. 146). In zulk een conclusie verheft zich de propaganda uit de sfeer van de betogende documentatie naar die van de *cultuur-filosofie*.

Zo zijn artikelen als deze aanleiding tot overpeinzingen van zeer algemene aard. Den lezenden humanist geven zij een diep innerlijk genot. Maar wel komt bij ons de vraag op, in hoeverre zij concreet bijdragen tot de bestrijding van het anti-semitische kwaad. En, als wij dan het hoofdstuk van Ter Braak daarnaast leggen, krijgt onze twijfel een concrete inhoud.

Er rest ons thans nog, uiteen te zetten, waarom wij dat laatste opstel (ondanks zijn betrekkelijk beperkte materie) beschouwen als het voor de goede zaak meest doeltreffende van de ganse „essayistische” groep. Tenminste: op de lange baan.

Ik meen, dat wij de Jodenhaat slechts effectief kunnen bestrijden door het wegnemen van zijn geestelijke en maatschappelijke oorzaken. Een pleidooi voor de dankbaarheid, die wij aan het volk van Spinoza verschuldigd zijn, is goed, maar het lost niets op. Wij zijn niet klaar, wanneer wij tegenover aantijgingen contra-documentatie stellen. Ja, men kan zelfs op die manier het vraagstuk in schijn bespreken, en er toch in wezen geheel langs gaan. Wij hebben hierboven veel goeds gezegd van Dr. Kruyt's opstel. Wij nemen daar niets van terug. Maar wel vraagt men zich af, wanneer men zijn betoog ten einde gelezen heeft: zou dan het anti-semitisme niets anders zijn dan een groot, stompzinnig misverstand?.... En men gevoelt

duidelijk, dat geen ernstig mens zulk een simplistische probleemstelling zou aanvaarden.

Wij moeten m.i. liever beginnen met de royale erkenning van één basisfeit: *het bestaan van een Joods probleem*. Het Joodse volk, — enig volk uit de Oudheid, dat zijn oorspronkelijkheid behield, en dat toch groten-deels taal en gebruiken overnam van talloze „gastheervolken” — dat volk is inderdaad een probleem. Voor zichzelf en voor de anderen. Een probleem, dat wij terugvinden op sociaal, economisch en cultureel gebied, zo goed als op politiek terrein. Een probleem, dat opgelost moet worden. Deze bundel geeft daaromtrent niet geheel wat de titel belooft. Het anti-semitisme wordt er naar behoren in uitgekleet, maar de toekomstige plaats van het Jodendom in onze samenleving blijft een onvoldoende besproken vraag. Het vraagstuk van „assimilatie of Zionisme” (wellicht moet men zeggen: „assimilatie én Zionisme”) blijft op de achtergrond. Naar mijn mening ten onrechte. Hier was een kritische psycho-sociologische analyse op haar plaats geweest.

Toch ontbreekt de kritiek in dit boek niet. Ter Braak geeft ze, en ook Dr. Van der Spek.

Doch welk een verschil bestaat er tussen die beiden!

Wat de laatste betreft: ik wil aannemen, dat hij (om welke reden dan ook) geen antisemiet is. Maar uit zijn stuk kan ik het niet opmaken: integendeel, hij heeft er de dolste domheden uit die hoek in overgeschreven. Voorbeelden. „Is niet „concurrentie” zelf een Joods begrip en een Joodse daad?” (blz. 50); „Bij de samenstelling van allerlei colleges, de vervulling van professoren- en assistentsplaatsen enz., wordt door de Joden een aan hun numerieke hoeveelheid onevenredige positie ten nadele van andere groepen ingenomen” (blz. 55, noot). Losse beweringen! Halve waarheden, die (juist in dit boek) erger zijn dan hele leugens! Insinuaties, die de schrijver als „geruchten” citeert zonder ze te ontzenuwen, of af te wijzen. Citaten, die kritiekloos worden afgedrukt! Waarom werd dat alles hier geplaatst? Ik kan er slechts één verklaring voor vinden: men heeft „het anti-semitisme als psychologisch verschijnsel” (het onderwerp van Dr. Van der Spek) willen adstrueren aan iemand, die (vermoedelijk onbewust en met de beste bedoelingen) er al driekwart het slachtoffer van is.

Dan Ter Braak! Ook hij stelt zich op de gezonde basis, dat het anti-semitisme geen kans zou hebben, wanneer er geen reële voedingsbodem voor aanwezig was. Hij stelt „schrijver” tegenover „litteraat”, constateert (m.i. volmaakt terecht), dat de laatste zeer dikwijls voorkomt in een kring van ontworteld (en niet opnieuw-verteld) Jodendom, en stelt dan zowel cultuur als Jodendom problematiek. D.w.z.: hij praat niet een einde wegs met de antisemieten mee (zoals Dr. Van der Spek doet), om dan plotseling met een paar vrij gratuite beweringen weer op zijn schreden terug te komen. Hij laat zien, hoe hier een verschijningsvorm is van een veel groter vraagstuk, dat onze ganse beschaving omvat. Dus niet: „de” litteraat is een Joodse uitvinding, maar laten we toch proberen om liever geen antisemiet te worden. Maar: „de” litteraat is een typisch verschijnsel van onze huidige beschaving — als zodanig is hij een probleem, ja, maakt hij onze ganse cultuur tot een probleem — en bovendien zijn het de halfgeassimileerde Joden, die dit type blijkbaar (tweede probleem) bij voorkeur incarneren.

Hier raken wij de kern. Nooit zullen wij iets kunnen bestrijden, waarvoor wij geen menselijk begrip hebben. Natuurlijk heeft „de Jood” (met anderen, b.v. Lombarden en Cahorsijnen) een grote rol gespeeld in de

credietvoorziening van Middeleeuwen en Renaissance, en even natuurlijk werkt zulk een geschiedenis sociaal en psychologisch door. Maar dan moet niet alleen „de Jood” de schuld krijgen, maar ook het hele kapitalisme in het proces betrokken worden, evenals Ter Braak de gehele cultuur problematisch stelt, als hij spreekt over den „litteraat”.

Zo zou op deze bundel een tweede kunnen volgen, die minder goedwillend-welwillend, maar constructiever zou moeten zijn. Ter Braak's hoofdstuk zou er de prelude op wezen. Maar hier zouden dan Zionisme en symbiose centraal moeten staan. Voor zulk een concreet discussiewerk is m.i. de tijd rijp: ik wijs met name op principiële opstellen als dat van Dr. Knoche, over de voorgeschiedenis der assimilatie („Socialisme en Democratie”, Aug.-Sept. '39).

Joden en niet-Joden zouden dan moeten meewerken. Gemeenschappelijk als Europeanen en humanisten. Maar zonder blad voor de mond.

H. BRUGMANS.

BOEKBESPREKINGEN

J. van Gelderen: *The recent development of economic foreign Policy in the Netherlands East Indies*, Longmans, Green and Co., 1939, London, 5/— sh.

In kort bestek bevat dit werkje een overzicht van de economische politiek van Nederlands-Indië, in het bijzonder ten aanzien van de betrekkingen met het buitenland op economisch gebied. Het behelst de tekst van een aantal voordrachten in het voorjaar gehouden voor het Graduate Institute of international studies te Genève over hetzelfde onderwerp. Getracht is de principiële betekenis van het daar te lande doorgevoerde ordenend ingrijpen der overheid in het bedrijfsleven te karakteriseren als een reeks van maatregelen tot bestrijding van crisissnood ondernomen, doch uitgegroeid tot een politiek van meer blijvende strekking, aan welke een toekomstwaarde, ook in internationaal verband gezien, niet kan worden ontzegd.

J. v. G.

Dr. J. Brouwer: *Spanje, Spaanse aspecten en perspectieven*, uitgave Nygh en Van Ditmar 1939.

Naar de schrijver, de vooral tijdens de Spaanse burgeroorlog bekend geworden hispanoloog, in het voorbericht van zijn boek mededeelt, beoogt dit vooral een kritisch overzicht te geven van de ontwikkelingsgang van de Spaanse beschavingsgeschiedenis. Zijn streven was te doen inzien, op welke wijze de jongste bloedige burgeroorlog uit de geschiedenis is te begrijpen. In een aantal hoofdstukken schetst hij het ontstaan van het Spaanse volk uit een mengeling van binnengedrongen volken en groepen, die sinds onheugelijke tijden Spanje tot een ontmoetingspunt van vele rassen, culturen en godsdiensten heeft gemaakt. Hoewel zijn uiteenzettingen van grote kennis en een doordringend begrip van de vele psychologische en culturele elementen in dit altijd weer fascinerende volk en zijn bewegzen verleden getuigenis afleggen, blijft het beeld, dat hij ontwierp wat vaag en onduidelijk. In de verschillende hoofdstukken grijpt hij te vaak naar perioden uit het verleden terug, waardoor de gang van het betoog onrustig en

somwijlen verwarrend wordt. Het meest bevredigend zijn daarom ook de hoofdstukken, die het tot standkomen en verloop van de achter ons liggende burgeroorlog op uitnemende wijze analyseren en uitmonden in een voorzichtig ontworpen perspectief voor de toekomst van het geteisterde volk. Franco's bloedige en uitzichtloze overwinning kan niet het einde zijn. Het fascisme heeft nergens getoond problemen op te lossen. Een verbond met de machten van het verleden, de kerk en het grootgrondbezit kan dit zeker niet. De Republiek maakte hiermee dapper een begin, doch schoot in menig opzicht te kort. De geestelijke krachten van het Spaanse volk „welks treffendste kenmerk zijn eeuwigheidsbehoefte is”, gelijk Dr. Brouwer schrijft, werken echter voort en zullen de herrijzenis tot stand moeten brengen in een Europa, dat aan de blinde machtsdromen van het heden zal zijn ontworsteld.

J. v. G.

E. Diaconide. Etude critique sur la sociologie de Herbert Spencer. Paris 1938.

Dit interessante, goed geschreven proefschrift, waarmee de schrijver verleden jaar de graad van doctor in de rechtsgeleerdheid aan de Universiteit van Amsterdam heeft verkregen, geeft, behalve een kritisch overzicht van de inhoud der vele geschriften van Spencer op filosofisch, sociologisch, aesthetisch, paedagogisch en ethisch gebied, ook een uitvoerige levensbeschrijving van den Engelschen socioloog. Door deze diepere biografische oriëntering kan de schrijver op bevredigende wijze veel van Spencer's ideeën en methoden verklaren uit diens persoonlijke aanleg en opvoeding, uit milieu en tijdgeest. De sociologische conclusies van schr.: de afwijzing der organische theorieën, de veroordeling van het onbewust binnensmokkelen van waardeoordelen, van een al te sterk generaliseren (de evolutiewet!) en van het eenzijdig individualisme, zijn voldoende in dit geschrift gefundeerd. Dit geldt echter niet voor de uitspraak, dat de sociologie zich onmogelijk tot een echte wetenschap kan ontwikkelen. Om dat te bewijzen is het niet voldoende, één socioloog te behandelen en voorts een 30-tal citaten van elkaar ten dele tegensprekende sociologen te geven. Daarom hangt schrijvers stelling, dat de eigenlijke sociologie zou moeten zijn een kritisch en onpartijdig onderzoek van de geschiedenis der sociologische theorieën en sociale stelsels, in de lucht.

J. P. KRUIJT.

Bibliografie

Dr. O. Strasser, Europa von Morgen. Weltwoche Verlag, Zürich, 1939. f 2.75. De schrijver van dit zeer lezenswaardige boekje is de voormalige nationaal-socialist, die het socialisme ernstig nam en daarom in hevig conflict met Hitler de beweging verliet. Sinds jaren emigrant in Tsjechoslowakije, schijnt hij meer en meer gevaar en voosheid van het nationaal-socialisme doorzien te hebben en heeft hij zich — weinig voorkomend geval! — ontwikkeld tot socialistisch democraat, die thans in gloeiende verering voor Masaryk een warm geschreven en goed doordacht overzicht van diens ideeënwereld en politiek heeft samengesteld.

Ed. van Cleeff, Sociaal-economische Ordening. v. Loghum Slaterus, 1939. f 4.50.

Een uitvoerig, breed opgezet onderzoek naar de geestelijke en maatschappelijke betekenis van het streven naar ordening. We komen op dit boek terug.

Inhoud:

I. REDACTIONEEL

	blz.		blz.
<i>Dr. W. Banning, Dr. H. Brugmans, Prof. J. v. Gelderen</i>	1	door Hendrik de Man ..	190
Woorden van den jongen Vandervelde	71	Een strijdbaar man (gedicht van J. Greshof)	209
<i>Redactie, Prof. R. N. Roland Holst (in memoriam)</i>	73	1789—14 Juli 1939. Een woord vooraf	385
Errata	82	Over democratie	499
Een nieuw Vlaams tijdschrift	84	<i>Redactie, Socialisme en Democratie</i>	617
Dictator en „Normaal Mens”	125	Na een jaar (gedicht van C. S. Adama van Scheltema)	629
„Der Wereld Held” (gedicht van Nico van Suchtelen)		Jean Jaurès spreekt tot een Onderwijzers-Congres ..	649
Geldmacht tegen Volksmacht,			

II. ARTIKELEN

	blz.		blz.
<i>Ir. J. W. Albarda, Pacifistische volksverdediging ..</i>	8	— Nederlandse Filmkunst ..	237
— Antwoord aan D. Timbergen	203	— Condorcet en de filosofie van de vooruitgang	431
— De Kabinetscrisis	489	— 1914—1939. Jean Jaurès en de problemen van nu	508
<i>J. F. Ankersmit, Vandervelde herdacht</i>	65	— Democratie als basis	579
<i>Auditor, Radio als wapen in de wereldpolitiek</i>	282	<i>Drs. J. S. Carmiggelt, Duits-Russische handelsvriendschap</i>	630
— „Behandeling achterwege gelaten”		<i>J. M. de Casseres, Het andere Amerika</i>	241
<i>W. Auping Jr., Mendes da Costa</i>	586	<i>W. Cordan, Van modern toneel tot leken spel</i>	368
<i>Dr. W. Banning, Het geloof der revolutie</i>	423	<i>W. Drees, De financiële positie der Nederlandse Gemeenten</i>	104
<i>H. Bichet, Antisemitisme voor de October-omwenteling</i>	307	— Het congres; de demonstratie; de Statenverkiezing	260
<i>J. Binsma, Statenverkiezing '39</i>	266	<i>F. J. W. Drion, Wat ik er in mis!</i>	361
— Statenverkiezing '39 (slot)	329	<i>Prof. J. van Gelderen, De aardverschuiving van München</i>	74
<i>H. Bongers, Robespierre en Danton</i>	444	— De Idus van Maart	196
<i>Drs. H. Bovenkerk, Frank van der Goes, een dubbel jubileum</i>	166	— Manoeuvre-oorlog	257
<i>Dr. H. Brugmans, Bekering tot het activisme</i>	115	— Talleyrand	471
— Het planistische socialisme	187		

	blz.		blz.
— 2 jaar oorlog in China ..	493	<i>A. J. van Mullem</i> , Levend	
— De grote ommezwaai	558	onderwijs in Nederland..	274
— De oorlog der Dictatoren	618	<i>J. Norder</i> , Tunis als politieke	
— Onze neutraliteit	681	en economische factor in	
— Socialistische neutraliteit	753	de Middellandse Zee	151
<i>Dr. H. E. van Gelder</i> , De		<i>James Oneal</i> , De arbeiders-	
Franse Revolutie en de		beweging in de Verenigde	
Beeldende Kunst	457	Staten	338
<i>A. H. Gerhard</i> , De toekomst		<i>L. N. Palar</i> , De Indonesische	
der school	638	beweging en Japan	793
— De toekomst der school II	696	<i>C. Pothuis—Smit</i> , Emigranten	
<i>Mr. M. van der Goes van</i>		en internationale weer-	
<i>Naters</i> , De Franse revolu-		macht	376
tie en wij	478	<i>René</i> , Politiek en dogma	
— Aan de orde is het 3de		rondom het Neo-Malthu-	
hoofdstuk	745	sianisme	210
<i>Jos. de Gruyter</i> , Parijse schil-		<i>H. Roland Holst</i> , Ernst Toller	
ders in het Stedelijk Mu-		<i>P. J. Schmidt</i> , De oorlog	
seum	291	tegen het Westen	19
<i>Albert Helman</i> , Juárez, Muni		<i>J. S. Sjollema</i> , R. N. Roland	
en Mexico	788	Holst	138
<i>Mr. J. In 't Veld</i> , Aanpakken		<i>W. van der Sluis</i> , De pachters	
wat mogelijk is I	176	en de pachtwet	299
— Aanpakken wat mogelijk		<i>Andries Sternheim</i> , Zwitser-	
is II	229	land en de democratie ..	351
<i>Dr. S. Kleerekoper</i> , Planma-		<i>Z. Stokvis</i> , Er staat geschre-	
tieve loonpolitiek	761	ven	380
<i>Dr. G. D. Knoche</i> , Uit de		— „Azië in de Branding” ..	737
voorgeschiedenis der Jood-		<i>Dr. G. Stuiveling</i> , Frank van	
se Assimilatie I	528	der Goes als Essayist....	806
— Uit de voorgeschiedenis		<i>D. Tinbergen</i> , Oorlog en pac-	
der Joodse Assimilatie II	606	fistische volksverdedi-	
<i>Halbo C. Kool</i> , De Muze in		ging	202
dubio	721	<i>Prof. Dr. J. Tinbergen</i> , Con-	
<i>Ralph Korngold</i> , De Fransen		tingentering of invoer-	
vieren hun revolutie	386	rechten?	326
<i>J. P. Kruyt</i> , Sociografie als		<i>Ir. W. van Tijen</i> , Over de	
gids voor de practijk	598	Amsterdamse Raadhuis-	
<i>Dr. P. Kuin</i> , Planmatige		prijsvraag	222
loonpolitiek	770	<i>Dr. J. Valkhof</i> , Nog eenmaal	
<i>Georges Lefranc</i> , De maats-		Tsjechoslowakije — een-	
schappelijke gevolgen van		heidsstaat of bondsstaat	160
de Franse revolutie	398	— De Franse revolutie als	
<i>Walter Lemkering</i> , De finan-		staatsvernieuwende kracht	413
ciering van de Duitse		— Politieke wetenschap of	
Staatsconjunctuur I	511	wetenschappelijke politiek	538
— De financiering van de		<i>Prof. Veit Valentin</i> , Is de	
Duitse staatsconjunctuur II	592	nat.-socialistische buiten-	
<i>Hendrik Lindt</i> , Opera en		landse politiek een voort-	
massa	650	zetting van die van Wil-	
<i>Hendrik de Man</i> , Belgische		helm II?	566
Politiek, een opheldering	32		

	blz.
<i>Mr. W. Verkade</i> , Statenlozen? Wereldburgers!	144
— Antwoord	379
<i>W. H. Vliegen</i> , W. Drop ..	193
— Industrialisatie	687
<i>Ir. H. Vos</i> , Het rapport Westhoff I	52
— Het rapport Westhoff II ..	85
— Een belangrijk rapport ..	661
<i>Dr. H. de Vos</i> , Karl Barth en de politiek	708
<i>Mr. H. W. L. Vrind</i> , Ter voorkoming van oorlog ..	543
<i>Dr. H. B. Wiardi Beckman</i> , Kabinet De Geer	553

	blz.
<i>H. J. van Wielink</i> , In memoriam Augusta de Wit	132
<i>Max Wolters</i> , Sociale elementen in de Amerikaanse film	91
— Van „Proletkult” naar Nationaal-Russische kunst ..	714
<i>J. van der Wijk</i> , Duidelijkheid gewenst	250
<i>A. W. IJzerman</i> , Uit De Wilde's nalatenschap	321
— Een boek over den strijder Marx	522

III. KORTE BIJDRAGEN

(Van vriend en vijand)

	blz.
<i>W. B.</i> , Geestelijke herbewapening	5
— De strijd tegen het Neo-Malthusianisme	51
— Nogmaals de strijd tegen het Neo-Malthusianisme ..	83
— „De Nieuwe Gemeenschap”	272
— „Het verguisde beeld” ..	732
<i>H. B.</i> , Levend onderwijs	17
— Wat lezen fabrieksarbeiders?	129
— Alles, waarin een klein land groot kan zijn	130
<i>J. v. G.</i> , Democratie voor	

	blz.
— six pence	31
— Een nieuw tijdschrift	43
— Een waardig gedenkboek ..	69
— Quousque tandem?	208
<i>Jaap van Yperen</i> , In Memoriam (gedicht)	195
<i>Em. van Loggem</i> , Pogrom 1938 (gedicht)	271
— Barcelona gevallen (gedicht)	367
<i>W. L.</i> , Getuige Hitler	730
<i>J. Oudegeest</i> , bijdrage	551
<i>M. W.</i> , Onverlichte theologie ..	359
<i>E. C. M. B.—K.</i> , en <i>H. B.</i> , Over hetzelfde onderwerp ..	733

IV. BOEKBESPREKINGEN

	blz.
<i>H. Bovenkerk</i> , Uit het werk van Frank van der Goes ..	254
<i>W.B.</i> , Frysk Jierboek 1938 door P. Sipma en J. H. Brouwer	383
<i>H. Brugmans</i> , Het Joodse probleem ter tafel	823
— <i>J. de Kadt</i> , George Sorel ..	62

	blz.
— <i>W. C. Bijl</i> , <i>J. W. Hoekstra</i> , <i>C. J. Lindeman</i> en <i>Dr. K. F. Proost</i> , „Volksontwikkeling, Beginselen en Practijk”	127
— <i>Ignazio Silone</i> , „Die Schule der Diktatoren”	191